Codex de Restitutione et Contractibus.

Juan de Medina

TOMVS SECVNDVS.

IOANNIS A MEDINA S. Theologiæ Doctoris, & in Complutensi Academia Professoris, de Restitutione & Contractibus Tractatus.

AD AMPLISSIMVM PATREM, PRINCIPEMQVE ILLVSTRISSIMVM D. FERdinandum Ninnum, Seguntinen. Episcopum, Noui Orbis Patriarcham, Castellæ Præfectum ac Procuratorem summum.

Innumeris mendis iam nunc supra omnes omnium editiones priores fideliter nouissimè castigati, locupletatiq;.

IN HOC OPERE CONTENTA.

De
- Rerum dominio atq; earum restitutione, & de aliquibus contractibus.
- Vsura.
- Cambijs.
- Censibus.

Cum Priuilegio.

SALMANTICAE,
Excudebat Andreas à Portonariis.
M. D. LIII.

Esta tassado el pliego a tres marauedis.

Codex de Restitutione et Contractibus.

Juan de Medina
Salmanticae 1553
(Andreas à Portonariis)

The School of Salamanca
A Digital Collection of Sources and a
Dictionary of its Juridical-Political Language
https://www.salamanca.school

Volume unpublished

Directors:
Duve, Thomas
Lutz-Bachmann, Matthias

Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz
Max-Planck-Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie
Goethe-Universität Frankfurt/Main

Electronic publication,
Online:

Editors:

Hugel, Marie-Astrid
Glück, David
Rico Carmona, Cindy
Thönes, Martin
Wagner, Andreas

PDF Production:

Kupreyev, Maxim N.

Digitized original(s):

Universidad de Salamanca
https://brumario.usal.es/permalink/34BUC_USAL/1r2qv74/
alma991009863823205773

Proposed citation:

_X_X_, in: The School of Salamanca. A Digital Collection of Sources

This pdf edition does not render the layout of the original print. For detailed information about editorial interventions consult our Edition Guidelines: https://www.salamanca.school/en/guidelines.html. Marginal notes of the original appear as consecutively numbered end notes.

[[i]r] **tomvs secvndvs.**

IOANNIS A MEDINA S. Theologiæ Doctoris, & in Complutensi Academia Professoris, de Restitutione & Contractibus Tractatus.

AD AMPLISSIMVM PATREM, PRINCIPEMQVE ILLVSTRISSIMVM D. FERdinandum Ninnum, Seguntineñ. Episcopum, Noui Orbis Patriarcham, Castellæ Præfectum ac Procuratorem summum.

Innumeris mendis iam nunc supra omnes omnium editiones

priores fideliter nouissimè castigati, locupletatiq;.

IN HOC OPERE CONTENTA. De

Rerum dominio atque earum restitutione, & de aliquibus contractibus.

Vsura.

Cambijs.

Censibus.

Cum Priuilegio. *SALMANTICAE,*
Excudebat Andreas à Portonariis.
M.D. LIII.
Esta tassado el pliego a tres marauedis.

[[i]v] EL PRINCIPE.

POR QVANTO POR PARTE DE VOS Andrea de Portonaris mercader de libros, vezino de la ciudad de Salamanca, me fuefecha relacion que porvna micedula fecha en Valladolid a treynta y vn dias del mes de Octubre del año passado de mil y quinientos y quarentay quatro, dilicencia y facultad al Doctor Iuan de Medina, Canonigo, y Cathedratico en la Vniuersidad de Alcala, defunto, para que por tiẽpo de diez años, el o quiẽ su poder ouiesse, pudiessen imprimir y vẽder en estos Reynos ciertos Tratados que el dicho Doctor cõpuso sobre el quarto de las Sententias de Pœnitencia y Limosna: con tanto que la dicha obra fuesse tassado por los del nue stro Consejo: Y que en cumplimiẽto dello se tasso por los del nuestro Consejo a tres marauedis cada pliego de molde de la dicha impression. Y que por ser muerto el dicho Doctor Iuan de Medina, Francisco de Medina Canonigo de la yglesia de Alcala su hermano y heredero vos cedio y traspasso el derecho que a la dicha merced tenia como nos constaria por ciertas escrituras de que ante algunos del Consejo de su Ma gestad hizistes presentacion. Y que en la primera impression que de las dichas obras hizistes auiades perdido muchas quantias de marauedis: Y en otra que al presente quereys hazer auiades de gastar otras muchas quantias de marauedis, suplicãdo me que atento lo suso dicho, y a que las dichas obras son muy vtiles y prouechosas, man dasse prorogar el dicho termino por otros diezaños, o como la mi merced fuesse. Lo qual visto por los del nuestro Consejo, fue acordado que deuia mandar dar esta mi cedula, e yo tuuelo por bien: Y por la presente por os hazer bien y merced os prorogo y alargo el termino contenido en la dicha mi cedula por cinco años: los quales corran y se cuenten despues de ser cumplido el termino contenido en la dicha mi ce dula en adelante durante el qual dicho tiempo. Vos doy licencia para q̃ vos o quien vuestro poder ouiere, podays imprimiry vender en estos nuestros Reynos el dicho Tratado, al pretio que por los del nuestro Consejo esta mandado. Y mando que durante el dicho tiempo ninguna persona lo pueda imprimir ni vender, sin tener vuestro poder, so pena que pierda la impression q̃ hiziere y vendiere, y los moldes y apa rejos con que lo hiziere, y mas incurran in pena de diez mil marauedis: la tercia parte para la persona que lo accusare, y la otra tercia parte por la justicia que lo sentenciare, y la otra tercia parte para nuestra Camara y fisco. Ymandamos a los del nuestro Consejo Presidentes, y Oydores de las nuestras audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nuestra Casa y Cortey Chancillerias, y a otras qualesquier nuestras Iusticias de los nuestros Reynos y Señorios, y a cada vno dellos en su jurisdicion, que vos guardẽ y cumplan, y hagan guardar y cumplir esta mi cedula por el dicho tiempo de los dichos cinco años: y contra lo contenido en ella no vayan ni passen, ni cõsientan yr ni passar. Fecha en Aranxuez, a trese dias del mes de Abril, de mil y quinientos y cincuentay tres años.
Yo el Principe.
Por mandado de su Alteza.

Francisco de Ledesma.

[[ii]r] Amplissimo Patri, Principíque Illustrissimo, D. Ferdinando Ninno, Seguntineñ. Episcopo, Noui Orbis Patriarchæ, Castellæ

Pręfecto, ac Procuratori summo, Andreas Portonarius Typographus S.

OMNIBVS hoc iniunctum est, Præsul Amplis sime, qui publicæ student vtilitati, ad id præsertim animi & corporis conatum dirigere, in quo de rep. quàm optimè mereantur. Quo fit vt supremum dignitatis culmen penè innumeris solicitudinibus obnoxium sit: quo enim maiore rex dignitate prę fulget, co profundioribus curarum pelagis mergi necesse est. Eoq; oculus reipub. rex appellatur, quod ea quæ reipub. conducunt incõniuentibus oculis quasi ex edito prospectans aciem huc atque illuc circunducat, nè quod subditi detrimentum patiãtur. Quod cùm omnibus aliis sit cõpertum, quorum humeris aliqua ex parte respub. nititur, tum maximè tibi, qui vniuersum Hispaniarum regnum incorruptissimè moderaris. Cùm igitur mei muneris esse animaduerterem aliquid in communem vtilitatem producere quod Musarum cultoribus non so lùm gratum, sed necessarium reputaretur: videremque tam Theologiæ quàm vtriusq; Iuris candidatos Codicem de Restitutio ne Ioãnis à Medina in sacra Theologia Doctoris impensè desiderare, adeò vt quotidiano conuitio à me frequenter efflagi taretur, vt quàm primùm nostris typis excudendum curarem: inhumanum arbitratus sum eorum desideriis non satisfacere. Quod meritò quidem ab omnibus expetitur: ea est enim authoris in eruenda veritate dexteritas, in cõponendis aliorum sententiis facilitas, in explicando quicquid conceperit perspicuitas, vt planè Restitutionis materiam nobis restituisse videatur. In qua editione te patronum asciscere placuit multis nominibus. Cui enim opus de Restitutione (quæ pars est iustitię potissima) potiùs quàm tibi, qui eam sanctissimè semper coluisti, dicandum esset? quique eam vt cæteras virtutes iure tuo**[[ii]v]** tibi sic vendices, vt quæ in te præter proprium decôrem aliquid adhuc nitoris habere videantur. Quem Deus Optimus Maximus Hispaniarum regnis voluit illuxisse, vt tantam rerum molẽ sustineres, quæ vel Herculeis humeris esset impar: tantum splendorem affers, vt ad eum vel stellatus Argus caligaret. quæ enim prudentia, quæ denique plura quàm quæ Iani, & Vertumni sunt capita ad intelligenda examinandaque tot ac tanta populorum (quæ tibi negotia deferuntur) sufficerent? Sola tui animi magnitudo est, quæ nec laboribus defatigatur, nec rerum pondere opprimitur, nec infinita fermè negotiorum multitudine frãgitur. Sola tui animi vis nec debilitatur, nec concutitur, nec relaxatur. Sola tandem tui animi promptitudo cuncta expedit, explicat, & absoluit. Ideo solus meritò vi sus es Carolo Imperatori Orbis Monarchæ, ac eius consessui dignus, qui Hispaniarum tractares habenas, vtpote qui sis omnium consensu πολλῶμ ἀνΤάξιος ἄλλωμ. Propter raras & eximias animi dotes, quas cum summa nobilitate coniunctas habes, magis te omnes admirantur q verbis exprimi queat. Quàm latus patebat campus si per tuas laudes expatiari quis vellet, si generis splendorem, si morum integritatem, si corporis dotes persequi esset in animo. Quæ omnia quæ non suspiciat, aut potiùs admiretur? hæc omnia persequetur alius, qui vt ornatiùs possit præstare, sic etiam fortassis cum minore adulationis suspicione. Accipe igitur Pater Amplissime argumẽtum mei erga te animi, opus vtroque nomine & authoris & materiæ (vt spero) tibi gratum futurũ: studiosis certè (quia sub tuo nomine mittitur) perquàm gratissimum. De me hoc autem ausim tuæ Amplitudini polliceri, me in emendando (nè quid amplius dicam) vel maximam diligentiam adhibuisse. Et si hoc gratum tibi intellexero, dabo operam, vt alia tuis fœlicissimis auspiciis excudantur. Vale.

[[iii]r] Ad Reuerendissimum Patrem, ac Principem Illustrissimum D. Ioannem Martinez, Siliceum, Archiepiscopum Toletanum, Hispaniarum Primatem, ac regnorum Castellæ maiorem Cancellarium, Præceptorem serenissimi ac potentissimi D. Philippi Principis & domini nostri, dominum suum, Franciscus à Medina Complutensis Canonicus salutem & parem cum votis in omnibus fœlicitatem.

CVM MVLTAE SINT CAVSAE, PRAESVL AMplißime, quamobrem hoc fratris mei hominis doctißimi, tuæque dignitatis obseruantißimi, opus, non solùm sub tui nominis protectione in publicum emitti conueniat, sed necesse omninò sit tuæ Celsitudini esse dicatum: tamen illa inter omnes vel maxima est vel præcipua, quòd autor ipse, adhuc viuens, hoc quicquid est suarum lucubrationum tibi iam destinauerat, tibi inscribere decreuerat: vt non tam nos Amplitudinem tuam nouo nunc officio demereri, quàm quòd suum alioqui erat, id ipsum referre, & veluti restituere videamur. Neque enim aut aliô iam ego huius operis nuncupationem retulisse cum dignitate potuissem, quam quô ipsam contulerat frater: aut si maximè possem, nunquam certè mea me sineret pietas, qua charißima fratris pignora complector, vt non Amplitudini tuæ fouenda traderem, & sub tuo splendore in lucem proditura commendarem. Vt enim interim de parentis in te obseruantia ac reuerentia, deque tuo vicißim, Præsul dignißime, in ipsum amore & benignitate taceam, quorum vtrum uis ad iustam liberorum commendationem satis esse poterat, cui meritò magis Theologicum opus nuncupari debuit, cuius præsidium atque fauorem potißimùm ambire, quàm summi inter Theologos Antistitis, præstantißimi inter Antistites Theologi? Nam quòd docti omnes de te verè existimant, doctorum omnium labores tibi in primis deberi, quos illustri semper exemplo incitaueris, magna animi propensione sis prosequutus, benigno quoque fauore aßiduè promoueas: id etiam non leuiter nos mouit, nè si non Celsitudini tuæ hoc opus esset oblatum, publi ca eruditorum omnium, ac iusta querela foret, moritò indignantium, non eôdem disciplinarum omnium gratitudinem redire, vbi præsidium maximum sit collocatum: non tibi rependi eam gratiam, quæcunq; ea sit, quæ plurimum studio sorum intersit, vt fit abundèrelata. Demum huc accedit, quòd quum iam æditio per hosce dies instaret, & ipsetuus liber propediem ad te peruenire gestiret, subitò faustißimum nuntium nos mirum in modum exhilarauit, quo te in summum Toletanæ sedis fastigium euectum accepimus. Id ipsum tuæ Celsitudini penitus hoc opus asscripsit: & quanuis anteà tuum non fuisset, peculiari tamen iure, quo iam huius ditionis omnia tua sunt, abs te abalienari non potest. Ego quoque vehementer delector, peroppor tunè me hoc tempore hanc nuncupationem habuisse, qua veluti possem summæ tuæ dignitati gratulari, quæ tanta nunc in iucunditate habet omnium animos, vt nemini dubium esse possit, cœlesti beneficio hoc esse comparatum, quod tanto omnium consensu, approbatione, & plausu sit in terris exceptũ. Et de serenißimi Principis Philippi ingenti lætitia, procerumque omnium, **[[iii]v]** *aulæ, curiæ, atque adeò totius Hispaniæ gaudio, quid attinet dicere, cùm id omnes præ se ferant, vel bene conspicuum, vel abundè testatum? Quis verò huius tui Complutensis opidi, Academiæq; nostræ in primis immensam lætitiam dignè commemorare queat? Illa tantam de tua bo nitate, Præsul Amplißimme, agnificentia, eruditionis præstantia, literarum amore expectatio nem concepit, vt nunc iam non respirare modò se credat, sed in certam etiam incrementi, ac propagationis*

spem erecta videatur: neque aliter in tuam Celsitudinem oculos animumque conuertat, quàm si conditor eius, ac parens in omne æuum celebrandus Franciscus Ximenius Car dinalis rediuiuus aduentaret. Illa etiam in hoc opere Amplitudini tuæ se insinuat: & hanc suam fœturam, qua, nè quid arrogantius dicam, non immeritò gloriatur, offert: quam eò liben tiùs, vti spero, humanitas tua & suscipiet, & suo semper fauore dignabitur, quòd, qui cam fuerit enixus, fratrem meum Doctorem à Medina, dignum semper, dum viueret, iudicauerit, quem non tam solita in omnes benignitate complecteretur, quàm peculiarem in ipsum amorem, familiaremque beneuolentiam sæpe declararet. De cuius viri laudibus, vt hîc multa dicerem pietas hortabatur, nisi eius virtus, vitæque ac morum circunspectio, ingenium prætereà & eruditio magis essent conspicua, quàm vt vllius commendatione illustrentur: & tibi præsertim tam sint nota at que perspecta, vt nullum apud te epistolæ nostræ præconium expectent. Quæ nè te diutiùs, Præsul dignißime, remoretur, tantùm hoc vnum insuper dicam, quæcunq; sint reliqua fratris mei scripta, ea omnia sub præstantißimo tui nominis patrocinio in lucem à me fore proferenda, si gratum sibi futurum hunc nostrum laborem Amplitudo tua iudicauerit: eâdem benignitate nostram solicitudinem, atque operam in hac parte exacuens, qua præsens hoc opus pro sequendum speramus. Christus Optimus Maximus Celsitudinem tuam diu seruet incolumem, vt quantum piè factorum nunc mente complexa est, tantum exequi valeat: quodque nunc omnium de te vota concipiunt, bonitatem tuam benefaciendo poßis explere. Vale Antistes celeberrime. Compluti. Calend. Martij. Anno Domini, M. D. XLVI.

[[iv]r] Tabula principalium contentorum in hoc Opere.

REstitutio capitī largè & strictè. foli. 1. col. 1. Iniustitia fit duobus modis. ibîdem.

De rerum diuisione. Quæstio. j.

AN conuenienter, iustè, & necessariò facta fuerit rerum diuisio, & certis dominis earundem appropriatio? fol. 1. col. 2. per totū sequens fol.

An iure naturali, diuino, aut humano facta sit rerum diuisio? fo. 2. col. 4.

Per quos fuit facta rerum diuisio. fo. 3. col. 3.

Quibus modis contingit dominium alicui perdi, & in alterum transferri. fo. 3. col. 4. hîc vi de an tuti sint, qui legis authoritate aliqua possident.

An qui propter crimen hæresis, vel aliud, ipso facto perdit ius ad res suas ex legis dispositione, possit eas retinere licitè, vsque ad sententiam declaratiuam iudicis, & eis vti? Et an tales cum bona conscientia ante declarationem iudicis, post iam commissum crimen possint res illas alijs donare, aut vendere. fo. 4. col. 2.

An ad hoc quòd per tale crimen perdat quis dominium suarum rerum, requiratur quòd tale crimen sit probabile in foro iudiciali: aut satis est, quòd cõmittatur quantũcũq; occultissimè. Et per consequens in conscien tia non poterit resillas alienare, esto sit peccatum occultum. ibîdem.

An sufficiat priuati domini consensus, vt res sua in alterius dominium transferatur? folio. 4. col. 4.

An consensus debitus domini priuati sufficiat ad hoc quod licitè alter res illius accipiat. ibîdẽ.

De rebus alienis necessariò restituendis. Quæstio. ij.

AN sit de necessitate salutis aliena restituere. fol. 5. col. 2.

Cui restitutio facienda? an expoliato, an vero domino? fol. 6. col. 2.

An si res donata est ob causam turpem, vt quòd iniustam ferat sententiam, aut flagitium aliquod committat, modò causa subsequuta sit, modò non, habeat restitui danti, an alicui alteri. fol. 6. col. 2.

An si res symoniacè data est, vel alio illicito modo, puta fraude, metu, concussione, restitui habeat danti? fol. eod. col. 3. &. 4.

In quo loco restituenda est res, restitutioni obnoxia, an in loco vbi accepta fuit, an vbi creditor reperiat̃. Et cuius expensis, an mit tentis, an illius cuius res est. fol. 7. col. 2. &. 3.

Casus quidam ad hoc propositum de expen sis ponitur. fo. eod. col. 3.

Si debitor rem debitam mittat ad creditorem, & nuntius se habeat infideliter, an debitor maneat ita obligatus ad restituendum sicut priùs? fol. 8. col. 1.

Quando est restitutio facienda. fo. 8. col. 2. An si dominus rei actu illicito, vel debito con sentiat in retẽtionem suæ rei pro tempore, an debitor pro tunc teneat̃ restituere. ibîdẽ.

Quo ordine facienda est restitutio, quãdo debitor pluribus creditoribus teneatur satisfacere. fol. eod. col. 3. & per sequens fol. Vbi de debitis certis & incertis: de personalibus, realibus: & de personalibus, modò sint ex delicto, & maleficio contracta, modò ex licito contractu, legato, promissione, &c. inter quæ omnia ponitur ordo, quo ad restitutionem seruandus.

Quibus modis contrahitur obligatio restituẽ di? fo. 9. col. 3. Vbi de duplici obligatione, ciuili, & naturali.

De duodecim causis liberantibus debitorem, ab obligatione restituendi. Quæstio. iij.

ANper inopiam debitoris excludatur obligatio restituendi. fo. 10. col. 1.

An existens in extrema necessitate, res alioquin alienas, quas tunc consumit, teneatur posteà restituere, si ad pinguem fortunam peruenerit. fol. eod. col. 2.

An si diues habens superflua naturæ & statui, non dat pauperi existẽti in extrema necessitate eleemosynam, qua indiget, teneatur tantundem restituere eidem pauperi, postquàm euaserit dictam necessitatem. per to tum folium. 10. col. 3.

An remissio debiti à creditore facta, liberet de bitorẽ restituendi? fol. 12. col. 1. Vbi & sequẽti fo. agitur de tali remissione, si libera & spõ tanea sit, si ex metu, si ex ignorantia.

An cessio, qua debitor bonis cedit, liberet debitorem ab obligatione restituendi? & an in ipsa cessione debeat deduci nè egeat? & an**[[iv]v]** si facta cessione bona illius non sufficiant ad soluẽdum creditori, teneatur debitor si peruenerit ad pinguem fortunam, quod defe cerat restituere? fo. 13. col. 2. &. 3.

An dãnũ quod (si fiat restitutio) timetur veri similiter euẽturũ, liberet debitorem à necessitate restituendi? exẽplũ sit de vxore, q̃ partũ alienum sibi supposuit. Aut de adultera, quæ silium ex adulterio (inscio marito) concepit: quæ si reueêlat, vt non defraudentur filij legitimi in hæreditate, timet mortem à marito inferendam. fol. 13. col. 4. & fol. sequẽti.

An talis adultera debeat spurio manifestare veritatẽ rei, nè defraudentur legitimi. Et an spuri? teneatur credere matri dicẽti? & si no lit credere, & recipit partem hęreditatis patris non veri, sed reputati, an maneat tutus in cõ sciẽtia? fo. 15. col. 2. &. 3. Vbi q̃dã remedia ponuntur, q̃ poterit illa adultera apponere, nè in tantum filij legitimi defraudentur.

An maritus possitvxorẽ adulteram licitè interficere? & hoc anteq̨ conuicta sit in iudicio de adulterio, esto in adulterio maritus illam cõprehẽderit. Et etiam postq̨ in iudicio de adulterio sit conuicta. fo. 16. col. 1. per totum fol.

An solutio debiti facta creditori creditoris, liberet debitorem à restitutione? vt si ego cõ duxi domum à Petro. x. qui eandem à Ioãne conduxerat eodem pretio: An satisfaciã si Ioanni illa decem soluam, & non Petro. fo. 16. co. 4. Vbi disputatur etiam si talia de bita sint occulta.

An si res debita pereat in potestate debitoris, liberet ipsum debitorem à debito restituendi. fol. 17. col. 4.

An si dicta res debita, quæ in potestate debitorum perijt, erat eodem modo peritura in potestate creditoris, deobligetur debitor à restitutione. fo. 18. col. 2.

An qui iuris, aut iudicis authoritate aliquid tenet, alioqui non suum, aut debitum alteri, liberetur in conscientia à debito restituẽdi. fo. eod. col. 3.

An qui in lite habet sententiam iudicis pro se, sit tutus in conscientia detinendo, & pos sidendo rem, supra quam crat lis & lata est sententia. fol. eo. col. 4.

An qui fauore, vel aliâs, iniustam cõsequutus est sententiam condemnato non appellan te, tutus sit in conscientia, detinendo rem, supra quam erat lis. fol. 19. col. 1.

An debitor per religionis ingressum, liberetur à pecuniario debito restitutiõis. f. eo. col. eâ.

An dato quòd talis intrans religionem non maneat liber à restitutione pecuniaria, teneat professio, si eam faciat. Et si tenet, an teneatur exire à monasterio, & mutato ha bitu quærere suo labore, vel aliâs, vnde debitori soluat. Et an teneatur suus prior, vel guardianus, dare licentiam illi, vt exeat. fol. 19. col. 2. &. 3.

Quare istius debitoris professio tenet, debito re non consentiente? tamen professio serui nõ valet, domino illius inuito. ibîdem, col. 4.

An excõmunicatio creditoris liberet debitorẽ ab obligatione soluendi illi debitũ. f. 20. co. 3.

Distinguiẽ de excõmunicato generaliter, de excõmunicato denũtiato nominatim. Distinguitur etiam de debito, an sit ex re, vt ex furto, commodato: An non ex re, sed verbis, vt ex contractu, stipulatione, promissione, iuramento, &c. fo. 21. col. 1. 2. 3.

An debitor liberetur ab obligatione restituẽdi, ob id quod incerti sunt creditores, quorum bona retinet. fo. eod. col. 3. vbi multiplex di stinctio de bonis sic in certis ponitur.

An dato, quod talia bona incerta sint pauperibus eroganda, requiratur ep̃i, aut superioris au toritas, ad sic erogandum? fol. 22. col. 4.

An debitor liberetur à debito restituendi per prælati despẽsationem, aut cõpositionem, super debitis cum ipso factam. fol. 23. col. 2.

An debitor liberetur à debito restituendi, si creditor tantundem illi debeat. fo. 24. col. 1.

An in omnibus alijs dempto deposito, cõpensatio habeat locum. fo. eod. col. 2.

An cõpensatio habeat locum, quando is qui cõ pensatione vtitur est dubius, an tantũdẽ illi suus creditor debeat. fo. eo. col. eâd.

An emphyteuta, qui pensionem per bienniũ non soluit, cò quod dominus cui soluturus erat tenebatur sibi in tanta quantitate, cadat in cõmissum in foro conscientiæ? fol. 24. col. 3.

An cùm debita hincinde sint diuersimodè cõ tracta, alterum ex mutuatione, vel cõtractu alio, alterum ex promissione firmata iuramento, vel alijs modis, compẽsatio habeat locum? fol. 25. col. 1.

De rebus furtiuis, & primò de furto. Quæstio. iiij.

QVo differant furtum, rapina: quo fur, raptor: defure nocturno, diurno: de fur to occulto, manifesto: de multiplici specie furti. s. sacrilegio, peculatu, abigeatu, plagiatu, &c. fo. 25. co. 2. 3. &. 4.

An pro simplicifurto possit iudex iustè furẽ**[[v]r]** suspendere. fol. eod. col. 4.

An furtum sit peccatum mortale. fo. 27. col. 1.

An omne furtum quantuncunque paruum, sit mortale. fo. eod. col. 4.

De rebus furtiuis integrè restituendis. Quæstio. v.

AN sit necessarium omnia aliena per furtũ ablata, aut alioqui debita integrè restituere? Et an liceat ea paulatim, & per partes creditori soluere. fol. 82. col. 1.

An in præfata restitutione integrè agenda, sit deducendum nè egeat debitor, aut nè mẽdicare cogatur? & hoc foro in conscientiæ. fo. 29. col. 1.

An in casu quo debitor nolit simul seu integrè restituere totum debitum, cùm tamen possit, sed tantùm paulatim, aut annuatim, sit à confessore absoluendus? si videt quôd aliter non soluet. fol. eo. col. 3.

De rebus furtiuis in potestate furis deterioratis, seu destructis. Quæstio. vj.

AN fur teneatur rem furtiuam restituere secundùm valorem, quem habebat quãdo eam est furatus? an secũdũ illum quem habet tempore restitutionis, modò meliorata sit, modò deteriorata in potestate furis. fo. 29. col. 4.

Ponuntur sex casus, de rebus diuersis fructife ris, & non fructiferis, in potestate detentorum variatis, quo ad valorem. fol. 30. & determinantur ibîdem, & fol. 31. &. 32.

De currentibus cum fure in actu positiuè. Quæstio. vij.

AN currentes cum fure positiuè, teneantur sicut ipse fur ad restitutionem? à fol. 33. colũ. 1. vsque ad folium. 35. per totum. Vbi de cooperantibus manu, verbo, mandato, consilio, & de alijs minutis & particularibus, & de ratihabitione circa furtum, an obliget ad restituendum.

An qui in capitulo, vel collegio sua vota postremò dant, quando per maiorem partem aliquid iam est definitum in præiudicium alicuius, teneantur ad restitutionem, sicut primi, qui maiorem partem capituli cõstituebant. fo. 34. col. 4.

De currentibus cum fure, An teneatur omnes in solidum. Quæstio. viij.

AN quilibet currentium cum fure, teneatur restituere totum furtum in solidum? fol. 35. ferè per totum.

An qui suo consilio, vel præcepto furem ad furandum induxit deobligetur à restitutione si ipsi suadeat, vt furtum restituat, & in tali firmo proposito furẽ relinquat. fol. 35. colum. 4.

An vno currentium cum fure in solidum restituente totum furtum, alij currentes obli gentur illi satisfacere: ita vt vnusquisq; pro rata soluat? fol. 36. col. 1. &. 2.

An aduocatus pro iniquo patrocinio, à clientulo accipiens aliquid, teneatur illud clientulo restituere? vel pauperibus, aut alijs dare? ibîdem col. 2.

An si multi per violentiam à diuite magnam summam pecuniæ auferant, & omnes dictus diues à debito restitutionis deobliget, vno dempto quem odit, iste vnus teneatur totum furtum restituere? vel tantum pro rata? fo. 36. col. 3.

De currentibus cum fure, in actu negatiuè. Quæstio. ix.

AN currẽtes cum fure negatiuè, puta non prohibendo cùm possint, non maninifestando, &c. teneantur ad restitutionem furti commissi? à fol. 37. col. 2. vsque ad foliũ 38. per totum. Ibi distinguitur inter eos, ad quos ex officio publico spectat, aliorum damna vitare, & inter alios particulares.

Ibi de illis, qui ex dolo, aut sine dolo, non prohibent.

De participantibus in refurtiua. Quæstio. x.

AN qui post furtum factum participant, in re furtiua, eam à fure recipiẽdo, per donationem, aut emptionem, aut alio modo, teneatur illam statim restituere? & si sic, an furi, an vero domino rei, non obstãte quòd iste secũdus possessor, perdat pretium qd' furi pro re illa dedit. à fol. 38. col. 4. per totum. Et facit fo. sequens.

[[v]v] An si secundus detentor cum bona, aut mala fide acquisiuit rem illam, vel etiam si cum bona fide acquisiuit, & posteà cum mala cõseruat, teneatur restituere? ibîdem.

An qui de manu furis rem furtiuam emit, du bitando, an sit furitiua, nécne, peccet? & teneatur restituere? fo. 40. col. 1.

An in præcedenti casu sit licitum tali emptori existẽti cum dicto dubio, rem illam vendere, & alienere, & sibi seruare pretium, pro illa acceptum: An pretium illud teneatur restituere? ibîdem, col. 2.

An si multi ingressi vineam Petri omnes fructus vineæ comedant, sic tamen quòd vnusquisq; non nisi vuam vnam accipiat, teneantur sa tisfacere sub pœna peccati mortalis? & si sic, an quilibet in solidum? fol. eod. co. 4.

An si Petrus tempore vindemiæ discurrendo de vinea in vineam, collegit de singulis vineis, spectantibus ad diuersos dominos, sin gulas vuas, ita vt notabilem quantitatem cõgregauerit, teneatur sub mortali restitue re, an non? Et si sic, an dominis vinearum satisfaciat, dando pauperibus? fol. 41. col. 1.

An si aliquis pauper (qui aliâs non habet vnde se, aut familiam suam sustẽtet) discurren do modo dicto per agros, nullum notabili ter damnificando, se & suam familiam sustentet, peccet mortaliter non restituendo sic ablata? ibîdem, col. 2.

An si accipere. xx. vuas à vinea Petri non sit notabile damnum, accipere autem. xxj. sit notabile damnum, satisfaciat qui. xxj. acce pit restituendo vnam tantùm? an teneatur xxj. restituere? ibîdem, col. eâd.

De rebus per creditorem in recompensam debiti ablatis. Quæstio. xj.

AN in casu, quo Petrus suam propriam ve stem, aut rem aliam à Ioanne occupatã, clàm surripiat, teneatur eam eidem Ioanni restituere, & an peccet sic faciẽdo. f. 41. co. 3.

An in casu, quo creditor de bonis debitoris clàm accipiat, quantum debitor illi debebat, licitè faciat? an teneatur restituere? ibîdem.

An famuli, seruitores, factores, qui suam mercedem & stipendia à dominis recuperare non possunt, possint clàm accipe. ibîdẽ, co. 2.

Sex conditiones, aut septem debet seruare, qui sine peccato tantum occultè accipit, quantum sibi debetur. fol. 42. col. 1.

An si illas conditiones non seruet omnes, dato quod peccet sic accipiẽdo, posit in cõscientia tutus retinere sic acceptum? ibîdem, col. 2.

An si currentibus dictis omnibus conditioni bus, postq creditor occultè suum debitum accepit, sit manifestum, illum tale debitum accepisse: & iudex ad instantiam partis, vel ex officio suo profert sentẽtiã contra creditorem, vt acceptum reddat, & iuris pœnam soluat: an inquam tenebitur in conscientia parêre sententiæ? ibîdem, col. 3.

An in dictis casibus, modò concurrant dictæ cõditiones, modò non, si à Pręlato sit senten tia excommunicationis lata contra eos, qui sic in recõpensam aliquid acceperunt, liget illos talis lata excommunicatio, an non? ibîdem.

An qui sciunt res præfatas, in recompensam esse ab aliquo ablatus, teneantur ad præceptum prælati denuntiare. ibîdem, col. 4.

De rebus per venationem captis. Quæstio. xij.

AN venatio de se sit satis licita. fol. 43. col. 2. An episcopis, monachis, clericis, laicis, sit prohibita venatio? ibîdem, col. 1.

An licitè possit prohiberivenatio, per dominos temporales, in locis communibus suorum populorum, cum illorum, vel sine illorum consensu? & etiam in suis proprijs locis & nemoribus? ibîdem, col. 4.

An præsupposito, tales prohibitiones venationis esse iustas, sit mortale contra eas venari? fo. 44. col. 1.

An capta per venationẽ in locis proprijs circũclusis, vel proprijs non circunclusis alicu ius domini, vel etiam in locis cõmunibus, & publicis, sint necessariò restituenda? à fol. 44. col. 2. vsque ad col. 1. fo. 45.

An venator, qui arte aliqua facit feras exire à nemore proprio alicuius domini, in locum communem, vbi eas venatur & capit: & qui columbas à colũbario alieno esca, arte, vel simili alio modo facit exire, teneatur restituere? fo. 45. col. 1. &. 2.

An qui in locis vetitis venantur, restituant sufficienter, soluendo pœnam contra illic venantes institutam? similiter qui de monte alieno absq; domini consensu ligna scindunt, & qui piscantur, & qui pascunt oues in locis alienis &c. ibîdem, col. 4.

An custodes quibus custodia dictorum locorũ cõmissa est, & sub iuramento quòd fideliter dicta loca custodient, & venatores, piscatores, lignorum scissores, &c. apprehendent, &**[[vi]r]** denuntiabunt, semper teneantur sic facere, vt iurârunt. fol. 46. col. 1. &. 2.

An dicti custodes in aliquibus casibus possint cum talibus venatoribus dissimulare? & si in quibus non possunt licitè dissimulare dis simulant, an teneantur restituere suo domi no damnum, per alios illatũ. ibîdem, col. 3.

An custodes abscondentes se, vt venatores liberè vetita capiant, vt ipsi eos posteà apprehendant, & puniri faciant peccent? & an te neãtur de damno, sua dissimulatione illato suo domino satisfacere? ibîdem.

De gabellis non defraudandis. Quæstio. xiij.

QVO differant hæc & similia, scilicet col lecta, tallia, syndagium, vectigal, seu guidagium, teloneum: & quod gabella est cõmunc ad hæc omnia. fol. 46. col. 4.

Quis possit de nouo imponere gabellas, an. s. Concilium, Papa, Imperator, Rex, consuedo, &c. fol. 47. col. 1.

Propter quam causam, an. s. propter bonum regni, aut regis? &c. ibîdem.

Quæforma seruanda sit in gabellarum impositione, an sit attendendum ad facultatẽ subditorum, an ad alia? fol. 47. col. 2.

An veteres gabellas de quarum inito non est memoria, dominus possit eas exigere, & re cipere? ibîdem & columna sequenti.

An postquam iustè tales gabellæ impositę sunt obligent subditos inforo conscientiæ ad earum solutionem: vel an si transeuntes per loca, vbi colliguntur non soluant: sed receptores decipiunt, teneantur restituere? ibîdem, colum. 4.

An transeuntes per loca vbi vectigalia colliguntur, quorum consciẽtiæ committitur à receptoribus, vtipsimet manifestent quantitatem rerum seu mercium quas afferunt, teneantur aliquid restituere si non totum manifestant? fol. 48. col. 1. &. 2.

De gabellis soluendis causa earum cessante. Quæstio. xiiij.

AN cessante causa ob quam tales gabellæ fuerunt impositæ cesset gabella, ita quod in cõscientia subditus non teneatur eam soluere? & an in dictis gabellis sic propter causam impositis, possit pręscriptio cadere? fo. 48. col. 3. & fol. sequenti.

An si domini pro viarum assecuratione pedagia seu syndagia recipiẽtes, sint negligẽtes in assecurando dicta vias, teneantur sic recepta pedagia restituere? & etiam an subdi ti non soluẽtes dicta pedagia dominis negligentibus, sint tuti in conscientia? folio 49. colum. 3.

Et quia fundamentum quoddam tactum est in præcedenti. q. scilicet quod cessante causa de bet cessare effectus, inquiritur fol. 50. col. 2. per totum fol. quare cum ieiunium sit insti tutum pro maceratione carnis, si caro aliâs ratione complexionis, vel medicaminis sedata est, obligamur ieiunare? & ponuntur similes aliæ paruæ quæstiunculæ notandę, vbi distinguitur de lege punitiua, pręmiati ua, ad virtutum actus allicitiua.

De immunitate clericorum à solutione gabellarum. Quæstio. xv.

AN personæ ecclesiasticæ teneantur ad so lutionem gabellarum, quæ imponuntur per potestatẽ sæcularẽ. fol. 51. col. 1.

An dato quod dictæ ꝑsonæ ecclesiasticæ sint exẽ ptæ à dictis gabellis, competat illis hoc ex iure humano, vel diuino, vel naturali. fol. eo. à col. 1. per totum, & per sequens fol.

An forenses (hoc est qui aliunde res vænales ad forum afferunt) teneantur tributa assue ta soluere de his quæ vendunt. fol. 52. col. 4.

De vectigalibus quæ rebus ad vsum portatis imponuntur, an licitè imponatur? ibîdẽ.

An gabella quæ assissium dicitur, seu lingua Hispana, sisa, iustèimponatur? fo. 53. col. 2.

An qui contra regiam prohibitionem de nõ trasferẽdo pecunias, aut equos, de regno in regnum, sub pœna perditionis pecunia rum aut equorum, transferunt nescientibus custodibus, aut dissimulantibus, aut pecunia corruptis, teneantur in conscientia sic trãs lata restituere? ibîdem, col. 3.

De rebus per præscriptionem possessis. Quæstio. xvj.

PRæscriptio & vsucapio quid sint, quo differant. fol. 53. col. 4.

Quis potest pręscribere, & an emphyteúta q**[[vi]v]** per quadraginta annos cessauit à solutione pensionis præscribat? sic quod in conscientia sit tutus post quadraginta annos non soluendo pensionem? fol. 54. col. 1.

Contra quem potest fieri pręscriptio, quia non potest contra quemcunque fieri. ibîdem, columna. 2. &. 3.

Quo tempore non currit pręscriptio. s. an tempore belli seu pestis, seu cùm iudex non est? ibîdem, col. 3. vbi ponitur casus quidam de certo legato per testatorem facto.

Quæ res sunt quæ possint præscribi, an res sa cræ, resecclesiæ, tributa, homo, obedientia, sic de alijs. idîdem, col. 4.

Ponitur quidam aduertendus casus, de quodã conuentu prætendente præscriptionẽ, con tra quendam episcopum, supra præsentationem personarum dicti conuentus, ad quędam beneficia. fol. 55. col. 1. per totum.

Quãdo incipit currere præscriptio? & quæ requiruntur ad legitimè præscribendum? fo. eodem, col. 4.

Quando interrumpitur præscriptio? fo. eod. columna. 4.

De fide ad præscribendum necessaria. Quæstio. xvij.

AN cum conscientia dubia currat seu valeat præscriptio. fol. 56. col. 2.

An qui rem aliquam alienam detinet dubitã do an sit aliena peccet, & se exponat pericu lo furti? fol. eod. col. 3.

An præscriptio currat, & valeat cum mala fide. fol. eod. col. eâdem.

An debitor non soluendo per magnum tempus quod debet, quia creditor non petit, pręscribat? fol. eod. col. 4.

An si illi qui arrendadores dicuntur decimã seu reditum ab aliquo sibi debitum non petant infra triennium, sittutus in conscientia debitor post triennium non soluendo: supposito quod secundùm iura post triẽnium non habent actionem dicti collectores cõtra talem debitorem? fol. 58. col. 2. vbi alij particulares casus ponuntur de præscriptione.

Quæstio. xviij.

AN qui (seruatis omnibus requisitis ad pręscribendũ) legitimè præscripsit rem ali quam, putando esse suam, si posteà sit certus, illam rem non fuisse suam tempore præscriptionis, maneat tutus in conscientia eã retinendo? an potiùs teneatur priori domi no reddere? fol. 59. col. 1.

De rebus per meretricium, aut aliâs turpiter acquisitis. Quæstio. xix.

AN omnis vagus concubitus sit peccatum mortale: & an sit iure diuino & humano prohibitus. fol. 60. col. 2.

An simplex fornicatio sit mortale peccatum prohibitum iure naturali, esto nec diuinũ nec humanum ius illam prohiberet? folio 61. colum. 2.

An mulieres quas Matthæus in genealogia Christi cõmemorat, vt Thamar, Bersabee, &c. fuerint peccatrices. fol. eod. col. 4.

An fœmina sciens non esse suum maritum il lum cum quo in facie ecclesiæ contraxit, excusetur à peccato, parendo iudici, & ecclesiæ, sub censuris præcipienti vt cum illo co habitet, & petenti concubitum pareat? fo. 62. colum. 1.

An coniũx teneatur suo cõiugi reddere debitum quoties petierit. fol. eod. col. 2.

Quæstio. xx.

AN lucrum ex meretricio acquisitum sit de necessitate restituendũ: & vniuersaliùs an sit de necessitate totum restituendum, quod est acquisitum per actum peccaminosum? vt est quod aduocatus à cliẽtulo recepit, vt in causa iniusta & iniqua patrocinaretur. fol. 62. col. 3. & per quatuor sequentia, folia satis diffusè: vbi tractatur quæstio, modò turpitudo se teneat ex parte dantis tantum, modò ex parte recipientis & dantis.

An si in lucro meritricio non concurrat liberalis donatio, sed alius contractus. s. locatio nis, quo corpus ad actum fornicarium locatur:vel emptionis quo fornicator prætẽdit exoluere pretium quod putat esse debitũ meretrici, ob opus turpe, teneatur meretrix restituere tale lucrum? fol. 64. col. 3.

Quare esto teneat donatio facta meretrici, per hominem particuarẽ propter cõcubitũ, non tenet si fiat per militẽ. fol. 65. col. 2. alias particulares quæstiones hanc materiam tangentes vide in dicta quæstione. xx.

De rebus per ludum acqsitis. Quæstio. xxj.

[[vii]r] QVOD ludus sit multiplex exparte finis. s. quidam fit ad deuotiunem excitandum, quidam ad corpus seu ingenium exercendum, quidam ad delectationẽ dan dum vel

capiendum, quidam ad lucrum acquirẽdum: & de ludis propter tres primos fines factis, an sint liciti. fol. 66. col. 2. & per totum seqens fol.

Dato quod aliquis ludus sit illicitus, & per consequens sic ludẽtes peccent, an etiam assistentes & conspicientes ludum peccent? fol. 67. col. 2.

An ludus de taurorum agitatione sit licitus: & an peccent reipublicę rectores, quorum au toritate tauri agitanẽ? & similiter an tauros agitantes modò pedestres, modò equestres sint, & etiam assistentes, & circunspicientes dictum ludum, peccent? fol. eod. col. 4.

An ludus qui fit propter lucrum, & est ludus qui potiùs fortunæ ꝗ industrię innititur, vt est ludus alearum, sit licitus: à fo. 68. col. 1. & per duo sequentia folia. Et adiuuant decisa in hac quæstione, ad iudicandum an sint li citi contractus humani qui fortunæ innituntur, vt sunt vadiatio, sortiaria diuisio, ludus ollæ, mercium assecuratio, &c.

An, dato (vt aliqui tenent Doctores) quod ludus alearum esset illicitus, lucrum inde acquisi tum sit de necessitate salutis restituendum? fol. 69. col. 3.

An tale lucrum restituere teneatur quis propter legem humanam, aut ciuilẽ, prohiben tes talem ludum, & hoc ante vel post sententiam latam à iudice, quod restituat illud? folio 70. per totum.

Quid facere debeat aleator, cùm multos adierit Doctores, inquirẽdo ab eis an acquisita per tale lucrum teneatur restituere, si sunt inter se dissentientes, aliquibus dicẽtibus ꝗ tenetur, alijs verò oppositum. fol. 71. col. 2.

An perdens in ludo teneatur in conscientia soluere lucranti perditum, non obstante quod ha beat actionem contra lucrantem ad repetendum in iudicio?fol. ibîdem.

Si ex mutuo vel aliâs debeo Socrati decem, & per ludum perdo decem quę illi statim soluo, ad quæ in iudicio contra ipsum habeo actionem, an potero securus in conscientia, per recompensam mihi retinere decem, quę per mutuum accepi ab ipso non recur rendo ad iudicem. fol. eod. col. 3.

Si colludẽtes non sunt in ipso ludo pares, sed alter alterum in arte ludendi superat, an teneatur excedens, alteri restiuere, quod fuerit lucratus? fol. 72. col. 1.

Si duo lusores inter se ignoti de ludendo conueniant, & qui in rei veritate excedens est, lucretur centum, non tamen cognoscit excessum tempore quo ludit, an si post ludum cognouerit excessum, teneatur restituere lucrum? ibîdem col. 2.

An qui inter duos colludẽtes certus est secundùm regulas ludi, quòd non potest ęquari, nec superari ab altero in chartarum qualita te, (Y echa el resto sobre seguro que el contrario no le puede ganar) possit tutus in cõ scientia tale lucrum retinere? postquàm nihil fortunæ cõmittit, nec ex parte vtriusq; cætera sunt paria, quo ad cognitionem euentus circa lucrum. fol. eod. col. 3.

De rebus conditionaliter datis deficiente conditione. Quæstio. xxiij.

AN inualida sit donatio sub conditione, sem per quod conditio deficit. fol. eod. col. 3. & determinatur quæstio, quantum ad ius naturale, & diuinum. fol. eo. col. 4.

An non adimpletio conditionis inualidet do nationem & contractum inforo cõsciẽtiæ, esto in foro contentioso reputentur aliquæ tales conditiones pro non adiectis. foli. 73. col. 2. &. 3.

Quare conditio impossibilis in contractu matrimoniali, pro non adiecta reputatur secun dum canonicum ius. fol. eodem, col. 4.

An ecclesia per tale ius faciat matrimonium huiusmodi (scilicet apposita impossibili cõ ditione contractus) esse verum matrimonium, an tantum declaret illic esse verum? folio. 74. colum. 1.

An huiusmodi iura quæ volunt dictas conditiones pro non adiectis haberi, suppleant id quod in consensu sic contrahentium deficit? An potiùs interpretentur voluntatem sic cõtrahentium. s. quid vellent si conditio deficeret. ibîdem.

Si testator reliquit legatum Petro, & hęres legatum illud Petro soluit, credens sufficere hæreditatem ad omnia, scilicet ad soluendũ Petro legatum, & ad hoc quòd ipse falcidiam concessam sibi, secundùm legem detraheret, quam in rei veritate non detraxit, an talis legatarius teneatur hæredi restitue re? fol. 75. col. 2. Falcidia lex est quæ amputat legata, quando saltem quarta pars bonorum non supersit hæredibus.

An cessãte fraude, seruatis, cęteris alijs reqsitis**[[vii]v]** in contractu, dempta solennitate, quæ secũdùm leges seruari debebat, securè possit Petrus retinere in conscientia, quod per talem contractum acquisiuit? fol. eod. col. 3.

De rebus ob causam datis causa non subsistente. Quæstio. xxiiij.

AN res data ob causam, causa non subsistẽ te, nec subsecuta, sit de necessitate restituenda? fol. 78. col. 4.

Aduertẽda distinctio causæ in hac materia. s. duplex est causa impulsiua, & finalis. folio 121. & infrà. 76. col. 1. satis diffusè.

An si Petrus aliquid ob causam donauit, & ante causæ cõplementũ ipsum pœniteat, teneatur donatarius acceptum reddere? fo. 76. colum. 4.

An si Ioãnes legauit Petro decem, vt inde domum vel fundum sibi Petrus emat: Petrus autem non emit, teneatur Petrus restituere legatum? fol. 77. col. 1.

Donauit Petrus Vxori Ioãnis munus aliquod vt ipsa suum maritum ad proficiscendum Romam cum Petro prouocet: non subsequitur finis pręntentus:an teneat donatio, vel potius illa donum teneatur restituere? ibidem.

Si Petrus fingit & simulat se pauperẽ, aut infirmum, aut claudum, ratione cuius simula tionis alij multa illi dant, an teneatur ea restituere? fol. eodem, col. 3. Vbi de illo qui prætextu sanctitatis aliquod legatum impetrat.

An res ex errore donatæ, sint restituendę? fol. 78. colum. 1. vbi de errore circa personam, & circa qualitatem personæ, & circa rem donatam.

An ille cui prælatus confert beneficium credens esse castum & sanctum, cùm tamen nõ sit, teneatur beneficium sic acceptum resignare? fo. eodem, col. 2.

An ille cui Episcopus propter turpẽ causam (puta quia cum sorore illius rem habet) cõ fert beneficium, teneatur illud resignare? fol. eodem, col. 3.

De rebus ob causam necessariam datis causa subsequuta. Quæstio. xxv.

AN teneamus proximum defendere (si possumus) à morte gladij, quæ sibi iniustè infertur, vel etiam ab alijs iniurijs circa per sonam, aut res suas iniustè illatis. foli. eodem, columna. 3.

An Iudæi vidẽtes Christum iniustè à principi bus tractari, & occidi, peccauerunt ipsum non defendendo: & quare Petrus reprehẽsus est à Christo, cùm voluit ipsum defende re? fol. eodem, col. 4.

An acceptum ab aliquo, vt faciat id quod aliâs ex præcepto tenetur facere, sit restituẽdũ. fol. 79. col. 2. per totum folium, & per sequẽs: vbi de iudice qui pro iudicãdo rectè, de teste qui pro veritate dicenda, de Episcopo qui pro hoc vt prouideat beneficium, de depositario qui pro hoc vt seruet depositum, aliquid recipiũt:de militibus, aduocatis, ca thedraticis, stipendiatis, qui iam pro suis laboribus, & operis collocãdis conuenerunt, & de multis alijs determinatur.

De rebus ob causam honestam acceptis. Quæstio. xxvj.

AN sit licitum pecuniam seu bona temporalia appetere? fol. 82. col. 1.

An bona intentio tollat aut minuat malitiam electionis, quæ aliâs mala esset? & an mala intentio minuat bonitatem electionis, quę aliâs bona esset? fol. eodem, col. 2.

An stet eundem actum simul esse bonum & malum? fo. 83. col. 2. vbi reijcitur Lutherana hæresis, asserens omnia nostra opera peccata esse.

An stet eundem actum humanum, esse mora liter malum & meritoriũ. fol. 84. colũ. 1. per totum & fol. sequẽti. & tractatur ad longũ an actus quo Iacob voluit reddere debitũ Lię, credendo esse suam, cùm tamen non esset, potuit esse moraliter bonus.

An sit licitum pecunia vel aliquo munere incitare, & mouere aliquam, ad faciendum bona opera:vt quòd intret religionem, aut au diat Missam die Dominico, sic de alijs similibus. fol. 85. col. 2.

An dictum opus aliâs bonum deprauetur per hoc quod sit ob pecuniam, seu ob aliud temporale munus. fol. ibîdem.

An sit necessariò restituendum, quod sic recipitur ab aliquo. s. vt faciat dicta bona opera & honesta. fol. eodem, col. 3.

An licitè fiant legata, quæ à multis fiunt cum pacto quod legatarius intret religionẽ, vel fiat**[[viii]r]** clericus, & teneant legata: & sic accepta (si conditio adimpleatur) licitè retineantur. fol. 86. col. 3.

De rebus ob causam turpem datis seu promissis. Quæstio. xxviij

AN datio pecuniarum, vel alicuius doni, vel eorum promissio ob turpem causam sit vitiosa? fol. 87. col. 1.

An promissio talis doni, vel pecuniæ ob turpem causam cõmissam, vel committendã ab aliquo, sit obligatoria inforo conscientiæ, post talem causam adimpletam seu subsecutam? ibîdem, col. 2.

De promissione conditionali qua aliquis aliquod bonum honestum promittit, sub cõditione inhonesta:vt si cupiens coitum alicuius virginis, promittat peregrinationẽ, aut dationẽ eleemosynæ, si (vt appetit) con sequat̃, quæritur an sit obligatoria talis pro missio, adimpleta conditione? foli. eodem, columna. 4.

An quod accipitur ex promissione ob turpẽ causam. s. quia interfecit hominem, sit necessariò restituendum? fol. 88. col. 1.

De rebus per transactionem acceptis. Quæstio. xxix.

AN iniuriam passus, possit transigere (hoc est ab actione iniuriarum cessare) propter aliquod donum sibi datum? vbi distin guitur si faciat hoc ante vel post accusationem. fol. 88. col. 2.

An iniuriam passus teneatur iniuriam acceptã remittere? fol. eod. col. 3.

An iniuriam passus teneatur damnum quod cum iniuria passus est, condonare? fol. eod. colum. 4.

An iniuriam passus teneatur cessare ab actio ne, quam in foro iudicij habet contra iniu riantem? fol. 89. col. 1.

An quod accipitur pro iniuria remittenda, sit necessariò restituendum? fol. eod. col. 2.

De rebus per mercationem acquisitis. Quæstio. xxx.

AN negotiatio & mercatio sit licita? folio 89. colum. 3.

Qualiter ex parte rei quę vẽditur, potest multis modis vẽditio vitiari? vt si sit sacramentum, ordo, beneficium, &c. fol. 90. col. 2.

An sit licitum vendere quædam ornamenta, quæ solent homines ad lasciuiam prouoca re? etiam taxillos, instrumẽta lusoria, arma offensiua, &c. fol. eod. col. 3.

An ex parte personæ potest venditio aut negotiatio vitiari, vt si sit clericus, &c. fol. eod. colum. 3. &. 4. Vbi de triplici negotiatione scilicet, Oeconomica, Politica, lucratiua: & quæ istarum clericis possit conuenire.

An clericus possit (si diues sit) illas negotiatio nes quas per suam personam exercere non potest, per cõsanguineũ, aut famulum, aut alium exercere? ita vt sibi lucrum talis negotiationis detur. fol. 91. col. 2.

Qualiter ex parte personæ ementis possit vitiari negotiatio, & venditio. fol. 91. col. 3.

Ex parte loci qualiter negotiatio potest vitia ri, vt si fiat in loco sacro. fol. eod. col. 4.

Quæ & qualis est negotiatio, quę prohibetur fieri in loco sacro. fol. 92. col. 1

Ex parte temporis an vitietur negotiatio, si fiat in diebus festiuis, aut dominicis diebus, post vel ante auditionem Missæ. fol. eodem, columna. 2.

Ex parte modi qualiter vitiet negotiatio:vt si misceantur peccata, vt mendacia, periuria, & ex alijs particularibus modis. foli. eodem, columna. 4.

Similiter ex monopolio potest vitiari, vt si mercatores aliqui inter se conueniant, de non vendendo istas aut illas merces, infra tale & tantum pretium:aut quòd non emãt merces vltra tale pretium: & sic de alijs similibus monopolijs. folio. 93. col. 1. Vbi alia minuta tanguntur.

An ex parte finis reddatur negotiatio vitiosa? vt si mercator solùm intendens lucrum, & nullam vtilitatem reipublicæ, negotietur. fol. eod. col. 3.

De iusto pretio rerum vænalium. Quæstio. xxxj.

QVAE æqualitas seruanda sit inter rem emptam, & pretium, & quomodò co gnoscetur quod est iustum pretium rei vęna lis, per tria documenta satis diffusè exposita. fol. 93. col. 3. & per totum sequens fol.

[[viii]v] An pretium quod datur pro rebus, quæ per vocem præconis venduntur, en almoneda, modò sit paruum, modò magnum, debeat iustum iudicari in conscientia? fol. 95. col. 2.

Si tam emptor quàm venditor sciant fructuũ qui venduntur quantitatem: aut si ambo ignorent æqualiter: aut si emptor ignoret, venditor autem sciat, quia vidit scripturam quæ vulgò dicitur, tazmia, aut per aliam viã: an possit talis emptio & venditio excusari, & pretium sic datum debeat in consciẽtia iustum iudicari, modò paruum sit modò magnum. fol. eodem. col. 3.

De triplici pretio rerum vęnalium, scilicet rigido pio, seu infimo, & medio. folio eodem, columna. 4.

De mercatione in qua iustum pretium non datur. Quæstio. xxxij.

AN quando in emptione & venditione est defraudatio facta, citra vel vltra dimidium iusti pretij, sic defraudãs teneatur defraudato restituere? fol. 96. col. 2. & per duo sequentia folia. Vbi sex argumenta ponũtur pro Iuristis, in quibus diuersæ tanguntur difficultates.

Ponuntur & examinantur tres casus, in quibus licet rem pro excessiuo pretio vendere, & talis excessus in pretio receptus, non est ne cessariò restituendus. fol. 98. col. 1.

De validitate aut nullitate venditionis, in qua emptor defraudatur. Quæstio. xxxiij.

DIstinguunt̃ de dolo, quod scilicet aut dat causam contractui, aut non dat causam cõtractui: sed dat causam quòd emens maius pretium det, quàm daret cessante tali dolo. fol. 99. col. 2.

An contractus sit nullus in conscientia, quan do bona fide fit ex parte ementis, vendentis, & mediatoris? quibus omnibus nescientibus, dolus dat causam contractui, modò defraudatio sit vltra vel citra medium iusti pretij. fol. ibîdem.

An in foro exteriori iudicabit̃ nullus dictus contractus venditionis, modò dolus proueniat ex parte contrahentis, modò ex parte sui mediatoris. fol. eodem, col. 3.

Dato quòd si dolus proueniat ex parte mediatoris, & non ex parte principalis contrahen tis, in foro conscientiæ talis contractus est nullus: & defraudatus non tenetur in foro conscientiæ stare contractui: Quæritur an possit venditor principalis, sine peccato agere contra defraudatum, vt faciat eum inuitum stare contractui, quãdo iam talis vẽditor certioratus est post dictum contractum, de dolo facto per suum mediatorem? folio eodem, col. 4.

Quando omni dolo secluso ex parte vendentis, emptor se ipsum decipit (modò decipiatur inuincibiliter, modò vincibiliter) vt si putat, quod emit, esselapidem pretiosum, cùm tamen sit vitrum:aut certæ infirmitatis curatiuum, cùm tamen non sit: quòd si sciret, non emeret:an talis contractus in cõ scientia sit nullus? fol. 100. col. 1. per totum.

De venditione rei defectuosæ. Quæstio. xxxiiij.

AN qui vendit rem defectuosam, teneatur ad aliquam restitutionẽ? vel teneatur ad aliquid aliud? Et quãdo contractus talis est nullus in conscientia? & quando tenet? fo. 100. & col. 1. sequenti. Vbi de triplici defe ctu, scilicet, in substantia, quantitate, qualitate:item de defectu manifesto, de occulto: & de occulto, si vergat in periculum emen tis, aut non vergat: & de alijs distinctionibus: & item de venditore sciente rei defectum, aut non sciente.

An qui vendit vinum, quod scit citò esse corrumpẽdum, alicui, de quo dubitat an velit illud per magnum tempus seruare, & non manifestat dispositionem in qua vinum est, teneatur restituere damnum alteri illatum ex tali rei conseruatione? fol. 102. col. 3.

An qui vendit vinum lymphatum, aut medicinas non puras, peccet, & teneatur restituere? ibîdem.

De eo qui vendit merces pro pretio currenti, sciens alías similes citò superuenturas. Quæstio. xxxv.

AN possit venditor vẽdere merces pro pre tio nunc currente, si sciat aut probabi-**[[ix]r]**liter credat, similes merces breui ad eũdem locum peruẽturas? fol. 102. col. 3. per totum.

An casu quo venditor solus scit obsidionem ciuitatis (in qua suas merces habet) citò euenturam, aliis omnibus de ciuitate id ignorantibus: & vendit suas merces citò pro pretio tunc currenti ante obsidionis aduentum, peccet? & teneatur ad restituendum? fol. eo dem. colum. 4.

An sciens monetam currentem (quam copiosissimam habet) citò ex Decreto Principis in valore diminuendam, & ante Decreti promulgationem aliis hoc ignorantibus, dictam monetã tradit vel per viam mutui, vel cambij, vel per mutationis, vel emptionis &c. peccet? & teneatur restituere aliquid? ibidem, & col. 4.

De eo qui vendit triticum cariùs quàm sit per Pragmaticam ordinatum. Quæstio. xxxvj.

AN ad Principem & gubernatorem reipublicę spectet, iustum pretium rebus vęnalibus imponere? fol. 103. col. 4.

Determinatur, an qui vendit triticum cariùs, quàm per Pragmaticam est ordinatum, peccet? & ad restitutionem teneatur? & soluuntur multa argumenta, posita contra determinationem. fol. eodem. col. 3. per totum, & folio sequenti.

An dicta lex & Pragmatica obliget in foro cõ scientiæ, & quare? cùm pœnalis videatur esse. fol. 105. colum. 2.

An si qui dictam Pragmaticam violauit, luat pœnam legis, in qua per sententiam iudicis est condemnatus, maneat ad aliam restitutionem obligatus? eodem fol. col. 3.

An pręteXtu donationis admixtę factæ à mer cantibus triticum per pretium excedens pragmaticam excusentur in conscientia à resti tutione sic vendentes? & violantes Pragmaticam. ibidem. col. 4.

An cùm clerici non sint subditi legibus laico rum, excusentur in conscientia vendentes triticum, pro pretio excedenti pragmaticæ pretium. ibidem.

An si in diuersis partibus Regni, diuersæ currant Pragmaticæ, vt quod Toleti faneca valeat 5. & Burgis valet. 8. possit existens Toleti, vendere pro. 8. hac lege quòd ipse venditor deferet suum triticum in Burgensem ciuitatem vbi valet. 8. suis propriis expensis, & ibi dem tradet emptori. fol. 106. col. 1.

An Princeps & reipublicæ gubernator possit condere legem, nè quis tempore Angusti quando pro vili pretio venditur triticum, emat vltrà quàm sibi, & suæ familiæ sit necessarium. eodem fol. col. 2.

An qui mense Augusto quando vili venditur triticum, magnam emit tritici quantitatem vt posteà in Aprili vel mense Maio quando cariùs valet, vendat, & ditetur, peccet, & ad restitutionem teneatur? Et si sic, quantum restituere debeat, & cui. fol. eo. col. 2.

De his qui res alienas vendunt. Quæstio. xxxvij.

AN vendere rem alienam inuito domino aut nesciente possit licitè fieri? fol. 106. & folio sequenti per totum, vbi explicatur natura contractus venditionis, & quid ope ratī dicta venditio rei alienę, an scilicet trans ferat dominium in illum cui venditur.

An dicta venditio rei alienæ teneat in foro cõ scientiæ. Et modò teneat, modò non, ad quid obligatus manet, qui sic rem alienam vendidit. fol. eodem. col. 3.

De venditione ad terminum & de causis pretium augendi. Quæstio. xxxviij.

AN sit licita venditio ad terminum, pro maiori pretio, quàm sit pretium cõmuniter currens, in promptu solutum? proponitur hæc. q. fol. 109. col. 1.

Recitantur sex causæ, propter quas sic vẽdentes prætendunt se in conscientia excusare, & tutos esse. fol. ibidem.

Prima causa est, quia pretium communiter currens in promptu solutum, sæpissimè est tenue, ꝑ quo si vẽditor suas merces daret nõ solùm non lucraretur, sed potiùs pateretur damnum, attentis laboribus & expansis fa ctis. At videtur iniustum, quod seruiẽs reipubli cæ, habendo merces & vendendo, suis expẽ sis debeat facere. Disputatur ista causa, an sufficiens sit pro illorum excusatione? fol. eodem. col. 1. &. 2.

Secunda causa ascendendi in pretio, quæ est**[[ix]v]** ratione interesse lucri cessantis, disputatur. fol. eodem. col. 3.

Tertia causa quæ est periculum cui capitale ex ponitur, vt quia forsan morietur, aut fugiet emptor, & etiam suus fideiussor, disputatur. fol. eo. col. 4. & per folium sequens.

An si vẽditori est nimium graue & molestum merce sua priuari, & ad instantiam emptorum ad terminum vendit, & est sibi verisimile quod suum capitale exponitur pericu lo, possit in pretio ascẽdere, dato quòd pręcedens quęstio terminetur negatiuè. fo. 110. col. 3. &. 4.

Quarta causa quæ est conditio emptoris vt ꝗ litigiosus est, qui sine lite non solet soluere, & ita probabiliter illi vendens, timet expensas faciendas in rehabendo suum capitale, disputatur. foli. 111. colum. 2. per totum foli. & sequens.

Quinta tausa ascendendi in pretio est ratione dubitationis valoris mercis venditæ, quem probabiliter est habitura tempore solutionis pretij. Vt si Socrates in Ianuario vendit tritici mensuram valentam quinque, recepturus pecuuiam in mẽse Maij, in quo est verisimile

quòd valebit vtra quinque, poterit ꝑ maiori pretio quàm quinque vẽdere, si sit du bium quòd tempore solutionis valebit vltra quinq;. Et tractatur hæc causa & quæstio, etiam si venditor non erat illam rem seruaturus vsq; ad Maium, sed illicò distracturus. fol. 112. col. 2. & per duo sequentia folia.

Exponitur ad istud propositum, cap. Nauiganti. & cap. In ciuitate. satis diffusè: & reiicitur intelligentia Caietani, & Conradi, loco cita to, & signanter fol. 113. per totum.

Resoluitur contractus cap. Nauiganti, quãdo vendẽs triticum in Ianuario pro pretio qd' probabiliter curret tempore Maij (ad quod tempus seruaturus erat triticum, & tunc venditurus) in duos contractus. s. venditionem, & alium innominatum. fol. eod. col. 3.

Ponitur casus alterius capit. s. In ciuitate, in quo mercis traditio expectatur, & pretium anticipatur. Et declaratur dicti casus iustitia. fol. eodem. col. 4.

Exponitur iterum cum argumentis & obiectionibus intentio cap. Nauiganti. circa hoc, an pro maiori pretio, quàm nunc currat, possim vendere triticum si seruaturus eram illud & venditurus pro mẽse Maij, satis diffusè. fol. eod. col. 4. & per totum fol.

An si tempore Ianuarij mẽsura tritici valet. x. poterit venditor vendere non pro. x. nec ta xando pretium, sed indeterminatè pro pretio cursuro die solutionis? exempli gratia prima die mensis Maij, ad quod tempus serua turus, & in quo venditurus erat suum triticum. Et si dicta die valet. 15. an potuit licitè 15. suscipere? fol. eodem. col. 4.

An si secũdùm iudicium omnium speratur in hoc anno magna olei abundantia: & iudicatur ab omnibus quod non valebit metrêta olei colligendi, vltra quatuor argenteos in toto sequenti anno, imò quod minus quam quatuor: Et conuenio cum Petro vt hodie vendat mi hi totum oleum, quod ex suis possessionibus colliget, quatuor argenteos nunc dãdo pro qualibet metrêta, an si posteà pręter omnium spem, tempore quo oleum mihi dandum est, valet. x. argẽteos, potero licitè recipere dictum oleum pro dicto pretio quatuor argenteorum, sine obligatione ad aliquid restituendum? fol. 114. col. 2. Et sequen ti fol. vbi alij similes casus de vitalicio, & de iactu retis in mare, tractantur.

Sexta causa cariùs vendendi ad terminum quàm ad statim q̃ est (scd'm aliquos) quia merx ad terminum vẽdita, plus valet ꝗ ad statim, di scutiẽ, & reiicitur, tan ꝗ vana. fo. 115. per totũ.

Epilogatur, quãdo, & quomodò erit iusta em ptio, & venditio, modò statim soluatur pre tium aut detur merx, modò differetur mercis traditio, aut pretij solutio. fol. 116. col. 2.

An sit iustus contractus, cùm duo inter se con ueniũt, vt vnus alteri hodie mutuet triticum, & quod in eadem mẽsura alter reddet tantum triticum, in certo & signato tempore? Cum distinctione respondetur. fol. eodem. col. 3. per totum fol. Vbi tractatur si triticum no uum reddatur, si vinum pro vino, pecunia pro pecunia, sic de cæteris, cum pacto quod idẽ in specie, numero, pondere, mẽsura, posteà reddatur.

An sit iustus contractus quo Petrus mutuat Ioanni ducatum nunc valentem. x. hac lege vt posteâ reddatur sibi ducatus, etiam si principis autoritate tempore solutionis ducatus valeat. 12. fol. 117. col. 2.

An mercatores lanarum, qui tempore Natiui tatis lanas prouenturas ex tonsura faciẽda mense Iunij emunt, pro pretio diminuto, puta vno Regali, cùm certum sit quod tempore

tonsurę. s. in lunio, valebit quęlibet lana vel vellus Regale cum dimidio:addentes etiam in contractu quod si lanæ præfatæ, aut oues tẽpore solutionis defecerint, reddentur alio anno, sint tuti in conscientia? & liberi à re-[[x]r]stitutione? fol eodem. col. 2. &. 4.

An licitè & iustè faciant dicti mercatores easdem lanas pro Regali emptas, statim post emptionem vendendo aliis mercatoribus pro Regali cum dimidio: quas secundi mer catores tempore Iunij sunt recepturi? ibidem. colum. 4.

An iustus sit contractus, quo Ioannes dat Petro. 90. ducatos statim, pro debito centum ducatorum quos Paulus debet ipsi Petro, soluendos ipsi in fine vnius anni? fol. ibidẽ. & per duo sequentia folia.

De rebus per vsuram acquisitis.

QVID vsura, & quia in eius definitio ne includitur mutuum, & lucrum, quid mutuum: & quod duplex. f. formale & inter pretratiuum. Quid nomine lucri intelligen dum est? an omne commodum temporale, an beneuolentia, amicitia, spiritualia, salus corporalis, sic de cæteris? fol. 120. per totum & folio sequenti.

Lucrum duplex formale & virtuale. f. eodem. columna. 3.

An si mutuo meo debitori centum, hac lege vt vltra capitale soluat decem, quæ aliâs mutuatarius mihi debebat, sit contractus vsurarius? vel saltem peccaminosus? ibidem.

Supposito (vt est probabile) quod ex testamento minùs solenni (in quo constat nullam interuenisse fraudem) teneatur hæres ad solutionem legatorum, quæ facta sunt per testa torem. Quæritur an si talis legatarius mutuat Ioanni hęredi centum, hac lege vt Ioan nes hæres soluat illi simul cùm capitali legatum: & Ioannes acceptat & ita soluat, sit vsurarius, aut illicitus contractus? folio eodem. col. 4.

An si infirmus mutuat Petro medico centum hac lege vt illum à sua infirmitate curet, cũ alium medicum qui velit, aut possit illum curare, non inueniat, sit vsurarius contractus? fol. ibidem.

An tunc in mutuo dicatur lucrum principaliter intendi, quando mutuatio aliter non fieret, nisi lucrum speraretur? fo. 121. ferè per to tum, & fol. sequẽti. Vbi de illo qui sine hoc quod deducat in pactum exterius, mutuat, & sperat aliquid vltra sortem: & multa alia tangũtur. Vbi etiam de causa impulsiua & finali, & quo differant, satis diffusè tractatur, & hoc suprà. fo. 76. col. 1.

De vsura an sit, vel vnquàm fuerit licita.

AN vsura sit prohibita iure naturæ, & diui no veteri & nouo:Et iure Humano Canonico & Ciuili? folio. 123. colũ. 1. & per sex sequentia folia.

An vsura sit de se mala & habeat malitiam ex obiecto, an ex circunstantiis? fol. 125.

Quòd prohibitio vsuræ sit morale, & non ceremoniale, & de diuersitate quantum ad cessationem ceremonialium, & legalium, & moralium, veteris legis per aduentum nouæ. fol. eodem. col. 3.

An Iudæis in Veteri lege fuerit concessa vsura cum alienigenis, vel tantùm permissa? Et an illa vsura quam Iudęi cum Gẽtibus exercebant fuerit vera vsura, vel tantùm similitudinaria? fol. eodem. col. 4. & fol. sequenti.

An liceat Christianis vexare vsuris (saltẽ similitudinariis) Iudęos, Sarracenos, & eos quos autoritate Principis armis debellare licet? fol. 126. colum. 2.

An mutuator particularis homo, possit accipe re fructus pignoris feudalis, quoadusq; capitale reddatur, non computãdo eos in sortem. Et an dato quod homini particulari hoc non liceat, liceat ecclesiæ, vt glossa videtur sentire in capitulo, conquestus. de vsuris. fo lio. eodem. colum. 3.

An gener possit licitè percipere & consumere fructus possessionis per socerum suum sibi impignoratæ, quousq; dotem ꝓmissam illi soluat: & quòd non computet in sortem dictos fructus gener tempore solutionis do tis. Et communiter Iuristę tenent partem affirmatiuam in cap. Salubriter. de vsuris. dũ modò seruentur quatuor conditiones. Qui cum suis conditionibus reiiciuntur, & ponitur opinio communis Theologorum, & posteà alia particularis responsio, relicta cõ muni. fol. 127. per totum.

In præcedenti casu tangitur per Doctorem q ibi est donatio præ sumpta soceri in ordine ad generum. Ideò tractatur quomodò ibi possit esse talis donatio præsumpta, & quot modis potest contingere præfatus casus. folio eodem, columna. 4. & per totum sequens folium.

In quibus casibus licet mutuanti vltra sortem recipere.

[[x]v] AN liceat ab illo cui mutuo centum, accipe re cum capitali decem, quæ aliâs mea erant, aut mihi debita, aut de iure meo facta? fol. 129. colum. 1.

An ratione interesse mutuantis. s. damni emergentis, licitum sit ipsi mutuanti aliquid vltra capitale accipere à mutuatario? foli. eo. dem. colum. 3.

An ratione interesse lucri cessantis, liceat mutuanti aliquid vltra sortem accipere? folio eodem, columna. 4. cum quatuorfoliis sequentibus.

An qui vult antecedens bonæ cosequentiæ, necessariò debeat velle consequens? Et qui vult causam, necessariò debeat velle effectum? fol. 130. col. 2. 3.

Examinantur octo conditiones, quas Conradus ponit requiri, ad hoc quod mutuãs possit aliquid recipere vltra sortem ratione interesse quod patitur, ex hoc quod mutuat. folio 127. colum. 2. & per duo sequentia folia: & ponitur resolutio Doctoris circa dictas con ditiones. fol. 131. col. 2.

De duplici interesse propinquo & remoto. ibi dem. colum. 4.

An ratione donationis factæ ex parte mutuatarij, possit mutuator aliquid vltra sortem recipere? Et quot conditiones requiruntur, ad hoc quòd virtute talis donationis licitè sic donatum, recipiatur. Et examinantur istæ requisitæ conditiones. fol. eodem. col. 4. & fol. sequenti.

In sequenticasu passim à Principibus exercitato, quid dicendum? Rex aut alius dominus, suis militibus aliisque seruitoribus est obligatus, soluere certum stipẽdium in termino signato, non habet vnde soluat, adiit mercatores, & alios diuites, cum quibus cõ uenit,

vt præfati mercatores & diuites soluant dictis militibus summam debitam in termino statuto: & promittit præfatus Rex mercatoribus, quod vltra capitale. s. centum, ali quam certam summam prout sibi placet da bit liberè, & sponte, scilicet, decem: & Rex addit in sua schedula, se ex nunc, pro tunc gratis & liberaliter facere donationem præ fati incrementi? An, inquam, tuti sint præfati mercatores in conscientia, recipiẽdo dictum incrementum? fol. 133. colum. 3. 4. & in sequente folio.

An pœna quæ ponitur à mutuante ipsi mutuatario, quod si mutuatam pecuniam non soluerit in termino præfixo, soluat decem, vltra capitale, licitè ponatur. Et quæ conditio nes requiruntur, vt dicta pœna licitè imponatur, & vt posteà exigatur? fol. 134. col. 2. & 3. & folio sequenti.

Triplex pœna, scilicet, legalis, iudicialis, conuentionalis. Et quo differãt. & quæ illarum potest mutuatario imponi. fol. 135. col. 4.

Differentia inter præfatam pœnam, & interesse. fol. 136. colum. 3.

De vsura restituenda.

AN omis vsura vera inducat obligationem ad restituendum? fol. 136. col. 3.

Aliud est mutuationem esse vsurariam, aliud lucrum esse vsurarium. Et stat alterum esse sine altero. fol. 137. col. 1.

Vsura duplex, pactionalis, & mẽtalis. ibiem. An si Petrus mutuat Ioanni centum, hac lege quod Ioãnes teneatur remutuare Petro alia centum, vel hac lege vt ex sua officina medicinas in posterum emat, vel ad suum molendinum deferat triticum suum, sit vsurarius contractus. fol. eodem. col. 4.

An mutuare centum, & recipere vltra capitale decem, ꝑ hoc quod mutuator suscipit in se periculum capitalis, sit vsurarium? ibidem.

An mutuare cũpacto, quòd mutuatarius con ferat mutuanti aliquod officium vel beneficium, sit vsurarium? ibidem. & fo. sequenti.

An fideiussor possit aliquid exigere & recipe re pro eo quòd fideiubet. Nam ibi videtur includi mutuum, per hoc quod soluere pro debitore est quodammodò mutuare debitori. fol. 138. colum. 1.

Dato quod mutuare cum pacto de ineundo aliũ contractum sit vsurarium, quæritur an sic acquisita sintrestituenda, & cui, & quomodó? Et an quiex hoc quod mutuauit, ex pacto acquisiuit beneficium, vel officium, teneatur resignare & reponere in potestatem superioris Prẹlati, aut Principis, qui contulit? &c. fol. eodem. col. 2. &. 3.

An mutuare colono, cum pacto quod terras mutuã tis colat, soluendo illi debitum stipendium pro suo labore sit vsurarium? fol. 139. col. 1.

An vsura mentalis cum opere subsequuto inducat obligationem ad restituendum, sicut pactionalis inducit? fol. eodem. col. 2. per totũ & per sequens fol.

Quare si vsura mentalis inducit obligationem ad restitutionem, non inducat etiam simonia mẽtalis? vel an eadem de vtrâq; sit ratio. folio. 140. col. 1. &. 2.

An vsurarius acquirat dominium vsurarum?**[[xi]r]** folio codem. columna. 3. & per duo sequentia folia.

An vsurarius sine consensu vero vel pręsumpto mutuatarij possit in aliquib us casibus res vsurariè acquisitas distrahere? donãdo, ven dendo, permutãdo &c. modò aliâs meneat potens ad soluẽdum acquisita vsurariè, mo dò non. fol. 142. col. 2. & fol. sequenti.

An aliquis possit de manu vsurarij aliqd cum bona conscientia recipere per modum donationis, emptionis &c. fol. eo. col. 4.

An seruitoresipsius vsurarij, barbitonsores, suo rum filiorum præceptores, & alij huiusmodi possint ab vsurario recipere mercedem suo obsequio dignam, quando eam recipiẽ do manet vsurarius impotens ad restituendum acquisita per vsuram. Similiter quæri tur de aliis creditoribus vsurarij, ex contractu, vel ex delicto &c. fol. ibidem.

Cui periculo se exponant, qui cum vsurariis (quos sciunt debitis grauatos) contrahunt mutuando illis, aut vendendo, solutionem pretij expectando &c. fol. 143. col. 2.

An sicut vsurarius tenetur restituere lucrum vsurarium, teneatur etiam restituere secundum lucrum, quod acquisierit cum pecunia vsuraria? fol. eo. col. 3. & per sequens fol.

An idem sit aliquem stimulo conscientiæ agitari, & per iudicium conscientiæ ad aliquid obligari? fol. 144. col. 1.

An obligatio restituendivsuras solis vsurariis conueniat, an etiam hæredibus? Et supposito quod sint duo hæredes, & vnusillorum fiat pauper, & impotẽs ad soluendum, an alter qui manet potens teneatur restituere in solidum totum acquisitum vsurariè? an tantũ secundùm portionem hæreditatis? folio eo dem. colum. 3.

An cooperãtes cum vsurariis ad exactionem, retentionem, aut non restitutionem vsurarum, teneantur ad restitutionem, sicut vsurarij, vltra hoc quod peccent? fol. 145. col. 1.

An iudices aut domini, qui ĩ terris suis verbo, opere, aut alio modo, iuuantvsurarios in re ceptionem vsurarum, compellentes mutua tarios, vt vsuras soluant, teneantur restituere, & quantum? Et similiter an qui permittunt vsurarios exercere vsuras, in populis & terris sibi subditis, etiam si nullum eis præ stent fauorem aut auxilium? ibidem.

An tabellio, qui scripturam vsurarij contractusfacit, si nil aliud facit, quàm factum pro ut fit scribere, peccet? & ad restitutionem teneatur? folio eodem. columna. 2.

De cambiis & lucro per eadem acquisito.

QVID cambium, quo differat à vendi tione, & à mutuatione? fo. 145. col. 3.

Cambium duplex. s. purum, & impurum seu mixtum. ibidem. col. 4.

Omnia genera cambiorum reducuntur ad tria, secundùm tres diuersitates. s. numismatum, temporis, loci. ibidem. col. 4.

An cambium secundùm se sit contractus licitus & republicę vtilis? fol. 146. col. 1.

Ex parte circunstatntiæ personæ, loci, temporis, modi, finis, ex parte etiam immoderati lucri, quod campsor à campsuariis recipit, potest vitiari cambiendi contractus. fol. eo. columna. 2.

Duę causæ sunt, propter quas campsor potest lucrum recipere: ponuntur & explicantur. fol. eodem. col. 3.

De cambio in quo sola temporis diuersitas interuenit.

AN ex cambio multùm in Hispania vsitato, in quo sola temporis diuersitas interueuit, quod propriùs mutuum, quam cam bium habet dici, sit licitum lucrum quærere, & accipere? fol. 146. col. 4. & fo. sequenti: vbi contra plurium sententiam defenduntur sic cambientes.

De pecunia an vendi possit.

AN campsores possint lucrari ratione qualitatis numismatum: Vt quia dant pecuniam auream, pro argentea? fol. 148. col. 1. per totum fol. & sequens.

De duplici valore pecuniæ, legali. s. & non legali, sed ex parte plurium aliarum vtilitatum, quæ ab vna pecunia prouenire possunt, & non ab alia. ibidem.

De causis ob quas solent campsores lucrum augere.

[[xi]v] AN istæ quatuor causæ sufficiẽtes sint ipsis campsoribus ad augendum, vel minuendum lucrum in cambiendo. s. cambire ad distantiorem vel non ita distantem locum. Dare in cãbio maiorem, vel minorem quantitatem pecuniæ. Per maius tempus. aut minus solutionem pecuniæ campsæ expectare. Abundantia aut penuria pecuniæ, in ta li loco, in tali tempore. folio. 149. colũ. 2. per totum fol. & sequens.

An paucitas aut pluralitas campsorum aut campsuariorum sufficiat ad augendum aut minuendum lucrum? fol. 150. col. 2. &. 3.

An sequens cambium sit licitum? Campsor dat Petro mille ducatos Toleti, quos Petrus habet soluere Valentiæ, & hac lege dat, vt pro cambio soluat Petrus. xxx. ducatos intra duos menses cum capitali. Si tamen Petrus petit quod tempus solutionis dupletur. s. ad quatuor menses, campsor duplat etiam lucrum ad. lx. ducatos, vel saltem auget. fo. eodem. colum. 3.

De quibusdam cambiis in particulari.

DE cambio reali sine literis quod solet dici minutum, scilicet, dat campsor Petro (qui pecuniis paruis indiget) paruas pecunias puta argenteos, pro pecuniis grossis, scilicet, ducatis, quos Petrus dat campsori, & pro tali permutatione seu cãbio recipit campsor certum lucrum. Aut econtrariò, si campsor dat grossas pecunias pro paruis, & minoribus. fol. eodem. col. 4.

De cambio reali per literas, in quo campsor priùs dat pecuniam, solutionem expectãs: exempli gratia, campsor dat Petro centum ducatos Toleti, solutionem Romæ recepturus ad terminum designatum, pro quo aliquod lucrum campsor recipit. ibidem.

De cambio, alio reali per literas, in quo campsor recipit priùs pecunias à Petro cãpsuario: exempli gratia, campsor Toleti recipit â Petro mille ducatos, quos (demptis quinquaginta pro cambio) facit per suam schedulam dari à suo factore ipsi Petro Romæ, Petrus nanque Romæ dicta pecunia eget pro suis negotiis. fol. 151. col. 2.

Sequens contractus an sit licitus, qui communiter est in vsu mercatoribus. Petrus mercator Toleti existẽs, tenetur soluere mille ducatos ĩ Flãdria, propter merces inde allatas, quærit alterum mercatorem, cui Toletlillos mille ducatos ad cambium tradat: adest secundus mercator, qui illos ad cambium recipit, illos pro Petro Romę soluturus, & vltra capitale dat Petro certum lucrum. foeodem. colum. 3.

De cambio quod siccum dici solet, exempli gra tia campsor dat Petro Compluti mille ducatos, hac lege, vt totidem ĩ Flandria soluat, vbi certum est ducatos plus valere, quàm Compluti. fol. eodem. col. 3.

Quid sentendum in casu sequenti: Campsor dat Petro Methymnæ tempore nundinarũ centum ducatos, hac lege vt in fine mensis soluat, quantum intra decem dies valuerint centum ducati. Et sit ita quod in illis nundinis quotidiè variatur valor ducati, aliquando valet. 375. vt valet etiam tempore cõtractus: aliquando valet. 370. aliquando. 380. attamen vt in plurimum valet plus quã. 375. folio eodem. col. 4.

An diuites qui pecunias suas per emptiones & venditiones licitas acquisierunt, possint (vt multoties fit) cambiendo lucrum ali quod accipere, ibidem.

De casu simili Monti pietatis.

CASVS similis Monti pietatis consistit principaliter in hoc, quod quędam magna summa pecuniæ posita & deposita est, pro sucurrendo pauperibus, mutuando eis certam portionem dictæ pecuniæ. Et vt non pereat præfata summa pecuniæ, deputãtur officiales, qui curam illius habeant: & possint distribuere pauperibus: & ab illis mutuatum recipere. Et imponitur pauperibus quod pro sustentatione & salario dictorum officialium, pauperes soluant vltra capitale aliquid. An sit in tali casu vsura? folio. 152. co lumna. 1. & per tria folia fequentia: vbi casus diffusè ponitur, & recitatur resolutio Caietani, quam habet in suis Opusculis tomo. 2. per. 15. capit. & impugnantur aliqua sua dicta: & ponitur Bulla Concilij Lateranenesis sub Leone, aprobans huiumodi montem & similes. folio. 152. colum. 1. & per duo fo lia sequentia.

De censibus quo ad eorum institutionem.

[[xii]r] QVID census sit, quo differat ab emphyteusi, quod census dupliciter capitur, materialiter, & formaliter. fo. 154. colum. 3.

An census institui possit in re fructifera; & nõ fructifera: in re vsu consumptibili, vel non cõsumptibili: in rebus mobilibus, an immobilibus. fol. 155. col. 1.

Census potest tripliciter institui. s. ex voluntatesuperioris, ex voluntate Censualistę, ex voluntate ipsius qui censum soluit. ibidem columna. 3.

An census posisitinstitui supra personam hominis, qui dicatur census personalis, sicut alius supra possessionem institutus dicitur realis. fol. ibidem.

De censibus quo ad eorũ emptionem & venditionem & primò de perpetuo.

DVPLEX census, purus, & impurus: Purus quidam perpetuus, quidam temporalis. Temporalis quidam determinata temporalitate, quidam temporalis indeterminata temporalitate, seu vitalicius: quod idem est, quidam pecuniarius, quidam fructuarius. fol. 156. col. 4.

An cẽsus tam fructuarius, quàm pecuniarius: tam perpetuus, quàm temporalis, sit vęnalis secundum se. fol. 156. per totum. & per sequens fol.

De censu temporali, deter minata temporalitate.

AN census temporalis determinata temporalitate, sit vendibilis? & quod est eius iustum pretium, an debeat esse tantum quã tum in dicto determinato tempore erat per cipiendum? vel sufficiat minus ad iustè emẽdum? exempli gratia, est vnus census percipiendi decem ducatos singulis annis, ex decem annis immediatè sequẽtibus, quæritur an pretium iustum ad emendum dictum cẽ sum, debeat esse totum percipiẽdum per de cem annos. s.c. ducati? An liceat, pro minori emere, puta pro nonaginta. fol. 158. col. 3. & per duo sequentia fol.

De censu temporali indeterminata temporalitate, hoc est de vitalicio.

AN census vitalicius licitè possit institui, & vendi pro iusto pretio, tam pro vita ementis, quàm vendentis, quàm alicuius alterius, seruatis circunstatiis. fol. 160. colu. 3. & 4. & fol. sequenti.

Qualiter potest iustum pretium taxari pro censu vitalicio? ponuntur diuersi modi. fol. 161. col. 2. 3.

De censu redimibili.

AN primum pactum (inter quatuor pacta quę in censu redimibili solent apponi) licitè ponatur? & est pactum redemptionis, scilicet quod vendatur census perpetuus hac le ge, quòd quoties vẽditor reddiderit emptori pretium acceptum, extinguatur census, & maneant bona debitoris à censu illo liberafol. 162. col. 3. & per totum sequens fol.

Dupliciter pactum redemptionis in fauorem venditoris potest apponi. s. cum temporis determinatione, vt quod vẽditor possitintra duos annos aut tres redimere: quod si non fecerit, maneat irredimibilis. Aut quod intra duos annos non possit redimere, pòst verò sic: sic de aliis modis determinando tempus. Aut sine temporis determinatione, vt quod semper quod voluerit redimere, redimat. fol. 163. col. 2. &. 3.

An si facultas redimendi censum existat in potestate venditoris, teneatur emptor tempore redemptionis computare in sortem fructus midij temporis. fol. eo. col. 4.

An quoties emptio cẽsus ob aliquam causam est inualida & nulla, teneatur emptor cẽsus fructus iam perceptos, in sortem computare. An licitè possit eosretinere. fol. ibidem.

An ad iustificationem contractus census redimibilis, sit necessarium quod pretium tempore redemptionis, sit æquale pretio priùs dato tempore emptionis. An licitum sit pacisci de alio pretio. s. maiori quam fuit pretium em ptionis. Aut saltem licitum sit pacisci quod tem pore redemptionis dabitur pretium, quod tunc res ipsa valuerit? nam stat quod valeat plus tempore redemptionis quàm valebat tempore prioris emptionis. fol. 164. col. 2. per to tum fol. & per sequens.

An in emptione census cum pacto redemptio nis apposito per venditorem, licitum sit in pretio descendere. s. dando minus quàm daretur, si census esset irredimibilis. fol. 165. col. 4. per totum, & per duo sequentia folia.

Quantum sit descendendum in pretio ratione**[[xii]v]** pacti de redimendo. fol. 167. col. 1.

Si Petrus pro decem emit cẽsum valẽtem quin decim, & per multos annos percepit pensio nem, nunquid tenebitur fructus perceptos restituere in partem? an satisfaciet si diminu tum pretium per eum olim datum, ad æqua litatem reducat. fol. eodem. col. 2.

An si census fructuarius soluendi singulis annis certas mẽsuras tritici, fuit tempore præ terito emptus pro iusto pretio, quod tamen in rei veritate fuit pretium nimium paruũ: quia faneca tritici tempore contractus vale bat vnum regale, & successu temporis ascendit, ita quod faneca valet hodie vnum ducatum: poterit Censualista tutus in conscientia mo dò omnes illas mensuras tritici percipere. fol. eodem. col. 4.

An Pragmatica regia (qua statutum est, quod qui census fructuarios redimibiles habebant, nõ ampliùs exigerent pemsionem fructuariam, sed eam in pecuniam commutarent, ita vt pro. 14. perciperent tantùm vnum, quolibet anno) impediat, quo minùs census pecuniarius redimibilis pro minori pretio possit emi. s. quòd pro duodecim, aut pro vnde cim, possit vnum percipi quolibet anno. fol. 168. colu. 1.

De pacto reuenditionis apposito in fauorem emptioris, an. s. tale pactum possit licitè apponi? Et an fructus medij temporis sint computandi in pretio, tempore redemptionis. fol. eodem. colu. 2.

An aposito dicto pacto sit idem pretium seruandum, quod seruari debuisset si non apponeretur. Et quod erit iustum pretium tali pacto apposito. fol. eodem. col. 3.

Ponitur magna differentia si pactum apponatur in fauorem emptoris aut venditoris. fo. 169. col. 2.

An licitus sit contractus quo (cęterisp aribus) census seu fundus emitur, apposito vtrinque pacto redemptionis. s. quòd emptor habeat facultatem ad rescindendum contractum, quando vellit, similiter & venditor eandem habeat facultate. fo. eodem. col. 3.

An secundum pactum quo census redimibilis emitur. s. quòd venditor obligatur possessiones (in quibus census est institutus) bene cultas, & reparatas tenere: & quòd non possit eas sine consensu Censualistæ vẽdere: & quod de venditis ex consensu Censualistæ teneatur eidem decimam soluere, possit licitè apponi. fo. 170. col. 1.

An tertium pactum consuetum apponi in cẽsu redimibili. s. de pœna commissi, quod si censuarius per duos annos pensionem non sol ueritipsi Censualistę, eo ipso integrum dominium prædictarum possesionum trãsferatur in ipsum Cẽsualistam, licitè possit apponi. fol. eodem. col. 3. per totum fol.

An quartum pactum quo emptor census ven ditorem obligat, vt pensionem quolibet an no soluat (non obstante quocunque casu fortuito, etiam si res in qua census est institutus omninò pereat) possit licitè apponi. fo. 171. col. 2. per totum fol.

An clausula quæ in contractibus huiusmodi solet apponi. s. quòd Cẽsualistæsoluetur dictus census quocunque casu fortuito acciden te, se extendat ad hoc, quod esto resin qua fundatus est census pereat omninò: An solùm hoc quod si talis res desinat fructificare. &c. fol. eodem. col. 4.

FINIS TABVLAE.

[[xiii]r] MAGISTRI ALVARI GOMECII in complvtensi academia literarvm Græcarum professoris, in celeberrimi Doctoris Ioannis à Medina Præceptoris sui obitum, Elegia.

NVNC si quando meis venisti sedula curis Solatrix luctus, nunc Elegia veni.
Ille Methymneæ clarißima gloria gentis Oceidit, & somno iam grauiore cubat.
Iusti sacra domus mœret, doctumque Lycéum Compluti mœret, sancta Minerua dolet.
Certatim plantgunt, dolor hic emanat ad omnes, Irreparabiliter quòd sua signa cadunt.
Mors ô dura nimis! nimium crudelia fata! Et tantùm magnis inuidiosa viris!
Quæ caput attollunt, vix hæc permittitis vltrà Surgere: sed sæua carpitis illa manu.
Occidit ignauus, pariter solertia magni, Atque vtrunque simul puluis & vmbra tegit.
Quid vigilare iuuat? Quid famam extendere factis? vnica nox cunctis imminet, vna quies.
Deseris heu mœstos tu nos Methymna! magistrum Quô rapitis Parcæ? Quem petit ille locum?
Digna suis meritis recipit nunc præmia, Verbum In speculo cernit, numina clara videt.
Quàm tibi diuersis fulgent nunc illa figuris! Vt responsa voles nunc meliora dare.
Summe Deûm rector veniam concede magistro Ad nostros redeat, vel semel ille choros.
Erudiat rursus, præscit quod summa potestas Non præsciße tamen, quo queat esse modo:
Numinis vnius quæ sit distinctio trina, Vt diuisa manens esse feratur idem.
Ista tamen non sanus ego quid mente reuoluo? Inconcessa rogas, improbe siste furor.
Ad nos non redeunt mortis quos vincla coërcent: Cerberus hos terret, duraque fatanegant.
En liber, en prodit, quo sospite nempè Methymnæ Pars melior viuit, qua cupit ille magis.
Huc properent omnes cruciat quos vita peracta, Quos schedula vexant, quosque tributa ligant:

Quos turpis quæstus, quos sordida techna perurit Fraudatæ mercis, quósue retenta Ceres.
Res pondet cunctis, habet hîc oracula, doctus Quæ legat, indoctis hic quoque fructus inest.
Præsulis ecce gerit numen, qui maximus orbi Præsidet Hispanc: Liuide cede procul.

[[xiii]v] Eiusdem Epitaphium.

COmplutense decus iacet hîc, attende viator, Ter tumulum lustra, ter pia thura crema.
Hoc moriente silet vox, qua non clarior vnquàm Compluti fulsit, nec fuit vlla prior.
Induit en nostrum velamina pulla Lycéum: Et dixit, Cedrus nunc mea magna ruit.
Henarus ipse pater placidis qui voluitur vndis, Turbidus insanos iactat ad astra sonos.
Sed cessent gemitus, cessent suspiria, luctus, Nunc fruitur cœlo, nunc viget ille magis.

[[xiv]r] AMBROSII A MORALES CORDVBENSIS, DE OBITV ervditissimi viri doctoris ioannis à Medina præceptoris sui, Epicedion.

SI quando aut lachrymis miserorum, aut dura querelis
Fata piis: iustísue queant si corda sororum,
Humanæ quæ pen sa trahunt, quæ stamina vitæ,
Fletibus, & meritis valeant mollescere dictis:
Si gemitu, aut vllis precibus Libitina moueri
Immotásue sciat mortis suspendere leges:
Nunc saltem flecti gemitu crudelia fata
Debuerant, stabilesque obitus nunc rumpere vices,
Cùm tibi postremos ætas iam clauderet annos,
Atque senescenti instarent cùm debita fata.
O decus, ô sæcli lux, ô præclare Medina,
Heu raperis! seraque licèt nunc morte quiescas,
Sera tuis nulla ast vnquam tua contigit ætas.
Heu studia heu paribus tecum consumpta ruinis
Mœsta iacent! pariter studiorum & concidit ægra
Spes, quondam simili nunquam viduata marito!
Non simili posthac vnquam socianda marito!
Si fidibus, musicisque modis in luminis auras
Eurydice reuocata venit: furiisque nouercæ
Iam Phlegetontæas æternùm missus ad vndas
Pòst referens potuit bis actæ nomina vitæ
Virbius hæc iterum mortalia visere regna:
Cur tua non saltem licuit vt vita redempta
Morte foret, possesque alieno viuere letho?
Fratribus aut quæ Ledæis permissa potestas,
Non datur alternis te viuere posse diebus?
Nostra tibi quales animos tunc schola tulisset!
O quos tunc iuuenes, deuotaque pectora cerno,

Certatim illustri cupiant quæ occumbere morte!
Nec rediuiua velint partiri tempora tecum!
Vtraque deposcant viuas sed luce superstes,
Interrupta vllo nec tempore vita fatiscat.
Vtilitas tanti, sunt publica commoda tanti.
At tibi tunc, venerande pater, dum sydera calcas,
Et non insuetum limen transcendis olympi,
Quô te curarum semper dum vita manebat
Summa tulit, cœlique dedit secreta tueri,
Non vacat ad nostras animum præbere querelas.

[[xiv]v]

[1r] Codex de rebus restituendis.

REstitutionis materiam, quam nimis diffu sam, amplamque esse constat, conuenit paucis absoluere, nõnullas quæstio nes tangendo, per quas fa ciliùs possit attendẽs quàm pluribus aliis satis facere. Est autem huius materiæ notitia omni bus, maximè autem confessoribus, necessaria: vt sciant quos debeant ad beneficium absolutionis admittere, quosq́ue ab eodem repellere. Nam iuxta Augustini sententiam in epistola ad Macedonium: Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.

Accipitur autem restitutio dupliciter, largè & strictè. Primo modo extendit se ad omnem recompẽsam alicui loco damni illati agendam. Quam quam hęc potiùs satisfactio dicenda esset, quàm restitutio, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum est, iure super his satisfacere oportet. titu. De iniu riis, & damno dato. Secundo modo accipitur pro redditione rei alicui debitæ, prout cõmuniter solet restitutio describi, cùm dicitur, q̨ est iteratò aliquem statuere in possessionem, vel dominium rei suæ. Vnde apertum est resti tutionem esse actum iustitiæ, quæ iubet vnicuiq; quod suum est, aut sibi debitum, reddi.

Hæc autem duplex restitutio, ex duplici nascitur iniustitia, quam homo hominifacere solet. Duobus enim modis con tingit nos proximis iniustitiam facere, scilicet, bonum eorum auferendo. & malum seu damnum illis inferendo. Ad quem modum reducitur tertius modus, quo solemus proximos damnificare, eos ab assequutione alicuius boni impediendo: quæ omnes iniustitiæ per restitutionem, aut condignam satisfactionem ve niunt emendandæ. Nomine igitur restitutionis, omnem talem emendam ad præsens complectamur. Habebit igitur præsens Codex du as partes, alteram de rebus restituendis, alteram de damnis reparandis: quibus addemus tertiam, de bonis ecclesiasticis disponendis, vt de his particularem habeamus cõsiderationem. Et quoniam, vt in plurimum, restitutio solet ex iniustis contractibus oriri, addemus Deo dante) quartam partem, in qua de contractibus nonnullas quæstiones tangemus.

¶ De rerum diuisione, an fuerit iustè introducta.

QVAESTIO PRIMA.

PRimum quod inquirendum occurrit est, an sit de necessitate salutis aliena restituere. Quæ quæstio, imò tota restitutionis materia præsupponit, homines in particulari rerum dominium, & proprie tatem habere, & non omnia omnibus cõia esse, vti ab initio fuisse cognoscim[9]. Ideò in primis illud quærendum occurrit. An scilicet iustè, & conuenienter facta sit rerum temporalium diui sio, & certis dominis earundem appropriatio: deĩde quo iure huiusmodi diuisio facta sit. Postremò quibus modis contingit dominium alicui perdi & in alterum transferri. Ad primum ergo veniendo pro parte negatiua arguitur primò, quia non potest conuenienter fieri, quod iuri naturæ repugnat, qualiter rerum diuisio repu gnare videtur: nam iure naturæ omnia sunt cõ munia, vt habetur. 12. q. 1. cap. Dilectissimis. & d. 1. cap. Ius naturale. Vbi inter ea, quæ sunt de iure naturę, textus cõnumerat cõmunẽ rerum omnium possessionem. Se quitur ergo rerum diuisionem non satis iustè introductam esse.

Secundò idem videtur autoritate Cle mentis in citato cap. Dilectis simis. vbi ait: Communis enim vsus omnium, quę sunt in hoc mundo, omnibus hominibus esse debuit. Et addit. Sed per iniquitatem alius dixit hoc esse suum, alius istud: & sic inter mortales facta est diuisio. Si igitur per iniquitatem factum est vt hoc dicatur meum, illud tuum, sequitur iniustè factam esse rerum diuisionem.

Tertiò idem videtur ex sententia Ambrosij, & habetur. 47. dist. cap. Sicut hi. vbi ait: Nemo dicat proprium, quod cõ mune est, quod plus quàm sufficeret sumptui etiam violenter obtentum est. Quod ait contra auarum stomachatus, qui ea, quæ posside bat, propria esse dicebat. Cui consonat, quod ait Hieronymus, Aliena conuincitur rapere, qui vltra necessaria sibi retinere probatur. Et habetur. 42. dist. cap. 1. In quibus videntur hi sancti significare, nemini in rebus temporalibus aliud dominium, aut ius concessum esse, quàm ipsarum rerum vsum, prout cuiusq; ne cessitas postulauerit. Quibus & Chrysostomus confentire videtur super Lucam. 16. dicens: Opinio quædam erronea aggrauata mortali bus auget crimina, & minuit bona. Ea verò est opinari, quod ea quęcũq; possidemus in vsu vitę, possideamus vt domini: & ideò etiam oppor-**[[1]v]**tunè apprehendimus tanquàm bona præcipua. Sed contrarium est. Non enim nos vt do mini in vita præsenti collocati sumus in propria domo, sed tanquàm hospites & aduenæ, quô nolumus ducimur: & quo tempore non putamus, qui nunc locuples est, in breui sit mendicus. Ergo quicunque sis, noueris te esse dispensatorem alienorum, non dominum &c. Et rursus super Lucam. 6. ait, à Deo percepimus omnia: quod autem dicimus meum & tuum, mendacij sunt verba. Si nanque domum tuam asseris, emisisti verbum carens substantia rei &c. Ad eundem modum iterum Ambrosius loquitur super Lucam. 16. dist. Ex hoc discimus non ipsos esse dominos, sed potiùs villicos alienarum facultatum.

Quartò huiusmodi rerum diuisio vi detur contra primæuam Dei institutionem, qui cùm multa bona temporalia creasset, omnia in communi hominibus con cessit, nemini quicquam appropriando: idq̃; non solùm in statu natutæ integræ, quando dixit, Dominamini piscibus maris &c. sed eti am in statu naturæ corruptæ, quando post di luuium ad Noe, reliquosque mortales dixit, omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt. vbi in communi dedit eis dominium rerum omnium, quas Deus propter hominem creaue rat, vt habetur Genesis. 9.

Quintò ad idem videtur facere, quòd Christus patris voluntatem & institutum per omnia volens adimplere, re rum temporalium dominium penitus abdicauit: nec solùm vitæ exemplo, sed & doctrinæ verbo hoc nobis luculenter tradidit, quando, vt ait Lucas,14. dixit: Nisi quis renuntiauerit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Et rursus ad iuuenem alium, qui se diuina mandata custodisse gloriabatur, dixit: Si vis perfectus esse vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni, & sequere me. Et quan quàm hoc Christi dictum soleat inter Euangelica consilia computari, inde tamen apparet expedire hominibus rerum temporalium communitatem potiùs quàm dominium seu proprietatem. Quando quidem Christus non nisi quod melius est & salubrius verbo docuit, & exemplo firmauit. His aliisq̃; huiusmodi non nulli moueri possent sicut & olim suadere conati sunt ad opinandum, non satis iustè rerum proprietatẽ inductam esse, sed debere potiùs omnia in communi possideri.

His tamen non obstantibus tenendum est, licitè, & iustê fuisse factam rerum diuisionem, ita vt non omnia in communi possideantur, sed certis hominibus certa rerum do minia

competant. Nec solùm conueniensid fuit, sed & necessarium. Quod probatur ex tri bus. Primò, quia magis solicitus est vnusquisq; ad procurandum aliquid, quod sibi soli competit, quàm id, quod multis commune est. Secundò, quia ordinatiùs res humanæ tractantur, si singulis propria cura alicuius rei procu randæ conueniat: esset enim confusio, si quilibet singula procuraret. Tertiò, quia per hoc pacificus hominum status meliùs conseruatur, dum vnusquisq; rem suam seorsum possidet. Vnde videmus, quod inter eos, qui communiter & ex indiuiso aliqua possident, frequentiùs iurgia oriri solent. Et inde propter iurgia, quę serui Loth cum seruis Abrahæ habebant, legi tur Abraham diuisisse omnia, quæ cum Loth communia habuerat. Oro, inquit, te, nè sit inter me & te, inter pastores tuos & meosiurgi um. Geñ. 13. Itaque attenta hominum conditione, qua homo ab adolescentia ad malum pro nus est, post naturam peccato corruptam nõ posset respublica pacificè permanere si omnia communia essent. Qui enim essent potentiores, ac robustiores, sibi ipsis, quæ appeterent, vsurparent, & ditissimi fierent, aliis debilioribus inopia pressis. Et estò id cessaret, facilè destrueretur politîa in republica necessaria: tolleretur enim debita superioribus obedientia, si omnes æquales essent, qualiter esse præsumerent, si omnia omnibus cõmunia forent. Nullus insuper paupertatem aut inopiam timeret. Inde nullus terras colere, nec manibus operari vellet, vnde communem rerum penuriã necesse foret euenire. Ac proinde ad huius modi & alia inconuenientia tollenda, oppor tunum & necessarium fuit, rerum diuisionẽ atq; appropriationem fieri. Et oppositum dicere, est error, & tanquâm hæreticum condemnatum, vt August. in libro de hęresibus ait: illos, scilicet qui oppositum dicunt, hæreticos esse, cùm putent nullam spem cos habere, qui rebus his temporalibus vtuntur, quibus ipsi carent. In Concilio etiam Constantiẽ. damna tus est error Ioan. Hus: qui tenuit clericos nõ posse aliquid proprium possidere. Quòd si de clericis dictum error est, & dãnandus, à fortiori erit, si dictum huiusmodi ad laicos extẽdatur.

Ad rationes ante oppositum, dicen dum ad primum, quod illud dictum, scilicet iure naturæ omnia cõmunia sunt, admittit triplicẽ sensum, vnus est limitan do illud ad tempus naturæ integræ, quando**[2r]** omnia omnibus hominibus in communi dominus concessit. Secundus est intelligendo il lud in casu extremæ necessitatis. Nam tunc omnia sunt cõmunia quo ad vsum, quia omnia suntindigẽtibus cõmunicanda: quod fieri potest, salua rerum proprietate. Verùm textus citatus, nec primum sensum, nec secundum videtur prætendere, sed potiùs declarare videtur, quid dicatur ad ius naturæ pertinere: nempè illud, quòd omni humana aut positiua institu tione seclusa, omni nationi commune soret, qualia sunt viri & fœminæ coniunctio, & pro prię personę defensio, & filiorum educatio, & etiam communis omnium rerum possessio: qua liter omnia in communi possiderentur, si positiua hominum dispositio circa rerum dominia & possessiones non superuenisset. Et hoc est, quod doctores volunt, cùm dicunt de iure na turæ omnia esse communia negatiuè: quia sci licet ius naturæ nemini rem aliquam appropriauit, sed omnia communiter, & sine discre tione possidenda reliquit.

Ad secundum ex Clemente citatum dicendum, quod illic hortatur sratres, vt in cõmuniviuant: quemadmodum mos erat in primitiua Ecclesia, vt ex actis Apostolicis patet. Et inter alias suasiones, quas illic affert, vna est: quia omnium vsus debuit esse communis, si scilicet iniquitas aut peccatum introductum non fuisset. Per iniquitatem enim inductam, alius dixit hoc meum, aliusillud. In quo non ait Clemens iniquam fuisse rerum diuisionẽ, aut pro prietatem, sed quod causa quarefuit sacta rerum appropriatio fuit iniquitas hominum, iniquitas inquam vel per primosparentes inducta: quia ex tunc homines rerum cupidi esse

cœperunt, vel ab ipsis hominibus committenda, si non vnicuique res sua deputaretur. Vtcunque id sit, certum est peccata hominum causam es se quòd multa inter homines rectè sint institu ta: qua institutione nil opùs fuisset, si natura humana integra permansisset.

Sed obiicics, id non esse ad mentem Cle mentis dictum, cùm per hoc persuadere velit, quòd homĩes illi, ad quos scribebat, deberent in communi viuere: quod minimè sua dere videretur, si sensisset rectè & iustè sactã fuisse rerum diuisionem. Respond. Imò rectè Clementis suasio procedit. Quia cum hoc, ꝗ rectè fuerit rerum diuisio facta, stat hominibus alicuius religionis conuenire, vt in communi vi uant, eò quod illa rerum diuisio non per se recta suit, sed per accidens, seu occasionaliter, occasione sumpta ex hominum iniquitate, quę longèsu perabundaret, si rerum diuisio non sicret. Per se tamen sumpta rerum in communi possessio, ho minibus religiosè viuere volẽtibus, multò magis cõueniret, ꝗ proprietarios esse. Et hocest, quod Clemens illic prætendere videtur.

Ad tertium ex sanctorum authoritatibus sumptũ dicendum, vt ait Thomas, ꝗ non contra rerum diuisionẽ, seu appropriatio nem loquuntˆ, quam constat licicam esse & fuisse, multosq; sanctos viros diuinitùs ditatos proprietarios fuisse: sed loquuntur cotra diuitum auaritiam, qui res, quas possident, ita retinent, vt nec quo ad vsum velint eas aliis indigẽtibus cõmunicare, cùm earum vsus in necessitate omi bus debeat esse cõmunis. Illi autem ita res, quas possident, suas esse dicunt, quasi propter ipsos solùm essent creatæ; & non aliis suo tempore com municandę. Vnde Paulus ad Timotheum scri bit, vt diuitibus huius sæculi præcipiat, sacilè tribuant & communicent bona, quæ à Domi no acceperunt. 1. ad Timotheum vltimo.

Ad quartum dicendum, Deum tam in statu naturæ integræ, quàm etiam corruptæ, dominium rerum omnibus in communi cõtulisse vt citatum est. Cui consonat, quod ait Psalmista, Omnia subiecisti sub pedibus eius &c. Non ta men ita omnia in communi contulit, vt pręcipe ret omnes homines in communi viuere: sed ita omnia omnibus ad eorum sustentationẽ conces sit, vt modum possidendi humanæ dispositioni, prout ratio & necessitas postularet, relinqueret. Vnde apertum est, huiusmodi rerum diui sionẽ, prout facta est, non esse contra Dei institutionem, sed præter. Sicut enim non iussit, vt omnes in communi viuerent, ita nec prohi. buit, nè rerum sieret diuisio.

Ad quintum dicendum, paupertatẽ, quam Christus docuit, non sub pręcepto traditam esse, vt perperàm dogmatizat Lutherus qui ait: Omnia quęChristus docuit nobis sub pracepto tradita esse, excepto cœlibatu: sed multa sub consilio tradidit, è quibus est Euan celica paupertas, quam non omnibus iniũxit, sed his tantum, quivolunt esse persecti. Sic enim dixit, si vis persectus esse, vende omnia quę ha bes &c. vbi satis insinuat huiusmodi paupertatẽ voluntatis esse non necessitatis. Adde, quõd non minùs Christus continentiam verbo docuit, & exemplo firmauit, quàm paupertatẽ: sed non ideõ dãnandũ est coniugiũ: igitur nec inde damnanda est rerum possessio, siue proprietas. Quod autem per Lucam dixit: Nisi quis renuntiauerit omnibus quę possidet &c. procedit, vt ait Augustinus, de renuntiatione re-**[[2]v]**rum quo ad affectum, & mentis pręparationẽ, non quo ad effectũ: taliter enim res possidendæ sunt, vt ipsæ ab homine, non homo ab ipsis possideatur, quod sit, quando homo non illis fruendo, sed vtendo in sui & aliorum indigen tium subsidium eas tenet. Et hoc est, quod in nuit Psalmita, quando ait: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Psal. 61.

Si contra obiicias: Non solùm quoad affectum, sed etiam quo ad effectum esse rebus temporalibus renuntiandum, ex eo, quod Ananias quia non omnia quæ habebat ad pedes attulit apostolorum, sed par tem sibi reseruauit, diuinitùs mortuus estipse, & vxor eius, vt habetur Actuũ. 5. Tum etiam, quia Christus etiam quo ad effectum omne rererum temporalium dominium abdicauit, & abdicandum docuit: & cùm Christus non nisi, quod melius est, verbo & opere docuerit, consequens est, expedire magis ad hominum salutem omnes in communi viuere, nil proprium possidẽdo. Respon. Quod de Anania dicitur, non obstat, quia non per hoc præcipuè mortem meruit incidere, quòd proprie tarius esse vellet, sed quia spiritui sancto mentitus est, vt dicit illic textus. Et fortè tunc inter nouiter conuersos mos talis erat, vt paupertatem vouerent: & ita post tale votum aliquid proprium velle retinere, mortale peccatum erat: secùs sine talivoto. Nec obstat aliud, quod se cundò dictum est. Nam consilia & si de melioribus tradita sint, quæ secundum se sunt magis expedientia, non tamen in communi veniunt ab omnibus de necessitate seruãda, sed nec cõ uenit, quòd ab omnibus obseruentur. Id apparet de continentia, quæ à Deo in scriptura cõmendata est, vt dicat Sapiens: Non est digna ponderatio animæ continentis. Christus etiã commẽdat eunuchos, qui se propter regnum cœlorum castrauerunt, Matth. 19. tamen huius modi continentia nec toti communitati, nec fortè singulis de communitate conuenit. Nam in republica Christiana necessarium est quosdam humanę generationi operam dare. Dein de cùm Christus eunuchos commendasset, vt dictum est, subiungit: Non omẽs capiunt hoc verbum. In quo multi Catholici intelligunt, Christum significasse, non omnes esse huius continentiæ capaces: cùm multis expediat potiùs vxorem ducere, quàm continentiam cum magno animæ periculo seruare, iuxta illud Pauli: Melius est nubere, quàm vri. 1. ad Corin thios. 6. Prætereà vita contemplatiua in se melior est, quàm actiua, prout Christus de Maria loquens significauitt, dicens: Maria optimam partam elegit. Lucæ. 10. & tamen aliquã do vita contemplatiua est propter actiuam de serenda, exemplo Pauli, qui sciens sibi melius fore dissolui, & esse cum Christo, maluit tamẽ ad tempus in corpore viuere mortali, à Christi visione separatus, vt fratribus, de quorum salute solicitus erat, sufam operam impenderet: ad Philip. 1. Ita igitur quanuis in pauperta te, omni abdicata proprietate, viuere, multis cõsilium sit, & salutare: quale erat, & seruabatur in primitiua Ecclesia, non inde fit, vt expe dientius & melius sit, omnes homines in com muniviuere.

Nec obstat quod ait Paulus. 2. ad Timo the. 2. Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, qua si inde colligatur, aut sęcularia negotia omnibus esse interdicta, aut rerum temporalium dominia nemini ad salutem animæ proficua, sed nociua esse: cùm tamen Paulus illud propter episcopos dixit, quibus ex officio & dignitate incumbit, vt à negotiis temporalibus abstracti, Deo militent, & oues sibi cõmissas Deo lucrari curent. Nec obstat, quod iterum ait. 1. ad Corinth. 7. Vellem omnes esse sicut ego sum, hoc est, castos. In quibus videtur significare, nonsolùm quibusdam, sed omnibus conuenire continenter viuere. Verùm hoc dixit Paulus, docens excel lentiam continentiæ supra coniugium, quæ secundum se considerata, omnibus hominibus foret conuenientissima, nisi vel communis necessitas, vel causa particularis coniugiũ aliquando exigeret.

Esto igitur iustè fuerit rerum diuisio facta, esset dubium, quo iure: naturali, diuino, an humano sit facta? Et quòd naturali iure facta sit, apparet. Quia iure naturali id agendum, & disponendum esse videtur, sine quo pacificus hominum conuictus seruari non potest: talis est rerum diuisio: nam sine hac, nec pacifica hominum conuersatio, nec amicitia,

& mutua charitas potest inter homines vniuersaliter custodiri. In statu nanque naturæ cor ruptæ, crescente hominum iniquitate, simul & otiandi appetitu, si res inter homines diuisæ non essent, sed omnia omnibus essent cõmunia, apertum pateret ostium tyrãnis & robustis ad omnia rapiendum, omnes opprimendum, ac suppeditandum, omniaq̃; conturban dum, exemplo Nemrod, qui cœpit csse robu stus venator, hoc est hominum oppressor. Ad quorum malorum euitationem multum confert singulis hominibus res suas appropriare.**[3r]** Adde, quòd Aristo. lumen naturale sequutus, hocidem docuit. 1. Politicorum, necessariam. s. esse rerum diuisionẽ: econtrà verò rerum communitatem maximè reipublicæ nociuam.

Quòd autem iure diuino sit huiusmodi rerum diuisio facta, apparet exemplis scripturæ. Nam terra promissionis specia liter Hebræis fuit à Domino concessa Dauîdi, & Salomoni: & priùs Saûli fuit similiter regnum Iuda, & Israêl, à Domino traditũ. Salomon etiam cum Regia potestate multas simul diuitias diuinitùs est cõsequutus. Constat etiã de Iob, quam diues à Dño factus fuerit, post tot calamitates, & miserias, quas Domino permittente sustinuerat. Idem patet de Iacob, qui illis septem annis, quibus seruierat Laban socero suo pro Rachel sibi dilecta, mirabiliter fuit ditatus. Deinde primogenituram, & cum ea multa bona temporalia ex diuina prouidentia obtinuit. Ad hunc modum de multis aliis Regibus, & personis possemus exemplificare, quos constat regna temporalia, & multas diuitias, domino concedente, possedisse. Ac proinde vi deri posset, de iure diuino factam fuisse regno rum & rerum diuisionem.

Quibus non obstantibus, tenendum est, non naturali iure, nec diui no, sed humano solùm hanc rerum diuisionẽ esse introductam. Id patet ex decreto Augusti ni, & habetur dist. 8. vbi dicitur, Quo iure defendis villas ecclesię? diuino, an humano? Diui num ius in scripturis habemus, humanum in legibus regũ: vnde quisq; possidet quod possi det? nõne iure humano? & infrà: Tolle iura Im peratorũ, quis audet dicere, hęc villa est mea?

Quòd autem iure diuino facta non fuerit, ex dictis apparet. Nam Deus omnia ad omnium necessitatibus subuenien dum creauit, nemini primitùs rem aliquam appropriando, sed in communi tantùm omnibus hominibus sunt concessa: prout inquit Psalmista: Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Et quanquàm, vt dictum est, quibusdam hominibus multa bona temporalia tradiderit: hanc tamen generalem rerum possessionem, aut dominium, quale homines per orbẽ habere videmus, vt hoc regnũ sit huius, illud illius: hæc res mea, illa verò tua: non Deus, sed homines, & populi instituerũt. Nec legimus iure diuino alicui particulariter dominium aliquod competere, præterquàm quòd Papę conuenit dominium ecclesiasticum. Personis etiam ecclesiasticis altari ministrantibus, eodem iure simul & naturali conuenit ius capiendi temporalia ad debitam naturæ sustentationem. Nam & decimæ & primitiæ quo ad quotam, non iam diuino, sed humano iure illis debentur. Quòd si olim diuino iure decimarum ius sacerdotibus deberetur, sicut posteritati Dauídis regnum Iuda, & Israël: adueniente tamen verò Rege & sacerdote in lege promisso, antiquum regnum & sacerdotium simul cum lege veteri (lege Euangelica succedente) expirârunt, quæ nil de regnis temporalibus, nil de rebus caducis, cui, scilicet, sint appropriandæ determinat. De regni quidem cessatione patet, quia suam habuit periodum, iuxta illud Geñ. Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, id est, Christus. De sacerdotij simul & legis cessatione, idem patet ex Paulo ad Hebræos: Translato sacerdotio, necesse est legis translatio fiat. Itaq̃; certum est, nec diuino iure antiquo (quod iam expirasse constat) necnouo potest quisquam dicere, hanc rem si bi competere: illam illi.

De iure etiam naturæ idem patet, si de illo strictè loquamur: quod quanuis dictet posse hominem in necessitate existentem de bonis propter hominem creatis ea accipere, quæ ad vitæ sustentationem illi necessaria fuerint: quis tamen quam rem debeat possidere, non determinat. Si tamen de iu re naturæ largè loquamur, vt se extendit ad omne dictamen, quo naturalis ratio dictat de aliquo medio ad finem naturalem conuenien te, fateor de iure naturæ esse rerum diuisionẽ, saltem in genere, ex quo medium quoddam est non patum conferens ad pacificum hominum conuictum simul & naturæ sustentationem. Ac proinde nil impedit, quo minùs duo opposita pro diuersis statibus & temporibus sint de iure naturæ largè sumpto: quandoqui dem stante hominum innocentia, de dictamine rationis naturalis erat, vt omnia forent communia. Natura autem per peccatum corrupta, & hominum cupiditate superueniente, ratio eadem naturalis dictat, vt iam rerum diuisio fiat, in quibus ipsa ratio naturalis eundum finem prætendit, nempè vt homines conuenientiùs viuant. Quis tamen & quantum quis debeat habere, nec diuinum ius, nec naturale determinat, sed humanum. Inde tam varium in diuersis mundi partibus est ius regnandi, & in regnis bonisque aliis temporalibus succedendi, prout diuersa est hominum in diuersis regionibus institutio. Itaq̃; occasionaliter ex homi num iniquitate rerum diuisio est introducta:**[[3]v]** directiuè verò ex ratione naturali, quæ in genere dictat, vt bona temporalia diuersis possessoribus approprientur. Completiuè autem & particulariter ex hominum institutione, vt ex decreto Augustini suprà citato apertum est.

Si quæras per quos homines fuerit facta huiusmodi diuisio: Dicendum, quòd potuit fieri per parentes, per populum, per Regem à populo electum. Per parentes quidem, quia naturaliter habebant potestatem super filios, quibus & filios naturali & diuino iurc conucnit obtemperare. Filij enim parentibus immo rigeri & inobedientes in lege naturæ damnan dos esse Paulus docet ad Rom. 1. Et in lege veteri lapidabantur, vt habetur Deutero. 21. Et ideò ab initio potuerunt parẽtes, qui superiores tunc temporis non habebant, filiis suis leges facere, & inter eos temporalia bona diuide re. Potuit etiam populus hoc idem primitùs facere, antequàm populus aliquem supra se præ fectum, aut rectorem haberet. Habet enim populus autoritatẽ & iurisdictionem super supposita & indiuidua ipsius, cui iustum est naturaliter ipsa supposita obtemperare, & eiusdem legibus subiici: vti iustum est, & à natura insti tutum, vt membra corpori non rebellent, sed illi seruiant, & obsequantur. Hoc patet, dist. 2. cap. Lex est cibstitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt. Deinde potestate ac iurisdictione populi per ipsum in Regem aut Principem translata, potuerunt reges à populis electi, sicut leges dare, ita & bona temporalia inter cos diuidere. In quo Reges à populis electi, consensum & autoritatẽ, quam populus à natura habebat, accepisse videntur, vt habetur Institut. de iure nat. §. sed quod Principi. An autem ita populus suã authoritarem in Principem transtulerit, vt in se iurisdictio non maneret, non ita certum est, cùm multis pars negatiua placeat, vt tãgit glo. 23. q. 3. cap. finali.

Inde quibusdam visum est esse probabi le, pręscriptionẽcurrere ctiam cum mala fide: & eum qui rem plus iusto vendiderit, citra tamen dimidium iusti pretij, dominũ effici eius, quod sic lucratur: & ita in aliis multis. Quorum ratio est, quia ita legibus Principum, & Imperatorum est institutum, in quibus populi consenserunt, ex quo suam authoritatem & consensum ad leges condendum re gibus tradiderũt. Sed de his posteà. His igitur modis constat potuisse fieri rerum diuisionẽ.

Putari autem potest filios Adæ ante di luuium, & filios Noë post diluuium ex parentum consensu, aut ipsorum voluntate, & conuentione, hos has, illos verò illas terras obtinuisse, prout cuique sors sua contingebat. Quod enim quisque ab aliis diuisus seu recedẽs calcubat, suum esse dicebat, ex quo à nemine priùs esset occupatum. Inde Institutio. de rerum diuisione dicitur: Quod in nullius fuit potestate, primi occupantis efficitur, idque ratione naturali dictante.

Si obiicias nullum hominem habere potuisse dominium seu autoritatẽ super alios ratione cuius potuerit populis leges dare, & ad earum obseruantiam eosdem astringere: Nam Deus omnes homines fecit pares, de eadem terra eos plasmauit, omnes eos eadem terra sustentat, omnibus tandem animam & naturam in specie dedit: quomodò igitur verum est, vnum hominem cæteris præesse potuisse, de cuius voluntate & autoritate, leges, & rerum diuisiones fierent? Dicendum quòd Deus in natura omnes homines fecit pa res, sed non in iure dominandi. Nam patrem in hoc iure filiis pręfecit, virum vxori, pruden tem insipienti. Deinde etsi omnes homines Deus pares fecisset, fieri tamen potuit, vt ipsi homines sua voluntate, aut necessitate se impares efficerent. Non enim ita eos pares fecit, vt imparitatem inter eos fieri prohiberet, modò ratione sit moderata. Sic enim constat Herbręorum populum, Regem à Domino petiisse, cui se subiicere elegerunt: vt habetur. 1. Regum: sie etiam legimus potuisse homines, cùm à natura liberi sint, seipsos in seruitutem redigere, & aliis dominis priuatis se penitùs subiicere, nõ modò spontanea voluntate & liberaliter, sed etiam pro pretio, vt patet ex Exodo, vbi de seruis emptitiis mentio fit &c. De quo habetur etiam Institut. de iure personarum.

Post rervm dominium hominibus acquisitum, dubitari potest, quomodò possint homines ab huiusmodi rerum dominio cadere. Dicendum breuiter id posse fieri tripliciter, scilicet, ex voluntate iuris, ex voluntate iudicis sententiam ferentis, & ex voluntate ipsius possessoris. Quòd enim ex voluntate iuris seu legis possit dominium rerum alicui tolli, & in alterum trãsferri, patet ex dictis. Nam lex iusta ab initio potuit dominia rerum iustè diuidere, & ea certis hominibus appropriare: sed non minor est authoritas Principis seu legis post rerum diuisionẽ quâm anteà fuerat: igitur iusta causa subsistente, poterit nunchomo rei suæ dominio ex voluntate legis priuari, & in alterum transferri.

[4r] Confirmatur hoc, qavt suprà tangebatur, ex quo populus suam autoritatem & iurisdictionem regibus & Principibus concessit, consensum suũ legibus iustis à Principe condendis præbuit: ac proinde si lex ob causam iustam aliquem re sua priuat, & alteri eandem confert, in hoc ipso totus populus consentit, sicut & consentire debet, in quo consensus ipsius domini particula ris includitur: ac proinde in casu nulla illi inui ria fit, si per legem huiusmodi dominio rei suę priuetur. Pro hac ratione est textus ad literam in. 1. De quibus. ff. de legibus. vbi dicitur, Ipsæ leges nulla ex alia causa nos tenent, quàm q iudicio populi sunt receptæ.

Hinc corollariè sequatur, vt leges non solùm suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per dissuetudinem abrogentur: quoniam nil interest, suffragio, an factis, populus voluntatem suam declaret.

Nota tamen non omnes in rebus aliqui bus possidendis seu retinendis tu tos esse in conscientia per hoc, quod eas legum autoritate retineant. Sunt enim leges de his re bus disponentes in duplici differentia, quædã concedunt aut negant actionem seu repetitio nem tantùm, quædam verò concedunt aut ne gant ipsarum rerum dominium, & istæ sunt vigore

quarum potest aliquis re sua priuari, & eius dominium in alterum transferri: & tunc is, cui lex ipsa dominium confert, tutus erit in conscientia rem illam tanquàm suam iam factam possidendo. Qui autem legibus prioris ordinis tutum se esse in rerum possessione quo ad conscientiam putat, fallitur, etiam si quo ad forum contentiosum sit tutus. Id satis apertè docet Augustinus in epistola ad Macedonium, quæ est numero. liiij. vbi ait, Inter hæc toleratur iniquitas malè habentium, & quædam inter eos iura constituuntur, quæ appellantur ciuilia, non quòd hinc fiat, vt benè vtentes sint, sed vt malè vtentes, minùs molesti sint &c. Multa enim iure Fori permittuntur, ac defenduntur, quæ tamen iure Poli damnantur, vt Augustinus iterum ait in sermone de vita clericorum, & habetur, 17. q. 4. cap. fina. dicens, In potestate habet episcopus non reddere, sed iure Fori, non iure Poli.

Si contra hæc obiicias, quòd, scilicet, non solum tutus est in conscientia, quilegibus secundi ordinis vtitur, sed etiam qui legibus prioris ordinis vtitur. Nam ex quo omnes eas iustas esse supponimus, omnium consensu sunt approbatæ, & ex cõsequenti non opùs fuit inter has, & illas leges sic distinguere. Dicendum, Imò in distinctione posi ta standum est. Et concesso quòd omnium ad has & illas leges consensus accedit, non tamen eodem modo, sed consensus est diuersus, sicut & leges ipsę diuersę sunt: in legibus enim, quę dominium rerum concedunt, consentit populus taliter, vt dominium illud concedatur, & ei, cui conceditur, acquiratur. In legibus autem, quæ actionem concedunt, aut negant, cùm huiusmodi leges forum iudicij concernant, determinantes quid quisq; in iudicio possit, con sentit populus in eo, quod lex ipsa disponit, hoc est in actione alicui concessa, qua poterit in iudicio vti. Itaque consensus populi circa leges non se extendit plus quàm leges ipsæ: ac proinde esto quòd populus his & illis legibus suum præbeat consensum, non inde fit, vt qui legibus his vtuntur, sint in conscientia, res alienas retinendo securi, etiam si secundùm le ges fuerit pro illis iudicatum, vt patet, si iudex iuxta allegata & probata, vni ex litigantibus rem super qualis est mota, adiudicet, cùm re vera ius ad eam non haberet: talis non est in cõscientia tutus, exceptione rei iudicatæ, etiam si leges illi actionem concederent. Et ita de multis aliis posset exemplificari.

Ad propositum igitur redeundo, certum est, quòd Princeps, aut lex, exsufficiẽti causa potest rem vnius contra eius voluntatem in alium transferre, vt notant doctores in cap. Qui in ecclesiarum. de constituti. & in. 1. finali. Cod. Si con tra ius. &c. Et in hoc non esset licitum potesta ti sublimiori rebellare, quia hoc esset diuinæ ordinationi resistere, vt ait Paulus ad Rom. 13. Huius exemplum est in præscriptione, quando, scilicet, ex iuris dispositione res vnius ab alio per tempus lege definitum, cum bona fide possessa efficitur possidentis. Similiter iure gentium res in bello captæ, efficiuntur capien tium, modò bellum sit ex parte capientium iustum. Similiter idem apparet, quando lex ho minem ob culpam suam, rebus suis ipso facto priuat: vt si incidat quis in hæresim, aut crimen lęsæ maiestatis committat: nam ob hanc causam, rerum suarum dominium ex legum voluntate perdit, & fisco applicatur, vt habetur cap. Cùm secundum leges. de hęreticis. lib. 6. Aut etiam si quis cadat in commissum, puta in agro vectigali, ipso vectigali non soluto. Aut si quis occultauit merces, quarum vectigal erat soluendũ: quia ipso facto, rerum illarum do-**[[4]v]**minium perdunt, & acquiritur fisco. Etiam si in his casibus res huiusmodi licitè retineri pos sint ante sententiam declaratiuam sine qua sententia res huiusmodi posscssoribus auserri nõ possunt, possessores tamen non poterunt eas alienare, cùm suę non sint: quòd si eas alienẽt titulo gratioso, puta per viam donationis, minùs peccant, quàm si titulo oneroso eas aliena rent, puta per viam venditionis: quia in hoc secundo casu, vltrà quòd quæ non sua sunt ven dendo

alienant, ipsum emptorem insuper aggrauant: quia res, quam emit, & pretium, quod pro ea dedit, periculo sunt exposita, ex quo res illa empta ipso iure confiscata, apud quemcunq; fuerit, excuti & euinci potest. An autẽ sit necessarium, crimen, ratione cuius aliquis ipso facto à rerum dominio cadit, esse in foro iudiciali probabile: an sufficiat illud esse etiam occultissimè commissum, vt hæc pœna locum in conscientia habeat, dubitant aliqui. Mihi tamen non videtur esse necessarium, quòd iuris ordine probari possit, nisi ad finem hunc, scilicet, vt fiscus possit effectualiter huiusmodi delinquentem conuenire, & eidem bona cius confiscata auferre. Quod inde aparet, quia si quis in hæresim lapsus, adeò vt iudiciario or dine id probari non possit, ipsemet suum crimen in iudicio confiteatur, iustè poterit ad rerum amissionẽ damnari, & currit pœna à die patraticriminis.

Potest secundò aliquis rei suę dominiũ amittere ex iudicis voluntate, sententia cius interueniente. Exemplum est clarum. Si quis furtum, aut aliud delictum perpe trauit, propter quod incidit in pœnam dupli, aut quadrupli, aut aliam alterius quantitatis: & probato crimine, iudex illum ad pœnæ solutionem condemnat, & alteri iuxta legis dispositionẽ eam applicat, tunc res illa, ad quam soluendam condemnatur, sua esse desinit, & al lerius efficitur, etiam si ante sententiam non esset in conscientia ad pœnę illius solutionem obligatus, vt est communis doctorum sententia, iuxta cap. Fraternitas. 12. q. 2. Et gl. ibidem. Et procedit hoc, quando iudex non ex præsumptione, sed ex veritate sufficienter per pro bationem, aut partis confessionẽ cognita, sententiam tulit: alioqui nec reus tenebitur pœnam illam, ad quam condemnatus est soluere: nec solutam poterit actor tutè in conscientia retinere, esto in foro iudiciali sit tutus. Et his duobus modis prædictis dominus rei inuitus re sua priuatur, & in ius ac dominium alterius transfertur.

Potest tertiò quis à rei suæ dominio cadere, per voluntatem propriam, vt per viam donationis, aut alterius cõtractus aut legati, aliisque modis de iure permissis. Hanc enim facultatem res suas in alterius ius & dominium transferendi, habent omnes, qui in rebus huiusmodi liberum habent dominiũ ex iure gentium, vt habetur Institut. de iure naturali. Et Insti. de rerum diui. dicitur, Nil tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in alium transferri, ratam haberi.

Esset tamen dubium, an sufficiat priuati domini consensus, vt res sua in alierius dominium transferatur. Respõ. Quòd non sufficit, si leges maiorum contradicant. Patet id de rebus ecclesiæ, quæ alienari non possunt, etiam si ipsa particularis ecclesia id velit. Patet etiam de rebus à furioso, vel minore donatis, quorum donatio per leges minimè approbatur, sed efficitur nulla. Patet de mutuatario vsuram sponte soluente, quæ non ideò efficitur ipsius vsurarij. Patet de muneribus, quæ litigantes iudicibus conferunt, vt iustam, siue vt iniustam ferant sententiã. Et vniuersaliter de rebus voluntariè ad aliquod flagitium perpetrandum datis, quarum traditio seu donatio inde inualida est, nec tutum reddit donatarium, quia talia retineri non possunt, sed de necessitate sunt restituenda: à qua rum restitutione non semper donatarius per liberam donantis remissionem eximitur, vt patet ex capitul. Exigit. de censibus, libro. 6. & alibi.

Et sicut voluntas elicita domini priua ti non semper sufficit, vt res sua in alterius transferatur dominium, ita nec sufficit eiusdem voluntas debita, vt rem illam accipiens, à restitutione eiusdem sit liberatus. Id patet de mutuatario, qui iurauit se vsuram soluturum, & tempore adueniente, vsuram, prout iurauit, soluit: talis consentit actu debi to in datione illius vsuræ, ex quo debet eam ob iusiurandum soluere, iuxta cap. Debitores. de

iureiurando. Et tamen non inde releuatur mutuator à debito restituendi. Idem patet de eo, qui latronibus in via occurrentibus, vt mortem euadat, iurat se illis certam pecuniarum summam daturum, qui poste à dat, sicut dare debet: & tamen latrones pecuniam accipientes, tenentur candem restituere, vt ha betur sententialiter, De his, quæ vi metúsue causa fiunt. capit. Ad audientiam. Horum & similiũ ratio est, quia sicut ab initio iura Prin-**[5r]**cipum vim habuerunt, res temporales singulis appropriandi: ita & nunc vim retinent, ad impediendum ipsarum rerum alienationem. Vnde & in multis casibus donationes non tenent, nec contractus omnes validi sunt, qui priuatorum consensu & voluntate fiunt, legis, aut legislatoris voluntate reclamante. Et meritò id quidem, quia iustum est, vt inferiorum voluntas, quæ facilè obliquari potest, superiorum voluntati, ac dispositioni subiiciatur, quorum est inferiorum actiones dirigere. Hæc etiam est causa, quare Papa potest in votis & iuramentis inferiorum dispensare, & inter dum irritare, quia, scilicet, sæpè vo uentes & iurantes ab eo, quod melius est, aut magis expediens, deuiare solent.

Illorum igitur consensus elicitus, aut debitus, valebit ad rem suam in alterius dominium transferen dum, qui rem illam possunt alienare: quales sunt qui mentis compotes sunt, & quibus iure res suas alienare non est interdictum. De quibus vide doctores.

Hæc præmittere volui, quia sunt velut fundamen tum generale totius materiæ de restitutione: qui enim aliquam rem detinet, & non ex legis aut iudicis authoritate nec prioris possessoris voluntate, non iure, sed iniustè eam retinere videtur, ac proinde restituenda est. Secùs si eam ex iuris, seu iudicis authoritate, aut prioris possessoris, ipsam alienare potentis, consensu retineat. Quibus addendum est in præsenti materia non tam attendendum esse consensum elicitum domini, quàm debitum: quia sæpe accidit, vt res aliena accipiatur, aut retineatur domino actu elicito dissentiente, actu tamen debito consentiente, vtpotè qui debeat consentire: & tunc licita est huiusmodi rei acceptio & detentio. vt si pauper in extrema existens necessitate, aliena, ad suî sustentationem, domino reclamante capiat, licitè ea accipit: quia etsi actu dominus non consentiat, debuit tamen consentire, ex quo pauperi alia via, qua suæ indigentiæ posset subuenire, minimè patebat. De quibus, & aliis fundamen tis infrà particulariùs agetur.

¶ De rebus alienis necessariò restituendis.

QVAESTIO SECVNDA.

OVibus præmissis, expedienda sunt breuiter ea, quæ in genere de restitutione tractari solent, antequàm ad materias & casus particulares descendamus. Solent autem aliqua generaliter inquiri. Primò, an sit de necessitate salutis aliena restituere. Secundò, cui restituenda sunt. Tertiò, vbi. Quartò, quãdo. Quintò, quo ordine sit huiusmodi restitutio facienda. Postremò, quibus modis restituendi obligatio contrahatur. Et inde patebit, quis teneatur restituere.

Ad primum de necessitate restituen di arguitur, quòd non sit de necessitate salutis. Primò, quia ad vitam æternam obtinendum, sufficit homini mandata seruare, iuxta id, quod Christus dixit, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. In mandatis autem legis, seu decalogi, de quibus Christus videtur esse loquutus, non apparet datum præceptum de restituendo: quia maximè con tineretur sub præcepto de non furando, sed il lic non præcipitur actus positiuus, qualis est restitutio, sed solùm videtur actus prohiberi. puta furtum committere: alioquî

dabis quòd præcepta negatiua obligant ad actus positiuos, sicut & affirmatiua: quod tamen inde videtur falsum: quia negatiua obligant semper, & pro semper, affirmatiua autem non ita pro semper obligant. Cùm igitur actus restituendi non cadat pro semper sub obligatione, sequitur quòd nec sub præcepto negatiuo.

Secundò, nullus peccat alienum detinendo, si de consensu elicito, aut debito ipsius domini illud detineat, quandoquidem actu elicito, aut debito consentienti iuiuria non fit: sed dominus rei sciens suę rei detentorem non alioquî paratum esse restitue re, debet in hoc ipso consentire, quòd detinens eam possideat, & teneat. Id probatur: Quia vnus quisq; debet rem suam pro fratris salute, pro eiusq; peccato euitãdo exponere, ex quo plus animam fratris, quàm propria bona fortunæ tenemur diligere. Cùm ergo fur peccatum, alienum detinendo, euaderet, si dominus rei ad id cõsensum adhiberet, sequitur dñm rei debere**[[5]v]** consentire, nè fur rem aliter detinen do peccet. Quòd autem per consensum debitum fur ille peccatum iniustæ retentionis euaderet, apparet: quia si dominus rei actu elicito liberè con sentiret, fur peccatum iuiustæ retentionis euaderet: igitur similiter euadet per consensum debitum, cùm idem videatur operari consensus debitus quod elicitus operatur.

Tertiò arguitur, quia sæpè accidit, vt restitutio sine notabili detrimẽto famæ, aut corporis, aut familiæ, fieri non pos sit: vt si re restituta pordatur, seu infamatus maneat, qui eam furtiuè abstulerat: aut si inde timeatur probabiliter mortem alicui euenturam, siue per viam vindictæ: in his & aliis casibus huiusmodi non est necessarium restitutio nem facere: esset autem, si restitutio esset de ne cessitate salutis.

Quibus non obstantibus tenenda est cõclusio cõtraria. Quod probatur ex Augustino in epistola ad Macedonium, dicente: Si res aliena propter quam peccatum est, reddi potest, & non redditur, pœnitentia non agitur, sed simulatur: & ita non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Et habetur. 14. q. 6. cap. si res.

Secundò idem patet ex Paulo ad Romañ. 13. dicente, reddite omnibus debitum, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem: cui timorem, timorem: & nemini quicquam debeatis. &c. vbi omne debitum reddendum esse dicit, quod verbum necessitatem importat.

Tertiò idem patet. Qui scit furtum ab alio perpetratum, & domino quærenti non indicat, cùm id absq; propria iactura possit, peccat, & reus est furti, vt ait Hierony. super illud Prouerb. 29. Qui cum fure participat. &c. vbi ait: Non fur solùm, sed ille reus tenetur, qui futti conscius, quærente possessore, non iudicat. Et habetur de furtis, capitu. Qui cum fure. & cæte. Igitur à fortiori qui rem alienam, domino inuito detinet, peccat, nisi restituat.

Quartò idem patet ratione, rem alienam contra domini voluntatem occupare, certum est esse mortale peccatum, & contra salutem animæ ipsius occupantis, idque ideò, quia dominus rei iniustè per furem damnificatur, cùm re sua iniustè priuatur: sed qui rem alienam contra domini voluntatem retinet, non minùs ipsum dominum damnificat, quàm rem eius de nouo occupando, vt constat: igitur non minùs mortaliter peccat alienum retinendo, quàm ipsum de nouo occupando.

Corollariè sequitur, eum qui bona habet restitutioni obnoxia, non posse ea alienare, nec in dote, nec in donatione propter nuptias, nec propter ingressum religionis, nec pro alimentis filiis impendendis, nce pro captiuis redimendis. Contra quosdam, qui intuitu pietatis, & ad finem aliquod bonum tam notabile alicui quærendum, eos, qui taliter aliena expendunt, à

peccato excusant: cùm stet contrà sententia Pauli ad Romañ. 3. non esse facienda mala, vt eueniant bona.

Ad rationes ante oppositũ: Ad primum dicendum, quòd illo præcepto: Non furaberis: tacitè præcipitur rei ablatæ restitutio: non enim qui rem alienam capere prohibet, eam contra dominum eius retineri concedit, vt constat. Nec inconuenit per præceptum negatiuum interdum actum positiuum iuberi, vt quando ad obseruãtiam negatiui est aliquis actus positiuus necessarius. Cuius exemplum clarum est in præcepto de non occidendo, quod cùm in se negatiuum sit, obligat tamen ad actum positiuum, sine quo proximum, aut nosipsos à morte liberare non possumus: qualis est actus quo proximũ à morte iniuriosa illi parata defendimus, aut quo panẽfame pereunti porrigimus. Non enim minùs reus est homicidij, qui fratrem à morte, cùm potest, non eripit, quàm qui eidẽ mortem infert, iuxta Symmachi decretũ: Nil refert mortem inferas, vel admittas. mortem enim languentibus videtur infligere, qui hanc, cùm potest, non excludit. Ita igitur in proposito, quànuis præceptum de non furando negatiuum sit, si tamen finis præcepit sine actu positiuo saluari non potest, eodem præcepto iubemur actum huiusmodi positiuum facere: finis autem præcepti de non furando est neminẽ rebus suis iniustè priuari, ideò sequitur. &c.

Ad secundum videtur in tribus deficere. Primò, quia præsupponit, quòd dominus rei furtiuæ intus in hoc consentire debeat, quòd fur rem furtiuam detineat, idque ad vitandum peccatum iniustæ detentionis: quod tamen falsum est, quia non per hoc vitaretur peccatum ipsius furis, qui nil de consensu domini curans, parati animi est, modò cõsentiat dominus, modò dissentiat, rem furtiuam apud se retinere.

Secundò quia non est vniuersaliter verum, quòd teneatur homo**[6r]** res suas exponere, seu donare ad vitandum peccatum proximi, maximè quando proximus ex malitia peccat, iuxta doctrinam Christi, Matth. 15. Sinite eos, quia cæci sunt, & duces cę corum. Si autem ex ignorantia peccatum euenire timetur, sufficienter ignoranti prouidetur, si veritatem, quam ignorat, doceat, absque hoc, quòd quę sua non sunt, illi condonentur: tunc enim de veritate instructus si peccet, iam non ex ignorantia, sed ex industria peccabit, & sibi soli erit id imputãdum. Si verò timetur fratrem ex fragilitate peccaturum, an necessarium sit ad huiusmodi peccatum impediendũ illi fragili bona nostra temporalia donare, hoc haberet aliquid difficultatis, extra casum propositum deferre. Et pro nunc dicendum, quòd vbi aliquis habet rerum abundantiam, alij verò ob inopiam, qua premuntur, parati sunt in aliqua peccata ex fragilitate potiùs quàm ex malitia incidere, & certus sit homo ille, quòd per donationem aliquam illi à casu illo præseruabuntur, deoque postmodum seruire curabunt, crederem in casu necessarium esse talem dona tionem facere. Rarò tamen hęc omnia concurrent ad huiusmodi obligationem inducendũ. De quibus tamen aliàs. In casu autem præsenti non video dominum rei furtiuæ ad cõdonan dum furi, quod iniustè abstulit teneri, ad finẽ liberandi illum à peccato: cùm certum sit illũ qui restituere non vult, ex industria, & animo determinato, aliena, etiam domino inuito, vel le retinere.

Tertiò quia præsupponit ratio consen sum debitum idem operari, quod operaretur elicitus: quòd si vniuersaliter intelligatur, constat in multis falsum esse. Nam con fessor potest confessionem detegere ad consen sum expressum confitentis, quam detegere nõ potest ad consensum eiusdem debitum, vt suprà codice de confessione deduximus. Similiter, si qui verbis exterioribus matrimonium contrahant, si adsit interior actualis consensus, verum est matrimonium, quale non esset per solum debitum consensum. Similiter in eo, qui

baptizatur, verus consensus in baptismo, causa est, vt verum sit sacramentum, quale nõ esset, eo secluso, etiam si consentire deberet. Similiter dispensatio Papæ in gradibus prohi bitis ex actuali consensu facta, valet, vt dispen sati possint contrahere, id quod tamen minimè valeret consensus debitus dispẽsandi. Sicut si actu excommunicatum absoluat, manebit absolutus, non tamen si non absoluat, etiam si absoluere debeat. Similiter si mutuatarius iurauit se vsuram soluturum, liberabitur ab vsura soluenda, si mutuans actu remittat, non tamen liberabitur per hoc solùm, quòd remitte re debeat. Et ita patet non idem operari consensum debitum, quod operaretur consensus actualis & elicitus. Quanquàm in distractione seu possessione rerum temporalium secùs sit. Ratio discriminis videtur, quia in exemplis suprà citatis, quæ sacramenta dispensationes atq; absolutiones concernunt, ad rei validitatem necessarius est consensus eius, qui debet consentire, nec in illis casibus de iniuria cuiusquam agitur, sed potiùs impertinens est in illis alicui iniuriam fieri, aut non fieri, vt res valida sit, aut inualida. In rebus autem alienis accipiendis, retinendis, aut alienandis vt factum te neat, & restitutio locum non habeat, ad iniuriam, seu iniustitiam per respectus habetur: itálicet, vt tunc sit rei alienæ restitutio necessaria, quando eius acceptio, seu retentio iniusta est, aut iniuriosa. Est autem talis, quando dominus ipsius rei, nec actu elicito, nec debito in suæ rei occupatione, aut detentione consen tit. Non autem est talis, si dominus actu elicito, aut debito consentiat: quia quomodocunq; consentiat, iam non est rationabiliter inuitus in hc, quòd res sua ab alio detineatur, & per consequens tunc non est iniusta talis detentio.

Ad tertium ex dictis patet solutio, quòd tunc est restitutio necessaria, quando is, cui facienda est, est rationabiliter inuitus, si sibi non restituatur. Econtrà verò, si in rei suæ detentione actu elicito, aut debito consentiat, quia illi iniuria non fit, cessat aut suspenditur obligatio restituendiAc proinde cùm rationabile non sit cum velle rem sibi cum tanto damno & periculo restituentis, seu alterius restitui, consequens est, q quando sine tali damno, aut verisimili periculo res reddi non potest, cessat obligatio restituendi: Reuiuiscit tamen, illo damno & periculo cessante. Et per hoc poterit ad multos casus responderi.

De eo, quod secundo loco quærebatur, cui scilicet sit restitutio facienda, spoliato, an vero domino? Respon. absq; disputatione, quod non potest vnica regula generalis tradiNam aliquando est res suo Domino restituen da: aliquando præhabenti, etiam si sua non fuerit: aliquando Ecclesiæ: aliquãdo pauperibus: aliquando fisco, aut cameræ apostolicę, prout iure sunt talia bona huic, vel illi appplicata. Quãquã regulariter sit spoliatus restituendus,**[[6]v]** vt patet de restitutione spoliatorum, per totũ. Et cap. Reintegranda. 3. q. 1. non tamen semper. Pro quo aduerte, rem restituendam esse in duplici differentia pro nunc, quædam est sine voluntate possidentis ablata, quædam verò ab ipso possidente data. Et primò dicamus de re ablata. Præsupposito ergo, quod aliquis rem ablatam detineat, quæ ab eodem retineri non potest, si is, qui præhabuerat, furtiuè, aut per vim, aut notoriam iniustitiam eam tenebat, non est illi reddenda, sed ei, qui ius ad rem habere dignoscitur. Ratio, quia fur nullum ius ad rem illam habebat, ideò illi nulla fit iniuria, si res huiusmodi non illi restituatur. Nec obstat, quod dicitur cap. In literis. de restitutione spoliatorũ: scilicet, quòd prędo secundum iura est restituendus. Nam hoc non procedit de prędone noto rio, ille enim non restituendus, sed suspendendus est: sed procedit de prędone, qui de facto erat in possessione ipsius rei, ad quem pertinet de re ipsa rationem reddere: & ita interim, quòd non constat ad quem res ipsa pertineat, si prędo restitui petat, & non simul rei verus dominus eandem petat, in foro contentioso restituendus venit, sed non in cõsciẽtia, si certum sit, prędo nem rem illam non nisi per rapinam obtinuisse.

Si autem res, quę retineri non potest, fuerat ei, cui subtracta est, ac commodata, locata, impignorata, seu deposita, aut vendita: tunc res illi, cui subtracta est, ve nit restituenda, etiam si verus rei dominus nõ sit. Ratio, quia ille rem illam cum bona fide possidebat, & titulo honesto eam tenebat, & ad ipsam tenendum, seu ipsa re vtendum, ius aliquod habebat, vnde & in iudicio potest eam repetere: ideò illi, non vero domino, est restituenda: etiam si rem illam vltra tempus accõmodationis seu locationis possideret. Quia ex quo titulo honesto eam tenebat, ad ipsum perti net de re ipsa rationem suo domino reddere.

Inde sequitur, quòd si is, cui res subtracta est, etsi rerum, quas tenebat, dominus non esset, earum tamen administrationem habebat, illi est res huiusmodi restituenda, vt si sit tutor, seu curator. Similiter si dispensator sit, aut procurator, aut thesaurarius, frumenta rius, aliùsue officialis, cui res aliquę commissæ sunt conseruandæ, dispensandæ, aut recuperãdæ, aut aliter distrahendæ, quibus ratione officij incumbit de huiusmodi rebus rationem reddere, & illis aliquid subtrahatur: eisdem, non dominis ipsarum, est facienda restitutio. Quòd si quis contra hoc, quod dicimus, vero domino velit rem restituere, & inde aliquod damnum his, qui præhabebant, euenit, tenebitur de huiusmodi damno, nisi per fidem bonam ex cusetur.

Sed si is, cui aliquid subtractum est erat verus dominus, liberam suarum rerum administrationem habens: tunc vero domino est sic subtractum restituendum. Et procedũt hæc de rebus alicui subtractis contra ipsius pos sid entis voluntatem.

Contingit autem, quod quis rem, quam retinere non potest, eam ha beat ex voluntate præhabentis, quia. s. præhabens eam illi dedit: sed refert qualiter eam dedit, quia vel liberè & sponte donando, absolutè, vel conditionaliter, vel ob causam. Si absolutè donata est, & donatio non valet, donanti est restituenda. Ratio, quia ex quo donare nõ potuit, perinde est, ac si non esset donatio facta, & ita ad donantem res donata deuoluitur. Si conditionaliter, conditione non existente, similiter ad donantem redire debet, ex quo nõ nisi sub conditione donauerat. Idem dicatur si quis rem dedit ob causam honestam, non libe raliter, sed aliqua necessitate motus: vt qui dat iudici, vt iustitiam ei faciat, aut qui dat diuiti, vt illi mutuet: nam in talibus danti est restituendum.

Si ob causam turpem fuit facta donatio vt si quid datum est alteri, vt aliquid indebitum agat, puta iuiustam ferat sententiã etiam, aut falsum deponat, aut flagitium aliquod cõmittat: tunc communis videtur sententia doctorum, quod res illa non est danti restituen da, eò quòd obstat sibi sua turpitudo. Contra quosfacit ratio (loquendo in foro cõscientię.) Nam leges, quæ in odium turpitudinis statuunt res illlas turpiter datas non esse dantibus resti tuendas, sunt pœnales, & ita in conscientia nõ obligant ante sententiam latam: iuxta glos. approbatã cap. Fraternitas. 12. q. 2. ac proinde dantis turpitudo non obstat, quo minùs datum pos sit antesententiam contra dantem latam, eidem restitui. Verùm in hoc casu videtur distinguẽdum: quia vel causa turpis, ob quam res donata erat, postmodum est subsequuta, & tunc non danti est taliter acceptum restituendum, sed pauperibus. Si tamen causa turpis non est subsequuta, tunc eidem danti est restituendum, quod ob illã causam fuerat acceptum. Ratio primi est, quia qui ob causam illam donauit, causa subsequuta visus est à se omninò dominium rei datę abdicare: igitur non est sibi reddenda. Ratio secundi est, quia non donauit nisi ob causam illam, igitur illa causa non subsistente, non est visus à**[7r]** se rem sic dontam abdicare: igitur sibi est in conscientia reddenda. Et quanuis homo ob turpitudinem suam dignus sit, qui re sua priuetur, non tamen ideò eo ipso priuatus est: cũ aliud sit, hominem

dignum esse priuari, aliud verò ipso facto priuatum esse, cùm secundùm Augustinum peccator non sit dignus pane, quo vescitur.

Deinde si res data est simoniacè, tunc non danti, sed ecclesię, in cuius iniuriam res data est, venit restitutio facienda, iuxta iuris dispositionem: de simonia, cap. De hoc autem. Quanquàm aliquando est restituenda ei, qui dedit, vt habetur cap. Veniẽs. ibidem. quod accidit, quando quis cupit Deo in monasterio seruire, & fratres eum seducentes, aliquid ab eodem extorquent, quasi alioquî de consuetudine debitum, cùm debitum non sit, tunc venit ille restituendus. Talis vide tur fuisse casus in cap. Veniens. contentus. Et ob eandem causam si aliquid datum est, ob causam nocendi alicui, volunt aliqui illud esse restituendum non danti, sed ei, in cuius iniuriam est datũ. Quod mihi non omninò placet. Nam res illa non est debita illi, in cuius iniuriam data est, nec enim est ei debita ex voluntate dantis, nec ex voluntate legis, quæ super hoc nil disposuit, etiam si super casu de simonia dispo suerit. Ac proinde quanuis in foro iudiciali possit res huiusmodi illi applicari, ante tamen quàm illi adiudicetur poterit res illa pauperibus errogari. Secùs post sententiam adiudicationis latam, quia tunc res erit illi, ex authoritate iudicis debita.

Inde fit, quod si res data, est ipso facto per legem, aut per iudicis sententiam fisco, vel alicui communitati, seu personæ applicata, illi est res huiusmodi reddenda.

Si deniq; non est cognitus is, cui restitutio est facienda, præmissa ad id sciendum diligentia: aut si tam absens est, seu distans, quod sine maiori dispendio res illi reddi non potest, tunc restitutio deuoluitur ad pauperes: maximè si res modici pretij est, alioquî seruetur, vel deponatur, quousq; restituendus sit de re ipsa certioratus. Et sic venit limitandum cap. Sicut dignum. de homicidio. vbi dicitur, quòd aliena non sunt pauperibus erogã da, quando possunt suis dominis restitui: quia procedit, quando debitum est notabile.

Si deniq; res aliena vi, aut metu, dolo, aut fraude, seu concussione ex torta est, danti est restituenda. Ratio clara est. Quia in his casibus non videtur ex libera volũtate, res illa data, sed inuoluntariè. Excepto, ni si dans non obstante fraude, aut simulatione accipientis, velit, & intendat liberè, & liberaliter donare: quia tunc res non danti, sed ei, cui donare intendebat, venit restituẽda. vt si quis sin git se pauperẽ, aut consanguineum dantis, ratione cuius illi aliquid liberaliter donatur, videtur illud sic acceptum reddendum pauperi, vel consanguineo, cui donator dare intendebat. Cuius ratio est, quia ex quo liberè & gratis in tendebat donare quod dedit, visus est à se dominium rei donatę abdicare: & ideò non oportet eidem restitutionem fieri.

Si obijcias, quod non voluntariè rem illam dedit incasu cum fuerit seductus, & ex errore illud dederit, & cum error voluntarium tollat, sequitur quod danti est restituendũ. Respõ. Quòd ea parte, qua donatio ex errore processit, voluntaria non fuit, hoc est, si errauit in persona, vel qualitate personæ, ex quo errore motus fuit illi personæ donare, donatio illi facta non valet: attamen in eo, quod intendebat dare pauperi, aut consanguineo, non error, sed spontanea voluntas fuit. Itaque errauit in persona cui dedit, & non in persona cui dare intendebat: sciebat enim esse pauperes in mundo: sciebat etiam se cõsanguineos in illo gradu simulato habere, & his, quos tales esse sciebat intenebat donare: ideò quo ad illos valuit donatio, non quo ad hunc accipientem, de quo error habebatur. Secùs si nullum talem consanguinem haberet, qualem se esse simulator fingit, quia nõ solùm datio huic facta, sed intentio consanguineo dandi ex errore procedent, ideò tunc datum est eidem restituendum.

Ad id quod tertio loco querębatur, scilicet, vbi est restituenda res, quę restitutio ni est obnoxia: An. s. in loco, vbi accepta fuit, an vbi creditor fuerit? Respondetur. Quòd regulariter in loco, vbi res fuit accepta: vt habetur capitulo, Episcopis. & capitu. Reintegranda. 3. q. 1. Particulariùs tamen respondendo, est distingendũ. Quia si creditor & debitor sunt in eodem loco, vbi res accepta fuit, seu ablata, tunc ibidem est restitutio facienda. Si autem in eodem loco non sunt, distingendum iterum est. Quia si debitor sic erat bonæ fidei possessor, quod rem suam esse, & nemini eam debere putabat, tunc satisfacit, si quando sciuerit se debitorem esse, rem illic soluat, seu restituat, aut restituen dã deponat, vbi se repererit. Nec tenetur rem suis expensis ad creditorem mittere, satis est ei significare se debitorem esse, & rem debitam seruare, vel in loco tuto eam deposuisse.

[[7]v] Si autem erat malæ fidei possessor, & sciebat se debitorem esse, vt si furto, vel dolo malo rem abstulerat, dicunt aliqui, quod tenetur rem ad creditorem propriis expensis, & non ipsius creditoris mittere, vt ait Caietanus. Alii verò cum Panor. in cap. Cùm tu. de vsuris, distinguunt. Quia vel debitor huius modi recessit à loco, vbi res fuerat ablata, vel creditor inde recessit. Si primum, debit or tenetur suis expensis ad creditorem rem debitam mittere. Si secũdum, non suis, sed creditoris recedentis expensis res illi venit mittenda.

Verùm aliter distinguendum esse vide tur in hoc casu de malæ fidei possessore. Si enim debitor à loco præfato recessit & non creditor, suis expensis & non creditoris est illi suum debitum mittẽdum. Ratio est clara, quia culpa furis, aut morosi debitoris, creditori nocere non debet: noceret autem si in re cuperatione rei suæ cogeretur expẽsas facere.

Si autem creditor recessit à loco præfato, videatur an secum erat rem sublatam seu debitam portaturus, vel nõ: & si sic, an esset expensas in rei illius portatione facturus, vel non. Et quidem si rem secum erat sine expensis portaturus & alibi distracturus, tunc debitor tenetur rem debitam propriis expensis ad creditorem mittere, & non expensis creditoris. Ratio est eadem, quia non debet creditor expẽsarũ solutione ex culpa debitoris grauari, qualiter graueretur, si deberet creditor expensas soluere, quas alioquî facturus non erat.

Si autem rem erat cum expẽsis secum portaturus, tunc debitor tenetur rem debitam ad creditorem mittere, expensis creditoris, & non propriis. Ratio est clara, quia sicut creditor in restitutione illi faciẽda grauari non debet, ita nec ab expensis, quas alioquî esset facturus, est de necessitate per debitorem releuãdus: quia tunc lucrum ex restitutione reportaret, quod non est iustum. Verùm hoc procedit, quãdo debitor, qui suis expensis rem debitam creditori mittit, sperat se expensas, quas fecit, à creditore recuperaturũ: sic enim suis expensis mittere tenetur. Secùs vbi non speraret se expensas huiusmodi recuperaturum, quia tunc satis est, si in loco, vbi rem iniustè accepit, eandem restituat, creditore de hoc certiorato.

Similis dubitatio est, de debito ex con tractu, vt si mercator mihi Cõpluti mutuauit aliquid, & Hispalim abiit, fortè non reditures, an ego teneor illuc mutuatũ meis expensis mittere, an suis, an nec meis nec suis, mittat huc ipse si velit aliquem qui ad ipsum rem mutuatam, & per me soluram afferat. Videtur de rigore conscientiæ, supposito quòd nulla sit ex parte mutuantis donatio, quod mutuatarius debet mutuantem seruare indemnẽ, ita vt nec damnum ex mutuo patiatur, nec lucrũ: alioquî acquirendum perdat, nec grauamen aliquod inde sentiat. Quo supposito, est distin guendũ, vt suprà. Quia vel mercator erat rem, quã mutuauit, secum Hispalim cum expensis portaturus, si eam ad instantiam mutuatarij non mutuasset, vel nõ. Si non, certum est mutuatarium non teneri mutuatum suis propriis expen sis Hispalim mittere: satisfacit, si Compluti, vbi mutum acceperat, reddat seu deponat. Si

primum, tenebitur mutuatarius mutuatum expensis creditoris, quas alioquî facturus erat in rei deportatione, Hispalim, vbi est, mittere, si sperat se à mutuante easdem recuperaturum, vel eas poterit à mutuato defalcare. Id patet, quia alioquî mutuator sentiret grauamen, si deberet ab Hispali aliquem in Complutum mittere, qui mutuatum recuperet, & ad ipsum deferat, à quo grauamine tenetur eum mutua tarius exonerare. Et procedit responsio siue mutuarius fuerit in mora, siue non: quia vtcũq; sit, tenetur ad omne interesse mutuantis, vt suo loco patebit.

Itaq#; in husmodi restitutionibus agendis, quando creditor à loco præfa to recessit, quibus scilicet expensis debitum sit mittendum, attendẽdum est ad id quod suprà tactũ est, scilicet spoliatum, mutuantem, commo dantẽ, seductum, vi aut metu ad aliquid dandum inductum, & alios huiusmodi, quibus est aliquid restituendum, nec lucrum in restitutione debere sentire, nec damnum pati: ideò ab expen sis quas alio quî facturi non erant, per debitores sunt releuandi: non ab his, quas alio qui fecissent, res suas alibi deportando. Secùs in deposito reddendo, quia illud non oportet ad do minum, qui à loco recessit, expensis depositarij mittere. Imò nectenetur depositarius mitte re, sed satisfacit, si paratus sit Domino petenti illud reddere. Domino tamen incũbit pro re sua apud alium deposita mittere, alioqui depositarius iniustè grauaretur, qui potiùs mercede quàm grauamine dignus sit.

Corollariè sequitur, quid ad casum se quentẽ dicendum sit, in quo quendã confessorẽ anxium esse cognoui, cùm mercator Hispaleñ. merces è Medina secum in locum suum per viam portaret, fuit rebus illis in parte spoliatus: sed prædo pœnitentia**[8r]** ductus, confessus est, paratus quidem spolia ad locum vnde rapuerat reducere: nolebat tamẽ Hispalim ea omnia suis expensis mittere, nisi inde defalcaretur, quantum ad residuum mittendum necessarium foret. Cum quo confessor contentus, illum absoluit, seipsum excusans quia rem spoliati vtiliter egit: quia alioqui nil de præfato spolio recuperasset. Dicendum, quod si prędo non habebat vnde integrè spolia suis expensis mitteret, benè quidem. Si autem habebat, tenebatur omnia spolia suis pro priis expensis Hispalim mittere, etiam si multæ essent expensæ: deductis tamen inde expen sis, quas alioquî spoliatus in portandis illis rebus, qui bus spoliatus fuit, facturus erat: quòd si id facere recusabat, indignus erat absolutione, cùm nollet facere, quod tenebatur. Ac proinde pręfatus confessor non releuatur à peccato, indignè, & perperàm illum absoluendo per hoc, quòd rem creditoris vtiliter egerit.

Sequitur iam non satisfacere spoliatorem, si spolia ad locum, vnde ea sumpserat, reuocet: sed tenetur ea mittere, quò alioquî dominus ea erat portatur[9]. quòd si in cap. prædicto Reintegranda. 3. q. 1. dicitur, quod ad eundem locum spolia reuocentur, vnde episcopi spoliati discesserunt, ideò est, quia ep̃i non erant bona illa alibi portaturi, nec inde extracturi, ideò non pugnant cum supradictis.

Occurrit tamen vna dubitatio, si debitor rem debitam ad credito rem mit tat, & nuntius infideliter se habeat, an debitor maneat in eadem obligatione, qua pri[9]. Respond. Videtur cum Panormi. tenẽdum in cap. Significãte. de pignoribus. distinguendo de re debita, & per debitorem missa, an scilicet res in specie debita erat, aut non. Si primum, iterum est videndum, an nuntius, per quem debitor rem illam mittebat, erat in communi ho minum opinione fidelis, cui tutò res huiusmo di committi poterat, vel nõ. Si primum, tutus manet & liber in conscientia, qui rem alienam suo domino per nuntium fidelem misit, de quo suspicio iustè haberi non poterat. Ratio, quia cùm res aliena esset: eius scilicet cui mittebatur, & non mittentis: si pereat, non mittenti, sed domino, cui mittebatur, debet perire, cùm

ipse mittens in culpa non fuerit. Nam malitia nuntij mittenti nocere non debet, vt in eodem cap. communiter dicunt doctores. Si autem nuntius talis erat, de cuius fidelitate meritò poterat suspicari, tunc ob culpam mittentis, ipsi, & non domino, cui mittebatur, rei interitus est imputandus. Quemadmodum si res commodata, aut deposita, aut locata, sine culpa cõmodatarij, aut depositarij percat: non ipsi, sed domino, cuius erat, perit. capitu. vnico de commodato.

Si autem debitum alterius generis erat, puta pecunia, aut res alia, q̃ functionem admittit, tunc siue nuntius fidelis esset, sine non, si infideliter se habeat, non manet debitor ab obligatione, qua creditori tenebatur, immunis. Ratio est, quia res huiusmodi ad creditorem missa, nondum ad dominium creditoris, sed debitoris pertinebat: ideò non creditori, sed debitori perire debet. Quem admodum si quis debeat decem Platoni, & antequàm Platoni satisfiat, alius illa decem de bitori auferat: non inde liberatur debitor à solutione creditori facienda. Et procedunt hæc, quando debitor rem debitam per aliquẽ nuntium mittit, qui à creditore ad id determinatus non erat. Secùs si ex voluntate creditoris per nuntium certum res debita fuerit missa: quia tunc si pereat, qualiscunq; sit, creditori perit.

Ad alivd, quod quarto loco quære batur, quando scilicet est restitutio facien da: Respond. quòd statim, seu quàm primùm commodè potest: nec licitum est eam differre, si illicò absq; incõuenienti aliquo fieri potest. Id patet, quia quod absq; termini præfixione debetur, id statim debetur. ff. de re. iudi. & in. leum qui. §. quoties. de verborum obligationibus. Idem patet Leui. 19. Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; manè. In quo docemur statim, & absq; mora debere solui, quod ꝓximo debetur. Idem patet à simili de voto, quod sine mora esse adimplendum constat, ex Deutero. 23. vbi dicitur, Cum votum voueris deo, non tardabis reddere: quia requiret illud Dominus Deus tuus: & si moraberis, imputabitur tibi in peccatum. Patet insuper idem ex dictis, quia cùm detinere rem proximi eo inuito sit peccatum mortale, & contra præceptum decalogi, vt suprà diximus: & necessariũ sit homini à peccato secundum actum quàm primùm potest recedat: consequens est, teneri hominem, quàm primùm potest, rem ablatam, aut debitam restituere.

Habet tamen hoc suam Epieikeian, sicut & alia multa dogmata, quæ ad mores pertinent: scilicet nisi dominus rei, seu creditor, cui res erat restituenda, in eius detentione, actu elicito aut debito consentiat. Quandiu enim in rei suæ detentione consentit, licitum est rei restitutionem differre.**[[8]v]** Cuius limitationis ratio est aperta: quia domino volenti, & consentienti, non fit iniuria. Dicitur autem consentire saltem actu debito, aut non rationa biliter dissentite, quando adest aliqua causa, quæ debitorem excuset, vt si debitor inuincibiliter ignoret se teneri, aut si adeò inops sit: quòd sine notabili damno rerum suarum restituere non potest, puta nisi domum, aut vestem, qua indiget, vili pretio vendat. Aut si restitutio statim fieri non potest, sine notabili damno reipub. aut eius, cui facienda est restitutio, aut ipsius restituentis. Exempla sunt nota. Exemplum de damno reipub. vt similes arma habet aliena, quæ si tempore belli restitueret, magnam respub. iacturam pateretur. Exemplum de damno creditoris: vt si quis ensem alienum teneat, quem patit creditor furiosus, ad se, vel alium iniustè occidendum. Exemplum de damno ipsius debitoris: vt si quis in populo vita & moribus sit approbatus, qui tamen rem furto sustulit, quam sine famæ detrimento statim restituere non potest: in his & huiusmodi casibus licitum est restitutionem differre, nec in dilatione est dominus rationa biliter inuitus, his & præfatis causis dilationis existentibus, vt de se satis constat. Et quanuis actu in dilatione restitutionis dissentiat, non est de tali dissensu

elicito curandum, sed de consensu iusto & rationabili: quo in casu debet consentire, vt ex dictis patet. Et procedunt hęc de restitutione, cuius obligatio contracta est ex delicto. Secùs si ex contractu, cui si terminus solutionis non est appositus, poterit restitutio differri, vsq; quo creditor petat: quia vsq; tunc presumitur non esse inuitus in debiti rerentione. Si autem fuit terminus appositus, ex tunc debitor dicetur morosus, si termino adueniente, debitum non soluat. An autem possit debitor anticipare solutionem, ita vt eam anticipatã teneatur creditor acceptare: Dicendum quod sic, si terminus fuit in fauorem debitoris appositus. Secùs si in fauorem creditoris. De quo aliâs.

Ad alivd quod quinto loco quæ rebatur, scilicet, quo ordine facienda est restitutio, quando debitor pluribus tenetur creditoribus satisfacere: Respondetur. Si facultates suppetunt ad omnibus satisfaciendum, nil refert, cui priùs, cui posteriùs satisfactio fiat. Si autem facultates non sufficiunt ad omni bus satisfaciendum, tunc videtur hic ordo seruandus. Et sit primum dictum. In primis bona aliena, si quæ habet debitor, suis dominis reddantur, siue sint pignora, siue commodata, siue deposita, siue inuenta, siue aliter oecupata. Ratio est manifesta, quia ex quo domini ab illarum rerum dominio non ceciderunt, nec in dominium debitoris transierunt, non debent inter bona debitoris computari, sed suis dominis reddi: quibus iniuria fieret, si aliis, & non illis traderentur.

Secundum dictũ. Deinde debita certa sunt incertis præferenda. Ratio etiam clara est: quia ecclesia & pauperes non habent tantam actionem & ius ad bona debitoris, quantam habent creditores certi. Nam actio pauperum & ecclesiæ est generica, ita quod si pauperibus dentur & non ecclesiæ: non fit ecclesiæ præiudicium, nec econtrà. Et si his pauperibus bona illa incerta dentur, & non illis, nulla fit illis iniuria. Actio autem creditorum certorum specifica est, & naturalis, & ciuilis.

Tertium dictum. Debita certa sunt in duplici differentia. Quædã dici possunt realia, quædam verò personalia. Et dico realia debita, quando creditor habet directè ius ad rem, vt si res à debitore possessæ sint specialiter & expresse obligatæ seu hypothecatæ alicui creditori, & non solùm persona debitoris. vt si debitor apud se retinet merces, quas emerat, & nondum pretium soluit, manent illæ merces specialiter emptoribus hypothecatæ, quousq; earum pretium soluatur, idque de iure ciuili, non naturali. Nam seclusa iuris humani dispositione, eo ipso, q res vẽditur, & emptori traditur, siue pretium illicò reddatur, siue differatur, efficitur empto ris, & inter bona propria emptoris poterunt computari, nullo iure reali ad rem venditam in ipso venditore manente, plusquàm ad alia bona ipsius emptoris. Iura tamen ita instituerunt ad obuiandum fraudibus emptorum, quibus vti possent, res aliquas ad terminum ementes. Dico autem debita personalia, quando creditor directè habet ius, seu actionem contra personã debitricẽ: & mediatè ad bona ipsius. Dico igitur inter debita, certa debere debita realia personalibus præferri. Cuius ratio similiter est clara. Quia in realibus maius ius, & maiorem actionem habent creditores ad res ipsas, quàm in debitis personalibus: ex quo ta lia bona sunt specialiter certis creditoribus obligata. Ac proinde illis videretur iniuria fieri, si res, quę ipsis specialiter hypothecatę sunt, non ipsis, sed aliis restituantur.

Quartum dictum. Inter debita personalia est etiam differentia.**[9r]** Quædam enim sunt debita ex delicto contracta, vt ex rapina, ex furto, ex mutuatione vsuraria. Quædam verò ex licito contractu, vt ex venditione, alióue innominato contractu. Quędam autem ex legato, seu promissione non completa. Et inter hæc, illa debita sunt priùs soluenda, vt placet doctori Seraphico, quę cũ maiori iniuria ac peccato fuerunt contracta, eò quòd quãdo non potest

simul ab omnibus peccatis recedi, sed ordinatim recedẽdum est, conuenit priùs à grauioribus, quàm à leuioribus recedere. Cùm igitur maius peccatum fuerit in rapina commissum (cæteris paribus) quàm in furto, & maius in furto, quàm in vsura: cùm inter hæc tria minùs iniuriosa est vsuræ receptio, quàm furti, aut rapinæ perpetratio, eò ꝗ magis inuitus est, qui re sua, per rapinam aut furtum spoliatur, quàm qui per mutuationẽ vsurariam, vt constat: ideo inter hæc debitum ex rapina contractum præferatur. Deinde debitum ex furto. Deinde debitum ex mutuatio ne vsuraria. His solutis, veniunt alia debita ex licito contractu. Ratio, quia hæc postrema nõ sunt cum iniuria creditorum sicut priora contracta. Postremò autem veniunt debita ex legato seu promissione: siue promissio pręcesserit alia prædicta debita, siue subsequatur. Huius ratio etiam est clara, quia legata & promissa, alioqui indebita, aliis creditoribus, quibus bo na debitoris debita sunt, præiudicare non debent, vt constat.

Quintum dictum. Si sint debita diuersa numero, eiusdem tamen rationis, vt si multa furta commissa sunt, aut multæ vsurę extortæ, aut multa mutuo ac cepta &c. tunc cæteris paribus, ad antiquitatem est recurrendum debitorum, vt inter debita ex furtis contracta illud pręferatur, quod priùs contractum fuit. Ad eundem modum de cæteris: quia qui prior est tempore, potior est iure, vt habetur in regulis iuris in. 6. Dixi notanter, cæteris paribus: quia si non sunt cætera paria, non videtur in conscientia hæc antiqui tas seruanda: vt si creditor posterior est longè pauperior priori, tunc debitum posterioris vi detur præferẽdum, quia maiori damno priùs occurrendum est, quàm minori. Modò autem stat multo maius damnum euenire posteriori creditori, si sibi debitum non soluatur, ꝗ priori, vt cõstat, igitur. Hoc dico quãdo non iudicis autoritate, sed priuata debitoris voluntate fit restitutio: nam iudex eam faciet, prout iure tenetur.

Illud tamen quod quartò dictum est, sci licet, debita ex maleficio esse præferenda debitis ex licito contractu, vt priùs soluendæ sunt vsuræ, quàm id quod mutuo acceptum est, videtur habere difficultatẽ. Nam mutuans gratis non debet esse peioris conditionis, quàm is, cui per furtum, aut vsuram ali quid subtractum est. Imò naturaliter videtur debitor magis obligatus ei, â quo beneficium accepit, quàm alteri: cùm ergo beneficium à mutuante gratis acceperit, quale non accepit ab alio, cuius rem eo inuito accepit, sequitur quòd priùs debet satisfacere mutuanti quàm spoliato.

Secundò quia vt suprà tactum est, à maiori iniuria priùs recedendum est, quàm à minori: sed maior iniuria fit ei, qui mutuauit, aut ad terminum vẽdidit, saltem ab eo tempore, quo debitor est in mora, quàm mutuatario, qui vsuras soluit: cum primus magis inuitus est in eo, quòd illi id quod mutuauerat aut vendiderat non soluitur quàm secundus, qui volũtariè dedit vsuram, nec pro posuit eam vnquàm repetere: igitur priùs est soluendum debitum ex mutuo honesto & venditione contractum, quàm debitum ex mutuo illicito, puta vsurario.

Tertiò restitutio fit ad tollendum damnum creditoris, qui damnificatur per debitorem debita non soluentem: sed stat venditorem seu mutuatorem multò magis damnificari, si eis sua debita non soluantur, quàm alij, per rapinam aut furtum spoliati: nam hi fortè sunt diuites, aut amici seu propinqui, aut quod illis est subtractum, est lõgè minus, quàm quod aliis creditoribus debetur. Igitur tunc præferendum est debitum ex licito contractu, debitis ex maleficio contractis.

Respondeo stando in dictis: Ad primum, quòd duobus modis dicitur aliquis alteri teneri, scilicet, ex lege charitatis, & gratitudinis, & ex lege iustitiæ: sed lex iustitiæ fortiùs obligat: nam quę ex gratitudinis lege debentur, contra legem iustitiæ solui non debent: sicut

& opera iustitiæ officiis charitatis sunt præferenda. In proposito, debitor magis tenetur ei, à quo benesicium accepit, lege gratitudinis, quàm ei, quem spoliauit, à quo nullum beneficium accepit. Lege ta men iustitię magis tenetur spoliato quàm mutuatori, cæteris paribus: ex quo cùm aliquid æquale vtrique debeatur ratione rei debitæ: debetur tamen magis spoliato ob in iuriam eidem illatam, qualis mutuanti illata non fuit. Et per hæc patet ad primum, quòd, scilicet mutuator melioris conditionis est, quàm spoliatus in his,**[[9]v]** quæ legem gratitudinis concernunt: non in his, quæ legem iustitiæ.

Ad secundum dicendum, quòd quanuis ei, qui vsuras soluit, volẽs iniuria tan ta non fiat quanta mutuanti, aut vendenti, quibus inuitis sua debita retinentur, hoc verum est, quo ad iniurias personales. Si tamen de in iuria legali, quæ, scilicet, legi fit, reperiemus ą retinere vsuram magis iniuriosum est, quàm mutuatum, aut aliud debitum ex contractu ad tempus retinere. Nam primum magis & frequentiùs per leges, naturalem diuinam, & hu manam prohibetur, quàm secundum. Magis etiam & cum maiori infamia primum secundùm leges ponitur, quàm secundum, vt constat: ideò primum peius, & turpius, & legibus magis iniuriosum, quàm secundum: ideò non mirum, si debitum ex vsura veniat priùs restituendum, quàm debitum ex contractu licito.

Ad tertium, ita videtur stando intra metas rationis naturalis, quòd sicut diximus in debitis eiusdem generis aliquãdo de bitum posterius esse priori prerendum, vbi eætera non sunt paria: ita in debitis ratione differentibus idem videtur, ex quo cætera non sunt paria. Ac proinde quæ dicta sunt de resti tutione certorum ordinatè facienda, procedunt vbi cætera sunt paria.

Sequitur non satis rationabiliter dixisse Caietanum, cùm ait, debita ex licitis contractibus esse præferenda vsuris. Nec valet ratio, quam facit, dicens, quia alioqui in casu deberent accipi aliena ad soluen dum vsuras, quia debita ex contractibus adueniente termino si creditoribus non soluantur, sed mutuatariis, perinde est ac si aliena accipiantur, vt mutuatariis satisfiat. Fallitur (salua pace) quia pecuniæ mutuo acceptæ, aut pro mercibus iam distractis receptæ, etsi debitæ sint, non sunt aliena, sed bona sunt ipsius debitoris, nec creditores ad eam maius ius habent, quàm mutuatarij, de quibus sunt vsurę extortæ, ideò videtur in dictis standum.

Ad id quod postremo loco quærebatur, quibus. s. modis contrahatur obligatio restituendi, vt sciatur quis sit restitutioni obnoxius: Dicendum breuiter aliam esse obligationẽ ciuilem, aliam naturalem. Prima est, qua contra obligatum in iudicio agi potest, & multipliciter contrahitur, verbis, literis, & re. Verbis quidem & literis, vt in stipulatione, aut promissione. Re autem dupliciter contrahitur. s. ex delicto, vt ex furto, rapina, extorsione: & ex contractu, vt ex mutuo, cõmodato, deposito &c. De quibus vide Institut. quibus modis obligatio contrahatur. De quo ad Iuristas. Se cunda obligatio est naturalis, & currit in foro conscientiæ etiam si contra obligatum in iudi cio agi non possit. Et hæc ex tribus radicibus contrahitur, loquendo de obligatione rem ali quam restituendi. s. ex iniusta rei alienæ acceptione, ex iniusta rei alienæ retentione, & ex causa data in iustæ acceptioni, aut retentioni. De iniusta acceptione exemplifica de fure, raptore, vsurario. De iniusta retentione, exemplifica de moroso debitore, qui ex quo incipit esse in mora, est iniustus rei aienę detentor, etiam si rem primò non iniustè, sed de voluntate do mini acceperit, vt patet in re ad certum tẽpus mutuata, seu cõmodata. De causa data iniustę acceptioni, aut retẽtioni, exemplifica in his, qui verbo, aut opere dant causam vt aliquis alterũ dãnificet, rem eius accipiendo, seu retinendo: quales communiter in his versibus notari solent, Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus.

Participans, mutus, non obstans, non manifestans. Currere cum fure faciunt, furtiq̃; reatũ. De quibus ait Psal. Si videbas furem, currebas simul cum illo. Et Esa. cap. 1. Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera. Exempla sunt clara. Iussio, vt si quis subdito, autfamulo suo præcipiat alienum arripere, aut debitum non soluere. Consilium, vt si quis suo consilio, aut exhortatione incitat aliquem, vt furtum, vsuram, simoniam, aliúdue huiusmodi committat, aut hæc licita esse aliquando cõsulit, vnde ad actum proceditur. Consensus, vt si quis suum assensum alicui præstat, vt alium damnificet, quem alioqui non damnificasset, aut etiam si actu illi ad damnificandum cooperatur. De quo dici solet, satis excoriat, qui tenet pedem. Palpo, vt quando quis adulando commendat factum furis seu raptoris, quia subtili ter aut fortiter egerit: vnde mouetur ad similia perpetrandum, vel ablata non reddẽdum: quod est parietem peccati linire luto absq; pa lea, seu temperamento, qui in die imbrium diuinæ iræ subsistere non poterit: sed cum pluuia diuini furoris, ad ima seu profunda Inferni ruet. Ezech. 13. Recursus, vt sunt hi apud quos fures, & raptores cũspoliis latitant, & hi qui pro homine apud Principem, vel iudicem interueniunt, nè malè ablata restituere cogatur, aut aliâs fauorem impendunt, quo minùs pos sint aliena recuperari, factum excusando, & hominem defendendo: vt passim aduocati facere solent. Vnde Vrbanus Papa ait, Qui aliorum defendit errorem, multò ampliùs damnabi-**[10r]**lior est illis, qui errant. 24. q. 3. Et Augustinus: Illud fidẽter dixerim, eum qui ad hoc pro homine interuenit, nè malè ablata restituat, & qui ad se confugientem, quantum honestè potest, ad reddẽdum non compellit, socium esse fraudis, & criminis. 14. q. cap. Si res. Participãs: vt si quis de furtis, vsuris, rapinis aliter, seu par tem accipit. Mutus, vt si quis potens est mouendo, terrendo, corripiendo, aut clamando impedire, nè quis furtum seu rapinam cõmittat, & tacet. De quibus Isa. 56. Canes muti, nõ valentes latrare. Non obstans: vt qui potest re sistere opere, nè quis alium iniustè damnificet, & non resistit: quia perinde est ac si ipse damnificaret. Vnde Ecclesiastici. 4. dicitur, Libera eum, qui iniuriam patitur, de manu superbi, & nè acidè feras in anima tua. Non manifestans: vt si quærente domino rei, conscius, vbi res ipsa sit, nolit indicare. Vnde Hiero. tractãs illud Prouerbiorum. 29. Qui cum fure participat, occidit animam suam, ait: Non enim fur solùm, sed ille reus tenetur, qui furti conscius, quærenti possessori, non indicat. Hinc patet, quis sit, qui ad restitutionem tenetur, is, scilicet, qui alienum iniustè accepit, aut detinet, & qui verbo, aut opere, aut omissione causam præstat, vt alienum iniustè capiatur, aut retineatur. Sed de his infrà, quando de currentibus cum fure agetur.

¶ De duodecim causis debito rem ab obligatione restituendi liberantibus.

QVAESTIO TERTIA.

NVnc videre con uenit, quibus modis pos sit aliquis à debito resti tuẽdi liberari, & duodecim causas proponam de quibus in quirendum est, an liberent debitorẽ: qua rum prima est inopia debitoris. Primò igitur occurrit quæstio: An, scilicet, per inopiam debitoris excludatur obligatio restituẽdi. Quod non quæritur, quãdiu inopia durat, quia pro tunc non dubium obligationem restituendi dormire, sicut actio creditoris, de qua dicitur: Inanis est actio, quam inopia debitoris excludit. Sed quęritur pro tempore, quo inops ad pinguem fortunam venerit, an tenebitur tunc ea restituere, quæ cum aliena essent, in extrema

necessitate cõsumpsit. Ad quod Richar dus, & Scotus, & alij respondent distinguendo. Quia vel talis inops ante quàm extremam incideret necessitatem, rem alienam, quam in necessitate consumpsit, occupauerat, vel existente necessitate eam accepit, & consumpsit. Si primum, ex ipsa iniusta rei alienæ occupatione orta fuit obligatio tantundem restituen di, quæ quidem obligatio superueniente extrema necessitate sopita fuit, non extincta: ideò tali necessitate cessante, reuiuiscit prior obligatio, & ita veniente pingui fortuna, tenebitur quod consumpserat restituere. Si secundum, ex quo ob necessitatem actu existentem res, quæ alterius erat, facta estipsius indigentis, cùm in extrema necessitate omnia commu nia sint: tunc non alienum, sed quod suum erat, accepit & consumpsit, & ita non est inde orta obligatio taliter acceptum restituendi: ac pro inde etiam si ad pinguem venerit fortunam, non tenebitur quicquam pro re accepta, & consumpta restituere.

Alij verò vt Adria. imperitinẽs esse putant hominem inopem ante extremam necessitatem, aut in ipsa necessitate rem alienam occupasse, sed indistinctè dicunt, quòd si huiusmodi inops ad pinguẽ venerit fortunam, tenebitur rem consumptam in æquiualenti restituere. In cuius sententiæ probationem arguitur à simili: Si quis in manus latronum inciderit, quibus nisi centum ducatos largiatur, manus eorum euadere non sperat, scit hic locum, in quo pecunię amici sui defossæ sunt, quas effodit, & de illis soluit latronibus summam, de qua inter eos conuentum est: ille in hoc casu, cùm in extrema esset vitæ necessitate, aliena accepit, & consumpsit, vt patet: & tamen manet obligatus posmodùm, quãdo poterit, tantundem restituere, & dominus, cuius pecunias expendit, iure poterit ab eo repetere: & iure etiam qoud sic expenderat, reddere compelletur.

Secundò si sit fames in terra, & Petrus habeat frumenti copiam vicinis extrema famis necessitate laborantibus, poterit eisdem frumentum tradere, facta protestatione, quòd repetet ab eis pretium, quan do soluere poterunt, vt notatur in. l. Nesẽnius. & in. l. Alimenta. ff. de rebus gestis. Igitur à fortiori si quis in extrema existens necessitate, aliena, domino inuito, accipiat, & consumat, tenebitur posteà quando ad pinguem venerit fortunam tantundem restituere: non enim in**[[10]v]** hoc est melloris conditionis, qui sine consensu domini aliena capit, quàm qui ad ea capien dum consensum domini habet.

Tertiò Indigens inopia pressus, alienũ occupando, non acquirit ad ad rem sic occupatem maius ius, aut dominium, quàm dominus ipsius teneatur in ipsum transferre: sed dominus in tali casu non tenetur rem in inopem donando transferre, cùm obligationi, qun tenetur inopi in tali necessitate subuenire, satisfaciat, si mutuet illi ea, quibus indiget: & poterit protestari se repetiturum, quando inops ad pinguem venerit fortunam. Id patet, quia si inopi in extrema necessitate existenti diues offerat per viam mutui pecunias, quibus indiget: ipse autem pecuniam mutuo oblatam accipere nolit, sed, clam, aut per vim bona illius diuitis inuadat, apud omnes tanquàm fur & raptor reputabitur: quia cùm suæ indigentiæ sufficienter posset per mutuum oblatum subuenire, & noluit, non ex necessitate, sed ex voluntate visus est aliena inuadere.

Quartò idem patet per aliud exemplum. Si scholaris extrema in firmitate laborat, aut quiuis alius, quanuis medicus suam operam, & pharmacopôla suas medicinas ad curationem illius expendere teneantur, non taemen ea tenentur gratis expendere, sed poterunt protestari, quòd cùm fuerit soluendo repetent, hic operas, ille verò medicinas: vt est communis Doctorum sententia.

Postremò idem probari potest ex cap. Si quis propter necessitatẽ famis, aut nuditatis aliena occupauerit, si post eà ablatum reddiderit, non cogatur ieiunare. Vnde à contrario si non reddiderit, ieiunare cogatur: Extrà, de furtis. capit. Si quis. Quod argumentum est illum inopem à restitutione facienda rei, quam in necessitate existens vsur pauit, minimè releuari. Quan quàm textushic parum Adriano suffragatur: nam non procedit textus de extrema necessitate, vt ait ibidem gloss. & communiter Doctores. Sed nec etiam loquitur de rebus alienis in necessitate consumptis, sed de rebus furto sublatis, & per manentibus.

Quicquid igitur sit de textu hoc, videtur opinio satis probabilis, & rationi magis, quàm sua opposita, con sona, Est enim ratio clara, quia in casu, quo in ops in extrema necessitate alienum capit, & consumit, dominus reilicet consentiat actu elicito aut debito in rei suæ acceptione simul & consumptione, quando aliam viamipseinops ad sibi prouidendum non habet, non tamen propterea dominus ipse consentit actu debito donatiuo, ita vt debeat velle donare libera liter ea, quibus inops indiget, cùm satisfaciat debito subueniendi si consentiat consensu mutuatiuo, maximè si res sic ab inope occupata, sit notabilis quantitatis, aut valoris. Nam potest adeò parua esse, vt meritò præsumatur do minus velle donare, si occupantis inopiam sciret. Pro quo facere videtur quod habetur Deutero. 23. Ingressus in vineam proximi, comede vuas, quantum tibi placuerit: & si intraueris segetem amici tui, frange spicas, & manu conteres: falce autem non metes. Et Matth. 12. Christus approbasse videtur, quòd eius discipuli per sata incedentes, esurientes spicas euellerẽt & manducarent. In quibus docemur, ob necessitatem, etiam si extrema non sit, posse hominem de alienis accipere & comedere, modò nõ sit magnæ quantitatis id, quod accipitur.

Hanc igitur opinionem tenendo, videtur ad casum propositum respondendum, quòd vel constat de voluntate domi ni rei à paupere consumptæ, vel non. Si cõstat quòd dominus consentit in rei fuæ acceptione donando, liber est pauper à debito restituendi, siue rem illam in necessitate, siue ante necessitatem occupauerit. Si constat quòd domi nus consentit non donando, sed vel mutuando, vel commodando, tenetur reddere tantundem, quando poterit, Si autem de volunta te domini non constat, recurrendum est ad præ sumptionem. Quòd si rationabiliter & non temerè præsumitur, quòd dominus si occupantis indigentiam agnosceret, donaret, non tenebitur pauper acceptum restituere. Secùs, si ra tiona biliter præsumitur oppositum. In dubio autem, quod tutius est, venit eligendum, scilicet, vel restituatur, vel remissio impetretur. Si quæras quãdo hoc vel illud est rationabiliter præsumendũ: Dicendum, quod ex quantitate rei occupatæ, & domini conditione & qualitate pẽdet, si. s. sit diues, si liberalis, si amicus ipsius occupantis, si assuetus eleemosy nas facere, vel non. Per hæc poterit hæc vel illa præsumptio formari, cui poterit homo se conformare.

Sed contra hanc opinionem, & pro priori argui potest primò: Quia in extrema necessitate omnia communia sunt, idque de iure naturę, vt suprà in prima quæstione patuit, cui quidem iuri naturæ humanum ius præiudicare non debet, iure autem humano factum est, vt hoc sit meum, illud verò tuum: igitur in**[11r]** extrema necessitate cessat rerum appropriatio, quę iure humano iducta est: & vim habet na turale ius: & ita in casu pauper in extrema necessitate existens, & aliquid alterius accipiens, non alienum, sed quod suum est accipit, & ita non tenebitur illud restituere. Respon. quòd in necessitate omnia sunt cõmunia, id est, com municanda. Vel omnia dicuntur communia quo ad vsum, cum quo stat rerum dominium & proprietas: & ideò humanum ius, quod re rum induxit diuisionem, naturali iuri minimè cõtrariatur, vt suprà diximus: & ideò quanuis ante rerum diuisionem res ab aliquo occupata,

non erat de necessitate alteri reddenda, benè tamen pòst. Adde, quòd esto res in extrema necessitate accepta efficiatur ipsius accipiẽtis, etiam quo ad dominium, non inde sequitur accipientem deobligatum esse à restitutione facienda. Cùm mutuatarius pecuniæ mutuatę dominium acquirat, & tamen restituere suo tempore tenetur.

Secundò homines existentes in naue alienis mercibus onerata, & illas ob tempestatem obortam in mare proii. cientes, non tenentur domino mercium posteà satistacere, vt notatur ad. l. Rhodiam, de iactu. l. 1. §. cùm in eâdem naue. Igitur nec in causa præsenti tenebitur inops ea, quæ in necessitate cõ sumpsit, restituere, cùm in vtroque casu ob extremam necessitatem res aliena consumatur. Respon. non esse simile, quia in casu tempestatis pro mercibus in mare proiectis, si non oportet satisfacere: ideò est, quia mercesillę erãt alioqui cum hominibus perituræ: ac proinde ex tali proiectione non mansit dominus mer cium damnificatus plus quam si ab hominibus proiectæ non essent: secùs in casu nostro.

Tertiò illa rerum alienarum consumptio in casu quem disputamus facta est de consensu domini saltẽ debito, cùm non aliter poterat necessitati pauperis subueniri: igitur liber manet inops à debito restituendi. Respond. vt suprà dixi, Quanuis dominus consentiat actu debito in suarum rerum consumptione ad vitam pauperis necessaria, non tamen donando, cùm sufficienter illi sub ueniatur mutuando.

Quartò si præfata sententia cum fundamento esset vera, sequitur quòd diuites nunquàm tenerentur eleemosy nam dare pauperibus, quantacunque necessita te pressis, supposito quòd eleemosy na sit libe ralis propter Deum donatio, ad pauperis indigentiam reuelãdam, eò quòd diuites possunt cuilibet necessitati subuenire mutuando, vt opinio asserit. Respon. negẽdo sequelam, quia potest, vt dictum est, res qua pauper indiget, adeò modici pretij esse, vt impium sit, & inhu manum illam pauperi extremè indigenti dare cum onere ipsum obligandi ad eam, vel æquiualentem restituendum. Secùs si res esset notabilis quantitatis & pretij. Potest etiam esse pauper adeò destitutus, vt nulla sit ei spes ad pinguem veniendi fortunam, quem impium esset obligare ad accepta restituendum. Potest etiam pauper à mundo destitutus promittere ingredi religionem, & promissum adimplere, quem velle obligare vt priùs in sæculo quærat vnde ea quæ in necessitate acceperat, restituat, esset similiter impium. In quibus casibus non videtur habere locum necessaria illis indi gentibus ministrare mutuando. Sed quia de his in Codice de eleemosyna disseruimus, vbi modum quendam inter Adrianum & alios mediantem posuimus, quem etiam probabilem esse diximus, vtibidem videre poteris: ideò su persedendum est ad præsens.

Est alia quæstio è regione præcedenti opposita, & ex eadem quodammodò manans, super qua his diebus nonnulla erat inter quosdam contentio, scilicet, si diues habens super flua naturæ & statui, pauperi ex, tremam necessitatem patienti, eleemosynam. qua indigebat, non dedit, cùm dare debuisset, An teneatur eidem pauperi præfatam necess tatem euadenti tantũdem restituere. Qui partem affirmatiuam tenebant, mouebantur: quia in extrema necessitate omĩa sunt communia, & ita res illius diuitis, qua pauper indigebat, non tam diuitis quàm pauperis erat: qui etiam in extrema necessitate existens, aliquid à diui te exigit, non alienum, sed quod suum erat exigit: quandoquidem pauper ius habet ad quamcunq; rem, qua indiget, à quocunque possideatur. Ac proinde, si quod pauperi tempore quo indiget, debitum est, non illi reddatur, erit eidem postmodùm restituendum: maximè si di ues erat, & superflua habebat is, qui eleemosynam debitam denegauit, iuxta illud Hieronym. Aliena conuincitur rapere, qui vltra necessaria sibi retinere probatur. Pro quo

& Ambrosius ait, plus quàm sufficeret sumptui, violenter obtentum est. Et pòst, Tantorum ergo scias bona inuadere, quantis possis quod velis præstare. Et faciunt alia multa, quæ Codice de eleemosyna adduximus. Vnde colligunt, quod prætendunt, scilicet, diuitem, qui extremalaborans egestate, quod illi debitum erat,**[[11]v]** non dedit, teneri tantundem postmodùm eidem restituere: cùm perindefit, ac si à paupere illud rapuisset.

Oppositum tamen videtur tenendũ. Quanuis enim pręfatus diues contra charitatem ad proximum haben dam peccet, qui illi viscere misericordiæ in necessitate claudit, non tamen ob id tenetur eidẽ aliquid in vim restitutionis reddere. Id probatur primò, si res qua pauper indigebat, sit res, quæ non consumitur vsu, vt equus, vestis, ensis, & alia huiusmodi. Nam esto his rebus aliquis ad saluandum vitam indigeat, easq̃; in ta li necessitate iure naturæ vnde possit valeat ac cipere: hęc tamen necessitas non facit, vt huius modi res sint de dominio indigentis: quando quidem in tali necessitate dominio harum rerum non indiget, sed vsu: ac proinde res tales non efficiuntur suæ in casu, ac proinde si huiusmodi res illi, cum eis indiget, denegentur, non erunt de necessitate, cùm cessauerit indigentia, illi in vim restitutionis reddendæ.

De rebus etiam, quæ vsu consumuntur, pauperi in necessitate denegatis, videtur idem quòd, scilicet, non sint cessante necessitate, eidem restituẽdæ. Quia re stitutio rei propriè sumpta, præsupponit rem ipsam aliquando fuisse eius, cui restituenda est(saltem vt in plurimum, esto quòd aliquan do res non domino, sed alteri est restituenda, vt suprà diximus) sed res huiusmodi nunquã fuerant de dominio pauperis: quia non ante indigentiam ipsius, vt suppono, nec etiam existente indigentia. Nam quæro quo iure tunc res à diuite possessæ, erant de dominio paupe ris? Dices fortè, quòd iure naturæ, quod tunc omnia communia facit. Sed eo admisso, scilicet, quòd ius naturę omnia communia faciat, non inde fit, quòd res diuitis sunt propriæ ipsius pauperis. Aliud enim est iure naturæ omnia communia esse: illud verò iure naturæ aliquid ab alio iustè possessum esse pauperi proprium. Imò ex quo ius naturæ omnia cõmunia facit, fit vt iure naturæ res diuitis non sit propria ipsius pauperis potiùs quàm diuitis eam possidentis.

Deinde stando in iure naturæ, non maius ius, aut dominium habet pauper in re à diuite possessa, quàm habuisset in simili necessitate constitutus ante rerum factam diuisionem: sed ante rerum diuisionem si quis re aliqua indigeret, non ideò res illa fuisset de dominio eius facta, sed solùm illi competeret ius ad re illa vtendum, prout cius necessitas postulasset. Et si alius impediuisset, nè indigens re sibi necessaria vteretur, non ideò impediens mansisset obligatus ad eam restituendum ipsi indigenti, postquàm indigentiam euasisset. Igitur nec nunc post factam rerum appropriationem: ex quo ius humanum per quod rerum diuisio facta est, non tradiderit indigenti maius ius ad rem, qua indiget, q ipse habuisset ratione iuris naturalis.

Prætereà si opinio esset vera, sequitur quòd infirmus opera medici & medicinis extremè indigens, & eisdem in notabili quantitate vtens, non teneretur, si cõualuerit, aliquid pro dictis operis & medicinis reddere: quis per opinionem infirmus ille nil ab illis, nisi quod suum erat accepit, sibiq; ratione necessitatis extremæ debitum: & ita nec medicus pro opera, nec pharmacopôla pro medicinis consumptis, possent ab infirmo ad pinguem fortunam & sanitatem veniente, aliquid exigere: quod nemo cõcedit. Nec refert, vt videtur in casu, infirmus ille sit diues, aut pauper: nam ex quo est in extrema necessitate medicinarum, ipsa necessitas facit, vt medici næ, quibus indiget, suæ sint, & sibi debitæ. Si enim iure

necessitatis extremæ illi medicinæ debentur, hoc ius minimè tollitur per hoc, q alia habeat bona temporalia.

Prætereà esto ita esset, quòd ius naturæ ob extremam necessitatem pauperis rem diuitis suam efficeret: hoc ta men non facit nisi ob causam tantæ necessitatis, seclusa tamen necessitate, non ita: & ita si pauper sit à præfata necessitate liberatus, iam cessauit causa dominij, & iuris, quod ad rẽ diuitis habuisse dicitur, & per consequens non ampliùs res illa est sua, aut sibi debita.

Adde quòd si vnus sit pauper extremè indigens, vbi multi sint diuites, non potiùs habet ius & dominium ad res vnius, quàm ad res alterius: & ita vel omnes res superfluæ illorum diuitum sunt in casu de domi nio pauperis, vel nullæ. Si primum, omnia igitur superflua omnium illorum diuitum essent illi pauperi, postquàm conualuerit restituenda, quod est absurdum. Si secundum, sequitur intentum, nil esse illi pauperi egestatẽ euadenti in vim restitutionis reddendum.

Itaq#; in hac quæstiuncula illud videtur tenendum, quòd non omne debitum, qualitercunque alteri debitum fuerit, est absolutè de necessitate ei, cui aliquando debe batur, reddendum. Est enim quoddam debitum certum & personale, quod alicui determinatæ **[12r]** personæ debitum est, puta ratione contractus testamenti, seu legati, aut promissionis &c. Et tale debitum reddendum est ei, cui debetur siue pauper sit siue diues, cùm sit ei debitum ex iustitia. Aliud verò est debitum generale & indeterminatũ & vagum: quale est id quod pauperibus, quandiu indigent, debitum est, quod nec ab vno determinato, nec vni determinato, nec nisi necessitate exigente debetur: & tale de bitum soluendum quidem est, sed non nisi causa ob quam debetur existente, scilicet ipse necessitate: ea autem non existente, sicut nil debetur alicui antequam eam incidat, ita nec postquàm eam euaserit: ac proinde posteà nil est illi restituendum. Et sic veniunt intelligendæ autoritates suprà citatæ, in quibus sancti significant, superflua diuittum aliena esse: id est, pauperum: quia. s. sibi debita & communican da, quando necssitas pauperum postulauerit. Et qui hoc omiserit, perinde peccat, ac si aliena raperet. Aequiparantur igitur diuites auari, qui indigentibus nolunt subuenire, raptoribus in culpa & peccato, non tamen in de bito restituendi.

Secvnda causa esset remissio partis, & est quæstio: An remissio debiti à creditore facra, liberet debitorem à necessitate re stituendi. Et dixerunt aliqui quòd non, nisi fiat actu rei debitæ restitutio, qua facta, poterit creditor donare si velit. Pro qua sententia, etsi multa afferri soleant, quæ autem apparentiam habent, sunt hæc. Primò arguitur ex regula iuris: Res per quas causa nascitur, per ecsdem dissoluitur. Sed obligatio restituendi nascitur ex actuali rei alienæ acceptione: quãuis enim animi præparatio sufficit ad peccandum, non tamen sufficit ad obligationem restituendi inducendum sine actuali rei alienæ acceptione: igitur obligatio restituendi sine actuali rei ablatę restitutione auferri non potest.

Secundò ex Decreto Augustini dicentis: Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Igitur quacunque creditoris remissione facta, nisi actu ablata restituantur, nunquàm debitor erit in conscientia tutus.

Tertiò quanuis spoliatus in fauorem spoliantis iuri suo renuntiet, non ideò spoliator manet liber à debito spolia restituendi, vt apertè habetur cap. Solicitè. extrà, de restitutione spoliatorum. Quia qui renuntiat spoliatus, vt inquit textus, non videtur spontè renuntiare. Igitur ita in præsenti.

Alij verò dixerunt, quod libera remissio per creditorem facta, liberat debitorem, dũmodò debitor actu offerat creditori id quòd illi debet: quòd si in promptu id creditori non offerat, non erit valida remissio. Ratio huius opinionis vt videtur, est, quia remissio si sponte non siat & liberè, non valet. Quãdo autem ad preces debitoris vel alterius fit, non oblata in promptu pecunia debita, nõ spõtè fit remissio, eò quòd si pecunia in promptu esset oblata, fortè remissio, saltem in toto, non fieret, qualis fit ea non in promptu oblata, cùm videatur ex importunatione debitoris, aut desperatione recuperationis sieri.

Alij verò dixerunt, quòd ad hoc quòd dicta remissio valida sit quàuis non requiratur quod debitor actu restituat, nec quod rem debitam in promptu offerat, requiritur tamen quod secunfùm animi pręparationem paratus sit debitum planè soluere, in casu, quo creditor remittere nolit: alioqui non videtur cum bona conscientia alienum detinere, etiam facta illa remissione.

His non obstantibus, videtur oppositũ tenendũ. s.ą. libere & spontanea remissio liberat debitorem à necess itate restituen di, modò creditor talis sit, qui remittere & do nare possit. Nam remissio facta per mente captum, aut minorem non valet, sicut nec donatio. Conclusio patet ex sæpe dictis, quia obligatio restituendi suspenditur & cessat ex libero consensu elicito aut debito creditoris: vt si actu liberè consentiat, quod res sua apud debitorem per mensem aut per annum retineatur, tu tus erit debitor illo tempore, rem illam detinendo: igitur si liberè consentiat quòd debitor rem debitam ad semper detineat, erit tutus, etiam si rem debitam nunquàm restituat. Et confirmatur, quia non minùs operatur domi ni consensus, vt alter rem suam detineat, quàm vt rem suam de nouo alter accipiat: sed ex con sensu domini libero potest alter rem suam occupare, igitur & detinere. Vnde in rapina, & furto, & vsura, purgatur vitium furti, & rapinæ, si res rapta manet apud raptorem de cõsensu domini, vt habetur. l. si fur. ff. de vsur. & alibi.

Deinde res aliena ideò est de necessita te restituenda, quia eius reten tio est iniusta: quãdoquidem restitutio actus iustitię est, & econtra rem retinere alienam con tra iustitiam est: sed quando res aliena domino sponte consentiente ab alio retinetur, non est iniusta retentio, vt patet in commodato, locato, deposito &c. Igitur si dominus liberè cõsen-[[12]v]tiat in hoc, quod res sua à debitore ad semper retineatur, & ea velut propria vtatur, ex tunc nunquàm erit iniusta aut iniuriosa talis rei retẽtio, & ita ex tunc expirat obligatio eam restituẽdi.

Postremò ad idem sumitur argumen tũ ex iure. Nam in iure sunt quidam speciales casus, in quibus remissio creditoris non liberat debitorem, vt patet in iudice munera extorquente, quem spontanea partis remissio à restitutione non liberat. de rescriptis, cap. Statutum. lib. 6. Et in visitante, mune ra similiter extorquente. decensibus. cap. Exigit. lib. 6. Et de inquisitore aliquid similiter ex torquente. Clemẽtina, nolẽtes. de hęret. Quos spontanea partis remissio à restitutione non liberat. Igitur his casibus iuris exceptis, in aliis liberabitur debitor ob spontaneam creditoris remissionem: aliqui quid opùs erat in iure certos casus excipere.

Corollariè sequitur in casu, non esse necessariã actualem restitutionẽ, vt valida sit remissio, vt prima opinio dicebat. Necvalent motiua pro illa opinione adducta. Ad primum dicendum, quod regulailla: Res per ques nascitur. nil contra nostram sententiam agit, imò pro nobis agere videtur: quia obligatio restituendialienum, nascitur ex detentione iniusta rei alienæ: est autem iniusta, quando contra domini voluntatem detinetur, & ideò accedente

libero consensu domini, ces sat iniustitia detẽtionis, & exconsequenti cessat causa, vnde nascebatur obligatio restituendi.

Ad secundum dicendum, quod dictum Augustini intelligi non potest de actuali restitutione. Patet, quia sępe pecca tum remittitur, antequam res ablata actu restituat̃, vt si homo veram habeat de pctõ pœnitentiã, proponẽs se alienum restituturum quan do poterit vel quando oportuerit. Dicendũ ergo ad mentem Augustini, quod loquitur de re stitutione secundum mentis præparationem, & de illa restitutione, quam facere necesse est, qualis est restitutio rei iniustè retẽtę: sed quia domino liberè remittente desinit esse iniusta detentio, vt patet ex dictis, ideò de restitutione rei ablatæ ex libero consensu domini retentæ non potest dictum Augustini intelligi.

Ad tertium de spoliato iuri suo renuntiante dicendum, q textus ille citatus procedit ex præsumptione, vt ex ipsomet apparet: ait enim quod præsumit̃ nõ sponte renũtiare, qui spoliatus renũtiat. Si tñ spõte verè renũtiaret, teneret in cõsciẽtia renũ tiatio. vt patet ex. c. immediatè sequẽti ibidẽ.

Sequitur non esse necessariam oblationem rei debitæ in promptu, vt dicebat secunda opinio. Nec valet ratio pro illa facta: quia procedit ex pręsumptione, qua pręsumitur, quod si creditori in promptu res debita offerretur, eam acciperet. Contra quam præsumptionem potest esse veritas, vt constat, & tunc veritati esset standum. Vnde sicut verè potest dominus rei eam sponte donare, & à se dominium eiusdem penitus abdicare, ita potest hoc idem facere de actione, quam habetad rem ab alio retentam.

Sequitur non esse necessarium debitorẽ esse parati animi ad restituendum ad hoc, quod à debito restituendi liberetur, vt dicebat tertia opinio. Nec valet retio ibidem facta, qua dicitur non esse alioqui debitorem in conscientia tutum, etiam remissio ne illi facta. Aliud enim est debitorem non esse tutum & liberum à peccato, quod fateor, si præfatam animi præparationẽ non habeat. Aliud verò est eum non esse tutum & liberum à resti tutione facienda. Exemplum est clarum, si ego rem meam quam habeo liberè & sponte dono Petro, quam tamen Petrus erat alioqui paratus furari: certum est durante hac peruersa animi intentione, Petrum non esse à peccato libe rum, esse tamen à restitutione rei donatæ libe rum. Ideò in casu magis attendenda est voluntas creditoris remittentis, quàm debitoris dispositio. Si enim creditor sponte & volũtariè remittit, tutus erit debitor à restitutione faciẽda, non obstante qualicunque mala voluntatis eius despositione. Si autem non sponte & voluntariè fit præfacta remissio, non erit debitor liber à restitutione, quamcunque bonam habeat voluntatem. Est itaque ad voluntatem creditoris remittentis recurrendum, non ad animi præ parationem debitoris, vt si constat quòd voluntariè fit remissio, aut saltem de hoc rationabilis habeur præsumptio, tunc erit liber debitor, quia ex tunc non est rei alienæ iniustus detentor, secùs aliâs.

Si qu#ras quid requiratur, vt remissio huiusmodi fiat sponte, & vo luntarié? Respõ. ex. Aristo. constat tria esse quę tollunt voluntarium, & causant inuolutarium, scilicet, vim, metum, & ignorantiã. Ac proinde si remissio ex vi, aut metu, aut ex ignorantia siat, inuoluntaria erit, nec debitorem liberabit. Potest tamen creditor ex multiplici metu remittere. Potest enim esse metus incussus seu illatus. Potest etiam esse metus ab ipso creditore conceptus. Incussus etiam potest esse**[13r]** ad id, vt remissio fiat, aut non ad id incussus. Deinde potest esse à magistratu incussus, vel à debitore, seu ab alio vice debitoris. Potest deinde esse metus damni maioris, quàm sit non solutio debiti: aut minoris, aut æqualis. Et

rursus potest esse metus probabilis, aut leuis. Potest denique metus esse cause principalis remissionis factæ: potest etiam esse minùs principalis.

Et iuxta hæc possent multi casus particulares decidi. Si facta est remissio ex metu non ad id incesso, vt remissio, vel donatio fiat, videtur valida remissio & donatio: vt si quis in naue existens, suborta tẽpestate metu mortis promittit aliquid alicui sancto, aut ecclesiæ, valet promissio, sicut in simili casu valeret votum emissum ex communi sententia. Et ita similiter in eodem casu valeret remissio, si fortè actionem aliquam contra ecclesiam habebat.

Si fiat remissio ex metu à magistratu iu stè incusso, ad id, vt remissio fiat, valebit remissio, sicut in eodem casu valeret do natio, aut promissionis adimpletio, si alioqui tenebatur homo remittere, donare, & promis sum complere: nam talis metus ad id inducit, ad quod homo alioquî tenebatur. Sicut valet matrimonium contractum ex metu à magistratu, vel iudice iustè incusso: vt si fidem dederat, si corruperat, & ita in aliis.

Si fiat remissio ex metu probabili damni notabilis ad id incusso à persona priuata, qui sit causa principalis, seu sine qua non, remissio est inualida, sicut in eodem casu esset inualida donatio. Secùs si esset metus leuis, & non probabilis, qui nec matrimonium impedit, nedum donationem, aut remissionem.

Si fiat remissio, aut donatio ex metu non acquirendi bonum, aut lucrum, quod remissione facta obtinere sperat, siue sit metus ad id incussus, siue non, non vitiatur remissio, nec donatio: quia talis donatio non metui in casu, sed cupiditati lucri sperati videtur imputanda: donatio autem ex cupiditate facta non ita vitiatur, sicut ea, quæ ex metu fit. Hæc dixerim, vt occasionem curiosis darem rem particulariùs inuestigandi, & inter metum & metum in variis casibus distinguendi.

De ignorantia etiam, quæ inuolun tarium causat, posset multipliciter distingui. Vt in proposito potest aliquis debitum remittere, credens nil sibi deberi, aut non tantum, quantum remittit: & dicitur ignorantia debiti. Potest similiter ex ignorantia personæ fieri, vt si is, cui remittit est Petrus, cùm putet se Ioanni remittere. Potest ex ignorantia qualitatis fieri, vt si is, cui remittit, nec pauper sit, nec consanguineus, nec sanctus, cùm putet esse talem. Potest etiam ex ignorãtia iuris, seu facti remissio fieri: vt si remittit, quia putat se ad id teneri, cùm non teneatur. Potest denique remissio fieri ex ignorantia, seu errore ab ipso debitore causato, aut ab ipso creditore concepto, vt de metu dicebamus. Potest finaliter remissio fieri ex ignorantia inuincibili, sec lata, aut crassa. Et refert ad validitatem remissionis ex qua ignorantia, vel errore fiat. Verùm quanuis in foro iudiciali possit habere locum hæc tam multiplex ignorantiæ distinctio, in conscientia tamen, & iuris humani dispositionem præ ueniendo, illa finalis distinctio videtur attendenda, scilicet, an remissio sit facta ex ignorantia inuincibili, aut ex crassa, seu lata. Si primum, siue sit de debito, quod remittitur, siue de persona, siue de qualitate, aut causa principali, ob quam remissio, vel donatio fit, tunc vitiatur remissio similiter & donatio. Secùs si ignorantia erat de causa minùs principali, aut si de principali erat, tamen lata & crassa: quia tunc sicut voluntarium non tollit, ita nec remissionem, nec donationem inualidat. Pone exemplum. Si Petrus realiter mihi debet decem, & ad tantam inopiam deuenit, quòd notabilem patietur necessitatem, si illum compel lam, vt mihi restituat, remitto illi ob suam ino piam principaliter, quãquam minùs principaliter: quia consanguineum eum esse puto, cùm non sit, aut quia doctum illum esse puto cùm non sit: etiam si hæc ignorantia in me sit inuincibilis, non vitiat remissionem:

cùm circa principalem causam non errem. Sed de hoc postea, quando agatur de rebus ob causam datis.

Tertia causa est cessio, quia debitor bonis cedit. De qua an liberet debitorem solet dubitari. Similiter & an in ipsa cessio ne debeat deduci nè egeat. De quibus infrà quæst. quinta agendum est: ideò non est quòd in præsentiarum debeamus immorari. Et distinguũt communiter vnde fuerit orta obligatio in eo, qui vult cedere bonis, quia vel ex delicto, puta furto, rapina, seu violentia, aut ex contractu alioqui honesto. Si primum, talis debitor iuris beneficio gaudere non debet, sed potiùs vel officio iudicis, vel ad instantiam partis venit corporaliter, aut aliâs secundum iura pu-**[[13]v]**niendus, & meritò potest compelli, vt in integrum restituat, etiam non deducto inde nê egeat, idq̃; in foro iudiciali, vt dicunt doctores super capit. Quãquam. de vsuris. lib. 6. Secùs si obligatio debitoris suerit orta ex contractu, quia tunc admittitur ad cessionem, & gaudet iuris beneficio: quia scilicet, facta cessione, nõ potest incarcerari, & expirat actio creditoris contra eum: & in ipsa cessatione deducitur nè egeat, vt suprà fuit allegatum.

Præueniendo tamen iuris dispositionem, stãdo in me tis fori conscientiæ, parum refert debitor obligationem contraxerit ex contractu, aut ex maleficio quo ad restitutionem faciendam, & quo ad hoc, quod est, esse deducendum nè egeat. Nam si aliud non sequatut inconueniens ex restitutione integrè facta, quàm quòd debitor maneat inops, & egestate pressus, si vult cedere bonis, videatur, an bona quæ habet, sua sunt, an creditoris. Si creditoris, omnia suntilli restituenda: nec deducendum est de necessitate nè egeat, nisi quantum creditor per viam eleemosynæ tenetur illi debitori inopi remanenti dare. Si autem bona quæ habet, sua ipsius debitoris sunt, & in illis habet instrumenta ad vitam necessaria, illa sunt illi relinquenda: nec iustum est, quòd creditor debitorem il lis instrumentis priuet, cuiuscunq; pretij, seu valoris sint. Ratio discriminis clara est, quia si omnia, quæ habet debitor, non sua, sed creditoris sunt, nulla videtur iniustitia fieri, si illa omnia illi auferantur, & creditori, cuius sunt, reddantur. Si autem præfata instrumenta ipsius debitoris sunt, inhumanum videtur, & contra Domini præceptum ea sibi auferri, vt creditori satisfiat, vt suprà fuit quodam modo probatum.

Facta autem cessione, sicut debet fieri, puta in mauu creditoris, aut in defectum eius in manu iudicis, & debito cõfesso, si contingat eum postmodùm ad pinguem venire fortunam, tenebitur tunc id, quod debebat, integrè restituere. Id patet ex cap. Odoardus. de solutionibus. vbi statuitur, vt huiusmodi debitor cautionẽ det de soluendo, quando ad pinguem venerit fortunam. Qui textus quanuis non apertè loquatur de eo, qui bonis cesserat, satis tamen id ibidem significatur. Idem patet ex suprà dictis in quæstione, qua de inopia debitoris agebatur, vbi conclusum est, pauperem in extrema necessittate aliena capientem, & eadem consumentem, teneri cùm ad pinguem venerit fortunam satisfacere &c. Ac proinde hæc tertia causa, qua debitor bonis cedit, ipsum à debito restituendi, cùm poterit, non liberat.

Qvarta causa est damnum, quod ex restitutione facta timetur verisimiliter euenturum. An tale liberet debitorem à debito restituendi. Et sit casus communis de vxore, quæ falsò sibi partum alienum supposuit, aut de adultera, quæ filium exadulterio inscio marito concepit, vnde accidit, vt maritus & alij filij legitimi defraudentur: mulier hæc pœnitudine ducta satisfacere volens, nullam aliam reperit viam, quàm factum manifestando, in quo & seipsam infamabit, & vitam suam periculo probabili exponet, est quæstio communis, an non obstantibus his incommodis teneatur se prodere, an potiùs nè illa mala eueniant, tacere

debeat, & an erit sic à restitutione libera? Dixerunt aliqui, quòd his non obstantibus tenetur in casu factum prodere, nec releuatur à debito satisfaciendi illo modo, si non potest aliter satisfacere. Pro qua sententia, quam tenet Adrianus, arguitur primò. Quia si talia pericula non timerentur, deberet mulier illa factum reuelare: igitur etiam ad idẽ tenetur, esto quòd talia pericula timeantur: quia quod iure naturali & diuino agendum est, non est propter timorem mortis omittendum, sed iure vtroque tenetur damnificans satisfacere læsis, sicut & vtroque iure fur tenetur rem furtiuam suo domino reddere: quod certum esse suppono.

Secundò, pro vitanda morte, aut scandalo, non est licitum furari à diuite, vt pauperibus subueniamus, etiam si pauperes ipsi alioquî parati sint furta, vel homicidia, aut alia peiora mala committere: igitur nec silij legitimi sunt defraudandi, vt spurio prouideatur, sicut defrauda rentur, si præfata mulier suum crimen non ma nifestet. Vnde in casu perinde est, ac si illa adultera à diuitibus furetur, vt pauperem ditet: cùm paria sint, alienum auferre, & ablatum nõ reddere.

Tertiò, ex regula iuris, Vtiliùs scandalum nasci permittitur, quàm quòd veritas relinquatur. Si igitur scandalum fratris postponendum est pro veritate vitæ, qualis est læsis satisfacere, à fortiori igitur fama & mors propria postponenda est pro eadem veritatevitę, ex quo est pro vitãdo scãdalo post ponenda: iuxta regulam vulgatam, Si vinco vincentem te, à fortiori vincam te. Nec valet dicere, quod ait Innocent. & Panormi. in cap.**[14r]** officij. de pœniten. & remissi. quòd scilicet, illa regula, Vtiliùs scandalum &c. intelligitur de teste, vel iudice, qui propter scandalum contra veritatem nil facere debent. Non, inquam, valet, vt patet si attendas glossam Marci. 9. vnde regula illa sumpta est, vbi dicitur: Nota, ą in bono opere nostro aliquando cauendum est scandalum proximi, aliquando pro nihilo habendum. Inquantum sine peccato possumus vitare proximorum scãdalum, debemus. Si autem pro veritate scandalum sumitur, vtiliùs nasci permittitur, quàm veritas relinquatur. Vnde manifestum est, Bedam, cuius est glossa, intẽdere loqui deveritate, quæ sine peccato non relinquitur, qualis est veritas vitæ, & non solùm de veritate in iudicio dicenda. Cùm ergo restituere alienum, & his, qui per nos læsi sunt, satisfacere sit veritas vitæ, cũ sit de principiis moralibus, naturalibus, & diuinis, sequitur &c.

Quartò, quia si quis falsum testimonium contra aliquem insontem in iudicio dixit, tenetur suum dictum in iudicio retractare, & insonti suam famam restituere, non obstante, quòd in tali restitutione ipse restituens maneat infamatus, imò etiã non obstante, quòd pœna talionis veniat in capite puniendus. Igitur infamia & mors, quæ ex restitutione euentura timentur, non liberant debitorem, quo minùs teneatur.

Quintò, creditor siue læsus potest rẽ suam, quam alius furto abstulit, in iudicio petere, non obstante, quòd ex huiusmodi repetitione sit mors furis verisimi liter sequutura. Similiter principes possunt terras suas & iura sua ab vsurpatoribus auferre, & eos per bellum compellere, vt quæ iniustè retinent, reddant, etiam si sit verisimile multorum mortem inde sequuturam. Igitur à fortiori mulier præfata in casu poterit suum crimen prodere, ad sinem satisfaciendi læsis, non obstante mortis periculo, maximè cùm sua repetere, voluntatis sit: læsis autem satisfacere, necessitatis: & ideò si potest in casu mulier satisfacere, tenetur.

His non obstantibus, oppositum videtur tenendum, quòd scilicet, mulier illa non tenetur cum iactura vitæ, aut famæ suæ crimen prodere, nec illo modo defraudatis satisfacere. Probatur hoc primò ex cap. Ofsicij. de. pœnitentiis & remiss. vbi quæstio mouetur in terminis de ea, quæ filium ex adulterio suscepit, aut partum supposuit, quæ id marito reuelare non

audet: an sit ad pœnitentiam admittenda. Et dicit textus quòd sic. Igitur non peccet in casu, existente in ea insto timore, si factum marito non reuêlet: nam si in hoc peccaret, ad pœnitentiam admitti non deberet.

Si dicas, quòd non intelligitur textus de pœnitentia sacrementali, quæ est absolutio à peccatis, sed de pœnitentia iniuncta per ipsum pœnitentem adimplen da, quæ potest his, qui in peccato sunt, iniungi: hoc non videtur sufficienter dictum. Tum, quia dicit textus, quòd in hoc casu non est illi pœnitentia deneganda, sed exhibenda. In quo innuitur, quòd pœnitentia est illi debita: quod de pœnitentia iniuncta dici non potest, cùm hęc non sit necessaria, nec debita, vt Codice de confessione discussimus: sed voluntaria, tam ex parte pœnitentis, quia liberum est ei eam petere, quàm ex parte confessoris; cui liberum est eam iniungere. Igitur de pœnitentia sacramentali est textus intelligendus. Tum etiam, quia si mulier in peccato permaneret, ratione cuius pœnitentia sacramentalis esset illi deneganda, nil illi prodesset pœnitentiam satisfactoriam pro peccatis iniungere: nam hæc locũ habere non potest, antequam culpa sit quo ad Deum remissa. Igitur esto quod pœnitentia hæc satisfactoria & iniuncta, non esset illi denegan da, adhuc sequitur illam non permanere in peccato mortali quo ad Deum, non reuelando crimen suum marito. Tum etiam, quia subiungit textus, quòd secerdos illi mulieri discretam imponat satisfactionem, idque postquam fuerit ad pœnitentiam admissa. Iam quæro de qua satisfactione discreta loquitur textus, vel enim de satisfactione pro peccato commisso, vel de satisfactione defraudatis agenda. Si primum, igitur pœnitentia, quę illi non est deneganda, nõ est pœnitentia iniuncta pro peccatis: quandoquidem textus de pœnitentia non deneganda, & de satisfactione discreta imponenda, tanquam de diuersis, loquitur, vt constat, cùm, dicat textus priùs debere pœnitentiam exhiberi, deinde discretam satisfactionem imponi. Ac proinde si de satisfactione pro peccatis loquatur, necesse est, pœnitentiam non denegan dam, absolutionem sacramentalem esse. Et ita illa mulier non erat in peccato mortali, non reuelando crimen suum marito. Si autem de satisfactione discreta defraudatis facienda loquatur textus, sequitur idem, scilicet, non teneri mulierem illam in casu factum marito prodere. Nam si ad id teneretur ad finem satisfaciendi defraudatis, certè hoc illi esset ne-**[[14]v]**cessariò per confessorem & Papam iniungendum & præcipiendum. Itaque non dubito textum prætendere illam excusare à debito reuelandi crimen suum marito, iusto timore eam tenente: & ita intentum. Hanc rationem volui extendere pro intelligentia textus, quem iudicio meo nonnulli Iuristæ non satis sufficienter exponunt, cum quibus & Adrianus falli videtur.

Secundò, idem patet ex sæpe tactis: quia restitutionis obligatio cessat, quando is, cui agenda est, consentit actu elicito, seu debito, aut quando non est ra tionabiliter inuitus in rei sibi debitæ retentio ne: sed quando restitutio fieri non potest sine maiori dispendio & damno, quàm sit rei restituendæ iactura, non est rationabiliter inuitus is, cui res debetur, si sibi non fiat restitutio. Hoc accidit in casu præsenti. Nam si vxor illa crimen suum marito reuêlet, est periculum animæ mariti, qui inde scandalizabitur: est periculum vitæ ipsius vxoris, quia fortè maritus zeloty pus eam occidet: est etiam periculum & iactura famæ ipsius vxoris. Tacendo autem, so lùm est iactura rei temporalis, puta hæreditatis integræ, in qua manebunt hæredes defraudati. Si autem cum his omnibus damnis vellent hæredes sibisatisfieri, contra ordinem charitatis hoc velle viderentur, qui exigit, vt temporalia pro vita spirituali proximi, & corpora li amittantur, seu postponantur. Et ita non est in casu hæres rationabiliter inuitus, si illo modo ipsi non satisfiat.

Tertiò, facit ad idem cap. Duo mala. & cap. Nerui testiculorum. di. 13. vbi in sententia dicitur: quòd de duobus malis, quorum alterum necesse est eligere, quod minus est, est eligendum. Modò minus malũ est, hæredem re temporali defraudari, quàm mlierem fama & vita priuari: ergo mulier in casu non peccat tacendo. Nec valet solutio Adriani, dicentis textum procedere in casu, quo necesse sit alterum ex duobus malis facere: cùm in præsenti casu alterum sit malum facere, quod fit non restituendo: alterum verò sit, malum aliarum permittere. Non valet, inquam, quia sicut tacendo permittit hæredes dafraudati, ita loquendo, seu se prodendo per mittit mala grauiora à marito euenire, etiam si ipse ea non faciat. Et sicut tacendo efficit, vt illi defraudentur, ita rem reuelando efficit, vt maritus indignetur, & indignatus, maiora inferat mala. Adde, quòd peius est malum positiuè causare, quàm malum permittere. In casu autem factum reuelando, positiuè causat malum infamiæ, & mortis inde sequentis: tacendo autem, solùm permittit hæredum defraudationem.

Quartò, pro vitanda proximi morte, aut etiam propria, siue sit mors famis, siue gladij, licitum est panem alienum, aut arma aliena, aut rem quãcunque alienam qua in casu opùs est, arripere, quando alia via tali necessitati sucurrendi non apparet. Simili ter res taliter captas licitum est retinere quandiu durat præfata necessitas extrema, qua durante, obligatio rem illam restituendi cessat. Igitur pari forma mulier in casu est à restitutione obligata, quando ex restitutione mors illi sequeretur, qualiter sequeretur in casu pro posito: nam tacendo perinde est, ac si ablata retineat, ad propriam infamiam & mortem euadendum.

Iam respondetur ad rationes pro priori sententia adductas. Ad primum dicendum, quòd supponit falsum, scilicet, quòd in casu ius naturæ & diuinum obliget mulierem illam cum præfatis damnis satisfacere defraudatis, quod falsum est. Cuius falsitatis ratio est aperta. Quia ius naturæ & diuinum obligat ad restituendum alienum, & læsis satisfaciendum, tunc scilicet quando iniustè, seu iniuriosè alienum retinetur. Quando autem ex consensu domini elicito aut debito res eius detinetur, non est iniusta, nec iniuriosa detentio: ideò tunc cessat obligatio restituendi.

Ad secundum dicendum, quòd si pauper sit in tali & tanta necessitate, quòd verisimile est morietur, nisi illi prouideatur, licitum est mihi, propria vnde subueniam non habenti, aliena à diuite accipere, vt indigentiæ extremæ illius pauperis subueniam, Nec in hoc erit diues ille retionabiliter inuitus, cùm id de suis rebus agam, quod ipse facere debuisset. A fortiori ergo id ipsum poterat ipse pauper, vt propriam mortem euitaret, facere. Et ita ratio hæc potiùs militat pro nobis. Nam in casu ipsa mulier est in extrema necessitate, qua extremè in diget non restituere illo modo. Si autem pauper non sit in tali extrema necessitate, non est licitum aliena arripere, & illi ea dare: nè peccata illa, quæ alioquî facere paratus est, faciat: nam in illa non necessitate, sed voluntate sua nequam incidet.

Ad tertium admisso, quòd regula procedat non solùm de veritate iustitiæ, sed de veritate vitæ, falsum ta-**[15r]**men est, quòd casu sit de nveritate vitæ illo modo satisfacere defraudatis. Sunt enim ea opera de veritate vitæ spiritualis, sine quibus charitas haberi non potest, seu sine quibus verè Dei voluntatem, prout tenemur, non adimplemus. In casu autem non est voluntas Dei obligatoria, vt illo modo satisfiat hæredibus læsis, vt ex dictis satis patet, & ita falsum est, q̨ illo modo satisfacere sit de veritate vitæ.

Ad quartum dicendum, quòd si ex falso testimonio data est causa vt insontis fama, simul vita periclitetur, non multum, si falsarius, cui propriæ famæ iactura læsum ab infamia simul & morte liberet, sicut tenetur: imò & cum vitæ propriæ dispendio, si id ad liberandum

insontem à morte sit necessarium. Exemplum est clarum. Si debitor & creditor sunt in æqualinecessitate, qua re, quæ debetur indigent, & cæte ra paria sint, tenetur debitor creditori debitum reddere, non obstante necessitate debito ris. Nam in hoc casu æqualis necessitatis, non est licitum pro reuelanda propria necessitate, alium simili necessitate laborantem, rebus suis spoliare, Ita nec æquali hinc inde necessitate existente, erit licitum aliena, seu alteri debita retinere. Ita in proposito, si læsus in fama extremè indiget, quòd sibi sua fama restituatur, qua non restituta, ad mortem est condemnandus, tenebitur qui eum infamauit, famam eidem restituere, etiam si inde veniat capite plectendus. Idem dicendum, si ex infama tione, seu falso testimonio mors infamato non immineat, nec aliud malum, præter infamiam, aut rerum temporalium amissionem, tenebitur infamator cum periculo similis despendij famam iniustè ablatam restituere. Secùs in casu uostro, in quo id, quod debetur, non est nisi bonum aliquod temporale, quod læsis ad vitam, vt suppono, necessarium non est. Damnum autem, quod ex restitutione huiusmo de fieret in casu est longè maius, scilicet, infamia restituentis, simul & mortis probabile periculum.

Ad quintum dicendum, quòd repetere in iudicio rem fur to sublatam illicitum non est: quanquam inde mors furis sit euentura, quando iustè euentura evt, hoc est, iudicis authoritate interueniẽte. Sicut enim reum iuridicè esse occidendum non obstat, quo minùs possit alius eum accusare, & contra eum deponere, aut delictum denuntiare: ita non abstat, quo minùs lęsus possit rem suam in iudicio petere, nec mors damnificatoris imputabitur læso agenti, sed ipsi reo, qui fecit, vnde damnari mereretur. Secùs esset, si aliundè esset mors lædentis euentura, scilicet, iniustè, & ex indignatione, ira, aut ignorantio occidentis: tunc enim illicitum est, rem debitam cum tanta debitoris iactura petere. Sicut in casu præsenti, si vxor crimen marito reuêlet, iustè timetur mors ex indignatione mariti euentura. Idem dicatur de principe bellum contra rerum suarum vsurpatorem mouente: quia hoc licitum est, non obstance, quòd inde sit verisimile multorum neces euen turas, eò quòd supposita iustitia belli, damna quæ inde aduersariis eueniunt, iustè illis euenire constat. De quo postea in Condice de dam nis reparandis.

Si obiicias, quòd ad minùs si præsumatur, quòd maritus nõ de facto vxorem crimen prodentem occidet, sed iuridicè contra eam in iudicio procedet vsq; ad iuridicam condemnationem, quòd tunc de bebit vxor crimen reuelare, vt læsis satisfaciat. Dicendum negando sequelam: Quia quanuis læsis licitum sit contra reum in iudicio agere, non solùm ciuiliter, sed criminaliter, modò mõ zelo vindictæ, sed iustitiæ id faciat: non tamen qui reus est, tenetur sponte prodere, & crimen suum nec in iudicio, nec extrà publicare, antequam contra eum agatur: cùm nemo seipsum accusare teneatur. Et ex consequenti vxor in casu non tenetur marito aliquid reuelare, vnde in iudicio possit contra eam criminaliteragere.

Quid autem sit illi fœminæ agendum, qui ex adulterio, inscio viro, filios suscepit: Respõ. Nõnulla solent remedia illi dari. Primũ est, si ipa fœmina habet bona parapher nalia, seu propria aurea habere potest, quę pos sit pro suo arbitrio distribuere: tunc de huiusmodi bonis tenetur defraudatis satisfacere. Si hoc medium locum non habeat, est secundò remedium, quòd huiusmodi fœmina nitatur prout possit, filium spurium inducere, vt religionẽ ingrediatur, aut talem viuendi statum accipiat, quatenus ad eum portio hęreditatis, aliis debita, ad eum non perueniat. Quòd si hoc remedium locum non habeat, est tertium remedium, quòd huiusmodi fœmina reuelet factum filio spurio: & hoc esset de necessitate agẽdũ, si aliud mediũ deesset, concurrẽtibus tribus. s. quò sit verisimi le, quod filius credet

matri, & quod inde sequatur scãda Iũ, aut aliud maius dãnum: & quod per hoc verisimiliter speretur indẽnitas eorum, qui defrauda ti sunt. His autem, aut aliquo eorum cessantibus, non tenetur filio spurio crimen suum reuelare.

[[15]v] An autem silius teneatur fidem adhibere matri nècne: Dicendum, quidquid sit de foro iudiciali, quòd in foro conscientæ non tenetur ei credere, nisi causam sufficientem ad credendum habeat. Si enim mater durè illum tractauerit, odioque eum habuerit, econtrà verò alios legitimos filios amãter fuerit prosequuta, illisque signa dilectionis osten derit: tunc poterit spurius, audita narratione matris, præsumere, quòd mater ex odio contra ipsum habito, & vt cæteris siliis proficiat, id velit spurio persuadere. Si tamen benignè & amãter eum tractauerit, ipsaque sit moribus reformata, timoratæ conscientiæ, & propriæ famæ amica, nec mentiri solita, maximè si in articulo mortis sit, aut tempore sacro, puta hebdomada sancta, quãdo factum filio spurio re uêlat: tunc filius videtur, quòd bebeat illi fidẽ adhibere, cùm causam ad oppositum credendum non habeat efficaciorem.

Verùm si hoc tertium medium locum non habeat, est quartum remedium, quòd id reuêlet marito, vt ipse cautè det operã quò meliùs possit, nè legitimi hæredes defraudẽtur. Et hoc remedio videtur esse vtendum, concurrentibus tribus, scilicet, quòd maritus fidem adhibebit vxori, & quòd non inde timeatur verifimiliter scãdalum, aut aliud notabile damnum euenturum, & quod speretur filiorum legitimorum aliorùmve hæredum indemnitas: quibus de sicientibus, non opùs est hoc remedio vti. Quòd si nullum ex his remediis locum habere pote st, non video, quid illi fœminæ agendum supersit, nisi acta pœnitentia, rem Domino commendare.

Illud tamen addẽdum est pro intelligentia Adriani, quòd, scilicet, periculum probabile mortis ex reuelatione marito facta euenturę, non semper liberat vxorem à debito reuelandi, si ex reuelatione hæredum indemnitas speratur: & hoc est, quando non ex ira, aut indignatione, sed ex malitia mariti mors pręsumitur euentura, vt si vxor cognoscat virum per eam facilè placari posse crimine reuelato, nec ob id eum fore iracũdia commouendum: scit tamen alios viri consanguineos ipsam vxorem odio habentes, occasione sumpta(quam fortè quærebant) virum commoturos, vt vxorem interficit: tunc occisio non ex fragilitate, aut ignorantia mariti, sed ex malitia: nec data occasione, sed accepta fiet: tunc verum esse puta, quòd vxor tenetur crimen prodere, non obstante periculo mortis probabili. Quæ enim de præcepto sunt, prætermitti non debent ad vitandum scandalum passiuum, aut damnum ex malitia aliorum euenturum. Idem dicatur de infamia vxoris, si non ex passione mariti, sed ex malitia eius euentura timetur, quòd hoc non obstante, debet se marito prodere, si vt dixi inde speratur defraudatorum indemnitas. Et si hoc verum esset, non est difficile has positiones cõcordare. Sed hoc quid veritatis habeat statim videbitur.

Quantum sit damnum ex restitutio ne euenire potens, quòd obligationem restituendi excludat, non puto posse regulam generalem tradi. Si tamen tale & tantum est, quod is, cui est restitutio facienda tenetur euitare seu impedire, nec aliter vitari potest, nisi per rei debitæ detentionem, seu per non restitutionem, tuncilla causa existente, cessat obligatio restituendi. Huius ratio est clara: quia in tali casu debitor rem alienam cõ tra voluntatem creditoris non detinet, imò eam ex consensu eiusdem saltem debito tenet. Sed cùm homo teneatur proximum suum ab iniusta morte, si potest defendere: modò illi mors ex passione, modò ex malitia inferatur, si non aliter illum defendere possit, nisi cum iactura rei temporalis, tenebitur talem iacturam pati, vt proximum ab iniusta occisione defendat. Et ex consequenti

si in casu suprà disputato vxor timeat verisimiliter se à marito occidendam, siue ex passione, siue ex malitia, si crimen adulterij illi prodat, non tenetur illud prodere nec illo modo hæredibus restituere, seu satisfacere, ex quo illi debent cum suarum rerum iactura illam à morte, etiam ex malitia euentura liberare si possunt. Et ita nec limitatio nuper in fauorem positionis Adriani posita videtur tenenda. Et quanuis non sit de scandalo, quod ex malitia euenit, curandum, quo minùs de beamus agere, quæ alioquî essent per nos agẽda, hoc verum est, quando scandalum in malum ipsius scandalizati redundat. Secùs si in damnum alterius, vt in proposito casu, in quo licet de malitia mariti & aliorum non esset curandum, nec fufficeret impedire restitutionẽ: quia tamen huiusmodi malitia, vt creditur in mortem vxoris redundat, ideò propter mortẽ illam vitandam, etiam ex malia prouenturam, est à tali restitutione cessandum.

Illud etiam addendum, quod quamuis dãnũ ex restitutione subsequuturum suspẽdat, vel excludat obligationẽ restituendi, non tamẽ eam suspẽdit, lucrum ex restitutione cessans, quando huiusmodi lucrum non sit ad naturæ susten-**[16r]**tationem necessarium: nam si ad id esset necessarium, suspendet præfatam restitutionẽ, sicut & damnũ. Quod dictum, quia in se satis notũ est, non opùs est probationem apponere.

Ex dictis vna oritur dubitatio, quæ obiter nunc tangenda est. An. s. maritus possit licitè vxorem adulteram interficere. Ad quam doctores communiter respondent, quòd antequàm sit in iudicio de adulterio conuicta, à marito interfici non potest sinepeccato mortali, etiam si eam in adulterio deprehendat. Cuius ratio aperta est. Quia qui proximum sine legitima authoritate occidit, peccat contra præceptum decalogi: sed maritus in casu non habet authoritatem eam occidendi, antequàm per iudicis sententiam sit illi tradita, ad occidendum eam si velit. Leges enim permittunt maritum vxorem in adulterio deprehensam occidere, ita vt interfectores non puniant: in foro tamen dei puniendus æterna liter venit, quanquàm vehemens passio mariti multum extenuet culpam. Post sententiam autem iudicis contra adulteram latam, poterit maritus eamlicitè occidere, vttenet Tho. in 4. dist. 37. q. 1. quem cæteri doctores sequũtur: vbi ait, non esse dubium maritum illum in hoc casu culpa & pœna carere, si vxorem ex zelo iustitiæ non ex appetitu vindictæ eam occidat. Ratio est, quia ille iam non sua, sed publica authoritate id agit exlicentia & sententia iudicis, iubentis eam marito tradi, vt si velit, eam occidat. Pro quo facit quod dicitur. 33. q. 2. cap. Interfectores suarum coniugum sine iudicio, ho micidiæ sunt.

Verùm contendebant nonnulli virum mortaliter peccare, etiam si cũ iudicio & sententia à iudice lata, vxorem adulteram interficiat, hac ratione moti: Quia non habet maiorem authoritatem ad eam occiden dum post iudicis sententiam, quàm antè. Nam quæro vnde habet illam authoritatem, vel à le ge diuina veteri, quæ iubebat adulteram lapidari, vel à lege diuina noua, vel à lege humana canoica, vel ciuili, vel ab ipso iudice sententiã ferente? A lege diuina veteri non, quia illa iam per legem nouam specialiter quo ad ceremonialia & iudicialia reuocata est: igitur illa nũc nullam authoritatem præstat ad cõiugem occidendum: & si pręstaret, non solùm posset maritus eam occidere, sed teneretur: quando quidem lex illa præceptiua erat, quæ adulteram lapidari iubebat. Consequens tamen est falsum, vt patet. Nec habet authoritatem à lege noua, quia hæc nusquàm iubet nec concedit maritis, vt vxores adulteras interficiant. Imò Christus adulteram accusatam clementissimè ab soluit. Nec à lege canonica, nam hæc nulli con cedit, vt adulteram coniugem occidat: horret enim sanguinem, & viros sanguinolentos irregulares efficit, etiam si iustè quenquam occidi faciant. Nec à lege

ciuili, nam hæc in hac re nõ aliud disponit, quam quòd iudex in sententia sua iubeat vxorem de adulerio conuictam, viro suo tradi, vt si velit, eam interficiat, & si velit, secum retineat. In hoc autem nec lex, nec iudex videtur dare marito authoritatem eam occidendi, cùm nec illi id iubeat, nec concedat: sed rem suo arbitrio committit, ita, vt si eam occidat, impunè id fecisse iudicabitur, nec ob id pœna vlla erit à iudice puniendus. Hoc autem non releuat eum à culpa, cùm non necessitate legis, sed sua propria voluntate eam interficiat.

Respon. quòd maritus coniugem occidit in casu authoritate iudi cis, iuxta leges iudicantis. Vnde dupliciter potest aliquis authoritatem à iure, vel iudice ad aliquid habere, scilicet, cum iussione & præcepto iuris, aut iudicis, & sine præcepto & ius sione. Primam habent ministri iustitiæ, quia iudices tenenturiuxta leges iudicare: executo res autem, vt sunt spiculatores, tenetur iuxta mandatum iudicis, quod iudicatum fuerit, exequutioni mandare. Secundam autem authoritatem cum libertate habent mariti ad occidendum coniuges adulteras: & dicuntur etiam ministri iustitiæ, sed voluntarij. Quemadmodum princeps, qui supra leges est, potest, si vult, reum condemnare, aut etiam si vult, absoluere. Sic etiam sacerdos à curato licentiatus, authoritatem habet sine iussione tamen aut necessitate ad pœnitentes in confessione audiendum, si velit, & ad eosdem absoluendum, si velit. Sic etiam multi iudices delegati authoritatem habent ad excommunican dum si velint, etiam si id facere non teneãtur. Itaq; quod relinquatur in voluntate mariti, vt si velit, vxorem adulteram occidat, non impedit, quo minùs iuris aut iudicis authoritatem ad eam occidendum habeat.

Quòd autem sine iudicio maritus vxorem adulteram licitè possit interficere, arguitur primò ex cap. Intersectores. 33. q. 2. vbi Nicolus Papa ait: Interfectores suarum coniugum sine iudicio: si non addas, adulterarum, quid aliud censendi sunt, quàm homicidæ? In quo significat, quòd interfectores suarum coniugum adulterarum non sunt homicidæ: alioquî impertinenter dixisset, si non**[[16]v]** addas adulterarum. Et ibidem cap. Admonere. ait, Stephanus Papa Astulphum quòd vxorem suam interfecsset, tanquàm homicidam reprehendens, pro causa assignat, quòd non inuenisset eam cum alio viro rem nephariam facientem. Vnde à contrario videtur colligi, q homicida non esset, nec reprehensione dignus, si eam cum alio viro rem nephariam faciẽtem inuenisset.

Secundò licitum est patri, filiam in fornicatione deprehensam, occidere: idque ex lege ciuili. l. nec in ea. ff. de adulteris. Igitur etiam licet marito vxorem in adulterio deprehensam occidere. Consequentia vi detur, quia magis excusabile est factum si maritus vxorem adulterantẽ occidat, quàm si pater filiam interimat fornicantem, ex quo vehe mentiùs mouet maritum dedecus & infidelitas vxoris, quàm culpa filiæ moueat patrem. Nec tam naturale est marito vxorem, quam patri filiam diligere.

Tertiò, Nemo peccat authoritate legis, vt inquit Augustinus, & habetur. 23. q. 4. Quipeccat. Vnde si quisfurem nocturnum occidat, non peccat, cùm ad id legis ha beat authoritatem: sicut nec peccat quis, si pro suî defensione inuadẽtem occidat, cùm lex ad id authoritatem concedat. Igitur nec maritus vxorem adulteram occidendo peccabit.

Respon. hæc minimè contra proposi tam sententiam concludere. Ad primum dicendum cum glo. quòd non ideò dixit (si non addas adulterarum) quia velit significare homicidam non esse, qui adulteram sine iudicio occidit, sed innuit quòd homicida sit, qui vxorem sine iudicio occidit: maximè si adultera non sit. Aut dicatur Papam id dixisse, habito respectu ad leges ciuiles, secundum quas qui vxorem in adulterio deprehensam occidit, non haberi pro homicida quo ad pœnam. Quod videtur significare idem Nicolaus Papa in cap. immediatè

sequenti, vbi ait licère secundum mundanam legem vxorem adulterã interficere, non tamen secundum legem eccle siasticam. Ad cap. Admonere, quod est Stepha ni Papæ, dicendum quòd non assignat pro cau sa homicidij, quòd vxorem adulterantem inuenit, sed pro causa huius, quòd est Astulphũ tam crudeliter vxorem occidisse, cùm causam mortis in ea non inuenerit: & ita illi textus nõ procedunt.

Ad secundum dicendum, quòd lex nec patri ad occidendum filiam, nec marito ad occidẽdum vxorem sine iudicio authoritatem præstat, ideò vterque occidendo peccat. Sed obiicitur contra hoc, quia lex facit differentiã inter patrem in occisione filiæ, & inter maritum in occisione vxoris. Si patri non daret authoritatem, sed tantum permittit eum impunè filiam occidere, cùm hoc idem permittat mari to, quando vxorem in adulterio deprehendit, nullam videretur inter patrem & maritum differentiam lex facere. Dicendum, quòd differentia hæc est, quòd patri permittitur filiam in actu turpi deprehensam occidere sine vlla pœna: marito autem non ita simpliciter sine omni pœna id permittitur, sed cum longè mitiori pœna quàm alioqui mereretur. Cuius di scriminis causa videtur esse, quia maritus non habet vxorem tanquàm aliquid suum seu infra se, sed tanquàm sociam: pater autem habet filiam non tanquàm sociam, sed tanquàm aliquid suî, & infra se: & etiam quia pater filiam coẽuntem occidendo, nulli videtur iniuriam facere: maritus autem vxorem occidendo facit iniuriam legi matrimonij, per quod illi sociata est, vt innuitur cap. Admonere, suprà cita to. Similiter parentibus ipsius. &c.

Ad tertium dicendum, quòd illud ait Augustinus de authoritate legis diuinæ: & esto id ad legem humanam velimus extendere, debet intelligi de lege iubente aut concedente, non de lege solùm permittente. Nam leges humanæ multa permittunt quæ puniri nolunt, cùm tamen apud Deum iniqua sint & peccata: & qui huiusmodi legibus vtitur, non excusatur à culpa, licet excusetur ab humana pœna.

Qvinta causa, est solutio debiti facta creditori creditoris: quæ si fiat de scientia & consensu creditoris, non dubium, quin liberet debitorem. Si autem fiat creditore inscio, aut eo inuito, esset quęstio, an liberet debitorem: vt si ego debeo Petro decem, Petrus autem tantundem debet Ioanni, an ego ero liber, si quod Petro debebam, soluam Ioanni, qui est secundus creditor. Et distinguit Bar to. Quia si secũdus creditor, puta Ioan. & ego debitor sumus ex eadem causa debitores, satis facio, si Ioanni soluam, quod Petro eram soluturus. Vt si ego conduxi domum à Petro, qui eandem à Ioanne conduxerat, aut si ego mutuo accepi à Petro decem, qui Petrus à Ioanne mutuo acceperat, satisfacio, si soluo Ioanni, cui Petrus debitor erat. secùs si ex causa disparata ego & Petrus sumus debitores: vt si ego debeo Petro decem, quæ mihi mutuauit: Petrus verò tantũdem debet Ioanni propter rem, quæ ab**[17r]** eodem emerat: tunc si Petro inuito, aut inscio soluo Ioanni, non liberor à debito, quo tenebar Petro. Dimitto iura, quæ pro hac sententia ipse citat.

Sed esto hæc opinio vera sit in foro con tentioso, an sit similiter vera in foro conscientię? Super quo clamorosam satis con tentionem inter quosdam audiui super casu sequenti, in quo præfata quæstio inuoluitur. Ego debebam Petro decem, & totidem debebat Petrus Ioanni: sed Ioannes ob defectum probationis non poterat iuridicè, nec alia via sua decem recuperare: defunctus est Petrus, cui ego decem debebam, quod meum debitum occultum erat, quia clam illa decem à Petro abstuleram: sed ego sciens Petrum tantundem Ioanni debere, solui Ioanni decem, quæ ego Petro debebam, an potui illud, salua conscien tia facere, manens à restitutione liber. Pro par te affirmatiua arguebatur.

Primò quia ego in casu id feci, quod Petrus facere debuisset, & rem eius vtiliter egi, ex quo id ad salutem animæ ipsius Petri expediebat: & ĩ hac solutione per me facta consensit, aut saltem consentire debuisset Petrus, si sciret me pro illo suum debitum soluisse. Igitur nec peccaui, nec maneo ob ligatus illa, quæ semel pro Petro solui, iterum illi, aut hæredibus suis soluere: quando quidẽ in foro conscientiæ iniustum est, vt quod semel solutum est, iterum soluatur.

Secundò idem videtur à simili. Si diues pauperi in extrema necessitate existenti, nolit, cùm debeat, subueni re: ego non habens vnde illi subueniam, potero etiam diuite inuito, bona sua inuadere, & dare pauperi, nè fame pereat, idque potero absque peccato, & absque debito restituendi: vt ex supradictis simul & communi sententia doctorum patet. Igitur etiam in casu ego videns quòd Petrus nec soluit, nec soluere vult Ioanni, quod illi debet, potero quod Petro eram so luturus, soluere Ioanni: & specialiter in casu hoc, quo Petrus defunctus est, qui si in gloria sit, aut in Purgatorio, non dubium eum consentire in hoc, quòd Ioanni soluatur, quod ille debebat. Si autem in Inferno sit, quanuis non actu consentiat, non dubium debere iuxta rationem consentire.

Tertiò ego illo modo in casu soluens Ioanni, nulli facio iniuriam: qa non defuncto constat, ex quo facio quod ipse si viueret, facere deberet. Nec etiam hæredibus defuncti iniuriam, seu præiudicium facio, quia sicut succedunt in bonis defunctis, ita eti am succedunt in obligatione, qua defunctus tenebatur: & ita defuncto, & hæredibus suis beneficium facio, eos à debito, quo Ioanni tenebatur, exonerando, potius quàm præiudicium.

Qui verò contrariam tenebant opinionem dicebant, me in ca su peccare, id quod alicui personæ determina tæ debeo, eo inuito, alteri soluendo: iniustum esse putantes, quæ aliena sunt, sine domini consensu alienare: nec creditorem amittere actionem contra me, si quæ illi debebam, eo inuito, alteri persolui. Nec verum est vniuersaliter me à culpa & restitutione liberum esse, si id facio, quod creditor facere debuisset. Sicut culpa non caret homo priuatus homicidam occidendo, quod iudex facere debuisset. Nec confessor si alienum absoluat, quod proprius sacerdos facere debuisset. Nec qui aliena inuadit contra domini voluntatem, ad sibi, aut pauperi subueniendum, etiam si id dominus ipse facere debuisset, si monitus spõte fecisset.

Deinde si ego in casu id quod debeo Petro, eo inuito possem Ioanni soluere, similiter possem si nil Petro deberem, sciens quòd Petrus debet Ioanni, bona Petri clàm, aut palàm arripere, vt Ioanni detur, quod illi per Petrum debitum esse scio: quod tamen videtur falsum: quia non sunt fa cienda mala vt eueniant bona.

Nec valet quod in secunda ratione tangebatur, quia si caret culpa, quæ aliena accepit, vt pauperi subueniat, ideò est, quia non potest pauperi extremè indigenti subueniri. In casu autem præsen ti Ioannes non est in tanta necessitate, vt sine solutione debiti viuere non possit. Sed nec pertinenter adductum est, si defunctus sit in gloria, aut in purgatorio, aut in Inferno. Nam ex quo defunctus est actu, & ius, quod defunctus contra me habebat, in hæredes transiit, ideò non defuncti, sed hæredum voluntas in casu erat attendenda.

Ad tertium etiam respondebant, non ex pirare actionem hæredum contra me per hoc, quòd eos à debito, quo Ioanni tenebantur, liberaui, cùm id non de eorum consensu feci: imò & ipsis rationabiliter inuitis, videtur me id fecisse: quia fortè si rem illis aperuissem, ipsi consensissent, aut per seipsos Ioanni satisfecissent: & ideò quia clam, & illis insciis rem

illis debitam alteri reddo, non**[[17]v]** liberat me, vt dicunt, à culpa, nec à debito satisfaciendi hæredibus.

His non obstantibus, videtur dicendum aliud esse debitorem in casu à culpa liberari, aliud verò à debito restituendi, seu immediato creditori soluendi. Et quidem si res debita in specie esset reddenda, ita vt functionem non admittat, culpa esset immediato creditori non reddere, nisi ad alteri mediato creditori reddendum, consensus prioris, aut iudicis autoritas adesset. Si autem res debita functionẽ admittat, nec sit res in specie reddenda, tunc culpa non est debitum creditori, creditoris soluere. Excepto, nisi huiusmodi solutio in fraudem, aut damnum fiat immediati creditoris: nam tunc non solùm est culpa in debitorem, sed tenetur de damno. Si autem sine fraude & damno fiat creditoris, tunc non video debitorem peccare, si pro creditore immediato, alteri debitum soluat, etiam eo inuito: quia sic nemini præiudicat, nisi sibi ipsi, si fortè imme diatus creditor contra eum agere velit, vt quod sibi debebatur, ab ipso recuperet, cui periculo potuit debitor sine peccato se exponere.

Quantum verò attinet ad restitutio nem agendam, facta vt præ fertur solutione, dicendum quòd in conscientia tollitur obligatio. Cuius ratio videtur aper ta: quia per præfatam solutionem res est iam ad æqualitatem redacta, sumpta securitate, q̨ secundus creditor non aget contra priorẽ. Nam secundus creditor habet iam, quod sibi à priori debebatur: prior autem est iam à debito, quo secundo tenebatur, liberatus: debitor etiam iam reddit, quod debebat. Vnde constat omnes æquales manere, vltra quod forum con scientiæ, seu iustitia nil aliud exigit.

Secundò idem apparet, quia ex quo debitor soluit Ioãni pro Petro præfata decem, quæ Petrus Ioanni debebat, cùm Ioanni sit satisfactum iure naturæ, vi detur debitor succedere in actione, quam Ioan. contra Petrum habebat: & ita casu fit vt tantum debeat Petrus debitori, quantum debitor ipsi Petro. In quo casu certum est, locum habere recompensam.

Corollariè sequitur, impertinens es se in foro conscientiæ de bitores ex eadem causa teneri, aut ex diuersa: sed ex eadem siue diuersa facti sint debitores, currit præfata resolutio, simul & ratio.

Sequitur ampliùs ad casum propositum esse, cum prima opinio ne respondendum, quòd ego sine culpa potui Ioanni pro Petro defuncto soluere, hęredibus insciis, & inuitis, & quòd per talem solutionem sum à debito, quo tenebar in conscientia deobligatus: cùm debitum tale esset, quod functionem admitteret, non solùm vbi meum debitum esset hæredibus notum, sed etiam & à fortiori vbi incognitum esset.

Sexta causa est rei debitę interitus. Et est quæstio, an si res debita pereat in potestate debitoris, liberet ipsum debitorem à debito restituendi, seu soluendi. De qua quæ stione, quia inferiùs latiùs fortè tracta bimus, quando de rebus furtiuis agetur, ideò nunc breuiter dicendum, distinguendo de re debita. Quia vel est res in specie debita, qualis est res aliena, quæ functionem non recipit. Aut est res debita in genere, vt Iuristæ loquuntur, ita vt nulla determinatè debita sit. Si primum, iterum distinguatur: quia vel debitor est in mora, tempore quo res apud eum perit, vel nõ. Similiter est videndum, an res huiusmodi pereat ex culpa debitoris, vel non. Et tunc dicen dum, quòd si res est in specie debita, & debitor non est in mora, nec ex culpa eius res huiusmodi periit, liberatur à debito restituendi, seu soluendi: nec creditor habet actionem ampliùs contra talem debitorem. Ratio, quia creditor immediatè & directè habebat ius ad præfatam rem, & non ad personam debitoris nisi mediatè & indirectè: ac proinde pereunte re, & non ex culpa debitoris, perit actio, quam creditor

contra debitorem habebat. Secùs si ex culpa debitoris res periisset: quia tunc debitori est imputandus interitus, & tenebitur ad æstimationem rei debitæ. Exemplifica in commodato, locato, deposito, impignorato: de qua autem culpa debitor teneatur, videbitur posteà Codice de damnis reparandis &c.

Si autem debitor fuit in mora, & nun quàm fuit mora purgata, & periit res in specie debita, tenebitur similiter ad æstimationem eius. Quia ex quo fuit in mora, fuit illius rei iniustus detentor, & creditorem iniustè damnificauit, rem eius eo inuito retinendo: & perinde est, ac si pro tunc rem furtiuam retineret. Dico nisi mora sit purgata: quia si purgata sit, ex tunc desinit esse in mora: & si posteà res p ereat, liber erit debitor, ac si nunquàm in mora fuisset. Purgatur autem, si debitor offerat rem suo domino, volens eam, vti debet, illi reddere: & creditor, seu dominus eam recipere nolit.

[18r] Si quæras quano dicitur debitor esse in mora: Dicendum, quòd quando tenetur rem reddere, & non reddit, quia tunc est iniustus rei alienæ detentor. Hoc autem est, quando obligatio est ex delicto orta, vt si debitor rapuit, vel furatus est: aut si ex contractu, & assignatus est dies solutionis: adueniente die designato, si non soluit, est in mora: aut si dies assignatus non est, creditor tamen petit rem sibi reddi, aut solui, si tunc non soluatur, erit in mora ipse debitor, supposito, quòd sit soluendo.

Si autem res non in specie, sed in genere debita sit, tunc quãuis pereat, etiam sine culpa, aut mora debitoris, non excluditur obligatio restituendi, seu rem debitam soluendi: vt si res debita sit pecunia, vel vestis, vel equus non determinatus, aut aliud huiusmodi, & pereant, manet debitor obligatus. Ratio est clara. Quia obligatio directè & immediatè erat non in re aliqua debitoris, sed in persona eius, licet mediatè sit in re: ideò pereunte re, manet eiusdem personæ ob ligatio. Excepto, nisi res debita fuerit obsignata, & creditori opportunè oblata, quam tamen recipere noluit, si deponatur illa res sic determinata, & pereat, tunc liberatur debitor. Ratio, quia ex quo res obsignata, & determinata est, & tanquàm res creditoris apud aliquem deposita, perinde est, ac si esset in specie debita. Et etiam, quia debitor rem il lam creditori offerendo, quando soluere tenebatur, videtur soluisse, vel quasi: & quia creditor solutum accipere noluit, illi imputabitur si res postmodùm perierit, non debitori, qui id fecit, quod debuit.

Dixi notanter, si res fuerit oportunè creditori oblata: quia stat quòd debitor rem debitam in genere, aut in specie offerat creditori, & eo nolente eam recipere, debitor rem illam apud aliquem deponat, vbi sine culpa debitoris pereat, & quòd debitor nõ sit à debito liberatus, vt si non opportunè, seu non quando debuit, eam obtulit. Pro quo no tandũ videtur, quòd si res debita est cum termini præfixione, adueniente termino, opportunè offertur: quam si tunc creditor accipere nolit, & posteà sine debitoris culpa pereat, im putabitur creditori, non debitori.

Si autem offeratur ante termini præfixi aduentum, videatur an terminus fuit appositus in fauorem debitoris, vel creditoris. Si debitoris, vt in commodato & mutuo &c. poterit debitor terminum præfixum, præuenire, & soluere debitum: quod si creditor recipere nolit & res pereat, iterum non debitori, sed creditori imputabitur. Si autem fuit terminus in fauorem creditoris adiectus, vt in locato, tunc si debitor rem illam locatam velit ante terminum reddere: non tenebitur creditor eam recipere: nec tunc liberabitur debitor, si res debita ante terminum oblata pereat. Si tamen elapso termino præfixo debitor rem debitam of ferat, & obsignet, & pereat, ex quo moram, si qua fuerit, tunc purgat: rei interitus

creditori imputabitur, vt suprà. Si autem terminus non fuit appositus, quocunque tempore rem soluat, satisfacit: quam si creditor recipere nolit, & pereat, iterum creditori non debitori imputabitur. Quæ omnia cùm satis sint nota, non opùs est in eorum probationem iura citare.

Esset tamen dubium, si res, quæ in potestate debitoris periit erat eodem modo apud creditorem peritura, an teneatur debitor eodem debito. Ad quod quanuis soleat distingui vnde fuerit huiusmo di debitum ortum, ex delicto, scilicet, an ex con tractu, seu alio titulo non inhonesto: si ex de licto, non excluditur obligatio, secùs si ex contractu: videtur tamen ad præsens parum referre ex delicto, vel contractu huiusmodi debitum processisse, si ita est, quòd res illa erat absque dubio alioqui apud dominum saltem statim peritura: nam tunc in conscientia liberatur debitor ab obligatione, qua tenebatur. Cuius ratio est clara. Quia si post huiusmodi rei interitum nihil creditori pro re, quæ interiit, soluatur, nullum illi fit præiudicium, nec in bonis animæ, nec corporis, vt patet, nec in bonis fortunæ: quia per non solutionem, non minus habet in bonis fortunæ, quàm alioqui esset habiturus, si res ante interitum reddita fuisset, vt constat ex casu, dempta vtilitate, si quam ex re illa percepisset, si il li ante interitum reddita fuisset: nam ad hanc tenebitur morosus debitor. Aut si rem erat do minus alioqui venditurus: nam tunc morosus debitor tenebitur ad rei æstimationem. Et in his casibus refert, ex contractu, an ex de licto res fuerit possessa.

Deinde restitutio actus iustitiæ est, quę ęqualitatem requirit. Si autem debitor in casu post interitum rei teneretur ad eius æstimationem, etiam si dominus rem venditurus non erat, non seruaretur huiusmodi æqualitas: quia creditor plus ha-**[[18]v]**beret, quàm alioqui esset habiturus, idque cum damno debitoris. Modò autem iustum non est quenquam cum iactura alterius velle locupletari. Pro quibus facit. l. 1. ad legem Rhodiam, de iactu. vbi dicitur, Si nauta cùm sciret dominum nolle posuit res in naui deteriori, quàm cum domino mercium conuenerat, & perierint, tenetur: nisi fortè illa nauis melior, in qua fuerant ponendæ, perierit. In quo casu licet nauta in culpa fuerit, rem contra conuentionem in peiori naui ponendo, non tamen tenetur res, quæ perierunt, restituere, ex quo alio qui non minùs erant perituræ. Sed de his latiùs inferiùs, vbi alia ponetur responsio rigoriiuris magis consona: infrà. q. 6.

Septima causa est iuris, aut iudi cis autoritas, de qua est quæstio, an qui iuris, aut iudicisautoritate aliquid tenet, alioqui non suum, aut alteri debitum, liberetur in con scientia à debito restituendi. Et est ratio dubitandi pro parte affirmatiua: quia secundum Augustinum nemo peccat legis autoritate vtens. 23. q. 4. Qui peccat. Qui ergo iuris autoritate rem aliquam possidet, non peccat: & per consequens eam restituere non tenetur. Prætereà talis rei retentio non est iniuriosa, nec in iusta, si iure retinetur. Quia non nascitur iniu riæ occasio, vnde iura nascuntur. C. Vnde vi. l. meminerunt. Et quod iure fit, iustè fit. 14. q. 4. Quid dicam. Igitur si res iure retinetur, iustè retineretur: si iustè, igitur nulla culpa est eam retinere, & per consequens non est necessariò restituenda. Quòd etiam ea, quæ per iudicis sententiam secundum iura latam iustè re tineantur, apparet: quia ex quo leges iustæ sunt, & iudex secundum eas pronuntiat, iusta igitur erit sententia iuxta eas lata: & is, pro quo sententiatum est, tutus erit rem illam pos sidendo, & per consequens liber à restitutione, exceptione reiiudicatæ.

Oppositum tamen videtur, scilicet, quòd non semper tutus sit, nec à restitutione liber, qui secundum ius, aut iudicis sententiam aliquid tenet. Patet hoc de eo, qui rem suam vendendo, emptorem citra dimidium iusti pretij defraudauit, secundum ius & in foro exteriori tutè retinet excessum pretij iusti. Nam in contractibus na turaliter licet contrahentibus

se circunuenire, vt iura dicunt. l. in causæ. ff. de minoribus. & ff. locati. l. Item si pro pretio, vbi dicitur, Quem admodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere, & quod minoris sit pluris vendere, & ita inuicem se circunscribere. Idem in locationibus & conductionibus iuris est. Et tamen in conscientia talis venditor tutus non est, excessum pretij iusti retinendo. Similiter secundum iura, qui alienum per tempus lege definitum possidet, etiam si cùm mala fide possederit, potest illud retinere: in conscientia tamen à restitutione non erit liber: quia præscriptio cum mala fide non currit, vt habetur capit. finali, de præscriptioni. & in regula iuris, Possessor malæ fidei, nullo vnquam tempore præscribit. Ad hunc modum posset de aliis exemplificari. Huius dicti ratio est: quia iura multas iniquitates, & mala permittunt, vt maiora vitentur: sed non protinus eas committentes, sunt à peccato coram Deo immunes, vt constat. Ita etiam iura defraudatis sæpe actionem contra defraudantes negant: quia sic ad debitum reipubliregimen conuenit, non tamen ideò sunt ipsi defraudantes à culpa & restitutione liberi. Iu stitia etiam conscientię id exigit, scilicet, quod vnusquisque quod suum est, aut sibi debitum habeat, iustitia autem humana lites, prout expedit, impedire curat.

De sententia etiam iudicis in fauorem alicuius data, q eum à debito non semper liberet, patet: quia non semper in conscientia tutus est, qui sententia pro eo lata vtitur. Nam contingit sæpe iudicem ex errore, aut præsumptione iudicare, aut exfalsa testium depositione: & tunc si constet, quòd veritas sit in contrarium, non sententiæ, sed veritati stare oportet. Inde est, quòd si iudex sententiam ferat pro matrimonio in facie ecclesiæ cum ea, quæ clam virum de præsenti acceperat contracto, non est iudicis sententiæ parendũ: nec excusatur ipsa con iũx à culpa, si debitum secundo viro petenti ad mandatum iudicis reddat, nec fortè excommunicatio super hoc contra non reddentem lata, erit de necessitate tenenda.

Tunc autem erit homo tutus & à restitutione agenda liber, iuris autoritate vtens, quãdo ius non permissiuum est, sed concessiuum ex intento volens rem alicui applicare: nam tunc res illa in dominium trãsit eius, cui iure applicatur. Secùs si ius sit permissiuum, aut si solùm actionem concedat, aut repetitionem neget: quia talia non releuant in conscientia debitorem, vt in prima. q. notauimus.

Quando autem sententia pro aliquo lata eum à restitutione, seu so**[19r]** lutione liberet, distinguendum videtur. Quia si est sententia solùm declaratiua, etiam si secundùm iura & allegata & probata sit lata, non releuat debitorem, si præsumptioni, aut falsæ probationi innititur: secùs si veritati innitatur, & hoc constat ei, pro quo lata est. Si autem sit sententia non declaratiua iuris alterius partis, sed priuatiua ex causa, aut punitiua, ꝑ quam, scilicet, beneficium, seu res alia à possidente aufertur, & alteri applicatur: tunc ille alter tutus erit, rem sibi per sententiam huiusmodi applicatam retinendo: nec tenebitur eam restituere, nisi à parte rei sit iniusta. De his vide Panormita. cap. 1. de concessione præbendarum.

Corollariè sequitur eum, pro quo in iusta sententia lata est, à qua condemnatus minimè appellauit, non esse tutum in conscientia, quo minùs si sciat iniustam fuisse sententiam teneatur condemnato satisfacere: maximè si appellationem, auteius prosequutionem ob timorem, vel paupertatem, aliámue causam eum excusantem omi sit. Secùs si sponte & voluntariè in sententia consensit: quia tunc iuri, quod habebat, vide tur renuntiare.

Ex his patet ad rationem dubitationis, quòd ea quæ illic dicta & allegata sunt procedunt de lege concessiua, non de permissiua. Similiter de sententia iusta, & iustè lata, non de

iniusta: qualis est ea quæ ex errore, aut falsa testium depositione lata est. De quibus hæc obiter dixisse sufficiat.

Octava causa est religionis ingressus. De quo quærit, an debitor per ingressum religionis liberetur à debito restituendi. Et loquor de debito pecuniario. Dixit Thom. 2. 2. q. vltima, quòd talis debitor potest cedendo bonis, religionem ingredi, & liberatur à debito, quo priùs tenebatur. Pro qua opinione arguitur primò. Quia propter pecuniam persona liberi hominis non est obligata, sed res: ideò si bonis cedat, incarcerari non potest, nec alteri subiici seruituti. Nam persona li beri hominis superat omnem æstimationem pecuniæ.

Secundò si talis debitor de consensu creditorum religionem ingrediatur, poterit ingredi, & erit à debito resti tuendi liber: sed in casu creditores consentiũt saltem actu debito in hoc, quod relicto sęculo altiorem statum pro salute animæ sumat. Iniustum enim, aut contra charitatem videretur, creditorem malle pecuniam sibi debitam rehabere, quàm alium vitæ perfectiorem & spiritualem statum assumere.

Tertiò nonobstante debito, quo vxor tenetur viro, poterit vxor, saltem ante matrimonium consummatum religionem ingredi, & per ingressum liberatur à debito coniugali. Ergo non obstante debito pecuniario poterit debitor religionẽ ingredi, & per ingressum liberat à debito pecuniario.

Quartò qui iurauit, aut promisit se dare Petro centum, constituit se Petri debitorem, & ante iuramenti complementum poterit ingredi religionem, & liberatur à debito. Ergo similiter liberabitur ab alio debito pecuniario, ex delicto, vel contractu orto. Idem patet de magistro, qui iurauit per tempus aliquod legere: hoc non obstante, poterit religionem ingredi: cùm tamen non minùs sit seruandum iuramentum, quàm pecuniarium debitum soluendum.

Quintò quicquid sit de facultate licitè ingrediendi, arguitur quòd post ingressum sit liber à priori debito. Nam factus est omninò impotens & pauper, nil habens, nec habere potens, vnde restituat, cùm mundo sit mortuus: & si quid accidat eum acquirere, non sibi, sed monasterio acquiritur. Igitur extincta est in eo prior obligatio: maximè cùm se totum religioni debeat. Vel igitur professio non valuit, vel post factam mansit à debito pecuniario liber.

His non obstantibus, videtur oppositum tenendum, prout tenet Gerson in parte. 2. respondendo ad casum in terminis: cui subscripserunt multi Doctores Parisiens. scilicet, quòd debitor, qui in sæculo posset creditoribus satisfacere, si per ingres sum religionis se impossibilitat ad satisfacien dum, malè agit, nec releuatur posteà quo minùs teneatur, si possit debita priùs contracta soluere. Probatur primò, quia debitor in casu iure naturæ & diuino tenebatur debitum suis creditoribus soluere, si facultates habebat aut artem, seu industriam, per quam posset ac quirere, & satisfacere: igitur non potuit licitè se astringere ad id, quo redderetur impotens ad debita soluendum, quia incauta est obliga tio, qua quis se obligat ad aliquid, ad cuius op positum iure superiori tenetur. Talis est in ca su ingressus religionis, igitur &c.

Secundò si talis excusaretur religionem ingrediendo, ex eo esset, quia volat ad meliorem vitam: hoc tamen non excusat: quia non est licitum quærere lu-**[[19]v]**crum temporale nec spirituale cum præiudicio tertij: cùm non sint facienda mala, vt eueniant bona, vt ait Paulus. Nec iustum sit quen quam cum aliena iactura locupletari, vt est te xtus cap. suam. de pœnis. Nunc autem huius modi professio est in præiudicium creditorum. Adde quòd

religionem ingredi est de consilio, debita soluere, de præcepto: consilia autem secundum omnium doctrinam intelliguntur, saluis præceptis.

Tertiò non est licitum aliena surripere, vt iuueni in studio literarum subueniatur de cuius profectu in literis Theologicis magna ab omnibus habetur spes: vt determinatum est Parisiis contra quosdam, qui oppositum dogmatizabant. Igitur nec licitũ est aliena arripere, ad procurandum alicui me liorem statum, puta religionem: sed in casu de bitor, qui vt in religione viuat, debita omittetet soluere perinde est, ac si aliena rapiat, vt ad meliorem ascẽdat statum, cùm aliena non red dere, & aliena rapere æquiparenrur.

Quartò idem patet à simili. Quia non est licitum seruo sine consensu domini religionem ingredi, nec vxori sine consensu viri. Imò seruus sine domini consensu in grediens, extrahetur à monasterio, vt declaratum est in Concilio Triburien. Et habetur distin. 54. Vxor etiam sine viri consensu ingressa, compelletur ad virum redire, & professio declaratur nulla. cap. Placet. & cap. Quidam in trauit. de conuersione coniugatorum. Igitur non est licitum debitori sine consensu creditorum. Et consequentia apparet: quia vtrobique est eadem ratio, puta, quia ingressus huiusmo di est in præiudicium tertij.

Confirmatur ex dictis doctoris sancti, qui tenet filium non posse religionem ingredi, patrem suum in extrema, aut quasi necessitate relinquendo, si illi potest subuenire: & non ob aliud, nisi quia ad subueniendum patri iure naturæ & diuino tenetur. Sed eisdem iuribus tenetur debitor suis creditoribus satisfacere, idque ex vi præ cepti Decalogi, Non furtum facies.

Postremò quicquid sit de facultate licitè ingrediendi religio nem, arguit quod post ingressum manet adhuc eadem obligatio restituendi, si qua via honesta pateat. Quia non minùs liberum est totum monasterium à debitis pecuniariis, quàm sit religiosus aliquis, qui pars monasterij est: sed si monasterium, aut tota religio aliqua de bita contraxit per viam furti, aut mutui, aut alterius honesti contractus, tenetur sine dubio ea soluere: igitur qui religionem ingreditur, tenebitur debita contracta similiter solue re, si illi aliqua alia via honesta pateat.

Confirmatur quia obligatio poste rior non potest præiudicare priori, vt patet ex capit. Veniens. & cap. Intellecto. de iureiurando: & his, quæ ibi dicunt Doctores. Cùm ergo ille professus anteà erat creditoribus obligatus, sequit quòd professio superueniens, eum à tali debito non liberat.

Confirmatur iterum, quia professio non liberat professum à debito succurrendi patri in extrema necessitate existenti, vt ait Henri. quodli. 12. sicut nec liberatur à debito leuandi extra puteum aliquem, qui alioqui in a quasuffocaretur. Nec per votum liberatur à debito dandi eleemosynam existenti in extrema necessitate, eti am prælato inuito, vt ait Thom. in. 4. distin. 15.

Ad rationes ante oppositum rñdetur ad primum. Si ita esset, vt ratio innuit, quòd, scilicet, persona propter pecuniam non est obligata, sed tantùm res de bitoris: igitur pereuntibus rebus, periret actio & ius creditoris: & ita persona illa maneret à debito libera, etiam si vellet in sæculo permanere: nec teneretur ex arte, aut industria quærere vnde creditoribus satisfaciat, quod minimè Doctor sanctus concederet. Sequeretur etiam, quòd malè facerent iudices, incarcerando personas, quæ cùm res habeant vnde satisfacere possint, nolunt: quia non contra personam, sed contra res esset procedendum, ex quo res solùm & non persona sit per opinionem obligata. Sequeretur ampliùs, quòd quilibet debitor liberaretur ab obligatione, per hoc so lùm, quòd cedit bonis suis, quod tamen est fal sum:

quia tenetur in conscientia, cùm ad pinguem venerit fortunam, satisfacere, & dare operam, vt habeat vnde debita soluat, vt suprà diximus. Adde quod suprà etiam tetigimus, quòd quando sunt debita generica, & non in specie debentur, persona est directè obligata, contra quam creditor directam habet actionem, non ita contra rem. Est itaque persona li bera, quia si bonis cedat, non est incarcerandus, nec alij seruituti subiiciendus: sed non per hoc liber est in conscientia ab obligatione quæ rendi modum, quo satisfaciat.

Ad secund# negandum est creditorem in casu debere consentire in hoc, quòd cum sua iactura debitor religionẽ **[20r]** ingrediatur. Sicut enim non tenetur creditor sua bona dare, vt alter religionem ingrediatur, ita nec tenetur sua debita remittere, vt alter religiosus fiat: nec id exigit necessariò charitas, cùm religio illi debitori ad salutem necessaria non sit.

Ad tertium fateor quòd ante consummationem matrimonij potest coniunx religionem ingredi, & per eam dissoluitur coniugium ratum, non con summatum. iuxta capit. Ex publico. de conuersione coniugatorũ. Sed hoc ideò est, quia sic creditur Christum instituisse: etsi in lege noua expressè non sit, docemur tamen ita esse per exempla sanctorum, quos ante consummationem legimus mundum & vxores reliquisse, & perfectiorem statum assumpsisse. Et illud est speciale in coniugio rato. Non sic legimus in casu proposito exceptionem à iure naturali & diuino factam esse. Dico secundò non esse simile, quia etsi matrimonium ratum sit, interim quòd consummatum non est, non est alter alteri sui corporis debitor, cùm de iure illis liberum sit religionem ingredi, per quam talis contractus dissoluitur. In casu autem nostro debitor realiter est alteri creditori debitor.

Ad quartum concesso quòd non obstante iuramento & promissione, de quibus in casu argumenti, possit is, qui iurauit, aut promisit religionem ingredi, dimissa iuramenti adimpletione, non sequitur quòd in casu proposito possit idem fieri: quia qui promissionem, autiuramentum in melius commutat, non dicitur iuramentũ violare, aut peierare, vt dicitur cap. Peruenit. De iureiurando. Nec etiam potest quis iuramento se astringere ad aliquid, quod sit melio ris boni impeditiuum, nec erit obligatorium, si illo animo iurauit, vt scilicet melius bonum excluderet. Ideo abque hoc, quòd obligationi iuramenti præfati contraueniat, poterit intrare religionem. Secùs in nostro casu, in quo non potest religionem intrare, quin contraueniat debito, quo creditoribus tenebatur. Si vrgeas quòd similiter qui iurauit seruire, aut legere, si religionem intrat, contrauenit debito, quo tenebatur his, quibus seruiturus erat, aut lecturus. Respon. id esse falsum, quia obligatio iuramenti nascitur ex voluntate iurantis, nec metas eius excedit: & quia iurans non intendebat se astringere aliis, quin liberum sibi maneret ad religionem volare, ideo cùm re ligionem ingreditur, non egit contra debitum, quo aliis tenebatur, vt constat. In præsen ti autem casu obligatio restituendi ablatum, vel mutuo acceptum, non ex voluntate debitoris mascitur, sed ex altiori iure, puta diuino & naturali, vt patet.

Ad quintum quod tangit difficultatem, an si defacto de bitor ille religionem ingrediatur, teneat professio: maximê si post ingressum, nulla ei pateat via debita soluendi. Dicendum quòd tenebit professio, non obstante quòd per eam se omninò impotentem faciat ad creditoribus satisfaciendum. Ratio, quia si facultates, per quas satisfacere possit aliis diuersis, quibus ve lit donet, tenebit donatio, etiam si inde debitor ille maneat omninò impotẽs ad restituendum. Ita igitur si suam personam sponte alteri subiiciat, & seipsum alteri tradat, tenebit traditio, cùm in hac re non minùs libera sit persona illius, quàm res: & ita si seipsum per professionem religioni tradat, tenebit traditio: ex quo sua persona non erat serua

creditorum, nec erat creditoribus debita, sed res sunt, quæ in genere debebantur: quanquam perso na esset creditori obligata ad illi satisfaciendum. Et ita in hoc tenet verum, quod Thom. pro se citabat, scilicet, quòd propter pecuniã persona liberi hominis non obligatur: quia, scilicet, liberè potest de sua persona facere, qd' velitiita, vt si personam tradat, teneat traditio, quanuis per circunstantiam possit huiusmodi traditio vitiari. Religionem tamen ita de fa cto ingressus tenebitur, si potest, curare vt creditoribus satisfaciat, artem aliquam intra mo nasterium exerendo: vnde aliquid lucretur, idque ex consensu prælati sui, qui illi tenetur ad id licentiam dare, vel pro eo debita eius creditoribus soluere. Quòd si intra monasterium quicquam lucrari non potest, quod posset ex trà, tenetur extra monasterium id quærere, vnde satisfaciat, idque de licentia sui prælati, vt suprà. Cauendum tamen illi est, nè talia exerceat vnde scandalum præstet, aut religio derisioni exponatur. Nam his incõuenientibus existentib⁹, cessat obligatio præfata. Quòd si monasterium pro illo non satisfaciat, quia nõ vult, vel potiùs quia non potest, nec apparet aliud medium creditoribus satisfaciendi, quàm quòd dimisso habitu in partes aliquas secedat, vbi sine scandalo, & sine omni inconuenienti possit honestè acquirere vnde debita soluat, crederem consequenter ad id ipsum te neri, & suum prælatum ad hoc debitam licentiam eidem debere tradere. Si tamen prælatus**[[20]v]** eam deneget, erit iam debitor impotens, & du rante tali impotentia, cessat obligatio prædicta. Sed non erit prælatus tutus, si causam iustam eum denegandi non habeat. Verùm ea data, aut denegata, tenebitur talis debitor vbi se repererit, seruare, prout poterit ea, quæ in professione promisit.

Hinc patet ratio, quare professio per ser uum sine consensu domini, & per vxorem sine consensu mariti facta non tenet, & tales reuocantur à religione: & tamen professio à debitore facta tenet, nec reuocatur. Quia, scilicet, seruus & vxor non habent personas liberas, quia seruus est aliquid domini, & vxor in corpus suum potestatem non habet, sed vir, & econtrà: & ita suæ personæ alienæ sunt, ideò reuocantur. Persona autem debitoris non est ob pecuniam debita ipsis creditoribus, vt constat, sed libera, ideò tenet pro fessio, nec reuocatur.

Nona causa est excõmunicatio creditoris. De qua quæritur, an excommunicatio creditoris releuet debitorem ab obliga tione soluendi illi debitum. Et videntur quidam Iuristæ tenere partem affirmatiuam, vt etiam tenet glos. cap. Absolutos. de hæreticis. Pro opinione facit,

Primò quia monachus, qui abbati obedientiam se pręstiturum promisit, non tenetur eam illi reddere, si abbas ipse postmodùm excommunicetur, vt colligitur ex cap. Sacerdos. 2. q. 7. vbi ab obligatione obediendi episcopis & prælatis excipitur, nisi in fide errauerint. Nam ex tunc quia excommunicationem incidunt, cum illis communicare non licet. Vnde nec clerici tenentur eр̃o excõmunicato debitam soluere obediẽtiam.

Secundò Vasalli, qui iureiurãdo se ob strinxerunt ad fidelitatẽ suo domino præstandam, non tenentur eam reddere domino in excommunicationem seu hæ resim incidẽti, vt habetur. 15. q. 6. cap. Nos sanctorum. & cap. Iuratos. vbi decretum est, subditos non teneri ad obediendum suis dominis vsquequò pœnitentiam egerint.

Tertiò extrà, desententia excommunicationis. cap. Quod in dubiis. & cap. Inter alia. vbi dicitur in sententia, nullos à culpa excusari, cum excommunicatis communicando, nisi eos, quos Gregorius excipit in cap. Quoniam multos. 11. q. 3. sed in illo cap. nõ excipiuntur debitores pecuniarij, vt constat.

Quartò facit ratio, cui etiam gloss. in pręsato cap. Absolutos. innititur. Quia si quis alteri obligatione, aut iuramẽto, seu pro missione tenetur, intelligitur eum teneri, si alter talis

permanserit, cui communicare liceat, vt colligitur ex capit. Quemadmodum. de iureiurando. vbi dicitur, quòd si quis vxori suæ iurauit se illam perpetuò in vxorem hab iturum, aut si quis iurauit se cum aliqua contracturum, & illa postmodùm cum aliis fornicetur, absolutus est vir à debito iuramenti. Et ita colligunt debitorem non teneri ad debiti solutionem, si creditor excommunicetur.

His non obstantibus, oppositum videtur tenendum. Et in primis si libeat de creditore excommunicato distinguere, secundùm quòd potest esse excommunicatus generaliter, non tamen sit nominatim denuntiatus: & tunc non dubium, quin debitores te neantur illi debita reddere, cùm possint cum eodem licitè communicare, non solùm in humanis actibus, & commerciis, sed etiam in sa cris, vt constat per limitationem seu institutio nem Concilij Constant. & Basiliens. & Latera nens. sub Leone. 10. vbi in sententia dicitur, q taliter excommunicati non sunt magis euitan di, quàm si excommunicati non essent, ante q declarentur. Excepto casu, de violenta manuum in clericum iniectione adeò notoria, vt nulla possit tergiuersatione celari.

Si obiicias, quòd tunc sequitur curatum ad illi excommunicato facramenta ministrandum teneri, cùm in eisdem Conciliis dicatur taliter excommunicatus non esse, etiam in sacramentorum perceptione, aut ministratione vitandos, consequẽs videtur contra pręceptum Christi dicentis, Nolite sanctum dare canibus. Adde, quòd curatus in casu videretur ad peccatum ipsius excommunicati cooperari, ex quo indignus est, cui sacramenta ministrentur. Respond. Curatus in occulto illi sacramenta ministrando peccaret, cùm legitimam contra eum habeat exceptionem, qua potest eum sine scandalo, aut alio inconuenienti repellere: idque non ratione præsatæ excommunicationis, sed quia cùm in peccato ad huc sit, indignus est ad sacramenta accedere. Secùs si in publico, & tempore, quo alij communicant, Eucharistiam sibi ministrari inter alios petat: quia tunc non ita posset sine scandalo repelli. Sed de his alibi latiùs.

Si autem creditor sit nominatim excommunicatus & declaratus, tunc habet locum proposita quæstio. Et videtur iterum exparte rei debitæ distinguendum. Est enim**[21r]** quoddam debitum naturale aut diuinum, re ipsa contractum, & per viam restitutionis soluendum: vt si quis alienum furatus est, aut mu tuum seu commodatum accepit: quo facto, obligatio tantundem creditori reddendi, non ex voluntate nascitur debitoris, nec humani legislatoris, sed ex iure naturali & diuino. Aliud debitum est, non ex re, sed ex verbis cõ tractum, puta ex stipulatione, promissione, aut iuramento, de aliquid dando alicui. Et si de hoc secundo debito loquamur, probabilis est opinio suprà recitata, quod scilicet tale debitũ suspenditur per excommunicationem credito ris superuenientem, cùm verba promissiua, etiam iuramento firmata, iuris interpretationem admittant. Et etiam quia promissio & iuramentum intelliguntur, salua, seu excepta superioris authoritate. Nec promissio aut iuramentum de re illicita & prohi bita valida sunt: ideò si superueniat casus, in quo licitum non sit cum creditore communicare, iure etiã humano id prohibente, promissio aut iuramentum præfatum ad talem casum non venit extendendum: quia is, qui iurauit, vel talem non habuit intentionem, vel si habuit, in cautum fuit tale iuramentum, & non obligato rium.

Si verò loquamur de primo debito re ipsa non verbis contracto, videtur tenendum, quod excommunicatio credito ris superueniens, non liberat debitorem, quo minùs debitum soluere teneatur. Huius ratio videtur aperta, quia prior & maior obligatio per posteriorem & minorem non tollitur, vt suprà in causa octaua deduximus: modò autẽ obligatio rem alienam,

aut debitam restituen di est prior excommunicatione, & maior quã sit obligatio vitandi excommunicatum: cùm illa sit naturalis & diuina, hæc autem sit huma na: quanuis enim iure diuino teneamur excõmunicatum vitare, quod autem hic creditor sit ex communicatus, & per nos vitandus, non iuris diuini, sed humani est. Quem admodum licet iuris diuini sit prælatis obedire, hodie tamen ieiunare (quod prælatus iubet) non diuini iu ris, sed humani est, vt constat.

Prætereà, non minor est obligatio pecuniarium debitum soluen di, quàm sit obligatio debitum vxorium, aut δεποτικόμ, atque siliale reddendi, quale vxor marito, seruus domino, filius patri debere dignoscitur: sed hæc debita non expirant, nec su spenduntur per excommunicationem superuenientem mariti, domini, aut patris, vt patet ex cap. Quoniam. 11. quęst. 3. Familia etiam licitè cõmunicare potest ei, cui subiicitur, esto sit excommunicatus, vt dicitur cap. Si verò. de sententia excommunicationis. Sicut clerici possunt Episcopo suo communicare, & monachi suo abbati, esto quod episcopus & abbas sint excommunicati. Nec standum esse videtur sentẽtiæ Richardi, & Petri de Paule, qui oppositũ tenent, moti ex cap. Sacerdotes. 2. q. 7. quod suprà citaui: nam ex illo textu non colligitur, quod clerici episcopis excommunicatis communicare non possint, sed quod in his, quæ superioris dignitatem respiciunt, obedire non tenentur, cùm eorum iurisdictio sit per excõmunicationem extincta.

Prætereà, contractus cum excõmunicato celebratus, non est nullus, & debita inde contracta sunt adimplẽda: igitur contractus ante excommunicationẽ celebratus, per superuentum excommunicationis non annullatur, nec debita inde contra cta extinguuntur, etiam si ipsis excommunicatis actio ad repetendum in iudicio non detur. Id apparet ex cap. Si verè. de sententia excommunica. vbi in sententia dicitur, quod illi Crucesignati, qui cum Venetis antequàm excommunicationem inciderent, conuenerant, possent cum eisdem excommunicatis, & in corum naui simul nauigare, secundum quod cum illis antea conuenerant, aut tunc conuenirent.

Ex dictis facile est ad rationes prioris opinionis respondere. Ad primum & secundum de clericis, qui episcopo excommuncatio, & de monachis qui abbati excommunicato, & de Vasallis, qui do mino excõmunicato obedientiam & fidelitatem reddere non tenentur, ideo est, quia in illis maioribus per excommunicationem expirat iurisdictio, & potestas dominãdi: & etiam, quia debitum, quo præfati suis maioribus tenebantur parêre, non naturale nec diuinum erat, sed humanum, canonicum, seu ciuile: ideò per ius humanum potuit tale debitum ob causam legitimam extingui. Non sic in casu nostro, in quo debitum pecuni arium, nec iurisdictionẽ in creditore præsupponit: nec humanũ est, sed potiùs naturali & diuino iure debitu.

Ad tertium, fateor illic non excipi expressè debitores pecuniarios: sed nec opùs fuit eos excipere, cùm sufficienter iure necessario sint excepti in his, quæ necessitatis sunt, quale est, reddere vnicuiq;, quod suum est. Nec etiam Grego. illic gratiam facere intendit super communicatio-**[[21]v]**ne alioqui necessaria cum excommunicatis, vt quòd vxor debitum viro excommunicato petenti reddat: quod filius parentibus in necessitate subueniat, & ita de aliis, in quibus gratia locũ non habet, sed declaratio. Super alia verò communicatione, quæ iuri naturali & diuino non innititur, locum habet beneficium iuris: ac pro inde nec decretum Grego. nec Decretales citatæ quicquam contra conclusionem positam faciunt.

Ad quartum, dicendum, quod ratio illa procedit de obliga tione, quæ non re, sed verbis contracta est. Et quanius obligatio, qua vir tenetur vxori, sit re ipsa contracta virtute coniugalis contractus, & per vxoris fornicationem subsequentem tollatur: non tamen per excommunicationem: eò quòd ex Dei institutione, vnde vinculum coniugale suam habet firmitatem, in casu fornicationis, saltem quo ad torum, extinguitur.

Decima causa est creditorum incertitu do. De qua est quæstio, an debitor libere tur ab obligatione restituendi, ob id, quod incerti sunt creditores, quorum bona retinet, & supposito quod talia bona, quæ incerta dicuntur, sint pauperibus eroganda, an ad id sit episcopi authoritas, seu licentia necessaria. Respon. Ad primum distinguunt doctores communiter de huiusmodi bonis, quæ incerta dicũtur. Quia aut illorum bonorum est, aut fuit aliquis dominus cui iure deberentur, si cognosceretur ipse, aut hæres suus: & tunc quia nec cognoscitur, nec cognosci speratur, debita diligentia adhibita; aut etiam si cognoscatur, nullatenus speratur rem sibi reddi posse, de necessitate sunt talia pauperibus eroganda: aut in pias causas in vti litatem spritualem domini, seu creditoris, cui debentur, expendenda. Si autem ita sunt incerta, quod fuit quidem illarum aliquis dominus etiam à debitore cognitus: attamen quia rem illam turpiter dederat, vnde à rei ipsius dominio & iure cecidit, perinde est, ac si non esset certus dominus, cui debeat reddi, & tunc non sunt de necessitate pauperibus eroganda, sed possunt licitè à possessore retineri. Exemplificant, si quis aliquid simoniacè alteri dedit, aut ad corrumpendum iudicem vel testem, seu alium officialem, aut vt alter furtum, seu delictum ad inquisitionem episcopi non denuntiaret, aut denique ad aliquod flagitium perpetrandũ: in quibus & aliis casibus poterit ipse, qui res huiusmodi accepit, eas retinere: & deconsilio, non tamen de præcepto, aut de necessitate veniunt pauperibus eroganda. Mouentur ad id, quia ex quo dans & accipiens ambo sunt in turpitudine, & in pari turpitudine, me lior est conditio possidentis, vt habetur. ff. de dona. ob turpem causam. sequitur quod iure pote rit is, qui accepit, eas retinere.

Secundò, ad idem facit ratio, quia ex quo is, qui dedit, à rei datę dominio & iure cecidit, videntur res taliter da tæ manere velut cõmunes, & ita primò occupantis efficiuntur, vt habetur Institutio. de rerum diuisione. & ita is, qui ea occupat & tenet, poterit ea sibi retinere, ad modum, quo is qui rem ab alio olim possessam, sed pro derelicto habitam, inuenit, dominium eius acquirit, nec tenetur eam pauperibus dare, sed sibi eam poterit retinere.

Tertiò, pro eisdem videtur facere Innocen. capitu. Quia plerique. de immunitate. vbi ait, quod officiales aliquid indebitum extorquentes, prudenter facerent, si illud pauperibus erogarent: non tamen, inquit, damnarem, si illud suis hæredibus relinquerent. Et iterum ait ibidem, quod mathematicus, aut meretrix, siue alij, dolo aut fraude aliquid à quoquam extorqueant, non tenentur illud resti tuere, sed poterunt retinere. Et causam dat, dicens: quia in pari causa turpitudinis, melior est conditio possidentis. Quod dicit debere seruari, etiam in foro pœnitentiali.

Oppositum tamen videtur tenendum, quo ad secundũ membrum, in quo opinio videtur in multis deficere. Primò, quia dicunt, ea quæ turpiter data, & turpiter accepta sunt, ea bona incerta, cùm tamen his ratio bonorum incertorum nõ conueniat. Sunt enim bona incerta, quæ quidem dominum habent, sed nescitur quis sit: talia autem non sunt bona à quorum dominio cecidit, qui ea turpiter dedit. Sicut nec bona incerta dicuntur, quæ dominum habuerunt, sed iam pro derelictis habentur. Secundò, quia exemplificant de re simo niacè data, & dicunt eam

posse retineri ab eo, qui simoniacè eam accepit: exceptis fructibus beneficij simoniacè habiti. Quod tamen est contra omnium sententiam, vt patet ex cap. De hoc autem. de simonia. & aliis pluribus: vbi præcipitur restitui, quid quid prælati, monachi, reges, aut principes simoniacè acquisierunt. Tertiò, quia si gnificant in prima ratione, quam faciunt, rem turpiter datam, nunquam debere danti restitui: quod suprà ostensum est esse falsum: Quando **[22r]** aliquid datum est ob causam turpem, causa non sequuta, in conscientia est danti restituen dum, antequam iure suo per iudicis sentẽtiam priuetur. Secùs causa subsequuta. Quartò, quia vniuersaliter videntur accipere quod dicunt, scilicet quòd in pari causa turpitudinis potior est conditio possidentis, ita vt licitè pos sit rem huiusmodi possidere atque retinere, cùm tamen ipsimet oppositum teneant in ludo alearum: de quo dicunt, quòd lucrans tenetur lucrum reddere perdenti, & tamen ambo fuerunt in pari causa turpitudinis. Quintò, quia dicunt rem turpiter datam & similiter turpiter acceptam posse retineri ab eo, qui accepit: quod est apertè falsum, cùm eo ipso, quòd est res turpiter accepta, retineri non potest: non enim minùs illicita est rei detentio, quam eiusdẽ acceptio: imò tanto peior, quanto diutiùs de tinetur: & ideò secundum iura meretrix non tenetur lucrum ex causa turpi acquisitum, restituere: quia vt iura dicunt, quamuis causa sit turpis, non tamen turpiter accipitur. ff. de donatio. ob turpem causam. l. 4. vnde si turpiter acciperet, restituere teneretur. Inde etiam iudex, qui ob causam iniustè iudicandi munus accipit, tenetur illud restituere. Sicut aduocatus, qui vt iniustè patrocinaretur, aliquid accepit, non poterit illud retinere, vt ait Augustinus, vbi suprà: quia scilicet turpiter ea acceperunt. Inde etiam vsurarius tenetur vsuras restituere, quia eas turpiter & iniustè accepit. Quòd si ignoret qui sint hi, à quibus eas accepit, tenebitur eas pauperibus erogare, vt habetur cap. Cùm tu. de vsuris. in antiquis. Et cap. Quãquã. de vsuris. in 6. & alibi.

Aliorum est alia opinio, quam Adria nus in suo. 4. videtur ample cti, & cæteris præferre, scilicet, quòd bona turpiter à turpiter dante accepta, retineri quidem non possunt, sed non sunt necessariò pauperibus eroganda: quia liberum est accipienti ea, ei qui dederat, restituere, aut si mauult, pauperibus erogare. Et quidquid, inquit, horum faciat, erit liber. Mouetur ad dicendum, quòd possit illi qui dederat restituere. Tum, quia leges, quæ determinant turpiter danti non esse restituẽdum, sunt pœnales, & in odium turpitudinis statutæ: igitur antequam per iudicis sentenriam is, qui dedit, ab iure quod habuit, priuetur, poterit rem, quam dederat, rehabere, & accipiens poterit eam illi reddere. Est autem. l. 3. ff. de condictionibus ob turpem causam. Vbi disponitur, in hoc casu conditionilo cum non esse.

Tum etiam, quia ait Augustinus in prę fata epistola ad Macedonium, quod ad uocatus, qui pecuniam à clientulo, vt iniustè patrocinaretur, acceperat, debet eam cliẽtulo red dere: igitur non tenetur accipiens rem taliter acceptam pauperibus erogare, antè saltem quã per iudicis sententiam illis applicetur.

Verùm nec opinio hæc omnino placet. Nam vt ex prima eius ratione colligitur, sentit, quod is, qui aliquid ob turpem causam dedit, habet ius ad sic datum, antequã per iudicis sententiam tali iure priuetur. Quod tamen verum non esse apparet, quia ex quo ille rem illam ob causam turpem alteri de dit, si causa illa est subsequuta, iam videtur is, qui dedit, à se abdicasse omẽ dominium & ius, quod in re sic data habuerat: secùs si causa non esset adimpleta. Sicut qui dat alteri aliquid cõ ditionaliter sub conditione turpi, conditione adimpleta, nullum danti relinquitur ius ad rem sic datam. Et patet, quia alio qui ante iudi cis sententiam, is qui rem accepit, non solùm posset, sed deberet rem sic acceptam danti

restituere, ex quo ius ad rem sic datam ante sententiam iudicis habet. Quod tamen est falsum, & contra ipsum. Inde sequitur, quod si accipiens posset rem sic acceptam, ei, qui dederat, reddere, eadem ratione posset eam dare cuicunque alteri: ex quo causa, ob quam fuit data, subsequuta est, non habet is, qui dedit, maius ius ad rem sic datam, quam quicũq; alius, vt patet: & si sic esset, sequitur quod similiter posset candem rẽ sibi retinere. Si enim potest alteri non haben ti iusad rem eam dare, quare ergo non sibi? Et ita sequitur amplius, quòd etiam si ei, qui dederat, non restituat, quod non tenebitur rem pauperibus dare. Et sic patet solutio ad rationem eius primam.

Quod secundò citat ex Augustino, nõ illi suffragatur, cùm sanum, & alium sensum possint verba August. habere, quando ait, quod aduocatus debet reddere clientulo, quod ab ipso vt iniustè patrocinaretur, accepit. Nam potest hoc procedere antequam iniustè patrocinetur. Quia vt suprà tactum est, datum ob causam turpem, causa non sequuta, reddendum est danti. Potest etiam secundò in telligi, quòd debeat clientulo restitui, quãdo. s. clientulus ex ignorantia dedit, vt aduocatus suam causam, quæ re vera est iniusta, quam tamẽ ipse iustam putabat, defenderet: aut quia fortè fuit ab ipso aduocato seductus. In his casibus clientulo restituendum est. Adde, quòd si hic textus faueret opinioni, non solùm inde con-[[22]v]cluderetur posse rem turpiter datam, danti restitui, sed debere eidem restitui, quod est con traipsum opinantem.

Videtur ergo tertia opinio tanquam securior tenẽda. quod bona incerta sunt pauperibus de necessitate eroganda, vel in alias causas pias expendenda. Et id non dubitatur loquẽdo de bonis incertis propriè: qualia sunt, quæ dominum, sed incertum habent, quem. s. possidens nec agnoscit, nec debitè apposita diligentia, cognoscere potest. Et idem dicendum. si dominum cognoscat, est tamen adeò distans, aut in tali loco, quod nulla habetur spes posse rem sibi restitui, nec hæredibus suis: tunc perinde est, ac si essent bona incerta, & debent in pias causas expendi. Si autem loquamur de bonis incertis largiùs, vt ea, quæ turpiter à turpiter dante acepta sunt, de quibus hactenus loquuti sumus, videtur similiter tenendum, quod sint de necessitate pauperibus eroganda: quia nulla talia ob illam causam accepta, possunt salua conscientia retineri, & velut pro pria possideri: cùm Augustinus in præfata epistola ad Macedonium, in qua ait, talia bona turpiter accepta retineri non posse, in foro conscientiæ loquatur, vt patet eam legenti. Et cùm taliter data, non sint danti restituenda, ex quo earum ius omninò à se abdicauit, causa ob quam dederat subsequuta, restat, vt bona illa ad pauperes deuoluãtur. Et videtur esse de mente doctoris sancti. 2. 2. q. 62. Similiter & Petri de Palude in suo. 4.

Iam ad rationes primæ opiniones respõ. Ad primum, quod allegatum est. s. quod in pari causa turpitudinis, melior est conditio possidentis, non obstat: quia id procedit quo ad forum iudiciale, in quo titulus possessiõis est fauorabilis. Et ita in illo foro qui pos fidet, defendetur in possessione, ita vt non cogetur rem turpiter acceptam, ei, qui turpiter dederat, restituere. In foro tamen conscientiæ cogendus videtur eam pauperibus erogare.

Ad secundum dicendum, quod eo, qui turpiter dedit, dominium & ius rei datæ amittente, quod sic datũ est, non ita manet commune, vt vnicuique liceat illud ocupare, sicut liceret, si res à nemine antea fuisset occupata. Sed eo ipso, quod est turpiter acquisitum, sicut & turpiter datum, iure vide tur pauperibus applicatum. Non sic res amissę, quæ pro derelictis habentur, quia tales ex tunc cõmunes esse incipiunt, neque cui ą iuris dispositione applicantur, sed cum aliis rebus cõmunibus primo occupanti relinquuntur.

Ad terti# ex Innocentio sumptum, di cendum, quod Theologi communiter ab illo in huiusmodi recedunt. Vnde falluntur, qui regulam vniuersalem ponunt, sum pta occasione ex dictis Innocentij. s.q quandocunq; aliquid ab aliquo possessum, non est alicui certæ personæ, seu loco restituendum, de consilio est, illud pauperibus erogare, & potest licitè retineri. Cuius oppositum constat de vsuris extortis, quando ignorantur hi, à quibus extortæ sunt: quas necessè est pauperibus erogare, vt suprà allegatum est. Similiter de re bus simoniacè acquisitis. Similiter de rebus, quæ re vera alienæ sunt, & si dominus esset certus, essent de necessitate eidem restituendę, sed cùm incertus sit, debent pro eo, seu in vtilitatem animæ eius expendi, vt tenet doctor sanctus, & cæteri.

Nec etiam tenenda est limitatio, quam Syluester eidem regulæ apponit, di cens, regulam esse veram de rebus à turpiter dante turpiter acceptis, quas dicit de consilio esse, pauperibus erogare, & posse licitè ab acci piente retineri. Contra quod procedunt, quæ suprà allata sunt.

Esto igitur ita sit, quod bona incerta sunt de necessitate pauperibus eroganda, esset dubium, an in illis erogandis, sit necessaria authoritas episcopi. Et dixerunt quidam, quod sic. Pro quo citant cap. Cùm sit. de Iudęis. Vbi dicitur, quod bona, quæ à christianis iniquè acceperant, sunt per prouidentirm diœcesani pauperibus eroganda. Et cap. Quanquam. de vsuris, in. 6. vbi dicitur, quod vsurarij bona reddantur his, à quibus ea acceperunt, si superstites sint, aut hęredibus: sin autem, dentur ordinario, vt per manum eius pauperibus erogentur. Adde, quod episcopi sunt patres, & procuratores pauperum: igitur eis incumbit bona incerta pauperibus distribuere.

Contrarium tamen tenetur secundum communem sententiam, scilicet quod non est necessaria episcopi authoritas. Pro qua sententia facit cap. Sicut dignum. de homicidio. §. eos autẽ. Vbi de quo dam, qui bona defuncti iniquè detinebat, & ex ipsis quædam pauperibus erogauerat, Dicitur, quòd quæ aliena erant, si poterant eis, quorum fuerant, restitui, non debebat pauperibus erogare. Vnde à contrario colligitur, quòd si non poterant his, quorum fuerant bo na illa, restitui, quòd poterat ea pauperibus erogare. Vbi nulla fit de Episcopi authoritatementio.

[23r] Secundò facit capit. Cùm tu. de vsuris. vbi dicitur in sententia, quod vsu rarij cogendi sunt, vsuras restituere his, à quibus eas acceperunt, vel hæredibus suis, & his deficientibus, pauperibus erogare. Vbi ait tex tus non aliter posse illis peccata remitti. Quod facit pro opinione tertia nuper disputata. Ex quo textu colligitur, non competere Episcopo ius bona incerta pauperibus erogandi, licet ei conueniat ius compellendi vsurarios, vt vsuras incertas pauperibus distribuant. Igitur si vsurarij non compulsi, sed sponte velint vsuras restituere, vel pauperibus dare, non opus est episcopi authoritate.

Tertiò hoc idem videtur ex cap. Religiosus. De testamentis. lib. 6. vbi in sentẽtia dicitur, quod exequutor testamenti liberè debet mandata exequi testatoris. Si liberè: igitur nulla opùs est episcopi authoritate. Quòd si exequutor sine episcopo potest mandata exequi testatoris: à fortiori ipse testator, si viueret, poterat per seipsum restitutionem, tam certorum, quàm incertorum facere.

Nec obstant, quę pro priori sententia sunt allegata: nam illud cap. Cùm sit. de Iudæis. loquitur de Iudæo, cui cùm esset inter dictum officium publicum dari, ipse tamen illud exercens, multa à christianis extorsit, quæ cùm incerta essent, erant pauperibus christianis eroganda. Nec erat iustum huiusmodi ero gationẽ fidei illius Iudæi committere, cum &

alienarum rerum cupidus esset, & christianos odio haberet, quos spoliare, prout potereat, co na batur: ideò ordinatum est, vt diœcesani manu, aut authoritate distribuerentur. Et simile agendum esset, vbi distributio fidei debitoris cõmissa, haberetur suspecta, ob eandem rationẽ. capit. Quam quã. de vsuris. lib. 6. non fauet pręfatę sentẽtię: quia in illo textu non dicitur, quod restitu tio fieri non possit sine ordinario, imò potiùs significatur cõtrarium. s.q ipsi vsurarij per se, aut per exequutores suos, vsuras omnes restituant his, quibus debentur: & in defectũeorũ, ad quos attinebat restitutionem facere, datur actio ordinario, vt sacerdoti parochiano, aut publico seruo, id est tabellioni, vt huiusmodi bona accipiant, seu cautionem petant ad finem hunc, nè. s. hi, quibus restituenda sunt, illis defraudẽtur. Ratio insuper facta, nil eis suffragatur, quia taliter sunt patres pauperum ipsi episcopi, vt de bonis sibi superfluis illis curent sub uenire. Et si quę legata, aut incerta bona sciuerint pauperibus, non ficut debent, erogari, cõpellãt eos, ad quos attinet, nè pauperes defrau dent. Et in defectum exequutoris, si de pauperibus non curat, aut negligenter ea facit, quæ pro pauperibus agenda illi commissa sunt, poterit se intromittere.

Vndecima causa est dispensatio, seu compositio cum Prælato. De qua est quæstio, an debitor liberetur à debito restituendi per prælati dispensationem, seu compositionem super debitis cum ipso factam. Quod potest tam de debitis certis, quàm de incertis dubitari. Similiter, an possit huiusmodi composi tio fieri cum episcopis, an cum solo Papa, & his, quibus ipse vices commiserit. Loquẽdo de cõpositione super debitis certis facta, aut etiã de dispensatione, communis est sententia eam fieri non posse, cum esset in præiudicium creditoris. Nec Papa potestatem habet quenquã rebus suis, aut sibi debitis, inuitum priuare, qualiter creditorem priuaret, si debitorem à de bito, in toto, vel in parte per dispensationem, aut compositionem liberaret. Excepto, nisi per culpam taliter puniri mereatur: nam sic per viam pœnæ posset aliquem inuitum rebus suis priuare. Quemadmodum legitur regua, dominia, & iurisdictiones à nonnullis ob hæresim, apostasiam, aut aliud crimen abstulisse, vti passim fieri videmus, quando bella cõ tra persequentes ecclesiam mouet.

An autem super incertis possit huiusmodi compositio fieri. Et vt video multi sentiunt quod cum Papa, aut cõmissariis eius talis cõpositio tutè fieri non potest, quin is, qui super incertis cum cõmissariis, aut Papa componit, maneat in conscientia obligatus, ad integrè omnia incerta pauperibus erogandum: non minus, quam si compositio facta non esset. Ad quod dicendum moueri possunt hac ratione, quia Papa in huiusmodi bonis incertis dominium temporale non habet: non igitur potest de hu iusmodi, gratiam, seu donationem facere. Nemo enim potest dare, quod non habet. Antecedens apparet: quia si Papa esset rerum temporalium dominus, aut hoc esset ratione successionis, qua Christo, qui dominus omnium est, succedit: aut ob aliquam legem diuinam, natura lem, aut humanã: aut ex voluntate ipsorum dominorum incertorum: sed nullum ex his vide tur dicendum. Non enim ratione præfatæ successionis, quia Christus secundum quod homo, dominium rerum temporalenõ habuit, sed summam habuit paupertatem, de cuius inopia, ae paupertate scriptura sæpe mentionem facit. cùm de Christo dicat, Pauper sum ego, & ego nus. Ipse etiam de seipso dixit: Filius homi-**[[23]v]**nis non habet, vbi caput suum reclinet. Paupertatem etiam verbo docuit, cùm apostolis iniungeret, vt nil proprium possiderent. Et alteri ad perfectionem anhelanti dixit, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & sequere me. Ac si dixisset, si vis me pauperem sequi, & imitari, fac vt in paupertate, sicut ego, viuas. Ita insuper per ecclesiam est declaratum, Christum paupertatẽ verbo docuisse, & opere confirmasse. Non igitur Papa vicarius Christi iure successionis habet

rerum temporalium dominium. Sed nec ra tione legis naturalis, aut diuinæ: nam lex diuina, aut naturalis nemini rem aliquam temporalem appropriat: cùm lege, seu iure naturali, & diuino, omnia sint cõmunia, vt suprà dictũ. Humana etiam lege non conuenit Papæ dominium bonorum incertorum, quæ à laicis possidentur. Tum, quia nulla tallis lex dari potest. Tum etiam, quia si sic esset, errarent igitur hi, qui bona incerta pauperibus erogant, absq; libero pontificis consensu. Posset etiam Papa, omni alia causa seclusa, bona incerta liberè cui vellet, donare: quod tamen à nemine conceditur. Et eadem ratione apparet, huiusmodi rerum dominium Papæ, non ex voluntate ipsorum dominorum incertorum competere, cùm hoc in nullo iure, nec vlla ratione fundari possit. Ac proinde videtur, quod Papa non pos sit præfata bona, nec in toto, nec in parte alicui donare: & ita, facta compositione, non manebit debitor tutus, nisi omnia integrè pauperibus elargiatur.

Prætereà Papam gratiam facere alicui nõ potest in prę̨iudicium tertij. Si autem in cõpositione partem huiusmodi bonorum incertorum debitori remitteret, esset in præiudiciũ pauperum, quibus talia bona iure ve niũt eroganda. Igitur nec talis gratia fieri põt: nec si fiat, manebit tutus is, cui facta fuerit.

Verùm si alia motiua efficaciora non afferãt, non video, quare præfata cõpositio fieri non possit, ipsis debitoribus saluis in cõsciẽtia manentibus, & ab vlteriori restitutione liberis. Et probatur id. Primò, quia si aliquid obstaret, quo minùs posset talis cõpositio fieri, maximè, quia papa non est dominus incertorum bonorum, vt prima ratio tan gebat: aut quia ius quæsitum est pauperibus, sed hęc non obstant: nam Papa non est dominus thesauri ecclesię, & tamen potest huiusmodi thesaurum, quibus velit, cõcedere: maximè aliqua existẽte causa, & tenebit concessio, seu dispẽsatio, vti vi demus eum passim per Bullas & indul gentias ipsum thesaurum dispensare, cùm tamen suus non sit. Similiter non est dominus beneficiorũ ecclesiæ, sicut nec sacramentorum, & tamen ea potest conferre, & tenebit collatio.

Secundò, Papa dispẽsat in iure huma no, maximè causa existente, & tenet dispensatio, etiam si ius huiusmodi à Concilijs vniuersalibus emanauerit: imò statuta per Concilia facta, intelliguntur, excepta Romani pontificis authoritate, vt dicitur cap. Signi ficasti. de electione. Modò autem bona incerta humano tantum iure papuperibus debita sunt, & per consequens ob causam poterit Papa in illo dispensare. Maior supponitur, & minor patet: quia ius naturale & diuinum, quo tenemur pauperibus subuenire, non obligat nos, vt illis bona incerta largiamur, sed tantùm vt de nostris propriis, si habemus, eorum indigentiam subleuemus, non de alienis qualia sunt bona incerta. Et ita superest, vt si hæc bona sint pauperibus eroganda, ideo est, quia iure humano ita videtur institutum, vt suprà allegatum est, de vsuris incertis: & idem videtur de aliis rebus incertis iudiciũ. Ac proinde ob iustam causam poterit conditor iuris in eodem dispensare.

Tertiò, non minus ius acquiritur Deo in voto eidem emisso adimplẽ do, quàm sit pauperibus acquisitum in bonis incertis distribuendis: cùm primum pertineat ad ius naturale & diuinum, secundum au tem non nisi ad humanũ: sed Papa potest pro causa dispensare in voto Deo facto, & illud in aliud cõmutare, vt patet de voto & voti redemptione: ita vt is, qui vouit, maneat à debito ad implendi votum liber. Igitur ob causam iustam poterit dispensare cum eo, qui bona possidet incerta, nè ea omnia pauperibus eroget, & sic dispensatus erit tutus.

Prætereà quartò, non minùs debentur clericis Ecclesiæ ministranti bus decimę ac primitiæ, quam debeantur pauperibus bona incerta: sed Papa pro causa potest decimas in toto

vel in parte à ministris Ecclesiæ auferre, & laicis applicare: quemadmodum summi pontifices regibus Castellę tertiam par tem decimarum Ecclesiæ concesserunt: aliisq; multis personis sęcularibus, seu ius patronatus in illis contulerunt, qui ex pontificum concessione & gratia decimas omnes illarum ecclesiarum percipiunt, modò ministris de necessaria subuentione prouideant. Igitur ob causam iustam poterit in huiusmodi bonis incertis præ fata fieri compositio: ita, vt debitor ab vlteriore restitutione liber permaneat.

[24r] Per hæc patet responsio ad rationes in principio fuctas. Ad primum quanuis Papa dominus non sit bonorum incertorum, est tamen dispensator corum, seu dispositor, cui cõuenit de illis prout vtilitas, aut necessitas postulauerit, disponere. Et quia tãquã pauperum pater Christum, cuius vicarius est, imitatus, qui discipulis curam pauperum specialiter iniũxit, bona incerta voluit pauperibus erogari: Ita si qua causa iusta, & rationabilis ad huiusmodi bona aliis piis & necessariis rebus applicandũse offerat: poterit ipsum facere, & tenebit factũ. An autem in huiusmodi cõpositionibus sufficiens causa semper subsit, ipse viderit.

Ad secundum dicendum, quod in casu nullum fit pauperibus pręiudicium, qui non aliud ius ad bona incerta habent, quam sit illis per ius canonicum concessum: qui autem ius cõdidit. poterit absq; alterius præiudicio ob causam iu stam res illas in alium finem ordinare.

Dvodecima causa est recõpensa, si ue cõpensatio. De qua est quæstio, an de bitor liberetur à debito restituendi: si creditor tantundem illi debet. Dixit Panor. cap. Bona fides. de deposito. Si res hinc inde debitæ, consistunt in pondere, numero, & mẽsura, ita vtfun ctionem admittant, locum esse compẽsationi. Secùs verò, si res hinc inde debitæ, ratione differant: vt si debeo tibi equum, tu autem debes mihi quinquaginta ducatos, non habet locũ recompensatio: quia fortè tua interest, tuum equum habere potiùs, quam pecuniam debitã: aut econtrà mea interest, pecuniam mihi debi tam haberemagis, quam equum. Verùm quãuis hoc teneat in foro contentioso, similiter & in foro conscientiæ, quãdo creditor potest aliter sine incõmodo rem suam recuperare: si tamen eam sine incõmodo recuperare non potest, tũc qui pecuniam debet, poterit eam tutè retinere, etiam in foro iudiciali: vt habetur. C. de cõpensatio. l. vltima. vt refert glos. prædicto cap. Bona fides. Qui autem equum debet, illum per viã recompẽsę, nisi authoritate iudicis, retinere secundum iura non poterit. Quia vt dicunt, iniu stum est quenquam in rebus suis propter pecuniam debitam diminutionem pati.

Attamen in foro cõsciẽtiæ indistinctè videtur tenendum, locum esse cõ pensationi, siue res hinc inde debitæ, eiusdẽ, siue differẽtis rationis sint, modò is, qui compẽsatiõe huiusmodi vtitur, satisfacit suo debitori si fortè inde aliquod interesse patiat̃. Et ꝓcedit hoc, casu, quo is, qui recõpẽsatione vtitur, rẽ sibidebitã aliter sine iactura recuperare non possit: alioquî culpa non careret, rẽ alienam, aut in certa specie debitam, creditore inuito, cum meritò & rationabiliter in tali casu esset inuitus: quali ter non esset, si alter creditor aliter non posset sine incõmodo rem sibi debitam recuperare.

Sed quæri potest, in quibus habeat locũ compensatio. Dicendum, quod in omni bus debitis, dempto deposito, quod in hac re est priuilegiarum, vt habetur in cap. Bona fides. citato. Et hoc propter fidelitatẽ in contractu depositi maximè seruandam, in quo res soli fi dei depolsitarij committitur: Ac proinde in cõmodato habet locum compensatio, esto res cõ modata non sit de his, quæ in numero, pondere, & mensura consistunt, quod à deposito in hac ratione compensationis differt. Quia commodatum fit gratia commodatarij, ratione cuius nonnullum ius, saltem ad rei vsum, acquirit, quod non fit in deposito, sed solùm gratia deponentis fit, vltrà quòd fidei depositarij confisum cst. Habet etiam compensatio locum in

delictis seu actionibus, quæ ex delicto oriuntur. vt si ambo coniuges adulterium commiserint, neuter in alterum actionem ad coniugale debitum perdit, nec alter alterum debet repudiare: quia paria delicta, mutua compensatione tolluntur, vt habetut capvltimo, & penultimo, de adulteriis. Habet etiã locum in pœnis. vt si vterque contrahentium venerit contra contractum, vterque potest pœ nam promissam ex conuentione exigere: & vterq; poterit à pœna absolui: vt habetur capConstitutis. de pœnis.

Quæri secundò potest, an habeat locum compensa tio, quando is, qui compensatione vtitur, dubius est, an tantundem sibi suus creditor debeat: quia cùm certus sit, eum olim sibi debitorem fuisse, dubitat tamen, an sibi debitum soluerit. Dicendum, quæstionem solui ex præfato cap. Bona fides. quod tunc locus non est compensationi. Ratio, quia oportet causam compensationis liquidam esse, aut quod breui liquidari possit, vt dicit textus. Quanquam ad forum conscientiæ impertinens est, quòd breui possit liquidari, si ipsi qui compensatione vtitur, liquidum est debitum. Est igitur distinguendum. Quia vel vtrunque debitum est liquidum, vel vtrunque incertum, & dubium: vel alterum liquidum, alterum verò incertum aut dubium. Si vtrunque liquidum est, locum habet compensatio. Ratio, quia tunc æqua est vtriusque conditio facta, huiusmodi compensatione, nec alteri debitorum præiudicium **[[24]v]** fit, cùm vterque habeat, quod habere debet. Si vtrunque debitum est incertum aut dubium, similiter locum habet compensatio ob eãdem rationem. Si autem alterum liquidum est, alterum verum dubium aut incertum, tunc non habet locum compensatio: iuxta regulam cõmunem, Liquidi ad non liquidum non est cõpensatio. Et ratio est aperta, quia tunc obstat mala fides, nè quis compensatione vtatur, cùm certus sit se debitorem esse, & incertus, an ecõtrà alter aliquid sibi debeat. Et ita sicut possessor malæ fidei culpa non caret, nisi restituat: ita nec retentor alieni debiti cum mala fide, nisi debitum soluat, erit à peccato immunis.

Ex dictis soluitur illa quæstio, de emphyteuta, qui pẽsionem perbiennium non soluit, eo quòd dominus, cui soluturus erat, tenebatur sibi in tanta quantitate, an cadat in commissum. Et dicendum, q̨ non in foro conscientiæ, eo quòd pœna, vbi culpa non est, locum habere non debet. Cùm ergo in conscientia præfatus emphyteuta pensionem non soluendo, à culpa in conscientia per compensationem excusetur, sequitur. &c. quanquã in foro iudiciali fortè non erit tutus, nisi ante completum biennium compensationem opposuerit. De quo tamen variè sentiunt Iuristę, ad quos attinet iudicare, an, & quomo do in huiusmodi casu valeat compensatio in humano foro. De quo vide doctores in præfato capit. Bona fides. de deposito.

Tertiò quæri potest, an cum debita hinc inde sint diuersimodè contracta, alterum ex reali mutuatione, alióue contractu, alterum verò ex promissione iuramento firmata: vt si ego iuraui me tibi daturum decem, tu autem alia via, debes mihi totidem. Similiter si vtriusq; debitum sit reale, alter tamẽ iurauit se ad terminum soluturum, cùm tamẽ suus creditor non iurauerit se similiter soluturum: vt si ego à te mutuo decem accepi, quæ ad certum terminum me tibi soluturum iuraui, econtrà tu alioqui debes mihi alia decem: an possim ego, non obstante iuramento, compensatione vti.

Ratio dubij est, quia iuramentum de re licita factum, videtur in forma de iure diuino seruandum, prout constat ex præ ceptis Decalogi. Tum etiam, quia si aliquid obstaret, quo minus in casu esset promissum soluendum, maximè quia is, cui soluendum est, tenetur tentundem iuranti persoluere: sed hoc non, vt patet ex cap. Debitores. de iureiurando. vbimutuatrius, qui iurauit vsuras soluere mutuanti, tenetur propter iusiurandum eas soluere, non obstante, quod mutuator eas teneatur mutuatario reddere.

Idem in sententia, & magis ad propositum habetur cap. Ad nostrã. ibidem: vbi in sententia dicitur, quòd debitor, qui creditori pignus fructiferum pro debiti securitate dederat, præstito iuramento, de non inferendo creditori grauamen aliquod super huiusmodi pignore, aut fructibus eius: & tamen contra iuramẽtum pignus authoritate iudicis male iudicantis depotestate creditoris rehabuit, talis compellitur propter iusiurandum pignus creditori reddere cum fructibus inde per ceptis, & integrum debitum soluere: esto quod cre ditor post solutionem debiti illi factam, teneatur idem pignus cum fructibus debitori restituere: vbi non permittitur præfato debitori quic quam in recompẽsam fructuum per creditorem perceptorum reseruare.

Similiter quæri potest, si vterque debitor se alteri soluturum iura uit, & econtrà, an habeat locum compenstio. Si enim alter solum iurasset se soluturum, tenetur iuramentum adimplere: ergo similiter tenebitur, si suus debitor similiter iurasset: quia iuramentum vnius, alterius iuramentum non infirmat. Et ita apparet, quòd in his casibus, in quibus debitor se soluturum iurat, non potest compensatione vti.

In oppositum pro altera parte vide tur, quòd remittere debitum, & debitorem à debito absoluere, & tantundem illi donare, æquiparantur: igitur qui iurauit se daturum decem Petro, sibi tantundem debenti, si illum à debito absoluat, aut debitum illi remittat, satisfacit iuramentoTalis est, qui compensatione vtitur. Item com pensatio, quædam solutio est: alioquî debitor non maneret à debito liber. Igitur debitor, qui iurauit se soluturum, quod debet, satisfacit, si compensatione vtatur.

Respondetur, Iuramẽtum licitum seruandum est secũ dum intentionem iurantis in foro conscientiæ, in quo non obligat, nisi secundum metas voluntatis ipsius, qui iurat. Ac proinde in casibus prætactis ad intentionem iurantis est recurrendum. Primus casus est. Si quis iurauit dare decem, alteri ad tantundem illi reddendũ obligato, est distinguendum, an absolutè, & categoricè iurauit se illa decem dare, nil de remissione debiti intendendo: tunc compensatio locum non habet, quia obstat iuramen-**[25r]**tum categoricè factum. Si autem intentio iurantis fuit non determinata ad dandum decem, sed in genere ad faciendum alteri gratiam decem, siue de nouo dando, siue debitum remittendo, tunc quidquid horum fecerit, satisfacit iuramento: nec est illic recompensa, quæ fieri possit, sed iuramentum tantùm est adimplendum. Et procedit hoc, siue ille alter esset debitor iuranti tempore iuramẽti, siue posteà factus sit debitor.

Ad secundum casum, quo est hinc inde debitum, re, non verbis contractum, & alter tantùm iurat se suũ debitum soluturum, tunc similiter ad intentionem recurratur. Quia vel intendit se iuramento obligare ad debiti solutionem absolutè, sciens alterum sibi tantundem debere, & tunc tenetur soluere: nec habet locum compensatio propter iuramentum, ratione cuius visus est iurans credere iuri, quod habebat ad compensandum. Si autem intendebat ita se absoluendum obligare, vt non intendat iuri compensandi cedere, tunc iuramentum est interpretandum, quod iurat se soluere debitum, si te nebitur illud soluere: & quia absolutè non tenetur cùm facultatem habeat compensandi, si velit, cui facultati cedere non intendit, ideò habebit locum in casu compensatio, ac siiuramẽ tum non esset appositum.

Ad tertium casum, quo ambo debitores mutuo iurant, se in uicem debita soluturos: Dicendum, quod illis consentientibus locus est compensationi, secùs si ambo non consentiant, sed vterque vult suum debitum sibi solui: tunc enim vterque tenetur, quod iurauit, adimplere. Secùs aliâs, quia iuramentum in fauorem alicuius factum, illo debitum

remittente, dissoluitur. Ideò si debiti solutio per creditorem differatur, vel suspendatur, vel omninò remittatur, cessat obligatio soluendi. Quæ omnia cùm clara sint, non est, quod ampliùs immoremur.

Ex dictis patet ratio, quare ĩ casu cap. Ad nostram. suprà citati, nõ est permissa compensatio debiti cum fructibus à creditore perceptis, quia. s. debitores iurauerant, se nullum grauamen super pignore, nec super fructibus inde perceptis illaturos: in quo apertum est, eos iuri compensationis cessisse, cùm iurassent, se creditori pignus & fructus pignoris dimissuros, vsq; quò illi integram debiti solutionem facerent.

Ad aliud post oppositum adductum, responsio patet: quia licet æquiparentur debitum remittere, & de nouo aliquid dare, non tamen sunt idẽ: ideò qui absolutè & categoricè intendit, se iuramento obligare ad dandum, non obstante debito donatarij, non satisfacit remittendo debitum: quia iuramentum secundum intentionem iurantis est in forma adimplendum. Quòd secundò dicebatur compensationem esse quandam solutionem, fateor, sed non inde liberatur à debito, qui illud in forma soluere iurauit, vt patet ex dictis, & qui secluso iuramento per compẽsationem quodammodo soluisset, iurando se obligat ad realiter soluendum, & non compensandum. Ex dictis patet, quando & quomodo in debitis locum habeat compensatio, per quam debitor à debito restituendi liberatur. Esset aliud dubium, an sicut licitum est debitum per viam recompensæ retinere, ita sit licitum aliena per viam recompensæ sine iu dicis authoritate, & sine debitoris consensu capere. Sed de hoc vide infrà, quando de rebus furtiuis agetur. q. 11.

De rebus furtiuis, & primò de furto.

QVAESTIO QVARTA.

HIs vtcunque præmissis, quæ etsi in genere dicta sint, valent tamen ad cognoscendum etiam in particulari, quid in innumeris casibus sit de resti tutione tenendum: conuenit tamen ad nonnullas materias, & casus particulares descendere. Quatuor enim modis solent acquiri res de quibus an restitutioni sint obnoxiæ meritò dubitatur. Sunt enim quæ contra voluntatem Domini simul & con tra legem acquiruntur, vt res per furtum & ra pinam ablatæ: quædam quę contra voluntatem Domini, sed non contra legem, vt res per præscriptionẽ acquisitæ: quędam quæ ex volũtate Domini sed prohibente lege acquiruntur, vt est lucrum per meretricium & ludum acquisitũ: quædam denique quæ ex voluntate Domini conditionata seu modificata sunt obtẽta: de quibus paulatim nõnulla sunt inquirenda. Et primò occurrit in quirendum de rebus furtiuis restituẽdis, priũs tamen de furto nõnihil dicamus oportet. Præmittamus in primis quid nomine furti intelligamus. Est enim furtum iniusta**[[25]v]** contrectatio rei alienæ: & sic largè sumitur, & comprehendit rapinam: propriè autem accipien do, vtrũq;. Furtum est occulta seu fraudulenta contrectatio rei alienæ, inuito dño. Rapina verò est violenta rei alienæ contrectatio. Vnde fur & raptor conueniunt, quia vterque rem alie nam inuito domino contrectat. Differunt autem, quia fur per fraudem, seu astutiam, raptor verò per vim aliena capit. Dicitur verò fur vt ait Isidôrus, à furuo ob obscuritatem, eò quod fures tenebras quærunt, vt furẽtur: ideò vt in plurimum nocte furta committuntur.

Est autem duplex fur, scilicet, nocturnus, & diurnus. Quæ distinctio ad id deseruit, quia scilicet personę pri uatę licitum est furem nocturnum occidere, vt habetur Exodi. 22. Et de

homicidio. capitul. Si perfodiens. Cuius ratio est, quia fur nocturnus timet, nè agnoscatur, aut infametur, aut in furto deprehendatur, & ita pręsumitur, quòd venit paratus occidere, nè deprehendatur: ac proinde iure conceditur facultas illum impunè occidendi: maximè si dominus rei ad suarum rerum desensionem alio remedio vti non possit. Diurnum autem furem occidere, non ita iure personæ priuatæ permittitur: quia alia habet remedia is, cui bona surripiun tur: nam potest furem cognoscere, & contra eum cognitum in iudicio agere. Potest etiam clamore, & vicinorum conuocatione, furtum impodire. Quæ remedia non ita solent nocte occurrere.

Est etiam furtum manifestum, quale est id, cum quo fur ipse deprehenditur antequam rem furtiuam in do mum deportet. Et est furtum occultum, cum quo, scilicet, fur non ita deprehenditur. Et deseruit hæc distinctio non ad restitutionem, sicut nec præcedens, sed ad pœnam iuris furi inferendum, quæ diuersa contra furem manifestum & occultum legitur instituta. Verùm quanuis fur teneatur ad restitutionem, ad pœnæ tamen solutionem, antequam per iudicem condemnetur, minimè tenetur, vt tradunt doctotres cum glos. cap. Fraternitas. 12. quęst. 2. Est enim regula, quod lex pœnalis non obligat ad pœnam in foro conscientiæ ante sententiam latam. Excepto, nisi lex talis sit, quæ pœnam ipso facto imponat. Quemadmodum aliquan do datur lex sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, seu ipso facto, aut sub pœna cadendi in commissum ipso facto, aut quod bona sint ipso facto confiscata. In quibus & aliis hu iusmodi casibus qui legem violat, eo ipso pœnam incurrit: quanquam eius exequutionẽ necessaria sit sententia saltem delicti declaratiua: sed de his alibi.

Est deniq; furtum multiplex ex diuersitate rei furtiuæ. Dicitur enim aliquod furtum sacrilegium, vt cùm quis furatur sacrum de sacro, sacrum de non sacro, non sacrum de sacro. Dicitur aliud pecu liatus, vt cùm quis bonum reipubli. furatur. Aliud verò dicitur abigeatus, vt cum quis disperso grege furatur ouem, aut pecus. Aliud verò dicitur plagiatus, vt si quis hominem furetur. De quibus vide, si placet, Summistas & doctores. Et deseruit hæc distinctio non ad re stitutionem, sicut nec præcedẽtes, sed ad furem iudicandum: nam secundum iura ad diuersa supplicia sunt huiusmodi fures iudicandi in quibus non insisto.

Obiter tamen potest in præsentiarum quæri, an iustè possit iudex furem pro simplici furto suspendere, vti alicubi talis viget consuetudo. Et dixerunt quidam cum Scoto sentientes, quod non. Quorum ratio talis est: quia tam veteri quàm noua lege constat, præceptum esse diuinum de non occidendo proximum: igitur non licet quenquam occidere, nisi eos, quos Dominus à dicto suo præcepto exceptos esse voluit. Deus autem licet in veteri lege aliqua crimina notauit, propter quæ voluit criminosum morte puniri, qualia sunt balsphemia, homicidium. adulterium, &c. cuiusmodi delinquentes voluit à præcepto de non occidendo excipere: fures tamen non ita excepisse videtur, ex quo Deus ipse pœnam pro furto infligendam instituit, vt ha betur Exodi vigesimosecundo, scilicet vt fur aliquando in duplum, aliquando in quadruplum, aliquando verò in quintuplum esset puniendus: vt si furtiuam rem nondum consumpserit, reddat eandem & vltrà soluat duplum. Si bouem furatus est, soluat quintuplum: si ouem, quadruplum.

Cuius discriminis ratio apeta esse vide tur, quia si res solùm ablata est & nondum consumpta, iniustum videtur, vt tanta pœna illi sit infligenda, ac si rem consumpsisset, cùm referat culpam simplam, aut duplã commisisse. Alia est enim culpa rem alienam occupare, alia verò eandem consumere, seu distrahere. Quòd si pro oue furtiua quadruplum, pro boue autem quintuplum reddi iubebatur: ideò est, quia vltra furti quantitatem ratione cuius maior

temeritas est, non tanta solet custodia bobus adhiberi, quanta oui-**[26r]**bus: nec boues adeò gregatim esse solent sicut oues: vnde facilius est bouem quam ouẽ furari. Inde maior pœna debuit contra furantem boues, quam contra furantem oues imponi. Et quan tò res magis est periculo exposita, tantò maio rem pœnam conuenit eos sustinere, qui rem illam surripuerint. Vnde Aristo. causam quærit in Problematibus, quare qui ex balneis, aut ex palęstra furatus est, aut ex foro, in nonnullis locis morte mulctatur: qui autem ex domo priuata furatur, furti duplum exoluit. Respon det inter alia, An quia in domibus rem custodire meliùs possumus: nam & paries firmus, & clauis est: & familiaribus res domesticæ curæ omnibus sunt, vt tutò seruẽtur. At in Balnæis, cæterisq; publicis locis, facilis cuid; facinoris perpetratio est. Nil enim ad custodiam satis. qui sua posuerit, habet præter oculos. Redeũdo igitur ad rem, si absolutè Deus pręcepit, di cens: Non occides: & inde fures non excipit, sed alios malefactores: sequitur quod exceptis his quos Deus voluit excipere, præfatum præceptũ manet in suo vigore, & ita pro furto simplici non erit licitum furem occidere.

Verùm quantum attinet ad hunc modum dicendi, videtur fundamẽ tum præfatum, ad id quod prætendunt, maximè valere. Nam præceptum illud, Non occides, si intelligatur, vt intelligendum est. s. priua ta seu propria authoritate, certum est tunc & nunc absq; aliqua exceptione esse obseruandũ, nec à tali præcepto sic intellecto Deus quẽquam in lege sua excipere voluit.

Tum etiam, esto Deus simpliciter tale pręceptum dederit, quodque ab eodem Deus quosdam voluit excipere, quos ob certa delicta occidendos esse decreuit, cum tamen con stet huiusmodi exceptiones legales ad præcepta iudicialia pertinuisse, consequens est, eas omnes cessasse, lege euangelica superueniente: & per consequens si ad legem veterem respectus esset habendus, opùs est præceptum Decalogi de non occidendo, absq; aliqua exceptio ne nunc debere obseruari, cum legales exceptiones à præcepto de non occidendo iam sint annullatę, nec hæreticos aliosque huinsmodi esset in lege gratiæ licitum occidere, vt patet intuen ti. Quòd si ad humanas leges atque consuetudines per maiores approbatas velis haberi respectum, & non ad exceptiones legales, sequitur posse iustè furem pro simplici furto, sicut & pro aliis delictis, ad mortem damnari.

Prætereà contra idem fundamentum videtur, quòd in legeveteri statutum erat, vt qui audierit vocem iudicis seu sacerdotis, & obedire noluerit, ex decreto iudicis moriatur homo ille. Deutero. 17. Similiter filios immorigeros, & parentibus obedire nolentes, iubebat lapidari. vt habetur Deuterono. 21. Si genuerit homo filium contumacem, qui parentibus obedire contempserit, du cent eum ad seniores, & lapidetur. Vnde apparet in lege veteri iudices authoritatem habuisse quosdam delinquentes occidendi, & etiam cõ tumaces, & in obedientes, etiam si specialiter & expressè à pręcepto de non occidendo non fuerint diui nitùs excepti.

Ideò aliter & pro eadem Scotisenten tia arguo, quia nulli licitũ est hominem etiam iniquum occidere, nisi ad id legitimam habeat iuris, aut iudicis authoritatem: hanc autem humanus iudex ad furem occidendũ pro simplici furto non videtur habere, igitur. Nam quæro vel eam habet à lege diuina veteri, vel à noua, vel à lege canonica seu Ecclesiastica, vel à lege Ciuili, vel denique à cõsuetudine. Et quidem à lege diuina veteri talẽ authoritatem non habet. Tum, quia lex vetus fures non pœna capitis, sed pecuniaria, aut alia, citra tamen mortem puniebat, vt suppono (loquor de simplicifurto). Tum etiam, quia esto lex illa capite delinquentem puniret, iam tamen vim suam amisit, & per legis Euangelicæ superuentum

est reuocata: vt apertè ait Paulus ad Hebræ. 10. Aufert primum. s. vetus testamentum, vt sequẽs statuat. Ac proinde iudex nunc non habet exilla authoritatem, quenquã pœna capitis puniendi. A lege etiam euangelica talis authoritas non habetur. Nam lex euãgelica non lex mortis est, sed vitæ. Nec Christus quen quam pro peccato iussit occidi, sed pœnitere: nam adulteram, quæ secundum legem erat lapidãda, misericorditer absoluit. A lege insuper ecclesiastica præfata authoritas non habetur: quando quidem Ecclesia sanguinem horret, sanguinolentos etiam iudices irregulares facit: non igitur lex ecclefiastica authoritatem iudici tribuit, vt furem occidat. A lege pręterea ciuili talis authoritas ad furem pro simplici furto occidendum non habetur, sed citra mortem venit puniendus, vt habetur. C. de seruis fug. Authen. Sed nouo iure. &c. Secùs si armis aggrediatur in itinere, aut in mari, aut etiam in domo: quia tunc plus est, euàm fur, & potest iure suspendi. l capitalium. §. grassatores. &. §. famosos. ff. de pœnis. A nulla igitur lege iudices authoritatem habent pro furto simplici quen quam occidendi.

[[26]v] Superest ergo, vt si quam habent, eam à consuetudine habeãt. Hæc autem consuetudo, an in præsenti sufficiat ad pręfatã authoritatem habendum, non omninò cer tum esse videtur. Tum quia talis videtur iniqua, de iniusta consuetudo: nam secundum veram iustitiam pœna non debet culpam excedere: mors autem pro furto inflicta, culpam furti excedere videtur, ex quo per furtum non fuit proximus damnificatus nisi in bonis fortunę: mors autem, quæ furi infligitur, lõgè maius malum est, quam præfata damnificatio, vt constat. Tum etiã: quia id sonat diuina lex, dicens, secũ dum quantitatem delicti, erit & plagarum mod⁹. Et iterum: Quantùm glorificauit se in delitiis, tantum ei date tormenti. Apoca. In quibus voluit diuina iustitia pœnam culpę esse proportionatam. Tum etiam quia talis consuetudo ab initio fuit vitiosa, quando. s. iudices sua authoritate cœperunt fures pro simplici furto suspendere, cùm pro tunc ad id nullam habuerint au thoritatem: & ita huiusmodi consuetudo fuit ab initio contra legem diuinam & naturalem introducta, quę iubet neminẽ occidendum propria authoritata. Ac proinde quãtũuis antiqua sit pręfata consuetudo, cum legi diuinæ videatur esse contraria, non videt præscribi posse, nec vim vllam obtinere: quandoquidem consuetudo legem vincere non potest. d. 11. cap. Cõsuetudinis.

Pro eadem sententia facit Augustinus, & habetur. 23. q. 5. Si non licet. dicens, his exceptis, quos vel lex iusta generaliter, vel ipse fons iustitiæ Deus specialiter iubet occidi quisquis hominem vel seipsum, vel alium occiderit, homicidij crimine innectitur. In casu autem nec id iubet Deus, nec lex generalis concedit, igitur.

His tamen non obstantibus, videtur, quod pos sint principes legem facere de furibus suspendendis, maximè si sint incorrigibiles: nã propter illa crimina, quę in perniciẽ reip. perpe trantur, licitum est statuere, delinquentes è me dio tollere: talia sunt furta etiam simplicia, quæ nisi acriter puniantur, facile fomentum & causam præstarẽt dissidiis & iurgiis, ac suspicionibus peroniciosis: indeque lites, & contentiones quam plu res orirentur: imo facilè si talia permittantur, homines occasionem assumerent diuites expoliandi, & cæteros ad inopiam cogendi, vnde necesse esset plurimorum vitam periclitari.

Deinde prælati ecclesiastici possunt pro simplici furto fures ipsos excõ municare: qd' est, eos Sathanæ tradere, vt indu bitatum esse suppono, & docct Paulus ad Corinth. & si possent maiorem pœnam infligere, eam infligerẽt. Igitur similiter prĩcipes laici, possunt leges facere, per quas fures, potissimum in corrigibiles, possint morte afficere. Quãdo qui dem

si membrum non nisi in damnum corporis vi uit, satius est ipsum pręscindere, quam cum tãto periculo corporis ipsum viuere permittere.

Inde fit, vt iudices, qui iuxta patriæ cõ suetudinem huiusmodi fures suspendunt, non veniant condemnandi. Id patet, quia quòd lege à principibus & maioribus stabilitur, potest similiter consuetudine fieri, si ipsis principibus de huiusmodi cõsuetudi ne constet, & eidem minimè contradicant. Cùm igitur possint principes præfatam legem facere, consequens est, vt consuetudinem introductam velint approbare, quæ cum cognita & approbata fuerit, non dubium, quin legis vim obtinebit. Et non obstante, quod talem consuetudinem introducẽtes ab initio fortè peccauerint, eò quòd ad fures suspẽdendum authoritatem legitimam non habuerint, posteà tamẽ temporum successu, consuetudine ipsa vim legis obtinente, excusabuntur iudices iuxta con suetudinem operantes, à qua velut à lege ciuili authoritatem habere dicentur. Et procedit ratio, non solùm vbi fur aliquis frequenter fur tum commiserit, sed etiam si consuetudo sit pro vnico furto qualificato furem suspendere. Secùs vbi consuetudo non sit nisi ad frequẽtiam furti pœnam augere.

Et per hæc patet responsio ad rationes suprà in oppositum factas, quòd scilicet pœna mortis non excedit culpam latro nis: quia in tali punitione non habetur respectus ad damnum priuatum domino rerum illatum, quod sola rerum iactura est, sed ad damnum publicum, non solùm rerum, sed corporum & animarum: quod ex tolerantia talium furum posset verisimiliter euenire.

Ad aliud de authoritate iudicum patet ex dictis, iudices eam à consuetudine per maiores cognita & approbata, habere: quæ quidem consuetu do in initio vitiosa esse potuit, & contra legem diuinam & naturalem, ob id, scilicet quia authoritas deerat: hęc autem post principum ap probationem minimè deesse videtur, & ita tollitur id, vnde præfata punitio vitia batur. Hæc autem, quæ dicta sunt, procedunt stando solùm in iure communi: nam in nonnullis regnis vltra ius commune, sunt statuta facta de suspendendis furibus, vt in Italia, Gallia, & Germania, quapropter nimiam frequen-**[27r]**tiam, & assuefactionem præfati delicti, videutur rationabilia, vt qui virtutis amore à malo non retrahuntur, saltem pœnæ formidine coèrceantur. l. prima in principio. ff. de iustitia & iure. Ita etiam in Lombardis constitutionibus per Imperatorem approbatis, statutum est furem pro primo simplici furto fustibus puniri, pro secundo mutilari, pro tertio verò suspendi. Quod inde rationabile videtur, quia crescente contumacia, crescere debet & pœna. Vnde hoc idem in aliis regnis obseruatur, ad quæ præfatæ constitutiones Imperiales per extensionem quandam peruenerũt. Siue igitur per extensionem legis Imperialis Lombardis traditæ, siue per consuetudinem à principe cognitam, & approbatam, siue per iu rium communium quandam interpretationem, siue per municipalia statuta præfati fures pro simplici furto suspendantur, non est huiusmodi factum damnandum.

Solet deinde quæri, an furtum sit peccatum mortale. In quo nil opùs est immorari, quando certa sit pars affirmatiua quęstio nis. Tum, quia furtum duo dicit, quæ digna sunt condemnatione, scilicet, contrectationem iniustam rei alienæ, pro qua conclusum est, posse iustè furem pœna mortis puniri: & dolum seu fraudem, cum qua furtum cõmittitur, de qua Ecclesiastici. 34. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit, fratres sunt. Et de vtroque, tãquã de diuersis peccatis Dominus videtur esse loquutus Marci. 10. docens, quid ad vitam æternam esset agendum: dicens, Mandata nosti, nè fureris. Et pòst, Nèfraudem feceris. &c.

Vnde constat mortale esse peccatum furari, ex quo furtum ingressum ad vitam æternam impedit.

Deinde idem patet ex Aristote. ter tio Ethicorum: vbi tradit esse aliqua, quæ statim nominata inuolutã habent malitiam, & exemplificat de furto.

Idem etiam patet ex testimonio Zachariæ. 5. dicẽs: Hæc maledictio data est super omnem faciem terrę, quod sci licet omnis fur iudicabitur, hoc est, cõdẽnabitur. Et ita certa est pars affirmatiua quęstiõis.

Posset tamen quosdam ad appositum mo uere. Primò, quia Hæbrei de Aegy pto egredientes, Aegyptios fraudulẽter expoliauerunt, idque ex Domini præcepto, vt habetur Exod. 12. Fecerunt, inquit, filij Israël, sicut præceperat Dominus Moysi, & expoliauerũt Aegyptios. Deus autem nemini vnquam præcepit quod peccatum esset, vt dicitur Ecclesiastici. 15. Nemini mandauit impiè agere.

Secundò, esto peccatum sit furari, nõ tamen videtur, quòd sit mor tale, prout dicitur Prouerb. 6. Non grandis est culpa, cùm quis furatus fuerit: mortale autem peccatum, grande peccatum est.

Tertiò, ex pœna idem apparet, quia Deus, qui iustus iudex est, pro furto, saltem simplici, non nisi pœnam temporalem infligi statuit, putat vt solueret fur duplum, quadruplum, aut quintuplum. &c. vt suprà dictum est. vnde argu. sumitur, furtum non esse morte dignum.

Quartò idem apparet ratione: quia mor tale peccatum non est, quod cũ charitate Dei & proximi stat: sed hęc simul stant, vt ego velim proximo meo salutem æternam, & quod cum Deo amicitiam habeat & charitatem, & quod velim substãtiam suam diminuere. Et non solùm hæc simul stant, sed alterum ex altero pro cedere potest. Si enim videam nocere proximo rerum abundantiam, quam possidet, quia inde occasioniẽ sumit, vt perditè viuat, ego simul salutem eius optans, possum ex hac ad eum habita charitate bona sua eidem tollere. Quod perinde esset, ac si furioso gladius tolleretur.

Ad hæc dicendum, argumentum pręsupponere salsum, scilicet, quod fi lij Israël cõmiserunt furtum, quando Aegyptios expoliauerunt. Nam quanuis ex parte sua ob cupiditatem seu dolum peccare potuerunt, ipsa tamen rei acceptio, nec furtum fuit, nec peccatum, cùm ad id agendum, Dei authoritatem habuerint. Quòd si iuris, aut iudicis authoritas sufficit à furto excusare, si quis rem alterius, eo inuito, accipiat, à fortiore Dei authoritas ad hoc ipsum sufficiet. Adde, quod illa bona Aegyptiorũ & multò plura erant Hebræis ob obse quia, quę Aegyptiis impẽderãt, debita. Nec pas sus est Dominus, vt populus suus, quitam onerosè Aegyptiis seruierat, mercede debita prorsus careret.

Ad secundum quanuis dici posset ideò dictum esse furtũ non esse grande peccatum, eò quod, vt in plurimum, eius culpa per inopiam furtum alleuiatur: attamen ad mẽtem textus dicitur, non esse grãde peccatum, si ad alia peccata conferatur, puta ad adulterium: nam statim subiũgit, Fur soluet centuplũ, adulter autem perdet animam suam.

Ad tertium dicendum, quod argumentũ ex pœna per iudices instituta, non valet ad cognoscẽdum peccati grauitatẽ, cum videamus nõnulla pctam in rep. tolerari, q̃ leuiora sunt respectiuè, vt sunt meretricium, vsura citra centesimam, defraudatio citra dimi-[[27]v]dium. Similiter & alia, quę grauiora sunt apud Deum, vt superbia & inuidia, aliaque quam plura. Videmus similiter interdum quæ grauiora sunt leuiùs, quæ autem leuiora grauiùs puniri, non solùm per iudicium humanum, sed etiam per diuinum, idque in hoc sęculo. Cuius ratio

aperta est, quia iudices cùm peccata puniunt, non tam grauitatẽ peccati in se attendunt, quam eius qualitatem, puta si tale fit, quod soleat in reip. per niciem cedere, & contra pacificum hominum conuictum. Deus etiam iustam peccatorum punitionem pro alio sæculo seruat, vbi vnusquisq́; reportabit secundum ea, quæ in proprio corpore gessit. Et quamuis in hoc sęculo sæpe de peccatis vindictam sumat, non tamen ad cnodignum, sed vt suæ maiestati videtur ad hominum salutem expedire. Vnde & sæpe Psalmista admiratur, homines pessimos in hoc sæculo prosperitate sublimari, econtrà iustos & sanctos aduersitate deprimi, multamque inopiam atq; dedecus vtin plurimum pati. &c.

Ad quartum dicendum, quòd charitas consistit in dilectione Dei & proximi: dilectio autem Dei nõ qualiscunq́; sufficit, sed debet esse verbo, & opere, & veritate, vt dicit Ioan. in Canonica. iuxta dictum Christi dicentis, Qui diligit me, ser mones meos seruat. Et hæc est dilectio, quæ di ci solet obedientialis. Constat iam, quòd furtum non stat cum huiusmodi Dei dilectione, cùm constet esse contra mandatum Dei. Similiter dilectio proximi charitatiua dicitur non ea solùm, qua proximo bonum animæ volumus, hoc est gratiam & gloriã: sed qua etiam nullũ illi malum volumus inferre, nec in persona sua aut sibi coniuncta, nec in fama, nec in bonis fortunæ: cùm dicitur, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies. &c. per quæ Dominus nobis significauit, in quo charitas ad ꝓ ximũ habenda consistat: nempè in hoc, quod propheta vno verbo nobis exponit, dicens, Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem &c. Argumentum autem probat furtum se compati cum voluntate hac, qua proximo bo num aliquod volumus, puta animæ aut corpo ris, quæ inchoata & imperfecta dilectio proximi est: non autem probat se compati cum vera dilectione eiusdem, quæ in his quæ dicta sunt, consistit. Vnde repugnat, quod ex vera proximi dilectione furtum possit procedere. Sed nec furtum propriè dicitur, si ad hunc finem bona fratris auferimus, vt ipsi arma iniquitatis tollamus, cùm de ratione furti sit, rem alienam fraudulenter sibi vsurpare.

Quæres fortassis vltrà, an supposito q furtum mortale peccatum sit, an omnefurtum etiam modicum sit mortale. Et pro affirmatiua parte videtur ratio: Quia generaliter in Decalogo omne furtum prohiberi videtur: omne autem illic prohibitum, est æternæ vitæ impeditiuum, iuxta dictum Christi, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Secundò, quia quantitas rei furtiuæ li cèt culpam augeat, speciẽ tamen peccati non variat. Quemadmodum in cæteris rebus videmus per quantitatis varietatem, rerum speciem minimè variari. Ac proinde licèt paruitas furti culpam eius minuat, speciem tamen non inde mutat. Et ita si furtum magnũ est mortale, pariter erit paruum. &c.

Oppositum tamen videtur probabi le, scilicet, quòd tam par uum sit furtum, vt mortale non sit. Tum, quia potest esse adeò paruum, vt nullum peccatum sit, vt si Dominus rei nil prorsus curaret, se reilla priuari, cum in nullo per hoc reputet se damnificari, esto etiam aliquale damnum id esset, attamen quia pro nihilo illud reputat.

Tum etiam facit, vt quidam probant, cap. Et si quæstiones. de simonia. Vbi in sententia dicitur, quòd munus acceptum ab episcopo ordinante, aut beneficium conferente, potest esse tam paruum, vt non ob id simoniam cõmittat. Quanuis textus hic nõ apertè intentum probare videatur, cùm textus intentum sit, quòd quãdo munus est adeò par uũ, de quo verisimiliter pręsumitur, quod non inde mouetur Episcopus ad ordinis, seu beneficij collationem, quod tunc per talis muneris acceptionem simoniam non committit. Et ita in re parum refert, magnum aut paruum esse huius modi munus, quanuis quantum ad præsumptionem referat.

Deniq; idem exsententia doctorũ videtur, qui dicunt, quòd contingit venialiter, etiam de libertate contra omnia decalogi præcepta peccare. Quod inde rursus apparet, nam in decalogo prohibetur omnis iniuria proximi, & tamen non omnis talis peccatum mortale est, vt si quis dicat fratri, racha, aut fatue. Nec etiam omnis irreuerentia filij contra patrem, mortalis est, sicut nec omnis inobedientia contra prælatum.

Secundùm hoc potest ad rationes prio res dici, quod et si omnefurtũ in decalogo prohibeatur, non inde omne tale est mortale peccatum, nisi notabile sit.

[28r] Ad secundum dicendum quod licet quã titas furti naturam & speciem non mutet quantum ad hoc, quod est, esse furtum, attamen quantum ad quãtitatem culpæ attinet, variat. Et quanuis vnum in re non excedat in infinitum reliquum, excedit tamen in ratione malitiæ secundum Dei impu tationem, qui vnum ad pœnam æternam, alterum ad temporalem tantùm dignatur imputare. Sicut tanta, aut tanta deliberatio in homicidio perpetrando speciem peccati non variet, stat tamen tam paruam esse deliberationem, vt quod aliquî foret mortale, sit veniale. Ad hunc modum de cæteris.

De rebus furtiuis integrè restituendis.

QVAESTIO QVINTA.

IAM ad nostrum propositum redeuntes, in quiramus, an sit necessarium omĩia aliena per furtum ablata, aut etiam alio quî debita, integrè restituere, & an liceat ea paula tim, & per partes creditori soluere. Et quæritur id propter casum communiter eueniẽtem, qualis his diebus dicitur euenisse. Nobilis qui dã nulla bona propria habens, modis iniquis multa bona aliena vsurpauit, quibus, se, & familiam, atque statum sustentabat. Ad confessio nem veniens, cogebatur per confessorem, vt omnia restitueret. Tandem precibus à sacerdote obtinuit, vt paulatim restitueret, quem videns sacerdos paratum non aliter restituturũ absoluit. &c. Quæsitum est, an talis teneatur sine mora omnia integrè restituere, præsupposi to, quod si integram restitutionẽ faciat, ipse & familia sua fortè mẽdicare cogetur, aut ad extremam peruenient egestatem. Secundò, an casu, quo restitutionẽ debitam faciat, possit & debeat deduci nè egeat. Tertiò, an confessor in casu conuenienter & rectè illum absoluit.

Ad primum, an scilicet teneatur omnia sine mora integrè restituere, respondent multi doctores distin guendo. Si enim Dominus, cui restitutio faciẽda est, est in necessitate, eò quòd rebus suis aut sibi debitis ad naturæ, seu status sustentationem indiget, iniustè res suæ ab illo nobili detinentur, ac proinde necesse est ea illi restituere. Si verò in tali necessitate non sit, sed potiùs sit competenter diues, ita vt rebus suis à nobili præfato possessis non indigeat, non tenetur præfatus nobilis omnia, quæ debet, integrè, & simul restituere: satis est, si paulatim restituat, modò superflua naturæ & statui ipsius occupantis illicò reddat, nec ad aliud est inconsciẽ tia compellendus, vt ait Florentinus, & alij.

Oppositum tamen videtur tenẽdũ. s. quod non obstante egestate, in qua nobilis, facta integra restitutione, permaneret, tenetur omnia, quæ debet suo domi no reddere. Probatur, quia sicut fuit illarum rerum iniustus occupator, ita est earundem in iustus detẽtor, eò quod res alienas apud se retinet, creditore non consentiente actu illicito, nec de bito. De illicito suppono. De debito autem ꝑ bo. Primò, quia dominus illarum rerum iuitè potest velle, res

suas, aut sibi debitas, eidem red di: igitur non debet consentire, quod alter debitor eas retineat. Antecedens inde apparet, quia iu stè potest sibi, & familię suę egestatem timere, & alia mala, quæ solent ex egestate prouenire: fortuna enim varia est, & quos hodie exaltat, cras deprimit, & humiliat. Patet etiam ex dicto Salomonis, qui cùm filius regis esset & diues, egestatem sibi euenire posse cognoscẽs, à Dño petijt, quæ illi ad victum necessaria forẽt. Et causam petitionis assignãs, ait, nè egestate compulsus furer, & periurem nomen Domini. Prouer biorum. 3. Igitur etiam in casu præsenti creditor, et si ad præsens diues sit, potest idem quod Salomon sibiipsi timere. Neque enim satis iusta videretur præfata Salomonis petitio, nisi diues posset iustè egestatẽ timere. Ac proinde in casu proposito iustè potest creditor velle res suas sibi restitui, & ita non consentit actu debito, quod res suæ ab alio occupatæ detineantur, & consumantur.

Secundò, esto in casu creditor egestatem ex non restitutione nõ timeret sibi euẽturam, potest tamen iustè res suas velle habere, & eis liberè frui, vt possit suis domesticis, propin quis, & consanguineis, sifortè indigent, prouidere: ad quod eum charitas magis obligat, quam ad res suas extraneo relinquẽdum, qualis est ille nobilis in casu. Assumptum patet, ex eo, quod ait Paulus ad Timo. 5. Qui suorum curam non habet, & maximè domesticorum, crudelis est, & infideli deterior. Non igitur debet in casu in rerum suarum alienationem contra charitatem ad suos habendã consentire.

Prætereà, esto quod creditor ille diues sit & consanguineos indigentes non habeat, sunt adhuc multi alij paupe-**[[28]v]**res, quanuis extranei, & viduæ, virgines innuptæ, quibus ex charitate potest ille creditor de suis rebus prouidere, cum magis ad id ex ordine charitatis teneatur, quàm ad dicto nobili res suas relinquendum, nam inter extraneos præfendi sunt meliores & boni malis, iuxta illud Ecclesiastici. 12. Da bono, & non receperis peccatorem: bene fac humili, & non dederis impio, qualis in casu nobilis præfatus esse videtur.

Demus prætereà non esse alios pauperes meliores illo nobili, cui alios in eisdem subueniendo debeat præferre, non tamen ille creditor ita tenetur illi nobili, alioqui pauperi prouidere, quod ex toto eum ab egestate præsenti & futura liberet, familiamq́; & statum eius sustentet. hoc enim onus non illi creditori solum, sed etiam cæteris diuitibus incumbit. Ac proinde, esto quod creditor illi debeat consentire in hoc, quod nobilis præfatus de suis bonis retineat, erit hoc ad summum verum in ea & tanta quantiate, quantam in eleemosynam illi erogare tenebatur, non tamen ea omnia, quæ nobilis ille perperàm vsurpata tenet, debet creditor illi relinquere. Et ita dempta parte, qua teneretur ei in eleemosynam da re, omnium aliorum bonorum erit iniustus detentor, ex quo in omnium aliorum detentione creditor nec actu consentiat, nec consentire debeat, & ita reliqua omnia tenebitur nobilis ille sine dilatione reddere.

Pro hac sententia facit capitu. Si quis. de furtis. vbi qui ex necessitate famis furtim aliena accepit, ea iure Canonico cogitur restituere, non obstante, quod in eandem famis necessitatem reincidat.

Facit etiam cap. Cum tu. de vsuris. vbi compellitur vsurarius omnia, quæ per vsuram acquisiuit, suis dominis integrè restituere, etiam si nil habet, præter ea, quæ per vsuras acquisiuit: non obstante, & in summa relinquatur egestate.

Facit etiam, quod habetur de verborum signific. cap. Exiit. vbi in sententia dicitur, nemini licitum esse de alienis viuere, etiam nec in extrema necessitate, si liberali obla tione, humili mendicatione, vel manuum labo re possit vitæ necessaria acquirere.

Contra hanc sententiam obiiciunt quidã. Primò illud cap. Quoniã. 16. q. 1. vbi Hieronymus ad Damasum scribens super decimis, quas laici per aliquot annos de tinuerant, ait, quod de consensu Episcopi poterãt eas firmiter retinere. Igitur ita in præsenti poterat nobilis ille saltem de episcopi consensu bona illa aliena retinere. Respon. Hoc nil obstat: quia textus non ait, quod laici ob egestatem poterant decimas retinere, cum intentum quę stionis, quę illic tangitur, longè diu crsum sit à præsenti casu. Intẽditur illic quęri, an sit licitũ laicis, siue diuites sint, siue pauperes, decimas accipere, & acceptas apud se retinere. Et dicitur, quod nõ. Si tamen sic retenta, & monachis & spiritualibus viris conferantur, si Episcopo cõ sentiente id fiat, tenebit factũ. Adde quod illa bona sic male per laicos retenta, poterant indigẽtibus authoritate Episcopi erogari, nec erant alicui certo domino personaliter debita, vt est casus noster. Itaque non est simile.

Secundò obiiciunt cap. Sicut hi. 47. distin. vbi significat Ambrosius, quod bona superflua diuitum, non ipsorum, sed pauperum sunt: & per consequens, si in casu creditor habet vnde sui, & suorum naturam & statum valeat sustẽtare, reliqua quæ nobilis ille retinet superflua essent ipsi creditori: & ita non iam creditoris sunt dicenda, sed potius ipsius nobilis possidẽtis, & rebus illis indigentis. Respon.q Ambrosius illic intendit diuitum auaritiam reprehendere, qui ea, quæ illis supersunt, pauperibus cõmunicare non volunt. Non tamẽ intendit dicere, quod superflua, quę diuites habent, sint de dominio & proprietate pauperum.

Tertiò, obiiciunt, quod legitur Exod. 22. Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum red des ei. ipsum enim solum est indumẽtum, quo operitur indumentum carnis, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. Similiter Deuterono. 24. Non accipias loco pignoris superiorem, aut inferiorem molam, quia animam suam apposuit tibi &c. Cuius prohibitionis ratio videtur, quia illa sunt instrumenta vitæ illius necessaria. Et idem iudicium est de aliis vtensilibus necessariis, scilicet quòd credit or non potest ea loco debiti à debitoribus accipere, quãdo illis indigeant. Igitur pari forma in præsenti casu non poterit credit or iustè à debitore paupertate oppresso, eq q̃ illi debet, exigere, sed quãdiu indiguerit, debet ipsi debitori ea relin quere. Respond. negando sequelam, nec est simile, quod pro simili adductum est. Nam in casu illorum textuum illa pignora sunt ipsius debitoris, sunt etiam illis ad vitam necessaria: ac proinde non sunt ob debita à creditoribus rebus illis priuandi, si nil aliud illis relinquitur vnde victum & vestitum habere**[29r]** possint. In casu autem præsenti omnia, quæ nobilis præfatus habet, aliena sunt, & per ipsũ iniustè occupata, & detenta. Inde patet verum esse, quod communiter dicitur, si debitor habet instrumenta artis, sine quibus sibi & suis necessaria prouidere non potest, non tenetur in conscientia illa instrumenta vendere, aut ea creditoribus loco debitorum reddere. Secùs si illis datis, aliqua via honesta viuendi illi relinqueretur.

Est iam dubitatio quę secũdo loco po sita est, an in præfata restitutione integrè agenda, sit deducendum nè debitor egeat, aut nè mendicare cogatur, idque inforo conscientiæ. Et arguitur quòd sic, quia secund ùm iura si aliquis cessit bonis, deducitur inde nè egeat. ait enim lex: Ei qui condemnatur in id quod potest, deduci debet, nè egeat. l. in condemnatione. ff. de regulis iuris. Inhumanum etiam videtur spoliatum fortunis suis, in solidum cõdemnari. vt habetur Institution. de actionibus. §. vltimo. Item. ff. de cessione bonorum. I. Qui bonis. dicitur quòd bona eius, qui cessit bonis, non sunt secundariò vendenda, quia non debet fraudari alimẽtis. Cùm igitur leges huiusmodi iustæ sint, erit homini lici tum eisdem vt. Ac proinde tales debitores nõ tenentur in solidum restituere, sed est inde deducendum nè egeant.

Secundò idem apparet in casu proposito: quia Imperator, vt fertur, solet ad instantiam huiusmodi nobilium, qui nil nisi quod restitutioni est obnoxium, ha bẽt eisdẽ schedulam dare, qua possint paulatim creditoribus satisfacere. Dicere autem hoc fieri non posse, videtur difficile: maximè cùm nobi les & milites secundùm iura cogendi non sunt, vt bonorum cessionem faciant, sed in restitutione creditoribus agenda, deducit̃ nè egeant, vt habetur. l. miles. ff. de regulis iuris.

Tertiò facit lex. 4. titulo. 4. partitione quinta in legibus Hispanorum: vbi de eo, qui alteri rerum suarum donationẽ fecit, dicitur quòd tenetur donatum tradere, modò donatori relinquatur vnde competenter viuere possit. Ergo in proposito casu non ita integrè est restitutio facienda, quin debito ri relinquatur aliquid nè egeat.

Respon. quòd istæ & aliæ huiusmodi leges procedunt in foro exteriori, & debitoribus in hac parte suffragatur, nè scilicet per iudices compellantur in solidũ simul restituere, quæ debent, sed retinere permittantur (si bonis cedere velint) quæ illi necessaria fuerint, nè egeant. In conscientia tamen videtur quòd tales tuti non sint, huiusmodi le gis beneficio vtentes, sed tenentur in solidum restituere, nisi causa aliqua eos ab integra restitutione excuset. Et quòd ita sit, apparet: quia leges humanæ neminem in conscientia contra legem diuinam & naturalem excusant. Diuina autem & naturalis lex est, vt quidquid homo alteri debet, restituat. Tum ex eo quòd præceptum est: Non furtumfacies. in quo, vt diximus, non minùs prohibetur rei alienæ de tentio, quàm acceptio. Cùm ergo pro sustentanda natura aut statu non liceat aliena, inuito domino, auferre: vbi aliter posset homo suæ indigentiæ prouidere, sequitur quòd nec ob eandem causam poterit aliena retinere.

Tum etiam idem patet ex dicto Pauli ad Roma. 13. qui cùm præmiserit vnicuiq; suum debitum esse reddendum, addit dicẽs: Nemini quidquam debeatis. In quo docemur, vnicuique debere in solidum reddi, quod illi noscitur esse debitum, nedùm si abla tum fuerit.

Tum etiam idem apparet Ezechiel. 33. vbi Dominus impio viam, qua vi uere possit, demonstrans, ait: Si egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritq̃ue iudicium, ac iustitiam, pignus restituerit, rapinamq̃ue reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, necfecerit quidquam iniustum, vita viuet: & aliâs saluari non poterit. Vnde glos. cap. cùm tu. devsuris. ait, quòd vsurarius debet in solidum vsu ras restituere, nec debet aliquid deduci, nè ege at, quod etiam Panormitanus ait in foro con scientiæ procedere. Et quanquàm alij dicant id in vtroque foro de vsurario procedere in odium vsurarum, in conscientia tamen videtur non solùm de vsurario, sed etiam de quocunque alio iniusto detẽtore esse tenendum, cùm in conscientia eadem sit vtrobique ratio: nempe vt vnusquisque quod suum est, aut sibi debitum, habeat, prout iustitia exigit.

Dixi notanter, nisi causa aliqua eos excuset, vt si cùm debitor aliena retinet, non potens simul creditoribus satisfacere, sperat autem se paulatim satisfacturum, si tempus ad id illi conferatur: tunc videtur ob huiusmodi spem posse debitorem restitutionem differre. Similiter si in dilatione restitutionis rem creditoris vtiliter agit, potest restitutionem differre. Similiter si nulla alia via licita debitori patet, qua possit naturæ subuenire, nisi aliena in toto, vel in parter retineat. Aut si debitor tam necessarius est reipu. quòd**[[29]v]** si omnia restituat, respub. notabile damnum sustinebit. Aut si ex tali restitutione infamia, aliûdve notabile damnum timeatur euenturum. Aut si qua alia iusta differendi causa concurrat, tunc licitum est iuxta regulam suprà positam, restitutionem differre. Aliâs autem etsi possit legis beneficio in foro iudiciali vti, non tamen erit in conscientia tutus, nisi illicò in solidum restituat. Dempta

ea parte, quam creditor debitori indigenti in eleemosynam dare deberet. Quæ quanta debeat esse, prudentum iudicio, attentis hinc inde qualitatibus relinquatur.

Nvnc ad id, quod tertio loco quærebatur, an scilicet, casu quo debitor nolit simul, seu integrè (cùm possit) debita creditori soluere, sed annuatim, aut paulatim, an cõ fessor possit ei huiusmodi dilationem concedere eumque non aliter soluturum absoluere. Respon. Vt video Summulistæ communiter te nent partem affirmatiuam in vtroque, scilicet, quòd potest confessor præfatam dilationem concedere, & sic parato ad terminum soluere, sacramentalem absolutionem impendere. Eorum ratio hæc est. Nam alioqui hæc damna sequerentur, scilicet, decederet pœnitens sine absolutione desperatus, & maneret semper in peccato debita non soluendo, maneret etiam creditor semper læsus, nulla eidem facta debitorũ restitutione. Econtrà verò data per sacer dotem dilatione, impensaque absolutione præfata incommoda vitantur, & vltrà agitur vtiliter negotium creditoris.

Verùm his non obstantibus videtur op positum in casu tenendum. Et dicendum primò quòd sacerdos peccat in casu, illum absoluendo, & absolutio est nulla. Cuius ratio est clara: quia ex quo ille pœnitens animum debita integrè soluendi prout debet, non habet, nisi paulatim, cùm illicò & simul satisfacere posset, peccat: & ita indignus est, qui sacramẽtaliter absoluatur, ob obicem malæ voluntatis, quem ponis. Nec excusatur confessor ob bonum, quod ex data dilatione subsequitur, quia iuxta Paulum, ad Roma. 3. Non sunt facienda mala, vt eueniant bona. Dare autem sacramentum ei, qui obicem malæ voluntatis ponit, perinde est, ac vi daret sanctum canibus, contra dictum Christi: Nolite sanctum dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos. Matth. 7

Secundò videtur, quòd confessor in ca su præfatam dilationem de bitori concedens, non tenetur in aliquo creditori, eò quòd ex data huiusmodi dilatione nullum sequitur creditorem damnum, sed potiùs bonum, ex quo illo modo res suas recuperabit, quas fortè alioqui penitus amisisset.

Tertiò videtur quòd talis dilatio per confessorem data non liberat debitorem à restitutione integrè & statim facienda, cùm possit: quia talis dilatio nec datur à creditore, nec datur omninò voluntariè, sed ob causam maioris damni creditoris vitan di. Et ita patet ad ea quæ in quæstione propo sita sunt.

In qua videbor quibusdam inhumanè re spondisse, compellendo nobilem præfatum ad integrè restituẽdum, nec permitten do inde deduci nè egeat, sed tantùm id esse de ducendum, quòd creditor alioqui in eleemosynam illi tradere debuisset. Fateor duram esse sententiam, sed loquendo secundùm rigorem conscientiæ, non video aliter ad quæstionem respondendum esse. Nec tutum esse arbitror hominem aliena retinere, & consumere, vt mendicitatem & egestatem euadat, quãdo per mendicimonium viuere posset: quod non modò turpe non est, sed si patienter sustineatur, apud Deum magni meriti est.

De rebus furtiuis in potestate furis deterioratis, siue destructis.

QVAESTIO. VI.

QVia contingit rem furtiuam post perpetratum furtum in valore ascendere, similiter & de scendere, seu deteriorari, & etiam rem in eodem valore permanere, est quæ stio secundum

quem valorem teneatur fur rem furtiuam restituere. Et video passim doctores dicere quòd tenetur rem furtiuam, aut eius æstimationem secundùm meliorem statum, seu maiorem valorem, quem habuit à tempore furti perpetrati, restituere. Excepto, nisi moram purgauerit, hoc est, nisi rem furtiuam, aut alio quî debitam suo domino priùs obtulerit, per quem stetit, & non perfurem, quo minùs rem suam haberet. Ita ex tunc non manebit obligatus fur nisi talem reddere rem, qualem habuerit, etiam si postmodùm deterioretur.

Quicquid sit de hac secunda parte, in prima videtur aliqua**[30r]** difficultas. Quia fortè in potestate domini, cui restitutio facienda est, res ad tantum valorem non peruenisset, ad quantum in potestate furis peruenit. Deinde si in potestate furis res deteriorata est, fortè fuisset in potestate domi ni æquè, aut plùs deteriorata: imò fortè in potestate domini periisset. Dicere igitur indistinctè furem rem furtiuam secundùm maiorem valorem, quem res à tempore perpetrati furti habuit, teneri domino restituere, est dicere, teneri furem rem cum lucro restituere: quod in foro conscientiæ non videtur verum, si tale lucrum dominus non fuisset habiturus. Quod inde apparet: quia restitutio in conscientia ve nit agenda secundùm iustitiam commutatiuam, quæ æqualitatem requirit: hæc autem æqualitas in hoc consistit, quòd ita fiat restitutio, vt dominus, seu creditor intantum sit rein tegratus, quantum esset habiturus, si furtum perpetratum non fuisset. Non obstante, quòd iura humana in odium delicti furem condemnent, vt rem secundùm maiorem valorem, quem habuit à perpetrato furto, restituat.

Ac proinde dimisso rigore iuris con tra furem aut morosum debitorem institui, esset secunda responsio iu xta naturalem æquitatem talis. Quòd si res furtiua erat vsu consumptibilis, & de his quæ functionem admittunt, siue post furtum perpetratum in valore creuerit, siue decreuerit, ad sciendum quantum sit creditoripro re illa red dendum, dici potest ad hoc esse habendum re spectum: an scilicet, dominus læsus erat rem il lam citò venditurus, consumpturus, aut distracturus, aut erat in posterum, vt cariùs eam ven deret, seruaturus. Si primum, est reddendum pro illa, quantum illa tempore furti valebat, ex quo dominus ex re illa non erat maiorem vtilitatem habiturus. Si autem erat rem illam ad tempus seruaturus, est reddendum, quantum erat verisimiliter valitura ad tempus illud seruata. Et ita secundùm hoc parum refert, q ascẽderit aut descẽderit res illa in valore, postquàm fuit furto sublata. Huius ratio est, quia iniustitia furti sufficiẽter ad æqualitatem hoc modo reduci videtur, ex quo tantum redditur domino læso quantum ipse alioqui erat habiturus. Pro quo etiam facit cap. Nauiganti. de vsuris. vbi in sententia dicitur, quòd si mer cator mercem, quam ad terminum vendit, non erat saluaturus, nonpotest pretium maius pro re illa accipere, quàm valet in promptu. Secùs si erat rem seruaturus ad tempus, in quo verisimiliter præsumebatur plus valitura.

Si autem res furtiua non sit vsu consumptibilis, & in potestate furis est meliorata, tenetur fur eam talem reddere, deductis tamen laboribus, & expensis, si quasfecit, in ipsius rei melioratione: quę in omni casu sunt deducendæ, vt ait gloss. in cap. Ad nostram. de iureiurando.

Si autem resfurtiua in potestate furis deteriorata est, qualiter erat in potestate domini deteriorãda, non tenetur fur huiusmodi defectum in restituendo supplere, sed satisfacit, si domino soluat, quantum dominus, si rem suam habuisset, lucraturus erat. Et sic videtur res ad æqualitatem esse redacta, quamuis humana iura ad plus ipsum furem obligabunt. Pro quo facit exemplum de illo, qui orta maris tempestate, alienas merces acci pit, vt eas in mare

proiiciat, etiam inuito dño, qui non tenetur valorem earum soluere, nec in ali quo earum domino satisfacere: quia, scilicet, il læ merces erant alio qui perituræ. Aut si alienas merces in naue peiore contra domini voluntatem posuit, vbi perierunt, quãdo similiter periissent, si ĩ meliori naue positæ fuissent, vt no tatur ad. l. Rhodiam de iact. l. 1. Secùs si res sit de teriorata, aut destructa ob culpam ipsius furis: nam tunc aliter venit dño satisfactio facienda.

Hanc secundam responsionem nonnul li docti cùm super hac quęstione contenderent, approbârunt. Verùm vt appareat quid veritatis habeat, opponitur contra eam. Primò quia non satis pertinens esse vide tur, rem furto sublatam vsu consumptibilẽ esse, aut non sicut etiam videtur impertinens domi nũ rem illam venditurum fuisse, aut seruaturũ. Si enim res extat, dominus eius ad eam quandiu extat, ius habet, & dominium: ac proinde si in potestate furis sit meliorata, ipsa qualis est, venit suo domino restituenda, siue alioqui eam fuerat venditurus, siue non. Si autem con sumpta est, aut in potestate furis destructa, tenetur fur eius æstimationem secundum meliorem statum, quem res habuit, restituere. Id probatur, quia ex quo fur fuit in mora, & noluit rem quando ad maiorem valorem ascendit, suo domino, cùm possetrestituere, perinde est ac si tunc rem illam cùm magni valoris esset, de nouo auferret: & per consequens tenetur rem tanti valoris, aut eius æstimationem reddere, aliâs non reducitur res ad æqualitatem: quæ quidem æqualitas in hoc consistit, vt tan tum restituendo fur reddat, quantum furando damnificauerat. Cùm autem non minùs fur damnificauerit dominum rem suam deti-**[[30]v]**nendo, quàm de nouo eam occupando, consequens est, quòd si res multùm in valore, cùm in potestate furis esset, ascendit, multùm domi nus tunc damnificabatur: ac proinde restitutio debet correspondere illi maiori damno: quidquid sit de hoc, an scilicet, dominus rem illam alioqui erat venditurus, vel non.

Secundò spoliato reddenda est res, qua fuit spolatus, similiter & fructus rei, non tantùm quos furem percepisse constiterit, sed quos possessor de re sua habere potuisset, vt habetur. c. Grauis. de resti tutione spoliatorum. in rubro & nigro. Et in glo. Idem habet gloss. cap. Conquerente. ibidem, & cap. Cùm causam. de officio delegati. Et cap. Non liceat. 12. q. 2. Igitur cùm dominus si rem suam habuisset tempore, quo ad maiorem valorem ascendit, eam pro magno pretio vendere potuisset, sequitur quòd fur tenetur rem tanti valoris restituere, quantum in meliori statu res ipsa habuisset, etiam si de facto dominus rem illam venditurus non fuisset.

Tertiò facit ad idem cap. Quantò. de iureiurando. vbi cùm Rex quidam monetam, quam pater suus cudi fecerat, posteà tamen diminutam ad tempus seruare non sine reip. iactura iurasset, mãdauit eidem Papa, vt monetam de nouo cuderet legitimam, quæ reduceretur ad statum meliorem, quem habuit tempore patris sui, qui eam primò cudifecerat. Igitur pari forma res furto sublata, est restituenda secundùm meliorem statum, quem habuit à tempore furti perpetrari.

Quartò facit cap. Cum canonicis. de cẽsibus. & cap. Olim causam. eodem: vbi pensiones annuatim soluendæ in moneta, quæ à principio maioris valoris erat, cùm postmodùm esset in valore diminuta, iubentur solui ad æstimationem antiquę monetæ. Idem etiam decretum est de mensuris, quæ ab initio maiores erant, quàm posteà: quòd. s. soluerentur secundùm antiquam mensuram.

Quintò si ita esset, quòd fur non tenetur restituere quod furto abs tulit, nisi secundùm æstimationẽ & valorem, quem habuit tempore furti perpetrati, si tunc dominus rem illam erat venditurus, sequitur, quòd si furatus est viginti fanecas, quando do minus erat eas

venditurus, quæ pro tunc valebant decem ducatos, quæ posteà in pretio & valore ascenderunt vsque ad viginti ducatos, quòd fur non teneretur restituere nisi decem ducatos, aut decem fanecas, quę tempore resti tutionis valent decem ducatos, aliis decem sibi reseruatis. Sequela patet, quia illic seruatur æqualitas, cùm illa restitutione facta tantum ha beat dominus spoliatus, quantum alioqui erat habiturus. Sed consequens videtur absur dum: quia non minùs tenetur fur domino, quem spoliauit, restituere, quàm teneretur si res, quas furatus est, mutuò accepisset: sed si fanecas illas viginti mutuo accepisset, totidem teneretur eidem restituere, etiam si in pretio & valore ascenderint. Ergo etiam si eas furatus fuit, non satisfacit, æstimationem earum secundùm quòd tempore furti valebant resti tuendo: alio qui in hac ratione restituendi, me lioris conditionis esset fur, quàm mutuatarius: quod non videtur.

Sextò si præfata responsio esset in alio dicto vera, sequitur, quòd si quis equum furatus est, qui tempore furti valebat centum, & posteà in potestate furis naturaliter est deterioratus, ita vt non valeat nisi decem, quòd satisfaceret fur, si equum valentem decem suo domino reddat, supposito quòd dominus equum non erat venditurus, nec ex eo aliquam vtilitatem habiturus: quia in casu iam tantum habet dominus spoliatus, quantum alioqui habiturus erat. Consequens videtur falsum: quia si fur centum ducatos fuisset furatus, totidem tenebitur restituere: sed cùm equum valentẽ centum ducatos furatus est, perinde est, ac si centum ducatosabstulisset, cùm de ęquiualẽtibus idem sit iudicium. Ac proinde si equus illo modo est deterioratus, non satisfacit reddendo equum valentem decem: simili ter si equus in potestate furis ad valorem ducentorum ducatorum ascendit, tunc tenebitur equum suo domino reddere, & ita si non reddidit, perinde est, ac si tunc ducentos à do mino equi auferret. Et per consequens siue posteà equus deterioretur & pereat ex culpa, siue sine culpa ipsius furis, tenebitur ducẽtos ducatos spoliato restituere. Et ita pro priori & communi sententia apparet, quòd resfurtiua venit restituenda secundùm maiorem valo rem quem habuit, quandiu fur fuit in mora.

Hic casus postremus per famulum cuius dam Comitis nobis propositus, difficultatem auxisse videtur. Petrus enim equum de domo domini furatus est, q dominus cùm morbo incurabili laboraret, nulla erat illi spes suo equo vtendi, nec erat illi animus equum vendere, sed cum domi semper paratum habe re volebat. Accidit vt Petrus ob causam aliam diu in carcere detineretur, adeò vt nec equo, quem furto acceperat, vti potuerit: tandem**[31r]** equus in domo Petri furis mortuus est. Quęsi tum fuit, quid Petrus in conscientia loco equi restituere teneretur. Confessor enim ad equi solutionem secundum maioremvalorẽ, quem in potestate furis habuit, ipsum Petrum compellebat, his fortè rationibus motus, quas suprà fecimus. Econtràverò Petrus pro se allegabat equum eodem modo in potestate sui domini fuisse periturum, sicut & apud ipsum periit.

Deinde si quis dolium vini alieni vsur pauit, & diu apud se retinuit, quod tandem in acetum versum est, ita vt nil quasi valeret, cuius deterioratiõis causam sup ponitur vsurpatorem non fuisse, dominumque ipsum antè minimè vendere proposuisse, cùm aliud tempus opportunius expectaret. Talis vsurpator dolium suo domino reddendo in conscientia satisfacit, nec defectum viri deteriorati supplere tenetur, ex quo vinum non minùs fuisset in potestate domini deterioratum. Nec in conscientia necessarium est spoliatum facta restitutione commodum reportare, qua liter reportaret, si illi reddereẽ plus quàm ipse alio qui esset habiturus.

Deinde si quis vineam alterius per vim occupauit, quæ tunc cum nouel la esset, grãdiusculi pretij erat. Tandẽ successu temporis cùm vires fructificandi per naturam amisisset, parui valoris facta est. Pręfatus occupator pœnitudine ductus, vineam suo dño restituit, simul & fructus inde perceptos: attamen vineæ deteriorationem supplere non est cogendus, eò quod non fuisset minùs apud dñm deteriorata.

Prætereà quidam cùm in bello esset, sciens superuenire hostes, res omnes vnius populi deuastaturos, præuenit ipse, & multa bona vnius diuitis eiusdem populi surripuit, si fortè aliqua eorum posset sibiipsi è manibus hostium liberare, quod nec ipse, nec dominus proprius per humanam diligentiam efficere potuerunt: nam ipsummet illicò hostes spoliauerunt. Talis non tenetur pro rebus sic ablatis spoliato aliquid restituere, eò quòd illicò illis fuit spoliatus, quemadmodum dominus earum erat alioqui spolian dus. Ad hunc modum possemus in fauorem Petri alia proponere exempla. Si igitur in his casibus rerum alienarum occupator non tenetur spoliato rei interitum, aut etiam deteriorationem in restituendo supplere, quãdo res essent non minùs in domini potestate interiturę aut deteriorandę: apparet quòd præfatus Petrus non est in conscientia cogendus pro equi inte ritu aut deterioratione quicq in casu restituere.

Ad propositam quæstionem iux ta secundam responsionem eam ampliùs explicando, dicendum, præmisso priùs quodam certo fundamen to, scilicet, tria esse consideranda in restitutione facienda in prædictis & similibus casibus, scilicet, res quæ furto sublata est, fructus, quos fur inde percepit, & interesse domini, si quod passus est ex hoc, quòd resua fuerit spoliatus. De fructibus à fure ex refurtiua perceptis nõ dubitatur, quin teneatur eos domino rei resti tuere. Cuius ratio est, quia cui conuenit domi nium rei fructiferę, conuenit similiter domini um fructuum ex re ipsa euenientium. Et loquor de fructibus realibus ex re, quæ fructifera est, prouenientibus, non de industrialibus, quæ ex industria personali solent prouenire: nam hos non opùs est restituere, vt videbitur. De interesse etiam domini, si quod ex spoliatione passus est, non etiam est dubium, quin spoliator teneatur pro eo satisfacere, siue sit interesse lucri cessantis, siue damni emergentis, vt infrà patebit. iuxta cap. finale. de iniuriis. Si culpa tua damnum illatum est. Et cap. Grauis. de restitutione spoliatorum.

De re autem ipsa sublata, est quæstio perplexa, ob multiplicem distin ctionem, qua ad quæstionis elucidationem opùs est. Quia vel res extat meliorata, vel in eodem valore manet, quem habuit, quando fuit furto sublata, vel extat deteriorata, vel periit, seu consumpta est. Et rursus si deteriorata est, aut periit: vel igitur fur fuit in culpa deteriorationis & interitus, aut non: sed similiter fuisset in potestate domini deteriorata, aut interitura, sicut in potestate furis: Tunc præueniendo iuris humani dispositionẽ, stando solùm intra limites fori interioris, dicendum videtur per propositiones.

Prima propositio. Si res eadem extat, siue meliorata siue deteriorata, spoliatus habet idem dominium, quod priùs, & ius ad rem illã: ac proinde si eam exigat, tenetur eandẽfur spoliato reddere. Et si laboribus, & expensis furis sit meliorata, hæc debent in foro conscientiæ deduci, prout suprà allegatum fuit, cap. Ad nonstram. de iureiurando. Et ratio est: quia nemo debet locupletari cum iactura alterius, qualiter locupletaretur spoliatus, si deberet eidem res meliorata restitui, non deductis laboribus & expensis meliorantis: quanq in foro exteriori deduci non debẽt. Est enim differentia inter forum conscientiæ & exterius: quia forum conscientiæ æqualitatem respicit,**[[31]v]** ita vt vnusquisq; quod suum est, aut sibi debi tum, habeat: & ideò sicut iustum est & æquum, vt spoliatus rem suam habeat, ita similiter

æquum est, vt spoliator laborem suum, & expẽsas suas habeat. Forum autem exterius non solùm æqualitatem præfatam respicit, sed sæpe culpam delinquentis punit, qualis est fur, aut morosus debitor, & in hoc etiam suam ęqua litatem attẽdit, puta inter culpam, & pœnam, de qua forum conscientiæ non se intromittit.

Secunda propositio. Si res eadem extat in bonitate & valore immutata, eandem reddendo, satisfacit fur, & creditor cum tali satisfactione debet esse contentus, habito respectu ad fundamentum suprà positum.

Tertia propositio. Si autem res extat, & deteriorata est, aut in pretio diminuta, cuius deteriorationis, aut diminutionis fur causa non fuerit, & dominus læsus erat rem illam vsq; tunc seruaturus: satisfacit fur rem illam deterioratam reddendo, habito semper respectu ad fundamentum suprà posi tum de interesse domini, & fructibus perceptis. Huius propositionis ratio est clara: quia tunc iniustitia ex furto orta, ad æqualitatem reducitur, vt constat.

Quarta propositio. Si tamen res est de teriorata, aut in valore diminuta ex culpa ipsius furis, qualiter in potesta te creditoris diminuta non fuisset, & creditor erat rem illam vsque tunc seruaturus, tenetur fur ad vnum de duobus, vel rem illam reddere, & defectum valoris supplere, vel æstimatio nem rei soluere, secundùm valorem, quem tunc res in potestate sui domini fuisset habitura: & electio erit apud creditorem iniustè læsum. Huius ratio etiam est clara: quia quo cunque modo ex his sactisfactio fiat, inæqualitas ad æqualitatem reducitur, cùm creditor illo modo nihil amittat de his, quæ alioquierat habiturus.

Quinta propositio. Si verò creditor rem fuisset venditurus, & sit iam in valore diminuta, siue ex culpa furis, siue sine culpa eiusdẽ, tenetur ad vnum de duobus, scilicet, vel ad reddendum rem supplendo defectum eius, & pro interesse satisfaciendo, vel soluendo æstimationem rei secundùm valorem maiorem, quem res habuisset, quan do vendita à suo domino fuisset: & electio erit similiter in creditore læso. Patet eâdem ratione: quia illo modo inæqualitas iterum ad æqualitatem reducitur.

Sexta propositio. Si autem res in potestate furis periit, qualiter omninò in potestate domini peritura fuisset, satisfacit fur, si iuxta fundamentum positum fructus perceptos, & quos dominus percepisset, restituat: & pro interesse, si quod dominus pas sus est, satisfaciat. Huius ratio etiam est clara, quia hoc facto, nil minus creditor læsus habet, quàm alioqui habiturus fuisset. Sed si cre ditor rem suam venditurus erat, & periit res in potestate furis, siue ex culpa, siue sine culpa eius, tenetur reddere æstimationem rei secundùm valorem, quem res habuisset, quando dominus eam vendidisset: quia per hoc iterum res ad æqualitatem reducitur. Et pro hac sexta propositione facit exemplum suprà positum de dolio vini in potestate furis deteriorato, & de vinea in potestate occupatoris deteriorata, aut destructa, qualiter destructa fuisset in potestate domini.

Per hæc potest consequenter ad rationes contra secundam responsionem suprà positas respõderi. Ad primum, quòd non tenetur fur rem furto sublatam restituere sem per secundum maiorem valorem, quem à tem pore perpetrati furti habuit, nisi prout suprà in propositionibus dictum est. Nec etiam necessarium est restitutionem rei, quæ in potestate furis periit, indistinctè facere secundum valorem, quem habuit, tempore quo furto sublata est. Ac proinde esto quòd tempore, quo ad maiorem valorem ascendit res, non fuerit restituta: si dominus tunc eam vẽditurus non erat, non opùs est eam secundùm illum valorem restitui, sed secundùm quòd suprà dictũ est, habito respectu ad fundamentum suprà positum.

Ad secundum dicendum quòd ratio fundatur in falso, scilicet, furem teneri spoliato de omni lucro & prouentu, quem ex re potuisset habere siue vendendo rem suam, siue ea ad sui commoditatem vtendo: & si ita esset, standum esset in prima responsione secundùm communem opinionem data. Nos autem non ad commoditatẽ, quam dominus ex re sua potuisset percipere attendimus, sed ad eam, quam actu per cepisset, si re sua priuatus non fuisset. Sed nec in cap. Grauis. de restitutione spoliatorum, præ cipitur, quòd fructus, quos lęsus percipere potuit, illi restituantur, sed quos verisimiliter per cepisset: quicquid illic, & in aliis capit. ibidem citatis dicat glos. Quemadmodùm quando di citur, quod debitor morosus tenetur ad interesse**[32r]** creditoris, non habetur respectus ad interesse possibile, sicut nec haberi debet, sed ad actuale, quod s. creditor ex dilatione solutionis pas sus est: siue loquamur de interesse dãni emergentis, siue lucri cessantis. Secùs si rem eo tem pore venditurus erat, quo ad maiorem valorem ascendit. Pro qua responsione facit Thom. qui in casu, quo quis suffodit semina ĩ campo pro iecta, ait quòd non tenetur restituere quantũ agri fructus valere potuerint, sed quantum ager sic seminatus valere consueuit, cùm multis de causis potuit agrorum fructus impediri. Idem dicitur de debitore moroso, qui non tenetur restituere creditori quantum lucrari potuisset, sed quantum verisimiliter fuisset lucra tus, vt lucrari communiter consueuerat.

Ad tertium sumptum ex cap. Quanto &c. Dicendum quòd nil agit contra responsionem datam: nam illic Papa respectum habuit ad iuramẽtum, quod sanam admittebat interpretationem. Similiter & damnum, quod ex diminuta moneta populus patiebatur: ideò nè frustra iurasse videretur, simul & nè populus iacturam ex mo neta pateretur, iussit Papa, vt iuramentum de seruanda moneta, quam pater cudi fecerat ser uaretur: sed monetam cudi faceret in eo valore integro, in quo pater primò eam cudi fecerat. Hoc enim exigebat reuerentia iuramento debita, & indemnitas populi. In casu autem nostro cùm non sit secundum conscientiam ad aliud respectus habendus, nisi ad spoliati indemnitatem, quando ipse facta restitutione, vt suprà dictum est, seruatur indemnis, id est, quando id habet, quod alioqui erat habiturus: non opùs est respectum habere ad meliorem statum, quem res post patratum furtum habuit, aut habere potuit.

Ad quartum sumptum ex cap. Cum canonicis. & cap. Olim causam. de censibus. Dicendum illa nil cõtra datam responsionem facere: nam in pensionibus soluendis, ad primam institutionem, simul & consuetudinem est attendendum, & tales, & taliter soluendæ sunt, qualiter institutum est eas solui: maximè si institutio fuerit per consuetudinem confirmata, contra quam præscriptum non sit. Et quia in casibus illorum textuum pensiones certi valoris antiquitùs soluebantur, iubet Papa, vt hi, qui pensiones diminutas soluere volebant, secundùm an tiquum valorem eas soluant. In. 2. tamen Clementina, de decimis. iubetur vt decimę soluantur secundum cursum & mensuram pro tempore currente: quia taliter est institutum decimas solui. In casu autem propositæ quæstionis loquendo secundùm forum conscientiæ ad æqualitatem seruandam est habendus respectus, quæ seruatur etiam si res furto sublata non restituatur semper secundùm maiorem valorem, quem habuit post patratum furtum, maximè si tunc dominus non erat eam vẽditurus.

Ad quintum dicendum, quòd non satis est semper res re stitui secundùm valorem, quem habuerunt, tempore commissi furti, quando dominus eas venditurus erat: sed si posteà ad maiorem valo rem ascenderint, & fur tunc noluit eas restitue re, quas tamen tunc dominus, si sibi redderetur, vendidisset, restituendæ sunt secundùm illum maiorem

valorem, vt suprà dictum est. Secùs si eas erat dominus seruaturus. Ad casum autem in hoc quinto argumento positum, dicendum, quòd fur non potest lucrum ex fa necis proueniẽs sibi retinere, sed debet spoliato illud reddere, cùm videatur ad dominum ipsarum fanecarum pertinere, sicut & ipsæfanecæ. Nec obstat, quòd dominus læsus lucrũ ex culpa furis per accidens reportet: quia dominus fanecas illas erat pro decem ducatis venditurus, si illis spoliatus non fuisset: sed quia ex culpa furis spoliantis eas non vendidit, & successu temporis valuerunt viginti ducatos, quando dominus eas vendidisset, si restitutæ illi fuissent, ideò lucrum in casu per se ex re in valore aucta prouenit: per accidens tamen ex culpa furis, qui causa fuit, nè pro vili pretio fæ necæ venderentur.

Ad sextum in quo casu de equo furtim per Petrum sublato proponitur, Dicendum consequẽter, quòd si ita est, vt proponitur, quòd dominus equi nullam ex equo commoditatem erat habiturus, & Petrus similiter post captum equum nullam ex eo commoditatẽ percepit, & equus deterioratus est sine culpa Petri, qualiter in potestate domini omninò deterioratus fuisset, aut interiisset, quòd Petrus nil tenebitur spoliato in conscientia. Quia non ratione vtilitatis perceptę, cùm nullam perceperit. Non ratione commoditatis, quam dominus potuit habere: quia restitutio non facienda est secundùm commoditatem, quæ percipi potuit, sed quæ percepta fuisset, vt dictum est. Non etiam facienda est restitutio secundùm valorem maio rem, quem equus habuit, ex quo tunc non erat à domino vendẽdus. Non etiam tenetur Petrus deteriorationem, aut interitum equ;**[[32]v]** supplere, cùm similiter omninò erat in potestate domini deteriorandus, aut interiturus, vt ponitur: igitur satisfacit in casu, si equum talem reddat, qualem habet. Quod apparentissimè suadent exempla ibidem pro Petro ad ducta: maximè cùm in casu post mortuum equum nil minùs spoliatus habet, quàm non spoliatus habuisset. Et quanquàm illo tempo re intermedio à tempore furti commissi vsque ad mortem equi mãsit dominus suo equo priuatus, talis tamen priuatio in casu nec damnũ aliquod domino causaliter intulit, nec lucrũ aliquod eidem cessare fecit. Et procedunt hęc maximè quando equus furto sublatus statim in potestate furis periit, qualiter statim similiter in potestate domini periisset: quia tunc equus tali periculo expositui, parui, aut nullius esset valoris.

Et quando arguitur, si equus quando furto sublatus est valebat centum ducatos, perinde est, ac si cẽtum ducatos furatus esset. Respon. quòd quantum ad debitum restituendi non sunt idem furari centum ducatos, & furari equum valentẽ centum ducatos: quia qui centum ducatis spoliatus est, habet actionem contra furem ad centum ducatos in genere, ideò nil refert ducati il li pereant in potestate furis, vel non: nam semper manet eorundem debitor: quia vt Iuristæ dicunt, genus nunquàm perit. Ideò fur semper tenebitur centum restituere. Si autem quis equo valente centum ducatos spoliatus est, ha bet actionem ad equum illum, qualiscunq; sit, quandiu equus extat. Quòd si perit, & non ex culpa furis, ex quo non minùs erat in potesta te domini periturus: perit præfata actio, & cor respondens obligatio, & manet actio ad fructus à fure perceptos, & ad eos, quos dominus ex equo percepisset, & ad valorem equi, si illum vendidisset: sed si omnia hæc cessant, nõ videtur ad quid habeat actionem.

His tamen non obstantibus, si quis velit cum prima responsione tenere, scilicet, rem in potestate furis deterioratam, siue destructam, aut consumptam, debere restitui secundum meliorem statum, quem à tempore commissi furti res ipsa habuit, non contradico. Pro qua sententia facit hæc ratio vltra iura, quæ ad id citari possent. Quia fur ad eo tempore, quo rem furatus est, semper est in mora, nisi eam purget: igitur tempore, quo res furtiua ad maiorem

valorem tam intrinsecum, quàm extrinsecum ascendit, tenebatur rem re stituere si extabat, vel eius æstimationẽ si non extabat, & ab illa obligatione rem secũdum il lam ęstimationẽ soluendi non est postmodùm liberatus: quia nec per remissionem, nec donationem, nec solutionem, aut quasi: sed nec per moram continuatam, alioqui ex propria culpa, id est, ex mora continuata reportaret commodum.

Similiter restitutio rei debet fieri ad æstimationem secundum valorem rei conuenientem tempore, quo solui debuit, non tempore quo de facto soluere velit debitor. Cùm ergo fur debuerit rem furtiuam soluere tempore, quo ad maiorem valorem ascendit, si antè non soluerat, sequitur intentum. Et ita non solùm tenetur fur perceptam ex re furtiua commoditatem restituere, & fructus, quos rei dominus alioqui percepisset: sed etiam rem ipsam furtiuam talem, qualis fuit, cùm in meliori statu esset, vel eius pro tunc æstimationem. Idque de rigore iuris, & de rigore conscientiæ. Secùs de æquitate.

Et secundùm hoc non inconuenit aliquem spoliatum facta restitutione manere ditiorem, quàm si spoliatus non fuisset. Patet, si spoliatus de re furtiua parùm, aut nil commoditatis percepisset: quia scilicet, parùm de hoc curasset: spoliator autem multum vtilitatis percepit. Patet etiam idem casu, quo spoliatus rem suam erat venditurus tempore, quo minoris erat valoris, quam tamen non vendidit: quia illa fuit spoliatus: & superueniente tempore, quo longè plus valet, restituatur, vti debet: & tunc pro magno pretio vendit, vel eius æstimationem accipit. Patet etiam casu, quo bona cuiusdam erant per ignem, vel aquam, vel bellum, aut per aliam causam penitus destruenda, & Petrus præueniens, multa eorum occupauit, ratione cuius ab illo periculo sunt seruata, & posteà suo domino restituta. Et ita hoc idem in multis casibus accidit. Ac proinde non videtur regula certa, quòd quando dominus rem suam erat pro vili venditurus, & furetur eam quis, eamque detineat, quousque ad duplum in valore crescat, quòd satisfacit tunc fur, si reddat solùm quod dominus ex pręfata venditio ne erat habiturus.

Sequitur amplius in casu suprà posito, quo Petrus equum rapuerat, vnde nec fructum percepit, nec dominus erat percepturus: quòd si equus periit, aut in sua potestate deterioratus est, tenebitur equum talẽ reddere, qualis equus furto sublatus in meliori eius statu fuit, vel ęstimationem**[33r]** eius secundùm illum statum: esto quòd alioqui erat equus similiter in potestate domini deteriorãdus, eò quod quãdo equus ad maiorem valorem ascẽdit, tenebatur fur eum suo domino restituere, nec à restitutione equi secundũ illum valorem videtur per moram excusari. Nec releuatur fur ob id, quòd dominus equi nullã erat ex equo vtilitatem accepturus. Quodque per hoc, quòd equus furto sublatus est, nec damnum est illi domino illatum, nec lucrum impeditum: non inquam, per hoc releuatur: quia hoc ipsum quod est dominum inuitum suo equo priuare, ita vt illo pro libito vti non posset, est sufficiens damnum domino illatum, quod venit ad æqualitatẽ resarciendum: quod nisi restituatur qualis dictus est, fieri posse nõ videtur. Duas proposui responsiones, liberum erit lectori eam eligere, quam iustiorẽ esse cognouerit. Hæc secunda planior, nec multis distinctionib[9] indiget, sed rigidior & iusta: altera verò suprà extensa humanior esse videtur.

De currentibus cum fure in actu positiuè.

QVAESTIO. VII.

VIdeamus nunc an præfata restituendi obligatio, soli furi, qui alienum iniustè accepit, conueniat, an etiam aliis, qui furti verbo aut opere causafuêre, quos suprà diximus his versibus contineri: Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus, Participans: mutus, non obstans, non manifestans.

De quibus suprà etiam exempla posuimus. Inter hos autem, qui cum fure dicuntur currere, est differentia. Nam quidam currunt positiuè, verbo scilicet aut opere furi cooperantes, quales sunt, qui in sex primis dictio nibus continentur. Alij verò cum fure currunt negatiuè, quales sunt, qui per tres vltimas dictiones præfati versus significantur.

Et iterum ex his, qui positiuè cum fure currunt, quidam sunt qui cum eo participant in actu furandi, quidam qui in re furtiua, quidã verò qui in actu simul & in re. De quibus omnibus quæri solet, an teneantur sicut ipse fur ad restitutionem, & an teneantur in solidum: & vno eorum satisfaciente, an reliqui eidem teneantur: & si læsus alteri eorum debitum remittat, an cæteri co ipso sint à debito liberi. De quibus omnibus est breuiter in quirendũ.

Et primò de participantibus in actu positiuè an teneãtur. Et est communis doctorum sententia quòd sic, quan do talis participatio est causa sine qua non ipsi us furti: alioqui si est impertinens ad furti cõmissionem, non inde nascitur in concurrente obligatio restituendi. Vtrunque apparet. Primum ex cap. fina. de iniuriis & damno dato. vbi dicitur: Si culpa tua damnum illatum est, iure satisfacere oportet. Similiter ibidem: Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur. Igitur qui causam verbo aut opere dat, vt furtum cõmittatur, tenebitur restituere, sicut & ipsefur. Et Exo. 22. Si egressus ignis inuenerit spicas, reddet damnum, qui ignem succẽderit. Secundum etiam patet: quia qui nec manualiter, nec causaliter aliena accipit, seu detinet, non te netur restituere: quod certum esse suppono.

Sed contrâ occurrit ratio, quia impertinens esse videtur, quòd præfata participatio sit causa sine qua non, cùm stat aliquẽ furi realiter cooperari ipsum opere iuuando, & tunc non teneri: & econtrà stat aliquem non fuisse causam, & tamen teneri. Assumptum patet, si fur paratus est multa pretiosa alicuius furari, ego autem adhortatione mea, seu precibus meis ipsum moueo, vt illa dimittat, & aliam rem capiat, quę minoris est valoris: quod vt faciat, illi opem præbeo, & illum iuuo, rem illam secum in domum furis portãdo. In hoc casu, verbo & opere cooperor ad furtum illud, & tamen non teneor. Nam ego in casu non so lùm non damnifico spoliatum, sed potiùs rem eius vtiliter ago, cùm alioqui rebus aliis pluri bus & pretiosioribus fuisset spoliatus.

Prætereà si ego consilium alicui do, vt rem suam pro tanto pretio vendat, credens hoc ipsi venditori conuenire: & ita ad consilium meum rem illam vendit, in quo tamen realiter manet defraudatus: ego non tenero illi defraudato, ex quo consilium quod dedi fraudulentum non fuit: modò iuxta regulam iuris ex consilio, nisi fraudulentum fuerit, non nascitur obligatio, de qua in lib. 6. Et tamenin casu, verbo causaliter cooperor ad præfatam defraudationem.

Prætereà idem patet casu quo quis sit determinatus vestẽ alterius rapere, ego autem in eius comitatu pergo animo impediendi eum, nè vestẽ alterius rapiat: alter verò qui per se p̃fato raptori si solus iret sufficeret resistere, vidẽs tamen me reptorem**[[33]v]** comitari,

relicta veste fugit, timens nè à nobis untibus occidatur: iam in casu, ego meo comitatu sum causa, vt ille alter maneat veste spoliatus, qualiter si ego non irem, non maneret: & tamen non sum obligatus ad vestis restitutionem, ex quo ego in culpa non fui, sed potiùs ibam, vt ipsum spoliatum à damno defenderem. Similis casus poni solet de bellatoribus, quispo lia aduersariorum fugientium accipiunt, qui tamẽ non fugerent, nisi quia viderunt multos alios cum bellatoribus ire, cùm tamen illi alij non animo bellandi, sed potiùs bellum impediendi ibant. Tales fuerunt causa positiua præfatę spoliationis, & tamen non tenentur restituere. Ex quibus & aliis similibus apparet non esse ad restituendum obligatum omnem, qui verbo aut opere positiuè cum fure concurrit.

Quòd autem teneatur quis etiam si verbo aut opere ꝑpetrati furti, seu illati damni causa sine qua non fuerit, apparet in casu, quo post damnum illatum, aut fur tum commissum dominus furis, aut superior eo ratum habet, quod factum esse cognouerit: nam secundum iura, ratihabitio retrotrahitur, & mandato comparatur, & tamen talis ratihabitio non est causa delicti perpetrati, vt cõstat.

Deinde idem patet casu, quo in capitu lo tractatur aliquid in damnũ alicuius, & omnes qui sunt in capitulo vnanimiter sua præstant suffragia, vt id de quo tractant, exequutioni mãdetur (quod tamen, vt suppono, cedat in damnum tertij) vnusquisq; eorum tenetur: & tamen hi, qui posteriori loco suffragia præstant, non sunt causa sine qua nõ illius facti, ex quo ipsis oppositum defendẽtibus non minùs res exequutioni mandaretur, cùm iam fuerit à maiori parte capituli determinatũ, illud de quo agitur esse complẽdum.

Tertiò idem apparet, si Petrus erat de terminatus aliquid rapere, etiã si meus assensus non accederet, & tamen ego illi assensum præbeo, seu consulo, exhortor, aut iubeo, vt ita faciat: vnde ille animum suum ampliùs firmat, & ob meum consilium quod proposuerat exequitur. Iam ego teneor restituere, ex quo fur ille ex meo assensu, seu consilio motus fuit ad furtum committendum: & tamen meum consilium, seu exhortatio, seu iussio non fuit causa sine qua non: imò & me non consulente, nec exhortante, non minùs ille furtum erat commissurus. Hoc idem apparet in casu, quo Ioannes & ego simul, vel successiuè iubemus, aut consulimus Petro, vt certum furtum committat, aut certum damnum alicui inferat, & Petrus ad vtriusque mandatum, seu consilium sufficienter se ad damnum illud inferendum determinasset. Iam ex quo vtriusque mandato fuit motus ad damnum il lud inferendum, vterque, Ioannes scilicet & ego, ad satisfacindum tenemur, cùm non sit maior de vno, quàm de altero ratio: & tamen ego meo mandato aut consilio non fui causa sine qua non præfati dãni: quia me non mãdante, nec consulente, ad solum mandatum Ioannis fuisset præfatum furtum admissum, vt in casu pono.

Respon. Cùm certum sit realẽ, seu ma nualẽ rei alienæ acceptionẽ, similiter & causalẽ, obligationem satisfaciendi aut restituendi inducere, consequens est eum, qui furi verbo, aut opere causaliter cooperatur, teneri ad restitutionem, etiam si non sit cau sa sine qua non, modò causa sit furti, seu illati damni. Id patet de his, qui re ipsa æqualiter cooperantur ad furtum committendum, vel aliud damnum inferendum, vnusquisque tenetur de damno, etiam si vno eorum non con currente, cæteri idem damnum intulissent. Inde vnus fur non releuatur per hoc, quòd eo quiescente idem furtum fuisset per aliud perpetratum. Nec vnus vsurarius à culpa, & restitutione releuatur per hoc, quòd eo non mutuante ad vsuram, eadem vsura per alium mer catorem fuisset commissa. Nec vnus homicida per hoc, quòd idem homicidium fuisset ab alio committendum, & si duo simulignem alterius domui apponunt,

alter à satisfactione non releuatur per hoc quòd per ignem ab altero appositum, non minùs fuisset domus combusta. Et ita in similibus. Huius ratio est clara: quia esto huiusmodi damnificatores non sint causa sine qua non illati damni, sunt tamen cau sa, eò quòd per eorum actionem fit præfata damnificatio. Ita similiter dicendum est de his, q̨ causaliter dãnificãt mandato, consilio, assensu, ailóve modo, etiam si causa sine qua non, non sint.

Si obiicias, causa esse non possunt, nisi sint sine qua non, iuxta vulgatam causæ descriptionem, qua dicitur, Causa est, qua posita, ponitur essectus: & qua non posita, non ponereẽ effectus, Igitur si absq; horum cooperatione non minùs fuisset idem furtum perpetratum, aut damnum illatum, quàm ipsis cooperantibus, non possunt verè dici causa huiusmodi damni. Respon. illam descriptionem non omni causæ competere, vt patet si duo ignes simul eidem stuppæ applicentur, vterque erit causa cõbustionis stuppæ, cùm tamẽ neuter sit causa sine qua nõ: quia quocũq;**[34r]** eorum semoto, ab altero fuisset combusta. Similiter in causis finalibus idem patet in eo, qui ad ecclesiam vadit, tum vt diuina audiat, tum etiam vt distributiones lucretur: ita vt ꝓpter quencunq; ex his finibus iret, altero secluso. De quibus constat, quòd vterque est causa illius motus, & tamen quocunque eorum secluso, non minùs motus ille poneretur. Itaque illa descriptio competit causæ præcisæ, non tamen vniuer saliter competit causæ sufficienti: cùm stet dare plures causas eiusdem effectus, quarum quælibet sine altera ad effectum illum sufficeret: licèt non stet dare plures causas præcisas, vt de se satis constat. Habet etiam præfata descriptio alias limitationes, quas ex consulto prætereo. Erit igitur alia magis propria cau sæ descriptio, quam Aristo. 2. Physi. tradit, dicens: Causa est, vnde est motus, vel à qua est motus. Et facit magis ad propositum præsens de his, scilicet, qui verbo cooperantur, vt quis furtum committat, seu damnum aliud inferat. Si quis de se, vel de consilio, seu mandato alterius paratus erat furtum committere, & ante rem patratam accedit, seu superuenit consiliũ meum seu mandatum, ex quo etiam ille mouetur ad exequendum quod decreuerat, non dubium me causam esse talis exequutionis, licèt non sim causa sine qua non. Et ita in aliis exemplis suprà positis idem videre licet.

Ex his patet, quid ad rationes suprà factas dicendum sit, quarum tres primæ probare interndunt non teneri ad resti tutionẽ eum, qui causaliter cooperatur ad furtum, seu aliud damnum inferendum: etiam si sit causa sine qua non. Quod concedendum est, quando causa non est ex parte eius iniustè data, nec poterit læsus esse contra eum rationabiliter inuitus, vt in casu primi argumen ti, in quo is, qui cooperatur ad furtum, etiam opere ipso furem iuuãdo, nec in culpa est, nec tenetur ad restitutionem, cùm tamen fur ipse culpæ & restitutioni sit obnoxius. Ratio inter eos discriminis est aperta, quia fur iniustè rem alienam capit, eam sibi sine domini consensu volẽs vsurpare: cooperator verò non illo animo, sed animo maiora damna vitandi auxilium præstat: ideò læsus contra primum est rationabiliter inuitus, & non contra secundũ.

Ad secundum in quo de consilio da to tangitur, dicendum breuiter. Vel consilium datum est in delicto, vel in cõtractu. Si in delicto, vel ergo is cui cõsulitur, erat illud delictum alioqui cõmissurus, vel non: & dicunt multi, quod si alio qui erat illud delictum cõmittere paratus, non tenetur is, qui consilium dedit. Verùm hæc responsio procedit secundum eos qui tenent, currẽtes cum fu re non teneri de damno, nisi quando sunt cau sa sine qua non illius damni. Quod dictum est esse falsum. Ideò aliter de consilio dato in delicto distinguatur. Quia vel consilium est causa delicti, & tunc tenetur consulens sicut & agẽs. Secùs aliàs. Loquor in foro conscientiæ: nam in foro iudiciali ex solo consilio sine ope non tenetur,

saltem secundùm leges: vt apertè habetur Institutio. de obligatione, quæ nascitur ex delicto. §. certè qui nullam opẽ &c. Dicetur autem esse causa, quãdo ob consilium ipsum mouetur agens ad furandum, vel damnum aliud inferendum. Secùs quando agens nil de consilio curat, sed ob aliam camsam ad agendum mouetur. Sed hoc sciri non potest, nisi cognito animo ipsius agẽtis. Et interim quòd animus agẽtis ignoratur, ego non obligarem consulentem ad sub pœna peccati mortalis re stituendum, modò paratus sit restituere, quan do sciuerit se causam furto dedisse.

Si autem consilium non datum est in delicto, videtur distinguendum: sunt enim multiplices, qui consilium præstant. Quidam quibus ex officio, seu ratio ne emimentiæ, aut stipendij incũbit aliis consulere, quales sunt Aduocati, Theologi, quibus fides solet aut debet adhiberi: confessores docti, medici, alijque huiusmodi: & tales in con sulendo tenentur priùs dare operam, quatenùs rectè, & salubriter consulant: alioqui si da mnum inde alicui subsequatur, illis imputabitur, siue ipsi se ad consulendum intromittant, siue exacti priùs. Alij sunt, qui consilia præstant, non tales quales dixi, vt idiotæ, aut mulueres inexpertæ: & in his refert, quòd consilium præbeant ante vel postquàm fuerit ab eis postulatum: nam si se ad consulendum ingerant, & consulendo noceant, illis venit damnum imputandum, quiex imperitia nociuũ præbuerunt consilium, & officium alienum vsur paruerunt. Nec in tali casu releuantur per bonam fidem, quæ vbi culpa, vel imperitia, vel negligentia imputabilis adest, non excusat damnificantem: iuxta cap. Si culpa tua, vel imperitia, vel negligentia damnum illatum est &c. Si autem huiusmodi personæ non se ad cõsulen dum ingerant antequàm ab illis petatur cõsilium, tunc per bonam fidem potuerunt excusari, & damnum petentibus imputabitur, qui cum haberent viros expertos, aut doctos, à quibus de veritate, quam quęrunt, possint informa-**[[34]v]**ri, imperitorum quærunt consilium. Secùs si fraudulenter, seu cum dolo datum sit.

Itaq; illi quibus ex officio, vel ratione eminentiæ, seu experiẽtiæ, aut ra tione stipendij pro consulendo suscepti, & eti am illi qui se ad consulendum ingerunt, si scienter, vel ignoranter, ignorantia crassa, debita diligentia ad rectè consulendum non præmis sa, prout qualitas negotij postulauerit, consilia nociua præstant, tenentur de damno. Non sic imperiti & idiotæ ad aliorum instantiam consilia dantes: nam tales faciliùs per ignoran tiam excusantur. Quæ enim in aliis est vincibilis, in his solet inuincibilis esse.

Sed obiter obiiciet aliquis impertinens esse consilium cum dolo, aut sine do lo dari ad obligationem satisfaciendi: nam hu iusmodi obligatio non ex dolo nasciẗ, sed ex causali, aut reali damnification: modò autem non minus dãnificat, qui sine dolo consulit, q qui cum dolo. Deinde videtur impertinens, q consilium nociuum detur antè, vel postquàm petatur, cùm non minùs sit causaliter damnificatiuum datum pòst, quàm antè. Respon. Re stituẽdi obligatio non ex nuda damnificatione nascitur: sed ex iniusta & culpabili, qualis est, quæ per consilium fraudulentum euenit: nam tunc læsus rationabiliter est contra consulentem inuitus, non sic quando cum bona fide datum est, maximè si priùs sit postulatũ.

Ad tertium de his qui damnificato res comitantur animo impediendi damnum, cùm tamen inde damnũ euenire cõtingat: Respõ. In casu illo cõmuniter distingui solet. Qui vel hmõi comitantes suũ animum dãnificato intimârũt, seu intimari fecerũt: & tunc non illis imputabiẗ damnum, sed læsis, qui timiditate fugerunt, quibus præfatus comitatus fugiendi causa non fuit, cùm esset illis intimatũ, comitãtes non nisi in eorum fauorem alios comitari. Secùs si læsi animum comitãtium pręfatorũ ignorarẗ: nam tunc iustè poterant præsumere

non pro se, sed contra se aduersarios comitari, & tunc tenebunt̃ de dãno: quia quis eorum animus esset rem dãnificatorũ vtiliter agere, non tamen id prudẽter & vtiliter egerunt tacẽtes. Quemadmodũ si quis verbis æquiuocis alteri mãdat, seu consulit, vt pecunias mutuet ei, quẽ scit inidoneum esse ad eas reddendum, cùm sciat illum fugitiuum esse non significãs quo animo id mandet, aut consulat, cùm eius animus sit in oppositũ: certum est mandantẽ teneri. Et ita hęc & alia hmõi exempla nil infirmant quod dictum est. s. eum, qui causaliter iniustè alterum dãni facit teneri, sicut & ipse damnificator tenetur. Sccùs si causaliter damnificat, sed non iniustè.

Ad quartum in quo de ratihabitio ne tangebatur, dicendum quod per solam ratihabitionem non contra hitur obligatio restituendi in foro consciẽtię: nisi ipsa ratihabitio causa sit alienum detinendi, aut pro damno illato non satisfaciendi. Ratio est clara, quia aliâs per solam ratihabitionẽ nec realiter nec causaliter dãnificatur proximus. Quia tamen is, qui prohibere debuerat, nè no mine suo delictum perpetraretur, ipsumq; perpetratum punire, approbauit potiùs & ratũ habuit, dignus est qui puniatur, ac si eius man dato fuisset perpetratum delictum.

Ad quintum de his qui ĩ Capitulo vltimo loco sua vota præstant, dicendum quòd non obstante, quod à maiori parte Capituli sit iam per vota decretum quid in casu sit agendum, & ex consequenti, qui vltimò sua vota conferunt, cum antiquio ribus conueniẽtes, non sint causa sine qua nõ damni inde euẽturi, sunt tamen causa sicut reliqui, ex quo de eorum voluntate, & suffragio seu voto, eorumque nomine id quod decretum est, exequutioni mãdatur, ex quo ipsi cum re liquis faculatẽ ad rei exequutionẽ conferũt.

Secùs si de votis huiusmodi, quæ postremò dantur, nil alij curent, qui priùs vota sua dede rant: necetiam decreti exequutor curet nisi de priorum votis: nam tunc posteriorum vota nullo modo essent causa damni præfati. Et ita videtur limitanum, quod in hoc casu ait Caiet. in Summula. Et est casus, qui frequẽter in communitatibus occurrit vti similis inter con siliarios Regis aliquãdo dicitur accidisse, cùm in certa lite plures eorum ad eam determinan dum congregati sententiam iniustam (vt post modùm apparuit) tulissent: & quidam, qui similiter à consiliis erat, post sententiam latam superuenisset, & quam latam reperit, approbauit, cui cum reliquis subscripsit: de quorum omni consensu exequutioni tradita est. Quærebatur, an ille superueniens esset restitutioni obnoxius. In cuius fauorem dicebatur, quod ait Caietanus, scilicet, rem iam fuisse irreuocabiliter sententiatam, quam ipse mutare minimè valebat, quodq́ue non minùs fuisset iniustitia illa agenda, etiam si ipse non subscripsisset &c. Indicio tamen meo, quanuis ille non fuerit causa sine qua non præfatę iniustitiæ, fuit tamen causa cum cæteris, vt exequtioni traderetur. Quod sufficit secundum dicta, vt sit cum cæteris obliga-**[35r]**tus. pro quo facit Innocen. de his quæ fiunt à maio. part. cap. quòd existens in Capitulo nisi contradicat si ibi aliqua malè agerentur, habetur pro consentiente quo ad peccatum & pœ nam: à fortiori igitur si actu votum suum his, qui malè agunt, præstat.

Ad sextum & postremum dicendũ quod probat nostrum principale intentum, scilicet, non esse necessarium cooperantem seu concausantem esse causam sine qua non furti, vel damni illati, sed q satis est esse causam vti in casu est, ad hoc, q restitutioni sit obnoxius.

Est itaq́ue resolutio, quòd qui cum fure currit ad iniustam rei alienæ acceptionem, est videndum, an per se operetur cum fure, manum scilicet applicando, an solo verbo, puta mandato, consilio, consensu, &c. & quocunque modo concurrat, est videndum, quo animo concurrat, an. s. rem propriam, vel furis curet, an vt rem læsi vtiliter agat, & si rem læsi

vtiliter agere intendit, & id prudenter & vtiliter agit, non tenetur, siue sit causa sine qua non, siue nuda causa ipsius furti. Si autem con currit, vt rem propriam, vel furis agat, tenetur sicut fur, siue sit causa sine qua non, siue nuda causa. Si autem nullo modo est causa, nec nuda, nec sine qua non, quocunque animo cõcurrere intendat, non tenetur. Si quæras quando dicetur esse causa nuda, seu simplex: Respon. quòd quando mandato, vel consilio, vel consensu, alióve modo mouet animum exequentis, mouet inquãtum, vel nouam voluntatem furandi in eo causando, vel veterem firmãdo, seu augendo: ita vt ipse fur inde ad furandum moueatur, etiam si alioqui ob aliam causam esset furaturus.

De currentibus cum fure, an teneantur, omnes in solidum.

QVAESTIO. VIII.

COrollariè sequitur responsio ad aliam quæ stionem suprà tactã. s. sup posito quod cum fure in actu participantes teneantur, an teneatur vnusquisq; in solidũ. Et pro affirmatiua est ratio: quia lęsus iustè poterit contra vnum quẽq; eorum agere ad totius dãni refactionẽ, & iustè per leges vnusquisq; poterit in totum con dẽnari: quod iustè non fieret nisi vnusquisq; in solidum teneretur. Pro negatiua est etiam ratio: quia non est vnusquisq; causa totius damni. Ad quod breuiter dicendum. In tantum aliquis tenetur de damno, quantum fuit damnum, quod ipse suo concursu causaliter iniustè intulit. Vnde sequitur quòd stat plures cum fure concurrere, & vnus teneatur in solidum, alter ve rò in nullo. Patet hoc si primus fuit causa mo tiua, seu actiua totius damni: maximè si eo nõ concurrẽte, nullum fuisset illatum damnum, talis tenetur in solidũ. Ecõtrà verò si secũdus de dit furi præceptum, consilium, seu assensum, sed omninò impertinens ad damnum datum, cùm non inde motus fuerit fur ad furtum cõmittẽ dum, quod non minùs alioqui commisisset, talis in nullo tenetur ipsi læso. Stat etiam quòd vnus teneatur in solidum, alter verò in parte: vt si ad vnius consilium omnes simul ad furandum concurrerunt: & cùm ad locum vbi furtũ est committẽdum, vnusquisq; certam partem rerum alienarum arripuit, iam ille, qui consilium dedit, tenetur in solidũ: alij verò ab eo in ducti tenentur vnusquisq; pro parte, quam surripuit. Stat denique, quòd omnes teneantur in so lidum, quando. s. vno solo nolente alios comitari, cęteri omẽs à proposito desisterent. Tunc vnusquisque suo comitatu est causa, quod omnes ad furandum eant: & ex consequenti vnusquisq; etiam si non nisi partem surripiant, tenetur in solidum, ex quo vnusquisq; totius damni cau sa fuisse in casu dignoscitur.

Corollariè sequitur non esse in con scientia tenẽdum, quòd nonnulli Iuristæ sententialiter dixerunt, vt In nocentius cap. Sicut dignum. de homicidio. quòd qui dat furi, aut damnificatori consilium, tenetur in solidũ: qui autem dat auxilium, non tenetur nisi in parte. Quorum motiuum est: quia vt dicunt, consilium vagatur in totũ: & ita qui cõsuluit, videtur causa esse totius damni. Qui verò auxilium præstat, non ita ad totum damnum concurrit, sed ad partem, cui ipse manum apponit. Verùm ex dictis apparet impertinens esse aliquem consilio, aut auxilio cum fu re in actu concurrisse ad quantitatẽ eius, quod per eum est restituendũ. Nam quòd ad debitum restituendi pertinens est, est causalis damnificatio: ac proinde cùm stet consilium non totius damni causam esse, sed partis: econtrà verò auxilium causam totius esse: stat etiam tam consilium, quàm auxilium toti damno causam

dedisse, consequens est non esse certũ præfatum discrimen, quod inter consilium & auxilìum positum est.

[[35]v] Sequitur etiam non esse cum illis in conscientia tenẽdum, qui dicunt omnes cum fure currentes indistincè teneri in solidum, vt videtur Hostieñ. dicere. Nec leges quas pro se citant, illlis in foro conscientiæ suffragantur: quia vel sunt pœnales, culpam concurrentium punire volentes, & procedunt in foro iudiciali: vel veniunt intelligẽdæ, quando concurrentes cum fure, suo concursu causam toti dãno dederunt, vt colligitur ex. l. vulgaris. §. si duo. ff. de furtis. vbi ponitur exemplum de duobus, qui simul alienum tignum deportauerunt, quod neuter seorsum portare suffecisset, tunc quilibet eorum tenetur in soli dum. Et ratio id ostẽdit: quia obligatio restitu endi, seu satisfaciendi non maior ex actu nasciẽ, quã sit damnum causaliter illatum, vt constat.

Sequitur ampliùs, qualiter sit accipiẽdum, quod Adrianus ait in casu sequenti, quo scilicet fur erat paratus & determinatus surripere centum ducatos, quibus indigebat. Petrus autem illi consulit, seu aliter eum inducit, vt furetur ducentos: talis, inquit, consulens tenetur in solidum restituere ducentos ducatos, etiam si fur alioqui non nisi centum esset furaturus. Tum quia consilium suum fertur in totum. Tum etiam quia consulens suo consilio mutauit priorem voluntatem furis, & nouam furandi ducentos causauit: & ita eius consilium vagatur supra totum furtum.

Cuius decisio quibusdam doctoribus vi debatur dura. Nam si fur priorem voluntatem, qua centum furari decreuerat, non mutasset, sed aliam nouam, qua velit alios centum furari ad consilium Petri concipe ret, & ducentos furetur, non tenebitur Petrus nisi ad centũ: ex quo solùm causauit voluntatem nouam furandi centum, igitur non tenebitur Petrus consulens nisi ad centum: esto ꝗ ad consilium eius fur vnico voluntatis actu velit ducẽtos furari. Nam ad illationem damni, & quantitatem furti, cui causa data est, attendendum, non ad numerum actuum voluntatis, quibus fur aliena surripit. Et ita ex quo fur alioqui centum erat certissimè furaturus, apparet quòd consulenti non est imputandũ totum damnum, sed illud quod eius consilio causatum est. s. damnum aliorum centum.

Respon. Ratio hæc procedit, si tencre muscõcursum cum fure non inducere obligationẽ restituendi, nisi sit causa sine qua non dãni dati. Ad quod cùm multi in præsenti materia principaliter respiciant, non curantes rem ampliùs scrutari, multos casus decidunt aliter fortè, quàm decidendi sunt. Nobis autem stando in his, quæ suprà dicta sunt, videtur in pręsenti casu distinguendum, non tantùm curando si vnico actu voluntatis an diuersis fur ille velit ducentos ducatos furari, quantum de animo ipsius furis. Si enim fur ita determinatus erat ad furandum centum, quòd ad id fuerit sibi impertinens consilium ei datum de furando ducentos, ita quòd ob consilium nullo modo fuerit motus ad furandum illa centum, quæ furari decreuerat: nec in hoc eius volũtas firmior, aut maior ex consilio facta sit, non obstante nouitate vnici actus ad consilium à Petro datum superuenientis, non tenebitur Petrus nisi ad centum, quibus ipse causam dedit. Secùs si ad consilium Petri animus furis firmior, aut maior factus fuerit respectu illorum centum, quæ furari decreuerat. Nam tunc consilium non solùm ad noua centum, sed ad centum, quæ furari decreuerat, causam dedit: & ita tenetur in solidum. Quod inde patet, si fur erat paratus centum furari, & superueniat Petri consilium, quo eum in illo proposito firmet vnde fur ampliùs mouetur ad centum tantùm surripiendum, prout ipse proposuerat, certum est ex dictis, Petrum teneri ad illa centum, quæ fur alioqui erat furaturus. Igitur si ad consilium defurando ducenta animus furis in eo, quod antè ipse

proposuerat, ampliùs firmatur, & vltrà se ad alia centum furandum determinat, tenebitur consulens insolidum.

Sequitur ampliùs, eum qui suo pręcepto, aut consilio furẽ ad furandum induxit, non satisfacere, si perpetrato furto illi consilium oppositum. s. de restituen do ablatum dederit, etiam si furi voluntatem restituendi inducat, nisi actu restitutio fiat. Ra tio est clara: quia sicut consilium datum causa fuit, vt fur non solùm furandi voluntatem ha beret, sed vt actu aliena surriperet: ita si per op positum consilium satisfacere vult, opus est, vt consiliũ de restituẽdo illam habeat efficaciam quam habuit consilium de damnificãdo. Vnde qui præfatum consilium in delicto dedit, duos læsit, furem. s. in quo iniquam furandi voluntatem causauit: & alterum, cuius res actu sublatæ sunt. Vtrique igitur tenetur præfatus consulens, furi, dando operam vt voluntatem restituendi quæ surripuit habeat: spoliato au tem, vt res suæ sibi actu reddantur.

Si obiicias dictum Chrysostomi: Res per quas causas nascitur,**[36r]** per easdem dissoluitur. 27. q. 1. omnis res. Igitur cùm obligatio restituendi ex consilio in casu dicto sit orta, sequitur quòd per oppositum consilium sufficienter dissoluitur. Pro quo etiam facit in Institu. quibus modis tollitur obligatio: lib. 3. vbi dicitur, Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Respon. admissa Chrysostomi & Iustiniani authoritate, nil tamen contra dicta: quia ratio hæc præsupponit, quòd in cõ sulente ex solo consilio nascitur obligatio, cũ tamen non ita sit, sed ex consilio efficaci, id est ex consilio cum opere, seu dãno inde subsequuto. Nam vbi solùm esset consilium, aut præceptum furi datum, si non inde damnum est sub sequutum, nulla esset in consulente restituendi obligatio.

PRæsupposito ergo quòd omnes cum fure currentes, qui totius damni causa fuerunt, tenentur in solidum, esset dubium an vno eorum in integrum restituente, reliqui teneantur eidem. Et video plures doctores dicere q̨ non, eò quòd ille qui restituit, fuit in causa turpitudinis, vnde orta fuit obligatio restituendi. Et generaliter dicunt, quòd esto res aliqua restituenda sit, non tamen ei, qui fuit in turpitudine: vt si quis munus dedit iudici, aut aduocato animo illum corrumpendi. Iudex munus acceptum etsi restituere teneatur, non tamen danti, ratione turpitudinis ipsius. Aut si quis dedit alicui pecunias ad aliquod facinus perpetrandum, is qui eas accepit, tenetur restituere: sed non ei, qui dedit, ob eius turpitudinem. Huius rationem assignant: Quia qui turpiter dat, ratione turpitudinis meretur rem perdere. Ita igitur in proposito. Ad hunc modum putant mandãtem aliquid iniquum & iniustum, in cuius exequutione ipse mandatarius aliquod damnum patitur, non teneri mandatorio de damno: sed illi potiùs est imputandum, quod passus est, qui sciens mandatum iniquum esse, illud turpiter est exequutus.

Mihi tamen, cum eorum bona venia, op positum videtur tenendum, tam in primo casu, quàm in secũdo de mãdatario. Vnde pro primo & præsenti casu distinguendum videtur de his, qui cum fure currũt. Quia vel est inter eos aliquis, qui sit causa principalis illati damni, qui. s. alios ad damnificandum, seu furandum induxit: aut omnes in hac re sunt æquales qui. s.æqualiter causam dederunt damno. Si primum, ille, qui principalis causa fuit, te netur simpliciter ad restitutionem, cæteri verò non simpliciter, sed conditionaliter, scilicet principali non restituẽte. Inde fit, vt principali restituente, cæteri maneant simpliciter liberi à restitutione facienda. Excepto, nisi cæteri ni re furtiua participes fuerint, quia quantum reliqui acceperunt, tenebuntur reddere principali, post quàm ipse in integrum

restitutionem fecerit. Iniquum enim esset participes furti lucrum ex suo facinore reportare. Si autem principalis non restituat, quia vel non vult, vel non potest, tunc vnusquisq; aliorum tenebitur in solidum spoliato. Et altero soluente, tenebitur ille principalis in conscientia eidem tantũdem reddere. Huius ratio clara est, quia nonobstante turpitudine concurrentium, is qui principalis est, & cæteros ad damnum induxit, tenetur in conscientia eos indemnes reddere. Nam per hoc res reducetur ad æqualitatem, si is pro quo alter aliquid, non tam voluntate quàm necessitate soluit, vt in casu præsenti fit, tantundem ipsi soluẽti reddat. Modò autem cùm aliquis ex concurrentibus in integrum, quod principalis debebat, restituit, pro ipso principali restituere videtur.

Si autem inter concurrentes nemo est principalis, sed omnes æqualiter causam damno dederunt, obligatio resti tuendi omnes simul pariter concernit, supposita æqualitate in damnificatione. Ac proinde si vnus in integrum restituat, reliqui tenebuntur eidem, vnusquisq; pro rata ad eum attinen te: & non veniunt ad plus in conscientia compellendi. Quanquam in foro contentioso soluenti pro omnibus, tam in primo casu, quando principalis totum restituit, quàm in secundo, quando nemo est principalis, sed omnes in damno dato sunt æquales, nulla contra alios actio concedatur.

Quòd autem tupitudo dantis non obstet quo minùs in conscientia sit illi reddendum quod turpiter dedit, apparet in exemplo suprà citato, si clientulus dedit aduocato aliquod munus, vt malè patrocinaretur: talis aduocatus tenetur eidem clientulo acceptum reddere, vt videtur dicere Augustinus in epistola ad Macedonium, quæ est 54. vbi ait, aduocatum si non rectę vitæ rectissimè pœnitet, præmium debere clientulo restituere, quod vt malè patrocinaretur accepit, nè iniquitatis habeat mercedem, &c. Quam sententiam veram esse puto, scilieet, aduocatum teneri id quod à clientulo ob illam causam ac ceperat, eidem restituere, antequam aduocatus iniquũ patrocinium, pro quo data erat pecunia, exerceat. Post datum autem iniquum patrocinium,**[[36]v]** non ita tenetur acceptum danti restituere, sed Pauperibus erogare. Discrimen clarum est, quia cùm pecunia à cliẽtulo non fuerit data nisi ad effectum iniquum, illo non sequuto, reddẽda est: quia non intendit eam clientulus dare, nisi ob illam causam. Si autem causa ob quam da ta fuit subsequaur, retineri pecunia non potest, danti temẽ reddenda non est: quia eam à se abdicauit, nec ad eam ius sibi reseruauit. Secùs si causa ob quam eam dedit, actu non subsequatur.

Ratio autem prioris sententiæ parum va let, in qua dicebatur quod ob turpi tudinem merebatur homo rem suam, & ius, si quos habebat, perdere. Nam hoc dato, aliud est mererirem perdere, aliud de facto eam per dere. Et iterum, esto mereatur eam perdere, opùs est iudicis sententia, vt eam perdat. Et antequàm sententia feratur, res nondùm est perdita, sed sibi reddenda.

Occvrrit híc casus quidã. cùm multi inter se conuenirent, vt à diuite quo dam certam pecuniæ summam per vim auferrent, sicut & cùm ad nundinas iret abstulerũt: inter quos nonnulli erant eius propinqui: alij verò potentiores illo, obtinuerunt tandem, vt cæteris debitum remitteret, eisdẽq; parceret dẽpto vno, quem odio habebat, à quo omnem rem proposuit repetere. Dubitatum est, an ille vnus, cui parcere noluit, teneatur in solidum. Pro ne gatiua parte argubatur: quod alij erant principa liores in rapina illa, & illis remittit: igitur hîc nil in conscientia illi remittẽti debet: quia cessante principali, cessat & accessoriũ. extrà, de si. instru. cap. Inter dilectos. Tum etiam quia remissio aliis facta, æquiparatur donationi. Si autem spoliatus domationẽ aliis debitoribus fecisset, ille alius cui non pepercit,

non tenetur læso pro eo, quod aliis donauit, cùm vnũ esset omnium eorum debitum: vt si multifurati sunt equum, quem vnus eorum tenet, & illi vni dominus equi ipsum equum sponte donat, certè alij liberi erunt à debito satisfaciẽdi domino pro equo per eum donato. Hanc par tem tenuerunt multi Summulistę post Innocen.

Econtrà verò pro parte affirmatiua arguitur, quia vbi sunt diuersæ obligationes, quarum vna ex alia non necessario dependet, sed vna est ab altera separa bilis, vna semota, non est necessarium alteram remoueri, vt si ex odio fornicationis, aut ludi iu raui à fornicatione abstinere, similiter à ludo, potest obligatio ex iuramento proueniens Papa vel prælato dispen sante remoueri, manẽte obligatione pręcepti, seu legis de non fornican do. Sed ĩ præsenti casu diuersæ sunt obligatio nes, quibus illi, qui ad rapinam illam cõcurrerunt, obligati sunt, cùm diuersas concernant personas: igitur stat remoueri oblgationem vnius illorum, manente aliorum obligatione: ta lis autem obligatio remoueri potest per volũtatem creditoris: igitur. Sicut si plures simul vouerunt castitatem, mutuò se ad id inducentes, diuersæ sunt obligationes, quæ quia possunt per dispẽsationem tolli, stat quòd vnius obligatio Papa cum eo dispensante tollatur, & non alterius cum quo non difpensat.

Confirmatur. Quia stat, quòd de multis ad rapinam concurrentibus aliqui eorum efficiantur omninò impotentes fatisfacere: iam corum obligatio per impotentiam tollitur, & tamen in aliis potentibus manet. Cùm ergo non minùs valeat remissio spontanea creditoris ad tollendum obligationem debitoris, quàm inopia de bitoris, sequitur quòd creditore nonnullis ex concurrentibus remittente & non aliis, erunt illi à debito satisfaciendi liberi, & non hi.

Confirmatur iterum, si omnes ad præfatã rapinam con currentes coram spoliato conueniant, poterunt ab eo precibus impetrare, vt principali raptori remittat, & contra accessores agat, qui si illorum precibus annuat, erit prinicipalis liber, & non accessores. Quod igitur potest facere læsus ad preces illorum, quare non poterit facere sponte? Quòd si sponte id possit facere & faciat, habetur intentum, quòd in casu cæteri erunt liberi, etiam prinicipales: & ille solus, contra quem solùm vult spoliatus agere, tenebitur in solidum.

Respon. Aliud est læsum seu creditorem gratiam facere debitori in actione, aliud verò ĩ re debita. Et cùm in ca su læsus ille actionem habeat contra omnes il los damnificatores, liberum erit sibi debitum à quo ipse velitrepetere. Ac proinde stat, quòd contra cæteros agere nolit, sed contra hunc determinatum. Hæc autem gratia cæteris facta, etsi illos liberet à debito respondendi in iudicio, si constet læsum actioni iudiciali cessisse, qua contra illos agere poterat, non tamen in con scientia liberat illos à debito satisfaciendi. Et ideò facta prædicta gratia quo ad actionem, manent in conscientia omnes obligati satisfacere illi, ac si gratiam talem non fecisset.

Si autem gratia remissionis, quam cæteris fecit, erat de re debita, illa æquiparatur donationi, & tunc habet locum dubi-**[37r]**tatio proposita. Et dicendum quod si omnes damnisicatores in damnificãdo fuerunt ęquales, & nemo principalior, remissio rei debitę alicui eorum facta, non debet aliis præiudicare: præiudicaret autem si alij tenerentur illi læso in so lidum satissacere, illo cui remissio est facta penitus libero manente: ideò vt illa remissio aliquid operetur, necesse est, vt ille maneat liber, à rata, quæ illum attinebat: alij verò pro suis ratis teneãtur: quod si omnibus aliis remisit dempto hoc vno, tunc hic vnus in conscientia non tenebitur nisi ad ratam, quæ illum attinebat.

Si autem inter illos fuit vnus prĩcipa lis, qui cęteros induxit: tunc puto veram esse primam sententiam, q. s. si læsus illi remissionem debiti spontaneam fecerit, quod cæteri eo

ipso manent sicut & pricipalis à debito satisfaciendi in conscientia liberi: per inde enim est ac si debitum condonasset.

Iam patet responsio ad rationes pro parte affirmatiue factas. Ad primam di cendum. Quamuis in casu sint diuer sæ obligatio nes personales, quia diuersæ sunt personę obligatæ: quo ad rem tamen debitam vna est, quia vnum est debitum, cui omnes illi in casu sunt obnoxij: & ideò si illud semel ab spoliato remittatur, cessant obligationes omnes illæ personales. Secùs est in eo, qui lege Dei, & iuramẽ to seu voto superaddito tenetur ad aliquid: quia si illud non compleat, diuersa debita apud Deum contrahit: aliam enim pœnam sustinebit pro violatione diuinæ legis, aliam verò pro violatione voti. Et tunc stat Deum alteram obligationem remittere, si in altero eorum dispenset, altera remanente.

Ad primam confirmationem dicendum, non idem operari in casu inopiam alterius debitories, & remissionem creditoris: nã per inopiam cessat obligatio in ipso impotente, manet tamen in reliquis condebitoribus. Per remissionem autem debiti, quæ principali debori sit, expirat obligatio in omnibus, cùm perinde sit ac si debitum condonasset. Et cùm non sit diuersum debitum, quo omnes illi in solidum tenebatur: ideò illo condonato, non relinquitur ampliùs debitum illud.

Ad secundam coufirmationem dicendum, quod si in precibus illis de remittenda actione iudiciali tantùm agatur, & non remittendo debito, fateor quod sicut creditor ad illorũ preces, ita de spontanea voluntate potest præfatæ actioni cedere in fauorem eius, quem ipse elegerit: in cõsciẽtia tamen idem manebit debitum. Si autem agatur de remittẽdo debito principali, tunc ad intentionem deprecantium & credito ris remittentis est recurrendum. s. an ipsi inten dant obligationem principalis in seipsis in toto vel in parte suscipere: & cognita remittentis intentione, facile erit in casu iudicare.

De currentibus cum fure in actu negatiuè.

QVAESTIO NONA.

DE alijs verò qui cum fure negatiuè currũt, puta mutus, non obstãs, non manisestans: est maius dubium, an tales teneãtur de damno. Et de his solet cõmuniter distingui. Nam sunt quidem, quibus ex officio aut speciali obligatione incum bit indemnitati aliorum prospicere, eorumque dãna vitare: & ta les tenentur damnum sua negligentia datum resar cire. Excepto, nisi ipsorum lęsorum vtilitas exigat dissimulare, nè. s. maiora damna eueniãt: qualiter euenirent, si minora non permittantur: tunc enim ipse lęsus cuius vtilitas per præfatos dissi mulãtes realiter qcuratur, non est in eorum dissimulatione rationabiliter inuitus, sicut nuper de eo, quifurem opere iuuat dicebamus. Hi sunt reip. gubernatores, duces belli, aduocati, procuratores, aliiq̃; publici officiales, atque medici, cæ teríq; conducti, seu stipẽdiati, qui. s. speciali obligatione tenentur operam & solicitudinem adhi bere, vt aliorum prospiciant vtilitati, & damnorũ vitationi. Et testes, quibus cùm in ius vocan tur, ex officio tenentur dicere veritatẽ. Tales negatiuè cum officio tenentur dicere veritatẽ. Tales negatiuè cum fure aut damnificatore concurrentes, omnium sententia tenentur de damno. Huius ratio est, quia qui alienam rem, aut alteri debitam quando tenetur non reddit, oportet illum pro interesse satisfacere, quod alij ex eius non red ditione patiuntur. Cùm ergo pręfatæ personæ specialiter & obligatione personali teneãtur operam & diligentiam in aliorum vtilitatem apponere, &

non apponunt, perinde est ac si rem aliis debitam, idque cum eorum, quibus debita est, iactura retineant: ac proinde tales tenentur ad interesse, & ratio est clara.

Similiter tenetur rei alienæ detentor eam reddere, non solam, sed cum fructu eiusdem rei, quem dominus alioqui percepisset, sires sibi debita, suo tempore eidem reddita fuisset. Id patet ex dictis. Sed opera præfatorum officialium publicorum, seu stipendiato-**[[37]v]**rum est debita his quorum curam gerunt, & eorum in demnitas est velut fructus ex opera illis debita procedens: quando quidem indemnitas illa est effectus in præfata opera virtualiter contentus. Suppono enim, quòd opera illa ex hibita fuisset causa præfatæ indẽnitatis, ac proinde si suo tempore operam debitam non reddant, necesse est fructum seu effectum illius operis, quem alij percepissent restituant: & ita certum est eos teneri ad præfatam indemnitatem. &c.

Sunt alij negatiuè cum fure seu damnificatore currentes non ita specialiter obligati vt præcedentes, etiam si omnes lege charitatis damna proximi cùm cõmodè possunt, euitare teneantur: vt Codice de Eleemosyna diximus. Hęc tamen obligatio nec specia lis est, nec personalis, cùm omnes respectum omnium indictinctè respiciant. De his tamen maius dubium est, nec omnes in eodem conueniunt. Dicunt quidam, quod si tales cùm furtũ vel damnum proximi possunt sine proprio da mno vitare, & non vitant, sed dolosè proximũ lædi permittunt, non solùm peccant, sed tenentur de damno, sicut & principales damnificatores. Alij verò dixerunt eos teneri ad satisfaciendum pro permisso dãno, siue cum dolo, siue sine dolo proximum lædi seu damnificari per mittant. Alij autem tenent omninò econtrà, q siue cum dolo, siue sine dolo damnificari proximum permiserint, quanquam peccent, restituere tamen minimè tenentur.

Primus modus dicendi non placet in eo, quod de dolo ait, quod si eo do lo aliquis damno alterius non obuiet, tenetur satisfacere. Primò, quia impertinẽs videtur do lus in casu ad debitum satisfaciendi. Quod enim impertinens est ad damnificandum proximum, etiam impertinens est ad obligationem pro damno satisfaciendi. Talis est dolus, quia siue ex dolo, siue sine dolo non obuiantis damno proximi quis desinat obuiare, non minùs pro ximus damnificabitur, vt suppono.

Deinde ex capit. Si culpa tua. suprà citato, non minùs colligitur oriri debitum satisfaciendi, si ex negligentia sit damnum datum, quàm ex dolo, aut culpa: igitur nihil facit in præsenti casu ad debitum restituẽ di dolus, etsi faciat ad Peccatum.

Deinde aliud est, iniuriam cuique facere, aliud verò in bonis, aut per sona cum damnificare. Sæpe autem cessat iniu ria cessante dolo, vbi damnificatio non cessat. Potest etiam remitti iniuria ex dolo illata, non remisso debito pro damno satisfaciendi, vt constat.

Prætereà, si debeo succurrere vni ex duobus, cùm vtrique æquam patiãtur necessitatem, & alteri desino ex odio subuenire, & alteri succurro, iam ex dolo permitto proximum mori, non tamen inde teneor pro huiusmodi damno satisfacere.

Secunda etiam propositio non tenetur communiter, quæ ait omnem hominem qui negatiuè currit cum fure, aut dãnisicatore, siue cum dolo, siue sine illo, quando obuiare tenetur & non obuiat, ad satisfaciendum tenetur. Ratio est quam suprà te tigimus. Quia sola lex charitatis, qua proximus proximo tenetur, non inducit obligationem restituendi, sed lex iustitiæ communtatiuę hanc inducit obligationem. In præsenti autem casu sola lege charitatis tenentur homines proximorum damna vitare, cùm sine propria iactura id possunt: & id non agentes, peccant contra charitatem ad proximum habendam, non tamen contra

iustitiam. Hoc patet exemplo: Si diues videns pauperem extrema necessitate laborantem, cui ex lege charitatis per panis aut vini vestitúsue largitionem subuenire tenetur, & non subuenit, peccat quidem: sed vt suprà diximus, quod elagiri omisit, minimè eidem pauperi, nec alij restituere tenetur: & multo minùs tenetur illi satisfacere, si fortè pauper ex eleemosynæ debitę negatione membrum aliquod corporis amisit, aut notabilem morbum inuadit. Erat enim hæc obligatio ex lege charitatis proueniens, omnibus indistinctè communis, & non personalis. Ac proinde tales peccant quidem, & Deo satisfacere tenentur, non autem homini.

Et ita cum antiquis doctoribus simul & modernis, scilicet Altissiodorensi, Præpositiuo, & Alexandro de Hales, & Thoma, placet tertiæ opinioni adhærere, quæ ait, eos qui negatiuè solùm cum fure aut dãnificatore currunt, nisi speciali obligatione, vt di ctum est, indẽnitati lęsorum prospicere teneãtur, non esse ad restitutionem obligatos, etiam si contra charitatem peccent.

Contra tamen hanc tertiam & communem opinionem videntur aliqua militare. Primò quod ait Ambrosius, & habetur. 86. distin. Pasce fame moriẽtem: si non peuisti, occidisti. Vbi æquiparat eos quorum alter occidit, alter verò fratrem occidi permittit. Et cap. Non inferenda. 23. q. 3. & est eiusdẽ Ambrosij, dicitur: Non minùs est in vitio, qui**[38r]** iniuriam socio illatam non repellit, quam ipse qui infert. Et. 83. dist. ait Symmachus: Nihil refert mortem inferas, vel admittas. Et Augustinus super illud Leuit. 5. Anima si peccauerit, & audierit vocem iurantis, &c. ait quod tenemur fratrem à periurio alióue peccato, cùm possumus reuocare: alioqui si tacemus, portabimus iniquitatem. Et habetur. 22. q. 5. cap. Hoc videtur.

Respondetur, Hæc & multa alia hu iusmodi, probare ho minem peccare mortaliter, qui cùm possit fratrem ab iniusta morte animæ aut corporis eripere, non eripit: non tamen inde fit, vt teneatur pro damno si quod permiserit, satisfacere. Excepto nisi, vt dictum est, ratione officij aut stipendij speciali obligatione teneatur læsorum indemnitati prospicere. Ita que parificantur quod occidit & occidi permittit, in hoc, quòd permittens perinde peccat ac si per se occideret: quia vter que contra charitatem peccat: alter vero vltrà contra iustitiam peccat, ideò non est simile.

Secundò de homicidio volũtario cap. Sicut dignum. &c. Dicitur, ą qui associat homicidam animo occidendi, licèt non apponat manum, pari pœna vel quasi venit cum ipso homicide puniẽdus. Similiter ibîdem dicitur de eo, qui associat homicidam animo prohibendi nè impediatur, licèt non ipse occidat, nec aliquid positiuum ad occiden dum faciat, venit & homicida puniendus. Vnde patet, quod æquè est in culpa sicut ipse homici da, ac proinde videtur esse in simili obligatione. Respon. Licèt sit in pari culpa, vel quasi, eò quod pari pœna vel quasi venit puniendus, vt ait textus, non tamen inde sequitur, quod in vtroque eadem sit obligatio pro damno satisfaciendi. Sal tem non sequitur ex hoc, quod ambo sint apud Deum in eâdem culpa, vel quafi: cùm longè aliud sit teneri Deo, aliud verò proximo. Secundò: esto in casu textus essent in debito fatisfaciendi pares, non tamen fuit illic pura damni permissio, seu negatiua causalitas, sed positiua, scilicet ipsa associatio ac comitatus, quibus ipse associans authoritatem seu animum ipsi homicidæ contulit ad facinus perpetrandũ. Teritò: textus ille est pœnalis, & extendit se ad forum exterius, in quo socius homicidæ, sicut ipse ve nit puniendus. Et nil ad restitutionem, quæ in foro pœnitentiali venit agenda, seclusa humani iuris pœnali dispositione.

Hinc patet ad cap. Quantæ. de sententia excommunica. suprà citatum, quod si quis non obuiet clerici percussioni cum possit, excõmunicatur: non quidem ob debitum satisfaciẽ di, sed ob culpam negligẽtiæ: maximè si dolus interenit. Ideò inde nullo modo infertur, eũ qui non obuiat, teneri ad satisfaciendũ. Adde q vt glossa ibidem ait, procedit textus, & multi alij huiusmodi de illis, qui facinori non obuiãt cùm possint, hoc est, cùm ad obcuiandum publicam habeant potestatem. Et hoc modo limitant illud cap. de iniuriis & damno: Si culpa tua damnum illatum est, aut imperitia, aut negligentia, iure satisfacere oporter, de negligentia eorum, quibus ex officio, aut speciali obligatione damnis aliorum obuiare incumbit. Mihi tamen huiusmodi limitationes, quas glossę his iuribus apponunt, non omninò pro bantur: vt posteà ostendetur, vbi agetur de rebus ob causam datis, causa non subsequuta.

Tertiò, Exo. 21. dicitur de fabente cister nam, & eam non cooperiente, & de habente bouẽ cornupetam, & non eum ligantẽ seu includẽtẽ, quod tenetur de dãno sua negligẽtia dato. Respon. Ideò illos de damno teneri, quia speciali obligatione tenebantur super res suas inuigilare, nè per eas alij dãnificentur, si non ratione publici officij, attamen ratione rei posses sę. Quãdo quidem vnusquisq; rem quam possidet, ita debet possidere, vt sine aliorum præiudicio eam possideat: siue res illa vnde alteri nocumentum potest euenire sit puteus, cisterna, animal ferũ, aut quodcunque aliud, quod homini simplici nocere potest. Hinc patet quid de his dicendum, qui ceruos possident, cuniculos, lepo res, columbas, aliaque huiusmodi animãtia: quæ quia non includuntur, vicinas proximorum possessiones solent deuastare.

Quartò Prouerbio. 29. dicitur: Qui cũ fure participat, occidit animã suam: adiurantem audit, & non indicat. Super quo Hierony. ait, quod non solùm fur reus est, sed etiam qui furti conscius possessori quærenti nõ indicat. De furtis. cap. Qui cum fure. Hinc non nulli moti sunt ad dicendum, ob textum præsentem indistinctè teneri satisfacere eum, qui veritatẽ, quam scit, non indicat, siue in iudicio, si ue extrà, possessore, hoc est eo ad quem pertinet, requirente. Quanquam ex textu citato non video horum sententiam sufficienter probari: cùm dici possit, quod suprà dictum est, q scilicet reus est furti, qui furem seu rem furtiuam non indicat, id est, perinde peccat ac si ipse furtum commisisset, idque apud Deum. Cum quo stat, quòd non sit in conscientia obligatus læso quicquam restituere. Secùs si persona publica esset, cui ex officio incum beret læsi indẽ-**[[38]v]**nitati prospicere. Si tamen in testem productus, & in iudicio requisitus veritatem taceat, falsum iurando, etiam si iuret se nescire cùm sciat, & inde mansit aliquis iniustè læsus, qui eo veriatatem dicente fuisset restitutus: tunc tenetur satisfacere, non solùm quia falsum iurauit, & ex consequenti positiuè causam damno dedit, &c. sed etiam quia veritatem quam sciebat, non manifestauit: ad quod cùm in iudicio esset, ex iustitia tenebatur contra quam fecit, veritatem in ius vocatus occultando. Ac proinde multum resert, rem furtiuam non manifestare in iudicio, vel extrà. Quia etsi vtrobîq; peccetur, non tamen est vtrobique restituendi obligatio, eò quod in iudicio contra iustitiam simul & charitatem peccatur: extra verò non ni si contra charitatem.

Quintò obiicitur ratione. Quando ali quid impertinens est ad dãnificandum proximum, etiam est impertinens ad obligationem satisfaciendi pro damno huiusmodi. Cùm ergo impertinens sit ad damnũ proximi actus positiuus cooperantis, si non minùs ad eius puram permissionem esset tale damnum sequuturum, sequitur quod si positiuè ad damnum proximi concurrens tenetur satisfacere, etiam tenebitur qui negatiuê seu permissiuè concurrit. Parùm enim resert, quo instrumento aut modo proximum occidamus, ferro. s. aut pugno, modò eum occidamus. Inde etiam suprà arguebamus, teneri, qui proximũ cum dolo lędit, similiter

& sine dolo, cùm dolus sit ad damnum inferendum impertinẽs, modò idẽ damnum sine dolo inferatur quod cum dolo.

Respon. ad maximam, eam conceden do. Si enim actus positiuus impertinens est ad damniillationem, non cau sat obligationem satisfaciendi, si non minùs erat damnum alioqui euenturum, iuxta ea q̃ suprà posita sunt: sed nil contra opinionem, q̃ impugnatur. Quia quod dictum est. s.q̨ damnum illatum causat obligationem satisfaciendi & non permissum, procedit quando tale dã num causatur opere aut verbo alicuius: maximè quando alioqui minimè causaretur: & ita actus positiuus in casu non erit impertinens, sed causa sine qua non, damni illati. &c. Et quã uis pura negatio aliquando sit causa sine qua non eiusdem damni, non ita parit præfatam obligationem satisfaciendi læso: cùm aliud sit damnum causaliter inferre: aliud verò ipsum per mittere. Satisfactio autem respondet illationi damni, non permissioni. Nam vbi est pura permissio, alia causa per se damni illatiua reperietur, cui damnum venit imputandum, quæ quidem causa nullatenùs fuit ab ipso permittente adhibita, sicut adhibetur ab eo, qui positiuè concurrit ad damnum.

Sextò obiicitur. Si duo concurrunt ad damnum, alter immediatiùs, alter verò remotiùs: vt si alter ab altero incitetur, si qui remotiùs se habet ad damnum tenetur de damno. à fortiori qui immediatiùs ad illud se habet. Iam pono casum, quo Ioannes videt da mnum inferri proximo, & paratus est illud im pedire cùm possit: Petrus autem suadet eidem vt quiescat, & damnum illud non impediat, & ita Ioannes quiescit: Petrus in hoc casu tenetur de damno, cùm positiuè videatur ad damnum concurrere, causa per eum data, vt patet ex casu: igitur à fortiori tenebitur Ioãnes de eodem damno, ex quo Ioannes fuit à Petro incitatus, vt quiesceret: & ita Petrus remotior causa est illius damni, Ioannes verò propinquior, vt patet: igitur.

Respon. Primò nil inconuenit, eum qui immeditatè damnificat, non teneri de damno, & tamen teneri eum, qui illũ ad damnificandum incitauit, vt si is qui incitauit, fraudulenter id fecit: inductus autem cum bona fide. Ita in proppsito, Ioãnes ad non impediendum damnum inductus, non tenebitur satisfacere. Quod inde patet: Quia si non inductus, sed sponte damnum illud permitteret, nõ teneretur iuxta dicta: igitur à fortiori non tenebitur inductus: & tamen is qui induxit tenebitur, quia causam positiuam dedit dãno illato. Non enim is solùm causat damnum qui illud infert, sed qui impedimentum tollit, quo alioquî damnum fuisset impeditum. &c.

De participantibus in re furtiua.

QVAESTIO DECIMA.

DVobus modis di citur aliquis cum fure par ticipare. Vno modo in actiõe, seu actu furãdi: qd' fit vel ante furtum eidem causam præstando, vel ad ipsum furtum perpetrandum opere concurrendo, de quo suprà dictũ est. Alio modo in re furtiua: quod fit, quando post perpetratum furtum res ipsa furtiua vel aliquid eius ad manus venit ipsius: & hoc est**[39r]** quod nunc quæritur. s. An qui participant in re, teneatur. Est autem distinguendum de re illa furtiua: quia quædam est de his, quæ vsu consumuntur, in quibus dominium ab vsu non separatur. Alia verò est de his, quæ vsu non con sumuntur, & de his diuersa est ratio, diuersáque responsio. Et vt in summa & absq; disputatione dicam, si res sit de his quæ non

vsu con sumuntur, quam. s. alius à fure de manu ipsius furis accepit, potuit hoc tripliciter fieri. Quia vel ille cum mala fide rem illam accepit, sciens, scilicet rẽ furtiuam esse. Vel cum bona fide, credẽs scilicet non furtiuam esse, sed cum à quo eam acce pit, iure potuisse rem illam alienare. Vel cum conscientia dubia, qua. s. dubitat furtiuáne sit res illa, nécne. Si cum mala fide accepta est, tũc res illa restituenda est eadem, si extat: vel si cõsumpta sit, valor ipsius est restituendus: idque si ue res illa per viam donationis, siue per viam emptionis, alteriú sue contractus ad secundum peruenerit possessorem. Est autem tunc res vero domino restituenda, non furi. Vtriusq; ratio est clara. Quia cùm secundus ille detentor sciuerit rem illam alienam esse, eam si biipsi accipiendo, furtum commisit, rem alienam iniustè contrectando. Nec minùs damnificauit dominum rem eius accipiendo, & apud se retinendo, quàm prior fur primo surripiendo, vt ex dictis constat. Nec minùs fuit in mora, non eam reddẽdo, quàm prior fur fuerit, quan do eam detinebat. Ac proinde vt iniustita illa ad æqualitatem reducatur, necesse est hunc se cundum detentorem rem illam vero domino reddere, ac si per seipsum eam primitùs fur ab stulisset. Quòd autem res illa non sit priori furi reddenda, inde patet, quia secundus ille detentor per rei detentionem non furem, sed verum dominum dãnificat, rem ipsius iniustè detinendo, & dominum nè re sua vtatur impẽdiẽdo.

Vnde ab opinione Alexandri videtur recedendum, qui ait in casu secundum detentorem posse rem illam priori furi reddere, nè pretium, quod pro re dederat, amittere cogatur: quia vt ait, Vnusquisque magis tenetur suæ indemnitati consulere, auàm alienæ. Contra quod videtur ratio. Sicut enim non licet propriæ indemnitati con sulere rem alienam iniustè accipiendo, aut detinendo: ita nec rem alienam inuito domino distrahendo. Sicut in casu fieret, rem illam furi reddendo. Nec etiam sunt facienda mala, vt eueniant bona: qualiter in casu fieret. Nec dominus verus ipsius rei debet secundùm rationem consentire in hoc, quòd secundus detentor rem priori furi reddat, vt suum pretium rehabeat: quia imputet sibi iniquus emptor, qui scienter rem alienam à fure emit. Et longè rationabilius & iustius est, vt qui re sua iniustè fuit spoliatus rem suam rehabeat, quã quòd secundus detentor pretium quod iniquè & scienter pro re furtiua dederat, recuperet. Ac proinde rationem sequendo in casu do minus rei rationabiliter est inuitus, si secundus detentor rem præfatam priorifuri, & non ipsi domino reddat. Quòd si pretium quod furi dederat vult rehabere, id curet sine veri domini præiudicio: conueniat furem coram iudice, vel faciat dominum rei ipsum secundum de tentorem coram iudice conuenire, vt rem suã per iudicis sententiam recuperet, & tunc poterit contra furem allegare. Quòd si hæc remedia locum non habeant, quia fortè rem ad iudicium deducendo fur alioqui occultus infama bitur, aut alia dãna seu scãdala subsequutura timeantur, rem alienam suo domino reddat, & ipse pretium, prout meliùs poterit, à fure recúpe ret: alioqui imputet sibi pretij dati iacturam.

Si autem secundus detẽtor rem furtiuam de manu furis nescienter, seu cum bona fide accepit, putans rem non esse furtiuam (supposito quod sit de his, quæ non vsu consumũtur: nam de his nunc loquor) dicendum quod durante bona fide talis detentor non tenetur quicquam restituere, vt cõstat: quia ipsa ignorantia inuincibilis eum excusat, sicut à peccato iniustæ detẽtionis, ita etiam à debito restituendi pro tunc. Si autem bona fides cesset, & incipiat scire veritatem, rem. s. illam furtiuam esse, tenetur vt suprã rem illam domino restituere, & non furi. Si autẽ secundus ille detentor rem illam consumpsit, seu durante bona fide eam destruxit, vendidit, seu alienauit, tunc cùm fides bona cessauerit, tenetur vero domino restituere, quantum ipse factus est locupletior. Si enim nullum lucrum si bi acquisiuit, vt si tantum pretium dederat furi, quantum res ipsa valebat: aut si per

viam donationis rem illam à fure acceperat, & similiter ipse per viam donationis eandem postmodùm alienauit: aut res ipsa in ipsius potestate nullo inde commodo percepto periit, in his & similibus casibus nil tenetur cessante bona fide restituere. Econtrà verò si factus est locupletior, vel inde cõmoditatem aliquam est assequutus, vt si tantundem erat de suis bonis consumpturus, si rem illam consumpsit, aut donatarius si rem donauit, aut si pretium aliquod vel aliã commaditatem ex rei alienatione percepit: idipsum tenetur domino restituere.

[[39]v] Inde fit, vt si res illa fructifera erat, & fructus aliquos inde secundus detentor percepit, illos, si extant reddere debet in eodem casu, scilicet cessante bona fide. Si autem eos consumpsit, donauit, alienauit, &c. vnde aliquod est lucrum seu commodum asse quutus, illud similiter reddat. Itaque idem est de fructibus, seu cõmoditatibus ex re prouenientibus quod de re ipsa iudicandum, quantum ad debitum restiuendi.

Hîc haberet locum dubitatio in priori membro posita, casu quo secundus detentor, qui cum bona fide rẽ furtiuam emerat, eandem integram habet post malæ fidei superuentum, an possit tunc rem il lam furi reddere, vt pertium, quod pro ea dederat, recuperet. Et ratio dubitationis est: quia ex quo hic secundus detentor non fuit in culpa, sed cum bona fide rem illam emit, non est dignus, qui pretium ab eo datum amittat: qua liter amitteret, si rem sic emptam, suo dño & nõ furi restituat. deinde potest suę indẽnitati cõsulere: qualiter non consuleret, si rem illam domino restitueret & non furi. Prætereà bona fides non patitur, vt idem bis restituatur: qualiter in casu restitueretur, si res domino & non furi esset reddenda: quia semel fuit saltem in valore restituta, quando pretium ipsius rei furi, à quo res fuit empta, fuit traditum: & iterum quãdo res ipsa domino restituitur. Postremò idem apparet ex communi doctrina, quæ tenet, quod quando res restitui non potest sine notabili damno ipsius restituẽtis, tunc cessat obligatio restituendi, quousq; restitutio sine huiusmodi damno fieri possit. s. si maius damnũ aut saltem tantum eueniat restituenti ex ipsa restitutione, quàm sit damnum quod creditori fieret, non facta eidem restitutione. Quod quidem valde æquum esse videtur, in his saltẽ qui non fuerunt in turpitudine, nec in mora. Nam si is, qui restiuere debet sit fur, aut raptor, aut alius iniustus rei alienæ vsurpator, tunc non cessat obligatio ob damnum, quod restituenti ex restitutione eueniret, nisi maius esset, quam damnum lęsi. Itaque in casu præsentis dubij durum videtur multis condemnare secũ dum detentorem, qui cùm bona fides cessauerit, rem furtiuam per eum emptam, furi à quo emerat red dat, si non potest cõmodè aliter pre tium per eum datum recuperare. Nec in hoc videur rei dominus rationabiliter inuitus vt videtur, idque in fauorem bonæ fidei. Sic tenet Alexander de Hales, parte. 4. Et directorium, & Gabriel, qui eos imitatur.

Verùm quamuis hoc videatur piè dictum, in rigore tamen conscientiæ oppositum dicerem esse tutius & agendum. s.q si secundus detentor verisimiliter credit si rem furi restituat, rem ipsam ad eius dominum nũquam peruenturam, tenetur rem illam domino reddere, & non furi, non obstante dati pre tij iactura. Id apparet ex dictis: quia non sunt facienda mala, vt eueniant bona.

Tum etiam si rem furi restituat, credens rem nunquam ad manus domini peruenturam, est cum fure positiuè concurrere ad proximo damnificandum, vt coustat: & ex consequenti facta tali restitutione, tenebitur de damno huiusmodi ipse secundus detentor.

Tum etiam, quia si ob hanc causam esset res illa furi reddenda, nè. s. secundus detentor pretium datum amittat, sequitur quòd si fur mortuus est, aur absens, aut omninò pau per

factus, posset secundus detentor rem præfatam apud se detinere, aut eam aliis vendere, nè. s. damni pretium amittat, quod tamen suppono falsum.

Tum etiam dominus ipsius rei sciẽs rem suam apud secundum detentorem esse, poterit iustè rem illam tãquam suam propriam petere, & nolẽtem reddere per iudicem compellere, vt eam sibi reddat. Nec in hoc potest rationa biliter ab aliquo condemnari, tanquàm aliquid indebitum faciat: igitur talis do minus in casu non tenetur consentire in hoc, quòd secundus detentor rem suam detineat, aut vendat, aut priori furi restituat: & ita quicquid ex his agat, iniustè aget, cùm spoliatus in his omnibus sit retionabiliter inuitus: & per consequens tenetur rem illam domino reddere, non obstante quod pro ea pretium æquale fure dederit. Adde quod ex quo cessat bona fides, in cipit esse malæ fidei possessor. Secùs si re priori furi reddita, nè pretium quod dederat amittat, est certum spoliatum in re sua restituendum: nam tunc poterit secũdus possessor rem venditori reddere.

Si verò rem furtiuam aliquis de manu furis accepit, nec bonam nec malam habens fidem, sed dubitans de re, sit furtiua nécne, dicit Hostieñ. lib. 4 de pœnitentia, & post eum multi alii. in huiusmodi casu peccare, qui rem taliter accipit: & teneri eam domino restituere, ac si cum mala fide eam accepisset, idq̃; siue per viam donationis, siue emptionis, alteriúsue contractus rem illam acceperit. Horum ratio est: quia ex quo conscien-**[40r]**tia sic accipientis dubia est, videtur accipiens se periculo peccati exponere: nec minus peccatum est contra conscientiam dubiam quàm contra positiuam aliquid agere. Qui autem amat periculum, peribit in illo. Et, quod non est ex fide, id est conscientia, peccatum est.

Aliter tamen videtur in præsenti articulo respondendum, scilicet, q is qui dubitat rem illam furtiuam esse, potest eam de manu furis accipere, per viam donationis, emptionis, aut permutationis, dummodò huius animi sit, quo scilicet intendat veritatem inquirere, & cùm constiterit furtiuam esse rem, illam suo domino tradere. Et cùm rem illam in simili dubio acceperit, poterit eã tutê retinere, interim quòd constat cui sit res illa reddenda: modò ad id sciendum debitam apponat diligentiam: nec contra taliter & tali animo rem furtiuam accipientem aut retinẽtem poterit dominus rationabiliter esse inuitus: & ita in conscientia non erit reus furti. Imò in casu videtur rem domini viriliter agere, cuius res fortè alioquî ad manus eius nunquam peruenisset. Secùs si oppositum animũ habeat, qui rem illam in dubio accipit.

Iam quando arguitur: Contra conscientiam dubiam nõ est licitum alienum accipere, aut retinere. Respõ. De conscientia dubia distinguendum est. Stat enim quod rem illam accipiens dubitet, an sit furtiua nécne, non dubitando de licentia rem illam accipiendi seu retinendi: & tunc non est peccatum, nec contra conscientiam rem illam cum præfata animi pręparatione accipere & retine re, ex quo talis rei acceptio & detentio in casu potest esse conscientiæ positiuæ conformis, nõ obstante quod defacto dubitetur. Aliud enim est dubitare de re, an furtiua seu aliena sit: aliud ve rò, an possit licitè retineri. Multum itaque refert qualis sit in casu dubitatio.

Esset tamen debium, an in eodem casu, quo de re ipsa dubitatur sit furtiua nécne, sit licitum huic secundo detentori rem illam vendere & alienare. Et generaliùs occurrit hæc quęstio, quando aliquis cum bona fide rem furtiuam emit, & posteà cessante fide illa incipit dubitare, an sit res furtiua, eò quod rumor super hoc incipit seminari, an possit tunc rem illam vendere, nè cogatur per iudicem eam suo domino reddere, non reddito illi pretio, quod furi pro re ipsa dederat. Et est casus qui frequenter occurrit.

Dixerunt aliqui quòd in tali casu non obstante dubio illo potest ille detẽtor secundus rem illam vendere, nec tenebitur pretium pro illa acceptum restituere. Mouentur ad dicendum, quia talis adhuc manet bo næ fidei possessor, iuxta illud August. Et habetur. 34. q. 2. cap. Si virgo. Vbi dicitur, quod bonę fi dei possessor rectissimè quisq; dicitur, quãdiu se possidere ignorat alienũ. Cùm ergo in casu quo possessor dubitat, an res illa furtiua sit, seu aliena, ignoret eam alienam esse, sequitur quod est bonę fidei possessor: & ita poterit tutè rẽ illam vendere, ac si sua esset, nec tenebitur pretium pro illa acceptum postmodùm restituere.

Ego temen aliter dicerem. Si secundus hic possessor habuit rem illam de manu furis per viam donationis, & posteà eam ob præfatum dubium vendit, tenebitur pretium acceptum Domino spoliato reddere, quando constiterit verè rem illam alienam fuisse. Id patet, quia ad hoc idem teneretur, etiam si rem cũ bona fide positiua, qua credebat rem non esse furtiuam, vendidisset: ex quo accepto pretio factus sit locupletior. Igitur à fortiori, si stante dubio præfato rem illam vendat, tenebitur. &c.

Dico secundò, quòd si rem illam per viam emptiõis, seu permutationis, etiam cum bona fide de manu furis acepit, & posteà incipit verisimiliter dubitare an sit furtiua, poterit rem illam vendere sine peccato, dummodò emptori rei conditionem exponat, dicens esse dubium an furtiua, sit: alioqui perinde est ac si rem defectuosam venderet, non propalato defectu. Et esset emptorem defraudare, qui vel rem illam cogni to eius defectu seu vitio nullatenus emisset, aut pretium longè minus pro ea dedisset. Qua lege seruata, poterit emptori quem repereit vendere: paratus tamen pretium vero domino vendere, si constiterit rem furtiuam esse. Huius ratio etiam est clara: nam si rem illam haberet, & apud se seruare vellet, oporteret illum parati animi esse, rem illam vero domino restituere, si constiterit cuius sit. Igitur cùm eam vendendo, & pretium pro ea recipiendo, perinde sit ac si rem apud se saltẽ in valore seruaret: sequitur quòd debet parati esse animi pretium illud domino reddere, quando constiterit rem suam fuisse: & per consequẽs cognito vero domino pretium rei vanditæ tenebitur restituere. Nec facit ad oppositum ratio suprà facta: nam falsum est quod stante præsato dubio in possessore dicatur bonę fidei possessor. Nec cap. Si virgo. probat qq voluit: quia illud intelligitur non de ignorantia negatiua, qualem habet qui dubitat rem surtiuam esse, sed de ignorantia positi-**[[40]v]**ua, qua possessor credit se non alienum possidere: qualis non habetur in casu præfati dubij. Exemplum huius est: quia ad iustè belland ũ, non sufficit dubitare de iustitia belli, sed opùs est credatur esse iustum. Sufficeret autem illud dubitare, si illud debium bon am fidem non excluderet. Sed de hoc posteà. Itaque in casu præsenti quãdo possessor dubitat rem quam tenet furtiuam esse, id operatur huiusmodi du bitatio, quod ea extante non tenetur rem restituere, sed poterit possessor eam tenere, paratus suo domino reddere, si constiterit alienam esse. Et eodem modo poterit stante eodem dubio rem illam vendere, paratus similiter pretium reddere, quando constiterit rem alienam fuisse: nec rationabile est bonam fidem conscientiæ dubiæ æquiparare.

Si deniq; res furtiua, quam quis de manu furis accepit, sit res vsu cõsumptibilis: tunc aliter quam priùs respõdendum est. Et breuiter distinguatur. Nam refert, scienter an ignoranter rem furtiuam de manu furis acceperit, & an per huiusmodi accpetionem fur factus sit impotens satisfacere, an nõ. Si verò fur de cuius manu alius rem aliquam accepit, non manet potens ad soluendum omnia quæ debet, sed potiùs per præfatam rei acceptionem redditur impotens ad restituendum: tunc qui accepit rem illam, tenebitur illã in se vel in æquiualenti restituere. Et procedũt hæc de eo, qui scienter in re furtiua participat. Si fur de cuius manu

huiusmodirem alius sciẽ ter accipit, manet potẽs omnia debita suis creditoribus soluere: tunc ille secundus non tenetur acceptum restituere, siue illud acceperit per viam donationis, siue emptionis, seu alterius contractus: sicut teneretur, si res accepta non esse vsu consumptibilis. Ratio discriminis est clara: quia si res illa non est vsu consumptibilis, dominus spoliatus habet ius ad rem illam eandem numero. Si autem sit vsu illam consumptibilis, non sic habet ius ad rem illam eandem numero, cùm in huiusmodi rebus dominium ab vsu non separetur. Ac proinde in tali casu perinde est, ac si fur daret illi secundo de suis propriis bonis, cùm illa bona furtiua functionem admittant, vt suppono: & hoc maximève rum est, quando res huiusmodi furtiuas aliis similibus rebus miscuit.

Corollariè sequitur, quod quãdo aliquis scienter in re furtiua vsu consumptibili participat, parùm refert, quòd fiat vel nan fiat inde locupletior. Nam si ex ta li participio fur ipse non manet impotens ad plenè omnia sua debita soluendum, tunc par ticipans etiam si fiat inde locupletior, non tenetur de rigore conscientiæ acceptum restitue re: cùm res sic accepta non erat eadem numero debita, nec inde mansit fur impotens ad satisfaciendũ: tenetur autem etiam si locupletior factus non sit, si ex huiusmodi pariticipio ipse fur maneret impotens plenè satisfacere.

Si verò nescienter, seu cum bona fide factum sit huiusmodi participium, & fur inde manet impotens ad plenè satis faciendum, tunc habet locum quod dictum est, scilicet, quod participans tenetur quantum factus est locupletior: secùs aliâs.

Corollariè sequitur, si participans in re furtiua vsu consumptibili dedit furi tantum pretium, quantum res valuit, non tenebitur participans quicquam restituere: ex quo ex tali participio non mansit fur impotens ad plenè satisfaciendum, cùm tantum in pretio à participante receperit, quã tum illi in re dedit.

Notanter suprà dixi hæc vera esse quãdo resfurtiuas vsu con sumptibiles fur ipse aliis similibus miscuit: quia tunc cùm res furtiuæ discerni à non furtiuis non possint, videtur dominium quod in rebus illis ipse spoliatus habueret, extinctum esse: & ita perinde est ac si res omnes illæ sint de dominio furis eas possidentis factæ. Si tamen res fur tiuæ eædem numero non sunt aliis commixtæ, sed seorsum sunt, ita vt à cæteris discerni possint, secùs esset: quia tunc dominium & ius cer tum ad illas easdem, quod priùs spoliatus habebat, nondum amissum est: & tunc idem est de participantibus in rebus huiusmodi dicendum, quod dictum est de participantibus in rebus furtiuis, quæ vsu non consumuntur.

Occvrrit hîc casus communis quidem, sed intricatus, de his qui participant in actu simul & in re. Si multi vineam Petri ingressi, omnes fructus eiusdem comedunt, ita vt vnusquisq; non nisi vnum racemũ accipiat: An teneantur hi fatisfacere sub pœna peccati mortalis. Pro parte negatiua videtur, quod quia ob furti modicitatẽ videtur, quod nullus eorum racemum accipiendo mortaliter peccauit: & per consequens non erit mortale non satisfacere: quando quidem non maius peccatum est rem ablatam detinere aut consumere, quàm rem ipsam inuito domino auferre. Pro affirmatiua etiam est ratio: quia dominus vineæ manet notabiliter damnificatus, cui iustũ est satisfactio fiat.

[41r] Eadem dubitatio est, si Petrus de vinea proximi paulatim omnes racemos transeundo colligat, sic quòd vna die sinfi gulis horis vnum colligat: alia die tantundem, & ita de aliis: idque cæteris paribus ex parte voluntatis, quæ est non lædere notabiliter, sed quia sessus est, naturam fouere, seu gustui cõplacere intendit. &c. Omnes actus illius videntur similes & æquales: & primus non fuit mor tale peccatum, nec secundus, nec tertius: nec

vi detur maior ratio de his, quàm de aliis, igitur nullus fuit mortale peccatum: ac proinde Petrus in casu fructibus vineæ consumptis, non tenebitur domino sub pœna peccati mortalis quicquam restituere.

Aliud simile his. Petrus tempore messis de agro in agrum, de area in aream discurrens, aut de vinea in vineam, colligit de quolibet agro, seu congerie tritici vnã spicam, aut vnum racemum de singulis vineis ad diuersos dominos pertinentibus, ita vt notabilem quantitatẽ cõgregauerit: An teneatur sic congregata sub pœna peccati mortalis dominis agrarum, seu vinearum restituere, an ea pauperibus erogare: cùm omnia illa furta seorsum sumpta non videantur nisi peccata venialia. Ad minus non erunt mortalia: & ita nec retẽtio spicarum aut racemorum erit martalis. Ecõtrà verò si liber sit à restitutione in casu, daretur posse Petrum toto anno se & familiam suam de rebus furtiuis sine peccato mortali & sine obligatio ne sub pœna peccati mortalis accepta restituẽ di sustentare. Hæc patent inductiuè. Quia nõ tenetur huic domino, nec illi, nec alij sub pœna peccati mortalis satisfacere: igitur nulli. Nec valet decere, quod tenetur omnibus & nulli: quia non cohærent, vt aliâs in simili ostendimus.

Ad primum casum ex his qui positi sunt, distinguatur. Quia vel ita omnes illi socij ad furtum concurrunt, vt alter alteri causa sit damnum illud inferendi, sic. s.q altero nõ eunte, nec alter iret: & tunc vnusquisq; tenetur in solidum conditionaliter, scilicet si alter nõ satisfaciat: & de hoc suprà dictum est. Vel ita cõcurrunt, & nullus sit alteri causa quicquam rapiendi. & distinguatur iterũ. Quia vel omnes sciunt de damno per alios illato vel non, sed vnusquisq; putat se solum racemum accipere. Si primum, omnes tenentur per eos accepta re stituere, vnusquisq; pro eo quod accepit, idq́; sub pœna peccati mortalis. Et omnes illo modo vineam scienter spoliantes, peccant mortaliter, etiam si vnusquisq; non nisi granum vnũ acceperit. Id patet, quia omnes illi cooperantur scienter, ad notabiliter proximo damnificandum. Quòd si modicitas furti reddit ipsum veniale, erit hoc quando non ita notal il ter damnificatur proximus. Si autem vnusquisq; ex damnificãtibus damnum per alios illatum ignorabat, durante hac inscitia si inuincibilis sit, ex cusatur à mortali, tam accipiendo, quàm etiam non restituẽdo. Si tamen posteà not itia veritatis accesserit, id est damni notabilis dati cognitio, tenebitur vnusquisq; quantum accepit in se, vel in æquiualenti reddere.

Ad secundum casum dicendum, maiorem esse difficultatem iudic are quod sit notabile damnum, quàm ad casum respondere. Quod enim vni notabile damnum est, alteri tamen est leue. Et ita regula certa dari non potest, quantum dicatur, & sit notabile damnum: sed attenta paupertate seu facultate spoliati, re linquitur hoc arbitrio boni viri determinãdũ. Cognito igitur quantum alicui sit notabile damnũ, Petrus in casu dicetur tunc primò morta liter peccare, quam primum ad nota bile damnum dominus vineæ peruenerit, & eo illato, tenebit læso sub pœna peccati mortalis satisfacere.

Sed pone quòd accipere viginti racemos non sit notabile dãnũ, accipere. 21. sit notabile damnum, quantum tenebitur restituere si. 21. acceperit? An satisfaciat vnum in valore restituendo, cùm alios viginti posset sine mortali, si eos tantùm accepisset, retinere. Crederem quod tunc teneretur omne ablatum restituere. Tum quia perinde est ac si simul. 21. acciperet, quod est notabile damnum ex hypothesi. Nihil enim refert paulatim vel simul quenquam interimas vel spolies, inquit Hieronymus. Tum etiam quia restitutio cõsistit in æqualitate: ac proinde tantum est spolia to reddendum, quantum fuit damnum notabile illatũ. Hoc autem non erat vltimi racemi acceptio, sed vltimi cum præcedentibus omnibus: & ita vltimus cum omnibus præcedentibus est reddendus in se, vel in valore.

Ad tertium casum videtur, quod si homo ille id in fraudẽ legis de non furando non faciat: sed quia fortè non habet aliâs vnde sufficiẽter ipse & familia sua viuat, excusari poterit saltẽ à mortali. Et tunc non video rationem, qua veniat ad restitutionẽ sub pœna peccati mortalis cogẽdus: ex quo neminẽ illo modo notabiliter damnificauit. Si autem diues sit, qui hęc facit, aut habet vnde cõpetenter viuat, arbitror illum mortaliter peccare, si ea intentione illa pariticularia furta cõmittat, aut notabilem acquirat quantitatem. Et ita puto eum omnia**[[41]v]** sic ablata debere ipsis spoliatis restituere: nisi vnusquisq; ob rei modicitatem debitum condonet. Sed quãdiu de hac voluntate condonãdi non constet, meritò præsumitur, quod in huiusmodi furtis modicis ob præfatum finem factis, erunt domini rationabiliter inuiti. Vide etiam, an perinde sit ac si plures domini habeant sua bona simul in vno loco aggregata, & Petrus de bonis huismodi cõgregatis furtiuè notabilem quantitatem capiat: in quo casu non dubium eum de furto teneri, sed ab huiusmodi minutis casibus dissoluendis temporis penuria, animúsq; ad vlteriora progrediendi abstinere hortatur.

De rebus per creditorem in recompensam debiti ablatis.

QVAESTIO. XI.

ESt quoddam fur tum similitudinarium potiùs quàm verum, de quo idem quod suprà quæri solet: An sit de necessitate restituẽdum. Vt in casu quo quis suam propriam rem ab alio occupatam clam surripiat. Aut secundò, in casu quo creditor de bonis de bitoris clam quantum eidem debebat accipiat. Et de priori casu facilis est responsio, præmissa distinctione, qualiter. s. res illa ad detentorem deuenerit, an. s. per viam depositi, commodati, locati, aut per aliam iniquam viam, puta furti, rapinæ. &c. Et quidem si per viam honesti titu li ad eum peruenerit, peccat dominus, qui rem suã propria authoritate de alterius potestate, sine detinentis consensu capit, & quodam mo do furtum cõmittit: non quia rem accipit cum sua sit sed quia detinentem iure, quod ad rem vel vsum eius habebat furtiuè priuat: & detinens erit contra dominum sic rem suam surripientem rationabiliter inuitus. Et etiam accidere so let ipsum detentorem ex tali facto damnificari: quia defuncto domino rei sic acceptæ, pote runt eius hæredes rem pręfatam à detentore re petere. Autipsemet detentor scrupulo consciẽtiæ agitatus si decedat, iubebit valorem rei pręfato domino, aut suis hæredibus reddi: putans præfatam ob culpam fortè suam fuisse amissam. Ac proinde præfatus daminus peccat in casu, & tenebitur ei, cui rem abstulit, in cõscien tia satisfacere, si constiterit eum inde damnificari. Rem tatem reddere non tenebitur cùm sua sit. Excepto si is, qui rem detinebat, ius ad ipsius rei vsum haberet: vt si res erat illi locata quia tunc locator tenetur stare contractui. Si autem non cum honesto titulo, sed per viam furti, aut rapinæ res ad detentorem peruenit, poterit dominus clam eam accipere: modò ab scandalo, & infamia, aliisque notabilibus damnis ca ueat, si non speret aliter rẽ suam posse recuperare.

In secũdo casu solent maiorem difficultatem facere: & est casus, qui frequenter accidit. Famuli, seruitores, factores, conducti, ac deniq; omnes creditores, quibus alius aliquid debet: cum debitum vix possint planè à debitore recuperare, clam de bonis creditoris tantundẽ capiunt. Similiter si defunctus de debitis in te stamento non meminit, solent creditores super stites (sit vxor, sint filij, sint famuli, aut alij extranei) de bonis defuncti clam tantundem surripere. Deinde ad instantiam debitoris seu hæ redum solet prælatus præcipere, vt omnes

qui de bonís defuncti quicquam acceperint, aut detinent, restituant, aut denuntient, dique sub pœna excõmunicationis: quæ etiam ad scientes solet extendi, si non quod sciuerint, denuntiauerint. Iam est dubium duplex. Alterum est, an sit licitum quod propositum est. Alterum verò, an præfata cẽsura eos, quires huiusmodi abstu lerint, eosque qui sciunt quis eas abstulerit, nisi vel reddant vel denuntient, liget. &c.

De primo distinguunt aliqui de rebus sic acceptis, an sint tales quæ functionem admittunt: quales sunt, quę consistunt in pondere, numero, & mensura, quæ vsu consumuntur: an econtrà sint de his, quæ vsu non consumuntur. Siprimum, dicũt licitum id esse, seruatis conditionibus statim dicendis, eò quod recompensa in rebus, quæ functionem recipiunt, locum habet: vt si per vnam viam tu debes mihi centum aureos, ego etiam aliũde tibi totidem debeo: licitè possum quod debeo, loco alterius debiti retinere.

Si tamen sit res non consumptibilis vsu, nõ habet locum compensatio: nec licitum est loco debiti clam de bonis non vsu consumptibilibus quicquam capere. Pro qua parte videtur ratio: quia si creditor huinsmodi res, vt dictũ est, surripiat, rem alienam inuito domino capit, nec dominium eius acquirit: quia dominium rei de vno in alium sine consensu prioris domi ni particularis, aut sine consensu domini superioris, seu legis authoritate, vt suprà diximus, non transit. In casu autem, nec adest consensus domini particularis, vt suppono, nec consensus aut authoritas iudicis, aut iuris, cum potiùs iura reclament, & eos qui propria authori-**[42r]**tate aliena aggrediuntur, vt sua recuperent, puniunt. vt habetur. l. 1. C. nè quis in propria causa. Igitur in casu huiusmodi, rei dom inium in creditorem eam surripiẽtem non transit: & ita peccabit, & rem illam reddere tenetur.

Secundò, Dominus re præfata spoliatus, cũ rem suam alicubi esse cognouerit, siue creditor eam teneat, sine alteri dona uerit aut vẽdiderit, poterit eam repetere, & rehabitam iustè retinere: & nolentẽ eam reddere poterit iudicis authoritate ad reddendum cõpellere. Igitur nec tutus erat præfatus creditor rẽ illam accipiendo, nec eandem detinendo: non obstante, quod in recompensam debiti acceperit.

Quibus non obstantibus videtur dicen dum, quod seruatis seu concurrentibus conditionibus, quæ communiter solent assignari, poterit creditor loco debiti tantundem in valore de bonis creditoris clam absq; peccato & absq; debito restituendi capere: siue id, quod capit, sit res vsu consumptibilis, siue non. Quas conditiones annumerat sanctus Bernardinus, & cæteri post eum. Prima, quod debitum suum sit liquidum, & non dubium: alioqui peccaret propri a authoritate volens sibi satisfacere. Secunda, quod non speret debitum suum per viam iudicij recuperare sine notabili iactu ra sua, vt si desunt testes idonei, si creditor est potens, quem iudices timere solent, aut eidem volunt complacere, aut si res ad iudicium delata magnis eget expensis, seu laboribus, &c. Tertia, quod non sit verisimile inde sequi infamiam pro priam, seu damnum corporale, cùm iudices talia similitudinaria furta si probentur, soleant punire. Quarta, quod non immineat inde scãdalem, aut grauamen alicui, quòd debeat ex charitate saltem euitari. Quinta, quod conscientia creditoris hoc modo sibi satisfacientis sit sana, & non læsa, sed credat id in casu sibi licêre. Sexta est, q sit illi verisimile, quod ad debitum recuperãdum nil sibi proderit à debitore id petere. His concurrentibus, licitè potest creditor de alienis sibi satisfacere. Sed si res, quam sic capit, sit non consumptibilis vsu, vt licitè eam per viam recompensæ capere possit, opùs est septimam addere conditionem. s.q non potuit de aliis rebus vsu consumptibilibus accipere: & si possit de facto, fortè tamen grauamen aliquod seu damnum fieret creditori maius, quàm rem nõ vsu consumptibilem

accipiendo. Huius ratio clara est, quia si posset creditor de aliis rebus sibi satisfacre, & non vult nisi de rebus quæ non vsu consumuntur, meritò in talis rei acceptione debitor erit rationabiliter inuitus: quia fortè res illa multùm fibi grata est. Si omnia hæc concurrant, aperta est ratio huius sententiæ: quia in tali casu nulli facit iniuriã: imò rem ad æqualitatem reducit, cùm non aliter posset nec speratur ad æqualitatem venire. Debitori enim iniuriam non facit, cùm debitor ipse hoc idem facere debuisset, reddere. s. creditori quod debet. Iustitiæ publicæ iniuriam non facit: quia tunc fit publicæ iustitiæ in casu iniuria, quando per viam iustitiæ posset suum debitum si vellet recuperare, & non vult, sed propria authoritate sibi ius dicit: quod cùm in casu deficiat, sequitur quod in defectum iustitiæ poterit ipse creditor sibi satisfacere.

Si tamen non omnia hæc concurrant, peccabit quidem creditor in casu sibi in causa propria ius faciens: attamen reddere acceptum non tenebitur, si certum erat sibi tantũdem deberi, eò quod iam res sit ad æqua litatem redacta. Hanc sententiam tenent doctores communiter, Alexander de Hales, Altissio dorẽsis, glos. in cap. Ius gentium. 1. distin. & Innocen. cap. Olim causam. de restitutione spoliatorum. Adria. quolibet.

Ex his patet responsio ad ea, quæ obiecta sunt contra creditorem, qui rem vsu non consumptibilem vt sibi satisfaciat surripit, Ad primum, probat quod dominium huiusmodi rei in casu non transit in creditorem, & eo dato, non inde fit vt creditor peccet, rem illam ca piendo, aut retinendo, concurrentibus suprà dictis cõditionibus: eò quod dominus rei non est in casu rationabiliter inuitus, cùm creditor tot habeat causas in re aliena agendi, quod agit.

Ad secundum, Esto ita sit, quod dominus rei possit rem suam vbi re pererit repetere cùm sua sit, non inde sequitur creditorem in facto suprà dicto peccasse, nec rẽ ipsam restituere debuisse: cùm constet iura in multis casibus actionem concedere, quãdo in cõ scientia res petita reddi non debet: non solùm in pœnis statutis, sed etiam in rebus alijs de quibus principaliter contenditur.

Quid tamen si cõcurrẽtib⁹ oĩbus pręfatis cõditiõibus apparet creditorem rẽ alie nam qpria autoritate in recõpẽsam accepisse, & iudex ad instãtiã debitoris, seu ex officio sẽtẽ tiã contra creditorem profert, vt rem acceptã reddat, & iuris pœnam similiter soluat, an tenebitur in conscientia parêre sententię? Ratio dubitandi est, quia sententia huiusmodi fundari videtur in culpa damnati: in casu autem non fuit in culpa stantibus dictis conditionibus: econtrà verò sententia lata est secundùm**[[42]v]** iura, & ita iustè, ac proinde eidem parendum.

Respon. in casu huiusmodi non teneri in conscientia eum, qui de alienis sibi satisfacit, parêre sentẽtiæ. Et quamuis iu dex iuxta iura iudicauerit, & sententia per eum lata ex parte ferentis iusta sit: parte tamen rei, & illius in quem fertur videtur iniusta, eò quod talis in casu non fuit in culpa, nec iniuriam fecit debitori, nec publicæ iustitiæ, vt dictum est: ac proinde nõ est dignus, vt contra eum talis sententia feratur. Exemplum est clarum, de sententia lata contra eum qui clam verè cum aliqua contraxerat, posteà publicè cùm secunda, viuente priore contrahit: & per sententiam ille iubetur, vt cum secunda maritaliter cohabitet, est quidem sententia ex parte ferentis iusta, non tamen ex parte rei, quæ iubetur, & ideò non est illi parendũ. Nec obstat quod in proposito casu ille creditor propria authoritate, & contra legem publicam aliena acceperit. Nam, quamuis ad literam videatur contra legem egisse, non tamen contra mentẽ legis. Erat enim ratio legis, nè si permitteretur vnicuique sibi ius dicere, & in recompensam sibi debitorum alie na clam surripere, facilè dareturoccasio iniuriis, furtis, infamiæ, & scãdalis: eò quod multi fingerẽt rem sibi debitam esse. Multi etiam putarent

debi tum suum liquidum esse, cùm liquidum non sit. Multi etiam se de iustitia desperare dicerent: aliaq; multa possent vel fingere, vel obiicere, per quæ furta vellent defendere. Ad quibus omnibus obuiam dum iustè lex præfata statuta est. Cùm tamen in præsenti casu hæc omnia, propter quæ lex facta fuit, cessent vt constat: ideò ratio legis in casu locum habere non videtur. Ac proinde absq; iniuria legis potuit fieri, quod dictum est. Nec enim iusta fuisset legislatoris intentio, si vellet præcludere creditori omnem viã rem suam recuperandi, quando sine aliquo in commodo non sperans à iudice remedium eã posset à debitore recuperare: ac proinde absq; legis iniuria potuit fieri quod factum est.

Ad aliud verò quod quærebatur de senten tia excommunicationis à prælato in huiusmodi casibus lata, an liget eos qui sic ablata non reddunt, & eos qui cùm factum sciant, non denuntiant. &c. Id videtur pendêre ex tenore censuræ & intentione iudicis sententiam fulminantis. Nam potest censure ferri contra eos, qui verum furtum in casu commiserunt, aut etiam contra eos qui similitudinarium. Si primum, aperta est responsio, censuram huiusmo di obligare auferentes vt ablata reddant, & scientes vt rem denuntient, si verè furtim aliquid indebitum sit ablatum. Si secundum, hoc est quando res ablata est per viam recompensæ: si debitum non fuit liquidum & certum, iustè potest per censuram compelli ablata red dere is qui propria authoritate ea surripuit: & tunc tenebitur talis creditor sententiæ parêre. Similiter si potuit absq; incommodo notabili per viam iudiciariam suum debitum recuperare, dignus est qui in pœnam reddere cogatur acceptum: & ita in aliis huiusmodi, in quibus etsi ablata reddere in conscientia ante iudicis pręceptum non tenetur, post sententiam tamen latam tenebitur: supposito hanc fuisse ferentis intentionem, ligare. s. eos, qui cùm debitum non esset liquidum: aut si esset, illud per viam iuridicã recuperare potuissent, aut in recuperatione clancularia excesserunt. &c. sibiipsis de alienis propria authoritate satisfecerunt.

Sed quomodò cognoscetur pręlatum de furto vero aut similitudinario tulisse mandatum? Respon. Ex tenore ipsius mãdati, quia aliquando fertur mandatum huiusmodi contra eos, qui per furtum, aut deprauato ani mo aliena surripiunt & retinent, non timentes deum. &c. Et tunc videtur sententia devero furto interpretanda, & non de similitudinario: quod sæpe constat licitum esse: & absq; conscien tiæ præiudicio, & diuinorum præceptorum contemptu fieri potest.

Aliquando verò fertur pręfatum mã datum contra eos, qui clã aliena ceperunt, etiam in recõpẽsam debiti: & tunc extẽdit se ad furtum similitudinarium, in quo casu varia videntur tenere doctores. Quibusdam enim visum est huiusmodi sentẽtiã iniustam esse, & nõ esse illi parendum, eò quod errorẽ videatur continere, cùm iubeat reddi, quod in conscientia reddi non debet: quale est, quod in recõpẽsam de biti acceptum est, &c. Aliis autẽvisum est sentẽ tiam iustam esse, eò quod, vt in plurimum contingit, eos qui sibi propria authoritate satisfaciunt, in ipsa satisfactione vel decipi, vel excedere, vel non satis circunspectos esse: vnde digni sint, qui debita amittant, & adhuc vlteriorem pœnam sustineant. Ac proinde præfata sententia errorẽ minimè continet, cùm propter ca lata sit, quæ vt in plurimum accidere solent.

Sed dimissa contentione videtur tenendum, quòd præfata sententia etiam si contra eos feratur, qui aliena in recompensam acceperunt, non se extendit ad causam, quô præfatæ conditiones concurrunt: eò quòd cùm illis concurrentibus res sit ad æqualitatem redacta, idque absque culpa ipsius credit oris, iniustum videretur insontem re sua aut sibi**[43r]** debita inuitum priuare, qualiter per præfatam sententiam, si in conscientia valeret, priuaretur. Deinde si sententia sonaret præfatum credito rem debere restituere ablatum, etiam si

illud acceperit per viam recompensæ quantumuis iustificatæ, esset sententia errorem intolera bilem continens, nec esset seruanda. Igitur esto quod in genere dicat, quod res in recompensam debi ti ablatæ restituatur, non erit in conscientia ser uanda, casu, quo præfatæ conditiones concurrant: sed talis sententia seu præceptum interpretandum est, casu quo præfatæ conditiones, saltem quæ ad rem pertinentiores sunt, desint.

Ad id facit ratio aperta: quia vel pręfata sententia iubet rem ablatam priorio possessori, aut eiusdem hæredibus reddi per viam restitutionis, aut per viam punitionis ob culpam cõmissam rem propria autoritate sur ripiendi. Primum non videtur dandum, quia re ad æqualitatẽ redacta, restitutio locum non habet, etiam si in huiusmodi reductione nonnulla culpa interuenerit. Secundum etiam non est dandum, quia in casu culpa non interuenit: & per consequens non iustè pœna insonti infligitur. Secùs si sententia lata sit contra eos, qui causam iustam, vt sibiipsis de alienis satisfacerent, non habuerunt.

Adde quod res illa per viam pœnæ non est de necessitate reddenda, nisi præ lati sententia id significaret. s. quod teneatur is, qui in casu alienum accepit, in pœnam pręuaricatio nis rem ablatam priori possessori reddere: & tũc haberet vim contra eum qui iustam causam rẽ acaccipiẽdi non habuit, Secùs in casu proposito.

Addo ampliùs, quod posset iudex etiam sub cẽsura pręcipere, vt qui per viam recõpensę aliquid alienum accepit, illud reddat hac intentione, vt priore possessore in sua pos sessione restituto, creditor audiatur, & eidem iustitia fiat. Et in tali casu si sperat homo se iusti tiã assequuturum, non dubito illum ad rei ablatæ restitutionẽ teneri. Secùs si re restituta non speret se debitum recuperaturũ. Ex his apertum est, quàm necessarium est ad tenorem præfatę sentẽtię seu p̃cepti pręlati recurrere, vt eius intentio, quidque in casu sit agendum, cognoscat̃.

Corollariè sequitur quid de his dicẽ dum, qui sciunt res pręfatas in recompensam esse ab aliquo ablatas, an teneantur ad præceptum pręlati rem denuntiare. Pro parte negatiua arguebatur: quia crimi na penitùs occulta, non sunt ad mandatum superioris detegenda. Cùm igitur res alienæ clam fuerint acceptæ, sequitur. Tum etiam quia nemo cõpelli potest ad seisuminfamandum: qualiter se infamaret, si is qui rem accepit denuntiaret. Tum etiam quia denuntiatio tunc necessaria non est, quando cederet in oppositum eius, quod superior in suo præcepto intendit: pręlatus autem in casu pręsenti, quo de nuntiationem præcipit intendit neminem iniustè rebus à se possessis spoliari: si autem fieret denuntiatio in casu, cogeretur creditor re sua aut sibi debita carere. Respond. Quantum ad denuntiationẽ attinet, videtur distinguendũ. Quia si pręlati pręceptum intelligitur de vero furto, & verum fuit furtum, tenebuntur scientes ad præceptum prælati illud denuntiare etiã si occultum sit: maximè si in iudicio humano probari possit. Si verò intelligitur de furto similitudinario, in quo causa iusta ad aliena au ferendum defuit, videtur idem dicendum quod de furto vero. Si autem intelligitur de furto similitudinario per iustam eausam in recõpensam debiti facto, tunc sicut principalis ablator nec restituere, nec denuntiare tenetur, quã do denuntiatione facta rem sibi debitam recuperare non posset: Ita nec scientes tenebũtur denuntiare. Secùs si denuntiatione facta remedium speraret. Secùs in casu, qui nuper accidit. Mercator quidam cùm plures haberet creditores, quibus omnibus fortè satisfacere non potuit: mille ducatos quos habebat, suæ vxori dedit, hac lege vt si sententia excommunicationis contra occultantes bona illius mercatoris fulminaretur, præfatos ducatos ex tunc donaret vxori. Quo facto fugam arripuit: posteà fuit sententia, vt præfertur, fulminata. Quæ rebatur an vxor, aliique quifacti notitiam habebant, tenerentur factum reuelare. Dicendũ quod sic, cùm non potuit vxor verè prætendere

præfatos ducatos suos per viam donationis es se, eò quòd donatio non valuit, cùm in fraudem creditorum facta fuerit. Sed hoc ad aliam spectat considerationem.

De rebus per venationem captis.

QVAESTIO. XII.

ET quoniam non solùm in rebus mobilibus, sed etiam in se mouentibus furtum committi contingit, vti per venationem & piscationẽ sæpe videmus accidere: Similiter & in li**[[43]v]** gnorum de aliquo monte scissione, & herbarũ pastu in loco alieno, & aliis hmõi: ideò conuenit de his aliqua inquirere. Occurrit igit̃ quæstio de his quæ per illicitam venationẽ capiuntur, an sint restituẽda. Idem erit de piscatione iudiciũ. De qua primò id videndum est, an. s. sit venatio licita: & loquamur de venatione, quæ saltuosa dicitur, qua animalia fera, & volucres capisolent. Et dicendum quod venatio huiusmodi de se licita est, & ab initio omnibus hominibus ius venandi concessum est, prout in Ge nesi scriptum est ad homines esse dictum: Do minamini piscibus mafis, volucribus cœli, & bestiis terræ &c. Et iterum in Psal. Omnia sub iecisti sub pedibus eius, oues, & boues, volucres cœli, & pisces maris: Insuper & pecora campi. Potest tamen venatio ex multis vitiari, puta si fiat cum damno proximis illato, vti fieri solet quãdo per alienum agrum, aut fundum gratia venandi discurritur, aut si fiat cum periculo personæ, vt fit quando inter animalia ferocia ipsi venatores non satis circunspectè versantur, aut si fiat tempore quo venator aliis rebus insistere deberet, vt fit quãdo tempore quo diuina audiri deberent, venationi insistitur, aut si fiat à personis, quibus iure vetita est venatio, vti clericis vetita est: extrà de clerico venatore. vbi dicitur, Omnibus seruis Dei venationes & syluaticas fatigationes cum canibus, & accipitres aut falcones habere interdicimus. Pœna tamen illic apposita non ni si contra clericos, qui venationem prohibitam frequentant, imponitur. Est autem pœna, vt si Episcopus sit, tribus mensibus à communione suspendatur. Si presbyter, duobus. Si diaconus, officio suspendatur. Quanquàm venatio quieta causa necessitatis, aut etiam re creationis, clericis permissa est. Monachis etiam à fortiori vetita est venatio, saltem personalis, id est, per seipsos facta: nam per alios ve nari possunt, & canes ad venandum extra mo nasterium habere: si saltus, viuaria, aut garenas proprias habeant, aut ius in terminis alienis venandi, vt habetur Clemen. 1. de statu mo nachorum. §. Porrò &c.

Est insuper laicis illicita venatio ratione prohibitionis, prout in nonnullis ca sibus iura regalia & statuta dominorum, aut etiam ipsorum populorum, maximè si sint per Reges confirmata, venationẽ inter dicunt: idq; ob publicam vtilitatem freri posse videtur. Si enim possim hominibus venari permittere tur, & instrumentis quibus velint ad venandũ vti, breui tempore animalia terræ, quæ Deus in cibos hominum creauit, deficerent. Ideò certis temporibus iustè prohiberi potuit vena tio, quãdo. s. huiusmodi animalia sunt fœcundata: aut quando terra niuibus est cooperra. Iustè etiam potuit institui, vt homines à certis instrumentis aut à modis venandi abstineant, idq; in locis publicis. Nec obstat iure naturæ omnibus hominibus ius venandi competere. Nam eo dato, potest huiusmodi ius, seu facultas venandi per eos, qui ad id autoritatem habent, limitari: quales sunt, qui rem publicam gubernant, quibus incumbit reipu. cõmoditatibus consulere.

Sed quid de dominis temporalibus, qui non ob publicam vtilitatem venationem & piscationem prohibent, sed ob suam propriam commoditatem vel recreationem, an iustè possint id subditis prohibere, & quidem in locis, quæ sunt de dominio ipsorum dominorum: non dubitatur quin domini pos fint venationem prohibere, quemadmodùm quilibet alius priuatus potest aliis defendere nê in fundum suum ad venandum ingrediantur: vt dicitur Institution. de rerum diuisione. Extra tamen loca propria, in locis. s. publicis venationẽ animalium, quæ ad nullius daminiũ pertinere dignoscuntur ob propriam vtilitatẽ aut recreationem ipsius domini prohibere, nõ ita iustum videtur: specialiter si generaliter ominiũ quæ capi possunt venatio cum subditorũ pręiudicio interdicatur: hoc enim non ad prin cipatum seu iustam dominationem, sed ad ty rannidem potiùs pertinere videtur, cùm in pu blicũ damnum huiusmodi prohibitio cederet. Non enim populus propter Regem aut dominum, sed Rex aut dominus propter populum est creatus: & ita propriam cõmoditatem cum subditorum iactura quærere non debent.

Sed nec negandum est de consensu populi totius quorundam animalium aut vo lucrum venationẽ etiam in locis publicis domino ipsius populi posse appropriari: & ex tunc pos sed talis venatio cęteris prohiberi. Huius ratio est clara: quia ex quo terra inter populos diui sa est, & vniuscuiusq; populi terra suis terminis est conclusa, illi populo conuenit ius in terra illa venandi, & non extraneis, qui ad populũ illum non pertinẽt. Sicut enim terra illa illi populo est appropriata, ita & ius terra illa vtendi & in eâdem venandi est eidem populo appro priatũ. Nec dubium est posse populum huic iu ri venandi cedere si velit, & illud in Regem aut dominum suum transferre, & eidem appropriare. Pręterea potest vnus de populo iuri ve**[44r]** nandi in fauorem alterius priuatæ personæ cedere: igitur idem poteris in fauorem domini seu principis: & hoc idem poterit alius eiusdẽ populi facere, & alius, similiter quicunq;: igitur totus populus poterit in fauorem suo domini ius venandi à se abdicare. Et quemadmodùm hoc venandi ius potest ex gratiosa & spõ tanea populi voluntate domino ipsius appropriari, ita similiter potest id fieri per viam contractus: vt si in huius recompensam dominus alia iura seu tirbuta populo remittat, quę alioqui ab illis posset exigere. Potest tertiò idipsũ fieri ob consuetudinem antiquissimam, de cuius initio nulla est memoria. Ac proinde si in regno aut dominio aliquo talis reperiatur cõsuetudo, aut alius titulus ex dictis, quo scilicet dominus terræ solus, aut alij de licentia ipsius, in locis publicis lepores, cuniculos, perdîces, ceruos, aliaque huiusmodi venantur, non est fa cile talis dominus condemnandus: nec ob id quòd venationem huiusmodi prohibet, venit ei absolutio deneganda. Nam ius venandi, etsi iure naturæ omnibus conueniat, non tamen de necessitate, quin possint illo ob causam iustam ad tempus vt laici, vel ad semper vt clerici, etiam inuiti priuari. Ac proinde falluntur qui dicunt hoc venandi ius in publicis locis ita iure naturæ omnibus competere, vt nullatenùs eodem priuari possint.

Quòd si hoc verum est loquendo de locis publicis, à fortiori erit verũ loquendo de priuatis aut propriis locis, quæ certis dñis sunt appropriata, scilicet quod multas ob causas possunt domini terrarum subditis venationem in locis illis prohibere, in quibus ius venãdi ipsis solis potest appropriari, vel ex cõsensu gratioso populi, vel ex vi contractus, vel ex antiquissima consuetudine, vel ex priuilegio concesso ab eo, qui authoritatem ad illud conferendum habet. Hoc modo videmus in Hispania prohibitam esse à regibus, aliisq; multis dominis in certis locis ipsis appropriatis venationem, etiam in ipsorum dominorum vtilitatem & recreationẽ. Et tunc ob prohibitionem erit illicita & peccaminosa venatio.

An autem tunc sit peccatum mortale, con tra prohibitionem venari. Et dixerunt aliqui quod non. Tum quia ipsa venatio notabile præiudicium non affert. Tum etiam quia lex aut statutum, quo aliquid prohibetur, non obligat ad mortale, nisi illud tale sit iure diuino aut canonico prohibitum. Quod tamen non satis cautè nec verè dictum esse arbitror. Nam contra solam legem naturæ contingit mortaliter peccare, vt docet Paulus ad Romañ. 1. loquens contra eos, qui in pura lege naturæ viuentes creaturas potiùs quàm creatorem adorabant, & crimina nephanda committebant, & contra filios parentibus inobedientes: de qui bus & aliis concludit dicens: Qui talia faciunt, digni sunt morte: non solùm qui faciunt, sed qui facientibus consentiunt. Stat etiam mortaliter peccare contra legem ciuilem aliquid agendo, etiam si iure diuino aut Canonico pro hibitum non sit. Vt si Imperator aliquid sub pœna capitis, aut membri mutilationis, aut publicæ flagellationis, seu perpetui carceris iubeat: supposito quod ad id iubendum iusta causa subsit, certum est huiusmodi pœnas non nisi pro peccato mortali infligi. Idem docet Paulus ad Romañ. 13. dicens: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Nam qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Et loquitur illic de potestatibus fæcularibus: nã statim addit, timendam esse potestatem non tantùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Non enim sine causa gladium por tat. Dicere ergo nil esse peccatum mortale, nisi quod diuina aut Canonica lege prohibitum est, est error. In proposito autem an sit mortale peccatum contra prohibitionem venari, non dubium est, si ad alterius dominium id quod venatione capitur pertineat, cùm sit furtum, quod de se mortale peccatum est: quã uis id quod taliter capitur, posset tam parui va loris esse, vt mortale non sit. Deinde, esto quod res sic capta ad nullius dominium anteà pertineret, stat huiufmodi venationem mortralẽ esse, si sub tali pœna prohibeatur, quæ mortalem culpam prę̨requirit: vt de se satis constat: etiam si lex illa solùm ciuilis sit. Sed de his vide Codicem de ieiunio, vbi quædam regula traditur, ad cognoscẽdum quando humanæ leges obligant ad mortalem.

Qvibvs præmissis breuiter videndum est, an capta per venationem sint de necelsitate restituenda. Et pendet quæstio ex hac alia, an taliter capta pertinebant priùs ad dominium alicuius, an non. Et quantum ad hoc ex dictis patet animalia terræ, & volucres cœli, & pisces maris iure gentium communia esse: fiunt autem propria his, qui primò ea occupauerint. Dicuntur autem ab aliquo occupata & apprehensa non solùm quando manu alicuius apprehenduntur, sed quãdo in tali loco ipsius conclusa retinentur, vt non habeant ipsa animalia suam libertatem naturalẽ eundi quô velint, contra voluntatem domini**[[44]v]** loci in quo detinẽtur: cùm dominus huiusmodi locifacilè, si vult, poterit ea manu apprehendere, foramina occludendo, nè possint exire. Exemplum est clarum de apibus, quę̨ in alueo continentur: de columbis, quæ in columbario concluduntur: de ceruis, aliisque animalibusferis, quæ in nemore aliquo muro aut sepe circũ cluso continentur. Iam talia videntur ad domi nium ipsius cuius est locus ille pertinere: non solùm quandiu sunt intra locum huiusmodi, sed etiam si inde cum animo redeundi egrediã tur. Cum animo autem redeundi egredi dicuntur, quandiu consuetudinem redeundi in eun dem locum non amiserunt. Ac proinde qui ta lia acceperit contra domini loci voluntatem, furtum committit, & tenebitur restituere. Quę̨ omnia satis colliguntur ex Institutionibus de rerum diuisione: & ex Partita. 3. titu. 28.

Si autem venatio fiat in locis aliis non ita circunclusis, quin anima lia ipsa suam habeant naturalem libertatem eundi quô velint, vt sunt quæ nec apprehense ab aliquo, nec conclusa in loco alicuius sunt: talia efficiuntur ipsius capientis, eò quod ad nullius dominium anteà

pertinere videtur. Et hoc certius est, si in locis publicis venatio fiat, non ob stante domini prohibitione.

Si tamen venatio fiat in loco alicui ap propriato, non tamen circũclus, sed penitùs aperto, esset dubium an quod illic contra domini loci voluntatem captum fuerit, sit restituẽdum, an pertineat ad dominum loci. Et video nonnullos dicere, quod taliter capta sunt de dominio illius, cuius est locus. Mouentur exhoc, quia illa animalia in loco illo genita & nutrita, sunt velut fructus illius loci: modò autem ad eiusdem dominium pertinent fructus rei, & res ipsa cuius est fructus: & ita qui dominiũ habet loci, ex cõsequẽti habet dominium pręfatorũ animalium, etiam si locus circunclusus non sit.

Secundò, quia si quis contra voluntatem domini fundi ingrediatur ad venandum, & venatione aliquid capiat, ta liter captum est de dominio domini ipsius fundi, vt expressè videtur dicere lex. 16. titu. 28. Partita. 3. & ita dominus nemoris etiam aperti dominium habet ad cuniculos, & alia animalia illic existentia.

Tertiò idem probant: quia tales domini passim venduntius venãdi in præfatis locis, & inde suos reditus annuos habent: nec ab aliquo compelluntur huiusmodi reditus restituere: qualiter compellen di forent, si non sua, sed aliena aut communia essent quæ sic vendunt.

Aliter tamen ego in præsenti dubitatio ne responderem, præmissa hac distinctiõe, scilicet aliud est habere ius ad venã dum, aliud verò est habere ius ad rem ipsam, quę venatione capitur. Quòd ita sit, apertum est: quia dominus fundi ius habet ad actum venan di in fundo suo, si fortè illuc appulerit fera ali qua, seu auis à nemine priùs occupata: non tamen eo ipso habet ius ad feram illam vel volucrem antequàm eam capiat, sed tam communis manet ac si ad fundum illum non peruenisset. Hoc enim dicunt iuta suprà citata. Hoc etiam idem patet, quia ante rerum factam diuisionem, vnusquisq; habebat ius ad capiendum rem aliquam de cõmunibus, non tamen ob id res illa erat sua, nec ad dominium & pro prietatem eius pertinebat. Similiter nunc vnicuiq; conuenit ius venandi in loco publico (se cludo iuris huiusmodi appropriationem) & ta men non ob id vnusquisq; habet dominium & proprietatẽ in rem quæ in loco publico venatione capi potest antequàm eam capiat, vt constat. Potest igitur alicui appropriari ius venandi in certo loco absq; hoc quòd feræ in loco illo existentes eidem approprientur. Loquendo igitur de locis propriis non tamen cir clusis, dico dominum loci ius habere ad in loco illo venandum, & iure potest aliis prohibere & defendere, nè illic venentur. Quòd autem in feris illic existentibus aut in volucribus illic nidificantibus dominium habeat & proprietatem, ego non video: sed talia antequam ab aliquo occupentur, communia sunt, & primò occupanti iure appropriantur.

Nec obstant quæ suprà pro aliis in oppositum adduximus. Ad primum, in quo dicunt huiusmodi feras esse fructum illius loci, dicendum id falsum esse: non enim ex ter ra illa sponte, aut apposita hominum cultura generantur, sed per maris & fœminæ coniunctionem fiunt: aliud etiam est ex terra illa, aliud verò in terra illa huiusmodi animalia generari. Nec ex loco illo aliquid habent, præter quã quod fortê herbas aut ramusculos comedũt: imò nec hoc fortè, sed ad montes certis horis vt comedant, seu ad alienos agros egrediuntur. Fortè etiam alibi genita sunt & nutrita, & illic con ueniunt vbi commodiorem reperiunt defensionem seu pastum.

Ad secundum dicerẽ, legem iliam pœnalem esse, q̃ in recõpensam iniuriæ seu violentiæ quam venator domino fundifacit, illic eo inuito venãdo, vult rem taliter captam ad dominum fundi pertinere.**[45r]** Nec obstat, quòd in titulo allegato in præsenti materia

non de legibus pœnalibus agitur: sed de rerum dominiis, vt potest per alias leges illic positas videri. Quia esto ita sit, non ita in aliis legibus fit de culpa capientis mentio, sicut in hac: ideo non mirum si hæc pœnalis sit, & inter alias non pœnales interseratur. Nec enim tit. Institution. de rerum diuisione, videtur aliud dominium in huiusmodi feris domino fundi præbere, præter quam quòd possit prohibere venatoribus nè in illo loco venentur: ca pta tamen etiam contra prohibitionem domini, capiẽtis efficiuntur. Quanquàm poterit dominus qui prohibuit, contra ingredientem agere, & iudex compellet eum reddere quod ceperat: & tunc dicetur res ad dominum loci pertinere.

Ad tertium dicendum, quòd domini nemorum non feras illic capiẽdas vẽdũt, sed ius venãdi: qđ quidem sicut est appropriabile alicui dño, ita & vęnale est & in alios gratis & pro pretio trãsferibile.

Corollariè sequitur, eos qui in huius modi locis propriis contra voluntatem domini venantur, non teneri in conscientia capta restituere, nisi per iudicem con demnentur, nec ob id debere illis absolutionẽ denegari, si antequam per iudicem compellantur nolint quæ cœperunt restituere.

Corollariè sequitur, si potest dominus contra illos venatores age re actione furti, non est quia furtum fuerit verum per rei alienæ ablationem, sed per alieni iuris venandi vsurpationẽ: quia ius venandi in loco proprio non nisi dño conuenit: ac proinde qui contra eius voluntatem illic venatur, vsum iuris, alieni sibi vsurpat, propter quod sua certa pœna contra tales est instituta.

Vnum tamen videtur notandum, quòd quanuis huiusmodi feræ non sint de dominio ipsius, cuius est locus, & ita non propriè committat furtum, qui feras in loco alieno sine licentia domini ipsius capit, ac proinde non teneatur capta per viam restitutionis reddere: attamen quia ius alienum ad venandum sibi illicitè vsurpauit, & venatione cepit, quæ dominus fortè suo iure vtendo cepisset: ideò videtur dominum loci in hac par te damnisicasse à lucro iusto eum illicitè impediendo. Quare si ita sit, quòd dominus loci ea cepisset, quæ hîc venator accepit, tenebitur in conscientia tantundem reddere. Scùs si non est verisimile, quòd dominus suo iure vtẽdo eadem cepisset. Et inde est, quòd quia hi qui præfatum ius venandi pro certo pretio àdomino loci emunt, ad id emunt vt ea quæ potuerint venatione apprehendant, necesse est eos dãnifica ri si alij furtiuè in eodem loco venantur, & tenebũtur in conscientia reddere, quãtũ hi qui à lucro iusto impediuntur vei isimiliter cepissent.

Nec hoc dicere, est cum opinione suprà impugnata coincidere: nam si præfatæ feræ ad dominium domini loci pertinerent, restituẽdæ forent, siue dominus alio qui eas capturus fuisset, siue non: nec opùs esset sententiam iudicis expectare, qui rem captam do mino loci reddi iuberet. Nec satisfaceret venator, re existente, aliam æquiualentem reddendo, sed eandem reddere deberet. Nec ad id esset necessaria domini loci prohibitio, sed eo ipso quòd venator sine licentia domini rem illam caperat, teneretur reddere: cùm tamen iura op positum determinent. Et si feræ sponte egrede rẽtur, & aliquis in loco publico eas caperet, teneretur eas domino loci restituere, si ad eius dominium pertinerent: quæ tamen omnia videntur falsa. Secundùm tamen hanc postremam sententiam ad damnum datum est solùm habendus respectus, & secundùm damni quãtitatem est domino loci satisfaciendum, aut ei cui dominus loci ius venandi concessit.

Corollariè sequitur, si venator prędi ctasferas arte sua etiam vetita faciat in locum publicum exire, & ibi eas venetur, non tenetur easdem per viam restitutionis reddere:

sed tantum teneretur de damno, sicut teneretur is qui venatorem impedit, nè in locis publicis venetur: & ipse impediens in eisdem venetur locis: non quidem tenetur per viam restitutionis, sed per viam damni illati reparandi, prout dictum est. Quanquàm qui huiusmodi artibus vetitis feras de locis propriis ad communia loca extrahit, vbi ea capit, posset secundum statuta & consuetudinem puniri, ac si intra locum prohibitum venaretur.

Si tamen absque arte aliqua venatoris feræ ad loca publica egrediantur, & eas in publicis locis venetur, suæ efficiuntur, & non tenetur nec per viam damni reparandi, nec per viam rei restituendæ feras captas domino loci reddere: ex quo in locis publicis ius habet huiusmodi venator ad venandum ea, quæ ab alio non priùs fuerint occupata. Secùs autem de animalibus in loco proprio circuncluso existẽtibus: quia talia nec intra locum in quo sunt, nec extrà, possunt ab aliquo capi sine licentia domini ipsius loci: ex quo tam locus, quàm res in loco**[[45]v]** contẽtæ ad ipsius dominium pertinere dignoscuntur, quãdiu vel feræ ibidem inclusę sunt, vel egressę animum habent redeundi, vt dictum est.

Corollariè sequitur, eos qui in locis, aut colũbariis suis certa semina, aut certas escas spargunt, aut arte alia vtuntur, vt columbas ex aliorum columbariis illuc attrahant, & ibidem conuenire assuescant, furti reos esse, & ad restitutionem teneri. Huius ratio ex dictis est aperta. Quia ex quo præ fatæ columbæ ad aliorum dominium pertinerent, sicut domino inuito à nemine apprehendi poter ant: ita nec eodem inuito arte aliqua in damnum ipsius, vt locum priorem deserãt, prouocari. Secùs si columbæ ipsæ sua spõte priorem locum deserant, & in alio nouo cõmorentur. Idem de piscibus, & ceruis, & cuniculis, aliisque feris in loco alicuius circuncluso existentibus est dicendum: quòd, scilicet, sicut ea inuito domino loci apprehendi non pos sunt, ita nec arte aliqua, vt in alium locum se conferant, prouocari.

Est itaque resolutio, quòd est triplex locus venationis, scilicet, proprius ipsius domini, muro vel sepe circunclusus, ita vt animalia intùs existentia, suam libertatem naturalem eundi quô velint, non habeant, contra voluntatem domini ipsius loci, qui facilè potest illis viam egrediendi occludere: & tunc do minus loci potest aliis ingressum ad venandũ prohibere: & si contra prohibitionem ingrediantur, & aliquid capiant, tenebuntur ea restituere: ex quo dominus loci in casu non mo dò ad actum venandi, sed ad feras sic inclusas, ius habeat & dominium.

Est alius locus proprius quidem alicuius, non tamen circunclusus, sed apertus & patens, ita vt liberum sit feris illic existentibus egredi & ire quô velint: & tunc dominus loci poteri prohibere & defendere ingressum ad venandum. Quæ autem capta fuerint ante iudicis sententiam, capientis efficiuntur. Secùs post sententiam contra eum de reddendo datam. Et ita per viam restitutionis rem captam reddere in conscientia non tenebitur, quanuis de damno, si quod intulit, teneatur ad sedsum dictum.

Est tertius locus venationis publicus, seu communis: & in his venationem fieri animalium & volucrum à nemine anteà occupatorum per dominos ad ipsorum vtilit atem prohiberi non potest: bene tamen ob causam publicæ vtilitatis seu honestatis, maximè ad tempus, vt suprà diximus. Et si super hoc prohibitio fiat, quod captum fuerit antequam per iudicis sententiam fuerit alicui applicatum, ipsius capientis efficitur, nec venit de necessitate restituendum.

Est tamen dubitatio, an qui in locis vetitis venatur, satisfacit soluendo pœnam contra venantes institutam, an vltrà etiam ad reddendum, quod venatione ceperunt, in se vel in æquiualenti teneantur. Et quidem si ve natio fiat in locis publicis, aut etiam propriis non circunclusis, quæstio dubium no habet: quia vt ex dictis patet, in huiusmodi venationibus

nemini sit iniuria nisi legi, seu legislatori, cuius lex seu statutum perperàm per venatorem violatur: ac proinde tunc res taliter capta, nisi super hoc sententia feratur, non est in consciẽtia restituenda, sed satisfacit venator, si pœnam ad quam fuerit condemnatus, soluat.

Si verò venatio fiat in locis circunclusis, aut etiam extrà: si venatione capiantur feræ ad locum illum pertinentes, videtur talis venatio furtum esse, iuxta ea quæ dicta sunt: & in his habet locum proposita dubitatio. Et videtur quòd venator in casu non satisfaciat pœnam soluendo, nisi etiam ipsum principale restituat, eò quòd omne furtum in conscien tia est restituendum: sed venatio in casu est fur tum, cùm sit rei alienæ iniusta contrectatio: igitur. Deinde in casu, venator ille legi de non furando iniuriam fecit: & domino similiter, cuius erant feræ venatione captæ, iniuriam fecit, Legi quidem seu legislatori, quia legem violauit. Domino verò, quia rem suam eo inuito occupauit. Oportetergo vtrique iniuriam passo, satisfacere: domino rem suam reddendo: legi verò seu publicæ iustitiæ, pœna legis se subiiciendo. Et sicut si domino res sua restituatur, à pœna legis non manet immunis, si iudex legem exequi velit: ita si pœnam legis soluat, & legi satisfaciat, non inde remanet liber à restitutione domino per eum damnificato facienda. Et procedit hoc, excepto nisi dominus læsus, sit pœna legis contentus, siue sit pœ na personalis, siue pecuniaria: aut si statuto sit cautum, vt qui talia contra prohibitionem ceperint, non ad aliud quàm ad pœnam teneantur: nam tunc soluendo pœnam, erit à restitutione facineda liber. Si tamen per statutum id sciri non possit, ad consuetudinem in talibus seruari solitam est recurrendum. Si enim domini venatione læsi non soleant feram captam, aut eius æquiualentiam petere, sed solùm ad pœnam legis contra huiusmodi venatores agere solent: signum est dominos huiusmodi **[46r]** sola pœna esse contentos: ex quo de principali re furtiua non curant. Si verò domini solent de re furtiua contra venatorem agere vltra pœ nam legis, tunc argumentum est dominos non esse cum pœna contentos: maximè si ex pœna nulla illis commoditas eueniat, vt si sit solùm personalis &c.

Similis dubitatio est de his, qui de mõte alieno ligna absq; domini consensu scindunt: & de his, qui in loco vetito piscantur: & de his, qui oues in locis prohibitis pascunt, an. s. satisfaciant per pœnæ solutio nem. Dicendum quòd ad statuta & consuetudinem patriæ in his videtur recurrendum, vt inde constet de voluntate domini læsi, si sit vel esse debeat pœna statuta contentus, vel non. Nam nisi per statuta aut consuetudinẽ domini læsi debitum remitti non constet, generalis regula conscientiæ est iuxta quantitatem damni dati restitutionem esse faciendam, siue alia pœna ab huiusmodi furibus exigatur, siue non.

Alia hinc oritur dubitatio de his, quibus custodia locorum, in quibus feræ, aut pisces, aut volucre, aut ligna contra prohibitionem dominorum, seu legum capi solent, commissa est: apposito per eos iuramento, q fideliter ea custodient: & quod venari, piscari, aut ligna de monte scindere viderint, apprehendent, & denuntiabunt. An teneantur huiusmodi custodes ad id quod iurârũt, semper. An possint cum quibusdam dissimulare: & dissimulantes, an teneantur aliqui domino loci seu montis restituere. Et si pecunia ad id corrupti sunt, ant teneantur eam restituere, & cui. Si verò custodes ipsi tempore furti ab aliis per petrandi se abscondant, & potentes furtum sua præsentia aut voce vitare, illud tacendo fieri permittunt, vt fures apprehendant, & ab eisdem pœnam legis exigant, aut recipiant, an te neantur &c.

Ad hæc breuiter dicendum, distinguẽdo de huiusmodi prohibitione. Quia aut facta est iustè ab eo, qui ad id potestatẽ habet, aut tyrãnicè: qualiter nonnulli domini folent in terris suis, etiam in locis publicis venationem prohibere & piscationem, cùm iure non possint. Si

tyrannicè, aut iniustè vetita est vena tio, dicendum quòd custodes ad id deputati nec tenentur venantes apprehendere, nec eos denuntiare, non obstante iuramento per eos præstito, quod in casu hoc obligatorium non est: quando quidem vinculum iniquitatis esse non debet, & in malè promissis fides venit rescindenda, Cùm ergo secluso iureiurando prædicto iniquum esset taliter venantes in locis publicis apprehendere, au punire, qui iure venãdi per præfatos dominos inuiti, priuari non potuerunt, sequitur custodes ad eos apprehẽden dum seu denuntiandum non esse astrictos. Perinde enim esset, ac si iurassent se daturos ensem, venenum, taxillos, ornamenta, arma, aliaque huiusmodi his, quos sciunt illis malè vsuros. Aut si quis iuret tyranno illi denuntia re viros, qui ex legitima coniuge prolem habent, aut qui ex arte licita cibum quærunt, sciens denuntiationis huiusmodi finem, esse illorum punitionem.

Si autem præfata prohibitio legitimè facta est, tenentur custodes suum officium fideliter agere: possunt tamen prędicti custodes aliquando cum venantibus, aut piscantibus, seu ligna scindentibus dissimulare: modò hæc concurrant, scilicet quòd hi, qui taliter aliena de locis vetitis capiunt tanta sunt necessitate constricti, vt à crimine, seu culpa excusentur. Secundò, quòd eorum necessitas, seu indigentia sit ipsis custodibns nota, Tertiò, quòd non nisi quantum necessitas exigit, capiant. Ratio primi est: quia si necessitas tanta non sit, quæ eos à culpa furti excuset, digni sunt qui puniantur: ac proinde sunt denuntiandi, iuxta fidelitatem & iuramẽtum custodum. Ratio secundi est. Quia si custodes præfatam necessitatem capientium ignorent, aut etiam dubitent, tenebuntur propter officium & iuramentum eos apprehendere & denuntiare, quousque necessitas constet. Ratio tertij etiam est nota. Quia si vltrà quàm eorum indigentia postulat capiunt, non erunt à crimine furti immunes: & per consequens nec à pœna. Quanta autem debeat esse huiusmodi necessitas, ob quam possint custodes cum capientibus dissimulare, non cadit sub regula certa. Excepto nisi sit extrema, vel quasi, ita vt vix possint aliter vitam suam & suorum cõseruare: nam tunc dominus ipse deberet in ipsa suarum rerum captura consentire. Similiter quando iustè, aut verisimiliter præsumitur, quòd dominus in huiusmodi rerum captura consentiret: vt si capiens sit amicus, aut propin quus, aut alius, cui dominus ipse gratiam similem faceret si sciret. Multi tamen sunt, qui si à domino licentiam venandi, & alia prædicta capiendi peterent, eam obtinerent: & tamen si eam non petunt, cùm facilè possint, non ita dominus in venatione per eos facta cõ sentiret, & tales poterunt per custodes apprehendi & denuntiari.

[[46]v] Si verò præfati custodes extra dictos casus cum quibusdam dissimulent, vt in locis vetitis si cùm circunclusa sint venentur, aut de monte alieno ligna scindant, an teneantur domino loci, seu montis tantundem restituere? Respon. Si certum esset ipsum venatorem, aut lignorum scissorem teneri in conscientia, capta suo domino restituere, non esset dubium quin custodes dissimulantes similiter tenerentur: eò quod licèt ad p̃fatũ furtum nõ positiuè, sed negatiuè concurrant: attamen ex officio & speciali obligatione tenentur sua custodia dominum loci illæsum seruare. Si tamẽ principalis, eorum captor non tenetur in conscientia nisi ad pœnam, idque postquàm in ea condemnatus fuerit, videri posset quòd nec ipsi custodes teneantur per alios capta ob suã dissimultaionem restituere. Pro nunc tamen non dubito custodes in casu teneri de damno, suo domino ob eorum iniquam dissimulationem illato, satisfacere: etiam si principales captores iuxta statuta & consuetudinem patriæ in conscientia ante condemnationem non teneantur.

Et hîc est vnus casus, in quo cùm principa lis damnificator in conscientia non teneatur, tenetur tamen concurrens: eò quòd principalis captor diuersa obligatione tenetur ab ea,

qua custodes tenentur. Nam illi non nisi iuxta statuta & mores patriæ tenentur: custodes autem tenentur speciali obligatione, ratione officij, ratione fidelitatis, & ratione iuramenti ad indemnitati præfatorum dominorum prospiciendum. Cùm ergo dominus ex dicta dissimulatione maneat læsus, sequitur eos teneri: esto quòd principalis læsor in conscientia non teneatur. Et etiam, quia dominus iustiùs est contra custodes inuitus, quàm contra principales: quia hi poterant furari in casu cum periculo pœnæ, cui se exposuerunt: nec amplius debet dominus ab illis exigere: illiau tem nullatenùs contra officium, fidelitatem, & iuramentum dissimulare potuerunt. Adde quòd ad id sunt stipendiati, vt fideliter præfata loca custodiant: ideò tenebuntur domino iuxta quantitatẽ illati damni, autiuxta quant tatem pœnæ, quæ de iure erat domino applicanda, si ipsi non dissimulassent: & optio erit apud dominum.

Si denique custodes cum venatoribus dissimulent, se abscondentes, vt alij liberè vetita capiant, vt ipsi postmodùm eos apprehendant & puniri faciant, peccant huiusmodi custodes. Primò contra præceptum de corrigẽ do fratrem: non enim minùs tenemur fratrem à peccato seruare nè cadat si possumus, quàm postquã ceciderit eum à peccato eleuare. Peccant etiam contra fidelitatem, domino loci debitam: quia tenentur damnum eiusdem prout poterunt, euitare. Peccant tertiò contra charitatẽ ad proximum habendam, qua tenentur dum absq; propria iactura possunt illius damnum euitare: modò autem ex præfata dissimulatione hæc omnia accidunt, venatores in peccatum reale incidunt: dominus loci rebus suis in iustè spoliatur: & ipsi spoliãtes in pœnam statuti, seu legis contra tales institutam similiter incidunt: quæ omnia cõmodè possent per custodes, si dissimulare noluissent, cuitari. Ac proinde non sunt à culpa immunes: & si pœna contra venatores apposita sit personalis, aut talis quæ in commoditatem domini loci spoliati non cedat, tenebuntur domino de damno sua dissimulatione illato. Secùs aliâs. Venatoribus autem qui pœnam luent, quam non soluerent nisi custodes dissimulassent, non tenebuntur de damno, ex quo ipsi huiusmodi pœ nam meruerunt. Nec obstat quòd custodes præfati ad prædictum damnum sua dissimulatione negatiua concurrerunt, cùm ex officio tenerentur non dissimulare: non inquam obstat, quia mutus qui ex officio ad loquendum tenetur, si inde læditur is ad cuius indemnitatem officium suscepit, tenebitur illi: non tamen aliis, pro quibus tale officium minimè susceperat.

De gabellis non defraudandis.

QVAESTIO. XIII.

SOlet pręterea in gabellarum solutione fur tum committi, sicut econtrà in earundem impositione & exactione multos indebitè grauari: cum quibus qualiter se confessores habere debeant, à multis eorum est dubi tatum. Ideò nunc breuiter quædam sunt in quirenda, tam de his qui gabellas imponere & exigere possunt, quam de his qui eas impositas soluere tenentur: vt inde pateat, quando in his locum habeat restitutio. Et accipio gabellam largè, vt se extendat ad collectas, tallias, guidagia syndagia, pedagia, telonea, aliaque huius-**[47r]**modi, quæ ex diuersitate rerum soluendarum seu personarum, diuersa nomina sortiuntur. Nominibus tamen omissis, apparet gabellam aliquãdo solui de bonis ab homine possessis, idque iuxta subditorum sacultatem: & dicitur collecta. Aliquando de bonis venditis, quam quidem venditor soluit: & dicitur vulgariter, alcabala. Aliquando de bonis emptis, quam emptor

soluit, de rebus ad cibum & potum pertinentibus: & dicitur, assisium. Aliquando de bonis, quæ per certa loca portantur, seu vehuntur: & dicitur vectigal, seu guidagium, seu pedagium. Aliquãdo de bonis ex mari acquisitis: & dicitur teloneum. Aliquando de bonis inuentis, seu aliter conquisitis, quæ varias ha bent nuncupationes. Hæc autem si iustèimpo sita sint, soluenda in conscientia veniunt: secùs si iniustè. Et refert loqui de gabellis nouiter impositis, aut de veteribus, de quarum initio nulla est memoria.

Vt igitur, quæ nouiter imponuntur iustę sint, tria ad minus requirũtur: scilicet authoritas, causa, & forma. Authoritatem eas imponendi habet imperator, Papa, Concilium, & Rex, & antiquissima consuetudo, de cuius initio nulla est memoria: vt declarat Innocentius capitu. Super quibusdam. de verborum si gnificatione. vbi dicitur: Duximus declarandum illa esse pedagia, guidagia, salinaria inter dicta, quæ non apparent Imperatorum, vel Re gum, vel Lateranen. Concilij largitione concessa, vel ex antiqua consuetudine à tempore cuius non erat memoria introducta. Idem habetur in sententia de censibus, cap. Innouamus. in antiquis. In hoc tamen locum habet præscriptio iuxta communem doctorum sententiam: quia multi reges, aut ciuitates, aut populi, aut domini temporales, iura principis in hac re præscripserunt, qui possunt nouas gabellas imponere: quod quidem ius potuerunt ex antiquissima consuetudine eas imponendi acquirere.

Secundum requisitum est, causa, Hæc autem est necessitas, vel vtilitas publica: non enim talia imponenda sunt ob principis seu domini priuatam vtilitatem: quandoquidem non populus propter regem, sed rex propter populum est institutus. Posset tamen tanta esse principis aut domini inopia, seu rerum penuria, cui cõmunes reditus non sufficerẽt, qui pro ipsius debita sustẽtatione posset gabellam subditis imponere: quod non tam in priuatam domini quàm totius regni, seu in reip. vtilitatem redundaret: maximè si rex illam inopiam incidit, rem sui regni vtiliter agẽdo: puta si in bello pro sui regni defensione habito, aliámue ob causam, quæ ad regni vtilitatem attineret, depauperatus est.

Vnde si rex bellaturus, aut rem aliam acturus à suo regno egrediatur, & inde consumptis facultatibus in penuriam deueniat, esset videndum, an necessitate, an volũtate ad bellum processerit: si necessitate, aut publica vtilitate motus suerit, vt ad iniuriam sibi, aut regno suo illatam vindicandum, seu inferendam impediendum, aut ad hostium po tentiam extenuandum, aut ad iussum, seu exhor tationem Papæ pro ecclesiæ defensione contra infideles processerit, aut denique ob alias necessitates, seu causas fidei, ecclesiæ aut regno suo conuenientes suas consumpserit facultates, vt Regem nostrum Carolum zelo sanctissimo aliquoties motum esse credendum est, iu stum est, vt subditi contribuant: & tunc iustè poterit gabella imponi, & collecta à subditis exigi. Si tamen non sic egressus est, sed animo scilicet alia regna, ciuitates, & loca subiiciendi, aut laudem & gloriam humanam acquirendi, & sui conatus posteris memoriam relinquendi, vnde nulla suo regno crescat vtilitas: tunc etsi in penuriam incidat, subditi non ita tenentur eidẽ vltra communes reditus contribuere, si ipse alio qui potest sibi de necessariis prouidere. Simili ter si reditus suos inaniter & non in bonum suæ reip. consumpserit, aut aliis prodigê donauerit, aut si ad bellum progressus temerè in eo se gesserit, & in aliis huiusmodi casibus ad egestatem deueniat, id illi venit imputandum: nec iustum est in talibus casibus nouis exactionibus subditos grauare, si, vt dixi, ipse potest aliter suis necessitatibus subuenire. Hęc in sententia Tho. in epistola ad Ducissam Brabantiæ.

Tertium requisitum est forma, qua sci licet, omnia debent ęqualiter secundùm proportionem geometricam subditis imponi, attenta. s. subditorum facultate. Adde huic moderamen: nam non maiores præstatio nes debent imponi, quam causa propter quam imponuntur exigat: alioqui in ea parte, qua exceditur, iniusta est exactio, ob causæ iustæ defectum: & excessus venit restituendus: vt habetur cap. Quia plerique. de immunitate. vbi taliter extorta vltrà quam causa exigat, restitui mandantur, & tantundem pauperibus reddi. His igitur concurrentibus iustificantur gabellæ, seu præstationes impositæ, & ita iustè poterunt recipi sicut & imponi: ac proinde quæ sic fuerint acquisita, non veniunt restituenda.**[[47]v]** Econtrá veò aliquo ex his desiciente, iniquæ sunt & iniustæ exactiones, & ita nec tutè impo ni, nec recipi possunt, sed si recepta fuerint, sunt restituenda. Nouas insuper gabellas, aut pedagia non tenentur homines soluere, nisi con stet ea legitimè & pro causa iusta imposita esse: alioqui ius ea iniqua esse pręsumit. Pro quo facit cap. Quanquam. de cẽsibus. lib. 6. & cap. Peruenit. de censibus. in antiquis. Vbi dicitur, quòd vt census solui debeat, oportet ad quid, & quando soluendus sit, præsciatur.

De veteribus autem Gabellis, de quarum initio nulla est memoria, dicendum quòd dominus potest eas exigere, & recipere. Neq; curandum est quam ob causam fuerint impositæ, nec si cessauerit vel non cessauerit causa, propter quam inductæ fuerint: cùm de earum initio & causa nulla sit hominum memoria: vnde in casu iustè pro recipientibus pręsumitur, quòd ob iustam causam, & cum debita authoritate fuerint impositæ. Itaque in his nõ video causam scrupulos ingerendi, & eos qui in antiquissima consuetudine sunt, & præscripta inquietandi: maximè si eos ab exactione gabellæ præfatæ cessaturos non speratur.

Sed fortè aliquis obiiciet, quòd quando non constat quam ob causam & ex cuius authoritate fuerit aliqua gabella imposi ta, non potest tutè exigi, non obstante antiquissima consuetudine. Nam cap. Super quibusdam. suprà citatum, videtur declarare quis possit gabellas imponere, dicens in sententia, quòd Imperator, Rex, & concilium, & qui id ex antiquissima habent consuetudine: modò autem aliud est aliquem habere ius imponendi gabellas ex antiquissima consuetudine eas imponendi: aliud verò est ius exigendi gabellas. Multienim domini eas ex antiquissima consuetudine exigunt & recipiunt, qui tamen eas imponere aut impositas augere non possunt. Respond. Imò textus ipse de vtroque videtur loqui, scilicet de gabellarum impositione, & de earum receptione: & in sententia ait, quòd imponi nisi ab Imperatore, Rege, & Concilio non possunt: & nisi ab his imposita fuerint, aut nisi ex antiquissima consuetudine introducta sint, iure recipi aut exigi non possunt, cùm sint interdicta. In quo innuitur, quòd etiam si non constet cuius authoritate sint impositæ, si tamen consuetudo eas exigendi, & recipiendi sit adeò antiqua, de cuius initio nõ constat, iure recipi possunt. Quod est in fauorem multorum dominorum particularium, qui ex antiquissima consuetudine gabellas, collectas, pedagia, aliaque obsequia in terris suis exigunt, non aliam causam præter huiusmodi antiquissimam consuetudinem habentes, qui non sunt in hoc facilè condemnandi: nisi fortè talis esset exactio, quę in notabile subditorum grauamen cederet: nam tunc per temporis tractum non esset excusanda talis exactio.

Iam est quæstio, an postquam aliquæ tales exactiones iuste impositæ fuerint, obligent in conscientia debitores ad earum solutionem, an possint potiùs subditi, seu transeuntes, salua conscientia eas defraudare, ita vt non teneantur ad restitutionem. Video quosdam doctores tenere, quod licitè possunt homines gabellas & pedagia salua conscientia defraudare, quodque posteà non tenentur in conscientia eas restituere, eò quòd putant leges de pedagiis & gabellis,

aliisque huiusmodi impositionibus pœnales esse: leges autem pœnales in conscientia non obligant ante con demnationem, vt vulgariter ad id citatur glos. cap. Finitas. 12. q. 2. &c. Ad sciendum autem quan do lex aliqua humana in conscientia ad culpam obligat, aut non, sic distinguũt. Quia vel lex est præceptiua & non purè pœnalis, etiam si pœnam apponat, & tunc quodãmodò duo statuuntur: alterum est id de quo principaliter lata est lex: alterum verò est pœnæ solutio: vt si forma legis sit talis, præcipimus, mandamus, statuimus, &c. vt homo aliquid tale faciat sub pœna decem aureorum. Et ita potest de aliis exemplificari. Et tunc dicunt certum esse legem illam obligare in conscientia ad id, de quo primò lex ipsa lata est. Est alia lex, quã purè pœnalem esse dicunt, vt si non duo, sed vnum tantùm per eam statuatur: vt si forma talis sit, Qui tale, aut talefecerit, soluat tãtum: aut qui non manifestauerit omnia, quæ in via portat, cadat in commissum. vbi non ponitur verbum aliquod præceptiuum, sed sola pœna soluenda: & tunc tales leges non obligant ad culpam. Probant hoc exemplo. Si dominus cum seruitore legem fecerit, quòd die qua nõ affuerit mensę sui domini, certam partem salarij sibi deputati perdat, nemo diceret seruitorem illum mensæ deficiẽtem peccare, quanuis pœnæ statutæ obnoxius sit.

Verùm aliter in pręsentiarum videtur dicendum, quòd lex eo ipso ꝗ lex est & iusta, obligat in conscientia ad culpam, vel mortalem vel venialem, secundùm condentis intentionem & materiam subiectam, vt alibi explicuimus. Si enim lex est & iusta, consona est rectę rationi: ac proinde si legislator in-**[48r]** tendat per eam obligare, subditi tenentur: alioqui contra legem, & contra rectam rationem, & contra intentionem legislatoris agentes, non peccarent: quod est contra omnem Philosophiam moralem, est contra doctrinam Christi, qua iubemur, vt nostris superioribus obediamus, prout Paulas apertè ad Roman. 13. dicit: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Et illis statim docet esse parendum non solùm propter iram, sed propter conscientiam. Vbi loquitur de potestatibus sæcularibus, vt constat, cùm dicat, non sine cau sa gladium portant &c.

Deinde si lex pœnalis iusta est, iustè igitur pœnam illam statuit: pœna autem iustè nemini nisi propter culpã debet infligi: igitur qui in pœnam legis incidit & iustè, priùs opùs est culpam incurratve ram vel præsumptam, imò veram. Quanuis enim iudex aliquando pœnam infligat sine culpa vera, sed tantum præsumpta, seu falsè pro bata: Lex tamen vnde non debet iniuria nasci, culpam veram præsupponit, vt locum habeat pœna per legem statuta: iuxta regulam de excommunicatione à iure, quæ nunquàm ligat, vbi culpa vera non præcessit.

Prætereà specialiter in præsenti materia patet culpam esse & con tra conscientiam gabellas defraudare: iuxta doctrinam Pauli ad Rom. 13. dicentis, Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorẽ, honorem: & nemini quicquam debeatis. Talia etiam regibus & tẽpo ralib⁹ dñis deberi Christus significauit, quan do dixit: Reddite q̃ sunt Cęsaris, Cęsari: & quę sunt Dei, Deo. Ac proinde ꝗ iustas gabellas, aut pedagia defraudat, peccat, & restituere tenet̃.

Confirmatur hoc idẽ. Quia si sub diti non tenerentur huiusmodi tributa soluere, sed tantùm essent sub disiunctione obligati ad ea soluendum, vel se pœnæ contra non soluentes institutæ expo nendum: iniustè ergo compellerentur per iudices ea soluere. Iniustè etiam Reges ea exigerent, vel reciperent, si non absolutè, sed sub disiunctione deberentur. Nam si debitor ad duo sub disiunctione tenetur, liberum est ei quod ex illis maluerit soluere. Iniustè etiam domini temporales tributa huiusmodi his, qui vulgò arrendadores dicuntur, venderent. Nam aut vendunt quod suum est, aut sibi debitum, vel quod alienum est. Si

secundum, iniusta est venditio. Si primum, igitur iniusta est harum exa ctionum defraudatio, & ita intentum.

Nec obstant, quæ pro altera sententia so lent afferri. Primum quod lex pœnalis non obligat ante sententiam latã: nam in hoc in telligitur de obligatione soluendi pœnã: & ve rum est. Secùs de obligatione id agendi, quod lege statutum est. Adde quòd lex de hmõi tributis soluendis non purè pœnalis, sed postquã legitima autoritate sunt alicui appropriata, sua sunt & sibi debita: & per consequens lex naturalis est, quæ dictat & iubet, vt soluantur ei cui debentur: & pœna contra non soluẽtes apponitur tanquàm contra eos, qui ea quæ debent, soluere nolunt.

Secundò exemplum quod de seruito re allegatum est, non est simile. Illud enim non dicitur lex, seu statutum superioris subditis datum, sed est pactum quod dam, seu con tractus inter dñm & seruitorẽ initus, quo seruitor se obligat ad semp mẽsę domini pro certo stipendio assistendũ:q si vnquam defuerit, pro ra ta de statuto stipẽdio tollatur. In casu autem no stro non est pactum, vel contractus inter dñm & subditos: sed lex illis tan quam subditis imposita, ad cuius obseruantiam possunt inuiti cõpelli.

Tertiò quòd posset aliquis obiicere est: quia si subditi tenerentur in conscientia huiusmodi tributa soluere, sequitur quòd si se pœnæ exponant, & pœnam legis incidant & soluant manerent obligati soluere gabellam omissam. Dicendum, consequẽs esse concendendum, nisi is cuius interest, pœna ipsa contentus sit, vt suprà de his qui fraudulenter in locis alienis venantur, piscantur, & ligna scindunt, dicebamus.

Neq; tamen vniuersaliter nego posse dari legem pœnalem, quæ ad solam pœnam & non ad culpam obliget, si scilicet ipse legislator animum ad aliud, quàm ad pœnam obligandi non habeat: qualia sunt multa statuta collegiis, religionibus, atque communitatibus tradita. Talia enim non sunt sub pœ na peccati, sed sub pœna ipsius legis seruanda, etiam si id quod fieri statutum est, sit ratio ni rectæ consonum. Nec enim omnis recta ratio obligatoria est, nec opùs est legislatorẽ aliquid iuxta rectam rationem statuentem, habere animum obligandi absolutè.

Hîc tamen videtur notandum, quod in certis locis, in quibus pedagia seu vectigalia solui solent trãseuntes, non plenariè veritatẽ rerũ manifestant, nec ob id indistinctè sunt obligãdi ad restituẽdũ quod supp̃sserũt. Potest em̃ pedagiorum collector cõmittere debitoribus, vtipsimet dicant rerum seu mercium quãtita-**[[48]v]**tem. Quòd si id illis in conscientia eorum, aut sub iuramento cõmittatur, non dubium quin teneãtur totam veritatem manifestare, & eam non plenè dicentes peccant, & id in quo collectorem defraudant, restituere tenentur. Similiter si collector ita illis veritatem dicendam cõ mittat, vt nec sub iuramento, nec iuxta eorum conscientiam aliquid exquirat: sed simpliciter illis remittit, vt rem manifestent, idqque confidens eorum fidelitati, ex qua fiducia non nisi simplicem manifestationem ab eis exigit, tenentur totam veritatem dicere, alioqui peccant, & tenentur integram gabellam soluere, seu re stituere. Si autem collector ideò simplicem loquelam ab illis exigit, quia non intendit ab eis totum debitum recipere, sed illis condonare intendit: quia, scilicet amici sunt, aut viam illam frequentant, vnde frequens lucrum ipsi collectori accrescit, aut nè illi per aliam viam res suas deportent, aut ob aliam huiusmodi causam: tunc nec tenentur totam rem manifestare, nec occultatum tenentur restituere, eò quòd interuenit collectoris expressa, aut tacita condonatio. Caueant tamen debitores à mendacio, quod in hoc casu frequenter solet interuenire: & si interueniat, peccatum erit. An tamen teneantur occultata restituere nécne,

ad animũ collectoris, cuius interest, est recurrendum: si scilicet donare intendat aliquid, aut nil.

De gabellis soluendis causa earum cessante.

QVAESTIO. XIIII.

QVæritur vltrà an cessãte causa, ob quã iuerunt gabellæ, seu pedagia imposita, cesset fpsa gabella, ita vt non ampliùs sit necessarium eam soluere. Et video passim doctores dicere, quòd cessat in casu gabella, seu pedagiũ. Pro qua sententia arguitur: Primò, quia cessante causa, cessat effectus: vt habetur cap. Post translationem. de renuntiationibus. Et cap. Cum cessante. de appellationibus. & aliis multis iuribus. Specialiter. l. cum pater. §. dulcissimis. ff. de legatis. 2. vbi est textus ad lite ram, quod dictum generale restringitur ad rationẽ dispositionis, & contra tenorẽ verborũ. Exempli gratia: Legauit mulier omnia bona materna fratribus, nè cum auunculis suis quandam controuersiam filius habeat. Quod legatum generale ad ea bona solùm restringitur. quæ cõmunia cum fratribus habebat, eò quòd communitas solet controuersiam párere. Ex ratione enim & causa dispositionis, sumitur notitia intentionis ipsius legislatoris, ad quam potiùs, quàm ad verborum sonum est attendendum: iuxta regulam iuris, Non dubium est in legem impingere &c. Nec refert vtrùm lex causam exprimat, vel probabili ratione, seu indubitatis coniecturis colligi poterit. Quod dixerim propter eos qui dicunt quòd cessante cau sa legis cessat & ipsa lex, quãdo causa est in lege expressa: imò si expressa non sit, modò sit probabili coniectura cognita, procedit maxima huius rationis.

Secundò idem patet de præcepto euan gelico, quo tenemur fratrem peccãtem corrigere. Matth. 18. Cuius causa est. emenda, seu correctio fratris. Si tamen constat, nostram correctionem minimè illi profuturam, cessat obligatio illum corripiendi: iuxta illud Augustini, Si scirem tibi non prodesse, non te terrerem, non te admonerem. De pœnitentia distinct. 7. Si quis. &c. Ita etiam quod ait Paulus. 2. ad Thessa. vltimo: Denuntiamus vobis fratres in nomine Domini, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè. Quod præceptum communiter limitatur ad rationem præscriptam, quantum scilicet ad no stram, vel aliorum cautelam, aut fratris reductionem vtile aut necessarium fuerit. Si igitur pedagium, seu guidagium ob aliquam causam finalem fuit impositum, sequitur quòd ea cessante, cessat & impositio atque lex. Et ita si huiusmodi causæ cessatio nota sit hominibus, peccant qui pedagia exigunt, & non peccant qui ea defraudant, nec restituere tenentur.

Tertiò idem videtur ex dictis: quia ad hoc, quòd gabella, seu pedagiũ iustèimponatur, vltra authoritatem, & æquitatem, seu moderamẽ, requiritur causa legitima: quæ si defuerit, non dubium impositionem esse iniustam, & non obligatoriam. Ac proinde eo ipso quòd causa cessat, locum impositio non habet.

His tamen non obstantibus, visum mihi aliquando est, & nunc etiam videtur aliter respondere distinguẽdo: supposito nãq; quòd pedagium ob certam causam fuerit institutum, certũq; sit causam illam cessasse, esset videndum, an causa illa cessauit à paucis annis, qui non suffi ciant ad præscribendum ius exigendi & recipiendi huiusmodi pedagium: &**[49r]** tunc cessat obligatio soluendi tale pedagium. Quia sicut pedagium sine causa iusta subsistẽ te de nouo institui non potest, ita & eadem lex cõtinuari sine causa iusta non potest: alioqui cùm causa & ratio legis sint anima legis, cõsequens est, ratione hac & causa

cessante, legem ipsam mortuam manere. Si tamen causa illa cessauit à multis annis, qui ad pręscribendum sufficiunt, & interim pedagium solutum est: tunc licet non vi legis primęuæ, tamen vi pręscriptionis veniunt pedagia huiusmodi soluẽda: si scilicet, tantum sit tempus, per quod cau sa cessauit, vt de initio cessationis non extet memoria: tunc enim sicut iustè ob antiquissimam consuetudinẽ recipiuntur, ita & ob ean dem præscriptam iure debentur: nec defraudari possunt: & defraudata sunt restituenda. Hoc enim videtur ex dictis colligi: sicut enim antiquissima consuetudo dat facultatem huiusmodi gabellas & exactiones imponendi: à fortiori dat facultatẽ eas ab antiquo impositas, & receptas exigendi, & recipiendi. Et quod ius eas exigendi sit præscriptibile, patet: quia oẽs res & iura pręscribi possunt de se, exceptis his, quæ iure excipiuntur: qualia non sunt huiusmodi iura gabellarũ. Quòd si id verum est, pedagia. s. non cessare in casu, quo certum sit causam cessasse:à fortiori erit verum casu, quo de causa impositionis dubitetur, & de ipsius causæ cessatione: cùm sola antiquissimi temporis præscriptio sufficere videatur.

Fortè cõtrà quis obijciet, quod in p̃senti casu præscriptio non habeat locũ: tum, quia in tributis publicis præscriptio nõ currit, vt notare solent Doctores, cap. Dilectio. 16. q. 3. §. Potest. Tum etiam, quia cum mala fi de non currit. Si igitur domini temporales præfata pedagia exigentes, sciunt causam ob quam fuerunt imposita cessasse: sequitur eos malæ fidei possessores esse. Tum etiam, quia contra ignorantes non currit præscriptio. Cũ ergo subditi, vel omnes, vel multi eorum ignorent causam sub sistere, sequitur &c.

Respon. hæc non militare contra propositam respõsionẽ. Nam in casu possunt omnia concurrere, quæ ad præscribẽ dum requiruntur. s. titulus exigendi præfatas gabellas. Quia licèt de initio illius impositionis non constet, iure & iustè p̃sumitur ab habẽte autoritatẽ factam esse. Secũdò, bona fides potest illic concurrere, etiam cognito quod causa cessauerit, p̃supposito quod bona fides dicatur ea, qua homo probabiliter credit, se licitè rem possidere, quam possidet: vt posteà quãdo de p̃scriptione agetur pate bit. Tertiò, temporis lõgitudo in casu non deest, vt suppono. Nec obstat cap. peruenit. de cẽsib⁹. in antiquis: quia procedit de cẽsib⁹ nouiter impositis. Vide ipsum, & nota glo. ibidem, quæ huic nostræ sententiæ fauet.

Quando ergo in oppositum arguitur, quòd in tributis non currit præscriptio, id procedit de debitoribus tributorum, quæ cùm reip. debita sint, debitor ab eorum solutione per temporis tractum non excusatur. Secùs autem de iure ea exigendi: hoc enim præscribi potest.

Quando secundò dicebatur præscriptionem non currere cum mala fide &c. eo admisso dicendum quòd in casu præsenti, esto quòd domini temporales sciant causam impositionis cessasse, possunt bon am fidem habere, credentes se iustè & iure posse talia tributa exigere: si non ob causam primæ impositionis, saltẽ ratione præscriptio nis: quanquam hoc non curreret de illis domi nis, qui viuebant eo tempore, quo illis scientibus causa impositionis cessauit, aut paulò antè: currit tamen de successoribus tempore quorum non extat memoria cessationis causæ.

Quando tertiò arguebatur quòd præ scriptio non currit contra ignorãtes: eo admisso, in casu nostro procedimus, quando certum est causam primęuæ impositionis cessasse: ideo obiectio non habet locũ. Et esto multi subditi ignorent, an causa subsi stat nécne, facilè tamen possunt ab alijs peritioribus si volunt, informari: quod cùm non velint, perinde est ac si in gabellarum solutione consentiant. Itaque videtur probabilis p̃fata responsio, q. s. quanuis causa primęuę imposi tionis cessauerit, successit tamen alia causa, qua iure potest & debet solui gabella præfata. s. pręscriptio. Adde quod successu temporis dominorum status

& expẽsæ, & per consequens necessitas crescunt, vt vix possint cum antiquis, & proprijs reditibus statum suum sustinere: vnde si præfatæ gabellæ, aut tributa illis amouerentur, esset fortè necessarium subditos per aliã viam aggrauare, aut necessaria ab eisdẽ exigere, vt hmõi necessitatibus dñorũ prouideat̃.

Corollariè sequitur non esse opùs iu dicẽ adire ad hoc, quod subditi ob cessationẽ causæ præfatę impositionis à solutione pedagiorum hmõi sint immunes. Nam si à paucis annis causa cessauit, subditi id scientes, tutè poterunt pedagia defraudare: nec tenentur ea in cõsciẽtia soluere, absq; iudicis sentẽtia. Si autem à multis annis cessauit, de**[[49]v]** cuius initio non extat memoria, tenentur ea in cõscientia iure p̃scriptionis soluere, absq; etiã iudicis sentẽtia. Quanq adire iudicem qui super re sentẽtiã ferat, ad hoc deseruiret, vt sciant subditi, an possint in foro exteriori cõpelli ad eorum solutionẽ, an non. Deseruiret etiam, si dubi tarent se teneri, aut non teneri ad ea soluendũ.

Ex his patet solutio ad rationes suprà factas. Ad primum, cessante causa cessat effectus, procedit de causa præcisa sine qua non. Vt si non esset nisi vnica causa ipsius effectus. In casu autem præsenti aliæ sunt causę superuenientes vltra causam primam imposi tionis præfatæ, scilicet, præscriptio, & succedẽ tes dominorum necessitates &c.

Quod in secundo arguebatur de præcepto corripiendi fratrem, non est simile: quia in illo vnica datur causa pręcepti de corripiẽdo, scilicet, correctio ipsius delinquentis: ideo si illa non speratur, cessat pręceptum pro tunc.

Quod tertiò arguebatur. s.q hmõi gabellæ requirunt causam, quæ est publica necessitas: Respon.q ad gabellas imponendum causa talis requiritur, post imposi tionẽ verò satis est aliam causam legitimam ad eas exigendum concurrere, etiam si eadem causa primæ impositionis non subsistat, vt in casu.

Alivd dubium de pedagijs, seu guidagijs, quæ pro vijs assecurandis sunt instituta, si domini in viarum assecuratione sint negligentes, an teneantur transeuntes pedagia in conscientia soluere. Loquor de pedagijs & guidagijs iustè impositis, sicut & imponi pos sunt: nam quanuis dominus temporalis ex officio teneatur prouinciam sibi cõmissam pur gare & vias assecurare: nam ad id illi communes reditus sunt statuti: stat tamen, huiusmodi reditus non semper sufficere, ideo tunc poterit accedente legitima autoritate iustè pedagium, aut guidagium imponi, aut etiam ob alias causas rationabiles: & tunc procedit dubitatio. Gabriel cum Angelo & Baptista, alijsq; multis dicit quòd nõ: sed possunt ea nõ soluere & occultare, modò à mẽdacio caueãt: nec defraudata restituere tenentur. Pro quibus facit ratio suprà facta: quia cessante causa finali legis, cessat lex. Cùm ergo causa legis in præsentifuit, vt dominus vias assecuraret, sequitur &c. Tum etiam, data ob causam, causa non sequuta repetũtur. ff. de cõdictionib⁹ ob turpem causam. Pedagia autem præfata dantur ob causam illam, scilicet, vt viæ assecu rentur. Tum etiam, si ex contrahentibus alter id ad quod ratione contractus tenetur non complet, alter erit à debito immunis: in casu autẽ perinde est ac si domini cum transeuntibus contraxissent: ille de assecurãdis vijs, hi autẽ desoluẽdis pedagijs. Ac proinde dominis nõ assecurantibus vias, non tenebuntur transeuntes ad pedagiorum solutionem.

Præterea domini, qui in vijs assecurãdis sunt negligẽtes, non pos sunt tutè pedagia recipere: sed si acceperint, te nentur ea restituere: igitur nec transeuntes in casu tenebuntur ea in conscientia soluere, ex quo illis dominis negligentibus debita non sunt. Antecedens probatur à simili: nam clericus beneficiatus suum officium negligẽs adimplere, non potest tutè reditus beneficij percipere: sed si perceperit, tenetur eos restituere, quos suos ob negligentiam

officij minimè fecit. Similiter stipẽdiatus pro opere aliquo ab eo agendo, tenetur stipendium reddere, seu re stituere, si opus pro quo fuit stipẽdiatus omit tat: vt patet de aduocato, de cathedratico, & de quocunque alio ad opus aliquod conducto, seu locato &c. Igitur sic erit in proposito.

Contra horum tamen sententiam videtur in primis Doctores suprà citatos non satis sibi cohęrere. Nam dicũt præfatos dominos temporales in viarum asse curatione negligẽtes posse pedagia recipere, & ad eorum restitutionem non teneri: & ą subditi in casu possunt talia pedagia non soluere, sed possunt ea defraudare: & defraudata non tenentur restituere: sic videtur tenere Gabriel in. 4. Nam quęro, vel dominus, vt pręfertur, negligẽs habet ius ad exigẽdum & recipiẽdũ præfata pedagia, vel non. Si sic, igitur trãseuntes tenentur ea dominis soluere, nec possunt ea defraudare. Si non, igitur domini tenẽ tur, si ea receperint, restituere: ex quo nullo iu sto titulo ea recipere potuerunt: cùm nec ratione donationis (quã transeuntes facere non intendunt, quando pedagia soluunt) nec ratione debiti, cùm ea debita non sint.

Posset igitur præfatam opinionem in par te defendẽdo, probabiliter teneri, quòd præfati domini possunt pedagia re cipere, & recepta non tenentur restituere, non obstante quòd in vijs assecurandis sint negligentes, nec ob id trãseuntes à debito soluendi pedagia deobligantur: eò quòd vt videtur ex doctoribus post Hostiẽsem colligi, & tenet Gabriel vbi suprà quæsti. 8. obligatio dominorum de assecurãdis vijs non est cathe gorica, sed disiũctiua, qua tenetur diligẽtiam **[50r]** & expensas si oporteat apponere quatenùs viæ sint tutæ: vel in defectum huius transeuntes reddere indemnes: & quodcũq; horum faciat, tutus est pedagia recipiendo, & fatisfacit debi to, quo tenetur. Supponimus enim legem de tali pedagio soluendo iustam esse. Obligat igitur dominum, vt vias assecuret, vel si negligens sit, transeuntes reddat indemnes. Transeuntes autem obligat, vt instituta pedagia soluant. Et sicut domini diligentiam in viis assecurandis adhibentes satisfaciunt debito, quo tenentur, etiam si transeuntes contingat spoliari absq; hoc quòd huiusmodi damna reparent, ita econtrà si damna reparent, satisfaciunt: etiam si in viarum assecuratione expensas non faciunt, nec diligentiam adhibeant. Si tamen nec vnum, nec alterum faciant, non video quo pacto à peccato simul & restitutione receptorum excusentur: nec video quo pacto transeuntes ad solutionem pedagiorum teneantur, si certum sit præfata pedagia ob causam illam, scilicet, vias assecurandi esse instituta.

Et secundum hoc potest ad priores ratio nes responderi. Ad primum, scilicet, cessante causa &c. dicendum vt ad propositũ attinet, quòd causa finalis præfatæ institutionis est, vt transeuntes securè possint peregrina ri, à periculo spoliationis tuti: cessat autem hu ius institutionis causa, quando cessat periculum rerum & personarum per viam illam trãseun tiũ: & illo cessante, cessat lex, & per consequẽs pedagium, tam quo ad ius exigendi, quam etiã quo ad debitum illud soluendi: & hoc cum limitatione suprà posita, scilicet nisi tam diu an teà periculum cessauerit, vt non extet de initio cessationis memoria. Cessat secundò pedagium quo ad vtrunque, quãdo quancunque diligentiam dominus pro viis assecurandis appo nat, aut expensasfaciat, nulla securitas rerum & personarum illac transeuntium speratur. Durante tamen periculo uiarum cum sperata seu possibili securitate ob domini diligẽtiam apponendam, durat lex præfati pedagij, quæ tam dominum quàm transeuntes obligat, vt suprà dictum est: & tunc negligentia domino rum non releuat trãseũtes à solutione pedagij.

Ad aliud quod allegatur, data ob causam causa non sequuta, repetuntur &c. procedit de his, quæ voluntate dantur alicui, vt is qui ea accipit, aliquid operetur. Non tamen de his, quæ legis necessitate debentur, qualia sunt pedagia, quæ durante periculo viarum le gis necessitate reddi debent, nec repeti permittuntur, nisi constaret dñm, nec vias velle assecurare, nec transeuntes indemnes reddere.

Ad aliud de contrahentibus, quorum altero quod ad eum attinet non complente, alter est à debito contractus absolutus. Esto id ita sit, in præsenti tamen casu pedagiũ non per viam contractus, sed per vim legis debetur: ideò durãte lege, tenentur transeuntes pedagia soluere, prout dictum est, etiam si dominus expensas in viis assecurandis non faciat. Quemadmodùm homines ex prouentibus te nentur decimas soluere, etiam si curatus officium suum vti debet non compleat, vt habetur cap. Tua. de decimis.

Ad aliud, quo arguitur à simili: quia, scilicet, curatus officium negligens non facit reditus suos &c. dicendum eo concesso, non est simile casui præsenti: quia curatus, seu beneficiatus non potest suæ obligationi aliter satisfacere, quàm officium illi iniunctum adimplendo: ideò si negligit, non facit fructus suos. Idem de stipendiato pro opere aliquo agendo. Dominus autem temporalis potest ali ter suæ obligationi satisfacere, etiam si expensas & diligentiam non apponat, scilicet si transeuntes reddat indemnes: ex quo, vt dictum est, disiunctiuè est obligatus, & non categoricè, seu absolutè. Accipe exemplum de his, qui merces assecurant, etiam si diligentiam pro ea rum assecuratione non adhibeant.

Svnt tamen qui difficultatem faciunt in eo, cui hæ dubitationes nuper positæ in nituntur, quod est velut iuris principium, seu regula, scilicet deficiente causa deficit effectus: contra quod videntur multa militare. Primò quia lex de ieiunando ad subiiciendum corpus spiritui, nè ex carnis rebellione spiritus ad carnales affectus trahatur, aut ad Deo pro peccatis satisfaciendum, statuta est: & tamen sunt & possunt esse multi, qui carnem domitam habent: siue per virtutis exercitium, siue per medicamina, siue per naturalem complexionem: & tamen lex præfata non cessat quo ad illos, sed illam sicut & cæteri seruare tenentur. Multi etiam sunt, qui pro peccatis suis alia via plenè satisfecerunt, erga quos non minùs vim hebet lex, quàm si non satisfecissent. Adde quòd multi sunt, qui in diebus ieiunij vehementiùs à carne tentantur, & tunc caro magis spiritui rebellat, quàm si non ieiunarent: in quibus omnibus cessat causa legis pręfatæ, & tamen lex ipsa, & ipsius obligatio non cessat.

Prætereà causa, ob quam lege statutum est delinquentes puniri, est**[[50]v]** eorum culpa: non enim iustè sine culpa possent homines pœnam sustinere, sed per pœnitentiam delinquẽtis cessat culpa, & tamen non cessat pœna per iudicem infligenda, nec legis dispositio, vt constat. Videmus enim homicidas, fures, hæreticos, aliosq́ue criminosos propter culpam commissam, de qua tamen penitùs contriti sunt, pœnam legis sustinere.

Prætereà finalis causa institutionis baptismi est, vt homo remissionem culpæ originalis assequatur, & innocentiam amissam recuperet: & tamen si ho mo per veram cordis pœnitentiam remissionem præfatam sit assequutus, similiter & innocentiam, ita vt culpa sit simul & pœna omninò condonata: manet adhuc obligatus baptismum suscipere. Idem patet de pœnitentia sacramentali, quæ ad finem assequendi pecca torum remissionem est à Deo instituta, & tamen obligatio eam suscipiendi non cessat, esto quòd homo priùs sit omnimodam remissionem per contritionem consequutus.

Prætereà decimæ institutæ sunt ob causam sustentandi ministros ecclesiæ, eidem deseruientes: & tamen cu ratis suum officium, vti debent, non complen tibus, non inde deobligantur subditi à solutione decimarum. Oblationes etiam ac donationes in ecclesia à fidelibus fiunt ad hunc finem, vt. s. clerici suis sacrisiciis & orationibus Deum placent, & fundatores præfatos Deo re cõcilient: & tamen etiam si clerici Deum non placent, qui in peccato mortali & indignè sua officia cõplent, tenentur laici, seu alij ad quos distribu tio pertinet, clericis bona relicta distribuere.

Prætereà iudicibus data est lex, vt in ter litigantes iudicent, ad fi nem hunc, scilicet vt quisq; quod suum est, aut sibi debitum, habeat: & tamen testibus falsè deponẽtibus cessat causa illa finalis, cùm non cesset in iudice obligatio iuxta allegata & pro bata iudicandi. Igitur.

Prætereà lex cõiugij inducta est ad fi nẽ procreandi prolẽ, seu vitã di fornicationẽ, & tamen vbi nec speratur proles nec fornicatio timetur, altero debitum petente, te netur alter iuxta legem cõiugij illud persoluere.

Prætereà vota tempore pestis emissa ad finem placandi Deum, aut tempore siccitatis ad finem impetrandi pluuiam, aut tempore infirmitatis ad finem sanitatẽ obtinendi, aut tempore tempestatis in mariseuien tis, seu alterius periculi notabilis, ad finem illud euadendi, obligant vouentẽ: etiam si causa finalis cesset & non subsequatur.

Prætereà si tempore quo ciuitas est ab hostibus obsessa, iubeat dux, seu custos ciuitatis, nè aliqs ab vrbe egrediatur ob hanc causam, scilicet nè egressus aliquid aduersariis reuelet, valebit huiusmodi præceptum aut lex contra omnem egredientem, etiam si egrediens nil sit aduersariis reuelaturus. Ad hunc modum possent quamplura alia ad hoc propositum afferri. Ex quibus apparet præfatam regulam, quæ ait: Cessante causa &c. non nihil difficultatis habere, non solùm in materia de pedagiis, sed in aliis multis.

Ad hæc tamen & alia huiusmodi non est difficile respondere, si de legibus distin guamus. Sunt enim leges punitiuæ, sunt præmiatiuæ, sunt etiam quæ ad virtutum actus homines alliciunt, sunt verò quæ ad Deum religiosè certo modo colendum sunt institutæ: aliæ denique sunt, quarum finis est homines ab illicitis reuocare. Et in his causa ipsarum legum non momẽtanea est, sed continua: quan do quidem semper conuenit homines à malo abstinere, & bonum operari, Deum religiosè colere, & ipsum placare: atque eum gratum & acceptum habere: ideò talium legum obligatio non cessat, esto quòd effectus per eas intentus non semper subsequatur: satis est, si frequenter eueniat, quodque semper euenire possit, si velint homines prout conuenit viuere. Aliæ sunt leges & præcepta, quæ data sunt ad aliquem particularem finem, per quas intenditur talis aut talis finis subsequutio: idque prĩcipaliter, aut præcisè: & tuncilla causa cessante, cessabit & lex. Tale est præceptum de corripiendo fratrem delinquentem, per quod id so lùm intenditur, vt frater corrigatur. Ac proin de si talis finis intentus nullatenùs ex correctione speretur, aut si iam sit in esse positus, tunc cessat obligatio huiusmodi præcepti de fratre corripiendo. Talis est lex de soluendis certis pedagiis, vel assisiis, ad finem particularẽ præcisè instituta. s. ad reparandum muros ciuitatis, aut pontem ædificandum, aut vias stratas præparandũ, aut aliis huiusmodi publicis necessitatibus occurrendum: quibus non stanti bus leges huiusmodi latę non essent: tunc qui dem cum finis intentus fuerit in esse positus, aut si nullatenus per illud mediũsperatur, cessat lex de tali medio lata. Cuius ratio est aperta: quia legislator in huiusmodi casibus non inten debat homines ad talia media obligare, nisi ob causam finem intentum obtinẽdi. Aliæ verò sunt

leges ad certum finem particularem datæ,**[51r]** sed non præcisè, sed etiam ob causam aliam: & tales non cessant, esto cesset causa illa particularis: qualis est lex de suscipiendo baptismum, aut pœnitentiam: quę quanuis ad hunc finem particularem est instituta, scilicet vt homo veniam consequatur, sed non solùm ob id instituta est, sed etiam vt Deus colatur, & deo satisfactio fiat. Sacramentorum enim susceptio ad cultũ Dei pertinere dignoscitur. Similiter lex de soluendis decimis ad finem sustentandi ecclesiæ ministros est data, sed non solùm ob id, sed etiam in recognitionem dominij vniuersalis, quod Deus in omnibus rebus habet. Et ideò quanuis vna causa particularis cesset, quã diu altera manet, manet & lex. Ita etiam in lege de reddendo debitum coniugale, quanuis finis ipsius est prolificatio, seu fornicationis vi tatio: & aliquando cesset huiusmodi causa, nõ ideò tollitur obligatio reddendi, eò quòd manet alia causa, scilicet, vnicuique esse reddẽdum, quod suum est: modò viri corpus ad ius pertinet vxoris, & econtrà. Similiter de voto emisso ad hunc finem particularem, scilicet vt vouens assequatur aliquid, quod optat: & si hoc cesset, manet tamen alia generalis causa, scilicet vota & promissa esse Deo reddenda. Quod est de iure naturæ & diuino. Et per hæc patet ad exempla suprà dicta.

De immunitate clericorum à solutione gabellarum.

QVAESTIO. XV.

ALiud prætereà inquirendum est, an clerici, seu personæ ecclesia sticæ teneantur ad exactiones præfatas per potestatem sęcularem impositas, sicut laici. Et responsio est certa quòd nõ: quia ecclesiæ & per sonæ ecclesiasticæ, quales sunt omnes qui ordi nem aliquem susceperunt, etiam si solam tonsurã primã acceperint, & omẽs religiosi, & religiosę, simul & res eorum sunt à potestate & seruitute laica exemptæ: nec laici possunt de illis, nec de rebus suis censum, aut tributum aliquod exigere & recipere, vt est textus cap. Non minus. de immunitate ecclesiarũ. & cap. Aduersus. ibi bem: & cap̃. Quanq. de censibus. in. 6. & in aliis innumeris locis: vbi pœnæ & censuræ contra laicas potestates infliguntur, si huiusmodi impositionibus personas ecclesiasticas, aut res eo rũ grauauerint. Excepto ob publicas necessitates laicis & clericis cõmunes: quia tunc debent & ipsi subuenire, idque concurrẽtibus duobus, scilicet si laicorum facultates non sufficiunt, & episcopus consulatur: quanquàm secundum iura ciuilia id non voluntati clericorum aut episcopi relinquitur, sed vtrisq; necessitas imponitur clericis vt contribuant: episcopis autem vt cleri cos contribuere nolentes cõpellant. l. liiij. Partita. 1. titulo. vj. Similiter si negotia exercent, scilicet emendo aliqua, quæ immutata posteà vendant, tenentur tributum soluere sient laici: quod vulgò dicitur Alcauala. Similiter & pedagium: quia clerici negotiantes in his æquiparantur laîcis. cap. Quanquam. de censibus. lib. 6. & per consequens si huiusmodi tributa defraudent, tenentur restituere, sicut laici. Verùm de his vide Summistas.

Est tamen in præsenti dubitatio communis, an clericis cõpetat huiusmodi exemptio de iure diuino an humano: nam ius canonicum ait, quod iure diuino id illis competit. cap. Quanquã. de censibus. in. 6. Ius verò ciuile, q ab Imperatoribus & aliis dominis temporalibus est illis huiusmodi exemptio cõcessa. l. quinquagesima, Partita & titu. suprà citatis. Quòd autem iure diuino sint clerici ab huiusmodi tributis simul & potestate laica exempti, probãt primò ex eo, quod habetur Genesis. 47. vbi le gitur quòd Ioseph subiecit omnem terram Ae gypti

cum populis & terminis suis regi Pharaôni: exceptis sacerdotibus cum terra sua. Et sequitur quòd ex tunc factum est velut in legem, vt cunctus populus tributum solueret, exceptis sacerdotibus. Quòd autem id fuerit à Ioseph dictum Domino pronuntiare, apparet ex cap. Tributum. 23. q. 8.

Secundò, afferunt quod habetur. 1. Esdrę 7. vbi legitur sacerdotes, Leui uitas, ianitores, cęteraque personas Ecclesiasticas à tributis esse exemptas.

Tertiò, afferunt quod legitur Pasal. 104. Nolite tangere Christos meos, &c. vbi per Christos, sacerdotes videntur intelligi. Christus enim vnctum significat.

Quartò, afferri potest, quod de sacerdotibus in Exodo & Leuit. scriptum est, quòd Deus elegit in obsequium suum, & deo oblati sunt, & cõsecrati: ac proinde non debent potestati sæculari esse subiecti. Facit capi. Duo. 12. q. 1. Pro quo etiam facit, quod legitur Numerorum. 18. Decimas & primitias dedi filiis Leui, vt seruiant mihi in altari. In**[[51]v]** quo innuit Dominus eos in suum seruitium elegisse, & per consequens eos à seruitute aliorum hominum exemisse. Vnde Hieremias Thre norum. 1. præuidens ecclesiæ subiectionem, de plorat dicens: Princeps prouinciarum facta est sub tributo. Et citatur cap. Non minùs. de immunitate ecclesia.

Quintò afferunt ex nouo testamento, quod Christus dixit, quando census ab eo exigebatur, dicens: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis suis, an ab alienis? Respondit Petrus: ab alienis. Concludit Christus dicens: Filij ergo liberi sunt. Nè autem eos scãdalizemus, vade, & statêram quã in pisce repereris, solue pro te, & pro me. Vnde apparet Christum, & Petrum qui caput est ecclesiæ, ac proinde totam ecclesiam liberos esse à tributis Cæsari seu domino temporali soluendis.

Sextò facit cap. Si Imperator. 96. d. vbi Ioã. Papa decernit Imperatorem non iudicem aut præsulem ecclesiæ esse, sed filium. Et pòst: Ad sacerdotes Deus voluit, quæ ecclesiæ disponenda sunt, pertinere, non ad sęli potestates, quas ecclesiæ suæ sacerdotibus voluit esse subiectas. Et pòst: Non à legibus publicis, non à potestatibus sæculi, sed à pontificibus & sacerdotibus omnipotens Deus Christianæ religionis clericos & sacerdotes voluit ordinari, & discuti, & recipi de errore remean tes. Et ibidem cap. Nunquam. decernitur, non esse humanarum legum de pontificibus ferre sententiam absq; ecclesiæ constitutis.

Prætereà. 11. q. 1. cap. Relatum. decernit Alexander Papa omnia negotia ecclesiarum ad sedem apostolicam ab ipso domino traditam esse, ipso dicente: Tu es Petrus, & super hanc petram &c. Similiter ibidem cap. Placuit. & est Concilij Carthagineñ. decernitur clericum à laico iudicari non posse. Et pro causa traditur, cùm priuatorum etiam causas apostolus ad ecclefiam deferri, atque ibidem determinari præcipiat. Et iterum sunt ibi dem alia decreta patrum, dicentia clericos à laicis iudicari non debere, sed honorari à regibus. cap. Saccrdotibus. Et cap. Continua &c. Vbi legitur Constãtinum Imperatorem de clericis dixisse: Vos à nemine iudicari potestis: quia ad Dei solius iudicium reseruamini. E quibus apparet clericos non humana despositione, sed diuina ordinatione à potestate sæculari exemptos esse ipsos, & res ipsorum.

Interim tamen quòd alia fundamenta efficaciora non occurrunt, videtur oppositum esse verum, scilicet quòd non sit de iure diuino post legem veterem abolitam obligante, clericos seu porsonas ecclesiasticas à potestate sęculari esse exemptas: sed hanc exẽptionem dicerem clericos ex concessione potestatis sæcularis obtinuisse & obtinere. Id apparet primò, quia

tempore legis veteris, aut legis naturæ primogeniti erant sacerdotes, & ad cultum Dei, atque sacrificia, & rerum oblationẽ dedicati: non tamen ob id erant à suis maioribus (siue reges essent, sine iudices) exempti, quãdo nondum erat aliquis summus sacerdos institutus, cui reliqui essent subiecti. Et quanquam de re hac pro tempore legis naturę scripturam non habeamus apertam: ratio tamen ipsa docet, antequam potestas ecclesiastica à sæculari esset distincta, eisdem legibus tam hos quàm illos fuisse subiectos. Tempore etiam legis scriptæ, quanuis dominus inter hos & illos quo ad officium, & rerum seu terrarum possessionem differentiam fecerit, eò quòd Leuitas & sacerdotes voluit sacra tractare, & solis decimis & primitiis, aliisque Deo oblatis debere esse contentos: attamen viuente Moyse, illius iudicio cæteri omnes tam qui ex Leui, quàm qui ex aliis tribubus descendebant, erant iudicandi. Nec in hoc videtur repugnantia aliqua, scilicet quòd nonnulli essent specialiter ad spirituale ministerium deputati, & tamen quòd in ciuilibus, imò & criminalibus possent per laicum iudicari: maximè si leges sæculares tales essent quod omnes obligarent. Nam tunc ad huiusmodi legislatores attineret, pręuaricatores ipsa rum legum punire. De quo. 11. q. 1. cap. Sicut.

Quòd si ad legem nouam, & ea quæ post eius aduentum legimus deueniam[9], apparet Christum, qui omnium caput est, Pilato fuisse subiectum, in eumque potestatem habuisse, dicente Christo: Non haberes potestatem in me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Paulus etiam cùm causam suam non vtidebebat tractari videret, ad Cæsarem appellauit, à quo eum iudicari oportere dixit: Actuũ 25. Idem etiam Paulus ad Roma. 13. ait. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Qui cùm omnem animam dicat, neminem etiam clericum excipere videtur. Quinimò omnes inferiores, principibus & regibus sæcularibus subiectos esse significat, cùm apertum sit Paulum illic de potestatibus sæcularibus esse loquutum. Deinde ius positiuum nõ dissoluit obligationem naturalem, aut diuinam, quæ præerat, sicut nec lex euangelica debita priùs contracta tollit, siue sit debitum **[52r]** carnis, siue debitum pecuniarium, siue seruitutis, siue alterius obediẽtiæ. Hoc patet de seruo qui ad fidem conuertitur, baptismus non red dit illum à seruitute priore liberum, vt docet Paulus. 1. ad Corinth. 7. Et Petrus. 1. c. 2. Similiter debitum coniugale per baptismum subsequentem non tollitur. Baptismus enim, vt ait Ambrosius, peccatum tollit, non coniugium. Debitum etiam pecuniarium per baptismum aut legem Christi de nouo susceptam non tollitur, sicut nec per sacerdotium, aut alium ordinem poste à susceptum. Ac proinde nec debitum subiectionis & obedientiæ, quam quis alteri certa speciali lege debet, tollitur eo ipso quòd quis ordinem clericalem accipit, nisi ma iorũ autoritate interueniente. Prætereà si per ordinem liberaretur eo ipso homo à seruitute in qua erat priùs, maximè esset quia per ordinem homo dedicatur specialiter cultui diuino, & per consequens eo ipso eximitur à seruitute alteri debita: sed hoc non: quia tunc à fortiori vxoratus si ordinem suscipiat, eo ipso eximetur à seruitute, qua tenetur vxori debitum reddere postulanti: cùm hoc non minùs diuinum cultum impediat, quàm seruitus seu subiectio, qua homo homini subiectus est.

Deniq; hac ratione vnica videtur tenẽ dum quod dicimus: quia, scilicet, nil debet dici esse de iure diuino quod ex ipso iure diuino ostendi non possit. Cùm ergo præfata clericorum exemptio non possit ex iure diuino ostendi, sequitur &c. Id patet, quia maximè ex his, q ante oppositum sunt allegata: sed illa nil probãt. Patet ad ea respõdendo: Ad primum, esto Ioseph omnem terram Pharaôni tributariam fecerit, excepta terra sacerdotum, non inde fit vt iure diuino sint sacerdotes exẽpti: quia quod Ioseph statuit, non fuit diui num, sed humanum ius. Non enim videtur quod Deus iure statuerit vt sacerdotes Gentilium, qui

idôlis sacrificabant, hanc immunitatem & exemptionẽ ha berent, quam minimè merebantur. Fuerunt igitur immunitatẽ adepti Ioseph ordinante, & rege approbante seu confirmante.

Ad secundum de Esdra citatum, ex ipso textu apparet similiter Regem Artaxerxem gratiam illam sacerdotibus, ac Leuitis illius populi fecisse, vt nec vectigal, nec tributum aliquod illis imponeretur in gratiam ipsius Esdræ.

Ad tertium ex Psal. citatum, dicendum ꝗ illic ad literam non de sacerdotibus solùm loquitur, sed de toto populo ipsius Dei, quando duxit eos in terram promissionis per multa bella contra impios Reges habita, quos & Deusipse puniuit & destruxit, vt suum populum saluaret, quem Christos suos appellat: quia ab eo erant electi, & vnctione suæ gratiæ vncti, in quibus etiam erat implicita fides Christi venturi, ideò dicebat eos, Christos suos. Vn de patet id impertinenter citari ad probandũ clericorum immunitatem.

Ad quartum dicendum quod esto Deus Leuitas in suum seruitium elegerit, vt. s. in templo ministrarent, non sequitur eos omninò à potestate sæculari cum rebus suis esse exẽptos: quia stat benè vt de multis potestati sæculari subditis, nonnulli determinati essent ad spirituale ministerium deputati, & non alij, salua subiectione potestati sęculari debita. Quemadmodùm benê cohærent quosdam ex vasallis Regis esse ad suæ domus seruitium in aliquod deputatos, & quod si furantur, vel homicidia & alia fla gitia perpetrent, veniant per iudices alios iudicãdi. Excepto, nisi Rex ipse eos omninò à cæteris iudicibus exemptos faciat. Et quod ex. 1. Threnorũ citatur. s. Princeps ꝓuinciarũ facta est sub tributo: parum ad propositum confert: quia ad literam illic loquitur Hieremias de ciuitate Hierusalẽ, quam propheta bat à gentibus conculcandã, & tributis aliisque miseriis subiiciendã, sicut & adimpletum fuit: & ita non de clericis tantum loquenbatur. Adde quod quãdo deplorabat Principem prouinciarum fore tributariam, non de tributo legitimè imposito loquebatur, sed de tyrannicè & per violentiam post crudum bellum imposito: cum quo stat, quod clericis possit à suis legitimis Regibus tributum aliquod imponi, nisi iura humana reclamarent.

Ad quintum. Illud videtur in se difficultatem hebere. Primò quia in cõfabu latione illa, quam Christus cum Petro habuit, non se habuit velut instituens clericorum immunitatem, sed argutiuè visus est colligere, quod pręTendebat: id autem potuit colligere ex humanis legibus, seu ex more & consuetudine inter homines vsq; tunc obseruata: sic enim, vt quod volebat inferret, dixit: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis suis, an ab alienis? Vnde patet, ex consuetudine seu morefuisse Christum argumẽtatũ. Deinde cùm in tulit, filij ergo liberi sunt. s.à tributo, esset dubium, an loqueretur de filiis Regum tempora l ium, an de filio Regis æterni. Et vtcunque sit, nec Petrus nec alij clerici sunt filij Regis temporalis, aut æterni, vnde illis hæc immunitas debita sit. Sed quantum ad loci huius intelligentiam attinet, aliâs copiosiùs.

[[52]v] Ad sextum, quod ex patrum decretis sumptum est, dicendum quòd non apparet vbi & quando dominus personas ecclesiasticas à potestate sæculari in personis & rebus exemerit: constat tamen in veteri lege Dominum quosdam ex suo populo, puta eos qui ex tribu Leui erant in sui obsequium, ac ministerium elegisse, diuersamque fuisse Pontisicum & Regum potestatem, ac iurisdictionẽ, diuersaq́; huius & illius potestatis officia fuisse. Nec du bitandũ est hmõi differentiam à Domino, vel institutã, vel potiùs approbatam fuisse. Verũ demus id ita tempore legis illius fuisse obseruatum, non inde fit vt in lege Euarngelica hoc ipsum sit de iure diuino necessariò obseruandum: eò quod sicut cermonialia præcepta illius legis, ita & iudicialia per aduẽtum nouæ legis cessauerũt. Ac proinde in hoc puncto ad legẽ Euangelicam

esset recurrẽdum: in qua tamen non videmus Christum clericos à potestate sęculari exemisse. Itaque si patrum decreta dicunt, Domino disponente & iure diuino statuente clericos esse exemptos, referatur id ad veterẽ legem. Quemadmodum de decimis decreta patrum definiunt, esse de iure diuino soluendas. Quòd si quo ad quotam intelligatur, referẽ dum est ad tempus legis veteris: cùm tamen in lege noua decima quo ad quotam cessauerit. Similiter & patrum decreta dicunt de iure diuino vetitum esse in secundo gradu consanguinitatis, aut affinitatis contrahere: quod ad legem veterem relatum, verum est: in lege autẽ noua hęc omniaiudicialia cessârunt. In multis tamen quæ in lege veteri à Domino erant disposita, ecclesia legem illam imitatur ex diui na illius temporis ordinatione exemplum sumens, & illa solent dicere esse de iure diuino. Ea etiam quę Pontifices allêgant pro persona rum ecclesiasticarum libertate, non adeò apertè sententiam illam probant, vt refelli tanquàm impertinẽtia non possint: sed quia quodam mo do videntur ad hoc ipsum alludere, citantur.

Videtur igitur in quæstione præsenti Imperatorũ concessionẽ potiùs quàm legis diuinæ institutionẽ locum habe re, etiam si rationi consentaneum sit, clericos in Dei sortẽ electos ab omni tributo laicis soluẽdo, simul & à potestate sæculari exemptos esse debere. Vnde de multis Imperatoribus legi tur, quod hanc immunitatem personis ecclesiasticis dederint, vt Cõstãtinus, & Constans, & Iusti nianus. C. de sacrosan. ecclesi. l. Sancimus. Hoc idem legitur in Concilio Parifieñ.à Regibus ec clersiã obtinuisse, vt habetur cap. Tributum. & cap. Secundũ. 23. q. 8. & in multis iuribus tam canonicis, quàm ciuilibus. Vtcunque autem sit, certum est personas ecclesiasticas ab exactionibus laicorum esse immunes. exceptis excipien dis. Ac proinde nec tenentur pedagia, nec vectigalia, nec assisia soluere, nec in domibus suis hospites dñorum tp̃aliũ admittere. Si autem oppositũ illis inuitis fiat, aut non habito Romani Põti ficis consensu, ad tyranuidẽ pertinere videtur.

Aliud dubium de forẽsibus, an teneantur ficut & subditi ad gabellarũ solutionem. Similiter vectigalia an sint debita pro rebus, quæ ad vsum vehuntur. De assisiis etiam seu gabellis, quæ in vino & carne solent imponi, esset dubium an sint iusta: habent enim hæc specialem difficultatem. Et videntur iniqua. Primò quidem, quia quamuis domini possint gabellas subditis suis imponere, quæ collectæ solent nuncupari: & si iustè ponantur, sunt per subditos soluendæ. Forenses tamen cùm subditi non sint, sicut nec cæteri peregrinantes transeuntes, non ita apparet eos sicut subditos ad solutionem teneri.

De vectigalibus etiam super rebus, quæ ad vsum vehuntur impositis, ratio iniquitatis apparet, vt arguit Caieta. in Summa. quia tunc accideret vt plurimum, quod qui pauperiores sunt, plus contribuerent quam qui ditiores: quod in se videtur iniquum. Et sequela patet: quia illa quæ vehuntur ad vsum, non nisi ob indigentiã vehunt̃: & ita qui plus indiget, plus vtitur, & pluries: & ita plus soluit: onera autẽ debent æqualiter secundum proportionẽ impo ni. Adde quod secundum leges ciuiles pœna capitis plectuntur, exigentes pro his quæ advsum feruntur. C. de vectigalibus. l. vniuersi.

De assisiis seu gabellis, quæ in vino & carne solent imponi, similiter apparet ratio iniquitatis. Tum quia illa ementes non nisi ad vsum ea emunt, vt sibi & suis de vitę necessariis prouideant: igitur non minùs iniqua sunt huiusmodi assisia quàm vectigalia in rebus ad vsum deportatis imposita. Tum etiam quia per huiusmodi assisia fit vt ditiores minus contribuant, quàm alij indigẽtes, eò quod multi sunt, qui vina & carnes & alia necessaria in suis propriis bonis ha bent, vt non sit illis opùs ea emere, & tales assisium non soluunt: alij autem rebus illis indigentes soluunt. Tum etiam quia per hoc contigit non solùm subditos, sed etiam

extraneos & transeuntes talia assisia soluere. Similiter & clericos, & scholares exemptos: & vbi est magna scholarium copia accidit, vt ipsi on-**[53r]**gè plus soluant quàm naturales, quibus suæ reip. necessitatibus subuenire incumbebat, nõ extraneis nec exemptis.

Verùm cùm in his & similibus locum habeat præscriptio, vt suprà di ctum est, si talis & tanta consuentudo gabellas huiusmodi exigendi & easdem solundi viget, de cuius initio non constat, ego eis qui hęc exigunt & recipiunt, vt suprà dicebam, scrupulos ingererem, nec ad restituendum accepta compellerem, nec ad restituere nolentibus absolutionem sacramentalem denegarem. Secùs si essent nouæ impositiones in loco aliquo introductæ: nam tunc opùs est conditiones, quas suprà posuimus, obseruare, vt huiusmodi nouæ gabellę iustè imponantur, & ab omnibus solui debeãt.

Per hæc patet ad dubia proposita. De forensibus, qui dicunt̃hi qui ad forum res vænales aliunde afferunt, dicendum quod tenentur de his quæ vendunt, tributa assueta soluere, non tamen tenentur ad collectas: quia hę solis subditis veniunt imponendæ, in quarum impositione habendus est respectus ad bona, quæ quisq; subditorum possidet: & secundùm portionem bonorum, eisdẽ collectę quantitas debet imponi. Alioqui iniustè imponentes, tenebũtur restituere his, quos plus ęq grauauerũt.

Ad aliud de vectigalibus, quæ rebus ad vsum portatis imponuntur, fateor illa inhumana esse, & meritò per ius reprobata: possunt tamen in certis casibus iustificari. Primò si tanta sit necessitas reip. subueniendi, vt alia remedia sine hoc ad reip. conseruationem seu defensionem minimè sufficiant: nam tali necessitate existente, non solùm res, sed personam & vitam deberent homines pro sua rep. exponere: quod longè maius est, quàm de rebus quæ ad vsum afferantur aliquid soluere. Secundò videtur rem posse excusari, si ex con sensu totius communitatis statuatur, vt de hu iusmodi rebus, quæ ad vsum vehuntur, aliquid soluatur: sed tunc huiusmodi obligatio non se extendit nisi ad ipsos consentientes, qui ad cõ munitatem illam pertinere noscuntur. Nil enim obstat, quo minùs possint homines spõ te sibiipsis onera imponere. Potest tertiò excusari, si locus per quem res sunt vehendæ adeò sit periculis expositus, vt vix possint homines nec in rebus, nec in personis tuti transire: & tunc pro assecurandis viis, personis, & re bus, non videtur iniustum de se aliquid de rebus, quæ ad vsum vehuntur contribuere. Excepto, nisi personæ sint adeò pauperes, & miserandæ, quibus ex debito charitatis sit à potentibus subueniendum: talia enim vectigalia in casu iustè possunt ab eo qui habet authoritatẽ imponi, & iustè exigi & recipi poterunt. Nec obstat, quod qui ditiores sunt rebus deportandis non indigentes, minùs quàm hi qui indigent soluant. Quia in hoc casu non nisi transeuntibus, seu res aliquas vehẽtibus vectigalia imponuntur, eò quod propter vehentium assecurationem, non propter quiescentium sunt ordinata. Potest prætereà quartò res excusari ob antiquissimam consuetudinem, de cuius initio nõ extat memoria, quæ etiam principibus scienti bus & consentientibus est obseruata. Excipio semper casum notabilis paupertatis ipsorum, qui res ad vsum vehunt.

Ad aliud de assisio, quod lingua Hspanica dicitur, sisa, dicendum, quod si de nouo debeat alicubi imponi, iustum est vt ad illa omnia quæ dicta sunt habeatur respectus. Et si directè & immediatè prætẽditur bonum illius reip. non deberet exigi, nisi à ciuibus illius populi. Si verò ad aliorum etiam vtilitatem pertineret, posset ab aliis similiter exigi. Si tamen tam antiqua consuetudo est assisium imponere absq; personarum discretione, non auderem rem con demnare: maximè si consuetudo in populis in uicem obseruetur, vt. s. assisium soleat exigi ab ementibus ad alium populum pertinentibus: & econtrà in illo alio populo exigantur ab

his, qui ad hunc populum spectant. Denique quod in huiusmodi gabellis attendẽdum est si nouiter imponuntur, est, vt videatur in quorum vtilitatem instituuntur: nam ab illis poterunt regula riter exigi, non ab aliis. Ideo assisium videtur inter alias gabellas disconuenientius, eò quod in illo vix potest æqualitas obseruari, quin plus grauentur qui minùs grauandi sunt, & ecõtrà. Quæ autem cõuenientior est ad populi necessitatibus iustè occurrendum, est collecta, quæ solis subditis aut ciuibus illius populi imponi tur, seruata debita proportione.

Corollariè sequitur, non inde vitiari nec condẽnari debere gabellam ob id. s.q qui plus indiget plus soluit. Nam sæpe accidit, vt qui pauperiores sunt, plu ra ex indigentia vendant, quam alij qui ditiores sunt: & tamen iustè ab illis exigitur gabella, quæ dicitur, Alcauala. Contingit etiam vt qui in nundinis negotiantur pauperiores sint, & magis indigentes, quàm alij qui non ita negotiantur, & ita plus soluunt quàm ditiores: nec hoc solet, nec debet condemnari. Sicut etiam accidit in solutione decimarum, quod qui pauperio res sunt & magis indigentes, plus in decimis**[[53]v]** de prædiis soluunt, quàm alij qui cùm ditiores sint, non habent vnde decimas soluere debeant: & tamen ecclesiæ ministri non minùs illis ditioribus decimam non soluentibus ministrant, quàm aliis indigentibus fructus suos deciman tibus. Ac proinde ratio Caietani suprà facta, qua condemnat vectigalia super rebus quę ad vsum afferuntur, non videtur concludere, eo q in vectigalibus, teloneis, pedagiis, aliisq̃; gabel lis, quæ alcauala dicuntur, atque assisijs, non habetur respectus ad quantitatem seu facultatem rerum, quas homines possident, quemadmodùm in collectis: sed ad quantitatem eorum quæ venduntur, & emuntur, aut vehuntur: de illorum enim agitur vtilitate & commodo. Nam qui vẽdunt & emunt, iudice indigent, qui inter eos iustitiam faciat, sifortè aliqua in suis negotiationibus controuersia seu lis oriatur. Qui etiam res per viam deferunt, assecuratione viarum indigent, vt tuti sint viatores, siue diuites sint, siue indigentes. Ad hunc modum potest de alijs sua ratio assignari.

Sequitur responsio ad dubium quod dam. Cùm prohibitum sit, nè quis pecunias aut equos de regno in regnũ sub pœna perditionis pecuniarum aut eq uorum transferat: multi autem custodibus nesciẽ tibus, aut corruptis, aut dissimulantibus, equos & pecunias transferunt: an tales teneantur in consciẽtia equos ac pecunias clam translatas restituere, quẽadmodùm qui gabellas defraudat, eas restituere tenetur. Et ratio dubij est, quia collectores, qui dicuntur arrẽdadores, ma ius pretium dederunt pro gabellis, simul & ꝑ iureleuandi pœnam ab his qui clam res prohibitas transferunt, quam si solas gabellas emissent: & ita videntur hi in casu defraudari, si illis restitutio debitæ pœnę non fiat. Respon. Si in transferendis de regno in regnum pecuniis aut equis nulla gabella imposita est, sed sola commissi pœna contra illos est imposita, præfati translatores nil tenentur collectoribus restituere, eò quod illa lex de rebus illis non trans ferendis purè pœnalis esse videtur, ideò non obligat ad pœnam ante sententiam latam. Secùs de gabellis defraudatis: quia hæ restituendæ sunt, vt patet ex dictis. Si autem custodes, quos collectores posuerunt, pocunia aut aliter corrupti dissimulârunt, & res prædictas transferri permiserunt, tenebunturipsis collectoribus ad pœnam, si qua erat præfatis collectoribus de iure applicanda, nisi custodes dissimulassent, vt suprà de custodibus montium dicebamus. Quãquam sanctus Bernardinus & alij post ipsum teneant oppositum, dicentes quod ex quo ante sententiam latam non teneantur ad pœnam ipsi, qui præfatis statutis cõtraueniũt, quod ex consequenti ipsi custodes ad eandem non tenebuntur, etiam si eorum incuria, aut certa scientia & voluntate præfata violentur statuta. Verùm cùm ad hunc finem sint præfati custo des instituti similiter stipendiati, vt fideliter loca custodiant, & quod illis iniunctum est di ligenter faciant, quatenus dominus aut eius

collector nec debitis defraudetur gabellis, nec pœnas iure illi debitasamittat, non video quo pacto possint in casu à solutione gabellarum simul & pœnarum iure collectoribus applica tarum excusari, etiam si ipsi trãseuntes ad pœnam minimè teneantur, cùm ipsorum collectorũ intersit custodes in suo officio diligentes & fideles esse: ideo non mirum so interesse, quod collectores ex culpa custodum patiuntur, ipsis custodibus imputetur.

Iam ad rationem dubij dicendum, quod si gabellarum emptores maius pretium contulerũt, quam si solas gabellas emissent, ideò est quia datum est illis ius ad leuandum pœnam contra huiusmodi translatores impositã: quam si lucrari volunt, opùs est inuigilent, nè aliquis res transferat illis nescientibus: alioqui pœna non erit illis debita.

De rebus per præscriptionem possessis.

QVAESTIO. XVI.

ET quoniam de pręscriptione sæpe tactum est, videre conuenit de his rebus quæ per præscriptio nem acquiruntur, an sint de necessitate restituẽdæ, si lapso tempore pæscriptio nis sciat possessor rem ad alium dominum pertinere, seu alienam fuisse. Et primò de præsupposito, hoc est de pręscriptione quærendum esset quid sit, quis possit præscribere, quæ etiã res præscribi possunt. Et quæ & quot requirũtur ad legitimè præscribendum. Nam his igno ratis, non poterit homo, quantumuis doctus sit, ad casus pręsentem materiam concernẽtes, legitimè respondere. Sed cùm materia hæc iuridica sit potiùs quam theologica, satis erit hæc in summa perstringere, exactiorem rei cognitionem Iuristas remittendo. Accipitur ergo**[54r]** præscriptio largè, vt sub se vsucapionem comprehendat, & econtrà: quæ si propriè seu distinctè accipiantur, in hoc differunt quod vsucapio in rebus mobilibus, præscriptio verò in immobilibus reperitur. Definitur autem vsucapio communiter sumpta sic, Est ac quisitio dominij per continuam possessionem temporis lege definiti. ff. de vsucap. 1. 4. Præscriptionem etiam communiter sumptam definiunt qui Panor. sequuntur sic: Est ius quoddam ex tem pore congruẽs, authoritate legum vim capiens, pœnam negligentibus inferens, & finem litibus imponẽs. Quam descriptionem doctores communiter approbant.

Quanquam id quod dicunt, pœnam negligẽtibus imponẽs, non omnibus placet: quia vt dicunt, iura non in pœnam negligentiæ, seu potiùs ad obuiãdum negligentiæ hoc instituerunt: vt declaratur in legibus Hispanorum Partit. 3. titu. 29. l. 1. Et notat illic gloss. Verùm nullam video in hoc repugnantiam, scilicet quod præscriptio sit instituta ad obuiandum negligentiæ, simul & in pœnam negligẽtium. Imò pœnæ vt plurimum ad vtrunq; instituuntur, vt constat.

Præscribere autem non potest omnis homo, sed is, qui ꝓprio nomine rem potest possidere, vt habetur cap. Si diligenti. de præscrip. Inde fit vt nec seruus, nec mente captus, nec possidẽs precariò, nec colonus, nec vsufructuarius, nec creditor, cui pignus aliquod cõmissum est, possunt præscribe re: nec hi qui capaces non sunt rerum seu iuriũ quę tenent: quorum omnium vna ratio est: quia de ratione præscriptionis est possessio: hi autẽ prænominati aut non possunt possidere, aut non possident nomine suo. Seruus tamen potest pręscribere dño suo: tutor siue curator, pupillo suo: mente captus tamen potest præscribe re, modò in initio quo rem alienam possidere cepit, vsum ratiõis habuerit, simul & in fine:

esto quod medio tempore in dementiam inciderit. Secùs si in initio, vel in fine fuerit mente captus: vt habetur Partit. & titulo suprà citatis. 1. 2.

Hinc patet ad casum, quo emphyteuta per quadraginta annos à solutiõe pensionis cessauit, an possit exceptione præscriptionis se tueri. Et videtur quod non, vt notãt doctores in. l. male agitur. C. de pręscrip. Cuius rõ est, quia emphyteuta possidet noĩe domini, non suo. Si tamen emphyteuta vẽderet fundum alicui ter tio, irrequisito dño, tertius ille possideret pro suo, & tanquam suũ: & tunc curreret pręscriptio illi tertio. Pro quo allêgant. l. 2. ff. pro suo. &c.

Verùm esto ita sit, vt Emphyteuta in ca su fundum sibi non præscribat, eò quod illum non suo, sed domini nomine possideat, an tamen per non solutionem pensionis per quadraginta annos maneat liber ab eiusdẽ solutione. Aliud enim est fundum, aliud verò libertatem à pẽsionis solutione præscribere. Dicendum tamen quod neutrum sibi præscribit. Et de fundo constat ob causam prædictam. De liber tate autem inde patet, quia emphyteuta in tempore illo non videtur bonam fidem habere, cùm sciat, vt suppono, se teneri ad solutionem penterminus solutionis sit assignatus, qui pro domino interpellat. Ex parte tamen domini triplex causa potest assignari, quare adueniente termi no pẽsionẽ non exegerit. Vna, quia ignorabat pensionem illam sibi deberi. Alia, quia volũtariè dissimulabat, volens in hoc gratiam facere debitori. Tertia verò, quia negligens fuit in rei sibi debitæ recuperatione. In primo & secundo casu non valuit contra illum præscriptio. Et quã uis in. 3. valeret, attamen obstat mala fides emphyteutę. Et quod in hac re dico de emphyteu ta, videtur dicendum de quocunque alio, censum seu tributum annuatim soluere obligato, ą. s. per non solutionem non acquiritur titulus præ scriptionis ad non soluendum. Excepto nisi ta lis esset contractui conditio apposita, quod debitor non teneatur etiam adueniente termino exactionis pẽsionem soluere, nisi ad expressam do mini petitionem: nam tunc domino non peten te, cum bona fide posset debitor pensionẽ nõ soluere: & si dominus simul negligens sit, pote rit in conscientia contra illum præscribi.

Sed nec potest quis contra quencunquæ præscribere: quia non contra eum, qui adeò impotens est aut impeditus, vt rem suam in iudicio petere non possit, eò quòd in eo non reperitur causa contra illum præscribendi, scilicet negligentia. Inde est, quòd contra mente captum, contra minorem, ante scilicet vigesimumquintum annum, contra ignorantem, contra filium sub potestate patris existentem, contra vxorem, cuius vir non est administratione priuatus: & deniq; contra omnem qui legitimam seu iustam causam habet, seu impedimentum, nè contra possessorem agat. Et ita si dominus rei iusto timo re non est ausus rem suam à possessore repetere, non præscribitur contra illum. Secùs esset timor leuis: aut esset ignorantia crassa, & culpabilis, aut impedimentum fragile, quod ipse impeditus possit, sivelit, amouere: quia**[[54]v]** tunc non excusantur tales à negligentia, & per consequens potest contra illos præscribi. Inde est quod contra absentem non currit præscriptio, si absentia talis est & per tantam distantiam, vt intra tempus lege definitum, rem suam petere non possit. Secùs si absentia non sit per tantam distantiam. Si tamen ab initio præscriptionis erat præsens dominus rei, & potuit contra detinentem agere & noluit, iam fuit in negligen tia: & ita tunc currit præscriptio, etiam si se absentet. Nec etiam contra excommunicatum præscribitur, quia agere non potest. Excepto nisi fuerit in mora petendæ absolutionis. Nec currit præscriptio tempore belli, nec tempore pestis, nec tempore quo vel non est iudex, vel si est, est malignus, qui iustitiam non facit.

Inde patet ad casum, quo testator certa legata mandauit pauperibus distri bui pro bonis incertis, quæ ex vsuris, aut aliter illicitè acquisiuerat, penitus ignorans qui essent quibus illa deberentur. Hæredes autem non credẽtes defunctum bona aliqua per vsuras, aut aliter turpiter aggregasse, ea omnia per triginta annos cum bona fide possident (quod tempus supponitur ad præscribendum sufficere.) Elapsis tamen triginta annis, cœperunt hæredes credere testatorem multa bona turpi ter acquisisse, dubitatur an hæredes præfatiteneãtur post triginta annos præfata legata pauperibus soluere. Excusabant se ratione præscriptionis: & etiam quia Episcopus, cui pro pauperibus agere incumbebat, illo tempore eos ad legata complendum ninimè compulit. Et ita visus est Syluester verbo, restitutio. 7. illos à debito soluendi legata excusare.

Mihi tamen talis responsio non placet, cùm præscriptio contra miserabiles personas, quibus negligentia imputarinon potest, minimè currat: quales sunt pauperes, qui per se hæredes compellere non possunt: maximè cùm ignorent, vt in plurimum, quòd per defunctos sit illis legatum. Et quanuis Episcopus in huiusmodi sit pauperum administrator seu procurator, qui in casu negligens fuerit in compellendo hæredes ad legata soluendum: eius tamen negligentia pauperibus nocere non debet, sicut negligentia tutoris pupillo minimè nocet. Ac proinde in casu iniquum esse videtur, præscriptionem contra pauperes currere: ex quo non currit contra minorem, pupillum, aut filium sub patria potestate existentem. nec contra ignorãtem, nec contra eos, quibus negligentia imputari non debet: igitur nec contra pauperes miserabiles: maximè in casu præsenti, in quo similia legata non adimplere est in nota bile pręiudicium animæ testatoris, qui per talia prætendebat se à peccatis exonerare, cùm non tam pauperum intere rat legata solui, quàm animæ ipsius testatoris.

Nec etiam omnes res præscribi possunt, illæ. s. quæ iure statutę sunt, nè præscribantur. s. res sacræ præscribi non possunt. Si enim quæ principi debentur, vt tributa, & res fisci, præscribi non possunt, à fortiori quę Dei sunt & Deo sunt consecrata pręscribi non debent. Insti. de rerum diuis. §. sa cra.

Res ecclesiæ præscribi non possunt saltẽ à laicis: quia eorum alienatio prohibita est. Nec ius decimarum potest à laicis pręscri bi. Ratio, quia ius illud possidere non possunt: de ratione autem præscriptionis est, rei præscriptæ possessio. Secùs ab aliis personis ecclesiasticis, qui iura spiritualia possunt possidere. Et generaliter à laicis ea pręscribi non possunt quę per eos non possunt possideri. Oportet enim præscribentem rei præscriptæ capacem esse. In de religiosus, qui votum fecit paupertatis, rem alienam non potest præscribere, cùm illius capax non sit.

Contra obedientiam pręscribi non potest. Ratio: quia iure naturę & diuino subditum oportet suo prælato obtemperare. de præscriptio. cap. Cùm non liceat.

Contra procurationem ratione visitationis debitam præscribi non potest. capitu. Cùm ex officij. eodem. Quia visitantibus & ecclefiæ ministrantibus, naturali iure & diuino temporalia ad eorum sustentationem debentur. Nemo enim, vt ait Paulus, suis stipendiis militat. Dico notanter de procu ratione debita ratione visitatiõis: nam alia seruitia, quę ratione consuetudinis, aut ob aliam causam prælatis traduntur, præscribi possunt. vide glo. cap. Cùm non liceat. eodem titulo.

Tributa seu functiones publicæ, quæ principi debentur in recognitionem dominij seu principatus, præscribi nõ possunt. l. Comperit. C. de præscriptionibus. Ratio est, quia iure

naturæ & diuino subditi tenentur non solùm verbo, sed opere principẽ suum recognoscere: iuxta dictum Christi: Quod est Cæsaris, date Cæsari. Nec conuenit, vt quæ in bonum publicum sunt principi debita, per tempus illi denegentur: res tamen seruatæ principi in signum specialis priuilegij acquiri possunt consuetudine tanti temporis de cuius initio non est memoria: vnde & domini inferiores & ciuitates præscribere possunt potestatẽ **[55r]** legitimandi, restituendi famæ, & creandi tabel liones: quæ principi sunt reseruata si subest tã tum tempus, de quo in cap. super quibusdam. & vt illic notat Panor.

Res publicæ, quæ ad publicum vsum ciuitatis sunt institutæ, vt viæ, plateæ, & pontes, &c. præscribi non possunt. Huius ratio est, quia cùm præscriptio sit in odium negligentium instituta, & in præsenti casu negligentia locum non habeat, cùm liberum sit homini platea, aut ponte vti si velit: ideò nec præscriptio locum habet.

Liber homo præscribi non potest. Ratio: quia cùm seruitus hominis tam gra uis sit, vt nemo sit, qui libertatem non optet, de nemine præsumitur, nisi voluntatem suam exprimat, quod velit tam miserabilem conditionem subire: sed sua libertate, si possit, vti. Ac proinde impotentia illius impedit præscriptio nem. Institu. de vsucap. §. 1.

Res vitiosa, quæ per furtum, aut vim est acquisita, præscribi non potest: saltẽ per tempus minus, quàm sint triginta anni. Id institutum est in odium furti: Institu. devsucap. §. quod autem. &. §. furtiuæ. Fructus autem rei furtiuæ, quam aliquis bona fide emit, qualiter præscribi possint, declaratur Partit. 3. titu. 29. l. 5. Quòd. s. si durante bona fide res sic empta cõ ceperit fœtum, aut fructum dederit, poterit talis fructus præscribi. Secùs si tempore conceptionis, seu fructus dati, cessauit in tali possessore bona fides.

Limes parochiarum seu prouinciarum pręscribi non potest. Extrà, de parochi. cap. Super eo. Ratio vt ex iure colligi tur est, nè termini prouinciarum confundantur. Et hoc verum, quando constat certè de limitibus: secùs si de illis legitimè non constet: quia tunc præscribi possunt. Secùs etiam de limitibus agrorum seu terminorum, qui ad personas priuatas attinent. Hæc igitur quæ dicta sunt, præscribi non possunt, prout est communis doctorum sentẽtia. In quibus & in aliis hanc materiam concernentibus, ad Iuristas recurratur.

Patet ex dictis responsio ad casum, super quo nonnulla his diebus orta est contentio. Conuentus quidam ex antiquis sima consuetudine, de cuius initio nulla est me moria, solet personas eiusdem conuentus Episcopo præsentare, vt illis Episcopus de quibus dam beneficiis in certis ecclesiis vacantibus collationem faciat, & canonicam institutionem: idque absque hoc, quod Episcopus vllum de præsentatorum idoneitate examen faciat, cùm conuentus eos quos præsentat, priùs examina uerit. Econtrà Episcopus prætendit se beneficia præfatis non collaturum, nisi per ipsum fuerint priùs examinati. Dubitatur an conuentus per præfatam consuetudinem contra Episcopum præscripserit, ita vt teneatur Episcopus sine præuio per eum facto examine, præsentatis beneficia conferre, cùm nec sui præ decessores huiusmodi examen fecerint. Respõ. quòd non. Primò, quia iure diuino aut natura li conuenit Episcopis, eos quos ad ordines seu beneficia, maximè curam animarum, habentia, promouerint, priùs examinare, & an tales idonei sint, nécne, agnoscere. Quod satis docet Paulus. 1. ad Timoth. 3. & ad Titum. 1. Idem etiam colligitur ex eo, quod in Ezechiêle legimus, dominum scilicet exactissimam rationẽ ab Episcopis de ouibus sibi commissis petiturum, si fortê aliqua ex Episcopi culpa aut negligentia perierit. Ac proinde iure saltem naturali Episcopis conuenit inquirere & examinare, an idonei sint hi, quos ad ouibus necessaria ministrandum admiserint: de quorum idoneitate nisi priùs certiorentur, constat promo tionem periculosam esse, cùm

ex eorum idoneitate ouium salus quodammodò pendêre vi deatur. Itaque officio pastorali videtur diuino & naturali iure annexum esse officium examinandi, quos ad ministerium ecclesiasticum de beat admittere. Cùm ergo ab eo onere, ad quod quis iure diuino aut naturali tenetur, per solum tractum temporis deobligari non pos. sit: sequitur præfatum conuentum contra Episcopum non præscripsisse quo minùs possit præsentatos examinare, vt de eorum idoneitate, sicut debet, certioretur.

Secundò facultas examinandi eos. qui promouendi sunt, non Episcopis ob ipsorum vtilitatem concessa, sed potiùs ob vtilitatem ouium sibi cõmissarum: & ita si in casu conuentus pręscripsisset, non tam contra Episcopum, quàm contra oues Christi Episcopo commissas præscripsisset, eò quod ipsarum ouium interest, idoneus an non, talis minister illis conferatur. Talis autem præscriptio legitima & iusta esse non potest. Tum, quia esset in perniciem salutis ipsarum ouiũ. Tum quia in ouibus ipsis nulla est negligentia, ob quam contra illas præscribi possit. Et quanuis fuerit in Episcopis prędecessoribus negligentia, qua fine pręuio examine præsentatos ad beneficia promouebant, hæc tamen negligentia ouibus nocere non debet: sicut suprà de negligentia tutoris & Episcopi circa legata dicebamus, quòd pupil-**[[55]v]**lo & pauperibus nocere non debet: qualiter in casu noceret ouibus, si episcopi absq; examine & probatione præsentatos ad curam animarum indistinctè admitterent.

Tertiò, consuetudo quantumuis antiqua, nisi rationabilis sit & præscripta, legem vincere non valet humanam, nedum, diuinam aut naturalem, vt iura declarãt. Hæc autem consuetudo, quam præfatus conuentus prætendit, rationabilis non est, cùm nil magis rationi sit consentaneum, quàm quod is cui ex officio incumbit idoneos ministros promouere, de eorum priùs idoneitate certioretur: & si oportuerit, eos priùs prohibet, & examinet.

Quartò, quid aliud est conuentum pręfatum prætendere compellere Episcopum, vt beneficia pręsentatis non priùs per eum examinatis conferat, quàm quod Episcopus ecclesiasticum ministerium oculis (vt ita dixerim) clausis, eis, quos idoneos esse ignorat, cõmittat: in quo non solùm episcopus peccabit, si id fecerit: sed & hi, qui eum ad id compellere intendunt: cùm Episcopum ab iniuncto sibi officio impedire prætendat.

Pro quo etiam alia ratio sacit. Quia non minùs fauorabilis est in iure vltima voluntas, quàm consuetudo contra legem inducta: sed si testator suum testamentum & legata fecit, quæ omnia cuiusdam fidelitati confessus eidem adimplenda cõmisit, addita clausula, quod non posset Episcopus ab illo rationem exequutionis exigere, talis clausula non valet, nec testatoris voluntas in hac re debet adimpleri: quia. s. est impeditiua officij Episcopalis, quale inter alia est, testamentorum exequutores ad eorum complementum compellere, vt tradũt doctores in Clemen. 1. de testamẽtis. Sit igitur vnusquisq; iure suo contentus. Conuentus si ad præsentandum ex consuetudine vel ex priuilegio ius habet, præsentet. Si consuetudinem habet præsentatos examinandi, examinet. Ecõtrà Eps si iure astrictus est præsentatos promonere, promoueat, modò ad id ad quod promouentur idonei sint: & de ipsorum idoneitate sit sufficienter certioratus. Si tamen per se sciat præsentatum non esse idoneum, aut à viris fide dignis audiuerit, aut conscientiæ scrupulo super eius idoneitate agitetur, non priùs eum promoueat, quàm ipsum examinet: alioqui nec officium sibi iniunctum debitè complet, nec propriæ conscientiæ satisfacit, nec ouium sibi cõmissarum saluti, vti debet, consulit. Nec tamen negandum est posse Episcopum ab obligatiõe simul & facultate examinandi eos quos promotur[9] est, exonerari. vt si Papa illi iubeat, quod eos promoueat, qui per regem, aut conuentum, aut Vniuersitatem illi præsentẽtur. Nam tunc

obligatio examinandi pręsentantibus in iungitur: & Episcopus, qui pastor inferior est, per supremum pastorem ab illo onere videtur exemptus. Solus tamen tractus temporis, aut antiquissima consuetudo, Episcopum exonerare non sufficit. Sic videmus multos per Vniuer sitates ad beneficia nominari, seu præsenta ri, quibus prælati absq; vlteriore examine beneficia ex Papæ ordinatione conferre tenentur. Nec obstat in casu proposito præsentatos priùs per conuentum examinari: quia cum hoc stat quod dictum est, scilicet Episcopum de pręsen tati idoneitate probabiliter dubitare.

Si quæras quãdo incipit currere præscriptio: Respondeo, facilis est quæstio, si præmittamus ea, quæ requiruntur ad legitimè pręscribendũ. Hęc autem sunt, bona fides, possessio, & negligentia illius contra quem præscribitur, & titulus: de quibus statim dicitur. Si igitur ita est, quod hæc omnia simulrequiruntur, ita vt quodcũq; horum deficiat, præscriptio currere non potest. Aperta est responsio, quod tunc incipit currere, quando primùm illa requisita concurrunt, sic scilicet si illa omnia simul apponuntur, tunc incipit currere. Si successiuè, quãdo id quod postremò aduenit, aliis requisitis permanentibus, tuncincipit currere. Vt si quis primò rem alienam possidet, & deinde habet bonam fidem, deinde accedit titulus, & in hoc interim dominus rei est à negligentia excusatus, vel quia nescit factum, vel quia non potest contra detentorem agere, &c. Et tandem de re certioratus cùm agere possit non agit, iam incipit esse negligens: tunc incipit currere præscriptio. Aut si primò incipit possidere, etiam cum titulo, & dominus negligit contra detentorem agere, & deinde accedit bona fides in ipso detentore, cæteris eodem modo permanẽtibus: tunc præscriptio incipit currere, quãdo hæc bona fides accedit: quia tunc primò omnia requisita ad cursum pręscriptionis concurrunt, & non antè, idque in conscientia.

Interrumpitur autem pręscriptio, quando cessat aliquid de requisitis, siue cesset bona fides, siue possessio, aut etiam si intra tempus lege defini tum is contra quem præscriptio currebat, aliquam facit diligentiam pro rei suæ recuperatione, vt culpa negligentiæ nequeat illi imputari, siue detentorem coram iudice conuenien-**[56r]**do, siue aliquam protestationem faciendo, aut aliquid aliud, quod de iure illi suffragetur. De quo vide glossam, cap. Illud autem. de præscriptio. Præscriptione autem interrupta opùs est si debeat currere seu procedere, quòd iterum de nouo incipiat, maximè si à possessione cecidit: aliâs non procederet ob defectũ continuæ possessionis. Excepto si interrupta possessione ante eius interruptionem & post recuperatã rem, bonam fidem ipse possessor habeat: quia tunc, vt communiter tenent docto res, interruptio possessionis non impedit quo minùs currat præscriptio.

Ea autem quæ ad legitimè præscribendum de iure requiruntur, sunt bona fides, continua possessio per tempus lege difinitum, & titulus: & quòd res sit præscriptibilis ab ipso, qui præscribere prætendit.

Quibus suppositis, videtur conclusio hæc tenenda. s. Legislator potuit talem statuere legem. s. præscribens rem aliquam seu vsucapiẽs seruatis præfatis cõditionibus incipiat esse dominus eiusdem rei completa pręscriptione, atque is, cuius res priùs erat desinat esse dominus. Probatur dupliciter. Primò, quia illud iustè per principem statui potest, quod est necessarium ad pacificam subdi torum conuersationem: talis est lex prædicta, quæ nisi seruaretur, fierent lites innumerabiles, vel odia plurima. Nam prior dominus vel eius hæres si dominio rei priuatus non esset, posset talem rem post quantumcunque tempus repetere: & cùm vt plurimùm accideret quod deessent testes ad suum dominium proban dum, esset valde

difficile, vel impossibile priori domino iustitiam facere: cùm non posset se cundus possessor à possessione sine sufficiente probatione eijci: & ita multa inter partes odia orirenẽ, periclitareẽ iustitia, iniustitia maneret impurgata: & per cõsequẽs pax in republica turbaretur. Secundò, princeps legislator iustè potuit & potest aliquem dominio rerum suarum priuare, si talis commisit vel committit delictum reipublicæ damnosum: sed ille contra quem quis præscribit, committit tale delictum, cùm sit negligens, de rebus suis non curando, nec eas colendo, nec fructus & vtilitates ex ipsis per se, nec per alium capiendo, quantum in ipso est: hoc autem reipu. constat esse damnosum. Et per eandem negligentiam est similiter causa, quod crescat materia litigiorum, pacem reipublicæ perturbantium, vt satis de se constat. Igitur.

¶ De fide ad præscribendum necessaria.

QVAESTIO. XVII.

CIrca dicta tamen aliqt occurrunt inquirẽda. Primũ, An cum cõseientia dubia currat, seu valeat p̃scriptio. In primissuppo naẽ, quid super hoc iure dispositũ sit. In regulis iu ris li. 6. dicitur, Possessor malæ fidei nullo vnq tempore præscribit. Et de præscriptionibus cap. finali. in antiquis, dicitur: Quoniam omne quod non est ex fide peccatum est, synodali iudicio definimus, vt nulla valeat absq; bona fide præscriptio, tam canonica q ciuilis. Cùm generaliter sit omni constitutioni atque consuetudi ni derogandum, quæ absq; mortali peccato nõ potest obseruari. Vnde oportet vt qui præscri bit, in nulla temporis parte rei habeat cõscien tiam alienæ. Hæc ibi. Quo supposito, dixerũt aliqui, vt habetur in glo. præfati cap. quod bonæ fidei possessor dicitur, qui conscientiam habet dubiam: ac proinde sequitur quod cum conscien tia dubia currit & valet præscriptio. Id probant per. l. Qui scit. §. bonæ fidei. ff. de vsucap. vbi dicitur, Emptor bonæ fidei, possessor est, donecfundus euictus fuerit. Sed stat quod detentor interim conscientiam dubiam habeat an sit fundus alienus. Igitur.

Secundò, Panormi. idem tenens probat ex capit. Si virgo. 34. q. 1. vbi dicitur, In iure prædiorum tandiu vnusquisq; bonæ fidei possessor dicitur, quandiu possidere se ignorat alienum. Cùm igitur qui conscientiam habet dubiam ignoret, vt constat, sequitur. &c̃.

Tertiò idem probant ex cap. dominus. de secundis nuptijs. vbi devxo re, quæ de morte prioris mariti dubitat, dicitur quòd reddat debitum secundo viro postulanti: debitum autem coniugale sine bona fide reddi non potest: igitur conscientia dubia non tollit bonam fidem.

Ecõtrà alij dixerunt, vt Adrianus & Antoni. in. d. cap. finali, quod conscien tia dubia in casu excludit bonam fidem. Tum, quia bona fides credulitatẽ seu assensum interiorem importat: dubium autem assensum excludit de eo, de quo dubitatur. Qui enim dubitat, nec credit vnum nec alterum ei oppositũ:**[[56]v]** & ita dubitatio tam bonam quàm malam fidem videtur excludere.

Secundò. Qui agit contra conscientiam dubiam, ita peccat, sicut si contra conscientiam positiuam ageret: eò quod exponit se periculo peccandi: contra illud Ecclesiastici. 3. Qui amat periculum, peribit in il lo. Vnde regula magistralis sumpta est, Quise exponit periculo peccandi, peccat. Hoc idem significat Paul. ad Rom. 14. dicens, Omne quod non est exfide, peccatum est: hoc est ex cõscien tia, qua illud, quod fit, licitum esse putetur. Quę expositio

magis textui ipsi conuenit, quã alia communis: etsi vera sit, in qua dicitur, nõ esse ex fide, quod contra conscientiam fit.

Tertiò. qui dubius est, maximè ex probabili causa, an res sit aliena, peccat eam detinendo, si velit eam absolutè seruare: quia exponit se periculo furti: igitur tale dubium excludit bonam fidem, & per consequens cum illo dubio præscriptio non valet. Cùm igitur intentio Decretalis inualidantis præscriptionem, cui non adest bona fides, sit amouere occasionem peccandi mortaliter rem alienam possidendo: & non minùs peccet qui alienum detinet contra conscientiam dubiam quàm si cum mala fide rem alienam detineret: sequitur præscriptionem cum conscientia dubia non valere. Nec valet quod ait Panor. distin guẽdo de dubio possessionis, & de dubio proprietatis. Quia siue is qui alienum detinet, dubitet rem suam esse, an alienam: siue dubitet, an in ea possessionem habeat licitam, peccat eam detinendo: sequitur impertinens esse in proposito de proprietate aut de possessione dubitare.

Et secundùm hoc facile est ad ratio nes prioris sententiæ respondere. Ad primum, quod lex illa non illis suffragatur. Primò, quia per illum textum æquè probaretur præscriptionem valere cum mala fide, sicut cum conscientia dubia: quia interim quod fundus euictus fuerit, poterit scire fundum illum alienum esse sicut & dubitare. Secundò, quia lex ipsa expressè loquitur in casu, quo emptor sciat rem fuisse alienam, & non illius, qui vendidit. Lex igitur illa procedit quantũ ad fructus percipiendos, qui in casu legis cum bona fide percipi dicuntur, vt ait Adria. Vnde lege statutum est, vt si quis rem fructiferam emit, sciens rem illam alienam & non vendentis esse, dummodò nesciat an furtiua sit seu vi rapta, quòd potest fructum rei à se possessæ vsu capere. De quo, parte & titulo suprà citatis. l. 5. cum glo. Ratio autem quare in casu dicatur bonæ fidei possessor est, quia cum hoc, quod sciat rem illam non vendentis fuisse, stat quod credat eam non esse vitiosam, sed facultatem habuisse eum, qui eam vendidit, ad vendendum. &c̃.

Ad secundum ex cap. Si ergò. dicẽdũ, quod ille textus procedit non ignorantia negationis, sed prauæ dispositionis. Id apparet, quia Augustinus ibî dem æquiparat virginem illam nescire virum alienum esse quo ad reuelari ab adulterio: & possessorem rei ignorare eam alienam esse quo ad releuari ab iniusta detentione. Sed certum est, quod si virgo dubitat an vir ille aliam habeat vxorem, & manente hac conscientia dubia illi nubit, & eidem carnaliter commiscetur, peccat: si non per adulterium certum, tamen per adulterandi periculum, cui se exponit, peccat. Igitur vt illa per nescientiam excusetur, opùs est nescientia illa sit prauæ dispositionis, quæ licèt errando putet illum non esse aliâs vxora tum. Ita igitur in proposito, ex quo parificantur, peccabit, qui rem alienam retinet, dubitans an sit aliena. Ac proinde vt per ignorantiã ab iniusta rei detentione excusetur, oportet quod sit ignorantia prauæ dispositionis.

Ad tertium ex capit. Dominus. dicẽdum, quod textus ille procedit quantum ad forum iudiciale, in quo compelletur vxor debitum reddere postulanti, quãdiu de morte prioris coniugis probabiliter du bitatur. Ipsa autem quandiu in conscientia dubia perseuêrat, tenetur abstinere ob pericu lum adulterandi, vt nuper dicebatur. Quod autem illa conscientia dubia excludat bonam fidem apparet: quia vxor, quæ cum bona fide cum aliquo contrahit, ea durante, potest non solum reddere, sed exigere coniugale debitũ. Vtrunq; enim per bonam fidem venit excusandum, cùm tamen textus inter exigere & redde re differentiam faciat.

Aliter tamen videtur ad quæstionem respõdendum, secundùm quod dubium, de quo quæstio proposita est, potest esse diuersum. Quia vel est speculatiuum, vel formaliter

practicum. Potest nanque esse dubium de qualitate rei seu de facto: & potest esse dubium de licentia retentionis ipsius rei. Aliud enim est dubitare de re possessa an sit aliena, aliud verò an sit licitum eam tenere, vt suprà tetigimus, & aliâs latiùs discussimus. Et quidẽ si dubitatio solùm sit circa rei conditionem, & non attingat ad licentiam rem ipsam detinen di: tunc illa dubitatio non excludit bonam fi-**[57r]**dem, in qua quis dicitur esse, quandiu inuincibiliter credit esse sibi licitum rem illam detinere. Exemplum est clarum. Si emi rem à Petro, dubitans an esset ipsius, an alterius, putans tamen probabiliter Petrum posse rem illam alienare & vendere, tunc hæc simul stant, scilicet dubito de re, an aliena sit an ipsius Petri: & probabiliter credo me posse illam emere & retinere: & non solùm hoc, sed stat me scire rem illam non Petri vendentis esse, sed alterius, do mini. s. ipsius, & simul probabiliter credere ꝗ Petrus facultatem habet eam vendendi, quod q; ego possum ab eo eam licitè emere, & emptam possidere. Iam constat, quomodò conscientia dubia de re aliena, imò & scientia de eâdem quod aliena sit, non tollit bonam fidem hominis eam ementis & possidentis: & ita tunc licitè poterit res illa detineri, & currit pręscriptio cum conscientia dubia de conditione rei. Si autem dubitatio non in conditione rei sistit, sed etiam de licentia seu facultate eam licitè retinendi ha betur, tunc non solùm est dubitatio speculatiua, sed practica, & reddit conscientiam læsam, & retentionem rei illicitam & iniustam: & tũc huiusmodi dubitatio excludit bonam fidem, nec permittit valere præscriptionem in foro conscientiæ: vt capit. finali suprà citato apertè colligitur.

Inde patet, qualiter potest textus cap. Do minus. de secũdis nuptiis. saluari in conscientia. Similiter & vxor dubia de morte prioris ab adulterio excusari, si secundo postulanti debitum reddat: quia. s. stat quod eius dubitatione sistat in cõditiõe rei seu in facto. s. si prior vir mortuus sit, nécne, non procedendo ad du bium de licentia reddendi. Stant enim hæc simul, quod dubitet de morte prioris, & credat pro babiliter à viris doctis instructa, quod debeat reddere secundo postulanti, iuxta textum citatũ.

Corollariè sequitur non esse indistinctèverũ, quod ait Adria. & tangitur in ratione tertia, quam suprà proeo fecimus. s.ꝗ qui rem aliquam detinet, dubius an sit aliena, peccat: quia se periculo furti exponit. Si enim dubitat an sit sua, an Petri: vbi dubium est ęquilibre, non tenetur rem Petro dare, etiam si tutè possit, eò quod fortè id cederet in pręiudicium suum, quia fortè res est sua: modò autem magis tenetur homo suę indẽnitati quã alienæ consulere, vbi cætera sint paria. Exẽplum est notum de eo, qui contraxit cum Berta ancilla, putans eam liberam esse de qua posteà dubitare incipiat, an libera sit, non tenetur eidem postulanti debitum reddere, etiam si ex affe ctu vxoris possit: eò quod reddendo sibi præiudicaret, quia cogeretur seruam in vxorem tenere. Perinde enim est debitum non reddere, & alienã rẽ detinere. Et ita sicut in hoc postremo casu vir coniugale debitum non soluendo non peccat per iniustitiam, ita nec in proposito casu peccat, qui alienum retinet: vtrobique simili dubitatione existente. Si autem debitam diligentiam faciat, vt sciat si libera est, an serua, & in fine similis maneat dubitatio, non tenetur debitum illi soluere: ita in casu si alienum detinens, sit dubius an sit alienum, debet diligentiam facere, vt de veritate instruatur: in cuius fine, si maneat eadem dubitatio, quæ priùs poterit rem possidere, paratus eam vel ęquiua lentem reddere, quando eam alienam fuisse cõ stiterit, & tunc poterit præscriptione iuuari, cũ constet illum in mala fide non esse. Secùs vbi pos sidẽs rem scit non esse suam, dubitat tamen an sit Petri, an Ioannis: tunc non potest iustê rem illam sibiipsi retinere, nisi de consensu illorum, qui suam esse prætendunt.

Deinde quęritĩ: An pręscriptio valeat & currat cum mala fide. Et est ratio dubitandi, quia supponimus secundum iura ciuilia præscriptionẽ aliquam, saltem longissimi temporis currere cum mala fide: econtrà verò videmus definitum esse oppositum cap. finali, de præscriptionibus. in antiquis. Vnde apparet præsentem quęstionem tam apud Iuristas vẽtilatam quodãmodò pendêre ex hac. s. An iura Canonica possint abrogare, & annullare leges ciuiles, & de facto in materia præscriptiõis eas irrittent. Et dixerunt multi, vt referũt doctores in dicto capit. finali, & in regula, possessor. in. 6. quòd Papa non potest inualidare leges ciuiles & Imperiales in terris quæ non sunt ipsi Papæ subditæ. Secùs in terris suis. Et ita in ferunt, quod leges Imperiales de præscribendo cũ mala fide, valent, & seruandę sunt in terris Imperij. Quodque capit. finale præallegatum valet in terris ipsius Papę. Imperium enim & sacerdotiũ ex eodem principio prodierunt, vt in Aucten. Quomodò oportet. & distinctas habent potestates, quarum altera alteram iuuare habet, non de struere: illa in spiritualibus locum tenet, hæc autem in temporalibus.

Econtrà verò aliorum sententia est, quod leges ciuiles in hac re sint simpliciter abrogatæ per iura canonica: quia vbi ver git periculum animarum, præualent vbique leges Canonicæ, quas non dedignantur imitari ciuiles. Vnde distin. 10. capit. Constitutiones. dicitur: Constitutiones contra canones**[[57]v]** & decreta Præsulum Romanorum, vel bonos mores, nullius sint momenti. Et quod defacto prę scriptionem cum mala fide à lege ciuili concessam inualidet, apparet: quia Canon ait, vt nulla valeat absq; bona fide pręscriptio tam canonica quàm ciuilis: & secundum hanc sententiam præfatum cap. finale non se extendit ad præterita: quia antequam leges ciuiles essent per Canonicas abrogatę, vim habebant, & currebat præscriptio cum mala fide: secùs post determinationem ecclesiæ.

Aliorum verò alia est sententia, quæ distinguit inter res præscriptibiles, & iura realia seu personalia præscriptibilia. In rebus enim non currit præscriptio cum mala fide possessis, eò quod huiusmodi res possideri sine peccato cum mala fide non possunt. Præscriptio autem cum peccato non currit, vt Decretalis intendit. In iure autem personali seu reali nonita: quia potest aliquis perdere seruitutem rusticam per tempus, si iure quod habet negligit vti: idque sine peccato ipsius præscribentis, eò quod huiusmodi præscriptio nõ requirit factum ex parte præscribentis, quod illi peccatum sit: quia si debitam seruitutem non reddat: non peccat, nisi petatur, & ita huiusmodi iura extinguuntur ad tempus in fauo rem debitoris, etiam si debitor malam habeat fidem, sciẽs. s. se talis seruitutis debitorem esse. Quam sententiam Hostieñ. communiter Summistæ sequuntur.

Adrianus his opinionibus vtcunque re citatis, tenet leges ciuiles in hac re non esse per Canonicas abrogatas: quã uis illis sit derogatum: hoc est in parte sunt in ualidatæ, in parte verò in sua sunt efficacia relictæ: ita. s.q vbi mala fides sine peccato ipsius possessoris seu debitoris habetur, potest præscriptio cum mala fide currere. Secùs si malæ fi dei sit peccatum annexum, quia tunc præscriptio non valet, vt iure canonico definitum est: per quod non prætenditur obuiari omni præscriptioni, quæ cum mala fide fit, sed ei quæ cum peccato fit: vt patet rationem ipsius textus attẽdendo. Potest enim, vt ait aliquis, alienum possidere, vel etiam debitum non soluere, sciens alienum esse quod possidet, aut se debitorem esse, absque hoc quod peccet. Vt si sit ei probabile, quod dominus rei, seu creditor consen tit in rei possessione, aut debiti non solutione, vel simpliciter, vel ad tempus, ob causam aliquam, vel ob voluntatem suam: aut si alienum possidens, sciens alienum esse, proponat efficaciter dominum quærere, paratus rem illi reddere cùm repererit: & posteà id à memoria eius excedit

per longum tempus: iam ille possidet alienum cum mala fide actuali. s. quam ab initio possessionis habuit, & habituali per totum tempus lege definitum, & sine peccato: ideo in casu currit illi præscriptio.

Confirmat hanc suam sententiam, quia Canon non vtitur verbo tollendi, velabrogandi, sed derogandi: cùm dicat, omni constitutioni derogandum esse, &c. Igitur non damnat omnem præscriptionem cũ mala fide currentem: alioquî simpliciter deberet constitutionem ac legem ciuilem abrogare, qua statuitur vt valeat cum mala fide præscriptio. Nec oportet legem ob id reddere nullam, quod extendit se ad aliquos casus iniquos, vt patet de lege generaliter data, quæ quidem suas opùs est habeat exceptiones & epieikeias. Igitur esto quod lex ciuilis, qua statuitur vt præscriptio valeat cum mala fide, in certis casibus nõ sit obseruanda, non ideo efficitur nulla.

Hæc controuersia fortasse ex nominis æquiuocatione pendet. Ego enim, sicut suprà de conscientia dubia, ita nunc de mala fide distinguerem. Nam mala fides potest accipi pro scientia seu credulitate, qua quis credit se alienum possidere, aut se debitorem alicuius rei esse, vt per innumera iura patet. ff. de verborum significa. l. bonę fidei. Et cap. Si vir go. suprà citato, & alibi. vbi bonæ fidei possesfor dicitur, qui credit non alienum, sed suum esse quod possidet. Ideo econtrà malæ fidei pos sessor est, qui credit aut scit alienum esse quod possidet. Et hæc fides magis speculatiua est, quàm practica. Alio modo accipitur fides pro conscientia practica, quæ dictat quid agendum, quid non agẽdum: aut quid liceat agere, quid non: quid liceat retinere, quid non. Et mala fides dicetur secundùm hoc in præsenti materia in aliquo esse quãdo alienum possidet aut detinet contra conscientiam hanc dictãtem rem illam reddendam esse, & non detinendam. Et prima mala fides sola non sufficit reddere rei detentionem illicitam, bene autem secunda. Et de hac secunda dixit Paulus, Omne quod non est ex fide, peccatum est: non de prima. Decretalis autem citata de fide mala, videtur loqui, sumpta fide secundo modo: ex quo in initio Decretalis pro fundamẽto pręfatæ definitionis Concilij ponitur dictum Pauli, cùm ait: Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est: Synodali iudicio definimus, vt nulla valeat absque bona fide præscriptio. Et de hac fide puto procedere regulam iuris: Posses-**[58r]**sor malę fidei nullo vnquàm tempore pręscri bit: id est, qui contra conscientiam alienum pos sidet. Quæ conscientia non est, qua putat rem alienam esse præcisè, sed qua id putans, similiter putat aut credit rem illam esse reddendam, & non detinendam.

Per hæc patet, propositionẽ Adriani in bono sensu veram esse, seu probabilẽ, cùm ait, posse præscriptionẽ currere cum mala fide, id est, cum credulitate, aut scientia de re, quod aliena sit, cui peccatum non sit annexũ: eò quod illa fide stante, simul stat quod credat licitum esse sibi rem illam detinere: vel quia præ sumit dominum non esse inuitum: vel quia non adest, & paratus est eum inquirere vt reddat: vel quia qui alienum emit, oblitus est se emisse, & vult illud domino suo reddere, & pòst recor datur se verè emisse. Certum est in his & simili bus, malam fidem primo modo sumptam, sed sine peccato, interuenire. Consequenter etiam patet veram esse aliam sententiam, quę vniuer saliter asserit nullam pręscriptionẽ valere cùm mala fide interueniente, si fides pro conscientia practica, vt dictum est, accipiatur: quia talis semper habet annexum peccatum. s. rei possessionem contra conscientiam.

Corollariè sequitur pręfatas opinio nes ĩ quibusdam deficere. Primò, in eo quòd ait non posse Papam leges ciuiles abrogare, nisi in terris suæ iurisdictioni in temporalibus subiectis &c. Deficit in hoc, simul & in eo quod ait, quod valet cum mala fide præscriptio in

terris Imperij. Primum vniuersaliter dictum videtur falsum esse, quia Papa habet à domino officium pastorale totius orbis, quod sibi collatum est: Christo dicente, Pasce oues meas & agnos &c. Igitur ei incumbit prospicere saluti animarum sibi commissarũ: & per consequens si sint aliquæ leges ciuiles, quæ cedant in periculum aut perniciem animarum, quales sunt quæ peccata fouent, sequitur quod poterit eas nõ solùm limitare, sed penitùs abrogare & annullare, si tales sint quæ magis in perniciẽ cedant animarum, quàm in vtilitatem.

Deinde ipsi Reges & Imperator in his quę animam concernunt, sunt subditi Papæ, & potest illis multa, etiam sub censura prohibere. Igitur ex consequenti si leges iniquas eos facere contingat, quæ in perniciem animarum cedant, poterit Papa eas annullare, & valebit annullatio, alioquî non esset Papæ plenissima potestas concessa: contra id quod ei dictum est, Quodcũq; solueritis super terram, &c.

Secundò deficit in eo, quod ait præscriptionẽ cum mala fide currere in terris Imperio subditis, & non in terris ipsius Papæ. Cuius falsitas ex dictis est nota: tum quia Papæ incumbit saluti omnium fide lium prospicere, & non solùm eorum qui in suis terris cõmorãtur. Igitur cùm Concilij præ fata definitio omnibus sit necessaria, igitur ad omnes fideles se extendit. Tum quia si Papa nullas terras sibi in temporalibus subditas ha beret, posset definire quod definiunt: & ad omnes fideles eius præsens definitio se extenderet. Igitur non obstante quod terras habeat, præ fata definitio ad omnes se extendit, ex quo omnium salutem concernit. Et dicere oppositum, est penitùs irrationabile.

Secunda opinio similiter videtur in duo bus deficere. Primò quia ait leges ciuiles in hac re simpliciter esse abrogatas. Cuius oppositum apparet ex ratione facta pro Adriano, cùm Decretalis non verbo abro gandi, sed derogandi vtatur: modò aliud est le gem abrogare, quod est eam in toto annullare: Aliud verò legi derogare, quod est eam limitare, ita vt in parte teneat, in parte verò non te neat. Secundò deficit in eo, quod ait præscriptionem cum mala fide cucurrisse ante Decretalẽ illam, sed non pòst, Contra quod videtur, qa hæc Decretalis non inducit nouum ius, sed de clarat. Non enim ait, synodali iudicio ordinamus, volumus, statuimus, &c. quæ verba sunt noui iuris inductiua: sed ait, definimus, hoc est declaramus. Et per consequens sicut præscriptio cum mala fide post illam declarationem non valet: ita nec ante illam.

Tertia opinio, quæ ponit differentiam inter præscriptionem rei possessæ, & iuris realis aut personalis, in certis casibus est vera: in aliis autem non ita. Est enim quædã præscriptio ad acquirendum ius reale seu per sonale: & est præscriptio ad extinguendum huiusmodi ius, & si sit personale ius, adhuc est duplex præscriptio ad illud extinguẽdum, secundùm quod duplex seruitus est alicui debita. Quædam est certa, quæ debetur, etiam si dominus non exigat, ita vt debitor teneatur singu lis annis, seu mẽsibus, seu temporibus, aliquid in seruitium alterius facere. Alia verò est serui tus incerta, ad quam quis tenetur, quando dominus eam exegerit. De prima præscriptio ne, quę fit ad acquisitionẽ iuris in persona, vel prædio, vel monte, vel pascuis alienis, ad piscan dum, venandum, ligna scindendum, oues pascen dum, & alia huiusmodi: quia factum requi-**[[58]v]**rit præscribentis, idem est iudicium quod de præscriptione rerum alienarum. Itaque vtrobîque requiritur bona fides ad legitimè præscribendum: alioquiî furtum seu violentia conmitteretur. De alia verò præscriptione, quæ fit ad extinguendum ius huiusmodi seu serui tutem, per quam debitor sibi libertatem acquirit, si seruitus erat certa & debebatur, etiam si à domino non exigatur, similiter est necessaria bona fides. Non enim minus peccatum est debitum retinere, & creditori, vel domino, cui

debetur, non soluere, quàm rem alienam auferre & retinere: idque si debitor sit in mora. Quod fieri potest die pro homine interpellante, etiam si homo seu creditor debitum non exigat. Ac proinde si bona fides non interueniat, quæ censum, vel seruitium, vel rem aliam debitam non soluentem à peccato excuset, non video quomodò valeat illi præscriptio in foro conscientiæ: cùm Decretalis omnem præscriptionem sine exceptione cum mala fide inualidet. De præscriptione verò ad extinguendum ius, seu seruitutem incertam, quæ non debetur nisi domino exigente, seu iure suo vti volente, videtur procedere hæc tertia positio. Nam in hac non requiritur factum, seruitutem personalem aut realem præscribentis: sic enim pręscribens nec alienam rem, nec aliquid alteri debitum retinet, vt constat: sed solùm concurrrit non vsus ipsius domini, qui iure suo non vtitur, vt quia cùm habeat ius venandi, piscandi, pascendi, per agrum alterius transeundi, aquam per alienũ fundum ducendi, &c. hæc tamen omittit ad tẽ pus. In hac præscriptione non exigitur bona fides in eo qui suę personę, aut rerum suarum libertatem pręscribit: nec est in peccato per hæc quòd dominus iure suo non vtatur, nec alienum possidet, nec rem debitam retinet, perditur ius per non vsum eius, & sibi libertas acquiritur: modò ex negligentia dominusiure suo vti desinat. Vnde multis modis contingit aliquem iure suo, quod in agrum seu rem alterius, aut in persona habet, non vti: quia. s. non potest, vel quia se ius illud habere ignorat: & tunc contra illum non præscribitur. Vel quia etsi possit, vult tamen in gratiam debitoris ad tempus ab exactione seruitutis cessare: tunc etiam non præscribitur contra illum, si de tali gratia constet. Si autem suo iure vti desinit ob negligentiam suam, tunc non mirum si ad tempus certum huiusmodi ius amit tat. Et tunc nil refert quam fidem habeat, bonam aut malam, is qui talem seruitutẽ seu libertatem à seruitute pręscribit. Vnde quantuncũ que malam fidem habeat, qui seruituti obnoxius est, puta si putat se teneri ad reddendum seruitutem tempore quo verè non tenetur, nõ desinit præscriptio currere: quia vbi non requiritur bona fides, mala præscriptionẽ non impedit. Nec obstat Decretalis citata, quę ait, q nulla præscriptio valet cum mala fide: quia pro cedit de p̃scriptione rei alienæ seu alteri debitæ, cuius retentio & non redditio in se peccatum est: & non ob solam conscientiam.

Corollariè sequitur debitorem non soluentem quod debet, non pręscribere sibi debitum, etiam si per notabile tempus creditor illud non exigat. Nisi ex parte debitoris adsit bona fides, & ex parte credito ris negligentia. Et dicitur quis in repetẽdo debitum negligens, quando potest repetere: & non volẽs gratiam facere, ex incuria repetere desinit. Et multò minùs valet pręscriptio, si de bitor desinat soluere cum mala fide, non obstan te lege vel statuto aliquo in contrarium. Vnde quamuis per statutum caueri possit, nè creditor actionem habeat ad rem debitam petendum, nisi intra certum tempus eam petat: non tamen id sufficit, vt debitor sibi rem debitam pręscribat. De hoc vid Adrianum, quotlibe. 5.

Sequitur inde, quod si hi qui reditus colligunt, qui vulgò dicuntur, ar rendadores, decimam seu reditum ab aliquo sibi debitum intra triennium non petat, non ideò debitor liber est in conscientia à debiti solutione: esto quòd præfatus collector actionẽ contra illum amittat. Excepto, nisi verisimile sit quod velit debitum condonare: quod tamen nõ facilè præsumendum est: quia de nemine præ sumitur quod velit rem suam perdere. l. Qui vas. ff. de furtis. §. vetare.

Corollariè sequitur impertinens esse ad rem possessam præscribendum, ex quo errore quis eam possideat. Nam distinguunt communiter de errore facti aut iuris: & iterum de errore iuris obscuri, vel clari. Et dicunt quòd error facti non error iuris saltem clari excusat

possidentẽ, & facit valere præscriptionẽ. Videtur tamen stando in dictis, quòd siue possideat quis rem alienam ex errore facti siue iuris clari, siue obscuri, stat quod habebat bonam fidem si error sit inuincibi lis, vnde putet sibi licitum esse rem illam possidere. Qui autem dicunt, quod error iuris saltem clari non releuet possidentem, procedunt ex præsumptione: quia præsumitur quod ius illud non nisi ex culpa seu negligentia ignoretur, **[59r]** cùm facilè posset homo, si inquireret, illud scire. Stat tamen huic præsumptioni veritatem opponi, & tunc stabitur veritati non præsumptioni in foro conscientiæ.

Sequitur ampliùs ad bonam fidem non sufficere credere suum esse qd' quis possidet, nisi credulitas sit probabilis, & inuincibilis. Si enim crassa sit, aut affectata hu iusmodi credulitas, non excusat eum, qui alienum possidet, à peccato: & per consequens ille rem præscribere non potest cum tali credulitate, etiam si credulitatem practicam habeat, qua credat non esse rem illam alteri reddendam. Corollarium patet ex intento præfatæ Decretalis.

Corollariè sequitur, pręlatum aut aliũ temporalem dñm, quibus subditi in eorum promotione solent sponte ser uitium aliquod facere, per spontaneam oblatio nem alicuius muneris non præscribere contra illos ius tale seruitium exigendi, etiam si in multis annis illud obtulerĩt. Ratio est clara. Quia pręscriptio non nisi contra negligentes currit. In pręsenti autem subditi non negligentes, sed munera sponte & gratiosè sunt offerẽtes. Nec ob stat cap. Seruitiũ. 18. q. 2. vbi dicitur, quod seruitia consueta dari ecclesiis aut pręlatis, reddantur. Nam hoc procedit, quãdo consuetudo est antiqua, & dubitatur an sit debita talis præstatio: & quãdiu nescitur an indebita sit, præsumitur quod sit debita. Secus si subditi assueta seruitia red dere cogantur: quia tunc si possunt se à pręsta tione eximere, & negligunt stante in prælato bona fide, valebit præscriptio. Et sicut non currit præscriptio contra eos, qui sponte munera frequenter offerunt: ita nec contra eos qui pu tãtes se ob causam aliquid debere, annuè illud soluunt: quia possunt, cùm sciuerint causam non subesse, à solutione cessare: ignorantia enim videtur eos releuasse.

QVAESTIO. XVIII.

SVperest quęstio nem propositam breuiter absoluere. An qui legitimè rem aliquam præscripsit cum conditionibus ad præscribendũ requisitis, & posteà instruatur & credat rem illam alienam fuisse, quam suam esse putauerat, sit posteà in conscientia tutus, eam retinẽdo: an teneat̃ eam priori dño reddere. In qua quęstione varia sentiunt doctores: quorum sentẽtias, & per eos allegata referre, longum esset: satis erit paucis quid sentiant ostendere. Quidam indistinctè tenent illum esse tutum rem illam sibi tan quã propriam retinẽdo. Pro qua sententia argui tur. Primò, quia lex iusta ab initio potuit rerũ dominia diuidere, & ea diuersis personis applicare. August & habetur distin. 8. Quo iure. sed non minor est autoritas Principis seu legis post diuisionẽ, quam anteà fuerat: igitur nunc poterit per legem iustam res vnius alteri tradi: talis est lex præscriptionis, quæ propter bonum publi cum, & ad lites dirimendum est instituta.

Secundò quia legislator potest iustè punire transgressorem legis pœna corporali: ergo à fortiori pœna pecunia ria. Cùm ergo negligentia hominum in rebus suis non repetendis detrimentum afferat reip. cùm sit pacis impedimentum: ergo potest in pœnam negligentium rem eorum fisco applicare: & per consequens ei, qui tempore à lege definito eam occupauit.

Tertiò res alicuius potest in alterius dominium transire ex consensu licito, vel debito ipsius domini particularis, vt suprà diximus: sed omnes qui principi sub diti sunt consentiunt in legibus iustis, & ad pacem & vtilitatem publicam necessariis: & ita consentiunt in lege præscriptionis: & per con sequens cùm huiusmodi lex rem negligentis in possidentẽ transferat, sequitur quòd in hoc ipso consentit antiquus ipsius rei dominus, saltem actu debito.

Quartò nemo obligatur restituere qđ iustè possidet: sed in casu homo ille post lapsum tempus præscriptiõis iustè rem illam possidet: quia iure possidet tam Canoni co quam ciuili. Si iure, iuste: si iustè, benè. Augu. & habetur. 14. q. 4. Quid dicam. Et confirmatur: quia nemo legis autoritate peccat. 23. q. 4. Qui peccat. Id etiam possumus, quod iure pos sumus: sed homo in casu legis autoritate rem illã tenet & possidet: igitẽ eam tenẽdo & possidẽdo non peccat: & ita non tenetur ideò restituere.

Aliorum sententia est in oppositum. s. quod qualitercũq; quis præscripserit, si lapso tempore præscriptionis adueniat mala fides, qua sciat rem quam tenet alienam fuisse, tenetur illam restituere, si nullo alio quàm præscriptionis titulo eam possideat. Pro quo arguitur. Quia fundamentum præscriptionis est bona fides, vt ex dictis patet: igitur deficiente bona fide, corruit ipsa præscriptio: & ita titulo præscriptionis retineri non potest. Sicut vbi non est mutuum, vsura locum non habet.**[[59]v]** Et vbi character baptismi non est, ordo locum habere non potest. Et vbi deficit consensus maritalis, coniugium non valet. &c.

Secundò ex regulis iuris in. 6. Locuple tari cum iactura aut detrimẽto alterius non debemus. Sed in casu alienum possidens locupletior fieret cum alterius detrimento, si nullum alium titulum habet, quàm præscriptionem: igitur tenetur rem illã reddere.

Tertiò ex cursu temporis nulla oritur obligatio, cùm nec tollatur tem pore. ff. de actioni. & obligatio. l. obligationũ. §. placet. Vnde Augustinus: si nunquam tenuisses eius assensum, nullus te defenderet numerus annorum. 33. quæst. 5. Quod Deo pari. Igitur si quis alienum retinet sine domini con sensu, non poterit ex temporis longitudine ex cusari.

Alij media via incedere volentes, distinguentes dixerunt: Vel homo ille rem acquisiuit titulo oneroso, puta per viam emptionis, aut permutationis: & tunc non tenetur rem restituere: cùm iuris authoritate adiutus, magis teneatur suæ indemnitati consulere, quàm alienæ. Nec bona fides patitur quod idẽ bis restituatur. Et ita si bona fide quod re illa aliena tantundem in valore dederat, sequitur, &c. Si autem rem habuit titulo gratioso, vt per viã donationis, aut legati, aut hæreditariæ successionis, seu per rei inuentionem: tunc tenetur rẽ suo domino cognito restituere: quia non debet cum alterius iactura locupletari.

His tamen non obstantibus videtur aliter sub distinctione respõdendum. Quia vel subest iusta causa, ob quam iustè possit rei dominus antiquior ipsa priuari: & tunc tutus est in conscientia, qui rem illam legitimè præscripsit, etiam si postmodùm sciat rẽ illam alienam fuisse. Iusta autem causa videtur & est si dominus rei fuit negligẽs, vt suprà tactum est, quam negligentiam lex punire intendit. Si tamen dominus rei præscriptæ in negligentia aut culpa non fuit, ob quam sit re sua dignus priuari, tunc iniquum esse videtur præscribentem rem illam suo dño non reddere, & cum alterius, qui culpa caret, iactura locupletari: idque in casu quo is qui cum bona fide præscripsit, factus est locupletior: alioquî bona fides excusabit eum nè rem cum bona fide consumptam restituere teneatur. Secùs si res eadem præscripta con sumpta non sit: quia tunc quocunque titulo, siue gratioso, siue oneroso eam acquisiuerit,

tenetur eam suo domino restituere. Quanquàm in hoc casu, quo rei dominus negligens non fuerit, datur ei actio, vt intra quatuor annos post completam præscriptionem rem suam pe tat, & audietur.

In hoc igitur articulo, quo de restituenda re præscripta agitur, illud attenden dum est, an præscriptio fuerit legitima, hoc est in qua omnia ad præscribendum necessaria concurrerint: & tunc lapso tempore præscriptionis absq; scrupulo conscientiæ potest prę scribens eam tãquam propriam possidere: nõ obstante quod completa præscriptione ad notitiam eius perueniat rem illam alienam fuisse. Secùs si aliquid de necessariis ad pręscribendũ defuerit. Ideò p̃misimus supra ea quæ ad præscribendum requiruntur, & contra quem possit, aut non possit pręscribi, & quæ res sunt pręscriptibiles: & illis cognitis, facile est ad quamplu res casus in præsenti materia respondere.

Nunc respondendum est ad rationes pro prioribus sententiis suprà factas. Et dicendum ad primam opinionem eam veram esse, si in pręscribẽdo sint omnia quæ requiruntur ser uata: alioquî non est legislatoris intentio quẽquã re sua priuare, nec ad id potestatem habet absolutã, nisi iusta culpa vel causa cõcurrat.

Tertia tamen ratio & quarta videntur suas habere difficultates. Nam in tertia innuitur, quod ex quo subditi consentiunt in legibus iustis, sunt in conscientia tuti, qui completa præscriptione, rem quam sciunt alie nam fuisse, sibiipsis retinent: cum consensus dominorum concurrant, ex quo legi iustæ consentiunt. Verùm ex hoc sequeretur, paritate rationis hominem semper tutum esse, quando rem sibi à iure, vel à iudice a diudicatam retinet, cùm tamen oppositum sit verum: cùm secundùm iura possit homo vsuram citra centesimam accipere & retinere. Et qui citra dimidium iusti pretij contrahentem defraudat, potest lucrum retinere acquisitum. Et sæpissimè secundùm iura datur alicui actio ad rem, quam etiam sententia in fauorem eius subsequuta retinere non potest: maximè cùm sæpe contingat iudices iuxta allegata iudicantes, indignum damnare: damnatione autem dignum, absoluere: esto quòd iudex iustè, & secundùm leges iustas iudicauerit: & tamen hi, pro quibus sic iudicatum est, non sunt ideo in conscientia tuti. Pro quo est manifestum exẽplum de executione sententiæ delegati, quæ transiit in rem iudicatam, quam ordinarius tenetur exequi: quanuis eam sciat iniustam esse: cap. pastoralis. de officio legati. & tamen non **[60r]** deo tutus est in conscientia is in cuius fauorẽ lata est sententia. Itaque populus consentit, quod le gislator faciat Ieges iustas, & quod iudices iuxta eas iudicent, ex quo ita ad publicam expedit vtilitatem: non obstãte, quod leges huiusmodi in damnum quorundam aliquando cedant, non tamen inde opùs est, quod populus consentiat in hoc, quod hi qui huiusmodi legibus in foro exteriori iuuantur, dominium rerum alienarum acquirant. Aliud enim est consentire in legum iustarũ institutione, earũq; obseruatione, ad qđ subditi ob communem pacem tenentur. Aliud verò in suarum rerum iactura & amissione quo ad forum conscientiæ.

In quarta ratione idem in sententia signifi catur, quod modò impugnatum est. Ideo quod dicitur, Nemo legis autoritate peccat. quanuis id Augustinus de lege diuina dic at, est etiam de lege humana verũ: quę si verè lex sit, non pręstat autoritatem ad perperam aliquid agendum: esto quod sæpe aliqua peccata permittat, ea non punindo.

Rationes etiam secundæ opinionis directè videntur procedere cõtra p̃scriptionem, etiam si legitima sit: ideo ad eas videtur respondẽdum. Ad primum fateor bonam fidem fundamentum esse præscriptio nis: sed hoc intelligitur pro tempore, quo præscriptio currit, vt ex dictis patet. Post completam autem præscriptionẽ, res q̃ anteà alterius erat, iam facta

est possidẽtis, etiam si posteà sciat rẽ illã alienam fuisse, cum qua scientia adhuc stat bona fides: iuxta ea q̃ suprà de fide loquuti su mus, accipiendo fidem pro conscientia, quæ di ctat de licentia possessionis.

Ad sec#dum ex regula iuris: Nemo debet cum alterius de trimento locupletari. verum est autoritate priua ta: secus autoritate publica legis, vt in præsenti.

Ad tertium, esto ex cursu temporis p̃cisè obligatio non oriatur, attamen si cum tẽporis cursu alia concurrant q̃ ad præscribendum sufficiant, iam non solus temporum cursus, sed legislator ad id potestatem habens concurrit.

Quod etiam Tertia opinio dicebat de titulo gratioso & oneroso, videtur quodãmodò impertinẽs ad quęstionẽ p̃sen tẽ. Nam post completam præscriptionem, quãdiu bona fides habetur, res tutè retineri potest, ą cunq; titulo fuerit acquisita. Si autem mala fides habetur, practica, qua. s. credit se illicitè seu iniustè rem illam detinere, hac stante, tenetur rem reddere, siue titulo oneroso siue gratioso eam obtinuerit, vt patet.

De rebus per meretricium aut aliâs turpiter acquisitis.

QVAESTIO XIX.

SOlet p̃terea quę ri de turpi lucro, quale est quod per meretricium ac quiritur, an sit de necessitate restituẽdum. Et quo niam hęc quęstio pręsup ponit actus meretricios turpes esse, inquirere conuenit an ita sit semper an potiùs vnquàm licitum fuerit, aut sit mulierem extra legem coniugij alicui viro copulari, vt quæstio hæc ad meretricium, ad concu binatum, & ad simplicem fornicationem se ex tendat. Et pro parte affirmatiua, ą. s. præfatus actus sit vel fuerit aliquãdo licitus, multiplex est ratio dubitandi. Primò exemplo sumpto de Thamar, quæ cùm soluta esset à lege viri, se Iudæ carnaliter supposuit. Et quod in hoc non peccauerit, inde apparet, quia cùm illa esset ad cõbustionem iuxta legem condemnata, eam tamen ipsemet Iudas, qui tunc temporis Iudex erat, à pœna, ad quam condemnata fuerat, absoluit, eamque insuper à culpa excusauit, dicẽs: Iustior me est, quia non tradidi illi Selam filium meum. Gene. 38. Igiur ob causam aliquam licitum est fornicari. Idem apparet de Raab meretrice, & de Ruth Moabitide, de qui bus Euangelium meminit Matth. 1.

Secundò idem apparet de fœmina, cui iudex præcipit vt viro quem actu habet debitum coniugale persoluat, quem tamen scit suum legitimum maritum non esse, publicè tamen cum eo contraxit. Talis fœmina non videtur reddendo peccare, maximè si ex non redditione videat scandalum imminere. Tum, quia iudici iustè aliquid præcipienti parendum est: iuxta illud Christi, Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi: quęcũq; dixerint vobis, facite. Quod tũc maximè procedit quãdo iudex iuxta legem iudicium tulerit, vt in casu huius rationis suppo no. Tum etiam, quia magis obligat pręceptum de non scandalizando, quàm præceptum de non cognoscendo virum alienum. Quando autem duo præcepta simul seruari non possunt, quod minus est, maiori cedere debet, vt dicitur. 13. distin. cap. Duo mala.

Tertiò idem apparet. Quia aliquando licitum est vxori suo marito de**[[60]v]** bitum postulanti denegare: igitur aliquando erit licitum ob causam aliquam viro non suo

commisceri. Non enim minus peccatum est aliquid contra iustitiam facere, quale primum est, quàm contra temperantiam, quale secundum est.

Quartò ad idem facit ratio. Quia stat quòd fœmina nullam aliam habeat viam, qua mortem famis, aut gladij possit euadere, quàm viro non suo in actu illo consentire: igitur tunc ad minus erit ei licitum fornicari. Et consequentia apparet: quia ob si milem & eandem causam licitum est aliena, domino inuito surripere, non obstante præcepto de non furando.

Postremò idem apparet. Quia actus, qui per se malus non est, nec aliqua lege prohibitus, est licitus: talis est simplex fornicatio, seu copula huius viri soluti cũ hac soluta. Quòd autem talis actus lege aliqua vetitus non sit, apparet: quia maximè in præcepto decalogi, de non mœchãdo: sed hoc non, cùm constet aliud esse mœchîam, quæ le ge etiam ciuili prohibita est: aliud verò simplicem fornicationem, seu meretricium, quod secundùm legem toleratur.

Et de concubinatu idem apparet. Tum, quia in lege veteri licitum erat con cubinas habere, quas sancto spatres habuisse legimus, vt patet de Abraham, Gene. 25. Et de Leuita, Iudicum. 19. Et de alijs pluribus idem scripturam percurrenti constare potest: & etiã per leges ciuiles videtur concubinatus approbari, per quas determinatur quis possit, & qualem concubinam habere: vt habetur Partit. 4. titulo. 14.

Occasione huius postremę ratiõis pro pter contentiosos moueo quæstionem: An meretricium seu simplex fornicatio sit peccatum mortale iure naturali, diuino, aut humano prohibitum? Quòd enim sit peccatum, omnes fatentur. Et probat Durandus. Quia vel talis actus ordinatur ad delectationem, & sic malus est, cùm in malum finem ordinetur. Aut ordinatur in prolem, & sic etiã malus est: quia vt in plurimum cedit in malũ prolis, eò quod cùm parentes lege coniugali vinculati non sint, non eam adhibent curam in li berorum educatione, quam adhiberent si vinculati essent. Sed quidquid sit de huius ratiõis efficacia, solet dubitari an simplex fornicatio sit lege diuina prohibita, an etiam naturali: nam quod peccatum mortale sit & lege canonica prohibita, non dubitatur, cum id certum esse non am bigitur, vt patet. 22. q. 1. capitu. vltimo. vbi dicitur, quod pro periurio debet talis pœnitentia imponi, qualis pro homicido voluntario, & pro fornicatione, & pro cæteris criminibus morta libus imponi solet: vbi huiusmodi fornicatio inter mortalia peccata connumeratur. Omnis etiam concubitus, præter vxorium, iure Canoni co est reprobatus. 32. q. 4. ca. Nemo. & cap. Meretrices. Similiter iure ciuili omnis talis coitus est reprobatus per Auctẽticam de lenonib[9]: & Auctenticam, scenicas mulieres. In quibus Imperator ait, quod est castitatis amator, & qin istis spiritualibus vult dispositionem canonum sequi. Quanquam iure ciuili concubinatus permittatur, vt maius malum euitetur, puta vagus cõ cubitus, quem in multorum perniciem cedere experientia commonstrat.

An autem fornicatio sit lege diuina prohibita, possit alicui videri quod non. Tum quia concubinatus non est lege diuina prohibitus: cùm, vt suprà diximus, multos viros amicos dei concubinas habuisse legamus.

Tum etiam, quia si in lege diuina simplex fornicatio reprobaretur, maximè in præcepto Decalogi, quo dicitur: Non mœchaberis. Sed hoc non: quia mœchîæ nomine non simplex fornicatio, sed adulterium venit intelligendum: vt leges ciuiles declarant, & Augustinus idem super Exodum capitulo 20. dicit. Quia ait concubitum coniugis cum cõiuge alterius reprobatum esse. Similiter cõcubitũ soluti cum ea q̃ virum habet, & econtrà. At tamen concubitum eius qui vxorem non habet, cum ea quę vitum non habet, non, inquit, legitur per scripturam sacram esse prohibitum.

Tum etiam, quia ex communi consensu hoc differt inter hoc præceptum, Non mœchaberis: & illud, Non concupisces vxorem proximi tui. Quia. s. in primo pro hibetur actus, in secundo verò animus. Sicut idem discrimen solet assignari inter hoc pręceptum, Non furtum facies: & illud aliud, Non concupisces rem proximi tui. Cùm ergo in illo secundo prohibeatur animus accedendi ad vxorem alienam, non ad solutam: igitur in pręcepto de non mœchãdo non prohibetur actus cum soluta, sed cum aliena: & per consequens lege diuina non simplex fornicatio, sed adulterium prohibetur.

Respõ. His non obstantibus tenẽdum est, quod lex diuina damnat non so lùm adulterium, sed etiam fornicationem quę fit inter solutum & solutam. Hoc patet primò in pręcepto decalogi de non mœchando: vbi**[61r]** mœchîę nomen ad omnem fornicationem ex tenditur, vt Christus innuit dicens: Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœ chatus est in corde suo. vbi mœchari dicitur omnis, qui mulierem non suam concupiscit. Idem sensus patet ex Augustino super Exod. 20. capi. vbi cùm proponat vbi in diuina lege simplex fornicatio soluti cum soluta prohibeatur, concludit quòd in hoc præcepto de nõ mœchando prohibetur omnis illicitus concubitus, qui scilicet præter legem coniugij fit, & omnis talis venit nomine mœchîæ intelligendus. Idem sensus patet ex glossa interlineali ibidem dicente, quòd per mœchîam intelligitur omnis concubitus extra legem cõiugij factus: quia vt ait, à parte totum intelligitur. Idem sensus colligitur ex sententia Ambrosij, & habetur. 32. q. 4. cap. Nemo. vbi dicit adulterium esse omnes concubitum factum extra legem coniugij. Cùm ergo simplex fornicatio sit extra legem coniugij, vt constat: sequitur, eam nomine adulterij & mœchîæ venire intelligendam. Non enim illud potuisset Ambrosius dicere, nisi nomen mœchîæ, & adulterij ad omnem concubitum extra legem coniugij factum extenderetur.

Pr#tereà ex doctrina Pauli hoc idem patet, ad Thessalo. 4. vbi ait: Scitis quæ præcepta tradiderim vobis per Do minum Iẽsum. & addit: Hæc est voluntas dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis ab omni fornicatione. vbi notatur præceptum domini fuisse, vt homines ab omni fornicatione abstineant. Si ab omni, non igitur à solo adulterio est ex Domini præcepto abstinendum, sed etiam à simplici fornicatione. Et iterum ad Ephe. 5. Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, non habebit hæreditatem cum Christo. Sed quia fortè dicerent aliqui, quòd in hmõi autoritatibus per fornicationem non simplex fornicatio, sed adulterium intelligitur, ideo indu co dictum Christi Matt. 15. vbi ait: Non quod intratin os coinquinat hominem, sed quod à corde exit. A corde exeunt cogitationes malæ, fornicationes, & adulteria, &c. vbi apertè de fornicatione & adulterio tãquã de diuersis lo quitur: & hæc peccata ait hominem coin quina re. Igitur non solum adulterium, sed etiam simplex fornicatio in lege Christi est reprobata.

Idem etiam patet ex. 1. ad Corin. 6. vbi di cit Paulus: Nolite crrare, quia nec fornicarij, nec idôlis seruientes, nec adulteri, neq; molles, regnum dei possidebunt, Vbi apertè notat fornicationem spiritualem, quæ est idololatrîa, & adulterinam, & simplicem: & omnes has significat esse mortalia peccata.

Quòd etiam lex diuina antiqua huiusmodi simplicẽ fornicationem repr obet, constat Deuter. 21. vbi dicitur: Non erit m eretrix de filiabus Israêl, nec scortator de filiis Israẽl. Idem patet ex Tobiæ. 4. vbi senex iu stus ad filium suum ait: Attẽde fili, & caue ab omni fornicatione, & non admittas tale crimẽ cum aliqua quæ non sit tua vxor. Ex quo cõstat tunc etiam fuisse crimen, id est, mortale peccatũ alicui extra legem cõiugij copulari.

Secundò restat videre, an simplex fornicatio sit peccatum mortale iure naturali prohibitum, etiam diuino & humano iure seclusis. Et videtur dicere Durandus quòd non. Ratio quam dat hæc est: Quia lex naturæ sola non potest quenquam sub pœna æterna obligare, eò quòd lex naturæ nil de æterna pœna docere, aut attingere potest, nisi deus eam reuelasset. Tum etiam, quia nullus potest suis legibus quenquam sub aliqua pœ na obligare, quam trãsgressoribus infligere non possit: sed tota natura naturata nemini potest æternã pœnam infligere: igitur lex naturę nõ potest quẽq sub tali pœna obligare. Itaque sentit, quod simplex fornicatio non est peccatum mortale, nisi ex ꝓhibitiõe iuris diuini & humani.

Verùm salua pace, fundamentum suũ nisi sanè intelligatur, videtur falsum. s. quod lex naturæ non potest sub pœna peccati mortalis quẽq obligare: quod falsum esse patet ex doctrina Arist. in. 3. Ethi. vbi docet esse aliqua peccata morta digna, & de se talia pro quibus vitandis esset mors sustinenda, exẽplificat de homicidio, de adulterio, de mendacio, &c. & hæc dixit cùm in solo lumine naturali interiùs viueret.

Idem etiam patet ex doctrina Pauli ad Rom̃. 1. reprehendentis gentiles in sola lege naturali viuentes, & eam per idolola trîam, & immunditias, & inobedientias, contra id quod deo & superioribus debetur, præuaricantes. Concluditque quòd non solùm digni sunt morte qui huiusmodi faciunt, sed qui facientibus consentiunt. Igitur omni iure diui no & humano seclusis, possunt peccata mortalia contra legem naturæ committi.

Deinde idem Paulus ad Rom̃. 7. apertè docet, ante legem à deo datam fuisse peccatum, quanuis mortuum, & per legẽ suscitatũ. Nec enim lex induxit peccatum, sed illud, vt ait, manifestauit. Et loquitur de peccato mortali, vt patet intuenti.

[[61]v] Hoc etiam idem patet de Cain, qui mortaliter peccauti, fratrem suum Abel occidendo. De quo diuina lex, quæ fratricidiũ prohiberet, nondum erat tunc diuinitùs præter naturalem rationem data. Deus etiam mũ dum diluuio destruxit propter peccata mortalia ab omnibus commissa. De quibus legem vltra eam quæ naturaliter mentibus hominũ insita erat, nondum acceperant. Igitur dicere quòd seclusa lege diuina & humana lex naturæ neminem ad actum aliquem sub pœna æterna obligat, est error.

Ad rationem pro Durando factam facilè est respondere. Quia quanuis natura naturata pœnam ęternam nemini valeat infligere, præcepit tamen aut prohibet aliquid per legem naturæ: cui nisi obtemperetur, pœnam æternã deus præuaricantibus retribuet. Quẽad modum quamuis humana potestas pœnam æternam efficere non possit: potest tamen legem facere, cuius violator pœna æterna torquebitur. Nec ad hoc quòd lex naturæ ad aliquid sub æterna pœna obliget, necessarium est per legem naturæ æternam pœnam posse cogno sci. Satis est per legem naturæ culpam agnosci, vt dignus sit qui culpam cõmiserit, æternaliter puniri. Sed de his vide Codicem de ieiunio.

Nec obstant ea quæ pro ratione dubitandi obiecta sunt. Nam concubinæ, quas patres veteris testamenti habuisse legimus, vxores eorum erant, sed minùs principales, cùm vnam principalem haberent vxorem, cui vxoris nomen appropriabatur. Et vxor Le uitæ, de qua Iudicum. 19. concubina illic appel lata est, cùm tamen verè vxor illius esset. Quando rursus inquirebatur, vbi in lege diuina sit prohibita simplex fornicatio: Dicendum id satis ex dictis patêre quòd in Decalogo: vbi dicitur: Non mœchaberis. Et quanuis nomen mœchîæ strictè non nisi pro adulterio accipiatur, ex dictis tamen constat etiam ad omnem illicitum concubitum extendi: vt expressè ait Augustinus, & habetur. 32. q. 4. ca. Meretrices. Et

sicut nomine furti omnis illicita rei alienæ vsurpatio intelligitur, quando in Decalogo furtum prohibetur: ita omnis illicitus concubitus prohiberi intelligitur, quando mœchîa prohibetur. Per idem patet ad tertium obiectũ. s.q̨ quãdo prohibetur vxoris alienę cõcupiscẽtia, omnis mulieris, q̨propria vxor non est, concupiscentia intelligitur prohiberi: idque ex sana sanctorum doctorum intelligentia.

Iam ad rationes in principio propositas, in quibus suæ tangutur difficultates, respondeamus oportet. In prima tangitur difficultas, an mulieres illæ quas Matthæus in Genealogia Christi cõmemorat, fuerint peccatrices. Faber omnes illas à peccato excusat, & insignes eas & studiosas fuisse asserit. Thamar à culpa incestus cum socero suo commissi excusat, quia se illi zelo iustitiæ supposuit: scilicet, vt Iudas traderet illi alterum filium, qui de lege in virum illi tradendus erat, vt semen defuncto fratri suscitaret: quod tamẽ pater implere recusauerat. Item quia Iudas re comperta eam iustificauit, dicens: Iustior me est. Item quia illa quæ duos filios in vtero habuit, duorum populorum figura fuit, scilicet iudaici & gentilis. Raab etiam excusat: quia de illa multa bona leguntur Iosue. 6. Similiter ad Hebræos. 11. in Catalogo sanctorum de fide commendatur. Quòd si Iosue. 2. &. 6. & ad Hebræos. 11. meretrix appellatur, ipse nomen meretricis hospitam interpretatur, quasi non sit nomen vitij, sed officij, quæ merebat quidpiam ab hostibus, ex his quæ illis apponebat. Quod probat ex Chaldęo paraphraste, qui lo co, meretrix, legit cauponam seu cauponariã. Item si sordida fuisset, Salomon princeps de tribu Iuda, eam in vxorem non accepisset. Ruth verò excusat: Tum quia de illa multa pia leguntur, Ruth. 1. Quòd si ad pedes Booz noctu iacuit, id ait pudicè fecisse, iure propinquitatis illum in virum petens. Tum quia de hoc ipso fuit à Booz commendata, cùm dixit: Benedicta filia tu à domino, quia priorem mi sericordiã posteriore superasti. Bersabee excu sat: Tum quia violentiam passa fuit, quæ regis iussui resistere non potuit. Tum quia in solo Dauid legitur illud peccatum punitum, non in Bersabee. Tum quia Nathan propheta ad Dauid de Bersabee loquens, cõparat eam oui innoxiæ, cui violentia allata est. Tum denique quia illa fuit figura synagogę, de qua Cantico rum. 3. Egredimini filiæ Sion, & videte Salomonem, quem mater coronauit diademate. &c.

Sed quoniam hæc omnia maiorem exigunt discussionem, quibus si in præsentiarum satisfacere vellemus, magna à nostro instituto digressione opùs esset: ideo cum communi sanctorum sententia dicendum, prę dictas mulieres, si non omnes, saltem aliquas earum peccatrices fuisse, scilicet Thamar & Bersabee: è quibus sicut prima à culpa incestus per bonam intẽtionem excusari non potuit, cùm malum, vt bonum eueniret, facere non debuisset: ita secunda per metum humanum à culpa adulterij non est omnino excusanda, **[62r]** cùm debuisset potiùs mortes mille sustinere, quàm fidem coniugij contra Dei legem violare. Nec Iudas simpliciter dixit Thamar iustam esse, sed seipso iustiorem. Nec illam castam esse dixit, & à culpa incestus immunem, sed iustius esse quod illa prætendebat, quàm quod Iudas fecerat. Illa enim prætendebat sibi dari filium Iudæ in virum, qui de lege illi debebatur, & hoc iustè: Iudas autem filium, quem dare debuerat, denegauit, & hoc iniustè. Et ita Iudas non iustificat Thamar nurum suam in facto, sed in intentione. Bersabee etiam culpa non caruit, quanuis per metum, quo regi contradicere timuit, fuerit eius culpa valde extenuata: quæ si legem & timorem Dei ipsi Dauid obiecisset, fortassis eius animum ab illo scelere reuocasset. Nec obstat solum Dauid punitum esse, non Bersabee, quia non Dauid, sed Bersabee nõnullam sui erroris excusationem videtur habuisse: sed nec omnium crimina, nec omnes peccatores Deus in hoc sæculo punit, puniturus tamen cùm mundum iudicauerit. nisi per pœnitentiam deleantur.

In secunda ratione alia tengitur difficultas, scilicet an in casu argumenti sit necessarium iudici parêre. Et videtur Magister sententiarum in. 4. distinct. 38. tenere partem affirmatiuam, quam similiter tenuit Hugo de sancto Victore lib. 2. de sacramentis. Similiter alij doctores recentiores: qui dicunt, quòd in casu illa fœmina excusatur propter obedientiam, quam ecclesiæ debet, & propter timorem scandali. Pro quorum sententia videtur facere cap. Literas. de restitutione spoliatorum. vbi videtur Innocentius innuere, quòd potest fœmina à peccato excusari, si viro, quem consanguineum esse in gradibus lege humana prohibitis cognoscit, debitum ad iudicis mandatum reddat, quemadmodùm tenet Hostieñ. in cap. Proposuit. de cõiugio seruorum. quòd tempore litis pendentiæ potest quis commisceri ei, cui mouet quæstionem status ad mandatum ecclesiæ, absq; hoc quòd in eam velut in vxorem de nouo consentiat.

Sed cum eorum bona venia oppositum videtur tenendum, scilicet non posse licitê ad præceptum iudicis fœminam ei carnaliter commisceri, quem constat virum suum non esse, siue inter eos sit impedimentum, quod lege diuina contractum impedit coniugalem, siue quod lege humana eundem impedit: & in casu tenetur potiùs excomunicationis sententiam sustinere, quàm actum carnalem extra legem coniugij contra ius diuinum exercere. Et quanuis in casu ecclesiæ videatur inobediens, non tamen ita est, si mentem iudicis aut iuris attendimus: qui si ei sufficienter de impedimento in suo foro constaret, talem sententiam minimè contra legem diuinam tulisset. Itaque quanuis verbis iudicis contrauenire videatur non parendo, non tamen eiusdem intentioni contrariatur. Quòd si iudex intendat eam in casu obligare, etiam si ipsa præfati impedimenti sit conscia, tunc deo obediendũ est potiùs quàm hominibus. Nec propter iudicis sententiam debet, imò nec potest propriæ conscientiæ cõtrauenire. Nec obstat cap. Literas. suprà citatum: quia illic Innocentius refert aliorum opiniones, de quibus illic sententiam ferre non intẽdit. Adde quòd illic mo dum tradit à iudice in simili casu seruandum, vt scilicet, si probationes de impedimento iuris diuini paratæ sint, talis fœmina viro petenti non restituatur. Secùs si solùm fuerit huma ni iuris impedimẽtum. Modum etiam tradit, quo in foro conscientiæ ipsa fœmina se debeat habere, si conscia sit impedimenti: nempe vt propter sententiam proprię conscientię minimè cõtraueniat. Similiter dicatur ad id, quod ex Hostieñ. est allegatum, quòd. s. vir qui vxori quęstionem status mouet, non tenetur ad mãdatum ecclesiæ, lite pendente, illi vxori quam ancillam esse credit, carnaliter cõmisceri. Nam si ei vxorio affectu carnaliter cõmiscetur, sibi præiudicium facit, ex quo opso facto cogetur eam tanquam vxorem retinere. Si autem non vxorio affectu id agit, fornicabitur. Et ita nec hoc ne illo modo tenetur ad mandatum ecclesiæ illi commisceri. Sed de his alibi latiùs.

In tertia ratione hęc alia tangitur difficultas: An cõiux teneatur suo cõiugi, quo ties debitum petierit, reddere. Quod cùm ad materiam de matrimonio directiùs pertineat, ad eam est responsio remittẽda. Nunc tamen breuiter respondendum, quòd non semper tenetur alter alteri debitum coniugale persoluere, vt si petens adulterium commisit: Si morbum contagiosum seu periculosum habet, ita vt carnale cõme cum in notabile damnum corporis alterius eorum, aut etiam prolis cederet. In his & similibus non tenetur debitum reddere postulãti, nec debitum denegãto vllam petẽti facit iniuriã: cum in talibus casibus ipse postulãs in debiti negatione non sit rationabiliter inuitus. Ac pro inde concesso, quod vxor possit aliquãdo viro petẽ ti debitum denegare, non inde fit vt eidem licitum sit alieno viro aliquando commisceri, cùm id lege diuina negatiua constet esse prohibitum.

[[62]v] Et per hęc etiam patet ad quartum, in quo id quæritur: Quare pro vita saluanda licitum est aliena bona, domino inuito, surripe re: & tamen pro eadem vita saluanda non est licitum alieno viro commisceri? Ad quod dicendum, huius causam hanc esse, quia aliena bona auferre peccatum non est, nisi quia talis ablatio est iniusta & iniuriosa: quæ causa cùm cesset, si dominus in suarum rerum ablatione actu elicito aut debito consentiat, vt ex sæpe dictis patet, ideò in casu licita redditur alienarum rerum ablatio. Attamen alieno viro commisceri, malum & peccatum est, & ex lege diui na illud prohibente, cuius malitia per humanam vlountatem auferri non potest, sicut potest auferri ab actu, quo aliena bona capiuntur. An proinde nisi ad fornicandum diuina ac cedat dispensatio, licitè fieri non potest. Quintum & vltimum satis ex dictis arbitror esse solutum. Et per hæc patet ad id, quod in quęstio ne de turpi lucro supponebatur.

QVAESTIO. XX.

SV perest ad id, quod prĩcipaliter quærebatur respondere, an scilicet lucrum ex meretricio acquisitum, sit de necessitate restituẽdũ. Et arguitur quod sic. Primò: pro opere peccaminoso non est licitum p̃tium accipere, nec acceptum detinere. Probatur à simili. Quia pretium acceptum pro testimonio falso feren do, aut pro patrocinio iniusto, aut pro ferenda iniusta sententia, est de necessitate restituen dum, vt tradit Augustinus in epistola ad Macedonium. Et habetur. 14. q. 5. Non sanè. Igitur fœmina pretium accipiens turpitudinis, tenetur illud restituere.

Secundò. Non minùs iniquum est fœminam corpus suum alieno viro pro pretio tradere, quàm proprio: sed si pretium à viro proprio accipiat vt illi corpus suum præbeat, vltrà quòd peccat tenetur pretium restiuere: igitur à fortiori si adultero pro pretio corpus suum tradat. Si enim corpus fœminæ vænale non est respectu mariti, igitur nec respectu adulteri. Similiter arguit Augustinus, quòd non est licitum iudici sententiam iniustam vendere, ex quo nec iustam vendere potest.

Tertiò, ad idem. Pretium pro re spirituali acceptum est restituendũ: igitur etiam pretium acceptum pro corpore fœminæ tradito ad vsum carnis. Consequentia patet. Quia sicut res spiritualis vęnalis non est, vt constat de simonia per totum: ita nec corpus fœminæ ad talem vsum est vænale: nam viro proprio de necessitate est gratis reddendum, alieno autem pro nullo pretio est cõcedendũ.

Quartò, vbi inter datum & acceptum non seruatur æqualitas, quam iustitia requirit, est excessus de necessitate restituendus, vt suppono: sed in traditione corporis & pretio dato æqualitas reperiri non potest, eò quòd pretium datum alicuius valoris est: corporis autem traditio, cùm peccatum sit in casu, nullius valoris est: igitur tale pretium est integrè restituendum, & quo pretium se toto excedit valorem præfatæ traditionis.

Quintò facit pro eodem quod habetur. ff. de iure fisci. l. Lucius Titius. vbi dicitur: Mortua rea crimine extincto, prosequutionẽ eorum, quæ scelere acquisita probari possunt, fisco competere &c. Per quem textum tenent communiter doctores, quòd meretrix non publica tenetur inforo animæ turpiter acquisita restituere. Et æqua ratio videtur de meretrice publica, ex quo in ea maior est turpitudo, quàm in occulta: saltem ratione scandali. Nec per maiorem turpitudinis frequentiam culpa publicæ meretricis alleuiatur, sed potiùs augetur.

Sextò facit, quod habetur in. l. affectiõis. de donationibus. vbi in sententia habetur, quòd non valet donatio meretrici à milite facta, & conuenit ipsi repetitio. Igitur pari ratione non valebit donatio meretrici facta, à quocunque fiat.

Septimò facit ratio. Quia si meretrix posset licitè lucrum ex turpi tudine acquisitum tanquam proprium retine re, sequitur quòd posset de illo oblationem fa cere, contra id quod habetur Deutero. 23. Non offeres mercedem prostibuli in domo Domini, &c. Et Ecclesiastici. 34. vbi dicitur: Oblatio ex iniquo, oblatio est maculata: & dona iniquorum non probat altissimus. Et addit, Nec in multitudine sacrificiorum repropitiabiĩ peccatis eorum. Et procedit textus de his qui ex turpi & iniquo lucro volunt sacrificare. Quod etiam citat ad hoc propositum Augustinus, & habetur. 14. q. 5. in principio.

Vniuersaliùs autem quæri posset an sit de necessitate resti-**[63r]**tuendum, quod per actum peccaminosum est acquisitum, quodcũq; illud sit. Et videntur quidam doctores tenere quòd sic: vt Innocen. cap. Quia plereque de immunitate ecclesia. Quem etiam ibidem sequitur Panor. 10. q. conclusione. 3. & Hostiensis cap. Cùm sit. de Iudæis. Ad quos etiam videtur Palude declinare. Pro qua sententia faciunt quę dicta sunt in parte. Tum etiam facit cap. Cùm sit. de Iudæis &c. vbi in sententia dicitur, quòd Iudæi secundùm prouidentiam diœcesanorum in eleemosynas pauperum Christianorum conuertant quidquid ratione publici officij inter Christianos fuerunt assequuti, & vt ex textu apparet, videtur huius ratio esse, quia Iudæi illa officia licitê exercere non poterant.

Facit prætereà cap. Ad liberandam. eodem titulo. vbi in sententia dicitur, quòd non sunt ab excommunicatione ab soluendi hi, qui arma & alia vetita vendunt Sarracenis, quousq; quidquid illa illicita negotiatione lucrati sunt, in subsidium terræ sanctæ expenderint. Vnde apparet, causam quare lucra illa expendere tenebantur in pias causas fuisse, quia per illicitam & peccaminosam negotiationem ea quæsiuerant.

Tertiò facit dictum Pauli ad Roma. 11. Si radix sancta, & rami. & econtrà: Si radix infecta, & rami. Quod consonat ei, quod Christus dixerat: Arbor mala non potest fructus bonos facere. Et ideo lucrum ex opere peccaminoso proueniens, erit vitiosum & infectum, ac proinde dimittendum.

Facit quartò. Quia si quis iurauit se nullum munus accepturum, & posteà contra iuramentum præstitum munus accipiat, tenebitur illud restituere, nè iuramento contraueniat. Igitur pari forma, qui contra legem obligantem aliquid lucratus est, tenetur illud restituere, nè legi obliganti contraueniat.

Quintò facit ratio. Quia si datio pretij pro opere peccaminoso esset valida, & teneret, eiam esset valida promissio aliquid dandi pro peccato patrando: consequens videtur falsum: quia promissio aut stipulatio turpis, inualida est de iure, vt habetur. l. generaliter. ff. de verborum obligationibus. Nec refert quòd promissio fiat pro scelere perpetrato, aut pro perpetrando, vt habetur. l. Si plagij. eodem titu. vbi dicitur: Si plagij faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

In oppositum tamen video doctores communiter declinare, qui in quæstione hac de re turpiter acquisita ita distinguunt. Quia vel turpitudo tenet se ex parte recipientis solùm, ita vt illi sit illicita huiusmodi lucri acceptio: & tunc tale lucrum iustè retineri non potest, sed restituendum est danti ex parte cuuis nulla fuit turpitudo, vt si litigator putans se iustam causam habere, timetque quòd iudex non illi iustitiam faciet, offert illi munus, vt iu stè

iudicet: aut si timet testem, nisi pretio illi dato, veritatem non dicturum &c. Tunc est turpis lucri acceptio, sed non datio. Similiter in vsura, vbi lucri acceptio turpis est, & non datio. Ideo in his, & similibus est facienda restitutio danti. Si autem turpitudo se tenet ex parte dantis & recipientis simul, tunc restitutio non debet fieri stãti: quia obstat illi sua turpitudo (vt in simonia, in qua non solùm qui recipit, sed qui dat aliquid pro spirituali, peccat) sed est pauperibus restituẽdum. Quod cũ ius non præcipiat, erit id de consilio, vt dicunt. Si verò turpitudo se tenet ex parte modi, aut circunstantiæ, ita vt lucri acceptio in se prohibita non sit, tunc sic turpiter acquisitum non est restiutendum: vt exemplificant de meretricio lucro, in quo licèt modus, seu medium, per quod acquiritur, sit illicitum, non tamen ipsa lucri acceptio: sicut habetur. ff. de condictionibus ob turpem causam. vbi dicitur: Licèt meretrix turpiter facit in eo quòd est meretrix: non tamen turpiter accipit. Ita consequenter dicunt, de eo qui mercatur in die festo, aut in loco sacro, vbi & quando prohibitum est negotiationes exercere, quòd quanuis lucra sic acquisita sint turpia ratione loci, aut temporis, non sunt tamen restituenda, sup posito quòd aliqua iustitia & æqualitas inter datum & acceptum seruetur. Durum enim esset eos ad restituendum compellere, qui non vltrà quod iustum fuit pro suis mercibus receperunt. Durum etiam esset compellere eum, qui negotia cum hæretico, aut excommunicato exercet, seruata mercis & pretij æqualitate, vt pretium restituat, aut lucrum iustum. Ad hunc modum de aliis. Itaque quando lucri acceptio illicita non est, iustè retineri potest, etiam si modus acquirendi fureit, ob aliquam circunstantiam illicitus. Secùs vbi ipsa lucri ac ceptio est illicia, vt in simonia, in vsura, in muneribus iudici oblatis.

Sunt tamen in hac præfata responsione aliqua, quæ difficultate non carẽt. Primum, quia dicunt quòd quãdo turpitudo se tenet ex parte dantis, non est illi acceptum restituendum: quia obstat sibi sua turpitudo.**[[63]v]** Nam quanuis qui turpiter dedit, dignus sit qui rem datam amittat: non tamen ob id q turpiter dedit, perdit ius ad rem datam in con scientia. Vt si clientulus dedit aliquid aduoca to, vt malè patrocinaretur, debet aduocatus quod sic accepit, clientulo reddere, vt ait Augustinus in epistola ad Macedonium. Quod specialiter verum est si scienter dedit aduocato ad hunc finem, scilicet, vt iniustè patrocinaretur: & post rem acceptam per aduocatum antequam iniustum ferat patrocinium pœnitet rem perperàm accepisse, tenetur clientulo rem illam reddere, etiam si turpiter dederit, an tequam is, qui turpiter dedit, per iudicem ad dati amissionem condemnetur: nam post sententiam contra eum latam, non erit illi res restituenda.

Secundum, quia præsupponunt q quando lucri, seu rei acceptio illicita est, similiter sit illicita eiusdẽ rei detentio. Contra quod stat ratio in casu, quo creditor potens rem sibi debitam iuridicè recuperare si velit, tamen ipse propria authorita te de rebus debitoris clàm, aut per vim sibiipsi ius dicit, & sibi satisfacit: certum est huius rei acceptionem illicitam esse & iniustam, & tamen potest ab ipsomet postmodùm licitè retineri. Sicut qui rem apud alium deposuerat, clam illam sibi accipiat, peccat eam sic accipiẽdo: & tamen acceptam non tenetur in consciẽ tia depositario reddere. Similiter si Petrus detinet rem, quam ego dubito meam esse, an ipsius, qui eam tenet: si eam stante dubio accipio, pec co: acceptam tamen illi restituere non teneor, quandiu est dubium probabile quòd mea sit. Non enim in casu huius dubij teneor Petri indemnitati potiùs quàm meæ propriæ consule re, idque ante sententiam contra me latam: nam in his casibus iure possum compelli sic ablata restituere, siue reddere priori possessori: imò & iustè ad rei amissionem damnari possum. Ante tamen sententiam contra me latam, ea quæ illicitè accepi, licitè potero retinere. Sicut in matrimonio est etiam clarum exemplum, si voui aut iuraui vxorem non accipere, eam accipiendo pecco, acceptam

autem retinendo non pecco. Ad hunc modum potest de aliis exemplificari. Ac proinde ad propositum nõ est validum argumentum: Lucri acceptio est turpis ex parte accipientis: igitur res sic accepta est de necessitate restituenda. Cùm multa prohibeantur fieri, quę tamen facta tenent.

Tertium, quia quod indistinctè dicũt posse meretricem lucrum turpiter acquisitum retinere, dubium habet, cùm tale lucrum sit merces iniquitatis, quam Augustinus vbi suprà, significat retineri non posse. Cùm enim dixisset aduocatum debere reddere, quod vt iniustè patrocinaretur acceperat, causam huius tradens, addit dicens, nè iniquitatis habeat mercedem. Adde, quòd non declarant, quando est turpis lucri acceptio, & quando non, vbi vtrobique ob turpem causam illud lucrum accipitur.

Quartum, quia dicunt quòd quando turpitudo se tenet ex parte dantis & recipientis, quòd de consilio est, lucrum tale pauperibus dare: sed potest licitè retineri. Contra quod faciunt rationes, quæ statim subiungentur.

Aliquando mihi visum fuit generaliter cum illis tenere, qui dicũt, quòd pro nullo opere peccaminoso, siue commissionis, siue omissionis, quando tale opus in se peccatum est, & non solùm ob circunstãtiam deprauantem, licitum est pretium recipere, nec ob illam causam lucrum huiusmodi retinere, nisi alius titulus iustus, vel honestus concurrat: tum propter rationes suprà an te oppositum factas: Tum etiam, quia opus peccaminosum non est vænale, sicut nec res spiritualis: hæc, quia non est pretio comparabilis, cùm bonorum temporalium valorem excedat: illud autem, quia nullius est valoris, sed omnino tanquam vile, & turpe, & inutile fugiendũ. Pro quo etiam facit Augustini sentẽtia vbi suprà, qui significat mercedem iniquitatis retineri non posse, cùm nec Iudas, cùm pessimus esset, ausus est pretium quod acceperat, pro eo quòd Christum tradiderat, retinere: sed illud restituit.

Secundò idem patet argumento Augustini suprà significato. Quia si sententia iusta à iudice lata non est vęnalis, nec pro ea potest iudex pretium accipere, nec acceptum retinere:à fortiori ergo sententia iniqua non erit vænalis, nec poterit pro ea pretium recipi, necreceptum retineri: quandoquidem in vtroque casu iudex pretium recipiens, reciperet aliquid ob illam causam indebitum. Idem de aduocato, qui vt iniustè patrocinaretur, mercedem accepit. Ait enim in epistola ad Macedonium, numero. 34. Si iustitia synceriùs consulatur, iustiùs dicitur aduocato, redde quod accepisti, quando contra veritatem ste tisti, iniquitati affuisti, iudicem fefellisti, iustã causam oppressisti, de falsitate vicisti, quàm cuiquam in quolibet officio militanti, redde**[64r]** quod accepisti, quando iubente iudice cuicũq; causæ hominem necessarium tenuisse, nè resisteret vinxisti, nè fugeret inclusisti. Postremò autem permanente lite exhibuisti, aut finita dimisisti. Et tandem concludit dicens, nisi fortè restituẽdum est alienum, quod per furtum clanculò aufertur, & restituẽdum non est alienum, quod in ipso foro, vbi peccata puniuntur, decepto iudice, & circumuentis legibus obtinetur. Vbi apertè dicit, pretium pro iniusto patrocinio, & pro iniqua sententia receptum esse restituendum. Nec tales à restitutione de ob ligantur in foro conscientiæ, etiam si leges ciuiles sint, quæ contra illos actionem negant. Quia, vt ait Augustinus ibidem, Pecunia à ma lis malèhabetur: & à bonis tanto meliùs habetur quanto minùs amatur: sed inter hæc toleratur iniquitas malè habentium, & quædam inter eos iura constituuntur, quæ appellantur ciuilia, non quòd hinc fiat vt benè vtẽtes sint, sed vt malè vtentes minùs molesti sint &c. In quibus docet eos, qui mercedẽ iniquitatis habẽt, per leges ciuiles minimè excusari, quo minùs teneantur ea restituere, quamuis per huiusmodi iura humanam pœnam possint euadere.

Tertiò idem videtur ex hoc, quod habetur de simonia, capi. Nemo presbyterorum. vbi dicitur, Qui emolumentum aliquod temporale accipit, vt peccatum alterius episcopum vel eius ministros celet, aut pro respectu cuiuscunq; personæ, familiaritatis, vel consanguinitatis innotescere detrectat, gratia vel fauore minùs dignè pœnitentem ad reconciliationẽ adducit, aut liuore aliquo dignè pœnitentem à reconciliatione impedit, si moniam committit. Vbi docemur, pretium seu emolumentum receptum ab aliquo pro opere peccaminoso, aut pro omissione operis, id quod alioquî tenetur, esse restituẽdum.

Quartò, idem videtur. Quia pro opere ad quod quis de præcepto tenetur, non est licitum aliquid recipere: igitur nec pro opere peccaminoso, ad cuius oppositũ ex præcepto tenetur. Antecedẽs patet. ff. de cõdictionibus ob turpẽ causam. Si dedi tibi nè sa crilegium facias, nè furtum committas, nè hominem occidas: condici potest. Item si tibi dedero, vt mihi reddas rem depositam apud te. l. 5. titulo allegato, teneris acceptum restituere.

Dixi notanter, nisi alius titulus honestus, seu causa concurrat: puta libera & spontanea donatio, aut emptio, seu venditio, aliúsve iustus contractus: nam tunc non ob stãte turpitudine actus, vel modi, quo aliquid est acquisitum, poterit licitè retineri. Vt si quis in die festo, vel loco sacro negotia alioquî licita exerceat: quod illic peccatum est, est violatio festi, & loci prophanatio: pro qua non licitum est pretiũ accipere. Secũs pro re ipsa quæ vẽditur, quæ propter locum, aut tempus in quo vẽditur valorem suum non amittit: ideò pretium rei cum lucro inde iustè recepto, licitè retineri potest. Nec pretium illud nascitur ex loci prophanatione, sed ex re ipsa quæ vendita est, & ex voluntate contrahentiũ. Similiter si quis negotietur cum excõmunicato, quod illic peccatum est, est extra necessitatem cum illo cõmunicare: pro quo non est licitum mercedẽ accipere, seu pretiũ: bene tamen pro re, vel obsequio, quod illi impensum est. Similiter si quis iurauit se rem suã non vẽditurum, & posteà illam vendat, peccat quidem vendẽdo, quia iuramẽtum violat, pro quo pretium non recipit, sed pro re vendita: & si iuramentum non se extendit nisi ad non vendendum, quanuis peccet vendendo, vendi tio tamen tenebit, quod poterit iustum pretium licitè retinere. Similiter si quis iurauit se non seruiturũ Petro, & posteà eidem seruiat, licèt peccet contra iuramentum, poterit tamen sine violatione iuramenti, seruitij mercedem recipere, & retinere. Secùs si iurasset se pro seruitio nullum recepturum pretiũ: nam tunc ob iuramentũ teneretur pretium acceptum restituere: Sicut qui iurauit se vsuram soluturum, tenetur eam soluere. cap. Debitores. de iureiuran.

Est itaque in hac quæstione de opere peccaminoso distinguendũ. Nam quoddam est tale ratione suî: quia scilicet vel per se malum est, vel in se prohibitum. Aliud verò est illicitum, non ratione suî, sed ratione circunstantiæ, scilicet loci, temporis, scandali, voti, aut iuramenti, &c. Pro primo non est licitum pretium recipere nec retinere, benè tamen pro secundo, vt patet ex dictis: maximè si opus tale sit, quod seclusa illa circunstantia, est pretio comparabile.

Et per hæc patet ad primam quæstionem, quòd scilicet meretrix nec publica, nec occulta, non potest pretium prostibuli recipere, nec retinere, velut pretium illi nephario operi correspondens: nisi alia causa concurrat, qualis est donatio ipsius dantis, qui liberè vult illi donare: non obstante quòd opus ipsum turpe, sit causa sine qua non talis donationis. Nec placet eorum sententia, qui dicunt meretricem posse licitè mercedem prostibuli recipere per viam mercedis, etiam via donationis seclusa. Quod**[[64]v]** probant exemplo Iudæ & Thamar: qui de fidelitate commendatur, quòd hædum prout promiserat, ipsi Thamar misit. Geñ. 38. Quod, vt dicunt, minimè fecisset, si Thamar promissum hædum recipere non potuisset, eò

quòd ad iniquam receptionem videretur cooperari. Verùm mihi paruam fidem facit hæc ratio, ad probandum posse meretrices pretium prostibuli recipere. Tum, quia sicut Iudas à culpa non excusatur in hoc quòd ad Thamar accessit: ita poterat in alio peccare cooperando, scilicet, ad iniquam hædi receptionem. Tum etiam, quia esto Thamar peccasset hædum in pretiũ prostibuli recipiendo, non ideò peccasset Iudas hædum dãdo: cùm stet lucri acceptionem iniquam esse, & eiusdem traditionem licitam: vt patet de solutione & receptione vsuræ, vbi peccat qui recipit, non qui soluit. Similiter quando peccator occultus publicè à suo curato Eucharistiam accipit, peccat accipiens, & nõ curatus dans.

Ex dictis patet, qualiter possunt à debito restituendi turpiter acquisita excusari lenones, histriones, adulatores, & reliqui ad opera nepharia conducti, vt ad occidendum, percutiendum, infamandum, aliá sve iniurias, seu damn iniusta inferendum. Nam quanuis huiusmodi operum iniquorum mercedem recipere non possint per viam pretij ob ipsa opera debiti, possunt tamen per viam donationis.

Sed obiicies: Quia in lucro meretricio non videtur concurrere donatio liberalis, sed alius contractus locationis, quo corpus ad vsum fornicarium locatur: vel innominatus, scilicet, dabo vt facias, vel consentias in hoc: vt in exemplo suprà ex Gene. citato apparet: in quo Iudas & Thamar expressè super pretio conuenerunt. Igitur talia lucra ex simili contractu acquisita, tenebuntur meretrices etiam publicæ restituere. Respon. Esto ita sit, quòd talis contractus & pactum interueniat adhuc est in illo contractu admixta donatio, qualis reperitur in contractu emptionis, aut locationis, in quo quis dat pretium excedens valorem rei: in cuius datione nec metus, nec coactio, nec ignorantia interuenit, sed spontanea voluntas: & ideo qui sic dat excessiuum pretium, totum excessum videtur condonare: & ideò recipiens plus cùm minus dederit, excusatur à restitutione superaccepti ob donationem contractui mixtam, modò eius animus talis sit, vt pretium illud excessiuum recipiat: non solùm in vim pretij sibi pro re vendita debiti, sed etiam ob donationem, quam videt ementem velle illi facere excessiuè donando. Ita in proposito, cùm is qui ad meretricem ingreditur, sciat opus ipsum fornicarium illicitum esse, & animæ saltem ad nil prodesse, sed mortaliter obesse, & sciens & volens dat aliquid quod valorem operis nepharij cognoscit excedere, videtur condonare quod dat: & ita poterit à meretrice non turpiter, sed licitè recipi & retineri: modò illud non tanquam pretium suo operi fornicario debitum accipiat. Nam si sic illud, quia ob ipsum opus sibi debitum accipiat, peccat accipiendo: & si vult illud sic acquisitum licitè retinere, opùs est animum mutet, quo scilicet velit illud tenere eo modo quo potest, siue velut pretium corporis, siue velut donatum. Ac proinde non parũ refert, quo animo hæc turpia lucra accipiuntur, aut retinentur.

Corollariè sequitur quòd si ipse fornicator non intendit dare quod dat per viam donationis, nisi per viam pretij, quia fortè putat meretrici esse debitum pretium ob opus ipsum turpe, & hoc constet ipsi meretrici quòd tale turpe lucrum recipi non potest, nec retineri, cùm desit donatio, & alius honestus titulus illud retinẽdi. Sicut qui dat pretium excessiuum pro re aliqua empta, putans rem tanti valoris esse cùm non sit, nec ipse intentionem habeat donandi: tunc ipse vẽ ditor tenebitur excessum restituere.

Corollariè sequitur, quòd cùm huiusmodi turpia lucra non videantur nisi per donationem posse accipi & retineri, debere attendi an donatio sic facta, sit per iura reprobata & inualida: nam tunc certum est talia lucra esse restituenda. Vt si is qui dat, est mente captus, aut minor annis: qui donare non possunt. Sunt etiam qui aliquid ob causam indebitam

dant, qui etsi intendant & possint donare, non valet donatio. Sicut nec post rem datam valet spontanea per eos facta remissio. Exempla patent de his quæ inquisitores ab hæreticis, & iudices à partibus li tigantibus, & visitatores à clericis accipiũt: qui à restitutione acceptorum, minimè ob spontaneam partium remissionem liberãtur. De qui bus habetur Clementi. Nolentes. de hæreticis. & cap. statutum. de rescriptis. & cap. Erigit. de censibus. libro. 6. Pro quo facit quod habetur Exod. 23. & Deute. 16. vbi iudicibus interdicitur munerum receptio. Ac proinde in præsenti negotio non est idem iudicium de omni turpi lucro: cùm aliquid sit cuius receptio illicita est & est restituendum, aliquid verò cuius re-**[65r]**ceptio licita & permissa est, seu concessa: tale non opùs est vt restituatur.

Sequitur ampliùs contra Innocen. cap. Quia plerique. de immunitate &c. quòd cùm donatio liberalis liberet meretricem à debito restituendi donatum, quòd si meretrix fraude vel dolo aliqd ab scortatore extorserit, tenetur illud eidem restituere, vt ait Tho. 2. 2. q. 62. Similiter si donatio sit excessiua, ita vt donãs maneat depauperatus, qui vix se & familiam possit sustẽtare, tenetur restitue re: quia donatio non valuit. Similiter si meretrix suis ꝑsuasionib⁹ aliquid extorsit ab amico, qui amore illius inflãmatus dat illi quod alioquî non daret, videtur restituendum: quia non minùs obcæcat hominem amor excessiuus, quàm vinum: ita vt huiusmodi donatio non videatur omnino spontanea, seu voluntaria. Et hæc fortè ratio mouit multos doctores ad dicendum, quòd publica meretrix quæ propter quæstum corpus exponit, non tenetur restituere: alia verò non publica, quæ non propter quæstum, sed propter libidinem corpus exponit, tenetur restituere: quia. s. non ita obcæ cantur homines amore publicæ sicut occultæ, vt experientia docet. Vide Bapti. resti. 14. §. 14.

Per hæc patet responsio ad rationes in priori quæstione de lucro meretricio factas. Ad primum, quando arguitur à simili esse tale lucrum restituẽdum, sicut & merces à iudicibus, testibus, & aduocatis, pro iniustitia facienda, seu facta recepta: Dicendum quòd nõ est simile: quia his interdictum est ob illam causam pretium accipere, & meritò cùm talia pcccata sint contra publicam iustitiam, propter quæ nõ solùm veniunt rei acceptæ amissione puniẽdi: sed acriùs puniri deberẽt. Secùs in lucro meretricio, quod secundum iura permittitur, & declaratur quod non turpiter accipitur: maximè ob donationem per legem non reprobatam.

Ad secundum in quo arguitur de vxore, quæ ab alieno pretium corporis recipere non potest, sicut nec à proprio: Dicendum quòd quantum attinet ad obligationẽ restituẽdi lucrum turpe, parùm refert mulierem solutam esse aut maritatam: si enim vtrobîq; interuenit donatio facta ab eo qui eam facere potest, vtraque potest tale lucrum retinere. Si verò neutrobique hmõi donatio interuenit, neutra potest lucrum retinere, cùm humana iura non ita permittant adulteria sicut meretricia. Imò potiùs nè adulteria cõmittantur, meretricia permittuntur. Si tamen vxor nolit viro corpus suum sine pretio tradere, extorsio est, & sic acceptum tenetur restituere. Excepto nisi maritus velit donare. De quo pòst.

Ad tertium dicendum quod non est simile quod pro simili adducitur: quia in simonia vetita est p̃tij acceptio & retentio, vt suppono: ideo est taliter acceptum restituẽdum. Sec⁹ in lucro meretricio, ĩ quo licèt modus quo acqritur sit turpis, non tamen est turpis acceptio.

Ad quartum dicendum quòd ratio procedit, vbi esset purus contractus locationis, & nulla interueniret donatio: quia tũc vt dictum est, non posset pretium pro actu peccaminoso recipi, nec retineri. In proposito autem semper interuenit donatio, quæ per leges non reprobatur. videlegem.

Ad quintum de lucro turpi ab occulta me retrice acquisito, dicendum quod quantũ ad forum conscientiæ attinet, nil refert publicã esse meretricẽ, vel occultã: quanquam ad rationẽ vocabuli attẽdẽdo, illam dicimus meretricẽ quæ plurium libidinibus patet, vt habetur. 34. dis. cap. vidua. Et ita si meretrix est, satis publica debet esse. Iura tamen differentiam ponunt in ter hanc & illam. Nam si occultè sint meretrices, lucra quæ sic acquirunt, amittere merentur, & datur actio fisco vt possit ea à talibus au ferre. Verùm ante sententiam condemnationis contra eas latam, dominium lucri apud ipsas est: non sic de publicis. Et non solùm id de occultis meretricibus verum est, sed de aliis carnalibus: quarum turpitudinem leges non per mittunt, sed puniunt. Vt si nuptæ sint, aut virgines, aut consanguineæ, &c. lucra per eas acquisita per fiscum repeti possunt. Sed ante sententiam licitè retinentur. Ratio autem quare diuersa sit iuris dispositio de occultis & de publicis, videtur esse, Quia si occultè permittantur, multa incommoda in republica oriri possent, rixæ. s. & contentiones inter ribaldos, vt experientia docet. Similiter tales occultæ sub habitu honestatis magis alliciunt homines ad sui amorem, vnde apud eas longè sunt liberaliores, & plus quàm conuenit illis largiũtur: & inde eos turpiter in paupertatem incidere accidit, &c. Quæ inconuenientia non ita ex publicis sequuntur, vt patet.

Ad sextum dicendũ. Aliud est tenẽdũ de lucro quod miles meretrici donauit, aut concubinæ: aliud verò de lucro, quod alij meretricibus donant. Nam primum, salua pace Adriani, recipi à meretrice non potest, nec retineri, si sciat iuris dispositionem. Vide legẽ. Quia non ratione operis peccaminosi, vt dictũ est, nec ratione donationis à milite factæ: quia**[[65]v]** talis donatio secũdùm iura est nulla, seu inualida: quod speciale est in militibus, sicut in minoribus, & non in aliis, vt communiter dicunt doctores. C. de donationibus inter virum & vxorem. l. ij. &. l. miles. ff. de testamen. Hoc autem institutum est in fauorem militum armatæ militæ, qui pro republica pugnant: quibus si donare concubinis permitteretur, accideret eos non habere, quæ illis ad pugnandum sunt necessaria: quod in notabilem reipub. per niciem cederet.

Ad septimum dicendum, consequentiam non valêre: stat enim quòd lucrum turpe de quo loquimur sit de dominio ipsius me retricis, & quòd non liceat ei oblationem de illo publicê facere. Nam etiam in lege non licebat oblationem domino facere de pretio canis: esto tale pretium ad dominium hominis, qui canem vendiderat, pertineret: vt in eodem textu dicitur: scilicet, Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini: quia vtrũq; abominatio est &c. Illud, quia in irreuerentiam Dei meretricium prohibẽtis fieri videretur. Hoc autem propter vilitatem canis, simul & significationis. Significat enim homines voraces, & rapaces: vt significaret rapinam & fornicationem deo esse abominabilia. Sed de hoc aliâs.

Ad aliud secundum in quo vniuersaliùs quærebatur, an sit necessariò restituẽdum quod per actum peccaminosum est acquisitum, puta per illicitam negotiationem, patet ex dictis respõsio. Nam si negotiatio, seu contractus in se illicitus est, nisi interueniat donatio, lucrum sic acquisitum retineri non potest. Si verò sit contractus seu negotiatio in se licita & iusta, vbi. s.æqualitas inter datum & acceptum seruetur, sit tamen ex circunstantia illicita, ra tione. s. temporis, loci, personæ, aut scandali, &c. tunc non est sic acquisitum necessariò restituẽ dum. Huius ratio est nota. Quia restitutio nõ est necessaria, vbi nil contra iustitiam cõmutatiuam actum est, cùm restitutio actus iustitię cõ mutatiuæ sit: sed in hmõi casibus nil contra iu stitiam cõmutatiuã sit, eò quòd in talibus negotiationibus seruatur, vt suppono, æqualitas

inter mercedẽ & pretium. Igitur quanuis aliũde vitium in negotiatione eueniat, non inde nascitur obligatio restituendi.

Secundò idem colligitur ex cap. Cùm sit. de Iudæis. vbi in sententia dicitur, quod Iudæi cõuertãt in eleemosynas pauperum quidquid ratione publici officij inter Christianios sunt assequuti. Supponitur enim eos illicitè illa officia publica exercusse. Qui textus specialiter sonat de Iudæis, nec debet extendi ad omnes alios vniuersaliter, qui aliquid ex officio, aut negotiatione illicita acquirunt. Id patet: quia si ad omnes tales esset textus extendendus, non ergo esset necessariũ eum expressè ad Sarracenos extendere, sicut textus ipse sonat. Ait enim: Hoc idem extendimus ad Paganos. Ac proinde à Iudæis & Paganis non tenebuntur illicitè acquisita in eleemosynas expendere.

Per hæc patet ad rationes suprà factas. Ad primum sumptum ex hoc textu, Cũ sit. dicendum quòd illud procedit solùm de Iudæis & Paganis, & pœnale est, in pœnam. s. eorum, qui multa prætextu officij à Christianis extorquebant, seu iniustè accipiebant.

Ad aliud sumptum ex capi. Ad liberanda. dicendum similiter quòd pœnale est, & non est illis iniunctum in vim restitutio nis, sed in pœnam delicti: vt non absoluantur à censura, nisi quæ sic acquisierunt, in subsidium terræ sanctæ expenderint: & tunc ideo in conscientia tenebuntur ea sic expendere: quia non aliter ab excõmunicatione veniunt absoluendi, vt ait textus. Vnde fit, quòd si de facto absolutionem à censura obtinerent, non manerent in conscientia obligati ad ea quæ ac quisierunt per illicitam negotiationem, in sub si dium terræ sanctæ expẽdere: sed possent ante sententiam latam ea retinere, iuxta cap. fraternitas. sæpe citatum. 12. q. 2.

Ad tertium ex Paulo sumptum, dicẽdũ, qdqd sit de dicto Pauli, quod verissimum est, etsi ad aliud propositum dictũ: in præsenti tamen, vt ait Adrianus, illicita negotiatio non est radix lucri inde euenientis: sed volũtas, vel donatis vel cõtrahentis, est velut radix, q̃ causat seu efficit trãslationem dñij rei sic acquisitæ. Verum oppo ni potest, quod illa volũtas cõtrahẽtis etiam est peccaminosa, sicut & ipse cõtractus: nam circunstan tia q̃ vitiat opus, similiter vitiat volũtatẽ operis, vt cõstat: & ideo per hanc solutionẽ non tolli tur quin radix illius lucri sit infecta, & per cõsequẽs lucrum ipsum. Ideo videtur quod pretium illud aut lucrum, non est fructus ex illicito contractu ortus, nec ex voluntate cõtrahẽdi, quæ similiter in casu vitiosa est: sed potiùs ex mercis valo re suo modo, quanuis impropriè procedere vi detur. Sicut equus locatus parere dicitur pecuniam dño equi: ita res vendita ob suî valorem dicitur similiter vendendi dare seu párere pretium. Modò autem quanuis negotiatio humana vitietur, res tamen vẽdita non id valorem suum**[66r]** amittitur, nec in se inficitur.

Ad quartum dicendum quòd valet ratio, vbi cætera essent paria, scilicet quòd sicut iurauit quis se munus non accepturum, ita lex iubeat alicui nè munus accipiat: tunc sicut primus ob iuramentum non potest munus recipere, & acceptum tenetur reddere, ita & secundus, cùm vtrobique esset turpis, & illicita receptio. Modò autem aliud est, legem prohibere negotiationem in tali tempore aut loco fieri. Aliud ve rò si fiat pretium pro merce accipere, vt de se satis constat.

Ad vltimum dicendum quòd nil obstat dicere promissionem esse inualidam, & tamen si fiat dona tio, quòd teneat: quia promissio facta lenoni non valet, & si tradatur promissum, valet donatio: vt habetur. l. mercalem. C. de condictionibus ob turpem causam. Adde quòd promissio facta ob causam turpem, antequam opus, pro quo facta est, fiat, est inualida & rescinden da, cùm turpis fuerit: de qua procedit dictum illud, In malè pormissis rescinde

fidem. Si tamen opus, pro quo facta est, fiat, ex tunc in cõ scientia videtur adimplendum promissum ratione fidelitatis. Pro quo facit exemplum Iudæ & Thamar suprà citatum: qui de fidelitate commendatur, eò quòd id quod ob turpem causam promiserat, adimpleuit.

Ex dictis sequitur responsio ad dubium aliud, scilicet, An qui prædicat sine licentia prælati, & inde bona aliqua acquirit, teneatur illa restituere. Ratio dubij est: quia vi detur turpe lucrum esse, cùm per actum peccaminosum sit acquisitum. Dicendum quod quanuis ille prædicator in casu peccet, culpa tamen non tam prædicationi quàm negligentiæ, qua licentiam obtinere neglexit, inest: ideo non tam cõmissiuè quàm omissiuè in casu peccat, cùm actus ipse prædicationis de se bonus sit: ideo quòd ratione prædicationis fuerit acquiquisitum, non turpiter est receptum, & per cõ sequens nec restituendum. Secùs si illud fuerit prædicatori datum, vt prædicet sine licentia prælati: nam tunc, cùm causa ob quam datum est, expressè contineat culpam, erit turpiter ac quisitũ, veluti merces iniquitatis, quæ retineri non potest: vt suprà de aliis fuit exẽplificatũ.

De rebus per ludum acquisitis.

QVESTIO. XXI.

SOlet pręterea cõ muniter quæri, an lucrũ per ludum acquisitum sit de necessitate restituẽdũ. Et cùm tale lucrum, ratiõe ludi per quem acquiritur, turpe soleat appellari, priùs breuiter videre cõ uenit, an ludus sit turpis, an licitus. Et in primis supponendum est ludum multiplicem esse, maximè ex parte finis. Est enim quidam factus ad deuotionem excitandum, quidam ad cor pus vel ingenium exercendum: Quidam ad delectationem dandum vel capiendum, quidam verò ad lucrum acquirendum. Ludus aut em, vt in plurimum de se illicitus non est, quicquid horum, quæ dicta sunt, prætendatur: potest ta mẽ multipliciter vitiari, videlicet ratione prohibitionis: qualiter ludus torneamentorum, si militer & alearum prohibitus est. Potest etiam per circunstantiam deprauari, vt si fiat cum verbis aut factis turpibus, si cum periculo vitæ seu salutis corporalis, si cum scandalo fratris, si tempore aut loco minimè conuenientibus, si à personis grauibus & in dignitate constitutis: ad hunc modum de aliis variis circunstantiis dici posset.

Vt autem ludum primum & secundum omittamus, qui. s. ad deuotionem excitandum, vel corpus seu ingenium exercendum fiunt, quos ob huiusmodi causas non turpes, sed licitos esse constat: de tertio tamen ludo, qui gratia delectationis animalis dandæ vel capiẽdæ fit, posset aliquis dubitare, an ob huiusmodi finem deprauetur, etiam si aliæ prauæ circunstantiæ non apponantur. Dico inquam de ludo ob animalem delectationem fa cto: nam de eo qui fit ad delectationem spiritualem, non dubitatur quin licitus & sanctus sit: qualem exercuit Dauid coram Arca Domi ni. 2. Reg. 6. Et pro parte affirmatiua, q. s. præfatus ludus ob delectationem animalem factus sit inde illicitus, arguitur primò: Quia non videtur licitum in hoc sęculo huiusmodi anima les delectationes prætendere, sicut nec ridere: iuxta illud Lucæ. 6. Væ vobis qui ridetis: quia flebitis. Super quo Ambrosius. 1. li. de officiis ait: Non solùm ergo profusos, sed etiam omnes iocos declinandos arbitror.

Facit ad idem, quod legitur Prouer. 14. Risus dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Quod glossa exponit de luctu perpetuo. Facit etiam Chrysostomus super Genes.

dicens: Non dat Deus lude**[[66]v]** re, sed diabolus: audi quid ludentes passi sunt. Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere.

Pr#tereà 2. facit Augustinus li. de pænitentia: dicens, Cohibeat se à ludis:à spectaculis sæculi, qui perfectam cõsequi vult temissionis gratiã. Idem etiam lib. de vnica pœnitentia ait: Quotidie dolẽdum est de peccato, quod dec larat ipsa dilectionis virtus. Et infrà: Pœnitere, est pœnam tenere, vt semper pu niat in se vlciscẽdo, quod cõmisit peccando. Et posteà: Pœnitentia est vindicta semper puniens in se, quod dolet commisisse: vbi dolor finitur, deficit pœnitentia: si verò pœnitentia finitur, quid relinquitur de venia? Et habetur de pœnitẽtia dist. 3. cap. Pœnitentia est, &c. Ex quibus apparet peccatori nunquam licitum esse delectationẽ quærere, & ita nec ob delectationem ludere, nec ob eandem causam ludis assistere.

Prætereà tertiò, quod à ludis tam agendis, quã ab spectandis abstinen dum sit, apparet excmplo sanctorũ: de quibus legitur in hoc gloriatos esse quòd à ludis absti nuerint. Vnde Hiere. 15. Non sedi in consilio lu dentiũ. Et Tobię tertio dicitur: Nunquam cum lu dentibus miscui me, nec cum his, qui in leuitate sensus ambulant participem me præbui.

Prætereà quartò, si licitus esset ludus propter delectationẽ factus, licitum ergo esset homini se in hmõi ludis exercere, & similiter inde victum quærere, & per con sequens licitum esset de histrionatu viuere, & histrionibus res nostras donare: quod tamen videtur falsum. Nam contra primum ait Tullius. 1. de officijs: Non ita generati à natura sumus, vt ad ludum & ad iocum facti esse videamur, sed ad seueritatẽ potiùs, & quædam studia grauiora atq; maiora. Et contra secundum ait Augustinus suer Ioannem, quòd donare res suas histrionibus, vitium est immane. Et ita videri posset ludũ causa delectationis factum illicitum esse.

His tamen non obstantibus tenendum est oppositum. s. ludum ob delectationem animalẽ factum, non ob id esse dãnandũ, quod per eum delectatio quæritur: modò homines in ipsa animali delectatione finem suum nõ collocent. Id patet ex Aristotele. 2. &. 4. Ethic. vbi in sententia ait: Sicut excedere in ludo vitiũ est, ita & in ludo deficere vitiosum est: sed mediũ in illo sicut in cæteris humanis actioni bus tenendum est: quod medium vocat virtutẽ eutrapelîæ. Ibidem etiam appellat duros & agrestes eos, qui nec ridiculum aliquid dicunt, nec aliorum moderatos ludos recipiũt. Seneca etiam ita consulit, dicens: Sic te geras sapienter, vt nullus te habeat tanquam asperum, nec cõtemnat quasi inutilem. Tullius etiam. 1. de officijs ait: Ludo & loco vti quidem licet, sed sicut somno & quietibus: cæteris tunc cùm grauibus, seriosisque rebus satissecerimus.

Facit ad idem Augustinus. 2. Musicæ, di cens: Volo tandem tibi parcas: nam sapientem decet interdum remittere aciem rebus agendis intentum. vbi docet inter dum ex pedire recreationem aliquam at que delectatio nem sumere.

Facit etiam quod legitur in collationibus patrum, quòd beatus Ioannes Euangelista cùm quidam scandalizaretur quòd eum cum discipulis suis ludentem inuenirent, dicitur mandasse vni eorum, qui arcum gerebat, vt sagittam traheret: quod cùm pluries fecisset, quæsiuit vtrũhoc continuè facere posset? qui respondit, quod si hoc continuò faceret, arcus frãgeretur: Vnde beatus Ioãnes subintulit, quòd similiter animus hominis frangeretur, si nunquam à sua intentione relaxaretrur.

Legitur etiam in vitis patrum quòd beato Paphuntio reuelatum est, quòd quidam ioculator futurus erat sibi consors in vita futura.

Facit denique ad idem ratio. Quia sicut corpus laborefatigatum indiget quiete & recreatione ad suî refocillationem, vt posteà ad laborẽ redire possit: ita & animus, quia finitæ virtutis est, solet fatigari: & recreatione indiget, vt ad debitas operationes posteà expe ditior redire valeat. Maximè cùm experientia constet ex animifatigatione corpus sæpe debi litari, & vtrunque ineptum ad debitè operan dum reddi. Cùm igitur quies animi, seu recrea tio non videatur in alio quàm in delectatione consistere, ideo licit um aliquando erit huiusmodi delectationem quærere, ad quam maximè præfati ludi conducere videntur.

Dixi notanter in conclusione, modò ho mines in ipsa animali delectatione finem suum non constituant. Nam vt Aristot. 10. Ethicorum docet, delectatio non propterse sed propter operationem quærenda est. Ideo qui delectationem animalem tanquam finem intenderet, delectatione ipsa abuti videretur, & ea fruendo peccaret, iuxta Augustini & vulgatam sententiam: qui ait totam hominis peruersitatem consistere in vtendo fruendis, & fruendo vtendis. Vnde sit, vt in tantum liceat delectationem in ludis quærere, quãtum ipsa mentis fatigatio, & debita ꝓpatio postula-**[67r]**uerit. Et sicut ab hoc deficere vitium est, ita & superfluam & excedentem delectationẽ quærere vitiosum est. Si quæras in quo est maius vitium? in excedendo, an in dificiendo? Puto quòd in excedendo, iuxta sententiam Aristo. 9. Ethicorum, dicentis quòd pauci amici propter delectationem sunt habendi: quia parum de delectatione sufficit ad vitam, quasi pro cõ dimento, sicut parum de sale sufficit in cibo.

Per hæc patet ad rationes ante oppositum factas. Ad primum, dicendum quòd Christus illic loquitur contra homines, qui non nisi in deliciis & voluptatibus volunt in hoc sęculo viuere, voluptatẽ & delectationem sibiipsis finem præstituentes. Quod autem illic ait Ambrosius, omnes scilicet iocos declinandos esse, procedit quando personæ dignitas, seu qualitas postulauerit. Nam illic de ecclesiasticis personis loquitur, quos sacrę doctrinæ potiùs quàm ludis insistere conuenit. Sed non negat eis interdum li citum esse ludere. Ait enim ibidem: Licèt interdum honesta ioca, ac suauia sint: tamen ab ecclesiastica horrentur regula. Similiter dicatur ad aliud ex Prouer biis citatum, quòd Sapiens illic loquitur de risu stultorum: quales sunt quos suprà diximus non nisi voluptates huius sęculi quærere. Ad aliud ex Chrysostomo sumptum dicendum, quòd loquitur de his, qui inordinatê ludis vtuntur, delectationẽ ac voluptatem sibi finem præstituẽtes. Quod satis innuit, quando ait illos homines postquàm cibo & potu saturati sunt, ad ludẽdum insurrexisse.

Ad secundum ex Augustino allegatum, dicendum, quòd loquitur secundùm congruentiam pœnitentium, quibus conuenit à ludis quantum commodè possunt abstinere. Secùs si ratio suadeat recreationem inter dum capere. Quòd vltrà ait peccatori nunquã à fletu & pœnitentia esse cessandum, intelligitur per superuentum contrariæ voluntatis, vt suprà latiùs. C. de pœnitentia, explicuimus.

Ad tertium ex Hieremia citatum, dicendum, quòd Propheta illic loquitur sucundùm congruentiam hominis, cuius status magis luctum requirebat, cùm esset amaritudine plenus, vt ipse innuit statim subiungens: Solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me. Quod ex Tobia citatum est, procedit de ludis super fluis, & vanis, vt patet ex eo, quod statim subnectit, neque cum his, qui in vanitate ambulant participem me præbui.

Ad quartum dicendum, quòd histrionatus, prout ordinatur ad solatium hominum non est de se illicitus: nec histriones ob id condemnandi sunt, modò illo officio mode retè vtantur, & aliæ circunstantię quæ ludum vitiare possent amoueantur, & suo tempore ea, quę viro Christiano necessaria sunt, faciant. Concedo insuper posse histriones ex huiusmodi officio

victum quęrere, & licitum esse mercedem moderatam eisdem tribuere. Nec vniuersaliter damnandi sunt, qui histriones su stentant, sed qui superfluè, seu excessiuè cum illis bona sua consumunt, maximè si turpiter suo ludo, seu officio vtuntur. Et de his intelligatur dictum Augustini ibi citatum.

Demvs iam aliquem ludum illicitum esse, seu turpiter fieri, cùm certum sit peccare eos, qui taliter ludunt: esset tamen dubiũ de assistentibus huiusmodi illicitis ludis, an peccent sicut exercentes. Ad quod dubium breuiter dicendum distinguendo: nam aliud est ludis assistere, aliud in eisdem delectari, quæ constat diuersa esse, & ab inuicem separabilia. Si de sola assistentia quęratur, est iterum subdistinguendum. Nam aut est persona publica, cui ex officio, dignitate, aut conditione incumbit eos, qui ludunt, ab ipso ludo illicito retrahere. Aut est alia persona priuata. Si primum, talis peccat assistendo, eò quòd sua assistentia videtur sic ludentibus autoritatẽ præstare, sed eorum peccatum potiùs in hoc consistit, quòd cùm deberet homines ab illicitis ludis retrahere, & eos impedire, non solum non retrahit, sed assistit. Si autem sit persona priua ta, iterum subdistinguatur. Nam vel est talis, qui sua assistentia causam pręstat, vt ludus illicitus fiat, seu continuetur: & tunc velut cooperatores peccati, peccant sicut & ipsi ludentes, si id aduertant, aut aduertere debeãt. Nam per inconsiderationem non dubito multos à culpa excusari. Si tamen eorum assistentia nõ sit causa ludi, vt prędictum est: tunc per solam assistentiam, aut visionem non videntur esse in culpa, si alia circunstantia huiusmodi assistentiam non deprâuet.

Si autem quæstio sit de delecta tio ne voluntaria, qua in ludo, cui assistunt delectantur, dixit Gabriel, cum Baptista, & Angelo, & cæteris, quod non peccant: eò q̨ id, de quo delectantur, non est de malum: nec lege diuina, aut naturali prohibitum, sed humana lege: qualiter ludus alearum prohibitus est. Nec etiam delectantur in tali ludo ea ratione, qua prohibitus, aut malus est.

[[67]v] Mihi tames non omnino hic dicendi mo dus placet. Imò videtur, quod qui sciẽter & deliberatè lętatur in ludo, seu opere mor taliter peccaminoso, peccat mortałr: siue opus ipsum mortale sit siue ex obiecto, siue ex ecclesię prohibitione, aut ex alia quacũq; circũstã tia. Si enim videam clericum, aut religiosum deb itum officium suum absq; causa prætermit tere: si in hoc ipso deliberatè gaudeo, pecco. Si videam hominem sanum robustum in quadragesima carnibus saturari, & in hoc ipso voluntariè lætor, pecco sicut ipse. Et si video peccatorem ita non confessionem & eucharistiã contemnere, vt ea semel saltem in anno, quan do tenetur, non recipiat, & eo ipso lætor, pecco. Nec ego scirem hu iusmodi volũtarias delectationes in his & similibus casibus à mortali excusari. Nec minùs peccant, qui de alienis lę tantur peccatis, quàm qui lætantur cùm malè fecerint Idem ergo de ludis dicendum, quòd. s. si peccata mortalia sunt ratione obiecti, aut circunstantiæ, aut ratioue prohibitionis, sicut peccant ludentes, ita qui in ipsis ludis ex proposito lætantur, similiter peccant: cùm secundùm Paulum non solùm facientes, sed qui faciẽtibus cõsentiũt, digni sunt, qui pœnas luãt.

Confirmatur id, quia si aspicientes possẽt licitè ĩ talibus lætari, igitur ipsi, qui huiusmodi ludos faciunt, possent similiter in eisdẽ gaudere, cùm delecta tio operantium & assistentium eiusdem ratio nis esse videantur. Sed consequens inde apparet falsum: quia tunc non oporteret eos, qui hu iusmodi ludos vetitos exercent, de eisdẽ postmodùm pœnitere: quod est falsum. Non enim hæc cohærent. s. quòd tenentur dolere quòd fecerint, & quòd gaudeant se fecisse: ac proinde si ludus illicitus est, sicut eum facere peccatum est, ita & in

ipso deliberatè lætari peccatum erit: siue is, qui lætatur sit ipse qui ludit, siue qui ludentibus assistit.

Fortè obiicies multa esse opera de se bona, & hominibus ad corporis seu animæ salutem proficua, quæ tamen contingit per aliquam circunstantiam deprauari: vt prædicatio veritatis, subuentio proximi in necessitate, comedere carnem, qua natura indiget. in quibus quatenus bona sunt lætari, nulla videtur culpa, modò lætitia hæc de illis quatenus cum tali deprauata circũstantia fiũt non habeatur. Respon. Duo sunt in præfatis operibus considerãda. s. operis qualitas, & effectus inde subsequutus. De opere in se vndecunq; deprauato gaudẽdũ non est, nec ipsi ope ranti, nec aliis assistentibus, cùm hmõi op quantũuis ex obiecto bonum deo minimè placeat. De effectu autem & vtilitate si qua inde aliquos est subsequuta, licitè & meritoriê possumus gaudere, vt facile est exẽplificare. Similiter posset assistẽs in industria & modo ipsius ludentis lętari, quia ludẽdo non irascitur, non mentitur, non peierat: à quibus & similibus ra rò solent ludentes abstinere.

Corollariè sequitur, quid de ludo, qui per taurorum agitationem fit, est tenendum, an. s. licitus sit: qualẽ in Hispania fieri videmus. Pro quo dubio breuiter aduertendum triplices esse personas, quas præsens dubium concernit. Sunt enim quidam, quorum autoritate tauri agitantur, vt sunt, qui rempub. regunt. Sunt aliqui, qui per se tauros agitẽt, siue eq̃stres, siue pedestres. Sunt denique alii, qui p̃satæ agitationi assistũt. Ad primos at tinet diligentiam & solitudinem præmittere, nè in loco, vbi tauri sunt agitandi, sint prosonæ, quibus periculum verisimiliter timeatur euenturum: quales sunt pueri, senes, fœminę, mente ca pti, claudi, seu infirmi, aliique qui veniente tauro fugere, & se in loco tuto ponere non possunt: hoc enim periculo existente peccant hi, quorum autoritate taurus in plateam publicam emittitur. Sec⁹ aliâs. Quòd si interdum mors alicui, aut damnũ aliud, præter intentum, & scientiam præfatorum rectorum acciderit (modò debitam præmiserint diligentiam) non venit illis imputãdum. Nec ob id, quod rarò & per accidens euenit, sunt humani actus vniuersaliter cõdẽnandi, vt potest in aliis tam ludis quam seriosis exemplifica ri. Ad secũdos, qui. s. per se tauros in platea agi tant, & ad currendum contra se eosdẽ irrîtãt, per tinet non temerè id agere, sed propè securitatis locum habere, vbi se facilè possint veniẽte tauro recipere: alioqui peccant temerè taurũ irritantes, & eundem sperantes, viribus, aut industriæ propriæ fidentes. Ad tertios, hoc est ad assistẽtes attinet, si recreationem, aut delectationem capere volunt, non de peccato, aut negligẽtia, si qua in rectoribus fuit, nec de currentium temeritate, nec de dãno alicui ex taurorum agitatione eueniente lætentur. De cæteris autem factis illic contingentibus, quæ culpa carent, lætari licitè poterunt.

Corollariè sequitur posse sub statuto iuramento firmato taurorũ agitationem cadere, cùm per se mala non sit, sed tales possunt apponi circunstantiæ, q̨ bona & studiosa reddantur. An autem sit apta materia voti, alia quæstio est. De qua alibi.

[68r] QVAESTIO. XXII.

NVnc de quarto ludo, qui. s. causa lucri fit, specialiter de ludo alearum, qui fortunæ potiùs quàm industriæ innititur, videndum est: an. s. talis ludus li citus sit, & an lucrum inde quæsitum, sit de necessitate restituẽdum. De lucris enim per alios honestos ludos acquisitis non loquor: cùm citra controuersiam sit ea non esse de necessitate restituenda, si perdens potuit rem, quam perdidit alienare: & fraus omnis ac dolus in ludo cessauit. Sed nec de quo

cunq; ludo alearum loquor, in quo pecunia fortunæ exponitur: non enim omnis talis, causa lucri fieri dicitur: quia non obstante quod pecunia etiam in notabili quantitate interueniat, stat ꝗ ludus non gr̃a lucri, sed recreationis exerceatur. Potest enim pecunia interuenire, non tanꝗ finis principaliter in ludo intentus, sed tanquã stimulus, seu medium quoddam ad recreationem capiendam ordinatum, quæ sine pecunia interueniente minimè caperetur: tunc enim nõ causa lucri, sed recreationis ludere dicimur: & de tali ludo cum lucro inde percepto idem quod de aliis honestis ludis videtur esse iudicium. Loquor igitur de ludo alearum, quod causa lucri fit. Et sunt qui non solùm ludum qui fortunæ innititur damnant, & lucra inde acquisita necesseriò restituenda esse dicũt: sed etiam omnes alios contractus & humana commercia, quæ fortunę innituntur, similiter damnanda esse dicũt: vt sunt vadiatio, sortiaria di uisio, ludus ollæ, mercium assecuratio in terra vel in mari, & alia huiusmodi, in quibus temporalia bona, quæ deus hominibus pro suis necessitatibus concessit, fortunæ ob causam lucri exponuntur. Quanquàm de assecuratione non ita id affirmare audent. Conradus tamen idem de assecuratione, quod de aliis prædictis sentit: quanuis an lucrum per assecurationem acquisitum sit de necessitate restituendum, non ita vt de cæteris lucris affirmat. vide ipsum. q. 71.

Pro hac igitur sententia arguitur primò. Quia per ludos præfatos nutritur otium, quod videtur iure diuino vitandum, iuxta illud Genes. 3. In sudorc vultus tui vescêris pane tuo. Et Iob. 5. Homo nascitur ad laborem & auis ad volatum. Et Paulus ad Ephe. quarto: Qui indiget, laboret, operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessi tatem patienti. Et rursus: Qui non laborat, nõ manducet. Adde quòd vna de causis, ob quas vsura solet per doctores reprobari, est: quia fouet otium: si enim hæc licita esset, omnes diuites vsuras exercerent, vnde & in otio viuerent.

Secundò: quia omnis distractio rerũ prodigalis est damnanda: talis est ea, de qua ludentes inter se conueniunt. Nam, si lucrantur, accipiunt vnde non oportet. s. ab amicis. Si perdunt, dant quibus non oportet. s. diuitibus. Propter quod damnat Aristo. aleatores, tanquam prodigos, qui res suas non vt oportet expendunt.

Tertiò: bona temporalia quæ nobis deus pro nostris & nostrorum necessitatibus concessit, periculo, & maximè ex cupiditate exponere, videtur esse peccatũ: nam inde sæpe accidit homines depauperari, & familiam suam fame perire. Quod si non semper eueniat, est tamen aptum natum ex conditione ipsius contractus euenire. Vnde qui personam suam aut famam sine necessitate, aut publica vtilitate periculo fortunę exponit, peccat. Sicut enim vita nobis necessaria est, ita & fama nostra nostris proximis est necessaria. Igitur peccatum erit vitæ instrumenta, qualia bona temporalia sunt, fortunæ exponere: qua liter in ludo alearum exponuntur.

Quartò: Concupiscere res aliens peccatũ est, & iure diuino prohibitũ: sed talis cõcupiscẽtia interuenit inpręfatis ludis fortunę: imò ipsa cupiditas dat causam ludo, cum ludus non nisi causa alienum acqrẽdi fiat.

Quintò: illa cõmercia sunt haĩbus illi. cita, per quę periculo blasphe mãdi & peierandi, & alia nephãda verba dicẽdi se exponunt: tales sunt contractus prædicti. Nam cùm lucrum foli fortunæ, q̃ deus est, innitatur, hanc autem vtrique ludentium succedere est impossibile: superest vt is, cuifortuna non arri det, contra fortunam loquens, contra deum, qui fortuna est, loquatur: imò & directè in deum insurgunt, tanq qui causa fuerit perditionis.

Sextò: & currit specialiter de ludo alearum, quem constat lege ciuili esse prohibitũ. 1. alearum vsus. C. de religiosis. Et Aucten. de sanctis episcopis. §. interdicimus. & ff. de aleatoribus. per totũ. Quæ leges quanuis ratione suî regna q̃ non sunt ĩperio subdita nõ ligent, bene tamen eos, qui Imperatori subdit i sunt. Vniuersaliter etiam videtur alearum ludus omnibus esse prohibitus: quia leges ciuiles, quæ legi diuinæ aut naturali non aduersantur, per canones cõsirmãtur, vt habetur. 10. dis.**[[68]v]** cap. D. capitulis. cum sequẽtib[9]. Canones autem ecclesiastici omnes vniuer saliter ligãt. Est autem hmõi ludus clericis specialiter interdictus: vt habetur de vita & honestate clericorũ: cap. Clerici. Similiter & ad laicos extenditur: vt habetur. 35. dist. cap. Episcopus.

Postremò. hæc sententia videtur autoritate doctorum confirmari: qui pro maiori parte in materia de ludo dicunt, quòd alearum ludus illicitus est, & lucrũ inde quęsitum communiter dicitur esse turpe, & turpiter acquisitum.

Quòd autem lucrum per aleam acquisitum sit de necessitatorestituendum, etiam si lucrans non sit ad id per iudicem condemnatus, arguitur primò. Quia legis intẽ tio non solùm est ludum prohibere, sed lucrum, quod per ludentes prætenditur inualidare. Si enim quis ad aleam ludat, vbi pecunia non inter ueniat, non ageret contra legem: ageret autem si causa lucri luderet: igitur legis intentio potiùs est, lucrum quàm ludum prohibere, ac proinde lucrum hmõi contra legem accipitur, & contra legem retinetur, & per consequens est de necessitate restituendum.

Secundò in ludo gratia lucri facto is qui perdit, iniustèper lucrãtem dãnificatur, si lucrum perditum ab eo accipiat, ex quo is qui lucratur, alterum rebus suis per medium illicitum ac vetitum spoliat. Igitur iniusta est huiusmodi lucri acceptio, & per cõsequens restituendum: iuxta cap. finale, de iniuriis. Si culpa tua damnum illatum, &c.

Tertiò vbi prohibetur rei alienæ concupiscentia, à fortiori prohibetur rei alienę acceptio. Cùm ergo ludẽti prohi bitum sit, nè rem alienam concupiscat, vt patet ex Decalogo præceptorum: à fortiori igitur erit eidem prohibita rei alienæ acceptio, qualiter accipitur, quando colludenti fortuna non succedit: & ita sicut contra proximi charitatem est res eius concupiscere, ita & contra eandem erit, res eius ab eo inuito accipere. Nec valet dicere, quòd ludẽs non desiderat damnũ proximo colludenti, sed desiderat quòd fortu na illi succedat. Nam in casu, qui hoc desiderat, non nisi vt rem proximi lucretur desiderat: & per consequens principaliùs desiderat de rebus proximi ditari: iuxta Arist. Propter quod vnumquodq; tale, & illud magis. Sed nec iustũ est quẽquam cùm alterius iactura locupletari: vt habetur cap. Suam. de pœnis &c.

Quartò si perdens lucrantem coram iudice conueniat, iudex secũdùm leges cõpellat lucrantẽ, vt lucrum perden ti restituat: hoc autem iustè præcipere non potest, nisi quia præfatum lucrum ipsius perdentis est, aut sibi debitum: alioqui si nec suum est, nec sibi debitum, quo pacto iustè compellitur lucrans id quod lucratus est perdenti reddere?

Quintò. Lex quę perdenti repetitionẽ concedit, non est pœnalis: nam si pœnalis esset, cum perdens non minũs in culpa fuerit q̨ qui lucratus est, cum vterque ludum veti tum exercuerint, res perdita non esset perdenti per iudicem reddenda, cùm æquè fuerit sicut & lucrans in causa turpitudinis: non igitur in pœnam lucrantis per leges statutum est, vt lucrum perdenti restituat. Superest ergo, vt per vim restitutionis, & non per vim pœnæ lucrum sit perdenti reddẽdum.

Et confirmatur hoc ex Auctentica, Alearum vsus. C. de rescriptis, vbi præmissa lege ludum prohibente, dicitur: Si contrà factum fuerit, nulla sequatur cõdẽnatio, sed solu tum reddatur, & cõpetẽtibus actionibus repetatur ab his qui dederunt. Vnde colligi videtur, quòd talis solutio perdenti sit inutilis ipso iure, quodque non transferat dominium rei per ditæ in lucrantem.

Sextò: in re dubia tutior pars est eligen da: nec in cõsciẽtia tutus est, qui dimissa tuta & certa via, incertam eligit: sed cer tum est quòd lucrans restituendo est tutus in conscientia, & tamen dubium est, si illud retinendo sit tutus, idque ob contrarietatem opinio num. Igitur qui lucratur, nisi restituat, periculo damnationis se videtur exponere.

His non obstantibus aliter videtur ad vtrunq; articulum respondendum: & sit primum dictum, Quòd ludus alearum de se seclusa iuris humani prohibitione, non est illicitus: nec ex obiecto, nec ex fine. Primum patet: Quia si de se & ex obiecto esset illicitus, ob nullam causam posset licitè exerceri, etiam nec cousa recreatiõis, quod suppono falsum: quia quæ de se & ex obiecto malitiam habent, sunt intrinsecè mala, ac proinde per nullum bonũ finem possunt à malitia denudari, vt ait sententialiter Aristo. 3. Ethicorũ. Secundum etia patet. Quia sola intentio lucrandi, si tamen moderata sit, non sufficit vitiare ludum: alioquî non solùm ludus alearum hac ratione redderetur illicitus, sed etiam quicunque alius quantũuis honestus contractus vitiaretur, si causa lucri fiat: quod est contra communem sententiam.

Secundum dictũ. Non redditur suffi ciẽter hmõi ludus illicitus**[69r]** per hoc quòd bona temporalia simpliciter fortunę exponuntur. Nam in sorte diuisoria, bona quo dãmodò fortunę committuntur: nam in hæreditate diuidenda, aut diuidendis animalibus, aliisq; rebus, quæ finita societate diuidi solent, licitum est sortiri: maximè si non aliter concordari possunt, vt tenet Thomas, 2. 2. & post eum reliqui doctores: specialiter su per illud Prouerbiorum. 17. Sortes mittuntur in sinum, & à Domino temperantur. Ita etiam sæpe si qua est in dignitatibus & honoribus acquirendis controuer sia, sorte dirimi solet: esto quod huiusmodi bona fortunæ exponan tur. De vadiatione est idem iudicium: nam sæpe contentiones & rixæ per vadiationem, quã vulgò, apuesta, dicimus, dirimuntur. In quo casu licita est vadiatio, sicut & diuisoria sors, De assecuratione certius est eam non esse illicitã: imò videtur rebus publicis maximè pro ficua. Multi nanque mercatores non auderent merces in longinquas regiones, aut de longin quis locis ad eis prouidendum transferre, nisi præuia assecuratione: qua seclusa, notabilem rerum penuriam multæ ciuitates & regna paterenẽ. Ac proinde huiusmodi assecurationis contactus tanto magis quàm ludus licitus est quanto magis rebus publicis est necessarius autvtilis. Non obstante, quòd in assecuratio ne bona temporalia hinc inde fortunæ committuntur.

Tertium dictum. Esto præfatus ludus alearum de se, aut ratione finis illicitus non sit, potest tamen ex multis circunstantiis, sicut cęteri humani contractus, vi tiari, etiam humani iuris prohibitione seclusa. Vt si ludentes, rerum, quas ludunt, nec domini sunt, nec veri earum administratores. Aut si sint, fraude aut dolo cùm ludunt vtuntur. Aut si fraus non sit, frequentiùs tamen quàm deceat ludunt: & eo tempore quo ab aliis acti bus seu officiis, quibus tenerentur incumbere, impediuntur. Et si hæc cessent, in tanta tamen quantitate ludunt, quod ex rerum amissione depauperantur, & ipsi cum eis, qui eorum curæ commissi sunt, notabiliter patiũtur. Aut si hęc cessent, ludunt cum aliorum scandalo, cæteris occasionem pręstãtes, vt huiusmodi ludos im moderatè exerceant.

Ac proinde seclusis huiusmodi circunstantiis, ludus prfatus si humanis legibus prohibitus non esset, non videtur esse da mnãdus, maximè propter rationes suprà factas: quæ, vt patet, prætendunt non solùm ob humanam prohibitionem ludum alearum esse damnãdum, sed etiam ea seclusa: ideo ad ratio nes breuiter respondeamus.

Ad primum quãdo arguitur quod per ludũ huiusmodi fit, vt homines in otio viuãt: Dicendum quod otium quod communiter repro batur, non qualiscũq; aut quã tacũq; quies est, nisi tanta sit qua homo ea quæ debet, negligat operari. Præceptum enim de aliquid corpore aut animo operãdo, cùm affir matiuum sit, non pro semper obligat: ac proinde dato illo tempore, quo ab opere cessare li cet, poterit homo absq; vitio otiandi ludum ali quem exercere: & ita ludus alearum pro illo tempore non debet ob illam causam damnari, nisi eo tempore fiat quo aliis rebus deberet homo incumbere.

Ad secundum, quando arguitur ꝗ taliter ludentes sunt prodigi: Respon. quòd Aristo. pro tanto damnat huiusmodi ludentes, quia accipiunt vnde non oportet, puta ab amicis, aut aliis indigentibus, quibus ipsi dare debuissent potiùs quã ab eisdem accipere: ideo in casu ex circunstan tia reddetur vitiosus. Verùm cùm hæc circunstantia non semper ludo alearum adsit, sequitur non esse vniuersaliter ludum ob illam circunstantiam damnandum.

Ad tertium de expositione, qua per ludum res fortunæ exponuntur, responsum est suprà, hoc non suffi cere ad deprauadum ludum, sicut nec sufficit ad multos alios contractus deprauandum, in quibus res temporales fortunæ committuntur. Adde quod non ita res in ludo pereunt, quin alteri colludenti acquirantur, cui ipse qui perdit, easdem si vellet poterat alioqui absq; aliqua conditione donere. Non igitur repugnat quod easdem conditione aliqua eueniente colludenti donet. Ac proinde non est de ludente idẽ iudicium, quod de illo qui vitam, aut famam, aut temporalia bona ita periculo exponit, vt eorũ interitus nulli prodesse valeat.

Ad quartum quando arguitur quod ludus fit ex alienarum rerum cupiditate, Dicendum hoc non debere doctos mouere, vti mouere video ad indistinctè damuandum ludũ alearum ob hanc causam. Putant enim ludentes gratia lucri agere contra præceptum Decalogi: Non concupisces rem proximi tui: in hoc tamen distinguẽdum, est. Nam duobus modis possumus rem alienam concupiscere. Vno modo per media licita, puta ex consensu domini rem illam possidentis: & hoc de se nisi per aliud vitietur, illicitum non est. Alio mo-**[[69]v]**do per media illicita, puta per furtum, rapinam, fraudem, alió ve modo iniusto, in quo dominus rei sit rationa biliter inuitus. Et hoc peccatum est, & in illo pręcepto prohibitum. In casu autem pręsenti si ludens rem alterius concupiscit, non per furtum, aut fraudem, seu vim cupit rem illam habere: sed de scientia & voluntate colludentis ideo voluntariè & sponte contrahunt, vt is cuifortuna successerit, rem alterius lucretur: & ita sola cupiditas lucri ludum damnare non debet: dum modò sit cupiditas ratione moderata, ita vt colludens non maneat ex perditione notabiliter depauperatus. Alio quî omnes alii honesti contractus in quibus homo res aliorum habere prætendit, essent similiter damnandi, cùm vtrobique similis sit rei alienę in contrahente cupiditas.

Ad quintum dicendum, quod licèt in ludis talia iuramẽta, frau des, mendacia, & blasphemiæ interueniant, hæc tamen vitia sunt ludentium, non ludi: nec per se ex ludo proueniunt, sed ex ludentium malitia accidunt, vt in simili ait Augustinus, de mẽdaciis & fraudibus, quæ in aliis licitis negotiationibus accidere solent, ꝗ. s. negotiantium vi tia sunt, non ipsius negotii. Et ita patet, rationes illas quæ seclusa legis prohibitione procedunt, non

sufficienter probare intentum. Nã si attendas, videbis rationes illas pariter de cæteris ludis probare, eos. s. illicitos esse si de ludis alearum probaret intentum, vt de se patet. Superest ergo, quod si ludus alearum illicitus est, semotis omnibus circunstantiis per quas deprauari posset, ideo sit, quia lege aliqua prohi bitus est: quemadmodùm in sexta ratione tan gebatur: de quo statim dicetur.

Illvd videtur difficilius, & ad propositum nostrum pertinentius, quod in secundo articulo tangebatur. An. s. supposito quod ludus alearum illicitns sit, lucrum inde acquisitum sit de necessitate restituendum. Et quæritur hoc in casu, quo ludentes liberam suarum rerum administrationem habeant, omnisq; dolus & fraus cesset, nec aliqua ex suprà dictis circunstantiis, quas diximus ludum deprauare, interueniat. In qua quæstione cùm tot & tam variæ sint opiniones, quas omnes referre molestum foret: ideo illis dimissis, quid magis ratio ni consonat, in præsentiarum dicemus. Et qui dem videtur, quod nulla causa occurrit, vnde obligatio huiusmodi lucrum restituendi oriatur. Nam aut esset propterea, quod turpiter acquisitũ est, id est per actus peccaminosos, quales sunt, ludum vetitum exercere: & hoc non: nam lucrum per meretricium acquisitum non est de necessitate restituendum, vt suprà visum est, & tenent doctores tam Theologi quàm Iuristę. Lucrum etiam ex emptione & venditione tẽpore aut loco prohibitis facta, modò iniustitiam non contineat, restituendum non est: esto quod turpiter, id est per actum turpem & peccaminosum sit acquisitum. Lucrum etiam ex participatione cum excommunicato alioquî licita acquisitum, aliaque lucra per donationẽ prodigalem aut lenocinium acquisita: quanuis medium, quo acquisita sunt sit illicitum, non tamen sunt restitutioni obnoxia. Igitur non ideo restituendum est, quod per ludum alearum est acquisitum, quia scilicet talis ludus illicitus sit.

Secundò non etiam sunt præfata lucra necessariò restituenda, quia. s. ex fortuna sunt acquisita. Patet hoc de piscatoribus, quibus aliquando fortuna succedit, aliquando uon. Patet de possessoribus agrorum, quorum fructus aliquando ex fortui to euentu notabiliter crescunt. Patet etiam in casu, quo Petrus promisit se Paulo daturum centum, si quis cras Capitolium ascenderit: in quo casu lucrum Paulo euenturum ex futuro & casuali euentu pendet, vt constat, & tenet ꝗ missio, & conditione subsistente est adimplen da: vt habetur in. l. A Titio. ff. de verborum obligationibus. Sicut si quis promisit Petro se illi daturum centum si cras pluerit, tenet promissio: & conditione eueniente est adimplenda: & taliter acquisitum non est restituẽdum, sicut nec restituere oportet, quod quis per assecurationis contractum acquisiuerit. Et ita in aliis quam pluribus casibus potest homo ex casu fortuito lucrum acquirere, quod tamen restituere minimè tenetur.

Tertiò: Non etiam sunt necessariò præfata lucra restituenda, quia ex cupiditate ludentis sunt procurata, etiam si cupiditas immoderata fuerit: modò res ex voluntate prioris possessoris acquiratur. Nam in onni contractu oneroso seu illiberali potest cõtrahens rei alienę immoderatam habere cupiditatem: non tamen ideo rem sit acceptam tenebitur restiture, modò nullam in re iniustitiã commiserit. Si equum alienum mihi concupisco, paratus si dominus non dederit, eum per vim arripere, & tamen sponte dominus mihi equi donationem fecerit: non tenebor illum restituere, etiam si immoderatè ilum concupiuerim. Itaque immoderata rei alienæ cupiditas, restitutionem inducere non sufficit, si in re ipsa **[70r]** nulla iniustitia cõmittatur. Quemadmodùm nec immoderatus affectus quem ad res meas habeo, inducit in me obligationem ad res meas alienandum.

Quartò: non etiam sunt præfata lucra necessariò restituenda, quia is qui perdit, non omnino voluntariè ea persoluit, sed cum pœnitudine quadam aut dolore. Nam sępe debitor, vel mutuatarius quod debet cum dolore soluit. Qui rem ad terminum emit, sępe similiter termino adueniente pretium de bitũ cum dolore creditori reddit. Donatio etiam sponte facta, sæpe cum dolore suo tempore adimpletur: sicut & vir cù sponsalia contraxit, sæpe sponsam in vxorem inuitus accipit. Et promis sa sæpe inuoluntariè soluuntur. Attamẽ in his omnibus tenet cõtractus: & qd' per contractus huiusmodi fuerit acquisitum, non est necessitate reddendum. Imò vniuersaliter quando præces sit volũtaria obligatio, quam quis ad aliquid se obligauit, siue absolutè, siue cum conditione, parum refert ad hoc quod factum teneat eum qui se obligauerat postea inuitum aut spontaneũ id reddat quod debet.

Quintò: non etiam sunt præfata lucra necessariò restituenda obid, q qui perdit, nil loco eius quod soluit à lucrante recipit. Nam in omni donatione liberali idipsum reperitur: non tamen ob id venit restituẽ dum quod donatarius accepit. Similiter idem reperitur in assecuratione mercium, pro qua assecurator, mercedem recipit, loco cuius nil de bonis suis assecurato reddit. Et in multis aliis hoc idem sæpe contingit, vbi acceptum non est de necessitate restituendum.

Sextò, Pręfatum lucrum non est de necessitate restituendum ratione le gis humanæ ludum prohibentis. Nam delege diuina & naturali ex dictis apparet talem obligationẽ non prouenire. De Canonica lege pro batur intẽtũ: nam hæc specialiter clericis data est, & esto quod laicis data sit, vt ex fine cap. Eps. colligitur. 35. distin. Illic tamen lucrum restitui præcipitur, sed ludus alearum interdicitur: & non qualiscunq;, sed frequentia eius. Nam textus ille contra eos, qui ludo deseruiunt, procedit: verbum autem, deseruire, frequentiam importat, vt etiam illic ait glossator.

Quòd etiam lex ciuilis non vniuersaliter obliget ad restitutionem lucri per aleam acquisiti, apparet. Primò quia non procedit de gabellis cæterisque, qui superiorem non recognoscunt, cùm lex principis non nisi ad subditos debeat extẽdi. Nec obstat quod leges ciuiles per Canones confirmantur ea in parte, qua legi diuinæ & naturali non aduersantur. Nam legis confirmatio non se extendit plus quã lex ipsa: aliud enim est legis extensio, aliud verò legis confirmatio: & ita legis ciuilis confirmatio quæ per Canones fit, non plures obligat quàm lex ipsa alioqui obligasset.

Secundò, Quia lex illa ciuilis in multis regnis dicitur esse per contra riam consuetudinẽ reuocata, quam principes & eorum officiales sciunt, & tamen nec contradicunt, nec contrauenientes in aliquo puniunt.

Tertiò, Esto lex illa ciuilis reuocata non sit, non tamen iubet lucri ex alea pronenientis restitutionem fieri. Nam in legib⁹ suprà citati, aliisq; quæ de hac materia loquũtur id videtur esse dispositum, vt perdentes cõtra lucrantes actionem vsq; ad quin quaginta annos habeant, vt apparet. 1. alearum vsus, C. de re ligiosis. Et in constitutione græca. Et quanuis illic episcopo & officialibus suis concedatur, vt à lucrantibus lucrum accipiant, & pauperibus distribuant: non tamen ex hoc sequitur, quòd in conscientia, teneantur hi, qui lucrati sunt, lucrũ restituere. Nam lex illa repetitionem concedit. Alia verò quæ de Episcopis loquitur, pœna lis est: ideo vt ait de Palude, ante sententiam cõ tra lucrantem datam minimè currit, iuxta glos sam sæpe citatam. 12. quæst. prima. fraternitas. Imòaliud addit pręfatus doctor, quòd si lucrãs id quod lucratus est pauperibus ero gauerit, & postea contra illum agatur, potest coram iudice excipere, dicens se illud iam pauperibus distribuisse, & erit liber. Imò

alij doctores adhuc aliud addunt, quòd lex illa etiam est in multis regnis abrogata, quo ad repetitionem illam: quia vt refert Baptista, iam non audiuntur perdentes, nec illis actio contra lucrantes conceditur. Quicquid tamen de hoc sit in præfatis legibus, nec negatur dominium lucri in lucrantem transire, nec sic lucratum præcipitur restitui, sed solùm videtur actio perdenti concedi, si ea velit vti. Ac proinde fortè minùs rationabiliter loquuntur, qui dicunt præfatam legem es se per solum non vsum abrogatam: quia cùm lex non necessitet perdentem vt contra lucrantem agat, sed liberum sit ei agere & non, consequens est, vt si non agatur contra lucrantem, non inde aliquid contra legem fieri occasione cuius debeat abrogari, vt notat Panormit. in ca pit. Ioan. de clerico coniugato.

Prætereà si lucrantes tenerentur lucrũ ante sententiam iudicis restitue re, maximè pauperibus, vrhi qui contrarium tenẽt**[[70]v]** affirmant, cùm perdenti obstet sua turpitudo: quòd si sic effet, sequitur quod si perdẽti restituant, non releuantur quo minùs pauperibus trantũdem erogare teneantur: iuxta illud de iureiurã do, capit. ea te. vbi dicitur, onus non remittitur sed augetur, cum cuique improuidè soluitur, qd' alij ex debito est præstandum.

Postremò. Si lucrum ad ludum alearum acquisitum ob id esset necessariò restituendum, quod ludus ille prohibitus est, sequitur quod à simili esset restituendum id quod quis vltra vnum solidum per alium ludum honestum acquisiuerit: nam in eadem Auctentica, Alearum. canetur, nè quis vltra vnum solidum ad alios ludos honestos ludat. Consequens suppono falsum, & contra cõmunẽ doctorum sententiam.

Corollariè sequitur, quod si in terris, quę legibus imperialibus sub ditæ sunt, in quibus lex alearum ludum prohi bet, & repetitionem concedit, lucrum inde acquisitum non est de necessitate restituendum, à fortiori restituendum non erit in terris imperio non subditis, nec etiam in subiectis si lex sit per contrariam consuetudinem quantum ad restitutionem seu repetitionem reuocata. Sic enim doctor sanctus significat. 2. 2. q. 32. arti. 7. Quòd. s. si nulla esset legis humanæ circa ludos prohibitio, non esset necessariò restituendum lucrum inde acquisitum, sit is qui perdidit, sui iuris erat, liberam habens rerum suarum administrationem: nec perdens fuit per vim attractus, nec fraus aliqua in ludo interuenit. Similiter extra hos casus restituendum non est, si lex humana, inquit, sit per contrariam consuetudinem reuocata. Itaque ex sola vi legis huiusmodi lucrum prohibentis putat lucrum esse necessariò restituendum: sed cùm leges huiusmodi solùm videantur perdenti repetitionem cõcedere, vt suprà dictum est, videtur iuxta cõ clusa talem obligationem restituendi non sufficienter in legis prohibitione fundari.

Ex dictis patêre potest responsio ad ratio nes pro parte opposita suprà factas. Ad primum dicendum, quod lex prohibet alearũ ludum causa lucri notabilis factum: non tamẽ prohibet lucri acceptionẽ: nec eo ipso quod ludũ prohibet, ipsum inualidare intendit. Quod per exempla facile est cognoscere: si Petrus & Maria votum continentiæ emiserunt, non dubiũ est lege diuina illis interdictum esse, nèinter se mariẽtaliter contrahant, sibi inuicem corpora sua tradentes: & tamen si de facto contrahant, non inualidatur contractus, & tenet mutna suorum corporum traditio. Similiter si si quis ex officio habeat libros scribere, & inde soleat sibi victum quærere, inter dicitur eidem nè in diebus festiuis librum causa lucri scri bat: quod minimè interdicitur, si absque illa causa scriberetur: & tamen si ob lucrum cõtra præceptum scribat, non interdicitur ei lucri ac ceptio. Itaque non lucrum, sed artis vsus lucratiuus prohibetur. Quemadmodùm negotia lucratiua intra ecclesiam fieri vetitum est, sed si fiant, non ideo lucri acceptio prohibetur. Ita in proposito lex prohibet ludum causa lucri

factum, sed non lucri acceptionem. Et quanuis legis intentio, quæ ludum illo modo factum prohibet, sit nè hĩes res suas inutiliter amittant, aut nè rebus suis inutiliter spolientur: hæc tamen legis intentio non cadit sub præcepto, aut prohibitione eiusdem, sed ludum ipsum ob illam causam exercere, est quod lege prohibetur.

Ad secundum dicendum falsum es se, quòd is, qui lucra tur, perdentem damnificat, lucrum ab eo accipiendo: nec propriè in casu is, qui perdit, dicitur damnum pati, cùm ipse sponte velit, aut ratione contractus velle debeat, si quid perdiderit, lucranti soluere: non enim omnis patrimonij diminutio damni nomine venit intelligenda, sed ea quæ ex culpa alterius alteri inuito euenit. Hæc enim differentia solet inter damnũ & iacturam poni, quod iactura fit propria voluntate: damnum autem contra voluntatem ipsius da mnificati, vt notant doctores in capit. Quia sæpe. de electione. libr. 6. Alioqui donatarius aliquid à donante per viam donationis accipiens diceretur donantem damnificare, cùm ex tali acceptione maneat donantis patrimonium diminutum. Nec obstat, quod ex culpa ipsius lucrãtis perdenti præfata diminutio eueniat: ex culpa in quam, quam contra legem ludendo con mittit. non obstat, quia in illa culpa ambo sunt pares, in contractu illo alearum ambo sponte consenserunt, ambo etiam æquâliter ad id, qd' perdiderint. soluendum se obligârunt: ac proinde si alter perdit, non lucranti, sed sibi debet iacturam seu damnum, si quod patitur, imputare.

Ad tertium ex dictis patet solutio, q̨ id quod lex diuina prohibet, dicens: Non concupisces rem proximi: eandem habet limitationem & intelligentiam quam habet illud aliud: Non capias opere rem proximi tui. Vbi sicut non prohibetur omnis rei alienę acceptio, sed ea in qua dominus ipsius**[71r]** est rationabiliter inuitus, quæ dicitur iniusta rei alienæ contrectatio: ita non prohibetur omnis concupiscentia rei alienæ, sed ea qua con cupiscimus rem proximi contra eius voluntatem possidere: quod est rem alienam iniustè, aut iniuriosè concupiscere. Qualiter non concupiscit qui causa lucri ad aleam ludit. Modò autem is qui perdit, non est cum ratione inuitus, si lucrans id quod lucratus est, habeat. Imò ratione contractus & tacitæ promissionis videtur debere soluere quod perdiderit. Adde quod si ratio valeret, non solùm de ludo alearum, sed de quocunque alio honesto & licito contra ctu causa alicuius lucri facto procederet: quod tamen non est concedendum.

Ad Quartum dicendum, quod lucrum quod quis in ludo acquisiuit, nec perdentis est, nec in conscientia est perdenti debitum: cum hoc tamen stat quod habet actionem ad repetendum: vt si quis rem valentem decem ven didit pro quindecim, illa quindecim nec ipsius vendentis sunt, nec in conscientia illi debentur: attamen poterit contra emptorem agere, & iudex compellet emptorem ad soluendum illa quindecim, etiam si emptor fuerit defraudatus, sed citra dimidium. Idem patet in pœnis alicui iniuriam vel damnum passo per iudicem appli candis, quæ ante latam sententiam nec suæ sunt ipsius qui iniuriam possus est, nec ipsi in cõsciẽ tia debitæ: esto quòd actionem habeat ad repetendum, & iudex iustè poterit reum ad pœnę so lutionem compellere.

Ad Quintum dicendum, quod lex illa pœna lis est, quæ perdenti repetitionem cõtra lucrantem concedit, & in pœnam vtriusq; colludentium fit, vt perdente petente, lucrans teneatur id quod fuerat lucratus perdenti red dere, etiam si perdẽs fuerit in eâdem causa turpitudinis. Nec arbitror minorem esse pœnam ipsi perdenti ad eius petitionem lucrum restitui q̨ sit ipsius restituentis: quia eo ipso quòd perdens repetit, notam infamiæ videtur incide re, nec homines postmodùm eum dignum iudicabũt, cum quo humana cõmercia fiant, tãquã qui promissionem & fidem tacitè datam pro re caduca non necessaria violauerit.

Ad confirmation# dicendum, ꝗ lex illa nil agit contra conclufionem propositam, cum in ea id prætendatur. s.ꝗ iudex nullam aliam ludentibus pœnam inferat, quam quod ad petitionẽ perdẽtis is qui lucratus fuerat, lucrum reddere cõpellat ur: non tamen disponit, quod casu quo non repetatur, debeat perdenti restitui.

Ad sext# & vltimum, quod grauem tãgit difficultatem. s. quid agen dum in casu, quo Doctores varia opinantur. De qua infrà, deo, dante, videbitur. Pro nunc tamen dicendum, quod si is qui lucratus est, dubiam habet conscientiam, debeátne lucrum re stituere, an non: Fateor durante dubio eum teneri ad illud quod tutius esse cognouerit: puta ad restituendum. idque nè discrimini aut periculo peccandi se exponat: qualiter se exponeret, contra conscientiam dubiam lucrum illud retinendo. Poterit tamen dubio deposito illi opinioni adhærere, quam viderit aut audiuerit à doctoribus fide dignis approbari, quibus se tu tè poterit conformare. Et quia non vidi autoritatem aut rationem conuincentem ad tenendũ esse de salutis necessitate pręfatum lucrum resti tuendũ, opinioni liberanti potiùs quam condẽnãti ar bitror adhærendũ: attentis modificatio nibus suprà tactis. s. quòd nulla fraus interuenerit, nulla ad ludendum coactio, quodque ludẽtes sint sui iuris, qui res suas donare & alienare liberè possint: quod ǵ; ad quantitatem eius qd' luditur, simul & ad ludentium patrimonium, nè. s. notabiliter diminuatur, habeatur respectus. Rarò tamen, vt fertur, hæc omnia per ludentes atten duntur. Ideo prudentis erit confessoris antequam ludentes liget vel absoluat, rẽ priùs vt debet perpendere.

Corollariè sequitur impertinens esse ad obligationem lucrum restituendi alterum ex colludentibus per alterũ ad ludendum esse attractum, vt infert Adriancontra Thomam, & alios. Ratio, quia talis attractio non intulit vim perdenti: ac proinde huiusmodi attractio non reddit contractum luso riũ inualidum, sicut necinuoluntariũ: alioqui si alter alterum ad emendum seu vendendum aliũ ue cõtractũ celebrandum attraheret, eo ipso red deretur inualidus huiusmodi contractus: qđ non est dicendum. Refert tamen qulis & quanta sit colludentis attractio: nam potest vis, seu coactio, seu metus tantus interuenire, vt tollat volunta riũ, & tunc nec contractus erit validus, nec lucrũ inde acquisitum poterit retineri. Secùs si attractio sit per leues preces aut aliquas suasiones, omni vi, coactione, & metu cessantibus.

Corollariè sequitur conrra ipsum Adrianũ, perdentẽ teneri in cõscientia soluere perditum, non obstante actiõe quã ad repetendum habet, per quam à debito soluendi minimè liberatur. Ratio, quia naturale est vnũquẽq; promissionem & iuramentum de re licita factum, debere adimplere: cum ergo**[[71]v]** colludentes ratione contractus lusorij tacitè promittant se quod perdiderint soluturos, & ad id per huiusmodi contractum se obligant: sequitur eos teneri. Nec obstat turpitudo lucir quæ non tam in lucro quàm in modo, quo acquiritur, reperitur. Exemplum est clarum in lucro meretrici promisso: quod quamuis turpe ex modo illud acquirendi sit, ob promissio nem tamen venit soluendum. Quemadmodũ Iudas nè mendacij aut perfidię argui posset, id quod promiserat ei, quam meretricem putabat, per famulum fideliter misit. Quòd autem actio repetendi perdenti concessa non obstet, apparet à simili de mutuatario, qui promisit aut iurauit se vsuram soluturum: is enim tenetur promissum complere, iuxta capit. debitores. de iureiuran. Esto quod illi ad repetendum cõ petat actio, & vsurarius vsuram acceptam teneatur eidem restituere.

Pr#tereà ex contractu iure non inuali dato nascitur obligatio: cùm ergo ius quanuis præfatum contractum prohibeat, ipsum tamen non inualidat, sed tantùm perdenti

repetitionem, si ea vti velit, concedit, sequitur quod anteq contra lucrantem agat, & cõ tra ipsum sententia feratur, tenetur perdens lucranti soluere. Et quanuis ex contractu lusorio per legem prohibito obligatio ciuilis nõ oriatur, bene tamen naturalis.

Prætereà vel lucrans acquirit ius ad id qd' in ludo lucratur vel non. Si sic, igitur perdens tenetur lucranti reddere id, ad quod ius habere dignoscitur. Si non, igitur lucrans non poterit iustè retinere, quod in ludo fuerit lucratus: ex quo non alio titulo illud tenet, quàm quia illud lucratus fuit: ideo si hoc nullum ius illi ad lucrum præ stat, non iu re sed iniuria lucratum retinebit, & per consequens teuebitur illud in conscientia restituere: quod est contra ipsum Adrianum. Aut igitur fateatur perdentem teneri ad id quod perdiderit, lucranti soluere: aut lucrantem lucrum ex ludo ac quisitum teneri perdẽti restituere, etiã ante condemnationem.

Corollariè sequitur, contra eundem doctorem si ludens soluit lucranti quod perdidit, compensationẽ locũ non habere. Vt si Petrus in ludo amisit. x. quæ Ioanni lucranti soluit, cui idem Petrus aliunde alia decem ex mutuo alióue contractu debebat, non poterit Petrus loco. x. quæ soluit, alia x. quę aliunde debet retinere: sed facta rei amis sæ solutione, tenetur sicut priùs. x. quæ mutuo acceperat restituere: & multo minùs poterit loco. x. quæ in ludo amisit & soluit, tantun dẽ propria autoritate de bonis lucrantis eo inuito capere ante sententiam pro amittente latã: non obstante quòd Petrus ex lege actionem contra lucrantem ad id, quod in ludo amisit, habeat. Corollarium patet: quia compensatio locum non habet, nisi hinc inde aliquid sit inuicem debitum. Cùm ergo is qui. x. lucratus est, non teneatur in conscientia lucrum amittenti restituere: econtrà verò qui in ludo. x. amisit, aliundo teneatur. x. lucranti reddere, sequitur in casu compensationem locum non habere.

Nec obstat motiuum quod pro se affert, dicens quod quãdo pœna ipso iure, vel ipso facto venit alicui certę personę applicanda, potest talis persona de æquipollentibud cõ pensare, quasi lex eo ipso quod quis ad ludum alearũ aliquid amittit & soluit, ipsum lucrum solutum eidem amittenti applicet: cùm tamen huiusmodi applicatio ipso iure aut facto non fiat, sed tantùm amittenti datur actio, vt intra quinquaginta annosid quod perdidit, in iudi cio repetat, & ad eius instantiam iudex lucrantem compellet, vt quod lucratus fuerat, eidem reddat. Vnde patet amittentẽ non habere ius ad id, quod amisit, anteq facta repetitione per iudicem restituatur. Quod enim semel amisit & soluit, nec suum est, nec sibi debitum ante iu dicis sententiam. Vnde notant doctores super cap. Fœlicis. de pœnis. lib. 6.q in pœnis execu tio fieri non potest, nisi iudicis sententia præcedat. Quod si verum est de pœnis ipso iure in flictis, à fortiori verum erit de pœnis per iudicem infligendis. Si enim ante iudicis sententiã lucrum acquisitum esset in conscientia amittenti debitum, quo pacto possit lucrans à debito restituendi liberari, non video. Liberatur autem secundùm hunc Doctorem. Vel ergo fa teatur lucrum ad aleam acquisitum in consciẽ tia ante sententiam latam esse restituendum, vel neget in casu ante sententiam compensatio ni locum esse.

Itaq; in pœnis, quæ alicui certæ personę per legem ipso facto, aut ipso iure etiam sine iudicis sententia applicantur, crederem compensationi locum esse, siue fit pœna conuentionalis, siue legalis. Vbi tamen pœna huiusmodi non sit, alicui certæ personę ipso fa cto applicatur, nisi præmissa partis repetitione, & iudicis sententia interueniente: tunc sicut pœna antequàm repetatur illi non debetur, ita nec locum habet compensatio in conscientia. Cùm ergo in ludo alearum non eo**[72r]** ipso quod alter aliquid lucratur, ipsum lucrum amittenti applicatur, nisi amittens repetat, & iudex lucrum reddi precipiat, sequitur intentum. Et quod non eo ipso lucrum pręfatum per legẽ ammittenti debeatur, constat ex dictis: quia si lucrans anteq coram

iudice conueniatur, lucrum pauperibus erogauerit, non compelletur per iudicem tantundẽ amittenti reddere, vt ait Petrus de Palude, & suprà tetigimus. Quæ omnia sunt per confessores diligenter attendẽda vt sciant quos in huiusmodi casibus, qui frequẽ ter accidunt, debeant absoluere, aut absolutio nem denegare.

Vt igitur in summa dicam, tria sunt in genere, ob quæ lucrum per ludum acqui situm venit restituẽdum: quorum vnum se te net ex parte amittentis. Vt si rei perditæ dominiũ non habuit, nec liberam administrationem nec facultatem qrẽillam posset donare, aut alienare. Secundum se tenet ex parte lucrãtis. Vt si colludẽtem vi, aut metu ad ludendum attraxit, aut illum in arte ludendi notabiliter excedit, aut dolo, seu fraude in ludo vsus est. Tertium se tenet ex parte ipsius rei lucratæ. Vt si talis fuit, quam perdens alienare non potuit, aut tãtæ quantitatis respectiuè, vt perdentis patrimonium maneat notabiliter diminutum, & ipse notabiliter depauperatus. Ac proinde caueant ludentes cum pueris ludere, cum minoribus, cum scholasticis, sub potestate constitutis, cum religiosis qui nil proprium habere possunt, cum mente captis cum furibus atque vsurariis, cæterisque quorum bona sunt restitutioni obnoxia, aliisque huiusmodi, si volunt à debito restituendi lucrum per ludum acquisitũ liberi esse.

Sequitur ex dictisparum aut nil differre inter lucrum per aleam, aut per alios licitos ludos acquisitum quantum ad de bitũ restituendi lucrum taliter acceptum, esto differẽtia sit quo ad rationem culpæ. In casibus em̃ in quibus lucrum per aleam acquisitum est re stituendũ, in eisdem per alios honestos ludos acquisitum est similiter restituendum.

Corollariè sequitur, quid ad dubiũ hoc respondẽdum est. s. si colludentes non sunt in ipso ludo pares, sed al ter alterum in arte ludendi superat, an teneatur excedens si quid fuerit lucratus restituere. Et habet hæc dubitatio locum magis in ludis, qui viribus & ingenio seu arti innituntur, quã in his, qui principaliter aut pręcisè ex fortuna dependent. Et dicendum, quod ex quo in casu nõ est vtriusq; ęqua conditio, sed alter cùm ludit est in tuto, vel quasi, alter verò vt in plurimum est in periculo, consequens est ludum illum gra tia lucri factum, de se illicitum esse, & lucrum ab eo, qui inferior est, per lucrantem, qui in tuto est, iniustè recipi: & per consequens debere amittenti restitui, etiam iudicis sententia non ex pectata. Excepto nisi is, qui inferior est excessum alterius colludentis sciat, & sciens & volẽs ludat: quia tunc perinde est, ac si id quod amiserit, donare velit: nam tunc nec iniustè recipitur, nec iniustè retinetur, & ita non est de necessitate restituendum.

Quid tamen si duo, qui anteà se minimè cognouerãt, nec alter alterius superioritatẽ in ludo vnq fuerit expertus, sibi occurrant: & de ludẽdo cõueniant, & eádem ignorä tia in eisdẽ existente, is qui alterum excedit lucretur, an postea cum alter alterum excedere cognouerit, teneatur id quod lucratus est illi restitue re. Et rõ dubij est, quia in casu æqerat vtriusq; conditio, quantum ad eorum existimationem, cum neuter alterius sciret excessum, & ita verque æqualiter lucro & damno in casu se exposuerunt: & ex consequenti neuter erit rõnabiliter inuitus, si alter aliquid fuerit lucratus, & per cõ sequẽs cessat obligatio restituendi. Secùs si ex cessum alter, altero ignorante sciret, vti communiter doctores tenent in casu q breui sunt certæ merces in abundantia superuẽturę, & an teà q superueniant mercatores superuentum ignorãtes, merces suas ꝑ pretio communiter currente vendunt, valet contractus, nec est aliquid restituendum: esto quod si mercium superuentus cognitus esset, tantum pretium pro præfatis mercibus tradium non fuisset.

Econtrà verò facit ratio etiam in simili decõtractu: in quo defrauda tio re ipsa incidit, vtroque ex contrahentibus bonã fidem habente, qui. s. defraudaionem inter uenire penitus ignorent: tunc defraudatione cognita, restitutione opùs est in cõsciẽtia, igitur pari forma in præsenti.

Respon. Lucrum in casu durante præfata ignorantia acquisieum iustè recipitur & retinetur, ex quo liberè in contractu consenserunt, & quousq; se inuicem in ludendo porbarent successu ludi rẽ quam ludebant voluntariè exposuerunt, nec de restituen do cauerunt, vbi de alterius excessu constaret. Secùs si de hoc cauissent, meximè quòd ludi euentus, quo alter alterum superauit, non erat casus inopinatus: cum sępissimè accidat ludentẽ colludentem superare, esto quod ab initio se im pares esse nescirent. Nec obstat simile adduct[[72]v] de venditione, in qua reipsa incidit defraudatio: quia de iustitia & natura contractus emptionis & venditionis est, quod inter datum & acceptum seruetur æqualitas. Ideo quando con stiterit hanc æqualitatem seruatam non fuisse, excessus est restituendus. Secùs in casu proposito, in quo non est ratio dati & accepti, & habet contractus lusorius leges differentes à legi bus aliorum contractuum.

Si obiicias in casu non esse æquam colludentium conditionem à parte rei, cùm in re ipsa alter sit in tuto, alter verò in periculo seu damno: Quod si admittẽs sciret, minimè cum excedente contraxisset: Re spon. Concesso illo nil contra responsionem sequitur: quia ludentium intentio hæc fuit, rẽ s. quam ludebant, sponte successui exponere, in terim quod de alterius excessu constaret. quemad modùm de vadiatione potest exemplificari: vt si duo contendant Turcam mortuum esse, & cum res ipsis vadiantibus incognita sit, in re tamen sit certum Turcam illum de cuius morte contendunt, mortuum esse, constat eum qui eum mortuum esse contendebat, in re ipsa tutum esse, alterum verò in periculo: & tamen lucrum per huiusmodi vadiationem acquisitum non est de necessitate restituendum, sicut esset si is qui lucratus est, certus esset de morte illius Turcæ, & certum esse supprimeret: nam tunc cum mala si de seu dolo videtur cum alio vadia re. Sed si se certum esse de morte Turcæ alteri conuadianti affirmaret, & eius certitudine nõ obstante alter putans Turcam viuere vadiare contendat, tunc rei iactura ipsi amittenti venit imputanda, non lucranti, qui veritatem, quam sciebat, aperuit. Et tunc quamuis non sit ęquavtrius q; conditio, cum alter certò sciat se lucraturum, alter verò non, non ideo vitiat contractum, eò quod admiscetur quodãmodò ex parte admittentis donatio: qui cùm sibi Turcam mortuum es se affirmetur, volens tamen vadiare, contendit, & rem quam deponit, volens vult periculo ex ponere. Quanquam in his & huiusmodi casibus in quibus admissio alterius colludentis seu va diantis ex ignorantia prouenit admittentis, tu tius esset lucrum taliter acquisitum restituere, eò quod ignorãtia dedit causam ludo & vadiationi huiusmodi. De rigore tamen consciẽtiæ stã dum videtur in dictis.

Corollariè sequitur ex dictis, quid di cendum ad casum qui in ludis chartarum communiter euenit. Alter certò scit se in qualitate chartarum aut punctorũ quantitate alterum excedere: alter tamen id nescit: & qui de lucro certus est, summam pecuniæ quam coram habet in sortem mittit, qd' vulgò dicitur, embidar el resto: alter verò ex ignorantia hoc ipsum acceptans, quicquid co ram habet, amittit: An is qui lucratus est, teteneatur restituere, ex quo in casu non erat vtriusq; æqua conditio, cùm lucrans esset in tuto scienter: alter verò in periculo, & ignorãter. Dicendum consequenter ad ea quæ suprà dicta sunt, non esse huiusmodi lucrum de rigore restituẽdum, eò quòd hac lege ab initio spõ te contraxerunt, vt

qui certus esset de lucro, pos set summam pecuniæ, quam coram habet, in toto vel in parte in sortem mittere, quæ lex cũ æqualiter pro vtroque colludentium posita sit, per vtrumque venit seruanda. Et non obstãte ꝗ pro illa vice melior sit lucrantis conditio, satis tamen est quod pro toto tempore quo ludus con tinuatur, in lege illa æquales sint. Nam quod vni nunc accidit, hoc idem poterit alteri accidere. Hoc idem in ludo scachorum fieri & seruari videmus, ꝗ. s. alter anteꝗ suum moueat calcu lum, videt, & certus est se lucraturum: quod ta men alter minimè videt: & qui certus est, sortẽ super qua luditur auget: quod alter ex ignorã tia acceptat, & sortem ipsam ex eâdẽ ignorãtia perdit. In quo casu iterum melior est lucrantis conditio qui certus est de lucro, ꝗ amittentis qui se vincendum non videt: & tamen lucrum taliter acquisitum non est de necessitate restituendum, eò quod hac lege ab initio contraxerunt, vt quilibet eorum, quando velit, possit sortẽ, super qua luditur, augere, etiam si de lucro sit certus. Ideo cùm lex pro vtroque sit instituta, iustum est per vtrunque seruetur, cùm certum sit, contractus ex coneuntione legem & vim accipere.

De rebus conditionaliter datis, conditione deficiente.

QVESTIO. XXIII.

CVm sepe accidat aliquid alicui sub aliqua conditione donari: Quæritur an deficiente conditione, sit taliter acceptum semper restituẽdum. Supponatur multiplicem esse donationem, absolutam, conditionalem, modalem, & causalem. Quid autem conditio sit, quid modus, quid causa, vide glo. cap. verùm.**[73r]** de conditionibus appositis. Et doctores ibidẽ. In quorum explicatione ad præsens non est immorandum. Nunc de donatione cõditiona li loquamur. Et proposita quæstio videtur ex hac alia pendêre. An. s. inualida sit donatio cõditionalis, semper quod conditio deficit. Et arguitur quod defectus conditionis donationem non reddat inualidam. Primò quia si donatio non teneret ob defectum conditionis, sequitur quod contractus factus sub conditione impossibilinon teneret: consequens videtur falsum, in contractu matrimoniali sub conditione impossibili facto, qui validus est, cum talis conditio habeatur pro non adiecta. vt habetur cap. fi. de conditio nibus appositis. vbi dicitur, conditionem impossibilẽ, autturpẽ, q̃ non sunt contra substan tiam coniugij haberi pro non adiectis. idem etiã probatur in casu, quo quis Titium hæredem instituat sub hac conditione, si cœlum digitotetige rit, valet institutio, etiam si non subsistat conditio, vt habetur Institut. de hęredibus. §. Impossibilis. vbi dicitur: Impossibilis conditio in institutionibus, in legatis, in libertatibus, & fidei commissis, pro non scripta habetur.

Secundò idem arguitur de conditione honesta possibili. Si aliquis donauit prædium ecclesię sub conditione aliqua possibili & honesta, tenet donatio, etiam si cõditio deficiat. vt habetur cap. verũ. de conditioni bus appositis, nec reuocatur donatio, nisi donator expressè adiecerit, quod conditione non existente reuocetur: vt illic dicit textus.

Tertiò idem apparet in legatis. Si quis legat Titiæ ducentos si non nupserit, si autem nupserit legat ei cẽtum: si tamẽ posteà nubat, debet habere ducentos, vt probat Panormitan. ex. l. Titiæ si non nupserit. ff. de conditio. & demonstratio. Et tamen con ditio minimè adimpletur. Idem etiam dicunt Doctores in casu, quo quis relinquit centum filiæ suæ si nupserit, si autem religionem ingrediatur, non relinquit ei nisi quinquaginta: & tamen si illa

religionem fuerit ingressa debet ha bere centum, cùm tamen conditio sub qua centum erant legata, non adimpleatur.

Quartò Donatio facta sub conditione honesta aliquando non tenet, etiam si conditio compleatur, vt patet in substitutione, qua quis Petrum substituit sub hac conditione, si hæres institutus sine filiis de cesserit, posteà verò hæres institutus fiat monachus, & ibidem sine filiis decedat: iam completur conditio, & tamen non valet substitutio, sed expirat: quia non Petrus substutus, sed monasterium succedit, vt cõiter tradunt Docto res. vt refert Baptista, verbo, legatũ. §. 24. Et Syluester, verbo hæreditas. 4. §. vltimo. Si ergo donatio sub honesta conditione facta, cõditione completa non tenet: igitur à contrario, donatio sub honesta facta, conditione deficiente tenebit.

Quintò non minùs necessarium est causam subsequi vel modum compleri ad hoc quòd legatur ob certam causam seu modum factum teneat, quàm cõditonem existere ad hoc quòd douatio conditionalis sit valida: iuxta legem vulgarem, Data ob causam, causa non sequuta repetuntur. Sed datum seu legatum ob causam, causa non subsequuta ali quando tenet. Vt si quis legat Petro. x. vt inde domum vel fundum sibi emat, tenet legatum, etiam si modus non compleatur: igitur etiam tenebit in simili donatio conditionalis, etiam si conditio deficiat.

His non obstantibus aliter videtur dicen dum. Refert enim loqui stando intra metas iuris naturalis, & diuini, seclusa. s. humani iuris dispositione, aut ea stãte. Si enim stãdo intra metas iuris naturalis aut diuini loqmur, certa est conclusio & communiter approbata, q donatio sub conditione & non aliter facta non tenet nisi existente conditione. Id patet ex ratione conditionis, quę à narura sua habet suspendere actum, vel contractum vsq; ad superuentum eius, vt in ipsius definitione satis significa tur. Est enim conditio actus vel contractus suspensio ex euentu incerto futuro ei apposito, in quem euentum eius dispositionis facta est collatio. vt habetur. ff. si certum. l. Itaque. Aut vt Bartolus definit, Conditio est futurus euentus, in quem dispositio suspẽditur. Sed secundùm hoc, conditio impossibilis, aut de præterito seu de præsenti, propriè & strictè non est dicenda conditio. Nos tamen quantum ad pręsens attinet, largiùs conditionem accipimus, vt non so lùm ad euentum futurum, sed etiam ad præteritum, & ad impossibile se extendat.

Secundò idem patet ex conclusione à Theologis communiter approbata. s. quãdo promissio vel contractus ex mera nascitur voluntate, eius obligatio non excedit metas ipsius voluntatis, vt pater in voto, iuramento, & promissione: quę in conscientia non nisi ad mentem eius qui vouit, iurauit, aut pro misit, eundem obligat. Vnde falluntur, qui in ter votum & iuramentum hanc differentiam assignant, vt votum obliget secundum intentionẽ vouentis, iuramentum autem secundum deliberatem verborum attestationem, vt Codice de pœni-[[73]v]tentia tetigimus. Cùm ergo donatio fiat secundùm meram voluntatem donantis, sequitur q eius obligatio non excedit metas ipsius donãtis: excederet autem, si ipse non intendẽs se nisi sub certa conditione obligare, deficien te conditione maneat obligatus.

In iure tamen humano stãdo videmus in nonnullis contractibus conditionalibus, conditiones quæ apponunt̃, pro non adiectis haberi. Vt si sunt turpes, aut impossibiles: quemadmodum in matrimonio & religione, le gatis, aliisq̃; contractibus, qui de causis fauorabilibus fiunt, vt ex iuribus ipsis patet, & tenet huiusmodi contractus, præfatis conditionibus deficientibus. Videmus similiter in quibusdã contractibus honestas & possibiles conditiones apponi, ob quarum tamen defectum ipsi contractus minimè vitiantur, vt patet de quibusdam legatis, aut donationibus factis, vt inter arguendum tetigimus. Est iam dubium, an inforo conscientiæ

standum sit huiusmodi iu ribus, tam ante sententiam iudicis super his latã, quàm posteà. Et ratio dubitandi est, quia iu ra humana in humanis contractibus possunt obligationem ponere, & remouere, idque in pœ nam contrahentium, vel in odium turpitudinis, vel in fauorem causæ super qua contractũ est, vt dicit Durãdus in. 3. Sed quæritur in quo foro huiusmodi iura locum habeant.

Et videtur quod præfata iura procedunt in foro iudiciali, non autem in foro conscientiæ. Quòd ita sit, apparet. Quia si de intentione eorum, qui sub conditione contrahunt, certa & sufficiens haberetur cognitio, q. s. cõsentire non intẽderint, vbi conditio deficeret, iura non dicerent contractus tales tenere, vbi conditionem, sub qua contractum est, certum esset deficere: vt si is quisub aliqua conditione aliquid donauerit, expressisset se non aliter donare in tendere, nisi subsistente conditione: tunc non teneret donatio, sed reuocaretur conditione deficiente, etiam si donatio fuerit ecclesiæ facta, vt apertè habetur in cap. Verum. suprà citato, de conditionibus appositis.

Secundò idem apparet. ff. de donationibus. l. 2. vbi dicit̃: Si Titio x. donaui, vt inde Stichum emeret, qui priusquàm emeret mortuus est, an illa. x. repetam, quæstio facti est magis, quàm iuris: quia si illa de causa dedi, aliter non donaturus, repetã. In quo apertè ius ad mentem donantis recurrendum esse significat, in casu, quo modus vel con ditio non fuerit adimpleta. Ac proinde si sub cõ ditione impossibili contrahit, expressè dicens se non aliter consentire, nisi conditio compleatur, cùm per hoc sufficiens de mente contrahentis certitudo habeatur, sequitur quòd tunc non est reiicienda conditio.

Teritiò idem apparet in contractu matrimonialisub impossibili conditione facto, in quo etsi ius conditionem reiiciat, non ideò in conscientia manet verum matri moniũ, eò quod de substantia huius contractus est verus contrahentium consensus, adeò vt si cõsen sus desit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrentur: vt dicitur cap. Cùm locũ. De spon salibus. Cùm igitur iura huiusmodi contrahen tium consensum seu eius defectum supplere non possint, consequens est in casu non esse validũ coniugium. Inducunt igitur iura in huiusmodi casibus obligationem in foro iudiciali, non tamen in foro conscientiæ.

Verùm adhuc remanent tria dubia. Primum. Quare secundum iura con ditio impossibilis contractui matrimoniali ap posita reiicitur, & pro non adiecta reputatur: cũ illa sciẽter apposita potiùs videatur dissensum contrahentiũ significare, q eorum consensum. Si Iuristę respondeant, quod ideò hoc est, quia ius præ sumit conditionem illam ioco & non seriosè per con trahentẽ apponi, cùm sciat contrahens illam impossibilẽ esse. Cõtrà stat ratio. Quia tunc ob can dem causam deberet conditio impossibilis, cuicunq; contractui apponat̃, reiici, & pro non adiecta haberi. Si dicunt non esse idem in cæteris pro phanis cõtractibus: nam causa matrimonialis est in iure fauorabilis: ideò in fauorem matrimonij talis conditio reiicitur: vt dicitur cap. finali. de cõ ditionibus. Cõtrà. Quia tunc esset similiter cõditio impossibilis reiicienda contractui matrimoniali apposita, etiam si expressè qui contra hit, diceret se non aliter consentire, nisi conditione illa stante. Quod est contra cõem senten tiam: quia tunc non reiicit̃, sicut nec reiiceretur, quando qui conditionem apposuit, nesciebat eam impossibilẽ esse, sed potiùs eam possibilem esse putabat: reiiceretur autem, si causa reiectionis esset solùm fauore matrimonij.

Vnde meritò Durandus cum cæteris Theologis mirantur, quo modo ecclesia iudicet matrimonium esse, quod sub conditio ne impossibili contractum est: cùm talis condi tio ab

his soleat apponi, qui nolunt id, de quo agitur, facere: vt si non habeo animum dandi tibi vestẽ, quam à me petis, ad significandum me nolle dare, dico, si cœlum digito tangas dabo.

Si dicant quod non iudicat ecclesia in casu verum esse matrimonium, sed **[74r]** obligationem inducit, vt personæ illæ, quæ sub conditione impossibili contrazerunt, verè & absolutè contrahant, nè videantur impunè sacramento irridere, vt videtur dicere Petrus de Palude. Contrà. Quia tunc Ecclesia non cõ pelleret illos qui sic contraxerunt, maritaliter viuere, sed potiùs deberet eos compellere, vt de nouo contrahant: nam sine vero & absoluto consensu viuere maritaliter non possunt. Cõ sequens est falsum, cùm ecclesia in casu pro hu iusmodi matrimonio iudicat, & eos absq; hoc quòd de nouo contrahant, compellit vt maritaliter viuant. Vnde capit. 1. de conditionibus appositis. ita dicitur: Quicunque sub conditionis nomine aliquam desponsauerit, & eam relinquere voluerit, dicimus quod frangatur conditio, & desponsatio irrefragabiliter teneatur. Et quanuis intelligatur communiter de cõditione turpi, q̃ non est contra substantiam coniugij, eadẽ penitus est rõ de conditione impossibili, cũ ęquè ꝑ non adiectis ambæ habeãtur. Et tamen hic textus non dicit esse renouandum contractum, sed ipsum irrefragabiliter esse seruandum.

Hinc oritur secundum dubium. An ecclesia per huiusmodi ius, faciat illud esse verum matrimonium sub tali conditione contractum, an solùm declaret esse illic verum matrimonium. Primum dici non potest. Quia ius humanum non potest efficere, vt matrimonium sit, quod humano iure secluso, verum matrimonium non esset, stante eâdẽ personarum legitimatione aut illegitimatione: matrimonium enim consensu efficitur contra hentium, non lege superiorum. Secundum etiam dici non posse apparet. Quia tunc ante iuris humani institutionem, aut eo secluso, verum esset coniugium sub impossibili conditione scienter contractum: quod est contra responsionem datam, & contra communem Doctorum sententiam. Hoc idem dubitari potest in aliis contractibus & legatis sub conditione aliqua factis: quæ tamen secundùm iura tenent, etiam si conditio deficiat, prout inter arguen dum ex parte tangebatur.

Tertium dubium, & quæro iterũ. Iura q̃ huiusmodi conditiones contractibus aut legatis appositas pro non ad iectis haberi volunt, an procedant per viam dispositionis, ita vt disponant & velnit huiusmodi contractus eandem vim habere, quam non ap positis pręfatis conditionibus habuissent. Et si sic, videtur tales contractus validos esse, & in foro conscientiæ sicut & in iudiciali seruãdos: eò quod iura videntur defectum consensus in con trahentibus supplere. Aut procedunt per viã interpretationis, eò quod contrahentes non sufficienter exprimunt, quid, si conditio deficeret, vellent: & iura in fauorem quarũdam causarum in meliorem partem verba contrahentium interpretantur, quatenus suum sortiantur effectum. Et si sic, videtur obstare casus in tertio argumento suprà adductus. s. si quis legat filiæ centum, si nupserit: si autem religionem ingrediatur legat ei quinquaginta, & tamen ipsa religionem eligente, debent secundùm iu ra dari ei centum. Quod non videtur ex iuris interpretatione prouenire, cùm ipse legans su um animum sufficienter expresserit, idem de alio casu ibidem tacto, in quo legans similiter suum animum sufficienter explicuit, ita vt interpretatione non indigeret: & tamen contra animum legantis, iura in his & aliis casibus rẽ ipsam disponunt.

Respon. Saluo meliori iudicio, videtur ad hæc dicendum, quòd in contractibus in quibus conditio aliqua reijcitur, & in aliis in quibus iure non requiri tur conditionis subsistentia, ius ipsum verba conditionalia interpretatur, non in sensu quẽ contrahentes de facto habent,

nec in sensu, quem verba ipsa faciunt, sed in sensu in quo fiunt, seu fieri rationabiliter possunt: idque quando non habetur expressa de animo contrahentis certitudo: nam hac habita, non opùs est contrahentium verba aliter interpretari: quia vt habetur in regulis iuris: De incertis, non de certis opùs est coniectura. Et ita verba matrimonialia sub conditione impossibili dicta, iuris interpretatione accipiuntur in sensu absoluto, ac si conditio illa apposita non fuisset. Vnde quia non satis certum est, an seriosè, an iocosè illa conditio fuerit per contrahentes apposita, ideo in fauorem matrimonij voluit ius verba illa sensum categoricum seu absolutum habere, qualem haberent si conditio apposita non esset, ita vt conditio apposita nil penitus operetur. Similiter ob eandem causam institutio hęredis per verba conditionalia sub conditione impossibilifacta, iuris interpretatione in fauorem vltimæ voluntatis accipiuntur in sensu, quem verba illa seclusa conditionis appositione fecissent. Similiter in donatio ne, quæ ecclesiæ sub conditione possibili & ho nesta per aliquem facta est, quando non exprimit quòd non aliter donare intendit, iuris interpretatione accipiuntur verba illa donatiua in sensu absoluto: eò quòd non satis certum est, an habuerit animum donationem reuocã-[[74]v]di, si modus aut conditio non compleretur. Si militer si Petrus legauit Titiæ. cc. si non nupserit. illa verba iuris interpretatione accipiuntur, ac si talis conditio non esset apposita. Pro quo videtur esse specialis ratio. Quia illa conditio videtur in grauamen Titiæ cedere, cùm legans videatur eam quodammodò ad perpetuò con tinendum obligare, & videtur conditio matrimonij impeditiua. Quemadmodùm si legato apponatur conditio, quæ de se retrahit legatarium ab ingressu religionis, talis conditio iure reijcitur: id que vt dixi, quando ipse legans non sufficienter expressit, quid esset acturus, si conditio deficeret: tunc enim ius ipsum verba legantis in fauorem matrimonij & religiõis interpretaretur. Simiter si quis sub stituat Petrum sub conditione, scilicet, si hæres sine liberis decesserit, & non ampliùs mẽtem suam explicet, quid, scilicet, acturus esset casu quo hæres religionem ingrediatur, an vellet monasterium tali hæreditate priuare nécne: ideo locum habet iuris interpretatio qua verba illa intelligantur, excepto si hæres religionem profiteatur.

Itaq; quatuor conditiones iure solent probari, & pro non adiectis haberi: simpossibilis, turpis, & ea quæ à matrimonio retrahit, & quæ religionis aut maioris boni est impeditiua: quæ quidem in nonnullis contractibus reiiciuntur, puta quia causas concernũt quæ iure fauorabiles sunt. Differenter tamen, quia impossibilis & turpis simpliciter reprobantur, & pro non adiectis habentur. Aliæ verò possibiles & licitæ non reiiciuntur, nisi exsuppositione, scilicet, si alter velit religionem ingredi, vel coniugem accipere. Reijciun tur autem non pręcisè ob qualitatem ipsarum conditionum: quia tunc siue contrahentes explicent sufficienter animum suum siue non, essent reiiciendæ. Nec præcisè ob fauorem prædictarum causarum ob eandem rationem, sed propter vtrunque simul, & quia animus cõtra hentium non fuit in prædictis conditionibus apponendis sufficienter expressus: quibus omnibus concurrentibus locum habuit præfata iuris interpretatio.

Corollariè sequitur, quod donationes, le gata, & contractus sub di ctis, conditionibus facti, tenent non solùm in foro iudiciali, sed aliquando & sæpe in foro cõ scientiæ. Id patet, si animum contrahentis, qñ verbis vtitur conditionalibus, attendamus. Nã vel intendit stare contractui in sensu quem ver bafaciunt, vel in sensu in quo à iure accipiuntur & interpretantur. Si primum, non valent in foro conscientiæ hoc est, quod suprà con clusum est. Secùs si secundum: quia tunc perin de est, ac si absolutè contraherent, ex quo tales volunt iuris stare interpretationi.

Hinc datur modus defensandi conditio nem propriè accipi in capitu. Verum. de conditionibus appositis. & non pro mo do. licèt sit contra communem Doctorum expo sitionem. s. si is qui rem ecclesiæ conditionaliter donauit, nil exprimens, quid in defectu cõditionis esset acturus, velit iuris interpretationi stare, vt patet intuenti.

Ex dictis patet ad tria dubia suprà posita. Ad primum dicendum, quod in matrimonio reijcitur impossibilis conditio, propter qua litatem conditionis simul & causę, quę fauora bilis est, & etiam quia contrahens non satis ex pressit quo animo conditionem, quam impos sibilem esse sciebat, apposuit: ioco. s. an seriò. Si tamen intus verè & absolutè in coniugium nõ consenserit, verum in conscientia matrimoniũ non erit: sed sola iuris interpretatione, & in foro iudiciali.

Ad secundum dicendum, quod ecclesia seu ius humanum in casu non facit coniugium validum quod in se inualidum est: sed iuris præsumptione in fauo rem coniugij iudicat illic verum esse matrimonium, ex quo iudicio procedit ad compellendum sic contrahentes, vt maritaliter viuant: in conscientia tamen si maritaliter ob ecclesiæ iudicium viuere velint, necesse est denuò, vti debent, contrahant.

Ad tertium dicendum quòd iura in præfatis conditionibus reiiciendis procedunt, vt dictum est, per viam interpretationis: necintendunt aliquid contra mentem contrahentium disponere, sed mẽtem eorum ab ipsis non satis expressam in meliorem partem interpretari. Et quando obijcitur quod in casibus tertij argumenti sufficienter testa tor mentem suam explicuit, & tamen ius con tra mẽtem eius disponit: quod contra dicta ve hementer vrgere videtur. Vide tamen si possit conuenienter dici, quod in illis casibus sunt duo le gata, quorum cuilibet apponitur conditio quodammodòreiicienda: alteriapponitur cõditio grauis, perpetuam inducens continentiam & à matrimonio retrahens: alteri verò apponi tur conditio melioris boni impeditiua. Vnde quando ait testator, Lego Titiæ. cc. si non nupserit. per conditionem illam vult Titiam per petuò continere. Et quia non addidit expres- **[75r]** sè dicens, & non aliâs. Ideò esto quòd Titia contrahat, de conditione minimè curatur. Quando verò ait, Si nupserit lego ei centum, per hanc conditionem videtur eam ad nubendum obligare, & eam à meliori bono. s.à perpetua continentia impedire. Nec etiam expressè addidit, & non aliâs: ideò talis conditio similiter repellitur. Itaque in huiusmodi casibus, vbi non simplex, sed multiplex est legatum, fortè voluit ius illa legata seorsum interpretari, ac si vnumquodque eorum seorsum factum fuisset, idque in fauorem coniugij & continentiæ, vt sine nubat, siue non nubat, semper habeat. cc. idque in foro iudiciali. In foro tamen conscientiæ ad animum legantis est recurrendum, qui si certus sit, illi in conscientia stabitur: si autem incertus sit, tutè poterit iuris interpretationiseu præsumptioni stari. Si tamen hæres probabiliter de animo legantis dubitat, non est per confessorem ad solutionem legati astringendus, antequàm per iudicem condemenetur: quia vbi dubium est æquilibre, an legatũ debeatur legatario, nécne, melior est con ditio possidentis. Et per hæc patet ad rationes in principio quæstionis factas, dempta vltima, in qua de donatione modali tangitur. De qua paulò pòst videbitur.

Ex eisdem etiam patet responsio ad principale, quid de rei conditionaliter do natę restitutione quęrebatur. Ex quo enim do natio conditionalis, conditione deficiente non tenet, restituendum est quod per donationem illam fuerit acceptum. Nec donatario suffragatur ius, quia id valet vt dictum est in foro contentioso, nec erit ipse donatarius tutus per exceptionem rei irudicatæ, si res ad iudicium dela ta fuerit pro eo ex iuris interpretatione iudica tum, quando ipse donatarius certus est, quòd animus donantis fuerit non aliter donare, nisi

subexistente seu adimpleta conditione per eum apposita: idque siue donator tempore donatio nis, siue aliâs animum suum donatario explicuerit. Secùs tamen si animo non explicato voluit ipse donator stare iuris interpretationi: nã tunc vt suprà dicebatur, illi etiam in foro conscientiæ erit standum.

Ad cognoscendum autem quid donator seu legãs, aut aliter sub conditione quę iure reiicitur, intenderit, non parum confert huiusmodi contrahentes scire aut nescire præfatam iuris interpretationem. Nam si sciunt, & in contractibus huiusmodi verba non apponant, per quæ se à iuris interpretatione recedere significent, iustè præsumitur eos velle iuris inter pretationi state, & sensum iuris in suis contra ctibus conditionalibus prætendere. Si autem iuris interpretationem ignorant, tunc durè cum illis ageretur, si in foro iudiciali iuris interpretationi, quam nunquàm audierunt, stare cogantur, maximè si hæc ignorantia non illis inuincibilis fuerit. Quemadmodum durè (nè dicam iniustè) ageretur, si iudex eum, qui sub conditione impossibili, quam tamen bona fide possibilem esse putat, cum aliqua contraxit, compelleret secundùm iuris interpretationem con tra eius animum stare contractui.

Inde patet ad casum, de quo Iuristæ tam variè sentiunt. Testator reliquit legatum quoddam Petro: hæres legatum illud integrè legatario soluit: & credens sufficere hæreditatem ad omnia, falcidiã quam secundum leges detrahere potuit, non detraxit, an legatarius teneatur hæredi restituere. Pro affirmatiua apparet: Quia hæres ex errore facti soluit legatum integrum, & per consequens illi nocere non debet, cùm non errorefacti, sed iuris nocere soleat. Pro altera parte facit: Quia testatoris voluntas videtur esse completa. Dicendum cum Antonio de Butrio, cuius solutio videtur aliis præferenda, quòd in hoc casu non tam de errore hæredis curandum est, quàm de testatoris voluntate. Vel ergo testator cùm legatum illud mandauit, sciebat iuris dispositionem: quod dispo nebat à legato posse per hęredem falcidiam de trahi: aut id ignorauit. Si primum, & non addidit nè locum in casu haberet falcidia, cùm id addere potuit, argumentum est testatorem à iuris dispositione noluisse recedere: ac proinde non erat legatario totum legatum debitum nisi quod detracta falcidia superesset: & per cõ sequens legatarius in casu tenebitur quod superaccepit, hæredi restituere. Si autem testator ignorauit iuris dispositionẽ de detrahenda falcidia, tunc meritò præsumitur eius voluntatem fuisse, legatum integrum legatario man dare: & ita in casu non obstante errore hæredis, non tenebitur in conscientia legatrius quic quam restituere. Secùs in foro iudiciali, cùm hæres ex facti solùm ignorantia, non iuris, in tegrum legatum soluerit.

Sequitur ampliùs in foro conscientiæ nil referre, conditionẽ appositam impossibilem esse à natura, vel ex lege, vel de facto ad hoc quòd donatio, legatum, vel contractus teneat: quanuis secundùm iura, & in foro iudiciali referat. Corollarium pro prima parte patet. Quia in foro conscientiæ ad**[[75]v]** mentem donantis seu aliter contrahentis est re currendum, & non ad iuris præsumptionem, seu interpretationem. Pro secunda etiam patet: quia secundùm iura, quanuis conditio impossibilis à natura, vel à legis prohibitione habeatur pro non adiecta, conditio tamen, quæ de facto impossibilis est, non ita: vt si lego Petro fundum, si mihi dederit montem aureum est conditio impossibilis de facto, & tamen vitiat legatum, & non tenet, nec habetur conditio pro non adiecta, vt patet Parti. 6. titulo. 4. l. 4. vbi apertè hoc dicitur.

Sequitur pręterea impertinẽs esse quo ad forum conscientiæ, in hu iusmodi donationibus conditionalibus conditionem de repetendo, deficiente conditione expressè ponere, aut eam sola mente tenere ad hoc quòd donatarius teneatur vel non teneatur do natum restituere, siipsi constet sufficienter aut verisimiliter animum donantis fuisse non aliter

donare, nisi conditione existente, etiam si lex in præfatis casibus actionem ad repetendum donanti minimè concedat. Patet hoc ex dictis: quia non ad iuris pręsumptionem, sed ad mentem contrahentis seu donantis est in conscien tia recurrendum, vt etiam à simili patet. Quia quanuis lex defraudato citra dimidiam iusti pretij contra defraudãtem actionem non concedat, non ideò defraudans est in conscientia à debito restituendi deobligatus. Tum etiam, quia quo ad metas iuris naturalis aut diuini, nil refert conditionem tacitam, aut expressam esse, modò constet donatario de animo ipsius donantis: quia expressio fit solùm propter cer tiorationem: eum autem qui certus est, certiorare non ampliùs oportet.

Inde iterùm fit, vt non obstante nullitate contractus ob defectum solenni tatum, quæ de iure adhiberi deberent, potest quis quod sicfuerit adeptus, licitè in conscientia rerinere, modò fraus & deceptio non interuenerit. Ratio huius clara est. Quia solennitates adinuentæ sunt, vt fraudibus & dolis obuietur: ac proinde his cessantibus, si de animo contrahentium constat, nil in foro conscientię impedit solennitatum defectus.

Vnde iterùm fit, hæredem teneri in foro conscientię ad soluendum legata testamenti minùs solennis, si sciuerit nullam fraudem interuenisse, & sibi constet illam fuisse testatoris mentẽ, vt ait Panor. post Innocentium cap. Quia plerique. de immunitate.

De rebus ob causam datis causa non subsistente.

QVAESTIO. XXIIII.

IAm de donatione, quæ modalis dicitur modo non subsequuto facile est ex dictis cognoscere, si tenet nécne, & an taliter ac ceptum sit de necessitate restituendum. Verùm vt donationem causalem etiam in hoc titulo includamus: Quæri posset vniuersaliùs, An res data ob causam, causa non subsistente nec sub sequuta, sit de necessitate restituenda: nomen causę extendendo ad pręteritam & pręsentem quę propriè seu strictè causæ dicuntur, & ad futuram quæ proprius dicitur modus. Et pro parte negatiua arguitur primò de causa futura vt suprà ex capitu. verum. de conditionibus. vbi conditio pro modo accipitur secundùm communem & veriorem intellectum, vbi in senten tia habetur, quòd si quis aliquod prædium ecclesiæ sub modo donauit, quòd tenet donatio eti an modo non subsequuto.

Secundò facit, quod suprà in quinto ar gumẽto adduximus. Si quis legauit Petro. x. vtinde domum velfundum si bi emat, tenet legatum, etiam si Petrus modum appositum non seruet, nisi de repetendo cauerit, vt est communis Doctorum sententia.

Facit tertiò. l. si repetendi. C. de donatio. ob causam. Vbi dicitur, Qui aliqua donauit vxori alterius, vt huiusmodi liberalitate eius maritum ad secum proficiscendum pro uocaret, quia conditionem repetendi non adiecit, debet integra manere donatio, causa seu modo non subsequuto.

Quartò arguitur de causa præterita ex Institutionib. de legatis. §. Longè megis. vbi dicitur: Longè magis legato falsa causa non nocet, veluti cùm quisita dixerit: Titio quia me absente negotia mea curauit, Stichum do, lego. Vel ita: Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego. Licet enim neque negotia testa toris vnquàm gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sim, legatum tamen valet. hæc ibi. Vnde patet donationem ob causam factam, causa non existente, validam esse.

Quintò arguitur de causa præsenti. Si qs paupaertate pressus fingat**[76r]** se inter christia nos peregrinum aut infirmum aut inter infideles mutato habitu se infidelem esse simulet, vt faciliùs eleemosynam, qua indiget, consequatur. & ob illam causam hi qui eũ vident, eleemosynam illi porrigunt: talis dona tio tenet, nec sic acceptum est necessariò restituendum: & tamen causa ob quam facta est donatio, verè non subest: & ita defectus causæ, ob quam aliquid donatum est, non inualidat donationem: siue loquamur de causa futura, si ue de præsenti aut præterita.

His tamen non obstantibus, videtur sub distinctione respondendũ. Est enim causa ob quam aliquid datum est duplex. s. Impulsiua, vt Iuristæ loquuntur, & finalis. Prima est, vnde animus donantis ad dandum mouetur. Secunda verò est, quam is qui donat, finaliter intendit: vt si ad preces Petri medicus infirmum curet, eum alioqui minimè curaturus, causa motiua seu impulsiua sunt preces à Petro præmissæ. Causa verò finalis est, infirmum sanare. Similiter si quis ad prædicationẽ alicu ius pœnitentiam egit, causa motiua ad pœniten dum est prædicatio, finalis tamen est gr̃æ remissionis impetratio. Tunc diceudum, quod si donatio fiat ob causam finalem, illa non subsistente, nõ tenet in conscientia donatio, & ex cõsequẽti qd' taliter fuerit acceptum, venit restituendũ. Cuius ratio est: Quia cum quisq; possit rei suæ modum vel pactum imponere legibus aut iure non improbatum, naturaliiuri contrarium est, & valde iniquum, vt qui modum, legem, seu con ditionem rei impositam seruare noluerit, rem ipsam nihilo minus teneat. Ratio hæc fundatur ff. de pactis. l. in traditionibus. &. C. de contractu emptionis. l. 3.

Facit ad id, quod legitur Matthęi. 25. de seruo cui pater familiâs talẽtũ de derat, vt cum eo aliquid lucraretur. Et cùm pater familiâs veniret rationem talentorum à seruis exacturus, & seruus ille nil lucratus esset, talentum quod illi dederat ab eodem abstulit. Igitur ita in proposito, qui rem ad finẽ aliquem donatam acceperit, si id non fecerit ad quod res illi donata erat, tenebitur reddere qd' accepit. Et habet verum non solùm in foro cõscientię, sed etiam in iudiciali, iuxta legem cõmuniter allegatam: Data ob causam, causa nõ sequuta, repetuntur.

Facit etiam ratio in quæstione præcedẽ ti tacta cum ibidem illatis. Quia cũ donatio ex mere voluntate donantis fiat, non debet metas ipsius voluntatis excedere, qualiter excederet, si res quam non aliter nisi causa ob quam donauerat subsequuta donare inten debat, causa non subsequuta efficeretur do natarij. Vnde in Institut. de rerum diuifione. §. Per traditionem. dicitur, nil tam conueniens naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in alium tranfferre ratam haberi. Et procedunt hæc non solùm de rebus ob causam futuram datis, sed ob præsentem & præteritam, ita vt si aliquid sit ob talem causam principaliter datum, & non aliâs, illa non subsistente, non tenet donatio, sed taliter acceptum est restituendum.

Hoc idem confirmatur à simili de legibus, quæ quidem earum causa fina li cessante, cessant & ipsæ: vt habetur cap. Post translationem. de renuntiationibus. & capit. Cum cessante causa, cessare debet effectus. de appellationibus. Nec tam ad verba legis, quã ad eius intentionem est attendendum: quia non intentio verbis, sed verba intentioni seruire debent. Nec sermoni res, sed rei sermo debet esse subiectus: vt ait Hilarius. Vnde fit vt sæpe quis verbis legis se conformans, legem ipsam violet: iuxta regulam iuris in sex to: Non dubium est in legem impingere, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem.

Inde etiam est, quod præceptum de fraterna liter proximum corripiendo cessat quando finis intentus, qui est delin quentis emenda minimè speratur: iuxta decretum Augustini dicentis,

Si scirem tibi non prodess, nõ te terrerem, non te admonerem. de pœnitentia, distinctio. 7. capit. Si quis. Inde etiam Gabellarum solutio cessat, quando causa ob quã principaliter fuit imposita, cessat, vt supràsuo loco diximus.

Inde etiam est vt in conscientiæ foro in legatis complendis, animus testatoris est inuestigandus, vt est communis doctorum, etiam Iuristarum practica: de quo si cõstiterit, ille seruandus est: sin autem, ad pręsumptio nem recurratur. Vt si accidat casus, quo qui dam in testamento legauit. x. cuidam puellæ maritandę: puella autem antequam modus cõ pleretur mortua est: quærunt doctores an tũc expiret legatum, ita vt hæres illud soluere nõ teneatur, sed possit sibi ipsi retinere, an potiùs debeat alij puellæ maritandę tradere. Et cõiter distinguunt. Quia velcertum est testatorem il lud legatum præfatæ puellæ mandasse, haben do respectum ad puellam. Vel certum est illud mandasse habẽdo respectum ad animam suã. Vel dubium est ad quod horum habuerit re-**[[76]v]**spectum. Si primum, expirat legatum, modo non completo, qui nec compleri iam in casu posse speratur. Si secundum, non expirat, sed alia puella quærenda est, cui ad eam maritandam legatum tradatur, vt animus testatoris compleatur, cùm adhuc compleri possit. Si tertium, locus est coniecturis, & poterit tut è iuris præsumptioni stari. Hoc est quòd illud ad suam animam exonerandum mandauit. Sic tenet Panormitanus in capitu. Nos quidem. de testa.

Quod verum esse non dubito, si legatũ esset conditionale, & non moda le. Nam si modale sit, & in solam præfatæ puellæ vtilitatem factum, tunc etiam si puella ante modum completum decesserit, non videtur expirare legatum, nisi de hoc ipse testator cauerit, dicens seu significans se non aliter nisi ad modi illius complementum legatum facere. Si tamen de hoc non cauerit, tenebitur hæres in conscientia legatum quod puellæ non tradiderat, illud suis hæredibus restituere: non sic si legatum fuisset cõditionale. Cuius discrimẽ videtur clarum. Quia si conditionale fuit, suspẽditur vsq; ad conditionis euentum, nec vsque tunc debetur: & ita ea non eueniente, legatum legatario minimè debetur. Quanto autem legatum modale est, non suspenditur vsq; ad euentum modi, sed illicò legatario debetur: & ita mortuo legatario ius legati ad legatarii hæ redes deuoluitur: etiam si modus non fuerit adimpletus. Idq̃ue quando legatum fuit factum in solam vtilitatem ipsius legatarii, secùs si in vtilitatem alterius tertii, seu in honorem ipsius testatoris. Secùs etiam si modus ille per testatorem appositus, fuit causa principalis & finalis legandi: quia tunc modo non subsequuto, repeti posset. Colligitur autem testato ris intentio ex verbis quibus in legando vsus est: vt si dixit, Titiæ lego decem, vt maritum ac cipiat talem vel talem personam, qualem testa tor nominauerit, iam agitur de iure tertii: tũc modo non subsequuto, expirat legatum. Si verò dicat, Titiæ lego decem, vt maritum, quẽ velit, accipiat: seu, vt habeat cum quo possit maritari: Tum videtur, quòd non mariti aut alterius vtilitatem testator ipse prætendit, sed ipsius puellæ: & tunc cùm legatum huiusmodi posset in vtilitatem ipsius puellæ cedere, siue maritum accipiat, siue religionem ingrediatur, siue aliter velit in sæculo continentur viuere, visus est testator rem illam simpliciter illi puellæ donare. Secùs si de opposito cauisset, vt suprà dixi.

Fortè quęret aliquis, An qui aliquid ob causam donauit, ante causæ complementum possit pœnitere, & donatarius te neatur acceptum reddere: Dicendum quod sic. In hoc enim donatio modalis à contractu locatio nis alicuius rei differre videtur: quia in contractu locationis altero nolente non relinquitur alteri pœnitentiæ locus, cùm hinc inde fuerit obligatio orta. Secùs in donatione modali, in qua sicut liberum est donatario id quod

acceperat reddere, & dicere se nolle modum ad implere: ita æquum est, vt donanti liceat ante modi complementum id quod donauerat repetere, si donatarius nolit, aut non possit modum adimplere, modò ipsum do natarium indemnem reddat. Pro quibus legem ipsam af feramus, quæ rem satis explicare videtur, & est l. Si pecunia. ff. de condictio. causa data. in principio. vbi dicitur: Si pecuniam ideo acceperis vt Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis, vel valetudinis impedimento fuerit quo minùs proficiscaris, an condici possit? Videri posset quòd cùm per te non steterit, posset dici repetitionem cessare: sed cùm liceat pœnitere ei qui dedit, proculdubio repetere potest id qđ datum est, nisi fortê tua intersit non accepisse te ob hanc causam pecuniam: nam si ita res se habet, vt licèt nondum profectus sis, ita tamen rem composueris vt necesse habeas proficisci, vel sumptus qui necessarii sunt ad profectionẽ iam fecisti, vt manifestum sit te plus fortè quã accepisti erogasse, conditio cessabit: sed si minus erogatum sit, conditio locum habebit. Ita tamen vt indemnitas tibi pręstetur eius, quod expendisti. Hæc ibi.

Per hæc patet responsio ad ea, quæ an te oppositum sunt allegata. Ad primum sumptum ex capit. Verum. de condictionibus. &c. patet ex dictis responsio, quòd scilicet, illa determinatio procedit ex iuris præ sumptione seu interpretatione, qua iure præsumitur, quòd is qui Ecclesiæ prædium, aut aliud quid cum modo aliquo donauit, quòd non erit inuitus, si ecclesia donatum retineat, etiam si modus serautus non fuerit. Et quòd textus ille procedat ex huiusmodi præsumptione apparet, quia si donator cauisset de repetẽdo, mo do non subsequuto, tunc ecclesia id quod per donationem acceperat, si modus non fuerit sub sequutus, tenebitur restituere, vt illic ait textus. Et ideo si de repetendo non cauit, ius in fa uorem ecclesię donationem illam interp̃tatur. Vnde fit vt si donatore de repetendo non ca-**[77r]**uente æquè certum foret se non aliter donare intendisse, nisi modo subsequuto non magis teneret in conscientia donatio, quam si de repeten do cauisset, cùm certum sit præsumptionẽ debere cedere veretati: & hoc est, quòd supra dixi mus. s. impertinens esse quo ad forum conscientiæ, eum qui cõnditionaliter, aut modaliter donat seu legat, expressè aut tacitè de repetendo cauere, conditione, vel modo non completo.

Ad secundum quod in secundo argumẽto tactum est. s. Legauit quis Petro. x. vt inde domum vel fundum sibi emeret, ipse autem nec domum nec fundum emit, an teneatur illa decem, quæ sibi legata fuerant, restituere: Dicendum, quòd si certum est testatorem in pręfato legato non habuisse respectum nisi ad vtilitatem legatarij, tenet legatum, nec tenetur illud, modo non subsequnto, restituere: quia tunc iusta est præsumptio, qua præsumitur testatorem non emptionem domus, aut fundi finaliter prætendisse, sed vt legatarius ha beret, vnde sibi commodiùs prouidere possit. Secùs si legatum fuisset cum modo, qui aliorum respiceret vtilitatem, vt si legasset. x. Petro, vt inde Titio ignaro fundum emat, aut vt inde capellam, vel hospitale ædificet, seu dotet: tunc modo illo non subsequuto reuocatur legatum, nec poterit illud Petrus salua conscientia retinere.

Ad tertium de eo qui aliquod munus vxori alterius donauit, vt ipsa maritum suum ad secum proficiscendum, aut ad maiorem amicitiam cum illo habendum prouocaret: Communiter tenetur, quod etiam si illa causa, seu finis non subsequatur, tenet donatio: quia non est causa finalis, sed impulsiua. Contra quod aliquis obiiceret, quòd scilicet illa causa ob quã in casu munus datum fuit, sit causa finalis, cùm sit id, gratia cuius fit donatio. Vnde finis quẽ donator prætendit videtur in casu duplex, remotior, qui & principalis est: & est quòd maritus illius vxoris secum proficiscatur, seu illi amiciorfiat & propinquus, quem tanquam medium ad

principalis assequutionem prætendit, & hoc est vxorem maritum suum ad præfatum finem prouocare, ideo illi donationem præfatam facit: & ita prouocatio per vxorem facienda finis sub fine est ipsius dona tionis. Quod satis ex morali doctrina certum esse suppono.

Ac proinde posset aliter, & fortè clariùs ad id quod quæritur. responderi, præmittendo quòd duobus modis potest donatio modalis fieri. Vno modo per iniunctionem oneris, quod donans intendit donatario ad modi complementum imponere, non aliter donare intendens. Alio modo sine oneris iniunctione, vt si non intẽdat donatarium ad modum appositum obligare, sed vel eum ad modum allicere, vel eum ad eundem irritare. Si primum, modo non adimpleto, non tenet do natio. Secùs si secundum. Et fortè hanc domini Iuristæ finalem causam appellant, scilicet, finem propinquum, quem principaliter is, qui donat aut legem condit, intendit, quo deficien te, donare, aut obligare minimèvult. Et secundùm hoc, si primo modo facta est præfatę vxori donatio, intendendo scilicet ei onus hoc iniungere, vt maritum ad id, quod dictum est, prouocet, vxore non prouocante, donatio est reuocanda, & non tenet. Si tamen non cum onere facta est præfata donatio, sed vt inde vxor illa moueatur ad prædictam mariti prouocationem: tunc siue prouocet virum siue non, tenet donatio, nec est de necessitate taliter acceptum restituendum. Quia tunc causa ob quam donatio fuit facta potest dici impulsiua, & non finalis: quia, scilicet, donator ideo donauit, vt vxorem illam ad prouocandum maritum suum incitaret. Huius exemplum est: Si quis iuuenem quem diligit, honestum aut literatum fieri desiderat, ad quem finem multa illi bona tribuit, vt viros honestos & literatos comitetur: non quidem animo ei onus aut obligationem ad illos comitandum iniun gendi, sed vt eum datis muneribus alliciat, vt viros honestos comitetur: tunc siue illos comitetur, siue non, non tenetur is, qui munera præfata accepit, restituere, etiam si causa ob quam data fuerunt, non sit subsequuta: quia non sinalis ad sensum dictum, sed impulsiua fuit. Secùs si cum oneris iniunctione, vel expressa, vel tacita fuerint illi res illæ donatę: quia tunc cau sa illa finalis esset.

Ad quartum de donatione ob causam falsam facta: Dicendum consequenter ad ea q̃ dicta suut, quod si sit causa finalis & principaliter à donãte intẽta, sine qua animum donandi nõ habuit, & de hmõi donantis animo constet, nõ tenet donatio, & taliter acceptum est restituendum. Ratio est, quia si causa illa finalis fuit ad sensum dictum, quodãmodò est conditionalis do natio: nam hæc conditio tacitè, vel expresse in animo donantis apposita est. s. si non ita est quod Titius negotia mea curauerit, aut me à capitali crimine liberauerit, non do. Quod si in donatione exprimeret, nec in conscientia, nec in iudicio compelleretur stare donationi. Præ-[[77]v]tereà, qui ob causam falsam finalem, quam ve rã esse putat, aliquid donat, ex errore donat, alioquî non donaturus: & cùm nil magis voluntarium impediat quam error, sequitur in casu præfatam donationem ex errore causæ factam, voluntariam non fuisse: & ita in consciẽtia non tenuit. Ad textum autem citatum dicendũ quòd procedit in foro exteriori, & ex præsumptione, qua ius præsumit in casu causam illam non finalem, sed impulsiuam fuisse, ex quo donator de repetẽdo non cauit, cũ potuit: quòd si voluisset, explicuisset. Et hoc est, quod ait. l. si repetendi. C. de donationibus ob causam. Conditio in corde retenta, non in ducit repetitionem. Inde patet ad casum, quo Petrus putans se debere centum Platoni, cùm non ita sit, soluit eidem illa centum, nil exprimendo: An teneatur Plato sic acceptum restituere. Dicendum quòd in conscientia tenetur, si nulla causa appareat, ob quam voluerit Petrus illa centum liberè Platoni donare. Pro quo facit apertè Instit. Quibus modis re cõtra hitur obliga. §. is quoque.

Ad quintum de his qui causas falsas fingunt, ratione cuius simulationis aliquid impetrant, quod alioqui non impetrarent: Distingendum videtur. Quia vel causa, quam simulant, est principalis, seu finalis ad sensum dictum: vel solùm impulsiua, & minùs principalis. Si primum, non valet donatio, & acceptum est restituendum. Vt si quis dictis aut factis se pauperem, aut infirmum, aut aliâs qualificatum esse fingat, vnde alii multa eidem donant, tunc non valet ex parte recipientis donatio, sed restituere tenetur: quia quidquid dolo, vel fraude aliquis extorserit, si fraus, seu dolus sit circa casam finalem & principalem donationis, restituendum est: quia est datum ob causam non subsistentem. Dixi notanter ex parte recipientis: nam in casu ex parte donantis valet donatio, quia is, qui donauit liberê, id propter deum facit: & ita qui propter deũ aliquid dedit, deo dedisse videtur: iuxta dictũ Christi, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Matth. 25. Ac proinde taliter acceptum, non ei qui dedit, sed deo, hoc est, alicui pauperi reddendum est.

Si autem fictio, seu simulatio sit circa causam aliam minùs principalem, seu impulsiuam, modò causa finalis vera sit, tunc donatio tenebit, nec per defectum causae simulatæ vitiabitur, vt patet in casu ipsius argumenti, in quo causa finalis, seu principalis eleemosynę est releuatio indigentiæ ipsius donatarii. Si tamen in casu is qui donat, non ad paupertatem, sed ad causam simulatam principaliter respicit: vt si quis simulat se amicum, seu consanguineum, aut in officio, seu religione sodalem, cùm non sit, & ob id illi aliquid donatur: tunc an sic acceptum sit de necessitate restituendum, distinctione opùs est. Quia vel illud erat alioqui ob aliam casam veram sibi debitum, seu ex necessitate dandum: vt si talis donatarius erat paupertate notabili, hoc est extrema, vel quasi pressus: & tunc non est sic acceptum restituendum, cùm esset aliâs debitum, etiam si ob causam falsam & simulatam datum fuerit. Huius ratio est clara: quia aliquid est alicui debitum, & creditor tantũdem clam, seu furtiuè, aut per vim, seu per viam mutui à debitore accipiat, non tenetur in conscientia sic acceptum restituere. Igitur nec à fortiori quando per simulationem causæ falsæ aliquid aliâs sibi debitum impetrat. Secùs si taliter impetra tum, non erat alioquî debitum.

Corollariè sequitur contra Angelũ restitutio. j. §. 8. eum qui simulatione sanctitatis legatum aliquod, aut bonum impetrat, teneri ad taliter acceptum restituendum: eò quòd dolo & fraude videtur illud extorsisse. Et procedit hoc, vt præcedentia, quando. s. causa principalis seu finalis donationis est sanctitas, quam simulat: alioqui si appareat esse aliam causam principalem donationis, tunc sanctitas simulata non erit fina lis, sed impulfiua.

Si arguas, vt arguit Angelus in sententia. s. Id quod alicui sanctitatẽ simulanti donatur, dari principaliter propter deum, & ita causa principalis & finalis non sanctitas simulata est, sed deus: & ita taliter acceptum non est necessariò restituendum: Respon. Negando vl timam consequentiam: quia eâdem ratione se queretur datum ob paupertatem simulatam non esserestituendum, cùm similiter propter Deum principaliter donetur: quod tamen est contra ipsum Angelum. Ideo dicendum, quòd quanuis deus sit in huiusmodi donationibus causa principalis & finis, est tamen finis vltimus & remotus: causa tamen finalis propinqua, non deus, sed paupertas, aut sanctitas quã quis simulat, est. Et procedunt hæc contra hypocritam, qui se studiosum fingit, cùm non sit, & contra eos qui se religisos fingunt, & non sunt: & contra eos, qui fingunt se captiuos redimere, & puellas maritare, & alia similia pia opera facere, & non faciunt: si ob hanc causam tanquam principalem & finalem aliqua**[78r]** illis donentur, restituenda sunt.

Sequitur iam quid de rebus ex errore donatis dicendum. Potest enim hoc multipliciter accidere, prout error potest multiplex esse. Nam vel est error in per sona, vt quis donat Petro putans se donare Ioanni: vel est error in re donata, vt si quis dat aurum, putans se dare aurichalcum, vel si dat rem alienam putans se dare suam. Aut est error in qualitate personæ, seu rei donatæ. Exẽplum primi, vt si quis donat Petro peccatori putans eum sanctum esse, aut laico putans eũ clericum esse, aut diuiti putans eum pauperem esse. Exemplum secundi, vt si quis dat vestem nouam, putans se veterem, & ruptam dare. Itâque vel error est circa substantialia contractus donationis, qualia sunt persona, & res quæ donatur: & tunc non dubium donationem non tenere, & taliter acceptum præfato errore cognito debere restitui ei, scilicet, qui donauit: vel alteri, cui donator intendebat do nare. Aut est error in qualitate, & tunc dicunt aliqui donationem vitiari: quia existentibus omnibus, quæ sunt de substantia donationis, tenet donatio, sed cum errore qualitatis, seu accidentis stat omnia substãtialia seruari, cùm accidens sit, quod potest adesse, & abesse præ ter subiecti corruptionem. Et patet à simili in contractu matrimoniali, in quo si omnia substantialia concurrant, tenet coniugium, etiam si error qualitatis interueniat, vt si vir putat vxorem, quam accipit, castam, aut diuitem esse, cùm non sit. Verùm quidquid sit de contractu maritali, de quo aliâs: Loquendo ad propositum de do nationibus ex errore factis, etiam si sit error cõditionis aut qualitatis, videtur distinguẽdum. Quia aut illa qualitas, de qua hmõi error habetur, est causa finalis, & sine qua non præfatæ donationis ad sensum suprà dictum, vel non. Si primum, non tenet donatio in foro conscientiæ. Cuius ratio est, quia non concurrunt omnia quæ sunt de substantia donationis: nam inter hæc quod potissimum est, est libera & spontanea dandi voluntas: hæc autem non habetur quando causa finalis & principalis, ob quam donatio fit non subsistit, quanuis per errorem subsistere putetur: nec aliquid magis dicitur volũtarium tollere, quàm error. Secùs si quali tas in qua erratur non sit principalis & finalis, & sine qua non.

Corollariè sequitur stando intra me tas naturalis & diuini iu ris, impertinens esse errorẽ illum qui de qualitate habetur, esse ex dolo, ac simulatione donatarij causatum, aut ab ipso donãte conceptum ad hoc, quòd donatum sit, vel non sit restituẽdum: quia quandocũq; huiusmodi error habi tus sit, si qualitas de qua habet̃ sit causa principalis, & finalis ad sensum dictum, donatio nõ valet, & per consequens recognita venit taliter acceptum restituẽdum. Si tamen illa quali tas in qua erratur, causa finalis non sit, poterit sic acceptum retineri: vt si quis donat alicui, quam pauperem esse putat, cùm non sit, & ob illam causam principaliter donat, nil valet do natio, siue donatarius fingat se pauperẽ esse, siue non fingat: econtrà verò si non ob illam causam principaliter dat, sed quia consanguineus est, & sit verè talis, tenebit donatio. Quãquàm in foro exteriori refert vnde præfatus error sit causatus: quia contra dolosum, & simulantem iudicabitur in fauorem donantis, si dolus probetur.

Corollairè sequitur quid dicendum in casu, quo prælatus beneficiũ alicui ex errore confert, putans. s. illum castum vel sanctum esse, cùm non sit, an talis teneatur beneficium taliter acceptum resigna re. Et dixit Alexãder de Hales, parte. 4. distinguendum esse: quia vel error ille processit ex simulatione clerici, qui se talem simulauit, vt beneficium impetraret, vel aliunde. Si primum, ait illum teneri ad beneficij resignationem: quia dolo, & fraude illud obtinuit: & ingrediens & ingressus est vitiosus: quemadmodũ & legatum illo modo acquisitum, seu procuratum est restituẽdum. Secùs (inquit) si error ille fuit aliundè in prælato

causatus: quia tunc licèt ingrediens sit malus, ingressus tamen nõ est vitiosus, supposito quòd clericus ille sit ad tale beneficium alioquî idoneus.

Econtrà verò Adrianus ait in casu nõ esse de necessitate tale beneficiũ resignandũ. Cuius ratio est, quia beneficium non tam conferri debet pro præcedenti bus meritis, quàm pro futuris: ideò satis est, si clericus ille posteà mores in melius cõmutet. Quæ responsio inde confirmatur: quia beneficium datur propter officium: non quidem propter officium præteritum, sed propter exercẽdum per ipsum beneficiatum. Potest etiam pro hac sententia alia causa assignari: quia quanuis ob sanctitaem, quæ vere in illo hypocrita non ex istit, prælatus eidem beneficiũ dederit, illa tamen causa non est, sicut nec esse debet, principalis, seu finalis, sed impulsiua: finalis autem causa pręfatæ collationis est idoneitas ad tale beneficium: & cùm supponatur cle-[[78]v]ricum illum promotum, esse ad illud beneficium idoneum: ideo taliter acceptum resigna re non tenebitur. Adde amplius in confirmationem eiusdem, quòd esto prælatus ob sanctitatem simulatam principaliter, ac finaliter beneficium illud contulerit, non inde erit obligatus is, qui promotus est, illud resignare, eo ą erat alioqui sibi ex iustitia distributiua debitum, supposita eius idoneitate, vti supponimus: esto quòd non plus illi, quàm alijs clericis æquè idoneis fuerit debitum præfatum beneficium. Huius exemplum est notum, vt si alicui certa pecuniæ summa, vt eam pauperibus eroget, sit commissa, & sint multi paupe res, è quibus occurrit vuus simulans se ipsius eleemosynarij propinquum esse cùm non sit, ob illam tamen causam principaliter illi eleemosyna erogetur, non tenetur præfatus pauper eleemosynam cum præfato dolo acceptã restituere, eò. s. quòd alioqui ratione veræ paupertatis, & indigentiæ esset eidem debita, etiã si non magis illi, quàm alijs æquè pauperibus deberetur.

Sequitur inde, quòd etiam si clerico illi fuerit beneficium ob turpem causam collatum clerico id sciente, non tenetur beneficium taliter acceptum resignare, contra eundem Alexandrum, supposita semper eiusdem clerici idoneitate: vt si episcopus habet rem cum matre, aut sorore ipsius clerici, ob quam causam principaliter prælatus illum ad tale beneficium promoueat.

De rebus ob causam necessariam datis, causa subsequuta.

QVAESTIO. XXV.

DEinde videre cõ uenit de rebus ob causam datis, causa subsequuta. An sint aliquando restituẽdæ. Est autem triplex causa, ob quam aliquid dari solet, puta necessaria, honesta, & turpis. Loquor autem nunc de causa necessaria, non de ea, quæ per naturam, seu rei pręteritionem facta, est necessaria: nam de datis ob huiusmodi causam, non dubium, quin retineri possint: vt si dono Petro. x. quia Deus æternus & omnipotẽs est, aut quia Petrus anno elapso causam meam defendit, supposita causæ veritate, non dubium donationem vali dam esse: sed loquor de causa necessaria necessitate præcepti, ita vt causa necessaria ob quã aliquid datum est, sit opus humanum, ad quod ipse donatarius erat alioquî obligatus. De rebus igitur ob huiusmodi causam necessariam datis priùs videamus, & sit casus: Petrus vidẽs Ioannem in tanta esse necessitate, quòd nisi suam operam illi impendat, aut aliâs eum ab iniuria defendat, bona ipsius Ioannis periclitabuntur, aut persona sua notabilem iniuriã patietur: vult quidem Petrus Ioannem iuuare, & defendere, non tamen nisi pecunia data,

qua accepta, operam alioqui debitam Ioanni impẽdit. Quæritur an taliter acceptum sit de necessitate restituendũ. Verùm, quia præsupponit quæstio Petrum in casu teneri ad proximum suum defendendum, & illi in suis necessitatibus sucurrendum. De hoc pręsupposito priùs videndum est, an ita sit, vt supponitur. Quod specialiter quæritur de obligatione pro ximum ab iniuria, seu morte iniuriosa defendendi. Nam quòd teneamur proximum à morte famis illi nostra bona communicando eripere, suprà. C. de eleemosyna latiùs ostensum est, iuxta vulgatum Ambrosij decretũ: Fame pasce morientem, si non pauisti, occidisti. Et iterum: Non minùs criminis est, quàm haben ti tollere, cùm possis, & abundans sis, indigentibus denegare. Vbi æquiparat furto hoc, quod est eleemosynam indigenti non erogare, & homicidio hoc, quod est fame pereunti cibũ non porrigere. Sicut & Hiero. rapinam re tinere, & ea pauperibus non elargiri. 42. dist. cap. 1. Quod propter diuites dictum est, qui cùm videant pauperes sępissimè necessitate premi, claudunt viscera sua apud eos, quos à Dei charitate remotos esse, Ioan. in sua Canonica docet. & Iaco. cap. 5. ad diuites loquens, ait: Agite nunc diuites, plorate vlulãtes in miseriis, quæ aduenient vobis. Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimenta vestra à tineis comesta sunt, aurum & argentum vestrum æruginauit: & ęru go eorum erit vobis in testimonium, & manducabit carnas vestras sicut ignis. Thesaurizatis vobis iram in nouissimis diebus.

His tamen dimissis, quæ necessitatẽ subueniendi proximis fame pereuntibus sufficienter nobis incumbere docent, esset du bium de morte gradij aliisque iniuriis proximo illatis, an teneamur ab his proximum cùm possimus defendere. Et ratio difficultatis est: quia Petrum volentem Christum ab iniuria & morte per Iudęos illi parata defendere, Chri-**[79r]**stus ipse reprehendit dicẽs: Mitte gladium in vaginã. Nam omnes qui gladio occiderit, gladio peribit. Matth. 26. Deinde non magis tenemur proximum ab iniuria & morte gladii de fendere, quàm ipsemet seipsum, sicut nec tenemur eum magis diligere, quam ipsemet seipsum, sed ipsemet potest absq; vlla defensione suiipsius mortem iniuriosè illatam, æquo animo pro Christo, & fide eius sustinere, cùm legamus sanctos gaudentes ad supplicia iuisse, aliosq; morti por Christo se sponte obtulisse, cùm possent silendo, vel fugiẽdo, aut arma capiẽdo mortem illam iniuriosam euadere. Pro quo facit Christi consilium Matth. 5. Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei alteram. Et Paulus ad Roma. 12. Non vos defendẽtes, sed date locum iræ.

His tamen non obstantibus oppositum videtur esse tenendum. s.q tenetur homo proximum suum ab iniuria defendere, & à morte iniusta, si potest, eripere. Huius ra tio est clara, quia tenetur homo non occidere proximũ, nec illi iniuriam inferre: igitur tenetur non permittere proximum suum iniuriam pa ti, & per consequẽs tenetur eum defendere. Antecedens patet ex præcepto decalogi: Non occi des. Et consequentia satis certa est ex decreto Symmachi, distin. 83. Non grãdis differentia est mortem inferas, vel admittas: mortem enim languentibus videtur infligere, qui hanc, cùm potest, non excludit. Idem patet ex decreto Gelasii. 7. q. 1. cap. Omnes. vbi dicitur: Qui negant fugientibus & necessitatem patientibus faciẽdam esse misericordiam, ipsum Christum negant, qui est misericordia & veritas.

Pro quo etiam facit decretum Ambrosii suprà citatum. Et habetur. 86. distin. cap. Pasce. Quisquis pascendo hominem serua re poteris, si non paueris occidisti.

Facit etiam Augustinus, vt habetur. 23. q. 4. cap. Omnis. vbi ait, Si quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneti cum factum currere videret in præcipitum, nónne tunc potiùs malum pro malo redderet, si sic eum ire permitteret? Vnde patet teneri hominem si

viderit proximum suum seipsum occidere velle, illum nè se interimat impedire: igitur etiam tenetur proximum ab iniuria & iniusta morte aliundè illata, si potest, defendere.

Facit etiam capit. Non inferenda. 23. q. 3, vbi dicitur: Qui à socio non repellit iniuriam, cùm potest, tam in vitio est quàm ille qui facit. Quod cùm ita sit, esset dubium, An hæc obligatio fratrem ab iniuria defendendi, his solùm conueniat, qui in potestate sunt constituti, in alios iurisdictionem habentes. An potiùs generaliter omnibus, qui viribus possunt iniuriam passum defendere. Et vt refert glo. in cap. præallegato, Non inferenda. Sunt qui tenent, quòd huiusmodi obligatio non nisi maioribus potestatem iurisdictionis in alios habentibus conuenit: cæteri verò etsi possint fratrem ab iniuria defendere, & rectè agerent, non tamen tenentur. Pro quo allêgant capitu. Fortè. eâdem causa & quæstione: vbi in sententia decernitur, his qui potestatem habent iudicandi competere delinquentes coërcere, corripere, & degradare. Allêgant etiam capitu. Duo ista nomina. 23. q. 4. vbi in sententia significatur illi competere delinquẽtes corripere, cui cura, seu regimen eorum conuenire dignoscitur. Allêgant etiam ca pitu. Quantæ. de sententia excommunicatiovbi in sententia dicitur, pari pœna puniendos esse eos, qui cùm possint clericum ab iniuria defendere non defendunt, & eos qui iniuriam inferunt. Quod secundùm communem, & verum intellectum procedit de his, qui potestatem habent iurisdictionis, non de personis priuatis. Postremò rationem afferunt sic arguentes: Si quilibet teneretur alium desendere: igitur si quis pecuniam pro defensione alterius reciperet, teneretur eam restituere: quod est falsum &c.

His tamen non obstantibus, videtur oppositum esse tenẽdum, iuxta ea quæ suprà allegauimus. Quia defendere proximum ab iniusta morte, & illi in suis necessitibus subuenire, officium charitatis, & ad pręceptum fraternæ charitatis pertinens: charitatem autem ad proximum indigentem habere, cuilibet homini conuenit, quemadmodùm cuilibet iniunctum est proximum sicut seipsum diligere: vnicuique etiam mandauit Dominus de proximo suo. Nec satis est proximum indigentem affectu diligere, nisi affectum, & operam nostram, qua indiget, illi impendamus: iuxta dictum Ioan. in Canonica, Fratres diligamus non tantùm verbo, sed ope re & veritate.

Confirmo idem ex capi. Non inferenda. suprà citato: vbi di citur, Qui à socio non repellit iniuriam cùm potest. vbi si ly, potest, diceret potestatẽ iurisdictionis, & non virium potestatem, non dixisset textus, Qui à socio iniuriam non repellit. Sed debuisset dicere, Qui à subdito iniuriam cùm potest non repellit. Hoc idem patet per exẽplũ,**[[79]v]** quod ibidem Ambrosius affert de Moyse, qui Hebræum iniuriam ab Aegyptio patientẽ defendit, cùm tamen tunc Moyses nullam in Hæbræos, nec Aegyptios iurisdictionis potestatem haberet, nec diuinam, nec humanam: vt suppono ex Exo. cap. 2.

Confirmo iterum ex cap. Dilecto. de sententia excommunica. lib. 6. vbi dicitur: Licet vnicuique suo vicino, vel proximo, pro repellenda iniuria, suum impar tiri auxiliũ. Imò si potest & negligit, videtur iniuriantẽ fouere, ac esse particeps eius culpæ.

Iterum idem confirmo ex Prouerb. capit. 24. vbi dicitur: Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare nè cesses. Si dixeris, vires non suppetunt: Qui scrutator est omnium ipse intelliget, & Seruat orem animæ tuæ nil fallit, reddet ǵ; homini iuxta opera, &c. Vbi apertũ est Prophetam loqui de potentia virium corporaliũ, & non de potestate iurisdictionis.

Nec valent allegata contra hanc sententiam. Nam ca. Fortè. suprà citatum, impertinens est huic proposito, cùm illic loquatur Augustinus de correctione iudiciali, & delinquentium

punitione, vt ex textu ipso constat. Quod officium fateor non nisi iurisdictionem habẽti competere. Secùs de succurrendo proximo indigenti, & de ipsum ab iniuria defendendo, quod etiam priuatis personis competere ostensum est.

Nec obstat secundò cap. Duo ista nomina. suprà citatum. Quia illic docet Augustinus, cui ex officio conueniat delinquentes corrigere & increpare, eorumque curã habere. Et dicit id competere regẽtibus eorum, siue sint epscopi respectu subditorum, siue patres respectu filiorum, siue domini respectu fa mulorum, siue mariti respectu vxorum: non ta men id negat cæteris ex charitate competere: quandoquidem fratrem corripere, præceptũ est charitatis vnicuique datũ: iuxta illud Matt. 18. Si peccauerit in te frater tuus. Vbi non dixit, Si peccauerit in te subditus tuus, seu famu lus tuus, sed frater tuus: vt intelligamus hoc præceptum de fratre corrigendo, omnibus indistinctè traditum esse. Quanquàm quibusdã ob eorum officium specialiùs delinquentes corrigere conueniat. Adde quòd non loquitur illic Decretum de defensione proximi ab iniuria eidem illata, vt constat: & ita textus impertinenter videtur allegatus.

Nec obstat tertio cap. Quantæ. de senten tia excommunica. & communis glossa eiusdem. Quia esto ita sit, quod pœnam illam canonicam non incurrant omnes, qui cùm clericum defendere possunt, non defendunt: sed tantùm hi, quibus ex officio, & iurisdictio nis potestate id conuenit. Omnes tamen, etiã si priuati sunt, culpam incurrunt, qui sine incommodo proprio possunt iniuriam passum defendere, & non defendunt.

Nec obstat postremò ratio suprà facta: quia esto de præcepto charitatis teneatur vnusquisq; alterum ab iniuria defendere, iustè potest pro ipsa defensione mercedem accipere, vt statim patebit. Relinquitur ergo obligationem defendendi proximum, & illi in suis necessitatibus operam qua indiget impendendi, omnibus vniuer saliter conuenire, tam his qui potestatem habent iurisdictionis, id est, personis publicis quam priuatis, licèt differenter: quia personæ publicæ ad id duplici titulo tenentur, scilicet, ratione officii publici, & ratione charitatis ad fratrem habẽdæ: personæ autem priuatæ ad id ex sola charitate generaliter tenentur.

Ad ea verò, quæ pro ratione dubitandi ante oppositum tacta sunt, dicendum ad primum de Petro, qui volens Christum de fendere fuit reprehẽsus à Domino: Quòd quẽ admodùm principes peccauerunt Christum crucifigendo, ita & reliqui cognoscentes Christum iniuriosè à principibus tractari, & occidi, peccauerunt, ipsum non defendendo: vt ait Augustinus super Psal. 81. & habetur. 23. q. 3. ca pit. fin. Quòd si Petrus fuit à Domino reprehẽ sus, quando gladio seruum Malchi percussit, facilem habet responsionem. Quia cùm apostoli interrogassent Christum, an percuterent in gladio eos qui contra Christum venire videbant, debuerat Patrus sicut cæteri, quid Christus responderet expectare: quod non fe cit, sed præueniendo propria voluntate gladium exemit. Deinde Petrus non tam animo defendendi Christum, quàm vindictam sumẽ dividetur gladium exemisse, vt ait glossa interlinea. Matth. 26. Vnde quòd Christus eum reperhendendo subiunxit, Qui gladio percusserit, gladio peribit. de his intelligitur, qui propria auctoritate percutiunt ad vindictam sumendum, vt patet per Augustinum sic illud exponentem. Et est eius expositio canonizata, & habetur. 23. q. 4. cap. Ille gladium accipit &c. Adde quòd Petrus priùs fuerat à domino reprehensus, eò quòd vellet Christum à passione retrahere, quando suadebat ei, nè iret in Hierusalem, cùm illi Christus intimasset, **[80r]** hanc esse patris voluntatem, vt scilicet, Christus pateretur. Ac proinde volens Petrus secũdò Christi necem impedire, mritò fuit à Domino reprehensus. Itaque id speciale

fuit in Petro, aliisque apostolis, quibus Christus prædixerat Dei patris voluntate decretum esse, vt ipse pateretur, ideo minimè debebant gladiis necem Christi impedire.

Ad aliud in quo arguitur non teneri nos ad defendendum proximum, ex quo ipse non tenetur seipsum defendere, vt exemplificatur de sanctis martyribus, dicendum, fa teor quòd in casu sancti illi patienter mortem sustinebant, quodque seipsos defendere non tenebãtur, eò quòd pro tunc sic fortiter pati expediebat, vel ad alios fideles in fide cõfirmandum, vel ad alios ad fidem conuertendum: & ordo charitatis id postulabat, vt animam suã pro amicis, & proximis poneret. Cùm hoc tamen stat, quòd alij potẽtes à morte illa iniuriosa eos eripere tenerentur ad id ex pręcepto charitatis. Si obijcias, sicut expediebat illos sanctos pro publica fratrum salute patienter mortem ferre, ita expediebat, vt alij permitterẽt eos sic pati, ad publicam fratrum salutem. Respon. negãdo sequelam. Quia quemadmodùm Christus non tenebatur se à morte sibi illata defendere cùm posset, & eum pati pro publica salute expediebat, alij tamen tenebantur eum defendere, nè Christi neci consentirent: prout apertè ait Augustinus, Psal. citato, scilicet. 81. Ita & in proposito. Quod autem citatum est ex Matth. 5. & ad Roma. 12. ad probandum non debere quenquam seipsum defendere, non probat intẽtum, eò quòd illæ authoritates non defensione, sed de vindicta sunt accipiendæ, prout Paulus ibidem explicat, statim subiungens: Scriptum est enim, Mihi vin dictã, & ego retribuam. standum igitur est in conclusione suprà probata: & non solùm proximo opera nostra indigẽti tenemur eam pro ipsius defensione impendere: sed etiam, vt eun dem res suas à dãno notabili illis alioquî euenturo eripiamus, ex eâdem charitate tenemur: prout Exod. 23. præceptum est. Si videris asinum odientis te iacentem sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo, &c. Et sic patet de supposito.

Iam de eo, quod quærebatur, breuiter videndum est, an. s. data ob causam alioquî necessariam necessitate præcepti, seu ad quam homo alioquî tenetur, sint restituen da. Et arguitur pro parte affirmatiua, Primò de iudice, qui si aliquid recipiat, vt iustè iudicet, tenetur acceptum restituere, vt suprà ex Augustino in epistola ad Macedonium deduximus, quando agebamus de rebus per actum peccaminosum acquisitis. Idem etiam patet de teste, qui in ius vocatus tenetur deponere veri tatem super qua fuerit à iudice interrogatus: & si pro ea deponenda aliquid extorserit, tenetur illud restituere: quia sicut sententia iudi cis vę nalis non est, ita nec testimonium veritatis, ex eodem Augustino.

Secundò de his, qui alioqui sufficienter stipendiati sunt, ratione cuius stipendij tenentur aliquid agere, si pro eo, ad quod ratione stipẽdij tenentur, aliquid à partibus amplius exigunt, & recipiunt, peccant, & restituere tenentur: quia id ad crimen perti net cõcussionis. & patet ex Augustini sententia super illud Ioan. Baptist. quod ad milites dixit: Estote contenti stipendijs vestris, neminem concuciatis: Lu. 3. ait, Non de his tantùm militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiæ suæ cingulo vtitur, dignitatis suæ miles asscribitur. Atq; ideò hæc sententia potest dici verbi gratia militibus protectoribus, cunctisque rectoribus, quicũq; sibi stipẽdia publicè decreta cõsequũ tur: si amplius quærit tanq calũniator & concussor, Ioan. sententia condẽnatur. Et habetur 23. q. 1. militare. De eodem etiam habetur. 1. q. 1. Iubemus. cum reliquis ibidem sequentibus.

Tertiò de his qui alienum detinent, puta commodatum, vel depositũ si aliquid extorqueant, vt huiusmodi res suis dominis reddant, tenentur accepta restituere ex sententia omnium, non solùm in foro con scientiæ, sed etiam in iudiciali, vt habetur. ff. de condictio. ob turpem causam. l. 2. &. l. vltimain quibus in sententia dicitur, pecuniam extortam ob causam

reddendi alicui, quod illi debitum est, repeti posse. Et exemplificat de commodato. Item ibidem sic dicitur: Si dedi ti bi nè sacrilegium facias, nè furtum, nè hominem occidas, condici potest. Et tamen constat causas illas necessarias esse necessitate præcepti, puta non facere sacrilegium, non furari, neq; occidere. Idem patet de vxore, quæ non vult marito debitum coniugale persoluere ni si pro pecunia, quæ vltrà quòd peccat, tenetur pecuniam restituere tanquam turpiter & iniustè extortam, cùm ipsa alioquî teneretur debitum reddere.

Quartò pro eodem facit ratio. Quia inferior non potest aliqd exigere, seu recipere, vt suo superiori debitam exhibeat obe-**[[80]v]**dientiã, cùm ad hanc alioqui velit nolit, teneatur. Similiter si quis votum fecit, non potest aliquid exigere, vt ipsum votum compleat. Diues etiam videns pauperem in extrema necessitate, non potest aliquid exigere, vt illi rem, qua indiget, largiatur, cum ad id alioqui teneatur. Et facit pro hoc specialis ratio: quia vel diues ille tenetur illi pauperi succurrere donando, vel mutuãdo. Si primum, nil igitur potest ꝑ eo quod donat extorquere: quia tunc non donaret. Si secundum, vsuram videretur cõmittere.

Postremò idem apparet de prælatis, qui pro conferendis beneficiis nil exigere possunt, cùm ad id ipsi alioqui teneantur, cùm non domini beneficiorum sint, sed dispensatores, & simoniam committerent: & ita acceptum ob illam causam tenerentur restituere. Similiter domini temporales, quibus conuenit secundum iustitiam distributiuam officia publica conferre, si ob hanc causam aliquid exigant, aut recipiant, tenentur restituere, tanq hi, qui quod non suum est, vendunt.

Ex quibus omnibus aliquibus visum est, quod vniuersaliter sunt omnia illa restituenda, quæ ob causam alioqui necessariam necessitate præcepti, seu ad quæ quis alioqui tenetur, recepta sunt: eò quod vniuersaliter dicunt nil posse à quodam recipi, seu exigi pro eo, quod ipse alioqui debet. Quia omne quod de betur, gratis est persoluendum.

His non obstantibus videtur aliter sub distinctione respõdendũ. Sunt enim pręcepta, quæ homo adimplere tenetur, in du plici differentia. Quædam enim pertinent ad iustitiã seruandam, quę intẽdit reddere vnicuique quod suum est, aut sibi debitũ. Quædam verò pertinẽt ad charitatem, & hęc iterum sunt tripli cia. Quędam pertinent ad charitatem, q̃ ad Deum habẽda est. Quædam ad charitatem, quæ ad se. Quædã verò ad charitatem ad proximum habendam. Iterum præcepta, quæ proximi vtilitatẽ respiciunt, sunt duplicia. Quædam enim sunt, in quorum adimpletione nec magna opera nostra necessaria est, nec pecunia, sed in vno, aut paucis verbis consistunt, vt est delinquentem verbo corrigere, tristem consolari, infirmum visitare, &c. Alia sunt, in quibus notabilis opera seu labor est necessarius, aut etiam pecunia, seu aliud pecunia comparabile, secũdùm quod proximi indigentia postulauerit. Rursus de proximo indigente distinguere cõuenit. Quia aut est inops omnino, qui, scilicet, non habet, nec habere sperat: vnde ei, qui ope ram, vel pecuniam sibi impenderit, retribuat. Aut non tam inops est, quin habeat, aut habe re speret, vnde pro accepto beneficio æquiualentiam reddat.

Quibus pręmissis responsio patet per tria dicta. Primum est. Non potest homo aliquid extorquere, aut exigere ob causam necessariam necessitate præcepti, quod ad iustitiam pertinet. Hæc patet. Quia opera iustitiæ vęnalia non sunt, sed gratis agẽda: siue sint opera iustitiæ ministrandæ, aut exercendæ, siue sint opera iustitiæ vnicuiq3 quod suũ est reddentis. Hoc videtur sufficienter probatum per ea, quæ ante oppositum, sunt allegata.

Secundum dictum. Non potest homo aliquid extorquere, vel exigere ob causam necessariam necessitate præcepti charitatis, quod Dei honorẽ atque cultum concernit, nec

quod ad propriam ipsius hominis attinet vtilitatem. Hoc etiam certum est, quia non potest aliquis vendere cultum, & honorem ipsi Deo debitum, quem Deus sibi impendi iure præcepit. Vnde quanuis homo Deum colens & honorans vti debet, possit inde ex Dei liberalitate, & gratia præmium sperare, non tamen hoc ipsum vendere. Sicut nõ potest aliquid exigere, nè sacrilegium faciat, nè nomen Dei peieret, nè votum violet, nè Deum blasphêmet, quod notum esse suppono: similiter non potest homo aliquid exigere, nè seipsum secundùm animam, aut secundùm corpus occidat, nè seipsum infamet: nec potest aliquid exigere, vt de peccatis doleat, & confiteatur, vt mores prauos in meliores cõ mutet: absurdum enim omnino videtur homines operam alteri vẽdere, quę non nisi in ipsius operantis vtilitatem fit.

Tertium dictũ. Homo potest aliquid exigere ob causam necessariam necessitate præcepti, quod proximi vtilitatem concernit, scilicet, quando operam, ac laborem notabilem, seu pecuniam pro proximo exponit, si proximus ille habeat, vel habere sperat vnde retribuat, etiam si actu non habeat, sed pauper sit. Hoc patet quantum ad ope ram impẽsam: quia ex sententia Pauli, Nemo tenetur suis stipẽdijs pro alio militare. Sic em̃ primo ad Corinthios. 9. ait. Quis militat vnq suis stipendijs: Quis plantat vineam, & de fru ctu eius non edir? Quis pascit gregem, & de la cte eius non manducat? Quod testimonio legis statim confirmat, dicens, scriptum est in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Et iterum hoc idem ex Christi ordinatione dispositum esse declarat, dicens: Ita Dominus**[81r]** ordinauit his, qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere, prout Chistus dixerat Luc. 10. Dignus est operarius cibo suo. Nec valet di cere hæc procedere, quando aliquis non necessitate, sed voluntate in alterius vtilitatem ope ratur: non inquam valet, nam Paulus præceptum Christi habuit, vt euangelizaret: ad id enim se à domino missum esse ipse testatur, di cens: Non enim misit me baptizare, sed euangelizare, & tamen non tenebatur gratis ministrare, seu officium prædicationis exercere: ac proinde poterat ob huiusmodi ministerium suum exigere stipendium.

Hoc idem patet ex cap. Precariè. 10. q. 2. vbi dicitur, neminem esse cogendũ de suo altari benficium facere. Inde est, quòd medicus sicut operarius possunt mercedẽ sui la boris exigere, similiter & aduocatus potest suum patrocinium vendere, sicut & iuris consultus suum confilium, vt apertè habetur cap. Non sanè. 14. q. 5. Non solùm quando id sine necessitate faciunt, sed etiam si cum necessitate præcepti id faciant, vt si infirmus esset alioqui periturus, nec sit nisi vnus medicus, qui illum possit curare, tenetur sub pœna peccati mortalis eum curare, sed non gratis. Similiter si non sit qui valet insontem à iudicio condemnatiõis eripere, nisi aduocatus teneretur ad id operam suam impendere, sed non gratis. Si militer si non sit, qui domum proximi à ruina, vel incendio propè veniente possit liberare, nisi Petrus, tenetur operam suam prout potest, apponere, sed non gratis. Poterit enim mer cedem sui laboris exigere, ex quo vtiliter gessit negotium illius, pro quo facit. l. Põponius. ff. de negotiis gestis.

Hoc etiam idem patet de teste, qui si sit in ius vocatus, licèt teneatur veritatem gratis deponere, non tamen tenetur operam, laborem, & expensas factas eundo, stando, & redeundo gratis exponere: sed pro illis poterit, quod iustum fuerit, exigere: vt patet cap. Statutum. de rescriptis. §. pro testimonio. Etiam si operam & expensas illas de necessita te præceptifaciat.

Idem etiam patet de eo, qui alterum ab iniuria, vel alio damno defendit, qui licet ad id aliquando ex charitate teneatur, non tamen gratis, sed potest mercedem exigere, nec repeti potest, vt citari solet. l. si pater. ff. de dona. §. primũ. Ex quibus & multis aliis patet quod

potest quis exigere aliquid ob operã proximo impẽsam, ad quam alioqui de pręcepto charitatis tenetur, eò quòd non tenetur gratis huiusmodi operam impendere.

Quod etiam nec pecuniam teneatur gratis donare, etiam si eam ex præcepto charitatis indigenti cõmunicare teneatur, patet ex his, quæ nuper dicta sunt, & ex his q̃. C. de eleemosyna dixim⁹. Si enim operã ꝓximo ex necessitate charitatis impẽdo, possum ęstimationem exigere, vt ex dictis constat. Igitur etiam si pecuniam ex eadem necessitate reimpendam, potero illam postmodùm exigere, nec teneor illam sicut nec operam gratis donare. Pro quo facit exemplum, si non possum proximum ab aduersariis superuenientibus liberare, nifi equum, quem habeo, illi tradam, vt fugiat: teneor quidem equũ illi ex charitate tradere, non tamen donare, sed potero posteà equum, vel æstimationem repetere.

Pro quo facit. l. Nesennius. &. l. alimenta. ff. de rebus gestis. vbi in sententia dicitur, quòd si ego habeo tritici abundantiam, quòd superueniente famis necessitate, teneor his, qui huiusmodi necessitatem patiuntur, triticum meum communicare, non tamen do nãdo: sed potero protestari quod mutuo illis, qq́; repetam ab eis, quando soluere poterunt.

Hoc idem probat Adria. ex cap. Si quis. de furtis. vbi dicitur: Si quis per necessitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vel vestem, aut pecus, pœniteat hebdo madas tres, & si reddiderit, non cogatur ieiunare. vbi secũdùm vnam lecturam doctorum, quanuis necessitas fuerit maxima, si postea pinguiorem fortunam sortitus non restituerit, peccat: si verò necessitate cessante statim restituit, in nullo delinquit, & non cogitur pœnitere. Vnde colligit nos minimè teneri pasce re fame moriẽtẽ gratis donãdo, sed possumus ꝓtestari de dati repetitione, quando ad pinguẽ veniret fortunã. Sed de hoc vide. C. de eleemosy.

Iam facilè patet responsio ad ea, quæ pro priore sententia sunt allegata. Si enim iudex pro sententia iusta, & testis pro testimonio ferẽdo non possunt aliquid exigere, ideo est: quia ad id tenetur ex præcepto ad iustitiã pertinere. Similiter si hi, qui sufficiẽter stipendiati sunt, non possunt amplius exigere ꝓ eo ad quod ratione stipẽdii sunt obligati: ideo est, quia ex quo de stipẽdio cõuenerũt, & ratione eius se ad aliquid obligauerunt, tenentur ad illud ex præcepto iustitiæ, etiam obligatione ciuili. Id enim iustitia postulat, vt pacta, & cõtractus seruẽtur, quos homines ex consensu faciunt. Ac pro in de milites, aduocati, iurisconsulti, & cathedratici, & reliqui, si semel de stipẽdio cõue-**[[81]v]**nerunt, ratione cuius se bligârũt ad suas ope ras impendendum, non poterunt posteà amplius exigere, sine crimine concussionis. Excepto, nisi initus contractus de alterius partis consensu rescindatur.

Sequitur inde non satis certam esse sententiam Innocentii in capit. Quia plerique vbi in summa ait, medicum, aduocatum, & minores officiales, si non dolo malo, sed publicè, immoderatè tamen aliquid extorquent, quod non tenentur restituere, nisi fic extortum sit in notabili quantitate. Et pro bat ex capitul. Non sanè. 14. q. 5. Nam textus ille potiùs est contra sententiam Innocentii, quàm pro eo. Patet. Quia loquens de officiali bus inferioris ordinis quàm sint iudices, ait textus, quòd extorta ab eis per immoderatã improbitatem repeti solent. Vnde apparet quòd ea, quæ per immoderatam improbitatem extorserunt, tenentur restituere. Quod autem fefellit Innocentium hoc esse videtur, quia illam particulam, per immoderatam improbitatem, putauit copulãdam esse cum sequentibus, scilicet, repeti solẽt: non cum præcedenti, scilicet, extorta ab eis: ita vt fuerit eius sensus, Quòd extorta à præfatis minoribus officialibus repeti solent per immoderatam improbitatẽ. Nam statim additur intextu, magisq; reprehẽdimus eos, qui talia inufitatè repetierunt, quàm qui ea de more sumpserunt. Quòd autem non ea fuerit mens Augustini, cuius est decretum, patet. Quia Augustinus non

excusat eos, qui aliquid indebitum extorserunt, sed eos, qui illud de more sumpserunt, vt ipse textus ait: mos autem non corruptelam, seu extorsionem dicit, sed consuetudinem & vsum licitum: vt patet. Adde quòd Augustinus in epistola ad Macedonium vnde hic textus sumptus est, postquam dixit, Extorta repeti solent: addit, data per tolerabilem consuetudinẽ non solent. Et deinde subiungitur clausula citata, scilicet, magisque reprehendimus eos, qui talia inusitatè repetierunt &c. Ac proinde textus ille truncatus est in Gratiano. Quidquid igitur fuerit extortum, siue à maioribus officialibus, siue à minoribus, siue in magna, siue in parua quantitate, restituendum est: quemadmodum si quis vendit rem vltrà quàm valet, etiam si excessus mo dicus sit, tenetur restituere in foro cõscientiæ: quanquam secundùm iura repeti non possit, nisi fuerit vltra dimidium iusti pretii, de quo inferiùs suo loco videbitur. Et per hæc patet ad primum & secundum.

Eodem modo ad tertium est respondendũ, quòd. s. qui alienum detinet, siue sit furto sublatum, siue accõmodatum, siue depositũ, tenetur de necessitate & gratis illud restituere, eò quod hmõi restitutio actus iustitiæ est. Sicut & vxor tenetur gratis suo marito debitũ reddere cõiugale, quia corpus vxoris sub viri potestate est, sicut & corpus viri sub potestate vxoris: iuxta Paulũ. 1. ad Cor. 7. Similiter pro eo quod est non sacrilegium facere, non furari, nõ occidere &c. nil exigi, aut recipi potest, cum hęc alioqui debita sint ex p̃cepto ad iustitiam pertinẽte, q̃ sicut iubet vnicuique, quod suum est, reddere: ita iubet nemini dãnũ, aut iniuriam infer re. Et esto illa ad p̃ceptum charitatis fraternæ pertineant, ex quo tamen ralia sunt, q̃ adimpleri, sine expẽsis facilè possunt, ideo gratis sunt adimplẽda. Ad quartum pari forma dicẽdũ, quod pro eo quod homo obediat superiori nil exigi, aut recipi potest: quia obedientia superioribus specialiter debita est, & ideo ex iustitia est illis gratis reddenda. Non enim minùs ad iustitiam pertinet, debitam obedientiam reddere, quam rẽ alienã suo dño, & corpus marito reddere postulanti. Verum quam uis operam nr̃am & pecuniã indigenti impendere ad obedientiam pertine at, non ideo necesse est id gratis facere. In illo enim opere duo sunt cõsideranda: alterum est Deo id iubẽti obedire, quod ad iustitiam pertinet, & ob hanc causam non est licitum aliquid exigere.

Alterum est, bona nostra proximo indigenti communicare, & hoc ad charitatem attinet potiùs quàm ad iustitiam: ideo hoc non tenemur gratis & cum damno nostro facere. Patet etiam ad id, quod de voto dicebatur: quia votum a dimplere tenetur homo gratis, cùm id ex præcepto charitatis ad Deum habendę fiat: quando quidem Deo promissum est quod homo vouit. Imò etiam videtur ad præceptum iustitiæ pertinere, ex quo ipse vouẽs se deo ex voto debitorem fecit, non minùs quàm homo homini se debitorem ex contractu facit. Si obiicias, quòd ad talis voti adimpletionẽ necessaria est opera & pecunia in vtilitatem pauperum, vel ecclesiæ expẽdenda. Vt si vouit quis personaliter per mẽsem, vel annum seruire ecclesiæ alicui, & in si ne dare illi decem aureos. Igitur cum non teneatur quis alteri beneficium cum iactura aut damno proprio facere, sequitur quod poterit pro hmõi voti adimpletione aliquid exigere. Dicẽdum consequentiã non valêre, ex quo ipse se obligauit sponte ad illud gratis expendendum. **[82r]** Secùs aliis casibus suprà positis. Cùm etiam arguitur de diuite, qui cleemosy namfacit existenti in extrema necessitate, qui temen nil ob id recipere, aut exigere potest. Dicendum, quod li cet non possit aliquid vltra id, quod in pauperis vtilitatem expendit, exigere: quia id foret vsura: potest tamen cùm dat, protestari se repetiturum, quando is, cui subuenit, ad pinguem venerit fortunam: idque tunc maximè quando id quod taliter est expensum est notabilis quã titatis: & tunc poterit, quod dederat, repetere: vt suprà

tactum est. Nec tenetur diues semper & cuicunque pauperi donando su buenire, cùm possit eius indigentiam mutuando releuare, vt C. de eleemosyna disputatum est.

Ad postremum ex dictis solutio patet: quia ad iustitiam pertinet prælatos beneficia, & dominos publica officia bene meritis distribuere: ideo ob id non possunt ali quid exigere. Sed de hoc posteà: & ita patet ad quæstionem.

Esset tamen dnbium, an esto non possit homo aliquid exigere pro eo, quod alioqui ex officio, aut stipendio, aliâve causa tenetur gratis agere, an possit alius eidẽ ob eandem causam aliquid offerre, & ipse ob latum recipere absque debito restituẽdi. Sed & hoc infrà.

De rebus ob causam honestam acceptis.

QVAESTIO. XXVII.

DEinde videamus, an si cui pecunia data est, vt bonum aliquod honestum agat, qui accepta pecunia opus ipsum, ob quod data est, compleat: an teneatur pecuniam taliter acceptam restituere. Et in primis obiiceret aliquis titulum quæstionis vanum esse, cùm præ supponat posse hominem opus honestum ob pecuniam facere, cùm videatur eo ipso, quòd opus aliquod propter pecuniam fit, honestatem, quam alioqui haberet, amittat: ideo de hoc in primis videndum, an opus humanum propter pecuniam factum, desinat honestum, & bonum esse. Et arguitur quod non. Primò, quia intentio, quæ de semala non est, non vitiat opus ex illa in tentione factum: sed pecuniam, aut bonum aliud temporale appetere, non est de se illicitum, maximè si moderatè appetatur, cùm hmõi bona sint ad vitam necessaria: iuxta illud Salomonis: Diuitias & paupertatem nè dederis mihi, sed victui meo tribue necessaria. Igitur opus ex appetitu pecuniæ factum non ideo honestatem suam amittit.

Secundò esto præfata intentio immoderata, autillicita esset, non ideo vitiatur opus ex ea factum, si opus alioqui bonum sit, Quod à simili patet. quia intentio bonanõ rectificat opus, seu electionem ex ea proce dentẽ, si ipsa electio alioqui esset vitiosa & mala. Imò nec eius malitiam minuit: alio qui in tãtum posset intentio in bonitate crescere, quod totam electionis malitiam excluderet. Pro quo facit Arist. dicens, contingere sæpe intentione existente bona, electionem esse vitiosam.

Tertiò, esto mala intentio vitiet opus ex ea factum, non inde fit opus suã bonitatem amittere: cum contingat vnum & idẽ opus simul malum esse & bonũ. Quod patet, si opus illud ex duabus volitionibus imperetur, quarum altera bona sit, altera verò mala: tale enim est opus impetratum, qualis est actus à quo imperatur & fit: iuxta dictum Saluatoris in sententia dicẽtis, talem esse fructum, qualis est arbor vnde nascitur. Cum igitur stet in casu vnũ opus ex duabus radicibus procedere, bona. s. & mala, participabit qualitatem vtriusq;.

Quartò, si mala intentio ita vitiaret opus, quod non maneret bonum moraliter nec meritoriè: sicut illicitum est tale opus ob illam causam. s. pecuniam, facere: ita illicitum esset pecuniam dare, vel offerre alicui, vt illud opus faciat, quod alioqui bonum est: quia hoc esset hominem ad peccandum irritare, & illi ad peccatum cooperari. Consequens videtur falsum. Quia non est peccatum deum imitari: legimus autẽ Deum offerre, & promittere hominibus multa bona, non solùm spiritualia, sed temporalia, vt &ea faciant, quę facienda sunt, vt patet ex multis scripturæ locis, specialiter Deuterono. 28.

In his rationibus diuersæ tanguntur difficultates, quas conuenit absoluere priùs ꝗ ad id, quod ꝓpositũ est, respõdeamus. In prima, illa dubitatio tãgitur: An sit licitum pecuniam, seu bona tp̃alia appetere. Et dixerunt nõnulli hęre tici id minimè licitum esse his, qui Christi volũt esse discipuli, iuxta illud Luc. 14. Nisi quis renũtiauerit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Pro quo etiam facit, quod dicitur Mat. 19. Difficilius est diuitẽ ingredi re gnum cœlorum, quãm Camelum per foramẽ acus transire. Vbi difficilius videtur impossibilita-**[[82]v]**tem dicere, sicut & impossibile est camelum per foramen acus transire. Facit ad idem, quia vt legitur Mat. 10. & Marc. 6. Christus iniunxit discipulis suis nè possiderent aurem, nec argentum. Et iterum Matt. 6. dixit: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et infrà: Nè soliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini &c. In quibus & sequentibus videtur Christus præcipere, vt homines omnem affectum, curam, & solicitudinem rerum temporalium deponant, rem hanc totã soli diuinæ prouidẽtiæ cõmittentes. Facit etiam, quod ait Augustinus super dictum Christi, Matt. 6. Primò quærite regnum Dei, & hęc omnia ad iicientur vobis. Vbi Augustinus ait, bona temporalia non esse quærenda, saltẽ quæ necessaria non sunt. Cui etiam consonat Paulus. l. ad Tim̃. 6. Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Ex quibus & aliis hmõi hæretici homines condemnant, qui diuitias, seu bo na temporalia possident, quærunt, aut appetunt. Et secundum hos non dubium eos peccare, qui opera alioqui bona propter pecuniam faciunt.

Ab horum tamen opinione tanquam erronea, & meritò condemnata, receden dum est: cùm constet multos viros vitæ sanctitate probatos, & Dei amicos, diuitias possedisse. Vt patet de patriarchis, de iudicibus, de regi bus, aliisque multis, ex quibus plures Dei ami cos fuisse constat. In pluribus etiam Conciliis id declaratum est, posse. s. homines non solùm laicos, sed clericos bona temporalia possidere, vt posteà de ecclesia, & personis ecclefiasticis latiùs ostendetur. Sicut igitur licitum est bona temporalia possidere, ita licitum est eadem appetere, non solùm quæ ad vitam appetentis necessaria sunt, sed etiam alia naturæ superflua, modò propter ipsamet non appetantur, ed propter alium finem bonum. Quanꝗ huius modi superflua appetere multis periculosum sit. Vnde non immeritò Chistus diuitias huius sęculi spinis comparauit, quippe quæ animam pungunt, & illi sæpe occasio sunt in multa vitia cadendi.

Quæ autem pro parte hæreticorum sunt allegata, nil illis suffragantur. Quod enim dictum est, Nisi quis renuntiauerit &c. procedit non de renuntiatione quo ad effectũ, sed quo ad affectum: qualiter renuntiant hi, qui non adeò bonis temporalibus sunt affecti, quin parati sint quando, & quomodo, & quibus ea oportuerit expẽdere. Nam Nicodemus, Lazarus, & Ioseph ab Arimathia discipulifuerunt Christi, & tamen diuitias possederunt. Quod dicitur, impossibile est diuitem in gredi regnum Dei: de illis est accipiendum, qui non solum re, sed affectu & spiritu diuites sunt, qui. s. ita diuitiis animo adhærent, vt in eisdemque suam fœlicitatem collocent. Quòd autem dicitur, Christum discipulis præcepisse, nè aurum & argentũ possiderent, fateor id Apostolis Christum iniunxisse, quando primò eos ad prædicandum per Iudæam & Galilæam misit: illud tamen præceptum Chrystus relaxauit, quando secundò eos ad prædicandum gentibus mi sit, vt ait Chrysostom̃. iuxta illud Luc. 22. Quan do misi vos fine sacculo, nunquid aliquid defuit vobis? & subiungit: Nunc qui habet saccu lum, tollat: similiter & peram. Quòd rursus dixit Christus: Nolite thesaurizare vobis: in terra &c. contra eos procedit, qui non tam æterna, & cœlestia bona, quàm hæc quæ

videmus, temporalia, caduca, atque interitura procurant, ea primò & principaliter quærentes: quos docet Christus quid primò debeant quærere, dicens: Primò quærite regnum Dei &c. Quod vltimò ex Paulo allegatum est, cùm ait, Habentes alimenta &c. consilium est, non præceptũ. Qnæ omnia ex serie ipsius textus euangelici satis nota esse videntur.

In secundo argumento illud tangitur: An sci licet, intentio bona tollat, aut minuat malitiã electionis, q̃. s. alio qui mala esset, & mala inten tio bonitatem similiter electionis minuat. In qua quæstione partem affirmatiuam elegerunt multi: s.q licèt bonitas intẽtionis non oĩno tollat mali tiã electionis, eam tamen minuit. Pro qua facit qd' ait magister in secundo Sententiarum. 40. dicens: Peior inquit est, qui concupiscendo quàm qui miserando furatur. Facit etiam August. vt habetur. 22. q. 2. capi. Primũ. vbi cùm octo ponat genera mẽdaciorũ ait in sententia, quod peius est mẽtiri libidine mẽtiẽdi, quam recreationis causa: & peius recreationis causa, q ad saluandum bona temporalia proximi: & adhuc peius, ad saluan dum bona temporalia, q ad saluandum vitam corporalem. Inde apparet, quo melior est intentio, eo magis culpam, seu malitiam electionis minuere: & ita conformiter ad hoc quo peior est intentio, eo magis electionis bonitatem minuit.

Cõtra tamen hanc positionẽ facit ratio: qa si mala intentio bonitatem electio nis minueret, seq̃retur hominem ob venialẽ culpã p̃mio aliquo æterno in perpetuum priuari, & per cõsequẽs pro solo veuiali ęternaliter puniri, idque non solum in inferno, sed etiam in cœlo. Et seq̃la probatur: si homo det eleemosynam pro-**[83r]**pter Deum simul, & propter vanam gloriam venia lem. Si hæc intentio, q̃ devana gloria habetur, minueret bonitatem illius operis, aut ex toto eã auferret, sequitur hominem illum sic operãtẽ non habiturum tantam gloriam & gratiam, quantam habiturus esset, si intentionem illam venialem non apposuisset: & ita intentum.

Prætereà secundò, si bona intentio maliciã minueret electionis, staret igitur hominem furãdo, aut mentiendo scien ter & deliberatè, non peccare. Patet, quia sifuretur vt vni pauperi subueniat, aliquis gradus malitiæ tolliur per opinionem: igitur si furetur vt duobus subueniat, plus de malitia aufertur, & ita cùm malitia furti finita sit, tantùm potest bona intentio augeri, vt tota electionis malicia excludatur. Nec valet, quod solent ad id respondere, dicentes maliciam in casu non secundum æqualitatem, sed secundum proportionẽ diminui, vt dicere solent qui tenent charitatem infusam per peccata venialia remitti: non enim valet: nam pono quòd illæ multæ intentiones bonæ, per quarum quamlibet erat malicia electionis diminuenda, simul apponãtur, tunc non habet locum, quod de diminutio ne maliciæ secundum proportionem dicitur. Nec valet secundò dicere, quòd non est eadem electio, sed diuersa, quando noua & diuersa in tentio apponitur: eò quòd electio habet pro obiecto non solùm materiam de qua est, sed fi nem ob quem fit. Non inquam valet, quia stat electionem diuersam esse ab intentione, & tunc currit ratio facta: quia eadem electione manente, quæ suum proprium habet obiectum, stat diuersas intentiones superuenire.

Confirmatur, supposito quod remissio conatus conducat ad diminutionem maliciæ. Sit igitur ita, quod volitio furandi ex conatu vt duo, sit maliciæ vt duo: & si remitteretur conatus ad vnum, volitio pręfata perderet vnum gradum maliciæ, ita vt maneat actus ille malus vt vnum. Ex opinione etiam ponamus, quòd si certa bona intentio apposita fuisset, tolleret ab actu maliciam vt vnũ. Iam si simul concurrant præfata bona intentio, & remissio conatus vt vnum, erit ablata malicia to ta prædictæ volitionis furandi. & ita intẽtum.

Prætereà tertiò, si bona intentio aliquem gradum maliciæ in electione, q̃ mortale peccatum est, tolleret: sequitur qà fortiori tolleret omnem maliciam electionis, quæ solum esset veniale peccatum, cum incõparabiliter peior sit gradus quicunque electionis mortaliter culpabilis, quam electionis venialis: & staret hominem ex bona intentione mentiri, & tale mẽdacium omni culpa carere.

Quidquid sit de rationibus his possumus sententiam suprà posi sitam tenere, sed tamen sine ipsius præiudicio aliter, pręmissa de electione mala distinctione, videtur respondendum. Nam si electio mala est ex obiecto, seu per se, eius malicia, quam ex obiecto habet, per bonitatem intentionis nec tollitur, nec minuitur. Si verò electio non ex obiecto, aut per se mala est, sed aliundè, potest omnino eius malicia per bonam intentionem excludi, & multò magis minui.

Primum patet. Quia si actus de se malus est, & non solum quia prohi hibitus malitiam secum habet inuolutam, seu annexam: & quam sic habet, existentibus eisdẽ causis, eam semper habet. Et pro hoc faciunt ra tiones suprà factæ.

Secundum etiam patet de violatione ieiunij & sabbathi, quę nõ nisi quia prohibita mala est: potest tamen ex tali intentione & causa fieri, vt sua denudetur malicia, & bona & laudabilis fiat. Idem patet de communicatione cum excõmunicato, quę si sine bona intentione & causa fiat, peccatum est, & tamen ex tali intentione & causa fieri potest quod peccatum non sit, sed meritũ: & ita de aliis.

Quid tamen dicendum ad motiua pro priore sententia allegata: nam Magister & Augustinus de electione mala ex obiecto loquũtur: quia alter defurto, alter verò de mẽdacio loquuti sunt, quorum maliciam ob bo nam intentionem minorem esse dicunt. Respon, quòd dictum magistri saluatur per hoc, quod eius, qui concupiscendo furatur, electio mala est simul & intentio: eius autem, qui miserando furatur, sola electio mala est: ideo non mirum si primus magis quàm secũdus peccet. Ad dictũ Augustini, quod magis vrget, dicendum quod mendacium maliciam, quam ex obiecto habet, per superuentum bonæ intentionis minimè amittit: si quam tamen maliciam habet ex fine, seu intẽ tione aliqua, illa poterit variari & minui huius modi intentione variata, seu in meliorem cõmutata. Verùm cum non sit animus in his nunc insistere, sed ad alia pertionentiora transire, satis sit hęc obiter tetigisse.

In tertio argumento illud quæritur, An stet eundem actum simul bonum & malum esse. Et dixerunt Lutherani non solùm actum malum simul & bonum, sed etiam malum & meritorium es se posse. Cùm enim constet aliqua humana ope ra Deo grata esse, & ex gratia & acceptione**[[83]v]** ipsius Dei merit oria esse, & ex ipsorum Luthera norum dogmatibus constet hominem in omni opere suo quantumuis bono peccare: sequitur eundem actum meritum esse simul & peccatum. Quid quid sit de ipsorum dogmatizãtium men te, verba tamen eorum id quod dictum est, apertè signisicant. Quòd autem homo in omni opere quãtumuis iusto peccet, probãt. Quia cùm scriptura dicat non esse hominem in terra, qui peccator non sit, iuxta illud Ecclesiastę. 7. Non est homo iustus in terra, qui non peccet. Et Psal. 142. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuẽs. Christus etiam in euangelio dicat: Non potest arbor mala (qualis omnis homo est) fructus bonos facere: sequitur nullam esse hominis operationem, quæ mala non sit.

Idem probant per illud Genes. 6. Omne desideriũ cogitatuum cordis humani, vanum & prauum omni tempore. Et Esa. 9. Omnes hypocritę sunt & neq, & vniuersum os loquutum

est stultitiã. Et cap. 41. Ecce omnes vani, & vana opera eorum: ventus, & inania cõ silia eorum. Et cap. 53. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisq; in viam suam declinauit, & posuit Deus iniquitatem omnium nostrorum. Et cap. 64. Omnes iustitiæ nostræ ve lut pãnus menstruatæ.

Et Psalmista: Non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum. Omnes declina uerunt, & inutiles facti sunt. Et iterum: Omnis homo mendax. Hæc & alia scripturę testimonia solent afferre. Quibus dictum Gregorij addunt, qui super Iob. 9. ait: Sãctus vir omne meritum virtutis nostræ vitium esse conspicit, si ab interno arbitrio districtè iudicetur. Augustinus etiam lib. 9. confessionum ait: Væ homi num vitæ quantuncunque laudabili, si remota misericordia iudicetur. In quibus significant omne opus quantunuis bonum in se malum esse & vitiosum. Ex quibus putant hi dogma tizantes se suum probasse intẽtum. s. opus hominis simul esse peccatum, & ex gratia Dei esse vitæ ęternæ meritorium.

Attamen nec verum est, sed erroneum, quod isti asserunt: nec testimonia suprà citata illis suffragantur. Primum patet. Quia error est dicere, oẽm humanum actũ esse peccatũ. Vt enim Christum & Virginẽ gloriosam omittamus, in quibus certum est nullum fuis se peccatum, nec actuale, nec originale, cum tamen multa opera humana fecerint, de cæteris sanctis, aut viris iustis patet eos multa opera fecis se, aut facere, quæ peccata non sunt: vt patet ex Paulo ad Cor. qui quædam opera humana comparat auro, & argento, & lapidibus pretiosis, eòq pura sint, & ab omni sorde peccati aliena, nec habent aliquid admixtum, quod igne veniat cremandum. Quædam verò sunt combustioni proxima & impura, qualia sunt illa opera, quæ comparat ligno, fœno, & stipulę per quę Augustinus venialia peccata intelligit.

Deinde certum est iustorum opera grata esse Deo, illi accepta: quæ tamen si peccata essent, Deo minimè placerẽt: cum Psalmista testetur Deum Peccatores odio habere, similiter & peccata omnia.

Deinde si omnia humana opera pecca ta essent, omnia igitur talia essent contra legem Dei, pr out inquit Psalmista: Præua ricãtes reputaui omnes peccatores terræ. et Augu stinus: Peccatum est dictum, vel factum, vel cõ cupitũ contra legem Dei. Cõsequẽs est absurdum, cum multa opera fiant conformiter ad legem Dei, vt patet de operibus factis ab his qui timent Deum.

Deinde sequitur hominem in lege Dei esse perplexum, ad impossibile le obligari. Nam vnusquisq; tenetur omne peccatũ vitare, & per legem Dei tenetur multa opera facere, quæ omnia si peccata essent, teneretur ea hõ facere, & non facere: contra id quod ait Hier. de ecclesiasticis dgmatibus: Anatêhma, qui dixerit Deum hoĩes ad impossibile obligare.

Postremò non est negandum esse aliqua opera humana rectæ ratiõi consona, & in nullo ab ea discrepãtia: quãdoquidem potest volũtas id, & eo modo agere, quod & quo modo per rationem agẽdũ esse cognouerit. Quo in esse posito, ille actus erit bonus, & non malus, cum humani operis malitia nõ nisi in difformitate erecta ratione cõsistat: quę omnia cùm de se notissima sint, non est quòd in his ampliùs immorari debeamus.

Quod etiam testimonia suprà citata horũ sententiæ minimè faueant, patet. Quod enim ait Ecclesiastes, Non est iustus in ter ra qui non peccet. non intelligitur ita, vt semper & in omni opere peccet, vt isti volunt: sed ą nemo est, quãtũuis iustus, qui gloriari possit, se numquam peccasse, aut peccato subiacuisse, etiam si sit infans vnius diei, vt ait Iob. 13. similiteraccipiẽdũ est quod exPsal. citatum est: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuẽs. Cui consonat

Ioã.ĩ Cañ. Si dixerimus quia peccatum non habemus nosmetipsos seducimus. cum hoc tamen stat homi nem aliqñ bona, & pura operafacere. Quòd etiam ait Christus de arbore mala quod non potest fructus bonos facere, hoc non ad personam operãtẽ, sed ad volũtatẽ operantis est referendum. **[84r]** Stat enim hominem in peccato esse, & aliquãdo opus bonum quanuis non meritorium facere, vt. C. de satisfactione deduximus: non tamen stat ex peruersa voluntate bonum opus procedere, nam de hac arbore loq̃batur Christus.

Quod ex Geñ. citatum est nil pro illis facit: nam illic loquitur scriptura de hoĩbus carnalibus, qui carnis inclinationẽ sequebãtur, ob quorum demerita diluuium indu ctũ est. Vnde ait ibidem, omnis caro corruperat viam suã. Vbi per carnẽ homines carnales, seu carnis inclinationi dediti intelliguntur. Vnde Genes. 8. dicitur: Omnis homo ab adolescentia sua in malum pronus est. Quod etiam ex Isa. allegatũ est, Omnes hypocritę sunt &c. de Iudæis procedit, & non de quibuscũq;: sed de illis, qui simplices seducebant, fingentes se prophetas, aut sanctos esse, cùm non essent: qui etiã multa falsa docebant, exhortantes potiùs hominum traditiones, quàm Dei. Sed præter hos erant, aut esse poterant, qui aliqua bona opera & pura facerẽt. Quod etiam ait: Omns iustitiæ nostræ quasi pãnus menstruatæ. secundum glos sam interlinealem non de omnibus operibus humanis est accipiendum, sed de operibus legalib⁹, quæ Iudæi faciebant, & faciunt post Christi passionẽ, postq legalia opera facta sunt immunda, & mortisera: cùm tamen Iudæi in ipsis vsq; adhuc suam collocent iustificationem. Quod deniq; ait Psalmista: Non est quifaciat bonum &c. de Gentilibus, non Deum, sed idôla colentibus loquitur ibidem, secũdùm Augustinum & glo. Itaq; si verà scripturæ intelligentiam attendamus, facilè cognoscemus, quàm impertinẽter præfata testim onia ab his hęreticis allegẽtur.

Hac igitur assertione dimissa, dixerunt alij doctores catholici posse eundem actũ humanũ simul esse malum mortaliter, & merito rium. Vt si quis eleemosynam vero pauperi debitã, largiatur diuiti, quem inuincibiliter putat pauperẽ esse. Et si quis amore prolis in cultum Dei educãdæ ad non suam accedit, putãs inuincibiliter eam suam esse, vt accidit Iacob, quando primò ad Liam accessit. Quòd enim tales apud Deum mereantur, apparet: quia opera à Deo acceptantur ad p̃miũ seu supplicium, secundum animum ex quo fiunt. Cum ergo in hmõi casibus animus operantis sit Deo obsequi, ac seruire, videtur quod talis animus cum opere inde subsequuto debeat à Deo acceptari: nec iustum est, q propter cõscientiã, inuincibilẽ mercedẽ quam alioquî apud Deum homo mereretur, amittat. Quòd verò talis actus sit moraliter malus, inde probant: quia est contra rectam rationẽ. Nam ex quo est conformis consciẽtię erroneæ quanuis inuincibili, opùs est sit difformis rectæ & veræ conscien tię oppositæ: & ita erit actus malus moraliter, etsi non ad pœnam imputetur, cùm per ignorantiam inuincibilẽ excusetur. Sic videtur Martinus lib. de temperantia sensisse.

Sed quidquid sit de opere illo modo pro pter Deum facto, an sit meritorium nècne, videtur tamen hanc opinionem esse falsam in eo quòd ait, actum expræfata cõsciẽtia factũ esse malum moraliter. Vnde contra eam argui tur: sit casus communis, quo quis inuĩcibiliter putet vxorem, quam de facto tenet suam, lgietimam esse, cùm non sit: cui reddat debitum postulãti: si in aliquo casu verificaretur, quod ait opinio, maximè in hoc: sed hoc non, quia illa redditio in casu non est actus malus moraliter, cùm sit actus factus conformiter ad rectam rationẽ, qualis est ea quæ dictat esse illi in casu red dendum debitum, cùm ita sit, vt significat: eò quod stante præfata conscientia inuincibili, tenetur debitum reddere postulanti.

Si dicas, imò falsam esse præfatam cõscientiã: quia cùm sibi liberum sit eam depone re, si deponat, non tenebitur reddere: & ita falsum est simpliciter in casu quod tenetur reddere, ex quo potest non reddẽdo peccatum euitare, si conscientiã deponat. Contra hoc. Nam pono quod sit conscientia inuincibilis, quam non possit vincere, nec habeat vllam causam ad eam deponendũ, nec sine temeritate eam deponet: tunc excluditur solutio data, vt patet iniuenti.

Si rursus dicas præfatam conscientiam adhuc esse falsam, quia putat per eam se teneri ex lege debitum reddere, cum non ita sit, sed ex conscientia tantùm. Sed hoc similiter excludi facilè potest, ponendo quòd putet inuincibiliter se teneri, nil inter legem, & cõscientiam distinguendo, sed indistinctè.

Quod autem præfata cõsciẽtia recta sit, inde apparet: quia sequitur ex ve ris in bona consequentia sic arguẽdo: Ei, quam puto inuincibiliter esse meam, est per me debitum reddẽdum: hanc puto inuincibiliter esse meam: igitur per me est illi reddendũ. Cõstat maiorem & minorem veras esse, similiter & cõ sequentiam bonam: igitur certum est conclusionem veram esse: quod prætendimus.

Nec valet dicere esse aliam rationem rectã, cui præfata operatio difformis est, quod sufficit ad malitiam eius moralẽ: talis est lex Dei, quę iubet non debere virum mulieri cõmisceri extra legem coniugij. Quod enim hoc non valeat, apparet: tum quia in casu lex diuina **[[84]v]** non dictat, nec iu bet non esse debitum eddendũ: quia cum oppositum dictet cõsciẽtia inuincibilis p̃fata, quam veram esse conclusum est: falsa igitur esset lex illa diuina, q̃ oppositum dictaret, quod est absurdum. Tum etiam, quia vel lex diuina vniuersaliter dictat & iubet, quod nemo vnq̨ non suã carnaliter cognoscat: vel dictat & iubet, quod nemo vnq̨ cognoscat, quam non suam esse cognouerit. Si primum dicant, lex illa diuina illo modo generaliter sumpta, falsa esset: nam ex ea cum vna vera sequitur vna falsa, sic arguẽdo: Nunq̨ est aliena cognoscenda, sed hæc (in casu ꝓposito) est aliena, igitur hęc in casu non est à tali cognoscẽda. Consequens est falsum, cùm ostẽsum sit suprà cõclusionẽ oppositam esse veram. Cũ ergo minor sit vera, vt constat, restat maiorem esse falsam. Si dicant secundum, sequitur quod in casu p̃fata debiti redditio non est contra legem Dei rectè intellectam, vt patet intuẽti: ac proinde actus ille in casu nulli rectę rationi contrarius est, & per consequens nullam habet mo relem malitiã.

Secundò ille homo in casu proposito qui cõscientiã illam inuincibilẽ deponere simpliciter non potest, vel saltem non sine temeritate, vnum de duobus debet secundũ rectam rationem eligere. s. reddere, vel negare. Non secũdũ, quia tunc peccaret contra cõscientiã: igitur primum est illi eligẽdũ secũdũ rectam rationẽ. & ita intẽtũ. Quod iterum inde patet: quia in tali casu vir prudens hoc ipsum illi consuleret. s. vt si conscientiam habet inuincibilem, quã deponere sine temeritate non potest, se illi conformet: & si ipse prudẽs sit, hoc ipsum ipsemet ex prudentia eligendum esse cognoscet. & ita redditio debiti in casu prudẽter fit, & per cõsequẽs non malè moraliter. Ac proinde non verificãt in casu actum eũdẽ meritorium esse, & malum moraliter. Quanquàm esset difficultas de actu contra legẽfacto conformiter ad conscientiã inuincibilẽ erroneam, quam aliâs probauimus possibilem esse, etsi multi oppositum opinen tur. Similiter de actu ex obiecto malo ex ignorantia, seu conscientia inuincibili facto, quod ex obiecto videtur suam habere malitiam, & ex conformitate ad conscientiam inuincibilem suã bonitatẽ. Verum de his alibi latiùs agendum, cùm nostro intento principali sint peregrina.

Alij verò, vt Caietanus in opusculis, dixerunt non posse eundem actum simul esse meritorium, & malum, posse tamen esse bo num moraliter, & malum venialiter: quod inquit,

frequenter accidere, vt quãdo facimus ali qua opera moraliter bona ex suo genere cum aliqua circunstantia moraliter mala, vt si mutuatũ reddam, non tamen cum debita h ilaritate.

Contra hanc sententiam videntur mul ta militare. Primò moralium Philosophorum doctrina, qui in sententia tradunt, humanum actum bonum moraliter, aut studiosum non esse, quacunque sit mala circun stãtia vestitus. Quod facilè est videre in tertio Ethicorum, vbi Aristoteles de fortitudine loquens vera & similitudinaria ait, quinque esse modos fortitudinis similitudinariæ. Primus, dum quis subit pericula propter metum. Secundus, dum propter honorem, vel fugiendam vituperationem. Sed primi, inquit, deteriores sunt, quòd non pudore, sed metu ducti, illud agunt. Nam pręfecti recedentes à pugna, verberibus redire compellunt. Tertius, quia peritiis rerum iuuatur fortitudo. Quartus, cum ira fortitudo dicitur. Videntur enim fortes, qui per iram, ceu ferę bestiæ in percussores feruntur. In quo modo fatetur, quod concitatio, seu ira fortes adiuuat, si faciunt propter decus. Non est igitur fortitudo, si dolore, aut ira concitati, in periculum deferuntur, nil præuidentes eorum, quæ incurrunt: nam sic asini quoq; fortes essent, cùm nec verberibus quidem à pabulo remoueri possent. Quintus, neq; fiducia: nam ebriosi tale aliquid faciunt: fidentes enim fiunt, cùm ebrij sunt: cùm verò nõ sunt ebrij, pericula fugiunt. Verè autem fortis est, quæ terribilia hominibus videntur & sunt, ea subire: quia decoris est ita facere, & turpe non facere. Similiter in. 6. Ethicorum idem in sentẽtia tradit, humanũ. s. actum, virtutis actum nõ esse, nec moraliter bonum, si ob alium finem quẽ cunq; fiat, qui decus non sit. Idem similiter tradit Seneca ad Lucilium epistola. 81. dicẽs: Omnia agẽda sunt, vt quàm gratissimi simus. Nostrũ enim hoc bonum est. Quemadmodum iustitia nõ est, vt vulgò creditur, ad alios pertinẽs, magna pars eius in se redit. Nemo non cùm alteri pro dest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quo. s. adiuuare adiutus, protegere defensus: quod bonum exẽplũ circuitu ad faciẽtem reuertitur: sicut mala exempla recedunt in autores, nec vlla miseria contingit his, qui patiuntur iniurias, qúas posse fieri faciendo docuerunt: sed quod virtutũ omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad pręmiũ. Rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum, non vt alius mihi libentiùs pręstet, priori irritatus exẽplo: sed vt rem iucũ dissimã, ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit, sed quia iuuat hoc, vt scias it a esse gratum esse non licebit, nisi vid eat ingratus. Si reddere beneficium non aliter quàm per**[85r]** seipsum iniurię potero, æquo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendã. Nemo enim mihi pluris ęstimare videtur virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri perdidit famam, nè conscientiam per deret. &c. Itaque quòd hi philosophi pręte̅dũt, hocest, nullum humanum opus bonum moreliter dici posse, hoc est bonum virtutis, quod ob alium finem, quàm decus, sit factũ: aut aliter, quàm prudentia, & recta ratio dictauerit. Taliter autem non fiunt opera, quę sunt mala venialiter ob finem non talem: aut cum circũstantia deprauante facta.

Facit ad idem Dionysius lib. de diuinis nominibus: Bonum est ex integra causa, malum autem vnde fariam, seu ex singulis defectibus. Igitur vbi est aliqua macu la moralis, & non bonarum circũstantiar um integritas, non potest actus moraliter bonus dici, sed simpliciter malus. Quod etiam Aristo. 2. confirmat, dicens: Bene agere contingit vno modo, male autem multiphariam.

Videtur igitur non stare, eundem actum bonum moraliter esse, de quali bonitate morales philosophi loquuti sunt, simul & malum venialiter: quã quam non puto Caietanum de integra bonitate morali fuisse loquutũ. Multò minùs stat actum esse meritorium apud deum simul & malum venialiter: nam vltrà quod id Parisiis damnatũ est, facitautoritas

euangelii Matth. 6. Attendite nè iustitiam vestram faciatis coram homini bus, vt videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis. Vnde patet quòd apponere circunstantiam vanæ gloriæ, vitiat actum, & excludit mercedem: & ita impedit, nè sit meritorius. Et iterum ibidem: Nesciat finistra tua quid faciat dextera tua. Vbi secundùm docto res per sinistram appetitio laudis, per dexteram autem voluntas mandata seruandi significatur. Et illic docemur actus nostros debere nũdos esse ac puros, absq; vllius maculę mixtione, si velimus eos nobis ad vitam prodesse. Quod priùs dominus Genesis. 3. significauerat, dicens: Si rectè offers, rectè autem non diuidis, peccasti, quiesce. Quod Augustinus extendit ad omnem hominem iusta & recta ope rantem, non tamen omnes quas debet circũstantias apponentem. Esset tamen difficultas de actu imperato ex duobus actibus elicitis procedente, quorum alter bonus, alter malus sit, an erit simul bonus & malus: cùm actus imperatus talis sit, qualis est imperans. Sed de his alibi.

In qvarto argumento illud tangebatur: An. s. sit licitum pecuniam alteri da re, vel offerre, vt aliquod opus alioqui honestum faciat, etiam si factum ob illam causam vitietur. Et habet locum hęc quęstio non solùm de oblatione pecunię vt opus honestum volũtarium fiat, sed etiam vt quod alioqui necessarium est, seu pręcepto fiat, ad quod. s. homo erat aliâs obligatus. Et pro parte negatiua est ratio dubitandi. Primò. Quia vt ibidem arguebatur, offerre pecunian alteri vt opus peccaminosum aut vitiosum faciat, est eum ad peccã dum inducere, & eidem offendiculum ponere, & peccato eius consentire: cùm tamen Paulus ad Ro. 1. damnet non solùm eos, qui mala faciunt, sed qui facientibus consentiunt.

Secundò si pecuniam ob illam causam recipere peccatum est, ergo & pecuniam ob eandem causam offerre peccatum erit, per locum à correlatiuis, quem inter alios tradit philosoph⁹. 2. Rhetori. Nam si vni iu stè ac be ne agere interest, & alteri pati intererit: quem admodum Nicomedom publicanorum princeps arguebat dicens: Si vobis locare turpe nõ est, nec nobis conducere.

Tertiò idem apparet ex capitu. Quam pio. 1. q. secunda. vbi concludiditur, quod omne datum optimum, & omne donum perfectum à parte luminum est descendens. Restat ergo qui pro ecclesię susceptione munus acceperit, donum dei, quod à patre luminum descendere debuit vendat, munus autem largiendo emat. Vnde videtur non solùm damnari eos, qui munus recipiunt, sed etiam qui offerunt ob hanc causam. s. vt ecclesiam aliquam habeant.

Nõnulli Iuristæ super capi. Dilecto. de simonia. ad id respondent, dicẽtes posse pecuniam alicui offerri, vt ea agat, q̃ suæ saluti necessaria sunt: non tamen vt ea agat, quæ sũperer ogations sunt: quale est religtionẽ ingredi. Nec aliud, vt videtur, pro discrimine as signant, quam quod illa sunt ad salutem hominis necessaria: hæc autem non quasi hoc sufficeret, vt in illis simonia non cõmittatur, in his autẽ sic: cùm necessitas operis, eius spititualitatem non tollat. Ideo præfatis non obstantibus videtur aliter sub distinctione respondendum. Quia duobus modis potest aliquis alteri pecuniam aut munus aliquod offerre, vt aliquid operetur. Vno modo per viam dispositionis, intendens, scilicet, alterum disponere & in clinare, vt opus quod ab offerente prætenditur, agat: qualiter homines alioqui duri mol-**[[85]v]**lescere, & per preces, aut obsequium aliquod illis gratum, aut etiam per oblata munera flecti solent: & hoc modo licitum est aliquid offerre, promittere, & dare incasu. Sic enim deus per promissiones non solùm rerum æternarum, sed etiam temporalium solet homines allicere & inuitare, vt ea, quæ de bent, agant, & operentur: quod genus alliciendi maximè valet, vt ho mines ad bonum excitentur, sicut experientia docet. Nam homines cùm in re aliqua, quam summè optant,

aliquid prosperè ipsis succede re vident, feruentiùs ad deum recurrunt, & eidem feruentiori conatu seruire proponũt. Sic matres excusantur, quę datis vel promissis muneribus liberos seu filias inducunt, vt vel religionem ingrediantur, vel maritis suis, vti debent, obsequantur, vel vt sacramenta frequenter accipiant. Sic etiam sæpe legata fiunt, vt legatarij aliqua agant, quæ vel necessaria eis sunt, vel valde salutaria: qualia sunt opera super erogationis, & taliter data, donari dicuntur donatione simplici, quando nec pro opere agendo tanquam pretium ipsius operis datur, nec onus seu obligatio illud agendi ipsi accipienti imponitur.

Secundo modo potest aliquid tale offerri per viam causæ finalis, vt. s. homo pro munere consequendo tãquam pro causa finali seu principali ad opus illud fa ciendum inducatur: vt si sic oblatio fiat, Accipe hoc, vt facias illud: quod datur per viam cõ tractus innominati, & tunc est distinguẽdum de opere, ad quod inductio fit. Quia sunt aliqua opera quæ gratis agenda sunt. Vt mutua re, spiritualia dare aut recipere, iustitiam facere, veritatẽ deponere, neminem lædere: & pro his & similibus aliquid per viam causæ finalis ad sensum dictum offerre, vt in plurimum peccatum est: sicut & pro eisdem mercedem recipere illicitum est. Dico vt in plurimum, quia propter salutem ipsius inducti, aut aliorum: Imò ad releuandum corporalem alicuius indigentiam licitum est munus alicui offerre, vt ta le quid faciat, siue sit de necessariis ad salutem, siue non. Nec hoc est directè, & per se hominẽ ad peccandum inducere, sed per accidens: quia aliud est dicere, dabo tibi aliquid, vt baptismũ suscipias: aliud verò, vt baptismum pro munere suscipias. Primum in casu est licitum, secundũ nunquã. Alia verò sunt opera, quæ non tenetur homo gratis agere, & ad illa non solùm potest homo per munera inuitari per viam do nationis, sed pro munere & mercede induci, & per viam causę finalis & cõtractus: qualia sunt ędificare, nun tium deferre, & alia hniusmodi. Vnde fit non esse distinguendum inter opera quæ ad salutem necessaria sunt, & inter opera supererogationis, quantum ad hoc, quod est aliquem mediante munere ad bona opera inducere. Nam vt dictum est, per viam dispositionis vtrunque, per viam autem causæ finalis neutrum videtur esse licitum. Quòd autem licitum sit homines ad ea quæ illis ad salutem necessaria sunt, pro munere inuitare, patet ex Augustino ad Macedonium. Et habetur. 23. q. 4. cap. penultimo: vbi ait, Debet homo diligere proximum suum sicut seipsum, vt quem potuerit hominem beneficentia, consolatione, vel informatiõe doctrinæ, vel disciplinę coêrctio ne adducat ad colendum deum. Idem contra Petilianum scribens significat dicens: Quòd autem nobis obijciunt, q res eorum concupiscamus, & auferamus non rectè obiiciunt, sed vtinam catholici fiant, & non solùm quę dicũt sua, sed etiam nostra in pace & charitate possideant. Inde fit, vt possimus aliquam in vxorẽ ducere, si Christiana fiat. 28. q. 1. Caue. Inde da mnatis ad mortem licitum est vitam donare, vt sacramentum fidei suscipiant. Idem legitur Syluestrum Papam fecisse, qui omnibus, qui illo tempore vellent ad fidem conuerti, pecunias & munera offerebat. Nec videtur minùs licitum homines ad fidem oblato munere inuita re, q minis, & terroribus, & oneribus iniunctis eos ad eandem trahere: hoc autem licitum esse Grego. docet. 23. q. 6. ca. Iam verò. In quo differũt ea, quæ necessitatis sunt, ab his, quę sunt voluntatis: quia ad prima potest aliquãdo ho mo non solùm muneribus inuitari, sed minis & terroribus attrahi: ad ea verò, quæ voluntatis & supererogationis sunt, quenquam per minas & trerores attrahere, non ita licet, sicut precibus & muneribus licitum est, eos ad huiusmodi inuitare.

Nec obstat, quæ ante oppositum sunt obiecta. Ad primum enim dicendũ quod non est illicitum hominem ad aliquod opus, quod in se bonum est, inuitare: esto quod accidat ipsum male fieri ob prauam intentionem, aut circũstantiam per operantem appositam: maximè si ex huiusmodi inuitatione aliqua notabilis vtilitas spiritualis, aut corporalis spe retur.

Quemadmodum licitum est delinquẽtem corripere, etiam si sciatur inde ira, aut indigna tione ipsum qui corripitur commouendum, quando tamen eius emenda speratur, vt tradũt doctores cõmuniter. Nec hoc est peccato opsius inducti consentire, sed potiùs ipsius, vel aliorũ**[86r]** vtilitati prospicere.

Ad secundum dicendum ꝗlocus ille à cor relatiuis in multis deficit. Nam qui vsuram iurauerit soluere, & posteà eam soluit, licitè agit, iuxta cap. Debitoris. de iure iu. & tñ vsurarius illicitè recipit. Similiter si maritus cõ tra votum de continentia per eum emissum, de bitum ab vxore exigat, peccat exigendo, & ta men vxor non peccat reddendo. Eodem modo de aliis posset exemplificari.

Ad tertium excap. Quam pio. pro nunc dicendum illud procedere de munere dato per viam causæ finalis, non per viam dispositionis seu inuitationis, vt dictum est, vt etiam ibidem glossa ait in verbo, interuentu. vbi ait, non illic prohiberi nisi pactionem: nam & dãdo, honorando, & loquendo possumus homines blandiri, vt ibidem dicitur. Hæc obiter dixisse sufficiat ad difficultates in ratiõibus quę stionis supr à positis tactas.

Nunc breuiter ad propositam quæstionem, in qua quęrebatur, An opus alioqui bonum deprauetur per hoc quòd fit ob pecuniam, seu ob aliud temporale munus: Di cendũ. Si opus tale sit, quod debet gratis fieri, non dubium quin deprauetur, si propter pecuniã fiat, modò affectus oper antis in ipsa pecunia sistat, modò in alium bonum finem appetitus operantis tendat. Si autem opus tale sit, quod homo non teneatur gratis facere, tunc si propter pecuniam fiat, non erit illicitum, nisi pecuniæ appetitus sit immoderatus: quia tunc ob deprauatam intentionẽ deprauabitur opus ex ea factum. Solutio autem rationum, quæ illic factæ sunt, sufficienter patet ex dictis.

Corollariè sequitur, non parum referre, qualiter homo opus alioqui bo num facturus oblatum munus accipiat. Nam refert qualiter illi datum, vel oblatũ sit. Si enim per viam dispositionis tantùm illi donatum est, non video quare non possit donationem acceptare, & donatum accipere eo modo, quo à donãte datur: non quidem in pretiũ seu mercedẽ operis quod facit, aut facturus est, sed quia alter illi sponte & liberaliter donauerit, etiam si cum intentione mouendi hominem ad bene agendum: quo accepto, liberum erit ei operari, & ab operatione abstinere. Si autem per viam causę finalis pecunia offeratur seu detur, tunc ob illam causam sicut dari non potest ꝑ opere alioqui gratis agendo, nisi vt suprà: ita nec pro huiusmodi opere potest sic datum seu oblatum recipi. Secùs si detur pro opere, quod quis non tenetur gratis operari.

Hinc patet responsio ad principale quæsi tũ: An. s. sit de necessitate restituendum, qd' ob causam, seu opus honestum, & nõ necessariũ receptum est. Si enim liberè & spon te donatum est, per viam tantùm dispositionis, sicut ex illa via recipi potuit: ita ex eâdem poterit retineri, nec necessariò est restituendum. Si autem per viam causæ finalis datum est ad sensum dictum, tunc sicut recipi non potest, ita nec retineri, quando opus est alioqui gratis agendum. Secùs aliâs.

Hinc patet quid dicẽdũ, si aliquis oblatã pecuniam accipiat vt vxorem ducat, vt continenter viuat, vt religionem ingrediatur, vt clericus fiat: an sic acceptum teneatur re stituere: similiter si quis vt suscipiat onus iusti tiã ministrandi, aliquid accipiat vt sententiam iustam pronuntiet, vt in testem productus verũ deponat, & ita de aliis: quod doctores solẽt communiter damnare, & ad muneris accepti restitutionem obligare, cùm tamen distinguẽdũ sit, vt suprà tactum est.

Corollariè sequitur non esse simoniã quoties in beneficij aut or dinis collatione pecunia interuenit. Patet, si quis per viam dispositionis sponte & liberaliter pecuniam prælato don at, hac. s. intentione, vt moueatur ad dignis & idoneis beneficia & ordines conferendum, modò ipse prælatus pecuniam sponte oblatam non accipiat tanquã causam principalem, pro qua collationes faciat, sed tanquam sponte donatam. Nam licitum est sponte dare & recipere aliquid, etiam notabilis valoris, hac intentione, vt spiritualia ministrentur, modò non inde velut ex causa animus ministrantis moueatur: vt colligitur ex capit. Et si quæstionis. de simonia.

Corollariè sequitur, per interuentum pecuniæ aliquem fieri reli giosum fine fimonia, & sine debito restituendi, vbi pecunia sit causa sine qua non, modò data sit per viam dispositionis, qua prælatus mo nasterij, aut animus ingressuri disponatur, dũ tamen adsit pactum. Esset tamen dubium, An interueniente pacto, talis ingressus sit semper simoniacus. Vt si sit casus, quod Petrus qui religionem ingredi appetit, est debitis grauatus, & ideo nolunt nisi solutis priùs debitis eum ad monasterium recipere: An sit licitum sic cum illo pacisci, Ego soluam tua debita, nè hoc sit tibi impedimentum: adiecto pacto de repetendo, si poste à religionem non ingrediatur. Aut si religionem ingressurus videt se indoctum, & cupit literis priùs incumbere ad tempus: qui**[[86]v]** tamen sumptus ad id necessarios non habet: ego autem videns eius salutarem intentionẽ do illi sumptus necessariosad literis incumbẽ dum, adiecto pacto de repetendo, si postea nõ ingretiatur religionẽ: An id fieri licitè possit. Et viqetur quod non. Quia vel datur per viam dis positionis, & hoc non: quia ipse Petrus sufficiẽ ter dispositus est ad religionis ingressum ex parte sua, cum id appetat. Aut datur ob causam tollendi impedimentum, ratione cuius Petrus voluntatem suam adimplere non poterat: & si ob hanc causam pecunia daretur, licita effet datio, si liberum maneret Petro ingredi religionem, & non ingredi: quæ libertas illi per pactum interpositum auferri videtur: ideo in cagressum religionis, & hoc videtur illicitum, tã ex parte dantis, quam ex parte beneficium recipiẽ tis, vt apparet ex cap. Quam pio. suprà citato. Ac proinde dare aliquid Petro religionem ingressuro, per viam dispositionis licitum est: & habet locum, quando Petrus alioqui indispositus est ad religionem, aliis rebus & finibus in tendens. Dare etiam ad remouendum impedimentum similiter licitum est, si pactum de intrando non apponatur. Et remoto tali impedi mẽto, tenebit datio, etiam si Petrus postea animum ingrediendi religionem mutauerit. Dare autem ei aliquid ad remouendum impedimentum, vt eo remoto religionẽ ingrediatur, tali lege, vt si non ingrediatur, datum repetatur non est licitum: & taliter acceptum est restituẽ dum, non danti, qui simoniacè dedit, sed religioni, quam erat ex pacto ingressurus. Secùs si ob inopiam monasterii ego dem aliquid monasterio ob causam tradendi Petro religionẽ ingressuro quæ illi fuerĩt in monasterio necessaria: nam licitè poterit pactum de repetendo apponi, si Petrus religionem non fuerit ingres sus, eò quod tunc cessat causa, ob quam erat data pecunia, scilicet, alimentare Petrum in monasterio. &c.

Quid tamen, quod sæpe legata fiunt cum pacto, si legatarius continenter viuat, si religionem ingrediatur, si clericus fiat & tenent legata: & taliter accepta, adimpleta couditione, nec repetuntur, nec restitui debẽt: quæ quidem legata sæpissimè fiunt non solũ per viam dispositionis, sed per viam causæ finalis: & tamen secundùm cap. Quam pio. suprà citatum, hęc omnia viderentur condemnenda & taliter accepta restituenda: cùm hæc omnia, sciliet, continenter viuere, religionem ingredi, & clericum fieri, inter dei dona connumerẽ tur, ad quæ non est licitum homines per pecuniam prouocare, vt textus innuit. Dicendum talia

excusari, quia vt plurimum legantur vt legatarius in illo statu decentiùs viuat: & ideo modo, vel conditione non impleta, repetuntur, quia deficit finalis causa, quam Iegans præten debat. s. decentiùs legatarium in tali statu sustentari. Secundò possunt excusari propter necessitatem, aut notabilem vtilitatem spiritualem ipsius legatarij, de quo verisimilius & certius est, quod in cultu dei atque operibus bonis exercebitur in tali positus statu, quàm aliâs.

Has & alias plures difficultates nobis in gerit illud ca. Quam pio. 1. q. 2. ratio ne cuius communiter doctores damnant non so lùm eos, qui emunt & vendunt spiritualia, sed etiam eos, qui ea non gratis accipiunt: sed pecunia oblata ad ea accipiendum inducuntur: cùm tamen hi non videantur spirituale aliquid vẽdere, aut emere. Qui enim accepta pecunia religionem ingreditur, non aliâs ingressurus, non dicitur proprièvẽdere religionem nec religionis ingressum. Sicut nec is, qui pecuniam illi offert vt religiosus fiat, non propriè dicitur emere religionem. Nam de ratione vẽditionis est, vendentem id, quod vendit, alteri. s. empto ri, velle tradere. Qui autem pecuniam obtulit Petro vt religiosus fieret, nullam religionem à Petro accipit: nullam etiam Petrus pro pecunia eidem oblata dedit, sed gratiam à prælato illifactam accepit. Si enim prælato acciperet pecuniam vt Petrum ad monasterium admittat, esset illic reispiritualis emptio & venditio. Si tamen pecunia detur Petro, non vt aliquid sperituale gratis det, sed vtillud recipiat, nõita ꝓpriè est illic emptio & vẽditio: sed nec Christus dixit gratis accipite, & gratis date, sed gratis accepistis, gratis date. vbi prohibuit aliquid pro datione reispiritualis dare, non prohibuit aliquid pro receptione rei spiritualis accipere. Si obiicias, quod tunc non peccaret, qui pecuniã prælato offert, vt ab eo promoueatur, sed solùm peccabit promouens: Consequentia non valet, quia scriptura non minùs emptores quod ven ditores cõdemnat: quales sunt in casu promotus & promouens. In casu autem, is qui ordinẽ pecunia per eum accepta accipit, nec ordinem emit, nec vendit: quia ordinem non dat, sed ac cipit: pecuniam etiam non dat, sed accipit.

Prætereà si in casu Petrus ob pecuniã per eum acceptam promotus dicitur venditor, similiter qui pecuniam eidẽ ob illam causam obtulit, diceretur, emptor: & cùm scriptura pariter emptores & vendito-**[87r]**res rerum spiritualium condemnet, sequitur q̃ sicut semper est illicitum vẽdere, ita semper esset illicitum emere. Consequens apparet falsum ex dictis. Nam licitum est non modò pecunias offerre, etiam cum tali lege aut conditione vt alter baptismum recipiat, sed etiam vt vitam consequatur, vt patet de Iudęis ad mortem cõ demnatis, quibus ecclesia consueuit offerre illis vitam, si tamen baptizari velint, vt suprà tactum est. Quod argumentum est, eum qui pecunias ob illam causam offert, non esse empto rem rei spiritualis, quem scriptura cõdemnat: & per consequens nec eum esse venditorem per scripturam condemnatum, qui pro pecunia il li oblata spiritualia ab alio eidem collata recipit. Sed quoniam hæc alterius negotij sunt, & ad Codicem de simonia perti nentia, pro nunc cum his, quæ communiter dicuntur, transeamus.

De rebus ob causam turpem datis seu promissis.

QVAESTIO. XXVIII.

REstat inquirẽdũ de rebus ob causam turpẽ datis, seu promissis, atque re ceptis: An. s. huiusmodi da tio aut promissio obillam causam vitietur, & an quæ ob eandem causam accepta fuerint, sint obnoxia restitutioni. Et quòd ad dationem attinet, facilè potest ex

dictis cogno sci, quando. s. sit huiusmodi datio vitiosa, & qñ non. Est enim de causa turpi, ob quam aliquid datur, distinguẽdum. Quia aut est in se turpis, s. ratione obiecti, seu ex prohibitione, quia. s. in se prohibita est: aut est turpis solùm est circunstantia aliqua ipsum opus depraunte, quæ ta men ab ipso opere separabilis est. Si primum, tunc non dubitatur, quin datio deprauetur, si fiat ob causam turpẽ illo modo. Tum quia da re aliquid alteri vt opus in se turpe cõmittat, est hominem directè ad peccãdũ inducere: quod apertum est esse contra charitatem ad deum & ad proximum habẽdam. Tum, quia dare aliquid ob illam causam est remunerare aliquid quod nulla remuneratione, nullo pretio, nulla mercede dignum est, sed vituperio, atque supplicio. Tum etiam, quia huiusmodi datio in casu vide tur ex deprauata voluntate procedere, quia. s. ex affectu seu appetitu talis causæ pro qua merce dem vult dare. Et tenet verum conclusio, siue datio huiu smodifiat ob causam turpem com mittendam, siue iam cõmissam. Si autem opus turpe, ob quod aliquid datur, sit turpe secundo modo, iterum distinguatur, quia vel id, quod sic datur, datur ob opus ipsum in se, aut ob qua litatem operis. Si primum, licita est datio, dũmodò opus illud non sit ex his, quæ gratis agẽda sunt. Si scd'm. s. si quis alteri aliquid det, vt opus illud taliter faciat, qualiter. s. fieri nisi male nõ potest, tunc perinde est, ac si datio fieret ob causam per se turpẽ: quę omnia cùm clara sint, nil opùs est per exempla ampliùs ea explicare. Est tamen dubium de promissione modali & de conditionali, quando causa seu conditio sub qua promissio de aliquo alioqui honesto fit, an sit licita, & in conscientia adimplenda, posi ta, vel adimpleta conditione. De quibus viden dum est, & primò de modali.

De promissione igitur ob causam turpem facta, an licita sit, videtur similiter dicendum, quòd non est licitum promittere aliquid obcausam per se, seu in se turpem: nec ob causam cum circunstantia deprauante factam, si fiat promissio propter operis quali tatem: vt de datione fuit exemplificatum. Potest tamen fieri promissio ob causam in se honestã, etiam si per accidens ex circunstantia eam deprauari contingat. Et in hoc parua est difficultas. Maior autem est de vi talis promissionis, an. s. obligatoria sit.

Sit igitur casus, quo quis alteri promit tit certam pecuniæ quantitatem ob causam per se turpem, puta vt hominem occidat, vt sacrilegium faciat, aut aliud cõ mittat flagitium. Esset quęstio, an talis promissio sit in conscientia obligatoria post causam adimpletam seu subsequutam. Nam in foro iudiciali certum est ex stipulatione turpi nullã oriri obligationem. Et dixerunt aliqui quod sic, & iudicio meo probabiliter. Quia omnis promissio, maximè si iuramento sit firmata,q̃ potest sine detrimento salutis adimpleri, est in consciẽtia adimplemda, modò non sit maioris bo ni impeditiua: talis est promissio, de qua in casu. Hæc minor apparet. Quia id, quod in casu promissum est, est assignatum pecuniam dare, quod in se licitum est, & non contra salutem dantis, nec recipientis, vt constat. Nam si opus turpe commissum non sit, nec committendum, & illa pecunia detur, licita est talis datio Qđ autem subsequatur operis turpis commissionem, non ideo efficitur vitiosa. Opus enim iam commissum & præteritum non tollit bonitatem seu licentiam operis subsequentis.

[[87]v] Secundò idem apparet, quia secũdùm iura conditio turpis habetur pro non adiecta, vt habetur de conditionibus appositis, cap. finali. cùm etiam turpis cõditio sit de iure impossibilis: conditio autem impossibilis etiam à contractu reijcitur secundùm iu ra, vt habetur in cap. vltimo, de pactis. Igitur teneb it in casu promissio, ac si sine illa conditione turpi facta fuisset: sed si sine conditione aut causa turpi facta fuisset, esset in conscientia obligatiua, igitur.

Et confirmatur. Quia ille qui dotauit ecclesiam, & fecit eam consecrari apposita conditione, quod res talis ecclesiæ non essent sub ordinatione episcopi, tenetur reddere pro missum, non obstante turpitudine conditionis, quę quia mala est, & iniu sta reijcitur.

Tertiò idem apparet exemplo Iudę, qui ꝑmisit Thamar ob causam turpem. s. vt consentiret se ab eo carnaliter cogno sci, vnum hœdum, quem postmodùm vt promissum compleret, eidem misisse legitur. Ge ne. 38. In quo de fidelitate commendatur.

Quicquid sit de harum rationum efficacia, quæ suas habent difficultates, dico sententiam hanc probabilem esse, distinguendo, quemadmodum postea distinguetur. Itaque stando in hac opinione, quãdo promissio completur, non debet compleri ob causam turpem commissam, sed ob fidelitatem ad proximum seruandam: & hoc modo adimpletio promissionis licita est, esto quod promissio facta fuerit turpis, eò quod proximum ad peccandum inducebat.

Et si primò arguas, Turpis promissio nõ est adimplenda, dicente Isidôro, & habetur. 22. q. 4. In malè promissis rescindefidem: in turpi voto muta decretum. Dicendum id procedere de promi ssione turpi ex obiecto seu re promissa, qualis non est promissio pręsentis casus: quia licet sit turpitudo in causa, non tamen in eo, quod agendum promittitur post causam subsequutam.

Et si secundò arguas, quod in casu non potest is qui promisit, promissionem comple re nisi ex causa & motiuo turpi: nam si promissum complet ex vi promissionis, & ipse non nisi ob illam causam turpem promisit se rem illam daturum, igitur non potest promissum cõ plere nisi ob causam illam turpem, & ita sine peccato non potest promissum complere: & per consequens promissio non est obligatoria. Hoc argumento putat Durãdus in suo. 3. præ fatam sententiam de falsitate conuincere, sed fallitur vt puto. Vnde dici posset consequẽter loquendo, quod quanuis in casu causam illam turpem esse completam sit causa sine qua non adimplendi promissum, non tamen est causa finalis, sed impulsiua solùm. Nam causa finalis non est, nec esse debet, nisi fidelitatem seruare, quam minimè seruaret, nisi promissum compleret ad exemplum Iudę, qui similiter nè de mendacio aut perfidia argueretur, misit quod ob turpem causam se missurum promiserat. Stat enim causam illam turpem fuisse causam finalem promissionis, & quod sit solùm impulsiua vausa ipsius adimpletionis.

Si Tertiò arguas, si licita est promissio nis adĩpletio, licita igitur fuit facta promissio & econtrà: nam licentia promissionis videtur ex licentia ipsius adimpletionis pendêre. Dicendum verum id esset si cætera essen paria, hoc est quod causa turpis sit causa finalis dationis fuit rei promissæ sicut causa finalis ipsius promissionis. Quod tamẽĩ pręsenti non opertet: quia quando ille in casu se daturum promittit, ideo finaliter & principaliter promittit, vt opus illud turpe ab altero fiat. Quando autem post causam subsequutã dat quod pro misit, ideo dat vt fidelis sit in ꝑ missis, ideo stat quod promissio fuerit turpis & ad impletio licita & debita. Si tamen promisisset se illud daturum ob causam illam turpem, ita vt hoc quod dico, ob causam illam turpem, sit determinatio dationis, & simul cum datione sub obiecto cadat promissionis, tunc promissio est turpis, non solùm ex causis dictis, sed ex obiecto: quia fit de datione ob turpem causam, & tunc non est adimplenda, sed peccatũ est eam adimplere. Secùs si ly, ob causam illam, sit determinatio promissionis, & non dationis promissæ, & tunc currit quod dictum est.

De promissione autem conditionali, qua aliquid alioqui bonum & honestum promittitur sub conditione inhonesta, an sit vniuersaliter huiusmodi promissio damnãda, sicut damnatur promissio modalis, & an sit ob ligatoria, adimpleta conditione. Quanuis videatur eadem quæstio cum præcedẽti, & quod eo dem modo sit respondendum, non tamen omnino ita est. Vnde dicendum breuiter, quod talis promissio conditionalis, potest dupliciter fieri. s. in odium turpitudinis, quæ sub conditione ponitur, aut ex affectu, vel appetitu ipsius conditionis appositæ. Exemplum primi, vt si quis sentiẽs se fragilem, & ad vitia carnis procliuem, odiat eadem vitia, & promittat, quod si in vitium illud ceciderit, faciet certam peregrine**[88r]** tionem, aut certam eleemosyuam erogabit: tunc promissio est licita & de necessitate in cõ scientia adimplenda. exemplum secundi vt siquis cupiens cum quadam virgine rem habe re promittit se peregrinaturum vel certam eleemosynam daturum si res ad vota succedat: tũc promissio est turpis, ex prauo appetitu procedens, & adimpletio similiter erit turpis, si ex si mili prauo affectu fiat: erit tamen licita adimpletio & debita, si ex fidelitate seruanda sicut fieri deber, fiat. Excepto si conditio apponatur tanquam causa finalis adimpletionis, & se teneat ex parte obiecti ip sius promissionis. Vt si taliter promittat. s. Si hæc res pro voto succedat, promitto me ob eandem causam aliquid da turum, vel facturum: nam tunc nec promissio potest licitè fieri, nec licitè adimpleri. Et in hoc idem iudicium est de promissione modali ob causam turpẽ facta, & de conditionali sub con ditione inhonesta facta.

Si obiicias, quod tunc sequeretur quod votũ peregrinationis sub condi tione inhonesta, & ex eius appetitu facta, esset obligatoria, adimpleta conditione: saltem quando ipsa inhonesta conditio non informet promissam peregrinationẽ: Consequens videtur falsum, quia votum tale est turpe, igitur nõ est à Deo acceptatum, & per consequens nec obligatorium. Dicendum concessa consequen tia prima, quodq́ue votum fuit turpe. Distinguo quòd deus illud non acceptauerit, vel ad remunerandum huiusmodi votum turpiter fa ctũ, & fateor non esse sic deo acceptum: vel ad promissum honestum ipsi deo reddendum, & sic nego illud non acceptari à deo. Exemplum huius est clarum de omni voto, & iuramento absolutè in peccato mortali facto, de aliquo honesto opere in honorem dei agendo: tale enim votum quia in peccato mortali fit, non acceptatur à deo ad remunerandum illud: acceptatur tamen quo ad obligationem & debitũ illud adimplendi.

Id verò, quod secundò in quęstione q̃rebatur: An acceptum ob turpem causam sit restituẽdum: ex dictis satis notum esse arbitror. Nam si ob causam per se turpem præcisè aut principaliter sit acceptum, sicut licitè recipi non potuit, ita nec ob eandem causam retineri, & per consequẽs restituendũ est. Secùs si interuenit donatio dantis, supposi to quod donare illud potuit: nam tunc causa dona tionis recipi & retineri potest. Si autem illud acceptum est ob causam non de se, sed solùm ex circunstantia turpẽ, tunc supposito quòd tale opus non esset de his, quæ gratis agenda sunt, licitè fuit acceptum: & ita non est de necessitare restituendum. Sed quia de hoc articulo suprà latiùs dictum est, quando agebatur de turpi lucro, ideo nunc supersedendum.

De rebus per transactionem acceptis.

QVESTIO. XXIX.

CVm hęc scriberẽ occurrit casus pręsenti materiæ non impertinẽs. Cũ quidam ab alio iniuriam accepisset, & cum à quo ac ceperat criminaliter accusasset, amicorum precibus, si mul & pecunia interueniente, à querela recessit. De pecunia autem super qua cõuenerunt, medietas fuit stat im soluta, reliqua medietas erat ad annũ soluenda. Et tempore solutionis aduenien te, is qui iniuriam passus fuerat, petijt sibi reliquã medietatẽ reddi. Econtrà verò qui iniuriam intu lerat, petit ab eodem, vt medietatem quam acceperat, sibi restitueret. Primus cõuentioni innitebatur. Scđs verò obligationi, qua iniuriam pas sus, eam gratis remittere tenebatur in foro cõsciẽ tię: ac proinde medietatẽ illi solutam eum indebitè recepisse. Quę situm est, qd in conscientia agendũ.

Respon. Non est in præsentiarum animus de trãsactione ex proposito loqui, cùm iuridicasit potiùs q theologica quæstio de transactionibus. An. s. iniuriam pas sus possit transigere, hoc est ab actione iniuria rum aliquo sibi dato cessare, nisi quantum quæstio proposita nunc exigit. Et dicendum, quod an te accusationem positam licita est transactio: post accusationem verò non ita, saltem vniuer saliter. Discrimen est, quia anteq causa ad publicam iudicis congnitionem perueniat, nulli sit præiudicium, si partes inter se componant. Postea verò publicæ iustitię videretur pręiudicium fieri, cùm sit iam iudici acquisitum ius in causa illa cognoscendi, eandemque se ntẽtiandi. Ideo sine iudicis autoritate transactio fieri nõ deberet: quod satis rationabile videtur. Excepto, quod iura ipsa transactionem in quibusdam cõcedunt, puta in criminibus seu causis priuatis, non ita in delictis publicis, vt videri potest in legibus Hispanorum, parti. 7. titulo de accusationibus, cum glos. & iuribus ibîdem citatis. Cùm igitur in præsenti casu dilectum fuerit**[[88]v]** priuatum, & non publicum, sequitur posse in eo transactionẽ fieri: maximè si iniuriator pro cedente actore veniret iure occidendus, mutilandus, flagellandus, aut perpetuò infamãdus, pro quibus pœnis redimendis licitum est aliquid dare, vt dicitur vbi suprà.

Verùm hæc dominis Iuristis relinquẽdo, duo in casu proposito sunt explicanda. Primum. An iniriampassus teneatur iniuriam acceptam remittere, iuxta illud, quod in Oratine dominica quotidie petimus, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et subiungitur in euangelio: Nisi dimiseritis, pater vester non re mittet vobis. &c. Et Ecclesiastici. 28. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.

Facit pro eodem parabola patrisfamiliâs, qui omne quod seruo suo dimiserat, repetiit: eò quod suo conseruo ipse similiter re mittere noluerit. Matthei. 18. Vnde & Christus docens hanc remissionem proximis agendam no bis necessariam esse, ait: Qua mensura mensi fueritis, remetietur & vobis. Vnde Cyprianus contra eos, qui remittere nolunt proximis suis ait: Excusatio tibi nulla in die iudicij superest, cùm secundùm tuam sententiam iudiceris, & quod feceris, ipse patiaris. Facit & beatus Augustinus in Enchiridio, dicens: Qui roganti peccati sui veniam, & petẽti ex corde nõ dimittit, nullo modo existimet à domino sua peccata dimitti, quoniam mentiri veritas non potest: ideo subdit dominus, si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Facit & beatus Gregor. dicens: Bonum quod à deo compũcti petimus, hocipsum primò proximisfaciamus. Qua pro pter non docuit nos dominus priùs petere peccatorum remissionem, & posteriùs peccata dimittere

alijs, sed simul petere, dimitte nobis de bita nostra, sicut & nos dimittimus. &c. Facit similiter Chrysostomus, dicens Christum docuis se vt priùs remtttamus debitoribus nostris, & ita dimitti nobis debita oremus. Et oppositum agentes ait, propria sententia ipsorum cõ demnari. Pro eodem est, quod Christus tradit Matthęi. 5. Si offers munus tuum ad altare, & frater tuus habet aliquid aduersus te, va de priùs, & reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Ex his aliisque multis posset aliquis moueri ad dicendum iniuriam passum teneri sub pœna peccati mortalis illatas sibi in iurias condonare, nec posse iniuriantem accusare, nec contra eum procedere.

His tamen non obstantibus aliter sub distinctione respondendum est. Aliud enim est offensam & rãcorem dimittere: aliud damnum, quod quis ex iniuria passus est, condonare. Aliud verò actioni contra iniuriantem habitæ cedere seu ab actione cessare. Et secundũ hoc dicẽdũ quod iniuriam passus tenetur peccatũ & offensam, seu iniuriam sibi illatam remittere, ex corde omne odium, iram, & rancorem aduersus iniuriantem conceptum deponendo. Hoc videtur sufficienter ex autoritatibus suprà citatis probatum, quæ omnes de huiusmo di remissione, quæ ex corde fit, communiter intelliguntur: ita vt necessarium sit nullam in eo, qui iniuriam passus est, aduersus iniuriantem, inimicitiam retineri. Sic ait Chrysostomus, locum suprà citatum exponens: Qui inimicitiam in corde & in ore seruat, aduersus lædentem, non deum orat, sed irritat: apud deum gra tiam non obtinet, sed æternam damnationẽ sibi postulat. Sic etiam Bernardus ait: Venia dei peccatori non datur, cuius cor rancore inuidię aut liuore afficitur. Et addit: Si igitur vis vt tibi à deo peccata remittantur, omnis rancor & discordia à corde tuo euellatur. Hoc idem signifi catur Ecclesiastici. 28. Homo homini reseruat iram, & à deo quærit medelam. Et addit, quod suprà citatum fuit: Relinque proximo tuo no centi, & tunc deprecanti tibi peccata soluẽtur. Facit quod ait Cassianus, colllatiõe. 9. post alia concludens: Quisquis ergo in se delinquenti statri non ex corde dimiserit, non indulgentiam, sed condemnationẽ deprecatione hac sibimet impetra bit. Sic etiam Augustinus in Enchiri. de peccatis proximis remittendis loquutus est de præfatare missione, quæ ex corde fit.

Et facit aperta ratio pro hac sententia. Quia vnusquisq; tenetur proximũsuum sicut seipsum diligere, non solum amicum, sed etiam inimicum, iuxta Christi præceptum de charitate datum: Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros. &c. Matth. 5. Igitur necessarium est ei, qui iniuriam passus est rancorem & inimicitiam de corde deponat.

Sit secundum dictum. Quòd iniuriam pas sus, aut aliter læsus non tenetur iniuriã remittere, damnum quod passus est, condonã do. Hoc patet, quia vnusquisq; potest iure suã indemnitatem procurare, & damnum, quod iniustè passus est, coram iudice petere: nam ad hoc statutæ sunt leges, tam diuinæ, quàm humanę, ac deputati iudices, quorum officio cõ-**[89r]**pelli possint hi, qui damnum intulerunt, siue in corpore, siue in honore, fama, aut rebus quenquam damnificauerunt: petere autem iustitiam, non est iniustum. Antecedens certum est ex libris Moysi, vbi leges traditę sunt de damnis per iudices reparandis. Patet etiam de legibus tam sæcularibus quàm canonicis, per quas damnificantes læsis satisfacere compelluntur, iuxta capit. finale, de iniuriis & damno dato: Si culpa tua damnum illatum est, iu re satisfacere oportet.

Sit tertium dictum, Quòd iniuriam passus non tenetur de ne cessitate iniuriam remittere ab actione iniuria rum cessando, seu actioni cedendo. Id patet. Quia iustè potest

contra iniuriantem coram iudice agere, non folùm vt sibi debita siat satisfactio, sed etiam vt iniurians condignam pœnam sustineat. Vtrunque patet. Primum ex cap. Si illic. 23. q. 4. vbi in sententia dicitur, liberum esse ei, qui iniuriam passus est, ignoscere iniurianti, aut contra eum agere si velit, aut supplicatione flecti, nè agat. Vnde colligunt neminem co gi debere ad remittendum iniuriam. Patet etiam ex eo, quod ait Augustinus in Enchirid. dicens: Et qui emendat verbere, in quem potestas habetur, vel coërcet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius, qui ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non folùm in eo quod dimittit ex corde atque orat, verùm etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatiori pœna plectit, eleemosynam facit, quia misericordiam pręstat. Multa enim bona pręstantur inuitis, quando eorum consulitur vtilitati, non voluntati. Et habetur. 45. distinc. cap. Et qui emendat. Idem dicitur. 23. q. 5. de oc cidendis. vbi in sententia dicitur iustè sæpe ho mines ꝑsersos occidi posse: & sanctius esse eos punire, ꝗ parcere. Idem in sententia ad lõgum ait Augustinus in epistola ad Vincẽtium, qui post alia ait: Non omnis qui parcit, amicus est: nec omnis qui verberat, inimicus est. Meliora sunt vulnera amici: ꝗ fraudulenta oscula inimi ci. Melius est cum seueritate diligere, quam cum lenitate decipere. Vtiliùs desipienti panis tollitur, qui de cibo securus iustitiam negligebat, quàm esurienti frangitur, vt iniustitiæ seductus acquiescat. Ex quibus satis docemur expedire sæpe iniurias hoc modo non remittere, sed contra iniuriantes agere & procedere: cùm id ad eorum correctionem, seu ad aliorum ex emplum nouerimus conuenire. Dummodò agentis intentio non sit contra iniuriantem vindictam sumere, suo appetitui satisfacere: quia hoc charitati proximi videretur repugnare: sed ex zelo iustitię potest id per iniuriã passum fieri, sicut ex eodem potest per iudicem pœna condigna iniurianti infligi. Sic tenet Tho. 2. secundæ, quest. 108. argu. primo, de vindicta. Et cęteri theologi. Et ita patet de primo. Ait enim: Est ergo in vindicatione considerandus animus vindicantis. Si enim eius intentio feratur principaliter in malum illius, de quo vindicta sumitur, & ibi quiescit, non est omnino licitũ: quia delectari in malo alterius pertinet ad odium, quod charitati repugnat, qua omnes homines diligere debemus. Nec ali quis excusatur, si malum intendat illius, qui sibi iustè intulit malum: sicut non excusatur aliquis per hoc quòd odit se odientem: non enim debet homo in alium peccare propter hoc, quòd ille peccauit priùs in ipsum: hoc enim est vinci à malo, quod Apostolus prohibet ad Ro man. 12. dicens: Noli vinci à malo, sed in bono vince malum. Si verò intentio vindicantis fera tur principaliter ad aliquod bonum, ad quod peruenitur per pœnam peccantis, puta ad emẽ dationem peccantis, vel saltem ad cohibitionem eius, & quietem aliorum, & ad iustitiæ conseruationem, & dei honorem, potest esse vindicatio licita, aliis debitis circunstantiis ser uatis. Hæc ille.

Erat secundum, quod in casu quærabatur: An. s. accepta pro iniuria remittenda, sint de necessitate restituenda. Et ex prę missa distinctione patet responsio. Si enim iniuriam passus pecuniam pro remittenda iniuria primo modo. s. ex corde accepisset, non du bium quin esset restituenda: cum talis remissio vęnalis non sit, sed potiùs ex charitate debita, & ipse remittenti potiùs ꝗ iniurianti vtilis & necessaria, vt de se patet: ideo pro tali remissio ne nil recipere potuit. Si tamen loquamur de remissione iniuriæ aliis modis facta, cedendo s. actioni, qua etiam criminaliter contra iniuriantem agere poterat, nedum ad damni sibi il lati refusionem, non dubium est iniuriatum pos se iuxta quantitatem damni, quod passus est, ad arbitrium boni viri satisfactionẽ recipere: nec receptam tenebitur restituere. Id patet. Quia damnificans tenetur damnificato satisfacere iure naturæ, diuino, & humano. Vt etiam apertè habetur cap. Si contristatus. 90. distin. in textu & glo. Et cap. si illic. 23. q. 40. suprà

citato. Dico notanter iuxta quantitatẽ damni qd' passus est, quia si vltra id ipse iniuriam passus aliquid ab iniuriante exigat, nè contra illum criminaliter agat cùm possit, illud nec iustè exigi**[[89]v]** nec recipi, nec ob illam causam retineri potest cum non sua, sed reip. intersit criminosos publicè puniri, ac proinde in casu talis iniuriatus non quod suum, sed quod alienum est, videretur vendere. Et licèt iniurianti sit licitum pœnam redimere, vt dictum est, iniuriato verò illam vendere minimè licet, sicut nec liceret iudici. Et si illam ob causam iniuriatus aliquid exigeret & reciperet, fortè secundùm iura esset infamis, vt ait glo. cap. Si illic. vigesimatertia. q. quarta.

De rebus per mercationem acquisitis.

QVAESTIO. XXX.

PRætereà in negotiationbus, seu vendi tionibus, & emptionibus solet aliquando interuenire iniustitia, vnde locũ habeat restitutio, ideo de his aliqua sunt inquiren da, specialiter duo in genere. Primum attinet ad licentiam negotiationis. Secũdũ verò ad restitutionem lucri inde euenientis. De primo solet q̃ri, An negotiatio, seu mercatio sit licita. Et ꝑ parte negatiua posset aliquis obiicere factum Christi, qui eiecit de templo ementes & vendẽ tes: Matth. 21. Super quo Chrysosto. ait: Christus eiiciens ementes & vendentes docuit nos mercatores: Christo placere non posse, ideo chri stiani non debent esse mercatores.

Secundò psal. 70. dicitur, quia non co gnoui negotiationes, introibo in potentias dñi. Vnde docemur negotiationem impedire ingressum regni cœlorũ. Dicũtur autem negotiatores, vt hic exponit Cas siodôrus, qui vili emunt, vt cariùs vendant.

Tertiò de pœnitentia distin. 5. cap. Qua litas. ait Leo Papa: Qualitas negotii vel arguit, vel excusat negotiontẽ. Et sequitur: Difficile est inter ementes & vendẽtes non interuenire peccatum. Vnde argui potest, peccatum esse negotia exercere, eò quòd nego tiatores periculo peccandi se exponunt.

Quartò eâdem. d. cap. Falsas. ait beatus Gregorius: Ad veram pœnitẽtiã peruenire non possunt, qui negotia non relinquunt. Et ibidem ex Concilio Aureliano damnantur, qui ad sęcularia negotia post actã pœnitentiam redeunt.

His non onstantibus, tenendum est oppositum. s.ꝗ negotiatio de se non est illicita, siue loquamur de negotiatione largè, vt ad emptiones & venditiones omnes se extendat: siue strictè, vt illa dicatur negotiatio qua quis rem emit, vt eam postmodùm cariùs vendat. Et probatur conclusio. Primò ex Aug. & habetur. d. 88. fornicari semper non licet: negotiari aliqñ licet, aliquando non. Ante quã fias clericus licet, facto clerico non licet. Ite rũ Aug. ibidem excusat mercatores, & negotiatores, etiam lucrum ex negotio quęrentes, quia la boris sui mercedẽ, ꝗ digni sunt, quęrunt: iux ta dictum Chr̃i: Dignus est mercenarius mercede sua. Consonat etiam beatus Cle. qui in epistola sua ait: Negotia mũdana & sęcularia opera sibi inuicem exhibeant vacantes laici, qui ecclesiasticis non deseruiunt.

Secundò idem probatur ratione. Quia si damnanda esset negotiatio aut esset rone sui: & hoc non, vt ex dictis constat, cùm illa iustè possint excrceri, seruata æquali tate inter pretium & mercem: Aut ratione mendaciorum, periuriorum, fraudum, & aliorum peccatorum,q̃ illic solent cõmisceri: & hoc nõ quia illa vitia, vt inquit Aug. vitia sunt negotiã tis, non

negotii. Negotium, inquit Aug. non facit me malum, sed iniquitatis mea, &c. Et habetur distin. 88. cap. Quoniam. Alioqui, vt idem arguit, similiter essent damñadæ omnes artes mechanicę, cum in earum exercitio soleant similia pctam cõmisceri. Aut esset illicita negotiatio rõne lucri, qd' negotiatores intẽdũt: & hoc nõ quia iustè potest quis intẽdere lucrum pro eo quod suis laboribus, & expẽsis, & periculis ad cõmunitatis seu aliorum vtilitatem agit: tales sunt mercatores, qui aliunde merces afferunt, & cõ seruant, vt huic, vel illi reip. subueniant, & cæteris indigẽtibus necessaria ministrẽt. Quãdo quidem nulla prouincia rebus omnibus, quibus indiget, abũdat: nec vnusquisq; facultates habet, quibus possit aliunde de omnibns necessa riis sibi & suis prouidere. Necesseigitur est esse aliquos, qui his rebus operam impendãt: & ta libus licitum erit lucrum prætẽdere, modò vltimatè finem in lucro non collocent.

Tertiò, Illud non est tanquam illicitum damnandum, sine quo respublica subsistere non potest: talis est nego tiatio, seu emptio & venditio. Tolle humana commercia, & tunc necesse erit homines aliena rapere, vt sustentari possint, aut certèfame, nuditate, aut aliâs miserabiliter ą plures perire. Si dicas negotiationes non dãnari simpliciter**[[90]r]** sed eas, per quas lucrum quæritur. Contra hoc procedit ratio suprà facta, quæ inde ampliùs cõfirmatur. Quia ex quo mercatores reipub. seruiunt, si resb. vellet eos conducere & obligare, vt suis laboribus, expensis, & periculis merces aliunde afferant, & pro ciuibus indigentibus easdem conseruent, non dubium rem publicam debere illis suum iustè illud recipere. Cùm igitur respublica illis tale stipendium de rebus publicis non assignet, iustè igitur poterunt mercatores id, quod per suum ministerium merentur, ab illis quibus ministrãt & seruiunt recipere, suis mercibus iustum & rationabile pretium assignando, vnde aliquid lucrentur.

Per hæc patet ad rationes suprà factas. Ad primum dicendum, quòd ex facto Christi, quo ementes & vendentes de templo eiecit, non sequitur ipsam emptionem in se Christo displicere, sed solum ratione loci, quem suis negotiationibus prophanabãt. Id patet, quia statim dixit Christus: Nolite do mum patris mei facere domum negotiationis. Ad Chrysosto. & alia, quę citata sunt, dicendũ quod procedunt de negotiationibus, quæ cum peccatis, mendaciis, & periuriis fiunt, vt patet ex ca. Eiiciens. 88. distin. Similiter ex capit. Quid est aliud. vbi ait Cassiodôrus: Negotiatores illi abominabiles existimantur, qui iustitiam dei minimè considerantes, per immoderatum pecuniæ ambitum polluunt merces suas, plus periuriis onerãdo, quam pretijs. Tales, inquit, eiecit dominus de templo. Et de talibus procedunt capitu. falsas. cum capitu. sequenti: de pœnitẽtia. distin. 5.

Ad illud, quod in. 3. ratione tactum est. s. quod qui se exponit periculo peccandi, peccat. &c. Dicendum quod procedit de periculo obruenti, non de eueniente seu accidente. Dicitur autem periculum obruens, quando ta le est, quod non est in potestate eius, qui se illi exponit, illud euitare, ex quo se illi exposuit: aut saltem non sine magna difficultate poterit illud postumodùm euitare. Examplum primi: Vt si quis se proiiciat in foueam tempore quo celebraturus est, aut aliud quid facturus, quod post eius protectionem non est in ipsius pote state adimplere. Exemplum secũdi: vt si quis volens vires suas experiri, nudum se cum nudain lecto associat, tentans an sit potens tentationem carnis superare: quod in casu perquàm catum est. Dicitur autem periculum eueniens, seu accidens, quod ex quo se illi aliquis exponit, poterit illud non cum notabili difficultate superare, seu vitare, si vult: qualia sunt mendacia, periuria, aliaque huiusmodi, quæ in venditionibus solent interuenire.

De quibus ait Augustinus, vt suprà induxi, quòd hæc vitia sunt hominis non artis, quæ sine his vitiis exerceri potest.

Potest tamen negotiatio seu venditio multipliciter vitiari. s. ex parte rei quæ venditur. Secundò ex parte vendentis, seu negotiantis. Tertiò ex parte eius, cui res venditur. Quartò exparte loci. Quintò ex parte temporis. Sextò ex parte modi. Septimò ex parte finis. Similiter ex aliis causis, seu circunstantiis de quibus breuiter est inquirendum, & particularia dubia proponenda.

Primò igitur vitiatur negotiatio, seu vẽ ditio ex parte rei quæ venditur: vt si talis sit, que vendi sine peccato non potest: quod fit dupliciter. Primò, quia venalis non est, vt si sit sacramentum, ordo, beneficium ecclesiasticum, seu aliquid spirituale, quorum venditionem constat simoniam esse. Similiter iniustitia, testimonium, aut etiam quodcũq; opus peccaminosum, quę similiter vænalia non sunt. Secundo modo vitiatur negotiatio, quia eius venditio per leges humanas prohibita est: vt patet de frumentis publici canonis. vt habetur C.q̃ res vendi non possunt. l. 3. vbi talia vendi sub pœna capitis prohibetur. Idem patet de fi lio & libero homine, qui vendi non possunt: excepto quod pater potest vendere filium necessitate, famis vrgente. l. 1. &. 2. C. de patribus qui filios distraxerunt. Quod quanuis patri conce datur, non tamen matri: sicut nec marito permittitur vxorem vendere, etiam si samis necessitate prematur. Cuius discrimen est, quia non ita est vxor in potestate viri, & filius in potesta te matris, sicut est filius in potestate patris: vt habetur Codice, de patria potestate. 1. si filius. & partita quarta, titulo. 17. lege septima. Idem patet de veneno, quod nec per se, nec alteri rei admixtum, potest ad humanos vsus prodesse, sed solùm nocere. De quo iure ciuili dispositũ est, quod flagitiosę rei, id est, q̃ nullo modo per ad ditionem alterius rei potest esse vtilis vsui humano, nec emptio, nec mãdatum, nec societas valere potest: vt habetur. l.ą sæpe. de contrahẽ da emptiõe. Idem patet delibello famoso, qui ad nil est vtilis, sed perniciosus: & huiusmodi libel li inuentor debet non diffundere ad alios, sed ipsum destruere, aliâs grauiter peccat: vt habetur. 5. q. 1. per totum. & ita de aliis.

[[90]v] Est tamen dubium de aliis rebus, quibus contingit homines bene & male vti, an sit earum venditio licita: quales sunt ornamen ta quædam, quæ solent homines ad lasciuiam pro uocare, & taxilli, & instrumenta lusoria. Similiter & arma offensiua, &c. Et ratio dubii est. Quia qui talia vendunt, videntur cooperari ad peccatum ementium instrumenta iniquitatis illis ministrando. Et Innocen. de sagittariis, cap. vnico, dicit artem illam mortiferam & odibilẽ balistariorum, & sagittariorum aduersus catholicos & christianos exerceri, decętero sub anathemate prohibemus. Quòd si ars illa mortifera & odibilis est, & non nisi quia solent homines balista & sagittis ad malum vti, eâdem ratione cætera prænominata dicentur mortifera & odibilia.

Dicendum quod in huiusmodi hæc regula videtur tenenda. s. si vẽditores viderint, aut præsumpserint, seu præ sumere debeant, quod emptores illarum rerum eas emunt ad aliquod facinus seu malum per se vel per alios agendum, peccant, si eas res vendunt: cùm perinde sit, ac si furioso arma ministrent, & ad fratris peccatum cooperentur. Si tamen ementes sint personæ honestæ, de quibus venditor iustè pręsumere non potest quòd res illas velint ad illis abutendum, tunc etiam si postmodùm accidat eos rebus illis abuti, non peccat venditor res illas vendendo. Sic enim ait Augustinus ad Publicolam: Absit, vt ea quæ propter bonum ac licitum facimus, aut habemus, si aliquod per hoc præter nostram voluntatem cuiquam malum acciderit, nobis imputetur. Vnde fit vt qui præfatas res indistinctè vendunt,

nil, scilicet, inter ementes di stinguendo, peccant: nec tales sunt absoluendi, nisi vel officia deponant, vel debita solicitudine qualitatem ementis considerent: vt si me retrix sit, vel famæ læsę, & emit fucos, monilia, & alia ornamenta. Aut si puella sit, seu in nupta & fæcunda, & emit venenum, vt prolem conceptam interimat. Aut si venefica sit, & emat ea quæ ad maleficium perpetrandum conferunt. Aut si lusor sit, & emat chartas, & taxillos: maximè si sit scholaris, aut ecclesiasticus, aut minorennis, aut mente captus. Aut si furiosus sit, seu vindicatiuus, habens inimicos: aut insanus, aut temerarius, aut ebriosus, & ematarma offensiua, de quibus verisimile est, quod ea emunt ad facinus aliquod perpetrandum. Cùm vẽditor hæc cognouerit, autra tionabiliter præsumpserit, peccauit res huiusmodi vendendo. Secùs quãdo nullam causam habuerit ad aliquid sinistrum de ementibus pręsumendum: tunc enim non opùs est venditorẽ nimis esse curiosum, sed poterit sine peccato res præfatas vendere. Nec enim facilède aliquo præsumere debet, quòd malus sit.

Et per hæc patet ad rationem dubii, quia tunc dicetur venditor ad emenitis peccatum cooperari, quando habita prædicta cognitiõe, seu rationabili præsumptione, res pręfatas vendit emptori: tunc enim non excusatur venditor sicut nec emptor. Et quanuis nõ minùs cooperetur ad peccatum ementis, qui re illa est abusurus, etiam si vendens conditionem ementis ignoret, illa tamen cooperatio est præter intentum vendentis, & per ignoran tiam inuincibilem excusatur.

Ad aliud de sagittariis ex Innocentio allegatum, dicendum quòd non simpliciter condemnatur ara sagittariorum & balistarum, nisi quando indistinctè exercetur ad bonum & malũ: specialiter quan do exercentur, & arma venduntur aduersus ca tholicos & christianos in bello iniusto, vt illic significat textus.

Secvndo modo redditur illicita negotiatio ex parte personæ negotiantis, vt si sit clericus, cui negotiari prohibit um est. Pro quo breuiter notandum negotiationem esse triplicem. Quandum œconomicam, quæ fit ad sustentandum se, & domum suam prout ne cessitas postulauerit: & talis negotiatio clericis non est interdicta, sed concessa, dicente Paulo ad Timoth. tertio, Opertet episcopum suæ domui esse bene præpositum, cui conuenit spe cialem curam suorum gerere: eodem dicente, Qui suorum curam non habet, & maximè do me sticorum, crudelis est, & infideli deterior. 1. ad Timot. 5. Ac proinde clericis conceditur ea emere quæ domui suæ sunt necessaria. Similiter ea quę de reditibus aut aliis bonis eisdẽ super sunt, vendere, vt necessariora emant.

Alia est negotiatio politica, cuius finis est publicis populi necessitatibus succurrere, & hæc gubernatoribus ciuitatum conuenit, non clericis, qui à sæcularibus negotiis debent esse remoti: iuxta dictum Pau li. 2. ad Timoth. 2. Nemo militans deo implicat se negotiis sęcularibus. Et. 88. distĩ. decernitur deiiciendus ep̃s, sacerdos, vel diaconus sæculares curas assumens.

Alia est negotiatio lucratiua, qua. s. quis aliquid emit, vt illud posteà cariùs vendat. Et hoc fit dupliciter. Vno modo si emptor rem, quam emit, aliquo artificio**[91r]** sen industria mutat & meliorat: & rem sic melioratam posteà cariùs vendit, & hoc non tam negotiatio quàm artificium dicitur. Et licita est clericis, vt habetur de vita & honest. clerico rum. cap. Clerici. Et ex Concilio Carthagineñ. idem patet: & habetur. 91. distin. cap. Clericus. Et in alijs capitulis. Et de consecratione, distinc. 5. cap. Nunquã. vbi & in multis aliis cõceditur clericis, vt de suo artificio honesto, sibi, & suis, & pauperibus victum, & cętera necessaria quę rere possint, ad exemplum Pauli, qui cum Christi apostolus esset, artem scenofactoriam

exercuisse cum Aquila & Priscilla legimus: Actuũ 18. Similiter possunt clerici opera ruralia (sine tamen sui officii clericalis pręiudicio) exercere: vt habetur de celebratione missarum. Possunt etiam iumenta emere, & nutrire, vt posteà ea meliorata cariùs vendant, saltem ex consuetudine, quæ in multis locis seruatur & toleratur: maximè si fœnum aut blada propria habeant, non tamen habent iumenta propria, quæ illa comedant. Et potest tanta esse clerici necessitas, quòd etiam si fœnum & propria blada non habeat, possit iumenta emere, vt postmodùm me liorata vendat. Alias autem negotiationes in quibus clericus artificium non apponit, vnde res totum valorem suum, vel maiorem partem sortiatur, exercere non potest, vt ait Conradus. Verùm hæc limitatio non videtur in iure fun data, nec rationabile videtur quòd liceat clericis emere ligna, ferrum, corium, pannum, vtilla, suo artificio apposito, mutata vendant: & quòd non liceat eis emere aurum, argentum, sericum, vt ea per eorum artificium variata vẽ dant: etiam si longè maior sit rei valor ex natura sua, quam ex superposito artificio.

Alio modo potest aliquid emi vt cariùs vendatur absq; aliquo artisicio apposito, aut reo melioratione se clusa, qd' ꝓpriè dicitur negotiatio: & talis nego tiatio lucratiua est, quæ clericis est interdicta, vt habetur. 88. distin. fornicari, vbi ait Augusti nus, Fornicari semper non licet, negotiari aliquando licet, aliquando non licet. Antequam clericus fias, licet: facto autem clerico non licet. Hierony. etiam, vt ibidem habetur, ait: Clericum negotiatorem ex paupere diuitem, exignobili nobilem factum, tanquam pestem fuge. Et Gelasius idibem capitul. Consequens. sub pœna suspensionis iubet clericis, vt à negotiationibus abstineant. Quòd autem hæc sit negotiatio clericis prohibita, apparet ex Chrysostomo sic eam exponente, Matthæi. 21. dicen te: Quicunque rem comparat, non vt integrã & immutatam vendat, sed vt materia sit sibi inde aliquid operandi, ille non est negotiator. Qui verò rem comparat, vt integram & immutatam vendendo lucretur, ille est mercator, qui de templo dei eiicitur.

Esset tamen dubium, An illas negotiationes, quas clericiper seipsos facere non possunt, possint per alios exercere: supposito quòd alioquî in se licitæ sint. Vt si clericus habet pecunias naturæ & statui superfluas, aut etiam necessarias: An possit eas factori consanguineo, aut famulo tradere, vt cum illis negotietur, & ipsi clerico aliquid lucretur? Respondetur absque disputatione: Tria sunt, propter quæ clericis interdicitur negotiatio. Primum, quia finis eius est lucrum temporale, quod clerici contemnere debent: & habentes alimenta, & quibus tegantur, debent esse contenti, vt ait Paulus primo ad Timoth. sexto. Vnde & Dominus cùm terram promissionis inter filios Israël diuideret, sacerdotibus & Leuitis terram nullam, nec possessionem assignauit, sed de decimis & primitiis per laicos illis offerendis, voluit eos viuere. Secundum est. Quia rarò huiusmodi negotiationes sine peccato fiunt, vnde & periculosæ sunt valde, ait Sapiens Ecclesiastici vigesimoseptimo, dicens: Duæ species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt. Difficile exuitur negotians à neg ligentia, & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum. Hoc ait: Quia negotiatores vt plurimum suæ spiritualis salutis sunt negligentes, & mendacia & periuria sæpe suis negotiationibus inter miscent. Et Leo Papa, vt suprà induxi, ait, Difficile est inter ementes & vendentes non inter uenire peccatum. Tertium est. Quia huiusmodi negotia retrahunt homines à rebus spiritualibus, quibus incũbere, clericorum est officiũ proprium: iuxta Paulisententiam, Nemo militans deo implicat se negotiis sęcularibus. Vn de & clerici dicuntur, quod vocabulam, sortẽ sonat: quia sunt in sortem Domini electi, vt di citur. 12. q. 1. Inde debent coronam rasam habe re, ad significandum quòd inter ipsos & deum non debent temporalia interponi, sed potiùs debent studio literarum incumbere, vt habetur. 16. q. 1.

Hæc tamen non obstant, quo minùs possint clerici per alios negotiari. Hoc patet discurrendo per tria, quæ prędicta sunt. Quod enim primò de lucro dicebatur, non ob stat. Quia quanuis non omne lucrum possint clerici appetere, vt si turpe & illicitum sit,**[[91]v]** possunt tamen multa lucra licita & honesta prętendere, & appetere, illa in bonum finem ordinando: & si ratio illa prima valeret, nullũ lucrum quantumuis honestum possent clerici procurare, nec per se, nec per alios: quod suppono falsum, vt ex dictis apparet. Secundum nõ obstat quin possit clericus per alios negotiari: nam quanuis pctam per negotiatorẽ ipsi negotio cõmisceãtur, non inde clerico imputantur, si nõ ipse, sed alius negotiatur, vt fatis de se constat. Tertiũ etiam non obstat: quia ex quo clericus per se negotia non exercet, liber omnino manet, vt possit cõpletè officium ecclesiasticum sibiiniun ctum adimplere: ac proinde rationes præfatæ non sufficiunt ad dicendum clericum non posse per alium negotia exercere.

Facit prætereà pro hac sententia: Quia in iure non est clericis negotiatio interdicta, nisi personalis, quam. s. ipsi persona liter exercent, vt habetur Clemen. I. de vita & honestate clericorũ. vbi prohibetur illis, nè officiũ tabernarii, aut macellarii personaliter faciant. Nec a bsq; causa dicitur personaliter, nẽ pevt intelligamus id clericis per alios facere minimè prohiberi.

Facit ad idem cap. significante. de appel la. vbi dicitur, quod canonici habebãt stallos, in quibus carnes incidebantur. Quanquã hoc potiùs faciat ad dicendum clericos pofle loca & instrumenta tabernæ aut macelli locare, vt ibidem talia per alios exerceantur officia. Directiùs facit Clem̃. I. de statu monachorũ. §. Porrò. vbi dicitur, quod monachi, quibus ꝑ se venari prohibitum est, possunt tamen id per aliosfacere. Et ita, vt sertur, multa sunt monasteria, & ecclesiæ, quæ de suorum redituum prouentibus, ea quæ supersunt mercatoribus tradunt, vt negotiantes illis cum certo vel cum in certo lucro respondeant.

Nota tamen quod si clerici quibus negotia aliqua prohibentur, illa exerceant, peccant mortaliter, saltẽ si publicè & persona liter. Quod ex pœna illis apposita apparet. Nã de illis dicitur, quod nisi abstineant, excõmunicẽtur aut suspẽdãtur. Quępœnę non nifi ꝑ mortaliso lent & debent infligi: Extrà, nè clerici vel monachi. & procedit hoc de clericis ĩ sacris: nam si in minorius sint, non peccant mortaliter illa exercentes, vt multi sentiũr, qui de his benigniùs inter pretantur iura. De aliis pœnis vide Clemen. I. de vita & honestate. & doctores ibidem.

Tertio redditur illicita præfata negotiatio seu vẽditio ex parte emẽtis: vt si quis vendatres aliquas (alioquî vęnales) illis perso nis quasscit, vel verisimiliter coniicit, rebus illis ad peccatum abusuras, vt patet ex suprà di ctis in primo modo, quo venditionem vitiari diximus. Idem potest dici de his, qui cibos vẽ dunt in quadragesima, aut diebus ieiunij his personis, quas sciunt, vel verisimiliter præsumunt, qcibos volunt ad ieiũium violandum, vbi nulla appareat causa eos ab obligatione ie iunandi excusans, vt aliâs inCodice de ieiunio disseruimus. Idem etiam dicendum de his, qui vinum vendunt his, quos sciunt facilè inebria ri. Idem dicendum de Christianis. qui vendunt ra mos Iudęis volentibus suum festum tabernaculorum celebrare. Et de his, qui vendunt eisdem agnum, seu arietem ad festa seu præcepta ceremonialia legis veteris celebranda. Similiter idem dicendum de christianis, qui vendũt Sarracenis arma, ferrum, galeas, naues, lignami na pro nauibus, vel galęis ędificandis, equos, victualia, aut etiam quæcunq; mercimonia: vt patet extrà, de Iudęis & Sarracenis. & ex Extra uagan. Nicolai quarti, quæ incipit, Olim tam in generali. Et ex alia Clementi. quæ incipit, Multa. Et ex processu Papæ, qui fit annuatim In cœna domini. Colligitur, illa

omnia quæ di cta sunt, non posse Sarracenis vendi: tunc maximè, quando ea emuntur ad expugnandum christianos, etiam si non hac intentione à christianis vendantur, satis est quod vendentes sciant talia posse Sarracenis deseruire ad christianos impugnandum, vt innuitur cap. Significauit. de Iudęis & Sarracenis. Veneti tamen dicũtur habere dispensationem, vt eis liceat vendere Sarracenis alia ab armis, ferro, nauibus, & lignaminibus: vt ait Conradus. q. 51. Similiter vendere vase sacra in eâdem forma laicis illicitum est: quanquàm fracta, aut forma mutata illis vendi possint. Similiter res pupilli ipsi tutori vendi non possunt. Venditio etiam redditur illicita, si res vendatur excommunicato, eò quòd non est licitum cum eo communicare, exceptis casibus qui communiter excipiũ tur: de quo aliâs.

Qvarto redditur vitiosa vẽditio, seu negotiatio ex parte loci: vt si in loco sacro, puta in ecclesia aut cœmeterio huiusmodi negotiationes prophanæ fiant, vt patet Matt. 21. Christus eiecit de templo ementes & vendẽ tes. Quòd autem non ideo eos eiecerit, quia cum mẽdaciis & periuriis illa in templo exercebant, vt aliqui dicunt, apparet ex dictisipsius christi, qui statim causam adiungens, ait: Nolite facere domum patris mei domum ne gotiationis. Vbisolum videtur respectum habuis-**[92r]**se ad locum Deo sacratũ. Idem habetur de im munitate Ecclesiarum, lib. 6. capitu. Decet do mũ Dei. vbi iubetur, vt cessent negotiationes in ecclesijs, & earum cœmeterijs, & præcipuè nũ dinarum, ac fori cuiuscunque tumultus. &c. Nec solum peccant, qui negotia in ecclesia exercent, sed hi, qui ea illic exerceri faciunt, aut etiã permittunt, quibus id prohibere ex officio in cumbit: quia error, cui non resistitur, approbatur. 83. dist. cap. Error. Nec refert qua inten tione talia negotia illic fiant. s. causa lucri, aut causa pietatis, seu deuotionis. Tum, quia in di ctis textibus non animus, sed opus ipsum illic factum prohibetur. Tum, quia bonitas inten tionis non tollit electionis malitiam, vt suprà tãgebamus. Tum denique, quia bonum est ex integra causa, malum autem multifariàm. Itaque circunstantia loci sufficit opus ipsum vitiare: quod alioquî ratione suî, similiter & ratione finis licitum esset.

Vnde insertur contra Caietanum in opusculis, circũstantiam loci inducere nouam culpam, etiam si opus in loco fiat eo tempore, quo non est impeditiuum officio rum ecclesiasticorum, de quo alibi, Codice de confessione, nonnihil tetigimus. Id patet ex modò dictis. Nam vẽdere res aliquas vænales propter bonum finem, &c. licitum est: quæ ta men, si in ecclesia vendantur, peccatum est, etiã extra tempus talium officiorum. Nam causa per Christum assignata quare ementes de tẽplo eijceret, non erat, prẹfata officia impediri, sed domum Dei domum negotiationis facere: quæ causa locum habet, quocũq; tempore ne gotia in ecclesia fiant, siue diuina officia impe diantur, siue non. Vnde rursus fit, vt qui in ecclesia contra Deum peccat, duplici peccato peccet. s. ratione obiecti, & ratione loci: cùm non min⁹ prophanetur domus Dei per opera alioquî peccaminosa, quàm per venditionem alioquî licitam. Nec ad id necessarium est, ipsum peccantem, seu vendentẽ habere locum sacrum pro obiecto, quando peccat aut vẽdit: satis est, quòd si aduertat, facilè scire poterit, locum sacrum esse, in quo illa committit.

Esset dubium, Qualis sit illa negotiatio, quæ in loco sacro fieri prohibet̃. Nam potest ea dupliciter fieri. Vno modo te nẽdo in loco sacro res ipsas, quæ venduntur & emuntur. Alio modo solum verbis aut scripturis, contrahendo, seu conueniendo: res tamen, quæ venduntur, alibi tenendo. Et dicit Conradus vbi suprà, quod intelligitur præfata prohibitio de negotiatione prima, non de secunda. Pro quo videt̃facere, quia illi, quos Christus de templo eiecit, in templo tenebant ea, quæ vendebant. Similiter & mensas, de quibus ait Matth. quod mẽsas

nummulariorum euertit. Vi detur tamen, quod etiam si in ecclesia res, quæ vẽ, duntur, non teneantur: negotiations tamen ibîdem factas culpa non carere. Tum, quia ne gotiatio non rei detentionem, sed rei conuentionem & contractum significat. Tum, quia sa cer locus non per rem illic positam prophana tur, sed per negotiationes illic factas: quandoquidem non rei, sed negotiationi solent mendacia & peccata cõmisceri. Tum etiam, quia do mui Dei & orationis, non tam vęnales res, quã ipsę negotiations, quæ illic fiunt, disconueniũt: ipsa enim negotiatio est, quæ homines ab oratione & cultu Deo in ecclesia exhiben do distrahit, non res ipsa. Adde quod cap. Decet, suprà citato, simpliciter prohibentur negotia tiones in ecclesia fieri, quanuis præcipuè nun dinarum & cuiuscunq; fori tumultum.

Inde fit vt reprehensi bilit ate non careat, quod passim videmus intra ecclesias per mercatores & negotiãtes fieri, qui cùm ad Deum colendum, & suæ saluti spirituali pro uidendum ad ecclesiam deberent couenire, ad negotia potiùs tractanda sæ cularia conueniunt, & illic suas negotiationes exercent, sua mendacia & periuria non minùs, quàm si in platea ea exercerent, commiscent. Idem videtur iudicium de eo, quod soliti sunt canonici &viri ecclesiastici in sua ecclesia facere, tẽpore quo de redituum suorum vẽditione tractare solent: qui diẽ designant, in quo emptores, qui vulgò arrẽdadores dicuntur, in ecclesia cõueniãt, vbiipsi clerici, astãte tabellione, suos reditus vẽdunt, & reuẽdũt, & non sine clamore sępe & sępius repetito, pretium per emptores augeri faciunt. In quo dupliciter peccatur, & quia in loco sacro, & quia per ecclesiasticas personas hæc fiunt. Sed vtinam hæc sola essent, quæ per p̃latos perperam in ecclesijs fieri tolerãtur.

Qvinto redditur negotiatio vitiosa ex parte temporis. Vt si mercatores negotientur in diebus festiuis, de quibus in le ge Dei, Exod. 20. dicit: Omne opus seruile nõ facietis in eo. Et extrà, de ferijs, idem iubet̃ obseruandum: non tantum in diebus dominicis, qui sabbatho successerunt, sed etiam in quibuscunq; alijs diebus festiuis ab ecclesia institutis. Et procedit hoc, excepto nisi lex de aliqua fe stiuitate obseruanda sit abrogata: nam potest per cõtrariã cõsuetudinẽ abrogari, siue sit abrogata quo ad hoc, quod est ser uilia opera in**[[92]v]** ea non facere: siue etiam quo ad hoc, quod est rem diuinam in ea audiri: quorum alterum con stat altero diuersum esse. Inde, vt inquit Palude suo. 4. fit, vt licitum sit in nundinis, auditis diuinis, negotiari: quandoquidem hoc habet communis hominum confuetudo, siue Dñica sit, si ue alia festiuitas: quæ consuetudo est per præ latos cognita, & per eosdem tolerate: & tunc humana constitutio, defestiuitate seruãda in parte est abrogata, in parte non. Vbitamen in toto effet abrogata, liceret negotia etiam diuinis non auditis exercere. Quòd enim con suetudo sufficiat huiusmodi festiuitatibus de rogare, seu eas tollere, constat: quia non sunt nisi humano iure institutæ: ius autem humanum per consuetudinem oppositam potest abrogari, vt habetur in Decreto, distinctio. 4. In eo enim quòd est consuetudo tolerate, ra tionabiliter præfumitur Pontifices eam scire, & in eâdem consentire.

Vnde fit contra Henricum Gandauen. in fine primi Quodlib. non solũ alijs diebus festiuis, sed etiam in dominicis posse negotia exerceri, saltem post audita diuina, vbi talis vigeat consuetudo: quia seruare dominicam hoc vel illo modo, non diuini, sed hu mani iuris esse constat.

Sequitur etiam contra Innoc. & con tra Conradum, quæst. 51. im pertinens esse quale fuerit consuetudinis initium, rationabile. s. an vitiosum. Quamuis enim primi, qui festum violare cœperunt, peccauerint: non tamen inde fit vt successores, qui cõ suetudinem iam diu introductam reperiunt, eam obseruantes peccent.

Quòd si obijcias: Quia vel pontifices consenserunt in violatione festorum per primos violatores facta, vel non. Si primum, igitur primi non peccauerunt sicut nec successores. Si secũdum, igitur lex manet in suo vigore ac si violate non fuisset: & ita non minùs peccant successores, quam primi violatores. Et ita videtur, quòd si consuetudinis initium fuit vitiosum, quòd successores consuetudinem sequentes non excusantur.

Confirmatur: quia non minùs pec cauit secũdus violator, quam primus: nec tertius quam fecũdus, & sic consequenter: igitur si initium fuit vitiosum, igitur & cõtinuatio. Antecedẽs patet: quia aliâs sola vnius hominis violatio sufficeret excusare omnes successores legem similiter violantes.

Respon. necessarium esse assignare tempus alliquod citra quod pctm̃ fuit legem violare: & vltrà illud peccatum non fuit, etiam si in particulari illud determinare non sufficimus. Interim tamen quod lex per homines, superiore ignorante, violatur, peccatũ est legem violare: postquàm autem ad notitiã legislatoris violandi consuetudo peruenerit, nõstatim quod legislator agnoscit, culpa vio lationis purgatur: sed si eo sciente per aliquod tempus violator: & cùm prohibere feu punire id possit, non punit, sed potiùs dissimulat, aut voluntariè tolerat, ex tunc lex suam vim vide tur amittere per tacitam prælati dispensationem, & ita successores erunt ex tunc à culpa liberi. Sed quoniam de his nonnihil diximus Codice de ieiunio, vide ibi.

Corollariè sequitur, sicut per consuetudinem potest lex de feriãdo abrogari: ita & per eandem consuetudinẽ annullatur pœna excommunicationis, etiam latæ sententiæ contra violatores inflicta. Cuius ratio est manifesta: quia excõmmunicationem nemo potest verè incurrere, specialiter si sit à iure, nisi propter peccatum mortale. Si igitur legis violatio per consuetudinem caret culpa mortali, vt ex dictis apparet, sequitur tunc præ fatam pœnam contra huiusmodi violato reslocum non habere.

Nota tamen hæc, quę dicta funt, de nõ negotiando in diebus festiuis suã habere limitationem, pręter cõsuetudinem. s. si necessitas publica, vel priuata oppositum postulet. Inde enim qui victualia in festis vendunt, etiam ante diuinorum auditionẽ, excusantur. Similiter pharmacopôlæ, qui medicinasvẽdunt: sicut & multa alia opera seruilia possunt ob necessitatem aliquam in diebus il lis fieri. Similiter idem excusari solet, si ob pie tatem aut notabilem vtilitatem fiat: maximè si contemptus absit, & non id propter lucrum principaliter fiat. In quibus non oportet con fessores magnos pœnitentibus scrupulos ingerere. Sed de his vide Summistas.

Sexto redditur illicita negotiatio ex modo: idq̃; multis modis: vt si mendacia, periuria, aliáve peccata commisceantur, sicut à negotiatoribus solent cõmisceri: quæ quidẽ vt suprà ex Augustino induximus, potiùs sunt vitia negotiantis, quàm negotij. Et periuria quæ commiscentur vt in plurimum sunt mortalia, si. s. scienter & deliberatè fiant: mendacia verò simplicia aliquãdo sunt moratalia, vt si indamnum ementium interponantur. s. ad rem plus iusto vẽdendum. Aliquãdo verò sunt vęnalia, vt si officiosa sint, & à vẽdẽte in-**[93r]**terposita, vt suam procuret indemnitatẽ: quia alioqui fortè non iustum pretium, sed diminu tum pro sua merce illi traderetur.

Deinde redditur negotiatio illicita, Si extraneis pluris vendatur res, quàm naturalibus: contra illud, quod in Concilio Albanen. decretum est: Presbyteri plebes suas moneant, vt hospitales sint, & non cariùs vẽdant transeuntibus, quàm mercatoribus vendere possint. Sed

hoc intelligitur, si ex cedant latitu dinem iusti pretij: alioqui intra latitudinem hmõi nil inconuenit cariùs rem vendere extraneis, quàm naturalibus. Deinde si res ad terminum cariùs venditur quàm in promptu ob solam solutionis dilationem: quia tunc esset vsura. Secùs si ob interesse damni emergentis, aut lucri cessantis. De quibus inferiùs.

Deinde ex monopolio: vt si quis cõten dat sibi soli licêre certas merces vendere. Aut si certi mercatores inter se conueniant de non vendendo merces certas infra tale pretium. Aut quod non emant merces vltra tale pretium. Aut si artifices inter se conueniant, vt opus quod vnus eorum cœperit, per alium continuari, aut finiri non possit: qualiter chirurgi solent inter se non sine vulneratorum magno periculo cõuenire. Aut si qui aliquam artem, aut medicinam alicuius morbi curatiuam sciunt, inter se conueniunt, vt eam non nisi filios, aut nepotes doceãt. Hæc & alia hmõi monopolia constat esse iniqua & reip. perniciosa. Tum, quia ciues mercibus illis indigentes, cogerentur eas ab illo vnico, seu pluribus qui inter se cõuenerunt emere, & cõpellerentur reddere pretium, quod monopôli postulauerint, quantũuis sit immoderatum, cùm mercibus illis summè indigeãt: & ita est in prę iudicium ipsorum ementium, & rebus illis indigentium, qui monopolio secluso, res illas pro longè minori pretio vęnales reperissent: tum etiam quia hmõi monopolium de se est impediti uum, nè alij multi beneficium indigẽtibus faciant. Nam si passim omnibus liceret sine illis pactis merces illas vendere, multi eorum pietate erga indigentes moti, eas illis vel donarent, vel pro paruo pretio venderẽt: quæ tamẽ beneficia per hmõi mono polia impediuntur, contra illud Prouer. 3. Noli prohibere benefacere cum qui potest, sed si vales, ipse benefac. Tum etiam, quia huiusmodi monopolia tanquàm perniciosa per leges prohibentur & puniũtur, vt patet. C. de monopolijs. vbi graues, & diuersæ pœnæ contra monopôlos institutæ sunt: ex quibus facilè est conijcere peccatum esse mortale huiusmodi monopolia sacete.

Procedunt autem hæc specialiter de his, qui propria autoritate monopolium exercent: secùs de his, qui ad id publicam habent autoritatem, vel á rep. vel á principe. Hanc tamen autoritatẽ nemini præbere debent, nisi duobus concurrentibus. s. si publica necessitas, aut vtilitas postulauerit, & pretium iustum rebus per tales monopôlosven dendis taxetur. De publica necessitate examplum est clarũ: vt si in ciuitate aliqua desint, qui velint merces, quibus ciuitas indiget, aliũdè ad ciuitatem portare: fortè quia cum multo labore, periculo, & expensis sunt deportan dæ. Aut si desint, qui officium certas merces vendendi suscipiant, aut hospites & aduenas ad suam domum admittant, nisi illis solis hoc priuilegium concedatur, vt talia vendere, & talia officia exercere ipsi soli in ciuitate possint: tunc ob necessitatem poterit ciuitas hoc illis concedere, sicut passim videmus. De vtilitate etiam est clarum exemplum de his, qui expensis suis libros imprimi faciunt, quibus priuilegium concedi solet, vt nemo eosdem libros infra certum tempus valeat imprimere contra voluntatem eorù, qui primò eos impres serunt. Hoc enim in publicam vtilitatem redun dare constat, vt per hoc viri docti animentur impressioni operam dare: quatenus eorum doctrina multis valeat communicari. Ac proinde non videtur damnandum, si princeps aliquibus artificibus, seu mercatoribus hoc priuilegium pro certa pecuniæ summa ipsi principi conferenda, concedat, vt illi soli cetas merces in suo regno valeant vendere vbi velint, taxato prius iusto, & moderato pretio: maximè si merces tales sint, quæ. ad hominum vitam, minimè sint necessariæ. Id enim excusatur in principe, si ipse in notabili necessitate sit constitutus, quia tunc publica necessitas excusatfactum. Excusatur etiam in mercatore ad id pri uilegiato ex authoritate publica, qua monopolium exercet. In alijs tamen mercibus, quibus vt plurimùm homines indigere solent, tale priuilegium mercatoribus concedere, & concesso vti, non ita videtur excusabile, etiam

si pretium moderatum pręfatis mercibus designe tur. Quia quanuis per huiusmodi pretij taxationem caristia alioqui inducenda impediatur: aliud tamen incõueniens suprà adductum nõtollitur: quia. s. im pediuntur multi à beneficio multiplici, qd'indigẽtibus facerẽt. Merces etiã ꝑ minori p̃tio venderentur, si multi essent mer catores, ꝗ liberè vẽdere possent. Et multò me-**[[93]v]**liùs rebus publicis, de necessarijs mercibus prouiderent, cùm vbique essent, qui talia vende rent: & tamen si vni, aut paucis id licitum esset, venderent vbi vellent: vbi autem nollent, penuriam magnam homines paterentur.

SEptimò redditur vitiosa negotiatio ex parte finis: vt si non ad debitum finem ordine tur, qui est necessitas, vel vtilitas: ob id enim mercationes fieri debent, quia. s. vel necessariũ est ad publicas, seu priuatas indigentias releuandum, vel saltem vtile. Qui igitur ob lucrũ principaliter negotiantur, in lucro ipso finem suum vltimò collocantes, peccant, tanquam qui rebus, quibus vtendum est, fruuntur: maximè si eorum intentio sit lucra sine termino accumulare. Quanuis enim licitum sit diuitias plu rimas à Deo datas, aut iustè acquisitas posside re: non tamen ita sunt appetendæ ac si per se, & secundum se expetibiles essent: cùm non nisi ob aliud expentendæ sint, vt tradit Aristote. 3. Ethic. & docet Psalmista, dicens: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Propter necessitatem igitur & vtilitatem suî & suorum licitum est lucrum ex negotiatione quærere, & appetere, similiter & thesauizare, vt ait Paul. 2. ad Corin. 12. Parentes debent thesaurizare filijs. Vnde si quis dixerit esse licitum negotiari propter lucrum, non est simpliciter condemnandus, cũ ipsum lucrum intentum possit in alium meliorem finem ordinari, puta ad necessitatem, vel vtilitatem publicam aut priuatam.

¶ De iusto rerum vęnalium pretio.

QVAESTIO. XXXI.

NVnc ad id, quod principaliter intẽdimus, redeamus. An. s. lucrum, seu res per contractum emptionis, seu negotiationis acquisitum sit restituendũ, & quando. Ad quod illud in primis supponamus in huiusmodi contractu, vt instus sit, debere seruari æqualitatẽ inter pretium & mercẽ: quæ æqualitas est sedes, seu fundamentum iustitiæ commutatiuæ in huiusmodi contractibus seruandæ. Huius ratio de se satis clara esse videtur: quia vt tradit Arist. 1. Politicorum, Emptio & venditio videtur esse introducta pro communi vtilita te vtriusq;, dum. s. vnus indiget re alterius, & è conuerso. Quod autem pro communi vtilitate inductum est, non debet esse magis in grauamen vnius quàm alterius: qualiter esset, si pretium excederet valorem mercis, aut econtrà. Ac proinde necesse est ad iustitiam cõtractus, præfatam æqualitatem seruari: qua non seruata, contractus remanebit iniustus: cùm alter eorum plus debito recipiat, alter verò minus. Et inde apertum est in casu, quo præfata æqualitas non seruatur, excessum esse restituen dum, ita vt res ad æqualitatem reducatur.

Sed quoniam hoc fundamentum etsi certissimum sit, minimè sufficit ad de singulis contractibus in particulari iudicandum iusti sint nécne, nisi rerum quæ venduntur pretium iustum agnoscatur: ideo quæren dum primò est, quomdò cognoscatur rei pretium iustũ. Et vt ex pluribus doctoribus colligitur, hoc in summa videtur multis esse tenen dum. Primò si authoritate publica principis, vel communitatis, seu alterius vicem eius tenentis, sit taxatum rebus vęnalibus pretium, illud est reputandum iustum pretium. Secundò in

defectum huiusmodi taxationis communi cursui, seu æstimationi videtur esse stan dum, ita vt illud sit rerum, quæ venduntur iustum pretium, quod secundum communem cursum, seu consuetudinem pro rebus illis tradi, & recipisolet. Tertiò, vbi nec lex pretij determinatiua sit, nec communis consuetudo, eò q̨ fortè tales merces non sunt illic assuetæ vendi, sed de nouo aliundè portantur: tunc multa essent consideranda ad assignandum iustum pretium illarum mercium: quorum aliqua se tenant ex parte vendentis, quædam ex parte ementis, alia verò ex parte ipsarum mercium. Ex parte quidem vendentium consideranda sunt expensæ, labores, cura, industria, & pericula, quibus tales mercatores se, & merces suas exposuerũt, in res illas de loco in locum transportando, aut etiam seruãdo. Ex parte ementium considerantur indigentia, qua rebus illis indigent, paucitas aut multitudo ementium, complaciblitas, seu appretiatio ipsarum rerũ. Similiter & vtilitas ex mercibus ipsis ementibus euentura. Ex parte denique mercium con siderantur raritas, aut abundantia ipsarum: fertilitas, seu sterilitas earundem: seu commoditas, quam possidentibus tradere possunt. Similiter & earundem melioratio, seu deterioratio, & alia huiusmodi. Quibus omnibus rectè perpensis, poterit prudens mercator merces suas vendere, petendo id quod illi constiterant, & vltrá aliquod lucrum vnde valeant**[94r]** competens stipendium pro laboribus, expensis, & periculis, cæterisque, quę dicta sunt, recipere: tantum. s. quantum iustè resp. illi mercatoritra didisset, si illum resp. ad similes merces portan dum conduxisset, vt ait Scotus.

De his do cumẽtis breuiter videamus, an sufficiant ad congnoscendum instum pretium, & ad conscientias ipsorum mercatorum iuxta hæc documenta suas merces vendentium assecurandum. Et posset aliquis obiicere, quòd primum documentum non omnino sufficiat, nec omnino sit certũ. Tum quia qui publica autoritate, vel principis, vel ciuitatis pretia rebus imponunt, possunt deficere, aut excedere in taxatione pretii, idque multis modis, odio scilicet, aut sauore vendentium, aut precibus, seu muneribus ab ipsis vendentibus oblatis. Quibus aliisque multis causis, seu modis non dubium est, præsatos reip. rectores posse corrumpi.

Deinde, esto hæc quæ dicta sunt cessent, poterunt præfati rectores ex ignorantia, aut ex prudentiæ desectu, aut ex imperitia, aut etiam ex negligentia perpendendi omnia, quæ in. 3. documento suprà posita sunt, à iusto pretio deficere, aut etiam excedere: ac proinde non erit instum pretium, quod ipsi assignauerint.

Prætereà, esto quòd tempore taxatio nis optimè & iustissimè pretium taxauerint, stat quod successu temporis ob varium rerum euentum sit augendum pretium, aut diminuendũ: nam possunt expẽsæ, labores, pericula crescere, aut etiam minui. Possunt merces similiter variari, seu alterari in bonitate, aut malitia, in ratitate & abũdãtia. Potest etiam accidere, vt indigẽtia crescat, aut minuatur, vt multò plures sint emptores q̨ priùs, aut pauciores, quæ omnia passim accidere videmus, & valent ad alterandũ mercium valorem, & instum pretium earũ. Ac proinde irrationabile videtur in tot rerum varietatibus idem semper seruare pretiũ ob id. s. quia per legam, aut publicam potestatem taxatum sit: & per consequens primum documentum suas habet incertitudines.

Secundum documentum ex commu ni hominum æstimatione &cursu sumptum certius esse videtur, eò quòd hmõi hominum æstimatio variatur ad rerum præ dictarũ variationẽ. Verùm adhuc suas habet difficultates. Tum quia non est eadem hominũ appreatiatio, seu æstimatio, cùm sępe accidat in rep. varia esse de his pretiis iudicia: imò & cõtraria seu

contradictoria, ita vt quidam de re aliqua interrogati, quãtũ. s. valeat, dicant eam vale re. x. alii. xij. Econtra verò alii nec. x. nec. xii. sed octo aut nouem, vt experientia docet.

Prætereà quęro, hæc communis homi num ęstimatio, per quam iu stum pretium agnoscitur, est æstimatio ipsorũ mercatorum, aut aliorum, qui mercarores nõ sunt? Rarò enim hi cum illis in ęstimatione cõueniunt. Si primum, su spectum est tale documentum, eò quod de mercatoribus, qui res suas vendere volũt, iustè præsumi potest, eos in tali æstimatione excedere, quos (vt experientia monstrat) scimus semper lucrum pręTendere, & rebus suis affectos esse. Si secũdum, similiter videtur documentum suspectum, eò quod hi, quanuis prudentes sint: sunt tamen vt in plurimum harum rerum jgnari & inexperti, cùm per se nesciant, quantũ res mercatoribus constiterint, quãtas expẽsas secerint, quanta pericula & labores subierint, sicut ipsimet mercatores sciunt.

Deinde demus hos & illos in rerum ęstimatione conuenire, res tamẽ ipsas in eodem loco & tempore stat plus aut minus valere, ex modo. s. vendẽdi: vt si venditor vltrò se offerat, aut roget, vt aliquis rem suã emat, aut rogatus ipse potiùs eam vendat. Similiter si plures sint, qui rem illam emere velint, aut pauci. Similiter si priuatim vendatur, aut publicè in foro ad præc onis clamorem: in quibus omnibus res eadem diuersum dicitur ha bere valorem & pretium, etiam si præfatæ commu ni hominum æstimationi minimè concordet. Quẽad modùm res eundem valorem non habet, saltem ipsi vendenti, vt dicit Tho. Si venditor ex rei vẽditione damnum aliquod notabile patiatur, aut nullum: & si patiatur, rem tamen rogans vẽdat, an rogatus: quia si rogatus, potest pretium augere iuxta exigentiam damni quod patitur. Quod tamen augere non debet, si rogans vendat. Et ita secundum documentum non videtur omnino sufficiens.

Tertium documentum, in quo dicitur omnia illa esse considerãda, quæ diximus se tenere ex parte vendentis & ementis & mercis ipsius: Similiter videtur incertũ. Primò, quia non videtur satis tutum p̃tii taxationẽ iudicio ipsorum mercatorum relinq̃re, qui quannis sciant quantum res illis constiterint, quas expensas fecerint, & quæ pericula subierint: fortè tamen non satis prudentes sunt, vt cætera alia considerent, quæ cõsiderãda sunt, & etiam solent ex affectione, quam ad res suas habent, simul & ex lucrandi cupiditare obcæcari. Deinde non omnes mercatores easdem fa-**[[94]v]**ciunt expensas in cisdem aut similibus mercibus afferendis: nec omnes ex eodem loco, nec per easdem vias, nec cum eisdẽ periculis, quãdo hi per mare, illi per terras merces suas portant: hic per loca tuta, ille autem per loca periculosa.

Deinde, esto quòd de eodem loco, & per easdem vias merces attule rint, stat tamen, quòd non æquali pretio eas emerint: & quòd alter in promptu eas emerit viliùs, alter ad terminum cariùs: alter fuerit cautus & prudens emptor: alter verò quia incautus, carius debito eas emit: alter multas merces, & inde viliùs emit; alter verò paucas, & ideo cariùs.

Deinde post allatas merces alter iunctim eas vendit, alter diuisim, alter in custo diẽdo iudiget maiore cura, & solicitudine, si non tutas ædes habet: alter verò minori, prout eorum merces ratione loci, & domus sunt magis, aut minùs periculo expo sitæ. Ac proinde si ad illa omnia, quæ ex parte vendentis se tenent, esset aspiciendum, & secundùm ea pretium mercium taxandum, accideret vt easdem, aut omnino similes merces in eodem loco & tempore, cæteris omnino paribus, dempta expensarum & periculorum aliorumq́; varietate prædicta, hic posset cariùs vẽdere, ille viliùs, etiam in notabili quantitate: quod est absurdum. Et sequela est de se nota.

Quòd etiam dicebatur, esse attendenda illa, quæ se tenent ex parte emen tium, puta indigentiam, complacibilitatem, & vtilitatem illis euenientem, suam habet similiter difficultatem. Nam si ob indigentiam emẽtium plus valeret res qua indigent, sequitur quòd liceret cariùs vendere pauperibus merces, quàm diuitibus: quia plus indigent illis. Similiter idem esset dicendum de peregrinis & aduenis, qui plus indigent rebus illis necessariis in loco ad quem perueniunt, quàm incolæ qui sibi de necessariis sufficienter prouiderunt: hoc autem est absurdum. Quòd etiam ob vtilitatem ementi euenientem non liceat ascendere in pretio, apparet. Tum, quia vendi tor non potest vendere, nisi quod suum est, non quod alienum. Potest enim ascendere in pretio ob interesse, si quod ex rei suæ venditione patitur: vtilitatem autem seu interesse, quod emptori ex emptione euenit, non ita est ipsius vendentis: ac proinde non potest ob illud aliquid exigere, sicut is qui mutuat, potest pro interesse proprio, quod ex mutuatio ne patitur, aliquid à mutuatario exigere: nõ tamen pro interesse, quod mutuatarius ex mutuo lucratur. Adde quòd si liceret in pretio ascendere ob vilitatem ementis, sequeretur quòd si emptor indiget equo meo ad sugiendum, qui & mortem aliter vitare non potest, possem ego quantuncunque pretium pro equo ab illo recipere. Similiter, qui vendit medicinam infir mo necessariam, fine qua viuere non sperat, posset quantuncunque pretium pro medicina recipere: & ita de aliis.

Si ad hæc dicas, indigentiam & vtilitatem ementium in taxatione pretij attẽden dam non esse particularem, vnius scilicet aut paucarum personarum, sed communem, qua scilicet, communiter vt plurimum omnes indi gent, & omnibus vt plurimum ex merce ipsa æqualis euenit commoditas, præter eam, quæ apposita industria ementis, aut aliâs per accidens eueniret, adhuc stat replica: quia tunc sequitur, quòd tempore famis vniuersalis liceret pro pane quãtumcunq; pretium exigere. Similiter tempore pestis vniuersalis liceret pro medicinis & curatione quãtunuis magnum exigere pretium. Similiter tempore belli post prouinciam aut regnum aliquod spoliatum liceret pro quantocunque pretio vestes, & alimenta, cæteraque hominibus vniuersaliter necessaria vendere: eò quòd in his, & huiu smodi casibus indigentia est communis: vtilitas emẽ tibus ex mercibus eueniens similiter est communis. Igitur. Ac proinde siue sit indigentia, & cõmoditas particularis, siue communis, non videtur licitum pretium secundùm horũ exigentiam augere.

Ex dictis patet incertam esse regulam Scoti suprà positam, in qua dicitur tantũ posse mercatores in suarum mercium venditione lucrari, quantum esset stipẽdium quod resp. illis tradidisset, si eos ad pręfatas merces portandum & vendendum cõduxisset. Tum quia secundùm hoc semper deberent mercatores lucrari, & pluris suas merces vendere ą illis constiterunt: cùm tamen ex dictis appareat id esse falsum: eò quòd sepe accidit, & ob multas causas merces suum valorem paulatim amittere, siue ob raritatem emptorum, siue ob mercium abundantiam, aut earum deterioratio nem &c. ita vt non tantum valeant, quantum ab intio, quando scilicet emptæ fuerunt.

Tum etiam, quia tunc si duo mercatores similes omnino merces porta rent, alter de loco valde distante, & cum magnis laboribus, & periculis, & expensis: alter verò de loco prop inquo, sine labore, sine ex- **[95r]** penfis, & periculis, posset primus pretium exigere lõgè maius ą secũdus. Nam si resp. illos con duxisset, non du bium longè maius stipendium priori dedisset, ą posteriori. Et si duo ad nũdinas iuerint, & easdẽ expensas fecerint, & labo res subierint, dempto quod alter vnum pannum emit, alter verò multos, sequeretur illos ex vẽ ditione suarum mercium æquale quasi lucrũ posse lucrari, ex quo æquale stipendium respu.

illis tradidisset, aut quasi: maximè cùm parũ reserret, vnam, aut plures merces à nundinis portare, quantum ad stipendij quantitatem il lis assignandum, si suas operas locarent.

Tum etiam, quia stat merces ob aliquã causam in valore ascendere. vt si aliorũ merces sint cõsumptę, aut si plures emptores concurrant, aut si communis hominum indigentia creuerit: nam tunc licitum erit maius pre tium pro illis exigere, quàm sit stipendium, alio qui illis iustè poterat assignari.

Pr#dictis tamen non obstantibus, vide tur p̃fata documẽta esse tenẽda, si rectè intelligãtur. Prmum est, si lege, vel publica autoritate sit rerum iustum p̃tium determinatũ, sic, quod vẽditores non vltrà quod taxatum est, pro mercibus exigant, aut recipiant, illud est p̃sumendũ iustum pretium, interim quod non constat taxatores fuisse vel corruptos, vel deceptos in p̃tij assignatione. Iustum enim est pro illis p̃su mere, qui remp. gubernant, interim quod de opposito non constat. De quibus etiam p̃sumendũ est, quod diligentiam debitam apposuerint ad omnia perpẽdendũ, ex quibus pretium venit augen dum, aut diminuendũ. Et quemadmodum ad illos spectat primò, quando. s. res venditioni exponuntur pretia determinare, ita ad eosdem spe ctat successu temporis rerum variet atem quo ad copiam, seu penuriam, quo ad meliorationem seu deteria rationem attẽdere. Similiter & emptorum paucitatem aut pluralitatem, atque ven ditorum considerare: vt taxatio per eos fa cta cõtinuetur, aut etiam mutetur. Et si continuetur, semper est pro illis pręsumendum, & eorũ taxationi standum, nifi notabilis causa taxationẽ mutandi appareat, quia tunc cessat præsumptio dicta, nec ex tunc erit iusta p̃fata taxa tio, nec illi necessariò stãdũ, ex quo incipit irrationabilis esse. Et ita si pręsati rectores taxa tionẽ per eos factam non mutent, tuti erunt in cõscientia mercatores, si aliud exigant pretium, idque in cõsciẽtia, quam uis fortè in foro eorum à pœna immunes non erũt. Et per hęc patet ad ea, q̃ contra primum documentum obiecta sunt. Secundum erat comunis hominum ęstimatio, seu rei appretiatio, & communis rerum vænalium cur sus & cõsuetudo. Quod tenet locum, quando merces communiter in rep. aliqua vendi solent, & apud prudentes & imprudentes, diuites & pauperes idem rerum vænalium pretium seruatur, supposia ipsarũ rerum ęqualitate in bonitate intrinseca: tunc illud reputatur pretium iustum, ex quo in tali rep. semper sunt personæ prudentes, qui sciant omnia ꝑpendere, q̃ ad pretii iustitiam cõducũt. Et hmõi communi æstimatione existente, impertinẽs est venditores multas fecisse expẽsas, multa subisse pericula, viliùs aut carius merces emisse. Eta accidit eos, si iustè res suas vendere volunt, aliquando lucrari, aliquando per dere: talis est ipsorum mercatorum conditio, vt sicut lucro, ita & damno se exponant.

Et procedit hoc documentum de pretio rerum, quas ipsi mercatores in suis do mibus vęnales tenent, secùs si ab aliis, qui id ex officio non habent, vendantur: quia vt puto non habent merces eundem valorem apud mercatores, qui id habent ex officio, & apud alios: quia mercatores causam habent iustam aliquid ratione officii amplius pro mercibus recipiendi, quam alii non habent. Quemadmodum campsori permittitur pro cambio aliquid lucrari ratione officii, quod alij non campsori non ita permittitur. Ac proinde non est damnã dum, si quis merces à non mercatore viliùs emat quàm in domibus mercatorum vend unturItaq; documentum hoc, quod consuetudini innititur, specialiter videtur pro mercatoribus positum.

Similiter si merces, seu res aliquæ ad vocẽ pręconis publicè vendantur, quod vulgò dicitur, almoneda, non erit illic iniusta venditio, aut emptio, si non detur pretium iuxta communem consuetudinem, quã mercatores in vendendo feruant, id enim in illo foro publico reputatur valere res, qd' pro illa fuerit repertum, siue maius sit, siue minus quàm pretium pro

quo mercatores similẽ rem vẽdunt: habet enim forum illud leges suas, à legibus mercatorum differẽtes. Nec obstat, quod in vna almoneda res similes pluris vendantur, quàm in alia: quia facilè pro loco & tempore rerum valor variatur ex multitudine emptorum, & cõ muni rerum indigentia, aut ex paucitate eorum, & parua rerum indigentia: hæc enim sunt, quę vt in plurimum rerum valorem, vel augent, vel minuũt. Idem iudicium est de rebus, quæ per personetas, per vicos, & plateas cum mercibus discurrẽtes venduntur, qui dicũtur vulgò, corredores: pretium illarum non opor-**[[95]v]**rei iuxta consuetudinem præfatam mercatorum taxare, ideo si minoris vẽdantur, non est facilè cõdemnandum: dummodò fraus & negligẽtia ipsorum cursorum cesset, sed fideliter & diligenter discurrant, quærentes emptores cum nullo eorum fraudulenter conuenientes.

Inde etiam fit, eos qui reditus ecclesiasticos, aut etiam sęculares pro minori etiam scienter emunt, quando publicè vęnales exponuntur, non esse damnãdos, nec ad re stitutionem compellendos, si fraus & dolus cesset, vti fit inter eos, qui vulgò dicuntur, arrendadores: habet enim illud forum suas leges, sicut forũ publicum, qd' dicitur, almoneda. Et quẽadmodum emptores pro minori à culpa in casu excusantur, ita & scienter pro maiori ven dentes ratione fori excusantur, maximè si emptores sciant se pro maiori emere: Secùs fortè si ignari sint & imprudentes ipsi qui emunt, & qui vendunt, sciant rei venditæ quantitatem.

Vnde in hoc casu illud videtur notandum, quòd si emptor scit fructuũ qui venduntur, qua ntitatem: similiter & venditor, excusari poterit emptio & venditio si magno, aut paruo pretio emantur. Similiter si ambo fructuum, qui venduntur, quantitatem ignorent, poterit præfata emptio & venditio excusari. Si tamen (quod vt in plurimum fit) venditor scit sructuum quantitatem vel qua si, ex quo per scripturam, quæ vulgò, tazmia dicitur, id agnoscãt: emptor autem id penitus ignorat, nec si diligentiam fecisset, fructuum quantitatem attingere potuisset, & ex errore aut ignorontia pro maiori quantitate, aut pre tio præfatos fructus redituales emat, an erit licita venditio? Dicerem quòd non, sed tenebitur in conscientia venditor excessum restitue re, si fuit emptor notabiliter læsus. Quanquã in foro exterior cogetur emptor stare contra ctui. Huius ratio videtur, quia non est æqua vtriusq; conditio: nam venditor rem sciens, vi detur esse in tuto: emptor autem nesciens, in periculo. Cuius examplum est, si is, qui rete in mare misit, scit nil apprehendisse: alter autem id nescicus, emit iactum illum, certè non erit ven ditor tutus: cùm non sit æqua vtriusq; conditio. Sicut etiam exemplificari potest de eo, qui fructum vineæ, quam alibi habet, sciens omni no destructum esse, alteri id ignoranti vendit, peccat vendendo, & restituere tenetur. Sicut qui scit multas merces ad patriam venisse, & merces quas habet, cariùs vendit ei, qui aliarũ superuentum ignorat, tenetur illi. De quo inferiùs. Si autem in præsenti casu huiusmodi emptiones & venditiones excusantur, ideo est quia vt in plurimum tam ementibus quàm vendentibus incerta est fructuum, quos vendunt, quantitas.

Tertium documentum in quo dicebatur esse attendendum ad expensas, laborem, periculum, & cætera, quæ ex parte vendentis similiter & quæ ex parte ementium se tenent, procedit de mercibus de nouo aduenientibus, ante quarum aduẽtum in loco illo nec lex, nec consuetudo, aut communis cursus erat, qui pretium illis imponeret: tunc possunt illa omnia considerari, & pretium tale assignari, vt ipsi venditores non per dant, sed aliquid vltrà, quàm res illis constitit, lucrentur, præsuppo sita mercium vtilitate, similiter & earum indigentia in repu. illa, simul & communi hominum æstimatione & deside rio res illas habendi. Præsupposito etiam quòd venditores in emendo merces, & eas afferendo prudentes fuerint,

& reipu. ad quam eas afferunt, rem vtiliter gesserint, non de loco distantiori eas afferendo, cùm de propinquiori afferri possent, non per loca periculosa, aut cum magnis expensis, cùm per secura loca, & cum paucioribus eas portare possent, non etiam eas ad terminum emerint cariùs, quàm ad statim valerent: ratione enim talium excessuum non possunt merces per eos emptas illis cariùs vendere, quàm si in illis non excessissent. His enim & aliis bene perpensis, poterunt rebus suis pretium taxare, ita vt lucrentur, iuxta regulam Sco ti, quantum si per remp. essent conducti, mererentur. Secùs si res non sic reip. vtiles sorẽt: aut nulla, aut parua illarum esset indigentia, seu appretiatio, aut complacibilitas, seu desideriũ. Secùs etiam si post primam precii taxationem alia vendendi consuetudo superueniat, vel ascendendo, vel descendendo in pretio secundũ rerum, emptorum, & venditorum variationem. In quibus non videtur curiosiùs insistendum, Nam qui multum emungit, elicit sanguinem.

Inde illa pretiorum distinctio communiter est approbata, qua dicitur pre tium in indiuisibili non consistere, sed suam latitudinem habere, vt quidam sit pretii gradus rigidus, quidam pius seu infimus, quidam verò medius: & inquocunque horum graduum res vendatur, dicitur pro iusto pretio vendi. Si autem pro pretio totam illam latitudinẽ egrediente per excessum, aut per desectum vendatur, dicerur ininstum pretium & venditio iniusta. Huius distinctionis approbatæ ratio cla**[96r]** ra est. Quia si pretium iustum in indiuisibili consisteret, vix possent mercatores & emptores tuti esse in conscientia, imò nunquam: eò quòd seclusa Dei particulari reuelatione, nũq̨ certi esse possent, an res pro pretio iusto vendant, an iniusto, vt de se constat.

Tum etiam, quia cùm pretium iustum vt in plurimum ex communi hominum æstimatione colligatur, hæc autem non est eadem in omnibus, vt experiential docet, sed aliqui sentiunt rem valere. x. alii. xj. alii verò xij. Et qui pretium, seu valorem rei secundùm suam æstimationem determinant, dicunt rem illam valere. x. parum plus minùsve. Itaque hominum æstimatio non est ad aliquid indinisibile: ac proinde certum est, iustum pretium in indiuisibili non consistere.

Inde corollariè sequitur posse mercatorem rem vni cariùs, alij viliùs vende re, & iustè: dummodò pretium vtrunque sit intra prædictam latitudinem. Sequitur etiam posse mercatorẽ rem cariùs vendere ad terminum quàm ad statũ: & cariùs pauper quàm diuiti: dũmodò (vt dixi) semper pretium sit intra dictã latitudinẽ. Sequitur etiam posse mercatorẽ rẽ pro minori emere, & statim eam penitus immutatã pro maiori vendere: vt si eam emit pro p̃tio infimo, & vendit pro rigido intra latitudinẽ iusti pretij. Nec id solùm, sed etiam stat aliquem mercẽ emere pro pretio in gradu rigido & statim eam pro maiori pretio vendere, etiã si nulla in re sacta fuerit mutatio, id que licitè. Nam accidit, vt merces plus valeant in potestate vnius quam alterius. Vt si is qui emit equum s. pro pretio rigido communiter currente, sit peri tus, sciẽs equorum quos emit conditionẽ meliùs quàm alij, qui non solet nisi meliores eme re, & de illo talis habetur opinio. Certum est homines communiter plus ęstimare & appretiari equos ab illo homine emptos, q̨ alios: & per consequẽs equus in illius potestate est maioris pretii, quàm in potestate alterius. Et corollarium patet. Et ita alia possent inferri.

Sequitur amplius, quòd minùs periculosa est negotiatio illius, cuius merces taxatę sunt per costitutionẽ aliquã municipalẽ, seu per rectores ciuitatis, seu per communem consuet udinem, quàm illius, cuius mercium taxatio suo arbitrio relicta est. Et si militer minùs periculosa est negotiatio illius, qui merces habet, quibus aliæ similes in ciuitate venduntur, q̨ illius qui solus tales merces vẽ dit. Tum, quia faciliùs sciet suas merces iuxta cõ munẽ

consucetudinem ęstimare, quod si solus eas ha beret. Tum etiam, quia minorem frontem habebit ad merces suas superuendendum, quàm si solus eas habeat, vt satis constat.

De mercatione, in qua iustum pretium non datur.

QVAESTIO. XXXII.

FAcile est iam ad quæstionem respondere, in qua quæritur de contractu emptionis & vendi tionis, in quo iustum pre tiũ non seruatur, an sit iu stus, & inde an obligatio restituendi oriatur. Et dicendum breuiter, quod siue res vẽdatur, aut ematur cariùs ą valeat vltra seu citra dimidium iusti p̃tij, in multo aut in paruo, ita vt pretium non sit intra latitudinem iusti p̃tii suprà positam, regulariter est illicitus cõtractus, & debet in conscientia vel rescindi, vel ad æqualitatẽ reduci. Quòd enim contractus iniustus sit, patet ex dictis. Quia ex quo in illo nõ seruatur æqualitas mercis & pretii, ex consequenti recenditurà iustitia, imò contra eam agi tur: & tãto magis, quanto pretium datum magis excedit, aut deficit à valore mercis. Ac ꝓpin de nisi sic contrahentes per aliquid excusentur, non dubium est eos peccare.

Tum etiam idem colligitur ex. 10. q. 2. §. Hoc ius. vbi dicitur, quòd si in vẽditione rei ecclesiasticæ plus offeratur, quàm res valeat, ecclesia recipere non debet, sed tantùm iustum pretium. Igitur & in venditione aliarum rerum etiam sæcularium iustum debet pretium interuenire: qunado quidem iusti tia commutatiua non minùs in rerum sęcularium venditione seruanda est, quàm ecclesiasticarum. Tum etiam idem apparet ex Augu. 13. deTrinit. cap. tertio, dicẽte: Vili velle emere, & carè velle vendere, re vera vitium est. Nec ob aliud quàm quòd æqualitas inter pretium & rei valorem non seru at ur. Vnde ibidem commendat August. hominem tãquàm iustum, qui cum vẽditor exiguum pretium pro re, quam vẽdebat, nesciens posceret: ipse tamen sciens rei valorem, amplius, quam alter postulauerat, tradidit. Ait enim: Scio hominem, cum vęna lis codex sibi fuisset oblatus, p̃tiiq́; eius ignarum, & ideo quiddã exiguũ poscentẽ cerneret vẽditorẽ, iustum p̃tiũ quòd multò amplius erat, nec opinanti dedisse &c. Procedit conclusio tam de eo, ą sciẽter dat pretium diminutum, aut recipit excessiuum, **[[96]v]** quàm de eo, qui habens conscientiam dubiam de excessu, aut defectu pretij maius pretium exigit, aut minus offert & dat: cùm non minùs peccetur contra consciẽtiã positiuam agendo, quàm contra dubiam.

Quòd autem in casu is, qui defraudat, siue excessiuum pretium recipiẽ do, siue diminutum tradẽdo teneatur restituere defraudato, non dubitatur, si defraudatio sit vltra dimidium iusti pretij, in quo tam Iuristæ quàm Theologi conueniunt. Si tamen sit defraudatio citra dimidium iusti pretij, nõ æqualiter & idem sentiunt. Probatur tamen tunc esse necessarium restitutionem facere defraudato. Quia qui defraudat proximum non liberè consentientem, peccat contra chari tatem proximi, & contra legem naturæ: quia hoc facit alteri, quod sibi nollet fieri, & ipsum iniustè damnificat: igitur tenetur satisfacere lę so: iuxta capit. Si culpa tua dãnum illatum est &c. In casu autem recipit à proximo aliquid alioquî indebitum, seclusa libera voluntate do nandi in ipso defraudato, quem suppono nullatenus donare intendere: igitur satisfaciendũ est illi.

Secundò, & est argumentum ad hominem: nam hi, qui oppositum opinantur, dicunt quòd si quis vendat vltra dimidium iusti pretij, quòd tenetur totum excessum restituere: si tamen citra dimidium nil tenetur restituere. Vendat igitur aliquis rem, quæ ad summum

valet. x. pro. xv. in quo non vendit vltra dimidium iusti pretij. Quæro iam, an potest rem illam pro. xv. vendere, idque iustè absq; debito quidquam restituendi, vel non? Si primum, igitur si vendit vltra di midium iusti pretii, puta pro. xvj. non tenebitur restituere nisi vnum. Nam reliqua. xv. bene poterat pro merce vendita retinere, & ita vendendo vltra dimidium iusti pretii non tenebitur totum excessum restituere: quod est contra eos. Si secundum, igitur vendendo solùm pro. xv. vel citrà, tenebitur totum excessum restituere.

Confirmatur. Quia obligatio restituẽdi nascitur ex iniusta rei alienæ acceptione, seu retentione. Si igitur in casu præcedenti, quo vẽditor rem valentem. x. vendat pro. xv. nil alienum iniustè accepit: igitur si eandem vendat pro. xvj. non grauabit iniustè emptorẽ, nisi in vno: ac proin de vendendo pro. xvj. non tenebitur restituere nisi vnum: quod est contra eos, & contra omnes: cum totus excessus sit restituendus, quãdo est vltra dimidium iusti pretii: ac proinde si vendidisset pro. xv. illa. v. essent iniustè recepta, & per consequens restituenda in conscientia.

Nec obstant, quæ nõnulli Iuristæ in oppositum afferunt. Arguunt enim primò quòd excessus si non sit vltra dimidium iusti pretij non sit restituendus: quia talis contractus est licitus & iustus, eò quòd naturaliter concessum est & permissum contrahentibus se inuicem circunuenire, atque circunscribere, vt notant Iuristæ in. l. Item si pretio. §. fi. ff. locati. Et in. l. in causæ. §. fin. ff. de minori. Respõ. si di ctum illud esset verum, sequitur quòd non solùm esset licitum se inuicem decipere citra dimidiũ, sed vltrà: quod est contra ipsos, & contra veritatẽ, iuxta illud Pauli. 1. ad Thes. 4. dicẽtis, Nè quis supergrediatur & circunueniat fratrem suum in negotio: vindex est enim dominus de his omnibus. Non igitur iure naturæ, aut diuino concessum est hominibus, vt se inuicem decipiant, aut circunueniant, nec in mul to, nec in paruo. Ac proinde cùm dicitur naturale esse contrahentibus se inuicem circunuenire, non intelligatur quòd sit de iure naturæ, sed naturale esse dicitur: quia secundùm naturam corruptam natum est contingere, & sępe contingit homines ob rerum cupiditatem, quæ illis quodammodò naturalis est, se inuicem de cipere. Quòd si alicubi dicatur id licitum esse, intelligatur, id est, permissum: quia. s. iure saltẽ humano tales circunuentiones non puniũtur. Sed esto à iure humano permittantur, non tamen à iure naturali, aut diuino.

Secundò opponunt. Quia defraudare proximum citra dimidium iusti pretij videtur fieri iuris tam canonici quã ciuilis autoritate. Patet de ciuili. Similiter etiã de Canonico, capit. Cùm dilecti. de emptione. Et talibus contractibus, in quibus fit defraudatio citra dimidium, nec vnum ius, nec aliud resistit, sed illos vtrunque ius approbat. Quod autem iuris autoritate fit, iustè fit: & si iustè, igitur nec peccant taliter contrahentes, nec restituere tenetur. Respon. Quòd nec iura, ciuile. s. & Canonicum, tales contractus approbant tanquam iustos ac licitos, nec autoritatem prę stãt, vt huiusmodi defraudationes fiãt. Quòd si iura huiusmodi contractus approbant, hoc est verum, quantum ad eorum validitatem, ita vt non sint necessariò rescindendi, vt habetur. l. si voluntate. C. de rescindenda vẽditione. Vbi Imperator ait, quòd nec bona fides, nec aliqua ratio patitur, vt contractus, in quo fit de fraudatio citra dimidium, omni dolo secluso**[97r]** rescindatur. Non tamen illos contractus tanquã honestos & iustos, aut licitos approbant, imò eos ius ciuile quodãmodò inhonestos esse declarat, vt notat glo. in. l. Semper in conuentionibus. ff. de re. iuris. dicens, Non congruit honesto viro circunuenire alium infra dimidium iusti pretii. Ius etiam Canonicum idem docet, ca. Hoc ius. 12. q. 2. suprà citato. vbi dicitur in sententia, quod in vẽditione rerum ecclesiasticarũ non debet vltra iustum p̃tiũ recipi. Quòd cum in iustitia cõmutatiua sit fundamentum, quam in omni

vẽditiõe seruare oportet, sequitur iniustos esse tales cõtract⁹, in quibus à p̃tio iusto exceditur, aut deficitur: sed nec humana iura autoritatem præstant præfatis defraudationibus, sed eas permittunt: quia non puniunt, & defraudatis actionem contra defraudãtes negant. Et esto, autoritatem ad id p̃starent, non inde fit, vt licitò & iustè fiant: cùm multa videamus secun dòm leges humanas permissa, & disposita, quę tamen secundùm legem naturalem, & diuinã sunt damnanda. Vt patet de vsura citra centesimã, quæ iure ciuili toleratur & defenditur. Patet de præscriptione cum mala fide, quę ali quando iure ciuili defenditur. Patet etiam, quia leges olim patribus pro necessitate filios occidere concedebant, licèt hodie sublatum sit. Patet de concubinatu, quem leges approbãt. Et multa alia afferri possent exempla, in quibus leges ciuiles constat à lege naturali & diuina differre. Vnde Augustinus, non sine causa id quod dicitur, qd' legis autoritate fit, iustè fit, non de lege humana intellexit, sed de diuina, vt habetur. 23. q. 4. cap. Qui peccat.

Tertiò opponunt. Quia ex dispositione iuris fit, vt qui rem alienam per tempus lege definitum possedit, postea rẽ illã restituere non teneatur, etiam si superueniat sciẽtia, quod res illa fuerit aliena. Igitur similiter dispositione iuris fieri potest, vt q vendit rẽ plus iusto, citra tamen dimidium, non teneatur superacceptum restituere. Antecedẽs suppono ex dictis in quæstione de p̃scriptione. Et consequentia apparet, cùm eadem si vtriusq; dispositio nis ratio. s. nè daretur occasio litibus & cõtẽtionibus, quę innumeræ alioqui oriri possent, si super omni defraudatione esset defraudatus audien dus. Ac proinde bonum publicum, & cõmunis hominum pax videtur id exigere, vt in præfatis defraudationibus dominium excessus in defraudãtem transferatur, pro eius cõscientię assecuratione. Sicut idem bonum publicum exigit, vt res aliena in pręscribentem similiter transferatur. Respon. Si hoc argumentum valeret, probaret quod superuenditio scienter facta, non excusaret defraudãtem, quo minùs teneatur supacceptũ restituere. Nam possessio rei alienæ, etiam per totũ tempus lege definitum cum scientia quod res sit aliena, non excusat p̃scribentẽ, quo minus teneatur etiam tempore p̃scriptionis cõpleto, rem illam suo dño restituere, vt suppono: & ita ad minus in hmõi casu restituendum est, quod superacceptum est, etiam si sit citra dimidium: quod tamen ipsi arguentes non concedunt, sicut nec con sequenter loquendo concedere debent, cùm secundùm iura non minùs talis superuenditio scienter facta approbetur, q si nesciẽter fieret. Ac proinde dicendum, quod non est simile de præscriptione & de superuẽditione: quia in pręscriptione post tempus lege definitum completum, si alia adsint, q̃ ad legitimè p̃scribẽdũ sunt necessaria, ius ipsum & legislator concedit, seu trans fert dominium illius rei in pręscribẽtem. Non ita in superuenditione: sed in hac solùm ratificat præfatam superuenditionem, ita vt defraudato non detur actio contra defraudantem, vt di ctum est in foro exteriori: quod tamen forum sæ pissimè à foro conscientiæ discrepat.

Quartò opponunt à simili. Si officialis, qui operam suam locauit aliquid ab his, quibus seruit, extorqueat, non tenetur restituere, iuxta Augustini sententiam. Et habetur. 14. q. 5. cap. Non sanè. vbi ait, quòd magis reprehendendus est, qui talia repetit, q ipse officialis, qui accepit. Igitur pari forma qui rem superuendit, non tenebitur excessum restituere: cùm simile sit rem superuendere, & pro opera vltra debitum aliquid extorquere, cùm etiam hîc sit vẽditio ipsius operę. Respõ.q siue sit officialis minor, siue maior, si aliquid alioqui indebitum extorquet, sine dubio tenetur restituere. Illud enim videtur ad concus sionem pertinere. De quo Ioan. Baptista Luc. 3. ad milites dixit, Neminem concutiatis. Estote contenti stipendiis vestris. Et sicut pro re vęnali non licet vltra iustum pretium accipere, ita nec pro re locata, aut opera alicuius non licet vltra iustum recipere. Et est vtrobique eadem ratio. Quia vtrobique

opùs est iustitiam cõmutatiuam seruare. Ad Augustinum autem dicendum, quòd non ait per officiales extorta non esse restituenda, aut non posse repeti. Quæ enim per eos extorta sunt, repeti solent, inquit Augustinus, non solùm de facto, sed de iure. Quòd autem ait, magis reprehẽdimus eos, qui talia repetunt, quàm officialem, qui recepit: non de extortis per officialem est accipien dum, sed de his, quæ officialis per tolerabi-**[[97]v]**sem consuetudinem recipit. Quod clarum est, si Gratianus integrè locum Augustini in epistola ad Macedon ium trãsumpfisset, vt suprà latiùs explicuimus. Postquam enim dixit, Ab his extorta per improbitatem repeti solent. ad dit: Data per tolerabilem consuetudinẽ non folent. Et de his, quæ ex tolerabili consuetudine data sunt, subiungit, quod allegatum est, scilicet, magis reprehendendus est, qui talia re petit, quàm ipse officialis, qui ea de more accipit. Itaque defectus Gratiani infi deliter transferendo locum prædictum causa fuit, vt Innocẽ tius & cæteri postipsum in hoc loco deciperẽ tur, putantes extorta per præfatos officiales minores non esse restituenda.

Quintò opponunt. Quia licitum est vnicuiq; rem suam vendere, quantum ipsa res valet: sed res valet tantum, quantum vendi potest, vt est vulgatum dictũ. Si dicatur, quod non intelligitur id, quod dicitur, quanrum vendi potest, de facto, sed de iure: quia id possumus, quod iure possumus. Sequitur ad minus, quod potest iustè & licitè quis rem suã vendere propretio, quod non sit vltra dimidiũ iusti pretii: ex quo iure potest vnusquisq; rem illo modo vendere, & ita non tenebitur venditor excessum iusti pretii restituere.

Confirmatur, quia in re sua vnusquisque est moderator & arbiter, vt habetur in. l. in re mãdata. C. mãdati. Et per cõsequẽs, iustè seu licitè poterit vẽditor pretium excessiuum pro re sua petere, & recipere. Respon. Si argumentum valeret, etiam similiter probaret, quòd posset homo vendere rem suam pro pretio vltra dimidium iusti pretii sicut citra, vt de se patet. Ideo dicen dum, quòd illud dictum, Res tantum valet, quãrum vendi potest, limitandum est ad posse de iu re, seu licitè, & rationabiliter. Quod fiet, si ven datur iuxta documenta superiùs posita. Quòd autem res possit pro pretio excessiuo licitè vendi, nec ius naturale, nec diuinum, nec humanum autoritatẽ præstat, nec id cõcedit. Et si id permittat & toleret, vt iam dictum est, Aut dicatur dictum illud vulgare esse limitandum ad res vęnales, quarum pretium nec lege, nec communi cursu est determinatum: & res tales sunt, sine quibus humana vita cõuenienter transigi potest. Addito, quod venditio fiat sine dolo & fraude, & personis non ignaris, sed scientibus & prudẽtibus: quia tunc præsumitur iustum esse pretium, quod pro rebus illis fuerit repertum. Quales sunt res, quæ ad ornatum personæ, vel domus potiùs quàm ad vitæ necessitatem pertinent: pro quibus & si aliquid excessiuum detur, excessus ob beneplacitum ipsorum emẽtium videtur condonari.

Sextò opponunt alii rationem hanc ap parentem. Quia si in casu excessus prędictus esset necessariò restituendus, ideo esset, quia venditor illum excessum ab emptore iniustè accepit, & ideo est velut furtum, aut rapina, saltẽ largè: sed in casu nec furtum, nec rapina, nec rei alienæ iniusta acceptio locum habere potest. Quia vbi concurrunt mutuę volũtates emẽtis & vendentis, vt res suas inuicem cõmutent, fur tum & rapina aut iniustitia locum non habet. Sed sic est in pręsẽti casu, in quo cõtrahẽtes voluntate id faciunt, denique sponte consentiunt, nulla pressi necessitate: nulla ignorantia in eis interueniẽte: igitur nulla alteri eorum iniuria fit. Quia volẽti & consentienti non fit iniuria, nec dolus: præcipuè dum sciens & volẽs est sui iuris in re sua. Consensus etiam in casu non est lege aliqua irritatus, sicut in deceptione vltra di midium iusti pretii. Sequitur ergo venditorẽ in casu nullam contra

emptorem iniustitiam cõmisisse, nec rem eius iniustè accepisse, sed decõ sensu spontaneo ipsius emptoris: ac proinde non tenetur ei quidquam restituere. Id videtur Ioannem de Gerson mouisse, ad non asserendum in casu esse de necessitate restituendum excessum: in tractatu de contractibus.

Respon. Si hæc ratio probaret, quòd venditor non tenetur restituere excessum citra dimidium, eadem probaret, q nec tenetur restituere excessum vltra dimidiu iusti pretii, cùm non minùs cõueniãt sponte in ta li contractu, quàm in alio. Nec valet dicere, nõ esse simile, eò quod consensui in datione vltra dimidium repugnatius, non autem citra. Non inquam valet. Quia ius non magis vni contractui repugnat q alteri, cæteris paribus: dempto, quod in vno dat defraudato actionem contra defraudãtẽ, vt. l. rescindatur contractus, vel ad æqualitatem reducatur: non tamen eo ipso annullat, seu irritat cõtractũ vt suppono. Ac proinde si defraudatus suffragio legis vti nolit, nil esset in cõscien tia illi restituendum in vno contractu, sicut nec in alio. Ideo dicendum, quod vel emptor, qui dat pretium excessiuum ad petitionẽ vẽditoris dat totũ illud per viam pretii: quemadmodum venditor totum illud per viam pretii petit. Vel excessum vltra iustum pretium dat per viam doni. Si primũ, currit conclusio suprà posita, quam in p̃sentiarũ defensamus, q. s. est restituendus excessus, siue vltra siue citra dimidium sit iusti pretii, cùm ille excessus, nec donatus sit venden-**[98r]**ti nec eidem ratione mercis, nec ob aliam causam debitus, ideo videtur extortus esse. Nam suppono in tali casu nullum esse animum emen tis aliquid vẽdenti donare: sed ideo pretium excessiuum dat, quia re illa indiget, quam pro minori pretio habere non potest. Si secundum. s. quod emptor vult sponte dare illum excessum per viam doni: tunc currit, quod hæc ratio Gersonis prætendit. Sed tunc etiam curret de pretio excedente dimidium iusti pretii, vt tactum est. Itaq; conclusio, & communis positio procedit de emptione, & venditione pura, cui nulla est admixta donatio. Sed de hoc posteà.

SEd nunquid id semper sit verum, q. s. non liceat rem pro excessiuo pretio vendere, & si vendatur, excessus sit semper restituendus? Respon. quòd non, sed aliquando licitum est rem vẽdere pro maiori p̃tio, quod totam latitudinem iusti pretii excedat, idque in tribus casibus in vniuersali. s. ratione ignorantię, ratione interesse, & rationem donationis admixtæ. Primum fit, quando venditor credit inuincibiliter rem, quam vendit, valere id, quod pro ea exigit. s. xv. cùm re vera non valeat nisi. xij. ad summũ, excusatur contractus à culpa & vitio. Secũ dum fit, quãdo vẽditor ex rei venditione patitur dãnũ aliquod, aut impeditur ab assequutione alicuius lucri alioqui sibi certi, aut probabiliter euenturi: nam tunc licebit venditori ascẽdere in pretio iuxta quantitatem inter esse, quod ex vẽditione patitur. Et procedit hoc, quãdo rem illam vendit ad instantiam emptoris: quia tunc iustum est se seruare indemnem. Se cùs si ipse rogans rem illam vendat: quia tunc non ementi, sed ipsi vendenti venit imputandum damnum, si quod patitur ex rei venditione. Tertium fit, quando ipse emens dat pretium excessiuum, cuius excessum donare liberè intendit: quia tunc non est venditio & emptio pura, sed mixta donationi, ratione cuius licitum est venditori illum excessum recipere. In his casibus est licitum rem vendere pro pretio excedente latitudinem iusti pretij. Quanquam differentia sit quo ad debitum restituendi. Nam in secundo & tertio casu, qñ. s. excessus recipitur ratione interesse ipsius vendentis, aut rarione donationis ipsius ementis, non tenetur venditor excessum illum restituere. Secùs in primo casu, quo ex ignorãtia res fuit supuẽdita: quia tunc durãte illa ignorãtia, excusatur sicut à culpa ita à debito restituendi. Superueniẽte tamen cognitione veritatis, q. s. rẽ plus iusto vẽdidit, tenetur restituere excessum. Ratio huius clara est, quia ignorãtia non tollit quin emptor fuerit defraudatus, licet à culpa defraudationis

excuset. Et ideo cum obligatio restituẽ di in hmõi oriatur ex reali defraudatione, seqtur intentũ. Excepto, nisi tãto tempore excessum illum venditor cum illa ignorãtia, seu bona fi de retineat, quod sufficiat, ad p̃scribendũ, seu vsucapiendũ. Nam tunc & si completo tali tẽpore agnoscat se emptorẽ defraudasse, non tenebitur illi quidq restituere, siue in multo, siue in paruo illum defraudauerit. Nisi fortè emptor ignorauerit iustum p̃tiũ rei emptæ: nam tunc contra sic ignorãtẽ non currit p̃scriptio, aut vsu capio, vt suprà suo loco tetigimus. Aut si defraudatio fuit citra dimidium iusti pretii: quia de iu re remedium non habet ad excessum repetẽdũ: ideo contra talem in tali casu iniustum est si p̃scriptio, vel vsucapio currat. Secus si fuit defraudatio vltra dimidium iusti p̃tii: nam tunc ex quo agere contra defraudãtẽ potuit, & non egit, iam negligẽtia videtur illi obstare, quo minùs alter te neatur ei excessum restituere post tempus pręscriptionis completum. Sed in his particulari essent attendendo conditiones, quas suprà diximus ad præscribendum necessarias esse.

Circa secũdum illud aduertendum, quod vt locum habeat pretii augmentum ratione interesse siue dãni emergentis, siue lucri cessantis, opùs est concurrant conditiones, quæ inferiùs ponentur, quãdo agemus de vsura, & mutuo. Vide ibi. Nomine autem interesse intelligo etiam grauamen quodcunque ex venditione ipsi vendenti, aut ex emptione ipsi emẽti proueniens. Ac proinde si venditori molestum est, & graue seipsum re sua priuare ad emptoris instãtiam, quia fortè multum illi res illa placet, tunc potest licitè in pretio ascendere, ratione grauaminis huius, quod ex venditione patitur. Sicut ecõtrà si emptori molestum est, & graue rem illam emere: quia illa fortè non indiget, & eam ad instantiam venditoris emit, poterit iustè emptor in pretio descendere iuxta quãtitatem talis grauaminis, vt ait Conrad. q. lvij. &. lviii.

Inde infertur posse mutuantem aliquid vltra sortẽ recipere sine vitio vsurę, aut iniustitiæ, ratione p̃fati grauaminis, quod ex carentia pecuniæ mutuatæ patitur, si non inde occasio daretur infamiæ, aut scãdali, alteriúsve inconuenientis per ipsum mutuantem euitan di. Et ratio est clara. Quia ob illam causam ob quam licitum est vendenti vltra iustum pretiũ accipere: erit licitum mutuanti aliquid vltra mutuatum similiter accipere.

Infertur pręterea ex eodem secundo casu, quod potest venditor vltra pre**[[98]v]** tium iustum currens petere, & accipere. Si rem quam in aliquo loco & tempore vẽdit, erat in alio loco aut tempore venditurus, vnde lucrum aliquod iustum sperabat, & hoc ratione interesse, quod ex venditione in tali loco & tempore ad instantiam emptoris facta patitur. Inde iustificatur casus capituli, In ciuitate. de vsuris. in quo licitum est vẽditori rem cariùs vendere, quã tunc valeat, si rem erat ad aliud tempus seruaturus, quando est verisimile rem plus valituram. In cõputando tamen quantitatem lucri cessantis, debet defalcare expensas, curas, & labores, quos in prosequendo illud lucrum habuisset, & etiam dubietatẽ lucri, ob quam illud futurum lucrũ vilius redditur, q si esset omnino certum.

Et quemadmodùm dico de venditore, pariter de emptore dicendum est, quòd scilicet, si emptor in hoc loco, & tempore non erat mercem illam empturus, sed in alio loco aut tempore vbi & quando sperabat verisimiliter se mercẽ pro minori pretio, quam nunc valet, empturũ, & mercem illam hîc, & nunc ad instantiam venditoris emat, poterit descẽdere in pre tio, & dare pro illa minus, quàm sit pretium nunc, & hîc currens: idque ratione interesse, quod ad instãtiam venditoris perdit: quod non tenetur gratis pro eo perdere. Deductis similiter laboribus & expẽsis, quas alioq erat in alio tẽpore, aut loco facturus, vt suprà de venditore dixi. Et in his aliisque huiusmodi casibus, in quibus licitum est ratione

interesse ascendere, aut descendere in pretio vltra, aut citra iustum pre tium communiter currens, impertinens est, quod sit excessus, aut defectus vltra dimidium iusti pretii, aut citra: ex quo ille excessus non pro merce datur, aut recipitur, sed pro interesse. Ideo si interesse sit magnum, non mirum si excessus pretii sit vltra dimidium iusti pretii: si autem sit paruum, erit excessus citra dimidium, & vter q; iustificabitur.

Circa tertium quæret aliquis, quãdo, aut quomodo cognoscetur, quòd em ptor dans pretium excessiuum intendit donare excessum, vt venditor sit à restitutione immunis? Dixit Cõra. q. lvii: quod si hæc quatuor cõcurrant. s.ꝗ emptor sit persona sagax, sciẽs valorẽ mercis. Secũdò, quod non ex mentis leuitate vera vel p̃sumpta det tantum pretium, per quod excluditur prodigalitas, & inordinata affectio emẽtis ad mercẽ. Tertiò, quod non ex necessitate, vel arctatione, qua re illa multum indiget, det tantum pretium. Quartò, quod illa tria constent venditori de emptore probabili certitudine. His stantibus poterit venditor præsumere, quòd emptor ex cessum pretii iusti intendit liberaliter donare, & tunc non tenebitur restituere. Horum ratio nem assignat. Quia si deficit prima conditio, ex errore dabit emptor pretium excessiuum, & ita non liberè donabit. Si deficit secũda, quia scilicet, ex prodigalitate dat, peccat venditor, pretiũ excessiuum recipiendo, quia cõmunicat emptori in vitio. Similiter si emptor ex inordinata affectione ad mercẽ illa pro pretio excessiuo emit, peccat venditor illud recipiens ob eandem causam: quia. s. videtur adementis peccatũ co operari. Si deficit tertia conditio: quia scilicet, arctatus necessitate dat tantum pretium, peccat vendens illud recipiendo, afflictum am pliꝰ ꝗ iustum sit, affligendo, & ita non est illic donatio. Si deficit quarta conditio, peccat vẽditor illud pretium excessiuum recipiendo: quia scien ter superuendit rem, vel se periculo superuendendi, & proximum iniustè defraudandi exponit: cum nesciat, nec verisimiliter pręsumat, ꝗ emptor velit excessum vendenti donare.

Habet tamen hoc suam difficultatem. Primò in secũda conditione, in qua ait, quod si emptor ex prodigalitate, seu inordina ta affectione dat p̃tiũ excessiuum, quod peccat venditor illud recipiens, & impeditur donatio. Quod videtur falsum: cum sæpe accidat dationẽ esse peccaminosam, & non receptionẽ, & econtrà. Vitiosa enim est donatio, quia homo dat bo na sua scorto, aut concubinæ suæ: maximè cùm ex in ordinata affectione procedat. Scortum autem, seu meretrix illud sic donatum accipiendo non peccat, seclusa omni extorsione & dolo ipsius: nec sic acceptum restituere tenetur, vt patet ex dictis suprà de meretricio lucro. Peccat diues, qui in publico ex inordinata affectione gloriæ humanæ eleemosynam facit: & tamen non peccat pauper eleemosynam recipiens, nec acceptam restituere tenetur. Peccant domini histrionibus, adulatoribus, lenonibus aliquid donando, cùm turpiter dent, & ob turpẽ causam: ipsi autem illud accipiendo non peccant, nec restituere tenentur, vt est communis omniũ sentẽtia. Sicut ecõtrà peccat vsurarius vsuram recipiens, non tamen peccat is qui soluit vsuram sicut peccat qui ad vsuram mutuat, non qui mutuum petit: quia non mutui petitio, sed datio ad vsurã ꝓhibita est. Ac proinde si emptor ꝗuis prodigaliter, aut ex ni ordinata affectione quam ad mer cem habet, velit pretium excessiuum sponte donare, poterit venditor illud recipere, nec restituere tenebitur. Et sicut taliter donatum nõ interueniente merce posset donatarius recipere absque debito restituendi, ita idem potest**[99r]** merce interueniente.

Secundò, esto illæ tres conditiones cõ currant, stat quod emptor nil intendat donare vendenti, & si pretium excessiuum dat, cum dolore & pœnitudine dat, maximè si id ipse exprimat: igitur vẽditor cognitis illis conditionibus ex parte emptoris, non poterit semper iustè pręsumere, quòd emptor intendat excessum donare, maximè quia vt in plurimum

emptores pretium excessiuum scienter pro merce aliqua non darent, nisi illa simpliciter indigerent, vel saltẽ secundum quid, puta ad aliquem alium finem, quem ipsi prætendunt, siue prætẽdant lucrum ex merce illa, siue alicuius amicitiam, cui illam donare intendunt: siue suam propriam cõplacentiã & voluptatem, aut gloriam aliquam, seu famam, honorem, aut alquid hmõi, quod non ita sine merce illa assequi sperarent. Quodcunque horum concurrat, impedit donationis iustam præsumptionem: ac proinde rarò erit tutus vẽditor, excessiuum pretiũ accipiens, ob id quòd præsumit emptorẽ velle donare, nisi alia causa id præsumendi cõcurrat, puta quia venditor amicus est emptoris, aut cognatus, cui benefacere solet, aut saltẽ desiderat. Alioquî mutuatarius, qui nulla no tabili necessitate pressus mutuum ab vsurario petit, & mutuanti vsuram soluens, præsumeretur vsuram sponte donare, & per consequens mutuatari⁹ eo ipso esset liber ab vsuræ restitutione: quod est falsum &c. Quod maximè facit contra Gersonẽ in confirmatione su prà positæ sentẽtiæ, qua dictum est, teneri vẽditorẽ excessum iusti pretii, etiam citra dimidium, restituere: Exceptis casibus nuper expressis.

Sequitur ex dictis posse mercatorem cariùs vẽdere, quàm sibi con stet, non solum quando res in valore intrinsecè, aut extrinsecè mutata est, sed etiam si sit penitus immutata: idque no solum quando fuit empta in gradu pio, aut medio, vt suprà dicebatur, sed etiam extra illũ casum: vt patet si res fuit empta ad instãtiã vẽditoris, ex q̃ emptione ipse emptor aliquod dãnũ aut grauamen passus est, ratione cuius rẽ illã emit ꝑ minori p̃tio, quam esset tota latitudo iusti p̃tij. Aut etiam si pro viliori pretio emit ratione donationis, seu remissionis admixtę, poterit posteà rẽ illam pro p̃tio tunc currente vẽdere, etiam si longè maius sit q̨ quod pro re illa dederat. Et patet corollarium de se. Quãdo aunt Chry sostom⁹ & cæteri sancti dãnãt mercatorẽ, qui rẽ penitus immutatam cariùs vẽdit quam emerat, loquũtur de eo, qui purè emerat, & purè vendit pro pretio notabi liter prius pretium excedẽte.

De validitate, aut nullitate vẽ ditionis, in qua emptor defraudatur.

QVAESTIO. XXXIII.

SEd esset dubium, si ita est, quòd siue defrau datio sit vltra, siue citra di midiũ iusti pretij peccat defraudans, & tenetur su peracceptũ restituere, vt quid igitur solet poni differentia, vel in quo inter defraudationem vltra dimidium iusti pretij & citra, &c? Respon. quòd differentia ponitur ad cognoscendum de validitate aut nullitate contractus, & de actione data vel negata defraudato. Pro quo notant doctores, vt habet glos. cap. Cùm dilecti. de emptione. quòd defraudatio in præsen ti contractu potest multipliciter fieri, scilicet, cum dolo, & sine dolo. Sicum dolo fiat, vel igitur cum dolo dante causam contractui: vt si venditor ait mercem illam valere ad curandum talem infirmitatem, cum falsum sit, vel ad aliquem alium effectum seu finem propter quod emptor mouetur ad emendum, aliâs nullatenus empturus. Aut fit cum dolo interueniente in con tractu, qui non det causam illi: vt si venditor fallit emptorẽ, dicens mercẽ illam multum illi constitisse, aut de tali, aut tali loco eam cum tãto periculo attulisse &c. Quod tamen est falsum. Vn de emptor mouetur ad dandum pro illa maius pretium quàm alioqui dedisset, etiam si non minùs esset paratus eam emere. Et rursus hic dolus potest per ipsum venditorem appo ni, aut per alium mediatorem ipsis contrahen tibus nescientibus, vti solet huiusmodi dolus per factores mercatorum, illis ignorantibus apponi. Potest pręterea defraudatio fieri sine dolo, & dicitur defraudatio incidẽs in reipsa, vt si nullus

dolus, aut mendacium ex parte venditoris apponatur, attamen plus iusto recipit ab emptore. Et potest hoc esse dupliciter: quia vel est defraudatio vltra dimidium iusti pretij, vel citra.

Quibus præmissis sit prima propositio. Loquendo de cõtractibus bonæ fidei, quando fit contractus cum dolo dante causam contractui, siue apponatur per venditorem, siue per mediatorẽ, ipsis cõtrahentibus nescientibus, siue sit defraudatio vltra, siue citra dimidium iusti pretii, siue in pauco, siue in multo, contractus est nullus in conscientia: &**[[99]v]** vnusquisque ex contrahentibus deberet esse contentus rem suam re habendo, rescisso contractu. Quãq in foro exteriori si defraudatus velit stare contractui, iudicabitur in fauorem ipsius, ita vt illi conueniat actio contra dolosum, simul & optio, & post latam contra dolosum sententiam, tenebitur dolosus stare illi, etiam in foro cõsciẽtiæ. Hæc propositio patet quo ad primam partem, quòd. s. contractus sit nullus: quia ad validitatem contractus, in quo mutuò se obligant contrahentes, necessarius est consen sus ipsorum in ipso contractu consentientiũ: sed in casu is, qui deceptus est ob dolum dantem causam contractui, non consensit in illo, cùm deceptus & ex errore contraxerit, aliâs nullatenus contracturus: igitur nulla inde in eo fuit orta obligatio: maximè cùm obligatio nes priuatæ non excedant metas voluntatis ipsius qui se obligat: vt patet de voto, iuramẽto, & promissione, quæ in conscientia non obligant, si is qui vouit, iurauit, aut promisit, animum se obligandi non habuit, vt est communis doctorum sententia in. 3. Inde in matrimonio dolosè contracto nulla oritur obligatio, seu ratitudo contractus in foro conscientiæ. Ac proinde seclusa iuris dispositione, contractus emptionis dolosæ nullam parit in conscientia obligationem, nec in decepto, nec in decipiente, cum de ratione contractus sit reciproca obligatio. Est enim contractus, vltrò citroq; obligatio. Excepto, nisi animus dolosus esset se obligare ad standum contractui volente decepto: quia tunc ex parte dolosi teneret contractus in conscientia, etiam si obligatio non sit reciproca.

Secunda pars, quòd in foro exteriori secundùm iuris dispositionẽ iudicabitur in fauorem decepti, apparet: quia iu ra non decipiẽtibus, sed deceptis subueniunt. Vnde quamuis etiam secũdũ iura talis contractus sit nullus, hæc tamen nullitas est in fauorem decepti causata: ac proinde si ipse velit huic fauori seu nullitati cedere, cogetur venditor dolosus stare cõtractui. Et ita decepto, cui iura subuenire intendunt, datur actio simul & optio contra dolosum: alioqui si in casu relinq̃retur liberũ doloso stare contractui, vel ipsum rescindere, melior esset conditio dolosi, quam decepti: quod est omnino irrationabile. Et si quis obii ciat, quod dolosus in casu si non se intẽdit obligare nisi reciprocè, deceptus autem non manet obligatus, quomodò igitur non manebit dolosus æquè liber ab obligatione sicut deceptus? Respon. Quanuis non maneat dolosus virtute con tractus obligatus, cum nullus sit, manet tamen obligatus pro voto decepti virtute iuris cõmunis ipsum obligantis stare contractui, si velit deceptus, idque in fauorem seducti, & in odium doli.

Hîc tamen ponenda est differentia inter dolũ datum per ipsum cõtrahẽtem, & inter datum per mediatorẽ, quantum ad contractus validitatem, aut nullitatẽ. Quia quamuis in foro cõscientiæ contractus sit nullus ex dolo dante causam contractui factus, siue per venditorem, si ue per medita torẽ fuerit dolus appositus, in foro tamen contentioso si contrahentes sunt in bo na fide, & dolus solùm per mediatorem datus est, tenet contractus, ita vt non sit in potestate decepti contractum rescindi. Cuius ratio est, quia non est ęquum quod culpa mediatoris cõtrahẽtibus cum bona fide præiudicet: maximè cùm decepto sit secundum iura sufficiẽter prouisum, ita vt possit contra meditatorem agere, & sui grauaminis refusionem ab eo obtinere.

Esset tamen dubium, si talis contractus in foro cõsciẽtiæ est nullus, & defraudatus non tenetur in conscientia stare cõtractui. An possit vẽditor sine peccato agere contra defradatũ, vt faciat eum inuitum stare contractui, etiam si post contractum venditor de dolo media toris certioretur? Respon. id pendêre ex iuriũ dispositione. Aliud enim est ius disponere, vt neutri detur actio ad rescindendum contractum, & vtrique ea detur ad alterum compellendum sta re contractui. Aliud verõ est ius disponere cõtractũ in se validum esse. Si primum, non erit in conscientia tutus, qui contra defraudatum egerit, vt cogat eum inuitum stare contractui, cui numquam verẽ consensit, dolo & errore liberum eius consensum impediente. Nec tutum aut licitũ est beneficio iuris contra insontem, aut cõtra eum, qui verè debitor non est vti, si iuris dispositio non alia sit, quam dare aut negare actionẽ. Cuius exemplum notum est ex dictis in quęstione principali, in qua conclusum est, quod si alter alterum citra dimidium iusti pretij, secluso dolo defraudauerit, etsi iure possit defraudans con tra defraudatum agere, vt integrè pretium de quo cõuentum est, soluat: non tamen id agẽdo erit in conscientia tutus, nec per sententiâ pro eo latam erit a restitutione superaccepti immunis. Si secundum, hoc est, quod dispositio iuris talis est, vt velit contractum verè validum esse, & tenere, tunc quamuis contrahẽtes ex dolo mediatoris dãte causam contractui ex vi contractus non teneantur stare eidẽ: ex vi tamen iuris cõmunis super hoc de validitate contractus disponẽtis tenẽtur eidem stare, eò quod ob causam potest ius**[100r]** defectum consensus ipsius defraudati supplere. Causa autem ea est, quam suprà tetigimus: quia iniquum est culpam, & dolum mediatoris venditori cum bona fide vendenti prę̨iudicare. Ac proinde si sua interest contractum vale re, non video quare non possit iuris beneficio vti, vt cõpellat secũdũ ius ipsum defraudatum stare cõtractui: ex quo legislator facultatẽ habet super cõtractuũ validitate, aut nullitate di sponere. Vnde si cõtractũ aliquem nullum esse disponat, & velit, vterque contrahentium est ab obligatione liber, non solum in foro contentioso, sed etiam in foro cõscientiæ: ex quo ex con tractu nulla fuit orta obligatio inre resistente. Ita igitur ecõtrà, si ius disponat, & velit contra ctum aliquem validum esse, ita vt nisi ex partium cõsensu rescindi non possit, tenebitur vterque ex contrahentibus eidem stare ad alterius voluntatem. Et ideo non video quare in casu dubii pręsentis non possit tutè in conscientia venditor contra defraudatum & dolo mediatoris deceptũ agere, vt cõpellat eum stare contractui: dũ modo ipse actor restituat defraudato, quod ab eo superaccepit. Huius exemplum est notũ de excõmunicatione, cuius vim & validitatẽ cõstat ex animo excõmunicantis pẽdêre, supposita causæ subsistentia, quod si valida sit & non nulla excõicatio, certum est eam ligare, & excõicatum teneri eidem parêre: secùs aliâs. Ac proinde quòd in hac parte ait Conradus in hmõi casu de dolo mediatoris contractum venditionis esse in foro conscientiæ nullum, videtur limitandum & intelligendum, seclusa iuris humani dispositione: nam ea stante, idem erit in foro pœnitentiali & contentioso iudicium, idque dixerim de rigore iuris, secùs de ęq̨tate naturali.

Aliud dubiũ. Si quando dolus dat causam contractui per venditorem, aut per mediatorẽ appositus, contractus est in consciẽtia nullus, an similiter sit in consciẽtia nullus quãdo omni dolo secluso ipse emptor per seipsum deceptus, siue vincibiliter, siue inuincibiliter emit rem illam, alioquî nullatenus empturus. Vt si emptor per se putet lapidem, quem emit, pretiosum esse, cùm sit vitrũ: aut certę infirmitatis curatiuum, cùm non ita sit. Et ratio dubitationis est: quia cùm causa nullitatis contractus ex dolo dãte causam facti sit, quia tunc deficit liber consensus decepti, cùm nil magis consensui volũtario opponatur, quàm error. Cùm autem idem sit error in p̃senti casu, qui esset si dolus fuisset per venditorem appositus, sequitur contracum nullum esse, secluso dolo, sicut eo apposito. Respon. Videtur

in pręsenti distinguendum de errore ipsius defraudati si sit vincibilis, an inuincibilis. Si primum, contractus non inde infirmatur: quia iniquũ est, vt culpa, seu negligentia emptoris præiudicet venditori cum bona fide vendenti. Si igitur eius eror fuit vincibilis & culpabilis, non vendenti, sed ipsi emptori, qui circa veritatis indagationem negligens fuit, venit imputandum. Si tamen fuit error inuincibilis, secùs est: nam tunc seclusa iuris humani dispositione, contractus in conscientia est nullus ob defectum liberi consensus, sine quo contractus nullam parit obligationem. Quanquàm in fo ro exteriori iudicabitur pro contractu: & meritò, nè detur occasio contrahentibus errorem fingendi: cùm humanus index non nisi per exteriora debeat iudicare. Dico seclusa iuris humani dispositione, quia fortè in tali casu ius ipsum supplet defectum consensus, & erit validus contractus in vtroque foro.

Inde tamen oritur aliud dubium. Quia sequitur quòd etiam si dolus esset per venditorem appositus, & dedisset causam contractui, & emptor ex tali errore emeret, alioqui non empturus, & error esset vincibilis, quem facilè posset emptor apposita diligẽtia vincere: quòd talis contractus esset similiter in conscientia validus, cùm error vincibilis volũtarium non tollat, sicut inuincibilis. Respon. Quod non est idem, quia in hoc vltimo casu doloso venit factum imputandum, qui suo dolo causam dedit errori emptoris, quam causam venditor in priori casu non dedit.

Secunda propositio. Si dolus est incidẽs in contractu, siue sit defrau datio infra dimidium iusti p̃tii, siue vltrà, contra ctus in vtroque foro est validus, ita quod non est eo ipso nullus, & defraudatus habet in vtroque foro ius ad superacceptum, si velit, stare cõtractui. Ratio primę partis est nota. Quia ex quo dolus non dedit causam contractui, sed maioritati pretii, sequitur quod emptor in contractu ipso consensit sponte, & non ex errore non tamen in p̃tii maioritate. Et inde patet ratio secundæ partis. s.q̨ habet ius ad p̃fatã maioritatẽ p̃tii, seu ad excessum pretii, cui dolus ipse causam dedit. Est tamen dubium an simpliciter habeat defraudatus ius ad excessum pretii, an potiùs ad vnum de duo bus sub disiunctione. s. ad hoc quod contractus rescindatur, vel quod ad æqualitatem reducatur. Et dixit Syluester verbo, culpa. §. 7. Et Angelus verbo, dolus. §. 9.q̨ defraudatus in casu p̃sentis propositionis habet actionem contra dolosum ad vnum de duobus præ-**[[100]v]**dictis: optio tamen, vt aiunt, conuenit defraudanti, maximè si defraudation sit vltra dimidiũ iusti pretii. Verum magis placet sententia Conradi dicẽtis, quod quando interuenit dolus, etiam si non det causam contractui, sed incidit in ipso, quod doloso in nullo foro datur optio p̃fata. Quod quidẽ in conscientia patet, quia talis dolus non annullat contractum in conscientia: igitur non tenetur dolosus simpliciter, nisi ad reducendum il lum ad æqualitatem: excepto si ex consensu amborum rescindatur. In foro etiam exteriori idem videtur: quia nullum ius in hoc casu tribuit optionẽ doloso, alioqui melior esset conditio dolosi, quàm defraudati: quod est inconueniens, & contra iurium intentionẽ. Ac proinde nec in foro conscientiæ, nec contentioso puto optionẽ dari doloso in hoc casu, sed in vtroque foro est compellendus dolosus id, quod suprà cepit restituere si velit defraudatus stare contractui, etiam si defraudatio sit citra dimidium, idque in odium doli. Et probatur per. l. Iulianus. . §. si venditor. ff. de actio. empti & venditi. Et per. l. si quis affirmauerit. ff. de dolo.

Nec capitula, q̃ præfati doctores pro se citãt. s. cap. Cùm dilecti. & cap. Cum causa. de emptione illis fauere videntur, cum non loquãtur hi textus e defraudatione cum dolo facta, sed de defraudatione, quæ re ipsa sine do lo euenit: quamuis Syluester dicat eos ad casum, quo fit defraudatio cum dolo, extendi, cuius oppositum apparet ex ipsis textibus.

Tertia propositio. Si defraudatio eueniat in re sine dolo contrahentiũ, & sit defraudatio vltra dimidium iusti pretii, in vtroque foro datur actio defraudato contradefraudantẽ, vt patet vnum de duobus. s. vel quòd rescindatur contractus, vel quod ad æquali tatẽ reducatur, & datur optio defraudanti, vt eli gat ex his quod velit. Et in hoc non discrepant doctores si memini: nam cùm in hoc contractu non interueniat dolus, conuenit vt cõtrahẽtium æqualitas meliori modo quo potest seruetur, absq; ipsorum contrahentium præiudicio, quale videtur fieri, si vni cõtrahentiũ competeret vtrũq;. s. actio, & optio: nam tunc non esset æqua vtriusq; cõditio. Inde iuxta rectam ra tionẽ iure statutum est, vt in hoc casu alteri com petat actio, alteri verò optio. Si verò defrauda tio sit citra dimidium iusti pretii, omni dolo secluso, tunc in conscientia tenetur defraudans contractum ad æqualitatem reducere, nec est ad aliud cõpellendus, nisi de amborum consensu velint contractum rescindi. In foro tamen exteriorit toleratur contractus huiusmodi, nec rescindi iubetur, nec ad æqualitatẽ reduci. Hæc patẽt in præfatis capitibus Dilecti. &, Cum causa. de emptione. Quæ cap. non de doloso contractu loquuntur, sed de eo, in quo in re ipsa euenit defraudatio, vt suprà dixi. Itaque vt apparet, quando interuenit dolus, siue det causam contractui, siue incidat in contractu, modò sit defraudatio vltrà, modò citra dimidiũ iusti pretii, nunquam datur actio doloso. Sed quando est dolus dans causam contractui, da tur simpliciter optio defraudato. Quando verò incidit in contractu, datur actio eidem contra defraudantem, vt contractum ad æqualitatem reducat, etiam si sit defraudatus citra di midium: qualis actio non datur defraudato in foro exteriori, quando defraudatio citra dimidium euenit in re sine dolo. Quando verò defraudatio euenit re ipsa sine dolo & est vltra dimidium, datur actio defraudato, & optio defraudanti ad vnum de duobus.

De vẽditione rei defectuosæ.

QVAESTIO. XXXIIII.

COnsequẽs est de emptione & venditione rei defectuosæ aliquid, saltem in summa dicere: & est quæstio ad quid teneatur vendens rem defectuosam. Respon. Defectus rei in genere est triplex. Quidam est in substantia mercis, vt si aurum falsum pro vero vendatur, aut vitrum pro gemma. Est alius in quantitate, vt si mensura sit diminuta, & vendatur pro integra. Est alius in qualitate, vt si medicina, herba, aut lapis vendatur pro re virtutem aliquam ad curandum, seu ad alium certum effectum habente, & non sit talis. Aut si equus infirmus pro sano vendatur, &c. Iterum est quidam defectus manifestus, vt si equus, qui venditur, sit monoculus. Est alius occultus, qui non ita patet. Iterum ex defectibus occultis qui dam vergit in periculum, seu damnum emẽtis, si occultetur illi, quidam verò non. Et iterum stat defectum talẽ esse, quem si emptor sciret, rem illam pro nullo pretio emeret. Stat etiam talem esse, quod si emẽs eum sciret, non minùs rem illã esset empturus, quamuis non pro tanto pretio. Et iterum qui defectum occultat, vel descendit in pretio iuxta exigentiam defectus, vel**[101r]** non. Et iterum aliud est, venditorem asserere mercem suam non habere defectum, aliud est tacendo defectum rei occultare. Et valent huinsmodi distinctiones ad iudicandum de validitate aut nullitate contractus, & de culpa ven dentis defectum mercis occultantis, & de obligatione restituendi, vel non.

Sit igitur primum dictum. Si venditor sciens defectum rei vendit illam pro non defectuosa, dicens eam defectuosam non esse, peccat mentiendo: & si defectus cedat in damuũ notabile, seu periculum emptoris, peccat mortaliter, & tenetur ad resarciẽdum tale damnũ, si inde emptori aliquod euenerit, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum est. de iniuriis, & damno dato. Et si defectus sit talis, quẽ si emptor sciret rem illam nullo modo, aut pro nullo pretio emeret, contractus in conscientia est nullus, cùm sit dolosus, dolo dante causam cõtractui: ac proinde actio simul & optio con uenit desraudato, vt ex dictis patet. Et ꝓcedit hoc dequocunq;defectu, siue sit in substantia siue in quantitate, siue in qualitate, siue sit occultus, siue manifestus, modò sit ab emente in cognitus, qui fortè videns venditorem asserere rem illam defectuosam non esse, non curat vlteriorem diligentiam apponere.

Sit secundum dictum. De scienter occultante defectum rei, quam vendit, si emptor cognito defectu quicunque ille sit, pro nullo pretio rem illam emisset, contractus est nullus, etiam si venditor defectum occultans descẽdat in pretio iuxta exigentiam defectus. Et vltrà peccat ipse venditor, scienter defectum empto ri occulatans. Hoc patet pro prima parte, quia talis contractus est dolosus, saltem tacitè dolo dante causam contractui, & ex consequenti tollente liberum consensum in emptore: igitur. Antecedens patet, quia venditor dolosè occultauit defectum illum in casu, quem si non occul tasset emptor, nullo modo rem illam emisset ex casu. Igitur non verè in contractu consensit, & ita in conscientia est nullus, & pro voto defraudati venit euacuandus.

Quòd autem illa occultatio sit dolosa & culpabilis, per qoud patebit secunda pars dicti, apparet primò ex sententia Ambrosii in lib. de officiis. vbi ait, in contracti bus vitia corum quæ væneunt, prodi iubentur: at nisi intimauerit vẽditor, quanuis in ius emptoris transierint, doli actione euacuantur. Idem apparet ex. l. secunda, de pericu. & cõmo. rei vẽ. ff. vbi sic dicitur: Planè si intelligit vẽditor non duraturam bonitatem vsque ad diem, quo tolli deberet, nec admonuit emptorem, tenebitur.

Secundò idem apparet: quia cùm vẽditor verisimiliter putet empto rem si defectum sciret, rem illam nullatenus empturum(quia sic in hoc casu procedimus) scit emptorem deceptum rem illam emere, qui pu tat rem defectuosam non esse: huic autem deceptioni ipse venditor causam dedit, licèt non positiuè, tamen negatiuè defectum occultum, quẽ illi pãdere debuit, occultãdo. Sicut enim testis in ius vocatus ex officio tenetur veritatem, quã scit, dicere: alioqui peccat, & tenebitur ad interesse, si quod inde aliquis passusest: ita vẽditor rem suam vendens, ex officio tenerur defectũ rei ementi dicere, licèt non teneatur illum per præconẽ publicare. Et si quod damnum inde emẽti eueniat, tenebitur illi.

Quod etiam ex hoc confirmatur, quia nõ facit alij, qđ iustè vellet sibi fieri. Si autem ipse rem alterius emerit, iustê velletquòd venditor rei defectum occultum sibi manifestaret: hoc igitur idem debet aliis velle.

Tertiò idem apparet. Quia qui sciẽtervẽ dit rem defectuosam, emptorẽ per defectus occulationẽ grauat, quia graue & molestum est emen ti retinere rẽ defectuosam, & graue est illi alium emp torẽ quærere, qui illã emat, vt eam à se reiiciat: huius autem grauami nis causa est venditor defectum occultans, vt patet: igitur non caret culpa defectum occultãdo quicunq; is sit in casu, quo est ipsi verisimile quod emptor aliâs nullo modo rem illam emisset. Non obstante, quòd venditor descendat in pretio iuxta exigentiam defectus. Ac pro indefalluntur, qui indistinctè iustificant vẽditionẽ rei defectuosę, occultato defectu perhoc quòd venditor descendit in pretio iuxta defectus exigẽtiam. Vnde dictum doctoris sancti 2.

2. quæstio. 77. similiter & Cancellarii Parisi. in regulis moralibus, qui illud dicunt, indiget limitatione, scilicet vt tunc culpa non sit defectum occultare, quando descendit venditor in pretio iuxta defectus exigentiam, & est sibi verisimile, quòd emptor etiam si defectum sciret, rem illam esset empturus, & defectus talis sit, cuius occultat io non vergat in damnum aut periculum emptoris.

Sed fortè obiiciet aliquis, quòd in casu non peccat, qui defectum occultat, quando in damnum aut periculum non vergat emptoris. Quia si sic, hoc esset, quia cariùs vendit rem, quàm sit iustum, & hoc non: nam in casu descendit in pretio iuxta exigen-**[[101]v]**tiam defectus, & ita pretium æquale valori rei recipit: aut esset, quia emptorẽ decipit, & hoc non, quia venditor nil dicit nec agit vnde emptor decipiatur, cùm nec dicat rem defectuosam esse, nec defectu carere, sed simpliciter petit tantum vel tantum pretium pro illa: ac proinde si emptor decipitur, ipse à seipso decipitur, qui per se putat rem defectu carere.

Sed ad hoc ex dictis aperta est responsio quod peccat decipiendo negatiuè, quia s. ipsi ex cfficio incumbebat defectum rei, quã vendit, emptori ignoranti manifestare, & illũ in grauamen ipsius emptoris occultat. Sicut enim is, cui ex officio incumbit proximum à morte defendere non defendit, dicitur eum occidere, & ad satisfactionem tenetur: ita venditor, cui ex officio conuenit rei defectum emptori pandere, & non pãdit, dicitur eum decipere, & tenetur eidem. Nec excusatur venditor per hoc, quòd si defectum manifestaret, non si bi daretur pretium iustum, sed aliud diminutum: & ita damnum ipse venditor sentiret. Nõ inquam valet hoc, quia in sua libertate est damnum huiusmodi vitare, non dando rem pro pretio diminuto.

Et procedit hoc dictum non solùm quando venditor verisimiliter scit emptorem si defectum sciret, rem illam nullatenùs empturum, sed etiam quando de hoc ipso dubitat. Secùs si verisimiliter sciat, quod ob talem defectum non minùs esset rem eãdem empturus. Quod esse potest, vel quis defectus est adeò paruus, vt de illo nil, aut parum curent emptores: aut quia talis est, qui vt plurimũ est talibus mercibus connexus: aut quia est verisimile,quod emptor vult rem illam emere ad vendendum postmodùm eandem, & cum ea lucrandum, non obstante præfato defectu. Secùs etiam in casu quo emptor absoluit venditorem à debito manifestandi defectum. Vt si dicat, hanc rẽ volo à te emere talem quails est, siue sit defectuosa, siue non, & super pretio cõ ueniunt. Nam tunc venditor defectum occultando, nisi in damnum & periculum notabile emptoris defectum ignorantis cedat, non peccabit, nec contra charitatem nec contra iustitiam, si pretium iustum pro re accipiat.

Tertium dictum. Venditor pręfatum defectum emptori ignoranti scienter occultãdo peccat, esto quod emptor de fectum sciens, rem illam esset empturus, si pro tanto pretio nullatenùs eam emisset. Et patet hoc, quia rationes suprà pro pręcedenti dicto factæ hoc ipsum præsens dictum probant: nõ obstante, quod venditor in pretio descenderit iuxta exigentiam defectus. Patet etiam alia ratio ne: quia ex hoc quod venditor defectum occultauit, consensit emptor in emptione pro tanto pretio, in qua alioquî non consentiret: ac proinde non voluntariè consensit in pretij quantitate, & per consequens eo rationabiliter inui to venditor pretium illud videtur accepisse, & per consequens peccauit. Exemplum huius vi detur esse, si ego debeo Petro decem ducatos, paratus eos Petro soluere postulãti: Petrus au tem me inuito, seu ignorante, loco decem ducatorum, quos illi debeo, capit de rebus meis equum, aut rem aliam tantundem valentem. Aut si debeo Petro equum valentem decem du catos, & Petrus meignorante & dissentiente lo co equi capit derebus meis decem ducatos, certè non caret culpa, etiam si tantum capiat, quã tum illi debebam: idque ideo, quia me

inscio & rationabiliter inuito illos capit, cùm sim ego paratus rem suam illi reddere. Ita in proposito venditor capit, me non voluntariè consentien te, decem ducatos pro re quam vendit, quam paratus sum illi relinquere, sicut & de facto relin querem, si desectum rei mihi manifestasset. Peccat quidem, licèt non contra iustitiam cõmutatiuam, rem superuendendo, eò quod tantum in valore dedit quantum est pretium, quod accepit: sed quia me non liberè consentiente pecuniam meam accepit, quantumuis esset sibi ratione mercis alioquî debita.

Et si obiicias, quod tunc tenetur venditor pretium sic acceptum reddere emptori, & rem suam rehabere pro voto ipsius emptoris, aut saltem aliqua action competert emptori decepto contra venditorem, ex quo con tractus fuit dolosus, dolo saltem incidente in contractu: & ita vel venditor teneretur contra ctum rescindere, vel aliquid emptori reddere. Respon. Nec vnum nec aliud in casu sequi cõ. tractus quidem rescindendus non venit, quia ambo in illo liberè consenserunt. Ad æqulita tem reduce non debat, quia tali reductione nõ est opùs: ex quo pretium fuit æquale valori mercis, aliquid reddere seu restituere emptori non oportet: quia nil indebitum, seu excessiuum fuit per venditorem acceptum. Itaque quã do dicitur, quod si dolus incidit in contractu, datur action decepto contra decipientem, ad hoc quod contractum ad æqualitatem reducat, intelligitur quando non fuit in contractu seruata æqualitas, sed deceptus fuit defraudatus, dãdo pretium excessiuum: quod in præsenti non con tingit. Nec incõuenit aliquem rem meam, me**[102r]** niscio, aut rationabiliter inuito capere, qui tamen nil postmodùm mihi teneatur restituere, vt si illi debebam decem ducatos, paratus illi eos soluere: ipse verò clam, aut me inuito de meis bonis decem ducatos capit, peccat quidem, restituere tamen mihi non tenetur. Ita igitur qui mercem alterius valentem decem per viam em ptionis accepit, tenetur venditori soluere decẽ: & si venditor illa decem inscio aut inuito emptore de bonis emptoris capiat, peccat quidem, restituere tamen illi non tenetur: & ita in casu præsenti accidit, vt constat.

Et confirmatur hoc ex dictis, si venditor defraudat emptorem ex dolo inciden te in contractu, & non dante causam contractui, contractus est validus, & solùm datur actio defraudato contra venditorem, vt cõtractum ad æqualitatem reducat. Cúm ergo in pręsenti casu non sit dolus dans causam contractui, contractus est in vtroque foro validus, & per consequens non tenetur venditor pro voto emptoris contractum rescindere. Quod videtur contra Conradum. q. 54. conclusione secũ da: vbi non satis consequenter videtur loquutus ad ea quæ in additionibus dixit, in principio sui libri de contractibus.

Quartum dictum. Si venditor ignorans rei defectum eam cũ bona fide vendit pro pretio quod res si talem defectum non haberet, valeret, à culpa excusatur, cùm tamen rei defectum cognouerit, tenebitur ad instantiam emptoris vel contractũ rescindere, vel eum ad æqualitatẽ reducere: quia perinde est, ac si defraudatio in re ipsa eueniret sine dolo vendentis, & ita action competet emptori defraudato: optio verò ipsivenditori, iuxta ea quæ suprà dicta sunt. Excepto nisi de fectus talis esset, quem si emptor sciret, nullo modo rem illam emisset: nam tunc non solùm non liberè consensit in pretio excessiuo, sed nec in contractu ipso: & ita contractus in tali casu esset nullus in conscientia, nec deberet de fraudatus venditorem ad standum contractui compellere si nolit.

Et sicut dictum est in præcedentibus de venditorem rem defectuosam sciẽter em ptori ignoranti vendente, ita videtur econtrà dicendum de emptore valorem mercis cognoscẽ te, quem venditor ignorat: quia tunc tenetur emptor ascendere in pretio iuxta vaiorẽ mercis, cùm animus vẽdentis huiusmodi valorem ignorantis non sit aliquam donationem emptori facere.

Quòd si tam venditor q emptor mercis valorem ignorant, quia fortè putant esse vitrum, & est gemma, aut lapis pretiosus: tunc ignorantia excusabit à culpa emptorem, qui rem vili pretio emit: non tamen à restitutione, qua debet supplere pretii defectum quando valorem mercis cognouerit, vel saltem tenebitur contractum rescindere, si pretii defectum nolit supplere, maximè si defraudatio fuerit vltra dimidium.

Sequitur ex dictis tutiorem esse vendi torem, qui non simplicibus, sed prudentibus, & expertis res suasvendit. Si cut econtrà tutiores sunt emptores, qui res nõ à simplicibus, sed à prudentibus venditoribus & rerum expetientiam habentibus emunt: tutio res in q tam quo ad culpę q quo ad restit utionis immunitatẽ, quod satis de se notum est.

Sequitur iam, quòd si quis vendit vinum seu triticum, seu rem aliam, quam scit ad corruptionem esse dispositam, & non diu in illa bonitate permansuram, & scit, seu probabiliter putat, aut saltem dubitat, quod emptor rem illam emit ad eam con seruandum, & non illicò expẽdendum, tenetur venditor emptori intimare, quod res non diu con seruabitur: quod nisi fecerit, tenebitur emptori ad interesse, vt apertè colligitur ex. l. 2. de periculo & commo. rei venditæ. vt suprà allegaui. Et ratio est clara, quia occultatio illius defectus cedit in damnum emptoris. Secùs, si sicut emptor ita & venditor illius rei venditæ defectũ seu talem dispositionẽ ignorabat: quia tũc bona fides eum à culpa & restitutione excusabit, modò pretium instum prore illa acceperit.

Sequitur, quod qui vendunt vinum lymphatum, aut medicinas non puras, sed quibus aliquid admixtum est, aut alia huiusmodi id ipsis emptoribus ignorantibus, aliquando peccant, & ad restitutionem tenentur, aliquando verò non peccant quidem, si illa admixtio est nociua, aut periculum seu damnũ nec periculum est allatura, & tamen cum res pu ra non sit, nec tanti valoris ac si pura esset, pro pura venditur: maximè si diminutio valoris sit notabilis, sed nec peccant, nec restituere tenentur, quandoa dmixtio non facit rem minoris valoris, aut bonitatis ad cum vsum ad quem mitur: aut si valoris & bonitatis diminutio tam parua sit, vt homines de illa nil curent, nec secundùm rationem curare deberent.

Ad hunc modum de cæteris rebus de fectuosis venditis dicendum est, in quibus illud aduerttendum, quod si vendi-**[[102]v]**tor scit aut coniicit emptorem rem illam ad ali quem vsum emere, credentem ad eundem vale rc & sibi profuturam, cùm in hoc ipso decipiatur, tenebitur venditor rei periculum & conditionem emptori intimare, alioqui tenebitur il li ad interesse, idque in vtroque foro: nec satisfacit si iuxta rei defectum in pretio descendat, vt iã dictum est. Nec excusantur mercatores in similibus casibus per hocq res quam vendunt tan tum valet, quantum est pretium quod pro ea accipiunt: nam quanuis excusentur à peccato superuenditionis, non tamen à dolo & culpa iniustæ deceptionis.

De eo qui vendit merces pro pretio currenti, sciens alias similes breui superuenturas.

QVAESTIO. XXXV.

EXdictis sequitur respõsio ad aliam quęstio nem, quę est: An possit vẽ ditor vendere merces pro pretio nunc currente, si sciat aut probabiliter credat si miles merces breui ad eun dem locum peruenturas. Ad quod dixit Tho2. 2. q. 77. ar. 3.q in casu potest venditor merces suas

pro currenti pretio vẽdere, nec tenebitur quicquam restituere. Ratio, quia tunc pro pre tio currenti merces suas vendendo, nulli facit iniuriam, cùm non nisi pretium iustum recipiat: pro tunc enim pretium iustum est, quod tunc currit, etiam si speretur rem minùs valituram.

Contra quam responsionem videtur ratio procedere. Quia merces in tali casu decrescunt in valore ob similium mercium abundantiam de proximo venturam. Nec obstat,qilla abundantia non actu sit in loco illo: nam quod parum distar, nil distare videtur. Quemadmodùm merces in hoc loco nõ sunt tanti pretii quando in locis huic propinquis similes merces venduntur, quanti essent si in locis propinquis similes merces non venderentur. Sicut enim rerum penuria earum va lorem auget, ita & earum abundantia valorem minuit.

Tum etiam, quia si emptores scirent illarum mercium superuentum, nõ emerent merces illas pro tanto pretio: rem igi rurignorantes, dant tantum pretium, aliâs nõ daturi, ac proinde non liberè consen tiunt in pretii quantitate, & per consequens, videtur peccare venditor, pretium illud accipiens: vt patet exemplis suprà positis.

Tum etiam co mmunis hominum æstimatio & rerum appretiatio confert ad cognoscendum valorem rerum: & quo maior est ęstimat io, cæteris paribus, maior est valor rerum: sicut econtrà minor est valor, si minor sit hominum communis æstimatio. Hæc autem æstimatio, per quam rerum valor men suratur, non qualiscunq; est, sed prudens & dis creta, non quæ ex errore, seu ignorantia procedit, quails est in casu præsenti, in quo solus vẽ ditor scit mercium similium superuentum, & cęteri id ignorant: quod si scirent, non tanti facerent merces illas, quæ in illo loco tunc ven dũtur, vt satis monstrat experientia. Ac proinde pretium pro tunc ex ignorantia currens non est verum pretium iustum illarum mercium, sed putatum.

Tum etiam, si venditor sciens rei bonitatem intrinsecam, aut extrinsecã b reui diminuendam seu tollendam, hoc ipsum emptore ignorante, tenetur id emptori intima re, vt patet ex quæstione præcedente: vel saltẽ tenetur ex sententia omnium in pretio descendere, iuxta exigentiam illius dispositionis. Nec obstat dicere illud verum esse, quando res quẽ vẽditur, est ad corruptionem disposita: quod in pr ęsenti locum non habet. Non (inq) obstat, quia non minùs contra empto ris charitatem esse videtur, rem in valore naturali diminutam, seu breui diminuendam, pro non tali, sed pro integra & perfecta vendere, q rem in valore ac cidentali diminutam: aut breui diminuendam pro integro pretio vendere. Cùm igitur in casu præsenti res illa per aliarum similium super uentum, bonitatem, seu valorem accidentalem breui speratur amittere, sequitur intentum. Et procedit ratio hæc tunc maximê quando emptor merces illas vendit non ad illcò cõsumẽdum, sed ad eas seruandum: & postmodùm vẽ dendum, quando necesse erit emptorem merces illas apud se retinere, vel in earum venditio ne damnum pati.

In confirmationem huius positionis sit ca sus, quo mercator solus sciat obsidionẽ ciuitatis, in qua suas merces vęnales habet, breui euenturam, aliis id ignorantibus: & inde ipse solicitè curat merces suas, ꝑ pretio tunc currente citò vendere. Et venditione facta, illicò ciuitas ab hostibus obsidetur. Videtur in hoc casu mercatorem illum nec à culpa, nec à restitu-**[103r]**tione immunem esse, merces suas pro pretio currentevendendo, sciens bellum imminêre, aliis id penitus ignorantibus: nam merces illæ non sunt tanti valoris tempore belli, sicut tempore pacis.

Alius casus. Domum suam locauit qui dam ad annum pro. 20. ducatis, vbi cutia Imperatoris residebat, & illud repu tabatur pro tunc iustum pretium: supposito, quòd certum esset principis curiam illic per annum permansuram: attamen qui domumlo cauit,

sciebat curiam breui à loco illo recessu ram, populo communiter id ignorãte: vnde qui domum conduxerat, mansit desraudatus, cui nec cõueniebat in domo illa ha bitare post curiæ recessum, nec reperire potuit, cui eandem domum sine damno proprio locare posset.

Alius casus. Cùm quidam tritici abundan tiam tempore caristiæ & famis ha beret, certo sciuit principis volũtatem ad moderationem pretii pro tritico tradendi determinatã esse, ideo ante decreti promulgationẽ alii decretum ignorantibus, totum suum triticum vendidit pro pretio magno tunc currenti, idque indistinctè, sciens. s. quosdam triticum emere ad suî & suorum sustentationẽ, quosdã verò ad triticum seruandum, & posteà indigẽtibus vendendum, vnde lucrum notabile sperabant, & tam hi q illi superueniente pragmatica coacti sunt damnum pati. Aut pone monetam nunc currẽtem citò ex decreto principis in valore & pretio diminuendam, quod solus is, qui huiusmodi monetę copiam habet, certò sciat, & ante diminutionis promulgationẽ totam monetam, quam habet, aliis decretum ignorantibus, vel per viam mutui, vel cãbii, vel per mutationis, seu emptionis, aliisnesciẽtibus, tra dat: quos constat illi damnum aliquod & notabile passuros. In his & huiusmodi casibus du rum videtur venditores seu permutatores ex cusare, cum ipsi omnes se in tuto sciẽter ponant, emptores aute m in periculo seu damno: & cũ rerum emptiones & permutationes pro com muni contrahentium vtilitate sint institutę, de beret ip sorum contrahentium conditio ęqualis es se, quails in his casibus non est, vt constat. &c.

Itaq; id secundùm hanc opinionem modò recitatam videtur inhuiusmodi casi bus pr obabile: quia vel nota est tam ementibus qvend entibus superuẽtura breui similium mer cium a bũdantia, aut vtrisq; est ignota, aut so lis ven dentibus nota, cæteris verò ignota.

Si vtriusq; nota sit, & pretium idem currat quod priùs, tutus est vẽditor, nulli præ iudicium facit: cùm omnes rerum superuentũ sciant, & in tali pretio consentiant.

Si vtrisq; sit mercium superuẽtus incogni tus, tutus est venditor pro pretio currẽti merces suas vendens: nam bona fides illum sicut ã culpa, ita & à restitutione excusat, nec erit emptor in tail casu rationabiliter contra vẽ ditorem inuitus, & pro tunc ęqua erit vtriusq; conditio secundùm omnium existimationem.

Si verò vendens sciat rerum superuentum vnde mercium valor decrescat, & emptores id ignorant: tunc si pro currenti pretio mer ces suas vendat, nil desuperuentu ementibus si gnificans, non venit excusandus, cum se in tuto, emptores verò in damno aut periculo ponat: sed deberet aliquantulum in pretio descendere, licèt non tantum, quantum si mercium supera bundantia iam in loco illo actu existeret.

Sed obiicietaliquis contra hanc resolutionẽ. Quia tunc sequitur, quod casu quo vẽ ditor ignoraret mercium superuentum sicut & em ptores, & merces suas pro pretio currenti vẽderet, teneretur excessum pretii restituere: esto, quod à culpa superuenditionis per ignorantiam ex cusetur. Seq uela patet. Quia scientia vel ignorantia venditoris non minuit, nec auget p̃tiũ seu valorem mercium: sed penuria vel abundã tia mercium cum aliis, q̃ suprà dicta sunt. Ac pro inde per mercium superuẽtum decrescit in ca seu valor similium: etiam si talem superuentum ignoret venditor: &ita intentum.

Prætereà sequitur,quod qui sciunt vel pro babiliter credunt,quod hoc anno fructus terræ. s. vinum & triticum abundabunt,q peccarent similes fructus nunc pro pretio currenti vendentes: sed deberent in pretio descendere propter similium fructuum speratam abun dantiã breui venturã: & econtrà si nunc est emptori verisimile vel certum, quod hoc anno

erit magna fructuum penuria, vini. s. olei & frumenti, sequeretur quòd non posset similia nunc pro pretio currenti emere, sed deberet in pretio ascendere. Quia sicut mercium valor per similium mercium superuentum decrescit, ita & per similium penuriam breui venturam augetur.

Præterea sequeretur,quod mercatorespec carent in nundinis suas merces pro pretio current vendendo, quãdo magna est emptorum multitudo, & est illis certum, q inde ad duos aut tres dies recedent pro maiori parte emptores. Et sequela apparet. quia sicut per opinionem valor mercium decrescit per spera tum similium mercium superuentum, ita simi liter decrescit per speratum emptorum recessum:**[[103]v]** cùm non minùs conferat emptorum paucitas, aut multitude ad augendum seu minuendum valorem rerum, q penuria vel abundãtia merciũ. Ad hunc modum posset de aliis inferri.

Respon. Hæc non infirmant cõclusionem suprà probatam. Vnde ad primum dicendum, negando sequelam. Quia multum refert rem dolosè, aut cum bona fide vendere. Nam quando venditor scit rerum superuentum, emptoribus id ignorantibus, in nullo volens descendere in pretio, videtur rem superuẽdere dolosè, quia quodammodò decipit emptores, aut eorum deceptioni sciẽter & volens consentit, qui pretium excessiuum pro merce tradunt, putans illud esse iustum: & per inde est, ac si venditor rem defectuosam scienter emptori ignaro pro sane & integra vẽdat, qui à peccato superuenditionis non excusatur. Aut sicut qui vendit cumulum tritici pro decẽ fanecis, sciens non esse ibidem nisi. 9. fanecas, vbi emptor put et decem esse fanecas. Quę qui dem exempla similia sunt quantum ad culpã seu dolum venditoris, similiter & quantum ad restitutionem superaccepti, cùm non minùs minuat valorem mercium, aliarum similium superuentus, q defectus ipsarum merciũ. Quã do autem venditorignorat mercium superuẽtum sicut & emptores, tunc bona fides eum à culpa & restitutione excusat, rem suam propertio currenti vendẽdo. Cuius ratio est, quia nõ ita sunt emptores rationabiliter inuiti contra venditorem, cum bona fide pretium currens exigentem & recipientem, etiam si in re sit aliquantulum excessiuum. sicut essent, si venditor sciens mercium valoris diminutionẽ, illud excessiuum pretium reciperet. Nec hinc sequi tur, quòd qui rem defectuosam pro sana nescienter & cum bona fide vendit, sità restitutio ne immunis, ob bonam ipsius fidem. Nam in casu argumenti non solùm bona fides vendentis eum à restitutione superaccepti excusat, sed quia cum bona fide concurrit communis error facti, communis inquam venditoribus & em ptoribus, & communis cursus pretii. Sicut si vinum quod nunc venditur communiter, pro. 5. vendatur, quod omnes communiter putent diu conseruari posse, & tamen accidat, vt subitò ad temporis alterationẽ alteretur & ipsum, & ad corruptionem tendat: quod si à venditore pręcognitum fuisset, debuisset in pretio descende re. Ex quo tamen sibi & cæteris communis fuit error, non est vẽditor compellendus ad superaccepti restitutionem, sicut in conscientia fuisset, si pręfatam temporis alterationẽ certò scisset.

Ad secundum similiter negatur sequela, quia quòd in casu illo venditor aut emptor circa fertilitatẽ aut sterilitatem anni coniicit, possunt homines similiter coniicere, si attendant: ac proinde non iniustè datur aut recipitur pretium, quod tunc communiter currit. Secùs esset, si solus venditor esset diuinitùs certioratus de fertilitate anni, & non reliqui: nam tunc deberet in pretio descendere, si cæte ra, quæ ad augmentum valoris, aut diminution nem conferunt, sint paria, alioqui non careret dolo. Idem dicatur de eo, qui emit merces pro pret io currenti, coniiciens, aut sciens anni sterilitatem. Idem respondeatur ad tertium, quòd

sequela non valet: quia recessus mercatorum à nundinis non solùm est venditori cognitus, sed cæteris similiter est aut potest esse notus, ideo non iniustè res venduntur pro pretio tũc communiter current.

De eo, qui vendit triticum cariùs, quam sit per pragmaticã ordinatum.

QVAESTIO. XXXVI.

QVia paucis ab hinc annis ob temporis sterilitatẽ & tritici communẽ indigentiam facta fuit regia pragmatic ꝑ quã statutum & iussum fuit sub certa pœna neqs fanecã tritici vltra pretium à principe taxatum vẽderet. Quam quidem taxationem constat multos præteriisse: ex quibus adhuc sunt aliqui, qui scrupulo conscientiæ agitantur, & quærunt, An teneantur superacceptum restituere: quia vt dicunt, confessores nolunt eis, nisi restituant, beneficium absolutionis impendere. Hi & multi alii in eorum excusationem arguebant. Primòq non potuerunt per pragmaticam præ fatam astringi, quo minùs possent liberè triticum suum vendere pro pretio, quod secundũ communem indigentiam reperirent, eò quod vnicuiq; licet rebus suis pretium ponere: quia vnus quisq; est in rebus suis moderator & arbiter, vt habetur in. l. in re mandata. C. mãdati.

Secundò, quia iustum pretium rerũ non secundùm voluntatẽ regis rebus est imponendum, sed secundùm in digentiam, similter & paucitatem atque abundantiam earum, & numerum emptorum ac vẽ**[104r]** ditorũ. Ac proinde quo maior est indigentia, maiorq́; rerum penuria, maior. etiam emptorum numerus, minorq́;venditorum, eo magis crescit valor rei, & pretium eiusdem. Velle igitur, vt pragmatica volebat,quod his, quędicta sũt in dies crescentibus, pretium tritici non cresce ret, sed in eodem semper pretio venderetur, vi detur iniquum & iuiustum. Pro qua ratione facit, quod ait Aristo. Pretium rerum huma na indigentia mensurat.

Tertiò, quia illa pragmatica non erat toti regno communis, sed in parte fuit promulgate, in parte non, nec etiam vbi fuit promulgata per omnes obseruabatur, cũ hi, qui reditus regios colligunt, publicè triticũ prout cariùs poterant, vendebant, idipsum sci entibus his, qui pragmaticam fecerunt, qui illos nè sic venderent, minimè prohibebant. Ac proinde in hac parte videbatur iniqua lex illa quę non ęqualiter omnibus tradebatur: modò autem, vt ait Augustinus. 1. de libero arbitrio,q̃ iusta & ęqua non fuerit, non est lex.

Quartò, quia qui rempub. gubernabant, & publicam iurisdictio nem habebant, scientes pragmaticam in multis locis, & per multos violari, eos minimè pu niebant, sed cum eis dissimulabant, in quo visi sunt in violatione consentire, & pragmaticam prædictam vim postmodùm habere non velle. Hoc enim modo solent humanæ leges per op positam consuetudinem abrogari, vt latiùs in Codice de ieiunio ostendimus.

Quintò, quia humana lex, vt obligatoria sit opus est qsit sufficiẽter promulgate, & vtentium moribus approbata vt ait Augusti. Et habetur distin. 4. cap. In istis. Et est textus ad literam in. l. de quibus. ff. de legibus. vbi dicitur: Ipsæ leges nulla ex alia causa nos tenant, quàm quod iudicio populi sunt receptæ. Pręfata autem pragmatica, vt dicunt, non ita fuit

communi populi consensu recepta, nec vtentium moribus approbata: igitur vim obligandi non habuit.

Sextò, esto lex illa iusta fuerit, & à populis, quibus fuit promulgata, ob serunada: non tamen videtur, quòd fuerit in conscientia obligatoria, cum fuerit pœnalis: lex autem pœnalism in conscientia ante sententiam latam non obligat, vt est communis doctrina, iuxta ca. fraternitas. adiuncta glo. 12. q. 2. Igitur esto, mercatores triticum cariùs, quàm per pragmaticam fuerit ordinatum vendiderim, non tenentur in conscientia ad restitutionem, nisi super hac fuerint per iudicem condemnati, & ita nec per confessores est illis beneficium absolutionis dene gandum.

Respon. His non obstantibus videtur aliter respondendum. Et primò supponamus, quod suprà dictum est. s. qd' ad superiorẽ, qui potestatem habet rẽpub. gu bernandi pertinet, vtilitati subiectorum & rei pub. prouidere. ff. de officio pręsidis. l. 1. vnde ĩ. §. cura carnis. ff. de officio pręfecti vrbis. l. 1. est casus, quòd ad pręfectum vrbis spectat, vt victualia iusto pretio vẽdantur. Idem in. l. anno nam. ff. de extraordinarijs criminibus. mãdatur pręsidibus prouinciarum, vt ad hoc suis statutis & ordinationibus laborent, quòd annona non oneretur: & quia certum est anno nam augeri, si superiores non taxent pretium rerum vęnalium venditioniexpositarum: igitur ad hoc si volunt iusti pręsidis officium exerce re, tenentur.

Et patet ex ratione. Quia si vẽditoribus permitteretur in tempore sterilitatis an nonam prout possint vẽdere, daretur occasio, vt multi pauperes tantum pretium, quantum pro tritico diuites exigerent, non habentes, fa me perirent. Et qui non haberent, qui loco pre tij darent, pręter vineas, agros, aut domum, co gerentur huiusmodi res pro vili pretio distrahere, vt triticum emant: aut certè ipsis vẽditoribus eas pro pane comedendo permutare: & ita fieret, vt in repub. qui triticum vęnale habẽt, aliorum possessiones & facultates breuissimè exhauriant, & ditissimi fiant, cæteris in summa miseria & inopia permanentibus: qd' quàm reipub. perniciosum sit & iniquum, quãq; fraternę charitati contrarium, non est qui non videat.

Præterea ad rei publicę gubernotorẽ pertinet, dare modum, quo in rebus ad vitam necessariis non inducatur caristia. Inde qui caristiam inducunt, veniunt iuxta leges grauitet puniendi. Nam hæc est causa quare monopolium sub pœna capitis est lege prohibitum, eò quòd eo concesso, caristia facilimè induceretur: cùm hominum cupiditas sit insatiabilis: ac pronide necesse est tempore sterilitatis quando pauci sunt, qui triticum vęnale habent venditioni expositum, multi autem sunt eo summè indigentes, vt reipublicæ gubernatores protium competens huiusmodi rebus instituant: nec id solùm, sed eos, qui abundant, compellant, vt triticum, quod eisdem superest, cæteris indigentibus pro moderato pretio vendant. Inde ctiam prudentissimè fit, vt quan-**[[104]v]**do princepsalicui scriptori, seu impressori, seu librario, aut alteri mercatori cuicunque priuilegium concedit, vt ipse solus certas merces ven dere possit, iniũgitur illi sub certa pœna, vt nõ nisi pro pretio, quod illi determinatum fuer it eas vendat. s. ad impediendum caristiam, quæ alioqui in rep. induceretur. Inde etiam commendanda est resp. in qua rectores solicitè curant victualibus, hoc est, tritico, oleo, vino, pane, fructibus, piscibus, alijsq;rebus, quibus ho mines ad victum vtuntur, suum moderatum pretium taxant. Inde etiam laudabile est, imò & aliquando necessarium, vt domibus locandis similiter moderatum pretium sit per superiores taxatum: quemadmodum in locis quibusdam fieri solet, vbi vel Concilium congregatur, vel scholares ad studium generale confluunt. Inde etiam iustè & cõuenienter regia potestate statutum est, vt cẽsus redi imibilis cer to pretio ematur, puta vnum pro quatuordecim. Inde etiam

conuenit regibus, monetę suũ pretium & valorem assignare, sicut & assignãt. Itaq; lex, ratio, simul & laudabilis consuetudo docet, ad publicam potestatem pertinere, rebus vęnalibus, his potissimè, quæ ad vitam sunt ne cessarię, competens pretium designare, & eos qui cariùs vendiderint, punire.

Quo pręmisso, videtur conclusio certa, quod qui triticum cariùs vendit quã per pragmaticam iustè & rationabiliter factam, taxatum est, peccat peccato superuenditionis, & excessum restiturere tenetur. Patet prima pars. Quia qui rem vendit plus iusto, aut pro pretio excessiuo, peccat contra iustitiam, cùm ęqualitatem, quàm iustitia requirit, in tali con tra ctu non seruet: talis est, qui in casu triticum vẽdit cariùs, quàm sit taxatum, eò quòd vt ex dictis patet illud dicitur iustum pretium rei, quod est per autoritatẽ publicam iustè & con uenienter taxatum. Supponimus autem regẽ, seu principem, & senatum suum, cùm pręfatã pragmaticam faciunt, omnia prudẽter prospicere, quę ad pręfatam taxationem iustè agendam sunt attendenda, & per consequens iustè & conuenieuter in re deliberasse. Id enim de maioribus pręsumendum est, interim quòd de opposito non constat. Si enim de fratre priua to non est licitum temerè iudicare, & quod de terius est, pręsumere: multò minùs de prĩcipe & senatu suo quando aliqua statuunt, quæ publicam regni vtilitatem concernunt. Sequitur iam secunda pars, quòd tales, qui triticum du rante pragmatic superuendunt, tenentur excessum restituere, etiam si excessus fuerit citra dimidium iusti pretij: quod suppono suprà sufficienter esse probatum.

Ad rationes autem suprà factas facile est respõdere. Ad primum in quo argui tur, neminem posse alienis rebus pretium ponere, cùm vnusquisq; in suis rebus sit moderator. &c. Dicendum, quòd esto id verum sit de homine priuato, qui talem potestatem in alie nis rebus uon habet: non tamen de homine publicam potestatem habente, vt habet princeps & qui remp. regunt. Et quòd dicitur, in rebus suis vnusqsq; est moderator & arbiter, non est intelligendum, quòd sid qualiscunq; moderator, aut arbiter, sed iustus: ideo lex non verbo taxator, vtitur, sed verbo moderator: sed supplendum est iuxta rectam rationem. Dico secundò, quòd dictum illud procedit non in ca su necessitatis, quo. s. necessarium est publicã potestatem pretium taxate, & taxationẽ ipsis venditoribus non relinquere, vti necessarium est tempore sterilitatis, de quo casus propositus est: sed procedit ĩ casu, quo pretij determinatio per publicam potestatem non peruenitur, quia public potestate pretium rerum moderante, cessat priuata potestas illud moderã di: cùm iustum sit priuatam potestatem publicę potestati subesse.

Ad secundum dicendum quòd si ipsi vẽditores per se deberent pretium moderari, illa omnia deberent attendere, & ex cõ sequenti possent in pretio ascendere & descendere, iuxta illarum circunstantiarum varietatẽ quę ad augmentum seu diminutionem rerũ conducunt: vbi tamen taxatio per publicam potestatem(vti in casu)facta est, credẽdũ est omnia illa per taxatores esse perspecta, simili ter & tempus, per quod conueniat præfatam taxationem seruare: intra quod non ita erit vẽ ditoribusliberum in pretio ascendere, etam si aliquantulum sint pręfatę circunstantię varia tę: maximè quòd quando pragmatica fiebat, hanc ipsam circunstantiarum varietatem futuram senatus ipse pręconsiderauit, & ita maturo consilio pragmatic iustè & prudenter ad cer tum tempus fecisse credẽdum est. Haberet au tem ratio apparentiam, si senetus regius pręfa tam circunstantiarum varietatẽ non attendisset.

Ad tertium dicendum, quod pręfatam pragmaticam non fuisse toti regno traditam, non vitiat eam, nec iniustam eam facit: cũ stet necessarium esse per huiusmodi leges qui busdam

partibus regni succurrere, in quibus necessitas postulauerit, non ita in alijs: sicut nec vitiat legem, quòd triticum in certis partibus**[105r]** regni taxetur & determinetur vendi pro quin que, in aliis autem pro septem, pro vt varia est harum & illarum prouinciarum indigentia. Sed nec vitiat legem, nec eam iniustam facit, qđ præfati collectores, aut aliæ personæ triticum cariùs quàm taxatum esset venderent: quia hoc vitium est vendentium, non legis iustum pretium determinantis: quandoquidem lex omnibus venditoribus posita fuit absque vlla exceptione, vt mihi relatum fuit. Si tamen prę fata lex aut legislator voluit quosdam venditores ad tenendum taxationem statutam astringere, qusdam autem omnino liberare, legem huiusmodi ego ab iniqtate minimè excusarẽ: &in tali casu non esset dicenda lex, iuxta sententiam Augustini in argumento citatam: sed vt intellexi, præfati collectores non fuerunt per legem, aut legislatorem excepti, quanuis pragmaticæ exequutores cum illis dissimularent, illos legi contrauenientes minimè puniendo: hæc tamen dissimulatio licèt liberaret pręfatos venditores à pœna pragmaticæ, non tamen à culpa superuenditionis tritici, eò quòd cùm pretium iustum esset, quod per pragmaticam fuit ordinatum, & illorum triticum non esset melius, aut maioris valoris, quàm triticum aliorum, iniustè illi agebant, triticum cariùs quàm alii vẽdentes, quare nec illos in conscientia à debito restituendi excusarem. Supposito quòd in tali loco ven diderint, & eo tempore, vbi & quãdo pragmatica erat recepta, & moribus vtentium saltem pro maiori parte seruata.

Ad quartum dicendum, quòd si in loco aliquo ita cum venditoribus dissimulabant, & omnibus illius loci, aut maiori parti vendentium permitterent triticum pro voluntate vendete, sciente legislatore & consentiente, non dubito in illo loco pragmaticam vim obligandi amisisse. Sicut enim pro voluntate principis vim habuit obligandi, ita per eius dem voluntatem potuit eandem vim perdere: iuxta regulam iuris, Res per quas causas nascitur. &c. Si tamen non ita dissimulabant, quin plures in eodem loco legem violantes punirẽt sicut puniuisse dicuntur, non tunc videtur lex vim suam amisisse, quin omnes in illo loco legem trasgredientes peccarent, & restituere tenerentur: esto quòd hi, cum quibus iudices dissimulabant, essent à pœna legis immunes. Vide tamen an sicut de collectoribus regaliũ redituum nuper dicebam, quòd ipsi cum cæteris in vno loco commorantibus tenebantur legem seruare, vel nec ipsi, nec alii, ex quo de omnibus eadem videtur esse ratio, ita de di uersis locis dicendum sit: scilicet, quòd si lex amisit vim in vno loco, similiter eandem in alio amisisse intelligatur, si nulla sit ratio quare in vno loco debeat seruari, & in alio non. Sicut si sint duo loca, in quibus eadem est tritici indigentia & penuria, cæteraq́ue quæ ad augmentum seu decrementum pretii conducunt, sint paria, iniustum videretur, pretium per legem vni loco taxre, alteri verò libertatem vendendi absque taxation præbere. Cuius iniustitiæ ratio videtur esse, quia tunc lex illa non tam rationi, quàm voluntati inniteretur.

Ad quintum dicendum, quòd illud dictum Augustini nõ ita est accipiendum, vt nullatenùs lex possit obligatoria esse, nisi per populum sit recepta, & vtentium moribus comprobata, cùm certum sit superiores tam ecclesiasticos quàm sæ culares posse subditos inuitos suis pręceptis, & iustis legibus obligare. Alioquî si in libera potestate subditorum esset legem illis datam acceptare & non acceptare, in eorum ex consequenti libera potestate esset, se à superiorum subiectione eximere, & eisdẽ resistere: cùm tamen dicat Paulus ad Romanos. 13. Qui potesta ti resistit, dei ordinationi restit. Vnde quanuis iure detur populo facultas à legibus nouiter illi datis appellandi, aut supplicandi, vnde & audiendi veniunt, si fortè causam sufficientem afferant, quo minùs lex illa illis imponatur: attamen si nullam talem causam afferent, per superiores ad huiusmodi legis obseruantiam possunt compelli. Vnde

quod ait Augu stinus: Tunc leges obligant, cùm vtentium moribus comprobantur: verum est vt iacet, cùm affirmatiuum sit: non tamen inde à contrario sequiter,quod si non vtentium moribus compro bentur, nunquam obligent. Quanquam etiam id verum sit si superiores qui legẽferũt, sciunt eam per populum non acceptari nec obseruari, & tacent, non ampliùs insistentes. Adde q̨ non ait decretum Augustini, quòd leges tunc obligant, quando per populum approbantur, sed quòd tunc confirmantur.

Ad sextum, dicendum quòd sic arguentes falluntur in duo bus. Primò, quia supponunt legem pœnalem non obligare, nisi tantùm ad pœnam in lege ipsa determinatam, & non ad culpam si violetur, quod aliâs ostendimus esse falsum: maximè si pœna transgressoribus per legem ipsam deputata, talis & tanta sit, q́ non nisi pro culpa**[[105]v]** mortali soleat, aut debeat infligi: & etiam si leuior sit: cùm pœna culpam necesse est præsup ponat, saltem venialem. Adde quòd si lex est, oportet rectę rationi consentanea sit. Ac proinde qui contra legem agit, rectæ ratio ni contrauenire conuincitur, simul & voluntati iustæ legislatoris: quare consequens est, hoc ipsum culpam nonnullam esse. Verùm demus quod volunt, scilicet, quòd lex pœnalis, quando est purè pœnalis non obligat in conscientia nisi ad pœnam, idq́ue post latam contra violatores sententiam, non tamen verum est præfatam pragmaticam, de qua loqui mur, legam esse purè pœnalem: habet enim duas parres: altera est, quæ pretium certum tritico ad tempus designat: altera verò, quæ iu bet nè quis illo tempore & loco triticum carius vendat sub certa pœna ibidem cõtenta. Modò quanuis legis violatores ad huiusmodi pœnam non teneantur in conscientia ante sententiam latam, tenentur tamen in conscien tia triticum non cariùs, quàm taxatum sit ven dere: id q́ue ratione legis naturalis & diuinæ, per quas homo tenetur rem non cariùs vende re, quàm valeat: valet autem quantum per publicam auctoritatem fuerit taxatum, vt exsuprà dictis patet. Igitur qui cariùs quàm sit ordinatum vendiderit, non dubium quin superuendendo pecc et contra legem naturalem, diuinam, & humanam, & ita excessum tenebitur restituere. Alioqui da pretium per legam taxatum iniustum esse, id est, diminutum, & aliud maius illo esse iustum: sequeretur tunc, quòd omnes, qui durante pragmatica triticũ pro pretio taxato emerunt, dederunt pretium iniustum quia diminutum, & per consequens omnes tales in conscientia tenerentur supplere pretii defectum, nec aliter venirent per confessores absoluendi: quod non credo quisquã concederet. Ac proinde concludendum est pre tium sic taxatum instum fuisse, & cariùs vendere, iniustum.

Vnde sequitur impertinens esse, legem illam pœnalem esse, aut sine pœna statutam. Nam eo ipso quòd per publicam potestatem rei vænalis pretium taxetur, reputan dum est illud esse iustum, & in conscientia seruandũ, etiam si nulla pœna per legislatorẽ cõ tra transgessores apponeretur: cùm hæc non opponatur, nisi vt qui amore iusti peccare nõ desinunt, timore pœnæ coërceantur.

Sequitur ampliùs, quòd si is qui præfatam pragmaticam violat, pœ nam legis per iudicis sententiam luere compellatur, non inde manet à restitutione agenda su peraccepti immunis. Huius ratio est clara, q̨a pœna legis debetur propter cõtemptũ seu vio lationẽ legis, in quo legislatori & legi iniuria sit: restitutio aunt debetur propter defraudatio nẽ, qua emptorem iniustè defraudauit, plus iu sto ab eo pro tritico exigendo & recipiendo.

Sequitur ampliùs præfatos Pragmaticæ violatores pretium excessiuum recipientes minimè excusari prætex tu donationis admixtæ, quam emptores dicebant super excessum illis facere: cùm constet emptores non animo donandi excessiuum pre tium dedisse, sed necessitate

ac indigentia com pulsos in pretio excessiuo consensisse: nisi fortè venditor non nisi quod taxatum erat, exige ret, emptor autem sponte vellet amplius largiri: aut nisi post venditionem completam & trã factam emptor liberaliter & sponte excessum remitteret, quia tunc liber esset venditor à præ fata restitutione.

Dubitaret aliquis, an sicut laici in ca su Pragmaticam excedentes tenentur superacceptum restituere, clerici similiter excedentes teneantur? Ratio dubii est: quia clerici non subduntur legibus laicorum seu imperialibus, sicut laici: ideo nec tenentur stare præfatæ pragmaticæ. Sicut si rex Castellæ pragmaticam faciat, tenebuntur stare eidem Hispani, non tamen Galli, aut Lusitani, quia regi Castellæ non sunt subiectiRespon. Quanuis clerici in terris Imperatoris viuentes legibus imperialibus non subijciã tur, nec ad pœnæ solutionem compelli possint si huiusmodi leges violauerint: attamen legi naturali & diuinæ subditi sunt sicut laici. Lex autem naturalis & diuina, vt dixi, est, nè quis rem plus iusto vendat, siue sit laicus, siue clericus. Ac proinde ex quo publica autoritate pretium tritici iustè, vt supponitur, taxatũ est, consequens est clericos teneri stare pragmaticæ sicut & laicos, non quidem vi imperialis legis, sed naturalis & diuinæ.

Quod inde confirmatur, quia ad id etiam tenebuntur Gali, Lusitani, & extranei, si velint in locis Hispanię vbi vim habet pragmatica, triticum vẽdere, tenebuntur iuxta taxatum pretium illud vendere sicut & naturales, ergo similiter & clerici. Qđ ampliùs inde apparet, quia non minorem vina habet ad determinandum pretium iustum rerum vænalium publica autoritas & institutio, quàm communis populi consuetudo & cur sus: sed si clerici velint res suas vendere vt tuti**[106r]** sint in conscientia, tenentur seruare pretium per communem populi consuet udinem obseruatum, etiam si populi legibus subditi non sint: ergo similiter tenentur pretium per principẽ taxatum seruare, iteam si principis legibus nõ subiiciantur.

Aliud dubium, supposito quòd in diuersis partibus regni diuersęvige ant pragmaticæ, ita vt in regno Toleti pretiũ taxatuam sit. 5. in Castella vero sit. 8. eò quòd illic sit maior tritici penuria atque indigentia. To letanus in suo loco, vbi pretium taxatum est 5. non vult triticum suum vendere pro. 5. sed pro. 8. & conuenit cum emptore pro. 8. hac lege, quod ipse venditor suis expensis portari faciet triticum in Castellam vbi valet. 8. An sit id condemnandum. Et ratio dubii est, quia vbi contractus fit, non valet faneca nisi. 5. vbi autem triticum est transferendum & tradendum valet. 8. Respon. Si venditor alioqui erat triticum suum in Castellam, vbi cariùs venditur, portaturus, & illic illud venditurus, iustus est contractus prædictus, etiam si sit in loco vbi valet. 5. celebratus. Cuius ratio clara est. Quia si plus recipit venditor, quàm triticum in suo loco valeat, non ratione mercis, sed ratione in teresse sui illud recipit, qui alioqui tantundem erat lucraturus, rem suam in Castellam portãdo. Et hoc etiam esset iustum, quanuis, vt dico, in suo loco contractus esset celebratus & completus, nedum si suspenderetur cõtractus vsque ad Castellam, vbi erat ex conuentione celebrandus. Refert tamen sit Toleti celebratus, an in Castella celebrandus. Quia si Toleti sit celebratus, ex tunc periculum tritici sicut & dominium spectat ad emptorem. Quare si cùm in Castellam etiam per venditorem portetur casu pereat, aut per rapinam, seu per fur tum illi auferatur, emptori perit, non venditori. Excepto nisi venditor custodiam rei vsque ad traditionem susceperit, vt habetur Institutio. de emptione. §. quod si fugerit. Excepto etiam si fuerit triticum in genere venditum, quia tunc periculum erit apud venditorem: cùm genus, vt Iuristæ dicunt, non pereat. Secùs si contractus non Toleti, sed in Castella sit celebrandus: quia tunc periculum sicut do minimum ad venditorem pertinebit.

Si autem venditor non erat alioqui triticum in castellam portaturus, tunc videtur præfatus contractus in staudem pragmaticæ fieri, nec erit venditor à culpa & superaccepti restitutione securus. Nõ enim dubium est in legem impingere, quiverba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, vt habet regula iuris. Quemadmodùm in fraudẽ legis ageret, qui pragmaticam ad lite ram seruans, vendit triticum pro. 5. hac lege, vt emptor illi emat rem aliam, puta hordeum, aut piper, aliúdue huiusmodi pro. 8. cùm tantùm valeat. 4. Quibus fraudibus non dubium est quàm plures tempore pragmaticæ vsos fuisse, quos non minùs iudices punire deberent, quã si ad literam legem temerè violassent, qui non solùm superaccipiunt, sed alios indigentes, res eisdem inutiles, & quibus non indigent, emere compellunt. In quo constat eos multipliciter per tales venditores grauari.

Sequitur amplius, ad reip. gubernatores spectare legem facere, & eandem solicitè exequi, qua prohibeant, nè quis tempore Augusti, quando vili venditur triticũ vlrrà quàm sibi & familię suæ necessarium sit, emat: cùm videamus defectu exequutionis hu iusmodi legis diuites triticum quantum possunt emere & congregare, vt postmodum cariùs vendant. In quo rempub. notabiliterdamnifi care videmus. Tum, quia hoc modo impediuntur, vt in plurimum indigẽtes & pauperiores, nè possint illo tempore quæ illis sunt necessaria, emere: cum diuites & potẽtiores semper præ ueniant. Tum etiam, quia illo modo nota biliter inducitur in rep. caristia, vnde huiusmodi mer catores plus solent reip. nocere, quàm anniste rilitas, aut locustæ. Ac proinde venirent tam quã prædones & reip. vastatores exterminandi. Quòd enim talis contractus illicitus sit & turpis vltra rationem tactam, patet. 14. q. 4. capi. Quicunq; vbi talis contractus damnatur, quã do. s. sit causa lucri, & ex cupiditate, & cẽsetur lucrum inde quęsitum turpe. Et tales tempore caristiæ possunt cogi, vt etiam minùs iusto pre tio vendant. vt habetur. l. 2. §. cùm in eodem. ff. ad. l. Rhodiam de iactu.

Sed an tales, qui gratia lucri, & ex cupiditate hęc faciunt, teneantur lucrum inde post inductam caristiam acquisitum, restituere? Respon.q ex quo iniustè multos læserunt, primò eos, qui ad domus suæ sustentationẽ erant victualia pro vili empturi: Secundò totam remp. ratione caristię per eos inductę: videtur debere eos vtrisq; satisfacere. Primis, si eos agnoscant: aut pauperibus pro illis, si non agnoscant: idque ad arbitrium boni viri. Cæteris similter, in communi aliquid pauperibus erogando, satisfacere debent. Quantum autẽ sit quod debeant pauperibus erogare, videtur hæc regula secura & tenenda, scilicet, quan**[[106]v]** tum lucrati sunt superaccipaiendo vltra id, qđ triticum verisimiliter valuisset, si triticum eo modo, quo dictum est, non ita congregassent: totum illud videtur perperàm & turpiter acquisitum & pauperibus pro lęsis erogãdum: vel inter indigẽtes, qui alioqui viliùs emissent, distribuendũ. Quòd si adueniente caristia triticum, quod congregauerant, nondum vendi derint, debent illud vendere in eo pretio, pro quo verisimiliter illo tempore venderetur, si ipsi triticum non ita, vt dictum est, ac cumulassent. Alioqui quicquid superacceperint, tenebuntur, vt dictum est, distribuere ratione damni dati ob caristiam per eos inductam, licèt nõ per viam restitutionis. Poterunt tamen aliquid lucrari, habito respectu ad curam, & periculum, & expensas, si quas in talium mercium serua tione fecerunt, idque ad arbitrium boni viri. Dura videtur sententia, sed tuta, & iuri communi consona. s. Si culpa tua damnum illatũ est, satisfacere oportet. Quale damnum dant, qui præfato modo caristiam inducunt. Vnde qui dat arrhas in emptione omnium aromatũ ciuitatis, vt ipse posteà cariùs vendat, cùm præ sciuerit naues similes merces adducentes fore submersas, dicitur facere monopolium, & incidit in pœnam legis contra monopôlam institutã, vt patet in rubrica. C. de monopolijs. Et

procedũt hęc de his, qui illo modo tritici quã titatem ex cupiditate lucri, vt illud postmodùm cariùs vendant, emunt. Nam ipsa emptio in se illicita non est, & potest ex tali intentione, & ob talem finem fieri, vt licita & meritoria sit. Et quod dico de tritico, idem de cæteris victualibus est dicendum.

Sed obiiciet aliquis, id quod dictum est esseverisimile, sivnus esset tantùm, qui carisliam induxit, si tamen multi diuites totum triticum aggregârunt, & ita communiter caristiam induxerunt, quare vnus eorum non poterit suum triticum vendere pro pretio currente ob caristiam per alios mercatores inductam, modò pro rata caristię in pretio descendat? Sic enim qui pro suæ familiæ sustentatione tritici quantitatem emit, si quid posteà illi supersit, poterit tempore caristię per alios inductæ pro pretio current vẽ dere, & ex consequenti non tenebitur tempore indigentiæ pro tam diminuto pretio triticũ emptum vendere, pro quanto venderetur, si præfati mercatores non ita triticum apud se accumulassent. Respon. Quicquid sit de eo, qui pro domus suę sustẽtatione triticum emerat, quem non dubito posteà posse pro pretio currente id, quod supererit vendere. Is tamen, qui gratia lucri multa emit, vt ea cariùs vende ret, non ita poterit ex caristia per alios inducta in suum triticum vẽdẽdo iuuari, eò quôd hic videtur iniustè rempub. damnificasse, vt ex dictis patet: & alii mercatores ei similes similiter eam damnificârunt. Et quanuis vnus solus non totam caristiam induxerit, sed oẽs simul, & vnusquisq; pro rata damnificauerit, ita omnes tenentur, & vnusquisq; pro rata in pretio descendere, quatenus caristia per eos inducta, aut inducenda tollatur, ad illud pretium, quod alioqui curreret, descendendo. Quòd si cęteri nolint, eorum culpa non deobligat hũc quo minùs ad id teneatur.

De his qui res alienas vendunt.

QVAESTIO. XXXVII.

ACcidit vt qui pecunia indiget, quam fortè non aliter habere potest, nisi per viam venditionis, qui tamen rem propriam, quam vẽdere possint, nõ habent: vel si habent, nolunt eam distrahere, vendunt rem alienam, vt sępe in nũdinis accidit, idque sine proprio dñi consensu: Dubitant an id possit licitè fieri, & an huiusmodi contractus sit validus, & quid ope retur. Et tenet Henricus de Hoitan in tractatu suo de contractibus, præfatam venditionem illicitam esse, simul & inualidam seu nullam. Pro qua sententia arguitur. Primò, quia vendere rem alienam, inuito domino, videtur esse furtum, vt habetur Institutio. de vsucapione. vbi dicitur: Nam qui sciens, alienam rẽ vendidit, vel ex alia causa tradit, furtum committit. Vnde apparet non solùm committi furtum in casu rem alienam vendendo & tradendo simul, sed seclusa traditione, in sola rei alienę venditione vide tur furtum cõmitti. Et iterum Institut. Quibus alienare licet. §. econtrà. ponitur casus de creditore, cui quia debitum non soluitur, vendit pignus. vbi dicitur, id illi licitum esse, sed non sine voluntate debitoris, quia ab initio contractus pact⁹ est vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur: & per consequens inui to domino rem eius vendere non est licitum.

Secundò quæro, vel vẽditor quãdo rẽ alienã scienter vendit, intẽdit**[107r]** eam verè vendere, aut fingit? Si secundum, peccat, quia mentitur, etsi non verbo, saltem opere: cùm aliud opere significet, aliud verò menteteneat. Si primum, igitur verè intendit tradere emptori rem, quam illi vendit, cùm non aliter venditio celebretur & perficiatur, nisi per mercis

traditionem, & pretii receptionẽ: intendere autem mercem alienam sine consen su domini emptori tradere, est deprauata intentio, quia furtum mentale vt constat. Si dicas quod verè intendit mercem illam emptori tradere, non simpliciter, sed conditionaliter. s. si iure & licitè possit. Contrà. Quia vel hanc suam mentem conditionalem explicat empto ri, vel non. Si primum, iam non intendit vendere rem alienam inuito domino, sed potiùs domino consentiente: ex quo sine consensu domini non intendit se obligare ad traditionẽ mercis, & ita hionon esset casus de quo loquimur. Si secundum, videtur venditio dolosa, & per consequens, peccaminosa, ex quo vendens decipit emptorem, saltem negatiuè, cùm mercis conditionem emptori non explicet, sicut debet, puta illam non suam, sed alienam esse: quod si emptor sciret, pecunias suas ꝑ illa minimè tradidisset, nec eam rem emisset

Tertiò inde arguitur contractum in ca su esse nullum, quia est dolosus, dolo dante causam contractui: & ita emptor in illo ex errore consentit, alioqui minimè cõ sensurus. Vnde sicut qui rem defectuosam vẽdit, defectum eius scienter occultando, quem si manifestaret, emptor rem illam nullo modo emisset, peccat ratione doli, & contractus non tenet, vt suprà patuit: sed rem, quam venditor vendit, esse non suam sed alienam est desectus, qui ab emptore cognitus, ipsi multo magis dis pliceret, magisq; à contractu resiliret, quam si esset alius naturalis defectus ipsius rei. Et ita illa cõ ditio mercis ab emente incognita, & à venditore occultata, non minùs impedit consensum ementis in contractu, quàm alius defectus rei similiter occultatus.

Quartò quòd sit inualidus inde apparet, quia de natura seu ratione emptionis est, vt celebrato contractu, dominiũ mercis, eiusq; melioratio ac deterioratio sicut & periculum spectet ad emptorẽ: sed in casu dominium mercis in emptorem non transit, etiã si de sacto illi per venditorem tradatur.

Quintò quòd peccet, qui sic rem alieNam inuito domino vedit, apparet ex alio: quia talis venditio de se videtur occasionẽ dare scandalo & indignationi, tam domino, cuius res est, qui cognita re facilè potest contra venditorem irasci, quòd co inscioaut inuito rem suam vendat, quàm etiam emẽ ti, qui cùm rem alienam esse cognouerit, meritò contra venditorem indignabitur, qui eum deceperit, rem alienam pro propria vendẽdo. Et si de veritate non informetur, quòd. s. res vẽ dita non venditoris sed alterius sit, datur illi occasio, vt rem illam alienam post celebratum contractum sibi tanquam propriam, vbi eam repererit, etiam aliis inuitis, capiat: vnde neces se est vel lites, vel contentiones oriri, & expensas fieri, quæ non dubium pręfato venditori es se imputanda.

Postremò, quòd contractus nullus sit, apparet, quia de ratione cõtract⁹ est vltrò citroque obligatio, vt habetur in lege, Labeo. § contractus. ff. de verb. signifi. sed in pręsenti casu non interuenit talis obligatio in re. Patet de vẽditore, cuius venditio si valida esset, oporteret eum obligari ad tradendum rẽ ven ditam emptori, sicut econtrà emptor de natura emptionis obligatur ad tradẽdũ, imò & dãdũ pretium vẽditori: nec aliter se obligat emptor ad p̃tii dationẽ, nisi vẽditor ęquè se ad mercis traditionem obliget. Cum ergo vẽditor ad mercis traditionem in casu non se obliget, nec obligare possit sine consensu domini, cum nemo ad pctm̃ possit obligari, igitur nec econtrà emptor manet obligatus ad. pretii dationem: & ita ex vtrâq; parte in re ipsa deficit obligatio, quæ est de ratione contractus, & ita est nullus.

In oppositum tenet Cõradus in suo opere de contractibus. q. 70. Pro quo videturfacere. l. rem alienã. ff. de contrahenda emptione & vendi. vbi sic dicitur: Rem alienam distrahere nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio. Vbi vult dicere, quòd aliquis sic potest eam

distahere,quod distractio tenet. Et quod illa sit legis intentio, patet ex glo. quę in verbo, du bitatio. sic ait: quia contractus tenet in pręiudicium vendentis. Item in. l. si quis. ff. de actioni. empti & vendi. dicitur: Si quis alienam rem vẽ diderit, & medio tempore hęres domino rei ex titerit, cogetur vendens implere venditionem. Glo. implere, id est, tradere, & ea facere q̃ in vẽ ditione desiderantur: non enim tradiderat, sed seexcusabat propter nouum dominum rei.

Facit etiam pro eodem. l. si in emptione. ff. de contrahenda emptione & vẽdi. §. Item si emptor. vbi dicitur: Item si emptor & vẽditor scit furtiuum esse quod vęnit, à neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligatur venditor, nec tamen**[[107]v]** ex vendito quicquam consequitur, nisi vltrà quòd conueniret præstetur. Quod si venditor scit & emptor ignorauit, vtriusque obligatio contrahitur. Hæcibi. Vnde apparet posse aliquam rem etiam furtiuam scienter vendere emptori id ignoranti, & valere contractum vtrinq;. Quòd si de re furtiua verum est, à fortiori de alia non furtiua: Exceptis his rebus, q̃ iure excipiuntur, quales sunt liber homo, locussacer, & religiosus, seuloca publica. De qui bus recurre ad Iuristas. Quam sententiam extendit Conra. ad res alienas in domo & potestate vendentis existentes, vt sunt pignora, & commodata, deposita, siue etiam in eius potestate non sint, sed apud ipsarum dominum. Extendit etiam eam ad res tam mobiles, quàm immobiles.

Pro huius breui decisione videtur præmittendum quæstionem ex nomine magis quàm ex re pendère. Si enim nomina intelligantur, non arbitror magnam relinqui difficultatem, nec inter doctores controuersiam. Aliud enim est rem aliquam alteri dare, aliud eam alteri impignorare, seu obliga re: aliud eam alteri tradere: aliud verò eam alteri vendere. Quæ in primis propono, vt horũ nominum differentia cognita, sciamus quid sit de ratione venditionis, & quæ obligatio inde in venditore oriatur. Dare igitur rem alteri, est dominium illius in alterum, cui datur, transferre: & ita nemo potest rem aliquam alteri dare, qui non possit facere eam de alterius dominio esse. Tradere rem alteri, est illum in possessionem illius mittere: aut est facere, quòd ille alter eam habeat & contrectet. Quod constat fieri posse absque hoc, quòd tradens transferat illius rei dominium in alterum. Et hoc vulgò dicitur (Entregar la cosa a otro) Quod constat aliud esse à datione eiusdem rei. Nec per huiusmodi traditionem acquirit aliquod ius in re ipsa is, cui traditur, sed quandam posssionem, quam Iuristæ asininam dicunt. lmpignorare verò, seu obligare rem alteri, est illi aliquodius in re illa dare, ita vt illa, durante tempore impignorationis inuitus priuari non potest, & poterit contra priuatorem agere, & rem huiusmodi repetere, etiam si illius rei dominium non habeat. Vendere autem rem alteri, nec est rem illam dare, nec tradere, nec obligare, sed cum altero conuenire de tradendo illi mercem illam pro pretio, in quo conueniunt. Et ita cum huiusmodi conuentio aliud sit à mercis traditione, constat aliud esse vendere, aliud rem vẽditam tradere. Ex illa conuentione sequituv manere venditorem obligatum ad tradẽdum mercem, quam vendit, emptori, non tamen absolutè, aut categoricè, sed sub disiunctione, scilicet, ad tradendum rem si possit de facto & de iure, ita vt per cum non stet, quo minùs rem tradat. Et quod sit obligatus de cuictione, aut si possessionem rei tradere non potest,q sit obligatus ad interesse, si qd' patitur emptor ex hoc,quod merx sibi non traditur: Nec ad aliud inra ipsum venditorem obligant. Vnde patet diuersam esse vendentis & ementis obligationem. Nam emens obligatur ad dandum pre tium venditori, & illius dominium in venditorem transferendum: vendens autem non ad dandum mercem, nec eius dominium in ementem transferendum obligatur, sed ad eã illi tradẽdum, vt dictum est. Ratio discriminis est, quia vt Iuristę dicunt, emptor tenetur ad p̃ tium in genere, venditor verò tenetur ad mercem in specie. Et procedit, quãdo merx aliqua certa & determinata est, quæ venditur. Quòd si venditor rem in genere vendat,

tenetur ad dandum illam, sicut emptor ad dandum pretium. Ac proinde sivenditor mercem, quam tradidit, dare non potuit, si eam in genere vendidit, tenetur aliam quam dare possit querere, & emptori tradere.

Sequitur iam, quod nemo potest rem alie nam dare, cum in ca dominiũ non habeat. Nemo enim plus iuris in alterum trãsferre potest, quam ipse noscitur habere. Sed nec potest aliquis rem alienam sine consensu domini alteri obligare aut impignorare: quia qui impignorat, oportet ius alioquod constituat in re impignorata: quod facere non potest, si aliena sit. Sed nec potest quis licitè rem alienam sine consensu domini alteri tradere, quia id esset furtum committere, rem alienam inuito domino contrectando. Potest tamen quis rem alienam etiam licitè vandere, sine domini consensu. Patet si ad naturam & conditionem venditionis suprà dictam recurramus, quæ est venditorem cum emptore conuenire de tradendo illi pro pretio assignato mercem certam, esto quòd aliena sit, possit: sin autem fatisfaciet illi pro interesse, si quod emptor ex hoc, quòd merx illa illi non traditur, patiatur. Quæ omnia fieri possunt, nullam iniuriam domino rei inferendo, nec inferre intendendo, nec rem eius contrectando: ex quo illa conditio obligationi apposita, de tradenda merce, si possit, tollit omnen contemptum & deprauationẽ animi ipsius vendẽtis in hac re.**[108r]** Possunt etiam illa omnia fieri absq; hoc,qvẽditor illudat ementi, aut eidem grauamen aliquod inferat, aut damnum faciat. vt si emptor sciat rem, quam emit, alienam esse, & non vendito ris: aut etiam si id ignoret, sciat tamen naturã & conditionem venditionis eam esse quam di ximus, & per consequens sciat vẽditorem posse rem alienam vendere, non solùm de facto, sed etiam iure humano id approbante. Et ita in his casibus non video quare non sit licitum ali quem rem alienam sine domini consensu vendere, siue emens sciat rem alienam esse, siue id ipsum ignoret, modò sciat (vt dixi) vẽditionis naturam & conditionem. Quia si emptor id sciat, non poterit rationabiliter de venditore conqueri,quod rem alienam illi vẽdiderit: nec dolum poterit, aut culpam venditori imputare, etiam si res sibi postmodùm non tradatur, ob defectum potestatis venditoris: sed imputet si bi, qui voluntariè, sciens. s. & volens in contractu consensit. Secùs si emptor nesciat rem alie nam esse, nec venditionis naturam & conditionem agnoscat, quia tunc nisi res empra cum eiusdem dominio sibi tradatur, meritò poterit de venditore conqueri: maximè si venditor simplicitatem emptoris agnouerit. Secùs etiam si quando venditor rem alienam vẽdit, intendit eam emptori sine domini consensu tradere, quia tunc esset mentale furtum. Sec ùs etiam, quando venditor rem alienam ven dit, sciens, vel probabiliter credens, quòd quãcunq; ipse diligentiam apponat, non poterit domini consensum obtinere ad hoc, quòd rem illam emptori tradat. Nam tunc peccat non solùm quia occasionem præstat emptori, qua meritò contra illum indignetur, sed etiam quia videtur scienter inutilem contractum inire, sciens finem huius contractus frustrari, qui est vt emptor rem, quam emit, habeat, & venditor similiter pretium. Et etiam quia obligat se ex vi contractuas ad tradendum rem, quam scit se iustè aut iure trader non posse, etiam si quod in se fuerit fecerit.

Quantum verò ad validitatem cõtract⁹ attinet, videtur quod sit validus etiam in conscientia, ex quo secundum leges validus esse determinatur, vt ex dictis patet, &tenet in prẹiudicium vendẽtis, eò quòd cõpelletur venditor ad rẽ tradendum si potest: sin autẽ, ad satisfaciendum pro interesse, vt diximus su prà. Si autem contractus ipso facto nullus esset, nulla hinc inde fuisset orta obligatio, sed pretium tantum esset emptori reddedum, idque in foro exteriori, siue emptor sciuerit rem alienã fuisse, siue ignorauerit. In foro tamen consciẽtię refert, quia etiam si nullus esset contractus, teneretur venditor non solùm pretium redde re,

sed emptori satisfacere, si emptor rei & con tractus conditionem ignorauit. Satisfacere (in quam) pro interesse, si quod passus est, ex tali contractu: quia fortè cum pretio quod dedit, aliquid interim fuisset lucratus, aut rem aliam legitimè emisset, vnde sibi aliqua commoditas accreuisset, à qua per contractum fraudulentũ est impeditus: ad quam satisfactionem minimè teneretur, si emptor rei conditionem, contractus naturam agnouisset.

Per hæc patet ad rationcs ante oppo situm factus. Ad primum dicendum, quòd vendere rem alienam fine domini consensu, non eam tradendo, nec tradere ante consensum domini obtentum intendendo, non est furtum: quia seclusa traditione, in sola rei venditione nil alienum iniustè contre ctatur, nec vsurpatur, vt constat. Secùs si venditio huiusmodi fiat cum animo rem illam tradendi emptori, non præhabito domini cõsensu: quia tunc esset furtum, saltem mentale. Et sic intelliguntur Institut. illic citatę. Et ita secundò Institutio. ibidem allegatæ, intelliguntur de vẽditione pignoris cum eiusdem traditione, & non de sola vẽditione, nam casus illius textus est de creditore pignus alienãte & vendente, vt ex ipso textu patet.

Ad secundum dicendum, quòd venditor in casu intendit verè vendere, non tamen ob id sequitur, quòd intendat mercem absolutè sine consensu domini tradere: cùm aliud sit vendere, aliud tradere, aut intẽdere tradere absolutè. Intendit tamen sicut & intendere debet pro sua possibitate remillam tradere, ita vt quod in se est faciat, ad obtinendũ consensum domini, siue per viam donationis, siue per viam emptionis, aut permutationis, vt possit licitè rem, quam vendidit, emptori tradere: in defectum autem huius possibilitatis in tendit, sicut & intẽdere debet, emptori pro in teresse, si quod patiatur, ex hoc, quòd res empta non sibi per venditorem traditur, satisface re. Nec ad aliud poterit in conscientia, nec in fo ro iudiciali compelli, nec ex vi contractus ad aliud obligatur. Et hæc est obligatio sub disiũctione, quæ suprà dicta est venditori ex vi cõtractus conuenire. Et quòd dico venditorem teneri ad obtinendum consensum domini per viam donationis, aut emptionis, si potest, puto in conscientia verum esse. Alioquî videretur venditio inutilis, & frustratoria, & dolosa, **[[108]v]** si se non intenderet venditor obligare ad procurandum, prout licitè possit facultatem realiter mercem, quam vendidit, tradendi. Quanquam Iudex non compellet eum, vt rem à domino emat, sed tantùm vt pro interesse empto ris satisfaciat. Hunc autem animum, quo venditor se obligare sub disiunctione intendit, vt dictum est, potest emptori explicare & occultare. Si explicat, securior est venditor à culpa & dolo, vt constat. Si occultat, non oportet eum condemnare: maximè si emptor vt dixi sciat rem, quam emit, esse alienam, aut saltẽ sciat naturam & conditionem venditionis, vt suprà dictum est. Quòd si ratio hæc valet, procedit quando emptor vtrùnque ignorat. s. rem illam non venditoris esse, sed alienam, putans etiam venditorem obligatum esse ad eam cum eiusdem dominio tradendum: nam tunc si rei aut contractus conditionem emptori non explicet, videretur dolosa & deceptoria esse venditio, & ad indignationem emen ris excitatiua.

Ad tertium dicendum distinguendo. Nam vel venditor cùm rem alienam vendit, dicit aut significat rem illam suam esse, & non alienam, & inde emptor eam emit. Vel non hoc dicit, nec verbo, nec opere significat. Si primum, contractus est dolosus & mẽ dax, & nullus: quia ex dolo dante causam cõtractui est initus. Si secundum, non ita est nullus, sed validus vt suprà diximus in præiudicium venditoris. Et quando arguitur, quòd emptor non liberè in contractu consentit, sed ex errore, quia putat rem, quam emit, vendito ris esse, & ideo emit, aliâs minimè empturus: Dicendum: Esto ita sit, non ideo est contractus nullus, eò quòd ius

supplet defectum cõsensus, vt suprà quando de dolo agebamus, diximus. Nec est simile de venditione rei defectuosæ, cuius defectum venditor scienter occultat. Nam tunc si occultatio dedit causam contractui, contractus est nullus in vtroque foro: quia secundùm iura venditor tenebatur ex officio defectum rei emptori intimare: & quia id non fecit, arguitur de dolo, & ita ius in ualidat contractum, licèt teneat in fauorem do cepti. In pręsenti autem casu non ita ex officio tenetur venditor rei conditionem. s. quòd aliena sit aut propria, nec ipsius contractus na turam emptori intimare, nec iure humano ad id compellitur, ideo ius non ita inualidat cõtractum præsentem, quo res aliena venditur, sed cogit venditorem id complere, quod ratione contractus tenetur: similiter & emptorem ad pretii dationem, si venditor rem emptori tradat. Quòd enim contractus naturam non teneatur venditor emptori intimare, certum est: quia non est officium vendentis emen tes docere ea, quę ipsis incumbit agnoscere & inquirere. Quòd etiam non teneatur ex officio dicere, rem, quam vendit, alienam esse, patet: quia ius huiusmodi officium illi non imponit, & sufficienter iure emptori prouisum est, etiam si venditor rem esse alienam eidem non intimet: quam quam ex charitate, & ad vitandũ scandalum aliquado ad id teneatur.

Ad quartum dicendum quòd falsum est, quòd de natura vendi tionis seu de eius, essentia sit emptorem eo ipso habere rei emptæ dominium, vt ex dictis patet, ex quo venditor non se obligat ad dandum mercem, sed ad tradendum, vt patet ex dictis, & etiam ex. l. Si ita. ff. de contrahenda emptione & vendi. vbi dicitur: Qui vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere, vt cogitur qui fundum stipulanti spopondit. & ex consequenti non semper rei emptæ periculum spectat ad emptorem. Est igitur illud communiter dictum li mitandum ad casum, quo venditor rem suam vendit, quia ex tunc ius & dominium, quod in re illa habebat, in emptorem transfert: non ita quando rem alienam vẽdit, in qua nullum do minium, quod in alterum transferat, noscitur habere.

Ad quintum dicendum, quòd quando vẽditor verisimiliter agnouerit ex huiusmodi venditione absq; rei conditionis intimatione aliqua scandala in domino rei venditæ, aut in ipso emptore, aut etiam in alio quocunq; ex eorum ignorantia aut passione euentura, tenebiturvel à venditione cessare, vel rei quam vendit, conditionem intimare, si per hoc sufficenter illis scandalis putat verismiliter obuiari. Quòd si non fecerit, erit venditio culpanda, non de se & ratione suî, sed ratione sequelę, vt de se satis cõstat. Nos antem quęstionem tractauimus de contractu præfato in se considerato: & ita nil contra dicta.

Ad postremum sufficienter responsum est quòd ex tali contractu hinc inde nascitur obligatio, ex parte quidem emptoris, ad dandum pretium, ex parte autem venditortis ad tradendum mercem, si possit, ita vt per eum non stet, quo minùs eam tradat. Quòd si non possit, tenebitur ad interesse, non obstane ą aliter emptor ad solutio nem pretij obligatur, aliter verò venditor ad mercis traditionem, vt suprà satis ostensum est.

[109r] De venditione ad terminum, & de causis pretium augendi.

QVAESTIO. XXXVIII.

CVm hactenus lo quoti simus de vẽditione rerum pro pretio in prõptu soluto, breuiter videamus de his qui res vẽdunt pro p̃tio postimodum soluendo, quæ dicitur venditio ad terminum. Similiter de his, qui pro pretio statim soluto emunt merces postmodùm traden

das, quæ potest dici emptio ad terminum, seu emptio per anticipatam solutionem, quod idem est. Et quæstio est communis, An sit licita venditio ad terminum pro maiori pretio, quàm res valeat in promptu, seu quàm sit pre tium communiter currens in promptu solutum: quia venditione, vt in plurimum mercatores vtuntur, qui pro suî excusatione solent sex causas assignare. Prima est, quia pretium communiter currens in promptu solutum, sæpissimè est tenue, pro quo si venditor res suas venderet, nil lucraretur, sed sæpe damnum pateretur, attentis laboribus, & expen sis factis. Secũda, causa est, quia esto quòd pretium pro tunc communiter currẽs, satis competens esset, attamen venditor ex hoc, quòd pretium non statim sibi soluitur, cogitur aliquod interesse pati, saltem lucri cessantis: nam cum pecunia in promptu soluta ipse aliquid esset lucraturus. Tertia causa est, quia emptor ille erat fortè alienigena, aut fugitiuus, aut vitæ perditæ, vnde venditor capitale suum periculo exponit: ideo ratione huius periculi ascẽdit in pretio soluendo. Quarta causa est, quia fortè emptor est vir litigiosus, & non verax, vnde venditor fortè expensasin recuperatione pretii soluendi facere cogitur: ideo ratione expensarum quas facere timet ascendit in pre tio. Quinta causa est, dubietas valoris, quem res vendita tempore solutionis habuisset. Sexta causa est, quia merx ad terminum vendita plus valet quàm ad statim, cùm ex communi cursu iustum rei pretium cognoscatur: communiter tamen maius pretium datur pro re ad terminum vendita, quàm si ad statim venderetur: quancũq; ex his causis putant sufficere ad eos à culpa & restitutione excusandum.

Pro prima causa hanc afferunt rationem. Quia indignum videtur & iniustum quòd qui sua arte, industria, & negotiatione reip. seruit, non solùm non sentiat commodum, sed damnum patiatur. Sienim venditor à rep. fuisset conductus, vt merces illas quibus respub. indiget, aliundè afferat, & domi. custodiat, suo tempore indigentibus venditurus, ta lis per rempu. esset indemnis seruandus, & vltrà, iuxta laborem & merita sua competenter stipendiandus. Cùm igitur non minùs reipubl. seruiat non conductus, quàm si conductus fuisset: igitur iustè poterit seipsum in ven dendo ad terminum indemnem seruare, & aliquid vltrà lucrari.

Hæc tamen causa cum ratione pro ea facta, non videtur huius modi venditores excusare. Primò, quia si ratio valeret ad excusandum venditionem ad. terminum pro pretio excessiuo, similiter valeret ad excusandum venditionem ad statim pro pretio excessiuo, quòd scilicet sit maius, quàm pretium communiter in illo loco & tempore currens: quod suprà ostensum est esse iniustum, & iniquum. Deinde si ratio valeret, sequitur quòd venditores semper deberent aliquid lucrativendendo rem cariùs, quàm illis constiterat. Quod inde patet falsum esse, quia sæpe accidit, ve merces minus valeant quando & vbi venduntur, quàm constiterint: idque ob multas causas, vt suprà latiùs tetigimus. Ac proinde sicut mercibus in valore crescentibus possund venditores multum lucrari, si eas vendãtetiam si paucas aut nullas expensas fecerintparuum aut nullum laborem subierint: ita econtrà mercibus in valore decrescentibus, debent, si eas vendere velint, in pretio descendere, etiam si multas fecerint expensas, magnumq́; subierint laborem: ac proinde non erit tunc iniustum, aut indignum, sivenditores commo dum in venditione non sentiant, sed damnum. Qui enim propria voluntate negotiationes huiusmodi suscipit, vtrique pariter se debet exponere, lucro, scilicet, & dãno. Quòd si aliquando damnum sentiat, non emptoribus. aut reipub. sed sibi est imputandum. Secùs si ex mandato reipu. aut ex locatione, aut conuentione negotium tale susciperet. Itaq;non est simile, quod pro simili adductum est. Exemplum est notum in his, qui fructus ecclesiasticos vnius anni, eorum quantitatẽ ignorantes, ad publicam vocem vendentis emunt, qui dicuntur vulgò, arrendadores. Tales cùm fructus emptos colligunt, &

suis dominis reddũt cum tanta cura, solicitudine, labore, & expensis, non dubium quin dominis illis seruiant:**[[109]v]** attamen sæpe damnum, & nullum lucrum sen tiunt. Si dicas id esse ex conuentione, ratione cuius emptores huiusmodi se sponte obligârunt ad tantam summam fructuum soluendum: Fateor. Sed sicut illi tenentur conuentio ni stare, non obstãte eorum dumno: ita & alii venditores, de quibus loquimur, tenentur legistare de non vendendo rem plus quàm valeat, non obstante eorum damno. Nec in hoc minorem vim habet lex naturalis, & diuina, quæ æqualitatem inter valorem mercis, & pretium seruari iubet, quam conuentio, cui homines stare tenentur.

Pro secũda causa ascendendi in pretio, quę est ra tione interesse lucri cessantis, hanc ra tionem assignant. Quia nemo tenetur alteri beneficium cum damno suo, aut rerum suarũ iactura facere, nisi necessitas postulauerit: qui autem mutuat, aut vendit ad terminum, pretij solutionem expectans, beneficium alioqui indebitum proximo facit: & ideo si inde patitur interesse aliquod lucri cessantis, quod alio qui esset habiturus, iustum est, vt benefactus, qui causam efficacem cessationi huiusmodi lucri præstat, satisfaciat ben efacienti.

Hanc causam non admittunt multi, putantes non esse licitum mutuanti aliquid vltra sortem, ratione interesse lucri cessantis recipere: eò quòd tale lucrum cessans est incertum & multipliciter impedibile. Conradus causam cum ratione admittit, dicens eã iustam esse: quia licitum est mutuanti aliquid ratione interesse damni emergentis, similiter & lucri cessantis vltra sortem recipere. Hoc tamen ita limitare videtur, quòd non liceat mutuã ti ratione huiusmodi interesse incerti, quod prætendit, aliquid certum exigere, aut recipere, aut pacisci, antequam actu tale interesse sit passus. Nec potest id, quod ratione præfati in teresse recipit, esse plus, quàm sit ipsum verum interesse. Hæc in. 9. 30. significat.

Sed videtur oppositum verisimilius. s. quòd vendẽs ad terminum, aut etiã mutuans potest antequam esset aliquid cum pecunia mutuata vel expectata lucraturus, pacisci de lucro certo, loco interesse incerti alioqui euenturi, modò verisimile sit, interesse alioqui euẽturum fore tantum, aut maius, quàm sit lucrum certum, super quo, loco præfati interesse couneniunt. Quemadmodùm licitum est venditori rem, quam alioqui ad tempus, quo eam cariùs venderet, erat seruaturus, pro maiori pretio nunc vendere, quàm sit pretium currens in promptu solutum: dummodò sit ve risimile, quòd res illa ad illud tempus seruata, èsset valitura tantum, aut plus quàm sit pretium, de quo conuenitur: iuxta capit. Nauiganti. de vsuris. In quo casu ratione interesse lucri cessantis & incerti, quod exre ad tempus seruata sperabatur, non solùm licitè conuenitur inter eos de lucro certo, sed illud etiam licitè recipitur ante aduentum temporis, quo lucrum erat ex reseruata euenturum. Si igitur ratione interesse lucri incerti spectati est licitum aliquid certum anteà recipere, àfortiori erit licitum in venditione ad terminum loco interesse lucri cessantis incerti, de lucro certo pacisci, posteà simul cum pretio mercis principali soluendo. Est igitur hæc secunda causa admitten da in excusationem eorum, qui rem ad terminum vendunt pro maiori pretio, quàm sit pre tium tunc communiter currens: suppo sito quòd conditiones certæ concurrant, quæ necessariæ sunt ad hoc, quòd licitè possit loco in teresse aliquid recipi. De quibus posteà, quan do de vsura agetur.

Ad tertiam causam pretium augendi in vẽ ditione ad terminum, quæ est periculum cui capital exponitur, talis solet ratio fieri. Quia nemo mutuans, seu pretium expectans, tenetur rem suam extra casum necessitatis pro altero periculo exponere: sicut nec tenetur gratis absq; necessitate rem suam iactare, etiã si qui mutuat, vel pretium expectat, teneatur gratis mutuare, & pretium similiter gratis expectare, cùm aliud sit gratis mutuare, aliud verò cum

rei mutuatæ periculo eam mutuare. Ac proinde ratione huiusmodi periculi, cui rem suam venditor exponit ad terminũ vendendo, licebit eidem peetium rei sic venditæ augere.

Hanc tertiam causam cum eiusdem ratione doctores communiter non admittunt. Primò, quia si indistinctè mercato res ad terminum vendentes in pretio ascendunt, nil inter hos & illos ementes distinguẽdo, peccant: quia non est eadem ementium conditio, cùm sint quidam de quorum solutione pretii assignati minimè potest rationa biliter dubitari:à quibus pretium excessiuum exige re & recipere ratione periculi, cui ipsum capitale exponitur, videtur iniustum: cùm tale periculum in casu nec verum sit, nec verisimile, sed sictum.

Secundò, esto periculum sit verisimile, cui venditor capitale exponit ad terminum vendendo, non minùs exponitur periculo excessus pretij, quàm ipsum**[110r]** pretium principale: ideò per hoc quòd cariùs vendit ratione præfati periculi, non succurrit sibi venditor pro huiusmodi periculi susceptione.

Tertiò, quia sæpe contingit, quòd tales, de quibus vẽditor mále cõfidit, non aufugiunt, sed fideliter sicut debent soluunt: igitur tunc non posset venditor prædictum pretium excessiuum exigere ratione fugæ, quæ non fuit suum effectum sortita.

Quartò. Non est licitum mutuare cũ pacto suscipiendi in se pericu lum rei mutuatæ, vt habetur capitulo, Nauigã ti vel eunti ad nũdinas certam mutuans pecuniæ quantitatem. eò quòd sustineat in se periculum, recepturus aliquid vltra sortẽ, vsurari⁹est cẽsendus. Sed qui ad terminum vendit, pre tium expectans, æquiualenter mutuat: non igitur potest vltra sortem exigere pro eo, quòd in se suscipit expectati pretii periculum.

In oppositum tamen arguitur, quòd rationes hæ minimè probent quod præ tendunt, sed potiùs verum sit, quod pro mercatoribus in hac causa dictum est, posse, scilicet, venditorem ratione periculi, cui expectatum pretium exponit, aliquid amplius exigere. Nam quanuis hoc, quod est mutuare, aut solutionem expectare, vęnale non sit, nec pretio comparabile: cùm ex præcepto Dei, & naturæ sit gratis agendum: hoc tamen, quod est hominem rem suam pro altero iactare, aut eam periculo ipsam perdendi exponere, vęnale est, &pretio comparabile, nec est de his, quæ gratis agenda sunt. Ac proinde si aliquis rogat me, aut petit, vt illi, aut alteri certam pecuniæ quantitatem mutuem, de cuius redditione probabi liter timetur, potero ego iustè respondere, mutuare quidem placet, & gratis, modò mihi cautionem, aut securitatem de reddendo mutuatum tradas, cùm de redditione eius non satis certus sim. Ille autem cùm pignus non habeat, fideiussorem quærit: fideiussor autem similiter de solutione per mutuatarium agenda dubitans, talem obligationem, qua in se periculum suscipiat, gratis subire non vult: sicut nec tenetur: ideo conuenit cum mutuatario, vt fideiussori aliquid det, vel se ad aliquid eidem dandum obliget, & subiuit præfatam obligationem periculum in se suscipiendi, hic contractus non videtur damnandus, igitur nec est damnanda venditio ad terminum, seu mutua tio cum periculo perd endi mutuatum, si mutuator id à mutuatario exigat pro eo, quòd illi rem suam cum periculo mutuat: quod iustè posset fideiussor pro eâdem causa ab eodem exigere. Non enim minus meretur mutuator rem suam pro alio periculo exponẽdo, quàm mereatur fideiussor periculum debiti in se suscipiendo, modo id in fraudem vsuræ non saciat. vti faceret, si periculum rei mutuatę non verisimile, sed fictum esset.

Prætereà posset mutuator vel ad ter minum vẽdẽs pro eo, quòd rem suam cum prædicto periculo mutuat, aliquid in promptu à mutuatario recipere: nam id etiam posset fideiussor in prõptu ob eandẽ causam recipere: igitur à fortiori poterit p̃fat⁹mutuator ob dictum

periculum in se susceptum il lud idem non in prõptu, sed postmodum soluendũ exigere. Consequentia inde apparet: quia maiorem gratiam facit mutuatario pretium susceptioni periculi correspondens, expectando, & dilationem solutionis eiusdem concedendo, quàm illud illicò & in promptu exigẽdo.

Præterea si contractus in casu esset illicit[9], ideoesset, quia aliquid superacci pit venditor manente sibi iure ad ca pitale integrum, aut quia periculo, cessante, & debito eidem soluto, non reddi quod superac cepit, sicut reddere debet, eò quod cessante causa superaccipiendi, quem fuit periculum capitalis, cessare debet effectus, qui est illa superacceptio: sed hoc non videtur dicendũ: quia si quis inducat me vt equum meum commodem, aut locem alicui in cuius potestate ob suî temeritatem, seu fugiendi necessitatem, aut negligen tiam præbendi equo cibum necessarium verisimiliter timetur equum periturum, iustè possum cum tali conuenire, vt ipse certum quid mihi det, & ego equum meum prout ipse vult cum prædicto periculo commodabo, aut loca bo, manente in me ipsius equi periculo: & cõ uentione facta si locationis tempore completo equus maneat saluus: Iam in hoc casu licitũ est mihi id accipere, de quo facta est cõuentio, manente in me iure ad equum, & postquam equus ad me redierit, non tenebor quod accepi restituere, ex quo non illud accepi hac lege si equus esset, periturus: sed pro eo quòd equum cum præsato periculo locaui, aut commodaui, periculo apud me ipsum remanente. Et si is, qui instat, vt equum cum præfato periculo locem aut commodem est ipse conductor, non minùs ob eandem causam potero ab illo quàm ab alio tertio aliquid petere.

Pr#tereà, qui alienarum mercium per mare, aut per terram vehendarum periculum verisimile ad instantiam domini su**[[110]v]** scipit, iustè potest ab ipso domino aliquid exigere & recipere, eò quòd ipse, qui periculum suscipit, res suas proprias, quas in tuto habet, periculo eas amtttendi exponit: ex quo si merces pereant, ipse de rebus propriis tenebitur domino earum valorem soluere, & mercibus manentibus saluis, id quod pro suscepto periculo accepit, non tenebitur restituere, vt est communis doctorum sententia approbata. Igitur econtrà si ipse dominus mercium ad instantiam alter ius suas merces per aliquem locum vehit, vbi periculo rapinę vel perditionis exponuntur, instè poterit ab illo altero, qui ad id instat, aliquid exigere & recipere, cò quòd occasione illius, merces suas periculo eas a mittendi exponit: &mercibus saluis manẽtibus, non tenebitur acceptum restituere. Ergo pari forma si mercator ad instantiam emptoris vẽdid illi merces ad terminum pretium soluendum periculo illud amittendi exponens, instè poterit ab illo emptore aliquid exigere, & recipere pro tali verisimili periculo: & cùm periculum euaserit, iustè poterit id, quod pro illo acceperat, seu exegerat, retinere.

Postremò Conradus, qui hanc tertiã causam pro mercatoribus adductam non admittit, concedit quòd si ven ditori graue & molestum est merce sua priuari, & ad instantiam emptoris eam vendit, iustè poterit in pretio ascendere, iuxta exigentiam præfati grauaminis. Sicut econtrà, si emptori graue & molestum est mercem aliquam eme re, & ad instantiam venditoris eam emit, iustè poterit in pretio descendere, iuxta exigentiã præfatæ molestiæ, & grauaminis, vt suprà ex eodem Conrado citauimus, quando de pretio iusto rerum agebamus. Idem etiam in. q. 59. Corollario primo ait, quòd si venditor ad terminum tim et se in recuperatione capitalis expectati expensasfacere, licitê potest ratione huius timoris in pretio ascendere: & quanuis posteà timor ad effectum non deducatur, hoc est, esto quòd sine expensis capitale suũ sibi soluatur, non tenebitur pretii incremẽtũ sis, sed pro timore eas

agendi illud incrementum exigit. Igitur pariforma quando venditor ad instantiam emptoris ad terminum ven dit, timens verisimiliter de solutione capitalis, poterit iustè, saltem pro huiusmodi timore in pretio ascendere, & si timor ad effectum non deducatur, non tenebitur præfatum incrementum subtrahere. Itaque de rigore conscientiæ videtur dicendum, quòd si mercator merces suas ad instantiam emptoris ad terminum vendit, & est sibi verisimile, quòd capitale suum il lo modo, & illi emptori vendẽdo exponitur periculo amissionis probabili & verisimili, si emptor nec fideiussorem, nec pignus vendito ri præstat pro capitalis assecuratione, iustèpo terit in pretio ascendere, & incrementum iustè poterit posteà simul cum capitali recipere, etiã si capitale suum periculum per debitoris solutionem euaserit: quia tale incrementum non pro capitalis amissione exegit, sed ꝑ eo quòd venditor illud capitale ad instantiam emptoris verisimili periculo exponebat. Nec id propter lucrum, aut in fraudem vsuræ fecit, sed propter verum periculum in se pro alterius voto susceptum. Cognoscitur autem quando vẽditor non gratia lucri, nec in fraudem vsuræ in pretio ob præfatam causam ascendit, si teste conscientia ipsius venditoris mallet mercem pro pretio current posteà securè & certè soluendo, seu sufficiente cautione de solutione ha bita vendere, quãpro pretio aucto cum pericu lo perdendi suum capitale. Aut si non mallet, est tamen sibi indisserẽs, hoc aut illud eligere. Si tamen periculum non verum, sed fictum est, aut si indistinctè cùm ad terminum vendit, ascendit in pretio, non inter hos & illos emptores distinguens: aut si magis efficitur ad vendendum ad terminum pro pretio aucto, existente aliquali periculo, quàm pro pretio currente, nullo existente periculo: tunc non est excusandus contractus ab iniustitia, imò nec ab vsura palliate. Sed nec excusbitur à culpa vẽditor in casu, quo contractus instus esset, si illum contractum init cum suî infamia: aut cũ aliorum scandalo, si fortè exfacto illius cęteri mercatores occasionem sumant ad indistinctè, seu indiscretè ad terminum pro pretio excessiuo vendendum.

Ex his pater respon. ad ea, quę ante oppo situm adducta sunt contra causam tertiam. Ad primum patet respon. quòd vendito res in tali casu indistinctè superuendentes peccant, & sępe quod superacceperunt, restituere tenentur: tunc. s. quando ob causam periculi prædicti superuendiderunt, cum periculum nõ verum, sed fictum esset.

Ad secundum responsio pater, quòd nõ vitiat contractum, nec eum iniustum facit, quòd incrementum illud, quod vẽditor pro præfato periculo exigit, sit sicut ipsum ca pitale periculo expositum: quia vt suprà tangebamus, si potuit venditor pro illo vero pero culo aliquid exigere, & in promptu recipere,**[111r]** capitale suum periculo relinquendo, à fortiorit potuit & cum maiori beneficio ipsius emptoris, vtrunque ipsi emptori credere, scilicet, capitale, & incrementum ob causam periculi factum. Sicut enim capitale, quod in promptu iustè poterat pro merce recipere, potest emptori ad terminum credere, ita & incremen tum, quod iustè in promptu poterat pro periculo suscepto recipere, poterit eidem emptori posteà soluendum cõmittere. Et quòd vtrũq; periculo exponat, vt argumentum ait, non in damnum cedit emptoris, sed venditoris: quod quidem damnum euenibile, sponte vult ipse venditor subire.

Ad tertium dicendum, quòd impertinẽs est, periculum, quod tempore conractus timebatur, suum sortiatur effectum, vel non: hoc est, impertinens est emptorem in termino cõpletè soluere, aut non soluere: sed fugere ad hoc, quòd venditor pro præfato periculo in pretio ascendat: quia illud incrementũ, vt dixi, non exigitur loco amissionis ipsius capitalis, sed loco periculi, cui vẽditor res suas exponit. Et quanuis res illæ post per debitoris solutionem periculum euaserint, non ob id desierunt tempore contractus in periculo esse, iuxta

probabilem coniecturam ipsius vẽditoris & aliorum: ideo illa ratio sicut præcedentes parum mouent.

Ad quartum, quod magis mouere videtur, dicendum quòd casus illius textus longè differt à præsenti casu. Nam in casu Decretalis mutuator ille lucrum pręten debat: nolebat enim mutuare, nisi mutuatarius secum alium secundum contractum iniret, ad quem alioqui minimè tenebatur, scilicet, contractum assecurationis, quo daret mutuanti aliquid pro eo, quòd mutuans periculum pecuniæ mutuatæ in se susciperet: cùm tamen nullum esset in casu periculum. Et esto esset aliquod periculum in via, vel in mari, per quod erat mutuatarius pecuniam portaturus, mutuator tamen absq; illo secũdo contractu habeat suum capitale tutum, cùm aliundè posset mutuatarius soluere, quod mutuato acceperat. Et ita si quod erat in casu facta mutuatione periculum, non mutuanti, sed mutuatario iter acturo incumbebat. In nosto autem casu facta venditione ad terminum, periculum pretii expecta ti vendenti incumbit, non ementi: & ita in casu Decretalis mutuans per solam mutuationẽ nulli periculo debitum suum exponebat, sicut exponit vẽditor in casu nostro. Deinde in casu Decretalis mutuator ita in se periculũsuscipiebat, quòd mutuatarium assecurabat: in casu nostro venditor non ita emptorem assecurat, quando in pretio pro periculo ascendit, sicut nec seipsum assecurat, vt satis constat. De inde in casu Decretalis mutuãs inducebat mutuatariũ, vt sibi aliquid daret pro eo, quòd mutuator periculum in se susciperet, nec volebat aliter mutuare, & ideo non gratis mutuare volebat, sed cum lucro, quod ex assecuratione sperabat. In nostro autem casu venditor non volens suscipit periculum pretii expectati, sed ad instantiam emptoris: emptor enim petit à venditore, vt vendat illi mercem ad terminum, & pro pretio soluendo ei tempus aliquod concedat: quòd si venditor annuat, pretium mer cis periculo exponit, vt ex casu patet. Et ita em ptor venditorem inducens, vt ad terminum vẽ dat, ex consequenti eum inducit, vt valorem, seu pretium mercis periculo exponat: quod ta men venditor gratis sacere non tenetur. In casu autem Decretalis mutuatarius non inducit mutuãtem vt rem suam cum periculo mutuetsed potiùs ipse mutuans pręuenit, & mutuatarium compellit, vt si vult mutuatum obtinere, illum secundum contractum assecurtationis secũ ineat. Ac proinde apertum est, Decretalem illam in nullo pręiudicare huic sententiæ.

Pro quarta causa executiõis, quę est, quia ob conditionem emptoris, qui solet rion si ne lite soluere quod debet, timet venditor expensas in rehabendo suum capitale facere. Pro quo adducitur ratio: quia nemo tenetur gratis ob causam alterius expensas facere, ad quas alioqui non obligatur. Cùm ergo venditor in recuperando pretio expectato verisimiliter pu tat se expensas facturum, idque ob culpam de bitoris, ad quas alioqui non tenetur, sequitur quòd hanc ob causam poterit aliquid ab ipso emptore exigere, vel loco cius in pretio expectato ascendere.

Sed nec hanc causam admittit Florentinus. Tum primò, quia sortè debitor soluet sine lite in termino præsixo. Tum secundò, quia etsi multi in solutione desiciant, mul ti tamen minimè deficiunt, & tamen indistinctè, & absq; emptorum discretione venditores ad terminum vendentes in pretio ascendũt: in quo accidit, insontes pro sontibus, veraces pro fallacibus indebitum soluere. Tum tertiò, quia esto quòd venditor in recuperatione sibi debiti expensas suo tempore faciat: non tamen erunt tãtæ, quantum est incrementum ob præfa tam causam exactum. Tum quartò, quia potest venditor alia via seipsum indẽnem ab ex**[[111]v]** pensis

seruare. s. si paciscatur cum emptore q̨ se obliget ex nunc ad earum simul cum capitali soutionem, si venditor eas fecerit.

His tamen non obstantibus, videtur aliter respondendum, idque in rigore cõ scientiæ, prout in causa pręcedenti dicebam[9]. Præsupposito posse in casu venditorem in pretio ascendere dupliciter, scilicet, ratione dubii probabilis, quo verisimiliter dubitat se expensas sacturum: cui periculo se exponit. Vel secundò ratione timoris, & anxietatis sustinen dæ, cùm probabiliter timeat se cum lite & expensis, aliisque inquietudinibus capitale suum recuperaturum.

Si primũ. s. quòd venditor in pretio ascenderit ratione dubii probabilis, quo verisimiliter dubitabat se expensas facturum, quas fortè minimè sperat recuperare: tunc videtur venditioni alter contractus esse annexus, quo s. vẽditor cum emptore implicitè conuenit de cer ta quantitate loco expẽsarũ, de quarum quantita te dubitatur soluenda, siue magnę fuerint expẽ sæ, siue paruæ, siue nullæ: & secundum hoc iustè poterit vẽditor sup hoc cum emptore cõponere & in pretio ascẽdere, supposito quod tempore cõtra ctus verisimile sit, quod sient expensæ maiores, q̨ sit pretii incrementum, aut saltem sit æquilibre dubium quòd sient maiores aut minores. Et facta conuentione, siue fiant maiores, siue minores, siue nullæ, poterit venditor præfatũ incrementũ simul cum capitali recipere: quia non pro expensis actu faciendis, sed pro dubie tate expensarum faciendarum fuit facta conuentio, in qua non magis in tuto, quàm in periculo se ipse venditor exposuit. Et loquor de expenfis absq; culpa, & mora debitoris faciendis: quia de his, quæ ex culpa ipsius fient, non arbitror emptorem soluendo iuxta præfatam conuentionem liberum esse, alioqui dolus & culpa illi suffragarentur: quod omnino videtur iniquum. Excepto nisi intentio venditoris tempore conuentionis hæc esset. s. remittere emptori omnes expensas qualitercunque ob desectum solutionis faciendas, volens cum eo, super quo conuenerunt, esse contentus: quod nullum venditorem intendere puto. Sicut enim licitum est venditori in pretio ascendere pro periculo cui suum capitale ad instantiam emptoris exponit, ita videtur eidem licitum in pre tio ascendere pro periculo faciendi expensas, cui se exponit.

Si secundum. s. quòd vendens ad terminũ ascendit in pretio ratione timoris, & anxietatis, quam passurus est, timens probabiliter litem similiter & expensas in recuperatione capitalis faciendas, tunc iustè secundum exigẽtiam præfati timoris ascẽdit in pretio: nam talam timorem & anxietatem pro altero subire, est pretio inæstimabile: & sæpe homo si posset, huiusmodi timorem & anxietatẽ pro pretio redimeret: & ad emptorem, gratia cuius talis timor & anxietas suscipitur, conuenit ipsum venditorem ab ea liberare, vel dando venditori sufficientem cautionem, qua de capitalis soutione sine periculo, lite, & expensis sit tutus: vel dando, seu promittendo venditori certum quid, per quod ab illa anxietate illum liberet, aut ipsa anxietas compensetur: & tunc facta conuentione, soluendum est pretium cum incremento, etiam si expensæ non fiant: quia non pro expensis, sed pro timore & anxietate fuit super incremento conuentum. Si tamen expensæ fiant, tenebitur debitor ad earum solutionem, qui causam efficacem ad eas faciẽdum dedit: siue per eum steterit, quo minùs in termino præfixo soluerit, siue non, eò quòd tenetur venditorem indemnem reddere. Et procedunt hæc de timore iusto, & probabili, cui ipse emptor causam pręstat. non de timore ficto, nec de leuiter concepto: nam hic non debitori, sed ipsi emptori ve nit imputandus: nec pro illo est licitum aliquid ab emptore vltra pretium iustum mercis venditæ extorquere.

Et per hæc pater responsio ad rationes suprà contra hanc quartam causam adductas. Ad primum dicendum, impertinẽs esse in casibus suprà distinctis, emptorem soluere sine

expensis: aut cum eis, vt ex dictis patet: quia non pro expensis actu faciendis fuerat in pretio ascensum, sed pro periculo actu suscepto, aut timore, actu & probabiliter concepro. Ad secundum dicendum quòd probat peccare venditores, qui absq; distinctione, seu discretione emptorum, omnibus ad terminum occasione expensarum, quas timent se facturos superuendunt: cùm multoties talis timor sit, vel fictus, vel leuis, & deponẽdus. Ad tertium dicendum, quòd parum refert expensas fieri maiores, aut minores ad iustisicandum, vel cõ demnandum dictum incrementum, quando nõ pro expensis actu faciendis, sed pro dubio probabiliatq; timore, & mentis anxietate super incremento conuentum est. Ad quartum dicendũ, quòd illa via inter alias videtur tutior, & simplicior, qua venditor cum emptore paciscitur de soluendis eidem expensis, quas ven ditor causa emptoris fecerit, & tunc non opus**[112r]** esset ad alia remedia reccurere. Cum hoc tamen stat, quòd contrahentes cõueniant, vt em ptor aliquid certum venditori loco expensarum incertarum aliundè, quàm ex culpa empto ris saciẽdarũ soluat, aut etiam loco timoris, & an xietatis venditoris quibus emptor causam præstat efficacem: ita quòd illa via, etsi iusta sit, non facit alias vias suprà positas iustas de se. Secùs ex circunstantia: quia fortè inde infa matur venditor, aut causa præbetur scandali, vt suprà in tertia causa dicebamus.

Est itaque resolutio, quòd licitum est vendenti ad terminum pacisci de maiori pretio, quàm sit pretium in prõptu tunc communiter currẽs, ratione interesse damni emergentis & lucri cessantis, & ratione periculi cui vẽditor ad emptoris instantiam rem suam expoint, & ratione dubii seu timoris ꝓ babilis de litigando, & expensas faciendo pro capitalis recuperatione, cum limitationibus supra dictis: eò quòd venditor, qui ad instan tiam emptoris mercem suam ad terminum vẽdit, non tenetur gratis ob causam illius interesse aliquod pati, nec rem suam iactare, aut eam periculo perditionis exponere, nec timotem, & anxietatem, aliúdue grauamen sustinere:à quibus omnibus iustum est emptorem eundem venditorem liberare, aut pro illis satissacere, & de satisfactione cum illo componere. Et hu iusmodi compositione cum venditore facta, manet emptor obligatus incrementum cum capitali in termino præfixo soluere, siue successu temporis appareat venditorem nullum interesse actu passum esse, nullum periculum suo capitali euenisse, nullas etiam expensas eum in capitalis recuperatione secisse: quia hanc obligationem emptor subiuit, non ob damnum venditori actu euenturum, sed quia venditor ad instantiam emptoris pręfatis damnis, & periculis probabiliter se exposuit. De buit enim damnum & periculum, cuise vẽditor exposuit, esse probabile, vt dictum est.

Vnde fit, vt non liceat propter has causas vendere ad terminum pro excessiuo pretio indifferentre omnibus emptoribus: quia non in omnibus præfatæ causæ re periuntur: nec cum omnibus, in quibus huius modi causæ reperiuntur, ęqualiter est ascendẽ dum in pretio, cùm non in omnibus æquales sint causæ ascendendi in pretio: sicut nec ęqua le periculum rem perdendi, aut expensas faciendi in omnibus reperitur.

Illud denique videtur pro regula obseruandum ad consciontias vendito rum assecurandum, quòd tale & tantum sit pretii incrementum super quo ob præfatas causas conueniunt, quòd indifferens sit ipsis mercatoribus vendere ad terminum pro illo pretio excessiuo cum periculis suprà dictis, aut vendere ad statim pro pretio æquali communiter tunc currente: nam si primum eligant potiùs quàm fecundum, iustè præsumitur eos non æqualitatem, quam debent, prætendere, sed lucrũ ex dilatione solutionis sibi faciendæ quærere: quod communiter reprobatur. Super quo testis sit ipsis ipsorum conscientia.

ALiam quintam causam videtur Caietanus assignare, quare liceat vendenti ad termi num in pretio ascendere, scilicet, dubietatem valoris mercis venditæ, quem tempore solutionis habuisset. Vt si venditor vendit in Ianuario tritici mensuram valentem. 5. recepturus pretium in mense Maii, in quo, vt verisimile, valebit vltra. S. potest, vi inquit, in Ianuario vltra. S. mensuram vendere, si sit dubium, an tempore solutionis valebit tantum &c. Et hoc ait verum esse, etiam si venditor non erat triticum vsq; ad Maium seruaturus, sed illicò distracturus. Sienim seruaturus esset vsque ad Maium, & tunc venditurus, non dubitatur ca sum iustificari, & pretii increment um ratione interesse lucri cessantis verisunillis excusari: posito quòd sit dubium æquilibre, plus minúsve sit mensura tempore solutionis valitura, quàm sit mensura tempore solutionis valitura, quàm fit pretium auctum, super quo conuentum est: nam tunc æqua est vtriusq; contrahentium conditio, nec venditor se point magis in tuto, quàm in periculo, modò sit sibi indifferens velle mensuram vsq; ad Maium seruare & tunc vendere, aut in Ianuario pro pre tio illo aucto eam vendere, vt antè diximus. Et facit apertè pro hac parte capitu. Nauigan ti. devsuris. Vbi ponitur casus ad literam. de mercatore, cariùs quàm in promptu merces valeant, vendente, si erat eas ed tempus solutionis seruaturus.

Si tamen non erat mercator merces illas vsq; ad tempus solutionis seruaturus, potest similiter rem cariùs, quam in prõptu valeat, vẽdere, vt ait doctor, propter dubium de valore quem res illa tempore solutionis haberet. Mouetur primò: quia in cap. In ciuitate. de vsuris. vbi ad literam ponitur hic casus, nulla fit men tio de hoc, quòd. s. venditor erat mercem vsq; ad tempus solutionis seruaturus, sed de solo pręfato dubio fit mentio: & itadiuersum putat es se casum capit. In ciuitate. & casum postremũ cap. Nauiganti.

[[112]v] Secundò idem confirmari potest: quia rei ad terminum venditę, vel emptę, pretium taxandum est prout verisimile est valebit tempore solutionis, vt in capitu. Nauiganti. dicitur. Ille dar. x. solidos, vt alio tẽ pore totidem sibi grani, vini, vel olei mensuræ reddantur: quæ licèt tunc plus valeant, vtrùm plus, vel minus solutionis tempore fuerint va lituræ verisimilirer dubitatur, non debet ex hoc vsurarius reputari. Hęc ibi.

Tertiò addit rationem huius. Quia vẽditio ad terminum licèt tempore cotractus inchoëtur, tempore tamen solu tionis perficitur, & consummatur: ideo licitũ est pretium pro tempore solutionis, quando perficitur, taxare, siue res esset à vẽditore vsq; tunc seruanda, siue non. Nam solutio per quã emptio consummatur, videtur ad se venditionem trahere.

Contra tamen hunc modum dicendi vi dentur aliqua militare. Primò quidem, quia ait venditionem integrari per traditionem, & emptionem per solutionem, ita quòd non sit venditio completa, nisi merx sit tradita, & pretium solutum. Quòd si ita intelligatur, quòd hęc sint de essentia & integritate venditionis, suprà dictum est & ostensum id esse falsum: quia contractus integrè celebra tur per conuentionem, qua se inuicem contra hentes obligant, iuxta definitionem contractus in qua dicitur, quod est vltrò, citroq;obligatio. Et procedit decontractu, in quo est reciproca ob ligatio, vti est in vẽditione, & emptione. Hac igitur obligatione per conuentionem vtrinque posita, est contractus integer, etiam si mercis traditio, pretiiq;solutio differantur: hæc enim effectus sunt potiùs contractus prioris, quàm eius, aut de ratione, seu essentia eiusdem, vt su prà quæst. tetigimus.

Prætereà ad rem. Mercis valor non est diuersus per hoc, quòd vẽdatur in promptu, vel ad terminum: nec valet plus ad terminum vendita, quàm si ad statim venderetur: ergo per hoc, quòd ad terminum vendatur, non est licitum in pretio ascendere plus quam si ad statim venderetur. Et probatur: quia venditio ad terminum nil addit su pra venditionem ad statim,

nisi expectationẽ pretii soluendi in futurum: hęc autem expectatio est tacita mutuatio, vt constat, non igitur sacit, vt merx illo modo vendita sit maioris valoris, quàm si ad statim venderetur: alioqui ratione mutuationis liceret in pretio ascẽdere: quod est falsum, quia illud esset vsura. Consirmatur: quia si res ad terminum vendita esset maioris valoris & pretii, & ideo liceret eam cariùs, quam ad statim vendere, vel ergo esset maioris valoris in se: & hoc non, cùm diuer. sus modus eam vẽdendi, bonitatem eius intrinsecam & naturalem non variet. Vel esset maioris, quo ad vsum eius ipsi venditori, & hoc est manifestè falsum: nam ex quo venditor, siue ad statim eam vendat, siue ad terminum eam distrahit, & à se alienat, constat rem illam ad terminum venditam non valere venditori ad vsum eius plus, quàm ad statim eam vẽdat, ex quo illam simul & vsum eius à se penitus alienat & distrahit. Vel esset maioris valoris quo ad vsum ipsi emptori ad terminum emẽti, quàm si ad statim emeret: & hoc non, cùm idem sit ipsius vsus, & eodem modo emptor re illa vtitur, quo vteretur, si ad statim eam emisset, vt suppono. Et esto emptori plus valeret, non esset ob id licitum vendit ori in pretio vltrà quàm res ipsa in promptu valet, ascendere: quia venditor ea, quæ ex parte emptoris se tenent, illi vendere non potest, vt satis certum est: non igitur dici potest mercem esse maioris valoris ad terminum vendita, quàm ad statim, cęteris paribus: & per cõsequẽs non licet cariùs eam vẽdere ad terminum, quàm ad statim. Et confirmatur iterum. Quia opposito dato, sequitur quòd posset venditor ad terminum similiter in pretio ascendere, etiam si nec rem esset seruaturus, nec dubium aliquodsit, an plus minúsve valebit tempore solutionis. Et consesequentia de se satis patet. Cùm tamen cõsequens nec ab ipso Caietano, nec ab aliis cõcedatur.

Ad hæc fortè diceret nil contra eum, quia non tenet, contractum iustificari, in quo cariùs ad terminum vẽditur, quàm ad sta tim, ob id, quia ad terminum venditur, sed ob dubium, quo verisimiliter dubitatur res tempore solutionis plus, minúsue valitura. Contrà stat ratio aperta, quòd solum dibium hoc non iustificat contractum, nisi simul hoc aliud concurrat, scilicet, venditorem esse alioquî suam mercem seruaturum, & non statim venditurũ. Id patet ex textu ipso. Dicitur em̃ cap. Nauiganti. cùm fecisset mentionem de dubio verisimili, si plus minúsue res tempore solutionis esset valitura, subiungit: Ratione huius dubii etiam excusatur, qui pannos, granum, vinum, oleum, & alias merces vendit, vt amplius quàm tunc valeant in certo termino recipiat pro eisdem, si tamen ea tempore contractus non fuerat venditurus. Hæc ibi. Vnde manifestè patet, folam rationem præfati dubii, hu-**[113r]**iusmodi contractum non excusare, nisi simul illa conditio concurrat, scilicet, si venditor esset mercem seruaturus. Alioquîfrustra dixisset textus: Si tamen ea tempore contractus nõ fuerat venditurus.

Prætereà si venditor alioqui erat ad statim suam mercem venditurus pro pretio tunc currente, quid sua interest, mercẽ tempore solutionis esse plus, minúsue valituram? Certè nil. Imò etiam nil sua interesset, si certum esset, mercẽ illam si seruaretur, longè plus tempore solutionis valituram, ex quo illã non erat seruaturus, sed illicitò eam vẽditurus. Irrationabile igitur videtur esse dicere, quod propter præfatum dubium possit venditor rem cariùs vẽdere ad terminum quam ad statim, si ipse esset rẽ illam ilicò venditurs & non seruaturus. Dubium enim de suturo valore rei si vẽditionem ad terminum pro pluri excusat, ideo est, quia ra tione tails dubij æqualiter se exponit venditor lucro & damno: quia rebus sic vel sic succedentibus, puta si merces similes postà in valore vltra, vel infra taxatum pretium ascendent, aut descẽdẽt: esset venditor lucraturus, aut per ditur?: hoc autem nullo modo potest de eo, qui mercẽ seruaturus non eratverifieari, vt cõstat. Ac proinde concluditur solam præfatam dubitatio nem non ex cusare vendentẽ cariùs as terminum, quã sit pretium tunc currẽs, si mercẽ illam

non erat alioquî seruaturus, sed interesse lucri, quod ex rei seruatione verisimiliter esset illi euenturũ.

Si dicas Decretalem non iustificare pretiũ auctũ in casu ratione interesse, sed quia tantum valet res sic cum dubio prædicto vendita. Cõtrà, quia res cum dubio illo vendita, vnicum habet valorem & pretium iustum, non di uersa: & si illud esset, quod verisimile est, rem posteà valituram: non igitur posset iustè vendi pro pretio nunc currente. Et si sit verisimile quòd valebit. 2. cùm nunc in prõptu valeat quatuor, peccaret venditor, eam stante dubio vendendo pro quatuor: quod est falsum.

Nec obstant, quæ pro Caietano adducta sunt. Nam esto quod in cap. In ciuitate. nulla fiat mentio de hoc, quod est venditorem mercem fuisse alioqui seruaturum, sed de sola dubitatione: textus tamen ille est, sicut dictum est in telligẽdus, qui quia rẽ non penitus explicuit, suppletur per alium textũ. s. ꝑ. c. Nauigãti. primum textũ Alexãder scripsit, quem posteà Grego. 9. per secũdũ textum amplius declarauit. Nec est diuersus casus cap. In ciuitate. & postremus casus cap. Nauigãti. sed penitus est idem, vt doctores communiter tradunt, & ratio ipsa manifestat.

Ad secundum, in quo dicitur, quõd pretium rei venditæ seu emptæ debet taxari, prout valebit tempore solutionis &c. Respon. quòd in diuersis venditonibus diuer simodè taxatur pretium. Vnde pretium rei iustum taxatur, & dignoscitur prout valet res tempore contractus quando rei venditæ dominium seu ius in emptorem transfertur. Et hoc est verum de vẽditione & emptione simplici, quæ ad statim fit, in qua nec mercis, nec pretii expectatio interuenit: quòd si sit venditio ad terminum, in qua statim traditur merx, & pretium ad tempus expectatur, pretium iustum est, quod tunc communiter currit: & si licitum est tunc in pretio ascendere, non est ob id quòd res ad terminum vendita plus valeat, quàm ad statim: sed ob aliquod interesse ipsius venditoris, qualecunque sit tale interesse siue damni, siue lucri, siue periculi, siue alterius grauaminis, vt suprà dictum est, pro quibus omnibus satisfacere incumbit ipsi emptori, ad cuius instantiam venditor tale patitur interesse. Ac proinde si venditor ad terminum er at mercẽ seruaturus, poterit eam cariùs vendere, quàm ad statim, ratione interesse: quia est sibi verisimile, quòd esset aliquid lucraturus, si rem seruasset. Quemadmodùm is, qui mercem emit, anticipata solutione, poterit eam viliùs emere, quàm tunc valet, ratione interesse, si sit verisimile, quòd ipse merces illas tempore solutionis villùs, quàm nunc in promptu valeant, esset empturus, in quo casu pretium iustum taxatur, prout est verisimile rem tempore solutionis esse valituram. Et sic procedit capitulum, Nauiganti. §. secũdo. de quibus posteà.

Ad tertium, esto quòd venditio tempore contractus inchoëtur, & tempore solutionis perficiatur ad hunc sensum, quòd contractus, & obligatio ipsiusiam sit suum es fectum completè sortitus, non sequitur inde, quòd tempore contractus possit is, qui ad ter minum vendit, in pretio ascendere ob non consummatam venditionem: nec quòd liceat ei in pretio ascendere secundùm valorem rei, quem tempore solutionis verisimiliter habebit: supposito quòd ipse rem non erat seruaturus, sed illicò distracturus, quanquàm posset pretii taxationem relinquere ex valore futuro rei pendere, vn de accideret venditorem ma ius pretium posteà recepturum, quam res vendita in prõptu valeat. Quod licitum esset, quando esset verisimile dubium, an res sic vẽdita esset tẽpore solutionis plus minúsue valitura, ꝗ sit pretiũ**[[113]v]** in prõptu tempore contractus currẽs: quia tunc æqua est vtriusq; conditio, nec vẽditor magis se in tuto point, ꝗ in periculo: & tunc nil refert vẽ ditorẽ rem fuisse seruaturum, vel non,

vt de se satis pater. Non tamen est hic casus textus primi, nec secundi, nec de quo modò disputams, vt minùs rectè videtur Conradus sentire quæs. lxj. deceptus fortè, quia ly, plus & minus, non sicut debuit, est interpretatus.

Vnde aliquis posset dubitare, quid referant illa verba textus, plus vel minus, quæ comparatiua sunt? An. s. referant pre tium communiter currens tempore contractus, an potius pretium per contrahẽtes tempore contra ctus taxatum. Hoc enim puto causam fuisse, quare Cõradusv bi suprà tam varius fuerit, & tot sensus textus, casuumque distinctiones posuerit: quia putauit illa verba plus, minus, pre tium communiter currens tempore contractus referre: & ita putat mentem textus, In ciuitate. & Nauiganti. esse, excusare venditionem ad terminũ, in qua venditor maius pretium recipit, quàm valuerit merx in promptu tempore contractus, etiam si mercem non esset alioqui seruaturus. Exempli gratia. Tempore con tractus valet merx. x. in promptu, est tamen verisimile dubium, an tempore solutionis valebit plus, aut minus quàm. x. Conuenit venditor cum emptore pro pretio cursuro tempore solutionis, & accidit, quòd illo tempore valeat similis merx. xv. poterit tunc pro mer ce recipere. xv. etiam si mercem non esset seruaturus, sicut si non valuisset nisi. 7. cum. 7. de buisset esse contentus.

Sed quoniam molestum esset omnia eius dicta in præsentiarum referre, molestiusq́; ea omnia examinare, & ostendere eum non ad mentem Decretalium huiusmodi fuisse loquutum, breuiter dicendum, quòd illæ di ctiones, plus & minus, non referunt pretium communiter currens tempore contractus, sed pretium per contrahentes taxatum: vt in casu cap. In ciuitate. conuenerunt super pretii quantitate, illam non relinquentes ad futurum mer cis valorem, sed ita, vt cum tempore cõtractus merx valeret. 5. cõuenerunt vt emptor suo tem pore solueret. 6. & ait textus talem venditionẽ à peccato excusari, si esset tunc probabile dubiũ, an plus minúsue merx illa esset tempore solutionis valitura: plus inquam aut minus, quàm sit pretium inter eos taxatum. s. 6. dummodò esset mercem illam alioqui vsq; ad tem pus solutionis seruaturus, vt expositum est per capitu. Nauiganti. in quo textu significa tur pretium iustum mercis sic venditæ. esse pretium communiter tunc currens, non cursurum: in quo pretio si vt dictum est ascenditur, licèt sit plus iusto, excusatur propter dubium prędictum, ratione cuius ipse venditor, æquè se in tuto point, & in periculo. In casu autem alterius Decretalis emptor solutionem pro merce posteà tradenda anticipat, & pretium tunc solutum est minus, quàm pro tunc valeat merx ad statim empta, in qua Decretali illa nomina, plus & minus, non referunt pretium currens tempore contractus, nec pretium cursurum tempore solutionis, sicut nec in præcedenti Decretali, sed referunt pretium de quo inter contrahentes conuentum est. Et quanuis accidat mercem tempore traditionis, plus quàm sit taxatum pretium valêre, non inde vitiatur contractus, nec emẽs peccat plus recipiendo in merce, quàm in pretio dederat, idq́ue ob rationem dubii æquali ter pro vtroque contrahentium existenti, in quo contractu cùm pretium iustum deberet taxari secundùm valorem mercis tempore traditionis: quia tamen ille quantus futurus sit adæquatè nescitur, dubium æquilibre excusat contractum.

Quod clariùs patebit, si casus præfatos harum Decretalium particulariùs resoluamus. Primus casus de venditione ad terminum, in quo statim traditur merx, & expectatur pretii solutio, dempta pretii expectatione ex duobus contractibus componitur, quorum alter est venditio mercis pro pre tio tunc communiter currente, quod sit exempli gratia. x. secundus est alius contractus innominatus, quo emptor se obligat ad certum incrementum ipsi venditori

simul cum capitali dandum, loco interesse lucri, quod venditor si mercem suam seruasset, esset lucraturus: quod quidem interesse, quia nescitur quantum adęquatè fuisset, cõueniunt pro certo pretio, de quo est verisimile, quod sit medium inter plus, & minus, quod vẽnditor fuisset lucraturus. Et ideo in ca su, quo venditor rem suam erat seruaturus, & eam ad instantiam alterius vendit, ad taxandum pretium integrum rei, quæ sic ad terminum vendi tur, habetur respectus ad valorem, quem res habet tempore traditionis, seu contractus, & ad valorem, quem res ad tempus solutionis seruata habuisset, parum plus, minúsue. Primus valor attenditur, vt pretium rei iustum seruetur. Secundus verò attenditur, vt iusta pro interesse fiat recompensatio, idque ad saluandum ipsum venditorem indemnem. Ca-**[114r]**sus autem secundę Decretalis, in quo pretium anticipatur, & expectatur mercis traditio, simplicior est: quia dempta pretii anticipatione, non illie reperitur alius contractus: nisi emptio, & venditio, in quo pretium adæquatum esset taxandum secundùm verum vaorem, quem merx tempore traditionis habebit, si de illo certa tempore contractus cognitio haberetur, desectu cuius posset quantitas pretii, & taxatio eius ad tempus traditionis suspendi, vt sicut tempore quo fit contractus est incertus valor mercis tradendæ, ita etiam sit incerta quantitas pretii adæquati: propter tamen præfati valoris futuri incertitudinẽ, & animorum quietudinẽ super pretii quantitate conuenire volunt, vt certum assignetur pretium, & tantum, quod verisimile sit, ipsum mediare inter plus, & minus, quod res sit tempore traditionis valitura. Quas conuentiones constat iustas & æquas esse. Sequitur iam differentia inter venditio nem ad terminum, in qua præcedit mercis traditio, & eam in qua præcedit pretii solutio, quo ad pretij taxationem: quia in prima attenditur valor duplex rei, supposito quòd venditor esset rem alioqui seruaturus: in secunda verò non attẽditur nisi vnus valor mercis, quem scilicet, tempore traditionis verisimiliter habebit.

Et postquam pretium tempore contractus sic fuerit iustè & æquè taxatum, nil refert tempore solutionis longè plus, aut longè minus mercem actu valere: quia standum erit salua conscientia contractui, etiam si alter notabiliter lucretur, aut notabiliter perdat de eo, quòd alioqui esset lucreturus, idq; secluso omni dolo, & fraude lucrantis. Vnde fit, vt in hoc casu etiam si alter sit vltra dimidium iusti pretii defraudatus, actionem illi contra lucrãtem minimè conuenire, quia iustum pretium in casu fuit seruatum ob verisimile dubium, quod pro vtroque ex contrahentibus, fuit causa iusta taxandi pretium, sicut taxatum fuit: & ita propriè non fuit vltra, nec citra dimidium iusti pretii defraudatus, attẽdendo iustitiam pretii iuxta valorem rei, quem habuit tempore contractus, secùs tempore traditionis mercis. Excepto nisi merx tradenda multùm notabiliter in valore ascendat aut descendat tempore traditionisex casu fortuito, qui per contrahentes præuideri potuit, vt puta qui omnino insolitus est euenire. Secùs si soleat euenire, & debuit per contrahentes præuideri. Hæc quodammodò per sequentia patebunt.

Corollariè sequitur, quid dicendum ad casum communiter accidentem, de eo, qui emit certas metretas olei, anticipato pretio, pro singulis metretis quatuor regalia ex conuentione tradendo, eo tempore, quo secundũ omnium iudicium magna illius anni olei abundantia speratur, vt sit verisimile, quòd tempore traditionis valebit metreta infra assignatum pretium, quemadmodum est possibile ob temporis varietatem in pretio ascensuram. Accidit hoc anno, vt præter omnium spem oleum in pretio notabiliter ascenderit, puta ad octo regalia: Quærebatur an vẽditor teneatur iuxta contractum metretas, quas pro quatuor vẽ didit, tradere: & an inde maneat emptor restitutioni obnoxius: & an venditori competat actio contra emptorem, eò quòd vltra dimidium iusti pretii videtur esse defraudatus. Respon. stantibus

circunstantiis, casus cõtractusvidetur iustus: quia cùm dolus & fraus cessauerit, fuit inter contrahentes sponte conuentum vt pretium taxarent, fuit taxatum secundùm commune omnium iudicium iustè & æ què, vnde vterque se æquè in lucro, & damno exponebat, & vtriusque fuit æqua condi tio: & per consequens contractus fuit iustus, in quo pretium iustum taxatum est, & ita videtur standum illi esse in rigore conscientiæ. Sicut enim res in commodum ementis successit, ita potuit in cõmodum vendentis succedere. Supposito quòd tempore contractus du bium esset æquilibre pro vtroque, quòd scilicet esset tam verisimile, quòd oleum esset citra quatuor regalia valiturum, quàm quòd vltrà. Nec obstat casus fortuitus succedens: quia non fuit talis, qui præuideri non potuit: imò solet id ex tempore frequenter accidere. Quòd si casus esset bellum, aut arborum incendium, seu strages alia, quę nec cognita per con trahentes fuit, nec præuideri debuit, tunc vel rescindendus esset contractus, vel ad aliqualem æquitatem iuxta consilium prudentum reducendus.

Si verò tempore contractus verisimile fuit, quòd oleum esset in pretio vsque ad quatuor regalia ad summum descensurum, & esset etiam verisimile, quòd plus esset valiturum: tunc iniustus est contractus, nec rectè pretium taxatum, cùm melior sit conditio ementis quàm vendentis, vt cõstat: & tunc habet locum defraudatio, quæ si sit vltra dimidium iu sti pretii, cõpetet defraudato actio. Sicut enim in venditionibus, quæ ad statim fiunt, pretiũ iustum est iuxta communem valorem rei,**[[114]v]** quem tempore contractus habet taxandum, & defraudatio est iudicanda per hoc, quòd al ter actu minus recipit quàm dat: ita in venditione ad terminum per pretij anticipationem, pretium iustum est taxandum secundùm verisimilitudinem, & probabilem coniecturam prudentum, qua verisimile est mercem tempo re traditionis valituram. Et similiter tunc in huiusmodi contractibus iudicabitur alter defraudatus in pretij taxatione, si minus taxatum fuit quàm præfata probabilis coniectura &verisimilitudo poscebat: quid quid sit de ve ro valore futuro ipsius rei. Et pro hoc casu fa. cit cap. Nauiganti. suprà citat um.

Simile huic quodammodò est, si emo vitalitium reditum pro. cc. ducatis, super quo pretio conuenimus, eò quòd est verisimile & coniectura probabilis quòd viuam tot annis, pro quot præfatum pretium mihi sufficeret, esto quòd omnino incertum sit, plus minùsue victurus sim, & accedit quòd lõgè plus viuam, adeò vt in fine vitæ meæ, is, qui vitalitium vendidit, mecum. cccc. ducatos consumpserit: Quærebatur an ego moriens tenear in conscientia illi pro huiusmodi excessu satisfacere, cùm videatur vltra dimidium de fraudatus. Respõ. Quòd in rigore nil illi tenebor, præter quàm pretium, de quo priùs conuenimus illi dare: cùm nec meæ vitæ longitudo fuerit casus inopinatus, qui ab illo præuideri non debuit, nec ego diminutum pretium pro vitalitio tradidi, sed pretium iustum, cuius iustitia tempore contractus erat sumenda, non ex cuentu futuro, sed ex verisimilitudine & probabili ac discreta coniectura de vitæ meę breuitate, aut longitudine parum plus minùsue, tatione cuius verisimilis dubij æqua fuit sua, & mea conditio.

Simile huic est, si emam pisces, quos pi scator ex certo iactu retis in ma re extrahit, & cùm dubium sit, an plures, an paucos, an nullum sit extracturus, ratione du bij conuenimus exempli gratia pro. xx. aureis: quia id secundùm probabilem coniecturam est verisimile pisces extrahendos valituros parum plus minúsue: Accidit vt nullum extrahat, an teneatur venditor mihi aliquid restituere. Dicendum quòd non, nec possum allegare me esse vltra dimidium, aut in toto defrauda tum: quia vt dixi in huiusmodi contractibus in quibus lucrum, & damnum ex dubio euentu pendent, defraudatio non ex euentu reali est iudiãda, sed ex

diminuta pre tij taxatione tempore contractus facta: quæ tamen diminuta non est nec ã iustitia deficiens, si fuit facta secundùm porbabilem & diseretã coniecturam, vt dictum est.

Et quemadmodùm dico de emptione ad terminum pretio anticipato, ita dicen dum de venditione ad terminum pretio ad terminum expectato, ad quem venditor erat alioqui mercem seruaturus: quòd si vltra pretium communiter tunc currens res vendatur, ratione, scilicet, interesse lucri, quod alioqui esset habiturus, facta super hoc discreta conuentione, iuxta probabile dubium, illi in conscientia standum erit, etiam si accidat, quòd verè nil venditor fuisset lucratus rem suam ser uando, sicut econtrà contractui esset standum, etiam si accidat quòd venditor lõgè plus fuisset lucraturus, siue vltra, siue citra dimidium illius super quo conuentum est.

Sed dubitaret aliquis in eo, quod præfatum capitulum. Nauiganti. dicit, prout suprà exposuimus, scilicet, quod vt vendenti liceat rem ad terminum cariùs quàm valeat in prõptu vendere, requiruntur duo, scilicer, quòd venditor erat alioqui mercem illam seruaturus, & quòd tempore contractus sit verisimile dubium, mercem illam ad terminum venditam plus minúsue tempore solutionis valituram, an illa duo semper requirantur, & sufficiant ad excusandum similes venditores: & arguitur quòd non. Nam ex prima sequitur, quòd si non erat mercem ser uaturus, paratus eam vendere, tunc si emptorem reperiret, quòd non potest cariùs quàm in promptu valeat mercem illam vendere, etiam si pretium spectetur postmodùm soluendum. Contra quod videtur, quia non minus lucrum poterat iustè sperare, soluto in promptu eidem pretio communiter currente per suæ industriæ appositionem, quàm si rem seruasset ad tempus, quando verisimile est plus eam valituram: igitur non minùs poterit rem cariùs vẽ dere ad terminum, si alioqui non erat eam seruaturus, quam si seruaturus esset, ex quo ratio quare rem seruaturus potest eam cariùs vende re ad terminum, quàm in promptu valeat, est intere sse lucri cessantis, vt tactum est. Et in eodẽ casu similiter videtur impertinens rem plus minùsue valituram tempore solutionis, ex quo non erat eam seruaturus.

Secundò demus quòd esset rem seruaturus, non tamen quòd esset eam tẽpore solutionis venditurus, sed antè, aut post tunc sequitur quod imptinẽs est verisimile dubiũ si plus minúsue sit tempore solutionis res valitu**[115r]** ra, cùm rem illam plus minúsue posteà valiturã esse, nil sua intersit. Et ita in hoc casu non pos set venditor rẽ cariùs ad terminum venderé, quã valeat in promptu. Consequens videtur falsum: quia stat, quòd maius sit interesse quod patitur ex rei venditione, quàm si eam ad tem pus solutionis seruasset, & tunc vendidisset: vt si alio tempore, quo plus quàm in tempore so lutionis valeret, erat eam venditurus.

Tertiò, quia illis duabus conditionibus cõcurrẽtibus videtur vẽditorem non sufficienter excusari, cariùs vẽdẽdo, vt si cum reperiat emptores, qui emerent res illas ad statim pro pretio communiter tunc currente, ipse non vult illis modò vendere, sed em ptores quærit, quibus ad terminum merces cariùs vendat, prout est verisimile dubium res illas posteà plus minúsue valituras esse, paratus alio qui ad futurum tempus seruare. Quòd autem tales mercatores, quales non paucos esse audiui, non excusentur, apparet. Tunc quia non licet vendi tori ratione interesse lucri, aut damni in pretio ascendere, nisi rem ad instantiam aliorũvendat. Non quando ipse vltrò se offert, & empto res quærit: nam tunc emptores inducti non sunt causa efficax, quare vẽditor prefatum patiatur interesse. Tum etiam, quia ex quo vẽditor

mauult rem ad terminum cariùs vendere, quam ad statim pro pretio currente, argumentum est eum ex pretii expectatione lucrum quærere.

Quartò, sola dubietas de valore mercis tempore solutionis sufficit emientẽ ad terminum pro minori anticipato pre tio excusare, siue alio qui esset empturus ad sta tim, siue nõ: igitur sola dubietas de valore mer cis tempore solutionis sufficiet similiter excusare vẽdentẽ cariùs ad terminum expectato pre tio. Antecedẽs patet ex pręfato cap. Nauigãti. Et cõsequẽtia apparet ex paritate rationis. Et per consequens ad hmõi venditores excusandũ non est necessaria illa conditio, quòd. s. esset alioqui rem illam seruaturus & non venditurus.

Respon. Dicendum quòd p̃fatæ duæ cõditiones nec semper requiruntur ad excusandum vẽditionẽ & vẽditorem, nec sem per sufficiunt, nec in textu ponuntur tan ą sem per requirantur, & sufficiãt. Nec intentio textus fuit ad omnem casum, in quo venditor ad terminũ cariùs vendit, respondere, sed ad vnum. s. quãdo venditor erat mercem seruaturus vsq; ad tempus, in quo est verisimile eam plus minúsue esse valituram, quàm sit pretium taxatũ. Tunc enim his stantibus determinatur contractum esse licitum. Nec inde valet argumentum à contrario, quòd his non stantibus, non erit licitus contractus, ex quo possunt aliæ cau sæ concurrere, quæ cõtractũ, excusent, vt primũ & secundum argumentum satis ostendunt. Venditor enim cariùs ad terminum vendẽs, potest duplex interesse pati. Alterum ex hoc, quod erat rem illam ad aliud tempus in quo plus valeret, seruatur⁹, quo pluri priuatur ob causam emptoris. Et in hoc casu procedit textus. Alterum ex hoc, quòd pretium non statim illi ab emptore soluitur, cum quo apposita sua industria aliquid esset lucraturus, quo lucro priuatur ob causam emptoris. Huic casui non respondet textus, eò quod est casus peiculosior, cum ad eius iu stisicationem multa requirantur, quæ difficiliter solent simul reperiri. Illis tamen simul positis, iustificari potest cõtract⁹, ratione talis inter esse lucri cessantis. Et per hoc patet ad primũ.

Ad secundum dicendum, textum procedere in casu, quo venditor erat mercem ser uaturus vsq; ad tempus solutionis, de quo cõuenitur, & tunc eam venditurus, aut aliter di stracturus. Argumentum verò probat suum intentũ, sed in alio casu, quando. s. non erat rem tempore solutionis vẽditurus, sed antèvel pòst.

Ad tertium dicendum, textum inerum esse limitandũ ad casum, in quo venditor paratus erat mercẽ ad aliud tempus seruare & tamen ad instantiam emptoris eam anteà vendit. Nam si vẽditor vltrò se offert, & rogat, aut solicitat emptorẽ vt emat, non poterit rem cariùs vẽdere quam in prõptu valeat: nec poterit prætendere recõpensam ratione interesse, quod tunc vendendo patitur: interesse inquam, quod ex distractione suæ rei tunc facta patitur, cùm eam non esset seruaturus. Secùs de interesse, quod ex dilata solutione pretii patietur, si ad instantiã emptoris differatur: bene enim stat, quod vẽditio fiat ad instantiam vẽditoris, & dilatio solutionis ad instãtiam emptoris, & tunc pote rit venditor se indẽnem seruare, recõpensando huiusmodi interesse per ascensinoẽ in pretio.

Ad quartum dicendum, quod non est par ratio de vtroque casu: nam in emptione ad terminũ, anticipato pretio, vnus est cõtractus simplex, & ad vnicum rei valorem habetur respectus, vt iustum pretium taxetur: quo facto, manebit iusta vẽditio, vt ex dictis patet. In vẽditione verò ad terminum, expectato pretio, du plex est contractus, & duplex taxatio, & ad diuersos valores debet haberi respectus, vt integrum pretium iustè taxetur, tam pro merce vendita, quàm pro interesse, quod ex venditione patitur ipse venditor. Quod locum non**[[115]v]** haberet, nisi ven murosercem illam esset alioquiseruaturd.

Sextam causam cariùs vendendi ad terminum, quàm ad statim, dicunt nonulli nouelli eam esse, scilicet, quia merx ad terminũ vendita plus valet, quàm ad statim. Pro qua sententia arguitur primò. Quia valor mer cis venditioni expositæ cognoscitur ex pretio communiter currente, & communi consuetudine inter vendentes & ementes seruata: sed pretium communiter currens maius est pro merce ad terminum vedita, quàm si ad statim venderetur: & communis mercatorum consuetudo hæc est in pretio ascendere, quando res ad terminum venditur. Igitur.

Secundò arguitur. Quia paucitas, aut pluralitas emptorum condu cit ad taxandum pretium iustum rerum vęnalium, ita vt cum abũndant emptores, cęteris paribus, merces plus valent, econtrà verò si deficiunt, vt suprà deduxim⁹. Cum ergo lõgè pauciores sint empto res, qui merces ad statim emant, plures autem qui ad terminum emunt, consequẽs est, rem ad ter minum venditam, maioris valoris esse.

Tertiò, instum pretium rei venditæ debet æquari valori mercis, vt de se constat: sed pretium non statim traditum ven ditori, sed ad tempus tradendum, minus valet quàm si in promptu traderetur. Igitur ad præ fatam æqualitatem seruandum iustè poterit in pretio ascendi, quando res ad terminum venditur. Exempli gratia, valet merx ad statim de cem, ita vt decem in prompu soluta æquiualeant merci, sed decem post annum soluenda minus valent, & minus appretiantur, quàm in promptu tradita, vt experientia docet. Igitur in venditione ad terminum, si non augeatur pretium, non erit æquale ipsi merci: & ita iustè poterit augeri.

Confirmatur hoc. Quia merx post aliquod tempus emptori tradenda minus valet, quàm statim tradita, vt etiam docet experientia. Nam emptores quantũuis docti, & prudentes, & iusti, mercem aliquam ementes, puta equum, vineam, domum, aut aliud huiusmodi, minus pretium communiter dant, si merx post tempus illis tradenda sit, quàm si statim eisdem tradatur. Igitur similiter pretium mercis post tempus venditori soluẽdum minus valet, quàm ad statim solutũ: & ita vt æquale sit valori mercis statim traditæ, oportet illud augere.

Quartò, si merx ad terminum vendita non valeret, nec liceret cariùs eam, quàm in prõptu communiter valet, vendere: oporteret mercatores, qui reipu. vtiliter ser uinunt, perdere, & loco præmii damnum sentire: maximè quia ob pecuniæ penuriam vix possunt emptores reperiri, qui in promptu dimidium pretium rei emptæ soluere possint: & ex consequenti vbi tanta est pecuniæ penuria, licitum erit cariùs ad terminum vendere, quàm iu promptu pro merce reperire possunt, cùm non reperiant, quod merx ipsa valet. Et ita fit, vt nullum sit pretium in promptu communiter currẽs: sed potiùs quiescens, aut dormiens.

Respon. His non obstantibus oppositum est tenendum, nec causa hæc est admittenda: res enim venditione expo sita non plus valet ad terminum vendita quàm ad statim, vt suprà arguendo contra quintam causam deduximus. Nam ob id, quòd ad terminũ venditur, nec valet merx in se plus, quã si ad statim vẽderetur: nec valet plus ipsi vendẽti, vt satis de se cõstat: maximè quia vẽditio ad terminum nil addit supra venditionem ad statim, quòd vęnale sit: nam non addit nisi dilationem solutionis, quæ est quædam tacita mutuatio: pro mutuatione autem nullo modo licitum est pretium augere: quia hoc idem esset, quod mutuationẽ vẽdere, quod est vsura. Falsum igitur est, rem ad terminum venditam plus valere, & cariùs vendi posse, quàm valeat ad statim.

Ad ea autem, quæ anteà sunt pro hac cau sa adducta: Respon. Ad primum dicendum, quòd pretium iustum, similiter & va lor rei cognoscitur ex communi cursu & consuetudine à iustis

& discretis obseruata, quando merces ad statim emunt & vendunt. Illud enim reputatur pretium iustum, & inde cognoscitur valor rei, non ex consuetudine emendi, & vendendi ad terminum pro pluri. Nec talis consuetudo, & communis cursus vendentium, & ementium ad terminum ipsos vẽditores excu sat. Tum quia vsurarii ratione mutuationis aliquid lucrantes, per nullam consuetudinem, aut cursum communem possunt excusari, nec à peccato, nec à debito restiuendi: tales sunt, qui ca riùs vendunt ob id, quòd ad terminum vendunt, vt patet. Tum etiam, quia emẽtes ad terminum, si maius pretium se daturos ad terminum conueniunt, ideo id faciunt, vel quia pecunias non habent, quas in promptu tradant: vel si habent, eis ad alios vsus indigent, & ita non sponte in tali maiori pretio consentiunt, sed aliqua indigentia moti.

Ad secundum. Verum est valorem rei, & pretium augeri, vel minui ob pau-**[116r]**citatem, ac pluralitatem emptorum, cæteris paribus: sed hoc de emptoribus ad statim est intelligendum, non de his, qui ad terminum emunt: cùm ex communi emptione ad termi num, iustum pretium, & valor mercis minimè iudicetur, sicut nec iustificatur, vt constat.

Ad tertium dicendum, quòd pecunia de se non plus valet statim soluta, quàm ad tempus soluenda, eò quòd de se nec parere, nec fructificare potest: & ita quatenus pecunia est, secluso vsu ipsius, aut industria possidẽtis, nullam vtilitatem afferret vẽditori statim ttadita magis quàm tradẽda. Dico quatenus pecunia, quia quatenus aurum est, aut argentum, aliquam posset vtilitatem afferre. Sed nunc de pecunia loquimur, seclusa considera tione qualitatis ad pecuniam impertinentis. Quòd si ipsius venditoris interest pretium sta tim habere, tunc poterit cùm ad terminum ven dit, pretium aliquantulum augere: non quia res sic vendita plus valeat, nec quia pecunia pòst soluenda minùs valeat, sed ratione interesse, quod ex dilatata solutione patitur.

Et per hoc patet ad cõfirmationẽ, Quòd merx ad tempus tradenda minùs valet,q̨ si statim traderetur: quia interest empto ris eam statim habere, cùm illa non possit ad suî vtilitatem vti illo tempore, quo ea caret, nec fructum ipsius interim percipere, si fructifera est: ideo non tam plenum dominium, & ius in re illa & ad illam acquirit, quando ex vi contractus est sibi differenda traditio, quàm si sta tim traderetur: ideo non mirum si tunc in pretio & iustè descendatur, qualiter ascendi non potest pro eo, quòd pretij solutio differtur. Discrimen est clarum: quia in expectatione mercis non interuenit mutuum, sicut in expectatione pretij.

Ad quartum suprà responsum fuit, non oportere mercatorem semper quod vendit, lucrari: sed oportet eum aliquando si vendere velit, damnum sentire: quia ex quo voluntariè tale officium eligit, sicut se lucro exponit, iustum est similiter se damno exponat. Quod de penuria pecuniæ dicitur, non obstat: quia sicut in republ. abudante pecunia merces plus ualent, & pro maiori pretio venduntur, eò quòd abundantia pecunię cau sa est, vt minùs æstimetur, & appretietur: ita existente pecuniæ penuria, merces minùs valent, & pro minori pretio vendendæ sunt: eò quod huiusmodi penuria causa est, vt pecunia multum æstimetur, & in maiori pretio & valore habeatur: & ita fit hinc inde recompensa tio. talis est rerum vicissitudo. Nec obstat, quod dicitur, paucos. s. esse qui pecuniam in promptu soluere possint, aut velint. Quia si merx vẽditioni exponitur, & non reperiuntur emptores, nisi qui paucam pecuniam in prõptu pro illa tradãt, signum est in illa rep. mercẽ illam pau cam pecuniam valere: sicut si econtrà multi reperirentur emptores, qui multam pecuniam pro illa traderent, signum est mercẽ illam multam pecuniã valere. Sicut ergo in hoc casu illa multa pecunia diceretur iustum pretium illius mercis, & illud posset iustè venditor recipere, in quo magnum sentit

lucrũ: ita in alio casu pau ca pecunia dicetur iustum pretium eiusdẽ mercis, & cum illo debet mercator, si mercẽ vẽdere vult, esse cõtẽt[9], etiam si magnum sentiat incõmodũ: lucro enim & dãno pariter debet exponi. Et procedit hoc, quãdo vel lege, vel consuetudine est in illo loco communiter pretium in prõptu determinatũ. Nam aliâs poterit ipse mercator pretium iuxta id, quod illi merx constitit, & iuxta expẽsas, & labores, & pericula suscepta taxare, vt suprà dictum est: & tunc pretium iustum non erit, quod in promptu repererit, maximè vbi est magna penuria pecuniæ, sed quod ipse prudenter taxauerit: & in tali casu si quod iustum est pro merce non repererit in prõptu, poterit rẽ cariùs vẽdere ad terminum, q̣ in promptu reperit, vt se saluet indemnem.

Est itaque in summa tenendum, tunc venditionem, & emptionem iustam esse, quando seruatur æqualitas inter pretium, & mercem. Tunc autem æqualitas seruatur, quando tantũ est datum, quantum acceptum in valore: vt si venditio fiat ad statim, ita vt statim merx tradatur, statim etiam pretium soluatur, pretium iustum erit, quod tunc communiter currit. Si ve rò venditio fiat ad terminum, ita vt præcedat mercis traditio, & expectetur pretij solutio, tantum debet esse pretium tradendum, quantũ valet merx tempore traditionis. Nec propter expectationem pretij licitum est nec in asse pretium augere. Si econtrà præcedat pretij solutio, & expectetur mercis traditio, pretiũ datum debet esse tantum, quantum valebit merx tempore traditionis. Si tamen velint in hoc casu taxare pretium anticipatum, & nolint relinquere eius taxationem vsq; ad tempus traditionis, taxetur secundum quod verisimile est, mercem tempore traditionis plus minúsve es se valituram, & erit iustum pretium.

Hæc dixerim, loquẽdo devẽditione simplici, non habito respectu ad interes se. Quòd si in aliquo ex his casibus velit vendi-**[[116]v]**tor in pretio vltrà ascẽdere, aut emptor descẽdere, oportet causam aliquam æquam & iustam assignare: hæc autem erit, eum qui ad alterius instantiam vendit aut emit, se indemnem seruare, si fortè aliquod interesse damni, vel cessantis lucri inde patiatur, vt sæpe tactum est.

Sequitur iam quid dicendum sit de con tractu, quo quis alteritradit triticum, recepturus ad terminum pecuniam, aut triticum, aliámve rem. Respõ. Quòd id potest tripliciter fieri. Quia aut cõuenitur inter eos, quòd pro tritico nunc tradito reddetur pecunia: & est venditio. Aut quod reddatur triticum: & est mutuũ. Aut quod dabitur tricum nouum pro veteri tradito, vel econtrà: & est permutatio. Si datur triticum pro pecu nia ad terminum soluenda, iustificatur multipliciter, secundùm quod is, qui triticum tradit, erat illud seruaturus, & ad alterius instantiam vẽdit eidem: aut non erat seruaturus. Et quidem si seruaturus erat, iustificat̃ primò, si inter se con ueniant, quod pretium posteà soluendum sit tan tum, quantum triticum valet ad statim tempore traditionis: & venditor gratiam facit emptori pretium expectando. Secundò, non taxando pretium tempore contractus, sed eius quanti tatem suspendendo ad tempus, quo triticum erat vendendum: & quòd prout tunc valebit soluetur pretium, etiam si sit verisimile plus longè tunc valiturum quàm valeat tempore contractus. Tertiò statuendo & taxando pretium, quando contractus fit, ita vt sit tantum, quantum est verisimile triticum esse valiturũ tempore quo erat per venditorem vendendũ parùm plùs minúsve. Et si accidat triticum tem pore solutionis plus longè, aut minùs valiturum, excusatur contractus ratione dubij veri similis tempore contractus habiti.

Si autem venditor non erat triticum seruaturus, tunc dupliciter iustificari potest, scilicet, statuendo pretium soluendum, quod non sit maius, quàm triticum tempore cõtractus valet, & facit emptori gratiam, pretium expectando. Secũdò si nesciatur an triticum posteà valebit

plus, minúsve, quàm valeat in promptu tempore contractus, poterunt absque pretij taxatione conuenire, vt eius taxatio, seu determinatio suspendatur ad tempus solutio nis: & tantum tunc soluetur, quantum tunc triticum valebit: supposito quòd sit verisimile dubium, quòd valebit tunc quantum valet tempore contractus. Alioqui si est verisimile, quòd plus valebit, talis contractus non est iustus, cùm melior sit conditio vẽdentis, quàm emẽtis: idque, vt dico, supposito quòd vẽditor non erat triticum seruaturus. Hæc omnia patent ex dicits. Si autem datur triticum, & ad terminum est similiter reddendum triticum, est mutuum. Esset tunc dubium, an sit iustum inter se conuenire, vt triticum reddatur suo tempo re in eâdem mẽsura, qua fuit receptum. Et dixerunt quidam Iuristæ quod sic, nil distinguentes, an mutuans esset triticum seruaturus, an non. Mihi tamen videtur sub distinctione respondendum. Si mutuans erat triticum illud vsq; ad tempus solutionis seruaturus, iusta est conuẽtio: modò hinc inde recõ pensatio fiat, si triticum traditum sit melius quàm tradendum, vel ecõtrà: & deducatur quantum merebatur custodire illud vsq; ad tẽp9 solutionis illę sum. Si verò non erat triticum seruaturus, & certũ aut probabile est, quòd eadem mensura tempore solutionis valebit plus, quàm valeat triticum mutuatum: tunc iniustus est cõtractus & vsurarius, ex quo ex mutuo intenditur lucrum: cùm satis esset ad æqualitatem seruandum & iustitiam, quòd triticum soluendum valebit tantum, quantum valet mutuatum, non quantum esset valiturum, ex quo in casu illud seruaturus non erat, sed illicò venditurus. Vnde si faneca tritici tempore mutuationis valebat quatuor, & tempore solutionis speratur valitura octo, perinde est ac si mutuasset qua tuor cum pacto de recipiendo ad terminum octo, quod est manifesta vsura. Ac proinde in casu, si ex mutuo non intendit lucrum & vult quod pro tritico mutuato triticum eidem posteà reddatur, satisfaciet illi, si loco vnius fanecæ, quam illicò pro quatuor erat vẽditurus, posteà reddatur dimidia faneca, quæ similiter valebit quatuor. Nam pone quòd reddatur faneca pro faneca, iam mutuator recipit in valore in duplo plus, quàm in valore mutuauerat: ad quod lucrum recipiendum, nec interesse, nec causa iusta concurrit, ex quo mutuator non erat suam fanecam seruaturus. Eritigitur mutuanti licitum pacisci, vt faneca pro faneca, mensura pro mensura, sibi tempore solutionis reddatur, quando erat suum triticum seruaturus: aut si non est, est tamen verisimile tẽ pore mutuationis, quod tantum valebit triticum tempore solutionis, quantum valet tempore mutuationis, parùm plus, minúsve: quia tunc æqua est vtriusque conditio.

Inde sequitur, quòd si tempore mutuationis valet faneca octo regalia, & tunc est verisimile, quod tempore solutionis valebit quatuor & infrà, poterit mutuator con-**[117r]**uenire, vt pro vna faneca posteà duæ fanecæ sibi reddantur: supposito quòd sit, vt dico, verisimile dubium plus minúsve duasfanecas tũc valituras, quam tempore mutationis valeat vna: quia perinde est ac si mutuator daret octo regalia mutuatario pro duabus fanecis posteà quando duplo minùs valebunt soluendis. Quod maximè verum est, si mutuator erat illicò fanecam tritici mutuatam, pro octo venditurus. An autem idem posset casu, quo illam fanecam erat seruaturus, & non illicò ven diturus: Dicendum quòd sic: quia siue seruaturus erat, siue non, ex quo mutuat, & tempo re mutuationis valet octo, perinde est ac si octo mutuaret, pro quibus poterit pacisci de habendo suo tempore triticum, quod valebit octo. Idque videtur verum, si mutuauit fanecã sub æstimatione pretij tunc currentis, scilicet 8. nam tunc perinde est ac si fanecam vendat, & pretium eius, scilicet octo, mutuet, loco quorum vult sibi in tritico alio tempore tantundem reddi. Conradus, quæstione. 38. conclusione quinta.

Si denique datur triticum vetus vt postea tantundem nouum reddatur, permutatio est, & attendendus est valor vtriusq; tem pore traditionis: & si tantum valuit vetus quã do

tradebatur, quantum valebit nouum tempore redditionis, aut si est verisimile dubium plus minúsve nouum valiturum quàm valet vetus, iustificatur contractus, cum ęqua sit vtriusque cõditio. Secùs si tempore contractus est verisimile plus nouum posteà valiturum quàm valet vetus: nam tunc vsurarius est huiusmodi contra ctus, cùm ratione mutui speretur lucrum.

Ex dictis sequitur quid dicendum, quan do aliqui tradunt ad terminum pannum pro panno, vinum pro vino, pecuniam pro pecunia, cum pacto, quòd idem in specie, põ dere, numero, & mẽsura postmodum reddatur, nil curando quantum valeat res tempore quo traditur, quantũq; valebit tempore solutionis: cùm tamen oporteat distinguere, vt in casu pręcedẽti, habito respectu ad fundamentum suprà positũ, quòd in huiusmodi sicut in venditionibus, quæ ad terminum fiunt, seruetur æqualitas in ter datum & acceptum, ita vt tantum valeat, quod primò traditur, quantum valebit, qd' pro illo reddetur. Excepto, nisi ratione interesse alicuius ab huiusmodi æqualitate deuietur. Aut etiam si ob verisimile dubium de valore rei post modùm tradendæ, inter se aliter iustè conueniant, ita vt conuentio non faciat vnius conditionem, meliorem, quàm alterius.

Ideo falluntur iudicio meo, qui dicunt, quòd iustus est contractus, quo quis mutuat ducatum nunc valentem decem, hac lege vt posteà reddatur sibi ducatus, etiam si principis, aut cõmunitatis autoritate tempore solutionis valor ducati ascenderit ad. 12. Seclusa ra tione interesse ipsius mutuantis: siue mutuãs esset alioqui illum ducatum distracturus, siue nõ: cùm constet pactum appositum esse contra præfatã æqualitatẽ in huiusmodi contractibus ser uandã. Nec aliquid confert ad eorum assertionẽ tenendum, quod mutuatarius distrahat præfatũ ducatum ante eius auctum valorem, aut non, per quod Summistæ putant præfatum cõtractũ iustificari. Nam propter ea, quæ se tenent ex parte emptoris aut mutuatarij, non est plus exigendum, quàm ipsa æqualitas exposcat.

Vnde fit, vt si quis rem aliquam mutuet, aliam æqualem in pondere, numero, & mensura recepturus, vt iusta sit ta lis mutuatio & receptio, opùs est, vt id iustum sit illud intelligere, quãdo res mutuata præsumitur in eodem valore permansura, in quo est, quãdo mutuatur. Vt si mutuo vnum regale, aliud, in termino recepturus, iusta est mutuatio, si regale non solet in pretio ascẽdere, aut descendere. Si tamen pecunia mutuata solet in va lore ascendere, aut descendere, vt in nundinis, & Florentiæ, & alibi ducatus aureus solet nũc plus, nunc minus valere, prout pecunia pro tẽ pore abundat, pro tempore verò deficit, sicut tri ticũ, oleum, & alia huiusmodi: tunc non est semper licitum ducatum mutuare, vt ducatus talis & tantus posteà quando plus valuerit reddatur: si certum est eum plus valiturum tempore solutionis, quam valeat tempore mutuationis: nec mutuãs erat ducatum seruaturus, sed ante ascensum eius distracturus. Secùs si tempore mutuationis dubitatur, an plus, minúsve valebit tempore solutionis, quia tunc iustificatur talis mutuatio: & quanuis tempore solutionis ducatus in valore ascenderit, debet mutuanti sic actus restitui, prout inter eos conuentum est, & excusatur contractus, similiter receptio lucri ob dubium, quod æquè pro vtroque habe batur tempore contractus.

Seqvitvr ampliùs non esse excusan dos mercatores lanarum, quitẽ pore natiuita tis lanas ex tonsura mẽse Iunij facienda prouẽturas, pro pretio diminuto, puta pro vno regali emũt, cum certum sit tempore tonsurę aut solutio nis vellus regale cum dimidio esse valiturum: & in contractu addunt, quòd si lanæ præfatæ, aut oues, & arietes tunc defecerint, reddentur**[[117]v]** alio anno. Sed quo magis differtur lanarum traditio, magis ipsi mercatores in pretio anticipato descendũt: & cùm emptio facta fuerit, præfati mercatores statim alijs

mercatoribus aliunde venientibus, easdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt: & ita ex tali negotiatione lucrum subitò acquirũt, eandem rem penitus, immutatam, imò nõ dum existentem cariùs vendendo. Volunt au tem præfati mercatores tales contractus excusare, tum quia pastores instant, vt mercatores taliter emant, & cum præfato pretio anticipa to sunt contenti. Tunc etiam, quia ipsi pastores cum præfato pretio suis famulis debitam mercedem soluunt: herbam pro suo grege, & alia, quæ ad debitum pastum sunt necessaria emunt: & ita ipsi pastores illo modo lucrantur. Tunc etiam, quia talis est inter pastores & mer catores satis antiqua consuetudo.

Respon. Dicendum vt suprà, primum contractum, quo primi mercatores lanas futuras pro pretio anticipato, sed diminuto emunt, minimè ab iniustitia excusari ob ea, quæ pro se allêgant. Aperta enim est inæqualitas inter pretium & valorem mercis, quem tempore traditionis habebit. Quòd enim pastores instent, vt mercatores taliter emant, & cum tali pretio contenti sint, non eos iuuat: quia indigentia pastorum causa est, vt cum tam diminuto pretio contenti sint: quia pretium æquale minimè reperiũt: nec etiam si diuites sint ipsi pastores, pręsumitur, quòd id, in quo defraudantur, velint liberaliter & spõte præfatis mercatoribus cõdonare: quia si pecunia non indigerent, lanas suas pro tam diminuto pretio minimè venderent. Quòd etiam præfati pastores cum accepto huiusmodi pre tio anticipato, sibi & famulis & gregi de necessarijs sufficienter prouideant, minimè ipsos mercatores excusat: quia tunc similiter excufarentur vsurarij manifesti ex hoc, quòd mutuatarij cum pecunijs mutuatis sibi & suæ familiæ de necessarijs similiter prouident. Confuetudo etiam quantumuis antiqua eos minimè excusat, quia tunc per similem cõsuetudinem excusarentur vsurarij & campsores vsuras exercentes. Nec enim consuetudo est, sed corruptela: & tanto magis ipsos mercatores ipsa consuetudo aggrauat, qto diuturnior est.

Illa verò conditio quam contractui apponunt, scilicet, quòd quanto tardiùs lanæ tradentur, eo in pretio anticipato magis descendatur, magis contractum vitiat secundũ se: & est aperta conditio vsuraria: cùm in huiusmodi pretij diminutione videatur principa liter ad tempus haberi respectum.

Secundus tamen contractus, quo primi mercatores alijs superuenientibus easdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, iustior est: cùm in eo æqualitas pretij & mercis seruetur. Sed quo hic iustior est, eo iniustior fuit primus contractus. Cùm enim merx, quæ primo & secundo venditur, eadem penitus est nullatenùs immutata, & ad eundem terminium vendita pro pretijs tam differẽtibus, necesse est alterum illorum contractuum iniustum esse: & non nisi illum, in quo prædicta æqualitas nõ seruatur. Vnde fit vt lucrum sic acquisitum in se vel in æquiualenti debeat præfatis pastoribus defraudatis restitui, si ipsi vel hęredes eo rum cognoscantur. Alioqui pauperibus in de functorum seu incognitorum spiritualem vtilitatem erogetur.

Posset tamen præfatus contractus ad terminum, pretio anticipato, à culpa & restitutione excusari in duobus casibus: quorum alter se tenet ex parte pastoris, alter verò ex parte marcatoris. Si pastor diues est, & non indigens, & scit valorem lanæ, quã vendit, scitque pretium illud diminutum esse, & mercator est eius amicus, à quo solet beneficia alia recipere: tunc videtur sciens & volens consentire, & pretij defectum illi mercatori cõ donare: tunc ratione huius admixtæ donatio nis poterit mercator excusari. Quanquàm ra rò arbitror pastores intendere hanc donationem facere. Rarò etiam puto has omnes conditiones cõcurrere: ideo periculum est mercatoribus huic excusationi inniti.

Ex parte etiam mercatoris potest præfatus contractus iustificari ratione interesse, quod ex anticipato pretio patitur, si certum aut probabile sit, quòd ob illam anticipationem vel damnum aliquod patitur, vel lucrum alioqui illi iustè euenturum cessat: cui interesse cum pastor causam efficacem præstite rit, iustum est, vt pro illo, pręfato mercatori sa tisfaciat. Sed quia rarò concurrunt omnes cõditiones, quæ ad præfatam compensationem pro interesse faciendam requiruntur, iterum dico periculosum esse huic excusationi præfatos mercatores inniti, & à pręfata negotiatiõe & deprauata consuetudine tenentur abstinere.

Seqvitvr ampliùs quid dicendum de casu, quo Ioannes dat Petro. 90. ducatos in promptu pro debito centum ducatorum, quos Paulus debet ipsi Petro in fine anni vni⁹**[118r]** illi soluendos. Si enim nulla alia causa præter dilationem solutionis assignetur, apertum est præfatam æqualitatem inter datum & acceptum minimè in hoc contractu seruari, cũ Ioannes in promptudet. 90. recepturus in fine anni centum.

Sed quoniam doctores communiter in hoc casu difficultatem faciunt, & Caietanus specialiter videtur hunc casum iustificare, omni interesse cessãte, nullo periculo ĩ debiti re cuperatione existente, nullaǵque alia causa ab ęqualitate recedendi existente, pręterquamq dantur in prõptu. 90. vt post tempus sibi reddantur centum. Ait enim in casu nec vsuram committi, nec iniustitiã. Quòd enim vsura nõ sit, probatur: quia vbi non est mutuum, vsura locum non habet. sed in casu non est mutuum eo quòd de natura mutui est datio rei ab ipso dante reuocabilis: & quòd ipse qui dat, habeat contra accipientem actionem ad sortem, & q̃ periculum sortis sit apud accipientem: sed hęc in casu minimè reperiuntur, sed eorum opposita. Nam Ioannes qui Petro. 90. pro præfato debito dedit, non ea dedit reuocabiliter, nec habet ampliùs actionem contra Petrum ad præfata nonaginta ab eo repetendum, sed solùm habet actionem ad centum, quæ Paulus debet. Quòd si casu accidat vt Paulus pereat, aut impotens omnino efficiatur ad præfatum debitum soluendum, periculum debiti apud Ioã nem manet, non apud Petrum, vt hæc omnia in casu supponimus. Igitur datio qua Io. dedit Petro. 90. nullo modo fuit mutuatio, & ita nec illic potuit vsura reperiri.

Secundò ad idem. Illic est vera emptio & vẽditio, quia concurrit merx: s. actio, quam Pertus contra Paulum habebat ab eo recuperandum centum in fine anni, quã quidem actionem in Ioannem pro. 90. trãsfert: concurrit etiam pretium à Ioanne datum pro præfata actione. s. 90. in promptu data: concurrit etiam contrahentium consensus. Igitur est vera emptio & venditio, & ita non est contractus vsurarius.

Tertiò arguitur,quod iniustus non sit, quia si ita esset, maximè ob id, quod minus datur, & plus est ad terminum recipiendũ: sed hoc non facit contractum iniustum. Tum, quia quantum ad humanum vsum non minus valent. 90. in promptu, quàm centum adfinem anni soluenda: cùm ho mines vt plurimum plus appretientur pecuniam statim traditam, quàm postmodùm tradendam: quemadmodũ plus valet vinea statim eradita, quàm post annum, vel duos annos tradenda, vt satis de se cõ stat: & ita in venditione vineæ ad terminum tradẽdę descenditur in pretio. Tum etiam, in emptione census reditualis, datur pretium determinatum: puta. 30. & tamen temporis successu longè plus recipietur, vt constat, non tamen ob id condemnatur contractus, eò quòd illic non emitur pecunia posteà recipienda, sed actio p̃. sens, quę acquiritur ad eam postmodum recupe randã, sicut in pręsenti casu, in quo dantur. 90. & pro illa simul acquiritur actio ad centum soluenda: quæ quidem actio non valet centum, sed nonaginta: quia supponitur illud pretium & non maius communiter pro illo debito reperiri, & ita manet talis empito iustificata.

His non obstantibus videtur opposita sententia sanior & verior. s. quòd præsatus contractus est iniustus simul & vsurarius, saltem implicitè. Quòd enim iniustus sit, apparet ex dictis, quia in illo non seruatur æqualitas inter datum & accipendum: quia dantur. 90. & sperantur centum.

Si dicas quod termini huius contractus non sunt 90. & centum, sed. 90. & actio ad centum poste à soluenda, quę, actio aluid quid est ab ipsis centum posteà soluendis: & huiusmodi actio ad prędicta centum non valeat, nisi. 90. in prõptu. Cõtrà stat rõ, quia actio ad rẽ tantum valet, quantũ ipsa res, ad quam est actio, deductis laboribus & expẽsis, vt ait Bart. l. p diuersas. C. mand. Et Bal. l. 2. C. nè lite pendẽ. &c. Si enim res ad quam est actio, nullius valoris est, ipsa actio similiter nullius est valoris. Si res sit parui valoris, & actio si milit̃ erit parui: si magni, magni. Itaque actio ad aliquid de se valorem alium, aut distinctum à va lore ipsius rei non videtur habere.

Prætereà scd'ò si actio ad pecuniam soluendã ad terminum minus valeret, q pecunia ipsa in prõptu soluta, & inde pre fat⁹ cõtract⁹ iustificatur, seq̃retur hunc cõtractũ sipr esse iustũ. s. indiget Petr⁹. 90. ducatis, quos mutuo à mercatore petit: mercator aunt mutua re non vult, sed actionem ad. 100. in fine anni soluẽ dorũ emere: & ita contrahit cum Petro, dicẽs: Con stitue mihi contra te actionem ad cẽtũ in fine anni soluendorum, & dabo tibi. 90. q̃ petis: & alter hoc ipsum acceptat: sed talẽ cõtractũ nemo ab iniquitate & vsura excusabit. Igitur nec pręsentem, de quo disputamus: cum videatur omnino similis, & easdem excusationes pro se habere.

Si dicas non esse simile: Quia in casu nostro actio ad cẽtũ, quam Ioan. ꝑ. 90. emit, est an tiqua, iꝑam ẽptionẽ p̃cedẽs. In casu ꝟò huius ar gumẽti non est antiqua, sed constituenda, & ex**[[118]v]** ipso contractu orta. Contrà. Quia nouitas vel anti quitas actionis ad pecuniam, non tollit va lorem eius, nec impedit, quo minùs possit actio noua emi & vendi, si potest antique: nec pretium actionis ob antiquitatem vel nouitatem debet alterari, vt patet in contractu censuali in quo non emitur nisi ius seu actio ad annua tim exigendum & recipiendum certum quid â censualista. Nec refert censum illum sic emptum antiquum esse, aut nouum, vt est cõmu nis doctrina & practica. Quic quid sit de sentẽ. tia Innocentij in cap. In ciuitate. De vsuris.

Præter ea tertiò. Si actio ad centum in fine anni soluenda posset pro minori in promptu emi, ergo etiam posset iustè pro minori in promptu ab ipso debitore re dimi. Quod enim est emibile, est etiam redimi bile: & ita posset Paulus debitor in casu conuenire cum Petro creditore, vt recipiat in promptu ante terminum. 90. vt totum debitum illi remittat. Sed hic casus solet communiter pro vsurario damnari, quia perinde est, ac si Paulus nunc mutuet Petro. 90. recepturus in termi no centum.

Nec valet pro discrimine dicere, aliud es se de debitore, qui nullam actionem emit, sed debiti solutionem anticipat: aliud ve rò de tertia persona, quę pro. 90. acquirit actio dem prædictam. Non inquam valet. Quia ad inustitiam & æqualitatem contractus nil refert hæc vel illa persona emat, aut vendat: & si iustè fit, vt Petrus actioni, quam ad centum habet, pro. 90. cedat in fauorem Ioannis, iustè etiam fiet vt eidem cedat in fauorem Pauli debitoris.

Si concedas casum etiam iustificari, & quanuis Paulus. 90 soluens, actionem non acquirat, satis est quòd ab obligatione, qua tenebatur Petro, & ab actio ne, quam Petrus contra ilum habebat, liberetur. quod non minus est quàm si actionem ad centum ac quireret.

Cõtrà. Quia tunc si Petrus mutuauit Paulo centum, soluenda in fine anni, licitê posset Paulus statim post acquisitam actionem Petro contra Paulum, ipsum Petrum adire, & offerre illi de illis centũ. 90. vt maneat liber ab obligatione, & ab actione, quàm con tra ipsum Petrus ad centum acquisiuit, & iusta erit in casu cõuentio: & ita manebit mutua tarius cũlucro, & mutuator cum damno, vt cõ stat. Quo tamen nil turpius ipsi Paulo.

Imò aliud sequitur, si ita est, quòd actio ad centum non valet nisi. 90. in prõptu, quòd siue ipse debitor velit se à debito an te tempus solutionis redimere, siue alius terti? velit prædictam actionem emere: & creditor, qui illa centum mutuauerat, loco pretii exigat centum, & tantũdem sibi detur, quòd peccat creditor superuendendo, & ex illis centum tenetur decem restituere. Et sequela patet. Quia actio, quam vendit, non nisi. 90. valebat per opinionem. Consequens est absurdum.

Quartò arguirur. Quia si pecunia ad terminum soluenda non valet quantum valeret in promptu tradita, sequitur quòd mercator posset rem cariùs ad terminũ vendere quàm in promptu valeat, siue mercator esset rem seruaturus, siue nõ: etiam si verisimile sit rem illam non plus valituram tempore solutionis: quod est contra capitulum, Nauiganti. de vsuris. Et ca. In ciuitate. vt suprà discussimus, & ostendimus. Similiter contra ca. Consuluit. de vsuris. Et sequela patet, qui pecunia, quæ pretium est, debet æquari valori mer cis: pecunia autem, quę pretium iustum est, est quæ communiter in taliloco & tempore pro merce illa solet in promptu dari: quæ exempli gratia sit decẽ. Si igitur pecunia eadem. s. decẽ danda ad terminum, non valet quantum valet decem si statim soluatur, necesse est in tali ven ditiõe ad terminum, si pretium debet æquiualere merci, vt pecunia dãda sit maior, quam decẽ. Et ita vt suprà in sexta causa seu excusatione pro vendentibus ad terminum adducta, argue batur: necesse est mercem illam ad terminum pro maiori pretio vẽdere & emere, q valeat in promptu, si iustum pretium & valorem mercis æquale debeat assignari. Idq̃; ob id solùm, quod res ad terminum vẽditur, omni interesse hinc inde secluso. Et ita videtur præfatum cõtractũ esse iniustum, in quo cũm datum & acceptum non sit nisi pecunia, & vna statim traditur, altera verò ad tempus expectatur, nec alia causa illi concurrit, quare maior quàm data sit expectetur, nisi temporis dilatio, sequitur illic esse vsuram.

Rationes autem prioris opinionis & si apparentes sint, non tamẽ concludunt. Vnde ad primum dicendum, quod il lic, etsi non sit formaliter mutuum, est tamen virtualiter, seu interpretatiuè. Et quanuis in Ioan. qui. 90. tradidit, non maneat actio cõtra Petrum, cui ea tradit: manet tamen contra Paulum, qui in ratione debitoris respectu illorum centum, quæ in casu debentur, non est alius à Petro: quia Paulus debitor Petri, substituitur loco Petri ad soluendum præfata centum ipsi Ioanni: & ita Petrus per Paulum se obligat Ioã ni ad illi soluendum illa centum in fine anni.**[119r]** Et ita omnia, quę de ratione mutui dicta sunt esse, illic saluantur: quia Ioan. dat. 90. Petro reuocabiliter, quia potest ea ab eo qui loco Petri substituitur, quem. s. Petrus ipse loco suî de bitorem faciat, repetere: & contra talem substitutum habet actionem. Et si illud debitum pereat, periit substitutio, non Ioanni mutuanti, vt patet. Si quęras cui mutuat Ioan. illa 90? Dicendum quòd Petro, qui loco suî Paulũ debitorem constituit, qui soluat eidem Ioanni non solùm. 90. mutuata, sed vltra decem, quæ sunt lucrum vsurarium. Que madmodum si Petrus indiget pecunia, quam mutuo à me petit, & alius rogat me, vt eidem Petro, qui pauperior est, mutuem: ego autem diffidens de solutione per Petrum suo tempore agenda, alium qui lo co Petri se mihi debitorem constituat, quæro. Petrus autem loco suî ipsum rogantem debitorem constituit:

& constitutus id libenter ac ceptat, ita vt Petrus maneat liber à debito, & ita mutuo Petro. Iam in tali casu est vera mutuatio, cùm constat illic nullam emptionem in teruenire, nec venditionem, nec contractum aliũ nisi prędictam substitutionẽ, in qua ille tertius in se suscipit oblgationem, quam Petrus mutuatarius erat subiturus. Talis & similis est casus, quem disputamus, quantum ad hoc, quod est Paulum loco Petri esse substitutum ad soluẽ dum Ioanni prædicta. 90. cum vsura, puta cum aliis decem.

Ad secundum dicendum, quòd esto secũdum formam contractus illic sit emptio, & merx sit actio prædicta ad centum, illa tamen actio ad centum non minus valet, quã centum, vt tactum est. Nec intentio ementis tendit principaliter in actionem ratione suî, sed in centum soluenda: cùm actio per se & ratione suî nil valeat. Et ita quicquid sit de nominibus illius contractus, secũdum rem tamen & affectum contrahentium nil fit, nisi quod Ioannes dat in promptu nonaginta, vt post annum sibi reddantur cẽtum: quod & iniusti tia est, & vsura.

Ad tertium dicendum, quod ita est ideo illũ cõtractum iniustum esse, quia minus datur, & plus recipitur, aut recipietur. Quod constat, si ad recipiendum attendamus quòd erit centum. Si autem ad actionem, quæ acquiritur, attendamus, etiam plus recipitur: quia il la actio ad centum ducatos soluendos statim, aut post mensem, aut post annum, eiusdem va loris est semper: nec per dilationem solutionis est licitum in pretio descendere, sicut nec ascẽdere licet ob anticipationẽ pretii. Quod apertum est in venditione & emptione aliarum mercium, in qua non minùs acquiritur actio ad mercem posteà tradendam, quàm in pręsenti contractu: sed non propter hoc debet esse minus pretium anticipatum, quàm res tempore traditionis valebit, vt suprà conclusum est. Ad exemplum autem illic adductum, dicendum, quod aliud est de actione ad rem fructiferam emptam, aliud verò de actione ad pecuniam, quæ non fructificat: quia si in emptione rei fructiferę, quę non est statim tradenda, descẽditur in pretio, est, quia interest ipsius emptoris eam statim, aut non statim habere ratione fructuum, quibus per dilationem traditionis carere compellitur. Quod quidem in emptione præfati debiti minimè reperitur. Quòd si homines vt in plurimum magis æstimant & appretiant pecuniam in promptu datam quam ad terminum soluendã, est, vel propter periculum debiti, vel propterà, quia sua interest illam pecuniam statim habere, quia. s. ipsa vsuri erant, aut ob aliud huiusmodi. Et ita ob has causas licebit in pretio descendere. In casu autem disputato proceditur vbi debitum sit liquidssimum, & certissimũ, & omni hinc inde interesse cessante.

Itaq; emere huiusmodi actiones seu debita realia pro minori, quàm sit id quod ad terminum soluendum est, potest qui dem iustificari, quando tale debitum vel non est liquidum, vel non est certum, vel quia emens exponit se periculo capitale perdendi, vel expensas in recuperaione faciendi: aut quia ex tali emptione, in qua statim pfretium illud soluit, cum alterius debiti expectatione aliquod interesse damni, vel lucri cessantis patitur, & ta lis emptio fit ad instantiam creditoris. Tũc ob has & similies causas potest iustificari. Alioqui non video quomodò ab iniustitia & vsura palliata excusetur. Et palliare mutuum, nomine em ptionis vtendo, qua actio ad pecuniam soluendã emi & vendi dicitur, & illud iustificare, videtur quòd sit dare apertissimam ansam & modum, quo mercatores, non minùs expolient alios rebus suis, illo modo actiones emẽdo quã apertè & nudè mutuando, vt de se satis cõstat.

[[119]v]

[120r] DE REBVS PER VSVRAM acqvisitis, et *primò quid sit.*

SED QVOniã de vsura dicere cœpimus, vt corum, quę circa venditionem ad terminũ dicta sunt, clarior possit haberi notitia, conuenit de ea nonnullas tractare quæstiones. Priùs tamen de vsura in se, & de eius definitione sunt aliqua inquirenda. Definitur autem communiter sic: Vsura est lucrum ex mutuo principa liter intentum. Vnde vbi non est mutuum, vsura locum habere non potest. Quærendum igitur est, quid nomine, mutui, & lucri, sit intelligẽdum: quid etiam nomine, principaliter, in præsentiarum significetur. Est autem mutuũ datio reuocabilis alicuius rei vsu consumptibilis. Si enim reuocabilis non sit non erit mu tuum, sed vel donatio, si loco eius nil rependa tur, vel alius contractus. Et si non sit res vsu consumptibilis, quales sunt, quę in pondere, numero, & mensura consistunt, quęque functionẽ admittunt, non erit mutuum, sed vel commodatum, vel locatum, aut aliud huiusmodl. Dif ferunt autem mutuum & commodatum, non solùm quia mutuum fit in rebus vsu consumptibilibus, commodatum verò in his, quæ nõ sic vsu consumuntur: sed etiam quia in commodato reseruatur dominium simul & actio ad rem commodatam eandem numero: quę si absq; culpa commodatarii pereat, nonipsi, sed commodanti perit. In mutuo verò vsus simul & dominium rei mutatæ in mutuatarium trans fertur: & si mutuatum ex culpa aut sine culpa mutuatarii pereat, ipsi, non mutuanti perit, cui semper seruatur actio ad capitale mutuatum, in genere ipsi mutuanti red dendum. Pro his fa cit. l. 2. ff. si certum petatur. vbi dicitur, mutuũ damus, recepturi non eandem speciem, quam dedimus (alioqui aut cõmodatum erit, aut de positum) sed idem genus. An autem verum sit quod Bartolus, & alii Iuristę in sententia dicunt, s.q de ratione mutui est obligatio, qua mutua tarius tenetur mutuanti idem in genere, ponde re, numero, & mensura reddere, vt supra tetigi mus. Illud enim quanuis in foro exteriori locum habeat, non tamen semper in foro conscientiæ, nisi certis conditionibus obseruatis. Vide suprà in quæstione de venditione ad terminum.

Est autem mutuum duplex, formale. s. & interpretatiuum. Primumfit, quando res mutuabilis actu de mutuante in mutuatarium trãsfertur, vt eadem in genere reddatur. Secundum fit emptione & venditione, quæ ad terminum dicitur, in qua pretium rei anticipatur, vel differtur, suo tempore soluẽdum: vbi licèt forma contractus sit emptio & vendi tio tacitè, tamen ipsa pretii anticipatio, aut solutionis dilatio est suo modo mutuatio. Ideo vsura solet in huiusmodi venditionibus interuenire. Si enim ob pretii anticipationem, aut solutionis dilationem lucrum acquiratur, vel intendatur, vsura est: quia ex mutuo tacitospe ratur, iuxta cap. In ciuitate. & cap. Nauiganti. devsuris. Et conformiter ad huiusmodi duplex mutuum, tacitum. s. & expressum, ita etiam est duplex ex vsura, expressa. s. & palliata. Sedesitaque & fundamentum vsuræ mutuum est.

Sed obijciet aliquis vsuram reperiri sine mutuo prędicto: vt si quis vestem cõ modauerit, adiecto pacto lucri alicuius, videtur vsura, cùm tamen illic mutuum non sit. Pro quo facit. l. pro auro. C. de vsuris. vbi dicitur: Pro auro, & argento, & veste, facto chirographo, licitas solui, vel promitti vsuras iussimus. Respon. Refert, pro veste chirographum de acquirendo lucro facere. Si enim vestis verè commodaretur, chirographum lucri locum non haberet. Sicut enim mutuum, ita & commodatum gratis agendum est. Quòd si pro pre tio, aut lucro commodatum fiat, non commo datio, sed locatio est. Et hoc fit, quando quis alteri vestem tradit, dominio eius sibireseruato. Et hoc modo nec mutuum est, nec vsura. Si tamen vestis

æstimata tradatur, puta pro de cem loco eius soluendis: tunc tacita est mutua tio, & si inde lucrum aliquod ex conuentione separaretur, aut acquiratur, vsura est. Et sic pro cedit textus citatus, & nil contra dicta.

Secundum inquirendum est, Quid nomine lucri venit intelligẽdum. Respon. Non solùm pecunia, vt non nulli opinati sunt, sed omne incrementum, seu commodum temporale, quod quis habet ex voluntaria cõmutatione vltra ea quę sua erant, aut sibi debita, vt apertê docet Hierony. super Ezechiêlem. Et habetur. 14. q. 3. cap. Putant qui dam. Et Ambro. ibidem, ca. Plerique. Et dico in crementum seu commodum temporale, pre-**[[120]v]**tio. s. æstimabile, ad excludendum bona cœlestia, & spiritualia, qualia potest mutuãs ex mutuatione propter deum facta sperare, sicut & idem potest ex quacunque operatione meritoria. Excluditur etiam beneuolentia, & amicitia mutuatarii, quam mutuans ratione mutui assequitur: hanc enim potest licite mutuans sperare, & assequi intendere absq; vitio vsurę. Talia enim bona in præsentiarum nomine lucri non veniunt intelligenda: cũm bona temporalia, quæ pretio valeant ęstimari, non sint. Sed nec bonum temporale ratione mutui acquisitum, si alio qui debitum sit, dicitur lucrũ vt de se satis cõstat. Ac proinde si quis mutuat debitori hac lege, vt vltra capitale soluat decẽ (supposito quod illa decem alioqui mutuatarius deberet) non dicetur vsura: cùm illa decẽ vltra sortem recepta, aut promissa, non sint di cenda lucrum.

Sed esto tali casu vsura non sit, an saltẽ sit peccatum per viam mutui cõsequi id, quod aliâs debitum erat, quãdo aliavia pos set mutuator debitum suum recuperare? Et ra tio dubii est, quia non est licitum proprium debitum priuata autoritate, & clam recuperare, quando alia via iusta potest debitor rem sibi debitam recuperare, vt suprà in Codice de restitutione disseruimus. Igitur non erit licitũ in casu præsenti per viam mutui debiti recom pensationẽ quęrere, ex quo talis compensatio fraudulenter fieri videtur, nec ex consensu ipsius debitoris. Hac ratione mouentur communiter do ctores ad tenendum esse peccatum.

Secundò, Non est licitum spiritualia conferre, cum pacto assequen di aliquid aliâs debitum: nam esset simonia: igitur nec erit licitum mutare cum pacto assequen di, quod aliâs ab ipso mutuatario debitum est: quando quidem non minùs gratuita & libera lis debet esse mutuatio, quàm spiritualium ad ministratio.

Respon. Videtur distinguendum. Nã si mutuans mutuatario explicat, se illud incrementum exigere loco debiti priùs contracti, ita vt dicat, mutuabo tibi hac lege, vt decem quæ aliâs mihi debes, simul cum capitali soluas: & tunc nec vsura est, nec peccatũ, siue mutuans possit alia via iusta suum debitũ recuperare, siue non. Nam nec lucrum ex mu tuo quærit, vt constat, nec fraudulenta est huiusmodi recompensatio, sed aperta: accedente insuper ipsius debitoris cõsensu. Si tamen qui mutuat, & illa decem vltra capitale exigit, non ex plicans mutuatario se illa loco debiti exigere, fraudulenta est exactio, & ita peccaminosa, si posset alia via iusta, & patenter rem debitam recuperare, quanuis ad illius restituionẽ non teneatur. Et per hoc patet ad rationem primam.

Ad secundum dicendum, concesso antecedente, neganda est cõsequentia. Et discrimen est notum: quia spiritualia omnino gratis danda & ministranda sunt, prout Christus iussit, dicens: Gratis accepistis, gratis date. qualiter non ministrarentur, si pro debito recuperando ministrarenur. Mutuatio aunt gratis agenda est, & sine spe lucri: iuxta dictũChri sti, Mutuum date, nil inde sperantes.

Sequitur ex dictis, contractum sequẽ tem non esse vsurariũ. s. sup posito quòd ex testamento minùs solenni, in quo nullam fraudẽ interuenisse constat, hęres ad legatorum solutionẽ teneatur, vt vult Panor. in cap. Quia plerique. de immunitate. &c. Ego le gatarius mutuo hæredi, hoc pacto adiecto, vt soluat mihi legatum cum capitali, & hæres id acceptet & soluat: in tali casu non est vsura: quia illud superacceptum, & exactum non est lucrum, cũ alioqui esset mihi ratione legati debitum.

Sed contrà obiicitur. Quia per talem cõtractum acquiro obligationẽ ciuilẽ aduersus hæredem, quam ante mutuationem non habebam: ex quo ob defectum solennitatis testamenti contra illum agere non poteram, il la autem obligatio ciuilis pretio potest comparari. Respon. Id non obstat: quia acquirere nouam obligationem, quando ad hoc ipsum erat homo alioqui ipsi acquirenti obligatus, non reputatur lucrum indebitum: cum hocipsũ ad quod obligatur, esset alioqui debitum eidẽ. Secùs quando mutuans acquirit obligationẽ nouam contra mutuatarium, nouam inq. i. ad id ad quod homo determinatè non erat aliâs obligatus: nam tunc lucrum est & vsura, si vi mutui sit acquista: vt si quis mutuat hac lege, vt mutuatarius de sua officina emat, aut vt posteà re mutuet. Dico secundò, quod in casu nulla acquiri tur ciuilis obligatio, qua mutuans possit contra mutuatarium on iudicio agere virtuteillius pacti: nam cognito pacto per iudicem, cognoscetur fuisse vsurarium in illo foro, & liberabitur mutuatarius.

Contra hoc iterum opponitur. Quia tunc hîc non esset vsura: Ego morbo laborans, mutuo Petro medico centum, vt curet me à morbo, quem patior, cùm non sit alius, qui velit aut possit me â tali morbo cura re. Nam in tali casu opera medici, quam ab eo exigo, est mihi alioquî debita: nec obligatio,**[121r]** quam contra illum acquiro, est ad aliquid, ad quod ipse aliâs non sit obligatus. Aut si mutuo Ioanni hac lege, vt me ab iuiuria, quæ mihi pa rata est, defendat: vbi non sit alius, qui me possit defendere, nisi ipse mutuatarius. Nam opera illa defẽsiua, quam ab eo exigo, est aliâs per eum mihi debita: peccaret enim in casu potens me ab inuadentibus defendere, id omittendo. Sicut peccaret midicus in casu priori potẽs me curare, id negligendo, nec pactum appositum inducit obligationem ad aliquid, ad quod ipse aliâs non tenetur. Sed consequens videtur falsum: cùm illa opera, quæ sunt munus ab obsequio, sint pretio comparabilia.

Respon. Refert qualiter mutuanti sit aliquid à mutatario debitũ. Nam vel est debitum naturaliter tantùm, & in genere: quemadmodum debet benefactus lege gratitudinis regratiari, aut rebenefacere, nõ tamen huiusmodi obligatio est ad certam & determinatam regratiationem: & dicitur obligatio ad antidôra. Et mutuare alicui cum pacto & lege obligandi ipsum mutuatarium ad certam & determinatam regratiationem, puta ad remutuandum, aut ad de officina ipsius mutuante emendum, aut agros eius colendum &c. vsura est: & talis obligatio per huiusmodi pactum acquisita, lucrum indebitum est, vt constat. est enim aliquid pretio comparabile. Et hoc est, quod dici solet, non esse licitum mutuanti in pactum deducere id, ad quod alioqui homo naturaliter tenetur, & non ciuiliter: cùm talis obligatio naturalis tam genera lis sit, cui homo multipliciter valeat satisfacere. Secundo modo dicitur aliquid à mutuatario debitum, ex charitate ad proximum habenda: cuius de biti adimpletio, si omittatur, peccatum quidem est, sed non iniustitia: qualia sunt opera indigen ti impensa, ad eum curandum si morbo laboret: aut eum defendẽdum, si iniuriam patiatur, de quibus procedit replica nunc facta. Et pro huiusmodi operibus mutuare, vsura est: quia talia opera, quæ sunt munus ab obsequio, pretio ęstimantur: nec iniustè medicus pro sua cu ratione,

& defensor pro sua defensione stipendium & mercedem recipiunt, vt suprà Co dice de restitutione latiùs diximus. Ac prionde qui pro huiusmodi operibus mutuat, tantum lucratur, quantum iustè pro illis operibus erat reddendum. Tertio modo dicitur aliquid mutuanti debitum ex iustitia, ita vt si debitor illud omittat, non solùm peccabit, sed iniustitiam faciet, negando ei, quod illi personaliter debet. Vt si mutuatarius debet pecuniam, vel rem aliam ratione delicti, scilicet, furti aut rapinę, seu ratione contractus: tũc enim mutuare illi cum parcto de soluendo vltra capitale, quod aliâs hoc modo mutuanti debitum erat, non est vsura, quia nec lucrum: cùm sit alioqui determinatè & personaliter ipsi mutuanti debitum ex iustitia. Et tale debitum creditori soluere, non est pretio compara bile: nec pro ipsa debiti solutione licitum est mercedẽ recipere, sicut est in aliis debitis priùs expositis. Et ita patet, quòd mutuare aliquid mutuatario cum pacto eum obligandi ad id, ad quod alioqui est obligatus, aliquando est vsura, aliquando non, iuxta diuersam obliga tionem, qua mutuatarius tenebatur, vt patet ex dictis. Quòd autem licitum sit mutuare cũ pacto obligandi mutuatarium noua obligatione ad id, ad quod aliâs secluso pacto tenebatur, retentione hoc tertio modo sumpta, vt suprà diximus: Patet. Quia licitum est mutuare cum pacto, quòd mutuatarius se iuramento astringat à tempore designato mutuatum reddendum, vt constat: igitur similiter licitum est mutuare, obligando mutuatarium ad alium contractum, puta, ad sibi aliquid impignoran dum: non quidem gratia lucri, sed pro sortis mutuatæ assecuratione.

Lucrum autem duplex est, scilicet for male & virtuale. Primum, est realis aquisitio boni. secundum, est euitatio da mni, quando talis damni vitatio non est alioqui debita, vt si quis iustè persequitur me siue in iudicio, siue aliâs: in qua persequutione ego eram damnum aliquod passurus, siue in corpore, siue in fame, siue in bonis &c. & ille volẽs vel ad instantiam meam, vel oblato pretio, vel pecunia per me illi mutuata, à tali persequutio ne cessat: tunc dicor lucrari virtualiter, quantum, illo me persequente, eram de bonis meis amissurus. Ac proinde si ego mutuo, intẽdens inde à damno illo, quod alioqui passurus eram, liberari, intendo lucrum virtuale, cùm talis damni vitatio non sit mihi aliâs debita, ideò talis mutuatio in casu esset vsuraria. Ecõtrà verò si ille pecunia, cessat à vexatione, damnum quidem euito, sed lucrum non dicor cõsequi: quia illius damni vitatio per cessationẽ vexationis erat mihi debita, cùm esset iniusta vexatio: & ita tunc non esset vsura ob illum finem mutuationẽ facere.

Inde fit, vt si quis mutuat alteri aliquid ad hũcfinem. s. vt à solutione pœnę cui erat obnoxius, aut gabellæ, quæ alioqui iu stè esset illi iniungenda, liberetur, lucrum præ-**[[121]v]**rendit virtuale, puta vitationem præfatæ solutionis, quæ vitatio non est ei alio qui debita, vt suppono, ac proinde illic esset vsura. Secùs si mutuet ad finem hunc, nè scilicet illi grauamẽ aliquod per iudicem, aut per alium fiat: quia tunc vitatio grauaminis, cùm alioqui sit illi de bita, non esset lucrum.

Inde etiam est, vt si quis alteri mutuet, pacto adiecto de soluendo aliquid ratione interesse, quod mutuãs ob causam mutuatarij patitur, non prætendit lucrum: cùm ta le incrementum sit ab ipso mutuatario ob pręfatum interesse mutuanti debitum, & ideò non erit illic vsura &c. Itaque multum confertsciret qd nomi ne lucri veniat intelligendum, vt inquam pluribus casibus sciamus sit ne illic vsura nécne.

Tertium inquirendum est, quando di catur lucrum ex mutuo principaliter intendi. An scilicet quãdo mutuatio non aliter fieret, nisi lucrum speraretur: ita vt spe ratũ lucrum sit causa, sine qua non, ipsius mutuationis, qualiter solet communiter teneri & explicari. Et dixit

Conradus, quæstione. 12. & alibi quòd non: quia benè stat lucrum speratum esse causam sine qua non mutuationis, absque hoc, quod sit principaliter ex mutuo intentum, & absq; hoc quòd sit vsura, vt si mutuatio fiat principaliter ob beneuolentiam & amicitiam mutuatarij, sed minùs principaliter propter lucrum, quod ab illo sperat, etiam si sit causa sine qua non. Et probat exemplo eius, qui it ad ecclesiam, officium diuinum ibi completurus principaliter quidem propter Deum, secunda riò verò & minùs principaliter propter stipendium, seu propter distributiones: quas si non speraret, ad ecclesiam officium cõpleturus non iret. In quo casu ex communi sententia nec peccat, nec simoniam cõmittit: igitur pari forma in præsenti casu.

Mihi tamen non omninò id placet. Quia siue principaliter, siue minùs principaliter ad sensum suum quis lucrum ex mutuo speret, est vsurarius, & peccat contra illud Christi, ad hoc propositum communiter citatum: Mutuum date, nil inde sperantes. cùm ergo in casu mutuans commodum aliquod temporale ex mutuo speret, non alioqui inutuatu rus, sequitur &c. Tum etiam: Eo ipso, quòd ex mutuo lucrum sperat, non aliâs mutuaturus, videtur non gratis, vti debet mutuare, & ita peccat. Deinde si ita esset, sequitur quòd si mutuat ob duas causas, quarum principalis est præfata amicitia mutuatarij, altera verò aliquod lucrum posset non solùm sperare, sed pactum ap ponere de lucro tanquàm de minùs principaliter sperato. Ad hoc enim, quòd lucrum ex mutuo principaliter speretur, impertinens est pactum apponi, aut non apponi: aut si non pactum apponat, poterit explicare mutuatario, dicẽs: Scias me tibi mutuare, non nisi propter amicitiam pricipaliter, & cum hoc propter lucrum minùs principaliter. Et possem posteà te non soluente lucrum illud à te ratione mu tui tanquàm aliquid minùs principale, ꝓpter quod mutuationem feci, exigere. Et quòd id possim explicare simul, & posteà lucrum ex mutuo minùs prĩcipaliter exigere, apparet ex exemplo per ipsum Conradum adducto. Quia clericus cum ad ecclesiam it, ad pro aliquo celebrandum, potest priùs eidem explicare, dicens: Ibo sperans retributionem, & non aliâs. Et post Missam celebratam, iure poterit retributionem temporalem absq; peccato simonię exigere, vt suppono certum. Consequens autem illatum est inconueniens: nemo enim dice ret, lucrum illud sic exactum vsurarium non esse.

Rationabiliùs videtur Caietanuslo quutus in Opusculis, similiter &. 2. 2. vbi de hac agit materia, dicẽs quòd non semper lucrum speratum, quod est causa sine qua non, mutuationis, est vsurarium, nec reddit mutuationem vsurariam. Vt si mutuãs speret lucrum, non quidem ex mutuo, sed ex grat it udine seu liberalitate mutuatarij, non ali ter mutuaturus, nisi illud speraret. Pro quo ar guit primò ex communi hominum iudicio, qui excusant eum, qui sciens aliquem gratum esse de beneficio accepto, illi mutuat, non autem ei, quem ingratum esse cognoscit.

Tum etiam, quia licitum est spe beneuo lentiæ & amicitiæ alicui mutuare, & ex consequẽti erit licitum recõpensationem & gratuitam remunerationẽ ex tali amicitia pro uenturam sperare. Cui enim licitum est radicem desiderare, ex consequẽti eidem licitum est, fructũ inde euenturum sperare, & per consequens lucrũ ex amicitia mutuatarij sperare licitum erit.

Tum etiam, quia licitum est sperare ab homine aliquid iure naturali eidẽ debitum: tale est gratuita remuneratio à mutuatario mutuanti debita, omni exteriori pacto secluso. igitur &c.

Deinde idem probat ex ratione suprà pro Cõrado facta, de eo qui it ecclesiã, diuinum officium completurus spe remunerationis, & non alioqui iturus: & ita concludit, nec vsuram

esse, nec pctm̃ mutuare propter lucrum, non ex mutuo, sed ex beneuolentia mutuatarij **[122r]** euenturum, etiam si id sit causa sine qua non, talis mutuationis.

Hic tamen dicendi modus propter suam ambiguitatem potest causam eroris præstare, nisi res ampliùs elucidetur, & distinguatur. Supponendo primùm, aliud esse mutuationem esse vsurariam: aliud verò lucrum esse vsurarium. Stat enim vtrunque vsurarium esse: stat neutrum vsurarium esse: stat etiam alterum siue altero vsurarium esse. Si enim tempore, quo quis mutuat, ideo mutuat principaliter, quia lucrum sperat, siue pactum de lucro soluendo apponatur, siue non, & successu temporis, non mutuata huiusmodi inten tione, & animo deprauato mutuatarius cum capitali lucrum soluat, vtrunque est vsurarium, vt constat, scilicet mutuatio, & lucrum acceptum. Si verò simpliciter mutuat ob charitatem, nullum inde lucrum sperans, & posteà mutuatarius simpliciter, & vero animo donã di cum capitali simul aliquod munus ex gratitudine rependit, neutrum est vsurarium. Sed si ex animo corrupto mutuat, intendens principaliter lucrum, & posteà hoc animo deposito lucrum à mutuatario sponte & liberaliter oblatũ recipit, non quia mutuauerat, sed quia sponte illi donatur, mutuatio fuit vsuraria, sed non lucri acceptio. Econtrà verò, si absq; intẽtione lucri mutuauit, & posteà animi corruptio successit, & cum capitali lucrum ratione mutui facti exigit, & recipit, mutuatio non fuit vsuraria, sed receptio lucri, vt satis constat. Et deseruit hæc distinctio ad sciendum, quando sit lucrum receptum restituendum, & quando nõ. De quo inferiùs.

De lucro etiam intento, seu potiùs sperato, est distinguendum. Quia vel est causa præcisa mutuationis, quæ ob solum lucrum speratum fit, Vel est concausa ipsius mutuationis: ita vt lucrum speratum simul cum alio, sit causa mutuationis. Vel nec est causa, nec concausa, sed impertinens est ad hoc, quòd mutuatio fiat: quæ non minùs fieret, quàm si lucrum non speraretur. Et de primo & tertio membro non dubitatur, quin in primo casu lucrum sit principaliter intentum, & mutationem vsurariam reddat. In tertio verò non ita. De secundo autem, quando, scilicet, speratum lucrum est concausa mutuationis, ita quòd cum eo alia causa concurrit, puta beneuolentia seu amicitia mutuatarii habita, vel sperata, est videndum, vel sunt causæ in eodem genere causæ ex æquo cõcausantes, puta quòd ambæ sint causæ sinales mutuationis, quarum altera in alteram non ordinatur, sed affectus mutuantis in vtrunque ex æquo tendit, in lucrum, scilicet, & in amicitiã speratam: & tunc non est dubium mutuationem vsurariam esse: & lucrum sic intentum, æquè principalem causam esse mutuationis, si cut & ipsa amicitia intenta. Si autem altera ex illis causis in alteram ordinetur, pura mutuãs intendat immediatiùs amicitiam mutuatarii, non tamen illic sistendo, sed illam propter lucrum inde euenibile desideret, non dubium est, tale lucrum speratum vitiare mutuationẽ, & eam vsurariam reddere: cùm principaliùs & magis intẽdatur per mutuantẽ, quam sperata amicitia, iuxta vulgatum dictum Aristo. Propter quod vnumquodque tale, & illud magis. Et in his casibus constat opinionem Caietani verificari non posse.

Superest igitur aliter esse distinguendum de causa respectu mutua tionis. Nam lucrum speratum vel est causa finalis, siue sit præcisa, siue non ipsius mutuationis, vel est solùm causa impulsiua. Et dicitur finalis, quando mutuatio fit propter lucrum ipsum, ex cuius effectu procedit ipsa mutuatio, & hoc dicitur lucrum intentum, & non solùm speratum: Aliud enim est intendere, aliud sperare. Multa enim speramus euentura, tamen non intendimus: quando, scilicet, non ideo aliquid operamur, vt illa eueniant: quanquàm sciamus aut credamus ex nostro opere illa esse euentura. Et lucrum taliter intentum, tanquam

finis concupitus & speratus, vitiat mutuationem, & reddit eam vsurariam, & est causa principalis ipsius mutuatiõis, & est principaliter intentum, quia finaliter. Dicitur aũt lucrum speratum causa impulsiua ipsius mutuationis, & non finalis, quando lucrum huiusmodi ex gratitudine & beneuolentia mutuatarii speratum, mouet mutuantem illi mutuandũ: qualiter non moueretur, si sciret mutuatarium fore ingratum, & hoc fieri potest absq; hoc, quod affectus mutuantis tendat in lucrum: nam stat, quod nullatenus lucrum concupiscat, sed credens quod mutuatarius erit gratus, & beneficium sibi factum recogniturus, munus aliquod à manu vel ab obsequio rependendo, complacet in hoc ipso, & inde mouetur ad mutuandum: & talem gratitudinem mutuatarii speratam, dico causam non finalem, sed impulsiuam esse præfatæ mutuationis: & hoc lucrũ taliter speratum, licèt non intentum, etiam si sit causa sine qua non, ipsius mutuationis, nõ dicitur principaliter intentum, imò nullo mo-**[[122]v]**do est intentum, & ita nec mutuationẽ vitiat, nec eam vsurariam reddit. Et hoc est, quod ex communi hominum iudicio colligitur, vt prima ratio à Caietano facta, significabat. Itaq; si quando ait doctor ille, quod lucrum speratũ ex amicitia & gratitudine mutuatarii, etiam si sit causa sine qua non, præfatæ mutuationis, non reddit mutuationem vsurariam, intelligat de lucro finaliter sperato, falsa est positio. Si autem id intelligat de lucro sperato, quòd cau sa solùm impulsiua sit, vera est positio. Restat ergo vt lucrum tunc dicatur principaliter intẽ di, quãdo causa finalis est ipsius mutuationis, & non quando causa est eiusdem sine qua nõ.

Corollariè sequitur, quod qui concedit hanc, Licitum est mutuan ti sperare lucrum ex gratitudine mutuatarii: ex consequenti habet concedere hanc, Licitũ est mutuanti sperare lucrum ex mutuo. Quia illa particula, ex, causam lucri importat. Modò autem mutuum, quod est causa gratitudinis, ex consequenti est causa lucri ex gratitudine sperati. Nec valet dicere, quod lucrum speratur ex gratitudine effectiuè, non sic ex mutuo: hoc inquam non valet ad excusandum mutua tionem à labe vsuræ. Nam vsurarius verus similiter sperat lucrum effectiuè ex voluntate mutuatarii, & non effectiuè ex mutuo: sed nõ inde excusatur ab vsura, vt patet intuenti.

Corollariè sequitur, non esse idem de mutuante, & de clerico celebrante, quantum ad hoc, quod est commodum temporale inde sperare. Nam clericolicitum est ex suo ministerio stipendium sperare: & illud tanquam debitum etiam ciuiliter exigere, cum dignus sit operarius cibo suo. Nec de bet quisquam suis stipendiis militare. &c. sed mutuanti non ita licet ex mutuo stipendium, vel retributionem, vel commodum aliquod temporale exigere, nec sperare. Et ideo motiuum à pręfatis doctoribus adductum, parũ illi suffragatur.

Corollariè sequitur, solam spem lucri omni exteriori pacto & exactione seclusis sufficere ad vitiandum mutuationem, & eam vsurariam reddendum, iux ta capitulum, Consuluit. de vsuris. Similiter iuxta dictum Christi, Lucæ. 6. Mutuum date, nil inde sperantes. Idem patet ex definitione fuprà exposita, in qua dicitur, quòd vsura est lucrum ex mutuo principaliter intentum, vbi nulla de exteriore conuentione fit mentio. Hoc tamen non de omni spe lucri est intelligendum: quando quidem est spes quædam cõ comitans mutuationem, quædam verò præcedens. Concomitans dicitur, quæ impertinenter se habet ad mutuationem, quia. s. ea seclusa, non minùs mutuatio fierert: & hæc non vitiat mutuationem, vt constat. Præcedens autem di citur spes quæ dat causam mutuatiõi, sine qua s. non fieret: & hæc vel est causa finalis, vel impulsiua, vt snprà dictum est. Et si impulsiua sit, etiam si det causam mutuationi, non eam vitiat. Secùs si sit finalis, nam hæc vitiat. Et sic procedit, quod doctores dicunt. s. aliud est mutuare cum spe lucri, aliud verò propter spem, prout colligitur ex glo. interlineali.

1. ad Corin. 9. vbi ait, aliud esse arare in spe, aliud verò propter spem. Et mutuare propter spem, est quod vsurarium est, & à Christo prohibitum: non autẽ mutuare cù spe. Cùm enim de quolibet liceat sperare, quod faciet omne illud, ad quod erit obligatus, & sciam ex beneficio mutui hominem obligari ad gratiam consimilem, vel maiorem, possum licitè sperare, quòd sic facturus, sed non debeo pro illa gratia sperata, aur propter illam mutuare. Ideo cum Saluator prẹmisit, si mutuũ dederitis his, à quibus speratis accipere, q̃ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus fœ nerãtur, vt recipiant æqualia: subintulit, Verùm tamen diligite inimicos vestros, & mutuũ date, nil inde sperantes. hoc est, non pro spe re tributionis præsenti, & erit vobis gratia. &c.

Vt igitur concludamus, dicendum vsuram posse accipi pro peccato vsuræ, seu contractu vfurario. Potest etiam accipi realiter pro cõmodo seu lucro vsurario. Si secundo modo accipiatur, aperta est definitio suprà posita. s. quòd vsura est lucrum ex mutuo principaliter, id est finaliter intentũ. Si verò primò accipiatur, vt peccatum importat, seu contractum vsurarium, erit sensus definitionis talis: Vsura est mutuatio, ex qua lucrũ principaliter intenditur. Quanquam. peccatum vsurẹ non solùm in mutuatione cõsistat. Est enim quædam vsura mentalis, & est in spe lucri finaliter intẽti. Est quædam pactionalis, & est ipsa mutuatio, adiecto pacto lucri intenti. Est alia exactionalis, & consistit in exactione, qua post factam mutuationẽ lucrum exigitur. Est denique alia realis, & consistit in receptione lucri ob mutuum factum. In quibus omnibus peccatum vsuræ cõmittitur.

De vsura, an sit, vel vn quàm fuerit licita.

[123r] SEd quoniam de culpa seu peccato vsurẹ ĩ cidit sermo, videre conuenit an certum sit quod ab omnibus est approbatũ: s. vsuram semper esse & fuis se peccatum iure diuino, naturali, & humano prohibitum. Et arguitur quod non sit iure naturæ prohibita vsura. Quia tunc vsura esset de se ini qua & illicita, seu de numero eorum, quæ statim nominata, inuolutam habent malitiam: quæ quidem non ideo mala sunt, quia prohibita, sed ideo prohibita, quia mala: talia enim sunt, quæ iuri naturæ opponuntur. Quòd autem id falsum sit, probatur: quia vel esset vsura de se illicita ex parte obiecti, vel ex parte circunstantię. Non primum, quia in mutuatione vsura ria duo sunt. s. mutuatio ipsa, & reception, seu spes lucri. Primum non est de se malum, imò bo num, vt constat. Lucri etiam receptio de se iniqua non est: quia tunc nunquam liceret homini quancũq; negotiationem exerceat, lucrum sperare, nec recipere, si hoc esset de se illicitũ. Con sequens suppono falsum. Non igitur vsura est de se illicita ex parte obiecti.

Quòd autem ex parte circunstantiæ illicita non sit, apparet: quia quæro quẹ sit illa circunstantia, q̃ reddit mutuatio nẽ necessariò illicitam? Vel enim primò est hoc quod est lucrum ex mutuatione quærere. Vel se cũdò hoc, qđ est lucrum ex aliena industria q̃rere. Vel tertiò hoc: qđest pactum mutuationi apponere, quod sit contra naturam eius, q̃ est, quod de bet esse gratuita. Vel quarto hoc, qđ est minus dare, & plus exigere & sperare. Vel quĩto hoc, qđ est tempus vendere, quo mutui redditio spe ratẽ. Vel sextò hoc, qđ est mutuatrium damnificare, eum commodo aliquo temporali priuãdo. Hæc enim sunt quæ communiter afferuntur ad probandũ vsuram de se illicitam esse, omni prohibitione diuina & humana seclusa.

Verùm hæc non videntur rem sufficienter probare. De primo patet, q̨ est lucrum ex mutuo quærere. Hæc enim circũstantia non videtur sufficienter culpam inducere de se: quia non est illicitum lucrum quærere seu recipere ob causam fornicationis seu meretricii, vi suprà suo loco ad longum discussimus. Quamuis enim meretrix turpiter agat meretricando, non tamen turpiter agit lucrum ob illam causam recipiendo. Si igitur de se non est illicitũ, lucrum quærere seu recipere ob causam turpẽ, sequitur non esse illicitum de se lucrum q̃rere ob causam honestam, qualis est mutuatio. Imò si ex maleficio licitè merces speratur & recipitur, à fortiori vidertur retributionem & mercedẽ ex beneficio sperari & recipe posse. Adde q̨ ex ministerio ecclesiastico licitè retributio spe ratur & exigitur: igitur ex mutuatione poterit hoc idem licitè sperari.

Secunda etiam circunstantia non necessariò vitiat contractũ. s. lucrũ ex aliena industria quærere & sperare: alioqui eadem circustantia necessariò vitiaret societatem, in qua alter pecuniam, alter verò operam & industriam point, & is qui pecuniam ponit, ex alterius industria lucrum sperat. Similiter conducens aliquem ad operas aliquas industrio sas, dato certo pretio, sperat temporale cõmodum, seu lucrum exalieno labore & industria, nec tamen ob id illa conductio vitiatur, vt notum est.

Tertia etiam circunstantia non de se vitiat mutuationem. s. pactum de lucro mutuationi apponere: quod est contra na turam mutuationis, quæ debet esse gratuita. Nam apponere pactum contra naturam contacus, non vitiat contractum ipsum, licèt illum in aliud genus cõtract⁹ trahat: vt patet, si quis dicat, mu tuo tibi pecunias hoc pacto, vt non possim eas à te repetere, modò interim quod eas non reddas, soluas mihi singulis annis decẽ. Clarum est talẽ cõtractũ non vitiari ob pactum illud appositum, esto quod sit contra naturam mutui, de cuius ratione est datio reuocabilis, licèt tale pactum trahat præfatũ contractum in aliud genus, puta in emptionem census annui, vt patet intuenti. Similiter de natura donatiõis est liberalis & gratio sa datio, & tamen sine peccato potest illi pactũ apponi, per qd' illa datio sit donatario onerosa & illiberalis, & transit in alium contracũ. Ad hunc modum potest in aliis exemplificari. Ac proinde quod mutuationi apponatur pactum cõ tra naturam mutuationis, non arguit sufficiẽter inde vitiari mutuationem.

Quinta etiam circunstantia non necessariò vitiat mutuationem. s. minus dare, & plus exigere aut sperare. Tum, quia in contractu emptionis ad terminum sæpe accidit, vt emptor minus det, & postmodum plus recipiat, vt suprà patuit. Similiter in venditiõe ad statim sæpe idem accidit, vt merx minus va leat, & maius pretium exigatur & recipiatur: vt si ven ditor erat rem seruaturus ad tempus, quo plus esset valitura. Similiter in contractu censuali minus datur, & lõgè plus speratur, eò quòd singulis annis certum quid venit soluen**[[123]v]** dum: vbi constat longè plus esse in futurum soluendum, quàm fuit pretium ab initio datum. Igitur hæc circunstantia non videtur de se sufficere ad vitiandum mutuationem, sicut nec alios contractus.

Quinta etiam circunstantia non vitiat sufficienter. s. temporis venditio. Nam falsum est, vt sonant verba, vsurariũ vendere tempus, ex quo non vendit tempus prę teritum, quod nec est, nec illud tradere potest mututatario. Nec vẽdit tempus præsens, cùm illud commune sit tam mutuatario, quam mutuãti. Nec vẽdit tempus futurum, quia illud nec est ipsius mutuantis, nec est in eius potestate illud tradere mutuatario: alioqui in eius potestate esset, vitam ipsi mutuatario prorogare, quod est absurdũ. Et esto ille modus loquendi ad bonũ sensum trahatur. s. quòd vsurarius vẽdit ex pectationem redditionis sortis, non videtur de se

vitiare mutuationem: maximè si talis expectatio cedat in damnum ipsius expectantis. In quo casu licitum est secundum omnes, aliquid vltra sortem sperare, & exigere sine vitio vsuræ.

Sexta etiam circunstantia non necessariò vitiat vsuram. s. mutuatarium per eã damnificari in hoc, quòd cõmodo aliquo priuatur. Tum, quia sępe accidit, vt contractus sit vsurarius, in quo mutuatarius nil debonis suis amittat, nec amissurus sit, vt patet de vsura mẽ tali. Patet etiam de vsura pactionali, in qua mutuans obligat mutuatarium, vt de officina sua pro pretio currẽti & iusto emat, qualiter ex alia officina alioqui esset empturus, ex quo nul lũ mutuatario damnum euenit, vt suppono. Deinde stat cotractum non esse vsurarium, & tamen mutuatarium inde damnificari, aliqd. s. de bonis sibi acquisitis vltra capitale reddẽdo, vt si illud reddat loco interesse ipsius mutuantis. Ac proinde hęc circũstãtia non videtur omnino pertinens ad vitandum necessariò omnem vsuram, seu mutuationem, in qua aliquid vltra capitale speratur.

Secundò arguitur, quod vsura non sit con tra legem diuinam, nec ex ea colligi vsuram peccatum esse. Quia nec ex lege veteri, nec noua. Primum apparet: quia maximè ex illo Ezechiêl. 18. vbi inter ea pro quibus mortem infert, hoc conumerat quod est, Ad vsurã date. Aut ex eo, quod Psalmista ait, arguendo homines de mortali cupiditate, & iniquitate, dicẽs: Non defecit de plateis eius vsura, & dol9. &c. Et alia huiusmodi, quæ in psalmis, & alibi legẽ tibus occurrũt. Sed hoc non cogit dicere nunc in tempore gratię vsuram esse peccatum. Tum quia Ezechiel vbi suprà, cõmemorat præcepta non solùm moralia, sed iudicialia, & ceremonialia, de quibus ait: Qui pręcepta mea non custo dierit, & iudicia mea non fecerit, morietur, & non viuet. Non tamen inde fit, vt nunc mortale peccatum sit, illa pręcepta & iudicia non custo dire. Quod etiam ex Psalmista citatum est, minus cogit: quia ille textus loquitur de præterito, nõ de futuro. Ac proinde non inde colligitur nũc esse peccatum vsuram. Tum etiam quia autorita tes veteris testamenti non sufficienter probãt pro tempore gratiæ iniustam esse vsuram, cum lex vetus per aduentum legis gratiæ fuerit extincta, & vim obligandi amiserit, vt apertè docet Paulus ad Roma. & ad Hebræos. 10.

Quòd autem lex noua vsuram non ꝓhibeat apparet: quia maximè Lucę. 6. vbi dicitur, Mutuum date, nil inde sperães: sed hoc non, tamen quia illud verbum videtur esse con silii, nõ præcepti, vt patet ex textu ipso, in quo dominus cõ silia euangelica tradit, cum ait: Diligite inimicos vestros. Et si qs te percusserit in vna maxilla, præbe ei alteram. Et omni petentite, tribue: & ita de alis illic contentis, quę hus tendere vidẽtur, vt sciat homo viam, qua possit esse ꝑfectus.

Tum etiam idem apparet. Quia non ita Christus illa præcipit, vt qui non ea fecerit, veniat cõdemnandus: sed vt qui per ea mercedem voluerit obtinere, ita ea faciat, qua liter Christus tradit, gratis. s. & amiea biliter, & non vt similia à fratribus recipiat. Vnde glossa ibidem ait: Postquàm dilectionem & mutuum benesicium peccatorum quasi infractuosa redarguit, nunc qualiter à fidelibus fructuo sè fieri debeant, ostendit. Sic enim ait: Si diligi tis eos, qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores diligentes se, diligunt. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nã & Peccatores peccatoribus sœnerantur, vt recipiant æqualia. Et concludit dicens: Verum diligite inimicos vestros, & benefacite illis, & mutuum date, nil inde sperantes, & erit merces vestra multa. Ex quibus apparet, quòd mutuare cum spe retributionis, meritorium quidem non sit, non tamen inde fit, vt peccatum sit, quãdo quidem inter meritum & demeritum aliquid mediare potest.

Tum etiam: Quia si peccatum esset mutuã tẽ inde retributionẽ sperare, simili ter peccatum esset diligenti & benefacienti si milia opera inuicem sperare, etiam vbi benefi-**[124r]**centia non esset mutuum. Consequens videtur falsum. Et tamen sequela inde apparet, quia illa clausula, nil inde sperãtes, non solũad mutuũ videtur referenda, sed ad dilectionẽ, & beneficentiã proximo factã. Nam de omnibus illis in particulari mentionem fecerat, in sententia dicens, quòd diligamus, etiam si redamari nõ spermus: & benefaciamus, etiam si similia beneficia non speremus: & mutuum demus, etiam si in de nil speremus. Et ita sub vna clausula videt̃ concludere, dicens: Verum diligite inimicos vestros, & benefacite: & mutuate, nil inde sperantes. Vbi satis apertè tradit, nec ex dilectione, nec ex beneficentia, nec ex mutuo debere nos aliquid sperare. Cùm ergo ex dilectione & beneficentia similia sperare absq; peccato possimus, etiam si mercedem pro tali opere non mereamur, ita igitur ex mutuo poterimus quid simile sperare sine peccato, etiam si mercedem pro tali mutuo non obtineamus.

Tertiò arguitur vsuram licitam esse, & fuisse: id q́;ex iure diuino, & ca nonico, & ciuili. De diuino veteri apparet ex illo Deute. 28. vbi dicitur: Benedicet Dominus cunctis operibus manuum tuarum, & sœnera bis Gentibus multis, & ipse à nullo sœnus accipies. Et Deutero. 23. dicitur: Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram, sed alieno. Vbi significa tur licitum fuisse tempore legis ad vsuram mutuare, saltem alienis, hoc est, Gentilibus.

Si dicas vsuram illam, quam lex respectu Gentilium Iudęis concede bat, non veram, sed similitu dinariam fuisse, ex quo Gentiles alio qui essent Iudæis debitores: Contrà. Qnia illam vsuram concessit Iudæis Dominus erga Gentiles, quam prohibuit erga fratres, hoc est, Iudæos: sed quam erga fratres prohibuit, erat vera vsura, vt suppono: igitur veram vsuram erga alienos concessit. Nec enim est verisimile, quòd in vna clausula tam breui, in qua ait: Non fœnerabis fratri tuo, sed alieno: tam æquiuocè de fœneratione loqueretur.

De iure diuino nouo idem apparet, ex eo, quod habetur Matthæi. 25. Cùm quidam homo nobilis, accepto Regno reuersus esset, inter alios seruos suos, quibus dederat decem mnas, venit vnus, cui Dominus vnam tantùm mnam dederat, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario. Cui ait Rex, Ex ore tuo te iudico, ser ue nequam &c. Et infrà, Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? Erat autem Rex ille iustus, qui Christum figurabat, & increpabat seruum illum, quòd pecuniam sibi traditam in vsuris non exercuerit. Igitur ex iure diuino videtur esse licita vsura.

Ex iure etiam Canonico idem apparet esse. s. aliquas vsuras licitas, vt patet ex cap. Ab illo. 14. quæstio. 4. vbi dicitur, Ab illo exige vsuram, cui meritò nocere desideras: cui iure inferuntur arma, huic legitimè auferuntur vsuræ &c. Igitur licitum est mutuare ad vsuram, saltem hostibus, contra quosiustè bellare possumus.

Prætereà secundò, capitulo Quantode vsuris. prohibetur duntaxat, quòd Iudæi immoderatas vsuras à Christianis non extorqueant. Vnde à contrario videtur Iudæis esse iure Canonico concessum, vt moderatas vsuras à Christianis exigere possint.

Prætereà tertiò idem apparet ex cap. Conquestus. de vsuris. & cap. 1. de feudis, vbi in sententia dicitur, quod dominus accipiens in pignus feudum à suo Vasallo, non tenetur fructus deducere in sortem. Si militer cap. 1. de vsuris, dicitur, quod clericus recipiens à laicis in pignus mutui beneficium, nõ tenetur fructus deducere. Igitur ĩ illis casibus licitum erit vltra sortem lucrum accipere, qd' est vsura. Similiter in capitulo, Salubriter. de vsuris.

habetur, quòd generrecipiens domum, vel possessionem aliquam in pignus à socero pro dote assignanda, non tenetur fructus medij temporis deducere. Et ita apparet ex iure Canonico esse licitum, ex mutuo aliquod commodum sperare.

Quod etiam iure Ciuili licitę sint & cõ cessæ vsuræ, apparet ex lib. ff. in titulo, de vsuris. vbi ponuntur leges, quibus disponitur, quod mutuatarij soluant vsuras, super quibus conuenerunt: &datur actio mutuanti bus contra mutuatarios ad vsurarum solutionẽ. Vnde dempta vsura vsurarum, & vsura vltra centesimam, quæ in. ff. & Codice reprobantur, cæteræ autem concessæ esse videntur. Dicitur autem vsura vsurarum, quando mutuans non solùm lucrum ex mutuo quærit: sed si mutuatarius in termino sortem cum vsura non soluerit, ex illa vsura dilate, aliam vsuram quęrit. vt si mutuauit cum pacto, quòd vltra sortem solueret ad terminum decem, adueniente termino non soluit, apponitur pactum, quod pro illis decem, quæ in termino soluta non fuerunt, soluat vnum, vel duo, & sic de aliis. Dicitur vsura centesima, quæ per annum**[[124]v]** æquiparabatur sorti, vt si capitale fuit decem tali pacto adiecto, quòd quanto citiùs reddatur, minor soluatur vsura: & si per annum fuerit solutio dilata, vsura detur tanta, quantum fuit capitale. Et hæc lege ciuili permittitur, excedens tamen centesimam reprobatur, vt patet Codice de vsuris &c.

His tamen non obstantibus, tenendum est vsuram illicitam esse, & contra ius naturale, diuinum, & humanum. Quòd enim contra naturale ius sit, apparet: quia omnis cõ tractus, in quo contrauenitur iustitiæ, est con tra ius naturale, omni etiam lege positiua seclusa: talis est contractus vsurarius, ex quo in illo non seruatur æqualitas, quę sedes & fundamẽ tum iustitiæ cõmutatiuę est: cùm vsurarius minus det, & plus recipiat, aut recipere intendat.

Et confirmatur, quærendo ab vsurario, quare, seu propter quid exigit illud in crementum. Exempli gratia, mutuat decem & exigit. 12. Quia vel illud exigit propter mutua tum vel propter vsum mutuati, vel propter fructum ex mutuato euenientem, vel propter vti litatem, mediãte pecunia mutuata ipsi mutua tario euenibilem, vel propter expectationem solutionis. Si propter rem ipsam mutuatam exigit incrementum, est aperta iniustitia, cùm plus exigat quàm det. Si propter vsum rei mutuatæ, est iterum clara iniustitia, q a pro re mutuata recipit tantundẽ, & pro vsu eius aliquid ampliùs: quod iniquum est, quia res, quæ mutuatur, non est talis, in qua dominium & vsus valeant separari: sed quemadmodum tempore mutuationis, is qui mutuat rei dominium simul & vsum mutuatario concedit, ita temporis so lutionis, quo alia tanta pecunia soluitur, idem dominium & vsus rei solutæ ipsi mutuanti re stituitur, & tunc seruaretur æqualitas. Ac pro inde incrementum aliud si pro vsu pecunię mutuatæ exigatur, seu soluatur, apertum est contractum ab æqualitate recedere. Si verò propter fructum pecuniæ mutuatæ illud incremen tum exigatur, aperta est iterum iniustitia: quia cùm pecunia párere non possit, non potest in crementum pro eius fructu exigi, & ita non verus, sed omninò fictus titulus esset ille. Si autem præfatum incrementum exigatur pro commoditate mutuatario mediante pecunia euenibile, iterum est aperta iniustitia: quia hoc esset mutuatario vendere, quod ipsius mutuatarij est, vt patet. Si denique pro expectatio ne solutionis illud incrementum exigatur, iterum est clara iniustitia, quia perinde est, ac si mutuator venderet tempus expectationis, eò quòd expectatio solutionis rei mutuatæ vltra rem ipsam mutuatam nil aliud videtur importare, nisi tempus interceptum inter mutuationem & solutionem: & ideò si non ratione rei mutuatæ præfatum exigitur incrementum, sed ratione expectationis, sequitur quòd ratio ne temporis intermedij exigitur. Et in hoc sen su venit saluandum, quod communiter dicitur q. s. vsurarius vendit tempus: tempus autem vęnale non

esse, suprà ostendimus. Ac proinde se cluso omni interesse, & donatione mutuatarij vbi pura & simplex mutuatio est, contra ius naturę est, præfatum incrementum exigere, quod est ad vsuram mutuare. Et ita morales Philosophi, in lumine naturali viuentes, docuerunt, vt Aristot. 5. Ethi. &. I. Politicorum apertè tradit. Et Cicero in. 2. de officiis. Ad finem, ait fœ nerari, est hominem occidere. Iuxta illud Augustini: & habetur. l4. quæstione. 4. cap. Quid dicam: An crudelior est, qui subtrahit diuiti aliquid, vel eripit, quàm qui trucidat pauperem fœnore? Quasi dicat, non minùs crudelis est secundus, quàm primus.

Quòd etiam vsura sit iure diuino prohibita tam veteri, quam nouo, patet Ezechiel. 18. vbi dominus ter, aut quater de eo, qui ad vsuram dederit & superabundantiã acceperit, loquẽs, ait quòd talis non viuet, sed morietur. Et Psal. I4. dicitur seu declaratur qs sit in tabernaculo seu templo Domini habitaturus, & inter alia ait: Qui pecuniam suam non de dit ad vsuram. Quem locum referens Concilium Nicenum, ait: Quãdo multi clerici auaritię cau sa turpia lucra sectãtes, obliti sunt diuini prę cepti, quo dictum est: Qui pecuniam suam nõ dedit ad vsuram &c. Vnde colligitur vsuram diuino præcepto esse prohibitam. Et habetur 14. q. 4. quoniam. Eundem etiam locum retulit Concilium Martini Papæ. Et habetur eisdem causa & quæstione, vbi dicitur: Si quis oblitus timorem Domini, & sanctarum scripturarum, quæ dicunt, Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, post hanc cognitionem magni Cõ cilij fœnerauit &c. Vbi iterum significatur in præfato loco vsuram à Dño esse prohibitam.

De nouo etiam testamento locus ille Vulgatus Lucæ sexto, valet ad probandum vsuram diuinitùs prohibitam esse: in quo dicitur: Mutuum date, nil inde sperantes. Vnde capitulo, Consuluit. de vsuris. dicitur: In contractibus vsurariis quid agendum sit, manifestè in Euangelio Lucæ declaratur, vbi dicitur: Mutuum date, nil inde sperantes. Denique in capitulo,**[125r]** Quia in omnibus. & est Concilij Lateranensis, Dicitur vtriusq;testamenti pagina vsuram esse Prohibitam. Et capitu. Super eo. dicitur, quòd vsuram vtriusq;testamenti pagina detestatur. Extrà, de vsuris.

Quòd autem iure humano vsura prohibita sit, & sub grauibus pœnis, apertum est ex tiulo de vsuris: in antiquis, & in. 6. Similiter ex causa. 14. quæst. 4. per to tum. Et ex distinctio. 47. per multa capitula. Vide si vis. De iure ciuili probationem afferre non libet: quia in illo defectuosè facta est vsuræ prohibitio, cùm multæ vsuræ illic permittã tur, vt in argumento tertio tetigimus. Colligitur ergo non solùm verum esse, vsuram esse peccatum, sed licere oppositum, esse hæreticum. Et qui oppositum pertinaciter assereret, esset tanquam hæreticus puniendus, vt habetur Clemen. devsuris. Ex graui &c.

Iam ad argumenta facilè patet responsio. In primo enim argumento quærebatur, an vsura sit de se mala, & vnde malitiam habeat, ex obiecto, scilicet, an ex circunstantia. Dicen dum quòd est de se mala ad hunc sensum, quòd mala est, non quia prohibita: sed prohibita, quia mala. Est etiam mala ex obiecto, non par tiali, sed totali, quod est accipere incrementum propter mutuum, vbi nulla alia causa legitima ad incrementum suscipiendum interueniat. Habet autem in se malitiam ex inæqualitate, quæ iustitię aduersatur, vt satis ex dictus patet.

Ad primum, quo arguitur posse licitè lucrum ex mutuo sperari sicut ex meretricio, & ex ecclesiastico ministerio: dicendum non esse simile, eò quòd in illis exemplis nulla iniustitia reperitur: cùm in meretricio donation interueniat, vt suo loco diximus. In ministerio autem ecclesiastico ratio debiti reperitur: quia dingus est operarius mercede sua.

Ad secundum, in quo arguitur posse lucrum ex alterius industria quæri, & spetari, vt in societate & locatione &c. Dicendum, non est idem de exemplis his, & de lucro ex

mutuo sperato: quia in exemplis iterum nulla iniustitia, aut inæqualitas reperitur dese. Nec in societate omniò verum est, quòd quæratur lucrum ex aliena industia, eò quòd sicut pecunia communis est vtrique socio, ita industria vtrique similiter est communis, quod non est in contractu mutuationis. Iu locatione etiam & conductione si lucrum ex alterius in dustria speratur, illa tamen industria personæ locatæ estratione contractusipsi conducenti debira, pro ea enim conducens pretium dedit, vt patet.

Ad tertium, in quo arguitur, quòd pactũ appositum contractui contra naturamipsius non vitiat contractum &c. fateor hancrationẽ non sufficere ad generaliter probandum contractum ratione talis pacti esse vitiosum: in particulari tamen contractu mutua tionis secùs est. Et discrimen est clarum, quia hîc pactum lucri appositum, non trahit mutuationem in aliud genus contractus, sed manet mutuatio, ac si pactum non esset appositum, secùs in aliis. Necpactum dictum mutuationi appsitum tollit inæqualitatem iustitiæ oppositam, imò potiùs eius turpitudinem auget & confirmat, secùs in aliis.

Ad quartum in quo arguitur hanc circũstantiã non vitiare contractum, qua minus datur, & plus recipitur &c. Dicendum quòd imò in venditione, quæ ad statim fit, vitait contractum, si sit pura & simplex venditio: secùs si ratione interesse, aut ob aliam causam iustam ab æqualitate recedatur. Et in con tractu censuali etiam puro eadem æqualitas setuari debit inter pretium & censum. Census autem non est pensio annuatim percipienda, sed ius quoddam actu acquisitum ad eam postmodùm leuandum in venditione etiam ad terminum: licèt contingat plus recipi, quàm datum fuerit, hocest de peraccidens, & non ex intento, nec per se: &id, quod per accidẽs eueint, excusatur ob verisimile dubium, prout suprà latè explicuimus, quando de venditione ad terminum loquebatur. In mutuo autem per se, & ex intento quæritur incremẽtum ex mutuo ipso, quod est damnandum.

Ad quintum de venditione temporis, fateor quòd propriè loquẽdo non vẽdit mutuans tempus, nisi ad sensum suprà exp̃ssum: quia. s. cùm incremẽtum prætenditur propter expectationem solutionis, si illud ex mutuo non prætendatur, sequitur quòd solum ratione temporis prætenditur, eò quòd expectatio solutionis rei mutuatæ vltra mutuatum nil videtur aliud, quàm tempus dilationis importare: & ita inde satis constat iniquitas contractus.

Ad sextum & vltimum de circumstantia da mniipsi mutuatario eueniente: Dicẽdũ quod ita est, quòd mutuatio vsuraria ĩdevitiatur, quia fit in dãnũ mutuatatij, vel in re, vel in spe. In re quidem, si reddit aliquid vltra sortẽ debitã. In spe autem, quia vsurarius etiam si solum men talis sit, sperat, vel intẽdit aliquid à mutuatario vltra debitam sortem. Et cùm dico aliquid, intelligo, siue sit pecunia, siue aliud quodcunque**[[125]v]** pecunia æstimabile. Et ideò quando mutuans pactum apponit, quòd mutuatarius veniat ad molendinum, vel officinam ipsius mutuantis, iam exigit ab illo obligationem, qua se mutua tarius ad aliquid indebitum obliget: & talis obligatio passiua aliquid est pecunia æstimabile. Et ita patet, ea, quæ in primo argumento ad ducta sunt, non sufficere ad purgandum contractum vsurarium à culpa, stando in sola lege naturali &c.

AD secundum argumentum principale, in quo arguitur, quòd vsura non sit contra ius diuinum, vetus, nec nouum: Dicendum illud esse falsum, vt suprà ostendimus. Et quando arguitur infirmando probationes ex veteri testamento adductas, dicendum, quòd præcepta cerimonialia, & iudicialia temporegratiæ vim non habent, nisi quatentus nonnulla eatum per ecclesiam recepta sunt & approbata, seu iussa, ob aliam tamen causam, quam tunc erant obseruanda. Patet hoc de candelis incensis in templo, de thurificationibus, de primitiis,

decimis, & oblationibus. Similiter de quibusdam iudicialibus, pœnam pro certis delictis statuentibus: quale est, quòd habetur extrà, de homicidio. Si quis perfodiens. Et de eo, qui virginem seduxit. Et ita de aliis, quæ minimè nunc haberent vim, nisi quia per ecclesiam iussum, & statutum est ea seruari. Præcepta tamen moralia non ita extincta sunt, quin suam vim habeant nunc sicut & tunc: quale est præceptum, de non dãdo ad vsuram, quod constat, nec cerim oniale esse, nec iudiciale, sed morale. Quòd autem illa præcepta nunc obli gent sicut & tunc, inde apparet: quia alioquî impertinenter doctores sancti, & Pontifices, & Concilia, authoritates veteris testamenti citarent, ad ostẽdendum vsuram esse dãnandam & veluti peccatum mortale vitandam. Deinde multa in veteri testamento scripta sunt, & mandata, & pro tempore legis gratiæ prophe tata: & talia valida sunt testimonia, ad ostendẽdum multa esse nunc tempore gratiæ agen da, multaque vitanda: quale est illud Isaiæ. 60. quod de ecclesia Christi, quæ tunc nondum erat, dictum est, scilicet: Gens, & regnum, quod non seruierit tibi, peribit. Et Isaiæ. 65. Omnes in cæde corruetis, pro eo, quod vocaui, & non respondistis. Quod de tempore post Christi adutentum solet interpretari. Et iterum Isaiæ 66. Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum contritum corde, & trementem sermones meos? Quod non solùm pro tempore legis ve teris, sed etiam pro tempore præsenti dictum esse constat. Et ita innumera sunt huiusmodi, ex quibus validum sumitur argumentum etiam pro tempore legis gratiæ. Taleigitur est, quod dixit Dauid similiter de futuro prophetando, dicens: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in templo sancto tuo? Et inter alia respondens, ait: Qui pecuniam suã non dedit ad vsuram &c. Tale etiam est, qd'di xit de futuro Ezechiel. Qui ad vsuram dederit, & supera bundantiam acceperit, morietur. Et per hæc patet ad primum.

Quando secundò arguebatur non esse vsuram prohibitam iure diuino nouo, Dicendum id falsum esse, vt constat ex Conciliis, & textibus suprà citatis, per quos conclusum esse constat, vtriusque testamenti pagina vsuram esse damnatam. Nec videtur in nouo restamento locus aperior, quã qui ex Lucæ. 6. citatus est: quem constat per ecclesiam esse præceptiuè interpretatum, id. s. quod dicitur, nilinde sperantes. Ac proinde quidquid sit de apparentia rationis in oppositum, captiuandus est intellectus, & declarationi ecclesiæ humiliter subiiciendus. Et quan quam in hoc loco non satis explicetur iniquitas, culpa, & reprobatio vsuæ: quod tamen hîc deficit, alibi in scriptura sufficienter explicatur, & suppletur. Quantum tamen attinet ad vim & efficaciam, quam textus Lucæ ad probandum prauitatem vsuræhabet, videtur (seclusa ecclesiæ declaratione, seu interpretatione)ex textu ipso non aliud colligi, quàm quod ratio facta prætendit. s. infructosam esse mutuationem, & non meritoriam, si propter spem similia recipiendi fiat: sicut & cætera officia charitatis propter retributionem ab homine speratam facta, gratiam & mercedem apud do minum non merentur.

AD tertium arumentum principale, in quo arguitur, quòd licita fuerit saltem Iudæis vsura tempore legis: Dicendum id falsum esse de vsura vera: quails suprà est explicate. Cuius ratio est aperta. Quia nunquam fuit licitum ludæis sicut nec aliis iniusta opera facere, legi naturæ repugnantia: sed vsuram exercere veram, siue cum fratribus, siue cum alienis, mani festam continet iniustitiam, vt patet ex decisione quæstionis. Igitur. Tum etiam, quia si tempore Moysi, quo lex vigebat, fuit licitum ad vsuram dare, saltem alienis: igitur etiam fuisset licitum idem eisdem vsq; ad aduentum legis nouæ, exclusiuè, eò quòd lex Moysi non erat nisi per aduentum legis Christi reuocanda. Sed consequens videtur falsum, cùm con-**[126r]**stet ex dictis tempore prophetarum & tempore Dauid fuisse per ipsos prophetas annun tiatum,

omnem vsuram esse paccatum mortale, vt patet ex Ezechi. 18. & ex Psal. 14. Nec valet dicere, quòd dicta prophetarum, per quæ damnatur vsura, sint limitanda iuxta legem à Moyse datam. Nam per Concilia, & ecclesiæ determinatione est declaratum vsuram indistinctè, & vniuersaliter esse in vtroque testamen to reprobatam. Ideo dicendum ad id, quod citatum est ex Deutero. 28. Fœnerabis gentibus multis, & tuipse à nullo fœnus accipies: quòd fœnerari illic non est ad vsuram mutuare, sed est idem, quod mutuare. sic enim sumitur Pro uerbio. 22. vbi dicitur: Qui mutuum accipit, seruus est fœnerantis. Et si fœnerari non esset nisi ad vsuram dare, frustra in textu dictũ esset: Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram: quia sufficiebat dicere, Non fœnerabis fratri tuo. Est autem intentum præfatæ authoritatis tale, scilicet, quòd si populus Iudæorum legem Dei seruasset, tanta erit illis à Deo benedictio præstanda, & rerum abundantia, vt sufficerẽt de his, quæ superssent, gentibus mutuare, absq; hoc quòd indigerent ipsi à gentibus mu tuum petere &c.

Ad illud verò, quod ex Deutero. 23. citatur. s. Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram, sed alieno: Thomas, & alii dicunt id, quo ad primam partem præceptiuè esse accipendum, & inde colligi, nemini licitum esse ad vsuram mutuare, quicunque sit is, cui mutuatio fit: eò quòd omnes inuicem fratres, & proximi sumus. Verùm in loco illo non ita largè nomen fratris accipitur, vt ad omnem proximum se extendat: alioqui non discreuisset textus inter fratrem & alienum, cùm illo modo alienus etiam esset dicendus frater. Quæ ad secundam verò partem dicunt id permissiuè accipiendum esse: ita que Deus, seu Moyses permittebat Iudæis, vt vsuras cum gentibus exercerent, nè scilicet, illas à fratribus exigerent, quod esset longè peius: quemadmodùm dicitur permisisse libellum repudij tanquàm minus malum, ad vitandum maius, scilicet, vxoridiciũ. Sed quoniam hoc suam habet difficultatem, & aliâs ostendimus libellum repudii in lege non esse per simplicẽ tolerãtiam permissum, sed etiam pro tempore illo concessum: ita potest de vsura teneri, quod illo tempore fuit Iudęis concessum, vt vsuras agentibus Deo exo sis reciperẽt: idque per quandam dispẽsationem, qua dominus ius quoddam Iudæis concedebat, vt bona, quę gentiles possidebant, sibi acciperẽt: ratione cuius iuris eisdẽ diuinitùs concessi, à fur to fuerunt excusati, quando Aegyptios expoliauerunt: & ratione eiusdem iuris ab vsura vera excusabantur, quando gentibus ad vsuram mutuabant. Erat itaque vsura non vera, sed similitudinaria, quam tunc cum gẽtibus exercebant. Et quando contra hoc replicatur, quòd illam vsuram, quam cum fratribus prohibuit, cõcessit cum gent ibus exerceri: cùm ergo verã vsuram cum fratribus exerceri prohibuit, sequitur &c. dicendum, quòd eadem fuit vsura in genere, quantum ad quod est vltra sortem aliquod incrementum recipere, non tamen fuit eadem quo ad omnes particulares conditiones.

Ad aliud, quo arguitur de iure diuino licitam esse vsuram ex parabola Matt. 25. &c. dicendum, quòd illic non de vsura vera lo quitur textus, sed metaphoricè. Et intentum parabolæ est, Deum velle & exigere ab his, quibus gratiam aliquam pręstat, vt illam non sub modio, aut sudario reponant, sed ea ad suî, & proximorum salutem spiritualem vtantur: aut quòd ob eam, Deo debitam gratitudinem, aliaq; spiritualia obsequia rependant.

AD ea verò q̃ ex iure canonico citata sunt ad probandum licitas esse aliquando vsu ras, Dicendum id esse falsum, vt ex dictis constat. Ad capitu. Ab illo. xiiij. quæst. iiij. respondet ibidem glossa, illud capit. totum esse negatiuè intelligendum, ita vt nulli liceat ab aliquo vsuras exigere, ex quo nulli liceat alteri nocere. Sed (salua pace) fallitur glossator. Tum quia falsum est, quòd nulli licitum sit alteri nocere: cùm dicat Augustinus: Plectendo & ignoscendo hoc solùm bene agitur, vt vita hominum corrigatur: dum nil nocendi cupiditate

fiat, sed animo consulendi. Et habetur. 23. quæst. 5. capitu. Prodest. Tum etiam, quia ait textus: Cui iure inferuntur arma, huic legitimè auferuntur vsuræ. Constat autem licitum esse, & sæpe bellum contra hostes mouere, & illis arma inferre. Et ita videtur à glossa recedendum. Et dicendum, quòd sicut licitum est Principis authoritate bellare, & hostes armis mercerare: ita licitum est eiusdem authoritate hostes vsuris macerare, & bona eorum accipere, & surripere, absq; peccato furti & vsuræ. Nec erit tunc vsura vera, sed similit udinaria, quia incrementurm non raione mutuationis in casu illo recipitur, sed ratione iuris, quod ad bona ipsorum hostium habetur. Et ita textus de similitudinaria vsura intellectus, nil verita ti præiudicat. Et consonat hoc his, quæ de vsu ra Iudæis in lege concessa dicebamus.

[[126]v] Corollariè sequitur, non esse Christianis licitum huiusmodi vsuras à Sarracenis, aut Iudęis, sicut nec à Christianis extorquere, nisi his quibus authoritas bellandi aduersus illos concessa est: hæc enim authoritas excusat casum præsentis textus. Ac proinde nisi bellum sit contra aduersarios indictum, non erit licitum cum hostibus vsuras huiusmodi exercere, sicut nec tempore induciarum: tunc enim non iure, sed iniuria fieret talis extorsio.

Ad capitu. Quanto. de vsuris. vnde arguitur à contrario sensu, quòd ergo liceat Iudæis vsuras leues à Christianis extorquere, respondet Conra. cum glos. quòd argumentũ à contrario non valet in duobus casibus, scilicet, quando contrarium inuenitur in iure: modò autem leues vsuræ, imò omnes vniuersaliter sunt iure diuino, & canonico prohibitę, vt ex dictis patet. Similiter non valet, quãdo per illud argumentum à contrario, sequitur absonus sensus: modò absonum esset dicere, quòd ecclesia concedat vsuras, quas constat lege diuina prohibitas esse, quæ etsi vera sint, non tamen satis pertinenter videntur esse dicta. Nam textus citatus non præcisè prohibet Iudæis vsuras immoderatas, nec intendit eas par ticulariter prohibere, sed cùm omnes prohibuerit, intendit non omnes æqualiter punire, immoderatas. s. & leues, sed contra īmoderatas & graues, pœnam excommunicationis imponit, præcipiens Christianis, vt cum Iudæis graues exercentibus vsuras, nisi satisfecerint, non cõmunicent. Et tunc valet argumentum à contrario in præsenti, quòd. s. si solùm leues exerceant vsuras, possint Christiani cum illis communicare.

AD cap. Cinquenstus. de vsuris: & ad cap. 1. de feudis: vbi dicitur, quòd potest mutua tor recipere fructus pignoris feudalis, quousq; capitale reddatur, non computando illos in sortem &c. Dicit illic glo. in cap. Conquestus. hoc institutum esse per ecclesiam in fauorem ecclesiæ, quòd. s. si quis ben eficium, seu fundũ ecclesiæ possidebat, & eidem ecclesiæ illud im pignorauit, poterit ecclesia illa fructus medij temporis percipere &c. Hoc autem laicus facere non posset, nisi fructus pignoris in sortẽ cõputando. Sed isti, vt opinor, falluntur: quia ecclesia non potest facere de vsura non vsuram, nec potest in vsura dispensare. Cùm ergo vsura esset, si quis laicus mutuo dato fructus pignoris percipiat, illos in sortem non computando, vt dicit capit. 1. de vsuris. igitur similiter esset vsura, si clericus, vel monasterium, vel ecclesia, similia faciat, cæteris omnino codẽ modo se habentibus. Ac proinde, cæteris paribus, nil refert laicus sit, an clericus, qui taliter fructus pignoris recipit. Et procedit hoc, non solùm de pignore, vt à feudo distinguitur: sed etiam de ipso feudo, quod in rebus immobilibus consistit, pignus verò strictè in mobilibus.

An autem dominus possit fructus feudi impignorati medio tempore percipere, non computando eos in sortem, Dixit Henricus de Hassia quòd non, quia esset vsura, ex quo licèt dominium directum feudi ad ipsum dominum pertineat, dominium tamen vtile, quod est respectu fructuum eius, ad feudatarium pertinet. Contrà tamen stat veritas ex cap. 1. de

feudis. vbi determinatur oppositum, hac lege, vt. s. interim, quòd dominus feudum habet impignoratum, ipse vasallus liber sit à seruitio, quod ratione feudi erat soluturus. Et hoc illic determinatur non per modum nouæ institutionis, sed per modum declarationis, vt ex ipso textu patet. Et ita de natura feudi est, vt quãdo vasallus illud suo domino impignorauerit, dominium vtile simul cum directo cõ sideretur, & ad dominum ipsum vtrunque pertineat. Et ita in casu perceptio fructuum il lius feudi non est vsuraria: quia non ratione mutuifacti à domino percipiuntur, sed quia ex natura feudalis contractus sibi debentur, & sui sunt tempore impignorationis. Et sic etiam procedit capitu. Conquestus. de vsuris. Quòd sicut in fauorem domini feudi statutum est, ita similiter iustum est, vt in fauorem feudatarii statueretur ipsum tempore impignorationis ab omni onere ratione feudi sibi ĩposito liberum esse. Et si feudum in potestate feu datarii sit melioratum cuius meliorationis pin guiores fructus ex re feudali colligantur, & illi tempore impignorationis debeant domino appropriari: similiter iustum est, vt in fauorem feudatarij alia conditio in recompensam præfatæ meliorationis apponatur, vt hinc inde in tali contractu seruetur æqualitas. Corollariè sequitur, non rectè dixisse Panormit. in capit. Conquestus. de vsuris. dicentem proprietarium posse fructus non cõputare in sortem mutui, quod dedit vsufructuario suæ rei, cùm diuersa sit natura, & conditio feudi & vsustructus, seu vasalli & vsufructuarii.

Ad capit. 1. de vsuris, in quo dicitur quòd clericus recipiens à laicis in pignus mutui beneficium &c. non tenetur fructus inte-**[127r]**rim perceptos in sortem computare: Dicendũ quòd textus procedit in casu, quo beneficium illud erat iniustè à laicis occupatum: & quia non poterat clericus aliter beneficium redimere, & sibi satisfacere: ideo vt inquit textus illud rat eidem licitum, eò quòd non ratione mutui fructus illos percipiebat, sed quia sibi debiti, & sui erant. Itaque in his omnibus non vera sed similitudinaria vsura erat, vt constat.

AD capitu. Salubriter. de vsuris, vbi dicitur posse generum fructus possessionis doti impignoratæ percipere, non computando illos in sortem &c. dicunt communiter Iuristę, ą ille casus iustificatur, & ab vsura excusatur, si quatuor conditiones cõcurrant. Prima, quòd ille gener sustineat onera matrimonij: nam ob illam causam videtur textus determinare, posse generum præfatos fructus percipere. Secun da, quod dos sit promissa simpliciter: nam si terminum ad eam soluẽdum dedisset ipse gener, iam socer non diceretur esse in mora ante aduentum præfixi termini, ideo in illo interim nil poterit gener de fructibus percipere: alioqui videretur lucrum ex dilatione quærere. Tertia, quod fructus taliter percepti onera matrimonij per generum suscepta non excedant: quia si excederent, excessus ille esset restituendus, eò quòd non conceditur fructuum perceptio, nisi ad casum sustinendi pręfata onera. Quarta, quod illi fructus subiiciantur fortunę, id est, sint incerti & indeterminati, quales sunt fructus alicuius possessionis: quia textus de fructibus possessionis exemplificat, & ita incertitudo fructuum videtur casum ab vsura excusare. Hæc Syluester in titulo, De vsura, post multos alios doctores, quos ibidem citat.

Contrà tamen arguitur: Quòd tales con ditiones impertinẽtes sint aut non necessariæ, nec sufficientes ad excusandũ casum. Nam supposito quòd fuerit ab initio certa dos instituta, & per socerum ex obligatione soluenda, & ex partium conuentione solu tio eiusdem ad tempus differenda, qualis vide tur esse casus ipsius textus. Quæro iam, quæ causa est, ob quam gener fructus pignoris me dij temporis percipic? Nam si est spontanea donatio soceri, tunc pręfatæ conditiones non sunt necessariæ, vt cõstat. Si sit causa solutionis dotis dilatio, vsura est. Nec per illas conditiones excusatur casus, quo minùs sit vsura. Nec refert, quòd

sustineat gener onera matrimonij, vel non, ex quo dilatio dotis, quæ est tacita mutua tio, est causa principalis accipiendi illud incrementũ. Impertinẽs etiam est, quòd tales fructus excedant, vel adæquent onera matrimonij. Impertinẽtius etiam est, quòd fructus illi sint fortunæ expositi, id est, incerti: quia hoc non excusat, nec tollit vsuram, vt patet capitu. Conquestus. vbi damnatur, qui fructus terræ impignoratæ percipit, non computando illos in sortem mutuatam, cùm tamen fructus terræ impignoratæ sint similiter incerti. Si verò gener præfatos fructus possesionis percipiat loco intersse, quod patitur ex dilatione dotis: tunc impertinens est, quòd sustineat onera, vel non. Et impertinentius, quòd fructus non excedant onera præfata: quia non iuxta onera, sed iuxta interesse quod patitur, deberent fructus percepti commensurari. Nec minùs impertinens est, quòd fructus percipiẽdi sint incerti: quia vbi interesse potest esse certum, similiter potest certum esse id, quod loco illius percipitur. Imò etiam si interesse sit incertũ & indeterminatum, potest id, quod lo co eius recipitur, esse certum, si verisimile sit parum plus, minúsue esse interesse loco cuius recipitur: iuxta cap. In ciuitate. de vsuris.

Si autem dicatur, quemadmodùm dicit Caietanus. 2. 2. quæstio. 78. multos in hoc Iuristas imitatus, quòd non ob præfatas causas iustificatur casus ipsius textus, sed propter onera matrimonii, quæ gener sustinet, quæ ex dote, aut fructibus dotis sustinere debuisset: Contrà stat ratio. Tum, quia ipse gener videtur de suis bonis obligatus in casu ad onera illa sustinendum, interim quòd dos soluitur. Nam ex quo ipse voluntariè dedit socero terminum, seu dilationem solutionis, visus est ad tempus doti, seu solutioni eiusdem renuntiasse. Et sicut si simpliciter doti ad semper renuntiasset, maneret de suis bonis obligatus onera sustinere, vt constat: ita igitur si ad tempus, dotis solutioni renuntiauit, videtur in illo tempore seipsum obligasse ad sustinendum onera præfata: & per consequens ob illam causam iniustè percipit fructus possessionis alienę, sclicet, soceri, etiam si omnes præfatæ conditiones concurrant. Nec poterit allegare esse excessiua onera matrimonij, quæ sustinet, ex quo ipse ex conuentione pro certa dote ad terminum soluenda, se ad omnia illa obligauerit.

Tum etiam, quia in pręfato casu, stante dicta cõuẽtione, vel socer tenetur dare genero vnde onera matrimonij sustẽtet vel non, idque seclusa ratione ĩteresse. Primum di ci non põt. Quia ex conuẽtione non tenetur nisi ad solutionẽ dotis assignatæ: nec tenetur plus**[[127]v]** per hoc quod est ad terminum illam dotem soluturus, quam teneretur, non concesso ei tali termino solutionis: sed termino non concesso, nõ tenetur socer nisi ad dotem promissam assigna tam, etiam si parua sit, & non ad supplendum, quæ fuerint necessaria ad præfata onera sustinendum, vt constat: cùm stet alia onera esse lõgè maiora, quàm dos ipsa sufficiat. Igitur iniustè gener accipit fructus prędictos ob causam onera ferendi: maximè si fructus sint excessiui, sicut & ipsa onera.

Tum etiam, quia si ratione onerum pręfatorũ licitè fructus pignoris per cipiunt, impertinens ergo est, aut saltem non necessarium, quod in quarta conditione dicitur, scilicet, quòd tales fructus sint incerti, & fortunæ expositi. Nam ex quo onera matrimonij sunt certa, vel quasi pro tempore illo, consequens est, quòd fructus, qui loco onerũ percipiuntur, conuenit esse certos potiùs quã incertos.

Tum etiam, quòd hoc, quod est, generum onera matrimonij sustinere non excuset casum, apparet. Quia quod vẽdit vita litium alicui, tenetur sustinere onera vita litij, & tamen non licet illi fructus pignoris recipere absque hoc quòd eos in sortem computet. Similiter iudex, cui stipendium promissum est, sustinet onera iudicialia: & cathedraticus, one ra cathedræ: &

miles, onera militiæ: & dispensator, onera sui officij: & de quocunque alio officiali stipendiato est verum quòd sustinet onera officij: & his non est licitum, saluo suo capitali debito, fructus pignoris stipendio obligati, percipere. Et ideo à Caietano cum ducibus suis est recedendum.

Ac proinde dicatur cum theologis, quòd causa præfatum casum excusandi est interesse quod gener ex dilatione dotis patitur, & ita fructus taliter per cepti, non iuxta quautitatem onerum, sed ipsius interesse sunt mensurandi: & si nullum est interesse quod patitur, nullus fructus possessionis impignoratæ percipi potest (loquor semper seclusa donatione soceri) si multum est interesse, multos fructus percipere potest, si parum: paruos, quid quid sit de quantitate onerum, parua sit, an excessiua. Corollariè sequitur, non satis per tinenter esse dictum, quod ait textus: scilicet, cùm frequenter dotis fructus non sufficit ad onera matrimonij supportanda: quia loquen do iuxta veritatem rei, impertinens est, ad fructus percipiẽdum, quòd dos assignata sit parua, aut magna: & per consequens impertinẽs est, quòd fructus dotis sufficiant, vel non sufficiant. Corollariè sequitur, impertinẽter, imò falsè dixisse Baldum. C. de vsuris. priuilegium esse generi, fructus pignoris doti obligati perceptos in sortem non ded ucere. Nam si id haberet gener ex priuilegio, ęquè faceret fructus pignoris præfatisuos, habito interesse damni emergentis, aut lucri cessantis, & non interueniente huiusmodi interesse, contra glossæ, & doctorum maximè Thoelogorum communẽ sententiam. Adde quòd Papa in præfato capi. Salubriter, non dat genero priuilegium aliquod, quia consultationi respondens, nil noui iuris inducit, sed declarat generum compellen dum non esse, vt fructus in sortem non deducat.

Verùm contra hoc posset obiici. Quia si hoc ita esset, nil speciale esset de genero tenendum, quod non de aliis similiter teneatur: quia ratione interesse licitum est aliis sicut & genero fructus pignoris iuxta quantitatem interesse percipere. Si autem nullum tale sit interesse, nec gener, nec alijpossunt fructus percipere: cùm tamen in cap. Comquestus. mandet fructus in sortem deduci: in capitu. verò Salubriter, dicit generum ad hoc compellendum non esse. Respon. Hoc solùm est, quia hîc propter onera matrimonii præsumit ius interesse generi, quòd videlicet vel mercimonio, vel alio honesto lucro, seu pensione comparata ex dote ferre vellet onera matrimonij, in aliis non ita præsumitur interesse. Quòd autem textus pręsumptioni innitatur, apparet: quia non determinatè asserit generũ non esse compellendum ad fructus in sortem computandos, sed ait, non credimus eum ad id esse compellendum.

Hæc ex communi sententia, absque cuius præiudicio videtur dici posse casum in textu excusari, non ratione priuilegii genero concessi, nec ratione dilationis dotis, nec ratione interesse, nec ratione præsumptionis de huiusmodi interesse, sed ratione donationis præsumptæ. Et quòd textus præsens non fundetur in præsumptione interesse, apparet ex verbis ibidem positis, cùm ait pro causa: Cùm frequenter dotis fructus non sufficit ad onera supportãda. Quod quidem, vt suprà tactum est, impertinenter omnino diceretur, si ratione inter esse præsumpti casus concederetur. Esset autem pertinenter dictum, si fundetur in præsumptione donationis, scilicet quia cùm grequenter accidat, quòd ob tenuitatem dotis, fructus eius ad præfata onera non suffi ciant, meritò præsumitur socerum, qui dotem **[128r]** retinet, & possessionem interim genero concedit, illi donare velle, vt fructus possessionis pręcipiat. Et secundùm hoc nulla relinquitur in textu ambiguitas. Nec oportet recurrere ad conditiones suprà enumeratas, cùm penitus videantur secundum hov impertinentes.

Est tamen aduertendum, multis modis pos se casum præfatum accidere, & deseruit hoc, ad cognoscẽdum, quando est mutuatio tacita, vel expressa, & quando non, vt inde pateat, quando sit vsura, & quando non. Pos. sunt sic socer & gener ab initio conuenire, vt gener ducat filiam soceri cum pacto, quòd so cer se obligat ad statim dandum eidem certã dotem, & socer in hoc ipso cõsentiat. Attamẽ post hanc obligationẽ contractam, & filiam à genero ductam, socer verl pecuniam assignatam non habens, vel ea indigens, conuenit secũdò cum genero, quòd loco dotis habeat certam pos sessionẽ, vt ea fruatur, interim quod socer non soluit illi statutam dotẽ: & cùm soluerit, redeat ad eundem p̃fata possessio. Quòd si fiat absq; termini præfixione, ita vt gener non obliget socerum ad solutionem dotis, & suæ possessio nis rehabitionem in certo tempore, tunc non est mutuum, & per cõsequẽs nec vsura: sed est emptio, & venditio, qua gener à soceri emit fructus illius possessionis, seu ius leuandi huiusmodi fructus pro dote statuta, cum pacto retrouẽdendi. Et quòd gener non mutuet socero dotẽstatutam, patet. Quia de ratione mu tui est datio reuocabilis, modò autem gener nõ dat dotem socero reuocabiliter, cum cedat actioni repetẽdu dotem, & maneat in socero libertas redimendi possessionem prædictam: & ita ca sus hic nec vsurarius est, nec iniustus, modò ius leuandi prædictos fructus annuatim valeat, quantum valet statuta dos. Et in hoc casu ad eius iustificationem non opùs est recurrere ad interesse generi præsumptum, nec ad pręsum ptam soceri donationem.

Si autem conuentio fiat stantibus omnibus circunstantiis casus, excepto quod ponatur generum posse dotem repetere ad certum terminum, reddita socero sua possessione, tum mutuatio est dotis per generum facta, cùm sit expectatio dotis ad terminum, quæ æquiparatur mutuationi: & tunc contractus secũdũ formã est vsurarius in eo, quod gener spectat integram dotem, & vltrà interim fructus percipit: Et tunc excusatione opus est, & pterit excusari ratione interesse, quod gener ex dilatione dotis patitur, vel ratione donationis veræ, vel præsumptæ ex parte generi factæ quæ præsumi meritò potest, si dos assignata adeò tenuis sit, vt fructus eius ad sustinendum onera matrimonij non sufficiat.

Possunt secundo modo conuenire ta liter, vt socer non se obliget ad statim dotem statutam soluendum, sed promittit se illam ad certum terminum soluturum, & interim impignorat genero prædictam possessio nem, vt ea interim fruatur &c. Et in tali casu, inquit Conradus, non est mutuum, & per cõsequens nec vsura. Quòd enim mutuum non sit, apparet: quia mutuare. est de meo, aut de mihi debito tuum facere: in tali autem casu dos assignata, & ad terminum soluenda, ante aduẽtum termini nec ipsius generi est, nec eidẽ debita: cùm nec in foro cõscientię, nec iudicia li gener actionem habeat contra socerum ad dotem ante terminum petendum. Et ex consequenti non peccat gener peccato vsuræ, fructus possessionis interim percipiẽdo. Quãuis peccare possit peccato iniustitiæ, si fructus illos inuito socero sibi percipiat.

Hoc tamen, videtur difficultatem habere, quòd ait. s. illic nec vsuram esse, nec mutuum, ob id. s. quod dos assignata ante ter minũ præfixum, nec generi est, nec eidem debita. Si enim hæc ratio valeret, sequitur quod in vẽditione rei ad terminum nec vsura cõmitteretur, nec mutuum interueniret: quia pretium statutũ non statim, sed ad terminum ex cõuentione soluendũ, nec ipsius venditoris est, nec sibi ante dictum terminum debitũ. Nec vẽditor in foro cõscientiæ, nec in iudiciali ius habet, seu actionẽ contra emptorem ad repetendum pretium ante aduentum termini. Ecce vbi omnia pono paria, & similia. Et ita, vel in vtroque casu est mutuum, expectatio. s. promissæ dotis, & expectatio promissi pretij, vel in neutro.

Si dicas non esse simile, quia in vẽditione ad terminum licèt pretium expectetur, merx tamen traditur emptori, ratione cuius statim efficitur emptor debitor, nisi cõuẽtio de pretij dilatione interueniret: in casu autem nostro gener nil dat socero, ratione cuius statim debeatur genero tantundẽ. Nec aliquid est in casu hoc genero debitum, nisi ex conuentione, non ex rei vel obsequij traditione: & cum cõuentio solum sit ad terminum, sequitur pro præfata Cõradi sententia intentum suũ. Vnde in huius modi casu si quid dat gener ratione cuius aliud sit sibi rependendum, est corpus suum, quod vxori, quam ducit, dat pro corpore ipsius, vt patet ex tractatu de matrimonio. Socero tamẽ nil dat ratione cuius sibi debeat socer repẽ-**[[128]v]**dere. Contrà videtur posse replicari. Quia in casu hoc non est simplex contractus coniugij, de ratione cuius est permutatio corporis pro corpore, sed vltrà est alius contractus innominatus. s. facio vt des, & dabo vt facias. Gener enim sic conuenit cum socero, ducam filiam tuam, si des, seu vt des mihi cum ea certam do tem. Et econtrà socer conuenit cum genero, di cens: Dabo tibi nomine dotis certam summam, si filiam meam ducas. Ita quòd primus, & velut reflexus contractus est, qui fit inter generum & socerum, quo alter se obligat ad mari taliter cum filia illa contrahendum: alter verò ad filiam taliter dotandũ. Secũdus cõtractus super quem fertur prior, qui est velut rectus, est contractus maritalis, qui fit inter generum & sponsam, quam ducit. Accipio iam contra ctum primum inter generum & socerum, ille est verè contractus, & per consequẽs hinc inde nascitur reciproca obligatio, ita vt altero quod suum est complente, alter ad reliquum eo ipso maneat obligatus. Ac proinde genero ducente sponsam, manet socer ex natura con tractus ad reddẽdum promissam dotem, non minùs quàm si rem aliquam, vel obsequium per viam contractus à genero accepisset: quandoquidem generi intentio non fuit cõtrahen do cum ipsa sponsa, gratis & liberaliter in se onera matrimonij suscipere, nec ad id tenebatur. Quanuis enim gratis debuit maritaliter cum sponsa contrahere, ex quo matrimonium, quod sacramentum est, vęnale esse non debet, non tamen tenetur gratis onera suscipere ma ritalia: & ita licitum est de certa dote pacisci pro præfatis oneribus supportandis. Et ita apparet, quòd statim quòd gener in se pręfata one ra suscipit, tenebitur socer ex vi contractus statim dotem tradere. Quòd si pro solutione do tis gener terminum socero concedit, perinde est, ac si statutam dotem socero mutuet, & per consequens potest illic vsura fundari, & reperiri, nisi per aliquid fructuum per ceptio excusetur, vt dictum est in præsenti casu.

Corollariè srequitur contra Ioan. Anstus. impertinẽs esse, fructus, seu incrementum, quod gener percipit quandiu sibi non soluitur dos, esse certum, vel incertum. Ait enim, ą si fructus incerti sint, excusatur gener: quia textus, Salubriter. de incertis fructibus exemplificat. Id enim dico esse impertinẽs, vt suprà dixi. Nam si fructus recipit ratione dilationis dotis, nec certos, nec incertos fructus potest recipere. Si ratione donationis aut interesse, tã certos, quàm incertos recipere potest.

Sequitur ampliùs contra eundem Ioan. Andream, vbi suprà, quòd si gener moriatur antequam sibi soluatur statu ta dos, poterunt hæredes eius ob eandem causam, qua gener, fructus pignoris pro dote dati, percipere, ita ut inter generum & hæredes eius in hoc non sit differentia assignanda. Cu ius oppositum dixit Ioan. Andreas dicens, eò quòd genero incumbebat onera matrimonij sustinere, non sic hæredibus ideo licebat genero præfatos fructus percipere, non computãdo illos in sortem, non sic hęredibus. Hoc enim dictum in falso fundari videtur. s. ideo esse genero licitum fructus illos medij temporis per cipere: quia illi incumbit onera matrimonij supportare, quod tamen suprà ostensum est esse de

se impertinens. Causa autem quare id licitum sit genero est, vel interesse, quod ex dotis dilatione patitur, vel ex donatione saltem præsumpta ipsius soceri: sed si hęc causa in hęredibus concurrat, sequitur hæredibus similiter esse licitum illos fructus percipere, etiam si illis non cõueniat onera matrimonij sufferre. Quod inde etiam videtur confirmari, si vxor moriatur, & gener illi in bonis ipsius succedat: iam non ampliùs genero illi incũbit onera matrimonij supportare, cùm vxor decesserit, & tamen poterit fructus prædictos percipere ratione interesse, si quod ex dotis dilatio ne patitur. Et ita fufferre onera matrimonij secundùm se, non erat causa, quare gener pos set præfatos fructus percipere.

Sequitur amplius, si gener defunctus sit, & dos sit hæredibus solu ta, qui vxori defuncti se obligant ad eam in ter mino illi tradẽdum, dato interim pignore fructifero, quòd talis mulier poterit fructus medij temporis recipere, manente capitali saluo, si ead em causa concurrat in ea, quæ in eius marito concurrerat ad fructus illos percipiendũ. Id patet de se. Quia si similis donatio illi fiat, aut simile interesse ipsa ex dilatione dotis patiatur, non dubium posse eam illos fructus re cipere, sicut & vir eius dum viueret, recipiebat. Et his cessantibus, sicut ipsa non potest, ita nec vir eius eos recipere poterat. Cuius tamen op positum dixerunt Innocen. & Hostieñ. & cæteri, qui illud ex priuilegio particulariter genero concesso, genero licitum esse dicebant. Sequitur amplius, quòd si gener tãtam summam pecuniæ, quãta est dos, à socero sibi debita, à Ioanne, vel alio tertio mutuo accipiat, & eidem tertio idem pignus, quod à socero**[129r]** acceperat, tradat, poterit ille tertius etiam si onera matrimonij non sustineat, fructus medij temporis percipere, non computãdo illos in sortem, si eadem causa eos recipiendi in illo concurrat, quę in genero concurrebat. Sicut aliâs. Itaque quòd in his & aliis huiusmodi ca sibus, cum causa fructus pignoris recipiendi per se non sit onerum sustẽtatio, sed vel donatio, vel interesse, aut etiam pœna super hoc posita &c. quòd aliqua tali causa existente, non so lùm gener, sed alij poterunt fructus illos recipere, sicut gener: & illis deficiẽtibus, nec gener, nec alij absque peccato vsuræ eos recipere poterunt.

Ad ea verò, quæ vltimò in argumento illo tertio allegabantur ex iure Ciuili ad probandum esse vsuram licitam, demptis duabus in ipso iure exceptis: Dicendum, quic quid sit de iure Ciuili, satis esse nobis ius diuinum & Canonicum ad tenendum conclusionem suprà positam, & in hoc non legibus, sed Canonibus stare oportet. Sed de his hactenùs.

In quibus casibus licitum est mutuanti vltra sortem recipere.

Ex dictis sese offert occasio ad inquirẽdum, an sit mutuanti li citum, & in quibus casi bus, vltra sortẽ accipere absq; vitio vsuræ veræ. Cùm constet multum inter se differre mutuare ad vsuram, & mutuantẽ vltra sortẽ recipere, aut exigere, vt patet, tum ex dictis in. q. pręcedente, tum etiam ex definitione vsuræ, quam suprà explicuimus. Et mutuare ad vsuram, certum est illicitum esse, vt suprà ex iure naturali, diuino, & humano monstratum est. Recipere autem, aut exigere aliquid vtra sortem, non ex mutuo principaliter, sed ex alia causa non ita in præfatis iuribus vetitum est, sed concessum. De his tamen causis in pręsentiarum quæritur, quæ sint ob quas liceat vltra sortem accipere simul & exigere. Et vt intelligo videntur esse quatuor. Prima est de bitum ipsius incremẽti, vt si id, quod superaccipitur, est alioqui ipsi mutuanti debitum, aut de iure suo factum. Secunda est interesse mutuantis, vt si tale incrementum accipitur ratione interesse, quod mutuãs ex mutuatione patitur. Tertia est donatio mutuatarij, vt si sponte & liberaliter det mutuanti aliquid vltra sortem. Quarta

causa est pœna, vt si pœna aliqua contra mutuatarium statuta est, nisi mutuatum tempore præfixo soluat.

Prima igitur causa est¸debitum ipsius incremẽti quod superaccipitur: vt si id, quod superaccipitur, suum est ipsius mutuantis, aut sibi debitum, aut de iure suo factũ. Exemplum primi, vt quando vasallus impignorat domino possessionẽ feudalem, quam ab eo acceperat, idque in securitatem mutui accepti. Nam tunc dominus pręcipiẽs fructus medij temporis, non quod alterius est accipit, sed quod suum est, vt patet ex dictis in. q. præ cendenti, de quo est textus cap. 1. de feudis. Et cap. Conquestus. de vsuris. Aut quando mutuatarius rem fructiferam mutuantis iniustè occupatam, ipsi mutuanti impignorat. De quo est textus cap. 1. de vsuris. Et cap finali, de decimis. Exemplum secũdi, vt si mutuatarius. x. accepit mutuo, & totidem mutuanti debebat, quæ tamen non aliter potuit mutuãs ab eo recuperare, nisi mutuãdo, adiecto pacto de aliis. x. sibisoluẽdis, de quo suprà, cùm de definitione vsuræ agebamus. Exemplum tertij, vt quãdo mutuans habet ius, seu autoritatem à iure, vel ab homine bona alterius vtcunque etiam per vim accipiẽdi: vt bello per principem contra hostes indicto, ius habent bellatores hostes spoliandi, & armis eos, & eorum bona aggrediẽdi: tunc iure poterunt bellatores sicut mediantibus ar mis, ita mediante mutuo aliorum bona vltra sortem recipere & exigere, modò ab sit scandalum & infamia. Quia quanuis hostium bona, nec ipsorum bellantium sunt, antequam ea capiant, nec ipsis debita, habent tamen ius ad ea capiendum. De quo est tex. xiiij. q. iiij. Ab illo &c. In quibus casibus, & aliis similibus certũ est vsuram veram non committi: quia incrementum super acceptum, non ratione mutui, sed ob aliam causam iustam recipitur.

Secunda causa est interesse ipsius mu tuãtis. Est aunt interesse iusta vtilitas hominis, habita, vel habẽda. Vnde du plex est interesse. s. damni emergentis, & lucri cessantis. Primum est, amittere aliquid de bonis habitis. Secũdũ est impediri ab aliquo bono alioqui euenturo. Iam est quęstio, an liceat vltra sortẽ aliqd exigere ratione interesse dãni emergẽtis. Et dixerunt aliqui illicitum esse in mu tuo rationem interesse habere, ita vt qui mutuat vel non mutuet: vel si mutuat, nil omninò vltra sortẽ exigat, sed liberalẽ gratiam mutuatrio faciat, cum hoc sit deratione mutui, simul & de**[[129]v]** pręcepto Dei & naturę. Ac proinde quicquid ex mutuo patiatur ipse qui mutuat, gratis illud patiatur oportet. Aliqui accideret, vt in mutuando non solum non faceret gratiam aut beneficium ipsi mutuatario, sed potiùs ipsa mutuatio cederet eidem in magnum grauamen, ita vt sit plus, quod ratione interesse debent soluere, quam ipsum capitale: vt si interesse sit maius, quam sit quãtitas pecuniæ mutuatę, vt facilè potest exẽplificari. Quam opinionem Adrianus attribuit Scoto in suo. 4. Oppositum tamen tenetur cõiter & verè, tam à Theologis, quã à Iuristis. Et probatur, quia nemo tenetur alteri cum damno proprio beneficium facere, nisi fortè quãdo illius alterius tanta est necessitas, vt teneatur homo tale damnum pro illius subuẽtione sustinere: ergo tali necessitate seclusa, iustum est, vt is, cui beneficium fit, ipsum benefactorem seruet indemnem: quod esse nõ poterit, nisi loco damni, quod benefactor patitur, tandem reddat eidem: & ita poterit mutuans eitam tempore mutuationis pacisci de resarciendo huiusmodi damno.

Confirmatur. Quia qui causam ef ficacẽ damni dat, da mnum dedisse videtur, & ita tenetur satisface re: talis est mutuatarius, qui precibus suis cau sa efficax est, vt alter sibi quod petit mutuet, ad quam mutuationẽ scit damnum ipsi mutuanti euenturũ. Igitur tenebitur illi de tali dãno. Ac proinde poterit mutuans loco huiusmodi in teresse aliquid vltra sortẽ exigere.

Hoc idem cõfirmatur ex cap. Peruenit. extrà, de fideiussoribus. vbi in sententia dicitur, quòd clericus fideiussor, qui pro principalibus in termine præfixo deficientibus debita soluit, debet per principales debitores indemnis seruari, ita vt pecuniam quam pro eis soluit, restituant, & ipsum conseruent indemnem, sic quod damnum, quod exsolutione pertulit, ei resarciant: alioqui de reditibus eorum, debita ipsa persolui faciant, & damna illa resarciri: aut reditus illos sibi assignent, tandiu detinẽdos, donec de ipsis satisfactum fuerit. Hęc in textu. Cùm igitur fideiussorem pro principali soluere non aliud sit, quàm eidem mutuare, sequitur &c.

Prætereà potest aliquis ad alterius in stantiã rem suam illi vendẽs, petere pretium excessiuum, quod. s. maius sit, quã res ipsa in se valeat, si ex venditione illius cogi tur vendens aliquod damnum pati, eò quod res illa licèt in se & communiter non valet tantum, quan tum à vẽditore exigitur, valet tamen ipsi ven denti totum illud, ratione. s. damni, à quo per ipsius rei possessionẽ liberatur: qualiter eam distrahẽdo non liberaretur, vt est communis omnium sententia, & suprà ampliùs ostendimus. Ergo similiter potest quis pecuniam mutuãs aliquid amplius à mutuatario exigere, si ex tali mutuatioue cogitur damnum aliquod pati: quia quanuis pecunia illa numerata in se non valeat plus quam ipsa sit, valet tamen plus ipsi mutuanti: eò quòd eam habendo, liberatur à damno aliquo, quod ex distractione, seu mutuatione ipsius cogitur in currere. Et procedit hoc non solùm de interesse damni, quod mutuans patitur post moram mutuatarinj, sed etiam si ante moram illud patiatur: quod specialiter per primam & tertiam rationem probatur. Quod rursus hinc confirmari potest. Quia si Petrus erat ad statim vẽditurus rem aliquam, vt haberet vnde creditoribus suis satisfaceret, & ad instantiam Ioannis rem illam illi ad terminũ vendit, ratione cuius cogitur Petrus aliundè pecunias quærere, quas non nisi ad vsuram reperire potest, vt creditoribus suis satisfaciat, ex sententia omnium poterit pro re illa sic ad terminum vendita plus exigere, quam in promptu valeat, idque ratione interesse dãni, qd' ven dens ex rei venditione ad terminum patitur: & cum in illa venditione ad terminum intentum.

Nec obstat quod pro priore sententia di ctũ est. Nam quanuis mutuatio de beat fieri gratis & liberaliter, non tamen opùs est, quod cum dãno mutuantis sic fiat, vt teneatur gratis illud dãnum pati: sed nec incõuenit mutuatrium plus debere soluere ratione interes se damni præfati, quàm sit ipsum capitale mutuatum: quia ex quo ipse mutuatarius toti illi damno causam dedit, iustum est, vt læso integrè satisfaciat. Et ad hoc impertinens est tale incrementum ratione interesse solùm esse maius, aut minus, quàm sors ipsa. Quòd inde patet: Quia si eidem dãno causam efficacem aliter quàm mutuum petendo dedisset, teneretur de damno, vbi nil mutuo accepisset: crgo similiter de eodem damno tenebitur, si ratione mutui simile damnum dedit, etiam si parua sit sors mutuata. Nec Scoti sententia huic communi aduersatur, imò ipse expressè in. 4. distin. 15. id ipsum tenet.

Maius dubium est de interesse lucri cessantis, an ratione eius possit mutua tor aliquid vltra sortẽ exigere. Et cõiter dicũt Iuristæ quòd sic, si mutuatarius sit in mora, vnde cogitur mutuator interesse lucri cessantis pati. Secùs antequam mutuatarius sit in mora. **[130r]** Huius rationem esse dicunt: Quia antequàm sit mutuatarius in mora, gratiam facit mutua tor ipsi mutuatario, & eo volente, & consentiente, mutuatarius pecuniam mutuatam retinet. Post moram autem non ita creditore con sentiente debitor pecuniam debitam retinet: & ita si ex tunc ratione non solutionis creditor aliquod interesse patitur, imputabitur de bitori moroso: quia debitor morosus furi æqui paratur: fur autem non solùm tenetur rem furtiuam restituere,

sed pro interesse etiam lucri cessantis satisfacere. Et pro hac sententia sunt Ioannes Andreas capitu. Nauiganti. de vsuris. Et dominus Antonius capitu. Salubriter. eodem titulo.

Hoc tamen non omninò rationabile vi detur, sed præter rationẽ. Nam pecunia non est maioris vtilitatis post moram, quàm ante moram, cęteris paribus, nec minùs cessat lucrum iustum ipsi mutuanti ex hoc, quòd mutuatarius est ante moram, quam postquàm incipit in mora esse, vt suppono: igitur non solùm potest haberi ratio interesse lucri cessantis post moram, sed etiam ante moram. Et cõfirmatur: Nam debitor morosus hco ad dit supra debitorem non morosum. s. quòd est in culpa, non reddens, quod reddere tenetur, & ęquiparatur furi: sed hæc culpa non est per se causa obligandi ipsum morosum ad reddendũ aliquid vltra capitale, sed verum interesse, quod creditor ob causam illius patitur. Igitur si idẽ interesse patitur, ante q̧ debitor sit in mora & culpa, quare igitur non tenebitur pro tali interesse satisfacere, sicut tenetur si in mora sit?

Si dicas hoc ideò esse, quia ante moram ex voluntate, & consensu creditoris mutuata pecunia retinetur, & ita visus est mutuans gratiam mutuatario facere, volens gratis sustinere interesse, quod interim patitur. Contra hoc stat ratio suprà facta de interesse damni emergentis, pro quo tenetur mutuata rius mutuanti satisfacere, sicut si post moram illud patiatur. Adde quòd, vt dictum est, quãuis tempore mutuationis teneatur quis gratis mutuare, non tamen tenetur gratis lucrum alioqui euenturum pro mutuatario amittere, siue lucrum cesset ante moram, siue post.

Si dicas, Qui gratis consentit in antecedẽte ex cõsequẽti gratis consentit in eo qd' inde se quitur. Cùm igitur mutuans tempore mutuationis sponte & gratis consentit in hoc quòd mutuatarius per certum tempus suam pecuniam mutuatam retineat: igitur ex consequenti consentit in perditione alicuius boni, seu lucri, ipsam pecuniæ retentionem conseuq ente: & ita mutuatarius non tenetur quicquam reddere ratione interesse ante moram euenientis.

Verùm hæc ratio nil probat. Primò, quia supponit vnum falsum, sci licet, Quicũq; vult antecedẽs bonæ cõsequen tiæ, vult etiam consequẽs: aut, Qui vult causam, vult similiter effectum eius. Cuius oppositũ constat esse verum in eo, qui vult in amore suæ cõcubinę perseuerare, quam supra modum amat, & tamen cùm sciat per fidem sequi inde eius æternã damnationẽ, hoc non solùm non vult, sed etiam odit. Ita etiam, Qui scit cibum aliquem gustui delectabilem esse sanitati contrarium, vult quidem (quia gulosus est) cibum comede re, vt gustui satisfaciat, non tamen inde vult morbum incidere. ET ita de aliis multis posset exemplificari. Imò sicut stat dolere de antecedente, & de consequente gaudere: quod accidit his, qui de peccato veram agunt pœnitentiam, qui de pecato dolent, & de dolore gaudent: ita stat econtrà aliquem gaudere de antecedente, & tristari de effectu, & consequẽte eius, vti videmus in puella non nupta, quæ de concubitu gaudet, quo grauida fit, de grauidatione verò tristatur.

Secundò esto mutuator velit illud an tecedens, scilicet, mutuatarium retinere apud se mutuatam ad tempus pecuniam, & ex consequẽti velit cessationem lucri inde consequentẽ, non tamen opùs est, q̧ sicut gratis mutuare vult, ita gratis velit illud interesse pati, releuando mutuatarium à satisfactione. Id patet à simili. Stat enim quòd Petrus habens vineam fructiferam, sponte consentiat & velit gratis eam donare Ioanni, non tamen inde opùs est consentiat, & velit fructus eiusdem vineæ eidem donare, sed poterit vineam donando, fructum sibi ad trempus reserua re, ipsum donatarium ad fructuum redditionem obligando. Igitur pari forma stat, quòd Petrus velit gratis certam pecuniæ quantitatem ad tempus alteri

mutuare, non cõsentien do, nec donando lucrum, quod ex pecunia erat ei alioqui saltem instrumentaliter euenturũ.

Si dicas uon esse simile de vinea donata, & pecunia mutuata, eò quod vinea parit, non autem pecunia, ideò potest donare vineam, fructus eius reseruando: non tamen potest mutuare, seu dare pecuniam, fructum eius reseruando. Contrà, quia secundum hoc sicut non est habẽda ratio interesse lucri cessantis ante mo ram mutuatarij, ita nec haberi deberet post**[[130]v]** moram eiusdem, vt constat: quia pecunia nec ante moram, nec pòst, parit. Adde quòd quan uis pecunia de se lucrum non pariat, parit tamen in strumentaliter, negotiantis industria apposita. Et ita concluditur in habenda ratio ne interesse damni emergẽtis, aut lucri cessantis, non esse ponendam differentiam inter hæc . s. mutuatarium esse, vel non esse in mora.

Possent igitur aliqui moueri ad dicendũ indistinctè non esse haben dam rationem interesse lucri cessantis, nec an te moram, nec pòst: & mutuatarium siue moro sum, siue non, non teneri in conscientia mutuã ti aliquid loco huiusmodi interesse reddere. Pro quibus argui posset. Tum primò, quia pecunia de se est res non fructifera. Tum secũdò, quia mutuãs non potest vẽdere quod non ha bet, lucrum autem cessans non est à mutuante habitũ. Tum tertiò, etiam esto aliquod lucrum ex pecunia reseruata sperasset, illud est incertum, & potest multis modis impediri: pro eo autẽ quod incertum est, aliquid certum exigere, videt̃ iniustũ, cum per hoc mutuãs ponat se in tuto, alterũ vero in dãno. Tum quartò etiã: quia opposi to dato sequitur incõueniẽs, q. s. dare t̃ apertũ ostiũ vsurariis ad vsuras palliandum, & eas palliatas exercendum, quia dicerent incrementũ exigere, non ratione mutui, sed ratione interesse, quod possent cum sua pecunia lucrari.

His tamen non obstantibus, videtur cum Theologis tenendum, esse licitum mutuãti aliquid vltra sortẽ ratione interesse lucri cessantis exigere & recipere, modò certæ adsint cõditiones. Hæc conclusio ꝓbatur: primò qui efficaciter impedit alium ab assequutiõe alicuis lucri in rebus ipsius impediti causaliter contentum, quod alioqui esset asse quuturus, tenetur impedito pro illo satisfacere. Hoc patetratione & exẽplo. Ratio est clara: Quia qui causam efficacem dat, vt alter aliquod bo num iam habitum amittat, tenetur illi: sed lucrum, de quo loquimur, licèt non sit actu habitum, est tamen qusi habitum: quia in rebus ipsius impediti contentum, quod aliàs esset actu habiturus. Igitur licèt non tenetur ad tan tum ad quantum teneretur, si sua causa alter bonum actu habitum amitteret, non tamen re leuatur, quin teneatur. Exempla etiam clara sunt, si quis detineat rusticum, aut mechanicum nè possint suam operam, aut artificium prosequi seu exercere, vnde necesse est eos stipendium, quod aliàs lucraturi essent, amittere: ex snetentia omniũ tenetur illis ratione interesse lucri cessantis. Idem etiam de eo, qui operam apponit, nè semi na suo domino pullulent, nè arbores, aut vineæ fructificent &c. talis tenetur de damno, & de cessante lucro, quod illi domino alioqui euenisset, eò quòd lucrum illud & commodum in rebus ipsius læsi contine batur: & licèt non actu à domino possideretur, erat tamen quasi habitum & quasi possessum, cùm seclu sa opera lædentis illi esset euenturum. Talis est casus præsens: excepto quòd in nostro casu fit lucri cessatio ob causam mutuatarij præ ter iniuriam mutuantis, in aliis autem fit cum iniuria læsi. Attamen quantum ad propositum attinet, nil videtur iniuria facere: quia alia satisfactio pro iniuria debetur, alia verò pro interesse cessantis lucri alioqui euẽturi. Sed nec eitam nostrum intentum impedit̃ per hoc, quòd in exemplis illis læsus ipse nullo modo cõsentit in impedimenot & cessatione lucri alioqui euenturi, in nostro autem casu sic. Nam satis est ad nostrum propositum, quod in nostro casu mutua tor non gratis consentiat in cessatione

lucri, nec de illo velit mutuatario gratiam facere, sicut nec id vult læsus in exemplis adductis. Et in hoc, quod pertinens est ad obligationẽ sat isfacien di pro interesse lucri cessantis, similia sunt exempla posita nostro casui, etsi in aliis, quę im pertinentia sunt, sint dissimilia.

Adde quòd possunt exempla per omnia nostro casui assimilari: vt si quis petat à rustico eum in venatione vel itinere co mitetur, vnde à sua opera & lucro inde euenturo impediatur, iustè poterit dicere rusticus, Faciam quod vis libenter, modo mihi pro lucro cessante satisfacias. Similiter si quis petat mutuo instrumenta artificis, vnde impeditur ab assequutione alicuius lucri sibi euenibilis, iustè poterit dice, Faciam, modò pro lucro ces sante satisfacias. Ergo pari sorma si mercator erat paratus ad nundinas cum suis pecuniis ire, vnde lucrum sperabat, & Petrus petat ab eo illas pecunias mutuo, iustè poterit dicere il li mercator, Faciam libenter, modò pro lucro mihi alioqui euenturo satisfacias, ex quo ob tuam causam illud amitto.

Secundò facit pro hac sententia cap. In ciuitate. Et cap. Nauigan ti. de vsuris. vbi, vt suprà discussimus, iustificatur contractus, quo quis merces vendit ad ter minũ cariũs, quàm valeant in promptu, si est verisimile dubium tempore solutionis plus, minúsue esse valituras, supposito quòd venditor erat eas seruaturus: cuius pretij excessus iustificatur ratione interesse lucri cessantis, qualiter cessaret, si pro pretio currente merces**[131r]** illas vendidisset, & tunc constat illic esse impli citam mutuationem.

Facit tertiò cap. Religiosi. Clem̃. de priui legiis, vbi religiosi retrahentes aliquẽ à legatis faciendis, coguntur satisfacere læ sis, non nisi quia causam præstiterunt, nè personæ, q̃ alioqui per viam legati erant aliquod lucrum assequuturi, illud amittãt: sed talis est noster casus, vt patet. Imò inde arguitur à minori. Quia si in casu textus religiosi impediẽtes personas illas à lucro non in eorum rebus causaliter contento tenentur illis, à fortiori in nostro casu tenebitur, qui mutuantem à lucro in rebus eiusdem tento, impedit.

Facit quartò capitulum, Salubriter. de vsuris. vbi concedit posse generum cui dotis solutio differtur, fructus pignoris medii temporis percipere, non computando illos in sortem: & secundùm communem Theologorum intelligentiam excusatur id ratione interesse lucri cessantis, vt etiam dicit dominus Antonius de Butrio, qui sic ait: Quando socer promisit nomine dotis genero certam quantitatem pecuniæ, & socer est in mora, vt puta, quia dos in continenti debebat solui, tunc pro interesse poterit petere, quantum verisimiliter fuisset lucratus cum illa pecunia, vt sic habeatur ratio ad interesse lucri cessantis. Hæc ille. In quo casu constat dilationem dotis ex consensu generi locum habere mutuationis. Nec obstat quòd Antonius loquatur de mora soceri. Nam eo ipso, quòd genere conuenit cum socero, vt dotem retineat, & interim loco interesse aliquid illi tradat, desinit socer in mora esse, vt constat: & nihilo minùs iustisicatur illa fructuum medii temporis perceptio, saluo capitali.

Nec obstant, quæ suprà in contrarium adducta sunt. Quòd enim pecunia nõ de se fructificet, nil obstat. Tum, quia si ob illam causam non licet aliquid ratione lucri cessantis exigere, ob eandem etiam non liceret idem ratione interesse damni emergẽtis. Tum etiam, quia instrumenta artificis de se non fructificant plus quàm peccunia, & tamen si quis mutuo ab artifice sua instrumenta petat, tenebitur artifici ad interesse lucri cessantis.

Nec obstat, quod secundò dicitur. s. quòd nemo potest vendere, quod non habet, qualiter mutuans vendere videretur, si pro lucro cessante aliquid exigeret. Non, inquam, obstat: quia mutuans quanuis non actu habeat lucrum à quo ratione mutuationis impeditur, habet tamen illud quasi in actu, eò quòd ponimus absq; dubio, aut saltem pro babiliter tale lucrum

alioqui sibi euenturum. Secùs si talis probabilitas non adesset. Huius exmplum est notum de piscatore, qui ante q̣ rete in mare ad piscandum iaciat, vẽdit pisces ex iactu illo capiendos, cùm temẽ illos nondum habeat: est tamen verisimile se pisces aliquos inde capturũ. Et est casus in lege approbatus. l. Si iactum retis. ff. de actio. empti & venditi &c. Idem potest exemplificari de partu futuro. l. Nec emptio. ff. de contrahen. emptio. & vendi.

Nec obstat, quod tertiò obiectum est. s. lucrum cessans esse incertum, & pos se multis modis impediri. Non, inquam, obstat. Quia similiter in casu piscatoris nuper posito, incertum est lucrum ex iactu retis speratum, & potest multis modis similiter impediri & nihilo minùs pro illo incerto licitè conuenitur, aliquod certum pretium dari, & iusti ficabitur propter verisimile dubium, quo dubitatur plus minúsue lucrum speratum esse valiturum, quàm sit pretium taxatum: quia tunc æqua est vtriusque conditio, cùm æquè se lucro, & damno exponãt. Nec obstat quòd mutuans aliquid certum pro lucro cessante exigens, ponat se in tuto quo ad id, quod exigit: & alter ponat se in periculo incrementi exacti, imò in certo de illud vltra capitale soluendo: quia in tali casu mutui non habetur ratio æqualitatis inter datum & acceptum, sicut haberi debet in venditione, sed in mutuo ha betur ratio ad interesse, quod mutuans ob causam mutuatarii patitur: ideo tenetur mutuatarius aliquid in recompensam præfati interesse ipsi mutuanti vltra capitale reddere, etam si mutuatarius nil vltra capitale à mutuante recipiat. Et quoniam incertum est, quantum futurum erat adæquatè lucrum speratum, iustè pro aliquo certo cõuenitur, quod certum apud hominum æstimationem tantum valeat, quantum illud aliud incertum, etiam si plus esset illud incertum speratum &c. Vnde sequitur, quòd mutuans aliquid ratione talis interesse exigens, propriè non vendit lucrrum speratum, sed est contractus innominatus. s. da certum quid, & perdam lucrum &c. Ac proinde non propriè dicitur vendere, quod non habet. Nec obstat q̣ quartò obiicie batur, q̣. s. daretur apertum ostium ad vsuras palliatas exercendum &c. Non, inquam, ostat, eò q̣ non simpliciter, & absolutè dicimus esse licitum ratione interesse lucri cessantis aliquid exigere, sed conditionaliter. s. si certæ conditiones concurrant, cum quibus concurrenti-**[[131]v]**bus, licitum erit. Secùs aliàs.

COnditiones igitur ad præfatam exactionem iustificandum necessarias ponit Conradus, dicens esse septem, vel octo. Prima est, quòd à parte rei ita sit, quòd mutuans patiatur illud interesse, ratione cuius aliquid vltra capitale exigit. Nam si non verum, sed fictum esset, non excusatur ab vsura. Secunda: Quòd illud, quod ratione interesse exigit, non excedat ipsum interesse, alioqui vsura esset, ratione illius excessus, ad cuius exactionem is, qui mutuat, causam pręter mutuum non habet. Tertia: Quòd mutuans mallet pecuniam mutuatam retinere, & sic vitare interesse, quod ob mutuum patitur, quàm mutuare, aliquid certum vltra sortem lucrando. Nam dato opposito, signum est quòd mutuat ex affectu lucri: & ita erit vsura. Et procedit hæc ratio, vbi mutuans commodum temporale respicit: nam si ex charitate moueatur principaliter ad proximo per mutuũ subueniendum absque damno proprio, tunc poterit malle mutuare, se indemnem seruando, quàm pecuniam retinere, lucrum inde sperando. Quarta conditio: Quòd mutuans illud interesse patiatur ratione mutuationis: quia si ob aliam causam tale interesse incurrit, puta ex negligentia, aut nescientia, aut malitia propria illud incurrat: vt si mutuatione facta vendit viliùs rem suam, vt creditoribus satisfaciat, ad quam venditionem non cogitur, cùm creditores solutionem expectare vellent &c. Tunc si viliùs vendit, imputet sibi, non mutuatario. Aut si post mutuationem factam, pecunias habet in arca, cum quibus interesse lucri cessantis euitare posset si vellet, tunc huiusmodi interesse non mutuatario, sed sibi ipsi debet imputari. Quinta

conditio: Quòd mutuatio sit consilii, & non præcepti. Nam si mutuatarius sit in tali, & tanta necessitate constitutus, in quali non est ipse mutuans, tenebitur illi mutuare. Et si quod inde damnum, aut interesse patitur, tenebitur illud gratis sustinere, cùm propria bona teneamur ad proximorum indigentias releuandum expendere. Pro his autem, ad quæ ex præcepto tenemur, nil in recõpensam exigere possumus. Et ita in tali casu, inquit, contẽtus debet esse mutuator, si sors sibi restituatur. Sexta conditio: Quòd exactio incremẽti non infamet actorem suum, nec aliquẽ scãdalizet actiuè, nec passiuè, scãdalo ex ignorantia, aut infirmitate proueniẽte. Secùs si ex malitia scandalizati proueniat. Tunc enim etsi vsura non sit, erit tamen peccatum aliud contra præceptum, quo tenetur de bono nomine curam habere, & proximi scandalum euitare. Septima conditio: Quòd exactio, quam tẽpore mutuationis facit, non sit ad hoc, quòd mutuatarius teneatur refundere interesse iam illicò in ipsa mutuatione, cùm mutuator nõdum sit pro tunc interesse passus: nec enim tenetur mutuatarius pro interesse satisfacere, antequam sit interesse positum in esse. Octaua, quam ponit in interesse lucri cessantis est, q mutuator non exigat tantum, quantum erat lucrum cessans: quia debet defalcare inde expensas, laborem, periculum, & cætera, quæ in prosequutione lucri erat expensurus. Similiter debet defalcare quantum valet minus, lucrum nondum habitum, licèt speratum, ob eius incertitudinem, quàm valeat actu habitum: alioqui non excusabitur à peccato iniustè superaccipiendi, seu lucrandi &c. Has oẽs conditiones dicit esse necessarias ad exigendum aliquid ratione interesse, tam damni emergentis, quàm lucri cessantis: dempta octaua, quam in interesse lucri cessantis dicit esse seruandam: reli quæ communes sunt vtrique interesse.

Vt tamen appareat, sitne necessarium omnes has conditiones concurrere ad præfatam exactionem iustificandum, prẹmittamus quòd duobus modis potest mutuans aliquid vltra sortem tempore mutuationis ra tione interesse exigere. Vno modo, nil certũ & determinatum exigendo, sed solam refusionem interesse, si aliquod tale ipsum mutuã tem sustinere contingat. Et ad hoc certum est, non esse necessarias omnes illas conditiones. Patet, quia non est necessaria prima: nam siue verè ita sit, quòd mutuans patiatur aliquod interesse, siue incertum sit, aut dubium omnino, iustè poterit cum illo pacto mutuare. Imò ex forma ipsarum conditionum apparet, quòd non dicuntur esse necessariæ nisi ad iustificandum contractum, quando opponitur pactum de aliquo certo, & determinato soluendo, loco interesse, & hic est secundus modus: vt si mutuans dicat, non mutuabo, nisi vltra sortẽ loco interesse aliquid certum soluas. Et quòd hoc non sit de se illicitum, apparet ex dictis. Nã ex sententia doctorum pro maiori parte iustè poterit gener dotis solutionem expectans aliquid certum à socero exigere loco interesse, quod veri similiter cum dote statim soluta esset lucraturus. Similiter qui ad terminum mercẽ cariùs, quam in prõptu valeat, vendit, excusatur si**[132r]** mercem illam erat alioqui seruaturus ad tem pus, quo fortè plus esset valitura, vt hæc latè suprà discussa sunt. In quibus & in multis aliis aliquid certum & determinanum tempore mutuationis implicitè à mutuatario exigitur loco interesse futuri: estro in certum & indetermi natum sit tale interesse, antequàm eueniat.

Et in hoc sensu esset dubium, an omnes illæ conditiones sint necessariæ. Et videẽ quòd prima non sit in rigore necessaria, scilicet, quòd ita sit à parte rei, quòd ex mutuatio ne ipse mutuans aliquod interesse sustineat. Patet, quia vel esset necessarium quòd actu illud interesse sustineat tempore, quo mutuat, aut tempore futuro. Primum non, vt ex exemplis in iure approbatis, & suprà positis apparet. Sed nec secundum, quia stat quòd tempo re mutuationis sit valde verisimile, & quasi indubitatum, quòd mutuãs si non mutuaret, esset aliquid posteà lucraturus, ratione cuius verisimilitudinis poterit cum mutuatario, vt dictum est, super

refusione pacisci, & tum quòd eueniat oppositum, ita vt talis rerum mutatio postmodùm accidat, vel in mutuãte, vel in rebus, quas erat alioqui empturus, quod nullũ lucrum fuisset assequutus. Et procedit hoc tam de interesse dãni emergẽtis, quàm lucri cessantis. Et ita vt talis exactio iustè tempore mutua tionis fiat, satis est interesse esse verisimile, aut probabile: & hoc sufficit vt non sit fictum.

Secunda etiam non videtur necessaria: . s. quòd id quod exigiẽ non excedat ipsum interesse, ratione cuius exigitur: idque si intelligat de interesse verè & realiter eueniente, vt in prima conditione intelligit. Id probatur, Tum quia si ita esset, nunquam ergo pro interesse lucri futuri cessantis essetr lici tum aliquid certum & determinatum exigere, eò quod non potest tempore mutuationis certitudo haberi, an id, quod exigitur excedat lucrum, quod alioqui esset in re ipsa euẽturũ, eò quòd de tali lucro vero nulla antequàm veniat potest ha beri certitudo quantum erit in re ipsa. Tum eitam, quia in exemplis suprà positis de genero, & de vendente cariùs ad terminum, iustè il lud certum & indeterminatum loco interesse indeterminati exigitur: esto quod accidat posteà illud exactum plus esse, quàm fuisset lucrum, quod mutuanti alioqui verè & realiter euenis set. Nec per hoc vitiatur contractus priùs factus, vt constat. Et ita hæc secunda conditio si cut & prima venit intelligenda non de interesse verè & realiter eueniente, sed de interesse verisimili & probabili: & tunc id, quod exigitur, non solùm non debet excedere verisimile & probabile interesse futurum, sed debet esse ad summum tantum id, quod pro eo exigi tur, quòd sit verisimile dubium lucrum cessans plus minúsue futurum esse, quàm id, quod exigitur, idque propter dubietatem quantitatis huiusmodi interesse, iuxta determinationem capituli, In ciuitate. de vsuris &c. Et tunc quicquid in re accidat, siue plus, siue minus mutuans realiter fuisset lucratus, licitè id, qd' exactum est, à mutuatario recipitur: ex quo verisimile lucrum cessans tantum valuittempore contractus, quantum ratione eius fuit à mutuatario exactum. Vnde perinde est, ac si Petrus verisimiliter sit aliquid cum centum ducatis lucraturus, & ante lucri euentum Ioannes emit ab illo id, quod in tali negotiatione lucraturus est, cùm tamen sit lucrum indeterminatum, cùm futurum sit, & facta venditione pro decem, tenebitur Ioannes illa decem posteà Petro soluere, siue multum, siue parum eum lucrari contingat.

Tertia conditio non videtur omninò necessaria, quanuis communi ter secundum illam formam soleat à doctoribus poni, in qua dicitur, quòd mutuans, data sibi optione, potiùs eligeret pecuniam suam retinere, & cum ea lucrum incertum sperare, quàm eam cum pacto de lucro certo mutuare. Nam vt videtur satis est, data ei præfata optione, esse sibi, teste conscientia, indifferens, hoc vel illud eligere: nam stãte huiusmodi animi indifferentia, non videtur ad lucrum ex mu tuo declinare, sed æqua videtur esse lanx, & hoc sufficit eum excusare non solùm ab vsura rea li, ex quo in exigendo non excedit, vt suppono, sed æqualitatẽ inter exactum, & futurum lucrum seruat, ad sensum nuper expressum, sed etiam excusatur ab vsura mentali, cùm nil ex mutuo lucrari intendat, ob præfatam animi sui indifferẽtiam. Et ita puto intentionem doctorum hanc conditionẽ ponentium esse, dicere, quòd affectus mutuantis non magis ad lucrum certum, de quo paciscit, declinet, quã ad lucrum incertum ex sua negotiatione alioqui euenibile. Et ita hæc conditio non positiuè, vt sonat, est intelligenda, sed negatiuè in hoc sen su modò tacto. Et patet ex ratione, quam pro conditione assignata faciunt arguentes, sic: Nam ad oppositum, tunc signum est, quòd aliquod commodum temporale sperabat per viam mutui: quod alioqui non ita sperabat. Quę ratio constat locum non habere in casu, quo æqualance mutuator æquè in vtrunque **[[132]v]** indifferenter tenderet.

Quarta conditio similiter vt prima & secũda intelligatur de interes se non verè & realiter eueniente, sed de probabili & verisimili, ex quo ad hoc, quòd iusta sit pręfata exactio, non ad id, quod verè eueniet, sed quod verisimile & probabile est euenire, attendendum.

Quinta conditio est, quòd mutuatio sit consilij, & non præcepti. Quia tanta potest esse necessitas mutuatarij mutuum petentis, vt teneatur mutuans ex præcepto mutuare: & si quod interesse inde patitur, tenebitur gratis illud sustinere, & ita debet esse contentus cum hoc, quòd sors mutua ta sibi reddatur. In hac conditione, vt sonat, arbitror Conradum decipi, & non eum solum, sed plures alios, qui eandem conditionem ne cessariam esse dicunt. Ratio autem contra illum est in promptu. Quia vel is, qui mutuum petit, est in extrema necessitate, seu quasi, ratio ne cuius mutuans teneatur ei eleemosynam facere, vel est citra illam necessitatem. Si primum, sequitur quòd non solùm debet gratis præfatũ interesse sustinere, sed ipsam sortem, qua extremè mutuatarius indiget, tenetur gratis illi donare, cùm secundum Conradum non satisfaciat diues, mutuando ei, qui extremam patitur, sed donare tenetur: & per consequens nec tenebitur mutuatarius pro interesse satisfacere, nec sortem mutuatam reddere. Si autem mutuatarius sit citra extremam, vel quasi, ita vt diues nil illi donare teneatur, sequiẽ quòd sicut mutuatarius tenebitur sortẽ mutuatam reddere, ita & pro interesse satisfacere.

Si dicas, quòd mutuatarius est in extrema, vel quasi, & licèt esset illi donãdũ: ipse tamen volẽs se obligat ad sortem mutuatam reddendum, & ideo excusabitur mutuator, sortem redditam exigẽdo & recipiẽdo. Contrà stat replica. Quia sicut potest ille indigens se ad sortis solutionẽ obligare, cedens donatio ni eidem alioqui faciendæ, ita potest se ad satis faciendum pro interesse, quod gratia suî mutuator patitur, volens obligare: & per consequens poterit ab illo mutuator vltra sortem ratione interesse aliquid exigere. Quòd si charitas obligat illum ad liberandum mutuatariũ à satisfactione pro interesse facienda æquè, imò plus eadem charitas obligabit illum ad li berandum indigentem à solutione sortis acceptæ, ex quo pauper ille sorte ipsa directiùs indiget, quam sustinentia præfati interesse, quod mutuator sustinet. Itaque non videtur rationabile differentiam inter sortem reddendam, & pro interesse satisfaciendum ponere.

Secundò, sit Petrus in tam extrema necessitate, quod nisi illi mutuem centum ducatos, vt eos latronibus tradat, eum alioqui absq; dubio occîdent, ego te neor ex præcepto illi centum ducatos mutua re, ex quo, vt pono, non possum eum aliter à morte iniuriosa eripere: & tamen possum pacisci de satisfactione mihi per illum agenda lo co interesse, quod ex tali mutuatione sustioneo: & ille tenebitur mihi posteà ad vtrunque. s. ad sortẽ reddendum, & ad pro interesse satisfacien dum: esto quòd mutuatio non consilij, sed præ cepti fuerit: quandoquidem si possum illum à morte aliter, quàm donando eripere, non te neor sortem principalem illi donare, nec gratis pro illo interesse aliquod pati.

Tertiò videtur falsum fundamentum, cui præfata conditio innititur: . s. quòd pro his, ad quę de pręcepto tenemur, non possumus recompensam, seu mercedem, aut pretium exigere: & inde, vt putant, est, q cùm mutuatarius mutuum petens, est in tanta necessitate & indigentia, quòd diues tenetur illi mutuare, & ex consequenti tenetur in casu interesse inde consequens sustinere, non poterit loco talis interesse aliquid exigere. Cùm tamen multa sint, ad quæ ex præcepto tenemur: tamen non gratis ea agere tenemur, sed iure possumus pro eis aliquam mercedem exigere & recipere. Patet de aduocato, qui cũ no sit qui litigãtem, & iustam causam defen dentem, ab iniusta sententia, & damnatione tueatur, tenetur ex

pręcepto partes eius defendere: & tamen poterit suam mercedem iùstè exigere. Similiter medicus tenetur ex præcepto ęgrum in periculo existentẽ curare, & ta men non ad id tenetur gratis. Et qui videt in via fratris merces ob defectum adiutorij perire, te netur illum ex præcepto iuuare, & tamen poterit suam mercedẽ exigere, vt aliâs latiùs disseruimus. Igitur estò teneatur diues extremè indigenti mutuare, & per consequens inde in teresse pati: non tamen ad id gratis tenetur &c.

Et ita hæc conditio non vti cæteræ videtur esse necessaria: excepto nisi tanta sit mutuatarij indigentia, quod nec habeat, nec habere spereẽ, vnde pro interesse satisfacere posset: tunc enim poterit verificari qd' dictum est. s. mutua tarium teneri ad sortis solutionẽ, non tamen ad interesse. Et tunc inhumanum est, & iniustum aliquid vltra sortẽ exigere. Sed quia hic punctus videtur ex his, q̃ de eleemosyna dici solent, pen**[133r]** dêre, vide quod Codice de Eleemosyna scripsimus.

Septima conditio, scilicet, quòd exactio quæ fit tempore mutuationis non fiat ita, vt statim ipsum exactum soluatur &c. suam etiam habet difficultatem. Nam si Petrus est aliquid verisimiliter lucraturus mense sequenti, & Ioannes velit eum in re alia occupare, vnde lucrum illud amittat, poterit cum Ioã ne conuenire, dicens: Ego cedam tali lucro, si aliquid certum mihi in prõptu des, & erit licita conuentio: & per consequens poterit lucraturus iustè recompẽsam lucri, cui cedit in prõptu exigere & recipere. Sicut potest quis fructus vineæ, nondum existentes, sed speratos & incertos anteà vendere, & pro illis in promptu aliquid certum recipere. Cùm ergo mutuans in casu non solùm mutuet, sed lucro verisimiliter sperato ob causam mutuatarij cedat, quod gratis facere non tenetur, sequitur quòd pote rit pro huiusmodi cessione aliquid à mutuata rio in promptu exigere & recipere.

Tum secundo: Quia si talis mutuatio esset vitiosa, quę fit cum pacto, quo mutuatarius statim aliquid certum ꝑ interesse, qđ patietur, soluat, ideo esset, quia tempore mutuatiõis nõdũ patitur cum effectu tale interesse, sed posteà patietur: aut ideò, quia mutuãs cogit mutuatarium ad aliquid agendum, seu soluendũ, ad qđ non est obligatus, idque ratione mutui: quod non aliter fieret, nisi satifactio pro interesse illicò fiat. Sed neutrum videtur sufficere ad vitiandum præfatam mutuationẽ. Probatur. Non primum: tum quia qui vendit ad statim cariùs quàm merx communiter valeat, idque ratione interesse, quod ex carentia suæ mercis verisimiliter est passurus, licitè ad statim recipit recompensam pro interesse futuro, ex sententia omnium: esto quòd tempore venditionis tale interesse non sit in effectu, iam talis vendi tio non vitiatur per hoc pactum de statim soluẽ do recõpensam pro interesse futuro. Ergo etiã in nostro casu non inde vitiatur mutuatio, q fit cum pacto de soluendo statim recompensam pro interesse futuro. Tum etiam: Quia quanuis tempore mutuationis mutuans non in effectu patiatur præfatum interesse, attamẽ in effectu & realiter tunc cedit lucro verisimiliter euenturo & sperato: quæ quidem cessio est pretio ęstimabilis, vt constat: igitur mutuã do poterit pro cessione, qua de facto lucro cedit, aliquid statim soluendum exigere.

Quòd etiam non vitieẽ præfata mutuatio ex secundo. s. quia mutuãs obligat mutuatarium ad plus, quàm ipse aliàs tenetur, puta ad statim soluendum exactum, apparet. Quia si hæc ratio sufficeret, pariter sufficeret ad vitandum mutuationem factam cum pacto de soluendo posteà simul cum capitali ali quid certum ratione interesse sperati. Patet. Quia similiter obligat mutuans ipsum mutua tarium ad plus, quàm aliàs teneretur: cum aliàs non teneretur nisi ad satisfaciendum pro interesse, prout euenerit: conuenire autem de aliquo certo soluendo, loco præfati interesse incerti, est alia noua obligatio, ad quam mutuatarius nec ratione mutui,

nec ratione cessantis lucri tenebatur, sed sola contrahentium conuẽtione, per quam mutuans illud à mutuatario tempore mutuationis exigit.

Verùm quicquid sit de hac, quæ in argumẽto tãgitur subtilitate, nõ opùs est à conditione recedere, cum ipsa sit ratio nabiliter posita: eò quod dato opposito, in promptu est inconueniens, qđ inde vt in plurimum sequeretur. s. quòd mutuatarius cogeretur ratione interesse minoris soluere tantum, quantum ratione interesse maioris: quod apertam in se continet inæqualitatem. Et sequela patet posito casu, quòd indigens petat mutuo. 15. ad certum terminum soluendos, cum quibus est tunc verisimile mutuantem fuisse in illo interim. 5. lucraturus parum plus minùsue, deductis laboribus & expensis. &c. ait mutuans: fa ciam quod petis, modò illicò soluas mihi. 5. pro cessione, qua ob tuî causam cedo lucro aliàs probabiliter euẽturo: & alter consentiẽs accipit à mutuante quindecim de quibus illicò iuxta conuentionem soluit eidem quinque, & ita remanent apud mutuatarium decem & ratione mutui, quia. s. 15. mutuo accepit, tenebitur in termino soluere. 15. & ita perinde est ac si mutuatarius mutuo decem acciperet, soluturus ratione mutui simul & interesse in termino præfixo. 15. Ac proinde sequitur intẽ tum, quòd si. 15. mutuo recepisset, erat. 5. ratiõe interesse soluturus: & recipiendo mutuo tantum. 10. similiter est ratione interesse alia. 5. soluturus: cùm tamen non sit verisimile, quod mutuans tantum fuisset lucratus cum decem, quantũ cum. 15. Et ratio est intuenti clara.

Prætereà accideret, quod mutuatarius nil ĩ re ipsa mutuo acciperet, qđ apud ipsum adsuî vtilitatem permaneret, & tñ teneretur mutuanti ad soluẽdũ sortẽ, quam verè non accepit. Vt ponamus quod indigens petat mu tuo. 15. & quod sit verisimile quod mutuans cum illis 15. esset lucratus alia. 15. in negotiatione iusta,**[[133]v]** idque deductis laboribus & expensis, & fortè fuisset plus quàm. 15. lucratus: iam si licita esset præfata conuentio de statim soluẽdo interesse, statim quod indigens mutuo acciperet. 15. deberet illa. 15. illicò mutuanti ratione interesse dare: & ita nil sortis apud ipsum remaneret, & ta men teneretur in termino sortem soluere, ac si apud ipsum remãsisset, quo nil absurdius. Ac proinde stetur in conditione.

Nec obstant, quæ in oppositum adducta sunt. Non est enim fimile, quod primo fuit allegatum, de eo, qui vẽdit pro pretio ad statim fructus incertos euẽturos: illud enim iustum est, supposito quod seruetur ęqualitas inter pretium taxtatum, & mercem, quę est, ius percipiendi fructus vẽturos præfatę vineę: qđ quidem ius trãsfert dominus vineæ in empto rem. In nostro autem casu non fit talis venditio, quia mutuans nil in mutuatarium trans fert, nisi id, quod mutuat. Et quanuis cedat lucro verisimili alioquî euenturo, eo ipso, quod statim pro tali cessione aliquid mutuanti soluit, fit iniustitia prędicta. s.ą tantum soluat pro minori interesse, quantum pro maiori, vt deductũ est. Quod ex cafibus in oppositum adductis minimè sequitur.

Ad secundum dicendum, quod argumentũ bene probat intentum. s. non ideo præ fatum contractum vitiari, quia mutuatarius soluere cogitur pro interesse priusquam in effectu ipsum interesse inueniat. Nec ex eo, quod mutuans obligat mutuatarium ad aliquid, ad qđ nec ratione mutui, nec ratione interesse alioqui teneretur, sed quia obligat illum ad plus, quã æquum & iustum sit: quia. s. vt deductum est, obligat illum ad soluendum pro interesse minori quantum deberet pro maiori, soluere, vt patet de se. Idque dixi vt in plurimum ex opposito conditionis sequi: nam non nego posse cõtingere non minus interesse pati mutuantem, minus mutuando, quàm si multum mutuet, vt si ad lucrum speratum obtinendum requirebantur centum ducati, nec pauciores suffecissent, tunc si mutuet ex illis decem ducatos, aut vnum,

non minùs lucrum perdit, quàm si omnes centum mutuasset: in tali casu non minus deberet mutuatarius ratione interesse soluere, vnum ducatum mutuo accipiendo, quã si omnes centum mutuo accepisset.

Est ergo resolutio, quod ad iustificandum exactionem, qua mutuans tempore mutuationis à mutuatario aliquid certum ratiõe interesse exigit, hæc requiruntur. Primum, ꝗ tempore contractus sit verisimile prędatum in teresse, etsi omninò certum non sit. Secũdum quod id, quod ratione interesse exigitur, sit ita moderatum, vt tempore contractus sit verisimile dubium lucrum futurum cui ceditur, fore plus minúsue, quàm id, quod exigitur, vt æqua sit vtriusq; conditio. Tertiùm, quod teste conscientia ipsius mutuantis indifferens sit eidem mutua re adiecto pacto cum tali exactione, aut pecuniam suam retinere, & lucrum separatum prose qui. Quartum, quod tale interesse cogatur pati ipse mutuans ratione mutuationis, ad quod opùs est mutuationem fieri ad instantiam mutuata rij. Quintum, quod non sit mutuatarius tanta necessitate pressus, quod nec habeat, nec habere spe retur vnde possit pro interesse prædicto satisfacere, possit tamen mutuatam sortem suo tẽpore soluere, idque siue mutuatio in casu sit cõsilij siue præcepti. Sextum, quod exactio non fiat eo modo, vt mutuatarius teneatur statim pro interesse satisfacere, seu exactum soluere. Septimũ est, quod in tali exactione deducantur labores & expensæ, quas mutuans erat alioqui in lucri prosequutione facturus. Postremum estm, ꝗ caueatur ab infamia & ab scãdalo, quod in omnibus contractibus & operibus humanis est ser uandum. His omnibus concurrentibus licita erit mutuatio cum præfata exactione, & siue post modum appareat, quod mutuans plus longè fuisset lucratus, aut etiam nil, tenebitur mutuatarius mutuanti soluere iuxta conuentionem præfa tam, quæ non veritati lucri euẽturi, sed verisimi litudini tunc rationabiliter habitę innitebatur, idque de rigore cõtractus. Sed quoniam in his qui mutuant, aut ad terminum vendunt & emunt, rarissimè hęc omnia requisita concurrunt, ideò tales contractus, in quibus aliquid vltra capitale ratione interesse lucri cessantis exigitur dis suadendi sunt antè quàm fiãt: post factum au tem diligenter attendẽdum, an omnia requisi ta concurrant nécne, nè post factum aliquid temerè, veliustificetur, vel condemnetur. Et ob hanc causam papa visus est tales contractus dissuadere in cap. In ciuitate. de vsuris. dicẽs: Ideò ciues saluti suæ bene consulerent, si à tali cõtractu cessarent, cùm cogitationes hominum omnipotenti Deo nequeant occultari.

Sequitur ex dictis, quam periculosè errent homines, qui pecunias, quas mutuant, erant in arca seruaturi, & tamẽ inde lucrum quærunt ratione interesse lucri, quod habere potuissent. Non enim est habenda ratio interesse, quod quis lucrari potuisset, sed quod verisimiliter de facto fuisset lucratus.

[134r] Nec minùs errant mercatores, qui cum pecunias mutuant, vel merces ad terminum vendunt, aliquid ratione interesse exigũt etiam si cum illis pecuniis alioqui fuissent lucra turi, si alias totidem pecunias in arca habeant, mediantibus quibus idem lucrum assequi potuissent, maximè si eas pro vsu suarum negotiationum seruatas habeant.

Errant pręterea, qui ratione interesse lucri cessantis tantum exigunt, quantum est verisimile alioqui lucraturos esse, non defalcando labores, pericula, & expensas, quas in lucri prosequatione expendissent. Et etiam errant, si ea attendentes, & secundùm eo rum quantitatem & æstimationem tãtundem defalcantes, totum in summo exigunt, quod lucrari possent, aut verisimiliter lucraturi fuissent. Cùm intersit inter habere, & prope esse, & possit etiam huiusmodi lucrum impediri.

Errant pręterea p̃fati negotiatores, qui in præfatis casibus malunt potius habere certum lucrum, super quo ratione interesse conueniunt, quàm cum suis pecuniis negotiãdo, lucro incerto se exponere, cùm ad minus deberent eorum affectus in æquilibri lance consistere, vt dictum est in tertio requisito.

Errant pręterea mercatores, qui cum mutuant, vel ad terminum vẽdunt, non solùm rationem habent interesse, quod ex carẽtia suę pecunię verisimiliter patientur, sialio qui ad statim erant vẽdituri, sed etiam ad interes se lucri, quod emendo vel vendẽdo ad terminũ fuissent lucrati. Quẽadmodùm errant mercatores, qui merces cariùs emerunt, eò quod ad terminum sibi venditæ fuerunt, si quãdo posteà eas vẽdunt, volunt vltra alia, quæ iustè lucrari pos sunt, pretium augere ob id. s. quia & ipsi cariùs ad terminum eas emerunt, vt suprà tactum est, quando de pretio iusto agebamus.

Sequitur ampliùs errare eos, qui cùm possint res, quas habent, ad statim pro pretio currenti vẽdere, quærunt potiùs emptores, quibus eas ad terminum cariùs vendãt, ratione interesse lucri quod alioqui essent habituri. Sicut & similiter errant mercato res, qui quærunt, quibus pecunias mutuent, ali quid ab eis ratione interesse exigentes: quãdo quidem ratio interesse habenda non est nisi qñ mutuatarii causa sunt, vt mutuans tale interesse patiatur: hoc est quando mutuans non se ad mutuandum offert, sed ad mutuatarij instantiã mutuationẽ facit, aut res suas ad terminum vendit. Alioqui si ipsi mutuatarios aut empto res, qui ad terminum emant, quærunt, interesse non mutuatarijs, sed ipsis mutuantibus venit imputandum.

Circa interesse illud notandum est, quòd est quod dam interesse immediatum seu propinquũ: aliud verò remotũ. Exemplũ primi. Si mutuans erat gallinam aut rem aliam fru ctiferã empturus, vnde fructus sperabat, & tamẽ ob causam mutui impeditur, nè rẽ illam fructiferam emat, vnde necesse est eum fructus præ fatos amittere. Exẽplũ secũdi: vt si empta galli na, seu ouo ouum lucretur, & inde sperat pullũ seu pullam, ex qua rursus alia oua sperat, &c. dẽpto primo fructu sperato, reliqui dicuntur lucrũ mediatum, & remotũ: & carentia illius ob causam mutui, dicitur interesse remotũ. Qđ ergo dictum est mutuatarium teneri ad interesse cui mutuatio causam dedit, ꝑcedit de ĩteresse propinq, non de remoto: alioqui cum interesse remotum videatur in infinitum procedere, ita etiam & satisfactio deberet in infinitum ꝑcedere: qd' esset absurdum. Et sicut distinguitur de interesse lucri cessantis, similiter de interesse damni emergentis distinguatur. Et hæc de secunda causa, rõne cuius potest aliquid vltra sortẽ exigi, nõ solùm post mutuationem, sed etiam tempore mutuationis.

Tertia causa, ratione cuius potest mutuans aliquid vltra sortem recipere, licèt non exigere, est donatio ipsius mutuatarii. Huius rõ est clara. Quia non est homo peioris cõditio nis ad recipiẽdũ donatum per hoc qđ mutuauit quã si nil mutuasset, cæteris paribus, imò melio ris: cum ob beneficium mutuationis dignus sit, cui præmiũ, vel gratificatio aliqua fiat, vt significa tur in capit. Peruenit. de fideiusso. Cũergo is, qui nullum mutuationis beneficium alteri fecit, potest qđ sibi sponte donatum fuerit, recipere: igitur à fortiori is qui mutuum dederat.

Sunt tamen aliqua ad id iustificandum obseruãda, quibus deficiẽtibus, pręfata receptio vitiabitur. Primum est ex parte mutua tarii, & est, qđ ita sit, qđ mutuatarius sponte & liberaliter offerat quod donat, non tanquam vi mutuationis debitum, nec metu quo timet mutuãtẽ non ãpli⁹ illi mutuaturum, nisi aliqua huius modi donatione illi facta. Nam si hoc ipsi mutuã ti constiterit, oblatum recipere non poterit, sicut nec retinere. Cuius ratio est etiam nota: quia si pos set, maximè rõne donationis sibi factæ: sed tũc donatio locum

non habet: quia si vi mutui offeraẽ, pretii mutuationis potiùs quam doni rationem habere videtur. Si ex pręfato metu oblatio hu iusmodi fiat, non ergo est donatio, de cuius ra tione est spontanea & liberalis datio: quails**[[134]v]** non est, quando metus illi causam præstat. Secundum requisitum est exparte mutuantis, & est, quod mutuans id quod sibi sponte offertur, per viam donationis recipiat, hoc est, tanquam do natũ, & non tanquam sibi ratione mutui debi tum. Ratio etiam est nota. Quia si non tanquã donatũ, sed velut vi mutui debitum, id recipiat, vsura est, vt ex definitione vsurę patet. Tum etiam, Quia si aliquid eum assecuraret, maximè donatio per mutuatarium eidem facta: sed donatio in casu completa esse non potest, cùm ex parte donatarii eiusdem acceptatio deficiat. Exemplum huius est apertum. Si Petrus mihi vestem, quam habet, sponte donare intendit, ego autem donationem huiusmodi non acceptãs, ipsum per vim ex parte mea illatam veste spolio, apertum est, me minimè à peccato excusari per liberalem spoliati donationem: nec vestem sic ablatam potero iustè retinere, quãdiu ex præfato deprauato affectu eam retineam, nisi affectu mutato, vestis donationem acceptare incipiam. Tertium requisitum & generale est, quòd talis rei oblatæ receptio, nec aliorum scandalizatiua sit nec ipsius recipientis infamatiua. Quæ conditio de se satis nota est. Quartum requisitum etiam ex parte recipientis est, vt suprà tetigi, quòd constet illi mutuatarium sponte & liberaliter donare, aut saltem id verisimiliter præsumat. Secùs si oppositum præsumatur, aut causa oppositum præsumendi habeatur: nam stante aliqua huiusmodi causæ oppositæ præsumptione, illicita erit pręfata receptio: vt si mutuatarius, qui munus offert, est paupertate pressus, aut illiberalis, qui talia munera liberaliter offerre non solet, sed ob beneficium inde speratum, puta vt sibi in posterum cum indiguerit mutuetur: aut si munus ante sortis mutuatę solutionem offeratur: quia in his casibus iuxta qualitatem personæ iustè pręsumitur, quòd non gratis & liberaliter munus offertur, sed vel vt terminus solutio nis sortis prorogetur, quod est secundò mutua re: vel vt postmodum cùm ipse oblator indiguerit, illi mutuetur. Similiter si mutuator tempore mutuationis verbis aut signis insinuauit se aliquod munus ex mutuo sperare, etiam si iocosè id dixerit, mutuatarius autem seriosè id dictũ esse acceperit, ratione cuius posteà munus aliquod offert, iustè præsumitur, illum non liberaliter donare, sed quia quo dammodò fuerat exactum. Itaque his aut aliis causis existentibus, quibus præsumitur, aut rationabiliterpręsumi potest, muneris oblationem non sponte & liberaliter, sed vi mutui accepti, vel postmodùm accipiendi fieri, illicita erit receptio. Sed nunquid hoc sit vniuersalit er verum quod non liceat mutuatori munus obla tum ante solutionem sortis, aut post eam solu tam accipere, quando pręsumitur offerentis in tentionem hanc esse. s. vt mutuator posteà cum ipse offerens indiguerit, aut petierit, eidem mutuet? Quodque non aliter munus esset oblatum? Et videtur quod non, supposito quod ipse offerẽs nõ necessitate pressus, ipsam muneris oblationẽ faciat, sed sit competenter diues, nec præsumitur quòd mutuum petet ex indigentia, sed ad lucrum inde sibi quærendum, aut ad alia opera cit ra indigentiam exercendum. Durum esset in casu ipsum mutuatorem, si taliter oblatum recipiat, condemnare, secluso semper periculo scandali & infamiæ. Potest tamen, qui talia offert, tripliciter se habere. Vno modo, explican do suum intentum, dicendo se ideo offerre, vt postmodùm cum mutuum petierit, sibi concedatur: & hoc modo est donatio modalis, cuius cau sa principalis & finalis est futura mutuatio: & tunc illicita est talis muneris receptio, cùm nõ liberaliter, sed pro futura mutuatione donetur, & ideo esset vsuraria huiusmodi receptio. Potest secundò munus offerri, intentum similiter explicãdo. s. se à donatario beneficium mutua tionis sperare, non quidem intendendo ei onus hoc postmodùm mutuam di iniungere, sed eum quodammodò ad amicitiam suî attrahere, vt

tan dem sic dispositus faciliùs offerentis petitioni postmodùm cõsentiat. Et hoc modo tenet do natio, siue spes illa offerentis opere conpleatur, siue non: eò quod pręfata muneris oblatio nõ pro spe futurę mutuatiõis facta est, sed in spe. Refert autem, pro spe, aut in spe retributionis aliquid agere, vt suprà tetigimus. Et ita in tali casu licita videtur esse talis receptio: quemadmodùm licita est mutuatio in spe, non pro spe retributionis facta. Tertio modo potest munus offerri, spe sola mente concepta, & non exterius significata, & tunc cõiecturis opùs est. Si enim præsumitur causam finalem offerentis, futurã mutuationem esse, idem est ac si exteriùs mentem explicaret, & esset in casu modalis dona tio. Si autem præsumitur offerentem directè & immediatè intẽdere animum donatarij mol lificare & d ponere, vt faciliùs postmodum mutuet, donatio tenet, & licita est receptio. Pro quibus vide, quod suprà de donatione ob causam disserebamus. Sicut etiam excusatur Iudex, cui munus sponte & liberaliter offertur, non animo iustitiam emendi, nec ipsum iudicem corrumpendi, nec ipsi iudici onus ad iniu**[135r]** stè sententiandum imponendi, sed animo eum propitium habẽdi: seu eum ad id, quod iustũ est, iudicandum disponendi, atque alliciendi, etiã si in his casibus vbi de effectu optato despera retur, muneris oblatio minimè fieret.

Hinc apparet, quid dicendum ad casum sequẽtem, qui (vt aiunt) frequenter inter dominos & Principes exercetur. Reges, duces, alijque temporales domini, suis militibus, aut seruitoribus, aliisque personis certum stipendium in termino soluere obligati, cùm id fortè in eodem termino soluere non possint, mercatores quærunt, seu alios diuites, cum qui bus datis suis schedulis, taliter conueniunt, vt præfati diuites, debita ipsorum dominorum in termino statuto soluant, & promittunt se vltra sortem certum quid illis reddituros, vt si diui tes præfati pro dominis centum soluerint, reddentur eisdem centum & decem, aut plus, secũdùm quod domini præfati promittere velint. Ad duntq; in schedula se ex nunc pro tunc gratis & liberaliter præfati incrementi ipsis mer catoribus donationem facere, nè metu vsurę, aut obligationis restituendi à pręfata solutio ne pro dictis dominis agẽdo, reuocẽtur. Quæ riẽ an huiusmodi mercatores in tali casu sint ab vsura & debito restituendi immunes, ob donationem mutuatarij illis vt præfertur factam? Et pro parte affirmatiua videtur. Quia ratione donationis licitum est mutuanti vltra sortem accipere, & acceptum retinere. Nec re fert donationem ante incrementi receptionem, aut posteà fieri. Nam si dominus rei, quã aliquis furto subripuit, liberam donationem illius rei ipsi furi faciat post rem furto sublatam, valebit donatio, & tutus erit fur à pecca to simul & debito restituendi post huiusmodi donationem illi factam. Similiter etiam erit tutus, si ante patratum furtum, dominus rei li berè & sponte donationem illi taliter faciat, scilicet, vt si rem illam fuerit furatus, ex nunc pro tunc gratiam & donationem eius illi facio. Igitur pari forma in nostro casu donatio ante incrementi receptionem facta liberabit re cipientem à culpa simul & debito restituendi: sicut donatio post incrementi receptionẽ facta, eundem recipientem liberaret.

Oppositum tamen videtur tenẽdũ. s. quod illa donatio ante mutuationem seu solutionẽ nomine regis factam, non liberat mutuantem, nec à culpa vsuræ, nec à debito restituendi superacceptũ. Cuius ratio videtur aperta. Quia mutuatio virtute præfatę schedulę facta, non gratis, vti debet, fit, sed pro lucro in schedula nomine donationis promisso. Nam ipsa regis promissio dat causam præfatæ solutioni, quæ virtualiter quędã mutuatio est, vt constat: qua promissione & securitate lucri seu donationis seclusa, mercator præfatam solutionem non fecisset, ac pro inde talis mutuatio vsuraria est.

Tum etiam, si mercator in casu posset ab vsura & restitutione superaccepti excusari, maximè ratione donationis in schedula cõtentę: fed illa non est vera donatio, eò quod non sponte & liberaliter fit, imò ex necessitate, qua rex pecunia indiget, ad suis criditoribus satisfaciendum, quam non nisi per viã mutui recipere potest. Nec talem donationẽ rex ip̃e faceret, nisi id, quo indiget, sibi mutuetur. Ac proinde illa incremẽti promissio, nõ ex liberalitate, sed ex necessitate, & ratione mutui, quo indiget, fieri videtur, & per consequens non liberat sic mutuantem.

Confirmatur, si rex in tali necessitate constitutus mercatori daret in prõptu. 10. hac lege, vt pro illo soluat centum, addens quod si soluerit, eo ipso fa cit ei donationem liberam illorũ. 10. certè & si verbis donationis vtatur, donatio tamen sim pliciter dicenda non est, sed pactum adiectum de mutuando centum, seu tantundem pro rege soluendo, trahit ipsam donationem in aliam speciẽ cõtract[9]. s. Do, vt facias: Do, vt mutues. Vn de in contractibus non tam verba, quam res ipsa sunt attẽdẽda: cum sæpe contrahentes vtantur nomine mutui, vbi non mutuum, sed venditio sit, & econtrã. Cuius exẽplũ clarum est, Si quis ita cum altero contrahat: Mutua mihi centum ducatos, quod dabo tibi quolibet anno donec eos restituã. 10. Talis contractus non mutuatio est, sed vẽditio cẽsus, vt patet. Aut ecõtrà, si ita quis contrahat: Vende mihi censum, quo sin gulis annis mihi soluas. 10. & dabo tibi cẽtum ducatos, apposito pacto, quod in fine quatuor annorũ reddas mihi capitale. Talis cõtractus non venditio est, sed mutuatio vsuraria: quia pactum appositum de reuocãdo capitale, est contra naturam emptionis & venditionis, & est de natura mutui. &c. Ita igitur in nr̃o casu, etsi verbo donationis rex ipse vtatur, verè donatio non est. &c. Et ita qui pro rege, vt p̃fer tur, soluit, nec ab vsura, nec à debito restituẽdi superacceptum erit liber, etiam si in p̃fata schedula hæc clausula fuerit apposita. s. Quòd si fortè mercator post sortem simul cum incremẽ to promisso manserit in conscientia mihi obligatus ad superacceptum restituendum, ego ex**[[135]v]** nunc pro tunc illi remitto præfati incremẽti debitum. &c. Nam sicut promissio at que do natio mutuationem pręcedẽs non libera fuit, nec vera donatio, ita nec remissio huiusmodi ante mutuationem pro tempore futuro facta, est libera & vera remissio ob eandem causam. Et ita virtute pręfatæ schedulæ prędictus mer cator nec incremẽtum promissum recipere, nec illud receptum retinere poterit, nisi post mutuationẽ noua donatio, & noua remissio mutuatarij superueniat: nam tunc virtute huius nouę donatiõis seu spõtaneę remissionis poterit mutuator à debito restituendi liberari.

Nec est simile, quod pro simili adductũ est, de donatione ante furtum commissum facta, & de donatione ante mutuatio nem facta. Nam prima non habet vnde vitietur sicut secunda. Prima enim fit absolutè absq; pacto aliquo, aut cõuentione adiecta. Secũda verò non fit nisi cum pacto de mutuando. Prima fit non ex indigentia & necessitate, sed ex liberalitate. Secunda verò non nisi ex indigẽtia, vt positum est.

Et procedit præfata ad casum responsio de illis mercatoribus, quibus ipsa lucri seu doni promissio causa est sine qua non, vt mutuent, lucrum ipsum promissum intẽden tes, & de rege aut domino promissionẽ ex ne cessitate faciẽte. Tum enim duplici titulo peccat, & tenetur superacceptum ipse mercator restituere. Tum, quia lucrum est vsurarium. Tũ etiam, quia donatio non fuit satis valida. Aduerte tamen, quod stat in casu mutuationẽ esse vsurariam, & non doni promissi receptionem: & tunc quanuis peccet mercator sic mutuãdo, non tamen tenebitur superacceptum restituere. Vt si donatio in schedula contenta fuit valida, & mercator tempore, quo incremẽtum promissum recipit, non ratione mutui, quod fecit, sed

ratione donatiõis ipsum recipiat, etiã si noua post mutuationẽ donatio, aut remissio non fiat. Quòd enim possit donatio pręcedens mutuationem sicut & subsequẽs valida esse, apparet, si non ex indigentia aut necessitate, quę voluntarium tollat, procedat. Vnde stat, quod rex præfatam promissionem faciẽs, eã agat ex necessitate subueniendi sibi, & familiæ suæ, aut ex necessitate suum regnum ab hosti bus defendendi & cõseruãdi, cùm aliter illud conseruare non potest. Aut tertiò ex necessitate, qua pecuniis indiget ad regnum suum am pliandñ, seu noua regna lucrãdum. Aut quartò ex necessitate, qua pecuniis indiget, ad alia opera voluntaria agendum. Si donationem prædictam exprima aut secunda necessitate faciat, non dubium quin voluntarium talis necessitas tollat: cum non solùm pecuniæ sint regi in casu ad præfatos fines necessariæ, sed ipsi fines intenti sunt per regem necessariò in tendendi, & per consequens talis donatio seu remissio mutuationem præcedens, non reddit tutũ mercatorem, quo minùs teneatur super acceptum restituere, nisi noua superueniat re missio. Si autem præfata donatio in schedula contenta ex secũda aut tertia necessit ate fiat, non ita videtur de se inuoluntaria, nec inualida: quia quanuis pecuniæ sint regi ad illos duos fines necessariæ, ex quo tamen huiusmodi fines necessarij illi non sint, sed merè voluntarij vt suppono, ideò dicerem talem donatio nem validam esse: & per consequens in tali ca su si mercator tempore solutionis incrementum promissum ratione donationis prædictę recipiat, etiam si donatio noua non superueniat, non esset in conscientia ad restituẽdum compellendus.

Qvarta causa ratione cuius licitum est mutuati aliquid vltrà recipere, est pœna, quæ contra mutuatarium morosum instituitur per eum soluenda, si sortem in pręfixo termino non reddat. Est autem huiusmodi pœ na triplex, legalis, iudicialis, & cõuentionalis. Legalis dicitur, quę à lege, vel statuto imposita est, vt statutum est in aliqua ciuitate, quod tutor de pecunijs pupilli, quæ ad manus eius perueniunt, teneatur emere possessiones, vel respõdere pupillo ad rationem. 5. pro centenario. Si tunc tutor pecunias pupilli, non propupilli vtilitate, sed pro sua propria exponat, cogetur soluere de centum. 5. Quæ quinque dicuntur pœna legalis. Iudicialis dicitur, quę à iudice cõtra debitorem conuictum imponitur, nisi statuto die creditori satisfaciat. Conuentionalis ve rò est, quę de consensu contrahẽtium contra morosum debitorem statuitur. Et de pœna le gali & iudiciali non dubium, quin possit imponi, & iustè à moroso debitore exigi: modò sit moderata, quæ etiam ad finem, ad quem im ponitur, deserutiat. Nam potest esse adeò parua, quod nil, aut parum ex metu eius debitor ad soluẽdum mouebitur. Potest etiam esse adeò exces siua, vt impium sit, eam exequutioni mandare, si quantitati culpæ proportionata non sit. Et quamuis morosus debitor ex contractu quodammodò furi æquiparetur, non tamen tanta debet contra debitorem huiusmodi pœna imponi, quanta contra furem, aut alium debitorem ex delicto.

[136r] De pœna etiam conuentionali non dubitatur, quin iustè ex partium consensu statui potest, similiter & suo tempore exigi, & recipi. Cuius ratio clara est. Quia iustè põt ex partium consensu pœna stabiliri contra eum, qui rem alterius, eo inuito, retinuerit, & suo tẽ pore non reddiderit: nam talis retentio est iniu sta, & peccaminosa, & per consequens aliqua pœna non solum apud Deum, sed etiam apud homines digna. Tum etiam, quia talis pœnalis con uentio, nulli est iniuriosa: quia vel esset iniurio sa legi, talẽ cõuentionẽ prohibenti: & hoc non, quia suppono nulla lege præfatam cõuentionẽ simpliciter esse prohibitam. Vel esset iniuriosa ei, contra quem imponitur: & hoc non, quia volenti & consentienti non fit iniuria, modò ambo contrahentes in tali pœna liberè consen tiant. Sed nec est iniuriosa ipsi mutuanti, cum in eius fauorem, & voluntate ipsius instituatur, vt cõstat. Igitur. Pro quo etiam facit communis practica. Quia in contractibus cẽsualibus cõmuniter solent apponi pœnæ

contra morosum de bitorem, quæ quidem iure non modò non reprobantur, sed approbantur, & adimpleri mã dãtur: quemadmodum & reliqua pacta, quæ iure non reprobantur, sunt tenenda, & seruãda, vt patet ex titulo De pactis. Ergo etiam mutuator poterit pœnam contra mutuatarium mo rosum ex eius consensu imponere.

Oportet tamen aliquas conditiones ser uari, vt huiusmodi conuentionalis pœna licitè imponatur, & exigatur. Vna est, quod mutuator mallet in conscientia sortem, quam mutuat, in termino statuto sine pœna rehabere, quàm mutuatarium talem pœnã ex mora incurrere. Nam dato opposito, videretur prætendere lucrum ex mutuo. Sed nunquid hęc conditio sit limitanda, sicut fuit limi tata suprà, quãdo de interesse loquebamur. s. quod mutuanti sit teste conscientia indifferens vnũ de duobus eligere. s. sortem solam in termino præfixo habere, aut sortẽ cum pœna statuta post moram habere: cessare nanque tunc videtur lucri cupiditas, cùm vtrunque æqua lãce pensetur. Dicendum, quod quantum attinet, ad vitandum culpam vsuræ tenet huiusmodi limitatio: maximè si præfata pœna apponatur in recõpensam grauaminis, quod mutuator timet se passurum ex mora mutuatarij. Est enim multis molestum & graue, & quibusdam plus, qui busdã minus debitores in termino statuto illis deficere: & hoc grauamen & molestia pretio æstimabile, ac proinde vicem habet interesse, ratione cuius pœna contra morosum ap ponitur. Et si hæc sit mutuantis intentio principalis. s. per pœnæ iniunctionem pręfatu grauamen & molestiam euadere, aut recompẽsare, tunc pœna imposita deberet proportionari præfato grauamini, & diceretur exigi potiùs ratione interesse, quàm ratione pœnæ. Si tamen non sit hæc principalis intentio mutuantis, quia forte parum, aut nil molestum erit ipsi mutuãti, quod mutuatarius terminum statutum aliquantulũ transgrediatur, sed potiùs ad pœ nam statuendam mouetur ex zelo iustitiæ, & odio iniustitię, quam iniustitiam cõmitteret debitor sine creditoris consensu, in termino debitum non soluẽdo, tunc habet propriè rationem pœnæ: & tunc non habet locum præfata limitatio conditionis pręsentis, quia non debet esse indifferens ipsi mutuanti, sed potiùs debet mal le mutuatarium in termino solam sortem soluere, quàm post moram sortem cum pœna soluere. Quia si sortem in termino soluat, nulla est culpa, si verò non in termino soluat, sed ex mora pœnam in currat, interuenit culpa, vt cõstat intuẽti. Et ita si pœna præfata (propriè de pœ na loquendo) statuatur, stat prima conditio posita. s. quod mutuans mallet sortem in termino nudã habere, quàm mutuatario in mora existente, sortem simul habere cum pœna. Et si esset id (hoc modo consideratum) indifferens ipsi mutuanti, peccaret quidem contra charitatem, tanquam is cui indifferens est proximum peccare, aut non, non tamen peccato vsurę nisi pœ nam per modum lucri intenderet.

Secunda conditio: Quòd caueat, qui pœnam huiusmodi imponit & exigit, nè inde infametur, aut alios scandalizet, aut nè contra illum sinistrè aliquid præsumatur. Quæ conditio, vt dixi, generalis est in omni contractu seruanda.

Tertia conditio: Quòd dilatio solutionis sortis non sit de præcepto. Potest enim mutuatarius adueniente termino solutionis tam impotens, aut inops esse, quod cõtra charitatem esset, cum ad solutionẽ sortis cõpelle re: maximè si vel nil habeat, vel vnicam vestẽ quam habet, aliàmue supellectilem eidem neces sariã vendere cogatur. Tũc enim sicut impotẽ tia, aut tam notabilis inopia eum à solutione sortis ꝓ tunc deobligat, ita à fortiori à solutione pœnę: cum iniustum sit pœnam sentiat, qui culpã non admisit. Nec in tali casu dicetur ꝓpriè morosus debitor, cum per eum non stet, quo minùs soluat. Sicut si tempore so lutionis esset vel capti uus, vel incarceratus, aut in loco distanti iufir mus, aut aliter impeditus, quo minus

in illo ter**[[136]v]** mino soluere possit, non illi imputatur mora, nec culpa, & ideò debet esse immunis à pœna. Et procedit hoc quãdo huiusmodi debitor nõ incidit præfatam impotentiam ex culpa sua. Nam tunc sicut non liberatur ob culpabilem impotentiam à debito soluendi sortem, & interesse, ita nec à debito soluendi pœnam, quando scilicet potens fuerit.

Corollariè sequitur, quod quando huiusmodi pœna non pro interesse, sed pro culpa & mora debitoris imponitur, non opùs est, sit ipsi interesse proportionata: quia etiam omni interesse secluso, locum habet præfata pœna. Quare impertinẽs videtur, qđ ait Scotus & alij post ipsum. Quòd causa qua re iustè imponitur est, quia fortè mutuator patietur magnum, seu aliquod damnum si sibi in termino debitum non soluatur. Nam siue illud pati timeat, siue non, siue actu illud patiatur, si ue non, sola culpa & mora debitoris facit eum pœnæ debitorem, ex quo ipse sponte se ad pœnam obligauit. Maximè cùm ipse Sco. distinguat inter pœnam & interesse, dicens diuersum esse aliquid vltra sortem per viam pœnæ recipere, & ratione in eresse.

Sequitur ampliùs differẽtiã esse inter pœnam, & interesse. Quia si mutuatario in termino pręfixo non soluente, mutuator aliqđ interesse patiatur, tenebitur mutuatarius quando poterit, ad satisfaciendum protali interesse, etiam si impotentiam in termino soluẽdi sine culpa inciderit, non tamen ita tenebitur ad pœnã. Ratio discriminis clara est. Quia in recompensatione pro interesse agenda nõ requiritur culpa recompẽsantis, qualis requiritur in pœna soluenda, vt patet ex dictis. Ad has igitur quatuor causas reliquę reduci possunt, propter quas licitum est aliquid vltra sortẽ exigere, aut oblatum recipere. In quibus casibus non vera vsura est, sed similitudinaria. Et quemadmodùm pręfatæ causæ à culpa vsuræ mutuatorem excusant, ita & à debito restituendi eum immunem faciunt.

De vsura restituenda.

SVperest nunc de vsura vera quo ad debitum restituendi aliquid dicere. De qua est generaliter quærendum, An omnis vsura vera inducat obligationẽ restituẽ di. Et ratio difficultatis est, quia multoties cõmittitur vsura, per quam mutuatarius non dãnificatur, nec aliquid vltra sortem mutuanti soluit, quod eidem alioqui debitum non sit. Igitur tũc nil erit ab vsurario restituendũ. Antecedẽs patet, si mutuat or mutuat hac lege, vt mutuatarius postmodum mutuanti remutet: aut ad officinam seu molendinum eius potiùs quam alterius empturus, aut moliturus veniat. Et ita de aliis potest exemplificari, supposito quod in emptiõe & molitione præfatis mutuator non nisi quod iustum fuerit, sit exacturus. Quòd enim in hu iusmodi casibus, in quibus mutuatio fit cum pacto de ineundo alio contractu etiam iusto vsu ra sit, apparet ex capi. Nauigãti. de vsuris. vbi damnatur hic contractus tanquam vsurarius, quo. s. quis certam pecuniæ quantitatem mutuat, periculum pecuniarum pro aliqua certa mercede, de qua inter eos conuenitur, in se suscipiens, quanuis merces ipsa præfatæ assecurationi iustè correspondeat. Quòd autem in huiusmodi casibus nil sit de necessitate mutuatario restituendum, apparet: quia nil indebitũ ab illo exactum, aut receptum est.

Secundò ad idem arguitur de vsurario mentali, qui omni pacto secluso, sola mente spem lucri retinet, quod etiã postmodum per mutuatarium oblatum recipit: talis non videtur teneri ad restituendum superacceptũ. Nam simoniacus, mentalis, non tenetur restituere: igitur nec vsurarius mentalis. Consequentia apparet paritate rationis. Et antecedens patet ex cap. finali, de simonia. vbi præmittens de acquisitione temporalium & spiritualium, nullo

pacto, sed affectu animi præcedente, dicit, quòd hoc casu sufficit delin quentibus per solam pœnitentiam suo satisfacere creatori. Igitur.

Tertiò arguitur ad idem de vsurario reali ex pacto reali lucrum acquiren te, quod restituere non tenetur. Quia vsurarius ac quirit dominium lucri per mutuum acquisiti, igitur non tenetur illud restituere. Antecedẽs apparet, quia ad acquisitionem illius lucri cõcurrit voluntas proprij domini. s. mutuatarij: modò autem nil tam conueniens est naturali æquitati, quàm per voluntatem domini volẽtis rẽ suam in alium trãsferri, ratam haberi, vt habetur Institut. de rerum diuisione. Alioqui sequeretur, quod non possent alij cum vsurarijs cõmercia facere, nec illis aliquid vendere, nec aliquid ab eis recipere, saltem si nil habeant, præ ter ea, quę vsurariè acquisierunt. Nam quicquid alij ab vsurario huiusmodi reciperent, esset alie-**[137r]**num. s. creditorum, à quibus illud per vsuram extoreserunt: & ita rem alienam inuito domino sicut & ipsi vsurariè contrectarent.

Quartò arguitur ad idẽ. Quia si lucrũ vsurarium esset necessariòresti tuendum, similiter ergo esset restituendum, quic quid cum pecunia fœnebri vsurarius accquisiue rit, cùm non minùs mortiferum sit secundum lucrum, quàm primum, iuxta illud ad Ro. 11. Si radix mortifera, etiam & rami.

Quintò argitur ad idẽ. Quia si vsurarius lucrum taliter acquisitum teneretur restituere, similiter ergo tenerentur hæredes eius, si ipse in vita non restituit: cùm hæreditas cum suo onere ad hæredes transeat. Te nerentur etiam cæteri cum vsurario ad vsuras exercendũ cooperãtes. Quemadmodùm concurrentes cum fure tenentur sicut ipse: iuxta regulam iuris, Qui causam damni dat, damnũ dedisse videtur.

His non obstantibus oppositum tenendum est. Pro quo illud notandum, quod suprà dicebamus. s. aliud esse mutuationẽ esse vsurariam, aliud verò lucrũ. Stat enim alterum sine altero vsurarium esse. Redditur mutuatio vsuraria, si pactum de lucro apponatur, & est vsura pactionalis. Similiter secluso pacto, si ex mutuo ipso lucrum principaliter intendatur, seu speretur, vt suprà dicebamus, & dicitur vsura mentalis. Lucrum autem dicitur vsurarium tam in ipsa lucri acquisitione, quàm in eiusdem retentione, si ratione mutui retentum, aut acquisitum sit. Vsura autem accipitur aliquãdo pro mutuatione vsuraria. Aliquãdo verò ꝑ lucro vsurario. Si igitur ꝑ lucro vsurario accipiatur, non dubium est, talẽ vsuram esse de necessitate restituẽdã, siue mutuatio fuerit pactiona bilis, siue mentalis. Cuius rõ est manifesta. Quia qñcũq; lege dei prohibetur non solũ lucri acquisitio, sed etiam ipsum lucrum, quicũq; illud receperit, tenetur illud restituere: lege au tem dei prohibetur non solùm acquisitio lucri vsurarii, sed ipsum lucrum, & eiusdem receptio. Igitur illud est necessariò restituẽdum. Maior patet. Quia illa est ratio, quare meretrix non tenetur lucrum turpiter acquisitum restituere. Quia licèt modus acquirendi sit lege diuina vetitus: non tamen lucrum ipsum meretricium. Mere trix enim, vt ait lex, quanuis turpiter agat, nõ tamen turpiter recipit. Econtrà verò qui simulatione paupertatis eleemosynam accipit, cùm verè pauper non sit, tenetur eleemosynam restituere: quia illicitum est ei eleemosynam recipere, sicut & Iudici pro iniqua sententia feren da lege vetitum est munera recipere, ideo tenetur acceptum restituere. Et est communis doctri na. Qđ aunt lege dei prohibita sit lucri vsurarii receptio, patet per illud Ezechielis. 18. vbi dominus ostendẽs quomodò filius iniqui patris non morietur, inter cætera ait: si virum non contristauerit, pignus non retinuerit, rapinam non rapue rit, panẽ esurienti dederit, nudum operuerit vesti mento, à pauperis iniuria manum

suam auertit, vsuram & supera bundantiam non acceperit, hic non morietur. &c. Vnde patet ipsum lucrum vsurarium esse in se prohibitum.

Idem etiam patet ex Lucę. 6. Mutuum date, nil inde sperãtes. Vbi cùm spes lucri expressè prohibeatur, à fortiori intelligitur lucri receptio prohibita. Et quod hic locus valeat ad probandum necessitatem huiusmodi lucrũ restituendi, patet. Quia aliâs nusquam in lege euangelica fundata esset necessitas restituendi vsuras, siue cum pacto, siue sine pacto facta fuerit mutuatio: quod est absurdum, & contra omniũ sanctorum sententiam, vt suprà deduximus. An autem ex mutuatione vsuraria oriatur similiter obligatio restituendi, & qualis, patebit in difficultate statim mouenda.

Ad rationes anteà factas respon. Ad primã, in qua tãgitur difficultas de eo, q mutuat cum pacto alterius contractus ineundi: Dicendum variè respondisse doctores. Et vt aliorum opiniones omittamus, dixit Adrianus post Grego. de Arimino, quod talis mutuatio etiã cum tali pacto facta, nec vsuraria est, nec obligationem restituendi inducit. Pro qua sententia arguitur primò. Quia mutuans nullum lucrũ alioqui indebitum inde acquirit: quia si sic, maximè obligationem ciuilem, qua mutuatariũ obligat, ad de sua officina emendum. &c. Sed acquisitio talis obligationis non vitiat mutua tionem. Patet in casu suprà posito, quando de definitione vsuræ loquebamur. Supposito enim, quòd defunctus mihi legauit. 10. sicente hærede eius, testamentum tamen inforo exteriori ob defectum solennitatis fuit nullum, & ideo hæres non est mihi obligatus obligatione ciuili ad soluendum legatum, licèt sit in consciẽtia ad id obligatus. Ego si illi mutuem, adiecto hoc pacto, quòd. s. vltra capitale soluat mihi le grtum, non pecco: nec mutuatio est vsuraria, ex quo non lucrum intendo, sed quod per illum mihi debitum est, recuperare desidero. Et tamen in mutuatione illa obligationem ciuilem con tra pręfatum hæredem acquiro: igitur ciuilis obligatio per mutuationẽ acquisita, non de se vitiat ip̃am, nec obligationẽ restituendi inducit:**[[137]v]** & per consequens licitum erit mutuare cum pacto de emẽdo pro iusto pretio mercis ipsius mutuantis.

Secundò, quod ex tali contractu, quo mutuans mutuatarium obligat ad emẽdũ de mutuantis officina, seruata æqualitate p̃tij, nulla oriatur obligatio restituendi, ꝓbatur. Quia tunc ipse mutuator non posset seruare & retinere id qd' iustè sibi debetur. Nam totum pre tiũ, quod pr merce mutuatario vendita recipit, sibi ratione mercis debitum est. Imò esset obligatus minus retinere, quàm sibi iustè de be tur, quod videtur implicare. Sequela patet, si ta lis mutuator post mutuationẽ rem aliquam ipsi mutuatario pro iusto pretio, in infimo tamen gradu vendat. Iam si de illo teneretur aliquid ementi restituere, sequitur quod illatum est.

Tertiò si quis mutuat colono pecuniam, vnde possit iumenta, aut currum, aut alia necessaria emere, vt terras ipsius mutu antis colat, nè illæ terræ incultæ maneant, & pro terris colendis iustam ipsi colono mercedẽ tribuat: ille non tenebitur aliquid restituere, alio qui teneretur colono maius pretium, quàm sit iustum, pro sua opera dare. Supposito, qd' pre tium, pro quo cum illo cõuenerat, sit in gradu rigido: nam tenebitur ratione conuentionis illud assignatum pretium colono soluere, & vltrà aliquid ratione pacti mutuationi adiecti re stituere: & ita intentum. &c.

Quartò, si quis locauit alteri operas, pro certo denario sibi soluto, & nolit, vel non posset operari, nisi conductor mutuet vnde medio tempore viuat, talis cõdu ctor mutuando, non est vsurarius, nec aliquid restituere tenetur, vt communiter tenent doctores, etiam si mutuet: non aliâs mutuaturus, cũ nullam supera bundantiam ex mutuo quærat. Igitur sicut

licet post obligationem mutuare, vt obligationi satiffaciat, similiter licebit ab initio mutuare, vt pro iusto pretio conueniat.

His non obstantibus, videtur contrarium esse tenendum, quòd. s. mutuatio, de qua difficultas hæc mota est, est vsuraria & illi cita. Qđ inde patet, & est argumentum ad homi nem contra ipsum Adrianũ. Quia si licitum esset mutuare cum pacto de ineundo alium cõtractũ, vt dictum est, sequitur quod etiam esset licitum mutua re cum pacto de posteà remutuando: & ita naturalem obligationem ex mutuo ortam, liceret in pactum deducere, quod tamen negati ipse Adria nus. Excepto, nisi cum certa modificatione præfatũ pactum apponatur. s. si mutuem tibi hoc pacto, vt tu, quãdo ego indiguero, tenearis mihi similiter mutuare. Cuius limitationis causa est, quia tunc ego non exigo à mutuatario aliqd indebitũ, sed potiùs debitum, cùm verè ita sit vt pono, quòd mutuatarius tenebitur mihi tunc sub pœna peccati ingratitudinis mutuare.

Tum etiam, Quia mutuare cum tali pacto, est mutuatarium obligare ad ali quid, ad quod alioqui non tenetur, nec ex natura mutui, nec ex causa alia, & ita est mutuatarium indebitè grauare, obligando illum, vt onus tale in se suscipiat, quo. s. sua libertate amissa, te neatur merces mutuantis emere: aut ad suum veni re molendinum, seu officinam. Hanc autem libertatem perdere, & se alteri, vt dictum est, sub iicere, est aliquid pretio æstimabile, vt constat: & ita esto mutuator nullum aliud lucrum ex mutuo acquirat, nisi actionem hanc contra mutua tariũ habere, est commodum pretio æstimabile. Et esto quòd sibi formaliter non esset commodum aut lucrum, bene tamen virtualiter. Nam damnum seu grauamen ipsi mutuatario per mutuantem impositum, ipsi mutuanti est ad supera bundantiam & lucrum imputandum, Quemadmodùm econtrà, damnum, & grauamen mutuantis, quod ex mutuo patitur, repu tatur quasi mutuum ipsi mutuatario traditũ: & ideo mutuatarius tenetur vltra sortem aliquid in recompensam reddere, vel mutuantẽ à tali damno & grauamine releuare, vt ex dictis de interesse satis patet.

Inde sequitur illam mutuationem vsurariam esse, qua quis alteri certam pecuniæ quanitatem mutuat, qui pro eo, quòd in se periculum suscipit, aliquid vltra sortem est receptur[9]: iuxta capit. Nauiganti. de vsuris. Et quanquàm Adrianus dicat hunc textum inni ti præsumptioni, attamen iuxta communem intellectũ, non præsumptioni, sed veritati innititur: idque si pactum de tali periculo suscipiẽdo ap ponitur ex parte mutuantis: quia tunc ratione mutui exigit à mutuatario aliquid indebitũ. Et ideo quanuis merces pro periculo suscepto exacta, sit iusta, non excusatur contractus à vitio vsuræ, sicut nec pręcedentes. Secùs si pactũ apponatur ex parte mutuatarii, & per mutuã tem acceptetur: quia tunc non est vsura, vt constat. Vnde fallitur, vt videtur, Conra. qui glossam in hoc casu reprehẽdit, cũglossa casum tex tus condemnet, quando prædictum pactum apponitur ex parte mutuantis, & rectè eum damnat.

Inde etiam sequitur, quòd similiter erit vsuraria mutuatio, quæ fit cum pacto, quo mutuatarius conferat ipsi mutuanti ali quod officium, vel beneficiũ: quod cùm alioqui**[138r]** non sit illi debitum, non dubium illo modo es se vsurariè acquisitum. Nec refert stipendium tali officio annexum excedere operas, labores, & solicitudinem ex officio tali impendendas, aut eisdem ęquari. Quod etiam contra eundẽ Adrianum ponitur qui ait, præfatam mutuationem vsur ariam esse, si stipendium pręfatas operas & labores excedat, non tamen si eisdẽ æquetur. Cuius discrimen assignat: quia quã do excedit, iam ex mutuo lucrum assequitur: quando autem ęquatur, nullum assequitur lucrum. In quo præsupponit actum

emptionis, & vẽditionis, aut locationis & conductionis, alteriúsue iustæ permutationis, in qua pretiũ iustum seruatur, non posse emi, aut vẽdi: quia tunc necesse esset à iusto pretio deficere, aut excedere. Sed oppositum docet communis pra tica simul & ratio. Nam cùm fructus ecclesiæ vel communitatis his, qui vulgò dicuntur, arrendadores, venduntur, communiter illis pro ponitur, quod ei, qui tantum, vel tantum pro fructibus illis dederit, dabitur certum quid. In quo casu manifestè ipse actus emptionis pro tãto vel tanto, venditur, vt constat. Similiter ratio idem docet. Quia hoc, quod est emptores reperire, est valde per mercatores desideratum, & est pretio æstimabile. Vnde & sæpe mercatores cum aliquo tertio conueniunt, vt emptores quærat, & suas merces per alios emifaciat, promisso vel dato illi tertio aliquo stipendio: quod maximè in nundinis fieri videmus. Ita similiter potest aliquis cum aliquo tertio con uenire, vt faciat sibi aliquod officium publicum conferri, promissa illi tertio terta mercede: id que etiam si stipendium illius officio operas, & labores non excedat. Lucrum igitur reputatur reperire emptores, reperire venditores, reperire qui suam operam locent, & cui eam locẽt, reperire mutuatores, qui suo tempore mutuent: reperire etiam, à quibus beneficia & officia lucrosa, etiam vbi stipendium excessiuum non sit, obtineant. Quę omnia constat pretio esse æstimabilia. Ac proinde mutuatio facta cum pacto aliquo super his, quæ dicta sunt, non dubium quin sit vsuraria.

Sequitur ampliùs, fideiussorem posse pro eo quod fideiubet, aliquid exigere & recipere, non obstante quòd id, ad quod fideiussor se obligat, quod est pro principali debitore soluere, sit quodammodò mutuare. Corollarium patet, quia obligatio, ad pro debitore soluendum est aliquid æstimabi le pretio: ideò nanque illicitum & vsurarium est mutuare cum pacto post modùm remutuandi, vt ex dictis patet. Et procedit hoc Corollarium, siue fideiussor se exponat periculo ꝑdẽdi, qd' pro debitore soluerit, siue nõ: quia ille est alius titulus, quo possit pro mercede, seu ꝓ pretio fideiubere: sed illo secluso, sola ipsa obligatio pro debitore soluendi, sicut & obligatio ciuilis posteà mutuandi, est pretio æstimabilis, vt tenet Caietanus cum Tho. 2. 2. q. 78. Quanquàm sanctus Bernardus in suo tractatu de restitutione dicat illicitum esse fideiussori aliquid pro fideiubendo exigere, sed hic sanctus habuit re spectũ ad mutuum futurum, ad quod fideiussor se obligat, ratione cuius mutui nil exigi potest, non tamen ad ipsam obligationẽ, qua ad posteà mutuandum se obligat. Et hæc, vt puto, causa, quare Cõradus, quæst. 40. hunc casum minimè iustificat, sed pro interesse, quod fide iussor se passurum timet, & pro periculo, cui se fideiubendo exponit, ait esse illi licitum ali quid exigere: Quanquàm in quæsti. 36. dicit, vsurariũ esse mutuare cum pacto postmodũ remutuãdi. Et dat causam: Quia obligatio ad mutuandum, est pretio ęstimabilis. Ac proinde non deberet damnare fideiussorẽ pro pretio fideiubentem, etiam si nullum timeret periculum, nec interesse.

Supposito ergo præfatos contractus, qui fiunt cum pacto de in eundo alium contractum per ipsum mutuantem apposito, esse vsurarios, esset dubium iux ta quæstionẽ principalem, An ex illis oriatur obligatio restituẽndi, & cui, & quomodò. Respon. huiusmodi contractus triplices esse. Quidã sunt, per quos aliquod lucrum ipsi mutuãti acquiritur. Quidam sunt, per quos ipsi mutuan ti ad aliquid, qd' lucro æquiparat̃, acquiritur. Quidã verò sunt, per quos etsi lucrum formaliter mutuanti non acquirat̃, mutuatario tamen onus aliquod alioqui indebitum imponitur. Exemplum primi, vt si quis ex mutuo assequat̃ beneficiũ aliquod, aut officium lucrosum, siue stipendium sit excessiuum, siue non. Exemplũ secundi, vt si quis ex mutuo assequat̃ hoc, qd' est mutuatarium esse sibi obligatum, ad colen dum terras suas, seu ad de officina eius emendum. Exemplum tertij, vt si quis ob mutuum compellat mutuatarium

actu emere res mutu antis, aut actu secum alium contractum inire, quem mutuatarius alioqui minimè iniisset. Et si restitutio strictè accipiatur pro eo, quod est alicuius rei iniustè retentæ redditio, constat nõ ex omni contractu vsurario debitum restituen di oriri, ex quo non ex omni tali aliquod cõmo dum est formaliter mutuanti acquisitũ. Si tamen**[[138]v]** largè accipiatur restitutio pro eo, quod est rẽ alteri debitam eidem reddere, & pro damno seu grauamine iniustè illato satisfacere: tunc ex omni tali contractu pactionali videtur ori ri obligatio restituendi, eò quòd per omnem talem aliquod commodum formaliter, ver vir tualiter mutuanti acquiritur, aut saltẽ aliquod grauamen mutuatario infertur.

Inde sequitur, quòd qui ex mutuatione pactionali beneficium aliquod, aut officium acquisiuit, tenetur sic acceptum resignare, & ĩ potestate eius qui illud contulit, siue prælatus sit, siue princeps, aut alius dominus tẽporalis reponere, vt si posteà velit eidem liberè & sine pacto aliquo cõferat. Huius ratio est clara. Quia tale officium, aut beneficium est aliquod commodum vsurariè acquisitum: nullum autem taliter acquisitum potest licitè retineri, sicut nec recipi, vt suprà ex iure diuino ostensum est. Igitur. Et conclusio est doctoris sancti, qui in hoc sententiæ Adriani cõ trarium tenentis, est præferendus. Fructus tamen seu reditus atque stipendium tali officio annexum, quod ante officij resignationem acceptum est, non opùs est restituere, eò quòd tale stipendium ratione officij debebatur. Ex cepto, nisi talis fructus & reditus sint excessiui: quia tunc id, quod plus est quàm operæ & labores impensi mereantur, restituẽdum est. Idem dicendum si sit beneficium ecclesiasticũ vsurariè acquisitum, quod. s. resignandum est, & fructus recepti restituendi, demptis laboribus & expensis, quę semper veniunt defalcãda. Si autem mutuans ex mutuo acquirit ob ligationem contra mutuatarium ad postmodùm aliquid emendum, agendum, aut dicendum &c. tenetur huiusmodi actioni, seu obligationi taliter acquisitę, cedere, ipsum mutua tarium in sua libertate relinquendo, ita vt ratione præfati pacti nullatenus maneat ciuili ter obligatus. Si verò mutuans ratione mutui obligat, seu cõpellit mutuatarium, vt illicò res aliquas emat, aut vẽdat, antequam pactum actuẽt, tenetur eum liberum relinquere vt emat, aut vendat, si velit. Post pactum tamen actuatum, tenẽt ad vnum de duobus, vel ad rescindendum præfatam emptionem & venditionem vt mutuata rius maneat liber, sicut ante mutuationẽ fuerat, vel in recõpẽsam grauaminis mutuatario illati, aliqd ad iudicium boni viri reddere tenẽt.

Corollariè sequitur non esse omninò verum, quod dixit Ioan. Andreas in regula Iuris, Peccatũ. & Pranor. in cap. finali, de vsuris. quòd in præfatis casibus restitutio non mutuatariis, sed pauperibus est agẽda. Nam cum constet mutuatarios obligatione indebita grauari, consequens est ipsis graua tis esse satisfaciendum, vel eos à grauamine releuando, vel loco grauaminis aliquid illis rependendo. Quanquàm illi Doctores cùm de resti tutione pauperibus agenda loquuntur, non de huiusmodi satisfactione pro grauamine agen da loquuntur, sed de alio lucro mediato seu re moto ex mutuo acquisito, quale est fama, & concursus aliorum ementium, aut aliud huiusmodi, quod mutuantibus ex pactis præfatis in esse positis solet euenire.

Iam patet responsio ad rationes pro Adriano superiùs factas. Ad primam in qua arguitur, quòd mutuatio, ratione cuius acquirit̃ ciuilis obligatio, nec vsuraria est, nec obligationem restituendi inducit, vt illic probatur per exemplum de hærede &c. Dicendum illud esse falsum regulariter, etiam si in exemplo illic adducto sit verum. Pro quo id notan dum, quòd suprà tetigimus, quod dupliciter stat mutuantem contra mutuatarium obliga tionem ciuilem acquirere, quam ante non ha bebat. Vno modo ita, vt mutuatarium obliget ad id,

ad quod aliâs secluso mutuo, particulariter tenebat̃, vt in casu argumenti, in quo hæres ille in conscientia (vt supponitur) tenebatur particulari obligatione, & ex iustitia soluere legatum illud: & tunc obligatio huiusmodi ciuilis per mutuum acquisita, non vitiat mutuatio nem, cùm mutuãs in casu non petat à mutuatario nisi id, qd' alioqui ipsi mutuanti debebat. Secundo modo potest obligatio acquiri talis, vt mutuãs mutuatarium obliget ad aliquid, ad qd' alioqui non erat particulariter obligatus: vt in casibus suprà expositis est exemplificatum, & tunc redditur vsuraria ipsa mutuatio: & obligationem restituendi, quam suprà diximus inducit. Quare autem dicam vsuram non esse mutuatariũ obligare ad id, ad quod aliâs particulariter tenebatur, patet ex dictis. Quia omni pacto secluso, mutuatarius tenetur obligatione naturali remutuare, sed non ad id parti culariter tenet̃: cùm possit in aliis rebus absq; remutuatione se gratum mutuanti exhibere: ideò si mutuãs particulariter illum ad remutuan dum obligat, vsura est. Adde etiam, quòd si mutuatarius secluso pacto tenetur ex charita te etiam particulariter ad aliquid pro mutuante agendum, & tale sit, quod non teneatur gratis agere, obligare illum per mutuum ad illud gratis agendum, vsura est. Secùs si obligaret il lum ad agendum, licèt non gratis. Vt si mutuo**[139r]** medico hac lege, vt me ægrotantem curet si ali us sit, qui me curare possit, vsura est. Si etiam pactum sit, vt me gratis curet, etiam si alius, qui me possit curare non sit, vsura est. Si denique pactum est, vt me curet, vbi alius non sit, qui me curare possit, modò non addatur, gratis, vsu ra non est. Quia nil indebitum ab illo exigo, quod secluso mutuo mihi particulariter non deberet. In casu autem, super quo disputamus, in quo. s. mutuans mutuatarium ad emẽdum de officina mutuantis obligat, vsura est. Quia exigit aliquid, aliâs indebitum.

Quando secundò pro Adriano argue batur, quod sequereẽ mutuantem non posse iustè retinere pretium iustum sibi ratione mercis debitum &c. Responsio. Ratio parum valet. Nam nil inconuenit vendentem, & se ad vendendum offerentem, à pretio iusto communiter currente, descendere, & minus habere, quàm sit pretium iustum: quod aliâs si ad instantiam emptoris mercem suam venderet, habuisset: vt suprà quando de pretio iusto loquebamur, diximus. Modò autem in casu pręsenti ipse mutuans non solum se ad vendendum offert, sed ipsum mutuatarium ad emendum compellit. Tum etiam: Quia non mirum si totum pretium iustum retinere non possit, si ex altera parte ipsi ementi ad aliquid teneatur. Sicut in præsenti casu post actuatum pactum tenetur . s. vel contractum rescindere, vel recõpensam pro grauamine mutuatario illato, eidem rependere. Et ita si mutuans minus habet, quam aliâs iustè habere posset, imputet sibi qui mutuata rium indebitè grauauit.

Quando tertiò arguebatur, de eo, qui colono mutuat cum pacto, q̨ terras eius colat &c. Dico esse vsuram, & teneri ad respondendum colonum in sua libertate, si pactum actuatum non sit, vel consummatũ: vel in recõpensam pro grauamine & onere iniuncto, illi satisfacere. Nec erit incõueniens, quòd facta satisfactione, colonus habeat plus, quàm alioqui iustè esset habiturus: quia illud plus non per viam mercedis, sed per viam satisfactionis habebit, vt de se satis constat.

Quãdo quartò arguebat̃, quod post conuentionẽ factam si colonus nolit terras colere, poterit dominus illi mutuare cum pacto quod terras colat. Igitur similiter ab initio poterit eidem mutuare, vt de colẽdo cõueniat. Cõsequẽ tia nil valet, quia in casu antecedentis mutuãs non exigit nisi sibi debitũ: qd' non fit in casu cõsequẽtis, vt satis notum est. Et per hæc patet ad primum argumentum quæstionis principalis.

IN secundo argumento principali illud quę rebatur, an. s. vsura mentalis inducat obliga tionem restituendi, sicut eam inducit vsura pactionalis, de qua primum argumentum quęre bat. Et loquor de vsura mentali, qua mutuum fit propter lucrum speratum, & postmodùm realiter obtentum. Nam quantumuis mutuans corruptam habeat intentionem, mutuando, scilicet, propter lucrum speratum, Si nullũ inde lucrum acquirat, locum restitutio non habet, sed de corrupta intentione est pœnitendum. Nec opùs est hîc repetere, quod suprà in declaratione definitionis vsuræ diximus. An . s. omnis spes lucri reddat mutuationem vsura riam, & si non omnis, puta ea quæ non dat causam mutuationi. An saltẽ ea spes, quæ est causa sine qua non, mutuationis, reddat eam vsurariam? Nam dicendum quòd non, nisi talis sit spes, quòd propter lucrum speratum & in tentum mutuatio fiat: ita vt lucrum speratum sit causa finalis mutuantis, & non causa impulsiua. De quibus vide, quæ suprà diximus. His ergo omissis, & loquendo de spe lucri intenti, propter quod ipsa mutuatio fit, quam non dubium est vsurariam esse, procedit quæstiuncula præsens. Et video communiter Doctores distinguere. Nam si mutuans cum spe corrupta insinuat intentionem suam ipsi mutuatario, ita vt mutuatarius agnoscat animum mutuantis esse lucrum ex mutuo acquirere, tunc talis vsura mẽtalis insinuata, inducit obligatio nem restituendi, quod fuerit lucratus. Secùs si vsura illa mentalis insinuata non sit. Cuius di scriminis ratio est. Quia quando insinuatur, & mutuatarius mentem mutuantis intelligit, etsi illi lucrum cum sorte soluat, non tamen videtur donare liberaliter: quia ideò soluit, quia virtualiter fuerat à mutuante exactum, etiam si de hoc pactum non præcesserit. Sic videtur tenere Sco. in. 4. similiter & Richar. dist. 15. & alij. Qui bus etiam Caietanus in Opusculis apertè con sentit. Secùs si insinuata non fuerit præfata mutuantis intẽtio: quia tunc si quid vltra sortem mutuatarius soluit, donare videtur, & ita sic ac quisitum non est restituendum.

Pro qua sententia facit primò, qd' suprà in argumento citatum est, quia. s. simo nia mentalis cum beneficij assequutione, non in ducit obligationem restituendi, seu resignandi, igitur nec vsura mentalis.

Secundò facit. 1. quæstio. 2. cap. Sicut. vbi ait Gregor. Eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambiẽtis petitione processit. Cùm ergo nullo**[[139]v]** pacto nulla insinuatione pręcedente, ni mutuans petierit, sequitur licitum illi esse taliter ob latum recipere, nec illud teneri restituere.

Tertiò facit ratio. Non obstante deprauata mutuantis intentione, ipse potest licitè recipere, quod alter sibi naturali obligatione debet: sed mutuatarius ratione gratitudinis benefactoribus debitæ tenetur naturali obligatione regratiari. Ac proinde si ipse velit huic obligationi aliquid vltra sortẽ offerendo satisfacere, licitè poterit mutuator illud recipe re & retinere: & ita non tenebit̃ illud restituere.

Quartò facit simile. Quia in venditione sola intentio corrupta ven dentis defraudandi emptorem, aliquid vltra iu stum pretium extorquẽdo, non inducit obligationẽ restituendi, si quid excessiuum ipse emptor spõte obtulerit. Igitu nec in præsenti casu, in quo deprauata mutuantis intentio exteriùs nõ infinuatur, oritur talis obligatio.

His non obstantibus, videtur quòd ad ob ligationem præfatum lucrum restituendi impertinens est vsuram mentalem exteriùs insinuatam esse, aut non. Cuius ratio est manifesta. Quia si mutuans ex eadem corrupta intentione, qua mutuationem fecit, lucrũ ipsum illi oblatum recipiat, vsurarium est lucrũ sicut & mutuatio, & per consequens restituen dum: seclusa libera & gratuita donatione mutuatarij, siue præfata intentio suerit insinuata,

siue non. Id patet ex his quæ de lege diuina su periùs adduximus, ad probandum omne lucrum vsurarium esse restituendum. Si autem illa lucri acceptio non ex deprauata intentione fit (quæ fortè iam est emendata) sed ideò re cipitur, quia sponte & liberaliter sibi donatur licitè recipitur & retinetur, nec est de necessita te restituendum, siue præfata deprauata inten tio fuerit insinuata, siue nõ. Itaque illa exterior insinuatio impertinẽs est ad in re ipsa obliga tionẽ restituendi inducendũ. Imò nec pertinẽs est, pactum realiter pręcesserit de tali lucro soluendo, vel non pręcesserit ad pręfatam restitutionẽ. Nam si mutuatarius sponte & liberaliter & non ratione pacti prioris tale lucrum mutuanti offert, & vt taliter oblatum à mutuante recipitur, non tenetur illud restituere, siue pactum præcesserit, siue nõ. Si autem non est per mutua tarium sponte & liberaliter oblatum, sed ratione mutui tanquàm ob id debitum solutum, tunc tenetur mutuans illud restituere, siue pactum præcesserit, siue non, vt constat.

Secundò idem patet ex cap. Consuluit. de vsuris. vbi dicitur pa tere ex Euangelio Lucæ, quòd homines sine omni conuẽtione pro intentione lucri quam habent, in lege iudicandi sunt malè agere, & ad ea, quę taliter sunt accepta, in animarum iudicio efficaciter sunt inducendi restituere &c. Vbi nulla mentio de exteriori insinuatione fit, sed de hoc. s. qualiter sint accepta: & ita obligatio restituendi non ex insinuatione oritur: sed ex lucro taliter accepto. s. ratione mutui. &c.

Dicendum igitur primò, qd' ex mutuatione vsuraria menta li ante lucri assequutionẽ, nulla restituendi ob ligatio nascitur, eò quòd per solam huiusmodi mutuationẽ, siue deprauata mutuantis intentio insinuetur, siue non: nec aliquid à mutuatario iniustè aufertur, nec ipsi damnum, aut grauamen aliquod infertur, vt patet.

Dico secundò quòd de lucri perceptione est distinguendũ. Quia vel mutuatarius liberè & spontè illud mutuanti donat, vel non. Si primùm mutuans id sciens, aut rationabiliter pręsumens, potest illud tanquã donatum recipere, & non tenetur illud restitue re, nam tunc non est lucrum vsurarium cùm non propter mutuum recipiatur, sed quia donatum est. Dico notanter, si mutuans id sciat, aut rationabiliter pręsumat: nam si putat mutuatariũ non donare, sed quasi debitum ob mutuum, aut quasi exactum reddere, tunc tali cõsciẽtia perseuerante, tenebitur ratione conscientiæ lucrũ restituere, etiam si in re verè donatum sit.

Similiter esto quòd verè donatum sit, ipse autem non tanquam ta le recipiat, sed tanq̃ debitum ob mutuum factum, te nebitur ad vnum de duobus, vel ad mutuandũ talẽ deprauatam intentionẽ, incipiendo. s. lucrũ ratione donationis retinere, & erit à restitutio ne immunis, vel ad taliter acceptum non pauperibus vt aliqui dicunt, sed mutuatario restituen dum. Cuius ratio est. Quia si non ratione dona tionis illud accipit, aut retinet, sed propter mu tuum quasi sibi debitum, non videtur donationẽ acceptare, ratione cuius solum erat sibi licitum illud recipere & retinere. Igitur tenetur illud ipsi donanti restituere, eò quòd donatio perfecta non est, quando per donatarium non acceptatur.

Si autem tale lucrum non sit verè à mutuata rio donatum, sed propter mutuum quasi debitũ, aut exactum solutum, & id sciat aut præ sumat ipse mutuator, siue præcesserit insinuatio siue non, tenebitur illud lucrum ipsi mutuatario restituere. Secùs si verisimiliter p̃sumat illud sibi verè donatum esse: nam tunc conscientia quandiu in ea perseuerat, illum à debi- **[140r]** to restituendi excusabit, sed cùm veritatem agnouerit, tenebitur lucrum restituere: excepto nisi cum bona fide consumptum sit, & non sit inde factus locupletior, vt tenet Caietanus.

Patet ex dictis, quod dixi, insinuationẽ prædictam impertinentem esse ad obligationem restituendi lucrum per mutuatarium oblatum, sed ad intentionem mutuarij, lucrum offerentis, & ad conscientiam ipsius recipientis est attendendũ. Confert tamen men talem vsuram insinuatem esse, aut non, ad cau sandum rationabilem pręsumptionem de ani mo offerentis: nam si insinuata ipsi mutuatario sit, tunc rationabiliter præsumitur, qd' mutuatarius non animo donandi lucrum ipsum offert, sed quasi à mutuãte exactum tacitè vel expressè: & existente huiusmodi præsumptio ne, restituendum taliter acceptum. Si autem insinuata non sit, tunc rationabiliter præsumitur, quòd mutuatarius sponte vult tale lucrum donare, & sic non erit necessariò restituendum. Et hoc modo sunt intelligendi Theologi, qui ad insinuationẽ præfatam dicũte essẽ attendendũ. Verùm cùm hi præsumptioni in nitantur, si veritas opposita constiterit, illi, & non præsumptioni standum erit.

Corollariè sequitur non esse indistinctè verum, qd' ait Ioan. An dreas in Mercurialibus: in reg. Pactum. Et Panormit. in capitulo, Consuluit. de vsuris. quòd vsurarius mentalis tenetur semper lucrum acquisitum restituere: sed limitandum est ad casum, quo tale lucrum ex deprauata intẽtione vsuraria, ex qua mutuatio processit, recipiatur: tunc enim lucrum illud vsurarium est, & tenet etiam quod dicunt, quòd contractus ab initio vitiosus, effectum fortitur vitiosum.

Iam ad rationes ꝑ priori sententia factas Respon. Ad primum in quo quæri tur quare vsura mẽtalis inducit obligationem restituẽdi, iuxta capitulum, Consuluit. de vsu ris. & non simonia mentalis, iuxta cap. finale, de simonia. cùm multi multa dixerint, inquit, Adrianus, quod ideò est, quia restitutio simoniacè acquisitorum fieri habet ecclesię, quæ in hoc facultatem habet ius suum remittere sit vult, sed restitutio vsurarum debetur personis priuatis, à quibus vsuræ fuerunt extortæ: quam obligationem nec Imperator, nec Papa, nec ecclesia sine illorum consensu remittere potest, &c. Verùm capitulum finale, de simonia, in eo, quòd ait, per simoniam solam mentalem non teneri ad resignationes spiritualium, aut temporalium &c. non videtur procedere per viam gratię & remissionis, quam illic Ecclesia huiusmodi fimoniacis faciat, sed per viam declarationis procedit, cùm illi Papa ad proposi tam consultationem respondeat, vt patet ex textu ipso. Itaque declarat mandatum aposto licum, de quo sonat illic textus, ad Abbates extendi. Declarat secundò per simoniam men talem puram non teneri homines ad resignationem temporalium & spiritualium taliter acquisitorum, sed per solam pœnitentiam suo satisfaciunt creatori. Ideò videtur dici aliter posse, quòd sicut vsura mentalis restitutionem in iudicio animarum inducit, vt ait capitulum, consuluit. ita & simonia mentalis cæteris paribus: nec est discrimen inter hæc assignandũ. Ad textus autem citatos dicendum, quòd ca pitulum, Consuluit. procedit in animarum iu dicio, vt ex ipso apertè constat. capit. autem fi nale, de vsuris, procedit in iudicio humano, in quo non tenentur simoniaci mentales ad prędictas resignationes. Quod ita esse apparet. Quia quod à Papa quæsitum est in cap. Consuluit. est ad quid illi vsurarij essent in iudicio animarum compellẽdi. Quod constat forum conscientiæ concernere: sed in cap. finali, de si monia, quęsitum est, ad quid se mandatum apo stolicum extenderet circa siminiacos, qui aliquo dato religionẽ ingressi sunt. Quod apertum est forum & iudicium humanum concernere. nam hæc erat consultantis intentio. s. scire quomodò virtute mãdati apostolici se erga si monia cos illos cum pacto & sine pacto habere deberet. Et ita nulla est repugnãtia vt videtur.

Quando secundò arguebatur ex De creto Gregorij dicẽtis, Eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambiẽtis petitione processi &c. Dicendum quod loquitur de

oblatione gratuita & libe rali, quę sicut offerẽtem non maculat, ita & nec recipientem, quando eo modo recipit, quo of fertur, puta ratione gratuitæ & liberalis dona tionis. Secùs si recipiatur ex corrupta cupiditate, & propter spirituale priùs ministratũ: nã tunc vel mutuãda est huiusmodi deprauata in tentio, vel taliter acceptum est restituendum.

Quando tertiò arguebatur, quod licitè potest mutuator recipere, q mutuatarius naturali obligatioẽ illi retribuere tenetur: Dicendum quod verum est, modò illud, quod sic illi offertur, non propter mutuum factum, sed ratione liberalitatis & donationis ipsius mutuatarij recipiat, & tunc non tenebiẽ restituere. Secùs si quod per viam gratitudinis offertur, propter mutuum factum recipiatur.

[[140]v] Quando quartò arguebaẽ de vẽdente, & corruptam mentẽ haben te, quod non inde tenetur restituere, si quid exces siuũ emptor sponte donauerit. Dicendum quod si ta lis vẽditor illum excessum recipit, non tan quam do natũ, sed tanquam sibi ratione mercis debitum (cũ non sit) aisi intentionẽ huiusmodi mutet, non poterit illud retinere. Quia nec ratione valoris mercis, cùm non valeat tantum, nec ratione dona tionis cùm illam non acceptet in tali casu. Secùs si excessum illum tanquam donatum accipiat &c.

IN tertio argumento principali alia tangitur difficultas: An. s. vsurarius acquirat domini um vsuræ. Antiqua est quæstio quæ pro vtraq; parte fautores habet non paucos. Sunt igitur qui dicunt vsurarium effici dominum rerum, quas vsurariè acquisiuit, non solum earum rerum quæ vsu consumuntur, sed & aliarum non vsu consumptibiliũ. Quorum sententia videtur pos se probari, primò. Quia vt arguebaẽ ex Institutio. de rerum diuisione: Nil tam cõueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domi ni volentis rem suam in alium transferre, ratã habere. Cùm ergo mutuatarius sua voluntate lucrum illud in vsurarium transferat, sequitur &c. Nec obstat dicere, quòd non voluntate sim plici & absoluta, sed quodammodò coacta lucrum illud persoluit. Non, inquam, obstat: tum quia pono ipsum mutuatarium non aliqua necessitate compulsum mutuum petiisse, & se ad vsuræ solutionem obligasse, sed diues erat, & cum pecuniis mutuatis amplius lucrari prætendebat, & ita non inopia pressus nec timore compulsus, sed lucri amplioris cupidus, mu tuum cum pacto de lucro soluendo petiit: hęc autem cupiditas voluntarium non impedit, si cut impediret metus, & ignorãtia, seu coactio. Quod inde apparet: quia si homo ex nimia carnalis voluptatis cupidine motus, aliqd suæ focariæ, aut meretrici donet, tenet donatio, nec voluntarium impeditur ob id, quod ex illa excessiua cupidine fiat: & meretrix dominium rei traditę, seu donatę acquirit, vt suprà suo lo co ostensum fuit. Si ergo cupiditas voluntatis voluntarium non tollit, nec ergo cupiditas lucri voluntarium tollet.

Item ad idem, si ex hoc quòd mutuatarius lucrum soluens habet, aliquid inuolũtarium admixtum, impediretur dominij ipsius lucri translatio, sequitur quòd quandocunq; aliquis inopia pressus & necessitate compulsus rem suam pro iusto pretio vendit, impediretur translatio dominij illius rei venditę in ementem, quod nemo dixit: suppo sito quod nemo venditori illi vim inferat, aut metum ingerat, quo eum ad venditionem præfatam compellat. Et tamen sequela nota est: quia multo plùs est de inuoluntario in eo qui rem suam, vt dictum est, vendit, quàm in mutuata rio rem suam vltra sortem vsurario soluente.

Item ad idem. Nam plus etiam est de inuolũtario in eo, qui meru mortis rem suam vim inferẽti tradit, quam in mutuatario qui lucrum vsurario soluit: quod suppono certum esse, & tamen traditio ex præfato metu facta, est valida, & in ea transfertur dominium, vt col ligitur ex. c. Abbas. de his quę vi, metúsue cau sa fiunt. Etiam si ex tali metu facta debeant

re uocari, & restitui. Ex quo verbo apparet huiusmodi traditionem ex metu factam, non esse nullam, cum non sit de his quæ iure non permittuntur. Quæ autem facta ex metu valida sint, & quæ non, in versibus illis communiter notan tur: Terror. iudicium. dos. sacrum. copula. vo tum. Hæc sex vi facta, de iure scias fore nulla. Cætera ius patitur, sed posteà restituentur.

Secundò arguitur: Quia si vsurarius nõ acquireret dominium lucri vsu rarij, esset secundò ex eo, quod mutuatarius cum lucrum tradit, non intẽdit dominium illius in vsu rarium transferre, sed solum intendit rem illam tradere: quod quidem diuersum quid est ab eo quod est dominium trãsferre, sed hoc dici nõ potest. Probatur, quicquid sit de intentione, quam actu habet is, qui lucrum vsurarium soluit, intentio tamen, quam debet habere hæc est vt non solùm rem tradere, sed dominium eius in vsurarium transferre intendat. Tum quia hęc est vsurarij intentio cum mutuatario de lucro paciscente, vt. s. mutuatarius lucrum, de quo conuentum est, ita mutuanti soluat, vt à se omne ius quod in illo habuerat, in mutuantem tranferat: quãdoquidẽ lucrum non petit per viam pignoris, nec per viam mutui, vel cõmodati, nec per viam depositi, nec per aliquam aliam, qua ius lucri in ipso mutuatario permaneat: quam mutuãtium intentionem certam esse suppono. Et cùm mutuatarius se obliget iuxta intentionem alterius secum contrahen tis, aut saltem se iuxta illam debet obligare, si vult à mendacio & deceptione immunis esse: sequitur intentum. Nec quacunque calliditate ipse mutuatarius vtatur, à culpa excusabitur, nisi iuret aut promittat se vsuram soluturum ad mentem ipsius exigẽtis, iuxta illud, qd' habetur cap. Quacunque. 2. 2. q. 2. vbi dicitur: Qua cunq; arte verborum quis iuret. Deus tamen qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, si-**[141r]**cut ille, cui iuratur, intelligit. Et ita si vsurarius à mutuatario iuramentum de lucro soluendo exigat, & ille iuret, tenebitur ad mentem exigentis seruare iuramentum, iuxta cap. Debitores, de iureiurando. Igitur tenebitur vsuram ita vsurario soluere, vt totum ius, quod in illo habebat, in vsurarium transferat. Et pro maiori firmitate pone vsurarium hanc suam intentionem mutuatario explicuisse, quam re vera stando in communi hominum intelligentia, non opùs est explicare.

Tertiò arguitur. Quia si vsurarius præfati lucri dominium non acquireret, esset tertiò ex eo, quòd non obstãte mutuatarij voluntaria traditione, voluntas tamen domini superioris, scilicet, Dei, simul & lex ipsa tali translationi resistit: cùm constet ex di ctis vsuram omni iure prohibitam esse. Sed hoc non obstat. Probatur, tum quia lex diuina, na turalis, & humana, non aliter præfatæ translationi resistet, nisi quia vsuram prohibet & damnat: sed cùm non prohibeat, nè mutuatarius vsuram soluat & tradat, nec prohibeat nè mutuatarius dominium lucri soluti in vsurarium transferat, cùm id licitum & liberum sit ipsi mutuatario, sed solùm dare ad vsuram, & eandem exigere, & retinere prohibeat, consequens est, nec Deum, nec legem præfato dominio transferendo resistere. Quẽadmodum Deus & lex eius resistunt, nè quis metu, aut lucri cupidita te, aut ex concupiscentia inducat fœminam vt secum contrahat: & tamen si de facto contra hanc, transfertur dominium corporis vnius in alteram, & econtrà. Resistit etiam lex viola tioni voti & iuramenti, vt si quis vouit castitatem & vxorem non ducere, si tamen ducat, trans fertur corporis dominium. Si quis iurauit se non donaturum, aut non venditurum domum alicui certæ personæ, resistit lex tali donationi & venditioni, & tamen si contra iuramẽtum donet, aut vendat, transfertur domus dominium in donatarium & emptorem.

Alij verò insignes etiam doctores tenuerũt oppositum, q. s. vsurarius non acquirit dominium vsuræ. Pro qua sententia in rationibus immediatè anteà positis nõnulla fundamenta

tacta sunt, videlicet quia voluntas mutuatarij vsurã soluẽtis habet inuolunatarium admixtũ: quia non daret nisi quodãmodo coactus, eò. s. quod non potest aliter mutuum reperire. Tum etiam, quia etsi intendat vsuram tradere, non tamen intendit eam donare nec dominium eius à se abdicare. Sicut qui merces in mare tempore tempestatis proiicit, voluntate proiicit, non tamen ius & dominium earum à se abdicat: cùm si quis posteà eas repererit & acceperit, teneatur proiiciẽti restituere. Tum etiam, quia esto mutuatarius lucrum in vsurarium transferri vellet ob causam mutui: Deus & lex talẽtranslationem non approbant, sed potiùs eidem resistere videntur. Verùm hæ rationes suprà vidẽtur infirmatę.

Addit Caieta. aliam rationem, quia vsura rius tenetur restituere fructus vsuræ perceptæ, si fructifera sit, ex sententia oĩm: non autem ad id teneretur, si vsura illa fructifera esset verè sua, & de dominio ipsi?: ex quo fructus rei ad illum pertinent, ad quem dominium ipsius rei fructiferæ &c. Hæc tamen ratio minimè concludit: quia sicut tenetur vsurã restituere, quia est lucrum vsurarium & vsurariè acquisitum, ita & fructus vsuræ tenebitur restituere: quia similiter sunt lucrum vsurarium, & ex mutuo intentum, ex quo vsurarius ex mu tuo vineam non intenderet, nisi quia fructus eius intendit, vt constat. Tum etiam, quia ex quo tenetur vineam vsurariam illicò restituere, ex consequenti tenetur fructus eiusdem re stituere, non quia sui non sint, sed quia mutuatario debiti: cui enim debetur res fructifera, ex consequẽti debetur fructus eiusdẽ à possessore, quandiu est in mora, percepti: cùm cer tum etiam sit creditorem ex mora debitoris prædictis fructibus iniustè priuari, & à fructibus illis habendis iniustè impediri & ideò tenetur ad vsuram fructiferam, & fructus eiusdem, tanquam qui alium ab assequutione ali cuius boni sibi debiti iniustè impedit.

Addit Altissio dorẽsis rationem aliã. Quia vsurarius tenetur vsuram ei, à quo eam extorsit, restituere, & non nisi qui non sua, sed alterius, à quo eam extorsit: si enim alterius puta mutuatarij non esset, non illi esse restitudenda, ex quo ille à se dominium illius rei abdicauit, vt opposita tenet opinio, sed vel eam retinere posset, vel pauperibus esset eroganda. Sed nec hæc ratio concludit. Quia ad hoc, quòd vsurarius huiusmodi lucrum restituere teneatur, impertinens est dominium illius ad vsurarium pertinere, vel nõ: quia siue tẽneamus ad eum pertinere, siue non, retineri ab vsurario non potest, eò quòd iniustè, & contra legem est receptum, seu retentum. Vt si lucrum sit pecunia non signa ta, quam aliis pecuniis similibus miscuit, dominium illius sicut & alterius pecuniæ iustè quęsitę ad vsurarium pertinent, & tamen restituere tenetur quantum per viam mutui fuerat**[[141]v]** lucraturus. Quemadmodum mutuatarius do minium habet pecuniæ sibi mutuatę, & tamẽ adueniente termino solutionis, restituere tenetur quantum mutuo accepit &c. Et quãdo dicitur, quòd tunc non mutuatario, sed pauperi bus esset erogãda, imò ipsi mutuatario, à quo iniustè extorta est, venit reddenda: non quia dominium vsurę apud mutuatarium mansit, sed quia eam indebitè soluendo, fuit per mutuantem non aliter mutuare volentem iniustè damnificatus.

Addit Richardus aliam rationem, dicens: Quicunq; est dominus alicuius rei aliquo iure, non iniuria est dominus eius: sed reifœnebris non est vsurarius dominus ali quo iure, seu titulo iusto: quia non iure emptionis, vt constat: nec iure liberalis donationis, cùm mutuatarius non liber aliter velit vsu ram donare: sed quia exactus, vel quodammodò coactus: nec iure locationis, cum in locatione dominium non tranferatur: nec iure permutationis, vt constat: nec iure mutui: quia pro mutuo aliquid vltra sortem recipere, non est ius, sed iniuria, vt patet: nec iure soluti ex promissione præuia, nam talis promissio est iure reprobata, nec inde aliqua naturalis, aut ciuilis obligatio oritur. Ad hunc modum repelli possent alia iura,

seu tituli, quibus solet dominium rerum acquiri. Verùm nec hæc ratio cõ uincit, nam posset dici cum Innocentio, quòd vsurarius efficitur dominus vsuræ solutæ iure contractus, seu conuentionis, aut pacti: contractus enim ex conuentione legem accipiũt: & ita quia mutuans & mutuatarius taliter conuenerunt, vt ille mutuaret: alter verò vltra mutuum aliquid amplius daret. Nec obstat tale pactum iure esse reprobatum: quia quod ius reprobat est id, quod prohibet, & damnat: hoc autem est exactio lucri, & receptio eiusdem, non autem solutio, aut datio, etiam cum dominio, vt suprà dicebatur. Et ideò posset secundò dici, quòd vsurarius acquirit dominium vsuræ iure donationis, saltem illiberalis: quia mutuatarius donat pro mutuo, quod se donaturum promisit.

Addit Syluester post Angelum & alios aliam rationem, scilicet. Ex contractu nullo, & cui lex resistit, nunquam dominium tranfertur: contractus autem vsurarius est iustus, cui omnis lex, vt suprà ostensum est, resistit. Igitur. Sed nec hæc ratio concludit. Quòd enim de resistentia legis dicitur, iam suprà solutum est. Quòd verò de nullitate contractus vsurarij dicitur, non obstat: quia ex hoc, quòd contractus est nullus, nil aliud sequitur, quàm quòd ex illo nulla oritur obligatio: & ita nec mutuatarius inde manebit obligatus ad vsuræ solutionem. Hoc tamen admisso, stat, quòd mutuatarius absque tali obligatione soluat & det, quod se daturum prædixerat: & ideò poterit dando rei dominium ex parte sua in alium tranferre: quæ translatio per contractus nullitatem minimè impeditur. Aliud enim est præfatum contractum vsurarium per leges annullari. Aliud verò donationem mutuatarij per easdem leges annullari. Et ideò stat contractum vsurarium nullũ esse, vbi donatio quanuis illiberalis ex parte mutuatarij facta nulla non sit, stipulatio enim in re turpi nulla est, nullamque parit obligationem, & tamẽsi res stipulata actu soluatur, seu donetur, etiam ob causam turpẽ, valebit: vt suprà tetigimus. Adde quòd non videtur omninò certum contractum vsurarium nullum esse, ita vt nullam pariat obligationem. Nam tunc si superadderetur iuramentum, tale iuramentum esset nullum, nec teneret: nam si principale non tenet, nec accessorium, vt ha betur capi. Si diligenti. De foro competenti. Pro quo etiam facit exẽplũ de eo, qui ex metu res ecclesiæ tradidit, quam traditionem iureiurando firmauit, certum est iuramentum non tenere, cum necipsa principalis traditio teneat. Si tamen mutuatarius contractui vsurario, quo se ad vsuræ solutionem obligauit, iuramento firmabit, tenet iuramentum. iuxta cap. Debitores. deiureiurãdo. Igitur à fortioritenet principale, quod est pręfatus contractus vsurarius.

His tamen non obstantibus, videtur ad secundam opinionem declinandũ. s. quòd vsurarius non efficitur dominus rei per vsuram acquisitæ, seclusa gratuita & liberali donatione per mutuatarium facta. Nam si talem donationem gratuitam facere intendat, tempore, quo lucrum soluit, aut posteà non dubium totum dominium & ius mutuatarij in mutuantem transferri, & cessabit ex tunc obligatio aliquid pro lucro accepto restituen di, supposito quòd vsurarius non vi mutui, sed vi donationis gratuitæ velit rem accipere, aut retinere, vt suprà diximus. Huius exceptionis ratio est manifesta, quia obligatio, qua vsurarius tenetur vsuram restituere, est in fauorem ipsius mutuatarij instituta, à quo nil indebitum est extorquendum. Huic autem iu ri & fauori potest libens ipse mutuatarius cedere, vt constat: cedit autem, quando gratuitè liberaliter lucrum donat, seu remittit. Hac ta-**[142r]**men donatione cessante, non videtur dominium lucri soluti in vsurarium transire: cuius potissima ratio illa esse videtur: quia scilicet, Dominus Deus non consentit in tali translatione, nec in dominij abdicatione ab ipso mutuatario vsuram soluente, quãdo propter mutuum exactus quodammodò eam soluit. Et quòd ita sit, inde apparet: quia Deus non approbat, quòd

vsurarius lucrum illud accipiat, aut quòd illud apud se retineat, sed vult lucrum illud illicò, & sine mora mutuatario restitui: & hoc idem lex naturalis, & humana similiter volunt: ergo vsurarius non acquirit dominium vsuræ. Antecedens notum est ex dictis. Nam leges omnes iubent, quòd quicquid superacceptum fuerit, illicò reddatur. Et ita si vineam, aut domum, aut rem aliam vsurarius taliter acceperit, illam eandem tenetur reddere: ad quod non teneretur, si eius verum dominium acquisiuisset, quia satis esset valorem talis rei, aut aliam rem æquiualentẽ mutuatario reddere. Si enim verum illius rei dominium acquisiuisset, posset igitur re illa vti, & in sui facultatem eam assumere & alienare, vel donando, vel vendendo, vel aliter permutando quandiu ipse vsurarius manet potens ad integrè mutuatario satisfaciendum. Quòd si rem illam nec accipere, nec retinere, nec aliter pro voluntate, vt dictum est, alienare potest: certè non verum dominium, sed vanum, & irritum & inane in re illa diceretur habere.

Deinde si verum acquireret dominium, verè igitur mutuatarius à se do minium & ius, quod ad rem sic solutam habebat, amisit, & à se totaliter abdicauit: hanc tamẽ abdicationem dominus Deus non approbauit, alioqui non esset vsurarius compellendus vsuram mutuatario restituere, sed aliis. s. pauperibus erogare, aut in alias pias causas expẽdere. Cùm autem dominus & leges iubeant vsuram per soluenti restitui, argumentum certum esse vide tur, quod cessionem & abdicationem præfati dominij per mutuatarium factam, nec dominus Deus, nec leges approbauerunt, & per consequens lucri soluti dominium verè apud mutuatariũ mansit. Postremò idem apparet ex ratione Caietani, in dictis Tho. fundata. Quia vsura rius tenetur rem vsurariam fructiferam simul cum fructibus restituere. Vel ergo ad id tenetur ratione dominij, quod apud mutuatarium man sit: & si sic, habetur intentum. Vel ratione interesse, quod mutuatarius ex mora vsurarij pati tur: quia. s. priuatur fructibus rei solutę, quib⁹ non priuaretur, si res esset illicò sibi restituta. Sed hoc conuenienter dici non potest propter duo. Primò, quia si apud mutuatarium dominium rei solutæ non mansit, sed apud vsurarium, non igitur tenebitur vsurarius nisi ad reddendũ aliquid, quod rei solutæ æquiualeat, hoc est quantum valebat res soluta tempore solutionis. Sicut qui mutuum accipit, in quo dominium ac quisiuit, non idem numero, quod accepit, sed æquiualens tenetur restituere. Et ita non esset habẽ da ratio fructum inde postea perceptorũ. Secundò. Quia si ad interesse haberetur respectus in fructuun restitutione, sequitur quod vbi mutuatarius si rem apud se habuisset, nullum ex re fructum percepisset, quod non tenebitur vsurarius fructus, quos ipse percepit, restituere, ex quo nullum ex mora vsurarij interesse passus est. Consequens est falsum. Quia siue mutuatarius esset alioqui fructum ex re percepturus, siue non, tenetur vsurarius fructus perceptos restituere, ex quo non minùs sunt vsurarium lucrum, quam res ipsa fructisera, vt cõstat.

Deniq; sivsurarius dominium acquireret maximè ex voluntate mutuatarij volente lucrum non solùm tradere, sed dare, vti mutuans tempore, quo lucrum exegit, intendebat: verum esto mutuatarius tali animo lucrum exactum soluat, ex parte. s. sua, pro ut potest donãdo, talis tamen donatio nec tenet, nec dominium in vsurarium trãsfert, eò quòd vt valida sit donatio, requiritur donatarium esse capacem talis donationis, alioqui non tenet: vti si quis velit donare aliquid fratri mendicanti, qui capax talis donationis non est, non tenet donatio: sed vsurarius, qui propter mutuum aliquid à mutuatario donatum recipit, talis donationis capax non est, ob causam dictam: nam Deus contradicit, & nec ad momentum permittit vsurarium præfatum lucrum retinere, quin illicò teneatur idem mutuatario restituere. Igitur non acquirit dominium &c.

COrollariè sequitur, vsurarium res præfatasper vsuram acquisitas distrahere, consumere, aut alienare non posse: nec titulo oneroso, puta vendendo, seu permutando: nec titulo gratioso, puta donando, sine consensu vero, vel rationabiliter præsumpto ipsius mutuatarij, de cuius dominio sunt. Id patet. Quia esset rem alienam domino inuito contrectare. Dico notãter sine consensu vero, vel rationabiliter præsumpto &c. Quia in duobus casibus potest rebus illis vti, non expectato actuali consensu creditoris. s. in extrema necessitate**[[142]v]** sui, seu aliorum, quibus non sit, qui possit, aut velit succurrere, præter ipsum vsurarium: tunc poterit res ad præfatum finem necessarias con sumere, aut distrahere, prout necessitas postulauerit, sed tunc creditor consentit actu saltem debito: idq́, siue res præfatæ sint vsu consumptibiles, siue non. Secundò poterit res vsurarias vsu consumptibiles distrahere tam titulo oneroso, quàm etiam gratioso, modò ipse maneat potens ad integrê superaccepta restituen dum: vt. s. si habeat aliundè bona legitimè acquisita, quæ ad satisfaciẽdum sufficiant. Nam ex quo sunt res, quæ functionem recipiunt, & nil intersit creditoribus res eædem numero, aut aliæ omninò similes, & æquales illis reddantur, meritò præsumitur creditores non esse inuitos in talium rerum distractione. Et ita in hoc casu poterunt vsurarij sine peccato huiusmodi res, quæ functionem admittunt, vendere, & cum pecunia fœnebri similiter emere, & similiter ea consumere, & donare, manente vt dico in eisdem potentia ad sufficiẽter restituendum. Quod tamen in rebus, quæ functio nem non admittunt, non ita facere poterit, nisi præuio creditorum consensu. Si tamen ex talium rerum distractione efficiatur impotens ad integrè restituendum, tunc nec has, nec illas res poterit sine necessitate distrahere. Vt si vsurarius nil habeat, quod restitutioni obnoxium non sit, non poterit aliquid donare, nec pro diminuto pretio vendere, nec pro alia re minoris valoris rem plus valentem permutare. Quæ omnia clara sunt, & communiter concessa, etiam ab his, qui tenent vsurarium non acquirere dominium vsuræ. Vnde Alexander de Hales hanc opinionem tenẽs in quarta par te summæ, quęst. 80. ait, quòd de pecunia habi ta per vsuram, vel furtum, potest fieri eleemosyna, si raptor vel vsurarius proponat restitue re æquipollentem, & habeat vnde restituat. Vt si dando non reddat se impotentem ad restituendum. Hæc ille. Et procedit de eleemosy na extra casum extremæ necessitatis: nam in illo nil refert, quod se ad integrè restituendum im potentem efficiat. Ex quibus patet, ad quid de seruiat distinctio illa: scilicet quòd res vsurariæ quædam sunt, quæ vsu consumuntur, & functionem admittunt: quædam verò non &c.

Sequitur ampliùs responsio ad vulga re dubium, quod est, An possint homines aliquid de manu vsurarij recipere per viam donatiõis, aut emptionis, aut venditionis. Et quidem distinguendum est vt suprà: nam res, quæ non vsu consumuntur, & per vsuram acquisita sunt, sicut vsurarius, sine creditorum consensu alteri tradere non potest, ita nec alter ea scienter recipere, nec titulo gratioso, nec oneroso: quia esset rem alienam inuito domino contrectare.

Si autem loquamur derebus, quæ vsu cõsumũtur, poterit alter eas de manu vsurarij recipere, tam per viam donationis, quàm per viam alterius honesti contractus, modò per hoc non maneat vsurarius impotens ad integrè satisfaciendum: ideò si nil habet præter ea, quæ per vsuram acquisiuit, aut si habet, omnia tamen sunt illi necessaria ad restituendum, sicut ipse donare non potest, ita nec alij per viam donationis aliquid ab eo recipere possunt: alioqui peccato donantis se sociarent, & causam efficacem præstarent, quo minùs debi ta restitutio creditoribus fiat. Vnde Augustinus ait: Illud fidentissimè dixerim, qui pro ho mine ad hoc interuenit, nè malè ablata restituat, & qui ad se confugientem quantum honestè potest ad reddendum non compellit, so cium esse fraudis & criminis. Vnde à fortiori sequitur

socium esse fraudis & criminis, qui non solùm ad reddendum non compellit, sed rem malè ablatam, puta furtiuam, aut vsurariam translatam dono suscipit, maximè cùm id sine creditorum iniuria, seu præiudicio non fiat sicut in casu: poterunt tamen alij per viam venditionis aut emptionis res tales, quæ vsu consumuntur, recipere: tantum ipsis vsurariis tradendo, quantum de eorum manu susceptum est, ita vt maneant vsurarij æquè potentes ad restituendum sicut ante talem emptionem & venditionem erant.

Si verò bona vsurarij tanta sint, vt sibi superesse possint, facta integra restitutione, tunc alij poterunt res eius accipere titulo oneroso, similiter & gratioso, manente semper vsurario potente ad integrè satisfaciendum: modò caueant, nè res vsurarias easdem, quæ vsu non consumuntur, scienter accipiant à quibus restituendum est, sicut & à rebus furtiuis. Est tamen dubium, An seruitores vsurarij, barbitonsores, & filiorum suorum præceptores, & alij huiusmodi possint ab vsurario mercedem obsequio dignam recipere, quando eam recipiendo manet vsurarius impotens ad restitutionem faciendum. Idem quæri potest de aliis creditoribus vsurarij ex contractu, vel ex delicto, an possint ab vsurario ea exigere & recipere, si per hoc vsurarius maneat impotens. In quibus quæstiunculis varia videntur doctores sensisse. Mihi tamen absq; aliorum præiu-**[143r]**dicio videtur iuxta dicta esse distinguendum. Nam vel vsurarius ille habet bona propria le gitimè acquisita, vel non, sed omnia sunt vsuraria. Si primum, esset iterum videndum, an debita aliorum creditorum præcedunt debitum vsurarium, vel sequuntur illud. Si præcedunt, poterunt alij creditores non solùm sua debita ab vsurario recipere, sed etiam exigere, non obstante quòd inde maneat vsurarius impotens ad vsuras restituendum: quia magis tenentur sibi, quàm aliis creditoribus: & iure etiam sunt præferendi, ex quo eorum debitũ est tempore prius. Si autem aliorum creditorum debita sunt posteriora vsuris, poterunt ea per vsurarium oblata, & soluta recipere, non tamen videtur quòd possunt ea exigere, si ex tali solutione maneat vsurarius impotens ad soluendum vsuras. Ratio huius est, quia in tali solutione, qua vsurarius posterioribus creditoribus soluit, postpositis prioribus, videtur peccare ordinem restituendi debitum non seruando, ideò exigendo & vsurarium ad huiusmodi solutionem incitando, videtut tales creditores ad peccatum vsurarij ordinem iustitię prætermittentis cooperari: secùs si merè passi uè se habentes sua debita per vsurarium oblata recipiant: modò caueant nè solutio huiusmodi illis fiat de bonis eisdem numero vsurarij acquisitis, quę conclusum est ad dominium mutuatariorum pertinere.

Si autem præfatus vsurarius nil habet legitimè acquisitum, sed omnia sua bona sunt vsuraria, tunc alij creditores non pote runt sua debita ab illo vsurario recipere, nec exigere, ex quo omnia illa aliena sunt, eorum scilicet, à quibus fuerunt extorta, & ideò illis tantùm sunt restituenda.

Corollariè sequitur differentiam esse, inter duos vsurarios, quo rũ alter nihil habet legitimè quæsitum, sed solũ ea, quæ per vsuras acquisiuit: alter verò nil habet de his, q̃ per vsuras acquisiuit, omnia tamen, q̃ habet, sunt illi necessaria ad integrè restituendum q̃ per vsuras extorsit: nam alij creditores nil poterunt à primo exigere nec recipere loco eorum, quæ illis debita sunt, & si recipiunt, tenentur ea restituere, eò quod talis solutio per illum vsurariũ facta, est inualida, quia de rebus alienis facta: poterunt tamen à secũdo vsurario præfata debita recipere, absq; obligatione ea resti tuendi, eò quod hmõi solutio à secundo facta vali da fuit: quia de rebus propriis ipsius vsurarij facta, quas res suppono non esse

specialiter vsuris hypothecatas, seu obligatas obligatiõe reali, etiam si essent aliàs obligatæ obligatione personali, quandiu, scilicet, fuerunt in parte personæ debitricis. i. vsurarii.

Vnde fortè non satis sufficienter Caietanus in opusculis indistinctè dicit, in his non esse habendum respectum, nisi ad hoc, an scilicet, vsurarius alia debita soluẽs, seu bona, quæ habet distrahens maneat potẽs integrè restituere an non? Si sic, inquit, quomodocunq; res distraxerit, siue titulo oneroso, siue gratioso recipientes bona de manu illius immunes sunt à restitutione, si non manet vsura rius potẽs &c. qui bona de manu illius acceperit ab ipso, alioqui legitimè acquisita, siue ea acce perit titulo oneroso, siue lucratiuo, tenetur ac cepta restituere: quod credo fallit quando talia, q̃ sic acccipiuntur sunt alioqui ipsis accipiẽtib⁹ debita: ex quo illa vsurarij bona legitimè per cum acquisita, omnibus suis creditoribus erãt personaliter obligata, & maximè si tempore, quo vsurarius se illis creditoribus debitorem facit, nesciebant ipsi creditores omnia bona vsurarij esse vsuraria, aut restitutioni obnoxia, vnde cum bona fide cum vsurario cõtraxerũt, vel illi mutuãdo, vel obsequium impendẽdo, vel aliter cõtrahẽdo: nam tunc, vt ait Adrianus in quarto, poterunt mercedẽ obsequij impẽsi, aut aliud debitũ ab vsurario exigere, & recipere, etiam si inde maneat impotens ad vsuras soluendum.

An autem idem temendum sit de his, qui cùm sciant vsurarios adeò debitis grauatos, vt omnia quę habent sint ad restituen dum necessaria: cum illis tamen contrahunt mutuando illis, aut res consumptibiles vendendo, aut etiam non consumptibiles, solulutionem tamen pretij expectando, aut aliquod obsequium illis impendendo, an inquã peccent sic scienter cum illis contrahendo, & postmodùm mercedem, aut debitum exigendo, & recipiendo, & an sic recepta teneantur restituere: & in hoc casu puto Caietanum dixisse, tales peccare, & taliter accepta teneri re stituere, quodque illis est imputandum: quia scienter cum tali vsurario, tot & tantis debitis grauato, contraxerunt. Sed quanuis hæc distincito, de scienter cum vsurario tali contra xisse, aut nescienter conferat ad culpam contrahentis, vel excusationem ab ea, ad obligationem tamen restituendi ab vsurario acceptum, non videtur satis idonea: nam obligatio restituendi potiùs nascitur ex efficaci causa data, nè mutuatariis à quibus vsurę extorę fuerunt. debita restitutio fiat: ad id autem causa efficax datur, non per contractum scienter, vt di-**[[143]v]**ctum est factum, sed per receptionem debiti per vsurarium soluti: tunc enim vsurarius redditur impotens ad restituendum, non tempore quo tales creditores cum illo contraxerunt, vt constat, & ita si qua est in talibus creditoribus obligatio restituendi, non ex contractu scienter, aut ignorãter facto oritur, sed ex debiti soluti receptione, quemadmodùm suprà diximus, obligationem restituendi vsuram non ex vsuraria nasci mutuatione, sed ex lucri vsurarij receptione, & ita vel qui sciẽter cum vsurario, vt præfertur, contraxit, erit immunis à restitutione sibi per vsurarium soluti, vel qui cum bona fide contraxit, tenebitur taliter solutum restituere, supposito, quòd am bo sciẽter solutum debitum receperunt, scientes, scilicet, inde reddi impotentem vsurarium ad vsu ras restituendum.

IN quarto argumento principali, aliud dubium tangebatur. s. an sicut vsurarius tenetur primum lucrum vsurarium restituere, si militer teneatur secũdum lucrum, quod cum pecunia fœnebri lucratus fuerit, restituere, & dixit Altissiodorensis, & post eum alij doctores, tam Theologi, quàm Iuristæ, quòd sic & probant, primò, ex Paulo ad Roma. 11. vt suprà inductum est, Si radix sancta & rami: igitur econtrà si radix infecta & mortifera, & rami similiter erunt infecti & mortiferi: cùm ergo primum lucrum vsurarium, sit velut radix vnde secundum lucrum est acquisitum, & primum est mortiferum: quia sine peccato retineri non

potest: igitur secundum erit mortiferum, & sine peccato retineri non poterit. pro quo etiam facit quod suprà dictum & ab omnibus approbatum est, quòd scilicet, vsurarius tenetur restituere non solùm vsuram, sed etiã fructum vsuræ si fructifera sit.

Secundò quia dolus & fraus nemini debet patrocinari, patrocinaretur autem vsurario suus dolus & fraus, si secũdum lucrum mediante lucro vsurario acquisitum efficeretur suum, ita vt non teneatur illud restituere: dolus enim & fraus & iniustitia est rem alienam inuito domino distrahere & alienare, qualiter pecuniam fœnebrẽ mutuatario debitam distrahit quando cum ea se cundum lucrum acquirit.

Tertiò vsurarius, qui lucrum vsurariũ recipit & non restituit est fur, & raptor, vt dicitur. xiiij. q. iiij. c. Si quis vsuram. raptor autem non solùm tenetur rapinam restituere, sed quicquid illi ex rapina illa euenerit: pro quo facit ipsius raptoris cõsciẽtia propria: qui si ad cor redeat, & quid fecerit consideret, absq; dubio stimulo conscientię agita bitur rapinam & quod ex rapina euênit restituere: modò autem vnusquisq; tenetur id age re quod conscientia recta illi dictauerit, alioqui ex sententia Pauli, contra conscientiam agens ædificat ad gehennam.

Quartò morosus debitor, qui ratione morę causa est creditorem da mnificandi, vel eum à lucro iusto impediendi, tenetur non solùm ad principale, sed ad damni dati refusionem: iuxta cap. fina. de iniuriis, & damno dato. sed vsurarius non illicò vsuram restituens, est morosus, creditorem impediẽs nè hoc ipsum lucretur quod vsurarius cum pecunia fœnebri lucratur: igitur tenetur non so lùm vsurariam pecuniam, sed quicquid cum ea lucratus est restituere, maximè cùm suprà fuerit ostensum, debitorem morosum teneri ad interesse damni emergentis, & lucri cessantis ipsius creditoris.

Quintò merx, quam vsurarius cum pecunia sœnebri cõparat tenet vicem pecuniæ & eidem succedit, & ita non habet ad mercedem maius ius, quam habebat ad pecuniam fœnebrem: sed ad pecuniam fœnebrem nullum habebat ius, cùm aliena esset, igitur nec ad mercem sic cõparatam habebit ius, & ita tenetur mercẽ restituere, sicut pecuniam ipsam restituere tenebat̃. ꝑ quo facit. c. Cum tu. devsuris. vbi mãdatur, possessiones q̃ cum pecu nia fœnebri cõparatæ sunt vendi, & his à quibus vsuræ extortæ erant pretia restitui. His tamen non obstantibus aliter dicẽdũ est distinguẽdo de illo secũdo lucro, quod cum vsura ipse vsurarius lucratur: nam vel prouenit ex ipsa re vsuraria, vt si fructifera sit, & ex se vtilitatem, aut cõ modum, seu fructum aliquem pariat, & tale lucrum restituendum est, sicut res ipsa vsuraria, vt suprà conclusum est: vel tale secundum lucrum prouenit non ex re vsuraria, quę de se inutilis est, vt est pecunia, quæ non parit, sed ex industria, & arte, ac labore ipsius vsurarij cum pecunia fœnebri negotiantis: & tale lucrum secundum, ipsius negotiantis est, non creditoris, & ideò non est illi restituendum. Si ta men ex mora vsurarij primum lucrum non restituentis, ipse creditor damnum aliquod, aut interesse patiatur, tenebitur vsurarius illis satisfacere: quæ cum de se satis sint nota non opùs est probationes afferre.

Ad rationes igitur suprà factas respondetur. Ad primum, ex Paulo citatum dicendum, nil ad propositum facere arguen-**[144r]**tis, eò quòd pecunia fœnebris, non se habet ad secundũ lucrum tanquam radix ad ramos, sed tanquam instrumẽtum & materia: rami enim, ex radice suum esse sortiuntur, lucrum autem secundum, de quo loquimur, non ex pecunia, sed ex industria & arte negotiantis procedit, ideo tale lucrum ipsius negotiantis efficitur. Vt si quis cum alieno instrumento rem artificiosam sculpat vnde magnum lucrum illi paratur, nõ tenetur tale lucrum domino instrumenti reddere. Satisfacit si instrumentum reddat, & pro vsu eius ex quo res locabilis est, aliquid similiter ꝑsoluat. Quod si in pecunia, quæ instrumẽ

tum est ad lucrandum, locum non habet, ex quo pecuniæ vsus est eius consumptio: ideo locari non potest, saltem quatenus pecunia est.

Ad secundum dicendum, quòd verè ita est, quod dolus & fraus nemini patrocinatur, sed potiùs notabiliter obest, sicut & omne peccatum ipsi operanti nocet: quod autẽ ad lucrum, ipsi vsurario suffragatur, est sua industria & ars negotiandi, nec negandum est, vnum & idem opus nocere operanti, quo ad animam, & eidem prodesse quo ad corpus & bursam: vt patet in eo, qui operam suam in alterius vtilitatẽ locat. Esto quod operam illam cum mala circũstãtia, seu ex lucri cupiditate operatur, & per consequens in ea peccet, stat tamen quòd corporis sanitati conueniat, & suum stipendium temporale mereatur, ita ergo vsurarius, & fur, & raptor, etsi peccent alienam pecuniam distrahendo, & cum ea negotiando, licitè poterunt lucrũ taliter acquisitum sibi ipsis retinere.

Ad tertium dicendum, aliud est stimulo conscientiæ agitari, aliud verò per iudicium conscientiæ ad aliquid obligari: dicitur conscientiam stimulare quando per modum inuitantis, seu exhortantis, ad aliquid agẽ dum inclinat, quemadmodùm inclinat ad ea, quæ honestiora sunt & digniora: ratio enim semper ad optima deꝑcatur: excepto nisi homo totaliter synteresim rationis amiserit, at ta li stimulo conscientiæ non tenemur semper cõ formari, alioqui semper teneremur ad agendum, quæ meliora sunt, quod suppono falsum & erroneum: cùm ad ea quæ sunt de consilio, etsi meliora sint, minimè teneamur: dicitur au tem iudicium conscientiæ obligare, quando ratio, seu conscientia dictat quid nobis sit necessarium agere, an abstinere: & tali conscientiæ non possumus contrauenire, quin peccemus, vt ex Paulo allegatum est: ad propositum, esto, quòd fur & raptor & vsurarius qui cum pecunia infecta aliquid sunt lucrati, stimulo conscientiæ ad omnia restituendum, vel pauperibus erogandum agitentur, non tamen ob id tenentur sub pœna peccati se tali stimulo conformare, vt patet de se.

Ad quartum dicendum quòd tenetur vsurarius non solùm ad vsuræ restitutio nem, sed ad interesse creditoris, concurrentibus conditionibus ad id requisitis de quibus suprà: non tamen ob id tenetur secundum lucrum restituere tanquam alienum, aut tanquã alteri eo ipso debitum: nam quantum attinet ad satisfactionem pro interesse agendam, impertinens est vsurarium cum pecunia fœnebri lucrari, aut perdere.

Ad quintum dicendum, quòd falsum est quòd non habeat maius ius vsurarius ad mercem ex pecunia fœnebri empta, quàm ad ipsam pecuniam: nam per negotiationem merx illa efficitur negotiantis, etiam si pecunia cum qua est empta, aliena fuisset: sicut econtrà, si quis rem furtiuam pro pecunia vendat, licèt loco rei furtiuæ pecunia succedat, tamen fur maius ius habet ad pecuniam pro re acceptam, quàm ad ipsam rem furtiuam: vtrunq; videtur in iure fundatum: si enim quis cum pecunia deposita mercem emat, merx illa non deponentis, sed ipsius ementis efficitur, vt habetur. l. si ex ea pecunia. C. de rei vendicati. de pretio etiam rei furtiuæ quòd efficiatur ipsius furis, habetur. ff. de fur. l. Quivas. Vbi rectè responsum dicitur, si nũmos per vim dominus à fure extorserit, in quos furtiua res redacta fuerit, furtum cõmisit &c. ac proinde in emptione & venditione, etsi pretium merci, & econtrà merx pretio succedat, non tamen opùs est mer cem in eâdem obligatione succedere, in qua erat pecunia, nec econtrà. nec obstat capi. Cùm tu. de vsuris. suprà citatum: in quo mandatur, possessiones ex pecunia fœnebri emptas vendi, & pretium his à quibus vsurę extortæ sunt restitui: quia de pretio illo tantum est mutuata riis restituendum quantum ab illis fuerat extortum: & si quid inde supersit, non mutuatariis reddendum est, sed ipsi vsurario

conuenit, supposito quòd possessiones illas pro iusto pretio emerit, cùm id quod superest sit lucrum ex industria vsurarii, iustè, & non iniustè quæsitum: ex hoc tamen textu apparet possessiones cum pecunia fœnebri emptas specialiter esse mutuatariis hypothecatas, non solũ personali obligatione, sed reali, & cum tali obligatione transeunt ad secundum possessorẽ, saltem si titulo gratioso ad eam peruenerit. Iu quin to & vltimo argumento principali illa alia**[[144]v]** dubitatio tangebatur, an abligatio restituendi vsuras solis vsurariis cõueniat, an etiam hæredibus, & aliis cum vsurario cooperantibus &c. Ad quod sine disputatione dicendum, quòd non solùm vsurarius, sed hæredes sui, similiter & hi qui cooperantur ad exigendum & retinendum vsuras, aut ad earum restitutionẽ impediendum. Et quidem de vsuris ex dictis con stat: de hæredibus autem ratio est clara, quia bona defuncti transeunt ad hæredes cum one re, & hæredes sicut defuncto in bonis, ita & in oneribus & obligationibus succedunt: ita de hæredibus vsurarii specialiter declaratum est in cap. Tua nos. de vsuris. in quo capi. glossa mouet quæstionem, an si duo sint vsurarij hæredes quorum altero impotente ad restituẽdum facto, altero potente remanente, te neatur is, qui potens est in integrum restituere: in qua quæstione, communis fuit antiquorum Canonistarum opinio, quòd tenetur. quorum ratio potissima hæc esse videtur: quia bo na omnia vsurarij sunt ei, à quibus vsuræ extortæ sunt specialiter hypothecata, idque in odiũ vsuræ, & per consequens ad quẽcunque hæredem talia bona perueniant, tenebitur iuxta vires hæreditatis ad eum peruenientis. Et inde fit, vt altero hærede facto impotente, alter qui potens est teneatur in solidum, eò quòd omnia bona, quæ ad eos peruenerunt, erant indistinctè mutuatariis obligata. Facit pro hac sententia cap. citatum. s. Tua nos. de vsuris. vbi dicitur quòd filij, seu hæredes vsurarij defuncti te nentur restituere, sicut defunctus si viueret teneretur: sed si viueret & medietas suorum bonorũ destructa esset, de alia residua medietate teneretur integrè vsuras restituere: igitur etiam si medietas bonorum defuncti in parte vnius hæredis pereant, altera medietate apud cohæredem remanente, de illa remanente tenebitur cohæres restituere totum quod defunctus si vi ueret teneretur.

Aliorum tamen opinionem æquiorẽ & veriorem esse puto, quòd s. quãdo plures sunt hæredes vnusquisque tenebitur pro debitis defũcti iuxta portionem hæreditatis ad ipsum attinẽtis. cuius ratio est: quia in diuisione hæreditatis vsurarii, non solùm bona defuncti diuiduntur, sed æs alienũ: quod quodammodò alienum dicitur: quia creditoribus debitum: ac proinde si solus vnus esset hæres defuncti, ad eum solum æs alienum petueniret: si plures, inter plures diuiditur: æs autem alienum in casu inter plures diuidi hæredes, non aliud est, quam obligationem qua defunctus creditoribus satisfacere tenebatur, inter suos hæredes diuidi, quemadmodum & eiusdem bona inter eos diuidũtur: ac proinde nõ tenetur quilibet hæres in solidum, sed in parte, iuxta proportionem hæreditatis ad eum spectantis: & per consequens siue alter cohæres efficiatur impotens, siue non, satisfacit alter, si pro parte ad eum attinente restituat, idque in foro conscientiæ, quicquid sit de foro contentioso.

Nec obstat fundamentum prioris opinionis, quod est, omnia bona vsurararii esse mutuatariis specialiter hypothecata: nam demptis bonis, quę eadem numero sunt per vsuram acquisita, quæ constat specialiter mutuatariis esse hypothecata, cum de ipsorum dominio sint: cætera tamen bona vsurarii, siue aliâs legitimè acquisita, siue mediante pecunia fœnebri lucrata, non ita sunt obligatione reali mutuatariis hypothecata, sed tãtũ personali: quod inde apparet, quia vltrà quòd in iure illud dictum fundamentum non sit, si tamen esset, vt dicunt, sequitur quòd non solùm hæredes, sed legatarii & quicunque alij donatarij & stipendiati ab ipso vsurario, tenerentur pro sua portione mutuatariis restituere, maximè principali. i.

vsurario non restituente. Et sequela patet, quia non minùs essent obligata bona, quæ ad donatarios, legatarios, aliosque prędictos per uenerunt quàm bona hæredum, sed cõsequẽs non est concedendum, cùm tales legatarij & do natarij non teneantur mutuatariis restituere, maximè si ex tali legato & donatione nec defunctus nec hęredes manseruntad restituendũ impotentes. &c. Nec obstat. c. Tua nos. in quo dicitur quòd hęredes vsurarij ea sunt districtio ne cogendi, ad vsuras restituendum, qua parẽtes sui si viuerent cogerentur: nam ex hoc textu nil aliud colligitur, quàm quòd obligatiore stituendi ipsius defuncti transeat ad hæredes. Quòd autem ita ad hæredes transeat, vt vnusquisque hæres teneatur in solidum, aut plus quàm hæreditatis proportio ad eum attinens exigat, nullo modo colligitur: quòd autem non inde colligatur, bona omnia vsurarij esse obligatione reali specialiter vsuris hypothecata, apparet: quia non minùs sunt hæredes compellendi cæteris creditoribus defuncti satisfacere quàm his à quibus vsuræ extortæ fuerint, vt constat. Sed non ob id colligitur omnia bona defuncti omnibus creditoribus esse specialiter hypothecata hypotheca reali, vt notum est: quanquam speciale sit, in pos sessionibus, & mercibns ex pecunia fœnebri**[145r]** emptis, quæ in defectum aliorum bonorum vendi ad vsuras restituendum mandantur. c. Cùm tu. de vsuris.

De cooperantibus autem cum vsurario ad exactionẽ, retentionẽ, aut non restitutionẽ vsurarum, quod teneantur, sicut ipse vsurarius, constat: quia sua cooperatione dãnificãt mutua tariũ, sicut & pricipalis, cum sint causa sine qua non, aut saltẽ causa sunt, vsurarium ad dãnificandũ mutuatarium mouẽs: nam si causa non sint, non tenebuntur, vt suprà quãdo de currenti bus cum fure loquebamur, disseruimus. Sed aduerte aliud esse cooperari vsurario ad mutuationẽ vsurariam, aliud ad lucri acceptionem, seu non restitutionem: ex primo non nasciẽ obligatio restituendi, sed ex secũdo, eõ quod persolam mutuationẽ ante lucri acceptionẽ nõdũ dãnificatur mutuatarius: aliud etiam est cooperari ad vsuræ solutionẽ: aliud verò ad eius pro mutuo receptionẽ: nam ex primo non oriẽ obligatio restiuẽdi; sicut nec culpa, quando is qui mutuatario cooperaẽ, vt vsuram soluat, non vsuraij, sed mutuatarij rẽ vtiliter agere intẽdit: quia fortè videt quod nisi vsura soluaẽ, non iterum mutuatarius mutuũ reperiet, secus si vsurarij vtilitatem prętendat.

Sequitur inde quod iudices, aut domini, seu cõmunitates, quæ in ter minis suis verbo, aut opere, aut statuto, vsurarios in vsurarum receptionẽ iuuant cõpellentes mutuatarios, vt vsuras soluant, vltrà quod peccant ad malum cooperãtes, tenenẽ in solidum restituere, aut saltẽ quãtæ sunt vsuræ (eorum causa) solu tę. An autem similiter peccent, & restituere teneantur, ex hoc quod vsurarios permittunt, etiam si eis nullum præstent auxilium, aut fauorem, vt patebit posteà quando de cambiis agetur.

Nec solum iudices, qui ad instantiam vsurariorum mutuatarios vsuras soluere cõpellunt, tenenẽ: sed ipsi, qui vsuras exigunt, & ad quorum instantiam mutuatarij soluere coguntur, siue nomine suo, siue alieno eas exigant, & solui faciant: ideò famuli, factores, procuratores, aduocati, qui ad præfatam vsuræ exactionẽ siue etiam solutionẽ concurrunt, tenentur quan tum sua causa mutuatarium damnificârint rem alienã. s. ipsius mutuatarij dño saltẽ superiore inuito cõtrectãtes, aut per alios iniustè contre ctari prætendentes. Nec hmõifactores, aut fa muli ob mandatum domini vsurarij excusanẽ: cùm oporteat Deo magis quam hominibus placere. Maximè cùm, vt suprà diximus, rei vsurariæ dominium non in recipientẽ transeat, sed in mutuatario remaneat. Nec possunt tales ex cu sari, quin ministerium iniquitatis exerceant.

Sequitur quod tabellio qui scripturam vsu rarij contractus facit, si nihil aliud faciat, quam factum prout fit scribere: nec peccat, nec ad restitutionẽ tenetur, sed sui ope ris mercedem iustam recipere potest: eò quòd scriptura illa de se non dat causam exactioni, nec acceptioni, aut non restitutioni vsurarum. Sed est velut testimonium veritatis. Sed obiiciet aliquis quòd tabellio talem scripturam vsurario exhibẽs, tradit ei armainiquitatis, eò quòd virtute talis instrumenti coget mutuatarium ad vsuræ solutionem: & ita videtur perinde ac si tradat arma furioso, aut si tradat cibum, quo accipiens ieiunium temerè violet: aut si tradat chartas, taxillos, aliáue instrumẽta his, quos scit rebus huiusmodi abusuros. Respondetur quòd non est simile: eò quòd instrumẽtum tabellionis per se non valet nisi ad cognitionem veritatis: nec vsurarius poterit eo con tra mutuatarium vti, nisi virtute illius eum co ram iudice conueniendo. Iudex autem iustè iudicando non compellet vsuram soluere, sup posito (vt procedo) quòd tale instrumentum sit verum & purum, quod contractum vsurarium verborum mutatione, aut arte aliqua non palliet: & esto in iure ciuili aliquæ vsuræ permittantur, vt suprà tactum est, ex quo tamen leges illæ sunt per ius Canonicum abrogatæ, non poterit iudex iustè iudicando mutuatarium ad vsuræ solutionem compellere: imò secluso iure Canonico si alicubi expediret secundũ leges ciuiles iudicare, vbiscilicet compertum sit vsuras aliquas esse tolerandas ad reipublicæ necessitatibus subueniendum adhuc instrumentum tabellionis vsurario exhibitum, non esset instrumentum iniquitatis, sed iustitiæ, eò quòd in tali casu virtute illius, simul & legis, iustè in foro exteriori veniret mutuatarius ad solutionem vsurarum compellendus: nec ob id esset tabellio ad restitutionem cogendus. Quemadmodùm si instrumentum venditionis in qua alter est citra dimidium defraudatus, exhibeat: & virtute illius defraudatus per iudicem compellatur sta re contractui, vnde in re defraudatus maneat, non tenebitur talis tabellio ad restituendum aliquid ipsi defraudato: sicut nec iudex iuxta leges defraudatum condemnando: quemadmodùm etiam is, qui in testem productus est, vt veritatem contractus priùs celebrati deponat: quia fortè instrumentum super illo contractu non est: & id coram iudice referat, quod ipse verè inter contrahentes fieri vidit: & si inde iudex legem iudicando alterum in illo fo-**[[145]v]**ro condemnet, in quo verè defraudatus, aut læsus maneat, non ob id tenebitur ille testis ad taliter læso satisfaciendum: igitur nec tabellio veritatis instrumẽtum exhibendo: quod non est aliud quàm testimonium veritatis.

Adde quòd præfatum instrumentum veritatis æquè valet mutuatario sicut & mutuanti: quia cognita per scripturam illam conditione contractus, quòd scilicet fuit vsurarius, poterit virtute eius agere cõ tra vsurarium in omniforo: vt vel vsuras solutas restituat, vel non solutas non exigat, & iudex iustè indicãdo vsurarium condemnabit: alioqui iudex ipse tenebitur satisfacere (sicut & vsurarius) si iniustè contra mutuatarium iu dicet. Vnde in Clementa vnica, de vsuris. sub excommunicatione præcipitur iudicibus, & cæteris officialibus, nè secundùm statuta in fauorem vsurariorum alicubi facta iudicent. vide ibi.

De cambiis & lucro per eadem acquisito.

De cambiis solet communiter dubitari, An licita sint an illicita. Mul ti quidem ea tanquam vsuraria condẽnant, ac proinde illicita esse; & in republica toleranda non es se dicunt. Hanc quęstionem nonnulli elucida re volentes, tanta verborum multiplicitate vtuntur vt eam obscuriorem reddant: quam credo clariorem euasuram, si eam paucioribus absol uamus. Et primò videndum est, quid propriè dicatur cambium, & in quo à venditione & mutuo differat, & quotuplex sit: deinde an sit licitum, & per quid vitiari seu iniustum fieri potest, &

quid eorum dicatur vsurarium & non permittendum. Dicendum ergo quòd cambium propriè loquendo est permutatio pecuniæ vnius ratiõis pro pecunia dissimili, seu alterius rationis: stat autem pecuniam à pecunia differre, & alteri dissimilẽ esse, tripliciter. Primò in materia, vt si vna sit aurea, altera argentea. Secundò in forma, vt si vna sit vnius imaginis & inscriptionis, altera verò alterius differentis. Tertio modo in materia simul & forma: vt si vna sit aurea, & vnius inscriptionis, alia verò sit argentea, & alterius diuersę in scriptionis: quæcunq; talis diuersitas, seu dissimilitudo numismatum sit, quorum alterum ꝑ altero permutat̃, dicitur cambium ꝑpriè loquẽdo.

Corollariè sequitur, cambium nec vẽditionẽ esse propriè, nec mutuationẽ. Quòd enim vẽditio non sit apparet: quia in emptione & vẽditione ꝑpriè loquẽdo oportet alterum extremum esse pecuniam, alterũ verò mercẽ aliam à pecunia differentẽ. In cãbio autem vtrunque extremum est pecunia, seu numisma, aut moneta, q̃ pro eodem in pręsentiarũ accipio. Quòd mutuum non sit apparet: quia de ratione mutui est quod res mutuata reddatur eadem in specie, vt si mutuatur triticum, triticum est reddendũ: si oleum, oleum: si pecunia aurea, aurea similis est reddenda, nisi mutuator cum alia velit esse cõtentus: & ita de aliis. In cambio au tem non sic: sed si propriè cambium est, necessaria est diuersitas, & dissimilitudo inter datũ & acceptum, similiter mutuum fit in rebus omnibus, quæ vsu consumũtur: & quæ functio nem admittunt, siue sit pecunia, siue aliquid comestible, siue potabile. Cambium verò nõ nisi in numismate fit. Deinde de ratione mutui est temporis interuentus, inter mutuationem & solutionem: in cambio autem non ita: quia propriè sumptum cambium ad statim fit, loquendo de cambio puro.

Pro quo aduertendum quòd cambium dicitur duplex, quoddam purum, quoddam verò impurũ: dicitur purum quando est simplex permutatio pecuniæ pro alia pecunia dissimili statim tradenda, cui non est alius contractus mutui admixtus: nec alia diuersitas illic concurrit, quàm diuersitas numismatum, quæ permutantur. Dicitur autem impurum, seu mixtum cambium quando alia diuersitas in tali cambio concurrit ratione cuius alius admiscetur contractus: vt si interueniat diuersitas loci, aut temporis: vt si campsor existens Compluti tradit pecuniam Petro ibidem: & solutio est illi agenda in alio loco distante, puta Hispali: aut si Compluti facienda est, determinatur tempus aliquod, in si ne cuius veniat præfata solutio agenda: in qui bus cambiis interuenit diuersitas loci, aut temporis: & cùm non possit esse diuersitas loci, quin aliquod tempus interueniat: Ideò in huiusmodi cambiis reperitur mutuatio tacita, quemadmodùm reperitur in vẽditione & em ptione ad terminum: & ideò talia cambia dico impura, siue mixta, propter admixtum tactium mutuum. Sed aduerte iterum quòd non semper quòd interuenit loci aut temporis diuersitas, est mutuum ex parte campsoris: sed tunc quãdo campsor priùs numismata sua tradit, posteà solutionem recepturus:**[146r]** tunc enim est mutuum ex parte campsoris. Nam aliquando oppositum fit, scilicet si cam psor priùs pecuniam à campsuario recipit, so lutionẽ in alio loco, aut tempore facturus: vt exemplariter patet de clericis Romam euntibus, qui campsori Toleti existẽti tradunt centum ducatos: exempli gratia, solutionem Ro mæ recepturi: tunc enim nullum est ex parte campsoris mutuum, ac proinde in huiusmodi cambio vsura reperiri ex parte campsoris non potest: vt de se satis constat. Itaque omnia cambiorum genera ad tria, vt videtur, reduci possunt, secundùm tres diuersitates suprà assignatas: quæ sunt diuersitas numismatum, diuersitas loci, diuersitas temporis. Sed vt hæc om nia propriè dicantur cambia, siue pura, siue mixta, necessaria est numismatum diuersi tas: nam esto sit diuersitas loci, aut temporis, si non sit pecuniarum diuersitas, vt dictum est, tales contractus degenerant

à cambio, & remanet purum mutuũ: vt si pecunia soluenda, est similis pecuniæ priùs datæ, siue in eodem loco, siue in diuerso soluatur, mutuum est: & nõ cambium. Ac proinde qui pecunias tradunt, aut etiam recipiunt, quibus impertinens est, tempore solutionis easdem specie, vel alias dis similes soluere, seu recipere, propriè campsores dici non possunt: sed mutuatores potiùs dicendi sunt: & ita si in hoc iniustitiam commiserit, talis iniustitia vsuraria iudicabitur.

Quibus præmissis conclusio est certa quòd cambium siue purum, siue mixtum, vt dictum est, secundum se est con tractus licitus, & reipublicæ satis vtilis. Huius ratio est certa: quia per huiusmodi cãbia mul torum hominum indigentiis communiter subuenitur: multorum etiam hominum damna & dispendia communiter euitãtur. Quod de cambio puro patet: quia sæpe homines indigẽt pecuniis minutis ad res sibi & domui suæ necessarias emendum, ad quod nil illi pecuniæ grossæ, quas habent deseruiunt: his per cãbia pura subuenitur. Multi etiam sunt qui de patria sua egressuri, & in patriam alienam, aut regnũ peragraturi, vbi pecuniæ quas habent minimè, sicut in patria propria, currunt: indigent pecuniis in alia patria currentibus, aut etiam pecuniis grossis, quæ per viam faciliùs, & cum minoribus expensis atque periculis deportentur: his etiam per cambia pura subuenitur. Multi etiam sunt, qui cùm pecunias habent, quibus Romæ existentes indigent, quas secum Romam portare non possunt, eo quòd lege vetitum sit, pecuniam è regno educere: aut quia sine periculo probabili eas amittendi portare non possunt, indigent alterius opera, qui Romæ illis respondere faciat &c. His subuenitur per cambia impura: vt constat. Multi & pro maiori parte sunt, qui pecunias nullas ha bent, & alienis indigent, vt necessaria sibi & suis comparent, & procurent: his similiter per cambia impura, cui est mutuatio admixta, subuenitur. Et omnium prædictorum hominum pecunia aliain digentium, multa damna pericula & dispendia per huiusmodi cambia tam pura quàm impura vitantur, vt de se satis constat. Hæc dixerim de cambiis secundùm se consideratis, quæ non minùs vtilia sunt, & interdum necessaria ipsi reipublicæ, quàm sint emptio, & venditio, aut aliæ humanæ negotiationes.

VErùm quemadmodum aliæ negotiationes quæ de se licitę sunt, & reipublicæ vtiles, solent multipliciter vitiari ob diuersas circunstantias concurrẽtes, vt suprà quãdo de mercatione dicere cœpimus, explicuimus: ita & cambia possunt similiter multipliciter vitiari: ex parte. s. personę, quia non omnibus cambi re conuenit: ex parte loci & temporis, quia non in, omni loco, puta sacro, nec in omni tempore, puta festiuo, cabire cõuenit. Ex parte mo di, defraudando, mentiẽdo, peierando &c. ex parte finis lucrum. s. tanquàm præcipuum finem appetẽdo: nec in alium meliorem finem illud referendo. Denique vitiatur ex parte lucri, in cambio quidem puro, si lucrum est excessiuum, in inpuro autem similiter si excessiuum sit, aut ratione mutui admixti receptum. Seu si absq; alia iusta causa, quæ inæqualitatem excuset, accipiatur, seu exigatur. Pro quo id aduerten dum quod suprà dictum est, cùm contractus cambij ad iustitiam cõmutatiuã pertineat, neces se est in illo sicut & in mutuatione, & emptio ne & venditione æqualitatẽ inter datum & acceptum seruare, à qua æqualitate si absq; causa aliqua iusta plus quam datum sit recipiendo, exce datur, iniustum erit hmõi cambium: & si impurum sit, censendum est vsurariũ. Si enim ꝓpter admixtũ mutuum superaccipiatur, siue parũ sit siue multum quod superaccipitur, sine du bio erit vsura. Si autem non propter mutuum admixtum, sed propter aliquam aliam causam lucrum excessiuum recipiatur: tunc etsi vsura non sit, erit tamen iniustitia. Sunt autem duæ causæ in genere propter quas licitè potest cãpsor lucrum exigere, & recipere, hoc est, plus quàm dat recipere,

scilicet, obsequium quod campsuariis præstat, & interesse damni emer-**[[146]v]**gentis, & lucri cessantis, quod ipse campsor ex cambio patitur. Obsequium certum est à campsuariis & reipublicæ per campsores fieri, ex quo suam industriam, & solicitudinem apponunt, in quærendo multiplicem numisinatum differentiam, & ea conseruando, & suo periculo suscipiendo, & domi relictis aliis negotiis sedendo, vt qui tali aut tali numismate indiguerit, facilè apud ipsum cãpsorẽ inueniat. Tale autem obsquium cùm gratis fieri non debeat, consequens est mercenarium esse, hoc est dignum, cui sua merces correspondeat: & habet locum hęc ratio in omni cambio propriè sumpto, siue purum sit, si mutuationi admixtum: interesse etiam tam damni emergentis, quàm lucri cessantis causam sufficientem esse ad aliquid loco eius exigendum & recipiendum, constat ex his, quæ suprà latè disseruimus: modò conditiones suprà positæ concurrant (quas tamen difficilè arbitror in campsoribus concurrere.) Habet autem locum hęc ratio, seu causa, tam in his, qui ex officio habent cambire, qui propriè dicuntur campsores, quàm etiam in aliis, qui cambiunt, etiam si id ex officio non habeãt. In quo differt hæc secunda causa, quæ interesse concernit, à priori quæ de obsequio posita est: nã interesse in vtrisq; locum habet, obsequium autem non nisi in his, qui propriè campsores sunt, id est, qui id ex officio solent exercere.

Corollariè sequitur quòd omni interesse campsoris cessan te poterit iustè lucrum aliquod ex cãbio prætendere, ratione scilicet obsequij, quod reipu blicæ & campsuariis impẽdit: non minùs quã alij mercatores, qui suam industriam, & solicitudinem cum expensis applicant, ad quærendum mercium diuersitatem, vt illis indigentibus præstò possint subuenire: qui vltrà quàm merces illis constiterunt poterunt aliquod lucrum prætendere, ratione expensarum, laboris, & periculi, aliorumq́ue quæ sua remuneratione digna esse constat: quòd cùm certum sit in cambio puro vbi sola pecunię di uersitas inuenitur: similiter in cambio in quo loci diuersitas reperitur, imò etiam in cambio in quo cum pecuniæ diuersitate diuersitas eti am temporis, & non loci interuenit: eò quòd in his omnibus ratio propria cambij reperitur, scilicet permutatio monetæ pro alia, ratione differente: quæ quidem cambij, substantia per loci, aut temporis varietatem non tollitur.

De cambio in quo sola temporis diuersitas interuenit.

DE cãbio tamen in quo sola temporis di uersitas interuenit, esset dubium, An sit licitum ex illo lucrum q̃rere: qd' quidem cambium, propriè cambium non est: sed purum mutuum ex quo non interuenit diuersitas inter numisma traditum & soluen dum: nec etiam interuenit loci diuersitas, sed sola solutionis, per tempus statutum, expectatio: & ideò est purum mutuũ. Hac ratione videntur doctores communiter moueri ad dicendum quòd in tali contractu non est licitum quicquam lucrari, qui esset vsura: & ita campsores Hispanos, qui huiusmodi cambiis vt plurimum vtuntur, absolutè condemnant.

Hoc tamen in præsentiarum conuenit examinare, nè indistinctè damnemus, qd' salua conscientia possumus excusare, aut econtrà. Ideò contra prædictam sententiam huiusmodi campsores absolutè & indistinctè damnantem arguitur: In tali campsore concurrit eadem causa aliquid lucrandi, quæ con currit in campsore ꝓpriè sumpto, qui vnum numisma pro alio dissimili permutat: Igitur poterit vterque lucrum quærere, vel neuter. Assumptum patet, quia in vtrâque est simile obsequium, dempto hoc, quòd vnus obsequi tur mutuando, alter verò cambiendo. De qui bus obsequiis nunc non loquor, quia talia ob sequia vænalia non sunt: nec inde licitum est, lucrum quærere: quia sicut in mutuo requiri tur æqualitas inter

datum & acceptum, ita in permutatione vnius monetæ pro alia dissimi li requiritur similiter ęqualitas, vt iusta sit per mutatio. Quòd si aliquid potest lucrari verus campsor est ratione alia: quia. s. industriam & di ligentiam apposuit in pecunias differẽtes con gregando, & easdem seruando: & periculum earum in se suscipiendo, & domi indigentes expectando, vt illic facilè ea quibus indigent reperiant. Sed hæc omnia reperiuntur in campsore de quo loquimur, vt pono: igitur ob illam causam poterit lucrum acquirere, sicut ob eandem causam, alter verus cãpsor acquirit. Si dicas, quod verus campsor aliam causam habet. s. quia tenet in diuersis locis famulos & factores, seu ministros, idque non sine expẽsis propriis,**[147r]** vt. s. multorum indigẽtiis in multis locis prouideat: sed hoc nihil obstat: quia pono ego simi liter cãpsorem impropriè sumptum in diuersis locis tenere ministors, ita vt cętera sint paria, dẽpto hoc quod in cãbio illius, q ꝓpriè dicitur cãpsor, interuenit diuersitas monetarum, similiter & temporis, aut loci: in cambio verò impropriè sumpto de quo loquimur, non nisi temporis diuer sitas, aut loci interuenit, & non monetarum, ita vt sit purum mutuum: aut pono quod in neutro cambio interueniat loci diuersitas, sed in vno interueniãt tantum monetæ, & temporis diuersitas, in alio verò sola temporis expectatio, & reliqua. s. pecuniarum aggregatio: labor, periculum, & expensæ sint paria. Iam si propter hæc licitũ est vni lucrari, quare propter eadem non erit alteri licitum similiter lucrari? ¶ Confirmatur hoc ex ratione Scoti, si respublica vellet hominem cõducere, qui se ad illa omnia obliget. s. ad cõgregandũ diuersa monetarum genera grossa, & gratialia, ea suo periculo conseruandũ: & propositis aliis negotiis, domi sedeat indigẽtibus mutuatur[9], non est dubium quin tali homini sic conducto, sua merces de iustitia debeatur. Igitur si homo ille sua voluntate officium illud, seu ministeriũ cum p̃fatis oneribus assumat, cum à rep. stipẽdiatus non sit, iustè poterit ab his (quibus cum suo ministerio seruit) aliquam recipere, & exigere mercedem. Hac enim ratione probat Scotus esse licitum mercatoribus cariùs quam cõstiterint merces suas vẽdere, hoc est, propter onera præ dicta, ad habẽdũ præfatas merces indigẽtibus paratas, præreqsita. Hac eâdẽ ratione probat Cõra. post alios esse licitum vero & puro campsori, aliquid lucrari, ratione. s. hm̃oi onerum quæ voluntate assumpsit, ad indigentibus per suum ministerium subueniendum. Hac eâdẽ ratione mutus fuit Durãdus in. 3. d. 37. q. 2. ad tenendumin forma id, quod hæ rationes præ tendunt: scilicet, quòd esto camsor nullum aliud officium pecunias permutandi suscipiat: sed solùm ministerium mutuandi cum labore, cura, periculo & expensis suprà dictis, iustè poterit suum iucrum ex illis quærere, licèt nõ ex mutuo.

Prætereà, si hmõi cãpsori, qui proprius mutuator dicendus est, non esset licitum in a acquirendo lucurum, habere respectum ad præfata onera ab eo pro aliis assumpta, ideo esset, quia principale ministerium suũ quo indigentibus seruit, est mutuare illis: hoc autem ministerium gratuitê agendum est: sed hoc nihil impedit quo minùs possit mercedẽ dignam præfatis oneribus accipere. Patet hoc exemplariter, quia non minùs gratuitè est ferendum testimonium, quàm sit gratuitè mutuãdum: sed si testis, vt testimonium ferat, opùs est expensas faciat, aut aliqua onera subeat, de loco in locum eundo, poterit non solùm expensas exigere, sed & mercedem oneribus per eum susceptis condignam recipere: esto q nihil pro testificando recipiat. Idem patet de iudice cuius principale ministerium est iustitiam in republica facere: quod quidem officium de se vęnale non est, sed gratuitè agendum, sicut & mutuum: & tamen propter laborem & curam & cætera onera tali officio annexa, licitum est iudici mercedem exigere, & recipere. Idam patet de sacerdote, qui si in ecclesia aliqua est mimistraturus, siue missam celebrãdo, siue per mẽsem, aut annum illi seruiẽdo, quamuis ipsum spirituale ministerium vęnale non sit, sed gratuitè agendum, nihilo minùs laboris &

operæ aliorũq; onerum, ad præfatum mini steriũ requisitorum, mercedẽ dignam poterit iustè recipere. Quare igitur p̃fat⁹ mutuator, qui id ex officio assumit, non poterit onerum ad id requisitorũ, & laboris & industriæ, dignam accipere mercedem, dum tamen pro ipsa mutuatio ne, siue ad mẽsem fiat, siue ad annum, siue ad duos annos, nihil penitus lucrari intendat.

Præterea si clericus, loco proprio deserto, iter arripit, vt his quiin alio loco distanti sunt, sacramẽta ministret: & medicus similiter iter arripit, vt infirmis, qui in loco distanti sunt, medeatur: & iudex qui similiter iter arripit, vt his qui in loco distanti sunt, iustitiam faciat, terminos visitet, & statuat. &c. nónne tales pro arrepto itinere, & labore, atque onere ibdem sumpto, iustè poterunt dignam mercedem exigere, & recipere? quare igitur diues, si similiter iter arripiat, vt his, qui in loco distanti sunt, per mutuum subueniat, non poterit arrepti itineris, & laboris, atque oneris ibidem suscepti, mercedem dignam exigere & recipere? quòd si potest, quare igitur propter alia onera, ad indigentibus per mutuum subueniendum assumpta, non poterit mercedem dignam recipere? Si dicas, ideo non posse: quia huiusmodi mutuator, seu fictus campsor, non aliorum vtilitatem, sed proprium lucrum quærit, ideo non aliis seruire, sed sibiipsi intendit prodesse. Contra hoc stat ratio: quia similiter mercatores, qui aliundè merces cum magnis laboribus, & expensis, & periculis, afferunt suum proprium commodum, & lucrum quærunt, & sibi**[[147]v]** ipsis prodesse intendunt: sed non ob id ipsorũ lucrum moderatum est cõdemnandũ, cùm in re ipsa reipub. ministrent: Quicquid sit de eorum intentione. ministrant autem eundo, redeũ do, merces cum periculo & labore, atque expen sis portãdo. Similiter præfati mutuatores ministrant. At dices, ministrant mercatores merces vendendo, quasi mutuator præfatus non similiter ministraret pecunias mutuando. Sed dices tale ministerium mutuandi gratuitè debet fieri, similiter etiam, gratuitè ipsa venditio fieri debet: cùm actus iustitiæ sit, quæ æqualitatem requirit, nec mercatores pro ipso actu venditionis in pretio ascendunt, vt suppono, sed pro oneribus susceptis, vt patet.

Postremò in cõfirmationẽ primæ rationis arguitur. Impertinẽs esse videtur numismatum, q̃ in cãbio puro permutãtur, diuersitas, ad hoc quòd lucrum possit inde acquiri: sed quod ad id pertinens est, est obsequiũ ipsius cãpsoris, quod cãpsuario im pendit, & per consequens vbi sit simile obsequiũ, etiam si non sit numismatum diuersitas, erit similiter lucrum licitum. Antecedens patet. Nam quæro, hic purus campsor, qui dicitur cambium mutuum exercere, quam ob causam quærit lucrum: an propter permutationem pecuniæ: sed hoc non, quia ipsa pecuniæ permutatio sicut alterius mercis venditio æquali tatem requirit: ac proinde si mercator tantum accipit in pretio quantum merx ipsa valet, iusta est venditio: & si aliquod lucrum superaccipit, alia causa iusta quærenda est vltra ipsam venditionem: ita campsor purus si tantum in pecunia dissimili recipit quantum dat campsuario, iusta & æqua est permutatio, & ita si lucrum amplius quærit, alia causa assignanda est præter ipsam permutationem iustam: illa autem alia causa non est nisi obsequium: hoc autem est præfata onera, periculum, laborem, & curam suscepisse. Quòd si ita sit, impertinens ergo omnino est ad præfatum lucrum iustificandum quòd moneta soluenda sit diuersa specie ab ea quam campsor dedit, vel non, modò in valore æquiualeant omnino: & per consequens si adsit idem obsequium, & non eadem monetæ diuersitas, erit lucrum similiter iustificandum. Itaque videtur, huiusmodi campsores (qui propriùs mutuatores dicendi sunt) non esse ob id simpliciter condemnandos quòd cum aliquali lucro mutuant: non quidem ex mutuo sperato, seu intento, sed ex honesto obsequio mercenario per eos impenso. Si autem condemnãdi sunt, causa erit excessus lucri: quia scilicet, præfato obsequio non proportionatur, sed superexcedit: quod experientia ipsa satis commõstrat, cùm videamus huiusmodi campsores ex pauperibus

breui tempore ditissimos euadere: aliis quibus seruire se dicunt depauperatis, & rebus suis misera biliter spoliatis. Sunt etiam condemnandi ob pacta alia quæ ipsi in suis cambiis, seu mutationibus, in suam vtilitatem aliorumq́ue damnum apponere solent: de quibus esset particularis habenda notitia, antequam vel damnentur, vel approbentur: quod enim nunc difputando conclusum est, tale est, scilicet, quòd campsores siue cambiant, siue merè mutuent, poterũt lucrum moderatum & præfatis oneribus per eos assumptis correspondens, exigere: sicut cæteri mercatores ob similem causam possunt in pretio ascendere: iuxta ea, quæ suprà de vẽ ditione diximus: quæ sententia ampliùs confirmatur per Bullam Leonis super Monte Pietatis tradita, de qua infrà in quæstio. sequente. Cambia tamen quemadmodùm de facto fiunt, non approbo: quia nec debitum seruatur moderamen, nec ad solum obsequium respectus habetur, sed ad tempus: nam quanto tardiùs est agenda solutio, eo plus augent lucrum, quod nõnullum argumentum est inten tionis vsur ariæ.

Corollariè sequitur, quanto maiora & plura sunt onera ob causam cambiendi, seu mutuandi suscepta, tan to magis licitum est in lucro ascendere, & ecõtrà: eò quòd lucrum ob illam causam acceptum de bet causæ ipsi proportionari. Sunt autem huiusmodi onera in triplici differentia, quædam dicuntur antecedere, quædam concomitari, quę dam verò ipsum cambiam, seu mutationẽ sub sequi. Quæ antecedunt sunt ea, quæ suprà diximus, pecunias diuersorum generum quærere, & aggregare, & ministros in pluribus locis aut vno ad cãbiendũ paratos habere &c. Quæ con comitantur sunt, pecunias mutuandas, seu cãbiendas numerare, & si in alio tempore aut lo co solutio agenda est, in libris scribere, & periculo sępe huiusmodi pecunias mutuatas expo nere. Quę autem sub sequuntur sunt, interesse aliquod pati, timor iustus, & anxietas de solutione, non sine expẽsis & lite agenda: & expen sæ ipsæ in capitalis recuperatione factæ, & alia multa possunt ipsi cambio, seu mutuationi accidere: quæ omnia non tenetur campsor, seu mutuator gratis pro mutuatario sustinere: sed p̃tio possunt omnia illa æstimari, vt suprà**[148r]** dictum est: ac proinde his auctis aut diminutis, licitum est lucrum correspondens augere, aut diminuere: attẽto semper nè inde infamia, aut scandalum subsequatur.

Corollariè sequitur plures causas ad lucri augmẽtum concurrere in cambio impuro, in quo vltra diuersitatem monetæ, diuersitas loci & temporis interuenit, quàm in cambio puro, quod fit ad statim, in eodẽ. s. loco & tẽpore. ¶Sequitur etiam non easdem causas concurrere ad lucri acceptionẽ in personis priuatis cambientibus, quæ in his qui ex officio suscipiunt: vt de se satis constat: non tamen ob id est omnino illicitum eisdem priuatis lucrum aliquando prætendere: quia esto illa omnia antecedentia non concurrant, quemadmodùm in veris campsoribus inueniuntur: possunt tamen alia omnia in eisdem priuatis inueniri.

De pecunia an vendi possit.

ESset tamen dubiũ an dempta ratione interes se, similiter & obsequij prædicti, possint campsores lucrari ratione valoris, seu qualitatis numismatũ: puta quia pecunia aurea maioris valoris sit ratione materiæ, quam argentea. Et vt intelligo sunt doctores, qui tenent par tem affirmatiuam, dicentes pecunia esse vęnalem sicut & alias res: non quidem ratione valoris, quẽ habet pecunia quatenus pecunia est, quem va lorẽ dicunt legalẽ: quia lege iam institutum est, quantum valeat Florenus, quantum ducatus, & ita de aliis: & talis valor legalis inuariabilis est, quandiu durat lex ipsa, q̃ valorem talẽ instituit. Cõsiderãdo tamen qualitatem monetæ habet aliũ diuersum valorem à legali distinctum, ratione cuius vna moneta plus valet, quam

alia, etiam si legalis earum valor sit idem. Vt plus valent centum ducati in auro quàm in argẽto, & plus in argento, quàm in ære, seu metallo inferiori: id patet cõputando aurum ad argentum, nam aurũ valet ad deaurandum, valet ad certo modo me dẽdũ: valet quia diuturnius est & incorruptibilius: valet quia moneta aurea fac iliùs potest de loco in locum portari, quam argentea, aut ęrea, propterea quia minùs ponderosa. Valet etiam, quia meliùs domi conseruatur aurea, q̈ alię monetæ, existente semper earum eodem valore legali. Valet etiam, quia vna vniuersaliùs est distra hibilis, quia in pluribus regnis & locis currit & expenditur, quam alia. Valet etiam, quia non ita facilè valor legalis bonæ pecuniæ variatur, sicut valor aliarum pecuniarum inferiorum, quæ magis sunt periculo diminutionis expositæ. Itaque non solum aurea pecunia valet plus quàm alia inferior moneta, ratione materiæ: sed eitam quatenus pecunia est, & talis qualitatis, dicitur plus valere ob præfatas & alias vtilitates, in quibus vna moneta aliis monetis est præferenda: ideo dicunt hac ratione posse pecuniam vendi cariùs quàm sit valor eius legalis, & per consequens posse campsores non solùm ratione obsequii, seu officii cambiendi, aliquod lucrum intẽdere, sed ex ratione qualitatis numismatis, quod permutant, seu cãbiunt. Et si ab his quęratur, quid igitur operatur lex quæ valorem determinatum pecuniæ instituit: & si potest cariùs pecunia vendi, quàm valor ille legalis requirat: dicunt, valorem legalem seruire ad cõmmutationes rerum, quę pro pecunia fiunt. Vt si quis velit emere triticum, aut oleum, aliásue merces, nil refert pro illis soluat decem ducatos in auro, aut in argento. Secùs in commutatione pecuniæ pro pecunia: quando quidem vsus principalis ad quem pecunia fuit instituta seu inuenta, non fuit cambire, hoc est pecuniam pro pecunia permutare. Sed emere & vendere res alias, quæ cõmuniter sunt ad vitam hominum necessariæ, quas cùm non omnes vbique homines habeant, nec res quas actu habent, illis ad habendum alias qui bus indigent, prosint: vt de se satis cõstat: ideo necessariũ fuit aliquid instituere, quod vbique valorem haberet, & vbique pro rebus aliis posset cõmutari, vt mediante illo, homines ea quæ sibi necessaria sunt, valeant vndecunque comparare: tale est numisma, & ita immediatè fuit ad inuentum ad merces alias comparandum. Verùm quoniam numismata sunt inter se diuersa, nec omnia vbique expenduntur, nec omnia vbiq; reperiuntur, & eorum quæ reperiuntur, & expenduntur, quædam sunt quibus homines magis indigent ad res (quas volunt) comparandum: quædam verò, quæ ad id non ita illis deseruiunt, ideo hęc numismatum varietas induxit necessitatem cambiendi, hoc est, pecuniam pro pecunia permutandi: nam sicut nobis necessarium est, panem, & vinum, & vestitum, aliaque necessaria quęrere, si non ea habemus: nec ea sine pecunia poterimus inuenire: ideo ex cõsequẽti necessarium nobis est, pecuniã q̃ ad id nobis deseruiat q̃rere: hanc autem inuenimus, velres nr̃as pro pecunia vẽdendo, vel**[[148]v]** pecunias nostras, quæ non ita ad necessaria emendum nobis deseruiunt, pro alia cõmodio ri nobis pecunia permutando. Itaque pecuniæ pro pecunia permutario est eius secundarius vsus, non propter se, sed propter alium priorem principaliter intendendus. Et ita dicunt, legalem valorem ad primum vsum deseruire: & pecuniam in principali eius vsu cariùs expẽdere, quàm sit valor eius legalis, esset peccatum, quo lex ipsa violaretur: secùs in secundario eius vsu, quo pecunia pro pecunia permutatur, in quo non est necessarium stare valori legali. De hoc modo loquendi videtur primò, q̨ non magis suffragetur cãpsoribus quàm aliis, quia illas easdem commoditates, quas pecunia aurea supra argenteam, aut aliam inferiorem in potestate campsoris habet, easdem habet in potestate non cãpsoris, vt de se patet: ac proinde, si campsori est licitum talem pecuniam vende re cariùs, quàm sit valor legalis, ob eandem causam erit hoc idem licitum cuicunque alij.

Secundò esto suffragetur cãpsoribus, qui cãbiũ purum exercent, aut etiam impurum, modò cãbiũ propriè sumptum sit: non tamen deseruit aliis, qui communiter dicuntur cãpsores, cùm sint potiùs verè mutuatores: quibus. s. imptinẽs est tempore soluitonis aurea aut argentea moneta soluatur: imò & conueniũt, vt tempore solutionis eadem specie, aut melior moneta, quam fuerit tradita soluatur: & tamen cum hoc lucrum suum quærunt, vt passim in cãbiis, quæ sunt in vsu in Hispania, videm[9].

Tertiò quòd nec campsores, nec non campsores per hunc modum excusentur, apparet: quia credendum est, legislatorem, qui certum valorem ipsi pecuniæ instituit, omnes ipsius pecuniæ commoditates, seu qualitates attendisse, alioqui nulla videretur ratio quare aurum in decuplo plus, quàm argentum eiusdem ponderis: & argentum similiter multò plus, quàm aliud inferius metallũ valere sit institutum, nisi quia cognouit legislator, aurum longè plus, & ad plura quàm ar gentum valere: & argentum similiter longè plus & ad plura quàm alia inferiora metalla prodes se: ac proinde velle personas priuatas, non habito principis, aut legislatoris consensu, valorẽ seu pretium monetæ augere, putandum est ex cupiditate inordinata mercatorumpotiùs quã exnecessitate, aut publica vtilitate, euenisse. Quare non videntur excusandi, lucrum ex va lore monetæ contra leges institutum prætendentes, nisi ad obsequium, vel interesse, vt dictum est, recurratur.

Quartò: quia sicut moneta melioris materiæ suas habet cõmoditates, quia faciliùs numeratur, seruatur, & trãsportatur: ita etiam monetæ minutiores, aut vilioris materię, suas similiter habent cõmoditates, & cõmunibus hominum necessitatibus per il las faciliùs subuenitur. Nam si homines inter se conferamus, longè plures sunt indigentes, q̧ diuites: indigentibus autem multò magis prosunt pecuniæ minutæ, vt res quibus indigent sibi comparent, quàm aliæ grossiores, quales sunt aureæ: imò & ipsis diuitibus sæpiùs sunt magis necessariæ pecunię minutæ, quàm gros sæ, ad sibi & suis necessaria comparandum: & ita sicut ad certum effectum plusvalet aurea quã argentea vel alia inferior, ita similiter ad suum certum effectum plus valet argentea, & inferior, quàm aurea: & ita si campsor, dando auream monetam, posset ob talis pecuniæ commoditatem lucrari: ita alter, qui pecuniam minutam campsori tradit, deberet similiter inde lucrari: cuius oppositum semper videmus. s. q̧ campsor qualẽcunq: pecuniam cambiat, siue meliorem pro peiore, siue econtrà, semper à campsuario lucrum suum quærit.

Quintò dicere quòd valor legalis seruit pro aliis commutationibus, & non pro cãbio, non videtur oĩno verũ: nam si propter valorem legalẽ tantum triticum seu oleum reperitur pro decem ducatis in argento, sicut pro de cẽ ducatis in auro, & econtram, sequitur quod decẽ ducati in auro, & decem in argento ęquiualent vni tertio, puta tritico in tali quantitate, & per cõsequens æquiualebunt inter se: & ita si decem ducati in auro pro decem in argẽto permutentur, æqua & iusta erit p̧mutatio, qualis esset permutatio decem ducatorum in auro, aut decem ducatorũ in argẽto, pro illa assignata tritici quanti tate. Adde quod numismati non per res alias vęnales valor impositus est, sed per alia numisma ta: vt ducatus institutus est vt valeat. ccclxxv. dipondia, regale argẽteũ institutum est vt valeat xxxiiij. dipondia: ad hunc modum de aliis monetis maioribus dicẽdũ est, quod earum valor est per minores monetas taxatus & determinatus, ac proinde iusta erit permutatio, si moneta maior pro minoribus eiusdem valoris legalis permutetur: iniusta verò si à tali æqualitate recedatur, excepto nisi alia causa iusta talis recessus assignetur, vt si is, qui pecunias melioris materiæ erat in alium locum portaturus, & ad alterius instãtiã, eas pro aliis inferioris materiæ permutet, iustè poterit

aliquid vltra valorem legalem exigere: aut si eas erat ad**[149r]** alium finem conseruaturus, quarum conseruatio esset sibi facilior, aut si erat aliquid deauraturus, seu pecuniam suam ad alium finem locaturus: in his & similibus casibus sua interest, talẽ pecuniã pro tunc non distrahere: ac proinde, ratione ta lis interesse, poterit plus q̃ valet alia pecunia ꝑ qua suam permutat, exigere, Si tamen nil sua intersit, illam vel aliam pecuniam pro sua accipere, nõ video quare non sit præfata ęqualit as in tali ꝑ mutatione seruãda, qua pecunia pro pecunia permutatur, sicut seruanda est in alia qua pecunia pro merce alia commutatur.

H#c di xerim de pecunia, cui ex lege, aut cõmunitercõsuetudine patrię certus & determinatus valor cõueniat, & cõmuniter iustus valor reputatur, & secundum illum est pecunia permutãda & expẽdẽda, vbi lex illa vim suam habere, & communi consuetudine approbatam esse dignoscitur. Secùs de pecunia & lo co, in quo secundùm legem aut communem cõfuetudinẽ certum & determinatum valorem nõ habet, sed varium, pro vt aliarum rerum vęnalium pretiũ variari solet, vti fieri dicunt in nõnullis locis & ciuitatibus Italiæ & Flandrię: nam tũc non negarẽ, pecuniam huiusmodi vendi posse sicut & alias res, quæ venales communiter dicũtur: & haberet talis pecunia aliarum rerum vęna lium conditionem, quantum ad hoc quod est habere suam latitudinem iusti pretij, & quantum ad ascendendum & descendendum in va lore, secundùm abundãtiam aut penuriam talium pecuniarum, & secũdùm multitudinem & paucitatem venditorum & emptorum: qd' tamen locum non habet in locis vbi pecuniæ suus certus valor per legem communiter consuetudine approbatam, est determinatus. Quod notanter dixerim, quia si à lege per appositam consuetudinem receditur, & consuetudo tanta sit, quæ principi constet, & non cõtradicat, tunc non etiam condemnarẽ factum, quo pecunia cariùs vẽditur, quàm sit valor eius legalis: vti nunc dicitur introducta cõsuetudo vendendi duplos ducatos aureos, pro viginti tribus regalibus, & amplius: lege tamen suam vim retinenre, vendi nisi secundùm valorem le galem non possunt, nec licitum est ducatoshu iusmodi permutanti, vltrà quàm lege statutũ est, pro illis accipere, nisi aliqua alia causa illius superacceptionis interueniat: puta obsequiũ cambientis, si campsor sit, aut aliquod interesse, iuxta ea quæ dicta sunt.

Inde fit vt moneta, quę in regno aliquo aut patria non currit, vendi possit, ex quo nullum illic valorem habet in quantũ pecunia, sed in quantum talis & tanta materia est, fit insuper vt si certum aut probabile sit, certã monetam breui fore in valore legali diminuẽdã, iustè posse permutari pro alia, quę àvalore quem illa actu habet deficiat, & causa est diminu tio valoris breui futura. Sicut etiam licitum est pro multa pecunia in naui tempore tẽpestatis existente, longe minorem dare: & causa est periculum cui pecunia nauis exposita est. & pro centum ducatis Hispali, aut in alio loco distan ti soluendis, licitum est aliquid minus dare: & causa est onus iniũctũ ei, qui illos proprio labo re, cura, & expensis, est recuperaturus, Ad hũc modum de aliis inferri & exemplificari posset. Itaq; ad excusandum cãpsores & mercatores qui in pecuniis permutandis, & expendendis tractant vt inde aliquid licitè lucrari possint, non opùs est ad facultatem vendendi monetas recurrere: cum illis secundùm legem suus certus valor sit institutus. Sed vt contractus iste pecuniarius iustus sit, modò permutatio seu cambiũ sit, modò mutuum, necesse est ęqualitatem, inter datũ & acceptum, seruare: excepto nisi causa aliqua iusta, q̃ inęqualitatẽ excuset, interueniat: & per hoc facilimum est de omnibus cambiis iu dicare, si liciti sint, an vsurarii, an iniusti.

De causis ob quas solent cam psores lucrum augere.

ILlud item est ad uertendum qvltra causas suprà assignatas ob quas licitum est plus in cãbio lucrari, quam eis non existenti bus, solent ob alias causas cãpsoreslucrũaugere. s. rõ ne loci distãtioris: idque in cãbiis ad locum in qui bus. s. loci diuersitas interuenit: nam quo ad distã tiorẽ locum cambitur, eo maius lucrum exigitur, si militer rõne quantitatis pecunię cãpsę. Nam quo maior pecunię quantitas in cambio datur, eo mai⁹ lucrum exigitur: idque tam in cãbio puro, quã etiam impuro. Similiter ratione temporis, cãpsuario ad hoc quod soluat concessi. Nam quo maius tempus illi ad soluendum conceditur, eo magis lucrari cãpsores volunt. Similiter attẽdunt ipsi cãpsores & mercatores ad abundantiam & penuriam pecuniæ in tali loco & tempore existentem: & quo maiorem penuriam pecuniæ illic esse agnoscunt, eo magis lucrum augent. De quibus lucri augmentis ob causas huiusmodi dubitatur, an licita sint, & præfatę eausæ suffi-**[[149]v]**cientes sint ad præfatum lucri augmentum. Et dicendum quod nulla ex his causis est de se sufficiens ad præfatum lucrum augendum: secùs ra tione adiũcti, si alia. s. cusa iustior concurrat. Et quidem de loci distantia constat quod per se nil conferat ad lucrum augẽdum, sed ratione one ris adiũcti. s. quia cãpsor qui hîc pecunias dat alibi eas recuperaturus, suscipit in se onus hoc, s. mittendi ad locum distantem famulum seu mi nistrum, qui tales pecunias suo tempore recuperet: & quia hoc onus videtur quasi per se an nexum cambio, quod ad locum distantem fit, ideo de hac causa non dubitatur quin sufficiat ad augendum lucrum secundum exigentiam distã tiæ, cùm maior distantia maiores labores, & ex pensas requirat, quàm minor.

De alia causa quæ tempus intermedium concernit, similiter dicendum quod perse non est causa sufficiens ad lucrum augẽdum. Qui enim ob solutionis expectationẽ lucrum quęrit, vsurarius est: & quo maius lucrum ex maiori dilatione intendit, peior vsurarius est lucrum ex mutuo intendens, cùm ipsa solutionis per tem pus expectatio, quædam mutuatio sit: ex adiũ cto tamen non inconuenit lucrum quęrere, & illud augere. vt si ex dilatione soluendi conces sa ipse campsor aut etiam mutuator aliquod verum interesse patiatur, siue damni emergentis, siue lucri cessantis, licitè poterit ratione talis interesse aliquid vltra capitale exigere, seruatis conditionibus ad interesse requisitis, de quibus suprà: & quo maius est tale interesse, eo maius lucrum potest exigere. Vnde errant qui in distinctè condemnant eos campsores qui quo per maius tempus solutionem expectant, eo ma ius lucrum à campsuariis exigunt, recta quidẽ est condemnatio si tales ob temporis magnitu dinem principaliter lucrum augent: non tamen recta est si huiusmodi augmentum ratione interesse quod ex tanta dilatione patiuntur, exigunt, idque in conscientia & veritate: secùs stando in pręsumptione, quia semper contra huius modi campsores pręsumitur, maximècùm ipsi fateantur se non recompensam pro interesse, sed lucrum intendere.

De alia causa lucrum augendi, quæ est quã titas pecuniæ quæ cambitur, dicendũ quod nec hanc causam per se ego iustificarem, nisi alia secum iustior ad lucrum augendum cõcurrat: nam loquamur, exempli gratia, in cambio ad locum, puta ad Romam, quòd campsor det Tole ti campsuario centum ducatos aut ducentos, Ro mæ sibi soluendos, parum refert ad hoc quod ipse campsor lucrum duplet, si ducentos det: nam ad hoc quod Romæ recuperet ducentos, non maior labor, nec maiores expensæ requiruntur, quàm si solum centum esset ibidem recuperaturus: dein de siue campsor illos ducentos det per viam mutui, siue per viam cambij, ex quo alia tanta pecunia est sibi ex iustitia soluenda, iniquum vide tur & iniustum, lucrum quærere & augere, ex hoc quod multa pecunia mutuatur, aut pro alia soluẽda permutatur.

Deinde si maioritas pecuniæ campsę per se sufficeret ad lucrum augendum, sequitur quòd ita sufficeret in non campsore, sicut in campsore: hoc autem est falsum, quia si is, qui non est ex officio campsor, mutuet, vel cambiat magnam pecuniæ summam, non potest ob id lucrum magnum intendere: imò nec paruũ si nihil sua intersit, paruam aut magnam pecuniæ quantitatem mutuare, seu permutare: igitur sola maioritas pecunię mutuatę aut cam psę non sufficit ad iustè lucrum augẽdũ, nisi alia causa iustior concurrat, puta interesse campso ris: quia potest accidere quod si magnam pecunię summam cambit, aliquod inde verum interesse patietur, quod pro campsuario gratis sustinere non debet: ideo ratione talis interesse poterit lucrum correspondens exigere, & illud augere: quod certum esse suppono.

Sed fortè insurget quis contra id quod dixi. s. non esse licitum lucrum augere ad augmentum pecunię quę cambitur, cum passim videam[9] lucrum illud, tam in cambio reali per literas, quàm etiam in cambio puro minuto tan to magis augeri, quanto maior summa pecunię cambitur: & hoc est communiter approba tum. Vt si campsor vnum regale cambit, vnum dipondium lucratur: si. 10,10. dipondia lucratur: si centum, centũ: & idem in cambio ducatorum sit. Respondetur primò, argumentum exfacto non valet ad iustitiam cõtractus: nam sicut idẽ fieri videmus, vt lucrum tanto magis augeatur quanto maior summa pecuniæ cambitur, ita si militer vedemus de facto fieri, vt quanto per maius tempus cambitur, tãto maius lucrum exigitur. Nec propter hoc id venit iustificadũ. Di cendũ secũdò, quod si licitum est lucrum augere ad augmentũ pecuniæ campsæ, hoc non est licitum de per se, sed ob aliam causam concurrentem, vt de interesse exemplificauimus.

Sed nunquid dempto interesse concurrit alia causa quare lucrum augeri possit, in casu, dicendum quod sic. s. onera ob causam cambij suscepta, q̃ (vt alia omittamus) sunt, cãpsorem suam industriam, curam, laborem, & solicitudinem, in tanta pecuniarum varietate acquirenda apposuisse, & expensas ob eandem cau-**[150r]**sam fecisse, & ministros aut famulos in diuersis locis suis expensis, ob eandem causam tenere. Quæ omnia cùm suum habeant valorem, quia mercenaria sunt, totus omnium horum onerũ valor est in aggregata pecunia, ad illum finem destinata, quodammodò contentus: & inter ipsas pecunias proportionabiliter diuidendus, ita vt qui inde multam pecuniam per viam cãbij accipit, multum valoris præfatis omnibus correspõdens soluat: qui paucam accipit, paucum pręfati valoris soluat: & ita si quanto maior pecunia cambitur, tanto maius lucrum exigitur, non est hoc per se ratione hac quia multa est pecunia campsa, sed quia multam talem pecuniam multum oneris præfati consequitur: huius exemplum est clarum in mercatore, qui ad nundinas it, multas inde merces allaturus, qui eundo, & redeundo, & merces apportãdo, mul tam curam & industriam, apponit, multum laborem subit, multas expensas facit, quę omnia suum habent valorem, & eorum valor quodãmodò in ipsis mercibus continetur, & proportionabiliter est diuidendus, vt qui plures merces emerit, plus præfati valoris soluat: qui pauciores, minus &c. Ita vt merces duplicem valorem cõtineant: alterum proprium, qui illis cor respondeat, alterum extraneum, ex pręfatis, labore industria, & expẽsis mercatoris, prouenientẽ. Ita similiter de pecunia campsoris dicendum est, quòd habet duplicem valorem, alterum proprium, qui legalis est, alterum extraneum oneribus à campsore ratione cambii susceptis, cor respõdentem: & ideo non mirum si ad augmẽtum pecuniæ campsæ, lucrum proportionabiliter augeatur: non quidem per se ob augmentum pecunię, sed ob valorem illum extraneum pecuniæ illi aduentitium, vnde fit vt si aliquis multam pecuniam cambiat, vnde nullum interesse patiatur, qui non id ex officio campsoris habet: & alius verè campsor tantundè cambiat, vnde similiter nullum interesse patiatur, primus nullum lucrum poterit iustè prætende re, cùm apud

eum pecunia sua non habeat pręfatum valorem extraneum, quem habet pecunia cãpsoris, vt dictum est.

Sed iterum obiicies, quia si pecunia campsa in quantitate aucta, licitum est lucrum augere, ob duplicem valorem, quem præ fata pecunia cõtinet: Sequitur quod esto campsor pecuniam illam non propriè cambiat, sed verè mutuet, poterit inde similiter lucrum etiam auctum quærere, ex quo siue cambiatur, siue mutuetur, suum duplicem valorem retinere. Respõ. si verè ita est quod talis pecunia cum præfatis omnibus fuit aggregata, non solum ad propriè, sed etiam ad impropriè cambiendũ: quod proprius mutuum est, fateor quod ob p̃fata onera, in ipsa pecunia virtualiter contẽta, seu permanetia, poterit talis campsor siue cãbiat, siue mutuet, lucrum quærere, non tamen ex ipso mutuo: & hoc cinsonat his quæ supram dicta sunt, de cam bio in quo sola temporis varietas interuenit. Secùs si pecunia non nisi ad verè cambiendum fuit aggregata, quia tunc non à mutuatariis, sed à campsuariis est lucrum exigendum: quia nõ propter mutuatatios, sed propter campsuarios talia onera assumpta fuerunt. Hunc modum quo pecuniæ ad præfatum finem aggregatæ, illum duplicem valorem attribuo, puta legalem, & aduentitium, non intelligas diuersum esse in re, à communi sententia: que tenet campsori pecuniã suam alij danti duplicem pecuniam ab illo alio deberi, alteram quæ pecunię datę respõ deat, alteram quę merces sit obsequio cãpsoris & oneri per eum suscepto, correspondens seu ꝑ portionata: explicatur tamen per modum pręctactũ iustificatio lucri acquisiti, habito respectu, ad quantitatem pecuniæ, quæ cambitur.

Aduerte etiam quod paucitas, aut pluralitas cãpsorum, sicut & paucitas ac pluralitas campsuariorum confert, ad iu stè augendum, & diminuendum lucrũ: quia lucrũ huiusmodi, iustificatur propter obsequium cãpsoris: vt sępe tactum est: & ideo lucrum tale ꝑ tali obsequio recipere, pertinet quodammodò ad locationem, modò autem quando plures sunt qui operam suam alicubi locant, minor solet illis merces exhiberi. Maior autem quando est penuria eorum qui talem operam locant, cæteris paribus: similiter si cætera sint paria augeturmer ces, quando sunt plures qui alienam operam conducant, ecõtrà verò minuitur, quãdo sunt pauciores conducentes: quemadmodùm etiã cęteris paribus crescit pretium rerum vęnalium, quando est earum penuria, & ementium abũdantia, econtrà verò decrescit quando est mer cium abundantia, sed pauci qui eas emant: ita igitur in præsenti crescere debet merces campsori debita, si pauci campsores sint, aut mul ti campsuarij: econtrà verò decrescere debet, si multi sint campsores, pauci aunt campsuarii.

Illud tamen ad quod in augẽdo lucrũipsi cãpsores attendunt, mihi non placet. s. si est pecuniarum abundantia aut penuria, in loco aut nũdinis, vbi se reperiunt aut in loco vbi solutio est agẽda: augẽt. n. lucrum quando penuriãpecu niarum esse sentiunt, econtrà verò diminuũt. Si. n. pecuniam venderent, iustê possent ad id ha.**[[150]v]** bere respectum, attamen nec pecuniam vendũt: nec abundantia, aut penuria pecunię causa est quare lucrum in cambio prætendunt, sed obsequium seu onus ipsius cambii, per ca mpsorem in aliorum vtilitatem assumptum, aut interesse, si quod ex cambio ipsi patiantur, vt dictum est, ac proinde cęteris paribus nil refert, cãpso res multam aut paucam habere pecuniam, vt in lucro iutento possint ascendere, aut descendere, quemadmodùm multum aut paruum tem pus, campsuariis ad soluendum acceptum, con cedere, nihil agit ad præfatum lucrum augendum, vt dictum est. Ac proinde in cambio, ad locum distantem facto, si volumus eius iustificationem, aut vitium agnoscere, diligenter est attendendum, quæ pacta & venditiones apponantur, & quam ob causam lucrum exigitur, aut in lucro ascenditur: si enim ratione

maioris distantiæ, maius lucrum exigitur, non est de se damnandum, ob rationem suprà dictam. Similiter si ratione maioris pecuniæ campsæ, ob causam concurrentem (vt suprà exposui) simi liter si ratione paucitatis campsorum, aut mul titudinis campsuariorum. Si tamen maius exigitur lucrum ob maioritatem temporis, quo expectatur solutio, vsuram esse pręsumendum est, & iudicãdum. Similiter si propter pecunia rum penuriam, cęteris paribus, maius exiget lucrum, quanuis vsura non sit, erit tamen iniusti tia. Et quantum ad restitutionem attinet, parũ refert, vsura sit an iniustitia, quia ex vtroque nascitur obligatio restituendi.

Patet hinc quid de hoc cambio iudicandum sit: campsor dat. b. mille ducatos Toleti, quos. b. habet Valentiæ aut Barcinone soluere, hac lege vt ꝑ cãbio soluat. b. 30. aut. 40. ducatos, inde. s. ad duos menses, quando capitale cum lucro soluere ex conuentione debet. Si tamen. b. pro solutione petit quatuor mẽses, duplat campsor aut saltem auget lucrũ: certum est hunc contractum esse mutuationẽ, cùm nulla ad pecuniæ datæ, & soluendæ diuer sitatem, ratio habeatur: & non tamen inde cõdemnandus est, quia lucrum simpliciter prætẽ dit, sed quia vel excessiuum, vel vsurarium: ratione. s. temporis ad solutionem agendam con cessi. Errant ergo qui indistinctè hæc omnia cambia condemnant, nihil in condemnando aliud attendentes, quàm in talibus vt plurimũ mutuum commisceri: aut ex pecunia quæ non parit, lucrum quæri. quæ nimis superficialiter ab his doctoribus dicuntur, & superficialiùs res ipsa per eos indagatur: vnde accidit vt damnẽt eos qui excusandi sunt: econtrà verò ex cusent, quos condemnare debuissent, incidentes in illud per Esaiam prædictum: Væ his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.

De quibusdam cambiis in particulari.

VT ergo eorũ quæ dicta sunt, notitia aliqualis per practicam haberi possit, conuenit exempla nõnulla ponere, pro vt cam bia solent diuersimodè exerceri: & primò exẽplũ de cãbio reali, quod solet minutum dici clarum est. Sit ergo campsor, A: sit autem campsuarius, B. B igitur pecuniis paruis indigens, venit ad. A. qui eas ipsi. B. tradit, recipiens ab eodem B. alias grossiores, aut econtrà: hoc est verum & proprium cambium in quo vna pecunia pro altera, ratione differente permutatur: & nullũ est mutuum, cùm temporis diuersitas non interueniat, sed ad statim fit, ideo illic vsura esse non potest: & seruata ęqualitate inter datum & acceptum, est iustum cambium. Si autem lucrum aliquod ipse. a. accipiat, sicut & recipere potest, & moderatum sit, erit iustum lucrum: si immoderatum, erit iniustum: debet autem esse moderatum, hoc est proportionatum obsequio ipsius campsoris iuxta communem cõsuetudinẽ aut iuxta arbitrium bonorum virorum expertorũ: & licèt hoc dicatur cambium purum, eò quod non est mutuum admixtum, non tamen est cõtractus simplex, sed mixtus ex cambio, quod est permutatio pecunię pro pecunia: & ex alio cõtra ctu in quo cãpsor obsequium suum quodãmodò vendit, seu locat, pro illo incremento quod cambiendo lucratur: aut si sit alia causa iusta, præter obsequium, puta interesse, ratione cuius possit tale incrementum acciepere, erit illic & est alius implicitus contractus, quo ipse cam psor aut etiam non campsor, pro certo lucro ob causam illius cambii patitur aliquod interesse, seu aliquod onus subit, quod gratis procã psuario subire non tenetur.

Dicitur aliud cambium reale per literas, & fit dupliciter: quia vel cãpsor dat pecuniam, priùs solutioẽ expectãs: vel recipit ipse pecuniam, priùs alibi soluturus. Exemplum primi. A campsor dat centum ducatos B Toleti, solutionem ad terminum designatum Romæ,

vel in alio loco diuerso rece-**[151r]**pturus: Dico hoc cambium esse non ad statim sed ad locum diuersum: & vidẽdum est, an Pecunia alibi soluenda: debeat ex conuentione esse dissimilis ei quam campsor Toleti dedit: An non referat similem, aut dissimilem esse. Si primum, est verum cambium, quia permutatur pecunia vnius rationis pro alia dissimili alibi soluẽda: est etiam impurum cambium in eodem casu, quia ex quo expectatur solutio, ad certum terminum agendum est tacitum mu tuum, vt constat: & si ratione huius dilationis lucrum intenditur, vel exigitur, est vsura. Si au tem lucrum intendatur, ratione obsequij, aut interesse, aut oneris, ob causam talis cãbij suscepti, & sit similiter moderatum, iuxta exigentiam ipsius causæ, licitum erit tale lucrum: & si pecunia alibi soluenda sit æqualis pecuniæ per campsorem datæ, dempto præfato moderato lucro, erit totus contractus licitus, ex quo hi cõtractus in quos resoluitur liciti sunt: puta permutatio monetæ, pro alia tantundem alibi va lente, vbi soluenda est: & mutuum implicitum quod gratuitè fit, cùm non inde lucrum aliqđ prætẽdatur: sed proportio lucri ad causam iustam, ob quam recipitur.

Si autem ex conuentione nil refert, pecuniam soluendam similem, aut dissimilẽ esse ei quæ Toleti à cãpsore tradita fuit: Tunc non est verè cambium, sed purum mutuum, cũ illic concurrant substãtialia mutui: nam pecu nia à campsore data. facta est de dominio cam psuarij, & stat periculo eiusdem campsuarij, & est illa eadem in specie soluenda: igitur est mutuum, & per consequens si inde prætendatur lucrum, erit vsura. Si autem ex alia causa iusta lucrum prætenditur immoderatum, erit in iustitia: si moderatum, erit totus contractus licitus, quia resoluitur in duos licitos, puta in mutuum ratione cuius nil speratur, & in alium in nominatum, in quo lucrum proportionatur causæ, ob quam recipitur, siue sit obsequium à campsore impẽsum, siue interesse, siue onus ob causam pręfati mutui acceptum, & in omnibus seruatur ęqualitas: nec refert quod maior sum ma pecuniæ, sit alibi soluenda, quam sit ea, quam cãpsor tradiderat: quia illa maior summa soluẽda, est diuidenda in duas partes: quarum altera sit æqualis pecuniæ per campsorẽ traditæ, altera verò sit lucrum correspondens causę iustæ ex parte campsoris se tenenti.

Secundo modo sit hoc cãbiũ reale per literas, taliter vt campsor prius recipiat centum ducatos, exempli gratia, Toleti à cãpsuario, qui eis Romæ indiget ꝑ negotiis suis, & cãpsor dat illi suam schedulam (vti solet) per quam factor, seu minister cãpsoris cum certa summa pecuniæ, puta. 95. ducatis, ipsi campsuario Romæ respondebit, loco centum, quos ipse campsor Toleti acceperat. & distinguatur vt priùs: quia si cõuentũ est vt pecunia Romæ soluenda, sit alterius rationis, ab ea quam cãpsor Toleti accepit, verum cãbium est: quia permuta tio monetæ pro alia, ratione differente, aliàs non est cambium sed mutuum, non quidem ex parte campsoris qui nil in tali casu campsuario mutuat, sed potiùs ipse campsuarius pecuniam suam campsori mutuat, eam Romę recepturus: ac proinde non potest campsor in hoc casu de vsura argui, etiam si immoderatè lucretur, quanuis de iniustitia argui possit, vt de se satis constat. Ad videndum igitur iustúsne an iniustus sit, huiusmodi contractus: diuide vt priùs maiorem summam, quę est illa quam cãpsor Toleti accepit, quæ sunt centum ducati: diuide (inquã) in duas partes: quarum altera æquetur summæ minori, Romę per campsorẽ soluẽdæ: altera verò sit lucrum quod inde campsor lucratur: & si tale lucrum sit moderatum, & causę ob quã recipitur sit proportionatum, totus contractus erit iustus, quia seruatur æqualitas inter datum & acceptum, & inter lucrum & causam ob quã receptum est: secùs si sit excessiuum lucrum, quia tunc erit iniustum, & restituendum.

Patet etiam ad casum hunc quid dicendũ, & vt ferunt, communiter est mercat oribus in vsu: Petrus mercator habet Metinæ mille ducatos, qui totidem in Flãdria ob certas merces inde allatas soluere tenetur, qđ vt sine dãno, imò cum lucro suo faciat, alium mercatorẽ quęrit, cui Metinę, illos mille ducatos, ad cambiũ tradat: adest mercator secũdus, qui illos ad cãbium accipit, totidem pro Petro in Flandria soluturus: Petrus insuper inde lucrum quę rit, super quo inter se conueniunt, & ita fit vt Petrus soluat cum lucro, quod in Flandria solue re tenebatur. &c. Dicendum huiusmodi cambiũ esse purum mutuum, cum nulla ratio habeatur diuersitatis inter pecuniam datam, & soluendam, & ideò lucrum per Petrum ex tali cambio acquisitum, vsurarium est iudicandum, eò quod nulla alia causa illud exigendi appareat, pręter mutuũ præfatum. Obsequium. n. in casu ex parte Petri alteri impensum non apparet, cum potiùs alter mercatori ipsi Petro obsequatur, onus illud pro eo subeũdo, quo. s. se obligat ab soluẽdũ mille ducatos in Flãdria, ratione cuius iustius poterat. 2. mercator, lucrum quod Petro acquiri tur, ipse ab eodem exigere: inter esse etiam Pe-**[[151]v]**tri in casu non concurrit, cùm ipse Petrus illos ducatos alioqui erat in Flãdriam missurus, vel aliquem qui pro eo illos illic solueret quæsitu rus, quemadmodum & quæsiuit: imò esto Petrus inde aliquod interesse pateretur, non est illius habenda ratio, ex quo ipse Petrus sponte se obtulit, & non ad alterius instãtiam suos mille ducatos alteri mutuauit. Imò esto Petrus in casu illud lucrum non exigeret, sed tan tùm mille ducatos vt pręfertur alteri daret, ad iecto per eum pacto quod ille alter totidem in Flãdria pro eo solueret, esset vsurarius cõtractus: nam tale pactum per Petrum appositum facit vt non gratuitè pręfata mutuatio fiat, cùm no lit summam illam alteri mercatori dare, nisi præ fatum onus illi iniungendo, ad quod ex natura mutui minimè tenebatur.

Secùs fortè esset si. 2. mercator sponte ad Petrum veniret, eumque sua instantia induceret, vt illi præfatam pecuniæ summã cãbiat, seu mutuet, adiecto per ipsum mut uatarium pacto quod eandem in Flandria ipsi mutuã ti soluet, oblato insuper solito lucro ipi Petro: nam tunc non video vnde talis contractus sit cõdemnãdus, si enim Petrus summam illam nõ erat alioqui in Flandria soluturus, iustus esset contractus, & iustum similiter esset, pręfatum lucrum per Petrum acquisitum: quod autem ipse erat summam illam in Flandria soluturus, cõtra ctum non vitiat, cùm ad illum omninò per ac cidens se habeat: ratio autem, hunc casum iusti ficandi, similiter & lucrum, videtur, quare Petrus mutuãs, ad alterius instãtiam onus subit quod pro illo gratis subire non tenetur. s. solutionẽ alibi. s. in Flandria recipere. Dempta ratione interesse, si qđ ex tali mutuatione patitur, specialiter si Petrus in Flandria factorẽ stipen diatum habet, ad finem huiusmodi cambia fa ciendi, etiam si gratia mercantiæ illum illic ha beat, quia iam videtur quodammodò campsor esse ex officio, vnde licitum est ei commo dum quærere.

Est aliud. 3. cambium quod siccum dici so let, quia cùm mutuum sit, quęrit inde campsor lucrum, & exemplificant multiplici ter. Vt si campsor dat Petro hîc centum ducatos hac lege, vt totidem in alio loco soluat. Vbi certum est ducatos plus valere, quàm hîc vale ant: verùm non est hoc indistinctè condemnã dum, nisi aliud deprauãs pactum apponatur: sed distinguendum per quem apponatur, tale pactum, an per campsorem, an per campsuarium. Si primum, mutuatio illa non gratuitè fit, sed cum onere mutuatario iniuncto, ad quod ratione mutui minimè tenetur, & ideò vsurarius est contractus ille. Si verò pactum per mutuatarium apponatur, tunc mutuatarius imponit campsori onus mittendi famulum in illum aliũ locum, qui solutionem recipiat. Et hac ratione poterit aliquid vltra datum exigere, quod tali oneri

proportionetur: & ideò si excessus duca torum illius alterius loci vbi solutio agenda est, supra ducatos hîc à cãpsore datos, talis sit, qui non excedat exigentiam, seu proportionem oneris pro mutuatario suscepti, iustus erit cõtractus.

Campsor dat hîc in nundinis Petro cẽtũ ducatos, hac lege vt in fine mensis soluat, quantum infra decem dies valuerint centum ducati: & supponimus, quod in illis nundinis in dies variatur ducati valor, ita vt aliquando valet. 375. vt pono valere tempore contractus, aliquando. 380. aliquando. 370. attamen vt in plurimum valet plus quàm. 375. Dicunt hunc contractum vsurarium: quia ex mutuo speratur lucrum, eò quod vt in plurimum, solet valere vltra. 375. Secùs si esset verisimile dubium, plus minúsue sit ducatus valiturus, tẽpore solutionis, iuxta cap. In ciuitate. de vsuris. Dicendum quod in casu est mutuum, cùm sola tp̃oris diuersitas interueniat. Et contractus esset vsurarius, ob lucrum illud speratum, si nulla alia causa iusta illius lucri pręter mutuum adesset, attamen si verè campsor ex officio sit, qui one ra cambij in se suscepit (de quibus suprà diximus) non est damnandus contractus simplici ter, per hoc quod lucrum speret, non ex mutuo, sed ex obsequio impenso, vel ex onere ob causam talis cambij suscepto, modò illi sit proportionatum. Qui tamen contractum simpliciter cõ siderant, nihil aliud quàm mutuum attendentes, non mirum si vniuersaliter huiusmodi cõtractus damnẽt. Si tamen id ex officio non ha beat nec onera suscipit, nec suscepit ob causã cambiendi, & indigẽtibus subueniendi, essent simpliciter condemnandi.

Sunt multi diuites, qui diuitias acquisierunt, non ad cambiendum, sed ad alias negotiationes honestas, emptiones, & vẽ ditiones, exercendum, in quibus lucrari aliquid iustè soliti sunt: qui cùm videant ad se multos pecunijs indigentes venire, mutuum petẽtes, & non minus lucrum quàm ipsi alioqui lucrarentur, offerentes, dimissis negotiationibus mutuant: & lucrantur, & domi cum pecunis sedent: sperantes si quis ab eis pecunias mutuo petat, &c. an iusti sint excusandi? Dicendum quod tales nõ campsores, sed mutuatores sunt, pro vt forma**[152r]** casus sonat. Nec videntur onera cambij suscepisse, cùm diuitias non ad cambiendum, sed ad aliter negotiandum acquisiuerint, ideò excusandi non sunt, nisi ad interesse quod ob mutuationem patiuntur recurrãt. Verum cùm ipsi lucrum sentientes, sponte negotiationes relique runt, eligentes potiùs mutuare, quam negotiari, locum interesse non habet: iuxta ea quę suprà de interesse latiùs diximus. Secùs si tales mercato res verè parati & determinati essent aliter negotiari, & ad mutuatariorum instãtiã, à negotio alio impedirentur: his testis sit eorum consciẽtia. Habet vltrà talis modus viuendi speciem mali, habet secum infamiam, & parit scãdalum. Est igitur illis mercatoribus iniungendum, vt à talibus desistãt. Causa quare huiusmodi cambia in quibus fit mutuatio, vt in plurimum con demnantur, est clara: quia. s. notum est mutuũ quod in illis fit, quando cambia sunt impura. Notũ etiam est lucrum quod ipsi cãpsores seu mercatores intendũt: & tamen non est nota alia causa iusta ob quam licitum sit, lucrum tale exige re: ideò vt in plurimum, vsuraria iudicantur. Verum in conscientia plura sunt inquirenda vltra ea quę apparent, vt vel damnentur, vel excusentur, vt iam satis suprà significatum est.

De casu simili Monti pietatis.

Ex dictis patêre potest responsio ad casum sequentẽ, similem Monti pietatis, qui in nonnullis Hispaniæ locis est introductus. Cùm quidam diues agnosceret, qunata pauperes miserandi patiuntur, pecunias quibus indigent nec in campsoribus, nec non campsori bus, absq; lucri (vltra capitale) soutione minimè reperiẽtes, pietate quadam sancta commo tus,

certam ducatorum summam, cuidam cõmunitati, vbi ipse vitam agebat, tradidit: his legi gibus appositis. s. quod illa cõmunitas teneretur curam præfatæ summæ habere, ad indigentibus illius loci, certam partem ei mutuandum, puta decem ducatos vni pauperi in vno anno mutuando, à quo suum pignus reciperent, & in fi ne anni præfatus mutuatarius decem ducatos quos mutuo acceperat (accepto suo pignore) reddat: quódque præfata pecunia in alios vsus, pręterquã ad indigẽtibus mutuandum, non expendatur. Et quia res per communitatem totam cõmodè fieri non potest, nisi domum & ministros deputando qui præfatam curam in se suscipiant, & in domo ad id deputata permaneant, parati indigentibus ad eos venientibus mutuare. Qui etiam debent ea quæ mutuaue rint, & quibus, & pignora quæ acceperint in suo libro scribere: & postmodùm tempore so lutionis capitale recipere, & pignora suis dominis reddere. Super quibus statutum est, vt quicunq; mutuum ab illis ministris acceperint, vltra capitale aliquid certum contribuant, ita scilicet, vt pro singulis mensibus, quibus pecuniam mutuatam retinuerint, septem vel octo dipondia ipsis ministris persoluãt. Talis est in sententia Mons pietatis: & sicut casus de pecunijs positus est, ita & defrumento, quo vt in plurimum pauperes quotannis indigent, poni posset: sicut & in certis locis Hispaniæ practicatur. Quęritur quid de casu sentiendum.

Caietanus latè hunc casum in suis opusculis tractat, vbi tenet quod est iniustus & vsurarius: quia quanuis iustũ sit quod pręfati ministri aliquod stipendium pro suis operis (quas locare possunt) accipiant, attamen non est iustum quod pauperes mutuum ac cipientes, illud totaliter soluãt. Pro cuius exẽplificatione distinguit opera illorum ministrorum, dicens aliqua esse quibus sua merces debetur: alia verò quę non pro mercede, sed gratis agenda sunt. Ministri enim pecunias custodiunt, parati sunt indigentibus mutuare, pignora à mutuatarijs accipiunt, & hęc omnia in libris scribunt, pignora insuper custodiunt, & (cùm opùs fuerit) ea excutiũt. Tãdam mutua tum recipiunt, & pignora suis dñis reddunt: ex pensas etiam in domo cõducẽda, & libris emẽ dis, faciũt. Ex his quædam sunt, quibus nulla merces debetur. s. mutuare, & pignus suo domi no reddere. Alia verò suam mercedem merentur: verùm hæc sunt duplicia. Nam quædam fiunt in fauorem mutuantis, seu domini ipsarũ pecuniarum, seu cõmunitatis, in cuius nomine ministri mutuant, quædam verò in fauorem mutuatarij. Ha bere enim curam custodiendi pecunias illas, & in assecurationem mutui pignus accipere, & in eiusdẽ assecurationem pignus acceptum custodire, & mutuatam pecuniã scribere: & (adueniente termino) pecuniam mutuatam recipere: Hæc omnia (inquit) in fauorem cedunt mutuantis, vt. s. eius pecunia secura sit: esse autem ministros in certa domo paratos, vt illuc venientibus possint succurrere, id in fauorem est indigentium. Cùm ergo ministris**[[152]v]** dignam retribuere mercedem, illis conueniat in quorum fauorem eorum cedit ministerium (hoc autem pro maiori parte in fauorem cedit domini ipsarum pecuniarum) sequitur quod iniustè agitur cum pauperibus, qui mutuum accipiunt, eos ad to tũ stipendium ministris soluendum, compellẽdo. Cum id non ipsis, sed dño seu cõmunitati prædictæ, ob causam dictam esset iniungendum.

Est etiam (vt ait) alia iniustitia, quia pauperes æquale mutuum per idem tempus ac cipientes, æquale soluunt ministris stipendiũ: cum tamen accidat, quod pignora ab vno eorum data, vel ipsius custodibus onerosa non sunt, nec excussione indigent: vel saltem non adeò onerosa sunt, sicut pignora ab altero paupere tradita. Et cum pignora custodire, excutere, expande re, & eorum periculum suscipere, sit vnum de his quæ mercede sunt digna: sequitur non esse iustum, omnes pauperes mutuum accipientes, disparia vt dictum est pignora tradentes, in stipendij solutione æquales esse.

Patet Tertiò alia causa assignari, quare præfatus contractus sit vsurarius: quia secũdũ prædictas leges, aut pacta, pauper mutuatarius tanto plus vltra capitale soluit, quanto per plures menses mutuum apud se retinet: exigere autem vltra sortẽ, & lucrum augere ra tione maioris dilationis, aut temporis, est vsurarium (vt suprà sæpe tactum est.) igitur.

Oppositum tamen videtur esse tenẽdũ, idque ex fundamẽto ipsiusmet Caietani, quod est: Opera ministro rũ, per eos stipendianda fore, in quorum fauorẽ ipsa opera cedunt, in casu autem præsenti, oẽs actus præfati ministrorum, cedunt in fauorem & vtilitatem indigentium mutuatariorum: & non in fauorem aut vtilitatem diuitis, qui pecuniam (vt dictum est) donauit: necipsius cõmunitatis, cui ad pręfatum vsum tantum donata est, pro vt casus sonat. Hoc patet, quia si præfati actus cederẽt in fauorem diuitis, aut cõitatis, maximè quia omnes illi pro maiori parte valent ad pecuniam prædictam assecurandum, sed huiusmodi assecu ratio, non cedit in vtilitatem diuitis, qui eam donauit. Nam ille iam totum dominium, & ius, ad præfatã pecuniam, omnẽq; inde euenibilem cõmoditatẽ à se abdicauit, vt patet. Sed nec cedit in vtilitatem pręfatæ communitatis, quatenus à singularibus suppositis distinguitur. Nam siue præfata pecunia secura sit, siue non, nihil acerescit ærario publico illius cõmunitatis, nec decrescit: quandoquidem pręfata cõmunitas, nullum ius habet in præfatam pecuniam, ad pu blicos reditus inde emendum, seu meliorandũ: cum præcisè in vsum particularium personarum indigentiũ sit pecunia illa expendenda. Soli igitur pauperes mutuo indigentes sunt, qui ex amissione præfatæ pecunię iacturam paterentur: & ex eiusdem conseruatione & fecuritate cõmodum sentirẽt. Et ita non domini diuitis, nec cõmunitatis, sed particularium pauperum interest, pecuniam securam & tutam in communitate illa teneri, ac proinde omnes præfati actus qui pro pecuniæ assecuratione fiunt, in commodum cedunt mutuatariorum, seu pauperum mutuo indigentium.

Præterea prędictæ cõmunitati (pro vt à suppositis distinguitur) nõ fuit per præfatum diuitẽ (quid donationem fecit) vlla gratia facta: nam illa cõmunitas non ac quisiuit dominium illius pecuniæ, ita vt posset ea ad suî vtilitatem vti, sed potiùs suscepit onus, & obligationem, præfatam pecuniam conseruã di: & eam securam, & tutam seruandi, vt suo tẽ pore indigentibus mutuetur, pro quo onere, & obligatione iustè posset reddi & exigi merces: non à pæfato diuite, qui tam piam suarum pecuniarum donationem fecit: igitur ab illis in quorum vtilitatem, pecunia donata est, & similiter expẽdẽda. Hi autem sunt indigentes, qui præfata pecunia in suî vtilitatem vtuntur. Cum igitur præfatum onus, quod cõmunitas (vt præfertur) in se susceperat, in ministros per cõmunitatem deputatos transierit, sequitur quod iustè possunt præfati ministri stipendium ab his qui mutuum accipiunt, recipere: siquidẽ illis præcisè, per suum ministerium seruire videntur. Secùs esset, si prędicta cõmunitas præfatum onus in se liberaliter suscepisset, ita vt se obligare intenderit (absq; vllo stipendio aliunde reddendo) pecuniam (vt dictum est) iuxta mentem donãtis distribuere. Nam tunc de suis proprijs bonis, debuisset prædictos ministros stipẽdiare. Hoc autem non apparet ex casu, ex quo ab initio statutum est, vt ipsi mutuatarij dignam mercedem ministris redderent.

Præterea hęc eadem sententia per exẽ pla cõfirmatur: nam qui officia publica suscipiunt, in quibus priuatis personis reipublicæ ministrant, si à republica stipendiati non sunt, licitè ab illis personis priuatis, quibus ministrant, dignam mercedem recipiũt: vt videre licet in aduocatis, in procuratoribus, in tabellionibus, in mercatoribus, in artificibus, imò & in campsoribus, qui in sola pecunia tractant. Qui cùm publica exerceant officia seu ministeria, licitè possunt suum stipendiũ ab his quibus seruiunt exigere, & recipere. **[153r]** In casu autem

præsenti, inter publica officia, seu ministeria, venit computandum onus, per illos ministros susceptum, in quo cùm solis mutua tariis ministrent, & seruiant, sequitur intentũ.

Et per hoc patet responsio, ad motiua su prà pro Caietano inducta. Ad primũ dicendum, quod falso innititur fundamento, pro minori. s. quod opera præfatorum ministrorum, pro maiori parte, cedunt in fauorem præfati diuitis, seu communitatis, & pro minori parte in fauorem mutuatariorũ. Imò in nullo cedunt in fauorem diuitis donantis, nec communitatis, præfatum onus subeuntis, sed omnia in fauorem mutuatariorum, vt ostensum est.

Ad secundum dicendum, quod esto ita sit, q quorũdam pignora sint magis periculosa ad ea custodiendum, aut magis onero sa, quam alia: vnde maior labor, & maius pericu lum pręfatis ministris superueniat, ratione cu ius maiorem merebanť mercedẽ, quàm si non onerosa fortẽt: sed quoniam res ad exactam æqualitatẽ reduci in omnibus non potest, ratio ipsa dictat debere in huiusmodi partium donatio nem cõmisceri. Sunt enim in pręsenti contra ctu, duo contractus admixiti, alter est mutuatio, in quo cùm certa sit quãtitas quæ mutuatur, certa etiam est quantitas in termino soluen da. Alter est locatio præfatorum ministrorum, qui pro operis, & onere illis iniuncto, mercedem ab his quibus ministrant, recipiunt. Quan tum autem adæquatè & præcisè mereatur opera ministrorum, non est ita certum, & determinatum, sicut nec exactè determinari potest. Ideò in hoc contractu etsi non adęquata æqua litas seruetur, non inde redditur contractus iniustus, ob tacitam & rationabilẽ donationem commixtam, quemadmodùm idem accidit, in quocunque alio contractu locationis: & simi liter in contractu emptionis, & venditionis, & in aliis permutationibus, in quibus iustitia non in indiuisibili consistit, vt suprà (quãdo de venditione egimus) dicebamus.

Ad tertium dicendum illud posse quenquam mouere, ad damnandum præfa tum statutum, seu contractum tanquam vsurarium, vt ob eandem causam suprà diximus, multa cambia esse damnanda, qui tanto magis lucrum augent, quanto cãpsuarius maius tempus ad soluendũ acceptum, exigit. Si tamen rectè cõsideramus, & non ita superficialiter factum hoc suã habet excusationẽ, seu causam iustam, hæc au tem est non ipsa solutionis dilatio, sed præfato rum ministrorum obligatio, qui se obligârunt, non solum ad mutuandum, sed etiam ad mutuatum recuperandum, & interim pignora retinẽdum, seruandũ, & excutiendũ: & mutuati solutionẽ expectandũ. Modò constat, quod quanto diutiùs mutuatarius solutionem differt, tanto diutiùs sub præfata obligatione, & onere manent ministri, ob causam mutuatarij, vt cõstat. His au tem omnibus gratis subesse, ipsi ministri non tenentur, qui non rem propriam, sed alienam agunt. Secùs de campsoribus, aliisque mutuato ribus rem propriam agentibus, & lucrum ex temporis dilatione quęrentibus.

Facit pro præfata nostra sententia, quod pręfatus mõs pietatis, est à Romanis Pontificibus approbatus: idque cognita priùs cõtrouersia inter doctores, tam Theologos, q Iuristas, super præfato casu orta: & per concilium Lateranẽse sub Leone. 10. sit idem mons pietatis cum statuto, & pactis suprà positis, cõfir matus: & Bulla super eodem casu, ab eodem Leone emanauit, in qua gratias, & indulgentias multas, his qui manus adiutrices præfato mõ ti porrexerint, ipse cum antecessoribus suis con ces sit: & pauperes mutuatarios expensas præ fatis ministris debere soluere declarauit: & cõtra eos qui contrarium docuerint, aut scripserint, cẽsuram excommunicationis apposuit. Bullæ autem tenor statim adiicietur.

Nec valet Caietani euasio. d. Romanum Pontificẽ montem pietatis approbasse, non tamen capitula & pacta ipsius montis, nisi cum hac adiectione. s. nisi sacris Canonibus sint cõtraria.

Hoc, inquam, non valet, nec probabile est Romanum Pontificem in præsenti casu cum hac exceptione respondisse, nã præfata capitula fuerunt Pontifici proposita, & super eifdẽ fuerat latè per doctores quæstio ventilata: & super eisdem fuit consultus, vt id quod tenendum sit, declararet. Et cum ad ipsum pertineat declarare, essentne præfata capitula sacris Canonibus contraria nêcne, ipsius erat alteram partem definire: & non cum tali exceptione respondere. s. nisi sacris Canonibus contraria non sint. Nam si ita respondisset, certè quæstionẽ super qua consulebatur, minimè declarasset, sed tam ambiguam eam, sicut priùs erat, reliquisset: ipse autem super quæstione con sultus, in initio Bullæ declarare, & definire qd sit tenẽdum, se offert, vti posteà declarat. Nec etiam credendum est solùm fuisse consultum super hoc puncto. s. an sit licitum pecunias dare ad præfatũ vsum, puta vt per eas indigẽtibus mu tuo subueniatur, pignore in securitatem accepto: nam hoc indignum erat quod in quęstio nem verteretur, nec consultatione indigebat.**[[153]v]** Illudigitur quod quęstionem habere videbatur. s. an licitum esset statuere, quòd mutuatarij ministris præfatis pro eorum ministerio fatis facerent aliquid vltra capitale soluendo, est su per quo Papa creditur esse consultus: nam super hoc puncto erat tota inter doctores cõtro uersia, & declarauit partem affirmatiuam.

Concluditur ergo quod sicut præfatus diues beneficium fecit indigentibus, pecunias suas ad dictum effectum donando, ita cõmunitas eisdem indigentibus, beneficium fecit, onus custodiendi præfatas pecunias ad vsus indigentium subeundo. Et sicut diues ille non tenebatur donare, ita nec cõmunitas tenebatur præfatum onus acceptare. Et sicut diues facta donatione, prędictam pecuniam propriis expensis tutam & securam, non tene batur sustẽtare: ita nec cõmunitas propriis ex pensis, tenebatur onus pręfatum subire. Cùm igitur huiusmodi ministrorum expensas, nec diues ille, nec cõmunitas soluere teneatur, superest, vt mutuatarij (in quorum vtilitatem donatio facta, & præfata onera suscepta sunt) ipsis ministris ad quos onus illud deuolutum est satisfaciant. Sequitur Bulla Leonis.

Bulla concilij, in. 10. sessione super materia Montis pietatis lecta, per reue rendũ patrem dñm Bertrandum ep̃m Adrieñ. Oratorem ducis Ferrariæ, in Romana Curia.

Leo Episcopus seruus seruorum Dei, ad perpetuã rei memorium sacro approbante concisio, inter multiplices nostræ solicitudinis curas illam in primis suscipere pro nr̃o pastorali officio debemus: vt quæ saluabria & laudabilia ac catholicæ fidei consona, & bonis moribus conformia, nostro tempore non solũenucleentur, verum etiam ad posteros propagen tur, & quę materiam scãdali præbere possent, penitùs succidantur, & radicitùs extirpentur, nec pullulare vsquàm sinant̃ in agro dñico, & vinea Domini Sabaoth: dumtaxat cẽseri permittendo, qbus fidelium mẽtes pasci spũalit possĩt, era dicatis zizaniis, & oleastri sterilitate succisa.

Sanè cùm olim inter nõnullos dilectos filios, sacrę Theologiæ magistros, ac iuris vtriusq; doctores, controuersiam quandam, non sine populorum scandalo, & murmu ratione exortam, & nuper his diebus innouatã esse cõpererimus, circa pauperum releuationẽ, in mutuis eis publica autoritate faciendis, qui montes pietatis vulgò appellantur: quiq́ue in multis Italiæ ciuitatibus, ad subueniendum per huiusmodi mutuum pauperum inopię, nè vsurarum voragine deglutiantur, à ciuitatum magi stratibus, & aliis Christifidelibus sunt institu ti: atque à sanctis viris diuini verbi præconibus, & laudati, & persuasi, ac à nonnullis etiam summis Pontificibus, prędecessoribus nr̃is probati & confirmati, sîntne præfati montes à

Christia no dogmate dissonantes, vel non? Vtrâq; par te diuersimodè sentiente, atque prædicante.

Nonnullis enim magistris & doctoribus dicẽtibus eos montes non esse licitos, in quibus aliquid vltra sortem pro libra, decurso certo tempore, per ministros huius montis, ab ipsis pauperibus qui bus mutuum datur, exigitur: & ꝓptereà ab vsu rarum crimine, iniustitiáue, seu ab aliqua certa specie mali mundos non euadere. Cùm Do minus noster, Luca Euãgelista attestãte, aperto nos pręcepto obstrinxerit, nè ex dato mutuo quicquam vltra sortem sperare debeamus: ea. n. propria est vsurarum interpretatio, quãdo videlicet ex vsu rei, quæ non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nulloue periculo lucrum fœtusque conquiri studetur. Addebant etiam iidem magistri & doctores, in his mon tibus nec commutatiuę, nec distributiuę iusti tiæ fieri satis: cum tamen iustitiæ terminos contractus huiusmodi excedere non debeant, si de beant approbari. Idque proptereà probare nitebantur, quia impensę pro huiusmodi mon tium conseruatione, à pluribus (vt aiunt) debitæ, à solis pauperibus quibus mutuum datur ex torqueantur, pluraque interdum vltra necessarias, & moderatas impensas, non absq; specie mali, ac incentiuo delinquendi, quibusdam aliis personis (vt inferre videntur) exhibeantur.

Aliis verò pluribus magistris, & doctoribus contrà assererentibus: & in multis Italiæ Gymnasiis, verbo, & scripto cla mantibus, pro tanto bono, tamque reipublicæ necessario, modò ratione mutui nil petat̃, nec speretur: pro indemnitate tamen eorundem montium, impẽsarum videlicet ministrorum eorundem, ac rerum omnium ad illorum necessariam conseruationem pertinentium, absq; montium huiusmodi lucro, idque moderatum & necessarium, ab his qui ex huiusmodi mutuo commodum accipiunt, licitè vltra sortem exigi, & capi possit, non nil licere. Cùm regula iuris habeat, quòd qui commodum sentit, onus quoque sentire debeat, præsertim, si apostolica accedat autoritas. Quam quidem sententiam à fœ. r. Paulo. 2. Sixto. q. Innocẽtio 8. Alexandro. 6. & Iulio. 2. Romanis Pontificibus prædecessoribus nostris probatã: à sanctis quoque, ac Deo deuotis, & in magna ob san-**[154r]**ctitatis opinionem, existimatione habitis, Euan gelicæ veritatis prædicatoribus, prædicatam esse ostendunt. Nos super hoc prout nobis est concessum ex alto, opportunè prouidere valen tes, alterius quidem partis iustitiæ zelum nè vorago aperiretur vsurarum, alterius pietatis & veritatis amorẽ, vt pauperibus subueniretur: vtriusq; verò partis studium commendantes, cùm hæc ad pacem, & tranquillitatem totius reipublicæ Christianæ, spectare videantur, sa cro approbante Concilio, declaramus, & definimus montes pietatis supradictos, per respu blicas institutos, & autoritate sedis Apostolicę hactenùs approbatos, & confirmatos, in qui bus pro eorum impensis, & indemnitate, aliquid moderatum ad solas ministrorum impensas, & aliarum rerum ad illorum conseruationem (vt præfertur) pertinentium, pro eorum indemnitate duntaxat, vltra sortem absq; lucro eorundẽ montium recipitur, nec speciem mali proferre: nec peccandi intentionem præ stare, nec vllo pacto improbari: quinimò meritorium esse, ac laudari & probari debere, tale mutuum minimè vsurarium putari, licereque il lorum pietatem & misericordiam populis prædicare etiam cum indulgentiis à sancta sede apostolica, eam ob causam concessis, ac deinceps alios etiam similes montes, cum Apostolicæ sedis approbatione erigi posse. Multò tamen per fectius, multoque sanctius fore, si omninò tales montes gratuitè constituerentur: hoc est si illos exigentes, aliquos census assignarent, quibus si non omnino, saltẽ vel media ex parte, hu iusmodi ministrorum soluantur impensę. Vt ad leuioris æris soluendi portionem, medio hoc pauperes grauari cõtingat. Ad quos cum huiusmodi census assignatione, pro impensarum supportatioẽ

erigẽdos, Christifideles maioribus indulgentiis inuitandos esse decernimus. Omnes autem religiosos, & ecclesiasticas ac sæculares personas, quæ contra præsentis declarationis, & sanctiõis formam, de cętero prædicare, seu disputare, verbo vel scriptis ausi fuerint, excommunicationis latæ sententiæ pœnam (priuilegio quocunque non obstante) incurrere volumus. Non obstantibus præmis sis, ac constitutionibus & ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis quibuscunq;. Nulli ergo omninò hominum liceat hanc paginã nostræ declaratiõis, definitionis, decreti, & ex cõmunicatiõis, infringere vel ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumi pserit, indignationẽ omnipotẽtis Dei, ac beatorum Petri & Pauli apostolorum eius, se noue rit in cursurum. Datis Romę, in publica sessio ne in Lateranẽsi sacrosancta Basilica solenniter celebrata, Anno incarnationis Dominicæ 1515. Quarto Nonas Maii, Pontificatus nostri Anno Tertio. Placent vobis patres, quę per me lecta sunt? Fuit responsum per omnes, Placet.

Ex hac prænarrata decisione videtur responsum ad casum similẽ qui in quibusdam Hispaniæ locis practicatur, solo hoc addito, quod præfati mutuatarij vltra id qd' pro ministrorũ impẽsis soluunt, aliquid amplius soluãt, vt summa illa assignata, siue pecunia sit siue triticum, annuè crescat: & dicendum tale non esse licitum, quia vel illud superadditum soluetur ratione operum ministrorum, vel ratione mutui. Primum non, quia sine illo soluitur stipendium sufficiens. Secundum non, quia tũc esset vsura. Nec releuat bona intentio ob quã illud superadderetur, quia tunc vsurarij per si milem bonam intentionem excusari valerẽt. Et ita in hac Bulla suprà posita est satis apertè significatũ. Aliquibus tamen visum est, quod pos set modus dari, quòd licitè posset pręfata sum ma augeri, vt si triticum sit, indigentibus per viam venditionis tradatur, tũc. s. quando cariùs ven di solet, obligando illos vt solutionem in tritico tempore Augusti faciant, quãdo viliùs ven di solet, in quo illis gratia fieri potest. Vt non quantum de rigore venditionis tenebantur, sed aliquid minus posteà persoluãt: semper tamẽ vltrà quàm acceperant. Verùm cùm hæc vẽdi tio ad terminum, sit mutuatio, si intentio sic ven dentis vera non sit, verè. s. vendendi, sed ad ter minum vendendi, & illo modo lucrum pręfa tum acquirendi, idem penitùs est, ac si verè cũ pacto lucri mutuaret. Ideò nisi statutum huius montis mutetur, ego illud non excusarem.

Sequitur etiam hanc præfatam quæ stionis, simul & Bullę decisi onem valere in confirmationem eorum quę suprà dicta sunt de cambio, in quo sola tẽporis diuersitas interuenit, q. s. potest iustè lucrũ aliquod moderatum exigi propter onera cambij, ab ipso cãpsore in commodum mutuatariorũ assumpta. Vnde ad hoc quod in casu suprà posito mutuatarij aliquid licitè vltra capitale persoluant, nihil refert ad cuius dominium præ fata pecuniæ summa pertineat, siue. n. tale do minium maneat apud prædictum diuitẽ, siue apud cõmunitatem, nihil refert: quia non pro pecunia, nec pro vsu eius illud incrementum persoluitur, sed pro ministrorum impensis. Nec refert etiam qui sint tales ministri. s. ipsemet diues qui pecuniam ad prædictum effectum do**[[154]v]** nauit, an alius: quia non propter personam, sed propter ministerium & impensas eius soluitur præfatum incrementum: ac proinde si ipsemet diues valet præfatum ministerium, & onera eius vt præfertur suscipere, & de pecuniis propriis, alienis indigentiis per mutuum subuenire, certè illud ministerium & onus taliter susceptum non minùs mercenarium est, aut mercede dignum quàm si ab alia persona fuisset susceptum. Et ita manet verificatum, quod suprà dictum est de campsore, aut de quocunq; alio, onera cambij suscipiente: ad fi nem hunc scilicet, vt alienas indigentias de suis propriis pecuniis per viam mutui releuet, ali quod stipendium seu mercedem non

ex mutuo, sed ex præfatis ministerio & onere susceptis expectãdo: & hoc non est lucrum ex mu ruo intendere, sed mercedem obsequio, & im pensis dignam habere velle.

De censibus quo ad eorum institutionem.

SOlet prætereà communiter in quæstionem verti, An licitum sit census tam redimibiles, q̤ irredimibiles pro pre tio emere, vti passim in Hispania emi & vendi videmus. De quibus cùm plures doctores latis simè loquutifuerint, quid no bis tenendum vide tur, breuiter explicabimus. Si priùs quid nomine cẽsus veniat intelligendum, & quotuplex sit census, notemus. Est enim census ius percipiendi fructum, seu rem aliquam vtilem, aut etiam pecuniam, de re illa in qua dicitur cẽsus cõstitutus. Aut est ius percipiendi pensionẽ aliquam de re ipsa in qua est census. Et capitur hîc census formaliter, non materialiter: nam materia liter sumptus est ipsa pensio, quæ ex præfata re percipiẗ. Nec ad præsens curo, quæ entitas sit ius illud: An sit relatio rationis, vt Reales volunt, an homo ipse facultatẽ habens pręfatam pensionẽ exigendi & recipiẽdi. Ex hac descri ptione apertè sequitur non esse de ratione census, quod is qui censum ipsum habet (quem dicemus censualistam) habeat dominium directũ in re, in qua cẽsus est cõstitutus. Patet hoc qa diuersum quid est dominium in re habere, & ius de re ipsa pensionẽ percipiẽdi: patet hoc in locato, & conducto, in quo qui rem alterius cõduxit, nullum in re ipsa dominium habet: sed ius tãtum ea vtendi. Patet etiam de vsufructuario, cui ius fructum percipiendi, sine dominio rei conuenit. Hoc idem patet ex differentia, q̃ solet cõ muniter assignari, inter emphyteusim, & cen sum: nam in emphyteusi dominium directum ei conuenit, cui conuenit ius pensionẽ aliquam de re ipsa leuandi. In censu autem non ita: pro quo facit. c, cõstitutus. de religiosis domib⁹. & glos. ibidem. vbi hæc differentia notatur q̤q̤ in cõtra ctibus cẽsualibus qui in Hispania cõmuniter practicantur, ad modum emphyteusis cẽsus ipsi instituunt̃. Et cẽsualista simul cum censu dominium directum rei acquirit, manente vtili dñio, apud instituentè. Verum hoc non est de substan tia cẽsus, propriè loquẽdo, vt ab emphyteu si distinguiẗ. Nisi velimus de cẽsus institutione dupliciter loqui, ita vt quædam sit institutio reseruatiua, qualis est qua qs rẽ fructiferam in qua dominium habet cõpletum, rem ipsam cum dñio alteri tradit, reseruato sibi iure certam pensionẽ de re eâdẽ percipiẽdi. Et de hoc cẽsu reseruatiuo loquiẗ textus, & glo. suprà citatus, quando inter cẽsum & emphyteusim præfatam assignat diffe rentiã. Alia est cẽsus institutio trãslatiua, & est quando is qui rei dominium habet cum iure fructum inde percipiendi, in alterum transfert ius percipien di pẽsionẽ seu fructus aliquos illius rei. Et quã quã hoc ius sine dñio aliquo, possit de vno in alterum transferri, cùm alterum alteri annexum ex rei natura non sit: ex communi tamen practica, & consuetudine inter eos qui contractus censuales faciunt obseruata, videtur, quod cum iure pen sionem pręfatam recipiendi, similiter dominium directum ipsius rei trãsit &c. Ideò cẽsus qui est in cõi practica, non purus census est, sed emphyteusi admixtus: aut eidem similis, vt ex ipsa scriptura q̃ super hoc fieri solet apertè colligitur.

Sequitur ampliùs, censum de quo loquimur, scilicet formaliter sumptum, diuersum quid esse à fructibus ex re ipsa perceptis, seu appensione quæ singulis annis percipi solet. Hoc patet de se: tamen quia prius est ius ipsum, quàm quis fructum rei percipiat: eo enim ipso, quòd contractus censualis est celebratus, dicitur ipse cẽsualista præfatum ius ad pensionem annuam habere: & tamen nondùm pensionem percipit, imò nec fortè percipiet. Tum etiam quia multi illius rei actu fructus percipiuntur, qui tamen nullum ius ad eos percipiendum habent. Tum

denique quia fructus illi, sunt res mobiles, & corporales, quæ corpore apprehendi possunt, vt cõstat: cẽsus aunt, nec res mobilis est, nec cor poralis, quia non corpore apprehendiẽ: sed im- **[155r]** mobilis & incorporalis. Et ita inter bona immobilia, solet connumerari: vt habetur in Clemen. Exiui de paradiso. de verborum significatio ne. §. Cumque annui reditus.

Sequitur ampliùs, censum institui nõ posse, nisi in re quæ fructum vel vtilitatem illam, seu pensionem ad quam per cipiendam ius ipsum est institutũ. Hoc. n. apertè significat præfata census descriptio: ac proin de census in rebus quæ vsu consumuntur institui non potest, nec in rebus aliis infructiferis, etiã si vsu non cõsumãtur. Id patet, tum ex descri ptione posita: tum esset, quia dominus rerum quæ vsu consumuntur, aliarumq̃; rerum penitus inutilium, nullus ius habet ad fructum seu pensio nem aliquam de rebus illis habendum: Igitur nec potest ius aliquid tale in alterum transferre. Assumptum patet cum consequentia sit nota: quia res, quæ vsu cõsumũtur nnn pariunt, nec aliter possidentibus prosunt, nisi per eorum cõ sumptionem, aut distractionem, quæ est etiam ipsarum consumptio. Ac proinde, census in illis institui non potest. Quare si diues sit quis, qui non nisi pecunias, triticum, vinum, oleum, aut alia huiusmodi habet, non potest (quantumuis ditissimus sit) in bonis suis cẽsum instituere realem: quanuis bona illa possit suis debitis obligare, seu hypothecare.

Sequitur ampliùs, censum non posse in re aliqua institui etiam si fructifera sit, si non valet tantum fructum pręstare, deductis laboribus & expensis, quanta est pensio à censualista percipienda. Huius ratio etiam est manifesta. Tum ex descriptione census suprà posita, tum etiam ex ratione facta: quia si dominus illius rei fructiferę, ex re il la tantam pensionẽseu fructum percipere nõ potest, quicũq; labor & industria apponatur: sequitur quod non habet ius, ad tantam pensionẽ ex re illa percipiendum: & per consequens qd' ipse non habet, non poterit in alterum transferre, nec in re illa illud instituere, ex quo non est capax tanti reditus. &c. Cùm tamen videamus pass im, oppositum in his contractibus fieri, vt si quis habet completum dominium vnius domus, mille ducatos aut plus valentis, cuius domus fructus non alius est q̧ pecunia, aut aliquid pecunia comparabile, quod per viam locationis præstare potest: & si locetur, non repe rientur ꝑ huiusmodi locato. 10. ducati ad summum, & tamen in domo huiusmodi tanti valo ris, solet pinguior institui census, triginta. s. aut quadraginta ducatorũ. Quod qualiter veniat excusandum, videbitur posteà.

Sequitur ampliùs, posse censum institui in rebus mobilibus, sicut & in ĩmobilibns, licèt differenter: id patet quia mul tę sunt res mobiles quæ fructificant, vt sũt animalia quę pariunt. dico differenter, quia in huiusmodi se mouent ibus census perpetuus institui non potest, sicut in aliis immobilibus, vt in agris, & terminis. &c. cuius discriminis ratio de se satis nota est. Nec solùm potest cẽsus realis seu fructuarius, in huiusmodi rebus institui sed etiam pecuniarius: esto quod res illæ immediatè pecuniam non pariant, quæ dicitur numisma. Nam largè pecuniam accipiendo, nomine pecuniæ omnia bona temporalia (quæ pretio æstimari possunt) veniunt intelligenda: iuxta illud Augustini, Totum quicquid homines ha bent in terra, omnia quorum domini sunt, pecunia vocatur: seruus, vas, ager, arbor, pecus, q̧c quid horum est pecunia dicitur. Ideo autem pecunia vocatur, quia antiqui quod habebant, in pecorib⁹ habebant. & habetur. 1. q. 3. Totũ. &c. vnde quamuis ager, directè numisma non fructificet aut pariat, parit tamen fructum numisma ti æquiualentem. Et quando pecuniarius census in re aliqua instituitur, & alteri traditur, tacitè illic implicatur contractus alius, quo ex par tium consensu, loco fructus ex re percipiendi, soluatur pecunia æquiualens. Potest similiter census, siue fructuarius, siue pecuniarius, in aliis censib⁹ aut reditibus institui,

quemadmodùm videmus in reditibus regalibus, passim census & iura alia institui, & aliis tradi. Et quãuis reditus (qui res quædam incorporalis est) à natura sua non pariat, cùm pensio & fructus annui leuandi aliunde realiter mánent, & pro ducantur: in hac tamen re ius ipsum seu reditus ęquiparatur rei fructiferæ. Quia quanuis fructus qui percipitur ex reditu illo, tãquã ex causa propriè sumpta non nascatur, est tamen consequens illum, velut causam sine qua non: & sicut dominus rei, qui habet completum ius ad omnem illius rei fructum percipiẽdum, potest in parte, ius illud in alterum transferre, & ita censum instituere: ita is in quem tale ius trãslatum est, poterit in parte, huiusmodi suum ius in alterum transferre: & hoc erit cẽsum seu ius in tali reditu instituere. Verùm quam q̤ in regiis reditibus, tutè possit census institui ob suî securitatem & certitudinem, similiter in reditibus ordinariis aliorum dominorum: in reditibus tamen priuatarum personarum, maximè si redimibiles sunt, non ita tuti erunt census ibidem instituti, ob præfatorum redituum incertitudinem: cùm facile sit eos redimere: &**[[155]v]** redemptione facta, extinguitur reditus, in quo. 2. census institutus erat: & ita expirauit il le. 2. Quod causa est vt multi facilè decipiantur qui census emunt, in aliis censibus redimibili bus institutos.

Potest autem census præfatus tripliciter institui. s. ex voluntate superio ris, ex voluntate ipsius; censualistę, & ex volũtate ipsius qui censum soluit. Primum patet, quia sic in veteri testamento fuerunt, authoritate dei, decimę institutæ: similiter & primitię tam de frumentis quàm de animalibus. &c. Exod. 22. & Leui. 27. & in aliis locis. Similiter authoritate ecclesiæ, in tempore gratiæ institutũ est, vt decimas & primitias homines soluant. Similiter Imperatorum legibus institutum est vt regibus, & principibus, sua certa iura, cẽsus & tributa persoluantur: & talia illis debita sunt, vt docet Paulus ad Romanos. 13. ad tales enim census, tenentur homines etiam inuiti. Secundum patet in dominis res aliquas fructiferas habentibus, qui eas aliis pro voluntate tradunt, seruantes sibi certam pensionem in de percipiendam, modò seruent rerum illarũ dominium directum modò non: liberum enim est illis res suas in alios pro voluntate transferre. Sic legimus Ioseph prędia multa Aegyptiis tradidisse, seruata ipsi Pharaôni certa pensione annua soluenda. Geneseos. 47. Tertium etiam patet, in dominis res aliquas fructiferas habentibus, in quorum potestate est (seruato sibi rerum dominio) ius percipiendi fructum, in toto vel in parte, in alterum transferre. Sic videmus quamplures dotationes, & funda tiones ecclesiarum & monasteriorum factas per multos, qui reditus in rebus suis institutos, Ecclesiis illis tradiderunt. Sic etiam passim inter homines fieri videmus, nec id damnã dum est: quando quidem vnusquisque, in rebus suis est moderator, & arbiter. Et sicut potest alteri rẽ tradere, seruato sibi vsu, ita & econtrà. Et sicut potest dominium, & ius omne quod in re sua habet, in alterum transferre, ita potest partem iuris alteri dare, parte reliqua sibi reseruata. Et hoc est rationi naturali maximè conforme, vt suprà ex Institutio. deduximus. Ac proinde non est dubitandum de censuum Institutione secundùm se, quin licita sit, quanquàm possit per multas circunstantias (sicut & cæteri humani contractus) vi tiari, vt pòst videbitur.

Sed quæret aliquis, An sicut census potest in rebus fructiferis (vti pręfertur) insti tui, possit similiter institui in persona seu per sonis, qui dicatur census personalis, sicut primus dicitur realis. Et pro parte negatiua argui tur, primò: quia persona libera non potest ob ligari, vt habetur extrà, de pignoribus. capitu. secundo. Secundò nemo potest se in seruitutẽ alterius redigere, cùm id esset contra ius naturæ. Natura enim omnes homines pares fecit, & ita libertas vnicuique videtur iure naturę cõpetere: si autem census possit in nuda persona institui, ipsa persona efficeretur serua censuali stæ. Pro hoc facit. c. Ius naturale. d. 1. Tertiò

videtur idem ex Paulo. 1. ad Corin. 7. colligi, dicẽte, Pretio empti estis, nolite fieri serui homi num. Quartò, quia nemo est dominus suorũ membrorum, vt dicitur in. l. liber homo. ff. ad l. Aquiliam. igitur nec erit quisquam dominus suæ personæ. Et ita suam personam vendere, aut in seruitutem redigere, nemo potest. Quintò, quia. l. ciuili prohibetur liber homo vendi, & stipulari, quia liber homo non est in commercio nostro: vnde in. l. Si in emptione. §. libe rum. ff. de contrahenda emptio. dicitur, liberũ hominem scientes, emere non possumus. &c. Et in. l. Post certè. C. de libe. causa. ait glossa, q̨ famuli nostri, non possunt se obligare perpetuò ad seruiendum. Et ratio illic datur: quia huiusmodi promissio sapit naturam seruitutis: igitur multò minùs poterit homo se seruum, aut censualem facere. &c. Ex his & similibus nonnulli moti sunt ad dicendum in pura seu nuda persona libera, censum institui non pos se. Dico nuda, hoc est, nisi bona alia habeat, de quibus creditori seu censualistæ satisfacere valeat.

H#c tamen ad eorum intentum proban dum, minimè sufficere videntur: vn de & oppositum videtur tenendũ. s. quod homo potest in sua persona censum instituere: & se ad solutionẽ pẽsionis obligare, siue alia bona ha beat, siue nõ: modò talis sit, cui nec vires ad la borãdum, nec industria, aut ars, ad aliquid acq̨rẽdũ desit. Si. n. talis sit, qui nec actu, nec spe, aut potentia quic q̈ habet, vnde pensionẽ commodè soluere possit, non dubium in huiusmo di persona, tanq̈ in re omnino inutili, censum institui non posse: vt suppono. Conclusionem præsentem facile est probare: quia perso na quæ in actu, vel in potentia habet vnde an nuam pensionem soluere possit, est res apta ad hoc quod in ea census instituatur: tam ex volũtate legislatoris, q̈ etiam ex voluntate propria ipsiusmet. Inde enim in lege veteri à deo, similiter in noua à Papa, institutum est, vt homines non solùm decimas prædiales, sed etiã**[156r]** personales, soluerent: vt habetur Deuterono. 12. Vbi pręcipiebatur filiis Israël, vt in loco illo quem Dominus designasset, offerrent victimas, & decimas manuum suarũ. Et Nehemię 10. fideles constituerunt reditum annuum tertiæ partis sicli, pro necessitatibus: & hoc super se ipsos. Vnde & in cap. Non est. de decimis. di citur: Sancti patres in suis scripturis, tradiderũt de vino, grano, fructibus arborum, pecoribus, hortis, negotiatione, de ipsa militia, venatione, de omnibus decimę soluendę sunt ministris ecclesiæ. Ita etiam Cæsari, statutum est, vt vnusquisq; censum certum solueret: vt tradunt doctores super Lucam cap. 2. Quòd autem propria voluntate possit quis personam suam censualẽ facere, patet: quia ius habet, & facultatẽ transferendi in alium, fructum ex sua persona, & industria atque labore euenibilẽ: modò maneat ipsi, vnde aliâs valeat competenter sustentari: quãdoquidem non maius dominium translatiuum habet fructuum ex argo suo euenientium, quàm fructuũ personalium: sed primum potest in aliũ transferre, ergo & secundum.

Nec obstant quæ suprà in oppositum sunt allegata, quæ duo videntur prætendere. s. quod persona libera non potest se alteri obligare, nec in seruitutem redigere. &c. Cùmtamẽ vtrunq; sit falsum. Quòd enim possit homo liber se alteri obligare, apertum est in multis: nam per contractum maritalem vir se vxori obligat, & econtrà, cùm alter alteri vinculo indisso lubili colligetur. Per contractum etiam venditionis & emptionis alter alterise obligat, & in alterum actionem personalem acquirit. Idem patet per contractum locationis, in quo qui se ipsum locat alteri, ad certas operas suam perso nam obligat. Qualiter etiam cathedratici se ipsos etiam ad semper legendum obligant, quam obligationem constat personalem esse: sicut & qui religionẽ profitetur, suam personam religioni ad semper obligare dignoscitur. Sicut et cõ fratres, solent se ad certam pensionem hospitali persoluẽdam obligare. De seruitute etiam, idẽ apparet: quia tam iure canonico, q̈ ciuiliappro batum est, vt homo

liber in seruitutem, ob certas causas redigatur: non solùm iuris dispositione, & in pœnam delinquentis. Quemadmodùm deraptore virginis, iure canonico statutum est, vt efficiatur seruus eius. 36. quæstion. 1. de raptoribus. & de his qui Sarracenis mittũt arma, ferrum, lignamina, quòd efficiuntur serui capientium: quemadmodùm & capti in bello contra hostes Romani imperii indicto, quòd efficiuntur capientium. Quæ omnia satis nota esse suppono: sed etiam propria voluntate potest quis, se seruum ob causam aliquam facere, vt ob propriam necessitatem. Similiter ad liberandum proximos à captiuitate & miseria, vt nõnullos sanctos fecisse legimus, de quibus aliâs. Ac proinde concludendum est, quod sicut potest liber homo ad multa se alteri obligare, & quod plus est, se ipsum vendere, & in seruitutẽ redigere: à fortiori igitur, poterit suam personam ad alquam pensionem annuam soluendam alteri obligare. Et ita sicut in rebus, ita & in personis, potest census institui: & si in perso nis priuatis seu particularibus, ita à fortiori in cõmunitate, seu vniuersitate, ex quo in tali cõmunitate nunquam desunt, qui vel bona habeãt actu, vel industriam, & artem vnde præfatam pensionem soluere possint.

Ad illa autem quæ pro priori sententia fuerunt allegata, facile est respõdere. Ad primum sumptum ex ca. 2. de pignoribus, quia. s. persona liberi hominis obligari non potest, dicendum (vt aliâs explicuimus) illud esse verum in hoc sensu, quod indignum est, & iniquũ liberam personam debitoris ob pecuniarum debitum seruilis facere conditionis, nec tenetur cum persona satisfacere: cum satis illi sint bo na quæ habet creditoribus reddere, si sufficiãt: sin autem, satis est, si bonis cedat, & manebit libera persona debitorum. Et ita in sententia tenet ibidem glossa, cum doctoribus, Sic enim ait lex, Ob ęs alienum. C. de actionibus & obligationibus. Ob æs alienum, seruire liberos creditoribus, iura compelli non patiuntur. Non tamen negandum est, debitorem teneri ad debita soluendum, & quòd ꝓptereà incarcerari possit si soluere nolit: nec enim creditor actionem contra debitorem haberet, nisi debitor illi esset obligatus: quãdoquidem obligatio est mater actionis.

Ad secundum sumptum ex cap. ius. naturale. d. prima, vbi inter ea quæ sunt de iure naturali, connumeratur communis omniũ vna libertas: Dicendum illud referendum esse ad statum naturæ integræ, in quo nullum fuisset dominium dispositum, sed omnibus vna fuisset libertas. Secùs post statum naturæ corruptæ, in quo propter peccatum, iustè homines aliquando in seruitutem rediguntur: Vt ait August. 19. De ciuitate dei. dicẽs: Deusita hominẽ condidit, vt ipsum rationalẽ factum ad ima ginem suam, voluit non nisi irrationabilibus dominari, non hominem homini, sed hominẽ pecori: conditio aunt seruitutis merê intelligitur imposita peccatori. Aut intelligatur præfa-**[[156]v]**tũ decretum quod de iure naturali est cõis omnium vna libertas negatiuè. i. quod ius naturale neminẽ alteri seruum fecit, sed quod natura non fecit, potuit posteà peccatum facere: quemadmodum in eodem textu dicitur quod de iure naturæ est communis omnium rerum possessio, quod secũdũ communem etiam intelligentiam accipitur negatiuè. i. naturale ius nemini rem vllam appropriauit, sed propter iniquitatẽ alius dixit hoc meum, alius illud. De quo vide quæ suprà diximus in principio huius Codicis.

Ad tertium ex Paulo sumptum, Pretio empti estis, nolite fieri serui hominũ: Dicendum, quod non loquitur de seruitute hac, qua alteri subiectus est. de hac enim dixit, seruus vocatus es, non sit tibi curæ: significãs licitam esse seruitutem huiusmodi, quodque in ea potest homo, vitam æteruam apud Deum mereri. Et idem Paulus, similiter & Petrus, hortantur seruos, vt dominis suis sine remurmuratio ne seruiant, & obtemperent. Itaque cùm ait

Paulus, Nolite sieri serui hominum: de illa seruitute loquitur, qua homo mauult hominibus, quã deo placere, & traditiones humanas (diui nis postpositis) adimplere.

Ad quartum in quo dicitur, quod nemo est dominus suorum membrorum, & ex cõ sequenti, nec suæ personæ: Dicendum id verũ esse, quantum ad hoc quod est, seipsum mutilare, aut percutere, seu occidere. Deus enim est dominus vitæ & mortis, non homo. Cum hoc tamẽ stat, quod homo sit suorum membrorum & propriæ personæ dominus, quantum ad hoc qđ est seipsum locare, & membra sua ad alterius vtili tatem operibus applicare, & seipsum ad pẽsio nem aliquam soluendam obligare.

Ad quintum in quo dicitur, quod secundùm leges, liberum hominem vendere nõ possumus, dicendum, quod leges huiusmodi pro cedunt de validitate, & inualiditate talis vendi tionis, & prętendunt huiusmodi venditionem nullam esse de iure: maximè si emptor ignoret. Sic enim ait lex, liberi. ff. de contrahenda emptione. Liberi hominis emptionem contrahi posse, plerique existimauerunt, si modò inter ignorantes fiat: quod idem placet etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret: quod si emptor sciens liberum esse, emerit, nulla emptio cõtra hitur. Hęcibi. Vnde patet, leges loqui de inualiditate emptionis. Inde etiam sequitur, differẽ tiam esse inter vendere rem alienam, & vende re liberum hominem: quia vẽditio rei alienæ, tenet, etiam si vterque sciuerit, vt suprà, quando de rei alienę venditione agebamus, visum fuit. Vẽditio autem liberi hominis, sciente emptore, non ita: sed de hoc ad dominos Iuristas. Ad de quod ad propositum nostrum videturi impertinens assumpt um huius argumenti: quia esto vnus homo, alterum liberum vendere non possit, stat tamen quod homo se ipsum possit, ob causam vendere, & se alteri ad solutionem census obligare. Et quod vltrà ex glossa citatur. s. q famuli nostri non possunt se obligare ad perpetuò seruiendum: Dicendum quod vel ab illa recedendum est, si vniuersaliter & indistictè accipiatur, vel est limitãda ad casum quo famulus compellitur, perpetuò alteri seruire, quòd sic compulsus non potest taliter obligare: quia s. obligatio non tenebit: teneret tamen, si sponte, & ob causam aliquam iustam se taliter obligaret.

De censibus quo ad eorum emptionem & vẽditionem. Et primò de perpetuo.

PRęsupposito ergo, censum posse tam in persona q̧ in rebus institui, & gratuitè in alterum trans ferri, esset dubium, An possit huiusmodi census pro pretio iustè & licitè emi, & vendi: & loquor nunc de censu simplici, & puro. Vnde est census purus, & impurus: vt suprà si militer de cambio distinguebamus. Census purus est, cui non est alius contractus admixtus. Impurus autem cui alius admiscetur contractus, quo d fit per alicuius pacti appositionem. Sed de pactis posteà dicctur. Est autem census purus multiplex: quidam perpe tuus: quidam temporalis indeterminata temporalitate, aut vitalitium: quidam verò temporalis determinata temporalitate, vt qui in certis & determinatis annis soluendus est. &c. pu ta in. 10. vel. 15. vel. 20. &c. Et procedit distinctio ex parte temporis sumpta. Si autem sumantur ex parte rei in qua census est institutus, quidã est personalis, quidam realis. Si ex parte pensionis soluendæ, quidam est pecuniarius, quidam verò fructuarius. Et iterum quidam est quo pẽsio certa & determinata singulis annis soluenda est, puta. 10. quidam verò, quo pensio soluenda non est, sic determinata: puta quan do quota fructuum soluenda est, siue magna sit, siue parua, vt quando decima soluenda est vel alia pars aliquota.

[157r] Loquendo ad præsens de censu perpetuo puro, visum est olim multis doctoribus insignibus, talem censum instè emi aut vendi non posse, specialiter si pecuniarius sit. Pro quibus faciunt, quæ sequũtur. Primò, quia talis census pecuniarius, non est nisi contractus mutui, ex quo extrema illus, sunt pecunia data, & per quotas paulatim accipienda. Nec enim videtur quid sit in illo contractu, quòd teneat vicem mercis, si venditio sit: nam qui censum vendere dicitur, vel vendit personam suam, quæ se ad pensi onum solutionem obligat, vel vendit fundũ in quo censum constituit, vel vendit pensionẽ ipsam annuè soluendam, vel vendit ius ad annuè pensionem aliam percipiendum. Sed nullum ex his dici potest. Personam enim non vẽ dit: quod suppono maximè cùm loquamur de censu reali, non personali. Fundum, seu agrum, aut domum in qua census instituitur, non vendit: quod etiam suppono: cùm ex tali contractu nihil aliud ipsi emptori acquiratur, præterquàm facultas recipiendi pensionẽ super qua conuenitur. Pensionem recipiendam etiam non vendit, cùm illa sit pecunia, vt suppono: pecunia autem vt tails vænalis non est, ius etiam pensionis non vendit: quia ius illud vel est persona vendẽtis, vel fundus, vel pẽsio: sed hæc non venduntur: vel est relatio: & cùm relatio non sit aliquid corporale, sed spirituale, & in se nullius sit valoris (cùm sit relatio rationis, quæ quasi entitatem non habet) sequitur quòd talis non iustè venditur: ita concludere putat Henricus in suis quodlibetis, talem cõtractum, non nist mutuum esse: & cùm fiat causa lucri, videtur quòd sit vsurarius.

Secundò esto formaliter vsurarius nõ sit, ad minus videtur iniust[9]: eò quòd inter datum, & accipiendum, æqualitas seruari non potest, cùm pecunia pro censu data sit determinata. Exempli gratia, centum ducati, pro quibus singulis annis est. 6. aut. 7. ducatos percepturus: Ita vt in fine. 15. aut. xx. annorum, rehabebit suos centum ducatos, quos ab initio dederat: & nihilo minùs posteà in perpetuum suam pensionẽ est percepturus, in quo aperta est inæqualitas prędicta & ex consequenti est iniustus contractus.

Tertiò: quia plus valet census perpetuus (cæteris paribus) quam valeat cẽsus temporalis determinata temporalitate, puta ad. xx. annos, vel ad. xxx. Sed cẽsus tẽporalis, ad. xx. aut. xxx. annos, in quorum quoli bet sex, velseptem ducati sunt recipiendi, suffi ciẽter emitur pro cẽtũ ducatis: igitur cẽsus per petuus, quo singulis annis alia tanta pẽsio est percipiẽda, nullatenùs iustè emitur pro centũ ducatis, nec pro ducẽtis, cùm perpetuus absq; proportione excedat temporalem, cæte ris paribus. Et ita inter cẽsum perpetuum, & pretiũpro eo soluendum, non potest æqualitas reperiri.

Quartò de ratione cẽsus, vt ab emphyteusi distinguitur, est quòd censualista rem totam cum dominio eiusdem transferat in alium, qui pensionem annuam est soluturus. Hoc autem esse non potest, nisi con tractus cẽsualis (qui est in communi practica) taliter siat, vt qui censum emit, ipsum fundum integrè & completè emat: & cùm suus factus fuerit, illum eundem completè, priori possessori tradat, seruato sibi iure, certam seu incertam pensionem inde percipiendi: & tunc propriè erit cẽsus, & vera rei emptio. Sed ad hoc quòd id iustè fiat, necessarium est, quòd pretium instum quod valori fundi correspondeat, pro illo tradatur: hoc autem nunquam in tali contractu censuali tradi vidimus: sed aliud à valore fundi longè deficiens ac diminu tum: & ita semper est iniustus contractus.

Quintò, quoòd ex alia ratione veniat talis contractus condemnandus, ac si vsurarius esset, apparet: quia emptor quęrit lucrum ex sudore & industria, & ex re aliena, vt manifestum est. Datur etiam occasio, vt hmõi cẽsus (vnde viuere possunt) ementes, ne gotium & laborem fugiant, & in otio vitam degant. Datur etiam modus multas miserabiles

personas depauperandi, & facultates eorum exhauriendi, & diuites longè ditiores faciendi, vti experientia apertè constat: Cùm vix sit homo de his qui agros colunt, & vineas, aliasq; possessiones habent, qui censibus huimsmodi grauatus, notabilem penuriam non sustineat: propter hæ enim, communiter solent vsurarij condemnari. Adde quòd cùm huiusmodi cen suum emptiones, multi doctores cõdemnent (etia si multi easdem approbent) qui census emunt, non videntur periculum cui se exponunt euadere: cùm id quod certum est licitum esse, re linquant: & quod incertum est amplectantur. Hæc sunt quæ vim habere videntur, ad præfatas censuum emptiones condemnandum.

His tamen non obstantibus, videtur op positum tenendum, q. s. census tam fructuari⁹ q̈ pecuniarius, tam perpetuus q̈ temporalis, sit secundùm se vęnalis: & quod cõtractus cẽsualis pretio interueniente, est vera emptio & venditio. Id probatur: quia vbi sunt omnia**[[157]v]** substantialia emptionis & venditionis, est vera emptio, &c. Sed in huiusmodi contractu, omnia emptionis substantialia concurrunt, puta merx, & pretium, & contrahentium consen sus. De consen su quidem, similiter & de pretio, supponitur. De merce etiam patet: quia census ipse, seu reditus, seu ius annuè pensionem aliquam de rebus aliquibus recipiendi, est res habens vicem mercis: est enim res, quæ à pecu nia & penfione recipienda distinguitur. Vt ex suprà dictis patet. Et est secundùm se vænalis, cùm sit aliquid pretio æstimabile, & realem vtilitatem afferens possessori, & inter bona im mobilia connumeratur: vt ex Clementina suprà citata patet, Exiui. de verborum significa. Nec obstat quòd census præfatus sit aliquid incorporale, ex quo illa distinctio communiter est approbata. s. quòd res quæ venduntur & emuntur sunt duplices, quædam sunt corporales, quædam incorporales, qualia sunt iura recipiendi res corporales, vti sunt reditus, & actiones, ac nomina debitorum: sic enim vendi solet ius stillicidij in alieno solo, ius transeũ di per agrum alterius, ius ducendi riuum aquæ per pratum alterius, & alia huiusmodi, quæ pretio solent comparari.

Secundò idem patet, quia contractus censualis per leges est approbatus, imò aliquando iussus. vnde in. l. fin. C. de rerum permutatione. approbatur contractus, quo quis donat alicui mille, reseruando sibi aliquod annuum, vel menstruum soluendum, etiam si fieri possit quòd illa menstrua vel annua longè excedunt illa mille donata: & tamen constat talem contractum virtualiter esse censualem: nam perinde est, ac si quis alteri daret mille ducatos, pro iure recipiendi ab eodem pensionem aliquam annuam, aut menstruã. Et in Autẽtica, vt hi, q se habere ꝓhi bent. §. Licebet. disponitur, quod tutores & curatores (nè pereant pecuniæ minorum) debeant eis comparere reditus. Quod quidem dispositum est, ad tollendum materiam peccandi, vt ibi dicitur. Vnde argumentum sumitur, talem emptionem census, seu reditus, tanquam licitam approbari. Et quia fortè aduersarii dicerent ex legibus sufficiens argumentum sumi non posse ad iustificandum emptionem census, cùm alibi vsuras aliquas, leges ipsę permittãt, arguo ex iure canonico: nam hoc permittit & concedit, vt reditus ecclesiæ aliquando vendantur, saltẽ ad tempus: Vt habetur Clementina prima, de rebus ecclesiæ non alienandis. Et prælati cum dispensatione Papę frequẽ ter vendunt prælatis aliarum ecclesiarum, decimam prædialem. Nec valet dicere, reditus prædiales vendi quidem posse: sed non pecuniarios. Non inquam valet: nam reditus prædialis, potest pro pecuniario reditu permutari, hinc inde seruata æqualitate: ergo sicut prædialis potest pro pecunia vendi, similiter ergo & pecuniarius: quia si aliquid obstaret quominiùs reditus pecuniarius pro pecunia vendi & emi non possit, esset: vel quia pecuniarius reditus, est aiquid spirituale, cui repugnat vẽditio: vel quia non potest dari pecunia, quæ reditui pecuniario æquetur: sed neutrum dici potest. Non primum: quia tunc reditus pecuniarius, sicut pro pecunia vendi non

posset, ita nec pro alio reditu prædiali, nec pro alia re temporali posset permutari: ex quo spiritualitas rei æquè repugnat permutationi pro re temporali, sicut & veuditioni, vt constat. Nec secundum dici potest, quia ex ḱuo reditus prædiales possunt alicui pecuniario adæquari, pro quo etiam permutari potest pecunia: igitur quæ æquiualebit reditui prædiali, æquiualebit etiam reditui pecuniario. Quòd enim vni duorum æqualium æquale est, reliquo similiter erit æquale: & ita reditus, tam prædialis, quàm pecuniarius, pecunia potest comparari.

Tertiò si Petrus in bonis suis censum etiam pecuniarium instituat, & Titio in perpetuum illum gratis donet, poterit Titius posteà præfatum censum, alteri tertio pro pecunia vendere: igitur Petrus poterat similiter, illum censum ipsi Titio, pro pecunia vendere. Antecedens aduersarij concedunt, dicentes census olim institutos, posteà vendi posse: non tamen eos, qui de nouo, tempore quo venduntur, instituuntur. In quo dicto, sufficiens discrimẽ per eos assignari non potest, nisi dicant, de ratione venditionis esse, quòd merx quæ venditur, præexistat ipsi venditioni, alioquî non erit vera venditio. Sed con tra hoc stat ratio, tum quia sæpe res, quæ non dum sunt, venduntur: vt sæpe fructus ex vinea vel agro colligendi hoc anno, venduntur. In mari etiam sæpe pisces per iactum retis capien di venduntur. Hære ditas etiam futura, nondũ existens, sæpe vendi & licitè solet, quales conttactus etiam iure approbatos esse constat. Tum etiam, quia falsum est quòd census de no uo institutus; non præexistat eiusdem venditioni: nam cùm census non sit nisi ius pensionem aliquam de re aliqua vtili percipiendi, hoc autem ius habet dominus ipsius rei antequàm**[158r]** censum in alterum transferat, vt constat: igitur census, qui de nouo, per venditionem in alterum transfertur, præexistit in ipso vendente. Et ita tenuit prima consequentia: quòd scilicet, si Titius censum in eum translatum, potest pro pecunia vendere: ergo etiam Petrus, qui censum transtulit, potuit eum pro pecunia transferre, & ita vendere. Adde quòd ita per summos Pontifices est declaratum, puta per Martinum Quintum, & Calistum Tertiũ de censu perpetuo redimibili, quòd potest pro pecunia emi & vendi: de quo tamen maior est difficultas, quàm de censu perpetuo non redimibili, cùm multi irredimibilem approbent, re dimibilem autem tanquam vsurarium condemnent. Et ita patet veritas propositæ sententiæ, & responsio ad quæstionem. Superest, ad rationes ante oppositum factas respondere. Ad primum in quo arguitur, in contractu censuali purum mutuum esse &c. dicendum id esse falsum: sed est vera emptio & vẽditio, cùm illic omnia substãtialia emptionis concurrant, vt ostensum est. Et cùm quæritur quid illic venditur? dicendum, quòd reditus, seu consus, quicquid sit de entitate ipsius: nec obstat eum relationẽ esse, aut aliquid spirituale: quia licèt incorporale sit, non tamen propriè est spirituale, spiritualitate ecclesiastica, ratione cuius ei repugnet emi posse, licèt sit spirituale spiritualitate physica, seu metaphy sica: nec emitur propter ipsius entitatem, sed propter terminum ad quem est.

Ad secũdum in quo arguitur, talem contractum iniustum esse, cò quòd inter pretium datum & pensiones recipiendas, ęqualitas dari non potest, &c. Dicendum quòd falso innititur fundamẽto: nam ratio hæc procedit, ac si pretium daretur, pro pensionibus illis, tanquam pro merce, quod falsum est: cùm nõ detur nisi pro reditu, seu censu, qui aliquid distinctum est ab ipsis pensionibus percipiendis, nec æqualitas pretij est attendenda, ex quantitate pensionum percipiendarum, sed ex valore ipsius reditus, secundùm concurrentem & approbatam consuetudinem, & communem hominum æstimationem. Communis autem regula, ad valorem reditus cognoscendum, hæc esse solet, vt pretium pro reditu datum sit tantum quòd possit quis in pa tria illa, possessionẽ aliquam emere, quæ (deductis laboribus & expensis) possit tantam possidenti commoditatem dare, quãtus est reditus, cum illa pecunia emptus.

Sed quoniam possessiones, quę cum illa pecunia emi possent, sunt differẽtes: & diuersas & inæquales commoditutes pariant, vt patet de domo, quę cùm cariùs vendatur, minores tamen tribuit commoditates: & de vinea, quæ cùm viliùs vendatur, maiores tribuit: & de agro, qui talis esse potest ą multum fructum tribuat, & econtrà talis, qui parum: ideo non videtur regula illa omnino firma, & certa. Qnare recurrendum est ad communem hominum æstimationem, & currentẽ & approbatam consuetudinem, interim quod super his, pretium certum, per publicam authoritatem taxtatum non est. Quẽadmodùm de iu sto pretio, aliarum rerum vænalium, suprà diximus. Quòd autem excessus, pensionum percipiendarum supra pretium datum, non vitiet ipsam emptionem, inde patet, quia tunc ager qui singulis annis (seductis laboribus & expẽsis) parit certam commoditatem in perpetuum, pro nullo pretio iusto finito emi possit: quod est absurdum. Similiter vitiosa esset emptio iu menti, pro pretio currenti, & communiter approbato, ex quo per viam locationis, lõgè maiorem comoditatem pariet emptori, quàm sit pretium pro illo solutum.

Ad tertium, fateor plus valere perpetuum censum, quàm tẽporalem: & esto census ad. xx. vel. xxx. annos, sufficienter pro centum ducatis ematur (de quo tamen posteà) non se quitur inde, quod census perpetuus pro nullo pretio emi possit. Habet enim vnusquisq; cen sus, valorem suum iuxta communem & approbatam consuetudinem, vt dictum est. Nec valor census perpetui, est mensurãdus per quantitatem pensionum percipiendarum, vt dixi, sed per communem cursum &c. Quare ratio illa, parui mouenti est sicut & præcedens.

Ad quartum dicendum, quòd census in quo ratio illa seruatur, seu de cuius ratione est, quòd cẽsualista, rem omnino (etiã quo ad dominium in eum, qui pensionem soluturus est) transferat, est cẽsus reseruatus, non autem census translatus: & ita non omnes cen sus in ratione illa conueniunt, esto quòd omnes census huiusmodi, vęnales sint. Ac proin de falsum est quòd contractus censualis, resoluatur in duos: quorum alter sit pura emptio fundi in quo census instituitur. Alter verò rei redditio, cum reseruatione iuris, seu reditus præfati: sed directè reditus ipse, seu census venditur & emitur, vt expositum est.

Ad quintum, quòd hoc est lucrum seu commoditatem ex alieno labore, & industria quærere, non est de se malum, sed fit licitum per donationẽ: fit etiam licitum per**[[158]v]** pretii debiti solutionem, vt patet de conducen te alium, ad colẽdum agros, seu ædificandum, seu etiam ad nomine suo negotiandum. Quòd etiam homines census emant, vt inde sustententur, non est de malum: maximè si sint per sonæ, quæ rebus spiritualibus, aut literis, aut regimini publico, aut etiam militiæ incũbunt: aut si snt personæ ad negotiandum inhabiles, similiter & artes aliquas exercendum: hæ enim causæ iustæ sunt, vt homines ex censibus, & reditibus viuant. Nec inde fit, vt in otio vitam degant: quòd si aliqui de necessariis securi, in otio viuant, vitium est personæ, non contractus censualis, vt de se constat. Quòd autem ex censibus, passim emi permissis, occasio præstetur ad multos depauperandos &c. Fateor: sed non ob id est contractus censualis dãnandus: nam si personæ indigentes, sicut census in bonis suis pro pretio instiuunt vt propriam releuent indigentiam, ita ipsamet bona & possessiones simpliciter venderent, iusta posset esse venditio: & tamen lõgè miserabiliũs depauperarentur. Itaque ratio hæc potiùs suadet principes & prælatos in re hac certum debere ponere modum, quàm probet contractus censua les illicitos, iniustos, aut vsurarios esse, vt constat. Nec etiam hæ rationes, seu inconuenientia sunt propter quæ vsurarij simpliciter condemnantur, sed quia contra legem diuinam, naturalem, & humanam vsuras exercent, vt ex suprà dictis apertè constat.

De censu temporali, determinata temporalitate.

QVemadmodùm de censu perpetuo cõclusum est, eum posse licitè pro iusto & ęquali pretio emi, & vendi: ita idem de censu temporali tenendum est, siue fructuarius sit siue pecuniarius. De censu tamen temporali, determinata temporalitate, esset dubium, quod esset eius iustum pretium. Sicut, exempli gratia, cen sus percipiendi decem ducatos singulis annis ex decem annis immediatè sequentibus, est quæ stio, an pretium iustum huiusmodi census debeat esse tantum, quantum erit totum percipiendum, in decem prædictis annis, puta centum ducati: an liceat talem censum, pro minore emere, puta pro nonaginta ducatis. Dixit Conradus. q. lxxx. quòd de rigore scholastico, non est necessarium, pretium esse æquale toti summæ per illos annos percipiendæ, sed potest dari minus, puta nonaginta ducati in casu proposito: quod, ait, posset fieri tripliciter. Primò: Si emptori sit indifferens, illos nonaginta ducatos sibi seruare, aut illos pro censu præfato tradere. Secundò, quòd mallet suos nonaginta ducatos seruare, quàm censum illũ ꝓpillis ducatis emere. Tertiò, quòd econtrà, mallet præfatum cẽsum loco nonaginta ducatorũ habere, quàm ipsos nonaginta ducatos. In qui bus casibus, videtur ad damnandum hunc tertium declinare, alios duos excusando. Attamẽ quo ad iustitiam, vel iniustitiam contractus cen sualis præfati in se puram refert, quam ex tribus præfatis intẽtionibus, habeat ipse emptor. Nam vel nonaginta ducati sunt in re iustum pre tium præfati census temporalis, vel iniustum: si primum, quamcunque ex dictis intentionibus habeat, erit contractus in se iustus. Si secundum, per nullam talem intentionem, ab iniustitia excusabitur. Itaque impertinentem esse puto distinctionem illam, ad iudicandum de iustitia vel iniustitia contractus in se: & multò impertinentior est, ad restitutionem aliquam agendam, aut non agendam. Illa ergo distinctione dimissa, arguitur primò pro sententia Conradi, pro centum ducatis potest iustè emi census perpetuus, qui plus valeat quàm præfatus cen sus temporalis: igitur præfatus census decennalis, poterit iustè pro minori pretio, quàm sint centum ducati, emi. Consequentia videtur nota, & antecedens probatur: quia pro centum ducatis, potest iustè emi cẽsus perpetuus, quo singulis annis soluantur (exempli gratia) quinque ducati (suppono enim illud esse, pro loco & tempore pretium communiter currens, & approbatum) sed plus valet census perpetuus, sin gulis annis quinque percipiendi, quàm census temporalis viginti annorum, singulisannis eadem quin que percipiendi, vt de se constat. Igitur census hic viginti annorum, poterit pro minori pretio quàm sint centum ducati, iustè emi. Sit igitur eius iustm pretium nonaginta, iam sequitur quòd census percipiẽdi per viginti annos, singulis annis quinque, iustè emitur pro pretio quod sit minus quàm tota summa, per illos viginti annos percipienda. Nam per illos viginti annos summa percipienda, sunt centum ducati, vt patet. Et talis census, emitur iustè pro nonaginta dicatis: igitur. Census autem temporalis viginti annorum, singulis eorum leuando quinque, æqui-**[159r]**paratur cẽsui temporali decem annorum, singulis eorum leuando decem: cum tota summa ex his censibus percipienda sit æqualis, vt patet intuenti. Sequitur ergo pręfatum censum decẽnalem (ad decem ducatos singulis annis percipiendos) posse iustè pro nonaginta ducatis emi: quod est intentum.

Secundò arguitur, & est ratio Conradi: ad humanum vsum, & commoditatem plus valent centum ducati paupromptu, quàm valeant centum ducati paulatim per decem annos soluendi, communiter enim est hominibus amabilius, & in maiori æstimatione habitum, vt experientia docet. Sit igitur illud plus, in quo centum ducati in promptu, excedunt valorem centum ducatorum, paulatim per decem annos soluẽd orum (exempli gratia) sex, vel decem,

quibus defalcatis à centum supersunt nonaginta: ergo nonaginta in prõptu, æquiualebunt centum in decem annis paulatim soluẽdis: & per consequẽs census decennalis, ad decem ducatos quotãnis percipiendos, sufficienter emitur pro nonaginta ducatis in promptu: quod est intentum.

Tertiò ad idem arguitur: quia si valor census esset per quantitatẽ summæ percipiendæ mensurãdus, sequitur, quòd postquã censualista, successu temporis percipit tantã summam, quantum fuit pretium, pro cen su datum, quòd non possit iustè, aut licitè posteà pẽsionem aliquam recipere, quin teneatur perceptam restituere: consequens est falsum: vt patet apertè in censu perpetuo, tam redimibili quàm irredimibili. Similiter, in vitalitio, in quibus licitè singulis annis, assignata pensio percipitur, etiam si per partes tantùm sit perceptum, quantum fuit in pretium ab initio datum, quod tamen à nomine cõdemnatur. Et per consequens ad iustitiam contractus cẽsualis temporalis, determanita temporalitate, nõ est necessarium, pretium æquari toti summæ, per tempus illud percipiendæ. His non obstantibus, videtur oppositum tenendum, & probatur arguendo simul, contra præfatam sententiam, quod si licitum esset, censum temporalem pro minori emere, quàm sit tota sum ma præcipienda, sequitur quòd hic contractus esset licitus, Accipe nonaginta ducatos, & dabis mihi in fine decem annorum, centum ducatos simul. Sed consequens suppono falsum, cùm sit manifesta vsura, nisi per aliud excusetur (excludo tamen omne per quod ex cusari potest) & sequelam probo: quia per te, hic contractus est licitus, Accipe nonaginta du catos. & dabis mihi centum, paulatim per decem annos soluẽdos, ita vt quolibet anno soluas decem: igitur eodem modo erit licitum conuenire, vt illa centum similiter soluas in fine decem annorũ: nam quantum ad sub stantiam mu tui attinet, parum refert conuenire, quòd mutuatum paulatim, aut simul, post tempus aliquod soluatur. Imò maiorem gratiam tibi videor facere, si dando tibi nunc nonaginta, non te obligo, vt singulis annis aliquid reddas, sed per totos decem annos tibi solutionem agendam expecto. Ac proinde, si alter ex his contractibus est vsurarius, igitur & reliquus. Et confirmatur, quòd in his contractibus sit mutuum, quia vtrobiq; est datio pecuniæ in eâdem specie reuoca bilis: esto quòd in altero est reuo cabilis paula tim & per quotas, in altero verò simul: quod vt videtur, mutui substantiam non variat.

Prætereà, si mercem aliquam tibi ad ter minũ vẽdo, quæ ad summũ valet centum ducatos, & eam ad terminum vendo pro centum & decem, in tribus, aut quatuor annis paulatim, siue in fine trium annorum simul soluendis, talis contractus est vsurarius, quia cũ illic (vt suppono) cesset omne interesse damni emergẽtis, & lucri cessantis, nulla alia videtur causa in pretio ascendendi, nisi solutionis per tempus aliquod dilatio. Igitur à fortiori, cùm in promptu tibi do centum ducatos, vt mihi in tribus, aut quatuor annis centum & decem paulatim, seu in fine quatuor annorum simul soluas, erit contractus vsurarius: cùm causa lucri in casu non sit nisi solutionis dilatio.

Prætereà, & retorqueo rationem con tra Conradum: quia si esset licitus contractus pręfatus, in quo datur pretiũ minus, q̃ sit tota summa percipienda, ideo esset, quia plus valent nonaginta in promptu, quàm nonaginta paulatim per decem annos soluẽda: ex hoc arguo, quòd licitum etiam erit, dare in prõptu nonaginta vt in fine certi temporis reddãtur simul cẽtũ: quia plus valent ad cõmoditatẽ, & humanum vsum nonaginta in prõptu, quã non aginta in fine certi temporis soluenda, & ita intentũ: sed illud est aperta vsura, & est con firmatio primæ rationis. Confirmatur, quia ex codem fundamẽto sequitur, quòd esset licitũ actionem alterius ad centum in fine anni soluendos emere pro minori, quàm sit centum: quia

ad vsum, & cõmoditatom humanam plus valent centum in promptu, quàm actio ad cẽtum, in certo termino soluẽdos. Consequens est suprà contra Caietanum ostẽsum esse falsum, quã do de vẽditione actionis agebamus: igitur.

[[159]v] Supposita igitur cõsequẽtis falsitate, stat argumentum ad propo sitũ: actio ad decem ducatos in fine vnius anni soluendos, valet decẽ: actio ad viginti in duobus annis soluendos, valet viginti: actio ad triginta in tribus annis soluendos valet triginta: igitur actio ad centum, in decem annis soluendos, valet cẽtũ. Et per consequens pretium iustum census temporalis determinata temporalitate, debet æquari toti summæ percipiendæ.

Postremò si ego do tibi centum in prõptu mutuo, in fine decem an norum mihi soluẽdos hac lege, vt impignores mihi argrum tuum, qui quotãnis (deductis laboribus & expẽsis) parit mihi fructum valentẽ decem, adueniẽte tempore solutionis, ego teneor cõputare in sortẽ, omnes fructus per me ex pignore perceptos, ex sententia omniũ: alioqui esset vsu ra. Et ita si per decem annos, pignus possedi, in quibus in valore cẽtũ ducatos lucratus sum: debeo cum illis pro capitali esse cõtẽtus, & pignus suo dño liberum restituere. Quòd si vltra decem annos, prætendam pignus detinere, & ampliores fructus mihilucrari, erit vsura: ergo omninò eodem modo, si do tibi centum ducatos, in fine decem annorum mihi reddẽdos, hac. l. vt singulis annis, mihi soluas decem, adueniente tem pore pręfixo (quando erit verum quòd meos centum ducatos recuperauerim) debeo cum perceptis esse contentus: & ab ampliori perceptione cessare. Perinde enim est in illis decem annis habere pignus, quotannis mihi decem fructificans, & habere censum temporalem, mihi decem similiter fructificantem.

Et ita videtur hæc secũda positio tutior, & tenenda, quia vltrà quòd præfatus cõ tractus, habet speciẽ mali, & magnam cum vsurario contractu similitudinẽ, sequuntur in conuenientia prædicta: & alia, quæ ex vero cõtractu vsuario solent euenire. Sicut ergo suprà dictũ est, pretium pro actione solutum, debere æq̃ri rei debitæ, ad quam est actio (supposito quòd sit debitum omninò certum, quodque in eius recupreatione nullæ expensæ sunt agendæ, nullum periculum subeundum, nullum interesse quod is, qui actionem emit, ex solutione pretij patiatur &c.) ita in censu temporali determinata tẽporalitate, videtur tenendum pretium debere summæ percipiendæ æquari: suppositis eisdẽ, quæ modò in emptione actionis, seu debiti, supponẽda esse diximus. Secùs si pensionum recuperatione, timetur expensas esse faciendas: aut ipsa pẽsio soluenda est in periculo: aut si quę alia causa huiusmodi interueniat. Tum enim sicunt in emptione alieni debiti, licitum est in pretio descendere: ita in emptione census temporalis sicut & in emptione cẽsus perpetui. Similiter & in emptione cuiuscunq; alterius rei, post tempus aliquod tradẽdæ, si periculum, vel causa aliqua concurrat, quæ faciat rem, censum, vel debitum minus æstimari, & minoris esse valoris, licebitin pretio descendere. Ad motiua suprà ante oppositum adducta (etsi apparentissima sint) potest responderi. Ad primum, fateor quòd plus valet cẽsus perpetuus, cæteris paribus, quàm tẽporalis, determinata temporalitate. Admitto insuper censum recipiendi quinque ad semper, posse iustè pro centum emi: & quãdo infertur, ergo census recipiendi quinque annuè per viginti annos, potest pro minori emi, quã sint centum: & per consequens potest census temporalis, determinata temporalitate, pro minori, quàm sit to ta summa percipienda emi. Hoc etiam fateor, quando tempus per quod pensio soluenda est, est longum, non quidem ob solam temporis quantitatem. sed quia in longo tempore, vt in plurimum solent res variari, debitores mori, & alij succedere, qui vel non soluent, vel non sine lite, vel erunt vitæ perditæ, aut fugitiui: aut etiam res ipsa, in qua census est constitutus, est in longo tempore pluribus, aut certioribus

periculis exposita, quàm in breui. Itaque ob has & similes causas, licitum est in pretio descendere, adeò vt non sit tantum, quanta est summa tota percipienda. Conclusio autem nostra suprà approbata, procedit de cen su tẽporali ad paucos annos, quando scilicet præfata pericula, verisimilia non sint, vt suprà tactum est. Est inde non valet argumentum illud, ad longum tempus protendendo: scilicet, census percipiendi decem in vno anno, va let decem: census percipiendi viginti in duobus annis, valet viginti: census percipiendi quinquaginta in quinque annis, valet quinquaginta: census percipiendi centum in decem annis, valet centum: ergo census percipiendi. cc. per viginti annos, & quadringenta per quadraginta annos, valet. cc. aut quadrin genta. Itaque non crescit valor, & pretium census, in ea proportione, qua se habent tempora, in quibus soluendi sunt. Alioquî census percipiendi quinque ducatos, per centum annos, præcisè valeret quingentos ducatos: & census percipiendi quinque ducatos, in perpetuum soluendos, valeret centum ducatos: quod est absurdum. Itaque proportio valoris,**[160r]** non sequitur temporis proportionem, sed vt dictum est, valor cẽsuum, sicut & rerum aliarum, cognoscitur, & iudicatur: ex communi cursu & consuetudine communiter approbata. Quod verum est, in cẽsu perpetuo, & vitalitio. Secùs de temporali determinata temporalitate, de quo diuersum est iudicium, eò quòd huiusmodi cẽsus, vel mutuum est, vel mutuo valde affinis, ideò in eo æqualitas est seruanda: ex cepto nisi causa iusta inæqualitatis cõcurrat. Si vrgeas, quòd etiam si cætera sint paria in censu huiusmodi temporali, & perpe tuo, quo ad hoc, scilicet, quòd æquè certa est pensionis solutio, nullum periculum, nullæ expẽsæ, nec lis timetur &c. Adhuc census per petuus cæteris paribus valet plus, quàm temporalis ad viginti annos: & per consequens, tunc etiam erit licitum, pro censu viginti annorum minus dare, quàm sit tota summa leuã da. Dicendum (quicquid sit de antecedente) conseqentia non valet: quia de contractu temporali determinata temporalitate, & de valore eius, iudicandum est, ac si esset mutuum, ob rationes suprà dictas. ideò æqualitas est in illo seruanda: nec valor vnius, est alterius valori cõ mensurabilis.

Ad secundum admisso quòd ad humanũ vsum, & commoditatem, plus valeant centum in prõptu, quàm centum in decem annis paulatim soluenda, non sequitur, quòd debeat, aut possit in pretio descendi, ob id quòd il la centum sint paulatim soluẽda. Ratio est, ex di ctis clara: quia de tali contractu, & valore cẽsus tẽporalis, idem quod de mutuo est iudicandũ. Ac proin de sicut qui mutuat cẽtũ in prõptu, non potest vltra centum exigere, siue paulatim, siue simul posteà soluantur: non obstante ꝗ plus valeant centum, in prõptu data, quàm centum post tempus recipienda: ita in proposito.

Ad tertium dicendum non esse simile, quod pro simile adducitur: nam in cẽsu per petuo, & vitalitio, licitum est annuam pensionẽ recipere, etiam postquàm cẽsualista perceperi tantum, quantum ab initio, pro cẽsu empto dederat, sicut qui agrum emit pro centum, poterit quolibet anno, fructus inde ꝓueniẽtes, sibi re cipere, etiam postquam in fructibus tantum, aut plus receperit, quam fuit pretium pro agro datũ: quia vtrobique est vera emptio, & venditio. In censu autem temporali, determinata temporalitate, non ita: quia illic mutuum est, & tanꝗ de mutuo iudicandũ: ideò illic postq̃ censualista recipit, quãtũ ab initio dederat, cessare debet ab vlteriori perceptione. Et procedunt quæ dicta sunt de censu temporali, non solum determinata tẽporalitate, sed etiam determinata pẽsione, annuè soluenda in pecunia. Vt si quinque ducati annuè debeãt per decem annos solui. Nam si stãte temporis determinatione, ipsa pẽsio soluenda nõ sit determinata, sed indeterminata: vt certa quota: aut sit pensio fructuaria: non opùs est tunc pretium sit æquale toti summæ actu percipiendę, satis est sit æquale summę, quæ verisi militer percipietur: vt æqualitas debita si non actualis, saltẽ

rationabiliter pręsumpta seruet̃. Et tunc quanuis accidat plus, minúsue illo tẽpore percipere, quàm fuerit pretium ab imtio datum, non inde vitiatur contractus. Præfatis tamen non obstantibus, non nego in rigore scholastico, defensari posse sententiam Conradi suprà positam, quod. s. præfatus census temporalis, ad determinatum tempus, & ad determinatã pensionem pecuniariam, possit emi, pro pretio minori, quàm sit tota summa percipienda, si alicubi talis esset consuctudo, & communiter approbata: eò quòd in tali contractu censuali, propriè & verè non mutuum, sed emptio & venditio est. Quod inde patet: quia est illic pretium, & merx, quæ est census dictus, à pecunia soluenda distinctus: & est contrahentium consensus, igitur emptio & venditio. Deinde, de ratione mutui est, quòd mutuator habet actionem ad sortẽ mutuatam, & si sors ipsa in potestate pereat mutuatarij, ipsi non mutuanti perit: & si cætera bona mutuatarij pereant, non mutuanti, sed mutuatario pereunt. In præsenti autem cõ tractu econtrà fit: quia censum huiusmodi emens non habet actionem ad pretium per cum solutum, sed ad pensionem annuè leuandam, seu percipiendam. Et si bona, in quibus census præfatus est institutus, pereant, similiter perit census: ita vt nulla postmodùm acito censualistæ, contra eum, qui censum vendiderat, relinquatur. Et ita verè non est mutuum, sed emptio, & venditio, & per consequens pretium iustum talis census, non opùs est in indiuisibili consistat, nec quòd fructibus inde percipiendis, æquale sit, sed poterit aliquantulum inferius esse. Maximè, si (vt dixi) alicubi talis vigeat communis consuetudo, qua pro minori pretio, quàm sit tota summa percipienda ematur. Et ita posset facilè ad rationes, quas pro fecũda sententia fecimus, respõderi. Attamen diximus, quod tutius est, & magis quàm oppositum consulendum, conformiter ad id, quod suprà de emptione actionis, seu debiti alieni, diximus. Et si dixi**[[160]v]** de huiusmodi cẽsuali contractu esse iudicãdũ, ac si mutuum esset: ideò id dixi, non quia verè mutuum sit, sed quia mutuovalde affinis, seu si milis, habensque mali speciem. Et ita non minùs ab illo, quàm si mutuum esset, est abstinendum: tunc maximè, quãdo ex tali contractu, ipse emptor lucrum quærit. Et nisi sic dicatur, deficile erit his, qui priorem sententiam velint defensare, hoc inconueniens euadere. s. quòd reditus temporalis determinata temporalitate, sit elusdem valoris & pretij, cum reditu perpetuò irredimihili, cæteris paribus: quodque eiusdem valoris sit pars, & totum cuius est pars: supposito quòd census temporalis, ad perpetuum cõparatus, sit pars illius: quod satis videtur de se notũ. Quòd autem id, ex positione illa sequatur, apparet: nam esto reditus ad determinatum tempus, posset emi pro pre tio minori, quàm sit tota summa percipiẽda: sit igitur ita, quòd census percipiendi qunique per decem annos, valeat. xlv. parum plus minúsue, reditus ergo percipiendi eadem qunique per viginti annos, valebit nonaginta, aut parum minus, nil refert: reditus ergo percipiendi eadem quinque per. xl. annos, valebit. clxxx. aut tolle inde quod velis. Et tamen pro illis clxxx. poterit cẽsus perpetuus, eadem qunique in perpetuum percipiendi, emi. Et pono cętera paria omninò, ex parte securitatis census, & solutionis eiusudem, cùm tamen constet censum ad quinque perpetuum, esse longè valẽtiorem, quàm censum ad quinque per. xl. annos percipienda. Et constat censum ad quinque per. xl. annos contineri in censu ad quinque in perpetuum, tanquam partem in suo toto. Nisiforte di catur, quòd valor præfatorum cẽsuum non crescit in ea proportione, qua tempus quo pensio est recipienda, augetur: vt suprà dicebam[9]. Sed hoc admisso constat similes angustias pa ti in huiusmodi rationibus seu pretij assignationibus, positionem primam Conradi, quas secunda sententia patitur.

De censu temporali indeterminato. i. de vitalitio.

DE censu temporali indeterminata tem poralite, exempli gratia, de vitalit io, idem quod de prioribus tenendum est, quo ad suî institutionem, similiter & emptionem, & venditionem, quanquam hoc vitalitiũ peculiares habeat difficultates. Vnde multi doctores olim dãnabant vitalitium, tan quam vsurarium, iniustum, atque aliter peccaminosum. Quòd enim contractus vitalitij, vsu rarius sit, probant: quia sr ego do Petro centum florenos mihi restituendos in. xj. annis, adiectis decem vltra capitale, est contractus ve rè vsurarius. Et si cùm centum rehabuero, illud aliud incrementum recepero, erit vsura, ergo supposito quòd ego viuam à parte rei. xj annis, & dem Petro centum florenos, vt singulis annis vitæ meæ, reddat mihi decem florenos, erit similiter contractus vsurarius, ex quo videntur similimi, veliidem casus: cùm sit eadem pecunia in promptu data, sit eadem quantitas recipienda, & idem tempus, per quod recipi debet, & idem incrementum vltra sortem. Et tamen secundus contractus est vitalitium, vt patet. Si dicas illos contractus differre, quia in primo, Petrus tenetur sortẽ cum luero, in fine illius temporis reddere: in secun do verò non ita, sed singuilis annis tenetur soluere decem. Contrà, quia vt suprà arguebatur, hæc differentia non variat sub stãtiam mu tui, cùm sæpe mutuator cum mutuatario con ueniat, vt mutuatam sortem paulatim, aut etiã simul soluat.

Confirmatur, quia emptio vitalitij, fit cum spe lucri, vltra sortem acquirendi: si enim nil amplius lucrari speraret, non exponeret pecuniam suã periculo eam perdendi, qualiter eam perdit, si statim post vitalitium emptum moriatur, aut paulò pòst. Omnis autem talis spes lucri reddit contractum vsurarium, ad quod spem sine exteriori pacto constat sufficere.

Secundò quòd talis emptio iusta esse non possit, apparet: quia nõ potest dari, seu assignari pretium iustum vitalitij. Nam detur quòd sexagenarius (de quo est verisimile secundum naturæ cursum, quòd vltrà viuet decem annos) emat vitalitium quòd quoli bet anno sibi soluantur decem pro centum florenis, igitur si quinquagenarius (de quo similiter est verisimile, quòd duplo plus viuet. s. vigintiannos) emat vitalitium, quo quolibet anno vitæ suæ, sibi soluantur decem: erit pretium iustum. cc. floreni: & si alius iuuenis. xx. annorum (de quo similiter sit verisimile, quòd viuet vltra quin quaginta annos) velit vi talitium emere, quo quolibet anno sibi soluãtur decem, pretium iustum erit. D. Floreni. Sed hoc dici non potest: nam pro. D. Florenis,**[161r]** instè poterit emi alius census longè valentior quàm vitalitium, puta census perpetuus annuè leuandi. xx. Florenos, vt sppono, igitur pretiũ vitalitũ præassignatum, iustum non fuit. Et simiter potes ratio procedere, quodcũq; aliud pre tium vitalitij assignetur, vt patet intuenti.

Confirmatur, quia æqualitas inter pretiũ pro vitalitio dandum, & ipsum vitalitium, pendet ex hoc, quod ipse emptor vitalitij tot vel totannos, viuet. Vt si plures annos victurus sit, pretium sit maius: si pauciores, minus. Sed seclusa Dei reuelatione sciri non potest, quantum quisque victurus sit: igitur nemo potest scire pretium adæquatum, valori vitalitij, & ita præfata empio iustè fieri non potest.

Tertiò quòd huiusmodi emptio sit aliter peccaminosa apparet: quia illa emptio semper procedit ex radice infecta, scilicet aut ex diffidentia de diuina ꝓuisiõe, aut ex timore deficiendi in necessariis, aut ex solicitudine temporalium, aut ex cupiditate lucri, aut ex appetitu viuendi in otio: quæ omnia vidẽtur illicita, vt ad præsens suppono. Deinde in tali contractu tam emens, quam vendẽs, bona sua periculo fortunæ exponunt. Vt si emptor, diu vixerit perdet vẽditor: si ê contra breui moriatur, perdet ẽptor. Et ita ęquiparatur ludo alearum, qui solet

communiter dãnari, tunc maximè quãdo gratia lucri fit. Adde quòd cùm lucrum vẽdentis, ex breuitate vitæ emptoris depẽdeat, & datur occasio, vt tales venditores desiderent mortem emptorum. Et ita nunquam, aut vix potest talis contractus, sine peccato fieri.

His tamen non obstantibus tenẽdum est oppositum. s. quòd vitalitium institui potest, & pro pretio emi, & vendi, tam pro vi ta ementis quãipsius vẽdentis, aut alicuius alterius, non obstante humanæ vitæ incertitudine. Et de institutione gratuita, non dubitatur, de emptione autem & venditione probatur: quia licitum est alicui, contractum precarium facere, & est iure canonico similiter & ciuili approbatus. De canonico patet. 10. quæst. 2. c. p̃carię. &. c. Capsellas. §. Si œconomus. vbi iuris ciuilis approbatio ponitur, & habetur in. l. lubemus. §. Sanè. C. de sacrosanct. ecclesiis. Hic autem contractus, talis est: Petrus habet prædium, & dat illud ecclesiæ, hac lege, vt eccle sia ipsa, eidem ad vitam suam reassignet tria prædia, ad vsufructuandum, id est ad percipiẽdum vsumfructum de illis, pro vita sua. Qui contractus non est, nisi vitalitium, vt constat. & non gratuitèfactus: sed pro agro ab ipso cẽsualista tradito, & cùm ager traditus pretio ali quo certo sit comparabilis, posset igitur de se idem vitalitium, pro pretio, agro æquiualenti, iustè emi.

Prætereà, Petrus potest agrum suum Ioãni, ad vitam ipsius pro cer ta pensione annuè soluenda, locare, quod nemo est, qui neget: in quo quid aliud agit Ioannes, quam pro pẽsione per eum tradita, seu traden da vitalitium sibi cõparare?. i. Ius percipiendi fructus illius agri, per vitam suam. Igitur vitalitium in stitui, & alteri tradi potest, non solùm gratuitè, sed etiam pro aliquo alio, in recompẽsam eius accepto: quod cum ita sit sequitur, quòd potest etiam vendi, & emi pro pecunia, nam cùm infi ti valoris non sit, nil inconuenit pecuniam aliquam, illi vitalitio æquiualere.

Prætereà in Clementina. 1. de rebus ecclesiæ non alienandis, habetur, quod exigente necessitate, vel ecclesiæ vtilitate, potest prælatus reditus & possessiones ecclesiæ ad vitam eius, seu ad aliud certum tempus pecunia inde recepta cõcedere. Hoc autem non aliud est, quàm vitalitium pro pretio vendere, quale est ius percipiendi fructus, ex possessionibus, & reditibus sic concessis pro vita prælati. Et sicut pro vita prælati, id fieri potest, ita nihil repugnat idem pro vita ementis fieri posse, & glossa ibidem in verbo, Eius. ait, pro vtriusq; vita, tam vendentis, quàm emẽtis præfatum contractum fieri posse. Similiter prælatus ecclesiæ non religiosus (vt puta rector) potest sine alterius consensu contrahere: etiam super bonis immobilibus ecclesiæ, quando tantùm fit ad vitam rectoris, vt notat Panormi. in. c. Veniens. de transactionibus.

Itaque non dubitatur, posse vitalitium censum emi, & vendi, idque licitè, & iustè: modò iustum pro eo pretium tradatur. Etiam si contractus huiusmodi, possit per multas circunstantias vitiari, sicut & reliquæ negotiationes. Non enim dubium est, posse Petrum se, & sua bona obligare, ad dandum Ioanni decem, per singulos annos, quibus vixerit: & tali obligationi, correspondet in Ioanne ius, seu actio percipiendi & exigendi illa decem. Nec dubium est hui usmodi ius, Ioanni acquisiutum, vtile esse ipsi Ioanni, ad eq, quæ vitæ humanæ sunt necessaria. Nec tale ius est valoris infiniti, cùm nec ager, in quo fundatus est, sit infiniti valoris, quem tamen constat, maioris esse valoris, quàm sit census in eo institutus. Super ergo, quòd sicut est dabilis pecunia, quæ toti agro æquiualebat, pos-**[[161]v]**sit similiter dari pecunia, q̃ præfato iuri vitalitio, similiter æquiualeat. Et ita pro illa poterit iustè emi, & vendi, sicut & ipse ager, in quo ius illud est institutũ. Qualiter autem possit iustum pretiũ taxari, non est ita clarũ. Esset vnus modus, pretiũ illud pro vitalitio taxandi, tali

videlicet, habito respectu ad annos, quibus is, qui vitali tiũ vult emere (puta Petrus) potest secundum communem cursum naturæ viuere, attentis eius ętate, moribus, & cõplexione, ratione quorum potest de vnuis vita, magis quam de alterius dubitari, & illo tempore, vitę probabilis, assignato, & me dio eius accepto, illud dicetur pretium iustum talis vitalitij quod æquiualeat toti summæ in illo tempore medio percipiẽdę. Vt si Petrus sit sexagenarius, de quo est probabile secundum cõmunẽ cursum naturę, quòd amplius victurus est. xx. annos: & est etiam satis contingens, ante vnum annum completum mori. Summatur mediũ huius contingentiæ, & est decem anni, & ita si vult emere ius percipiendi decem ducatos quolibet anno vitæ residuæ, pretium iustum erit centum ducati, qui ęquiualent toti summæ leuan dæ, in præfatis anni decem. Ratio huius regulæ, seu modificationis, in promptu est, quia. s. illo modo, æqua est vtriusque conditio, cùm ambo æquèse periculo, & lucro exponunt.

Verùm statim se offert obiectio, quia si regula hæcvniuersaliter esset vera, dabitur quod vitalitium, & cẽsus perpetuus (vbi cętra sint paria) sint eiusdem valoris, & pretij. Imò quòd cæteris paribus vitalitium sit maioris valoris & p̃tij, quam cẽsus perpetuus irredimibilis, quod est absurdum. Et seq̃la patet, si Petrus, qui sibi vult vitalitium decem ducatorum eme re, sit iuuenis, puta viginti annorum, qui secundum communem cursum naturæ, potest annum octuagesimum attingere: & similiter con tingens est ante annum vitam finire. Medium tempus, inter. xx. & octuagesimum est. xxx. anni, vt constat, & ita pretium iustum talis vitalitij esset. quãta esset summa tota in. xxx. annis percipienda: hæc autem est. ccc. ducati. Sed pro. ccc. ducatis, posset iustè secundum cõmunem cursum, & approbatam consuetudinem, emi census perpetuus irredimibilis, quo singu lis annis, percipiantur plusquam decem duca ti (vt suppono) igitur Corollarium illatum verum, quòd maius esset pretium præfati vitalitij, quã census præfati perpetui irredimibilis.

Alius modus prædictum pretium taxãdi esset, scilicet, quòd sit pretium tãtum, quanta est summa tota percipienda per omnes annos, quos emptor potest secundum communem cursum naturæ viuere. Verùm hæc regula, rigidior est, & non vera. Tum quia esset iniquus contractus, ex quo longè melior esset conditio vendẽtis, quàm emẽtis, cùm ven dens ponat se omninò in tuto: econtrà emens in periculo, vt de se constat. Tum etiam: quia sequitur idem incõueniẽs, quòd suprà contra præcedentem regulam illatũfuit, & longè durius. Quia tunc si emptor sit iuuenis, puta. xx. annorũ, & potest secũdum communem cursum naturæ, viuere vsq, ad octauagesimum annum, iustum pretium esset, quãta esset summa per. lx. annos percipienda. Hæc autem est sexcẽti ducati, cum quibus apertum est, posse iustè emi censum perpetuum irredibimilem, annuè leuandi in duplo plus, quàm per vitalitium percipitur. Ac proind videtur (quod suprà etiam dixi) quòd pretium iustum horum censuum non est com mensurandũ secundum quantitatẽ summæ percipiendę: sicut si ager totus ematur, eius pretiũ iustum, non opùs est æquari toti summæ fructuum percipiendorum, cùm sine dubio longè plures fructus percipientur, quàm sit valor pretij pro agro assignati. Nec etiam pretium iustum vitalitij, est secũdum primam regulam vniuersaliter taxãdum. Vt ratio satis clarè deducit, sed secundum communem cursum & cõsuetudinem communiter approbatam, à bonis, & prudentibus. In patria autem, seu regno, in quo talis consuetudo vitalitia emendi non reperitur, nec aliud manuductiuum, seu documentum, vnde pretij æqualitas sumi possit. Videtur hoc manuductiuum deseruire. s. attenta ætate, qualita te, officio, conditione, atque complexione ipsius, qui vitalitium vult emere: similiter & loci (in quo est habitaturus) temperie, seu qualitate: & cæteris, quæ solent vitam hominis prolongare, aut abbreuiare. Et ex opposito assignato aliquo certo pretio, si illud tantum sit, quod si homini prudenti

daretur optio, ad vnum de duobus eligendum, puta ius percipiendi decem, per singulos annos vitæ illius emptoris, aut præfatum pretium in promptu datum: & animus illius esset ad vnum, vel alterum eligendum indifferens, aut saltem parum plus, ad vnum, quàm ad alterum declinaret, illud diceretur pretium iustum illius vitalitij. Huius ratio est clara: quia cùm homo ille prudens sit præsumitur cum scire commoditatem, ex pretio illo homini euenibilem: & commoditatem similiter præfati vitalitij. Et cùm æqucè ad vtrunq; declinet, argumentum est, æquam fore pretij, & vitalitij cõmoditatem, iuxta rationabilem & discretam præsumptionẽ. Sed in his**[162r]** non est multùm insistendum. Vnde apertum est emptionem vitalitij posse ita fieri, vt nec vsuraria sit, nec iniusta, nec aliter vt arguebatur peccaminosa.

Ad rationes igitur ante oppositum factas, respondetur. Ad primum in quo arguitur, talem contractum vsurarium esse. Negatur. Nec contractus illi, qui pro similibus af fer untur, sunt similes. Et aperta est dissimilitudo, nam in primo, est verum mutuum, cùm pecunia illa detur reuocabiliter: & maneat in mutuante actio ad mutuatam sortem. In secun do verò, nec pecunia datur reuocabiliter: nec in dante manet actio ad eam, sed ad pẽsionem certam annuè leuandã. Et si emptor breui mo riatur, nulla suis hæredibus actio relinquitur, contra venditorem vitalitij, qualiter relinqueretur, si verum mutuum fuisset.

Ad confirmationem dicendum, quòd spes lucri non semper reddit contractum vsurarium, aut vitiosum. Alioqui omnis emptio, & venditio diceretur vsuraria, & vitiosa: quia mercatores nunquam, aut quasi nunquam, emunt & vendunt, nisi intendentes aliquam commoditatem, quam (seclusa eorum mercatione) non assequerentur. Sed illa spes lucri, seu commoditatis reddit contractum vsurarium, qua lucrum, vel commoditas ex mutuo vltra sortem, intenditur. Quod locum non habet in his, qui census emunt, siue perpetuos, siue temporales, vt constat.

Ad secundum dicendum, quòd etiam cõ tractus vitalitus, potest ab iniustitia excusar i, & pretium iustum pro illo assignari, vt suprà dictum est. Argumentum autem peccat: quia præsupponit quòd pretium iustum vitalitij, est taxandum secundum probationem possibilis, aut probabilis ætatis, ipsius emptoris, quod suprà ostensum est esse falsum: sed taxandum est, vt suprà tetigimus.

Ad confirmationem dicendum, admisso quòd pretium esset augendum, aut econtrà minuendum, si certitudo de vitæ breuitate, aut longitudine emptoris, haberetur: admisso etiam, quòd hæc certitudo humanitùs haberi non possit, non sequitur inde, quòd pretium iustum vitalitij, assignari non possit. Nec est necessaria præfata certitudo, ad huiusmodi pretium taxandum. Quemadmodum, vnius equi pretium esset augendum, aut minuendum, si certa de ipsius vitæ bræuitate, aut longitudine haberetur cognitio. Ea tamen nõ habita, iustum solet pretium pro eo assignari, sicut etiam de iactu retis in mari, solet communiter exemplificari, de cuius successu cùm nulla possit haberi certitudo, pretium tamen iustum pro illo taxatur: ita igitur in proposito.

Ad tertium dicendum, esto quòd præfata emptio vitalitij posset peccaminosa fieri, ex animo deprauato ipsius emptoris, illa tamen deprauatio, & vitium, potiùs ementis est, quàm ipsius emptionis in se, vt constat. Hoc idem posset, in quacunque alia rei vęnalis emptione accidere. Potest tamen emptor prædictus rectam habere intentionem, cùm vi talitium emit, puta à negotiis humanis abstinere, per quæ erat alioqui nacessaria quæsitu rus: vt ab illis semotus aliis melioribus operi bus vacet, tam spiritualibus quàm corporalibus: quod non modò absque alicuius præiudicio, sed cùm multorum profectu fieri potest. Et ad quod additur, quòd scilicet, tam venditor, quàm emptor, bona sua periculo, & fortunæ exponunt sicut lusores

&c. Dicendum (esto id ita sit) non ob id, est præfatis contractus cõ demnandus. Alioquî qui emunt, & vendunt iactum retis in mare, essent similiter condemnandi. Et qui emunt fructus terrę, aut vineæ ante corum maturitatem (quando multis sunt periculis expositi) peccarent. Et qui emunt & vendunt res futuras pretio anticipato, ex iusta præsumptione taxato, similiter essent damnandi. Similiter qui merces (per marevehen das) assecurant, earum periculum in se suscipiendo, peccarent. Quæ omnia suppono pro nunc falsa esse. Et tamen sequela patet: quia in omnibus his, homo sua bona periculo, & fortunæ exponit, vt constat &c. Illi ergo culpandi sunt, qui sua bona periculo & fortunæ temerè exponũt. Sicut & qui personam suam in bello, periculo temerè exponit: non qui discretè, & prudenter &c. Quod de ludo ibidem dicitur, vide quod suprà de ludo alearum dixi mus. Quòd autem is, qui vitalitium vendit mortem emptoris desideret, accidit ipsi contractui: & culpa est vendentis, non contractus. Nam multi etiam filij, desiderant mortem parentum, vt parentum bona possideant, non ta men ob id, damnanda est institutio, qua institutum est, filios debere parentibus succedere &c. Et coadiutores, seu alij in beneficio aliorum successuri, sæpe illorum mortem desiderant. Non tamen ob id damnandum est ius, coadiutoribus aliisque successuris concessum.

De censu redimibili.

[[162]v] NVnc de pactis, q̃ contractui censuali solẽt apponi, breuiter videndũ est. Hæc autem (vt intellexi) communiter, in regno hoc Toleti apponũtur, in censu redimibili, scilicet, quòd venditur census perpetuus, hac lege, vt quoties venditor, reddiderit emptori pretium acceptum, extinguatur census, & maneant bona venditoris, à censu illo libera. Secundò, quòd interim quòd durat census, teneatur venditor bona illa (in quibus cẽsus est institutus) conseruare: & conseruata, atque bene reparata, tenere, idque suis laboribus & expensis. Tertiò quòd illa bona, non possint per ven ditorem, absq; Censualistæ consensu, vendere, aut permutare, nec ea alteri hypothecare. Alio qui eo ipso, omne ius quod in illa habebat, amittat: & integrum eorum dominium, in censualistam eo ipso transferatur. Si tamen de cõsensu Censualistæ ea vẽdiderit, teneatur decimam eidem Cẽsualistæ soluere. Quartò quòd si venditor per duos annos continuus steterit, quo minùs debitam pensionem soluat, eo ipso similiter bona illa amittat: & Censualistæ applicentur. Quintò apponunt aliqui aliud pactum, quo scilicet, ita tutus sit census, vt siue bona, in quibus est constitutus, pereant: si ue non, semper ipse venditor, teneatur pensionem soluere, non obstante quocunque casu fortuito.

De quibus pactis dubitatur, an vitient præfatum contractũ. Et primò de pacto redemptionis: & arguitur quòd tale pactũ vitiet emptionem census: quia dantur contractus vsurarij, similimi contractui censuali facto, cum pacto redemptionis, igitur his similiter erit vsurarius. Antecedẽs patet. sit Petrus vsurarius, qui ait ad Ioannem, ego mutuo tibi centum ducatos, quos petis, & interim quòd mihi eos iunctos simul restitues, soluas mihi singulis annis octo, vel decem, prout inter se cõueniunt. Et quibusdam annis elapsis, Ioannes illa centum, quæ mutuo acceperat restituit: & Petrus tunc suam sortem recuperat: & vltrà sibi retinet pensiones, quas interim Ioam nes soluerat, non computando illas in fortem. Iam talis contractus est vsurarius nomine, & re. Nomine, apparet: quia Ioannes mutuo petierat centum ducatos, & Petrus mutuo dixit se illi ducatos illos tradere. Re etiam idem apparet, cùm constet vltra sortem redditam aliquid Petrum ipsum lucrari. Et nihilominùs talis contractus nihil differt ab hoc, scilicet, quo Petrus dat centum ducatos Ioanni pro censu, quo de bonis ipsius singulis annis certam pensionem, puta octo percipiat, haclege, vt quoties Ioannies idem pretium reddiderit,

extinguatur census, fructus medij temporis in sortem non computando. Quòd enim similimi sint, apparet: quia sunt eædem personæ, eadem pecunia data, & postmodum reddita, eadem pensio singulus annis percepta. Igitur. Alius casus: Petrus centum ducatis indigens, eos mutuo à Ioanne petit, Ioannes dat: non tamen sine pignore fructifero puta agro, seu vinea, de qua interim quòd mutuatum sibi redditur, vult fructus percipere: & mutuato reddito fructus medij temporis sibiipsi retinet, & lucratur, non computando illos in sortem. Hic est contractus vsurarius, & tamen similimus est contractui censuali, adiecto pacto redemptionis, vt suprà: igitur. Alius casus: si legarem tibi. xx. florenos, & mandarem hæredi meo, quòd toto tempore, quo tibi non præ starentur illa. xx. deberet tibi per hæredem meũ dari aliqua quantitas annuè, tunc enim perinde esset, ac si tu illa. xx. imbursares: & econtrà, ea dedisses hæredi meo pro iure percipiendi annuam pensionem, donec hæres meus tibi restituerit illa. xx. qui haberet liberam facultatem ius illud redimendi soluendo illa. xx. Iam primus casus est vsurarius, igitur secũdus, cùm similimi sint.

Confirmatur hoc ex Leuit. 25. vbi cum Dominus concessit, possessiones vendere cum pacto redemptionis, p̃cepit vt tempore redemptionis, fructus medij temporis cõ putarẽtur in sortẽ. Sic. n. ait, si vẽditor inuenerit pretium ad redimẽdum, cõputabũtur fructus ex eo tempore, quo vẽdidit: & quod reliquum est reddet emptori &c. Quæ quidem lex, cum iusta fuerit, ex quo Deus nil iniustum facere, aut instituere possit, sequitur suam opposit ã iniustam esse. Scilicet quod tempore redemptionis, fructus medij temporis non cõputentur in sortem, sicut nec cõputentur in redemptione cẽsus priùs venditi.

Secundò, esto præfatus contractus vsurarius non sit, videtur tamen iniustus, & inquus, quia non est vtrius que æqua conditio: sed melior est conditio vendentis, ex quo in eius libera potestate est rem venditam reddito pretio rehabere, velit nolit alter, qui emit: aut etiam pretio accepto vti prout sibi libuerit. Confirmatur, quia si licitus esset contractus præfatus cum pa-**[163r]**cto redemptionis, existente fa cultate redimendi in potestate vẽditoris: similiter esset licitus, si facultas redemptionis esset in potestate ipsi us emptoris. Itaque si illud pactum in fauorem venditoris appositum contractum non vitiat: nec vitiabit illum, si in fauorem empto ris ponatur. Sed consequens est falsum: quia si ex parte ementis, præfatum pactum apponatur, erit contractus ille mutui: quia est datio pecuniæ reuocabilis, pro voluntate ipsius lãtis. Et tamen quòd æquè possit in fauorem vnius sicut & alterius apponi, apparet in emptione aliarum rerum, puta equi, aut domus, aut agri, in qua possunt taliter conuenire, vt dicat venditor emptori, Quandocunque tibi emptio displicuerit, rescindatur contractus: & dabo tibi pretiũ: tu autem reddes mercem. Aut possent ambo ita conuenire, vt cuicunque eo rum emptio & venditio displicuerit, rescindatur contactus, in quo æqua erit vtriusq; conditio. Et tamen erit vsurarius contractus, aut iniustus, nisi fructus medij temporis cõputentur in sortem: alioqui iterum melior esset con ditio ementis quàm vendentis. Cùm ergo hęc in contractu censuali redimibili non seruentur, consequens est illum esse iniquum.

Tertiò quòd præfatus contractus sit il licitus eo modo, quo est in vsu, apparet: quia in contractu cẽsuali apposito pacto redemptionis in fauorem venditoris, datur pretium pro illo censu valde diminutũ. Nam cẽsus vnius floreni si irredimibilis sit, communiter solet pro triginta florenis, parum plus, minúsue emi, & est pretium iustum. Si autem pactum redemptionis apponatur, descẽditur in pretio ad subduplum, & amplius, ita vt pro cen su vnius floreni, non dentur nisi. xiiij. floreni: & aliquãdo. xij. & aliquãdo. x. vt experientia docet. Et ita est illic defraudatio, vltra dimidium iusti pretij. Modò autem quando aliquid

emitur, adiecto pacto redemptionis, & pretiũ est diminutum, reprobatur contractus, tanquã vsurarius: vt patet cap. ad nostram. de emptio ne & venditione. igitur contractus de quo agi mus erit similiter condemnandus.

Quartò pręfatus contractus videtur ex alia parte similiter illicitus, qa . s. conuenitur, vt tempore redemptionis idem pretiũ reddatur, quod fuerat tempore venditio nis acceptũ. Sed hoc videtur sępe iniquum esse, qa accidit, vt reditus, seu merx alia cum pacto re demptionis empta, valeat plus tempore redemptionis, quam valuit tempore prioris venditionis. Obligare igitur emptorem, qui rem pro iusto pretio emit, vt rem eandem posteà reuendat, qñ res maioris erit valoris: & quòd non possit pre. tium valori rei correspondens exigere, & accipere, sed diminutum, videtur iniquum. Hoc autem fit in contractu præsenti, de quo agimus, vt constat. Sunt enim illic duæ emptiones, prior, & posterior. Sicut ergo in priori, vt insta esset, debuit pretium valoris rei pro tunc correspondens, dari: ita in posteriori, vt iusta sit, debet pretium valoris rei pro tunc correspondens, similiter dari. Et ita non opùs est, quòd semper in redemptione detur idem pretium, quod fuit in priori emptione datum. Alioqui licitus esset contractus, quo Petrus emit pullũ pro decem, exempli gratia, hac lege, vtquãdo cunque venditor illi reddat illa decem, teneatur Petrus equum (etiam si perfectus equus fa ctus sit) eidem reddere, cùm valeat tempore re demptionis centum ducatos. Esset etiam hic contractus licitus, quo Petrus vendit vnam fa necam tritici pro quatuor regalibus, quę sunt tunc pretium iustum eius, hac lege, vt illam vel aliam fanecam sibi reuendat, pro eisdem quatuor regalibus, quando Petrus illa quatuor re galia, quę acceperat, reddat. Et tamen accidit quod quando regalia reddit, faneca valet octo regalia. In quibus casibus videtur apertè grauari emptor.

In his, diuersæ tanguntur difficultates, ad quas paulatim est respondendũ. In prima, illud tãgitur, an sit licitus contractus censualis, adiecto pacto redemptionis in fauorem ipsuis venditoris. Et dicendum quod sic: quod patet primò ratione: quia secluso illo pacto, contra ctus maneret licitus, vt supponimus: pactum autem tale adiectum, nec vlla lege prohibitum est, nec est alteri ex contrahẽtibus iniuriosum aut præiudiciale: igitur licitè apponit̃. Quòd enim nulla lege sit tale pactum prohibitum, suppono, & patebit ex dicendis. Quòd autem neutri eorum sit iniuriosum, inde patet: quia non vendenti, cùm in eius fauorem apponat̃, vt constat. Non etiam ementi, ex quo ipse sciens, & sponte nulla deceptione seductus, nulla pressus necessitate, huiusmodi onus in seipso suscipit, quo se pro voto vendentis ad reuendendum obligat: volenti autem & consen tienti iniuria non fit.

Prætereà si illicitus esset, hoc esset vel quia vsurarius est, vel quia iniustus ob pretij inęqualitatẽ. Vel quia alteri eorum onerosus magis q̤ alij. Sed hoc non: primò, vsurarius nón est, q̤a pecunia nonfuit data reuocabilit: non enim manet facultas pretium repetẽdi, in ipso emptore, vt supponim⁹. Quãuis**[[163]v]** maneat in venditore facultas, ad reddendum pretiũ, & rem suam rehabendũ. Iniustus etiam nõ est: quia suppono quod sit datum iustum pretiũ pro cẽsu illo cum tali onere suscepto: ille enim census cum tali onere suscepto, alicuius valoris est, vt cõstat: & non infiniti: igitur dabile est pretiũ sibi correspõdens: & illud erit iustum. Ac pronide si tale pro censu illo traditum sit, non erit contractus iniustus ob pretij & mercis inęqualitatẽ, vt constat. Quòd autem alteri eorũ sit magis q̤ alteri onerosum, contractus iniustitiã non arguit, ex quo sciẽter & volũtariè onus illud fuit per ipsum emptorem susceptum: in quo etiam gratiam fecit venditori. Quod inde ampliùs apertum est: quia vel emptor ratione one ris inse suscepti descẽdit in pretio, sicut descẽdere

potuit, vel non. Si primum, iam ergo præfa tum onus est per pretij diminutionẽ recõpen satum: quia tantum descendit in pretio, quantũ præfata oneris susceptio merebatur, & ita oĩa erunt ad ęqualitatẽ redacta. Si secundum, sequi tur quòd emptor, apertam gratiam & beneficium facit ipsi vẽditori, gratis & sine recõpensa aliqua volens se venditori obligare, ad pro voto ipsius cõtractũ rescindendũ: & per consequẽs pactum tale appositum, & per emptorem acceptatũ, non modò non facit ipsum emptorẽ culpabilẽ, sed laude potiùs, & præmio dignũ.

Quod iterum confirmat̃: quia si simpliciter quis emit reditum, seu rem aliã vęnalẽ, & postmodum ad preces venditoris, velit rem eandem reddito pretio vẽditori reuendere, non est condemnandus. Ergo nec est cõde mnãdus si tempore contractus hoc ipsum voluerit. s. se ad reuendendum obligare reddito per venditorem eodem pretio. Antecedẽs est de se notum: & consequentia patet: quia sicut post con tractũ, ita ĩipso contractu potuit emptor gr̃am vẽditori facere, pręfatum onus pro illo subeũdo.

Præterea quod pactum redemptionis cõtractui appositum, non per se ipsum vitiet, apparet ex triplici iure. Primò ex diuino, ex Leui. 25. vbi Dominus præcipit, nè qs possessionem suam alteri vẽderet, nisi reseruata eidem facultate reemendi. Quod licèt fuerit veteris legis præceptum, & ad iudicialia mãdata pertinẽs, atque ideò nunc vim vllam non ha beat, attamen deducitur inde emptionem ali cuius rei adiecto pacto redemptionis, non esse de se malam, alioqui Deus tale præceptum in lege veteri minimè tradidisset. Hoc idem apparet in iure Canonico ex. c. Ad nostrã. de emptione & vẽdi. Vbi damnat̃ emptio cum pacto redẽptionis facta, quando pretium nimis modicum pro re ipsa traditum est, vt suprà tangebat̃. Vnde à con trario colligi videtur talem emptionem cum tali pacto factam (si iustum & non diminutum pretiũ tradatur) licitam esse. Idem ex iure ciui li apertè constat, in. l. Si fundũ. C. de pactis inter empt. & vendi. Vbi disponitur quòd si parentes alicuius vendiderint fundum, eo pacto quòd qñcunq;, vel infra certa tempora ipsi, vel eorum hęredes offerrent pretium emptori: & hęres em ptoris nollet obedire p̃dicto pacto, cum tamen vẽditor, vel eius hęres paratus sit pretium restituere: tunc dabit̃ venditori, vel eius hæredi duplex actio contra emptorẽ, vel eius hæredẽ. Scilicet actio ex pręscriptis verbis, & actio ex vendito. Et nihilo minùs tenebit̃ emptor ad restitutio nem, vel refusionẽ eorum, quæ ex illo fundo ad emptorẽ post oblatam pecuniam peruenerint. Et ex aliis multis legibus hoc idem apertè de ducitur, quod tanquam certum suppono. Quòd cùm de emptione aliarum rerum vęnalium verũ sit, sequitur hoc idem verum esse de emptione census, cum census inter bona immobilia quan uis incorporalia, vænalia tamen connumeretur, vt habetur in Clementi. Exiui. de verbo. signifi

Postremò hoc idem in præsenti casu de quo agimus, apertè declaratũ est per Martinũ. 5. in extrauagãte quæ incipit, Ad futuram rei memoriam &c. & idem etiam est declaratum per Calixtũ. 3. in sua extraua gante similiter incipiẽte. Qui super proposito casu consulti, hoc definierunt & declarârunt: . s. præfatum contractum censualem cum pacto re demptionis, iusto interueniente pretio licitum esse: liberũq; esse venditoribus per redditionem accepti pretij præfatum censum extinguere &c. Itaque iam non videtur cuiquam licitum rem hanc ampliùs in quæstionem vertere.

Aduerte tamen quod pręfatum pactum re dẽptionis in fauorem vendẽtis appositũ potest fieri cum temporis determinatione, & sine temporis determinatione. Secũdo modo sic, quod qñcunq; vẽditor reddat pretium ac ceptũ extinguat̃ census, nullum illi tempus determinando. Primo modo sic, quod venditor possit infra duo, aut tres annos cẽsum redimere, alio q

maneat irredimibilis. Aut sic, quod vẽditor pos sit censum redimere, post lapsum duorum, aut trium annorum, & non anteà. Aut sic, quod venditor possit (quocunq; anno velit) cẽsum redimere, non tamen quacũq; parte anni, sed ĩ fine anni. Et qualiter cũq; tale apponat̃ pactum redemptionis, potest contractus iustificari. Et quidem si sit pactum redemptionis sine temporis determinatione, notum est ex fundamẽtis suprà positis. fimul**[164r]** & declaratione per Martinum, & Calistum fa cta. Quòd autem idem verum sit, si fiat pactum cum temporis determinatione vt dictum est, patet: quia census cum aliquo ex pactis prædictis venditus est alicuius valoris, vt constat, & non infiniti, vt certum est. Superest ergo, vt pos sit pretium finitum assignari, valori illius cẽsus pactionalis proportionatum seu æquale: & si illud pro illo tradatur, iustus remanet contractus. Deinde (quodcunq; ex illis pactis contractui apponatur) gratia fit ipsi venditori, cùm melior sit ipsius conditio, si sit sibi potestas redimẽ di concessa, vt prædictum est, quàm si nullo mo do sit ipsi concessa. Quòd si ratione huius facultatis, emptor in pretio non descendat, non dubium gratiam & beneficium ipsi venditori fieri. Si verò in pretio descensum est, quantum ob præfatam facultatẽ venditori concessam merebatur, res ad æqualitatẽ est redacta. Et iterum fit, vt nulla illic fiat iniustitia. Itaque in his pactis prædictis si iustum pretium seruetur, non est emptio cẽsus condẽnanda. In taxatione au tem pretij, vt iustum sit, habendus est respectus, non ad censum in se præcisè consideratum, sed etiam ad conditionẽ & pactum appositum, per quod emptor se libertate aliqua priuat, obligationem reuendendi subeundo. Idque in fauo rem & libertatem vẽditoris: & quanto maior illi libertas ad redimendum tribuitur, tãto magis li citõ est in pretio descendere. Et quanto minor, minùs. Vnde summa libertas quæ vẽditori ad redimendũ concedi potest, est, vt quãdocunq; ipse velit & possit, censum priùs venditum redimat: & tunc multùm in pretio licitum est descendere. Limitatur autem pręfata libertas, per assignationẽ termini redemptionis. Qui terminus potest assignari, vt antè illum redimat, & non pòst: aut pòst illum redimat, & non ante. Et si assignetur vt antè illum redimat, & non pòst, quanto est maius tempus, seu maior terminus præfixus, tanto maior est vẽditoris libertas. Et si assignetur, vt posteà, & non anteà censum redimat, quanto est extensior termimus, tanto minor est vẽditoris libertas. Et secundùm hæc, potest parùm aut multùm in pretio descendi. Quare falluntur qui pro eodem pretio volunt censum emere, non attendentes ad pactorum oppositorum varietatem, per quę minor, aut maior libertas ad redimen dum, venditori conceditur. Pretium autem in quo dico esse ob diuersa pacta, parum aut multùm descendendum, est pretium illius census, si redimibilis esset. Ab illo enim est secundùm exigentiam pacti, tantum vel tantum descendendum. Nam contractus mixti quales sunt hi, quibus huiusmodi pacta & conditio nes apponuntur, per simplices sunt regulandi, non econtrà. Inter emptiones autem censuũ, quæ simplicior est, est emptio census per petui irredimibilis.

ESset dubium, quod in confirmatione argumẽti primi tangitur, an facultate redimen di censuum existente in potestate venditoris (sic enim hactenùs processimus) teneatur em ptor, tempore redemptionis fructus medij temporis computare in sortem? Et videtur dicere Panor. in. c. Illo vos. de pignorib[9]. distinguen do de pacto redemptionis apposito: nam si taliter sit appositum quòd resolutio contractus pen deat ex alio, & non ex voluntate vẽditoris (vt si tale fuerit, Vendo tibi censum seu agrum, hac lege, vt si emptor melioris conditionis occurrerit, reddito tibi pretio, resoluatur contractus, & census extinguatur: vel ager ad me redeat, &c.) tunc tempore redemptionis tenetur emptor fructus perceptos in sortem computare: quia non stetit per venditorem, quo minùs cẽsum anteà redimeret: quia non anteà occurrerat emptor melioris cõditionis. Si tamen resolutio cõtractus pendeat ex voluntate

ipsius venditoris, vt si tale fuerit pactum, Vendo tibi cẽsum, vel agrũ, hac lege, vt quãdo mihi displicuerit præ fata venditio (reddito tibi pretio) rescindatur contractuas. Tunc ait non tenetur emptor, tempore redemptionis fructus perceptos computare in pretio, eò quòd per venditorem stetit, quo minùs cẽsum anteà redemerit: cùm in potestate ipsius erat, antequàm emptor fructus aliquos perciperet, de venditione facta displicere. Ideò imputet sibi si præfatis fructibus ca reat. Verum quicquid sit de præfata distinctione in foro iudiciali, attamen in foro cõscientię difficultatẽ habet. Vnde videtur, quòd sicut in secũdo membro, ita & in primo poterit em ptor fructus medij temporis sibi reseruare, nõ computando illos in pretio redemptionis, vel in neutro. Nam vel in casu proposito fuit vera emptio prior: vel fuit impignoratio, seu mu tuum verum. Mutuum verum non fuit: quia nulla in emente actio ad pretium mansit, vt suppono. Impignoratio non fuit: nam census præfatus, si tempore medio qualiter cunque periisset, ipsi cẽsualistæ, seu emptori periisset: nec esset ob id sibi pretium datum restituendum, etiam si omninò absq; culpa cẽsualistę periisset. Nec loco census sic perditi, manet censualista obligatus, aliquid venditori reddere, etiam si ex culpa censualistæ periret: ac proinde non**[[164]v]** est impignoratio, vt constat. Deinde impigno ratio non est nisi ad assecurationẽ debiti, quod impignorans debet creditori. Sed facta vendi tione census, vel agri, seruata facultate redimẽ di ipsi venditori, in nullo manet vẽditor obligatus emptori, ratione cuius debiti assecuran di, agrum vel censum ipsi emptori impignorauerit, vt patet. Restat ergo quòd illic sit vera emptio & venditio. Ac proinde interim quòd contractus rescinditur, res empta est ipsius emptoris: & per consequens fructus inde prouenientes sunt similiter sui. Et ita tempore redemptionis non tenetur fructus perceptos restituere, nec eos in pretio computare: siue redẽptio pendeat ex voluntate venditoris, siue alterius. Quòd si verum mutuum fuerit, & vera impignoratio, fructus perceptostenetur restituere, aut in sortem computare: vnde cunque pende ret redemptio per venditorem agenda. Et ita in foro conscientiæ non satis video, quid præ fata distinctio operetur, ad id, quod quæritur . s. an percepti fructus sint tempore redemptionis in pretio computandi.

Ac proinde videtur aliter distinguendũ de pacto redemptionis apposito, secundùm quod est pactum resolutiuum contractus, seu potiùs annullatiuũ: vt si sic fiat venditio: Ven do tibi censum, vel domum, vel agrum, hac lege, vt quãdocunq; pretium tibi reddidero, eo ipso cõtractus hic sit nullus: & perinde ac si factus nõ fuisset: & tunc propriè non est pactum redemptionis. Et ita quando redditur pretium, per venditorem priùs acceptum, res priùs venditæ, cum omnibus fructibus inde perceptis, deductis laboribus & expensis, redeunt ad vendito rem, non minùs quàm si venditio facta non fuisset. Aliud verò est pactum redemptionis quod non est resolutiuum, seu annullatiuum contractus, & tunc contractus factus per subsequẽtem redemptionem non annullatur, sed interrumpitur, quo ad suî effectum, ita vt non habeat ampliùs emptor illud ius ad rem emptam, & fructus inde percipiendos, quod habuit ante redemptionem. Et in hoc casu fructus medij temporis, nec restituendi sunt, nec in pretio redemptionis computandi. Differunt autem hæc duo pacta: quia si sit pactum resolutiuum contractus, non opùs est alio secũdo contractu redemptionis, sed eo ipso quo vẽ ditor pretium reddit seu deponit, acquirit rem, quam vendiderat. Si tamen sit pactum redẽptio nis, opùs est secũdo contractu, quo emptor iterum rem, quam emerat, priori vẽditori reuen dat. Et ante hanc reuẽditionẽ (etiam si pretium reassignet, & offerat, & deponat) non acquirit rem, quam vẽdiderat. Cùm ergo in cõtractu censuali, adiecto pacto redemptionis prout con muniter fit, nulla mentio fiat de nullitate, aut resolutione contractus, sed quòd quoties vendi tor reddiderit pretium ipsi emptori, extinguat̃ cẽsus, & possessiones

vẽditoris, à præfato consu ex tunc maneant omninò liberæ. Tunc cùm contractus priùs factus non resoluat̃, nec annul letur, consequẽs est emptorem nec teneri, fructus perceptos restituere: nec eos in pretio redemptionis cõputare. Illud enim pactum taliter adiectum æquiparatur pacto redemptionis.

De his vide si vis. C. de pactis inter emptorem & venditorem. l. Si fundum. &. l. Si à te. in quibus legibus, ponuntur casus de vtroque pacto Cognoscitur autem pactum re solutiuum per exemplum ibidem positũ: vbi disponitur quòd si. A. emisset a.B. aliquam rem eo pacto interueniente quòd si. B. intra certũ tempus restituat pretium, illa res sit inempta: tunc. B. poterit venditionem resoluere per hoc quòd offert pretium &c.

Sequitur hinc quòd quoties emptio census ob aliquam causam est nulla: quia. s. vẽditor potestatẽ non habuit, ad censum illum vendendum, nec in bonis illis instituendũ: quia vel non erant sua, vel crant aliis censibus onerata, aut etiam fuit census ille institutus, sine autoritate superioris, si fortè il la erat necessaria, aut ob aliquam aliam causam emptionem annullantẽ aut dissoluentẽ, non poterit virtute talis emptionis ipse emptor pensiones illius census accipere. Sed receptos tenebitur restituere, aut in sortem computare: & debet suo pretio esse contẽtus, eò quòd pro inde est ac si censum illum non emisset. Habe bit tamen actionem contra venditorem ad interesse tam damni emergẽtis, quàm lucri cessantis, si quod fortè ex tali contractu emptor ipse passus est. Excepto nisi sciens rei defectum & contractus nullitatem, eum voluerit inire: quia tunc sibi, non alteri erit id imputandum. Si ta men cum bona fide censum illum emit, & cum eâdem fructus percepit & consumpsit, de con sumptis cum bona fide non tenebitur. Inde alia oritur dubitatio, an ad iustificationem con tractus sit necessarium quòd pretium tempore re demptionis sit æquale pretio priùs dato, tempore emptionis, an licitum sit pacisci de alio pre tio. s. maiori, quàm fuit pretium emptionis: aut saltem licitum sit pacisci, quòd tempore redẽptionis dabitur pretium, prout tunc res ipsa valuerit? Nam stat quòd valeat plus, tempore re-**[165r]**demptionis, quàm valuit tempore prioris emptionis. Et facit difficultatem. c. Illo vos. de pignoribus. vbi damnatur quidam, qui cùm cer tam pecuniæ summam (acceptis agris, seu terris) alteri dedisset, pacto redemptionis apposito, addidit vt tempore redemptionis restituta præfata pecunia, aliquid amplius eidem daret, offerens simul se ad computandum fructus me dij temporis in sorte: vnde argumentum sumi tur, quòd si emptio rei cum pacto redemptionis damnatur, de maiori pretio tempore redẽptionis conueniendo, fructibus medij temporis in sorte computatis: à fortiori ergo damna bitur idem contractus, fructibus illis in pretio redemptionis non computatis, ex quo maior gratia fit venditori fructus computando, quã non computando, vt constat. Et quanquàm casus illius capituli sit, quando emptor reseruat sibi facultatẽ reuendẽdi: attamen quãtum ad difficultatem propositam, perinde est ac si facultas redemptionis esset in potestate ven ditoris, eò quod cùm Papa illum contractum con demnauit, non habuit respectum ad facultatẽ redimendi in hoc vel illo existentẽ, sed ad hoc quòd emptor exigit maius pretium, tempore redemptionis sibi tradi, quàm ipse tradiderat: & quòd volebat fructus medij temporis in pretio computare. Hæc autem ratio cõdemnatio nis æqua habet locum quãdo facultas redimẽ di est in potestate vẽditoris, sicut si esset in potestate emptoris, vt constat.

Secundò quia per illud pactum q. s. vẽ ditor tempore redemptionis maius pretium emptori soluat quam ipse priùs soluerat, est melior conditio emptoris quàm venditoris. Cùm ex parte emptoris certum sit lucrum, ex parte autem venditoris certum sit damnum, cùm

rem suam rehabere non possit, nisi vltra pretium restitutum, aliquid de suis bonis (alioqui indebitum) soluat.

Tertiò quòd contractus huiusmodi, à vitio excusari non possit, nec ab iniquitate, apparet: quia pretium quod emptor dedit, fuit pretium iustum: igitur pretium maius, quòd pro eâdem re exigit, tempore redemptionis, erit iniustum. Aut si pretium illud ma ius, quod tempore redemptionis est virtute con tractus dandum, est iustum: igitur pretium ab em ptore datum, fuit iniustum. Ac proinde vt æqui tas & iustitia vtrobîq; seruetur, oportet pretiũ redemptionis non esse maius, quàm fuit pretium emptionis. Propter has rationes, motus est Conra. q. 84. post alios doctores, ad tenẽdũ id quod rationes ipsæ prætendunt.

Mihi tamen non videntur motiua hæc admodùm efficacia, ad probandum, necessarium esse ad contractus iustificationẽ, quod pretium redemptionis, sit ęquale pretio em ptionis: Siue sit pactum, de fructus medij temporis in pretio computando, de quo est casus textus citati, siue non sit tale pactũ. Et loquamur primò, quando ex pacto non sunt præfacti fructus in sortẽ cõputãdi. Cum igitur in huiusmodi contractu, cum pacto redemptionis seu de retro vendendo celebrato, duæ venditiones cõ tineantur, altera quæ actu fit: altera. s. reuenditio quæ sub pacto ponitur: necessarium est ad iustitiam contractus quòd vtrobîq; ęqualitas inter pretium, & mercem seruetur. Sed stat ą tempore reuenditionis, res quæ reuenditur sit maioris valoris & pretij, q̨ erat, quando primò fuit vendita: igitur non erit iniquum, si in tali casu maius fuit pretium redemptionis, quam fuerit pretium emptionis. Et per consequens non erit iniquum, tale pactum apponere, ą. s. tempore redẽptionis venditor soluat maius pretium pro re illa rehabenda, q̨ fuerit pro ea datum, si res in valore ac pretio postmodùm creuerit. Pro quo etiam faciunt exempla, quæ suprà in quar to argumento principali adduximus.

Et confirmatur: quia supposito quòd em ptor in priori emptione pretium iustũ tradiderit, & posteà alij tertio eandem rem vendat, poterit ab illo tertio, pretium correspondens valori ipsius rei tempore illius secundæ vẽditionis exigere, etiam si maius longè sit, q̨ fuerit pretium ab eo priùs datũ: nam stat quod res tempo re reuenditionis sit meliorata: igitur etiam si eãdem rem posteà velit ipse vẽditor reemere, poterit ab eodem sicut ab alio tertio, maius pretiũ pro illa exigere, quàm ipse priùs pro eâdẽ dederat. Et per consequens, si tempore contractus velit venditor emptorẽ obligare ad rem eandẽ eidam vẽditori reuendẽdum, iustè poterit emptor pactum acceptare, taliter vt venditor posteà tempore redemptionis augeat pretium, ad augmentum valoris ipsius mercis.

Confirmatur iterũ: quia si Petrus vẽ dat Ioãni domum ꝑ iu sto precio, adiecto pacto quod Ioãnes aliam suam domũ quam habet, vẽdat posteà eidem Petro, qñ ipse Petrus cum pecunia parata id petierit: Ioãnes poterit pactum illud acceptare tali lege, vt Petrus eidem pro domo illa posteà vẽdẽda, pretium eius iustum dederit. Et sit ita quod domus Ioan nis posteà vendenda, valeat plus, q̨ valet domus quam Petrus priùs vendidit. Iam talis contractus cum præfatis pactis est licitus, & iustus: &**[[165]v]** tamen in pacto tacitè ponitur, quod pretium pro secunda domo dandum, debeat esse maius quã pretium pro prima datum: idque quia plus valet secunda domus, quam prima. Igitur pari forma, si Petrus vendat Ioanni domum illam ad iecto pacto, quòd Petrus teneatur illam eandẽ posteà (etiam si plus valuerit) eidem Ioanni re uendere, iustè poterit Ioãnes pactum accepta re, hac lege vt Petrus posteà pretium augeat, iuxta valorem ipsius domus, quem tempore redemptionis habebit. Nam quantum ad iusti ficationem contractus, nil refert quod vẽditor obliget emptorem, ad posteà eandem domum

vel alteram eidem vendendum, modò vtrobîque iustum seruetur pretiũ. Et ita in casu quo ponitur pactum de vendendo alteram, causa au gendi pretium in illius vẽditione, est maior va lor illius. Sed eadem penitus causa reperitur in casu quo pactum poniturde reuendendo ean dem domum, si tempore redemptionis sit ipsa maioris valoris, quàm priùs. Et in his omnibus non est necessarium fructus medij tempo ris in pretio computare, vt patet.

Itaq#; dicendum primò, si tempore cõtra ctus certum est, rem vẽditam plus esse posteà valituram, & apponatur pactum redẽptionis, iustè poterit per emptorem tale pactum acceptari, tali addita conditione, quod venditor maius pretium det tempore redemptio nis, quàm ipse acceperit. Et hoc vel reliquendo pretij determinationem pendentẽ, vsq; ad ipsam redemptionem, vel illud illicò determinando: Taliter vt tantum sit quòd æquè dubiũ sit, rem tempore redemptionis plus, minúsue valituram: iuxta. c. Nauigãti. de vsuris. & cap. In ciuitate. ibidem. Si autem tempore contractus facti cum pacto redemptionis, sit certum rem illam idem valituram posteà, quod nunc valet: aut verisimile non sit eam posteà plus fo re valituram: tunc iniquum est pactum si emptor velit venditorem obligare, ad augendum pretiũ tempore redemptionis, pro re ipsa reuen dita. Et procedit hoc dictum ꝑ vtrâq; suî parte, casu quo emptor iustum pretium pro censu vel re ipsa empta dederit, non habito respectu ad pactum adiectum, de eandem rem vendẽdo. Pro quo tamen pacto potest licitè aliquid à venditore exigere, cæteris eodem modo se habentibus.

Dico secundò quòd esto certum sit, rem illã non esse posteà plus valituram, quàm valeat tempore contractus, non est per se damnandũ huiusmodi pactum, quo scilicet ven ditor teneatur tempore redemptionis maius pre tiũ dare, quam ipse acceperit. Id etiam patet, sup posito quòd emptor nihil à p̃tio iusto rei emptæ defalcauerit, ob pactum redemptionis in fa uorem vẽditoris appositum, dũmodò illud in crementũ pretij quod exigit, tantum sit, quãtũ emptor merebatur, ob id quòd onus illud rẽ illam reuendendi subierit. Imò in hoc gratiam facit vẽditori: quia cum possit statim tempore con tractus pretium rei emptę, iuxta onus reddendi in se susceptum minuere, nil tamen tunc minuit, sed id ipsum quod merebamur, per tempus posteà soluendum expectauit.

Dico Tertiò quòd si emptor rem seu cen sum emat, cum pacto redemptionis in fauorem venditoris apposito, hac lege vt ven ditor tempore redemptionis pretium augeat: & quòd ipse emptor fructus medij temporis, in pre tio cõputabit: Non est secundum se damnandum, & iniquũ. Patet hoc si emptor pretium iustum rei dedit, nil ob pactum redemptionis defalcãdo: sed loco talis defalcationis faciẽdę, pręfatum pre tij incrementum, suo tempore soluẽdum, exigẽdo. Hoc de se non est condẽnandũ, vt ex dictis patet. Sed hoc aliud quod est fructus medij temporis velle in pretio computare, non est de se malum, nec alteri eorum præiudiciale: quia non ipsi emptori, qui potest sponte gratiam vendito ri facere: nec ipsi vẽditori, cum hoc in eius fauorẽ cedat, vt constat. Ac proinde intentione sana existente, quæ nil fraudem vsuræ facere inten dat, talis contractus in re est licitus, cum intẽtio emptoris non sit mutuare, sed purè vendere, & gratiam venditori facere.

Imò addo quartò, quòd si emptor à iusto pretio rei emptę tantum defalcauit, quantum pactum redemptionis in fauorem vẽditoris appositum merebatur, & vltrà velit venditorem obligare, vt tempore redemptionis au geat pretiũ: & ipse fructus medij temporis in p̃tio cõputabit: non est de se dãnandũ. Nam illic ęquiualenter sunt tres contractus, quorum quilibet est licitus. Primus, quo res illa emitur, ꝑ iusto p̃tio. Secũdus, quo ꝑ onere quod ad reuendẽdum rem illam emptor sibi pretium rei quodãmodò minuit, sed moderatè. Tertius,

quo fructus medij temporis se obligat in pretio cõputa re, loco incremẽti pretij, quod tempore redẽptio nis agendum est. Et primum & secũdũ cõtra ctus constat licitos secundùm se esse: de tertio idem patet: quia hæc obligatio qua se ad fructus medios in pretio cõputandũ obligat, alicuius valoris est, & vtile & cõmodũ est ipsi venditori, vt constat. Et cùm emptor illam obligationem, pro ipso vẽditore gratis subire non teneatur, sequitur quòd potest se ad id ꝑ aliquo pre-**[166r]**tio proportionato obligare, non obstante incertitudine quæ de quantitate fructuum percipiendorum habetur. Sicut non obstãte incertitudine piscium capiẽdorum, & fructuum tẽpore messis colligẽdorum, potest quis se obligare, ad eos pro pretio aliquo alteri tradendo. Et per consequens casus ille totus, poterit iustificari in re ipsa: modò (vt dixi) sana sit semper ementis intentio. Non obstante quòd tales contractus, ante factum sint dissuadendi, quia habent speciem mali, & similimi sunt impignorationi: & ideò præsumuntur in frau dem vsurarum fieri.

Ad motiua igitur suprà pro Conrado ad ducta, facile est respõdere. Ad primũ sumptũ ex cap. Illo vos. de pignoribus. dicendũ, quòd textus dãnat contractum illum, potius ex p̃sumptione q̃ ex rei veritate, ideo. s. quia valde assimilatur impignorationi. Eò quòd emptor vult fructus medios in pretio cõputare: & etiã quia qui contractum illum fecerat erat vsurarius, & ita p̃sumitur eum mutuare, potiùs quam verè eme re, intẽdere, & ex mutuo lucrum quęrere. Et tali bus pręsumptionibus stantibus, non dubium pctm̃ esse, tales contractus facere: quia scãdalizatiui sunt simul, & cõtrahentiũ infamatiui. Cum hoc tamen stat, veritatẽ tali p̃sumptioni opponi, & tũc in conscientia veritati poterit stari, etiam si iudices iuxta iuris pręsumptionẽ debeant iudicare.

Ad secũdum dicendum, quòd falsum est esse meliorem conditionem emptoris quàm venditoris, sed potiùs æqualẽ in casibus suprà iustificatis. Cùm omia possint ad ęqualitatem reduci, vti expositum est. Falsum etiã est, quòd certum sit lucrum emptoris, & danum venditoris (accipiẽdo lucrum pro cõmo do alioqui indebito:) nam esto maius pretiũ sibi sit tempore redemptionis reddendum, quã ipse dederat: illud tamen incrementum, debetur emptori, vel ob valorem rei auctum, vello co defalcationis, quam à iusto pretio (ratione pacti redemptionis) potuit facere, & non fecit: & ita æqua mansit vtriusq; conditio.

Ad Tertium dicendum, quòd stat, vtrunq3 pretiũ tam emptiõis, quàm redẽptionis iustum esse, etiam si æqualia non sint. Eò quod rei venditæ valor, potest diuersis temporibus varius esse, vt satis ex dictis constat. Et ita rõ nil aliud probat, nisi tunc cõtractũ illum esse dãnandũ, in quo cõuenitur de maiori p̃tio tempore redemptionis, quam fuit datum tempore emptionis. Quãdo. s.à pretio rei iusto, id qđ potuit ob pactũ redemptionis defalcari, fuit defalcatum: & cum hoc etiam tempore contractus verisimile non est, rem emptam plus tempore redemptionis esse valituram. Secùs si singula quę suprà dicta sunt, considerentur, & seruentur.

Hîc tamen est vnum addendum, pro cla riori eorum quæ dixi notitia haben da, simul & pro communis sententiæ intelligentia, vt contraria sententia, & hæc nostra quam explicuimus, possint ad concordiam reduci: Quòd quando in huiusmodi contractibus, al ter ex contrahentibus pactum in fauorem suî apponit, ratione cuius alterum onerat, ille alter poterit in recõpẽsam præfati oneris, quod gratis pro alio subire non tenet, aliquid aliud exigere, quod similiter in fuî cedat fauorem, siue sit pretium, siue aliud pretio commẽsurabile. Et quanto plura onera alter, ad alterius instan tiam subit, tãto maius pretium potest in recõpẽsam ab illo altero exigere. Quod fundamẽtum, ad innumeros casus decidẽdum valet.

Ad propositum tamen nostrum id applicãdo, dicen dum: si Petrus cẽsum aut rem aliam à Ioanne emit, pro qua Petrus pretium integrum, & iustum ipsius rei emptæ tradere intendit: Ioannes potest pactum apponere, quòd Petrus teneatur, quando Ioannes voluerit, rem eãdem eidem reuendere, non deter minando pretium redemptionis. Sed vt teneatur Petrus rem illam reuendere pro pretio quod res tempore redemptionis valuerit, & hoc est in fauorem suum. Potest etiam in pacto exigere, vt Petrus rem illam teneatur sibi posteà reuendere, pro eodem pretio quod ipse accepit, etiam si res posteà in valore ascenderit: & hoc est magis in fauorem suum.

Si Ioannes sine pretij determinatione exigit, vt Petrus teneatur rem illam ipsi Ioãni reuendere, loco huius potest suam recõpensam Petrus exigere, etiam si pactum, fuit de re uendendo rem pro pretio tempore redemptionis cursuro. Recompensa autem fieri potest vel pretium emptionis minuendo, vel pretiũ redemptionis augẽdo, vt satis expositum est. Et in tali casu nulla est iniustitia, si minus pretium sit ab initio datum, & maius tempore re demptiõis redditum. Si illa minoritas prioris pretij, aut maioritas secundi, sit propter onus reuendendi ab emptore susceptum, esto quòd res in valore non ascenderit.

Si tamen Ioãnes in pacto exigit, non solũ quod Petrus teneatur rẽ sibi posteà reuẽde re, sed determinat pretium, puta ꝑ aliquo qđ est verisimile quòd erit longè minus, quam res tem pore redemptionis valebit: p oterit in recompẽsam exigere Petrus aliquid ab eodem Ioãne,**[[166]v]** puta quòd ampliùs descendatur in pretio emptionis. Et ita tunc poterit duas defalcationes facere: alteram ratione pacti de retrò vẽdẽdo: Alteram ratione pacti de retrò vendendo pro minori quam res valuerit tempore redẽptionis.

Si deniq; Ioãnes in pacto exigit, quòd Petrus teneatur rem illam retro vendere, pro eodem pretio, quod ipse accipit, sicut est in communi practica, siue res creuerit in valore, siue non, & tamen sit verisimile rem plus va lituram: Tunc duplex etiam fiat defalcatio à pretio iusto ipsius rei. Altera quia arctat illum ad reuendendum. Altera quia arctat illum ad pretium determinatum, quod minus est, quã verisimiliter putatur fore tempore redemptionis, vt dictum est: quòd enim hęc onera, diuersa sint, & vtrũq; pretio æstimabile, patet, quia si quis ad alterius instãtiam, se obligat ad vendendũ illi posteà domum quam habet pro pretio tempo re emptionis cursuro, etiam si credat domum plus tunc valituram, quam nunc, potest pro tali onere aliquid exigere, vt constat. Potest etiã se obligare ad vẽdendũ domum ꝑ minori pre tio quam valebit tempore quo eam emet: & hoc onus aliud est à priori, & potest ꝑ illo amplius exigere: ita igitur in proposito. Et facta illa du plici defalcatione, manebit iustus & æqualis contractus. Si tamen non est verisimile, rem in valore ascensuram, sed in eodem permansurã tempore redemptionis, fiat vnica defalcatio à p̃tio iusto ipsius rei, sed aliquãtulum maior, quàm si esset pactum de reuendẽdo, pro pretio cursuro tempore reuẽditionis. Cuius ratio est clara, quia si esset pactum de reuendendo pro pretio cursuro, quod exempli gratia erit centũ: & nunc etiã tempore emptionis pretium rei in se est etiam centum, aliquid est defalcandum ab hoc pretio, manente ipso venditore obligato, ad reemen dum pro centum. Si igitur pactum est, quod fiat reuenditio pro pretio in emptione dato, quod est pretium rei quodammodò diminutum ob prę dictam defalcationem, igitur venditor non vult manere obligatus, ad dandum centum tempore redemptionis, sed minus. Et per consequẽs hac ratione debet maior defalcatio, à pretio em ptionis fieri. Et illa facta, manet æqua vtriusq; conditio, & contractus iustus, & ita patet intelligentia, dictarum opinionum quæ inter se cõ trariæ videbantur. Nam prior, quæ ait contra ctum emptionis cum pacto

redemptionis ini quum esse, si secundum pretium sit inæquale priori, procedit, quando integra facta est à priori pretio defalcatio, iuxta exigentiam totius pacti. Quam autem nos probauimus, procedit opposito modo, quando non fuit integra defalcatio facta, & ita omnia cohęrent.

EX dictis alia nascitur dubitatio, an. s. certum sit quod pro certo præsuppositum est, s. quòd in emptione census cum pacto redemptionis per vẽditorem apposito, licitum sit in pretio descendere, minus. s. dãdo, quam daretur si census esset irredimibilis. Quę difficultas su prà, in tertio argumento principali tãgebatur: & dixit Henricus de Hoitam, quod non. Imò quod tan tũ pretium, debet ꝑ censu, seu re redimibili dari: quantum si irredimibilis esset. Probat̃. 1. quia res (cum eadem sit, nec per verba nostra mutata) eun dem valorem habet vẽdita cum pacto redemptionis, quem haberet sine huiusmodi pacto. Quãdoquidem pactum appositum, sicut naturam rei non variat, ita nec eius valorem, vt vnus pulcher equus, tantum valet venditus cũ pacto redemptionis sicut sine illo.

Secundò si esset licitum in pretio ob pręfatum pactum descendere, ideò esset quia aliâs fieret pręiudicium aliquod seu damnum emptori: sed hoc non. Nam si vẽ ditor nunquam redimet rem quam vendiderat, tunc emptor, ita bene rem illam possibebit, ac si sine pacto redemptionis eam emisset. Si autem venditor eam nunq̃ redimet, tunc idem pretium quod emptor dederat, eidem reddetur: & vltrà erit lucratus fructus medij temporis, igitur nullum emptori præiudicium fit si pretium rei integrum pro ea soluat.

Tertiò quia qui propter pręfatum pactum descẽdit, in pretio alioqui iusto, agit contra charitatem proximi, ex qua tenemur proximum sicut nosmet diligere: & eum in suis necessitatibus adiuuare, non verbo tantùm, sed opere, & veritate, pro vt ait Ioãnes in sua canonica. 1. Ioan. 3. Oppositum tamẽ agit qui proximo rem suam ob necessitatem vendenti, minus pretium illi dat, quàm res in se valeat, ob pactum reuenditionis, cùm ex tali pacto nullum illi pręiudicium fiat.

Quartò quia in cap. Ad nostrã. de em ptione & venditione. damnatur emptio, facta cum pacto redemptionis ob diminutum pretium pro re illa datum. Maximè cùm soleat pretium adeò diminutum, pro censu redimibili dari, vt medietatẽ iusti pretij nõ attingat, vt suprà in tertio argumento principali deducebatur.

Oppositum tamen videbitur, cum Gersone, & cæteris doctoribus tenẽdum. Cuius ratio aperta est, tam ex parte ementis, quàm ex parte vendẽtis, quã**[167r]** etiam ex parte ipsius rei, cum pacto redẽptionis venditæ. Ex parte quidem emptoris, nam qui rem seu censum emit, cum pacto redẽptio nis in fauorem venditoris apposito, manet ob ligatus post rem emptam, eam quando venditor petierit illi reuendere, velit nolit ipse emptor. Hoc autem onus, & obligatio, pretio est æstimabilis: igitur tantum poterit emptor in pretio census descẽdere, quantum potest ipsa oneris susceptio æstimari. Vnde inde mutuatio illa dicitur vsuraria, qua quis alteri mutuat hoc pacto, vt mutuatarius teneatur posteà res suas mutuanti vendere, velit nolit, aut res ipsius mutuantis emere, velit nolit, vt suprà in Codice de vsura ostensum est. Et non nisi quia præfa ta obligatio mutuatario imposita, est p̃tio ęstimabilis. Ex parte etiam venditoris idem apparet, quia non est iustum venditorem tantum pretiũ pro re per eum vẽdita exigere, quãdo non trãsfert completum dominium illius rei ĩ emptorem quantum exigere posset, completum dominium in emptorẽ transferendo. Modò autem in venditio ne rei cum pacto redemptionis, venditor ipse reseruat sibi ius quoddam, ad rem ipsam venditam. Nam quãdo pretium reddiderit poterit rem ad se retrahere inuito possessore

vt constat, igitur licitum erit, imò iustum, in pretio talis rei taliter vẽditæ descẽdere, ex parte etiam ipsius rei sic vẽditæ. Idque patet, quia res aliquo onere onerata, seu obligata, non est simpliciter tanti valoris, quanti esset si omninò à tali onere esset li bera. Vnde fundus per quem potest quis inui to possessore riuulum, in agrum suum ducere: aut currum suum cum iumẽtis agere, non est tanti valoris, in communi hominum æstimatione, quanti esset si tali oneri non subiicerẽt. Et domus per cuius solum aquæ puteales, aut fluuiales alterius domus emittunt̃, non est tanti pretij quanti esset ab illo onere libera: igitur res seu census reuẽditioni contra voluntatem possesso ris, subiectus, minus valeat quàm si ab illo one re esset immunis. Vnde vt in Leui. 25. legimus, possessiones quæ non sine præfato onere ven debantur, tanto viliùs emebandur (Deo instituente) quanto propinquior erat annus Iubilei in quo ad priorem possessorem redibant. Et quanquàm tunc temporis fructus medij temporis, computarentur in pretio, accidit tamen hoc emptioni rei redimibilis. Ipsum enim pactum redemptionis appositum per se facit rem posse viliùs emi, siue fructus medij temporis in sortem computentur, siue non.

Quant# autem sit in pretio descẽdendũ non ita per regulam certam apparet, nisi ad communem patriæ consuetudinẽ, inter bonos & non tales approbatam, recurramus. Hæc enim est, vbi taxa Principis deest, quæ pretium iustum rerum determinat. Ac proin de parum refert pretium pro censu redimibili datũ esse dimidium, aut infrà respectu pretij iusti eiusdẽ census irredimibilis, modò pretium illud diminutum sit per loci aut patrię cõmunem consuetudinem, inter diuites & pauperes bonos & non tales approbatũ. Quòd si vltra prę fatam communem consuetudinẽ, quis in pretio descendat, iam erit iniustum pretium ob suî diminutionem. Vnde fit, vt in diuersis locis & tẽ poribus aliud & aliud sit iustum pretium huiusmodi censuum, sicut & reliquarum rerum vę naliũ, vt de se satis constat. Imò & in eodem loco & tempore stat æqualem censum redimibilẽ plus aut minus valere, prout tutior est, & à periculis magis remotus. Nam qui pluribus est periculis expositus, minus valet, vt satis certum est.

Sequitur ex dictis, quod si Petrus olim emit censum aliquem pro decem & successu temporis, imò & nunc (si census ille de nouo emerẽt) valeret quindecim, eò ꝗ rerum similium pretium variatum est, non tenetur in conscientia pretium olim datum augere, vsq; ad pretiũ nunc currens, puta ad quindecim. Nec tenetur minorem pensionem quam solitus est ob id recipere, sed tutus erit solitam pensionẽ recipiendo, & nil in pretio augendo. Idque supposito quod tempore quo illum censum emit pro decem, ipsa decẽfuerit iustum pretium tunc communiter currens. Corollarium est clarum à simi li. Si Petrus tunc emisset domum, quæ pro tunc valebat centum, & erat hoc pretium iustum eiusdem, nunc autem domuum valor ascẽdit ad duplum, ita vt si domus illa nunc venderetur pretium iu stum eius esset. 200. tutus est in conscientia Petrus, etiam si pretium paruum olim datum non au geat, & fructum integrum suæ domus percipiat.

Sed pone Petrum censum præfatum per decem emisse, cum tempore contractus valeret quindecim, & per multos annos pensionẽ percepisset. Nunquid tenebitur fructus perceptos, in parte restituere? an satisfaciat, si diminutũ pretium per eum olim datum ad æqualitatẽ re ducat. Respon. in tali casu non opùs est absolutè contractum resoluere, supposito quod dolus non dedit cãm contractui. Sed tenetur ad vnum de duo bus. Vel illum resoluere: & ꝑ interesse satisfacere vẽditori. Vel pretium ad æqualitatẽ reducere, satisfaciẽdo similiter vẽditori ꝑ interesse, si qd venditor ex hoc quod pretium debitum, suo tem pore non fuit illi datum,

patiatur. Itque stan**[[167]v]** do in contractu suppleat quod in pretio defuerat: secũdò videat ad arbitrium boni viri, quid & quantum, tanto tempore verisimiliter venditor fuisset lucratus (si pretium integrum suo tempore fuisset illi solutum) & illud similiter illi reddat. Et si hoc non poterit vt dicunt qui dam alia via satisfacere, scilicet reddẽdo tantã quantitatem, de pẽsionibus annuis perceptis, quanta est superexcrescens vltra quantitatem proportionatam pretio soluto: vt singulis annis percepit vnum ducatum, pro quo annuè leuando debuisset soluere. 15. & tamen non soluit nisi decem, tenebitur tertiam partem omni um pensionum, quas percepit, restituere. Cùm pro decem ducatis non potuit tunc iustè eme recensum, quo ducatum integrum annuè per ciperet, sed duas eius tertias, vt patet intuenti. Et quodcunque horum fiat, res videtur ad æqualitatem redacta.

De iure tamen & rigore iustitiæ ad primum tenetur potiùs quàm ad secundum, nec secundum est adeò iustum sicut primũ. Non enim videtur ambas vias iustas & æquas esse. Quod inde patet, quia stat quòd vẽdit or nullum sit interesse passus ex hoc quòd non fuit integrè sibi pretium solutum, aut si sit erit parũ. Exempli gratia: quia potuit ampliùs vnum ducatũ lucrari, qui adiunctusei quod pretio deerat quod est quinque reddunt sex, & ita restituendo sex, esset res ad æqualitatem redacta. Et tamen per secũdam viam supposito quòd per triginta annos pensiones illas perceperit, deberet restituere tertiam partem, quæ sunt decem. Et ita videtur alteram illarum viarum non æquam esse, eò quòd si vtraque æqua esset, per vtranq; res esset ad æqualitatẽ redacta: quod esse non potest, cùm plus per secũdam quàm per primam viam sit restituendum.

Deinde pone non nisi per duos annos pẽsiones percepisse, & rem in qua institutus erat census in tertio anno tota liter perire. Iam secundum secundam viam satisfaceret restituendo duas tertias ducati. Et per primam teneretur pretium ad æqualitatem re ducere, restituendo quinque & aliquid vltrà, ra tione interesse. Quæ viæ iterum sunt inæquales vt constat, igitur altera est minùs iusta.

Ideò dicendum quod prima via est quæ iusta est, scilicet pretium ad æqualitatẽ reducere, simul interesse soluendo. Patet hoc: quia venditor non dicitur defraudari, per hoc quòd emptor annuas pensiones sui cẽsus percipit. Illę enim pensiones suę sunt, & velut fructus sui census sunt: & ita iustè illa recipit: ac proin de illis nihil restituere tenetur. Sed venditor in solo pretio fuit defraudatus, & ex consequẽti in interesse quod inde passus est, ideò de iusti tia, pretium est ad æqualitatem reducendum: & tutus erit pensiones perceptas retinendo. Vnde impertinens est: plures aut paucas pen siones receperit. Et si paucas receperit eò q̣ periit census (pereunte re in qua erat constitutus) non minùs tenetur emptor, ad restituendum pretium, quousq; ad æqualitatẽ illud reduxerit, quàm si multas perceperit pensiones. Cuius rei exemplum est clarum, si quis emit agrum ipsum pro pretio tamen diminuto, quod ta men non suffecerit ad nullitatem contractus, restitutio per emptorẽ agenda: non venit commensurãda, per fructusex agro illo perceptos: de illis enim nihil restituere tenetur, siue paucos siue multos perceperit, quia sui sunt & ex resua percepti, sed tenetur pretium ad æquali tatẽ reducere, facta insuper pro interesse satisfactione. Et ita fallitur Conradus, qui ait vias æquè satisfactorias, & iustas esse, & posse emptorem quancunque earum eligere.

Sequitur ampliùs quòd si census fructuarius soluendi scilicet an nuè certas mensuras tritici, fuit pro iusto pretio emptus, quantunlibet paruum fuerit pretiũ: Et successu temporis mensura tritici multùm in valore ascẽdat, puta vt valeat hoc anno vnũ ducatum, cùm tamen tempore contractus valeret tria regalia, aut duo, aut etia vnum, tutè poterit cẽsualista illas

mensuras tritici annuè per cipere, ad quantuncunque valorem ascenderint absq; hoc quòd aliquid inde teneatur restitue re, seu defalcare. Cuius ratio est aperta, quia emẽ te agrum seu fundum pro iusto pretio (quantũuis paruum sit) tutè poterit posteà fructus illius agri percipere, ad quantuncunque valorem ascen dernit. Nec tenebitur inde aliquid vẽditori re stituere, vt constat, eò scilicet quòd fructus rei suæ percipit. Cùm igit̃ annuæ pensiones àcen sualista perceptæ, sint velut fructus census per cum empti, sequitur intẽtum. Vnde quemadmodum censualistę licitum est pensiones quã plures, per quãplures annos percipere, quantunlibet plures sint, ita eidem licitum est, pensiones easdem percipere, quanticunque valoris sint. Et correlarium etiam verum est, esto quòd censualista diminutum & non iustum pretium pro tali censu dederit. Nam tunc satisfaciet si pretium augeat & ad æqualitatem reducat, simul & pro interesse aliquid proportionatum persoluat, vti in Corollario præ cedenti dictum est.

[168r] Sequitur ampliùs, pragmaticam regiã qua vt ferunt, statutum est, vt qui census fructuarios cum pacto redẽptio nis habebant, pensionẽ fructuariam non ampliùs exigerent, sed eam in pecuniariam commutarent, ita vt pro. 14. vnum annuè perciperent, non impedire, quo minùs census pecuniarius redimibilis pro minori pretio possit emi, scilicet dando. 12. aut decem pro vno annuè leuando, quemadmodum in multis locis passim hu iusmodi census emuntur. Ratio corollarij est clara. Tum quia vt dicunt, qui Pragmaticæ tenorem viderunt (quem fateor me non vidisse) Pragmatica non pretium certum censibus emendis imponit, sed veteres cẽsus fructuarios, ad certam normam reducit. Quæ tamen cõstat esse diuersa. An autem Principis intentio ea fuerit, vt iuxta normam illam consus noui emerentur, mihi non constat: ex verbis tamen Pragmaticæ non satis apertè colligitur. ideò non funt dãnandi, qui census nouos pro pretio in loco illo communiter currente emunt, siue. 14. si ue. 12. siue. 10. pro pẽsione vnius soluenda cõmuniter dentur. Tum etiam esto illa esset Principis intentio, veteres cẽsus & nouos in pretio æquare, est tamen tam frequẽs in multis locis in op positum consuetudo (quam nec Principem latet nec illi renititur) adeò vt meritò præfumat̃ Principis mentẽ non esse, talem consuetudinẽ ꝓhibere, sed liberè id permittere & cõcedere.

Ad rationes autem pro Henrico suprà fa ctas, respondetur. Ad primum, dicen dum, quod quanuis res vẽdita cum pacto redemptionis, aut sine illo in se valorem non variet, sed vnius est valoris: attamen emptoris non valet tantum vendita cum pacto redemptionis, quanto valeret sine illo pacto, vt satis suprà ostensum est. Dicitur secũdò, quod adhuc ipsa res tali oneri subiecta, non valet tantum, quantũ si à tali onere libera esset. Nam valor rei non ex natura ipsius sumitur, sed ex communi cur su & communi hominum æstimatione. Cùm ergo res oneri subiecta, non sit in tanta apud homines æstimatione, in quanta esset si libera ab onere foret, vt constat, sequitur intentum. Itaque ratio probat, quod pactum appositum sicut naturam rei non variat, ita nec valorem na turalem. Variat tamen valorem vsualem, quia non potest homo tam liberè, & cõmodosè, re onerata vti, quantum posset si libera esset, saltem quantum ad distrahẽdum, & alienandum, & vendendum, & meliorandum rem ipsam.

Ad secundum dicendum quod si emptor tantũ pretiũ pro re cum pacto redẽptionis vẽdita soluat, quantum solueret sine pacto illo, ipse emptor grauat̃, quia soluit excessiuum pre tiũ considerãdo rem emptam cum præfato one re. Et quanquam ex alia parte lucretur fructus medij temporis, nil refert, quia illos æquè lucraturus foret, si rem sine pacto illo emisset, sicut cum pacto: & sui sunt, quia de re sua sunt orti. Et siue lucretur, siue non fructus ipsos, cum stet rem illo tempore nil fructificare, id impertinens est, ad iustificationẽ contractus, de

ratione eius est æqualitatẽ inter pretium, & mercẽ, sic vel sic circũstãtionatã, seu oneratam aut liberam seruare.

Ad tertium negandum est esse contra charitatẽ in casu descendere in pretio: cũ enim iustitia cõmutatiua illum descẽsum requirat, hæc autem charitati non aduersetur, quan do quidem nulla vera virtus est charitati contraria, consequens est non esse contra charitatem, nec obstat vendentis paupertas: quia iustitia cõmutatiua nec ad diuitias nec ad paupertatẽ habet respectum, sed æqualitatẽ inter datum & acceptum attendit. Tãta tamen posset esse vendentis necessitas, quod carens re quam vendit, pretio etiam pro ea accepto, non posset se & familiam sustentare: sed in extrema vel qua si necessitate permanerent, quod tunc teneretur em ptor vel rem emptam eidem redere, vel aliud ad eius indigentiam releuandum dare. Idque ex præ cepto charitatis, quæ quidem non obligat empto rem per viam pretij plus dare, quam res valeat, sed obligat eum ad venditoris inopiam & indigentiã sub leuandũ. Itaque ad iustificationem contractus emptionis & venditionis, nil refert voluntate, an necessitate etiam extrema pressus, venditor ipse rem suam vendat.

Ad quartum ex. c. Ad nostrã. sumptum, dicendum, quòd emptio de qua textus loquitur, meritò dãnatur, quia non fuit pretium iustum pro rebus emptis datum, sed diminutũ (diminutum inquam) non solùm à pretio qd' res ipsę ab omni onere liberę valerent, sed à pre tio quod res ipsæ sic oneratæ valebant, quod est pretium iniustum. Adde quod qui contractum illum fecerat, erat vsurarius, qui solitus erat vsuras exercere. Ideò meritò præsumitur præfa ta emptio vsuraria, vltrà quòd erat iniusta.

Quæ de pacto redemptionis hactenus diximus, procedunt de pacto ex parte venditoris, & in fauorem eius apposito. Ideò esset dubium depacto reuẽditionis ex parte, & in fauorem emptoris apposito. An scilicet tale possit lititè apponi, & eo apposito sit idem pretium seruandum. Et an fructus medij temporis sint in pretio tempore redemptionis**[[168]v]** computandi. Quę difficultas suprà in secũdo argumento principali tangebatur. Et video cõmunem doctorum sententiam pro maiori par te dicentium, tale pactum apponi quidem pos se, fructus tamen medij temporis non emptori sed venditori cedere debere, seu (quod idem est) in pretio debere computari. Id probant. Primò, quia talis emptio, & si nomine emptio sit, re tamen est mutuatio, eò quòd datur pretium reuocabiliter, quod est conditio & natura mutui, vt sæpe tactum est: ac proinde quicquid vltra fortem fuerit lucratus, erit vsura. Et ideò tenebitur fructus medij temporis cum omnibus accessionibus & emolumentis perceptis restituere, seu in pretio computare, vt vult Panor. in cap. Illo vos. de pignoribus.

Secundò demus emptionem census, seu rei, cum pacto redẽptionis ex parte venditoris apposito, esse iustam vti eam iustificari posse suprà ostensum est, quan do vtrique licitum sit fructus medij temporis tam rei venditæ, quàm pretij accepti retinere, & cæteris eodem modo se habẽtibus, emptor velit habere facultatem rescindendi contractum: & talem facultatem redimendi apud vẽditorem non manere. Manifestum est si primus cõtractus erat iustus, hunc secũdum esse iniquum. Et quia venditor priuatur facultate redimendi, quam in primo contractu habebat. Et quia emptor vult illam facultatẽ habere, quam priùs non habebat. Et ideò si cætera maneant eadem, apertum est hunc secundum contractum esse iniquum, præsupposita prioris iustificatione. Nam si prior erat iustus, in priori æqua erat vtriusq; conditio. In hoc autem venditoris con ditio efficitur peior quàm priùs, & emptoris melior quàm priùs vt constat: igitur.

Tertiò demus in casu, veram emptionem esse & non mutuationem, adhuc ex alia parte videtur iniqua emptio, qa melior est conditio emptoris quàm vẽditoris: eò q venditor rem suam non vendidisset, nisi quia pretio indigebat, quod vt in plurimum accidit: pretio autem non indigebat, nisi ad res alias emendum, seu ad aliis creditoribus satisfaciendum, denique ad pecunias distribuẽdum. Et ita si illis distractis emptori placeret cõtractum priorem rescindere, suum pretium repetendo, quando vẽditor pecunias iam distraxerit, non dubium magnum esse venditoris grauamen. Qui fortè compelletur res alias vilius vendere, vel pecunias ad vsuram accipere, vt habeat vnde pretium emptori pręfato reddat. Tale autem grauamen non ita fit emptori, quando facultas redimendi est apud venditor. Cùm emptor in promptu habeat censum, vel fundum (quem emerat) ad reuendendum. Et si periit, antequàm vẽditor illud redimat, nullum fit venditori præiudicium. tali enim. l. rem in emptorem transtulerat, vt illa pereunte vtrique periret ex quo vterque suum ius qualecunque in remillam habebat.

Quibus non obstantibus, videtur pręfatum contractum de se illicitum non esse, modò iustum interueniat pretiũ: & scandalum, infamia, & mens deprauata cessent. Nam per hæc non dubium, omnem contractum & humanum opus vitiari posse. Si em̃ illicitus esset pręfatus contractus, aut esset quia vsurarius, aut quia iniquus, & iniustus. Sed neutrum est dicendum: patet. Quòd enim vsurarius non sit, apertum est, quia illic est vera emptio & non mutuum, nam interuenit pretium, & merx quę est census, seu res cum tali pacto em pta. Et si res illa, vel census ante redemptionẽ pereat, perit emptori, & nulla ei relinquitur actio, ad pretium quod dederat, non igitur est mutuum. Nec impignoratio, alio qui pignore, seu re illa pereũte, maneret actio emptori, con tra venditorem ad pretium, quod illi dederat, quod est falsum. Non igitur est mutuum, & per consequens, nec illic locum vsura vera potest habere. Quòd iniquus & iniustus non sit de se, patet, quia maximè ob id quòd melior esset emptoris conditio, quàm venditoris vt suprà arguebatur. Sed hoc de se non vitiat contractum, si illa melioritas per aliquid aliud, vẽ ditori vtile, compensetur. Nam nec pactum redemptionis ex parte venditoris appositum (quod eius conditionẽ meliorem facit de se) contractum reddit iniquum, si aliquid empto ri recompẽsatio fiat, vt patet ex dictis. Ac pro inde si in casu proposito similis venditori fiat recompensatio, quæ proportionetur melioritati conditionis ipsius emptoris, erit cõtractus iustus, quia ad æqualitatẽ redactus. Potest au item illa recompensatio fieri, ascendendo in pretio, quemadmodum fiebat in pretio descendendo, quando facultas redimendi erat apud venditorem, vt ex supradictis constat.

Prætereà hic contractus de se non est illicitus. s. si vis quòd emam à te hanc domum, quam mihi vendis, faciam: hac tamen lege, vt aliam domum æqualem huic (quam alibi habeo) tu quando mihi placuerit emas pretio iusto hinc inde seruato. Igitur nec iste alius erit de se illicitus. s. si vis emam à te hanc domũ (quam mihi vendis) faciã: hac tamen lege**[169r]** vt quando mihi placuerit, tenearis hanc eandẽ domum reemere, pretio iusto hinc inde serua to. Nam hi casus, sunt quo ad substantiam omnino similes, dempta domus venditæ & vẽdẽ dæ diuersitate, quæ tamen diuer sitas ad iustitiã vel iniustitiam contractus, nil penitus facit: Maximè cùm ponam in priori casu, domos illas esse penitus eiusdem valoris.

Prætereà licitus est hic contractus, quo vineam meam pro horto tuo permuto, supposita eorum æqualitate, hoc pacto apposito quod quando mihi placuerit, rescin datur contractus, etiam fructus medij tempo ris in pretio non cõputando. Ergo pari forma hic noster casus erit licitus, quo emo à te domũ pro tanto pretio, hac lege vt quando mihi contractus displicuerit,

rescindatur, & tu reddasp̃tiũ, ego aunt domũ. Et sequela inde apparet: qa loco rei permutatæ, seu permutandæ, successit pecunia rei ipsi æquiualens, vt suppono.

Adde quòd tale pactum de contractu re scindendo, tam appositum in fauo rem emptoris, quam etiam venditoris, est secundũ iura approbatum, vt patet. Et refert Panormitan⁹ in. c. Illo vos. suprà citato: & glo. ibidẽ. Et habetur in. 1. Quòd si nolit. §. Si quid ita. ff. de ædi. edic. & in. 1. Si ita res. C. de contrahenda emptione. Et si nil de tempore redemptionis seu re solutionis contractus conuentum fuerit, non tenetur venditor ad instantiam emptoris, contractum resoluere, nisi infra sexaginta dies, vt habet glossa, in præfato cap. Illo vos. possunt tamen conuenire, vt quandocunque emptor ve lit, resoluatur contractus.

Itaq#; loquendo de contractu in se, & de rigore iustitiæ, videtur, præfatũ contractum posse iustificari, pretio iusto serua to. Hoc autem seruabitur, si emptor (in cuius fauorem pactum illud appositum est) in pretio iuxta exigentiam pacti, seu oneris (quo ex tali pacto venditor grauatur) ascendat. Demus enim emptionem vnius census, non adiecto pacto redẽptionis iustam esse, qua pro centum res illa seu census emptus est. Si cum hoc vult emptor habere facultatem, quando sibi placuerit, pretium repetendi, & censum priori possessori reddendi, poterit alter hoc acceptare, etiam si sibi graue sit, hac lege, vt scilicet emptor recõpensam illi pro præfato onere faciat, vel in pre tio vltra centum ascendendo, vel aliud quid extra pretium illi reddendo, quod præfato oneri sit proportionatum. Habere enim empto res, qui res quando mercatores velint emant, aliquid est pretio commẽsurabile. Ideo suprà conclusum fuit, vsuram esse mutuare cum pacto, quod mutuatarius ad emẽdum, vel ad mo lendum in domum mutuantis veniat, Ideo præ fata recompensatione facta, nullam in contractu iniustitiam video.

Sequitur ex hoc, maioris valoris seu pretii esse censum, seu rem venditam, cum pacto reuenditionis in fauorẽ solius emptoris apposito, q̈ sit census simpliciter irredimibilis, supposito quod præfata recõpen sa fiat per augmentum pretii. Patet hoc quia dẽpto illo pacto manet census irredimibilis: igitur apposito pacto illo in fauorem emptoris, & in grauamen venditoris, maius pretium de bet dari, vt constat.

Sequitur inde, tempore redemptionis non esse iustum, venditorem tantum pretium in casu reddere, quãtũ ab initio accepit: sed quantum valebat purus census ir redimibilis. Patet hoc: quia residuum quod vltrà accepit, non pro censu aut fundo vẽdito accepit, sed pro onere quod inse suscepit, qđ tamen ex natura contractus, suscipere non tenebatur. Quòd si conuentum est vt tantum pretium teneatur venditor reddere, quantum integrè ab emptore accepit, tunc maius fuit grauamen venditori impositum: quia cogitur redde re pretium rei simul, & pretium oneris quod suscepit. Et ideo debuit emptor aliquantulum plus in pretio ascendere. Itaque in taxando pretium, debet haberi respectus, non solum ad hoc quod venditor pro voto emptoris censum, aut rẽ venditam redimere teneatur, sed ad pretium pro quo debet censum redimere. Si scilicet sit illum redempturus pro pretio currente, tempore redẽptionis: an pro pretio currente, tp̃ore emptionis: an pro pretio eodem integro quod accepit, secundum quod paulò antê discutiebamus, quando agebamus de pacto redẽptionis in fauorem venditoris apposito.

Est tamen differentia inter pactum pro emptore, & pactum pro venditore ap positum. Quia quãdo in fauorem vẽditoris ap ponitur, facit rem oneri subiectam, & per consequẽs minoris esse valoris. Quando verò apponitur in fauorem emptoris, non facit rẽ ꝓpriè me liorem, aut maioris valoris esse. Huius discriminis ratio est aperta: quia in priori casu vẽditor habet actionem, non solùm ad personam, sed ad rem venditam, quam iure conuentionis

potest reddito pretio ad se retrahere, in cuiuscun q; potestate sit: nam ad quemcunq̃ue trãseat, cum suo onere transit. In secundo verò casu, res est libera, & in plena potestate ipsius empto**[[169]v]** ris existens: & actio quam emptor ex tali pacto acquirit, est personalis, quia potest vẽdito rem compellere, ad rem illam reemendum. Et illa est ratio quare longè plus descenditur in pretio rei emptæ cum pacto redemptionis pro venditore apposito, quàm ascẽdatur in pretio eius ob pactum pro emptore appositum. Nã actio realis in huiusmodi pręstat actioni personali. Imò propriè loquendo ratione pacti pro emptore appositi, nil in pretio ascendendum est, quanuis aliquid vltrà sit addendum ratione oneris personalis venditori impositi. Id patet: quia census leuandi annuè vnum ducatũ sine pacto redemptionis, valet secundum cõmunem cursum nunc currentem. 30. ducatos. Et si apponatur pactum pro venditore, descẽditur ad. 14. vel. 15. aut etiam infrà: vt etiam experientia mõstrat. Et tamen si apponeretur illud pactum in fauorem emptoris, parum vltra. 30. dari solet.

Inde iterum fit, illa duo pacto esto sint pretio æstimabilia, non tamen sunt in æstimatione æqualia. Alioquî tantùm deberet, ob vnum eorum pretium augeri, quantum ob aliud diminui, & per consequens ap posito pacto in fauorem emptoris, deberet pretium in duplum augeri, sicut in subduplum minuitur, pacto pro venditore apposito, idq́; si sit proportio geometrica seruanda. Vel si arithmetica, tantum deberet emptor vltra pretium iustum dare pacto pro se apposito, quã tum defalcatur à pretio iusto, pacto pro venditore apposito. Et ita si emit censum vnius du cati, apposito pro se pacto reuenditionis, deberet pro illo dare vel. 60. ducatos geometricè, vel. 4. 5. arithmeticè, vt patet inuenti. Hoc autẽ nemo iustificaret vt puto.

Inde iterum fit, illum cõtractũ iniquum esse cætaris paribus, quo census seu fundus emitur, apposito vtrinque pacto redemptionis. Id est quòd emptor habeat facultatẽ quando velit ad contractum rescindendum. Similiter & venditor eandem habeat facultatem. Quod dicitur in vsu esse inter nobiles in nonnullis locis, quasi pactum pacto æquale esset, cùm tamen non sit. Nam per alterum acquiritur actio realis: Per alterum verò personalis, quæ longè inferior est quàm realis. Et Corollarium iterum patet: quia ex opposito sequitur, hunc contractum iustum esse, quo quis pro censu valente triginta, si sine pacto re demptionis emeretur, illum pro eisdem trigin ta emat, pacto insuper in vtriusq; fauorem apposito. Eò quod illic datur pretium iustum ipsius census in se: & si pactum pro vno apponitur, aliud simile pro altero apponitur. Quæ pacta si æqualis æstimationis essent, totus cõtractus esset æquus & iustus. Sed cõsequẽs est falsum: quia in hominum æstimatione, longè plus valet census simpliciter irredimibilis, in quo plenum dominium ipse emptor habeat, nulla facultate in venditore remanente, quàm census idem in quo tam diminutum acquiritur dñium vt in potestate vẽditoris sit possessorẽ illo priuare quãtũcũq; emptor habeat facultatẽ cõpel lẽdi venditorem, ad rescindendum contractum.

Ideo ad iustisicationem talis contractus necessarium est, vel gratia, & liberali tas contrahentium interueniat, qua gratis velint onus reuendendi, pro onere emendi subire, non obstante eorum inęqualitate: Vel pretium minuere, iuxta exigentiam maioris grauaminis vnius pacti quam alterius. Et ita pretiũ iustum in tali contractu, debet mediare inter pretium illius census irredimibilis, & pretium eiusdem pro voto venditoris redimibilis, ita vt nec sit. 30. nec. 15. sed aliquid supra quindecim, quãtũ valet pactum in fauorem emptoris appositum: quæ omnia patent intuenti.

Ad motiua pro priori sententia adducta, respondetur. Ad primum, patet in casu non esse mutuationẽ, quãquã habeat similitudinem cum illa. Quanuis enim emptor, possit pretium

quod dederat reuocare, vt rescindatur contractus, seu vt reuenditio fiat: non tamẽ ob id est mutuum. Quod inde apertè apparet: quia in mutuo manet actio directè, ad rem mutuatam, non habito respectu ad aliarum re rum interitum, vel permanentiam, nec ad con tractum alium. Ideo quæcunque in aliis rebus mutuatio fiat, semper mutuatarius manet debitor mutuanti. In nostro autem casu, non manet directè & per se in emptore actio ad pretium, quod pro re dederat absolutè, sed ad rescindendum contractum, priùs celebratũ: seu ad reuendendum rem priùs emptã. Quæ quidem actio, longè diuersa est ab actione quam mutuator habet. Vnde si res priùs empta non sit, cessat actio emptoris, quę erat ad rescinden dum contractum, eò quòd talis rescissio ampliùs locum habere non potest.

Ad secundum dicendum, quod ratio probat hmõi cõtractũ in casu esse iniquum & in iustũ, si pretium non sit mutuatum, seu auctũ: qđ cõ cedimus. Si tamen detur pretium correspondẽs valori cẽsus in se, dempto pacto redemptionis ex par te venditoris, & vltrà aliquid superaddatur, ob pactum reuenditionis, in fauorem emptoris appositum, omnia erunt ad æqualitatẽ redacta.

[170r] Ad tertium etiam responsio patet ex dictis: quia non obstante illo grauamine venditoris, potuit tamen in pretii taxatione compẽsatio, pro illo grauamine, & reliquis (si quæ sint) fieri: ita vt æqua maneat vtriusq; conditio: ex quo enim illa grauamina, & onera sunt pretio æstimabilia, omnia possunt per pecuniam compensari.

Hæc dicta sunt, considerando contractũ & naturam eius in se. Qui etsi (vt præ fertur) iustificari possit, est tamen talis contra ctus dissaudendus. Tum quia videtur habere speciem mali, ob nõnullã similitudinẽ quam cũ mutuo habet. Tum etiam, quia daretur ansa vsu rariis suas vsuras palliatê exercendi. Dicerent enim his qui mutuo petunt, non mutuabo, sed emã à vobis rem vel censum, seruata mihi facultate contractum rescindendi. Et ita quãdo aliquid essent lucrati, contractum rescinderent, in quo idem aut plus quam per apertam vsuram lucrarentur. Et ita contractus huiusmodi meritò prę sumitur vsurarius. Et hoc maximè de illis præ sumẽdũ est, qui vsuras exercere solent, specialiter si pretium diminutum pro re sic empta dederint. Quòd si integrum pretium dederint, & pro onere venditori imposito compensatio nem iustam fecerint, & vsuras exercere non so leant, quanuis eorum contractus vsurarius nõ præsumatur, & post factum possit tolerari: nihilo minùs ante factum dissuadeatur, nè inde vsura rii occasionẽ sumant ad suam pessimam intentionẽ opere quanuis palliatè complendum.

Redeundo igitur ad contractum, de quo q̃stio principalis mo ta fuit, & ad pacta cum quibus solet cõiter cen sus redimibilis emi: Esset dubium de illo alio pacto, quo. s. vẽditor obligatur possessiones (in quibus census est institutus) bene cultas & reparatas tenere, nec possit eas sine consensu cẽsualistæ vendere, & de venditis decimam censuali stæ soluere. Secundò de pacto cõmissi. s. quòd si per duos annos pensionem non soluerit, eo ipso integrum dominium prædictarum possessionũ in censualistam transferatur. Tertiò de pacto postremo, quo aliquando venditor obligatur ad pensionis solutionẽ, etiam si ob temporis sterilitatem possessiones fructificare desinant, aut etiam si omnino pereant, Quæ breuiter ve niunt absq; disputatione absoluenda. Ad primũ, videtur illud pactum tenere naturam emphyteusis & non puri census, eò quod per illud pactũ fit, vt censualista habeat dominium directum possessionem, in quibus census institutus est. Huius signum est, quod censuarius possessiones illas sine consensu censualistæ vendere non pos sit. Similiter quòd de venditis decima censuali stæ soluatur. quod fit in signum dominii quod in illis possessionibus ipse censualista habet, hoc tamen magis proprium est emphyteusi, vt patet, q̃censui. Ideo cẽsus

qui modò suntin vsu, non videntur puri, sed mixti. Differunt tamen ab emphyteusi propriè loquendo, quia in em phyteusi (vt suprà dicebam) dominus possessio nis, seruato sibi dominio directo, illam possessionem in emphyteutam quo ad vtile transfert, vt inde annuè certam ab illo pensionem percipiat. In censu autem qui nunc est in vsu, ipse cẽsuarius (qui dominus possessionis est) seruato sibi vtili, directum dominium in censualistam transfert, obligatus eidem certam pensionem annuè soluere. Contractu tamen celebrato emphyteusis & cẽsus conueniunt, quo ad directum, & vtile, & pẽsionem, & obligationẽ decimam soluendi, & in possessionis venditione consensum censualistæ exigendi. Quo supposi to, dicendum quòd hæc omnia licitè fieri possunt, nec de se malitiam aliquam inuoluũt. Vnde potest qui possessiones proprias habet alteri eas donare in toto & in parte, & ita potest in alterum directum transferre, vtili sibi seruato. Potest se obligare etiam pro voluntate ad alteri pensionem annuam soluẽdum, & illa alia omnia poterit pro voluntate & gratis subire. Et sicut hæc omnia dominus possessionum ꝑ voluntate & gratis subire potest, ita & eadem onera in se suscipere potest pretio interueniente: quando quidem omnia illa pretio sunt æstimabilia, vt de se cõ stat. Et per consequens tale & tantum pretium potest pro illis omnibus oneribus dari, vt seruetur æqualitas, & iustitia. Ac proinde non est du bitandũ, in pacto illo priori, quin licitè possit apponi, modò iustum seruetur pretium. Hoc autem non semper est idem aut ęquale, nam census præfatus, leuandi annuè vnum ducatum, maio ris valoris est, quanto in pluribus & melioribus possessionibus est institutus. Non solùm propter maiorem securitatem pensionis soluẽdæ, sed etiam propter dominium directum, & ius percipiendi decimam, si possessiones illæ vendantur: nam ex pluribus & maioribus possessionibus, si vendantur, maior decima speratur, cæteris paribus. Sicut etiam cæteris paribus cẽ sus maioris valoris est, quanto res in qua est in stitutus, est magis vænalis, aut frequentiùs ven disolet, eò quòd frequentiùs decima soluenda speratur. Est itaque in emptione huiusmodi cẽsuum, pro pretii iusti taxatione, ad hęc (quę di cta sunt) & multa alia respectus habendus. **[[170]v]** Quantum tamen, pro singulis censibus pretium dari debeat, non potest sub regula certa comprehendi, sed recurrendum est ad commu nem & approbatam consuetudinem, simul & ad iudicium virorum prudentum, vt sciatur quando, & quantum, vltra communem cõsuetudinem sit in pretio ascendendum, aut econtrà descendendum.

Quantum ad secũdum. s. de pœna cõmissi, si censuarius pensio nem per biennium non soluerit: Dicendum illã pœnam non esse longe à iure remotam, nam em phyteuta & colonus si per biennium pẽsionẽ non soluerint, iure re ipsa priuantur. Vt habetur, de iureiurando. c. Querelam. & idem habetur. 10. q. 2. Hoc ius. quam quam illic dicit glossa hoc ius tantùm ecclesiæ conuenire. Quod et si verum sit de iure, nil tamen inconuenit, hoc idẽ priuatis personis ex conuentione priuata, simi liter competere, vt in emphyteusi & in locato fit. Non tamen dubium est posse pœnam conuentionalem contra censuarium, pensionem suo tempore non soluentem, imponi. Ad hoc tamen quòd huiusmodi pœna executioni iustæ tradatur, id videtur attendendum: An. s. cẽsuarius per biẽnium non soluendo, sit in culpa an non. Nam si in culpa non sit, ita vt per eum non stet, quo minùs pensionem soluerit, iniquũ & iniustum videtur, præfatam pœnam executioni mandare: quandoquidem vbi non est culpa, iniustè infligitur pœna, vt si paupertate p̃ssus non soluit. Nam tunc non solùm impium est, pœnam contra illum inopem exequi, cùm sit afflicto afflictionem adiungere, sed & illum ad pensionis solutionem cõpellere, cùm ex charitate ipse censualista teneatur, illi vel pensionẽ pro tunc remittere, vel ad soluendum cidẽ dilationem seu tempus concedere, & etiam si opùs sit de suis proprijs bonis illi subuenire. (Quod vtinam aduerterent censualistæ, & alij credito

res, quibus debitores in termino assignato paupertate pressi, soluere non possunt) secùs si nõ necessitate seu aliquo legitimo obstaculo impediti, sed voluntate & negligentia soluere prę termittant: tunc enim ob moram digni sunt qui pœnam stabilitam soluant, quemadmodum su prà, quando de vsura agebamus, diximus.

Et procedit hoc de pœna per contrahentes imposita, moderata quidem, non excessiua: Ita vt nec tam parua sit, quòd metu eius debitor ad soluẽdum in termino assignato nõ moueatur. Nec tam magna sit, vt impium sit eam exequutioni mandare, cùm sit culpæ, seu moræ debitoris disproportionata. De pœna autem commissi (quæ contractui solet apponi) videtur quòd excessiua sit, & immoderata. Qua nuis in emphyteusi, colonatu, & locato, & aliis huiusmodi, excessiua non sit, sed iusta. Cuius discriminis ratio est aperta: nam in emphyteusi, si emphyteuta ob non solutionẽ per biennium, re ipsa totaliter priuatur, nulla illi iniuria aut damnum fit, eò quòd hac lege fundum illum à suo domino suscepit, vt per biẽnium pensionem non solueret, redeat fundus ad dominum suum, qui illum emphyteutę tradiderat. Et ita redeunt res ad statum in quo erant ante contractum emphyteuticum. In con tractu autem censuali (vti nunc in vsu est) si fundus in quo census est constitutus ob non solutionem pensionis, efficeretur totaliter censualistæ, res non ita ad priorem statum redirent, sed censuarius maneret suo fundo priuatus, quem ante contractum tanquam proprium plenariè possidebat. Et censualista eundem fundum plenariê sibi acquireret, quem ante contractum minimè habebat. Vnde censualista manet notabiliter cum lucro, & censuarius notabiliter cum damno, & tanto cum maiori damno, quanto maioris pretii & valoris erat fundus, in quo census fuit constitutus. Vnde stat, fundum censualem valere qua tuor milia ducatorum: & censum ibidem constitu tum esse paruum, puta leuandi annuè vnum ducatum pro. 30. aut. 20. ducatis emptum. Et fieret vt per non solutionem pensionis, censualista totum fundum illum sibi acquireret loco 20. ducatorum, quæ pro censu tradiderat, quod est exorbitantissimum.

Pr#tereà si pœna legis cõmissoriæ, in censuali contractu locum haberet, similiter locum haberet in pignoribus, Vt licitum sit mutuare vel emere aut vẽdere aliquid accepto pignore, hac lege vt si in termino præfixo debitor non soluerit, ipsum pignus efficiatur creditoris, loco eius qđ illi erat soluẽdũ. Hoc aunt est re ꝓbatũ in. c. Significãte. de pignoribus. & merito: eò qđ obligatio pignoris cõmuniter solet fieri pro longè minori quantita te, quam valeat pignus, vt cõtat. Et ideo si tale pactũ valeret, multum defraudaretur debitor. Quę quidem ratio, longè maiorem vim habet in contra ctu censuali, cum se mper possessiones seu bona in quibus fundatur census, longè maioris valo ris sunt, quàm pretium pro censu datum.

Et ita videtur talis pœna cõmisssi, emptio ni census contra venditorem apposita, esse iniqua & iniusta, nec executiõi tradenda, etiam si cẽsuari⁹ per biẽniũ ex negligentia aut alia culpa**[171r]** pensionis solutionem omittat. Nec obstat dicere, contractus censuales (qui in vsu sunt) emphyteusi assimilari, vt suprà tangebatur. Quia illa assimilatio, consistit in aliis conditionibus supràpositis, non tamen æquiparantur quo ad pœnam legis commissoriæ. In qua si vellet censualista alteri æquari, oporteret censualistam tempore contractus non tam diminutũ pretium censuario dare, sed tantum quantum fundus in quo censum constituit valet, & seruato sibi directo vtile dominium in censuario pro pensione certa transferre. Tũc enim iustè posset pœnam commissi contractui apponere, & eam executioni mandare, sicut in emphyteusi ad iustè fieri potest. Alioqui post pœnæ executionem, non manerent æquales, vti ante contractum censualem erant, sed longè melior maneret conditio cen sualistæ, quàm

censuarii. Manerent autem æquales post pœnam excutioni mãdatam, sicut in emphyteusi manent, si censua lista tantum pretium pro fundo dedisset, quantum valebat ipse fundus. Et tunc æquipararetur per omnia eius contratus emphyteusi: & haberet locum pœna legis commissoriæ: & posset iustè executioni mandari. Quia tunc perinde est, ac si fundum in emphyteusi daret, dando pretium quod fundo æquiualeat.

Quòd si censualista (qui non nisi pretium communiter currẽs, dedit) vuit pœnam similem apponere, qualis in emphyteusi apponitur, poterit quidem si rẽ ipsam attendat. In executione enim pœna contra emphyteutam, pensionem suo tempore non soluentem, id fit in re ipsa, scilicet, quòd emphyteuta priuatur, cò quòd dominus emphyteusis illi tradiderat tradiderat autem ei solùm vtile dominium & illud per pœnam rcdit ad dominum, quod in re nil aliud est quàm contractum emphyteuticum rescindere. Et certè hoc ipsum poterit censualista facere, vel tempore contractus talem pœnam, seu pactum apponere, vt si per biennium pensio illi soluatur, ipse cẽsuarius priuetur, eò quòd dominus census illi tradiderat: tradiderat autem non fundum in quo erat census institutus, sed pretium certum. Quod perinde est, ac si apponeret pactum, de rescindendo contractum ob non solutionem pensionis per biennium. Et in hoc as. similabitur hæc pœna per censualistam apposita, pœnæ commissi per dominum, emphyteu sis appositæ, vt patet intuenti. Et poterit licitè talem pœnam, contra censuarium pensiones non soluentem, exequi, sed non fundum quem nunquam habuit, sibi vendicare. Quòd autem pœna legis commissoriæ, sit per resolutionem contractus, apparet ex dictis, & etiam ex glossa. c. significãte. de pignoribus. vbi ait legem commissariam sic fieri: Vendo tibi fundum pro decem hac lege quòd nisi intra certum terminum pretium solueris res sit inempta. In quo inuenitur quod dictum est, scilicet, per executionem legis commissoriæ res ad priorẽ statum redire, qualiter non redirent, si pœna commissi contractibus censualibus (vt fiunt) ap posita, executioni tradatur. Et sicut dixi de pre fata pœna ob non solutionem pensionis appo sita, ita videtur dicendum de eâdem commissi pœna contra censuarium fundum sine licentia censualistæ distrahentem apposita, quòd scilicet, non est licitum huiusmodi pœnam apponere, cum animo eam exequendi. Sicut nec licitum est eam exequi. Hæ dixerim in foro conscientiæ, quicquis sit deforo exteriori.

Quantum ad tertium pactum, quo s. emptor census venditorem obligat, vt pensionem quolibet anno soluat (non obstante quocunque casu fortuito, etiam si res in qua census est institutus, omnino pereat) multis visum est, hoc pactum iniquum esse. Tum quia tale pactum, est contra naturam contractus censualis, quæ est quòd pereunte re in qua est institutus cẽsus pereat & census: pereunte autem censu, non ampliùs manet ius in censualista ad percipiendam pen sionem: & ita velle pensionem percipere sine iure percipiendi, esset, non iure, sed iniuria alie na percipere.

Tum etiam, quia tales pensiones post rei interitum ꝑceptæ, aut debẽtur censualistæ ratione p̃tii quod ab initio dedit, vel tanquam fructus census, quem emit. Neutrum dicendum videtur. Non primum: quia huiusmodi pensiones annuè leuatæ non sunt merx, quam ꝑ illo pretio censualista emit, vt ex dictis est manifestum: nam per pretium illud non pensiones, sed census fuit emptus. Nec videtur secundum dicendum, ꝗuia ex quo pereun te re periit census, ex tunc non possunt pensiones illæ dici fructus census. Sicut nec rei in qua erat institutus, ex quo iam periisse ponitur.

Tum tertiò hic contractus est iniustus, quo emo à te agrum seu fundum pro iusto p̃tio, qui solet annuè deductis laboribus & expensis, possessori fructificare centum mensuras tritici:

vt exempli gratia loquamur, apposito hoc pacto, quòd si casu aliquo quantumuis fortuito & inopinato funds pe-**[[171]v]**reat, aut omnino fructificare desinat, ipse vẽdi tor teneatur mihi ex tunc quolibet anno cen tum mensuras tritici soluere: igitur similiter erit iniustu s casus de quo loquimur, ex quo sunt omnino similes. Et tamen videmus hanc legem seu pactum, passim in emptione cẽsus etiam redimibilis apponi.

Respondetur, his non obstãtibus videtur pactum illud de se non deprauare contractum si loco talis oneris quod venditori iniungitur, emptor proportionabiliter in pretio ascendat. Id patet, quia omnia huiusmodi onera (vt iam sæpe tactum est) sunt pretio æstimabilia, ac proinde poterit præfato oneri aliqua pecunię quantitas proportionari, qua pro huiusmodi onere soluta, erit ęqua vtriusque conditio. Nõ igitur de se deprauat contractum præfatipacti appositio, sed pretij diminutio.

Secundò ille contractus cum tali pacto celebratus, videtur posse in duos de se licitos resolui, puta in contr actum emptionis, qua census emitur: Et in con tractũ assecurationis, quo venditor in se periculum census pręfati in omni euentu suscipit. Si igitur in vtroque iustum pretium seruetur (attenta qualitate fundi, seu possessionis in qua est cẽsus institutus, siest periculis paucis, aut multis expo sita) totus contractus manebit licitus, & iustus, vt patet.

Tertiò iste contractus non est de se illicitus, quo emo à te censum su per vinea tua in stitutum, hac lege, quòd & si aliquo anno (ob casum aliquem etiam fortui tum) non fructificet, soluas tunc peusionem, ac si fructificaret. Nam aliâs vt in plurimum da mnarentur census fructuarij, aut etiam pecuniarij, in terris triticum fructificantibus instituti, de quibus quolibet ando soluatur pen sio, cùm tamen non quolibet anno fructificent, sed alternatiuè, vno anno semina suscipiunt & fructificant, alio verò quiescunt, & ta men pensionis solutio non quiescit. Sicut igitur contractus de se non est illicitus, si pactum apponatur de pensione soluenda, esto vno an no funds desinat fructificare: igitur patri forma poterit licitè pactum apponi, quòd pensio soluatur etiam si duobus annis desinat fructificare: & ita si tribus, & ita si quatuor: & per consequens, si semper. Ac proinde si semper fructificare desinat, perinde est ac si fundus perierit, sequitur posse pactum apponi, quòd etiam si fundus pereat, pensionis solutio non cesset.

Quartò iste contractus non est de se illicitus, quo censum emo in fundo tuo specialiter institutum: sed non solùm, sed eitam in reliquis bonis tuis habitis, & habendis, & in persona tua. Quando quidẽ census personalis est instituibilis, sicut & realis, vt ex dictis constat. Sed talis est census, cui apponitur pactum de semper soluenda pensione, etiam si fundus ille omnino pereat, cũ maneant alia bona venditoris, vnde solui pos sit, & illis adhuc pereuntibus, manet persona ipsius debitoris. Sed hac & illis pereuntibus perit tunc similiter census, & ex tunc percipi pensio non poterit vsque tunc: tamen semper manet in emptore ius ad pensionem exigendum, quandiu venditor potens est eam soluere. Et ita patet responsito data, quòd scilicet, illud grauamen seu onus, quo pereunte fundo manet venditor ad semper pensionem solundum obligatus, si per iustum pretium debita compensatio fiat, contractus non est damnandus. Est tamen damnandus tanquam iniquus & iniustus, si pro tali censu ita assecurato, seu qualificato, non detur maius pretiũ quàm soleat sine tali assecuratione dari. Debet autem emptor in tantum pretium augere quantum valet præfati census assecuratio, ad arbitrium boni & prodentis viri.

Nota tamen, quòd clausula quæ in con tractibus huiusmodi solet communiter apponi, non est quòd vẽditor se obliget ad solutionem pensionis, etiam casu quo res in qua

fundatus est cẽsus perierit, sed obligat se manente re illa, ad præfatam pensionis solutionem, quicunque casus fortuitus accidat, quo scilicet, fundus desinat fructificare. Nec talis clausula est interpretanda, ita vt ad casum, quo fundus, vel res omnino pereat extendatur, nisi de hoc expressa in contractu mẽtio fieret, maximè cùm pretium communiter currens pro huiusmodi censibus redimibilibus satis tenue sit.

Ad rationes ante oppositum factas respondetur. Ad primum dicendum, non sequi, pactum apponitur contra naturam contractus, igitur deprâuat ipsum: quia absq; deprauatione potest apponi, alium con tractum inducendo, vt suprà satis ostensum est. Et ita illud pactum, quodammodò inducit contractum assecurationis. Et secundũm hoc, esto perierit census re ipsa pereunte, adhuc ratione assecurationis tenetur venditor pensionem soluere, ac si census extaret. Dicen dum secundò, quòd in casu quodammodò est**[172r]** census in omnibus bonis & persona venditoris institutus, & ita quanuis aliquis fundus signatus pereat, non ideo perit consensus, & per consequens pensiones illas, tanquam fructus sui census poterit percipere: & per hoc patet ad primum, & secundum.

Ad tertium dicendum, contractum de quo sonat argumentum, non esse de se illi citum, cùm sit mixtus ex emptione agri, & as securatione fructificationis. Et ideo si pro vtroque suum iustum pretium detur, non video in eo iniquitatem, sicut nec in emptione census eodem adiecto pacto. Adde quòd si hæ rationes probarent intentum, scilicet, illicitum esse pactum, de ad semper pensionem soluendo, etiam probarent pactum esse illicitum de pensionem soluendo, illis annis, quibus fundus non fructificauerit, ex quo rationes illæ æquè possunt ad hunc casum applicari, sicut ad alium, vt patet intuenti: sed consequens est falsum, igitur. de his hactenus. Et quoniam ex his, quæ hîc tractata sunt & decisa, arbitror no tũ esse, quid ad rationes, quas in initio huius quæstionis proposuimus fit respondendum: idèo in his non opùs est ampliũs insistere.

finis tomi secvndi.

SALMANTICAE, Excudebat Andreas à Portonariis,
Quarto Calendas Martias: Anno à nato Seruatore.
M. D. Liiii.

[[172]v]

Portat Aue Christo, ac ita, Portonarius, Almæ:
Huic, petat: ast Illi, velit vt donare salutem.